SZEGED TÖRTÉNETE

5

SZEGED TÖRTÉNETE
5

ISBN 978-963-7581-34-2 Ö (összkiadás)
ISBN 978-963-7237-75-1 (5. kötet)

© *A szerzők és jogutódjaik, 2010*

Kiadja

SZEGED VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA
MEGBÍZÁSÁBÓL A CSONGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁR

X 113283

SZEGED TÖRTÉNETE 5

1945–1990

Szerkesztette
BLAZOVICH LÁSZLÓ

SZEGED, 2010

A kötet szerzői

ANTAL TAMÁS
BALOG LÁSZLÓ
BÁRÁNY FERENC
CZENÉNÉ VASS MÁRIA
CSÁKÁNY BÉLA
ERDŐS JÁNOS
FARKAS CSABA
FARSANG LÁSZLÓNÉ
KLONKAI LÁSZLÓ
OLASZ SÁNDOR
PÁL JÓZSEF
RIGÓNÉ PÉTER IRÉN
SÁNDOR JÁNOS
TAKÁCS MÁTÉ
TAMASI MIHÁLY
TÓTH ATTILA
TÓTH LÁSZLÓ

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000814073

Kötetlektor
IZSÁK LAJOS

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

Műszaki szerkesztő
és a képjegyzékeket összeállította
SZABADVÁRI TÜNDE

A kötet fotóit gondozta
LŐKÖS SÁNDORNÉ

A rövidítésjegyzékeket és a mutatót készítette
SZÁNTÓ TIBORNÉ

X113283

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ (BOTKA LÁSZLÓ) 13
A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA (BLAZOVICH LÁSZLÓ) 15
VÁROSÉPÍTÉS, VÁROSKÉP 19
I. VÁROSÉPÍTÉS, KOMMUNÁLIS ELLÁTÁS (TAKÁCS MÁTÉ) 21
1. Városépítés a II. világháború végén és a háború utáni első évtizedben (1945–1956) 21
2. A fordulat évei a városépítésben (1957–1963) 27
3. Száguldó városfejlesztés, lakótelep-építés (1964–1980) . 29
4. Új városrészek, a „panelmennyország" születése 31
Odessza 31
Tarjánváros 32
Felsőváros 33
Északi városrész 33
5. Lakásépítés a meglévő városrészekben – rekonstrukció . 34
6. Új ipari területek születnek 36
7. Városi és regionális szintű intézmények 38
8. Az infrastruktúra, a város ellátórendszereinek fejlesztése 39
Vízellátás 39
Szennyvízelvezetés 40
Közúti közlekedés 42
Közösségi közlekedés 44
Új általános rendezési terv 45
9. A városépítő munka szakmai elismerése 46
10. Lassuló városfejlesztés, a válság jelei (1981–1990) 46
Az újabb általános rendezési terv 46
Makkosháza 50
Újrókus 51
A városrészek rekonstrukciója, építési tilalmak 52
A külső városrészek, családiház-építés 57
II. VÁROSKÉP, ÉPÍTÉSZET (TAKÁCS MÁTÉ) 61

1. Az épített örökség 61
2. Modern építészeti törekvések 1945 és 1950 között 63
3. Szocialista-realista korszak 1951 és 1954 között 65
4. A modern építészet reneszánsza 1954-től 1980-ig 67
5. Lakótelepek, panelkorszak 76
Odessza 77
Tarjánváros 78
Felsőváros 78
Északi városrész (I. ütem, A-B terület) 79
Makkosháza (korábbi neve: Északi városrész II. ütem) 80
Újrókus 80
6. A modern építészet megújulása az 1980-as és 1990-es években 81

KÖZTÖRTÉNET 85

I. A SZOVJET MEGSZÁLLÁSTÓL A FORDULAT ÉVÉIG (FARKAS CSABA) 87
1. Szovjet berendezkedés 87
2. A közigazgatás újjászervezése 90
3. Új politikai arculat kialakulása 92
4. Ellentétek, viták és törekvések a közéletben 1945-ben . . 96
5. Az 1945. évi nemzetgyűlési választások 98
6. Hatalmi harcok és politikai viták a választások után. . . . 99
7. A politikai élet átalakulása; az ellenzéki tevékenység erősödése 1946 ősze és 1947 nyara között 102
8. Az 1947. évi választások 106
9. Az egypárti diktatúrához vezető út 108

II. A RÁKOSI-DIKTATÚRA ÉVEI (FARKAS CSABA) 111
1. Bevezetés 111
2. A város a kommunista rendszerben 112
3. Az új politikai intézményrendszer kiépítése és az 1949-es választások 115
4. Az új gazdasági szerkezet kialakítása 123
5. Társadalomellenes intézkedések. 125
6. A Rákosi-rendszer válságának kezdetei, a város 1951-től 1953-ig 130
7. A közélet 1953 és 1956 között. 134

III. AZ 1956-OS FORRADALOM (FARKAS CSABA) 141
1. Előzmények. 141
2. A forradalom kezdete és eseményei 143
3. Az új hatalmi szervek és tevékenységük 148

IV. A FORRADALOM LEVERÉSÉTŐL A RENDSZERVÁLTÁSIG (FARKAS CSABA) 153
1. A forradalom és szabadságharc leverése 153
2. A kádári restauráció 155
A hatalmi szervek kiépítése 157
Társadalmi ellenállás és megtorlás 161
A város a kádári restauráció után. 168
A hatvanas évek 174
3. Az 1968-as gazdasági reformtól a rendszerváltásig (Kitekintés) 181
Gazdaság 181
Társadalom 185
A politikai élet alakulása 189
A rendszerváltozás előtti évek 195

NÉPESSÉG ÉS TÁRSADALOM 199

I. A NÉPESSÉG SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSAI (TAMASI MIHÁLY) 201
1. Kitörés a népmozgalmi hullámvölgyből. 201
2. A jugoszláv határ közelségének hátrányai 202
3. Az öt község Szegedhez csatolásának hatása 204
4. Népesedési apály 206

II. A VÁROS TÁRSADALMA (TAMASI MIHÁLY) 209
1. A foglalkozási csoportok változásai 209
A nők és a fiatalok térhódítása 210
Az ipari társadalom létrejöttének kezdete 211
A város társadalmának foglalkozási tagolódása 214
2. A társadalmi átrétegződés jelenségei. 218
A munkásság meggyengülése és a parasztság gyarapodása 224
Gazdasági és társadalmi kiegyenlítődés 227
A város társadalomszerkezete 1949-ben 229
Az államszocialista felszín alatti rétegződés 232
A város társadalmának térbeli elhelyezkedése 239
A vállalkozók rétegének gyarapodása 241

III. AZ ÉLETMÓD ALAKULÁSA (TAMASI MIHÁLY) 247
1. A társadalmi rétegek életmódjában bekövetkezett különbségek 247
2. Szocialista egyenlősdi és lassú modernizálódás 251
Lakásviszonyok 251
Étkezés 255
3. A családok lélekszámának alakulása 258

4. Életmódbeli különbségek az egyes városrészek lakói között . . . 259
5. Az életkörülmények változása, kispolgárosodás . . . 263

A TÁRSADALOM ALRENDSZEREI . . . 271

I. KÖZIGAZGATÁS (ANTAL TAMÁS) . . . 273
1. A közigazgatás átalakulása . . . 273
2. A tanács és intézményei . . . 281
Hatáskör és illetékesség . . . 281
Tagjainak jogállása . . . 285
A testület működése . . . 287
A tanácsi bizottságok . . . 288
A végrehajtó bizottság és tisztségviselői . . . 290
A szakigazgatási szervek és a megyei városi hivatal . . . 296
3. A tanácsok működésének jellemző vonásai . . . 298

II. AZ ALSÓ- ÉS KÖZÉPFOKÚ OKTATÁS (RIGÓNÉ PÉTER IRÉN) 303
1. A koalíciós időszak oktatáspolitikája . . . 303
Az iskolák államosításának előkészítése és lebonyolítása . . . 312
A proletárdiktatúra oktatáspolitikája . . . 318
2. Az oktatás helyzete 1948 és 1990 között . . . 321
Óvodák . . . 321
Általános iskolák . . . 324
Középfokú oktatás . . . 329
A város középiskolái . . . 332
A szakmunkásképzés . . . 346
3. Szegedi középfokú oktatási intézmények és igazgatók 1945 és 1989 között . . . 350

III. TUDOMÁNY ÉS FELSŐOKTATÁS (CSÁKÁNY BÉLA) . . . 353
1. Az egyetemek . . . 354
A háború utáni évek . . . 354
Az egyetemek szemmel látható fejlődése . . . 360
A hallgatóság bővülése . . . 361
Ifjúsági szervezetek . . . 362
A forradalom a felsőoktatási intézményekben . . . 365
Alkotóműhelyek, alkotások . . . 367
Tudományos címek és fokozatok . . . 370
Egyetemi könyvtárak . . . 371
Az egyetemek nemzetközi kapcsolatai . . . 372
2. Tanárképző Főiskola . . . 373
3. További felsőoktatási intézmények . . . 376

Római katolikus papképzés . . . 376
Új felsőoktatási intézmények . . . 376
4. A közművelődés intézményei a tudomány szolgálatában . . . 377
Városi múzeum (Móra Ferenc Múzeum) . . . 377
Somogyi-könyvtár . . . 380
Levéltár . . . 383
5. A Magyar Tudományos Akadémia Szegeden . . . 384
6. Kutatóintézetek . . . 388
Gabonatermesztési Kutató Intézet . . . 388
Szegedi Biológiai Központ . . . 389
7. Tudományos egyesületek . . . 391
8. A Tudományok Doktorai Szegeden 1950 és 1990 között 395

IV. EGÉSZSÉGÜGYI ÉS SZOCIÁLIS ELLÁTÁS (BÁRÁNY FERENC) . . . 401
1. Az egészségügy és a szociális ellátás városi irányítása a háború utáni években . . . 401
2. Az egészségügy tanácsi irányítása . . . 403
3. A gyógyító-megelőző betegellátás egysége, integrációja . . . 406
4. Gyógyító-megelőző alapellátás . . . 408
Körzeti orvosi ellátás . . . 410
Üzemorvosi szolgálat . . . 411
Fogászati alapellátás . . . 413
Anya-, csecsemő- és gyermekvédelem . . . 414
5. Szakellátás . . . 416
Járóbeteg-ellátás, rendelőintézetek . . . 416
Szakgondozók . . . 418
6. Fekvőbeteg-ellátás . . . 421
7. Közegészségügy . . . 429
8. A gyógyszer- és vérellátás, valamint a mentőszolgálat . . . 433
9. A Magyar Vöröskereszt Szegedi Szervezete . . . 436
10. Irgalomház, egészségügyi gyermekotthon . . . 438
11. A város egészségügyi ellátásának szakmai színvonala . . . 439
12. Szociális ellátás, gyermekvédelem . . . 441
13. Felnőttvédelem, gondoskodás az idősekről . . . 444

V. KÖZMŰVELŐDÉS ÉS INTÉZMÉNYEI (CZENÉNÉ VASS MÁRIA) . . . 451
1. Társadalom és művelődésszervezés . . . 451
A terület országos és helyi irányítása, törvényi háttér . . . 451
A közművelődési intézményhálózat kialakulása . . . 455
2. Közművelődési intézmények . . . 458

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

Tanácsi fenntartású egységek (művelődési központok és hálózati intézményeik) 458
Szakszervezeti fenntartású művelődési házak 468
Vállalati fenntartású intézmények és klubok 473
Egyetemi közművelődés 473
3. Az írott és elektronikus sajtó 474
Írott sajtó (napilapok, helytörténeti és irodalmi lapok) 474
Elektronikus média 475

VI. EGYHÁZAK, EGYHÁZI ÉLET (PÁL JÓZSEF) 477
1. A szegedi lakosság vallási megoszlása 1944 és 1990 között 477
2. A római katolikus egyház 477
A koalíció évei (1944–1948) 477
A fordulat évétől az 1950-es évek közepéig 480
Az 1956-os forradalom és a Kádár-korszak időszaka . 483
3. A görög katolikus egyház 487
4. A Szegedi Szent György Vértanú Magyar Ortodox Egyházközség 488
5. A református egyház 488
6. Az evangélikus egyház 492
7. Az izraelita felekezet 494
8. A kisegyházak 496
Baptista egyház 496
Hetednapi Adventista egyház 497
Hit Gyülekezete 498
Jehova Tanúi 498
Krisztusban Hivő Nazarénus Gyülekezet 499
Metodista egyház 501
Evangéliumi Testvérközösség 501
Pünkösdi Közösség 502
Magyar Vaisnava Hindu Misszió 503

A TÁRSADALMAT ÉLTETŐ GAZDASÁGI FORMÁK 505

I. KÖZLEKEDÉS ÉS HÍRKÖZLÉS (TÓTH LÁSZLÓ) 507
1. A vasút 507
2. Közúti közlekedés 516
3. Légi közlekedés 519
4. Vízi közlekedés 519
5. A posta 520

II. IPAR (KLONKAI LÁSZLÓ) 537
1. A háborútól a tervgazdaság kiépítéséig 537

2. „A szocialista ipar" kialakulása 544
3. Az extenzív iparosítás időszaka 550
4. Az intenzív iparfejlesztés időszaka és a tervgazdasági rendszer összeomlása 562
5. Jelentős szegedi iparágak 570
A kenderipar virágkora és hanyatlása 570
A rendszerváltást sikeresen túlélő egyetlen hagyományos ipar: a szalámigyártás 575
Tömegtermelés egy manufaktúrában, a konzervgyár . . 578
Lassan, de biztosan őrölnek: a város malmai 582
Csak a híre maradt: a szegedi paprikafeldolgozás . . . 584
Mindennapi kenyerünk: a sütőipar 585
Egy laktanyából indult, és kábelgyár lett belőle 587
Ipar a tanyavilágban: olajbányászat a város határában 590
A DÉLÉP tündöklése és bukása 594
6. Az ipar szerkezeti változásai 599

III. MEZŐGAZDASÁG (FARKAS CSABA) 605
1. A világháború befejezésétől a kommunista hatalomátvételig 605
A szövetkezetek helyzete 614
2. „A szocialista mezőgazdaság" kezdetei 619
3. Az 1953 és 1956 között bekövetkezett változások 635
4. Az 1956-os forradalom időszaka 638
5. A kollektivizálás 1959 és 1961 között 639
6. Mezőgazdaság a hatvanas években 644
7. Az új gazdasági mechanizmus bevezetésének hatása . . . 647
8. Az 1970-es és 1980-as évek változásai 649

IV. KERESKEDELEM, KERESKEDELMI HÁLÓZAT ÉS IDEGENFORGALOM (FARSANG LÁSZLÓNÉ) 657
1. Bevezetés 657
2. A város kereskedelmi helyzete 1945 után 658
A szövetkezeti kereskedelem kialakulása és fejlődése . . 660
A magánkereskedelmi tevékenység 661
3. Az állami kereskedelem létrehozása, valamint tevékenysége 1948 és 1960 között 662
4. A mezőgazdaság kollektivizálásának hatása a lakosság áruellátására 666
5. A piacok 667
6. A város kereskedelmi szívóhatása 668
7. Az áruforgalom és az áruellátás fejlődése 1960 és 1990 között 669

8. A határmenti árucsereforgalom alakulása 673
9. A dolgozók anyagi helyzete és utánpótlása 675
10. Hálózatfejlesztés 676
11. Az idegenforgalom 683
Szeged város idegenforgalmi vonzerői 684
A Szegedi Ipari Vásár 685
Az idegenforgalom fogadási feltételei 686

MŰVÉSZETEK 695

I. IRODALMI ÉLET ÉS IRODALOM (OLASZ SÁNDOR) 697

II. A SZEGEDI SZÍNJÁTSZÁS (SÁNDOR JÁNOS) 715
1. Színház a forradalom után 722

III. KÉPZŐMŰVÉSZET (TÓTH ATTILA) 739
1. Alkotók az ötvenes és hatvanas évtizedekben 741
2. A képzőművészeti élet fórumai, mecénás várospolitika . 743
A művészkolónia kialakulása 748
3. A hetvenes és nyolcvanas évtizedek alkotói 751
Festők 751
Szobrászok, éremművészek 756
Grafikusok 758
Iparművészek 760

IV. ZENEI ÉLET (ERDŐS JÁNOS) 763
1. Szimfonikus zene 764
2. Szóló- és kamarazene 769
3. Zeneoktatás 771
4. Kórusélet 777

SPORT 783

I. A VÁROS SPORTJA (BALOG LÁSZLÓ) 785
1. Létesítmények 788
2. Sportágak 789

A SZAKIRODALOM RÖVIDÍTÉSJEGYZÉKE (SZÁNTÓ TIBORNÉ) . . 807
LEVÉLTÁRI ÉS EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK (SZÁNTÓ TIBORNÉ) 839
FEKETE-FEHÉR KÉPEK JEGYZÉKE (SZABADVÁRI TÜNDE) 847
SZÍNES KÉPEK JEGYZÉKE (SZABADVÁRI TÜNDE) 853
MELLÉKLETEK JEGYZÉKE (SZABADVÁRI TÜNDE) 854
MUTATÓ (SZÁNTÓ TIBORNÉ) 855

ELŐSZÓ

Eltelt egy negyedszázad — felnőtt egy generáció azóta, hogy elkészült Szeged történelmi monográfiájának első négy kötete — s eltelt hatvanöt esztendő, egy teljes emberöltő annak utolsó földolgozott dátuma, 1944 után.

Egy teljes emberöltő — de micsoda emberöltő! — eseményei vártak tehát arra, hogy a szakemberek, történészek tudományos módszereivel, távolságtartásával, de mégis, a mindenhol jelenlévő, semmivel sem összehasonlítható szegediséggel kerüljenek e kötet lapjaira, s őriztessenek meg immár a következő generációk számára. Mert a történelem lámpását magunk elé tartva miénk a Petőfi Sándor-i felismerés: „aki a múltba néz, a jövőbe lát".

Van hová visszanéznünk. Van miből erőt merítenünk. Szegedet s a szegedieket ritkán hordta a tenyerén sors, a történelem és az elemek. Nem volt ez másként a 20. század második felének zivataraiban sem — volt fegyverdörgés, felkelés, forradalom, átéltünk személyi kultuszt, erőszakos iparosítást, háború dúlt közvetlenül a határainkon, többször megbokrosodott szeretett, szép folyónk és végül száznyolcvan fokos fordulatot vett az életünk: a „puha diktatúra" nagyon is kemény falait ledöntve immár a szabadság s a demokrácia keretei közt építkezünk.

Van azonban valami, ami mindvégig jelen van a város ezredévnyi történetében, ami egyként áthatja a régmúltat és a tegnapot: a szegedi élni akarás. Ennek a városnak sokszor jó oka lett volna arra, hogy föladja. Hisz volt idő, mikor éppúgy három részre szakadt, mint az ország — s lakói legfeljebb Alsóváros egy tenyérnyi helyén imádkozhattak magyarul. Hisz 1879-ben a földdel tette egyenlővé a Nagy Árvíz. Hisz meggyötörte két világháború, gúzsba kötötte az ötvenes évek voluntarizmusa, egyen-ideológiája, fojtogatta „szűk levegője". De az itt élők makacs életösztöne, gyakorlatias túlélési képessége, okos alkalmazkodása minden helyzetben felülemelkedett a nehézségeken. Ha úgy hozta a szükség, építettek második Szegedet az Árvíz után, „Tisza Lajos városát", aztán harmadikat, az országcsonkító első világháború után, a szellemi centrum egyetemi várost — „Klebelsberg városát".

„Aki a múltba néz, a jövőbe lát".

Szeged történelme, története a 21. századi, negyedik Szeged számára jelent útmutatást, igazodási pontokat, tanulságokat és erőforrást.

Bizonyság, hogy városunk több, mint a hely, ahol élünk. Otthon, ahová tartozunk. Ahonnan elindulhatunk és ahová visszatérünk. Közösség, mely óv és véd a bajban, büszke és fölemel a sikerben.

Az ősök példája — az utódok reménysége.

Akkor is, ha megpróbáljuk — mint a következő lapokon — szigorú távoltartással, a tudomány érzelmeket nem tűrő objektivitásával szemlélni. Hisz akarjuk vagy sem — a dátumok, az események, a higgadt kronológia mögött mi vagyunk. Emberek, életek, sorsok — szegediek.

Akik tanulnak és erőt merítenek a múltból, de cselekedeteiket a jövő teszi mérlegre.

Hiszem, hogy mi is, most, mai munkánkkal e sorozat majdani, hatodik kötetének méltó fejezeteit írjuk.

Botka László
polgármester

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

A Reizner János készítette Szeged történetét bemutató monográfia megjelenése után nyolcvan évvel indult Kristó Gyula főszerkesztésében az új Szeged monográfia, amelynek köteteiben az addig elért kutatási eredményeket foglalták össze, miközben a szerzők egyúttal tanulmányozták a forrásokat, és ebből következően számos új várostörténeti következtetés levonására nyílott lehetőségük. A monográfia négy kötete (a harmadik két részben) ma már pótolhatatlan igazodási és tájékozódási pontja a várostörténet iránt érdeklődőknek. A vállalkozás befejező egysége a rendszerváltozás hozta gazdasági, társadalmi és szellemi átalakulás hatására nem készült el, ugyanis az érintettek úgy döntöttek, hogy a kiadással célszerű várni az elfogulatlan bemutatáshoz szükséges „történelmi távlat" hiánya miatt.

A korszakot, az 1945-től 1990-ig terjedő időt feldolgozó összefoglalás iránt egyre nagyobb lett a kereslet és az igény, hiszen több mint fél évszázad (60 év) telt el a korszak kezdete és jelenünk között. Ennek nyomán vetődött föl a záró kötet elkészítésének gondolata. A szervezéssel és szerkesztéssel Botka László polgármester e sorok íróját bízta meg, ígéretet téve a munka anyagi fedezetének megteremtésére. A szerkesztő ezek után kidolgozta a leendő mű fölépítését, összehozta a szerzőgárdát, majd irányította a munkát, valamint elvégezte az egyes tanulmányok lektorálását. Odafigyelt az anyagi háttér biztosítására, és tartotta a kapcsolatot a nyomdával. A munkához a hátteret a Csongrád Megyei Levéltár adta. Együttműködési szerződés készült a Móra Ferenc Múzeummal és a Somogyi-könyvtárral. A szerzők 2005-ben láttak munkához, és 2010-ben határozták meg a kötet elkészítésének és megjelentetésének idejét.

A mű az említett Szeged monográfia záró kötete, amit hűen mutat a nyomdai kivitelezés azonos formája. A korábbiakhoz képest azonban számottevő eltéréseket mutat fel. Amíg a korábbiak a marxista történetszemlélet jegyében az alap és felépítmény alapgondolatától (gazdaság-társadalom-kultúra) vezérelve születtek, a harmadik és negyedik kötetben pedig alig-alig esett szó a társadalomról, addig jelen mű a város korszakunkban élt társadalmának bemutatását helyezi a középpontba.

Az első fejezet a városképet írja le változásaival, azt a teret, ahol a lakosság élt és dolgozott. A köztörténet a korszakban a városban élt népessé-

get ért belső és külső hatásokat rögzíti. Ezek után magának a társadalomnak a bemutatása következik a népesség mozgásától, a demográfiai jellemzőktől az életmód ábrázolásáig, majd pedig a társadalomban létező alrendszerek (igazgatás, iskolák, tudomány, egészségügy, egyházak és művelődés) kerülnek sorra. Őket a várost éltető gazdasági formák (közlekedés, ipar, mezőgazdaság és kereskedelem) követik, végül a művészetekre pillantás zárja a sort.

A városoknak, úgy mint a bennük lakó embereknek, ezer arca van. A települések lakóiknak és az oda érkezőknek más-más oldalukat mutatják. Másképpen látja szeretett vagy gyűlölt városát a benne élő és az onnan elszármazott, egykori lakója. A város pontos fogalmát éppen sokarcúsága miatt nem határozhatjuk meg. Legfontosabb jegyei a városkép a városszerkezettel, utcákkal, terekkel, az épületekkel és az infrastruktúrával, a benne lakó emberek nemzetisége, fő foglalkozásaik, stb., valamint a városlakók közötti kialakult társadalmi, tulajdonjogi, gazdasági, művelődési és személyes viszonyok. Egy-egy város, mint minden település helyzetét döntően befolyásolja földrajzi környezete, forgalmi helyzete és a közvetlen vidékével kialakult kapcsolatrendszere. Szegeden a fentiek közül az iskolák a 19. század óta a város „sikerágazatát" jelentik az alsó foktól az egyetemekig. Ez utóbbiakról kötetünkben jelenik meg az első terjedelmes összefoglaló fejezet. A tudomány eredményei mellett a művészetek pedig a végzett diákokhoz hasonlóan messze viszik a genius loci-t, a hely szellemiségét és hírét.

Korszakunk 1948-tól 1990-ig terjedő része olyan időszak történetét írja le, amelyben a köztulajdon formáira (állami, szövetkezeti) épült a társadalom, amelynek vezető erői mindent megtettek annak érdekében, hogy az egyes rétegek közötti különbségeket a legkisebb szintre vigyék, homogenizálják azt. Az eszmék vezette gazdaságra és társadalomra, amelyek megszálló csapatok jelenlétében valósultak meg, mint világtörténeti kuriózumra tekinthetünk vissza a máról. Bízunk benne, hogy a sajátos kort méltó módon mutatják be a szerzők.

Jelen kötet a korábbiaktól abban is eltér, hogy ameddig azok jórészt korábbi kutatások összefoglalását jelentik, ez szívós alapkutatásokra épül. Ilyenek a városképet, a köztörténetet, az egészségügyet és a gazdaságot leíró fejezetek. Máshol az összegzés kívánalmai tették elsősorban próbára a szerzőket. Az eddigiekhez képest tematikájukban új monográfia fejezetek születtek az egészségügy, az egyetemek, a tudományos élet, valamint a közlekedés tárgyában. Mivel a szerzők alapkutatásokat végeztek, írásaik nem egy esetben a megadott terjedelmet messze túlhaladták. Ők az eredeti nagyobb terjedelmű tanulmányaikat másutt megjelentették. Mások írásukat kötetté fejlesztették, illetőleg fejlesztik. Maga a monográfia tehát nem lezárja a korszak kutatását, hanem felhívja a figyelmet újabb területek feltárására, valamint a már megírtak tovább mélyítésére. Az alkotói közösség reménye, hogy a mű

1. Szeged szab. kir. városnak VI. Károly király által adományozott pecsétje és címere, 1719–1950

2. Szeged város szocialista kori címere, 1974–1990

3. Szeged város címere, 1990-től

4. A monográfia szerzői és munkatársai
Czeglédi Vass Mária, Balogh Éva, Rigóné Péter Irén, Szabadvári Tünde, Szántó Tiborné, Erdős János, Lőkös Sándorné, Klonkai László, Takács Máté, Tóth László, Tamasi Mihály, Balog László, Antal Tamás, Csákány Béla, Bárány Ferenc, Farkas Csaba, Pál József, Blazovich László, Sándor János, Tóth Attila

a feltárt adatok bemutatása mellett újabb lendületet ad a 20. század második fele Szeged történetének kutatásához.

A kötetet szegedi szerzők készítették. „Idegenlégiós bevetését" nem kívánta meg a kitűzött cél teljesítése. Néhány kivételtől eltekintve a korszakot vagy annak egy részét átélt alkotók írták. Ők a tárgyalt időszakot nem pusztán a dokumentumokból tanulmányozták, egy volt vele sorsuk. Mégis elsősorban az adatok hű rögzítésére és a tárgyiasságra törekedtek. Az értékelést sok helyütt — a szerkesztő véleménye szerint helyesen — másokra hagyták, mivel reáltörténelmet készítettek. A monográfia műfaja nem tévesztendő össze a vitairatéval. Éppen sorai nyomán számos eszmecsere kerekedhet, amelyek azonban a feltárt adatok pontosságát ritkán fogják módosítani, legfeljebb kiegészítik azokat.

A monográfia írása csapatmunkában folyt. Az egyes fejezetek „összevarrása", az ismétlések lehetséges elkerülése, az egységes arculat kialakítása a közös munka örömét és fáradságát egyaránt jelentették.

A nyomdai technika fejlődése lehetővé tette, hogy az eddigi kötetek gyakorlatától eltérően a képanyagot a szöveg közé szerkesztve helyezzük el, amit a vizuális kultúra térnyerése követelt meg. A képek ezáltal erősítik a szöveget és viszont. Arcképet csak már elhunyt személyekről helyeztünk el illusztrációként. A kötetlektor kérésére a monográfiában helyet kapó személyek születési és halálozási idejének adatai a szerzők és a mutató készítője sziszifuszi munkájának eredményeképpen helyet kaptak a műben, utóbbi egyúttal foglalkozásukat is felgyűjtötte. Ezen annotált mutatóval (adattárral) tárgyiasabb lett kötetünk, amelyben közel 2400 személy kapott helyet. Sokukat kiejti majd a történelem személyeket, emléket, hagyományt felőrlő és meghaladó ereje. Mi megörökítésükkel nem megállítani akarjuk az időt, csak visszaperelni a múltat, illetőleg annak egy részét.

A várostörténetek akkor igazán teljesek, ha az alkotók összevetésekre törekednek más városokban lejátszódott hasonló eseményekkel, és így még jobban hangsúlyozhatják a településükön végbement folyamatokat és dolgokat, azokat mintegy szélesebb horizontú összefüggésekbe ágyazva. A szerzőtársak törekedtek erre, számos esetben párhuzamokat vontak. E munkájukat azonban egyrészt akadályozta, hogy kevés városnak készült el a korról történeti összefoglalója, tehát Szeged a kötettel példát mutat mások számára, másrészt a sok levéltári búvárkodást és egyéb anyaggyűjtést igénylő feltáró munka sok energiát emésztett fel, amely az összehasonlításoktól elvette az erőt. Ennek következtében városbiográfia született. Az utódokra vár a fentiekben leírt munka nagyobb részének elvégzése. Ugyancsak az utódokra vár egy-egy városrész, pl. Alsóváros, Rókus, stb. továbbá számos üzem és intézmény történetének elkészítése.

A kötet jellegzetessége, hogy nem távoli időszakot mutat be. Számos olyan kortárs él a szereplők közül, aki az eseményeket élethelyzetéből következően talán másképp látta, ítéli meg, és egyes részleteket jobban ismer.

Mégis vállalkozott szerzői közösségünk a kitűzött feladat elvégzésére, amely feltáró munkát és összegzést egyaránt jelentett. Éppen ebből eredt a fentiekben jelzett tény, az egyes részek bővebb kifejtése. A rövidítés kemény munkája után mégis igen terjedelmes kötetet tarthat kezében az olvasó, amelyet képtelenség egy végtében elolvasni. Éppen ezért ajánljuk: tanulmányozzák az olvasók az őket leginkább érdeklő fejezeteket, amelyekben bizonyára sok adatot és érdekességet találnak majd.

A heroikus vállalkozás a szerzők áldozatvállalása mellett sem jöhetett volna létre segítő társak nélkül. Mindenekelőtt köszönetet mondunk a kötetlektornak, Izsák Lajosnak alapos munkájáért és hasznos, irányt mutató tanácsaiért, valamint segítő szándékú és buzdító véleményéért, Péter Lászlónak és Apró Ferencnek az átadott adatokért és a szerzőknek nyújtott sokoldalú támogatásáért és a baráti lektorálásért. Kiss Ernő több fejezet önzetlen és értő lektorálásával emelte a mű értékét. Ugyanezt köszönjük Szuromi Pálnak a képzőművészeti fejezet átnézéséért. A levéltár, a püspöki levéltár, a vasúti levéltár, a múzeum és a könyvtár munkatársainak segítségét külön köszönjük. Közülük Dömötör Mihály, Fári Irén, Gárgyánné Lampert Magdolna, Kalmár Jenőné, Kukkonka Judit, Linczer-Katkó Izabella, Nagyné Somogyi Zsuzsanna, Szerdahelyi Péterné és Tóth István nevét említjük meg. A mutató készítéséhez számosan szolgáltattak adatokat. Közülük Farkas Istvánt, Gergelyné Bodó Máriát, Gyémánt Csillát, Kis Istvánt, Kormányos Andrást, Molnárné Ferenczy Valériát, Opauszki Istvánt, Szaplonczay Miklósnét, Szerdahelyi Péternét és Thékes Istvánt emeljük ki. Hámori Gábornak köszönettel tartozunk a városról készített légi felvételeinek szíves átadásáért. Az Agapé nyomda ügyvezetője, Balogh Éva lehetetlent nem ismerő fáradozásával a nyomdai kivitelezésben sokat lendített ügyünkön. A kiadó város részéről Solymos László alpolgármester, Pappné Zánthó Rita és Kerek Attila segítő jószándékát köszönjük meg.

Reméljük, hogy a kötetben felhalmozott ismeretek és tudásanyag az olvasók által lassan beszivárog a város lakosságának tudatába, és ezáltal a szerzők segítik a városismeret továbbépítését, a szegediség erősödését.

Blazovich László

Városépítés, városkép

I. VÁROSÉPÍTÉS, KOMMUNÁLIS ELLÁTÁS

1. VÁROSÉPÍTÉS A II. VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN ÉS A HÁBORÚ UTÁNI ELSŐ ÉVTIZEDBEN (1945–1956)

Szeged városiasodása a 19. század második felében gyorsult fel. Egymás után épültek ki az infrastruktúra különböző elemei (vezetékes vízellátás 1862-ben szűrt Tisza-vízzel, 1887-től artézi vízzel; szennyvízcsatorna, közvilágítás gázzal 1865-ben), 1845-ben megindult a tiszai hajózás, 1854 és 1957 között elkészült a pest–temesvári vasútvonal. A század második felében fejeződött be a Tisza-szabályozás hatalmas munkája, amely a kanyarulatok levágásával a folyó hosszát egynegyedével rövidítette, közel négymillió hold mezőgazdasági területet tett művelhetővé, de egyben potenciális veszélyhelyzetbe hozta a várost. 1879. március 12-én a megáradt Tisza átszakítva a percsorai töltést elöntötte a várost és 5595 házból néhány óra múlva már csak 297 maradt használható. A víz még le sem vonult, amikor már megkezdődött az újjáépítés. Jelentős nemzetközi és országos segítséggel Lechner Lajos tervei alapján indult meg az építő munka, és 1883-ra többékevésbé be is fejeződött. A város számára mintegy 16 km^2-es területet „várfal"-lal, 10 km hosszú körtöltéssel vettek körül azzal a szándékkal, hogy e terület jelentős részét az úgynevezett „eszményi" szintre töltik fel. Az újjáépítés tervei megfeleltek a századvég korszerű városépítési elveinek: körgyűrűs-sugaras útrendszert alkalmaztak, a központból kifelé haladva egyre szélesedő utakkal Párizs, Pest és Bécs példája nyomán. A terv kétparti várost rajzolt, a körutakat azonban hidak nem kötötték össze, az egyetlen híd a város központjában az ősi átkelő helyén épült meg.

Az új város 3–4 év alatt — országos és nemzetközi segítséget is élvezve — felépült. Az új szerkezet — azon túlmenően, hogy kijelölte a városközpont logikus és egyetlen helyét — a továbbépítés lehetőségeit is körülhatárolta a Körtöltéssel, amely a környező terepszintből 5-6 métert emelkedett ki. Az újjáépítés szabályrendelete az épülő lakóházak földszinti padlómagasságát az „eszményi nívó"-n határozta meg (a korabeli legmagasabb vízállás +16 cm: 8,22 m a Tisza 0-pontja felett), feltételezve a város egész területének feltöltését. Teljes feltöltésre azonban csak a Tisza Lajos körúton belül került sor. A két körút között az utcákat, a Nagykörúton kívül pedig csak a sugárutakat töltötték fel. Részben az „eszményi nívó"-nak, részben a feltöltés elmaradásának, illetve a második világháborút megelőző gazdasági hely-

zetnek köszönhető a több mint háromezer nedves, egészségtelen pince-, illetve szuterénlakás.

Az 1920-as évek legvégére megvalósult a Dóm téri együttes, amely építése idején — különösen szakmai körökben — nagy felháborodást váltott ki a városszerkezetbe való durva beavatkozás miatt. Egységes és nagyvonalú térképzése, az Alföldtől nem idegen tégla-architektúrája miatt ma az ország egyik legszebb terének tekinthetjük, miután a szabadtéri játékok hatezer fős nézőterének a szinte teljes teret közel 30 éven keresztül kitöltő vasszerkezetét elbontották. A kolozsvári egyetem Szegedre telepítésével — ugyancsak az 1920-as években — a Dóm tér és a Tisza között felépült a klinikai negyed Korb Flóris építész tervei alapján. Az első világháború után — elsősorban üzleti érdekeket követve és a rövidlátó várospolitikának köszönhetően — telepek sokasága jött létre, melyek szervesen nem csatlakoztak a nagy árvíz után kialakult várostesthez. Rendszerint mélyfekvésű, vízjárta területeken, utak, járdák, vízelvezető árkok, víz- és villanyellátás nélkül lakások százait építették fel a lakosság legszegényebb rétegei.

A II. világháborút megelőzően Szeged belterületén (3250 ha) 10 295 lakóház volt, ezek döntő többsége (86,2%) földszintes, 12,1% egyemeletes és mindössze 0,3% a magasabb. Városiasság szempontjából így is megelőzte a vidéki nagyvárosokat. A lakóházak 53,6%-a vályogfalazatú, de Alsó- és Felsőváros külső részein, valamint a telepeken ez az arány 95-99%. A lakások nagyobb hányada egyszobás — 1930-ban 71,7% —, a kis lakások aránya pedig 89,2%. A középméretű — három-négy szobás — lakások aránya 9,7%, nagy lakás mindössze 1,1%. A közép- és nagy lakások többsége a Belvárosban helyezkedett el. Villannyal a lakások 55-60%-a, vízzel 21%-a, csatornával 15%-a volt ellátva. Az egy lakásra jutó lakosszám városi átlaga nem magas — 1930-ban 3,4 fő —, de ha a városrészenként vizsgáljuk, a kép elszomorító: a külső városrészekben 4-4,2, a telepeken 4,5-4,7 fő lakik egy lakásban. Itt a lakások átlag szobaszáma 1,1-1,4, tehát egy szobában 4-4,7 fő él. A zsúfoltságnál is súlyosabb, hogy igen magas az egészségtelen, nedves pince vagy alagsori lakások száma. Az 1937-es összeírás „csak" 1500 körüli egészségre ártalmas lakásról ad számot, de egy 1927-ből származó igen alapos vizsgálat és tanulmány[1] 3170 ilyen lakást mért fel, melyben 10 661 fő volt kénytelen élni. Rókuson a lakások 33,3%-a, Móravárosban 21,4% minősült egészségre ártalmasnak (nyilvánvaló, hogy 10 év alatt az egészségtelen lakások száma nem csökkent felére, hanem a felmérés „szempontjai" változtak). A Belváros kivételével a kommunális ellátás mértéke is igen alacsony volt. Az 1941. évi fejlesztési program készítése során a Mérnöki Hivatal kidolgozott egy matematikai modellt, melynek alapján az egyes városrészek „városiasodási fokát" számokkal lehetett mérni. A szám — a

[1] PÁLFY-BUDINSZKY ENDRE 1938/2. 37-45., 1938/3. 71-75. idézi az adatokat JUNG SÁNDOR 1927.

„városiasodási tényező" — figyelembe vette a víz-, csatorna-, gáz-, villanyvezetékek, az útburkolat létét, illetve milyenségét, a lakóépületek szintszámát, építési anyagát, lakásszámát, beépítési módját. Ennek alapján a Belváros (Nagykörút és a Tisza között) 2217, Petőfitelep (akkor Somogyitelep) 42, Rókus és Belső Alsóváros 468 pontot kapott. A Belvároshoz viszonyított „városiasság" ez utóbbinál is alig haladja meg a 20%-ot.

A nagyárvíz után az első világháborúig sok új ipari telephely jött létre — vagy bővült az eredeti helyén — a város szövetébe ágyazva. A Tisza mentén és Rókuson figyelhetünk meg koncentrációt, de elkülönült ipari terület nem alakult ki. A folyó két oldalán gabona- és paprika malmok, kender- és fa feldolgozó üzemek, szalámigyár, szeszfőzdék települtek, Rókuson dohánygyár, téglagyárak, kendergyár. A két világháború között a gazdasági világválság, a háttérterületek elvesztése — Trianon — több üzemet is csődbe sodort, az élelmesebbek, a nagyobb tőkével rendelkezők azonban túlélték, és még fejlődtek is (Back-malom, Első Magyar Kenderfonó, Újszegedi Kenderfeldolgozó, Pick, Lippai Gőzfűrészüzem, stb.). Néhány új üzem telepítésére is sor került: Gyufagyár, Bútoripari Rt., Ládagyár, Lemezgyár, Első Szegedi Cipőgyár, Kefegyár, Konzervgyár.

A második világháború Szegedet — az ország más nagyvárosaihoz viszonyítva — kevésbé sújtotta. A bombázások a vasúti pályaudvarok térségére koncentrálódtak, hatásukra mintegy 500 ház megrongálódott, találat érte a vasúti hidat, és a visszavonuló német csapatok felrobbantották a közúti Tisza-hidat. A város társadalma, a háború után szerveződő új politikai rendszer a hasonló nagyságrendű városokétól kedvező irányba eltérő, sajátos helyzetet örökölt. Az infrastruktúra néhány fő elemét — hidak, vasút, egyké ipari üzem — ugyan újjá kellett építeni, de készen állt egy tervezett, korszerű városszerkezet, amelyet nagyobb beavatkozások nélkül tovább lehetett fejleszteni. A városszerkezeten túl az egységes eklektikus városkép, a várost átszelő Tisza és a Körtöltés egyedülálló sajátosság. Granasztói Pál írja „...Az átépülés a múlt század nyolcvanas éveiben történt, korai eklektikus stílusban, hasonló építészeti jelleggel és szintén városi méretben, mint ugyanakkor Budapesten. Még a körutas, sugárutas rendszer is hasonló, az építészeti egység pedig, amelyet Szeged belvárosa ebből eredően mutat, szinte páratlan e korszakban egész Európában. Ma voltaképpen ez Szeged, ez a különleges benne, s értéke egyre emelkedik..."[2]

Líraibb hangvételűek Bálint Sándor szavai egy másik sajátosságról, a Körtöltésről: „...A Körtöltés valóságos bástyaként járható végig. Egy felől a városra nyit folyton váltakozó rálátást, másrészt pedig a végtelen alföldi horizont, a Tömörkény és Móra parasztjaitól anyafölddé igézett futóhomok, a kenyeret és bort verejtékező, paprikától pirosló szegedi tanyavilág nyílik

[2] GRANASZTÓI PÁL 1978. 185.

meg beszédes hallgatásával előttünk: a szegedi kozmosz szigetként emelkedik belőle az európai világba."[3]

A II. világháború végére kialakult lakáshelyzet arra késztette a várost irányító politikai erőket, hogy ennek alapvető javítására és a kommunális ellátás növelésére indítsanak városfejlesztési programokat. 1947-ben a közgyűlés 500 munkáslakás építését határozta el, amelyből a Faragó utcában még abban az évben 48 lakás elkészült. Ezt követően azonban a lakásépítés szinte leállt, mert sem erre, sem a közművek fejlesztésére nem volt elegendő pénz: az ország nagyon véges anyagi erőit a közlekedési főhálózatok, és a vasút helyreállítására kellett fordítani. 1946-ban elkészült az algyői vasúti híd, és a vasútállomások működőképesek lettek. 1948-ban átadták az újjáépített szegedi közúti hidat, és 1953–55 között felépült a Marx tér – Attila utcai háztömb. A közművesített területen történő lakásépítés és az egyetem fejlesztésének lehetőségeit keresve már 1951. március 1-én tárgyalta a tanács VB a Dóm tér környék és a Palánk részletes rendezési javaslatát, jelentősebb változásra azonban nem került sor. 1956-ig mindössze 635 lakás épült Szegeden, ennek mintegy 50%-a magánerőből, és jórészt nem tartós építőanyagból. A háborús károkat szenvedett ipari üzemekben is beindult a termelés, és 1950-ben átadtak egy új nagy ipari létesítményt, a Szegedi Textilműveket, amely elindította a Belső-Nyugati Iparkörzet kialakítását a Vásárhelyi Pál utca és a Körtöltés között.[4] Ebben az időszakban két nagyobb közintézmény építésére került sor: az egyetem Rerrich Béla téri ún. „Béke" épülete és a múzeum keleti-nyugati szárnyának bővítése valósult meg. Ám a város fejlődését a terület- és népességszám csökkenés, valamint a téves politikai koncepciók („határváros", „bűnös város") is hátráltatták.

Az időszak látványos, de kevéssé ismert eredményei a városrendezés-tervezés területén születtek. A századfordulót követően Európa valamennyi országában felismerték, hogy a városépítést tudatosan irányítani kell annak érdekében, hogy a növekedésre fordított anyagi eszközök a lehető legjobb eredményt hozzák. Magyarországon 1937-ben született meg a városépítésről és az építésügyről szóló törvény.[5] Ettől az évtől kezdve törvény kötelezte a városok vezetőit, hogy két emberöltőre (60 évre) előre tervezzék meg településük jövőjét. A közelebbi vagy távolabbi jövő körvonalazása minden politikai pártnak vagy testületnek, amely a társadalom különböző rétegeire hatni akar, létérdeke. Természetes, hogy a háború utáni legelső években a tömegek cselekvő erejét az új célok érdekében a szebb, emberibb jövő felfestésével lehetett mozgósítani, így volt ez Szegeden is. A legelső fejlesztési programok a nagy történelmi fordulat sodrában a valóságtól kissé elszakadtak, de 1947-ben az álmok már valós alapokra épültek annak tudatában, hogy aki sohasem épített légvárakat, annak soha nem lesznek igazi palotái.

[3] BÁLINT SÁNDOR 1959. 158.

[4] A Nyugati Iparkörzet Általános rendezési tervét a Tanács VB 1951. dec. 20-án hagyta jóvá.

[5] 1937. évi VI. tc.

Az első városfejlesztési tervek (1947, 1952) a törvény alapján 1941-ben elkészített városfejlesztési program változatai voltak, amelyet a Városi Mérnöki Hivatal magasan képzett szakemberei készítettek.[6] Megelőzően — az 1930-as években — tudományos igényű szakdolgozatokat tettek közzé, melyek Szeged fejlesztésének részproblémáit és azok összefüggéseit is feltárták.[7] A városfejlesztési program két emberöltőre — 60 évre — készült. Szeged lakosságszámát 2000-re 150 ezer, Tápéval, Szőreggel és Dorozsmával együtt 170 ezer főre becsülte.[8] A terv legfontosabb célkitűzése a lakósűrűség növelése volt. A laza, szétszórt településmódban látta a városiasság alacsony szintjének okát; az alacsony laksűrűség lehetetlenné tette a közművesítést, az utak kiépítését.

A városrendezésre vonatkozó további alapelvek az alábbiakban fogalmazódtak meg:

1. A szétszórt településrészek szerves egységbe fogása;
2. a gépkocsi közlekedés számára világos, egyszerű, gyors közlekedést biztosító, áttekinthető forgalmi hálózat megvalósítása;
3. a jövőbeni lakótelepülés számára alkalmas területek idejében történő kiválasztása és alapos megismerése;
4. a távlatban szükséges intézmények részére szükséges terület biztosítása;
5. Újszeged nyaraló- és kertészvárossá fejlesztése;
6. az idegenforgalom szempontjából értékes adottságok fejlesztése;
7. a belvizektől veszélyeztetett lakóterületeken a csapadékvíz összegyűjtése nyílt árkokkal; az új parcellázásoknál megfelelő telekalakítás érdekében részletes tervek készítése.

Az agglomerálódási folyamat felismerése a program alkotóinak különös érdeme. Javasolják, hogy Szőreg, Tápé és Dorozsma községfejlesztési tervét is készítsék el, mert 60 év múlva vagy talán hamarabb ez a három település Szegeddel összenő.

A háború után azonnal megkezdődött az új politikai-, társadalmi- és gazdasági lehetőségekhez alkalmazkodó városépítési stratégia, hosszú távú településfejlesztési koncepció kidolgozása. Szegeden a legnagyobb gondot ekkor nem az újjáépítés, hanem a termelés beindítása, az üzemek nyersanyaggal, a lakosság élelemmel, munkával és biztonságos jövőbe vetett hittel való ellátása okozta. Az MKP szegedi szervezete már 1945-ben hároméves városfejlesztési programot dolgozott ki, melyben a mezőgazdaság és az ipar mellett jelentős szerepet kapott a közlekedés és a kommunális ellátás létesít-

[6] Pálfy-Budinszky Endre, Breinovics Vilmos, Berzenczey Domokos

[7] Szegedi Szemle, Városok Lapja, Délvidéki Szemle

[8] NÉPSZÁMLÁLÁS 2001. jan. 1.: 168 ezer fő

ményeinek bővítése. Ezt a tervet 1946 őszén átdolgozták és kibővítették. Az új tervben hangsúlyozták a munkáslakta külvárosi területek javításának szükségességét. A terv 1947-ben került a városi közgyűlés elé, mely azt jóvá hagyta. A terv tartalmát és felépítését tekintve lényegében az új viszonyokra adaptálja az 1941-es programot. Dénes Leó polgármester bevezetője azonban a korábbi terven túlmutató, elméleti-metodikai szempontból olyan alapvető megállapításokat tartalmaz, melyek napjaink urbanisztikai törekvéseivel sok szempontból rokonok.

„...A demokratikus társadalmi berendezkedésre vár az a feladat, hogy városunk mezőgazdasági és ipari jellegét egyaránt alapul véve, tervszerű városfejlesztési politikával lehetőséget nyújtson, hogy városunk Dél-Magyarország gazdasági és kulturális központjává váljon. A terv rövidre fogott várospolitikai iránymutatás azok számára, akik a városkép jövő kialakításáért kisebb vagy nagyobb mértékben felelősek." A bevezető a továbbiakban a városrendezés körüli fogalomzavart kívánja eloszlatni. Megállapítja, hogy „...a város nem puszta kőhalmaz és műszaki létesítmények összessége, hanem élő szervezet, melyet egy arra legalkalmasabb, a tér megfelelő helyzeti energiákkal rendelkező pontján gazdasági energiák hoznak létre, és annak növekedését, fejlődését is ilyen erők táplálják. Ezek az erők mindig egy nagy gazdasági tápterületről áramlanak a város felé, ahol mint „területwhasználat" és „beépítés" jelentkeznek a városrendezés szempontjából. Az ezek irányítására vonatkozó szervező munkát nevezzük városrendezésnek. A városrendezés tehát ebben a megvilágításban nem építő-műszaki munka, hanem várospolitikai művelet."[9]

A korábban említett gazdasági és politikai körülmények 1952-ben új program kidolgozását tették szükségessé, amelyet az építési és közlekedési osztály mérnökei dolgoztak ki Pálfy-Budinszky Endre irányításával és fő részvételével. E tervet a tanácsülés 1952-ben jóváhagyta, és ezzel várospolitikai rangra emelte. A fejlesztési program és rendezési javaslat felhasználta a korábbi tervek előremutató metodikai rendszerét. Részleteire a korábbinál alaposabb, tudományos igényű vizsgálatok készültek (pl. a város különböző területeinek beépítési jellegzetességei). A terv azonnal szembetűnő egyoldalúsága a szinte gigantikus arányú ipartelepítés. Itt jelentkezik először a korábbi fejlesztési programok helyi energiákból kiinduló, törvényszerűségekre alapozott elhatározása és az 1952-ben már létező városrendezési normák alapján készített terv közötti lényeges különbség. A norma ipari város esetében a lakó és ipari területek között 1:1 arányt tartott kívánatosnak. A terv a Tisza jobb parti Déli Iparkörzetben 110 ha, a nyugati nagy iparkörzetben 160 ha, a Körtöltésen belüli Nyugati Iparkörzetben 110 ha, a Téglagyári Iparkörzetben — Franciahögy — 120 ha, a fehértói bűzös körzetben 50 ha, (ide kívánták kihelyezni a hizlaldát) és a Tisza bal parti ipari körzetben —

[9] Szeged törvényhatósági jogú város városfejlesztési terve 1947. Bevezető.

Dél-Újszegeden — 100 ha, összesen 650 ha új ipari területet jelöl ki, ami a meglévőknek több mint háromszorosa. (Az előirányzott lakóterület 820 ha.) Bizonyos fokú következetlenségre vall, hogy — ugyancsak központi normák alapján — a város távlati (1972-re) lakosszámát 105 ezerre becsüli, míg az ipari területek várható munkáslétszámát 65 ezer főre. Az ipartelepítéshez hasonló nagyvonalúság jellemzi a vasúti közlekedés fejlesztési javaslatát. A négy pályaudvar összevonásával a Rókusi pályaudvart kívánja bővíteni a Bajai út és a Csongrádi út között. Új vasútvonal helyét jelöli ki Sándorfalva és Kiskunmajsa irányában, összeköti a budapesti és a hódmezővásárhelyi vonalat, a Boszorkánysziget térségében új vasúti és közúti hidat javasol. A terven Gyálarét térségében duzzasztó- és vízi erőmű, valamint medencés ipari kikötő is szerepel. A terv a Körtöltésen belüli teljes lakóterület többszintes átépítését irányozza elő. Feltételezi, hogy 20 év távlatában, a lakosság 9%-a a kertgazdasági körzetben, 13%-a háztáji gazdasággal rendelkező körzetben és 76%-a emeletes beépítésre kijelölt lakókörzetben fog eloszlani. Ez utóbbi területet természetesen közművesíteni kell. Fontosnak tartja a terv a parti városkép sziluettjének megtervezését, néhány hangsúlyos épület elhelyezését (pl. a Tisza Lajos körút végén és a Somogyi Béla téren).

Annak ellenére, hogy a terv néhány alapgondolata napjainkig tovább él, és pl. a Nyugati Iparkörzet, valamint a gyálai medencés kikötő egy része megvalósult — hatékonysága igen alacsony szintet ért el, elsősorban a nagy távlat remélt eredményeibe vetett hitet erősítette.[10] *(1. sz. melléklet: Nagyszeged távlati főközlekedési hálózata és területfelhasználási vázlata)*

2. A FORDULAT ÉVEI A VÁROSÉPÍTÉSBEN (1957–1963)

Szeged városépítésében az 1950-es évek első felének szinte mozdulatlansága után az évtized vége felé következik be sokat ígérő változás. 1961-ben Szeged ismét megyeszékhely lett. A gazdaságos lakásépítés lehetőségeire vonatkozó korábbi vizsgálódás (1953–54–55) eredményeként megindulnak a nagyméretű belvárosi tömbök feltárásai, beépítései és az emeletráépítések. A város vezetése felismerte a magánerő jelentőségét a lakás- és családi ház építésben, ezért több, erre alkalmas területre készíttetett házhelyrendezési tervet.[11] Elkészült az Oskola utca és a Dóm tér környékének részletes rendezési terve (RRT 1958). Az első nagyobb — lakótelepszerű — lakásépítés elő-

[10] „20 éves távlati tervjavaslat" a SZVT VB 1952. okt. 8-i rendkívüli ülése fogadta el.

[11] „Az Újszegedi kertészeti célra kiváló földek házhellyé történő kialakításáról" (SZVT VB 1955. júl. 5.; Gedó környék HRT, „Jelentés a családi lakóházépítési akció helyzetéről, (SZVT VB 1956. okt. 9.); Újszeged HRT, Ságváritelep (Kecskés) bővítése HRT 1957; Belső-Baktó-Oncsatelep HRT 1960. Országos tervpályázat nyertes terve alapján (I. díj Borvendég Béla építész és munkatársai).

készítésére jóváhagyta a tanács VB az újszegedi Ládagyár környéke RRT-t (részletes rendezési tervét), és még ugyanebben az évben elkészült az ide kerülő 821 lakás beruházási programja is. A Ládagyár környékének beépítése 1962-ben megkezdődött — ebben az évben kapta az „Odessza lakótelep" nevet Szeged testvérvárosáról —, és további lakásépítési területek előkészítése is elindult. Így részletes szabályozási terv készült az Északi városrészre — a Csongrádi sugárút külső részére —, de az alapközművek hiánya miatt akkor elmaradt a lakásépítés. Hasonló sorsra jutott a Nyugati városrész — Móraváros külső része —, ahol a részletes tervek készítésekor derült ki, hogy a talajvíz magas szulfáttartalma az alapozási és közműépítési költségeket elfogadhatatlanul megdrágítja, ezért itt sem épültek lakások. A lázas előkészítő tevékenység mellett az 50-es évek végének 50-55 lakás/év építési mutatója a 60-as évek elejére 600 lakás/évre nőtt. 1960-ban 1945-től először az ezer főre jutó lakásépítés jelentősen meghaladta az országos átlagot (országos 6 lakás/1000 fő; Szeged 9,3 lakás/1000 fő). A lakó és ipari területekre készült tervek megalapozták a III. ötéves tervben (1965–69) elindult minden addiginál nagyobb arányú városfejlesztést. Az iparosítás területén is nyomon követhető a változás: sor került néhány nagyüzem rekonstrukciójára (Szalámigyár, Konzervgyár, Kenderfonó, stb.), és új ipari területek feltárására készültek tervek.[12]

A fentiekkel párhuzamosan az átfogó, nagy távlatra szóló tervezés — városfejlesztési program, általános rendezési terv készítése — is folytatódott. A forradalom utáni konszolidáció első évében — 1957-ben — az Építésügyi Minisztérium Városépítési Tervező Vállalata elkészítette Szeged településszerkezeti vázlattervét, majd 1959-ben az általános rendezési terv első ütemét, mely lényegében fejlesztési és rendezési program. Ezek a tervek és még több részletes rendezési terv és tanulmány Füle Lajos, a Városépítési Tervező Vállalat építészének irányításával készült, aki közel két évtizeden keresztül Budapesten lakva, de szegedivé válva fogalmazta meg a városfejlesztés műszaki kereteit.

A program 20 év távlatában 130 ezer fős várossal számolt. A kibontakozó újabb távlat és 1963-ban a városi tanács által elkészített 20 éves gazdaságfejlesztési program hatására újabb koncepció készült, mely a Gazdasági Bizottságnak a főváros ellenpólusainak kifejlesztésére vonatkozó határozatát figyelembe véve negyedmilliós város műszaki kereteit vázolta fel. Az 1964. évi városfejlesztés programvázlat bevezetőjében Árvai József a VB elnökhelyettese a következőket írja: „...a tervezőnek olyan megújuló város körvonalait kell felvázolnia, amelyen belül *nagyrészt* a régi befejezetlen település külvárosainak rekonstrukcióját szükséges végrehajtani, *kisebb részt* pedig szanálás mentes területet kell beépítésre kiválasztani..."[13] Előre mutató el-

[12] Körtöltésen kívüli nyugati iparterület RRT 1957; Külső nyugati iparkörzet RRT 1960.

[13] Szeged programterv vázlata. Vitaanyag 1964. Előszó.

képzelés: intenzív városfejlesztés a szétterülés helyett! A bevezetőben a távlati fejlesztési programok esetében először találkozunk a város lakóinak, elsősorban a különböző társadalmi-szakmai szervezeteknek tervezésbe való bevonásával: a város fejlesztésének és rendezésének terve ezáltal lesz várospolitikai tervművelet.

A program elengedhetetlennek tartja a négy község és Szeged együttes tervezését a sokrétű kölcsönhatás miatt. Megsejtve a következő közel két évtized tendenciáit a városépítésben a „léptékváltás korszak"-át jósolja. „...A léptékváltozást jelzi a városközpontok, belvárosi területek átépítésének tegnapi és mai gyakorlata közötti különbség: tegnap foghíjbeépítés, ma és holnap pedig nagyobb összefüggő területek rekonstrukciója." A magánerős lakásépítésben is a többszintes beépítési módokat, a korlátozott családi ház építésben a tömör, szervezett formákat javasolja. Hangsúlyozza, hogy a terv elsősorban műszaki keret, mely a fejlesztés „optimális-reális" maximumát vázolja fel. Új gondolat Újszeged, különösen Dél-Újszeged fejlesztési javaslata, ahol összesen mintegy 80 ezer fő befogadásával számol (1965. évi lakosszáma 11 000 fő). Az itteni fejlesztést a kétparti várossá válás kulcskérdésének tartja. Az egyközpontú város intézményeinek decentralizálására alközpontokat jelöl ki, a Népliget (Erzsébet liget) és a Holt-Maros közötti területet országos-, regionális- és városi szintű közintézmények építésére tartja fent.

A program ipartelepítési javaslata a napirenden lévő Petrolkémiai Kombinát helykijelölésére összpontosult. A 600 ha területigényű, várhatóan 20 ezer főt foglalkoztató ipari üzem Szeged fejlődésében meghatározó jelentőségű lett volna. Helyéül a program a Maty-ér és Domaszék közötti magas fekvésű területet jelölte ki, míg a repülőtér helyén a kiszolgáló üzemek kaphattak volna helyet. E nagyszabású vegyipari fejlesztésre azonban Leninvárosban — Tiszaszederkény — került sor.

A programvázlat legnagyobb érdeme a városszerkezet továbbfejlesztésére, az „üdülőváros"-, a „kikötőváros"-jelleg hangsúlyozására, a „gyalogló belváros" megvalósítására, a folyó menti fekvés hangsúlyozására, a városnak a tájjal és a Tiszával való kapcsolatára, és a Tisza, mint „főutca" fejlesztésére vonatkozó javaslata. Túlzott optimizmusát a 60-as évek elejének „lendülete", a másfél évtizedes lemaradás behozásának lehetősége táplálta. *(2. sz. melléklet: Az 1963. évi Városfejlesztési Program)*

3. SZÁGULDÓ VÁROSFEJLESZTÉS, LAKÓTELEP-ÉPÍTÉS (1964–1980)

Az 1960 és 1980 közötti két évtized Szeged fejlődésében hosszú ideig meghatározó jelentőségű lesz. Erre a húsz évre a „kor szellemében" növekvő ipari fejlődés és fokozódó lakásépítés mellett jelentős infrastrukturális be-

ruházások elindulása vagy befejezése (Rókus–Móravárosi főgyűjtő, új vízmű telepek, Öthalmi úti elektromos fogadó állomás, stb.) jellemző. Ez volt az az évtized, amikor a város a központi támogatás segítségével megkísérelte behozni az előző 15 év lemaradását. Kedvezően bővült az ipari struktúra néhány nehézipari vállalat (Kábelgyár, Gumigyár, Olajipar) letelepülésével. Az építési igények növekedése következtében az építőipari vállalatok ugyancsak fejlődtek. A környékről beáramló munkaerő nyomán a város lakosságszáma is nőtt. (1949–60 között évi átlagban ezer fővel gyarapodott, 1960 és 1970 között elérte az évi 1800 főt, 1970–80 között pedig évente 1900 fővel emelkedett.)

Az 1965-ben elkészült országos településhálózat fejlesztési keretterv Szeged szerepkörét Délkelet-Magyarország — Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye — központjaként határozta meg. 1965-ben a város közvetlen szomszédságában feltárt, és a legelső adatok alapján igen jelentősnek tartott szénhidrogénvagyon az ipartelepítés előtt új távlatokat nyitott. A tervezett házgyár a lakásépítés módjának és ütemének korábbi elképzeléseit tette túlhaladottá.

A lakásigények rohamos növekedése megoldhatatlannak látszó feladat elé állította a városépítés irányítóit. Azonos időben kellett volna a város igen avult lakásállományát részben felújítani, részben pótolni, új építési területeket feltárni a tömeges lakásépítés részére, valamennyi közmű alaphálózatát több nagyságrenddel bővíteni — a 80–100 éves vezetékeket kicserélni —, a közlekedési hálózatot bővíteni, és a meglevőket felújítani. A lázas építőtevékenység közel 15 évre csatatérré változtatta a várost, eredményeként azonban mind a kommunális, mind a lakásellátás területén ugrásszerű javulás következett. A vízhálózat hossza négyszeresére, a víztermelés háromszorosára, a gázfogyasztók száma ötszörösére, az elosztó hálózat hossza pedig kétszeresére nőtt. Az egyszobás lakások aránya 70,5%-ról 41%-ra csökkent.

Az építésnek ez a nagyarányú felfutása természetesen Szegeden sem ment zökkenőmentesen és hibátlanul. Az új gázhálózat előrelátóbb méretezésével több utólagos útfelbontás elkerülhető lett volna, körültekintőbb tervezéssel néhány lebontott műemlék megmaradhatott volna (Schäffer-ház, Török-ház, Zsótér-kúria). Ennek ellenére figyelemre méltó eredményeket ért el a város a történelmi városmag védelmében, valamint a Belváros rekonstrukciójában. 1960 és 1980 között közel 4000 lakás épült a Nagykörút és a Tisza között a legváltozatosabb technológiával, a típusterveket is egyedivé formáló homlokzatképző anyaghasználattal, középmagas épületek mértéktartó alkalmazásával. A Belvárosnak ez a folyamatos építése önmagában biztosítéka lett a történetiség megőrzésének.

A Belváros eklektikus épületeinek vakolatarchitektúrája a háborús évektől a 70-es évek elejéig olyan mértékű károsodást szenvedett, hogy helyreállításukat már-már kétségessé tette. 1975-ben a városi tanács hároméves homlokzatfelújítási tervet fogadott el, amelynek alapján több mint 500 ezer m^2

homlokzat készült el. Ez nemcsak a városképet javította szembetűnő módon, hanem a szigetelések, a tetőfedő és bádogos munkák elvégzésével megakadályozta az épületek további romlását. Valójában a szép új ruha erősen leromlott épületbelsőt takart.

A 60-as évek második fele terület-előkészítő tevékenységének köszönhető az újszegedi intézményi negyed megvalósulása. A történelmi városközponttal szemben, ligetes, zöld környezetben, a Tisza bal partján az új vagy áttelepülő intézmények részére vonzó területet sikerült kialakítani. Itt épült fel az MTA Biológiai Kutatóintézete, a József Attila Tudományegyetem Biológiai Intézete, a sportcsarnok és versenyuszoda, továbbá egyetemi és középiskolai kollégiumokat, megyei pártiskolát és irodaházakat emeltek.

A város beépített területének és vonzásának növekedésével a szomszédos községekkel agglomerálódott, azaz fokozatosan összenőtt, a kölcsönhatás egyre erősebb lett, területe pedig 109-ről 334 km^2-re módosult. (1973-ban Kiskundorozsmát, Algyőt, Tápét, Szőreget és Gyálarétet Szegedhez csatolták.)

4. ÚJ VÁROSRÉSZEK, A „PANELMENNYORSZÁG" SZÜLETÉSE

Ennek a másfél-két évtizednek a leglátványosabb városfejlesztési akciója a lakótelepek építése volt. 1970-re olyan mértékben felgyorsult a lakásépítés, hogy a várostervezés szinte csak napokkal járt a megvalósulás előtt. Különösen igaz ez a Szegedi Házépítő Kombinát — SZHK — 1971-es átadását követő időszakra. Az Északi és a Délnyugati Városrészre már átépítésére jóváhagyott rendezési terv állt rendelkezésre, de az előbbinél a közműhiány, utóbbinál a magas szanálás és az alapozási nehézségek miatt az építkezést nem lehetett elkezdeni. Vészesen közeledett a III. ötéves terv indulási időpontja és a tervezett 5-7 ezer lakásnak még nem találtak építési helyet. 1965-ben végre elindult a Móraváros – Rókus – Északi városrész főgyűjtő csatorna építése, amely a Vám tértől egészen a Gedói iskoláig halad, és elkészülte után az egész jobb parti város szenny- és csapadékvizeinek elvezetésére hivatott. Megvalósulásáig még igen sok szennyvíz folyik be tisztítatlanul a Tiszába Tápénál, a Hajós utcánál, a Gyermekklinikánál és Újszegeden a Torontál térnél.

ODESSZA

Odessza lakótelep építése a szennyvízelvezetés kapacitáshiánya és a Ládagyár vontatott kitelepülése miatt 1964 után nem folytatódhatott, mintegy 860 lakás átadását követően az építkezés folyamata megszakadt. 1973-ra a

Ládagyár kitelepült, majd elkészült a Székely sori főgyűjtő és a Torontál téri átemelő, így elhárultak az akadályok Odessza lakótelep továbbépítése elől.

Az SZHK paneljeiből jobbára középmagas sáv- és pontházakkal épült tovább a lakótelep. A „panelhenger" letarolta a korábbi tervekben megőrzött, kertvárosi villaszerű, családi házas beépítésű Korondi, Parajdi és Liga utcákat. Helyükön szövetkezeti paneles lakások, garzonház, MÁV orvosi rendelő épült. A 70-es évek közepére befejeződött a város legkedveltebb lakótelepének építése. A Tisza-part és az Erzsébet liget között a városközpont, az újszegedi strand szomszédságában elhelyezkedő lakótelep presztízse a Belvárossal vetekedett.[14]

TARJÁNVÁROS

1965 áprilisában született először döntés arról, hogy a tanítói kiskertekként hasznosított Tarján dűlőben mintegy 1000 lakást kellene elhelyezni. A közművesítés magas fajlagos költsége miatt a tervezett lakásszám egyre nőtt, és az 1965 novemberében jóváhagyott rendezési terv már mintegy 5000 lakást tartalmazott.[15] A tervezett I-IV. építési ütemre készülő beépítési tervek helyenként sűrítették az épületeket, hogy több lakás elhelyezésére legyen mód, majd 1972-ben bővült a József Attila sugárúttól nyugatra eső VII. ütemmel, és a Tarján széle utcától a délre eső VIII. ütemmel. Az 1970-ig megépített közel 1600 lakás 1980-ig további 5270-nel gyarapodott, majd végül 1987-ben megépült a József Attila sugárút sarkán az utolsó 180 lakás, és ezzel a lakótelep építése lényegében 7593 lakással befejeződött.

A középváros méretű lakótelepet — több mint 16 ezer főnek otthonát — több szerkezeti és építészeti technológiai sajátosság jellemzi. Elrendezése a meglévő városszerkezethez igazodott, kijelölte a külső körút első szakaszát, és „fő"-központ helyett öt alközpont szolgálja saját és vonzáskörzete népességét. Négy alközpont a városrész szélein, egy pedig a közepén, a víztorony körül található. Első üteme és a III. ütem egy része szegedi téglablokkos, II.-III.-IV. üteme szolnoki és dunaújvárosi paneles, a IV. ütem egy része és a további területek szegedi nagy paneles technológiával épültek be. A Körtöltés szomszédsága, az íves vonalvezetésű utak a változó technológiával és sok zöldterülettel együtt viszonylag humánus környezetet hoztak létre.

[14] Beépítési terv SZTV 1965 Borvendég Béla, Takácsné Bódis Margit

[15] Részletes Rendezési Terv SZTV 1965 Takács Máté, Beépítési tervek SZTV 1966–1969 Takács Máté, Hübner Mátyás, Tarnai István, Bocskai (Baches) János

5. Tarján városrész madártávlatból

6. Felsőváros a megmaradt utcákkal és a hídfővel

7. Tarján városrész a Zápor-tóval és a Körtöltéssel

8. Makkosháza

9. Újrókus a Vértóval és a Postatoronnyal

10. Újrókus, Magyarország legnagyobb vasbeton víztornyával

11. Városkapu az Izabella híd felől érkezők előtt

FELSŐVÁROS

A tarjánvárosi szennyvízátemelő növelhető kapacitását kihasználva és a gyors ütemben épülő rókus–móravárosi főgyűjtőre számolva a Tarján környéki felsővárosi családi házas területek átépítése mellett döntött a város tanácsa. Az átépítés tervei megtartották a korábbi utcák nyomvonalát — nevük is megmaradt —, a nagyobb tömbbelsőkben pedig új utcákat nyitottak. A Hajós és a Tabán utca környékén, a Retek és a Debreceni utca között a jobb állagú épületeket megtartották: ezzel csökkentették a szanálási költségeket, és építési lehetőséget teremtettek kis társasházak számára. A tervezési cél: a panelmonotónia oldása és morfológiai átmenet képzése a IV–X emeletes lakótelep és a történelmi városrészek között. Az eleinte zavaró egymásmelletti séget a rövidesen elindult és még napjainkban is tartó társasházépítés jótékonyan enyhíti, és közelíti a tervezői elképzeléshez.[16]

Az 1976-ban elkezdődött építkezés I–II–III. üteme, a Felső Tisza-part, végül pedig a hídfő környék beépítésével az 1980-as évek közepére fejeződött be. A kibővült Tarjánnál alig kisebb Felsőváros területén 1979-ig mintegy 3860, 1985-ig további 2160 lakás épült.

A városrészt Tarjánhoz hasonlóan kedvező városszerkezeti elhelyezkedése, a Körtöltéssel és a Tiszával való közvetlen kapcsolata, valamint komfortossága kedvelt lakóterületté tette.

ÉSZAKI VÁROSRÉSZ

A Csongrádi sugárút két oldalán, a Rózsa utcán kívüli kertes, ritkán beépített területre már 1962-ben készült rendezési terv, de a szennyvíz főgyűjtő hiánya miatt beépítésére nem került sor. A 70-es évek közepére azonban a főgyűjtő eljutott a Föltámadás utcán át a Rókusi átemelő telepig (Makkoserdő sor), így lehetőség nyílt a lakótelep építésének elindítására. A korábbi rendezési tervet módosító beépítési tervek[17] az A-B a Csongrádi sugárúttól keletre és nyugatra eső, a Rózsa utcától a külső körútig tartó területre 3763 házgyári paneles lakást irányoztak elő. Ennek nagyobb része, 3120 megépült 1979-ig, majd a 80-as évek elején további mintegy 640 lakást adtak át. Alközpontja a Kodály tér – Ág utca környékén alakult ki. Keletről és északról a lakónegyed központi intézményei részére kijelölt területek határolják. Nyugatról egy 8 hektáros, ma már több, mint 50 éves vegyes faállományú erdő zárja le, mint reménybeli rekreációs terület. A lakótelep városszerkezeti helye, környezeti adottságai átlagosak, nem olyan kedvezőek,

[16] Takács Máté: Felsőváros részletes rendezési terve 1973, Hübner Mátyás: Felsőváros beépítési terve 1974–1975.

[17] Északi városrész beépítési terve SZTV 1975–1978 Hübner Mátyás, Nyitrai József

mint az előző háromé. A korabeli tervek az erdő környékére nagyszabású lakónegyedi parkot (Ifjúság Parkja), sportpályákat, fedett uszodát és termálstrandot tartalmaztak, helyük mára jórészt társasházakkal épült be.

A négy — városrésznyi méretű — lakótelepen az 1980-as évek végére mintegy 15 500 telepszerű, többszintes lakás épült. Ezekhez — ha kis késéssel is — megépültek az alapfokú ellátás intézményei: iskolák, óvodák, bölcsődék, orvosi rendelők, kereskedelmi és vendéglátó létesítmények. Megoldották a tömegközlekedést, az egyéni gépkocsi közlekedés azonban kissé háttérbe szorult: kevés parkolóhely és az igényekhez képest különösen kevés garázs épült. Ez utóbbiak részére — lakossági nyomásra — sorgarázs telepeket jelöltek ki a Körtöltés mentén és egyéb félre eső szabad területeken. Az általában igénytelenül, olcsón megépült sorgarázsok a hiányt csak részben pótolták, a városképet, a környezet esztétikáját rontó hatásukkal azonban még sokáig együtt kell élnünk.

5. LAKÁSÉPÍTÉS A MEGLÉVŐ VÁROSRÉSZEKBEN - REKONSTRUKCIÓ

A látványos lakótelep építés mellett 1964 és 1980 között a belső városrészekben szétszórtan 7300, a kertvárosi területeken — a csatolt községekkel együtt — 7600 új lakás épült. Ezek együttesen — 14 900 — megközelítették a lakótelepen épült lakások számát (15 500). Különösen sok lakás épült ebben az időszakban a Belváros területén, foghíjakon, avult földszintes épületek helyén és a nagyobb tömbbelsőkben: a Hunyadi János sugárút - Honvéd tér, a Nemestakács utca - Gyertyámos utca, a Bartók Béla téri tömbbelsőben, a József Attila sugárút elején, a Felső Tisza-parton, a Jókai utca - Aradi vértanúk terén, összesen mintegy 3540 lakás épült többszintes kivitelben. Ugyanilyen nagyságrendben — 3760 — készültek lakások a többi belső városrészen: Felsővároson, Rókuson, Móravárosban, Alsóvároson és belső Újszegeden.[18] A belső városrészekben folyó építkezés jellemzője a „legkisebb ellenállás", a legolcsóbb építési lehetőségek keresése volt. Az egyes városrészek rendezési tervei a komplex rehabilitációról, az utcafronti épületek felújításáról, udvari szárnyak bontásáról is szóltak, ezek megvalósítása azonban általában az utókorra maradt.

Az 1970-es évek elején épült meg a város egyetlen 18 emeletes magasháza a Bérkert utca és a Temesvári körút találkozásánál. A Bertalan híd átadásáig árván álldogált a körút sarkán. A közel 1 km hosszú mérnöki alkotással együtt azonban kompozíciós értelmet kapott: az 54 m magas épület kijelöli annak újszegedi hídfőjét.

[18] Nagyvárosok belső tagozódása. Szeged KSH Csongrád Megyei Igazgatósága 2003.

A családi házas területeken a meglévő üres telkek beépítését tekintették elsődlegesnek, de új telekalakításokra is sor került. Sajnálatos, hogy ezeken a helyeken a város csak a víz- és elektromos energia ellátásról, valamint a csapadékvíz elvezetésről gondoskodott. A többi közmű kiépítése a lakosságra, a telektulajdonosokra várt, akik a gázvezetéket megépíttették, de a szennyvízcsatorna minden esetben elmaradt. A családi házak több mint fele a csatolt községekben épült fel: Algyőn 1059, Tápén 1135, Szőregen 810, Gyálaréten 184, Kiskundorozsmán 1459, összesen: 4647. A kertvárosias területek közül Újszegeden épült a legtöbb lakás (731), majd a Petőfitelep és a Kecskéstelep (Ságvári) következett 724, illetve 476 lakással. Béketelepen, Hattyason, Szentmihályon és Baktóban még további 1022 családi ház készült el.

A városfejlesztés szempontjából nem meghatározó jelentőségű, de a lakásépítés néhány jellegzetes vonására — lakótelep építés, technológia — magyarázatot adnak a lakásépítésre fordított források eredete, és a tulajdonviszonyok. Az 1964 és 1980 közötti időszakban a lakásépítésben az állam részvétele 60% körüli volt, 30 400 lakásból 18 240, a többi a magánerő valamilyen formájához köthető: OTP, MESZÖV, családi ház, stb. Az időszak vége felé már csökkent az állami részvétel aránya, 1976 és 1980 között 57,6-42,4%, majd a következő évtizedben látványosan megváltozott a magánerő javára.[19]

Az 1969–80-as időszak sajátos szegedi „terméke" a város körül kialakított hobbikertek, kiskertek sokasága. A település gyorsan növekvő népességének többsége a környék mezőgazdasági jellegű településeiről vándorolt Szegedre, általában többszintes, többlakásos, ún. telepszerű lakásokba, amelyeket közkertek, közparkok vettek körül. Az itt lakók létszükséglete, sok más városlakó számára a szabadidő eltöltésének olcsó és hasznos formája lett a kiskert.

Az első kiskertosztási akció 1969. év végi terület kijelöléssel 1971-ben indult a Traktor utcai Iparos Kertek folytatásában, majd Baktóban a Sárga töltés és a Vásárhelyi vasút közötti egykori szérűskert kiosztásával folytatódott. Kiskundorozsmán az Öreghegy dűlőben, majd a Subasa dűlőben a Széksós-tó környékén osztottak ki több száz hobbikertet. Tíz éves szünet után Hattyastelep mellett a Tompa-szigeten, Gyálarét alatt, a Traktor utca és a Holt-Maros között, Tápén a Jánoserehát dűlőben, Szentmihály alatt a Maty-ér két oldalán jöttek létre kiskertek. A meglévő Iparos és Ballagi-tói kertekkel együtt a kiskertek — később zártkertek, napjainkban kertművelésű mezőgazdasági területek — száma meghaladta az 5 ezret. A 700-1000 m^2-es kiskertekben 25-30 m^2-es pihenő-szerszámtárolót lehetett építeni. A kerteket magánerőből először villannyal, majd vízvezetékkel, később jelentős részü-

[19] ÉGSZI (Építésgazdasági és Szervezési Intézet) 14. Főo. 1987. TOSICS IVÁN: A lakáspolitika változásai a 80-as években Szegeden.

ket gázzal is ellátták. A 80-as évektől egyre gyakoribb lett, hogy családi, vagy szociális okokból a kiskerti épületekbe ideiglenesen vagy véglegesen beköltöztek. 1990-re ezeken a területeken már mintegy 470 épületben laktak. A beköltözés a 90-es években is folytatódott (újabb 430 lakott kert), és napjainkra jelentős feszültségforrás lett a kialakult helyzet: mintegy 1000 fő ellátatlan, közösségi közlekedés, szenny- és csapadékvíz elvezetés nélküli területen él. A kiskertek arra alkalmas részét később üdülőterületté alakították (Széksós-fürdő mellett és a Traktor utcában), majd a teljes közművel és közösségi közlekedéssel kiszolgálható Traktor utcai üdülőterületet kertvárosi lakóterületté minősítették.

6. ÚJ IPARI TERÜLETEK SZÜLETNEK

Az 1960-as évek közepére az új ipari területek — Nyugati-, Külső-Nyugati Iparkörzet — lényegében kialakultak és betelepültek. Néhány új üzem: IKARUSZ Szegedi Gyáregysége, BUDALAKK, SZEBISZ új bútorgyára, Nagykereskedelmi raktárak és az SZHK mellett a meglévők bővítésére került sor: Pick Szalámigyár Szabadkai úti telepe, Újszegedi Kenderfeldolgozó új gyártócsarnoka, a Tisza teher pu. és a Nagyállomás közötti ipari területen a Paprikafeldolgozó és a Pincegazdaság, a Falemezgyár, a Konzervgyár, a Kábelgyár gyártócsarnoka, valamint a Seprű- és Ecsetgyár. Az időszak legnagyobb ipari beruházása a Szeged–Algyő olajmezőhöz kapcsolódik. Az Algyői út két oldalán Baktó és Algyő között sajátos ipari táj jött létre a sűrűn telepített olaj- és földgázkutakkal, Algyő térségében pedig a 47-es úttól keletre az előkészítő üzem, nyugatra a kiszolgáló üzemek települtek összességében akkora területen, mint a három szegedi nagy iparkörzet kétharmada. A bányatelkek behálózzák a város szinte teljes területét. A 70-es évek elején felfedezett móravárosi olajmező a Széchenyi térig nyúlik a város alá. Az olajat és a földgázt csoportosan telepített ferde fúrású kutak termelik ki a város alól. Az olajipar jelentős munkáslétszáma (8000 fő), a város belső területein is fejlesztést eredményezett. Bányászlakások épültek Algyőn és a Közép fasorban, az Oskola utca - Roosevelt tér sarkán („Égő Arany"-ház), munkásszálló a Kállay utcában, irodaház a Centrum Áruház mellett. Az eredeti — kissé túlméretezett — tervek szerint a Tisza Lajos körút és József Attila sugárút sarkán — a Novotel Szálló helyén és környékén — épült volna fel az olajipari központ három — 10-15-20 emeletes — toronyházban és az azokat összekötő 1-2 emeletes épületekben. Ütemezhetőség és költségcsökkentés miatt kisebb volumennel az előbb felsorolt helyeken (Makett-fotó a tervezett olajipari központról) valósult meg az elképzelés.

A 70-es évek végére a rendelkezésre álló ipari területek lényegében gazdára találtak. Bővítési lehetőség a Nyugati Iparkörzet Budapesti úttól északra eső részén — a Móra Mgtsz központi majorja környékén — és a

Külső-Nyugati Iparkörzetben a Gumigyáron kívül maradt. Az extenzív iparfejlesztés 1980-ra lényegében befejeződött.

OLAJIPARI ÁLMOK ÉS A VALÓSÁG

1. Olajipari központ terve a Tisza Lajos körút végén

2. A helyén megépült Új Hungária (ma NOVOTEL) Szálló

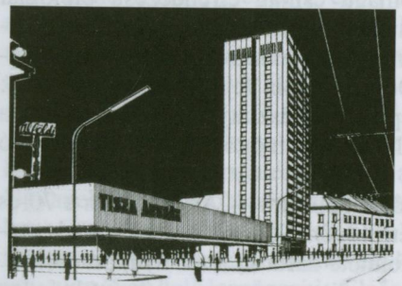

3. Tervezett Olajipari központ a Tisza Áruház mellett

4. A megvalósult Olajos Irodaház

5. Olajipari lakóház terve a Feketesas utcában

6. A megépült lakóház („Technika háza" - Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének székháza)

7. VÁROSI ÉS REGIONÁLIS SZINTŰ INTÉZMÉNYEK

A város erejét és az állami forrásokat a gyors ütemben épülő lakótelepekhez kapcsolódó, és az alapellátást biztosító intézmények, valamint szolgáltató létesítmények megvalósítása kötötte le. A Tisza-parti Gimnázium elkészült 1964-ben,[20] de a további 1960–61–62. évi kezdeményezések megvalósulására (Központi autóbusz pu., fürdőváros-fejlesztés — fürdőközpont — strand a hullámtérben, fedett uszoda, vidámpark) még éveket kellett várni. A vidámpark az újszegedi ligetben 1964-ben, az új autóbusz pu. a Mars — akkor Marx — téren 1965-ben elkészült.[21] Az 1972-ben elhatározott új szálloda (Új Hungária, ma Novotel) 1977-ben a Tisza-parton házgyári panelek felhasználásával épült meg.[22] Többszöri tervmódosítás után — sportcsarnok-uszoda-sportcsarnok — a Szegedi Kender FC pályája helyén, a Temesvári körút és Székely sor sarkán felépült a Sportcsarnok,[23] majd a 80-as években nyitott versenyuszodával és edző medencével bővült.

A nagyszabású intézmény-építések az egyetem (JATE) újszegedi területeihez kapcsolódtak. Az 1974-ben átadott MTA Biológiai Kutatóközpont az akadémiához tartozó intézmény, de az egyetem kutatói bázisán jött létre.[24] A Fő fasoron megépült az egyetem háromágú csillag elrendezésű biológiai intézményének első üteme (a második ütemet — eltekintve a „csillag" formától — 2007-ben adták át). A Fő fasoron és a Temesvári körúton kollégiumok és egyetemi menza épültek. A Dóm téren is fejlesztett az egyetem: 1974-ben megépült a SZOTE oktatási épülete földszintjén és alagsorában a szabadtéri díszletműhelyével, valamint öltözőkkel, mögötte pedig egy véradó állomás.[25]

A 60-as években épült Tisza — később Centrum — Áruház után a 70-es évek végén két nagyobb kereskedelmi létesítmény készült el: a Dugonics téren a DOMUS Áruház hatalmas tömör felülete zárta le a tér nyugati oldalát. A Jókai utca – Árpád tér nyugati oldalán pedig egy nagyáruház épült fedett passzázzsal — sétáló utcával — az Aradi vértanúk tere, az Árpád tér és a Tisza Lajos (akkor Lenin) körút között. Az országos tervpályázaton kiválasztott terv a kivitelezés során torzult: megemelt földszintje kétszer olyan magasra épült, alája pedig nem a vásárlók parkolóhelyei, hanem raktárak kerültek. A kapcsolódó középmagas lakóépület az utófeszített tartószerkezet kötöttségei miatt sem vált a történelmi Belváros díszévé.

A Kossuth Lajos sugárúton két középmagas irodaház épült: a Kiskörút sarkán a Postapalota alumínium-üveg függönyfala, tagolt, de így is hatalmas

[20] ifj. Dávid Károly
[21] Hajtó Ödön
[22] Nagy János 1976
[23] ifj. Dávid Károly
[24] Tarnai István, Károlyi István 1972–1973
[25] Tarnai István

tömege uralkodik a környezetén. A DÉLÉP középmagas irodaházának (ma APEH) városközpont felé néző takaratlan tűzfala várja a továbbépítést. Mindkét épület 1978-ban készült el. Az intézményfejlesztés tehát közel sem volt olyan látványos mint a lakásépítés, de a város központi funkcióit határozottan erősítette.

8. AZ INFRASTRUKTÚRA, A VÁROS ELLÁTÓRENDSZEREINEK FEJLESZTÉSE

VÍZELLÁTÁS[26]

A város közművei: vízellátás, szenny- és csapadékvíz elvezetés az 1960-as évek közepéig — a vízellátás kivételével — a háború előtti állapothoz viszonyítva alig változtak. Az 50-es évek végén megindult fejlődés szinte azonnal felszínre hozta a vízellátás hiányosságait, a víztermelő kapacitás elégtelenségét. Különösen a nyári időszakban jelentkezett vízhiány egyes városrészekben, illetőleg a III–IV. emeleten fekvő lakásokban. Az elhasznált víz valahová mindig elfolyt, ezért a szennyvízcsatorna hiánya — ellentétben a vízhiánnyal — nem lett politikai kérdés. A fentiek miatt a város — 1949-től a Vízművek — újabb ártézi kutak fúrásával, majd újabb vízműtelepek létesítésével pótolta a vízhiányt.

Az 1944. évi 3,7 millió m^3 évi ivóvíztermelés 1962-re 6,9 millió m^3/évre (25 000 m^3/nap) növekedett. A vízhálózat hossza 108 km-ről 184 km-re, tehát a víztermeléssel közel azonos arányban növekedett (165-170%). Ugyanebben az időben a szennyvízcsatornák hossza alig haladta meg a 68 km-t, annak ellenére, hogy már az 1947-es városfejlesztési program az alábbiakat tartalmazta: „A közművek kiépítésének időbeli sorrendjét illetően a következőket kell leszögezni: Elsősorban a csatornázás készüljön el, mert a villanyvezetéket kivéve ez minden további közművesítésnek az alapja, sőt közvetve még a fásításnak is az előfeltétele. A város csatornázása csődbe került, ami abban jelentkezik, hogy a külvárosok egyes mélyebb fekvésű részeit nagyobb záporok alkalmával a városi csatornákból kiáradó szennyes víz elönti, az ottani lakásokba is behatol, és onnan csak igen nehezen távolítható el. A csatornázás nem csak a lakóterületek vízrendezése szempontjából bír jelentőséggel, hanem döntő szerepe van a telekérték alakulásánál, a telekméretek megállapításánál, a beépítési módok előírásánál és elterjedésénél, valamint a további közművesítésnél is. Elmaradása egyértelmű lesz a városias fejlődés teljes csődjével, így a csatornázás kulcsközművesítés, a városfejlő-

[26] Ágoston István 2004. Hiánypótló mű, a fejezet alapvető forrása.

dés vele áll vagy bukik. A csatornázás során mindenekelőtt a szennyvízátemelő-telepek és a főgyűjtők megépítése az első."[27]

Az 1960-as évek közepétől továbbra is a víztermelés és a vízhálózat építése élvezett elsőbbséget. A Tisza Lajos körút végén lévő 1. sz. vízmű és az újszegedi II. sz. vízmű után 1965-től folyamatosan kiépült a III., IV. és V. sz. vízmű. Több felszíni és magas tározó — víztorony — épült. A középmagas lakóházak vízellátása szükségessé tette a korábban kialakult 38 m üzemi szintű magastározók mellett 57 m-es üzemi vízszintnek megfelelő víztornyok építését. A tarjáni, újszegedi, rókusi „galléros" víztornyok jellegzetes városképi elemek és tájékozódási pontok lettek.

A fejlesztések eredményeként az 1970-es évek végére a vízművek termelő kapacitása elérte a 80 000 m^3/nap értéket. A 15 év alatt négyszeresére nőtt víztermelés a jelentős tároló kapacitás (9100 m^3 magas, 8500 m^3 terepszinti) mellett sem tudta biztonságosan kielégíteni az egyre növekvő vízfogyasztást, amelyhez hozzájárult az erősen támogatott vízdíj is. A termelés fokozására egyre nagyobb kapacitású búvárszivattyúkat állítottak üzembe, melynek eredményeként egyre csökkent a kutak vízszintje. A vízellátás nagytávlatú biztonsága érdekében szükséges lett egy, a Tisza mellé telepített vízmű létrehozása, amely szükség esetén parti szűrésű kutakkal, vagy közvetlen vízkivéttel segítheti a város vízellátását. Az Északi Vízmű Algyő felett az Atka-szigeti holtágnál 1981-re elkészült, és ezzel a vízellátás biztonságát hosszú időre garantálta.

SZENNYVÍZELVEZETÉS

A városban keletkező kommunális szennyvíz elvezetése és a befogadóba, a Tiszába juttatása a 60-as évek elején még a vízellátásnál is lényegesen rosszabb képet mutatott: hosszúsága alig haladta meg a 68 km-t, míg a vízhálózat hossza ekkor már 184 km volt. Ezen túlmenően a szenny- és csapadékvizet elvezető csatornák többsége 60-100 éves volt, közöttük több tégla falazatú (téglalap keresztmetszetű) tölgyfagerendákkal (9 km) vagy téglaboltozattal fedett, jobb esetben — a fiatalabbak — téglából falazott ún. „tojásszelvénnyel" készültek (46,6 km). Maga a rendszer sem volt megfelelő: az árvíz utáni újjáépítési terv a Kis- és Nagykörutat árvízvédelmi töltésként kezelte, és nem engedte csatornával átvágni. Így a szegedi oldalon négy, Újszegeden egy főgyűjtő épült ki.

Az első főgyűjtő a Kiskörúton belüli terület szenny- és csapadékvizeit hivatott elszállítani. A Kiskörút északi végénél indult és a Stefánián, a Révai és Somogyi utcákon át, a Korányi rakparton jutott el az alsótelepi átemelőig, innen pedig a Tiszába. A második főgyűjtő a két körút közötti területet szolgálta ki a Háló - Lengyel, és Bercsényi utcák után a Lechner tér - Vadász - Török - Jósika - Gyertyámos és Vitéz utcákon keresztül jutott el az Alsó-Telepi átemelőhöz. A hármas főgyűjtő a Budai országúttól (Kossuth Lajos sugárút) a Föltámadás - Nádas - Kecskeméti - Debreceni - Bihari - Liget és Hajós utcák vonalán haladva érte el a Tisza-parti átemelő telepet. A negyedik főgyűjtő a Budai országúttól délre indulva a Boross József utcán érte el a Kálvária teret, ahonnan nyílt árokban haladt tovább a vágóhídig, innen ismét zárt csatornaként a Szabadsajtó utcán és a Hattyas soron a Hármas Kőlyuki Szivattyú Telepig. Az ötödik főgyűjtő a Temesvári körúttól indult, majd a Pillich Kálmán és a Jankovics utcán haladva nyomócsővel került a szenny- és csapadékvíz a Tiszába.

Az elvezető rendszernek egyebek mellett a fő hibájaként róható fel, hogy a tisztítatlan szennyvíz három helyen lakott területen ömlött bele a Tiszába. A közegészségügyileg veszélyes állapot 1955-ben nagy számú — mintegy 30 ezer — fertőzéses megbetegedéshez vezetett. Ezt követően készültek el a csatornázás tervei, de a megvalósításra még éveket kellett várni. Egy 1969. évi jelentés az alábbiakat rögzíti: „A szennyvízelvezetés ma a város legnagyobb és legsürgősebben megoldandó problémája. A szennyvízhálózat a város területén mintegy 90 km hosszú a magasnyomású vízhálózat 240 km-es hosszúságával szemben. A KÖJÁL adatai szerint az ivóvízhálózatba 7460 ház van bekapcsolva 16 430 lakással, míg a szennyvízhálózatba csak 2880 lakás nyert bekapcsolást. A meglévő csatornahálózat nagyrészt régi, átlagosan 80-85 éves, de van ősi, 120 éves csatornarendszer is, amit csak az építések nyomán fedeznek fel, iránya és csatlakozása általában ismeretlen. A csatornák túlnyomó része elhasznált állapotban van, méretük és fenékmélységük nem elégséges, emiatt szinte mindenütt túlterheltek."[28]

A hattyasi Holt-Tisza-ág már a 60-as évek elején szenny- és csapadékvizek befogadója volt, a holtág vize gyorsan elszennyeződött, és rövid időn belül megszűnt a Fehér-parti strand. 1963-ig megépült az új, 4 m^3-es teljesítőképességű hattyasi átemelő szivattyútelep, de ez a holtág vizén semmit sem javított. 1965-ben elkészült a jobb parti városrész új főgyűjtőjének terve, amely a Vám téri osztóműtől a tarjánvárosi átemelőig vezetett 10,5 km hosszon, 80-240 cm közötti átmérővel. Az építés I–IV. ütemben valósult meg 1966 és 1977 között. A II. világháború után ez volt a város legnagyobb csatorna beruházása. A főgyűjtőhöz további mellékgyűjtőket csatlakoztattak.

1977 és 1980 között a későbbi szennyvíztisztító telep helyén megépült a déli átemelő telep, amely előszűrés után képes volt a szegedi oldal összes szennyvizét a Tisza sodorvonalába vezetni. Ettől kezdve tovább nem folyt szennyvíz a Holt-Tiszába: a hattyasi átemelőt átvette az ATIVIZIG, de a holtág revitalizációjára még évtizedekig nem került sor. Az elkészült főgyűjtő lehetővé tette több jelentős mellékgyűjtő rekonstrukcióját, és újak építését.

[27] Szeged városfejlesztési programja. Kézirat. 18.

[28] Szegedi Víz- és Csatornamű Vállalat tájékoztatója a város közműhelyzetéről. 55.

Az 1970-es évek közepére hosszú szakmai vita után eldőlt, hogy az újszegedi városrész szennyvizeit nem különállóan kell tisztítani, hanem összegyűjtve a szegedi rendszerbe kell juttatni, és együttes tisztítás után vezetni a Tisza sodorvonalába.

Újszeged új főgyűjtő csatornája a Vedres utcán épült, illetőleg a meglévőt átépítették (nagyobb keresztmetszettel — 1,0 m-es átmérővel, nagyobb mélységben és ellenkező irányú lejtéssel), és a városrész szennyvizeit, valamint a Közép fasor és a Tisza közötti terület csapadékvizeit is, a régi vasúti hídfőnél kialakított átemelő telephez vezették, így a Toroltál téri szivattyútelepet meg lehetett szüntetni. Az új átemelő a szennyvizet a Tisza sodorvonalába vezette, ám úgy alakították ki, hogy a szemközti alsótelepi szennyvíz-átemelőhöz csatlakoztatható legyen, és azon keresztül a hattyasi központi szennyvíztisztítóhoz (25 év után mégsem ide, hanem Dél-Újszegeden végig haladva egy új csatornával a környező kisebb települések szennyvizeivel együtt vezetik a központi tisztítóba).

A szegedi oldalon a főútvonalak felújítása halaszthatatlan lett, ezért sor kerülhetett az ottani mellékgyűjtők átépítésére. 1969–70-ben a Tisza Lajos körút – József Attila sugárút – Kossuth Lajos sugárút közötti szakasza újult meg, majd a Kossuth Lajos sugárúti két ütemben egészen a Rókusi pályaudvarig. 1971 és 1975 között megépült a Külső-Nyugati Iparkörzet főgyűjtője a Bajai úti átemelő telepig. Ezt követően az alsóvárosi főgyűjtő készült el az Alsónyomás sortól egészen a hattyasi átemelőig. 1977–79-ben a Belső-Nyugati Iparkörzet számára megépült a Vásárhelyi Pál utca csatornája teljes hosszában. A korszak végére elkészült a Napos úti csatorna és Algyő városrész (ma Algyő) gerinccsatornája szennyvíztisztítóval és tiszai bevezetéssel.

KÖZÚTI KÖZLEKEDÉS

A város szerkezetét meghatározó, a város és a környező táj kapcsolatát biztosító fő útvonalak helye és iránya évszázadok alatt alakult ki, mai formáját az 1879. évi nagy árvizet követő újjáépítés során nyerte el. A sugárirányú utak bevezető szakaszait az új városterv csak kis mértékben módosította, inkább csak szabályozta. A két félkörút a sugárutak kapcsolatát volt hivatva biztosítani. Az újjáépítést követően született 10 sugárirányú útból 5 első vagy másodrendű országos fűútvonal: az E5-ös út déli ága, az 55. sz. Bajai út, az E5-ös északi ága, a 47-es és 43-as sz. főútvonal, kettő állami összekötő út: a 4512-es sz. csongrádi és a 4412. sz. tápé-maroslelei út, további három pedig helyi jelentőségű fűútvonal (a Fő fasor, a Szentháromság utca és a Szilléri sugárút).

A közúti közlekedésnek ez a hálózata 1945 és 1990 között lényegében ugyanaz maradt, ami a tervezett szerkezet működőképességét is bizonyítja. Az első jelentősebb változás a közúti közlekedés rendszerében a Külső körút

megjelenése, amelyet először az 1963. évi tervezési program, jelölt ki. Tarjánváros 1965. évi rendezési terve rögzítette a „Budapesti" körút névre keresztelt első szakasz nyomvonalát a József Attila és Szilléri sugárút között, majd folytatódott a Felső Tisza-partig lényegében a Kereszttöltés utca és az Etelka sor nyomvonalán. Az új városrészek, lakótelepek, építésével párhuzamosan alakultak ki az ezt követő szakaszok: az 1970-es évek második felében a Makkosházi, majd a Rókusi körút a Kossuth Lajos sugárútig. A 80-as évek közepére elkészült a folytatás is, a Belső-Nyugati Iparkörzeten keresztül a Kálvária sugárútig (Vásárhelyi Pál utca). A Szabadkai útig terjedő szakasz — Móravárosi körút, amit a korábbi tervek Partiscum körútnak neveztek — hosszas előkészítő munka után az 1990-es évek közepére készült el. A forgalmi vizsgálatok bizonyították, hogy az Alsóvároson átvezető utolsó szakaszra nincs szükség, az egyébként is igen sok lakóház bontása árán volna megvalósítható, amit a belső városrészek kis mértékű forgalomcsökkentése nem tud ellensúlyozni.

A harmadik félkörút sokat segített az új városrészek egymás közötti kapcsolatában és az ipari területek megközelítésében, azonban a belső városrészek átmenő forgalmi terhelését alig mérsékelte. A határváros jelleg (és a délszláv háború is) a kelet-nyugati átmenő forgalmat erősítette, amely csak a Belvárosi hídon tudott haladni. A további Tisza-híd építésének igénye már az 1950-es években felmerült, 1969-ben pedig testületi döntés született az Északi Tisza-híd beruházásának előkészítéséről. Az 1970. évi hosszan elhúzódó és sok kárt okozó tiszai árvíz a hídépítést lassította, szükségességét erősítette. Átadására a megerősített új partfallal szinte egy időben, 1979-ben került sor. A 2x2 sávos új Tisza-híd[29] igen jelentős lépés volt a városszerkezet és a közlekedési főhálózat fejlesztésében, de teljes körút — aminek a Belváros túlterhelését jelentősen csökkenthette volna — ezzel még nem alakult ki.

Az 1970–90 közötti időszak a fenti szerkezeti fejlesztéseken túl a közlekedési hálózat minőségében hozott alapvető javulást. A fő útvonalak mindegyike átépült, megújult, nyomsávjaik bővültek. Az alsóbbrendű utak esetében a használhatóság változott alapvetően: míg 1945-ben a belterületi utak 27%-a volt burkolt (kiépített), 1990-re ez az arány 66%-ra nőtt. Az utak korszerűsítését a rohamosan növekvő személygépkocsi szám is szükségessé tette: 1960-ban mintegy 25 autó jutott 1000 lakosra, 1970-ben már 49, 1980-ban 100 és 1990-ben 207.[30]

[29] A híd teljes hossza 758,95 m, ebből a mederhíd 372,00 m. Részletes ismertetés: A Szegedi Északi Tisza-híd. UVATERV 1979.

[30] KSH Népszámlálás 2001.

Egy nagyváros életében különös jelentőségű a tömegközlekedés, mai szóhasználattal a közösségi közlekedés. Szegeden már az 1850-es évek közepén igény mutatkozott a Rókus Állomás és a Szeged-Nagyállomás közötti közlekedési kapcsolatra. Molnár Antal, a vállalkozó szellemű nyerges mester lőcsös szekerekkel szállította az utasokat a két állomás között, majd 1884-ben kiépült a lóvasút, amely nem csak a két vasútállomást, hanem a Felső Tisza-parti gyártelepet (szeszgyár, fafeldolgozó) is összekötötte. Az egyre növekvő forgalom miatt a századfordulón villamosvasút építését határozta el a város. Rövidesen négy vonalon — 18 km-en — közlekedtek a villamos meghajtású kocsik. A második világháború után gyors fejlődés indult, és 1955-ben már 7 vonal 30 km-en szállította az utasokat. 1966-ban gazdaságossági okokra hivatkozva kezdték csökkenteni a vonalak számát (újszegedi 5-ös, majd a Felső Tisza-parti, később a dorozsmai szűnt meg), és a 70-es évek végén ismét csak 17 km-en 3, majd 4 vonalat üzemeltettek. A szállított utasok száma 1965-ig ugrásszerűen, majd folyamatosan emelkedett (évi 7 millióról 45 millióra, majd 1980-ra 50 millióra). 1955-ben a Szegedi Közlekedési Vállalat 8 autóbusz vonalat is beindított, ami később a VOLÁN-hoz került, ahol folyamatosan fejlesztették a helyi autóbusz közlekedést. 1990-re már 112 km-es hálózaton 100 autóbusz, 46 viszonylat közlekedett a városban, és az éves utasforgalom meghaladta a 88 millió főt. Az SZKV is indított 3 autóbusz-viszonylatot 21 autóbusszal.[31]

Az 1978-as általános rendezési terv közlekedési munkarésze vizsgálta a trolibusz közlekedés bevezetésének lehetőségét, és úgy találta, hogy a Belvárosban és a sűrűn lakott lakótelepeken környezetvédelmi okokból célszerű az elektromos meghajtású közúti közösségi közlekedési eszköz bevezetése. 1979-ben már el is indult egy 2,2 km-es kísérleti szakasz. 1990-re 15,5 km-es vonalon 6 viszonylat 41 trolibusszal közlekedett. A különböző közlekedési eszközök az alábbi arányban részesedtek a napi utas szállításból: VOLÁN autóbusz 44%, SZKV villamos 27%, trolibusz 23%, autóbusz 6%.

A város már 1962-ben kezdeményezte új helyközi és távolsági autóbusz pályaudvar építését, amely 1965-ben el is készült a Mars, akkor Marx téren. Az új pályaudvar kedvező elhelyezkedése — piac mellett, közel a városközponthoz — gyorsan kedvelt lett az utasok körében, forgalma egyre gyarapodott, és már a 80-as évek végére túlnőtt a rendelkezésre álló területen, elfoglalta a környező utcákat, zajjal és levegőszennyezéssel terhelve a környezetet az 54 viszonylatban indított napi 360 járatszámmal. *(3. sz. melléklet: Városfejlesztés 1945–1990 között)*

[31] Szeged város közösségi közlekedésének fejlődése.

A jobbára extenzív fejlődés mértékével az átfogó településtervezés alig tudott lépést tartani. 1967-ben a városi tanács elfogadta a korábbi program módosított változatát. A módosított városfejlesztési program alapján 1968-ban készült el az új általános rendezési terv,[32] melyet tárcaközi egyeztetés után a kormány 1970 januárjában hagyott jóvá. A terv Szeged lakosságszámát az első fejlesztési időszak — 1980 — végére 180 000 főben, az ezredfordulóra 210 000 főben határozta meg. A nyugati irányú ipartelepítés következtében „felborult" városszerkezeti egyensúlyt a terv törekedett visszaállítani részben Újszeged déli részére, valamint Hattyastelep térségébe tervezett új ipari területekkel, a vegyipari üzemek részére fenntartott Maty-ér menti terület jelentős csökkentésével és a várostól északra kialakuló olajipari üzemekkel.

A többszintes lakásépítés súlypontját a terv— elsősorban az olajipar hatására — északra, a Tisza és a Kossuth Lajos sugárút közötti területre tette át. Számolt Újszeged és Móraváros jelentős mértékű átépítésével. Dél-Újszegeden tartalék többszintes lakóterületeket, Újszeged keleti részein, a Dorozsmai úttól északra és délre, az E5-ös, illetve Szentmihályteleki úttól keletre és nyugatra nagy kiterjedésű családiházas területeket javasol. A terv hangsúlyozza a szerkezeti nyitottság elvét, a már beépített területek rekonstrukciójának szükségességét. Különösen fontosnak tartja az északi Tisza-híd mielőbbi megépítését. A terv az 1967-ben készített regionális tanulmány és a szaktárcák tájékoztatásai alapján jelentős területeket igénylő extenzív ipartelepítéssel számolt: az első fejlesztési ütemben 370 ha, nagyobb távlatban további 200 ha igénybevételét tervezi. Meglévő lakóterületekbe ékelődött, környezetét zavaró ipari üzemek kitelepítését javasolja (az 56 üzemből 37 már1980-ra kitelepült).

A tervezett házgyár a téglablokkos építés lassú ütemét volt hivatva felváltani. A házgyári kapacitásból kiindulva az építendő lakások 74%-át a terv telepszerű többszintes formában irányozza elő, a lakások 67%-át állami erőből javasolja megépíteni. Szorgalmazza a Belváros teljes rekonstrukciójának mielőbbi elkezdését. Kijelöli az Egyetemi városrész szegedi és Újszegedi fejlesztési területeit, a városközpont bal parti terjeszkedési lehetőséget a Marostői utcáig. Részletes programot ad a lakónegyedi központok fejlesztéséhez. A terv legfőbb érdeme a többszintes beépítésre szánt lakóterületek több változatú kijelölése, a megvalósításukhoz szükséges közműlétesítmények helyének és kapacitásának számítása.

[32] Szegedi Tervező Vállalat (SZTV) 1965–1968. Tervezők: Füle Lajos, Takács Máté, Pálfy-Budinszky Endre.

9. A VÁROSÉPÍTŐ MUNKA SZAKMAI ELISMERÉSE

A szegedi Nagyárvíz száz éves évfordulójáról 1979-ben ünnepségekkel és tanácskozásokkal emlékezett meg a város. Erre az időpontra készült el az új Tisza-híd, a rakpart és az árvízvédelmi támfal a Tisza Lajos körút két vége között, az árvízi emlékművel.[33] A Magyar Urbanisztikai Társaság Hild János emlékéremmel tüntette ki a várost. Az emlékérem hátoldalára vésett indoklás: „...Szeged figyelemreméltó eredményeket ért el a történelmi városmag védelmében, a belváros rekonstrukciójában. A városmag tervszerű védelmét csak nehezítette, hogy történelme mindössze 100 éves, és műemléki védettséget csak néhány épülete élvez, 1960 óta közel 4000 lakás épült a Belváros területén a legváltozatosabb technológiával, a típusterveket is egyedivé formáló homlokzatképzéssel, anyaghasználattal, középmagas épületek mértéktartó alkalmazásával. ...Nem a hivalkodó, hanem a mértéktartó városfejlesztés jellemzi Szegedet, felhasználva a terület és a természet adta lehetőségeket: a Tisza-partot, a Maros-partot, a Tisza-Maros szögét, az egyedülállóan magas hőfokú termálvizet,...". A jelentős esemény megörökítésére a Palánk 7. számú épület alatti — a Roosevelt teret a Dóm térrel összekötő — átjárót Hild-kapunak nevezték el.

10. LASSULÓ VÁROSFEJLESZTÉS, A VÁLSÁG JELEI (1981–1990)

A megelőző másfél évtizedben a városfejlesztés motorja — a lakásépítés — a 70-es évek második felében még „teljes gázzal" robogott. A nagy sebesség elhomályosította a lakásépítés finanszírozása, az elosztás és a lakásstruktúra terén jelentkező gondokat. Már folyamatban volt a második 15 éves lakásépítési terv (1976–1990), amelynek irányszámai a fényes jövőbe vetett hitet fejezték ki: a 15 év alatt 37 170 lakás épült volna meg Szegeden (az előző 15 évben 19 160 épült). A lakásépítés évenkénti ütemét tehát 1300-ról 3500 lakásra kívánták növelni.

AZ ÚJABB ÁLTALÁNOS RENDEZÉSI TERV

A városi tanács — okulva a korábbi évtizedek városfejlesztést inkább követő, mintsem megelőző-megalapozó tervezéséből — 1975-ben elindította az új általános rendezési terv (ÁRT) készítését. A terv programját, a városfejlesztési koncepciót több változatból kiválasztva 1978-ban hagyta jóvá a tanács, majd 1979-ben a módosított ÁRT-t.[34] A korszak városépítését a terv átfogó ismertetése után, azzal összevetve célszerű értékelni.

A terv megállapítja, hogy a város iparának, különösen pedig oktatási, egészségügyi és egyéb regionális szintű intézményeinek vonzása a Dél-Alföld 3 megyéjén kívül is érvényesül. Országos jelentőségű a Szeged környéki pannonrétegekben feltárt természeti kincs, a kőolaj és a földgáz, valamint a városban és környékén szinte korlátlan mennyiségben található geotermikus energia. A terv feltételezi, hogy rövidesen kiépül a Tisza-völgyi vízi út, amellyel minőségileg új gazdaságföldrajzi helyzet alakul ki: kedvező feltételeket teremt a mezőgazdaság, a közlekedés, a teherszállítás és a vízigényes iparágak fejlesztéséhez. Az elmúlt évtizedek során az ipar és a mezőgazdaság mellett az ún. tercier ágazatok — a városiasság fokmérői — olyan mértékben fejlődtek, hogy lehetővé, sőt szükségszerűvé teszik az egyéb ágazatok fejlesztését is.

A terv a népességszám előrebecslésénél és a területhasználati elemek méretezésénél a fenti adottságokból indult ki. Ezeknek és a Dél-alföldi Tervezési Gazdasági Körzet hosszú távú területfejlesztési javaslatának ismeretében a termelés területeinek fejlesztése mellett a város tudományos, felsőfokú oktatási és egyéb — a tercier ágazatba tartozó — infrastruktúrájának fejlesztésével számol, amellyel el kívánta érni, hogy a város közvetlen vonzáskörzetén kívül a Dél-Alföld kiemelt felsőfokú központi szerepkörét betöltse. A közép-, egyes esetekben az alapfokú intézmények méretezésénél a városkörnyék lakosságának számát is figyelembe veszi. Az egyes területfelhasználási elemek (lakóterületek, zöldterületek, intézményterületek, stb.) méretezésének alapja a fejlesztés különböző időszakaiban várható népességszám. A jóváhagyott program 1991-re 200 ezer, 2000-re 220 ezer, 2010-re 230 ezer főben irányozta elő a lakosszámot (a terv eme vonatkozásban is túlzottan optimista volt). Az ÁRT egyik fő feladata Szeged és városrészei között a szerkezeti és területfelhasználási kapcsolatok továbbfejlesztése, olyan településszerkezet megvalósítása, amelynek eredményeként az új városrészek (Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé) az egész város szerves elemei lesznek. A terv a fentiek alapján 6 lakónegyed kialakítására tesz javaslatot. A szerkezeti fejlesztés további lényeges eleme a folyó menti terjeszkedés, a harmadik körút teljes kialakítása, a hiányzó hidak helyének rögzítése, az egészségtelen szétterülés megakadályozása és a folyamatos városépítés feltételeinek megteremtése.

A terv mind a telepszerű többszintes, mind a korszerű csoportos családiház-építés területi feltételeit körvonalazza. 1996-ig a Körtöltésen belüli területeken az építés és szanálás arányát 20-30%-ban határozza meg, ezt követően szanálás mentes területek beépítését javasolja. A vizsgálatok és az alternatív programvázlatok azt bizonyították, hogy az ezredforduló körül több-

[33] Segesdy György, talapzat és térrendezés: Takács Máté

[34] Délmagyarországi Tervező Vállalat (DÉLTERV, az SZTV jogutódja) Hübner Mátyás

szintes lakásépítés részére az akkori MHSZ repülőtér és környezete alkalmas (munkahelyek közelsége, jó kapcsolat a belvárossal, kedvező településkörnyezeti és építési adottságok). A szerkezeti egyensúly megteremtése érdekében a város lakosságának növekedésével párhuzamosan több, a lakóterületekhez viszonyítva különböző és kedvező irányokban fekvő ipartelepi súlypontok kialakítására törekszik a legnagyobb munkahely-sűrűségű (élelmiszeripar, textilipar) üzemeknek a legsűrűbben lakott területek közelébe helyezésével. Fontos szempontnak tekintették a tervkészítés során a belső mozgások csökkentését, a jelentősebb lakóterületeken, vagy azok közvetlen közelében környezetüket nem zavaró üzemek telepítését.

A hosszú, valamint nagytávú településszerkezet és területfelhasználás tervlapja kijelöli a közösségi intézményközpontokat, az intézmények jellegzetes gócait, meghatározza a városközpontot: a felső- és középfokú közösségi intézmények centrumát, valamint a lakónegyedi központokat. Megállapítja, hogy Szeged város fejlesztési adottságai korlátozottak, ezért valamennyi területfelhasználási elemnél gazdaságos méretezésre kívánt törekedni. Gazdasági megfontolásokból már az első fejlesztési ütemben szorgalmazza a beépített területek rekonstrukcióját. E törekvés azonban nem zárhatja ki a szerkezeti nyitottság elvének érvényesítését lakóterületek vonatkozásában nyugati irányban, az ipari területeknél észak-nyugati, nyugati, valamint északkeleti irányban, a zöldterületek, intézményterületek esetében a Tisza mentén déli, illetőleg délkeleti irányban javasol nyitást a terv.

A város és a táj számos funkcionális, kompozíciós, képi és egyéb szállal kapcsolódik egymáshoz: a kapcsoló elemek a zöldterületek. A zöldövezeti kompozíció gerincét a tájakat összefogó Tisza és Maros folyók, a holtágak, az árvízvédelmi töltések, belvízcsatornák, a főközlekedési úthálózat mentén húzódó természetes és mesterséges zöldterületek adják, ezek összefüggő rendszerré építését javasolja a terv.

A városszerkezet továbbfejlesztésének egyik alapvető kérdése a város morfológiai arculatának, a meglévő városszerkezeti és építészeti együtteseknek az érvényre juttatása. A terv az 1970-ben jóváhagyott ÁRT alapgondolatait átveszi és tovább fejleszti. Hangsúlyozza a városépítészeti kompozíció felépítésének hierarchiáját, amelynek csúcsán a Tisza partok állnak, ezután a nagykörutak városközponttal együtt kezelése és hangsúlyozása, majd a sugárutak és csomópontjaik reprezentatív kiépítése következik. A körgyűrűs-sugaras útrendszer a város szerkezeti karakterének másik jellemző vonása. A harmadik körút szükségszerű kialakítása a város nagyságrendi növekedését jelzi, és a lechneri városszerkezetet egészíti ki. A körutak és sugárutak építészeti harmóniájának megteremtése a városrekonstrukció során megvalósítható feladat.

Szeged morfológiai arculatát 1965-ig a viszonylag laza 1-2 szintes, jobbára sűrű vegetációval elegyített földszintes családi házas beépítés jellemezte, amelyből a Belváros 2-3 szint között váltakozó magasságú épülettömege

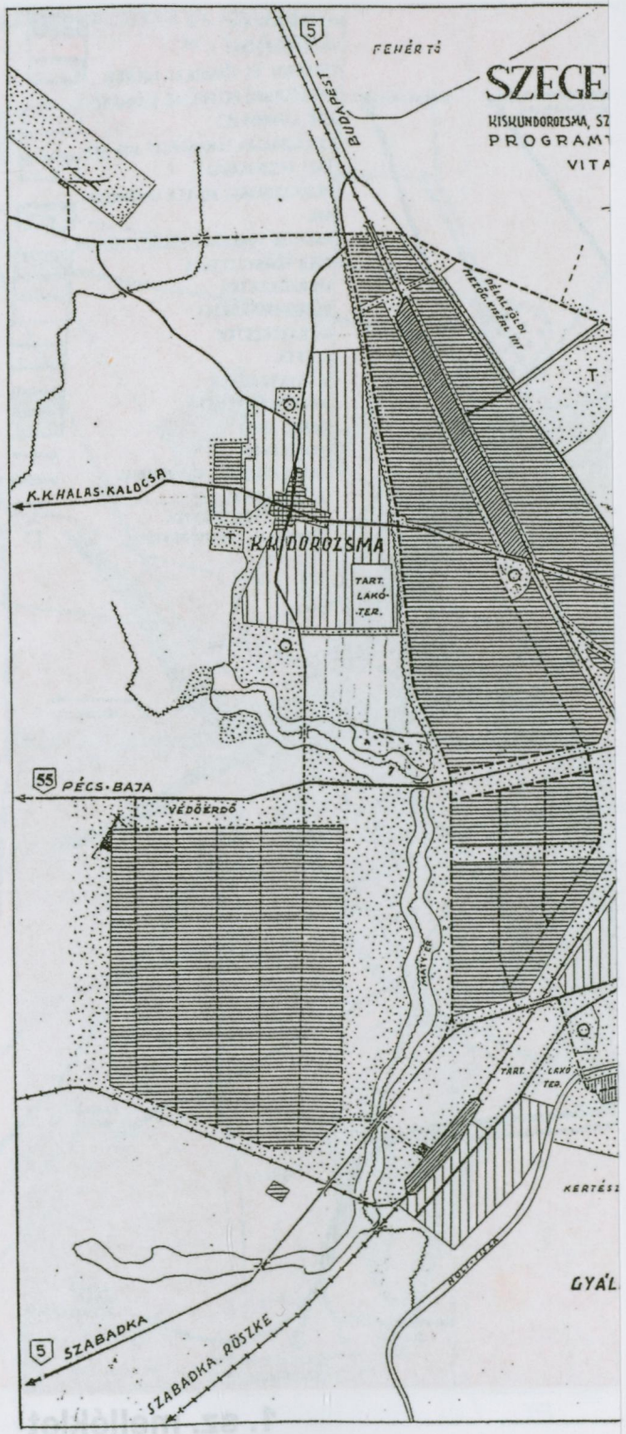

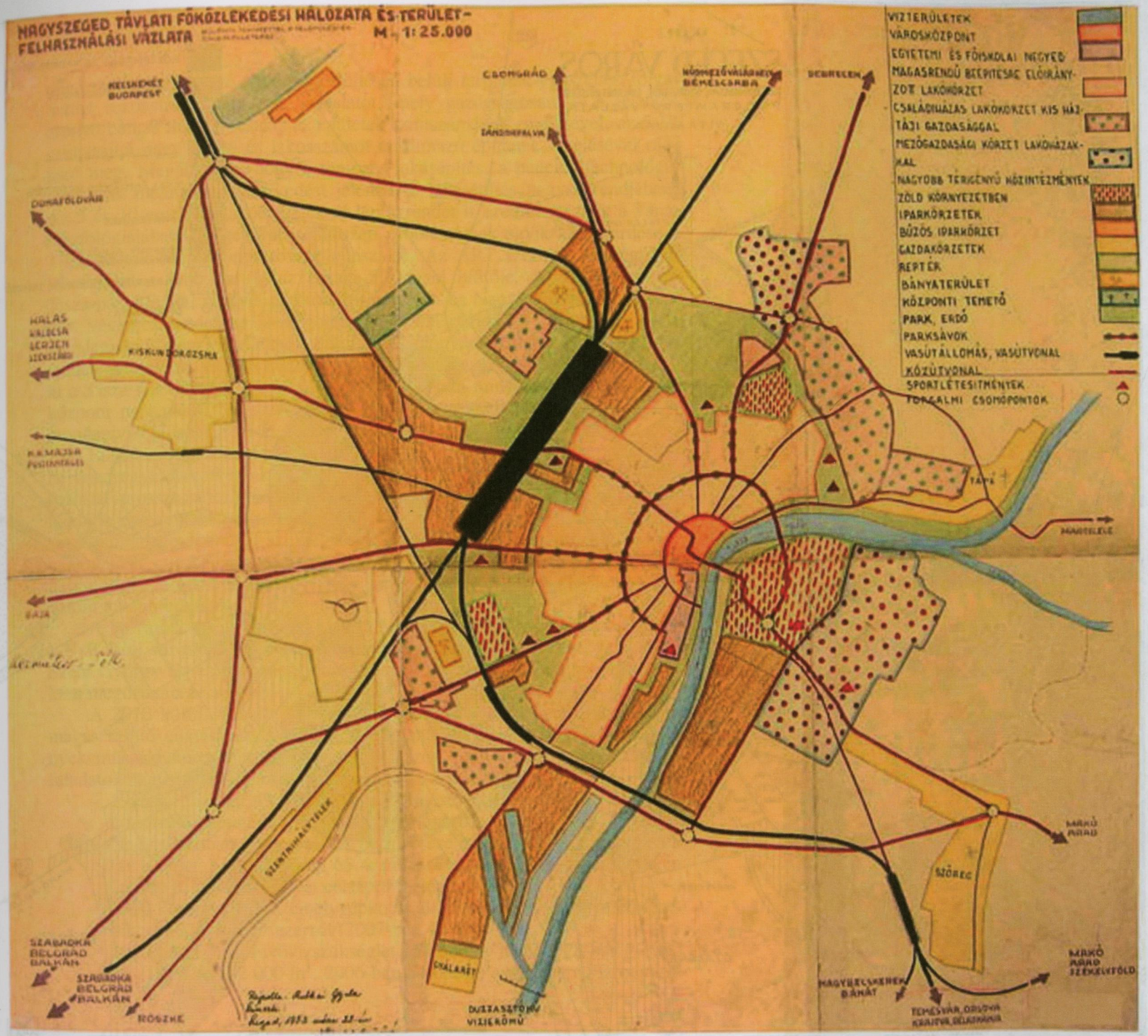

1. sz. melléklet

Az eredetiről fényképezte: Takács Máté

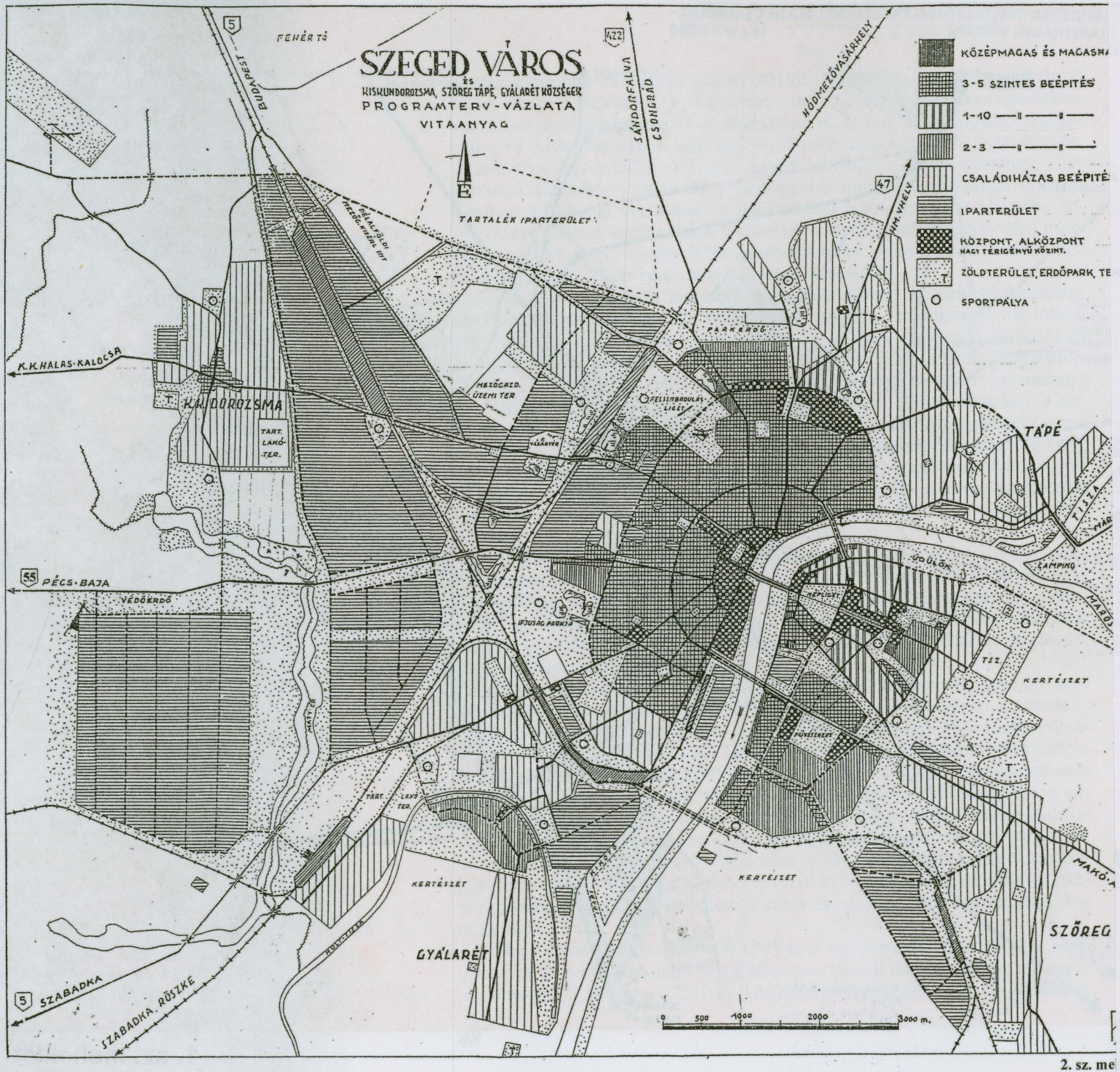

2. sz. me

Az eredetiről digitalizálta: Erd

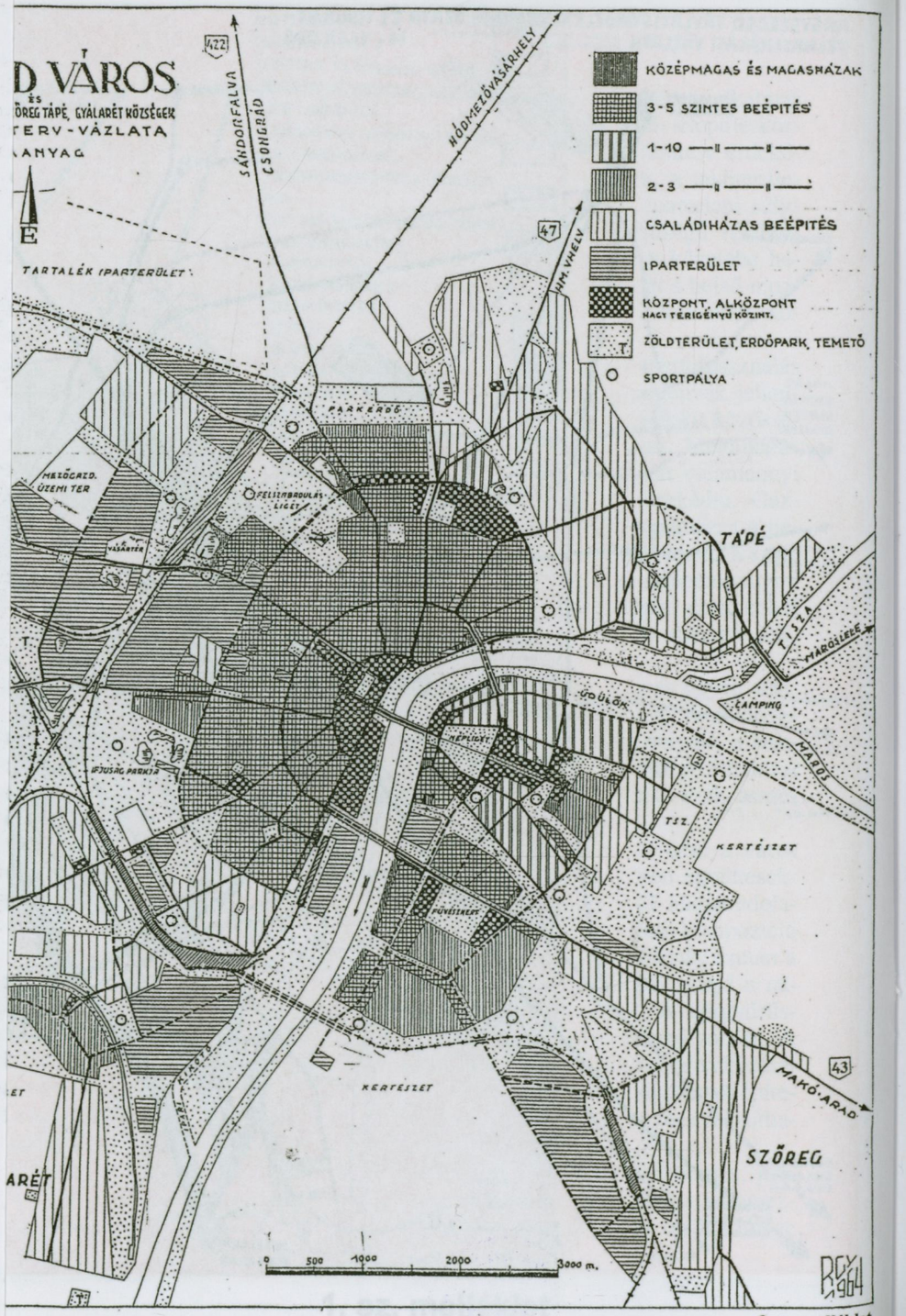

2. sz. melléklet

Az eredetiről digitalizálta: Erdész Ida

alig emelkedett ki. Az ÁRT a Körtöltésen belüli területek egészének folyamatos rekonstrukciójára tesz javaslatot, mely gazdaságosan — a jelentős arányú bontás miatt — csakis az épületek szintszámának emelésével, az 5-10 szintszámú nagy lakás- és lakosszámot tartalmazó épületek emelésével oldható meg. Megállapítja, hogy a tömeges lakásépítés, a panelos technológia nem csak mennyiségi növekedést jelentett a lakásépítés nagyságrendjében. Az 5 és 10 emeletes lakóépületek új léptékrendet is eredményeznek a város morfológiájában. Szeged városépítészeti problémáinak egyik kulcskérdése a Tisza partok beépítésének továbbfejlesztése. Az ÁRT szerint a legnagyobb lehetőséget a jobb parton az északi Tisza-híd hídfője, valamint a Felső Tisza-part kínálja, mellyel párhuzamosan a Kis- és Nagykörút közötti Tisza-part végleges rendezése is megoldható. A bal parton — Újszegeden — a jelenlegi hídfőben kialakítandó üdülési és gyógyászati funkciókat biztosító épületegyüttes, az északi Tisza hídfőnél a középmagas lakóépületek emelik ki a Tisza jelentőségét. Nagyobb távlatban a Tisza mindkét oldalán a városközpont part menti fejlesztésével a déli szakaszoknak is gazdag építészeti mondanivalója lehet, fejti ki a rendezési terv.

Ebben az ÁRT-ban jelenik meg először a történetiséget karakteresen hordozó egyes városrészek kiemelt védelme. Szerinte a belvárosi mag elsősorban városszerkezeti, városépítészeti értékeinél fogva megérdemli, hogy mielőbb egészében védett együttessé váljék, ahol minden további építkezés során különleges gonddal szükséges mérlegelni az adott együttes jellegébe, hangulatába való beilleszkedést. A későbbiek során kerülni szükséges a nagy parkoló igényű újabb intézmények ide helyezését, és célszerű a gyalogos forgalom továbbfejlesztése.

A belvárosi mag védelmén kívül a Mátyás teret és környékét, beleértve a Nyíl utcai városképi jelentőségű napsugaras oromdíszű házakat, valamint a Szent György tér és Munkácsy utca környékét kívánja műemléki környezetként megőrizni a terv.

A 2010 körül várható 230 ezer fős lakosszám területi elhelyezésének, magas szintű ellátásának, valamint a központi szerepkörrel járó területigények műszaki kereteit a terv rögzíti. A város előtt álló — feltételezett — feladatok nagyságrendjét az alábbi adatok jól szemléltetik:

- 1996-ig mintegy 49 000 lakás megépítésével kell számolni, melynek hozzávetőlegesen 45%-a 3, illetve többszobás
- Nagy távlatban a korabelinek ötszörösére növelendők a zöldterületek (az akkori 13,0 m^2/főről 65,4 m^2/főre), a városban és környékén 26 000 fő üdülési igényét célszerű kielégíteni
- 2010 körül a város személygépkocsi állománya 80-90 ezerre emelkedik az 1978. évi 17 ezerről (2007-ben 46 094)
- 2010 körül a napi ivóvízszükséglet 156 000 m^3 lesz (1978-ban 70 000 m^3, 1990-ben 92 000 m^3, 2006-ban 54 000 m^3 volt a napi vízfogyasz-

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

tás). *(4. sz. melléklet: Az 1970-ben és az 1979-ben jóváhagyott ÁRT szerkezeti terve)*

Ezek után szembesítsük a tervet a valósággal. Az adatokból láthatjuk, mennyire befolyásolták a kitűzött célokat az 1976–90 közötti eredmények. Ebben az időszakban — V. ötéves terv — nőtt a legnagyobb mértékben a lakosságszám, és ekkor épült a város életében a legtöbb lakás (öt év alatt 12 396, több mint a nagyárvízi újjáépítést követően). A népesség száma az 1991-re a becsült 200 ezerrel szemben (ekkor még Algyővel együtt) mindössze 175 330 fő lett. Az 1981–90 közötti időszakra előirányzott 24 430 lakás helyett 16 680 lakás épült (68%).

Jelentős az eltérés, a lakásépítés építési mód és finanszírozás szerinti alakulásában is. A terv az építendő lakások 83%-át telepszerű, többszintes házgyári formában irányozta elő, de csak 66,5% épült ezzel a technológiával, az állam szerepvállalása pedig 61%-ról 21,5%-ra csökkent. A lakásépítés mennyiségi csökkenése és az építési mód változása — a telepszerű többszintes építés mérséklése, a kistársasházas és családi házas építés arányának növekedése — kedvező eltérést hozott a városépítésben. Az elindított lakótelep-építés — Tarján, Felsőváros, Északi városrész — az 1980-as évek elejére befejeződött, de „megmenekült" a teljes rekonstrukciótól Rókus, Móraváros és Alsóváros belső része, továbbá nem kezdődött el a Szőregi út menti újabb lakótelep építése. A 70-es évek második felében előkészített Makkosháza és Újrókus továbbépítése, majd befejezése jelentette az időszak tömeges lakásépítésének súlypontját.

MAKKOSHÁZA

A Csongrádi sugárút és az Agyagos utca közötti, a külső körúttól a Körtöltésig terjedő városrész rendezési tervei még Északi városrész III–IV. ütem címen készültek 1973-ban.[35] A többségében szántó és gyümölcsös művelésű területeket az 1950-es években családi házak építésére jelölték ki. Még korábban — az I. világháborút követően — a Lomnici utca mentén — a Körtöltés lábánál — hadirokkantaknak osztottak telkeket, és a Gyöngyvirág utcában is épült néhány családi ház.

A lakótelep részletes rendezési tervét beépítési tervek követték, amelyek újabb és újabb változatai a lakásszám és az átlagos szintszám növelését szolgálták. Végül a 30 hektáros területen 2945 lakás épült 1981 és 1985 között. A város legmagasabb — legnagyobb átlagszintszámú — lakótelepe éppen a sok tízemeletes épület miatt nem tűnik zsúfoltnak. A Lomnici utca mellett elhelyezett autóbusz és trolibusz végállomás jó közösségi közlekedési kapcsolatot teremt a városközponttal, illetőleg a szomszédos városrészekkel.

[35] DÉLTERV Hübner Mátyás, Hernyák Imre

A Makkosházi körút mentén alakuló városrész-központot északról határoló hatalmas tízemeletes háztömbök után üdítő színfolt a Lomnici utca és a Körtöltés között szabadonállóan épült négyemeletes kockaházsor. A lakótelep legnagyobb gondja a paneltechnológiából keletkező felújítási igény, és a magas fenntartási költség mellett az egyre növekvő gépkocsi szám elhelyezésével párhuzamosan a közparkok és közkertek megőrzése.

ÚJRÓKUS

A legfiatalabb lakótelep terület-előkészítése ugyancsak a 70-es évek közepén indult, és folyamatos tervmódosítás mellett[36] Makkosházával részben párhuzamosan, de a rendszerváltásig elhúzódva épült. A korábbi lakótelepektől eltérően a környezetétől egyértelműen nem határolható le. A Rókusi körút két oldalán a Csongrádi sugárúttól a Kossuth Lajos sugárútig hosszan elnyúlva részben szántóföldek, részben szanálással családi házas területek beépítésével jött létre.

A beépítetlen területeket (az egykori „Franciahögy") a háború utáni tervek ipartelepítésre, majd regionális kórház építésére, közpark és termálfürdő részére tartalékolták. Az egyre csökkenő állami hozzájárulás és a változatlan lakásigény, az építőipari lobbi — a házgyár ontotta a paneleket — nyomására végül valamennyi, beépítésre alkalmas szabad területből panelházak nőttek ki. A Vértó és az „Ifjúság parkja" elképzelésből megmaradt, mintegy 7 hektáros, akkor már 15-20 éves telepített erdő megmenekült a beépítéstől.

Az állandó tervmódosításokat elszenvedő lakótelepnek mégis született néhány hangsúlyos városképi eleme. A véletlenszerű központosodást a körút mellett épült hatalmas víztorony karakteres, galléros fagylalttölcsér formája jelzi. A körút másik oldalán — a Csongrádi sugárút közelében — a posta 158 m magas távközlési tornya tör az ég felé. A felújított Vértó és a Búvártó vizében látványosan tükröződnek a tízemeletes pontházak. Ez utóbbiak a Kossuth Lajos sugárút mellett folytatódnak, városkapuként tornyosulva az Izabella hídon érkezők elé.

Az 1980-as évek elejétől felerősödtek a paneles technológiával szemben támasztott minőségi elvárások mind a változatosabb lakásalaprajz és lakásméret, mind a külső megjelenés tekintetében. A kivitelező és a tervező vállalat létrehozott egy közös fejlesztő irodát,[37] amely eleinte csak a tervtár zsúfoltságát növelte az új típusokra vonatkozó javaslataival. A helyzet 1983 után változott, amikor az új árképzés és adópolitika miatt a panelek ára lényegesen megnőtt, ugyanakkor a csökkenő állami támogatás mérsékelte a

[36] DÉLTERV Hernyák Imre, Kiss Katalin

[37] SZHK Fejlesztő Iroda 1980. Vezető tervező Bertalan Sándor.

keresletet. A már-már piaci helyzet eredményezte, hogy a Rókusi körút belső oldalán, a Kossuth Lajos sugárúton, a Bertalan híd szegedi hídfőjében, az Új Hungária Szálló mellett és a városban még több helyen a többszintes lakásépítésben is új, tetszetősebb (pl. magastető, tagolt homlokzat, négyemeletes kockaház, stb.), bővebb lakásválasztékot kínáló épületek jelentek meg.

Az 1980-as évek közepétől a romló gazdasági helyzet következtében az állam kivonult a tömeges építésből. A magánerős lakásépítésben a középmagas épületekben lévő lakások a rossz ár-érték arány és a magas üzemeltetési költségek miatt eladhatatlanok lettek, ezért 1985 után ilyenek már nem épültek. Rókus város családi házas területére — a Szatymazi, Öthalom, Puskás utca környéke — még benyomult néhány paneles épület, de itt végleg befejeződött a lakótelep építés Szegeden (gondoltuk sokáig: vö. Franciahögy „lakópark"). Még építésre előkészített tömb is üresen maradt a Rókusi körút és a Körtöltés utca találkozásánál. A 6 hektáros tömbön később a TESCO Áruház épült fel.

A VÁROSRÉSZEK REKONSTRUKCIÓJA, ÉPÍTÉSI TILALMAK

Az elmúlt 60-70 év alatt a városrekonstrukció fogalma és tartalma többször változott, de a meglévő városrészek megújítására vonatkozó társadalmi, politikai és szakmai szándék folyamatosan nyomon követhető. Az 1938. évi városépítési törvény alapján 1942-ben, majd 1947-ben készült városfejlesztési programok, építési övezeti tervek és előírások szinte a legkorszerűbb, mai „fenntartható városépítés"-i elvekkel összhangban hangsúlyozzák a rekonstrukció, az intenzív városfejlesztés szükségességét. Az 1952–57. évi tervek a város beépített területeit csak az ipar számára javasolják bővíteni. Az 1963. évi városfejlesztési program és az 1970-ben a kormány által jóváhagyott általános rendezési terv is az egyensúlyt hangsúlyozza a rekonstrukció és az új területek beépítése között. Az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején a „rekonstrukció" városrészek szinte teljes átépítését, a kor szellemének (Atheni Carta) megfelelő, lakótelepszerű többszintes beépítést jelentett (tágas, parkosított környezet, jól benapozott lakások, szigorú funkcionális elkülönülés, stb.). Ennek szellemében készült el a Belváros, a Nagykörút környéke, Alsóváros, Móraváros (Nyugati városrész), és Újszeged részletes rendezési terve 1960–64 között. A tervek általános jellemzője volt, hogy a közművek és a jó állagú, többszintes lakóépületek hiánya miatt csak a főbb szerkezeti jelentőségű utakat-utcákat tartották meg. A kialakult telekstruktúrát teljes egészében megváltoztatták: általában közparkba helyezett telepszerű, többszintes (2-3-4 emeletes) épületeket javasoltak, telket csak az intézmények és az újszegedi kis társasházak kaptak volna.[38]

A rekonstrukciós tervek a meglévő közműhálózattal számoltak, de a magas szanálási (bontási, kisajátítási) arány miatt, túlzottan költségesnek bizonyult volna a megvalósítás, ezért építési tilalmat rendeltek el az érintett városrészekre. A tilalommal terhelt területeken az épületeket nem lehetett felújítani, itt csak az életveszély elhárítására adott ki engedélyt a hatóság. Új épületet a rendezési tervnek megfelelően lehetett volna építeni, ez azonban a meglévő telekhatárokat figyelmen kívül hagyó tervek miatt lehetetlen volt. A határidő nélkül elrendelt építési tilalomtól azt várták a város és a szakemberek is, hogy a városrészek a rekonstrukcióra „éretté" váljanak: a leromlott állagú épületek így könnyebben és olcsóbban kisajátíthatók lesznek. A városépítésben az építési tilalom intézménye igen fontos eszköz ma is az önkormányzatoknál. Az ilyen fajta és méretű, humánusnak nem nevezhető alkalmazása azonban egyre nagyobb ellenkezést váltott ki a lakosság körében nemcsak Szegeden, hanem az egész országban. 1981-ben rendelet született a tilalmak felülvizsgálatáról, „karbantartásáról", a szükségtelenné váltak gyors eltörléséről. Móraváros és Újszegeden már ezt megelőzően 1975 és 1980 között sor került feleslegessé vált tilalmak feloldására.

Építési tilalmak 1981-ben

Terület	Darab
Belső lakóövezet (Nagykörút és a Körtöltés között)	1878
Belváros (Nagykörút és a Tisza között)	630
Újszeged	380
Telepek	25
Öt község	67
Összesen	2980

1983-ig a tanács 2248 ingatlanról töröltette az építési tilalmat, majd 1986-ig további 602-ről, az 1990-es években tehát már mindössze 130 telket terhelt tilalom.

Az építési tilalmak eltörlése jelentős társadalmi feszültséget oldott fel, és megnyitotta az utat a városrészek magánerős, telkenkénti rekonstrukciója, átépítése előtt. A város ezzel lemondott a korábbi évtizedeket meghatározó lakótelep-építés folytatásáról, a „lakótelep-gyűrű" bezárásáról, és előtérbe kerülhetett a rekonstrukció. Megjegyezzük, hogy az építési tilalmak kampányszerű feloldása negatív következményekkel is járt. Újszegeden és a Belvárosban intézmények bővítésének, újak telepítésének a lehetősége szűnt

[38] Minderre l. Belváros RRT, Nagykörút környék RRT VÁTI 1960; 1962 Darnyik Sándor, Alsóváros RRT, Nyugati városrész RRT VÁTI 1963; 1969 Vinkovits István (a díjat az utóbbi tervére kapta), Újszeged RRT SZTV 1963 Borvendég Béla.

meg, nagyméretű tömbbelsők feltárása, megközelítése vált szinte lehetetlenné az arra alkalmas telkek, telekrészek elépítésével és az egységes tömbrehabilitáció ideája is szertefoszlott.

A Belváros újabb részletes rendezési terve (RRT)[39] alapján 1981 és 85 között elkészült az egyes tömbök, tömbcsoportok szabályozási terve,[40] amely részletes vizsgálatokra alapozva tárta fel szinte valamennyi belvárosi tömb megújításának, és fejlesztésének a lehetőségét, 1:500 méretarányú utcaképekkel igazolta a városkép majdani harmonikus megjelenését. A befektetett igen nagy mennyiségű szellemi energia, a rekonstrukció lassú üteme és az anyagi lehetőségek híján csak egy-két tömb átépítését tudta jó irányba terelni, vagy befolyásolni (Püspök utca, Mikszáth Kálmán utca, Mérey utca, Szent István tér).

A Mikszáth Kálmán - Tábor - Mérey - Püspök utcák által körbezárt tömb beépítési tervét 1980 nyarán hagyta jóvá a tanács.[41] A terület előkészítését — szanálását — a város vállalta, a beépítést az ÁFÉSZ. A zártsorúan körbe épülő tömbben az alagsorban élelmiszer áruház, a földszinten üzletek, az első emeleten irodák, szolgáltatók, a többi szinten szövetkezeti lakások épültek volna. Az építkezés többszöri tervmódosítás után 1982-ben kezdődött, majd a pinceszint részleges megépítése után 1984-ben pénzhiány(?) miatt átmenetileg szünetelt. Az „átmeneti szünet" napjainkban is tart, a beépítésre előírt legújabb határidő 2010.

A lakótelep-építési lehetőségek szűkülésével a paneles technológia a városrekonstrukcióban is megjelent: 1981-ben a Szent István tér délnyugati oldalán és a Bocskai utcában épült egy 75 lakásos társasház, amelynek a tér felöli 8 emeletes része függőfolyosóval néz a műemlék víztoronyra. Majd 1984-re ugyancsak SZHK panelekből szerelve az Új Hungária Szálló környezetében épült fel két ütemben 160 lakás. Ezzel és a Tisza-partra épített Ifjúsági Házzal befejeződött az a rekonstrukciós program, amely az 1960-as évek végén az olajipar gigantikus központja itteni elhelyezésének elképzelésével indult.

A városközpont terjeszkedése a Kossuth Lajos sugárút és az Attila utca között a Mars tér irányába már a nagyárvízi újjáépítés során elindult, és a 20. század első felében erősen folytatódott. Ez a fejlődési irány a század második felének rekonstrukciós törekvéseiben ugyancsak nyomon követhető. A megyeháza, a megyei majd városi rendőrkapitányság, a Postapalota, a DÉLÉP (ma APEH) székház, az olajos irodaház, a Centrum Áruház és a mögötte lévő „gödör" jelzik a fejlődési irányt. Az Attila utca végén, a Mars tér - Párizsi körúti tömbben lakóházak és a Pannónia Szőrme többszintes üzemi épületei indították a tömbméretűre tervezett rekonstrukciók sorát,

[39] SZTV 1969-1970 Takács Máté, Kiss István

[40] DÉLTERV Koczor György

[41] CSOMITERV Hévízi Miklós. Az SZVT VB 1980. júl. 10-én hagyta jóvá.

amely folytatódott a Mikszáth Kálmán és Mérey utcai tömbbelsők, foghíjak beépítésével, továbbá a Kossuth Lajos sugárút 9-13. sz. alatti hatemeletes lakóházzal,[42] földszintjén üzletekkel (ma bankfiók).

A tömbrehabilitáció „sűrűsödése" szintén megfigyelhető a Belváros déli határán. A Szentháromság utca mentén a Vitéz és a Szent Ferenc utca közötti hat tömbbelsőben — ahol lehetőség nyílt a szanálásra, ott az utcavonalon is — OTP, szövetkezeti és tanácsi finanszírozással több száz lakás épült fel téglablokkos technológiával. Ezekhez a tömbökhöz csatlakozott az Alföldi utca - Petőfi Sándor sugárút közötti, ahol az egyetem társadalmi egyesületeinek (Szakszervezet, KISZ) szervezésében hagyományos technológiával épült fel közel 200 lakás.[43] A Petőfi Sándor - Gyertyámos - Nemestakács utca közötti tömb rehabilitációját az OTP finanszírozta, itt 240 lakás épült közép-téglablokkos és hagyományos technológiával. A Vitéz utca mentén 110 szövetkezeti lakás épült. A Honvéd tér - Tisza Lajos körút sarki kettős telek 1981-ben tanácsi és egyetemi finanszírozással épült volna be (menza és lakások), majd többszöri programmódosítás és tulajdonos változás után csak 2008-ban kezdődött el a beépítés (parkolóház, irodaház, lakások).

Ez utóbbi térséghez van közel az Indóház tér, amelynek rekonstrukcióját a városi tanács már 1942-ben sürgetőnek tartotta. A háború után a tér négy évenként került „reflektorfénybe", amikor a megye és a város küldöttei vonattal utaztak a soron következő pártkongresszusra. 1960-tól szinte folyamatosan készültek rendezési programok, szabályozási és beépítési tervek. A teljes körű rekonstrukció mikéntjéről azonban sem egységes szakmai állásfoglalás, sem politikai döntés nem született. A szakmai vita — egyet nem értés — nem annyira a beépítés mikéntjében, mint inkább a közterületek használatában csúcsosodott: kinek legyen elsőbbsége — prioritása — ki mekkora helyet vehet igénybe a korlátozottan rendelkezésre álló közterületből. A villamosnak fejállomása, vagy fordulója legyen, kell e autóbusz végállomás, és ha igen, hány vonal számára, hol és mennyi taxi és személyautó parkolhat, mekkora felületet kaphatnak a gyalogosok, kell e zöldterület a térre? Az egyezség talán véglegesen megszületett 2007-ben. Az ezredfordulóig azonban láthatóan semmi sem történt a Bors-ház felújításának kivételével. Ezt követően a foghíjak egyenkénti beépítésével a pályaudvar épületének látványos rekonstrukciójával a térfalak megújulása elindult.

A nagyárvíz utáni újjáépítésnek köszönhetően a városközpont — a Tisza Lajos körút és a Tisza közötti terület — rekonstrukciója során 1945 és 1990 között nem a tömbméretű, hanem a telkenkénti átépítés, beépítés volt a jellemző. Eme általános megállapítás alól kivétel éppen a rekonstrukció első lépése: a Palánk, az Oskola utca és a Korányi fasor közötti terület átépítése,

[42] CSOMITERV Darvas Imre

[43] SZTV Takács Máté beépítési terv, tömbbelső 5-6 szintes épületei; Bertalan Sándor 10 emeletes lakóépület

amelynek tervezése már 1957-ben elkezdődött. Paradoxon, de az történt, hogy a sok-sok házat, amit a nagy tiszai árvíz meghagyott a területen a városépítők 1923 és 1980 között három épület kivételével elbontották. A régi Hungária Szálló, a Szerb templom és az Oskola utca 16. szám alatti kereskedőház maradt meg. Az előbbi kettő a harmincas évek pénzhiányának köszönheti a létét: helyükre, a Templom tér északi oldalára kerültek volna az Egyetem központi épületei. Az újabb kori rekonstrukció során a tömbbelső lakótelepszerű típusépületeit a Roosevelt téri nyugdíjas ház, a Sellő-ház a Tiszaparton, az Oskola utca történelmi léptékéhez igazodó, de íves vonalvezetésével az eredeti beépítési vonaltól eltérő házsora követte. Befejezésül 1982-ben az „Égő Arany"-ház[44] épült fel a Schäffer- és a Török-ház helyén, földszintjén étteremmel, kilenc emeletén pedig igényes lakásokkal az olajiparban dolgozók számára.

7. Az átépített Palánk az 1970-es évek elején

A városközpont és a Belváros rekonstrukciója során húsznál több olyan egyedi intézmény vagy lakóépület épült, amelyek jelentős szerepet kaptak a városkép alakításában. Ezek elemzésére a fejezet második részében visszatérünk.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy 1945 és 1990 közötti egy-egy időszakban a Belváros rekonstrukciója nem alakult látványosan, a közel fél évszázad alatt összességében mégis olyan mértékű építkezésre került sor, amely csak a nagyárvíz utáni újjáépítés első 35 évéhez hasonlítható. (A tömbrehabilitációval érintett területeket és a jelentősebb egyedi épületeket a mellékelt kartogram ábrázolja.)

[44] SZTV Sellő-ház, Oskola utca új épületei Borvendég Béla, nyugdíjasok háza Hernyák Imre, Tömbbelső téglablokkos többszintes épületei Lukácsy Éva, Tarnai István

A rekonstrukció eredményének, térbeli megjelenésének mai megítélése nem minden esetben pozitív, de a lechneri városszerkezetet az esetek döntő többségében tiszteletben tartották és megőrizték, jóvátehetetlen károkat sem okoztak. *(5. sz. melléklet: A Belváros rekonstrukciója)*

A KÜLSŐ VÁROSRÉSZEK, CSALÁDIHÁZ-ÉPÍTÉS

Az 1980-as évek elejére igen jelentős ellátottságbeli különbség alakult ki a belső városrészek — különösen a lakótelepek — „összkomfortja" és a Körtöltésen kívüli családi házas területek között. Ez utóbbi területeken csak az elektromos energia és a vízellátás, a 70-es évek végétől a gázellátás jelentette a „komfortot", hiányoztak azonban az útburkolat, és a szennyvízelvezetés, a tömegközlekedés, valamint az alapellátó intézmények. A feszültséget az 1970-es évek egyre növekvő arányú családi ház építése csak fokozta. 1964 és 1980 között 7600 családi ház épült, az összes épített lakások 25%-a, részlegesen közművesített területen, többségében burkolt utak nélkül.

A Körtöltésen kívüli területek elmaradása ugyan öröklött, de jobbítására több évtizeden keresztül sem szakmai, sem politikai szándék nem mutatkozott. Az 1940-es évek elején a várostervezők a városiasodás kerékkötőjét látták a családi házas területekben: egy ideig még szükségesnek, de hosszabb távon rossznak tartották őket. Az 1950-es városfejlesztési program részben gazdasági okok miatt, részben egy „uniform emberkép" várható kialakulására hivatkozva javasolta a családi házas területek korlátozását: „Feltételezésünk szerint abban az esetben, ha a lakásigénylők a belső, közművesített területeken lakáshoz juthatnak, szívesen feladják családi ház építési törekvéseiket annál is inkább, mert az életszínvonal emelkedésével a kertes településmód jövedelem kiegészítő jelentősége is csökkenni fog, míg a kényelmi berendezések iránti igények növekedni fognak".[45]

Az 1970-es évek végére általános lett az a felfogás, hogy a korszerű családi ház magas presztízsű területeken — akkoriban Újszegeden — kiváló élettér lehet. A környezet átalakításával más helyeken szintén méltó versenytársa lehet a lakótelepi, sőt még az egyedi társasházi lakásépítésnek is. A szemlélet változás és az állami lakásépítés folyamatos csökkenése arra késztette a városi tanácsot, hogy újabb és újabb családi házas beépítésre alkalmas területeket készítsen elő. Az állami támogatási rendszer és házgyári technológia az ún. „csoportos korszerű" házépítést szorgalmazta. Ez az építési mód legkevesebb 4 lakásos, sorházas lakásépítést jelentett. Ilyen formában épült meg 1983–87 között a Marostői városrész I. üteme, ahol 4-6-8 lakásos, földszintes és tetőtér beépítéses, panel technológiájú sorházakban

[45] Szeged város fejlesztési programja 1959. 9.

közel 500 lakás épült. A terület rendezési terve[46] 1100 ilyen lakást tartalmazott, de 1987-re a kereslet ebből a lakásfajtából telítődött, ezért a fennmaradó területen részben hagyományos családi házak, részben kis társasházak épültek.

A családiház-építés üteme a 80-as években, a korábbi másfél évtizedhez viszonyítva kis mértékben csökkent: míg 1964 és 1980 között 475 lakás, addig 1981 és 1990 között 442 lakás épült évenként ebben a formában. A kedvező hitel és az állami támogatás a családiház-építésre is kiterjedt az utolsó évtizedben, ám a külső városrészek beépíthető telkei elfogytak, az új területek közművesítésére pedig a város nem rendelkezett elegendő pénzzel.[47]

Családiház-építés, telekalakítás 1981 és 1990 között

Megnevezés	1981–1985	1986–1990
Csoportos, korszerű családi ház	220	300
Hagyományos családi ház	1597	2300
Telekalakítás	498	-

A környezetével és a kommunális ellátással elégedetlen külvárosi lakosság belátta, hogy az utak burkolását a csatornahálózat építésének meg kell előznie, ezért több városrészben szerveződés indult a szennyvízelvezetés megoldására. A városi tanács a gerinchálózatot az 1980-as évek közepére a Körtöltésen belüli városrészekben megépíttette, így a műszaki lehetőség adott volt a lakóutcák csatornáinak csatlakoztatására. Különösen veszélyes helyzet alakult ki Móravárosban, ahol a szikkasztott szennyvíz megemelte és elszennyezte a talajvizet. Megalakult a Móravárosi Csatornamű Társulat és 1986–87-ben megépítették a szennyvízcsatornát a Lajta, Hajnal, Katona, Remény, Répás, Szekeres, Farkas, Alkony, Ruszti, Kismartoni, Rohonci utcákban és a Korda soron, majd a II. ütemben még további 6 utcában. A Körtöltésen kívüli területeken és Újszeged egyes részein a gravitációs szennyvízelvezetés feltételei hiányoztak, ezért először kísérleti jelleggel a Túzok utcában ún. kényszeráramlású csatornarendszert építettek.[48] (Kisméretű szivatytyúk telkenként kis keresztmetszetű műanyag csöveken keresztül nyomták a szennyvizet a legközelebbi gravitációs csatornába.) A kedvező üzemi tapasztalatok alapján sor került Baktó nagy részén — mintegy 500 telken — a nyomott szennyvízelvezetésre,[49] majd ezt követően a földes utcák burkolására.

Az 1980-as évek végén tehát felgyorsult a külső városrészek fejlesztése, a csatornázott, burkolt utas, jó csapadékvíz elvezető rendszerrel ellátott területek presztízse látványosan nőtt. A lakosság tehetősebb része is szívesen vásárolt e helyeken telket, leromlott házat, és épített a helyén hivalkodó „palotát". A teljes csatornázásra, útburkolásra, vízelvezetésre azonban még közel másfél évtizedet várhattak.

Lezárult egy korszak. Még éppen időben, állapíthatjuk meg utólag. A városszerkezethez jól kapcsolódó üres, vagy ritkán beépített területek elfogytak. Ha a lendület tovább tart, szerkezetileg elkülönülő, beépítetlen területek — Repülőtér, Dél-Újszeged — kerültek volna sorra, vagy ami talán még ennél is rosszabb, a történelmi városrészek „rehabilitációjá"-val folytatódik az építkezés. Átépül Rókus, Móraváros és Alsóváros belső része, valamint a Szőregi út - Holt-Maros közötti terület. A mintegy 30 éves korszak fő jellemzője, hogy a teljes városfejlesztést a lakótelepek építésének rendelte alá. A város többi területén csak a legszükségesebb fejlesztésekre került sor. A koncentrált állami beavatkozás eredményeként nagy tömegű, homogén lakásállomány jött létre: a technológiában (szerkezetben), a lakásnagyságban és a területi elhelyezkedésben egyaránt. Ez utóbbi Szegeden még kedvezően alakult, mert Odessza kivételével az összes lakótelep lényegében azonos előnyökkel és hátrányokkal rendelkezik. Nem úgy, mint a főváros, vagy több vidéki nagyváros esetében tapasztalható.

A magyarországi lakásépítési technológiáról — különösen a rendszerváltás utáni időben — igen sok kritikai elemzés jelent meg. A panel sok-sok hibáját nem vitatva, mellette is találunk érveket. A háború utáni, majd a fokozott ütemű városiasodás okozta tömeges lakáshiányt a világon mindenütt iparosított építéssel kísérelték meg pótolni. Nyugat-Európa nagyvárosaiban szintén termeltek házgyárak, a gyorsabban növekvő gazdaság azonban a kelet-európaihoz hasonló „gyári" háztermelést az 1950-es évek közepétől már egy nyitottabb szerkezet-előregyártással váltotta fel. Nem lakás, vagy épület lett a gyár végterméke, hanem számtalan módon variálható elem („óriás tégla"). A szegedi házgyár 20 éves üzemelése során hatalmas mennyiségű lakást (összesen mintegy 42 000-et) állított elő, ebből Szegeden 25 700-et szereltek össze. Ezt a mennyiséget ilyen rövid idő alatt Magyarországon semmilyen más módon nem lehetett volna megvalósítani. Külön szerencsénk, hogy a Szegedre kerülő panelházakat sikerült a városszerkezetbe viszonylag szerencsésen elhelyezni. Előnye, talán hátránya is, hogy a panel szerkezet szinte örök életű. Születési hibái — a rossz hőháztartás, rövid életű nyílászárók, gyorsan avuló gépészet, hangszigetelési hiányosságok, stb. — technikailag javíthatók, jóllehet nem kevés anyagi ráfordítással. Ugyanakkor a lakások alaprajzi átalakítása szinte lehetetlen, ám kiérlelt elrendezésük a funkcionális követelményeknek ma is megfelel. A hazai panellakások alapterülete a nyugat-európaitól ugyan elmarad néhány m^2-rel, de ugyanennyivel megelőz több kelet-európait (a volt NDK-t, Romániát, a Szovjetuniót, és Lengyelországot). Lényegesen nagyobbak az 1950-es években hagyományos technológiával épült lakótelepi lakásoknál is. Budapesten a

[46] DÉLTERV Hernyák Imre
[47] Nagyvárosok belső tagozódása, Szeged. KSH Csongrád Megyei Igazgatósága 2003.
[48] DÉLTERV Takács Máténé
[49] DÉLTERV Bukovinszky Tamás

Kerepesi úti lakótelepen például sok száz 40 m^2-es lakás épült 16 m^2-es nappali szobával, 8 m^2-es kis szobával, 1,5 m^2-es zuhanyfülkével, míg Szegeden az átlagos lakótelepi lakásterület 55 m^2.[50]

Lakótelepeink egyik legnagyobb gondja hosszú távon az épületek körüli, más városrészekhez viszonyítva aránytalanul sok közterület megfelelő karbantartása. A közművek elhelyezkedése miatt a telkesítés szinte elképzelhetetlen, ezért a mintegy 100 ha közkert és közpark (több mint ötszöröse az újszegedi ligetnek) fenntartása a városra hárul, terheit viselik azok is, akik családi házban élve az előttük lévő közterület fenntartására kötelezettek. A lakótelepi paneles lakások azonban értéküket hosszú távon csak jól funkcionáló, szép és gondozott környezetben őrzik meg.

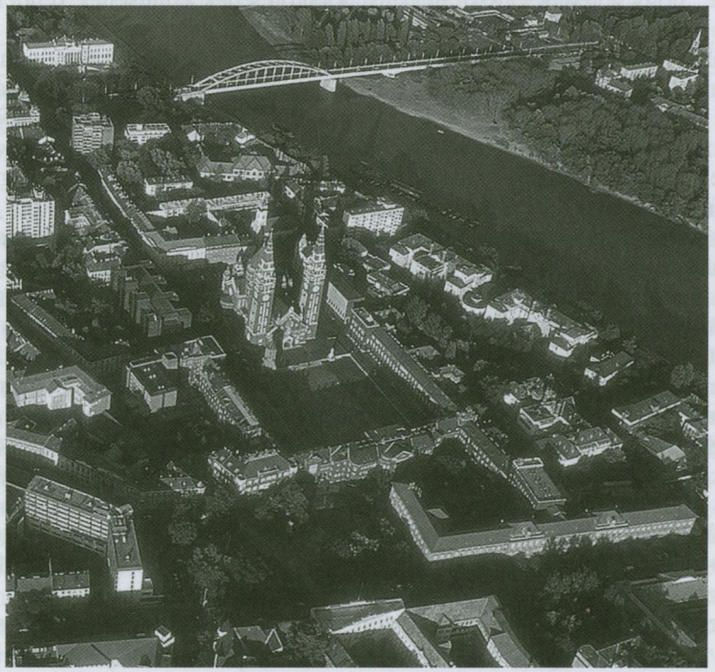

8. Légifelvétel a Dóm térről és környékéről, 1980-as évek

[50] Nagyvárosok belső tagozódása, Szeged. KSH Csongrád Megyei Igazgatósága 2003.

II. VÁROSKÉP, ÉPÍTÉSZET

1. AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG

A második világháborút követően a több szempontból megváltozott társadalom összességében harmonikus, a környező alföldi tájba illeszkedő városképet örökölt. A 19–20. század fordulójára a nagyárvíz utáni újjáépítés a végéhez közeledett, és az új évszázad első tizedében — a millenniumi lendületnek is köszönhetően — szinte befejeződött. A történetileg kialakult városalaprajzból csak nyomok, a városmorfológiából — értve ez alatt a szerkezeten túl az épületek által kirajzolt harmadik dimenziót — lényegében semmi sem maradt.

A városmorfológia tervezettsége és néhány következetlensége ellenére akár organikusnak is nevezhető: a Kiskörúton belül zártsorúan, egy-két emeletes épületekkel beépített városközpont, a két körút között félig zártsorú, földszintes és egy emeletes beépítés, majd a külső városrészek földszintes, oldalhatáron álló épületei a nőtt városokra jellemző morfológiát követik. A Tisza-part palotasora és intézményei a létrehozó helyi energiát — a folyóvizet és átkelőt — hangsúlyozzák.

Az országutakon érkezők, a Körtöltésen vagy a Tisza-partokon sétálók, valamint a város főbb tereit, utcáit vendégként megtekintők számára a városkép már-már idillikus, amit a belső városrészek épülethomlokzatainak többségére jellemző történelmi stílusjegyek — eklektika — csak tovább erősítenek. Nagy Zoltán írja 1960-ban megjelent könyvében: „A homlokzatok egységes hatása, valamint a mérsékelt lejtésű tetők sokasága nem kis mértékben eredményezték a város rendkívül kellemes, nyugodt összbenyomását. Az első világháború előtti és az azt követő évek bizonytalanná vált elvtelen architektúrája csak helyenként tudta a szép várost elrontani. Az átlagosan szép épületek sokasága az újjáépítés idejére jellemző stíluskorszak formanyelvén tudta őrizni a nagyra nőtt város jellegzetes alföldi hangulatát."[51] A város lakói, főként pedig a vele foglalkozó értelmiség — építészek, mérnökök, földrajzosok, helytörténészek — számára azonban a városkép ennél „árnyaltabb". Mátyus Sz. József[52] tanulmányában, amelyhez 1953. évi felméréseket csatol, például a Tisza és a Nagykörút közötti területen mintegy 1100 beépí-

[51] Nagy Z.–Papp I. 1960.

[52] Mátyus Sz. József 1954.

tetlen telekrészt és közel 1500 takaratlan tűzfalat jelöl meg. A Kiskörúton belül a 77 középvárosi jellegű (2-3 emeletes) épület mellett 37 falusi jellegű házat talál. A két körút között az arány ennél lényegesen rosszabb: a 110 középvárosi házra 502 falusi (földszintes) ház jut. A városiasság javítására, az utcakép egységesítésére tehát a „terep" megadatott az utókor számára.

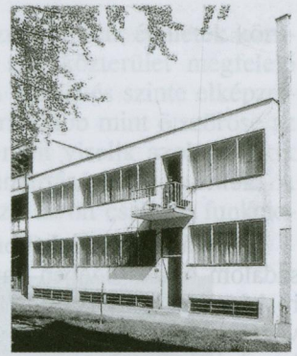

9. Lakóház, Berzsenyi u. 2/b.

A történelminek számító külső városrészekben — a Nagykörút és a Körtöltés között — már csak a Nagykörút külső oldalán és a sugárutak belső szakaszain találunk városias — általában hézagos-zártsorú — beépítést. A jobb módú polgárok által lakott Alsóváros és Felsőváros belső részein az oldalhatáron álló magasföldszintes — az „eszményi" nívóra emelt — épületek tömör utcai kerítésükkel még kisvárosias benyomást keltenek. A többi terület a szegényes, melléképületszerű, az utcavonaltól 10-15 m-re elhelyezett tűzfalas lakóházaival még a telepek, vagy a csatolt községek utcaképi megjelenésének is mélyen alatta marad. A belső városrészek döntően historizáló homlokzatokból összeálló utcaképet egy-egy szecessziós, (jugend-stil), vagy magyaros épület gazdagítja (Lechner tér, Bartók tér, Bercsényi, Jósika, Bólyai, Boross, Híd, Vár utca, Tisza Lajos körút). Ezek némelyike nem csak stílusjegyeivel, hanem tömegével is uralta a környezetét (pl. a Gróf, az Ungár-Mayer, a Református palota). Különösen kevés a modern, a nagy városokban a 20-as 30-as években igen elterjedt bauhaus stílusjegyeket hordozó épület. Talán a város alapvetően konzervatív szellemiségére, értékrendjére is visszavezethető („az építészet az őt létrehozó társadalom tükre" Mies van der Rohe), hogy ezt a kort egyetlen nemzetközi szinten is elismert épület képviseli,[53] de ide sorolható az Erzsébet-ligeti kávézó-fagylaltozó,[54] vagy a Horváth Mihály utcai Iparcsarnok[55] is.

10. A Honvéd téri református templom

A „Modern Mozgalom" az első világháborút követően gyorsult fel a kultúra valamennyi területén, így az építészetben is. Térhódítása azonban Magyarországon, különösen vi-

[53] Berzsenyi u. 2/b. lakóház Molnár Farkas (1933)
[54] Virágh-cukrászda 1922-től. Berniczky József
[55] Horváth Mihály u. 193. Sebestyén Endre

déken igen lassan alakult.[56] A modern irányzat szellemében épült Szegeden néhány bérház és intézmény a harmincas években. A Széchenyi tér 12. sz. alatti árkádos ház[57] egyszerűségével jól illeszkedik a Széchenyi téri paloták sorába. Az egykori Tóth-klinika[58] (Fog- és Szájsebészeti Klinika) és az OTI rendelő intézete,[59] valamint a klinkertéglával burkolt református templom[60] a Kiskörút déli szakaszának korhű városképi elemei.

A születése táján és később is sok vitát kiváltott, de kétségtelenül emblematikus városképi együttese Szegednek a Dóm tér. A történelem igazolta, hogy az önmagában szép, értékes épület, építészeti együttes idővel kibékül a környezetével: ha már az nem alkalmazkodott, akkor a környezet idomul hozzá. Így történt ez a Dóm térrel is. Ma Közép-Európa legszebb tereként emlegetik, pedig pénzhiány miatt be sem fejeződött: Északi térfala — az egyetem központi épülete — nem épült meg, a keleti és a nyugati térfalak is az eredeti tervektől eltérően fejeződtek be. Az eltérések nem bontották meg a tér városképi összhangját, de növelték az együttes történeti értékét: megmaradt az 1773–1778 között épült Szerb templom barokk, és a régi Hungária Szálló klasszicista épülete (1868). A belvárosi plébánia, az orvoskar épülete, a könyvtár-levéltár pedig az újabb korok tükre.

A morfológiai — városképi örökség tehát a háború utáni állapotában is méltó volt a központi szerepkörű alföldi nagyvároshoz, a bombázások sem tettek benne nagy kárt. A teljes beépített terület nyitva állt a továbbfejlesztés előtt, különösen a Belváros ahol még a közművek is rendelkezésre álltak. A továbbiakban a városkép alakulását és az azt meghatározó építészetet a jellemző időszakokra bontva együtt mutatjuk be.

2. MODERN ÉPÍTÉSZETI TÖREKVÉSEK 1945 ÉS 1950 KÖZÖTT

Szeged II. világháború utáni építészete teljes mértékben megegyezik az országos tendenciákkal. A jellemző korszakhatárok — az első periódus kivételével — kisebb eltéréseket mutatnak, de ezek inkább az építés nagyságrendjében, mintsem a stílusjegyekben jelentkeznek. Az első periódus 1945-tel kezdődött és 1951 őszéig, a Magyar Építőművészek Első Országos Kongresszusáig tartott.

A háború végével az építészet első nagy feladatát a károk felszámolása jelentette, de sokan remélték, hogy az új társadalmi rend ezen túlmenően ha-

[56] A modern építészet kialakulásáról és történetéről, társadalmi, kulturális, szellemi hátteréről és környezetéről VÁMOSSY FERENC 2002.
[57] SZENDRŐY JENŐ 1942.
[58] Tisza Lajos körút 64-66. Szivessy Tibor
[59] Tisza Lajos körút 97. Várnay Marianne
[60] Tisza Lajos körút 85. Borsos József

talmas feladatok megoldására vállalkozik. A CIAM (CIRPAC)[61] magyar csoportja már 1944 őszén deklarációt adott ki, amelyben kinyilvánította elkötelezettségét a modern építészet és a társadalmi átalakulás mellett, mert a feladatok realizálására „...csak egy haladottabb társadalmi és gazdasági rendben kerülhet sor...". 1948-ban államosították az építőipart: a kézműves jellegű kis- és közepes vállalatok helyébe jól gépesített nagyüzemek léptek. Az államosítás és centralizáció jegyében a kommunista szellemiségnek megfelelően ugyancsak 1948-ban kezdődött az állami tervező intézetek létrehozása. Az Építéstudományi Intézet és a Magasépítési Tervező Intézet után rövidesen létrejöttek az öt nagyvárosban — köztük Szegeden is — az építésügyi minisztérium felügyelete alá tartozó állami tervező intézetek,[62] majd a megyei tanácsok felügyeletébe sorolt megyei tervező vállalatok.[63] Az egyre nagyobb és összetett építészeti tervezési feladatok a szétaprózott magánirodákban már nem voltak megoldhatók, a „koncentrációt" azonban a revolúcióra hajlamos építésztársadalom felügyelete is motiválta. Ugyanakkor a tervezőintézetek a tervek megvitatásának épületen belüli lehetőségét nyújtva, szellemi közösségek, alkotó műhelyek létrejöttét segítették, miközben az egyéni kreativitás kibontakozását sem gátolták. A differenciált felépítésű nagy szervezetek egy sor, az alkotó folyamathoz szorosan nem kapcsolódó munkát (dokumentálás, anyagbeszerzés, műszaki tájékoztatás, stb.) vettek le a tervezők válláról.

Ebben az időszakban jelentek meg az első típustervek, amelyek akkor még a haladást szolgálták, ahogyan ez egy korabeli ismertetésben olvasható: „...A típustervek minél szélesebb körben alkalmazása az építészet minőségi színvonalának emelésével jár, hiszen az ország legtávolabbi területein is a legjobb tervezők által készített és szakértők által kiértékelt tervek valósulnak meg..."[64] Sajnos a vidéki tervező irodák megerősödése után, még mintegy 15-20 éven keresztül kötelezően alkalmazni kellett a típusterveket, szükségtelenül uniformizálva sok település központját, lakóterületeit.

Szegeden a feszítő lakás és intézmény hiány ellenére 1945 és 1951 között jelentősebb épületet alig emeltek. Folyamatosan készültek a városrendezési és konkrét építési tervek, de pénzhiány miatt a megvalósítás sorra elmaradt. A Faragó utcai bérházak a modern építészeti felfogást tükrözik alaprajzi elrendezésükben — célszerűség, gazdaságosság — és homlokzati megjelenésükben is (a funkció kivetítése a homlokzatokra, díszítettlenség, fény-árnyék hatások). Hasonló elvek alapján valósult meg 1952-ben — de még az 1951. évi fordulat előtt megtervezett — Béke-épület a Rerrich Béla téren.[65]

[61] CIAM: Cogrés Internationaux d'Architecture Moderne 1928-ban alakult nemzetközi építész szervezet

[62] ÉM Szegedi Tervező Vállalat — SZTV, 1970-től Délmagyarországi Tervező Vállalat — DÉLTERV

[63] Csongrád Megyei Tanácsi Tervező Vállalat - CSOMITERV

[64] Új Építészet, 1949. Perényi Imre

[65] Virágh Pál, szegedi építész Rerrich Béla egykori munkatársa tervezte

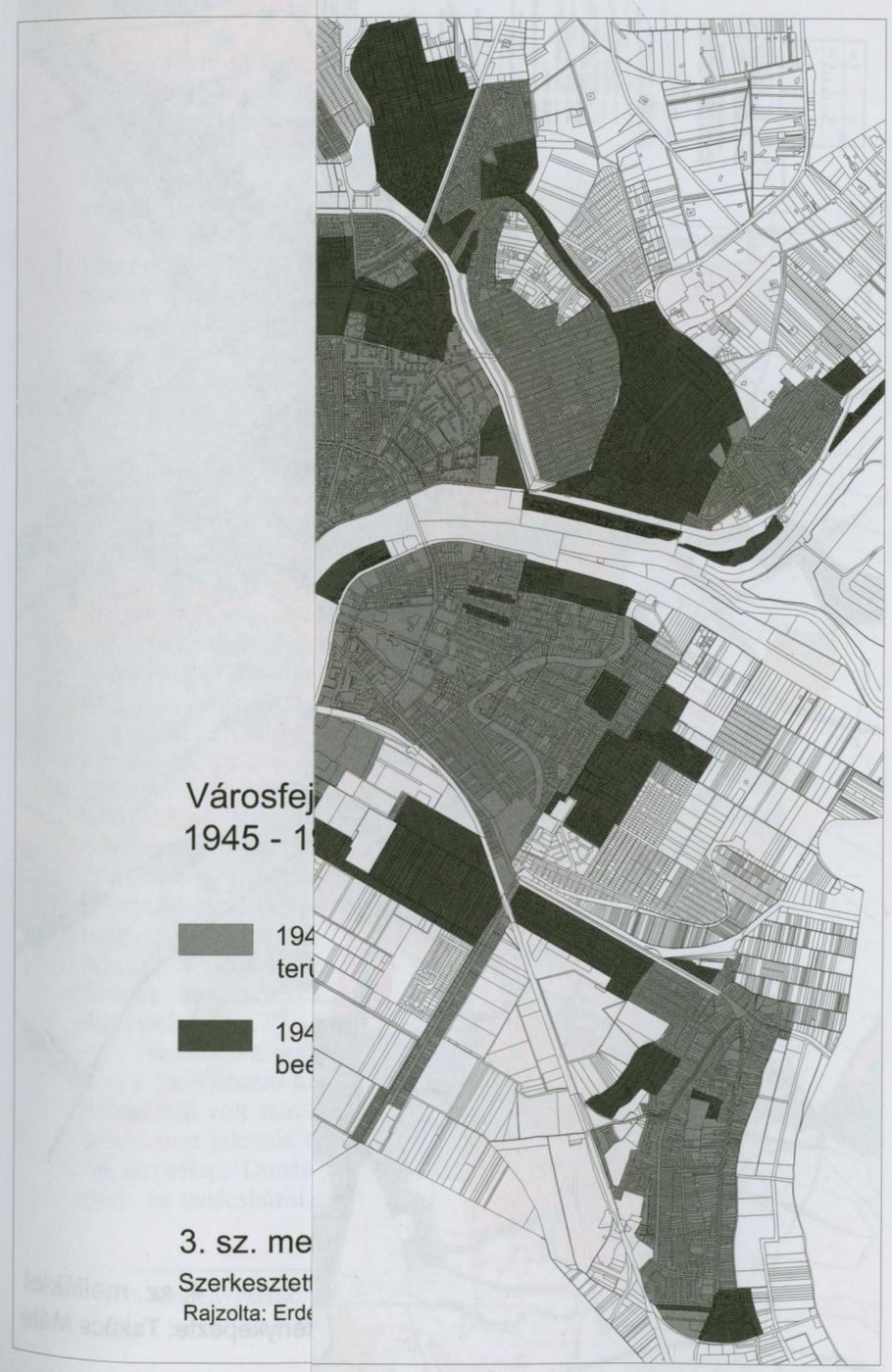

Városfejlesztés 1945 - 1990 között

1945-ig beépített területek

1945 - 90 között beépített területek

3. sz. melléklet

Szerkesztette: Takács Máté

Rajzolta: Erdész Ida

1970. évben a Kormány által jóváhagyott Általános Rendezési Terv (ÁRT)

Az 1978. évben jóváhagyott új ÁRT

4. sz. melléklet

Az eredetiről fényképezte: Takács Máté

Az 1978. évben jóváhagyott új ÁRT

4. sz. melléklet

Az eredetiről fényképezte: Takács Máté

Az egyetemi épület — tetején csillagvizsgálóval — újszerűsége ellenére jól illeszkedik mind a Dóm téri együtteshez, mind az egykori Piarista rendházhoz. A háború utáni ipari- és a modern építészet remeke a textilművek épületegyüttese a Kálvária sugárút végén.

Ez az időszak — rövid stílus korszak — a létrehozott néhány jelentősebb épületével az örökölt városképen alig változtatott. Időtálló eredménye a Rerrich tér befejezése és a ma is figyelemre méltó textilművek.

11. A Textilművek főbeiárata

3. SZOCIALISTA-REALISTA KORSZAK 1951 ÉS 1954 KÖZÖTT

Az 1950-es évek végén egyre erősödött az ideológiai vita, amely a különböző művészeti ágakban a szocialista realizmus alkotó módszerének alkalmazását követelte, 1950 körül már az építészeti alkotás folyamatában is. Tulajdonképpen az alapvető fogalmak tisztázatlansága okozta a zavart. Az építészetnek, mint művészetnek a sajátszerűsége, a tartalom-szerkezet-forma dialektikája, a haladó hagyomány fogalmának értelmezése ezen a területen még bizonytalanabb volt, mint a többi művészeti ágban. Rontotta a „modernistá"-nak bélyegzett magyar építészet megítélését egyes nyugati építészeti elemek és formák mechanikus átvétele, a sajátos magyar építészeti formanyelvről való lemondás, a jellegtelen kozmopolitizmus. A Magyar Építőművészek Első Országos Kongresszusa 1951 őszén a hatalom elvárásainak megfelelően kimondta: „...Gyökeréig fel kell számolni az imperialista burzsoázia építészetelméleteinek és építészetének — immár leleplezett — kozmopolita, művészet és népellenes befolyását a magyar építészetre... Fel kell tárni a magyar építészet haladó hagyományait... — s ezek közül különösképpen a hozzánk legközelebb álló nagy reformkorét —, ...amelyek a formálásra, a formák fejlesztésére, az eszmék leghatásosabb kifejezésére adnak hasznos útmutatásokat..."[66]

Az ebben a szellemben megvalósult épületek bizonyítják, hogy lényegében a Szovjetunió kulturális élete elméletének és gyakorlatának mechanikus átvételéről volt szó. Az alig 3 évig tartó periódusban Szegeden kevés, országosan sem jelentős mennyiségű épület valósult meg. Budapesten a Fogarasi úti lakótelep, Dunaújváros, Komló, Kazincbarcika, Salgótarján lakótelepei, párt- és tanácsházai, a miskolci Nehézipari, a budapesti Műszaki Egyetem

[66] MERÉNYI FERENC 1969.

épületei „reprezentálják" a személyi kultusz és a „szoc-reál" építészet szerencsére rövid időszakát.

Szegeden az Attila utca Mars téri végénél megépült lakóházegyüttes[67] képviseli a korszak építészetét jó színvonalon: „...Így kétségtelenül letűnt stíluskorszakot tükröz ugyan Nagyfalusi Antal Marx téri hatalmas házegyüttese, azonban kapujával (az Attila utcát lezáró beépítésével T. M.), nyílt kertté formált udvarával egyrészt beilleszkedik a szegedi városkép mind jellegzetesebbé váló formavilágába, másfelől pedig a szocialista társadalom otthon-követelményeit is iparkodik kielégíteni..."[68] Ennek az időszaknak a végén készült el a múzeum oldalszárnyainak bővítése 3-3 axissal, az eredeti — klasszicizáló — stílusjegyek pontos követésével: „szoc-reál" stílusáért így később sem volt elítélhető. A diktált stíluskorszak legkeményebb évében, 1953-ban épült a Szemklinika előadótermi szárnya. A szakmai körökben is ismeretlen tervező (Pretsch János) nagyszerű alkotást hozott létre: a modern tömeg- és homlokzat formálás a nyerstégla felületekkel kiválóan illeszkedik a klinikaépületekhez és a Dóm téri együtteshez is. Talán az ismeretlenség adott bátorságot a tervezőnek?[69]

12. Lakóház az Attila utca Mars téri torkolatánál

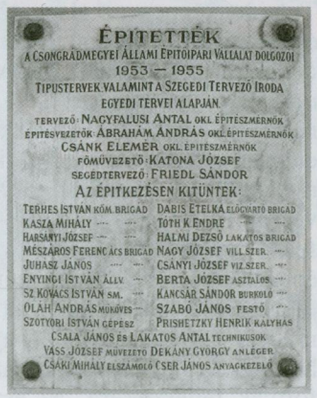

13. Az építők emléktáblája

A torz szemlélet az ipari építészetet — annak technológia-függősége miatt — nem érintette, kivéve néhány sajátos épületet (Dunaújvárosi Vasmű Igazgatósági épület, Tiszalöki Vízierőmű). Szegeden sajnos ebben az időszakban a Jugoszláviával való feszült viszony miatt jelentősebb ipari beruházásra nem került sor, így épített emlék sem maradt.

A Magyar Építőművészek Szövetsége második, 1954. évi konferenciája még óvatosan, de elvetette az első kongresszus irányelveit: „...helytelen irányok is felbukkantak: részben a könnyebb út választása, részben az I. Kongresszus határozatainak egyoldalú értelmezése következtében. Ilyenek az archaizálás, eklektizálás, a történelmi formáknak és kompozíciós módszereknek a tartalomtól független, sematikus alkalmazása."

[67] ÉM Szegedi Tervező Vállalat 1951–1952, Nagyfalusi Antal
[68] BÁLINT SÁNDOR 1959.
[69] LŐRINCZI ZSUZSANNA 2003.

4. A MODERN ÉPÍTÉSZET RENESZÁNSZA 1954-TŐL 1980-IG

A második világháborút követő évtizedben az egész világon felgyorsult a gazdasági fejlődés. A technikai-tudományos forradalom hatására a személyi és a közösségi közlekedés alapvetően átalakult, felgyorsult az információáramlás, fellendült a turisztika: a világ globalizálódott. Teljes mértékű életmódváltás következett be, látványosan a világ gazdagabb felén, szerényebb méretekben a „szocialista tábor" országaiban. A társadalmi-gazdasági háttérhez igazodó, modernizálódó építészet rövid idő alatt szinte az egész világon elterjed, átalakul az építészeti közízlés. A „szoc-reál"-hoz hasonló historizáló-eklektizáló építészet a nyugati világban is jelen volt — a háború előtt a nemzeti-szocialista diktatúrák szintén állami rangra emelték —, a gyorsabb ipari fejlődés azonban gyorsabb szemléletváltással járt, így az 1950-es évektől ott már alig lelhető fel. A személyi kultusz látványos felszámolása mellett ennek is köszönhető, hogy 1954-től Magyarországon gyökeresen megújult az építészet.

A változás első éveiben a városképet jelentősen módosító építkezésekre nem került sor, hiszen a város belső részein többszintes épületben tíz év alatt alig több, mint 300 lakás épült.[70] 1954-től különösen pedig 1957-től megszűnt a várost sújtó hátrányos politikai megkülönböztetés, a Jugoszláviával kapcsolatos feszült viszony feloldódott, ám a fedezethiány és az infrastruktúrák hiánya továbbra is hátráltatta a gyorsabb ütemű városfejlesztést, az új építészet kibontakozását. A lakáshiány mérséklésére a városi tanács kereste a legolcsóbb építési lehetőségeket. „Gazdaságos lakásépítési lehetőségek feltárása a Belvárosban" címmel[71] tanulmány készült.

A vizsgálódás eredményének is betudható a városképet nem igazán befolyásoló tömbbelsők beépítése. Kevés bontás árán a belvárosi telkekre kerülő új épületeknek és az emeletráépítéssel gazdaságosan növelhető lakásszámnak annál nagyobb utca- és városkép alakító hatása volt. A Somogyi Béla utca – Korányi fasor sarkán – a Tisza-parton felépült hétemeletes lakóház[72] — a Sellő-ház — a szomszédos épületekhez négy illetve három emeletes oldalszárnyakkal csatlakozik. Nevét a Tiszára néző, mázas kerámia burkolatú végfalra helyezett bronz plasztikáról kapta (Makrisz Agamemnon). A környezetéből erőteljesen kiemelkedő épület a Tisza-part látványos eleme

[70] BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005.
[71] SZTV 1955–57 Beszédes Kornél, Berniczky József
[72] 59 lakás, 1959 Borvendég Béla

14. A Tisza-part a Sellő-házzal

lett és jól hangsúlyozza az egykori Palánk folyóhoz vezető kereszt-főutcájának torkolatát.

A korabeli modern stílus szép példája a Dugonics tér — Kárász utca sarkán épült lakóház,[73] földszintjén üzletekkel. A Kárász utcai homlokzat visszafogottságával illeszkedik, a Dugonics téri, napsütötte, csupa-loggiás három emelet és a kissé visszahúzott pergolás negyedik emelet erőteljes plasztikájával méltó párja a szomszédos Ungár-Mayer szecessziós háznak.

15. Lakóház, a földszinten üzletekkel (Dugonics tér 1.)

Ebben az időszakban — még a tömeges lakásépítés felfutása előtt — szinte befejeződik a Palánk rekonstrukciója. A tömbbelsőben felépült négyemeletes típusházak a térség morfológiáját alaposan megváltoztatták. Bár az eredeti szerkezetet — az utcák nyomvonalát — megőrizték, az új épületek azonban ezeket nem tudták követni.[74] A Szerb templom mögötti loggiás ház[75] két teret határol, és a Béla utca folytatásában gyalogos kapcsolatot biztosít a Dóm térrel (Hild-kapu). A Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola felőli inkább „térség", mintsem igazi tér, noha az Anna-kúttól áttelepített tányéros vízmedence — szökőkút és a kis juhász bojtár mészkő szobra[76] — a néhány paddal és a három jegenyenyárral mégis csak tér-élményt nyújt.

Igazi belvárosi tér (kissé elhanyagolva) a Szerb templom mögötti. Az erőteljes horizontális tagolású „L" alakú lakóház kiemeli a barokk templom szépségét, Tóth Valéria szobraival, a vízfelülettel és a vasbeton „mikroarchitektúrá"-val jobb sorsra érdemes. A Roosevelt tér és az Oskola utca beépítése szerencsésebben alakult. Az Ónozó Poldi kocsmája helyén épült idősek háza[77] mértéktartó tagolásával, pasztell színeivel, a tetőtéri kazánházat takaró vasbeton pergolával a korabeli modern építészet jó színvonalú képviselője, és a teret is harmonikusan keretezi.

A tér Oskola utca felőli sarka mintegy 10 évvel később, sok-sok vita és tervváltozat után épült be.[78] Az önmagában szép, tartós anyagokból — téglaburkolattal — a Schäffer- és a Török-ház helyén épült 10 emeletes lakóház kissé drasztikus hangsúlyt ad az 1-2 emeletes Oskola utca Roosevelt téri kapujának, a Stefánia felől pedig a Dóm tornyaival konkurál (szerencse, hogy nem a 15 emeletes változat épült meg).

16. Az „Égő Arany"-ház 15 emeletes változtata

17. A megvalósult 9 emeletes lakóház a Roosevelt téren

Az Oskola utca páros oldalának beépítése jelentős utcakép formáló akció volt, amit több lépcsőben sikerült megoldani. Az első díjas pályázati terv alapján az utca beépítése az egykori Török-házat mintegy kiemelve, a megtartandó 16. sz. épülettől házanként visszalépcsőzve épült volna be. Az egyeztetések során a lépcsőzést meg kellett szüntetni, mert azt béke időben nyilvános WC lehet, háborúban leshelynek is használhatnák.[79] A védett épületeket az „Égő Arany"-ház építésekor elbontották, így az ív most erre irányítja a figyelmet.

A kétemeletes, enyhén tagolt épületek[80] nyújtott ablakaikkal, változatos lépcsőházi nyílásaikkal, nem hivalkodóak, kiemelik a szemközti oldal változatos történetiségét. Az utolsó épület — a 8. számú — megépítésére csak 1974-ben került sor az elhúzódó vita miatt, amelyet az épület elhelyezése, az Oroszlán utca elépítése váltott ki. A páratlan oldalon — a Somogyi utca sar-

[73] 33 lakás, 1962 Kőhalmi József
[74] 110 lakás 1960–63 SZTV Lukácsy Éva
[75] 45 lakás 1965–66 SZTV Tarnai István
[76] Csikai Márta 1968
[77] 55 lakás 1966 SZTV Hernyák Imre
[78] 75 lakás 1971 SZTV Borvendég Béla, Szabó Ferenc
[79] Borvendég Béla szóbeli közlése.
[80] Borvendég Béla és munkatársai 1954

kán — épült egy jellegzetes modern ház, amely klinkertégla burkolatával a Dóm tér hangulatát idézi.[81]

A Bajza és a Nádor utca között — az „U"-ház déli tűzfalai előtt — épült egy közel 30 m magas 68 lakásos ház, a Somogyi utca felőli oldalán földszintes óvodával.[82] A plasztikus, szépen tagolt, kora jó színvonalán megtervezett és kivitelezett épület a Somogyi utca környékét uraló magasságával sokak nemtetszését váltotta ki. Erre is igaz az az állítás, hogy az önmagában jó épület előbb-utóbb beleérik a környezetébe (vagy megszokjuk?).

18. Az Oskola utca a Török-házzal, 1953 telén

19. Az Oskola utca az 1970-es évek átépítései után

A belvárosi utcák terek képét az új épületek mellett az 1957–1963 közötti emeletráépítések és az 1970-es években elindult felújítások is megváltoztatták. A városközpont környékén — a Tisza Lajos körút mentén, a Kossuth Lajos és a Kálvária sugárutak közötti utcákban és a Bartók Béla téren — igen sok egy-két emeletes eklektikus házra került további egy-két emelet. A ráépítés gazdaságossága vitathatatlan volt még úgy is, hogy a meglévő záró födémek cseréjével, az egész épület felújításával, néha az alapok megerősítésével járt együtt. A ráépítés építészeti megjelenésén viszont éles viták folytak: a meglévő épület stílusának folytatása az utókor megtévesztését, hazug architektúrát eredményez, a modern stílusjegyek viszont igen távol állnak az eklektikától, hangoztatták.

Több mint negyven év elteltével megállapíthatjuk, hogy az elméleti ellentmondásoktól függetlenül az utcaképek harmóniájához az eklektika szerkesztésmódját alkalmazó ráépítések járultak hozzá. A két építészeti formanyelv összehangolása a Tisza Lajos körút 72-74. sz. épületeinél sikerült a legjobban, a legkevésbé a Takaréktár – Arany János utca sarki ráépítés.

[81] Dragonits Tamás VÁTTI 1960

[82] SZTV Kocsis Béla – Borvendég Béla

1970 és 1985 között közel ötezer lakás került felújításra, az utcaképet pedig az egymillió m^2 felújított homlokzat gazdagította.[83]

Az 1960-as évek végén és a 70-es évek elején az egyedi lakásépítésben is új korszak kezdődött. Javult az ország gazdasági helyzete, nagyobb lakások, igényesebb házak épülhettek, különösen a rekonstrukciós területeken. Megszűnt a típustervek alkalmazásának kötelezettsége és fejlődött az építőipar, az építéstechnológia. Az előregyártott vasbeton váz nagyobb szabadságot biztosított — adott költségkereten belül — a tervező építész számára. Ezen a területen mérséklődött a csak építésgazdasági szemléletre szorítkozó funkcionalizmus. A váltás Szegeden gazdagabban tagolt, nagyobb lakásokat tartalmazó, nemesebb anyagokkal burkolt épületeken követhető nyomon. E szemlélet előhírnöke a Károlyi utcai tömbrekonstrukció,[84] a Tisza Lajos körút 36. sz. alatti plasztikus, merészen színezett árkádos lakóépület; az átellenes sarkon a klinkertégla burkolatú "csupa-szem" műterem-ház[85] (a Károlyi utcára néző függőfolyosók üveg előfala után); a Bécsi körút — Petőfi Sándor sugárút sarkán az egyetem kilenc emeletes társasháza[86] igényes lakásokkal tetőterasszal, loggiás-téglaburkolatos homlokzattal. A Feketesas — Kígyó utca találkozásánál felépült lakóház és a „Technika háza"[87] (a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) Csongrád megyei 30 tagegyesületének székháza) tervezője szerint „...tömeg- és felületformálása a szegedi Belváros eklektikus együttesének modern hangvételű folytatását célozza". Az épületegyüttes szintszámával, egyes épületszintek előreugratásával vagy éppen visszahúzásával kívánt a kialakult történeti környezethez illeszkedni, szerencse, hogy nem az előzetesen tervezett 15 emeletes változat épült meg.

Az időszak elején indult az Arany János – Berzsenyi – Kazinczy – Dózsa György utcák által határolt tömb rekonstrukció, amely alaposan átírta a nagyárvíz után kialakított, jobbára földszintes, magasföldszintes házakkal beépített tömb arculatát. Az ezredforduló táján befejeződött építkezések után a tömbben egy 2 emeletes bérház, és a Berzsenyi utcában a „bau-haus" stílusú egyemeletes lakóház maradt meg. A tömbben elsőként a CSOMITERV (Csongrád Megyei Tanácsi Tervező Vállalat)[88] székháza valósult meg az utcavonaltól hátrahúzva, majd a lakóépületek követve a történelmi építési vonalat és magasságukkal illeszkedve a megmaradó épületekhez.[89] A konstruktivista szemléletben fogant (épült?) tömeg- és homlokzatformálás keménysé-

[83] TAKÁCS MÁTÉ: Magyar Építőipar 1986/9-10. 569–574.

[84] 68 lakás, üzletek, étterem, szolgáltatók 1968. SZTV Károlyi István

[85] SZTV 1969 Bocskai (Baches) János

[86] 108 lakás, földszinten üzletek, étterem, 1970. SZTV Bertalan Sándor

[87] 42 lakás a hétemeletes épületszárnyban, Technika háza 200 fős előadóval, üzletek 1972. SZTV Tarnai László

[88] Fsz+VI emeletes Irodaház 1971. CSOMITERV Darvas Imre

[89] 36 lakás, kereskedelem 1974. CSOMITERV Darvas Imre

gét a tégla és a kismozaik burkolatok kívánják ellensúlyozni, barátságosabbá tenni. A földszinten túl az udvar nagyobb része is beépült kereskedelem és szolgáltatás céljára emelt épületekkel, így a lakóház udvara-kertje a földszint feletti tetőre került.

A Gróf-palotától a Kazinczy utcáig terjedő terület beépítésével a Kiskörút belső oldaláról eltűntek a földszintes épületek. Az ebben az időszakban általánossá vált mezőtúri téglaburkolattal vertikálisan tagolt, négyemeletes homlokzat, a körúton szokatlanul hosszú házat kívánta rövidíteni.[90]

A Belváros képét a jelentős méretű lakásépítés mellett a 70-es években nagy számban épült közintézmény is látványosan alakította. A SZOTE Biológiai Intézete és a Vérellátó Alközpont[91] a belvárosi plébánia-épület és Belgyógyászati Klinika között a Somogyi utcán teremtett „rendet", és adott szép bevezetést a klinikakertnek. 1976-ban a Dóm tér gazdagodott egy, a Rerrich-féle építészeti együttessel minőségben vetélkedő és mégis vele harmonizáló oktatási épülettel,[92] amely egyszerre korhű és archaizáló, funkcionalista és romantikus, konstruktivista és játékos. A két Belgyógyászati Klinika között felépült az Intenzív Osztály[93] viszonylag kis mérete ellenére a Tisza-parti városkép üdítő színfoltja: az építészeti szempontból jellegtelen — a 20. század elejének stíluskereső korszakára jellemző — klinikaépületek között a funkcionalista-konstruktivista építészet markáns képviselője.

20. A SZOTE Dóm téri oktatási épülete

A Kiskörúton kívül a városközpont Kossuth Lajos sugárút környéki terjeszkedésének irányában jelentek meg először a városkép formáló intézményi épületek. A megyei párt- és tanácsháza 1961-ben átadott impozáns épülete[94] még a szocreál utáni funkcionalista építészet egyszerű, sallangmentes, szép példája, üvegtetővel fedett átriuma a DÉLTERV Székház megépüléséig (1984) a Dél-Alföldön egyedülálló volt. A Tisza Áruház fsz.+I emeletes lapos tömege[95] mellett — annak mintegy a kontrasztjaként — 1971-ben készült el az Olajipar 11 emeletes irodaháza.[96]

[90] SZTV 1974 Tarnai István
[91] CSOMITERV 1970; SZTV 1976 Tarnai István
[92] SZTV 1976 Tarnai István
[93] SZTV 1976 Tarnai László
[94] KÖZTI 1960 Schőmer Ervin
[95] LAKÓTERV 1964 Balogh István
[96] SZTV 1968 Pazár Miklósné Szilágyi Éva

A tisztán konstruktivista elvek alapján épült irodaház az áruházzal olyan építészeti együttest alkot, amely kompozíciójában megegyezik a korszak világviszonylatban is elismert példáival, de a környezetétől olyan mértékig idegen, hogy a már több helyen emlegetett „összenövés"-re itt nem került sor (a mögötte lévő „gödör" beépítése még segítheti az együttélést). Az első tervek itt egy 23 emeletes házról szóltak, azt talán még a megépültnél is nehezebben viselné el a környezet.

A Kossuth Lajos sugárút városközponti határán 1978–79-ben két kapuépítmény készült el. A posta és a MATÁV Székháza a Tisza Lajos - Kossuth Lajos sugárút sarkán[97] a Nyugat-Európában „brutalizmus"-nak nevezett modern építészeti irányzat markáns képviselője. Magasságával, a közterületek fölé nyúló masszív épületrészeivel agresszív hatást kelt. Ezen nem sokat segít a fém-üveg függönyfal szép tagolása és a földszint kőburkolata (a telekre túlméretezett programról a tervező nem tehet). Vele szemben, a Bocskai utca sarkán a DÉLÉP 9 emeletes irodaháza épült fel[98] (jelenleg az adóhivatal székháza). A ház mind a szerkezetet, mind a funkciót tükrözi, de a kiemelt városszerkezeti-utcaképi helyet mindössze a tetőtéri gépészetet takaró, íves vasbeton sorral honorálja, ami szegényes motívum egy városkapun (a folyamatban lévő feljújítás során ez is eltűnik).

A Dugonics tér és környezetének rekonstrukciójára 1970-től készültek tervek. A nagyárvíz centenáriumára a Kárász utca tengelyében elkészült egy zenélő, vezérelt vízjátékkal működő szökőkút,[99] körülötte pedig — a Somogyi és Jókai utca között — szerény díszburkolat készült mosott kavicsbeton elemekből. A kis-Dugonics tér a DOMUS áruház[100] 1980. évi átadása után újult meg, 1984 óta díszíti a teret Pátzai Pál bronz Kenyérszegő szobra. A bútoráruház magasságával a téren és a Dáni utcában is alkalmazkodik a környezetéhez, míg fehérre festett, enyhe plasztikájú, a csupaüveg földszint felett lebegő robosztus, tömör vasbeton fala erőteljes kontraszthatásra törekszik. Az egyébként tipikus „áruházi" homlokzat és tömegformálás a részletek gondos megtervezésével a tér ezen szakaszát befejezte.

A tér Jókai utca felőli, az Aradi vértanúk teret és a Tisza Lajos körutat is érintő rekonstrukciója az előbbinél több vitát gerjesztett, és még közel harminc év után is elhangzanak éles kritikák. A pokolba vezető út is csupa jó szándékkal van kikövezve. A szándék még néhány más jelzőt is kaphatna, de a mondás lényege itt is ül. A cél az volt (1974 nyarán), hogy a vidék legnagyobb — tízezer hasznos m^2 feletti — szövetkezeti és állami áruháza épüljön meg közös beruházásban. Az áruházat legfeljebb két szinten lehetett elhelyezni és csak a Kiskörúton belül, vagy annak közelében, de lehetőleg a

[97] Posta Tervező Iroda (POTI) 1978 Marossy Miklós
[98] DÉLÉP 1979 Dávid Mária, Türkössy Attila
[99] Centenáriumi szökőkút Tarnai István
[100] KERTI 1980 Szöllősy György

bevásárló utca szomszédságában és természetesen megadott költségkereten belül. Az „egyenlet" túl határozott volt. Felmerült ugyan néhány változat a Tisza Lajos körút külső oldalán, de a magas szanálási költségek miatt, ezek csak 3-4 szintes elrendezés esetén érték volna el a még elfogadható mértéket. Az Árpád tér - Jókai utca - Aradi vértanúk tere szakaszon több, igen avult állagú lakóház volt. Bontásukkal a város mentesül a tetemes felújítási költségektől és új lakások építésével a szanálás gazdaságossá tehető. A döntés megszületett, a Belkereskedelmi Minisztérium, a megye és a város tanácsa 1974 telén meghívásos tervpályázatot hirdetett a megvalósításra legalkalmasabb tervek és tervezők kiválasztására. A pályázatra fordítható idő és pénz szűkössége miatt nem országos nyilvános, hanem meghívásos tervpályázat került meghirdetésre.[101] A pályázóknak a tömb beépítésére és az áruház kialakítására kellett javaslatot adni. A meghívott 9 tervező cég 11 csapatot indított, többségében ismert és elismert tervezőkkel. Az eredményes pályázat elbírálása végén — a bíráló bizottságban országosan elismert szaktekintélyek is voltak — a bizottság a BUVÁTI[102] tervét és tervezőit ajánlotta a beruházóknak. Az első helyen díjazott terv a passzázs szintjét mintegy 1,0 m-re emelte az utcaszint fölé és a kétszintes áruház alatt — félig földbe süllyesztve — parkolókat helyezett el.

A Jókai utcában a történelmi építési vonalon földszintes üzleteket, a sétány belső oldalán három emeletes lakóházat javasolt, melynek folytatásában — az Aradi vértanúk terére — hét emeletes lakóház került volna. Így hagyták jóvá 1976-ban a beépítési tervet, majd elkezdődött az engedélyezési és kiviteli tervek készítése. 1977 tavaszán az áruház már-már kész terveit át kellett dolgozni, mert a megbízott kivitelező — DÉLÉP — a várható magas vízállás miatt pince létesítését nem vállalta. Az épület terepszintre emelésével nőtt a hasznosítható terület — raktárak és szociális helyiségek kerültek ide —, a passzázs a Dugonics tér terepszintjénél 3 m-rel magasabbra került, a Jókai utcai üzletek alagsort kaptak. A módosítás értelmetlen lépcső monstrumokat eredményezett több helyen is, de ezzel még nem volt vége. A lakóépületek előregyártott vasbeton vázszerkezetét utófeszített vázszerkezetre módosította a kivitelező, ami további kötöttségekkel és a szintszám kiegyenlítésével járt. Az áruház az 1980 decemberi átadásakor már csak felülnézetben hasonlított az I. díjas pályatervre. A történelmi városrészek szépségüket általában esetlegességüknek, „tervszerűtlen"-ségüknek köszönhetik. Vajon a 20. század utolsó negyedéről is ezt gondolja majd az utókor?

Szerencsésebb sors jutott a Dóm tér befejező építményének, a Somogyi-könyvtár - Levéltár monumentális együttesének.[103] Előtörténete hasonló

[101] BUVÁTI, CSOMITERV, KERTI, KÖZTI, SZÖVTERV, SZTV, VÁTTI

[102] A pályamű szerzői: Iványi László (szegedi születésű építész), Pomsár János (a Dóm téri Könyvtár - Levéltár későbbi tervezője) és munkatársaik.

[103] Az épületről igen tartalmas ismertetés található: BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 194–195.

az áruházéhoz, de a helyét senki sem vitatta. Országos pályázat első díjas tervezője[104] kapta a kivételes feladatot: Közép-Európa legszebb zárt terének befejezéseként megyei, városi és egyetemi könyvtárat, megyei levéltárat kellett tervezni. A felelősséget az előkészítés és beruházás valamennyi résztvevője, a majdani használók mindegyike átérezte. Ennek az egycélú, 13 évig tartó munkának az eredménye a minden vonatkozásában időt álló, a konstruktív funkcionalizmust a high-tech-el egyesítő, késő-modern stílusban megépült ház. A beruházás első 8 évében itt is többször módosult a program az anyagi lehetőségek függvényében, majd 1977-ben kilépett az Egyetemi Könyvtár, ezért elhagyták a Somogyi és Eötvös utcai oldalszárnyakat. Az 1983 év végén a két intézmény számára már a beköltözéskor szűknek bizonyult az épület (a bővítés lehetősége — oldalszárnyak építése — még adott.) A hátsó front befejezetlensége ellenére az épület a Dóm tér városképének egyik meghatározó eleme, amely hatalmas méretei ellenére sem uralkodik a téren. Anyaghasználata — klinkertéglával harmonizáló kerámia burkolat, a környezetet tükröző üvegfelületek — rokonítja Rerrich ünnepélyességet sugárzó épületeivel, közben a játékos tükrözés az épület komorságát oldja.

21. A Könyvtár–Levéltár épületének Somogyi utcai sarka

Újszeged kertvárosi, családi házas városképe a Székely sor — vasúti töltés között Odessza lakótelep építésével, a Temesvári körút környékén pedig főként az egyetemhez kapcsolódó közintézmények telepítésével változott meg alapvetően. A leendő kollégiumi tömb belső sarkán — a Közép fasor mellett — épült fel 1966-ban a Móra Ferenc Kollégium[105] négyemeletes épülettömbje, majd a Temesvári körút - Bérkert utca találkozásánál — a leendő hídfőben — Szeged máig egyetlen magasháza[106] 120 lakással, földszintes épületekkel körülvéve. Az épület tervezése még a 60-as évek végén elkezdődött, majd az országos „magasház építési láz" idején 1972-ben elindult az építkezés. Technológia-váltás miatt néhány évi szünet után 1977-ben került átadásra. A mellé tervezett emeletes üzletház építése végleg elmaradt, helyette különálló „barakkház" épült élelmiszerbolt és takarékszövetkezet számára.

[104] BUVÁTI 1971 Pomsár János, Péterfia Borbála és munkatársaik

[105] SZTV Schnopper Tibor

[106] CSOMITERV Illés Lajos

1973-ban befejeződött az MTA Biológiai Kutatóintézetének és izotóplaborjának 8 emeletes tömbje az egyemeletes kiszolgáló épületszárnnyal.[107] A körúttól tágas előkerttel hátrahúzott, szabadonállóan megépített „klasszikus"-modern stílusjegyeket hordozó épület magas mércét állított a következő építészek elé. A körút vége felé, egy labdarúgó pálya helyén ebben az időben készült el a Városi Sportcsarnok, a hosszabb méretét áthidaló, hatalmas acél tartószerkezettel.[108] Az eredetileg uszodának induló épületből szerkezeti gondok miatt lett az esetleges „mozgásra" kevésbé érzékeny sportcsarnok (az uszoda mellette épült fel).

Az egyetem újabb beruházásaként 1975-ben készült el a Herman Ottó Kollégium.[109] A 8 emeletes, téglaburkolatos előregyártott vasbeton szerkezettel épült intézmény a Fő fasor körúti torkolatában a szabadonálló intézménysor szép kiegészítője. A DÉMÁSZ Számítóközpontja[110] a híd város felőli oldalán már az 1980-as év termése. Egyemeletes magasságával, téglaburkolatával belesimul a környezetébe. A funkcionalista épületet a szabadon álló lépcső későbbi üvegházba foglalása és a ráhelyezett kétszintes beépítésű sátortető jótékonyan egészítette ki.

A körút menti városképet már kevésbé határozza meg, ám a térség morfológiáját feltétlen alakította a Fő fasoron az egyetem Biológiai Intézete, a DÉLTERV irodaháza[111] és a Közép fasor mellett a Tisztiorvosi Szolgálat megyei Központja,[112] amely elegáns, nagy előkertes telepítésével az újszegedi „haladó hagyományt" követi.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy 1960 és 1980 között a nagyarányú városrekonstrukció, valamint intézményépítés a városképre is módosító-meghatározó hatást gyakorolt. A rekonstrukcióval elsősorban érintett Belváros és Újszeged új városképe — kevés bántó részletektől eltekintve — gazdagodott. Az új létesítmények döntő többsége jó színvonalon, az adott kort tükrözve, maradandó értékeket hordozva készült el.

5. LAKÓTELEPEK, PANELKORSZAK

A második világháború után a tömeges lakáshiány gyors megszüntetésére egy sajátos építési-telepítési forma alakult ki: a lakótelep. A korábbi időkben is épültek telepek, kolóniák, de ott a házak szinte kizárólag utcák mentén sorakozó telkekre kerültek. A gazdasági kényszer mellett az athéni kartának — 1933 — is jelentős szerepe volt a hagyományos városszerkezet

[107] SZTV 1965–1969 Tarnai István, Károlyi István
[108] KÖZTI 1967–1970 ifj. Dávid Károly, bővítés 2003. Rantal János
[109] SZTV Takácsné Bódis Margit
[110] DÉLTERV (az SZTV jogutódja) Tarnai László
[111] DÉLTERV 1984 Vesmás Péter, bővítés 1994 Valkony Károly
[112] CSOMITERV 1992 Novák István

elvetésében, amikor az megfogalmazta a funkciók szétválasztásának szükségét, a minden lakás számára biztosítandó benapozást, a közkert igényt, stb. Miután az utcák nem az épületek, hanem a lakóterületi egységek szervezői lettek, a hagyományos értelemben vett utcakép sem volt többé értelmezhető. Az épületek már nem síkban — utcai, vagy udvari homlokzattal —, hanem térben és általában nagy együttesekben jelentek meg. Az épületek térbeli elrendezését eleinte az alapvető funkcionális elvárásokon túl grafikai (zenei?) fogalmak szabták meg: a ritmus és a hangsúly, a horizontális és vertikális elemek sorolása, később pedig a technológiai követelmények. Mindez alapvetően mást jelentett, mint a megelőző több ezer év városépítési gyakorlata.

A magyarországi közép- és nagyvárosokhoz hasonlóan Szeged morfológiáját, városképét a 20. század második felében a legmarkánsabban a lakótelepek alakították. „Csírájuk" már 1960 környékén megjelent a tömbbelsőkben, a Palánkban téglablokkos technológiával épült 3-4 emeletes sávházak formájában.

1963-ra a Kiskörúton kívül fekvő valamennyi városrészre elkészült a részletes rendezési terv, amelyek a kor szellemének megfelelően a Körtöltésig — Tiszától–Tiszáig — összefüggő lakótelep-lepelt terítettek a városra. Lényegében a gazdaság alacsony teherbíró képességének köszönhető, hogy ezek csak részlegesen — a Felső Tisza-parttól a Kossuth Lajos sugárútig — valósultak meg.

ODESSZA

Az első nagyobb lakótelep Újszegeden, a hídfőtől délre, az Alsó-kikötő sor környékén épült 1963 és 1975 között téglablokkos és paneles technológiával, több ütemben. A helye és környezete miatt kedvelt lakótelep mind a Tisza partokról, mind közvetlen közelről változatos és kiegyensúlyozott képet nyújt, a gondos tervezés mellett a többféle technológiának, az időben

22. Szolgáltató sor az Odessza lakótelepen

23. Az Odessza lakótelep téglablokkos kockaházai

elhúzódó megvalósításnak és egyedi intézményeinek köszönhetően. Különösen jól sikerültek a belső üzlet-utca japán konstruktivista beton építészetre emlékeztető földszintes épületei.[113]

TARJÁNVÁROS

Odessza lakótelep még be sem fejeződött, amikor elindult 1965-ben Tarjánváros építése. A városrész karakteres sziluettjét, tömbönként más-más beépítését az adottságokhoz való alkalmazkodás — Körtöltés, körút, meglévő intézmények — és az alközpontok hangsúlyozása eredményezte. A gazdasági és technológiai kényszer azonban helyenként falanszterszerű városképet szült, például a Retek utcában 10 emeletes, szolnoki panelekből épült házak, vagy a József Attila sugárút menti, ugyancsak 10 emeletes „fal" a szegedi házgyár paneljeiből. Itt kezdődött el a város harmadik körútjának kiépítése. Az akkor még Tiszától–Tiszáig tartó „félgyűrű" a lechneri koncepció szerves kiegészítéseként indult, mellé kerültek a lakótelep alközpontjai és a közlekedés mellett a városkép formálásában is jelentős szerepe volt. A növényzet már meghaladta az ötszintes épületek magasságát, jótékonyan „alakítva" a városképet.

FELSŐVÁROS

Tarján városrész térbeli komponálását a határoló utcákon és a technológiai kötöttségeken kívül csak a Körtöltés és néhány meglévő intézmény befolyásolta. A szomszédos újabb városrész esetében lakóutcák, kisebb-nagyobb lakóépületek megtartásával is számolni kellett. Az új Tisza-híd jobb parti hídfője és a Felső Tisza-part, a városkép szempontjából kiemelt fontosságú terület, beépítése a tervezők számára különösen nehéz feladatot jelentett. A belső részeken megmaradó 1-2-3 szintes, hagyományos épületek és a 4-5 szintes paneles hasábok között-mellett kellett volna elfogadható átmenetet teremteni. A hídfőben és a Tisza-parton pedig nagyvonalú, a természeti környezettel összebékíthető városkép létrehozását tűzték ki célul. Az összetett feladat lehető legjobb megoldása érdekében a város országos tervpályázatot hirdetett. Az I. díjas pályamű[114] alapján rendezési, majd beépítési tervek készültek. A hídfő két oldalának a körút ívét követő beépítése és a Tisza-parti pontházak elhelyezése a nyertes pályázat ötlete volt, ám nem valósult meg az újszegedi magasház „párjá"-ra és egy intézményegyüttesre vonatkozó javaslata, amely látványban gazdag városképpel hangsúlyozta volna a hídfőt.

[113] SZTV 1966 Nagy János építész

[114] CSOMITERV 1977 Kiss Lajos építész és munkatársai. A Tisza-parti pontházakat Bertalan Sándor a Római körút külső oldalát Csurgó Éva, a belső oldalt Palánkai Tibor és Hévízi Miklós építészek tervezték.

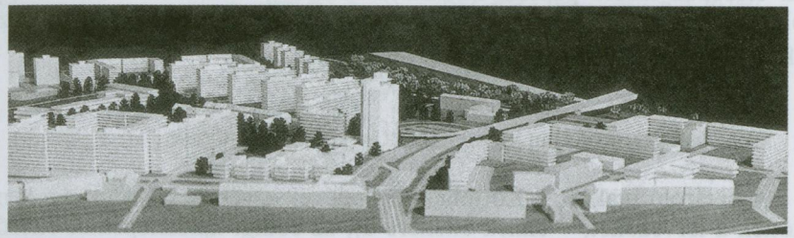

24. Az „Új hídfő" tervpályázat első díjas tervének makett fotója

A hullámtéri erdő sötét lombja fölött sorakozó fehér pontházak jó arányú, karakteres elemei a Felső Tisza-partnak. A hídfőt kísérő magastetős, ív mentén elhelyezett, egyedi panel-architektúrával gazdagított épületek különösebb feltűnés nélkül illeszkednek a Római – Brüsszeli körút kialakult utcaképéhez.

Felsőváros megmaradt utcaszakaszainak „összenövése" a paneles beépítéssel még 30 év távlatában is több ponton a befejezetlenség benyomását kelti a Tápai és Tabán utca, valamint a Tápai és Pille utca találkozásánál. Ugyanakkor jól sikerült az átmenet a Hajós és Tápai utca, a Hajós utca és Szilléri sugárút sarkán.

25. Tízemeletes pontházak a Felső Tisza-parton

26. Paneles és hagyományos technológiával épült lakóházak a Tápai utcában

ÉSZAKI VÁROSRÉSZ (I.ÜTEM, A-B TERÜLET)

A Csongrádi sugárút két oldalán — a Rózsa utca és a Makkosházi körút között — A és B ütemben megépült lakótelep látványosan megoldotta a főútvonal kiemelését. Mindkét oldalon megjelenik a lakótelep építésben újszerű

keretes beépítés, ami aztán a Makkosháza városrészben teljesedik ki. Jól sikerült a már-már városias Kodály Zoltán tér kialakítása a Diófa vendéglő mögött, az alapfokú intézmények — iskola, óvoda — között. A tovább már nem olcsóbbá tehető panel-architektúra ebben a városrészben csak nagyon szolid városképformáló hatást tudott elérni. Az épületek felújítása, színezése még javíthatja a panelházak sivár megjelenését.

MAKKOSHÁZA (KORÁBBI NEVE: ÉSZAKI VÁROSRÉSZ II. ÜTEM)

A határoló utak és a Körtöltés kivételével egyéb helyi adottságok nem kötötték a tervezőket,[115] ennek ellenére új, az eddigi lakótelepektől eltérő — a korábban épült Északi városrészben „csírájában" már fellelhető — beépítés született. A négyemeletes épületeket utcák mentén, keretes, megnyitott-keretes formában helyezték el, így tágas, a gépkocsi forgalomtól elzárt tömbbelsők jöttek létre. Az épület-karéjokat helyenként földszintes közösségi létesítmények — orvosi rendelő, óvoda, bölcsőde — határolják. Ez utóbbiak az Agyagos utca mentén szép átmenetet adnak a családiházas területek irányába. A Lomnici utca megtartott vonala és változatos, sűrűn felszabdalt beépítése a Körtöltés és a mögötte lévő erdő látványával gazdagítja a lakótelepet. A Csongrádi sugárút melletti, változatosan színezett 10 emeletes pontházak hangsúlyozzák a főútvonalat. A Makkosházi körút két oldalán a lakónegyed-központ részére tartalékolt területet a rendezési terv. A városrész legkevésbé sikerült utcaképe éppen a tervezett központ északi térfala. A 10 emeletes sávházak többszáz méter hosszú egyhangúságát még a visszafogott színezésük sem oldja. Az előttük felépült intézmények — Lidl áruház, Penny market élelmiszer áruház — sem bővelkednek látványos építészeti részletekben. A Csongrádi sugárút sarkán emelt üzletház viszont szinte tobzódik a tömeg- és homlokzatformákban, a díszítő részletekben, mindezeknek azonban nem sok közük van az építészethez.

ÚJRÓKUS

Újrókus városrész több ütemben, több éven keresztül, egyre kevesebb pénzből épült. Az építéssel párhuzamosan azonban a környezetalakítással, a lakásokkal és az épületek külső megjelenésével kapcsolatos igények is nőttek. Ennek köszönhető a Vértó és a szánkózó-kilátó domb kialakítása, 1990 után a Búvártó rendezése és környezetének beépítése, valamint a Budapesti „városkapu", amely az Izabella hídról látható. A körút külső oldalán, a Körtöltés utca tengelyében épült fel 1981–85 között a galléros-tányéros hatalmas

[115] DÉLTERV 1973 Hernyák Imre, Hübner Mátyás

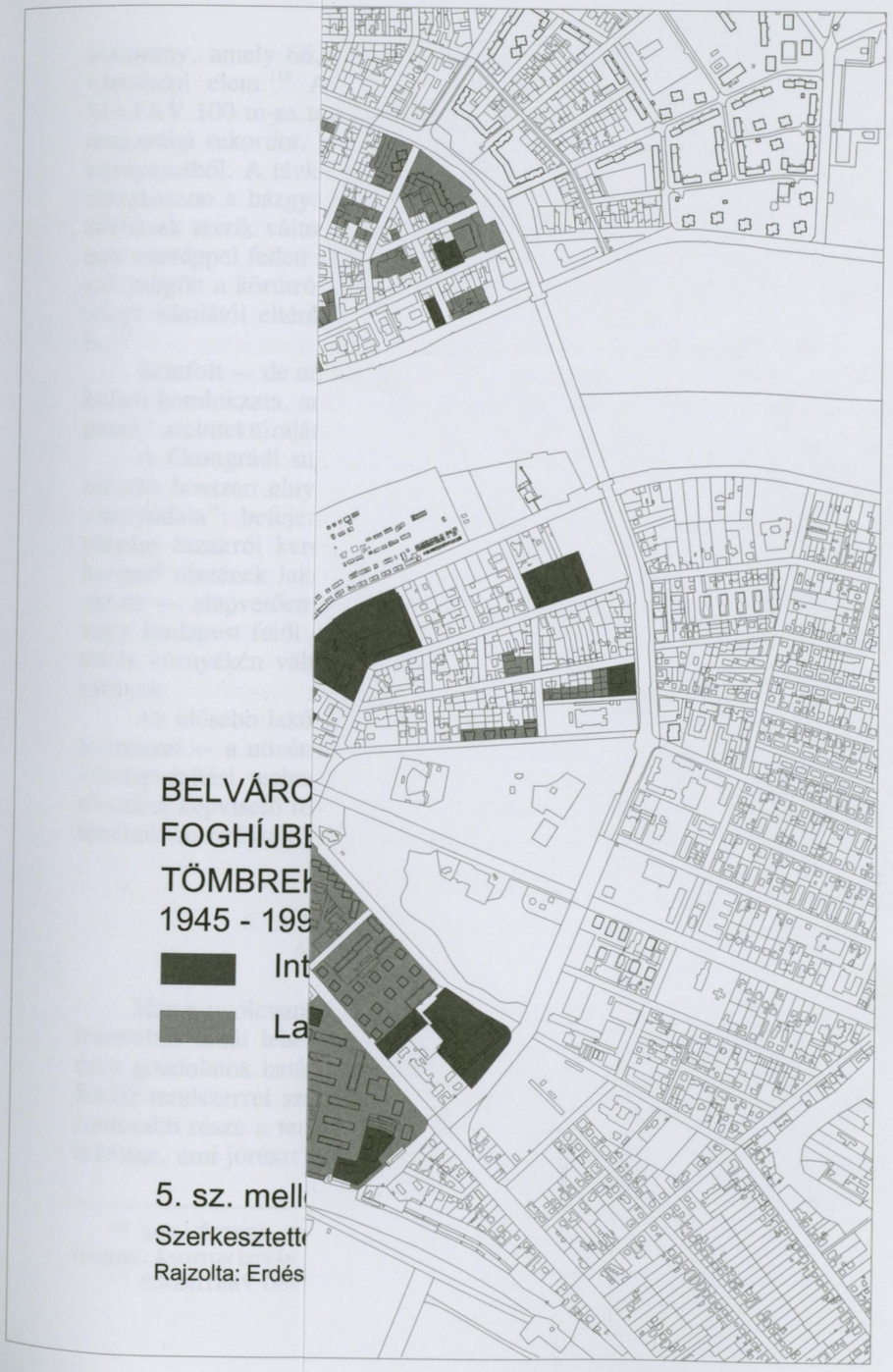

BELVÁROSI
FOGHÍJBEÉPÍTÉSEK
TÖMBREKONSTRUKCIÓK
1945 - 1990

Intézmények

Lakóépületek

5. sz. melléklet

Szerkesztette: Takács Máté

Rajzolta: Erdész Ida

víztorony, amely 66,5 m-es magasságával, sajátos formájával meghatározó városképi elem.[116] A körút belső oldalán — a Vértóval szemben — a MATÁV 100 m-es tornya, mintegy 10 évvel később épülve, megdöntötte a magassági rekordot, karcsú, színes teste felkiáltójelként emelkedik ki a zöld környezetből. A távközlési torony és a Bálint Sándor utca közötti belső körútszakaszon a házgyár fejlesztett paneljeiből épített négyemeletes kocka- és sávházak teszik változatosabbá a megszokott paneles utcaképet (ez utóbbiak már cseréppel fedett magastetőt kaptak). Üde színfolt a 10 emeletes pontházak mögött a körútról is feltűnő, a Kukovecz Nana utcában a szokásos lakótelepi iskolától eltérő tömeg- és homlokzatformálással épült általános iskola.[117]

Színfolt — de nem annyira üdítő — a TESCO hosszan elnyúló, fémburkolatú homlokzata, amely már a 90-es évek bevásárló-központjainak „bádogpanel" architektúráját idézi.

A Csongrádi sugárúttól a Kossuth Lajos sugárútig a Rókusi körút két oldalán hosszan elnyúló városrész a lakótelep-építés és a Szegedi Házgyár „hattyúdala": befejeződött a történelmi városrészeket a Tiszától a SZVSE-pályáig északról keretező panelgyűrű. A város népessége több, mint egyharmad részének lakást adó terület Szeged morfológiáját — megjelenését a tájban — alapvetően megváltoztatta: a Tiszán, Tápé, Vásárhely, Csongrád vagy Budapest felől érkezőt e városrészek sziluettje fogadja és csak a Körtöltés környékén válnak láthatóvá a hagyományos hangsúlyok, a templomtornyok.

Az idősebb lakótelepek láttán megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a természet — a növényzet — gondosan takarja és „humanizálja" a merev lakótelep-építési technológiák hagyományos építészeti értékrendet csak igen elvontan képviselő részleteit. Még 20-50 év és — ha megérik — ezek is történelmi városrészek lesznek, tükrözve az őket létrehozó kort.

6. A MODERN ÉPÍTÉSZET MEGÚJULÁSA AZ 1980-AS ÉS 1990-ES ÉVEKBEN

Már a nyolcvanas évek legelején a magyar építészetben alapvető szemléletváltás tanúi lehettünk, amely „...részben a Nyugatról érkező posztmodern gondolatok hatására, részben az egyre mélyebb válságba sodródó késői Kádár-rendszerrel szembeni kritikaként fogalmazódott meg. A változás legfontosabb része a természeti és az épített környezethez való viszony újraértékelése, ami jórészt szakmán kívüli körökből indult..., az építészek körében

[116] MÉLYÉPTERV, Thoma József és munkatársai 1000 m^3-es felső, 2000 m^3 alsó tározó. További részletek: ÁGOSTON ISTVÁN 2004. 63–66.

[117] CSOMITERV 1986 Novák István DLA

is akadtak kezdeményezők, akik a buldózeres városrendezéssel az értékeket megtartva-továbbfejlesztő rehabilitációs szemléletet állították szembe..."[118] Ennek legismertebb irányzata az organikus mozgalom volt (Makovecz Imre, Csete György és követőik). E szemléletet és a sajátos szerkesztő-módot tisztán tükröző épület sajnos Szegeden nem épült, építészetünk ezzel ugyanúgy szegényebb, mintha nem lenne Reök-palotánk.

A modern utáninak — posztmodern — keresztelt irányzat tiszta- és egyéb „elágazásokkal" kevert változata azonban nyomon követhető. A rendszerváltás után — az 1990-es évek elején — különösen a magánépítkezések területén addig soha nem tapasztalt szabadosság, forma- és stíluskavalkád kezdődik, amely már építészetnek alig nevezhető. „Feltehetően az uniformizált lakótelepek ellenhatásaként a saját ház építésére képes emberek többsége egyéni, sőt extravagáns lakhelyet kíván magának. A megrendelő individualizmusa a tervező önkifejezési szándékával összekapcsolódva ijesztő torzulásokra képes. Vidéki városaink már korábban kikezdett, de a modern kort mégis túlélt 18–19. századi együtteseit fenyegeti az a túlformált, harsogó építészet, amit sok helyütt regionális stílusként próbálnak eladni."[119] Szerencsénkre, és a nagyárvíz utáni egységes átépítésnek is köszönhetően a belső városrészekben ez a talán túlzottan ingergazdag, túlzottan eklektikus építészet csak elvétve tudott megjelenni.[120] Eleinte Újszegeden, majd a többi kisvárosi és kertvárosi területen azonban már-már városképi elemmé vált.[121]

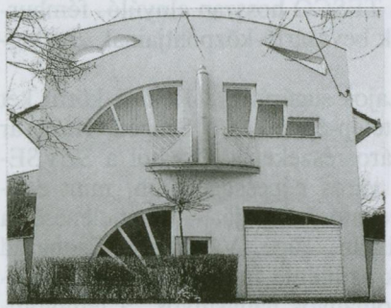

27. Családi ház a Kállay utcában

Magyarországon, így Szegeden is, az 1980-as évek második felében a társadalmi-gazdasági rendszer mélyülő válsága miatt, az 1990-es évek elején pedig a totális átalakulás következtében jelentősebb közintézmény építésre csak elvétve került sor. A megújulásra visszafogottan törekvő és határozottan „posztmodern" gondolatiságot, szerkesztési elveket követő építészetet azonban néhány iskola és társasház, kisebb intézmény, nagyobb családiház Szegeden is reprezentálja. A Deák Ferenc Gimnázium (1987) a József Attila sugárúton és az Arany János Általános Iskola (1989)[122] a Kukovecz Nana utcában (a Rókusi körút belső oldalán) újszerű tömegformálásával — központi közlekedő mag köré szervezett zárt kubus —, a főbejárat erőteljes

[118] Sisa J.–Wiebenson, D. 1998. 319.
[119] Sisa J.–Wiebenson, D. 1998. 326.
[120] Szentháromság u. 34. sz.
[121] Bérkert utca, Bal fasor, Verseny utca
[122] Tervező: Novák István DLA

hangsúlyozásával, a függőleges vázszerkezet pártázatos befejezésével, az általános iskolánál a nyílások feletti imitált boltívvel, szegmensívvel egyrészt ünnepélyessé, másrészt játékossá teszi a homlokzatokat.

A modern építészet megújításának egyik sikeres példája a Lechner tér 1. b. sz. alatti ötszintes társasház.[123] Az 1989-ben épült téglaburkolatos épület a konstruktivista szerkesztés merevségét a franciaerkélyek barna zsalugátereivel oldja. Ugyanezt a célt szolgálja az enyhén íves üvegtégla lépcsőház.

A szecesszió jeles szegedi képviselőivel vetekszik néhány, a posztmodern építészet szellemében fogant, a kivitelezők számára is nagy szakmai kihívást jelentő intézmény és lakóépület. A Külkereskedelmi Bank székháza a Kölcsey utca 8. sz. alatt a stílus leglátványosabb képviselője.[124] A sajátos stílusjegyeken kívül különösen figyelemre méltó az utcai egy emeletes klasszicizáló műemlék épület integrálása a merőben más formavilágú épületbe. Nagy valószínűséggel éppen az illesztés kötöttsége és igénye eredményezte ezt a „sehol-máshol-soha-meg nem-valósítható" egyedi építészeti teljesítményt (felismeréséhez, elismeréséhez — a szecesszióhoz hasonlóan — lehet, hogy 60-70 évet kell várni). A bank tervezője a Berlini körút 8-12. sz. alatti Elektroáruházzal — ma a Kereskedelmi és Ipar-Kamara megyei székháza — és több lakóházzal bizonyította, hogy avatott kezekben a

28. A Külkereskedelmi Bank aulája

29. Elektroház a Berlini körúton

modern építészet megújításának ez a sajátos, nem túl hosszú életű módja — ismét csak a szecesszióhoz hasonlóan — az építés valamennyi területén alkalmazható.

[123] Tervező: Rantal János
[124] Tervező: Palánkai Tibor

A posztmodern irányzat történelmi utcaképbe simuló, visszafogottabb példáit láthatjuk a Gogol utca 3. sz. alatti irodaházon,[125] valamint a Rom utcában ugyancsak egy irodaépület felújításánál.[126] A Karolina Iskola bővítése az Apáca utcában[127] a „modern utáni" formajegyeket a történelmi környezetre érzékeny, azt tisztelő tömegformálással és szerkesztéssel ötvözi.

A klasszikus modern építészethez hasonlóan nemzetközi formanyelvet használó posztmodern építészettel párhuzamosan már az 1990-es évek elején megjelenik a Karolina Iskolánál tetten érhető törekvés: az új formák, szerkesztési elvek és a helyi sajátosságok ötvözésére. Vámossy Ferenc írja az 1999-ben megjelent „Szegedi Építészek" című almanachban: „...a város lakótelepei az előző évtizedekben visszafogott formavilággal épültek, s ez helyesnek bizonyult. A formálás mód változatosságát a személyes jelleg egyre jobban gazdagítja, s ebben a nyugodt és kiérlelt, architektorikus fogalmazás mód jelentheti Szeged számára a városkép továbbformálásának útját.... A kibontakozó dél-alföldi vagy szegedi regionális jelleg ismérve nem lehet a táji népi építészet utánzása, sem a mindennel szakító csúcstechnika könnyen öncélúvá váló világa. Az értelmes eredetiség — a feladatokban rejlő törvények következetes kibontása révén — lehet csak cél...".

Úgy legyen!

[125] Tervező: Tuskó Tibor
[126] Tervező: Papp Zoltán
[127] Tervező: Zákány Ildikó

Köztörténet

I. A SZOVJET MEGSZÁLLÁSTÓL A FORDULAT ÉVÉIG

1. SZOVJET BERENDEZKEDÉS

Miután 1944. október 11-én hajnalban a szovjet hadsereg egységei elfoglalták Szegedet, a város veszélyes katonai körülmények közé került.[1] A német légierő fokozta tevékenységét, 12-én délelőtt és délután bombázták Szegedet és környékét.[2] Az orosz haderő legfontosabb tényke dése az első napokban csapatai ellátása és utánpótlása volt, a felrobbantott közúti híd helyett 17-ig hadihidat építtettek a helyiekkel.[3] A megszálló parancsnokság a város teljes árukészletét, vagyonát igénybe vette, és minden gazdasági tevékenységet saját érdekeinek rendelt alá.[4] A katonai célra dolgozó vállalatok élére szovjet parancsnokot állítottak.[5] Az orosz haderő a katonai védelmet megerősítette, Szatymazon és Királyhalom körzetében légi figyelő állásokat létesítettek.[6] 15-én ötven vadászgépet telepítettek a szegedi repülőtérre.[7] Ezek az intézkedések nem bizonyultak elégségeseknek. A német légierő november 16-án az orosz utánpótlás szállítás megbénítására Újszegedet bombázta. A 210 ledobott bomba zöme az újszegedi vasútállomás – Temesvári körút – Szőregi út mentén robbant, amely két halálos áldozatot követelt.[8]

Szeged fontos logisztikai-utánpótlási központnak bizonyult. 1944 októberétől 1945 júniusáig mintegy 90 ezer szovjet katona ellátásáról kellett gondoskodnia a város lakosságának.[9] Ebből kb. 60 ezer főt a hadikórházak személyzete és betegállománya adta. A város hadifogolyközpontként is szolgált, a csúcsidőszakban (1945. január–március) előfordult, hogy 12 ezer magyar,

---

[1] Szeged elfoglalásának előzményeiről és eseményeiről l. SZEGED TÖRT. 4. 1919–1944. 519–532.

[2] DUNAINÉ BOGNÁR J.–KANYÓ F. 1996. 97.

[3] A munkálatokban pl. Bálint Sándor is részt vett, s erről megemlékezett. BÁLINT SÁNDOR 1997. 75. A munkaerő igénybevétele sokszor erőszakosan történt, Vas Zoltán kommunista szervező funkcionárius szarkasztikus megjegyzése (Aki megjelent az utcán, azt elhajtották munkára.) jól jellemezte az akkori állapotokat. (PSZL-MKP7. ir. 4. őe. Vas Zoltán levelei Szegedről. 1944. okt. 17.) A város életének újraindulásáról l. KANYÓ FERENC 1984.

[4] PSZL-MKP7. ir. 4. őe. Vas Zoltán levelei Szegedről. 1944. okt. 17-i levél. A dokumentum részletei megjelentek: BÁLINT LÁSZLÓ 2000/a. 30.

[5] Áll. ügy. ir. IV. 1056/1946. sz.

[6] A szatymazi légi figyelőre l. SZATYMAZ 2002. 315.

[7] PUSZTAI JÁNOS 2002. 125.

[8] KANYÓ FERENC 1983. 177–178.

[9] Főisp. biz. ir. 46/1946. biz. sz.

német, román, stb. hadifoglyot is őriztek itt. A Vörös Hadsereg visszavonulásakor 1945 júniusában az Újszeged–Szőreg nemzetközi úton naponta 3-4000 orosz katona haladt át. A rendfenntartó egységek képtelenek voltak a visszavonulók atrocitásait és túlkapásait megakadályozni, és ezek szinte kifosztották az út mentén élő lakosságot.[10]

1945 nyarán a megszálló haderő állománya jelentősen csökkent, létszámukat 500 főben állapították meg, 1946 januárjában azonban az antiszemitizmus állítólagos erősödésére hivatkozva 2000-re emelték.[11] A Hadügyi Népbiztosság Szegedi Katonai Parancsnoksága különítményét alárendelték a Szövetséges Ellenőrző Bizottság délvidéki megbízottjának, Panov ezredesnek. A helyi katonai parancsnokság irányítói Mark Hajtovics alezredes és helyettese Andrej Kartyenyov gárdakapitány voltak.[12] Az utolsó városparancsnok, Krupnov és helyettese, Zajcsenko alezredesek a párizsi békeszerződés aláírása után, 1947. október végén távoztak el a városból.[13] A megszálló Szovjetunió a Szegedi Kenderfonógyár Rt. mintegy 690 ezer pengő névértékű részvényét a Narkomtextil SZSZSZR szovjet állami vállalat javára igénybe vette.[14]

A parancsnokság Szovjetunióban végzendő közmunkákra szállítás végett 1945. január 2-án kiadott utasításával összeíratta a német nemzetiségű lakosságot. Az eljárást nyílt szubjektivizmus és katonai önkény jellemezte. Mivel Szegeden elenyésző számban éltek németek, a megszálló hatóság a deportálási kvóta feltöltésére minden eszközt igénybe vett. Ezek halálos áldozatokkal is jártak, hárman öngyilkosok lettek, köztük egy kommunista.[15] A városi hatóság megpróbált interveniálni, ez azonban nem járt sikerrel; az összeírtakat Kiskunhalasra szállították, majd közmunkára a Szovjetunióba vitték őket.[16]

A Hadügyi Népbiztosság Szegedi Katonai Parancsnoksága sok esetben nem tudta ellenőrzése alatt tartani katonáinak tevékenységét. A harcok időszakában a szovjet katonák sok atrocitást követtek el.[17] 1945 őszén, a válasz-

[10] SZEB jegyzékek 30 401/1945. sz. 1945. jún. 12.

[11] Főisp. biz. ir. 7/1946. biz. sz. Az antiszemitizmus erősödése erős túlzás; mindössze annyi történt, hogy „Vesszen Rákosi" és „Vesszen Sztálin" föliratok jelentek meg házfalakon. Uo. 3/1946. biz. sz.

[12] FENYVESI ISTVÁN 1984. 160.

[13] SZN, 1947. okt. 25.

[14] FÖLDESI MARGIT 2002. 396–397. és 407. 10. mellékletek. A helyzetet bonyolította, hogy a részvények eredeti tulajdonosa, egy bécsi cég 80%-ban angol kézben volt.

[15] PSZL-MKP7. ir. 14. őe. Vas Zoltán levelei Pécsről és Szegedről Gerő Ernőhöz. 1945. jan. 12-i levél. Az öngyilkos szegedieket csak részben sikerült azonosítanom, január 8-án reggel lett öngyilkos Autheried Kamilló 35 éves orvos, egyetemi oktató.

[16] A szegedi németek Szovjetunióba szállításáról, az ottani történetükről számol be: TATÁR RÓZSA 2008.

[17] Ezt még a kommunisták is elismerték, Gombkötő Péter az MKP helyi titkára a következőképpen jellemezte a hangulatot: „A bevonulás napjának délutánján azonban már megkezdődtek a fosztogatások a

tások előtt, egy orosz katonatiszt az Izabella hídon rálőtt Jászszentkúti Márk segédlelkészre, amikor a lelkész hitoktatásra ment Aigner-telepre (ma Béketelep). A szovjet szervek a felzúdulás miatt kénytelenek voltak a kapitányt elítélni.[18] A feszültséget növelte, hogy a szovjet belbiztonsági és katonai szervek a szovjet katonákat ért erőszakos cselekményeket keményen megtorolták, még abban az esetben is, amikor a katona volt a támadó vagy bűnelkövető.[19]

30. Szovjet csapatok átkelése a Tiszán a lebombázott hídtól északra épített pontonhídon, 1944 őszén

1944. október közepétől a szerb partizán mozgalmak tevékenysége okozott komoly gondokat. A Vörös Hadsereg szövetségeseiként léphettek fel, mert az oroszok szállítási és egyéb feladatokra alkalmazták őket. 1944. október 16-án két gyálai partizán, Vojszko és társa Újszegeden fosztogattak, és Stefán János helyi lakost német származása miatt belelőtték a Tiszába. Tevékenységüket nem akadályozták az ott tartózkodó szovjet katonák.[20] A szerb partizánakciók 1945-ben is folytatódtak. Március 5-én megszállták a határmentét a nagyszéksósi vasútállomástól az átokházi határ kiszögelléséig, s onnan naponta hatoltak be magyar területre. Odáig fajult a helyzet, hogy a magyar kormány is foglalkozott vele 1945. február 1-i ülésén. Tevékenységük már a magyar szuverenitást sértette. A kormány ezért jegyzéket intézett

legszegényebb proletár negyedekben. Nagyon sok külvárosi proletárt teljesen kifosztottak. Nem nehezte-lünk ezért. A Vörös Hadsereg azonban asszonyainkat, leányainkat is megtámadta és erőszakot követett el akárhányon." FARKAS CSABA 2008. 201–202.

[18] Főisp. biz. ir. 44/1946. biz. sz.

[19] A megtorlásokra és atrocitásokra l. FARKAS CSABA 2008. 201–202.

[20] Sztvsz. ir. B. 263/1946. sz.

a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz.[21] A szerb veszélyeztetettség miatt a Szeged környéki települések összefogtak, és Csanád megye Tisza-parti községei Szeged védelmét keresték. 1944 végén emiatt Nagy-Szeged gondolatának bizonyos elemei a város közéletében újjászülettek, és ezeket a pártok általában elfogadták.[22]

31. Az épülő Belvárosi híd és a tőle délre lévő pontonhíd, 1946

2. A KÖZIGAZGATÁS ÚJJÁSZERVEZÉSE

1944. október 11-én a szovjet városparancsnok Pálfy György kulturális tanácsnokot bízta meg a polgármesteri teendők ellátásával, mert Pálfy személyes felelősséget vállalt, hogy nem lesz polgári ellenállás, és ez megvalósult. Nem sok önállósággal rendelkezett: jobbára a megszállók utasításait kellett teljesítenie. Már október 11-én megtisztíttatta a romoktól a főutakat, és így az orosz katonai gépjárműforgalom megindulhatott. Később főleg a közmunkák szervezése maradt a feladata.[23] Az újjászerveződő baloldali pártok nem rokonszenveztek vele, ezért a kommunisták és a szociáldemokraták megegyezése alapján Butyenko városparancsnok október 15-i hatállyal (október 17-én) leváltotta, és Valentiny Ágoston szociáldemokrata ügyvédet nevezte ki polgármesterré. Pálfy György tanácsnok maradt, és polgármesterhelyettesként tevékenykedett.[24] Az Ideiglenes Nemzetgyűlés december 21-én

[21] SZŰCS LÁSZLÓ 1997. 1945. febr. 1. 154.; SZEB jegyzékek 26 798/1945. sz. 1945. máj. 26.
[22] RUSZOLY JÓZSEF 1987. 48.
[23] PÁLFFY [így!] GYÖRGY: Történelmi napok voltak. VDCSMMT 1944–1945. 79–84.
[24] Pm. közig. ir. 16 631/1944. lt. sz. és 17 996/1944. lt. sz.

Valentiny Ágostont az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügy-miniszterévé választotta, egy ideig névleg polgármester maradt, feladatait azonban az illetékes tanácsnokok látták el. 1945. január elejétől a legfontosabb ügyeket a kommunista Dénes Leó vette át, akit Pálfyval azonos jogkörrel március 17-én polgármester-helyettessé választottak.[25] Augusztus 24-én, Valentiny lemondása után, őt választották meg polgármesterré.

Az állami adminisztráció és a törvényhozás szétesésével a helyi közigazgatási tevékenység jogi és állami ellenőrzési keretei megszűntek. A törvényhozás feladatait tulajdonképpen a megszálló haderő szegedi városparancsnoksága vette át, meghatározta a városi adminisztráció ügykörét, jogokat és lehetőségeket adott neki. Az állami végrehajtó és jogszolgáltatási feladatokkal a szovjet városparancsnokság a szegedi közigazgatási hatóságokat bízta meg (csak egyes államigazgatási szektorokban, pl. a közrendészetben tartott fenn jogokat magának).

A jogkörök kibővülése miatt 1944. október 17-én a polgármester módosította a polgármesteri hivatal szervezetét.[26] Néhány héttel később a deportálásból visszatértek, valamint a menekültek ügyeinek intézésére önálló ügyosztályt szerveztek. A városban rekedt külföldiek és a Szegedre érkező idegenek ellenőrzésére 1944 decemberében létrehozták a Külföldieket Ellenőrző Hivatalt, amely lakhatási és tartózkodási engedélyeket 6 hónapra adhatott ki. A közigazgatás legfontosabb feladata azonban a közmunka megszervezése lett. Ebből a célból már október 16-án felállították a Közmunkaügyi Hivatalt.

Valentiny polgármester november 8-án utasította az ügyészségeket és a bíróságokat, hogy tevékenységüket az 1944. március 19-ig érvényes törvények és rendeletek alapján kezdjék meg. Valentiny maga nevezett ki vezetőket a bíróságok és ügyészségek élére; a bíróságok között személycseréket rendelt el, és megszervezte a törvényszéki fiókfogházat. Miniszteri jogokat alkalmazott, amikor a zsidók jogi helyzetét kísérelte meg rendezni. Utasításában október 24-én jelezte, hogy nem ismeri el az 1944. március 19-e után hozott zsidóellenes rendeleteket; hatályon kívülinek mondta ki őket, és elrendelte végrehajtásuk felfüggesztését.[27]

A polgármester különleges lehetőségei már 1944 decemberében megszűntek. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveként december 2-án, a pártok által delegált tagokból megalakult a Szegedi Nemzeti Bizottság, és átvette a közigazgatás politikai felügyeletét.[28] 1944 végére a város önkormányzati rendszere is helyreállt. December 27-én megalakult a tör-

[25] SzThB. kgy. ir. 1945. márc. 27. Dénes Leó életrajzára l. ÉLETRAJZI LEXIKON 1987. 100.
[26] Pm. közig. ir. 16 631/1944. lt. sz.
[27] Szegedi Népakarat, 1944. okt. 24.
[28] A Szegedi Nemzeti Bizottság szervezéséről és tevékenységéről l. RUSZOLY JÓZSEF 2006/a.

vényhatósági bizottság, amelybe tagokat a pártok delegáltak.[29] A testület személyi összetétele folyamatosan változott, de mindig kooptálással vagy delegálással kerültek a törvényhatósági bizottságba új tagok, és így a pártok aránya nem változott 1948-ig. Az 1950. évi tanácsválasztásokig helyhatósági választásokat nem tartottak.

3. ÚJ POLITIKAI ARCULAT KIALAKULÁSA

A szovjet megszállás új politikai lehetőségeket teremtett a közéletben. A megszálló haderő meghatározó szerepet töltött be a politikum újjászerveződésében, a megalakuló pártok tevékenységét ők engedélyezték és ellenőrizték, másrészt bizonyos pártoknak nyújtott anyagi és egyéb támogatással megnövelték azok lehetőségeit.

A szovjet haderő elsősorban a kommunista pártot támogatta volna, de a helyi viszonyokat, az illegális kommunista mozgalom tagjait nem ismerte. Ők legális fedőszervekben (szakszervezetekben, a szociáldemokrata pártban) tevékenykedtek. Több, magát kommunistának valló csoport jelentkezett, amelyek közül végül a Komócsin családhoz kapcsolódó szociáldemokrata-szakszervezeti baloldali szervezet nyert elismerést, pedig ez a csoport nem helyeselte a népfrontpolitikát: ők azonnal proletárdiktatúrát akartak. A párt szervezésével megbízott Vas Zoltán azonban ebbe nem ment bele. A szociáldemokrata baloldal erre gyorsan meggondolta magát, elfogadva a népfrontpolitikát, kiegyezett Vas Zoltánnal, s november 18-án csatlakozva az addig támogatott kommunistákhoz, 19-én már ők szerezték meg a szegedi vezető pozíciókat.[30]

Ezután egy ideig Szeged lett a kommunista mozgalom országos központja. November 5-én érkezett meg Moszkvából Gerő Ernő, Révai József, Farkas Mihály, Nagy Imre, akik haladéktalanul hozzáláttak a párt országos szervezéséhez. A párt nevét az 1919-ben használt Kommunisták Magyarországi Pártjáról a nemzetinek látszó Magyar Kommunista Pártra változtatták. Létrehozták a párt Központi Vezetőségét, amely első ülését november 7-én tartotta. A testületnek a város november 20-ig adott otthont, ezután Debrecenbe költöztek. Távozásuk után Szeged a kommunista pártban regionális

[29] A Polgári Demokrata Párt 6, a Magyar Kommunista Párt tagot 10 tagot delegált. A Szabad Szakszervezetek 4, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt 9, a helyi szociáldemokraták 6 küldöttel képviseltették magukat. A Nemzeti Parasztpárt helyi szervezete 1 tagot, (Báthori Lajost) küldött a testületbe.

[30] MSZMP20. ir. 15. őe. Jelentés a szegedi szervezet működéséről. 1944. dec. A párthű történeti szakirodalomban éppen ezért gyakran okt. 18-ra teszik a „legális" kommunista szervezet megalakulását. Gombkötő Péter titkár, idősebb Komócsin Mihály szakszervezeti összekötő, Krajkó András a közigazgatási ügyek városházi intézője, Gyólai István szakszervezeti titkár és Mison Gusztáv a munkás kulturális szervek vezetője lett. A különféle kommunista csoportokra l. FARKAS CSABA 2008. 208–209.

politikai centrum lett, itt dolgozott az MKP Délmagyarországi Területi Titkársága, amelynek vezetője Keresztes Mihály lett, helyettesévé Szirmai István nevezték ki.

32. A szovjet parancsnokság bejárata a Kölcsey utcában, 1945

A pártok közül egyedül az MKP jelentethetett meg sajtót, október 18-tól a Szegedi Népakaratot, azonban azt kilenc szám után a város katonai parancsnoka betiltotta.[31] A kommunista mozgalomnak sikerült ellenőrzése és befolyása alá vonnia a szakszervezeti tevékenységet.[32] A szakszervezetek orosz segítséggel az üzemi tulajdonosi és irányítói jogok egy részét megszerezték. A Szegedi Kenderfonógyárban 1944. október 14-én az országban elsőként *üzemi tanács* alakult Strack Ádám vezetésével.

Más pártok csak rendkívül lassan és óvatosan jöttek létre. Óvatosságuk érthető: a szegedi közéletnek fogalma sem volt a Vörös Hadsereg elképzeléseiről és intézkedéseiről. Néhány hét eltelt addig, amíg a közélet megmozdult. Ezt a kommunisták is elősegítették, akik elfogadva a párt szövetségi politikáját keresték a kapcsolatot a helyi polgári és paraszti erőkkel. A pártok a bíztatás ellenére csak akkor tudtak megalakulni, ha akadt korábbi párttag, aki vállalta a szervezést, és hogy a pártja nevében eljár. Ketten vállalkoztak erre november elején: Erdei Ferenc a Nemzeti Parasztpártból és Balogh István alsóközponti (mórahalmi) plébános a kisgazdapártból. Erdei, miután sikerült átszöknie a frontvonalon, rövid makói tartózkodás után, no-

[31] LŐKÖS Z.–PÉTER L.–SIMON I. 1960. 7.

[32] ÖRDÖGH PIROSKA 1984. 127.

vember 8-9 körül Szegedre jött. A kommunisták Erdeit már kezdettől a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetőjének tartották, és igyekeztek együttműködni vele.[33]

A Nemzeti Parasztpárt szerveződését elősegítette, hogy november közepétől az Erdei testvérekhez több alsóvárosi és alsótanyai parasztember csatlakozott. Néhány Györffy-kollégistának is sikerült Szegedre jönnie, és bekapcsolódnia a munkába. A szervezés sikeres volt, és a párt az ideiglenes országos központjának megalakulásával egy időben 1944. december 1-én létrehozta szegedi szervezetét.[34]

A Független Kisgazdapárt szerveződése Nagyiván János húzódozása miatt csak november második felében kezdődött el Balogh István vezetésével. Balogh szerepe annyiban sajátos, hogy nem volt tagja a kisgazda pártnak, azonban a párt támogatóinak legismertebb személyiségei közé tartozott, valamint közéleti munkásságában a párt nézeteit képviselte. A szegedi szervezet november 23-án újjáalakult. Ekkor még csak az „elnökségi tanácsa" működött, 23-i ülésén kiegészítette választmányát és tisztikarát. Elnöknek Balogh Istvánt választották.[35]

A Szociáldemokrata Párt szervezkedését november 9-én olyan párttagok kezdték, akik októberben a kommunista párt tagjai lettek, és csatlakozott hozzájuk néhány régi szociáldemokrata. A vezető egyéniség Valentiny Ágoston volt. December közepén a szociáldemokraták már jelentős tömeget tudtak maguk mögött: 17-én a 220 főnyi tagság megtartotta alakuló gyűlését, és megválasztotta végrehajtó bizottságát. Elnöke a régi értelmiségi párttag, Czibula Antal ügyvéd lett.[36]

A Polgári Demokrata Párt szervezése is késett. A két világháború közötti Rassay Károly-féle polgári liberális mozgalmat támogató szegedi nemzeti liberális polgárság pártja csak november végén kezdte szervező munkáját.[37] Vezetőik, Őrley Zoltán ny. alezredes és Papp Róbert ügyvéd december 2-án részt vettek az alakuló Szegedi Nemzeti Bizottság ülésén. A szegedi szervezet 7-én kezdte meg munkáját Demokrata Polgári Párt néven.[38]

Az együttműködés e pártok között a sajtótevékenységben jelentkezett először. Az MKP Központi Vezetősége már november 7-én határozatot fogadott el demokratikus napilap indításáról.[39] Ebbe más pártokat is be akartak

[33] TÓTH ISTVÁN 1972. 19.

[34] TÓTH ISTVÁN 1972. 19–22.

[35] KANYÓ FERENC 1972–1973. 295–298.

[36] PSZL-MSZDP16. ir. 281. őe. A titkárság levelezése a vidéki szervezetekkel. Csongrád vármegye. A szegedi szervezet 1945. júl. 12-i mozgalmi jelentése.

[37] DM, 1944. nov. 26. A napilapban helytelenül többször Demokratikus Polgári Pártnak nevezték a politikai csoportot.

[38] CSML XXVIII. 18. Polgári Demokrata Párt ir. 1. k. Iktatókönyv. A párt történetére és programjára l. IZSÁK LAJOS 1983. 11–34., 289–296.

[39] PSZL-MKP2. ir. 1. őe. 1944. nov. 7-i ülés jkv.

vonni, anyagi okokból olyan személyeket kívántak megnyerni, akik képesek voltak ezt pénzelni. November 14-én a három párt (FKGP, NPP, MKP) képviselője aláírta a megállapodást a lap politikai programjáról, és ez alapján 19-én újraindult a Délmagyarország. A felelős szerkesztő névlegesen Erdei Ferenc, valóságban Erdei Sándor lett.

A kommunista párt nyomására a pártok között szoros együttműködés alakult ki. Gerő Ernő november 9-én felvetette a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakítását.[40] Ez alapján december 2-án zászlót bontott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, és helyi szerve, a Szegedi Nemzeti Bizottság.[41] Elnökének Balogh Istvánt, titkárának Gombkötő Pétert választották.[42] A bizottság december 13-án elhatározta, hogy a 79 tagú új törvényhatósági testületet állítanak fel.[43] A december 16-i ülésen az Ideiglenes Nemzetgyűlés mandátumait a következőképpen osztották el: Független Kisgazdapárt 5, MKP 5, Szabad Szakszervezetek 4, Nemzeti Parasztpárt 3, Szociáldemokrata Párt 3, Demokrata Polgári Párt 2. Három helyet néhány tiszteletben álló személyiségnek ajánlottak fel: Hamvas Endre csanádi megyéspüspöknek, Purjesz Béla egyetemi tanárnak, rektornak és a még Moszkvában maradt Rákosi Mátyásnak. Hamvas püspök visszautasította a jelölést.[44]

33. Moszkoviták (Gerő Ernő, P. A Vihogyec, Vas Zoltán, Nógrádi Sándor) az obarovi partizántáborban, 1944

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítása némi átrendeződést hozott magával Szeged politikai életében. A már december 16-tól Debrecenben tartózkodó[45] Balogh István feladatait a Nemzeti Bizottságban Gombkötő Péter titkár, Valentiny polgármesterét Pálfy György helyettes polgármester vet-

[40] MSZMP25. ir. 1. őe. MKP KV., szegedi, orosházi, hódmezővásárhelyi, makói szervezetek közös vezetőségi ülése. 1944. nov. 9.

[41] A Nemzeti Bizottság elnevezés dec. 12-ig hivatalos iratokban nem fordul elő. Csupán a Délmagyarország napilap nevezi Nemzeti Bizottságnak a testületet. Hivatalos elnevezés az első napokban: a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Szegedi Bizottsága. Tevékenységére l. RUSZOLY JÓZSEF 2006/a.

[42] DM, 1944. dec. 3.

[43] DM, 1944. dec. 14.

[44] FEITL ISTVÁN 1991. 7–43. a képviselők névsorára l. RUSZOLY JÓZSEF 1974. 441–444.

[45] Balogh István még részt vett a Belvárosi moziban dec. 16-án tartott nagygyűlésen.

te át. A szegedi vezető politikai személyiségek (Erdei Ferenc belügy-, Valentiny Ágoston igazságügy-miniszter, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár lett) kormányfunkcióhoz jutása a várostól való elszakadásukhoz vezetett.

1944 végén megkezdődött a Kereszténydemokrata Néppárt szervezése. A párt szegedi zászlóbontó nagygyűlését 1945. január 21-én tartotta. Legfontosabb helyi közéleti személyiségét, Bálint Sándor egyetemi magántanárt a párt országos választmányának munkájába is bevonták. Köré szerveződött 1945 tavaszán a párt helyi csoportja, Tömörkény utcai lakása szinte székházként szolgált.[46] Működési engedélyét a párt nehezen tudta megszerezni, annak ellenére, hogy nevét Demokrata Néppártra változtatta. 1945 őszére két részre szakadt: egy részük a kisgazdapárthoz, a többiek a Polgári Demokrata Párthoz csatlakoztak. A Bálint Sándor vezette helyi csoport a kisgazdapártot támogatta.

4. ELLENTÉTEK, VITÁK ÉS TÖREKVÉSEK A KÖZÉLETBEN 1945-BEN

A politikai struktúra kialakulása után erős vetélkedés kezdődött a pártok között. A helyi szervezeteknek szinte semmi önállóságuk nem volt, a versengésben az országos központok céljainak és utasításainak kellett megfelelniük. Csupán helyi, főként személyi kérdésekben alakíthattak ki önálló álláspontokat, ám ezek sem kerülhettek ellentétbe a pártközpontok kívánságaival. Rivalizálás bizonyos mértékben minden helyi pártszervezet között kialakult, de az MKP, az SZDP és az NPP szorosan együttműködött. Ez a szövetség valójában a kommunisták céljainak elérését segítette. Nekik arra volt szükségük, hogy a társpártok ne legyenek kommunistaellenesek.

Jóval kevesebb együttműködési készséget mutatott ebben az időszakban a Független Kisgazdapárt. A párt azonban erősen megosztott volt: több frakció és szakmai tagozat (pl. női, segélyes, katonatiszt) tevékenykedett benne, azonban 1945-ben a Shvoy Kálmán, Nagyiván János, Pálfy György és Gresz István pártigazgató főtitkár által alkotott csoport szilárdan kezében tartotta az irányítást.[47] A belső viták bizonyos mértékben csökkentették a párt ellenálló képességét a kommunista támadásokkal szemben.

1945 tavaszán a kommunisták céljai egyre világosabbá váltak: olyan pozíciókat szerezni a politikai és az állami-társadalmi életben, amelyek lehetővé teszik a társadalom minden rétegének befolyásolását és ellenőrzését, valamint a számukra nem megfelelő politikai erők háttérbe szorítását. A leg-

[46] CSAPODY MIKLÓS 2004. 90–129.

[47] A kisgazdapárt szegedi szervezetének belső életéről, tagozatairól, frakcióiról szemléletesen, erős szubjektivitással emlékezik NÉMETH DEZSŐ 1992.

12. Inflációs pénzek, 1945–1946

13. Választási plakát, 1947

14. Választási plakát, 1947

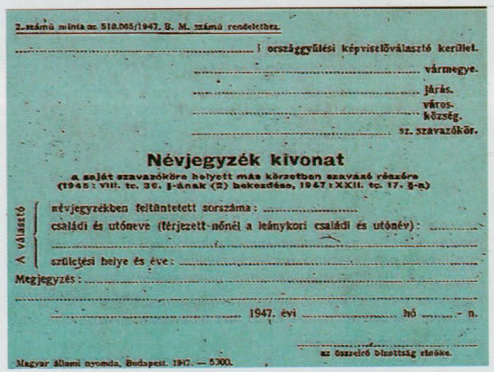

15. Kékcédula, 1947

fontosabbnak tekintették a rendészeti szervek feletti ellenőrzés megszerzését.[48] A városi rendőrségben és a polgárőrségben a kommunista párt már 1944 végén döntő befolyásra tett szert. 1945 januárjában a rendőrlegénység tagjai között 150 kommunista és 80 szociáldemokrata szolgált. A többiek jobbára pártonkívüliek, kisebb részben kisgazdapártiak voltak.[49] Egy 1945. évi pártjelentés szerint a nyomozócsoport tagjai valamennyien régi, kipróbált kommunistákból álltak.[50]

A kommunisták a rendészeti szervek egészét nem tudták azonnal ellenőrzésük alá venni. Különösen a külterületi polgárőrség és rendőrség okozott nekik gondot, amelyet a szociáldemokrata gazda, Bokor Antal vezetett. Ellene a támadások már 1945 januárjában megkezdődtek. Január 7-én a Bokor embereinek számító polgárőrök tanyáin a Komócsin Illés vezette „politikai osztály" házkutatást tartott. Bokor erre az alsó- és felsőtanyai őrsökön riadókészültséget rendelt el. A veszélyes politikai helyzetet végül sikerült békésen elintézni.[51]

A teljes rendőri erőszakszervezet fölötti ellenőrzést a kommunisták 1945 áprilisában szerezték meg Bokor Antal eltávolításával. Bokor tekintélye miatt felvetődött, hogy csalják fel Budapestre, és ott tartóztassák le. A vidéki főkapitányság vezetője, Tömpe András, aki az egész akciót elrendelte, jelezte, hogy a külterületi kapitány orosz segítséggel Szegeden is letartóztatható.[52] Április 22-én Bokort a fiával együtt őrizetbe vették. A „kulákrendőrségnek" nevezett külterületi csapatot átszervezték és élükre megbízható embereket tettek.[53] A kommunisták számaránya tovább nőtt, ebben a rendőrség 1945. augusztusi „államosítása" sem hozott változásokat. Ekkoriban a szegedi politikai rendészeti osztályon egy kisgazdapárti sem dolgozott, a 60 beosztottból 8 volt szociáldemokrata, 1 pártonkívüli, a többi kommunista illetve MADISZ-tag (3).[54]

A kommunista párt a szegedi propaganda- és kommunikációs eszközök monopóliumát is megszerezni igyekezett. Mivel a Délmagyarország élére végül 1944. december 28-án kinevezett Magyar László felelős szerkesztő személye nem tetszett a kommunistáknak, Szirmai István, a kommunista párt képviselője, egyszerűen eltiltotta a munkától, és a helyi tulajdonosok meg-

[48] PSZL-MKP11. ir. 6. őe. Vidéki főkapitányságok jelentései a városi és megyei rendőrségek felülvizsgálatáról. 10–15., 93. A rendészeti szervekre l. FARKAS CSABA 2008. 219–223.

[49] Pm. közig. ir. 768/1945. sz.

[50] VDCSMMT 1944–1945. 139.

[51] Áll. ügy. ir. IV. 1354/1947. Diczfalusy Ferenc, Bokor Antal, Bokor István vallomásai, valamint becsatolt okirati bizonyítékok.

[52] Tömpe vidéki körútján tartóztatta le és internálta Lakos József szentesi rendőrkapitányt is. PSZL-MKP11. ir. 6. őe. Vidéki főkapitányságok jelentései a rendőrkapitányságok ellenőrzéséről. 56–58.

[53] Áll. ügy. ir. IV. 1354/1947. sz.

[54] PSZL-MKP11. ir. 6. őe. Vidéki főkapitányságok jelentései a vidéki rendőrségek szervezéséről. A szegedi rendőrség politikai osztályának névsora.

kérdezése nélkül március 23-án kinevezte magát felelős szerkesztőnek.[55] Önkényeskedése miatt néhány tulajdonos, így a lap munkatársa, Berey Gézáné tiltakozott, mire Szirmai kirúgással fenyegette meg. Tiltakozásul Balogh István április 4-én lemondott a Szegedi Nemzeti Bizottság elnöki tisztségéről.[56] A lap július 24-től a Délmagyarország az MKP sajtóorgánumaként jelent meg. Szirmai felelős szerkesztőből főszerkesztő lett. A kommunisták sajtómonopóliumát később más pártlapok megjelenésével sikerült megtörni; az 1945. június 19-én megjelent szociáldemokrata Szegedi Népszavával, és a június 24-én indult kisgazdapárti Szegedi Hírlap hetilappal Kovács Árpád felelős szerkesztésében. Napilapjukat, a Szegedi Kis Újságot 1946. március 17-től olvashatták az érdeklődők.

A koalíciós pártok között 1945 tavaszán súlyos ellentét alakult ki a földreform miatt. A kisgazdapárt elképzelései jelentősen eltértek a Nemzeti Parasztpártétól, amelyhez az MKP csatlakozott. A földreform áldozatai lettek a régi földbérlők, akik több nemzedék munkájával a műveletlen külterületeken virágzó kultúrákat (paprika, őszibarack, szőlő, stb.) alakítottak ki. Ők most sok esetben elvesztették bérletüket. A kisemmizettek a kisgazdapárt támogatását keresték. A párt védelmükre 1945 nyarán és őszén több akciót szervezett. 1945 szeptemberében Dobó Gyula királyhalmi kisgazdapárti vezető szervezett tiltakozást. A helyi parasztok elmondhatták panaszaikat a Földművelésügyi Minisztérium képviselőjének. Az akciót Felsőközponton is folytatták.

5. AZ 1945. ÉVI NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

Az 1945-i nemzetgyűlési választások előkészületei feszült társadalmi légkörben zajlottak. A politikai küzdelemben keményebb akciók is történtek, szeptember 15-én a szociáldemokrata párt ifjúsági szervezete, a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom (SZIM) a piacon tüntetést szervezett a drágaság ellen. A tüntetést a párt nem tartotta ellenőrzése alatt, amely elfajult és atrocitásokhoz vezetett. A megélhetés nehezebb lett a meglóduló infláció miatt. A háborút vesztett Magyarországra kirótt jóvátételi kötelezettségek a gazdasági életet nagyban megterhelték. A jóvátételi egyezmény értelmében részben leszerelték a Délmagyarországi Villamos Áramszolgáltató Rt. erőművének gépparkját,[57] és csak az angol tulajdonosok kérésére közbelépő SZEB

[55] Szirmai kinevezésének időpontja vitás. Péter László március 23-ára teszi a dátumot. Berey Gézáné levele azonban azt sejteti, hogy március 29-én vette át hivatalosan Szirmai István a felelős szerkesztői pozíciót.

[56] Balogh páter ugyan elfoglaltságára hivatkozva mondott le, de lemondását a Délmagyarországgal kapcsolatos tiltakozása mellékleteként megküldte Révai Józsefnek.

[57] FÖLDESI MARGIT 2002. 116.

angol missziójának erőteljes tiltakozására menekült meg az Angol-Magyar Jutafonó Rt. üzeme.[58]

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választás a kisgazdapárt elsöprő győzelmét hozta Szegeden is. A párt az érvényes szavazatok 62,45%-át szerezte meg, amely jóval magasabb az országos 57,08%-nál. Különösen a tanyavilágban taroltak: ott a szavazatok 85,3%-át kapták!

Az 1945-i választások eredményei a következők:

Párt	Szavazatok száma	Szavazatok százalékaránya
FKGP	46 650	62,45
SZDP	14 936	20,00
MKP	9 053	12,12
NPP	2 639	3,53
PDP	1 419	1,90[59]

A szegedi választások a Magyar Kommunista Párt totális vereségét mutatták. A párt még az országos 16,95%-tól is jócskán elmaradt. A társadalmi bázisát jelentő szegedi munkásság belterületi körzeteiben sem tudott a többi párt fölé kerekedni, a belterületen élő munkásság szavazatait jórészt a szociáldemokraták szerezték meg. A helyzetet mutatja a következő táblázat:

Párt	Belterületi szavazatok		Külterületi szavazatok	
	száma	aránya	száma	aránya
FKGP	19 527	45,7	28 123	85,3
SZDP	13 768	32,2	1 168	3,5
MKP	7 661	17,9	1 392	4,2
NPP	764	1,8	1 875	5,7
PDP	1 006	2,4	413	1,3

6. HATALMI HARCOK ÉS POLITIKAI VITÁK A VÁLASZTÁSOK UTÁN

A választások eredményeit Szegeden nem követték jelentős változások. Annak ellenére, hogy a város többségének bizalmát élvezte, a kisgazdapárt nem tudott döntő befolyást szerezni a város politikai életében és közigazgatásában, a kommunisták megőrizték hatalmi pozícióikat az erőszakszervezetekben. A Szegedi Nemzeti Bizottság a korábbi paritásos alapon és keretek között intézte az ügyeket, csak a személyek változtak. A kisgazdapártiak csupán személyi kérdésekben tudtak sikereket elérni: a választási győzelem után a baloldali pártok a főispáni tisztséget átengedték a kisgazdapártnak. Ők

[58] Juta. ir. 125. d. Üzemi Bizottság ir. 1945. nov. 2-i levél.

[59] KOVÁCS LÁSZLÓ 1985. 41–46.

november 22-én Pálfy Györgyöt jelölték erre a posztra, aki 25-én kezdte meg főispáni feladatainak ellátását.[60]

A kisgazda hatalmi törekvések ellensúlyaként a kommunisták a velük eddig is együttműködő pártokkal még szorosabb kapcsolatok kiépítésére törekedtek. Ez sikerre vezetett, a két munkáspárt között megszűntek a választások előtti időszakra jellemző sajtópolémiák, 1946 elején a két párt közösen szervezett tüntetéseket a „reakció" ellen.[61] Az 1946. március 5-én megalakult Baloldali Blokk szervezeti keretet adott ennek az együttműködésnek.

A kommunista párt hatalmi eszközökkel verte vissza a polgári erőknek a választási győzelmük érvényesítésére tett törekvéseit. 1946 elején az erősödő antiszemitizmusra való hivatkozással az orosz katonai parancsnokság támogatásával (úgymond: követelésére) a rendőrség politikai nyomozó osztálya több korlátozó intézkedést vezetett be. Elrendelték a Nyugatról később visszatért férfiaknak őrizetbe vételét. Újból internálási eljárást indítottak mindazok ellen, akik az orosz megszállás után internálva voltak, és 6 hónap múltán mentesültek.[62]

Ebben az időszakban kezdték a rendészeti erők módszeresen, mondvacsinált ürügyekkel zaklatni azokat, akik a kommunistáknak nem tetsző tevékenységet folytattak. 1946. február elején több kisgazdapárti aktivistánál tartottak házkutatást a gazdasági rendőrség nyomozói, és azokon a politikai nyomozó osztály emberei is részt vettek. A kisgazdapártiak tiltakozását a rendőrség visszautasította arra hivatkozva, hogy utasításokat csak felettes hatóságaiktól fogadnak el.[63]

A kommunisták nem törődve a következményekkel, bizonyos esetekben antiszemitizmust is hajlandóak voltak gerjeszteni, amely 1945 második felétől egyre nagyobb méreteket öltött. A helyzet különösen a Szegedi Kenderfonógyár Rt. üzemében fajult el. Március 9-én a gyárban kikapcsoltatták az áramot, és fél tízkor az üzem munkássága kivonult a gyár udvarára, és az üzemi bizottság vezetőjének, Strack Ádámnak letartóztatása, és az ellátás miatt tüntetni kezdett. Később egy (15-20 fő) csoport betört az irodahelyiségekbe, és hangosan zsidózva követelték, hogy a gyár zsidó tisztségviselői hagyják el az üzem területét. Weil Frigyes, helyettes igazgatót tettleg inzultálták. Ezután a munkások az üzem kultúrtermében Aklán Etelka keresztény tisztviselőnőt, aki a háború idején zsidókat rejtegetett, véresre verték. A segítségére sietőket is bántalmazták. A bántalmazott tisztviselők sietve elmenekülni kényszerültek.[64] A botrány gyorsan nyilvánosságra került, és országos

[60] Főisp. biz. ir. 4/1946. biz. sz.

[61] FÁBIÁN GYÖRGY 1980. 223–224.

[62] Főisp. biz. ir. 3/1946. biz. sz. Az előzményekre l. a 11. lábjegyzetet.

[63] Főisp. biz. ir. 18/1946. biz. sz.

[64] Főisp. biz. ir. 23/1946. biz. sz. Ebben az időszakban más antiszemita megmozdulások is voltak hazánkban, a legismertebb talán a miskolci, amely halálos áldozattal is járt. A szegedi antiszemitizmusra l. FARKAS CSABA 2008. 229–231.

hatásai miatt a MKP központi szervei Strackot kizárták a pártból, végül azonban a szegedi kommunisták elérték, hogy a szegedi rendőrség politikai osztálya szabadlábra helyezze őt. Az esettel összefüggésben változás történt a rendőrség politikai osztályának vezetésében, a kompromittált, és már korábban Szekszárdra helyezett Komócsin Illést felfüggesztették állásából. Helyére a szintén kommunista Drégely József, korábbi csoportvezető került.[65]

1946 elejétől a kommunisták célkeresztjébe leginkább Nagyiván János került. A politikai támadások végül meghozták a sikert a baloldali pártok számára. A kisgazdapárt országos elnöki tanácsa Nagyiván Jánost más kisgazda képviselőkkel együtt 1946. március 12-én kizárta a pártból. A pártelnök kizárása utáni viták a kisgazdapártban kompromisszummal zárultak. Március 13-án pártelnökké választották Török Ferenc gazdálkodót. Mellé Madarász Gergely gazdálkodó személyében társelnököt és hat alelnököt választottak, ezzel a pártszervezet valamennyi frakciója részt vállalt az irányításból.[66]

A választások után a közéletet jelentősen befolyásolták a gazdasági gondok. Némely pártok a gazdasági nehézségeket megpróbálták saját céljaikra felhasználni. 1945 tavaszától cserekereskedelem alakult ki az éhező Budapest és Szeged között: a szegediek élelmiszerért cserébe iparcikkeket kaptak. A mozgalomba a pártok is beavatkoztak, és a hatóságok segítségével a maguk számára jelentős gazdasági és politikai hasznot szereztek.[67] A gazdasági nehézségek miatt a tüntetések és tiltakozások erőteljesebbekké, valamint erőszakosabbakká váltak. Június 22-én a gázgyár és villanytelep munkásai sztrájkba léptek. (Az inflációs időszak csúcspontján vagyunk).[68] Többször előfordult, hogy megfélemlítési célzattal csoportok hatoltak be éttermekbe és véresre verték a vendégeket.[69] Az ilyen akciók a stabilizáció, a forint bevezetése (aug. 1.) után sem szűntek meg.

A kisgazdapárt „leszalámizása",[70] valamint a pénzügyi stabilizáció időszakában sem változott jelentősen a közélet. A kisgazdapárt és a Baloldali Blokk pártjai közötti ellenséges viták tovább tartottak, és ezekben akár a tettlegesség veszélye is benne volt. A kisgazdapárt továbbra is kísérletet tett arra, hogy az 1945. évi választási sikerét hasznosítsa. Legfőbb céljául a helyhatósági választások megtartását tűzte ki, és a rendőrségen arányosítást

[65] Juta ir. 125. d. Üzemi bizottság ir. 1946. ápr. 10-i biz. levél.

[66] SZKÚ, 1946. márc. 17. Az alelnökök Nacsa Sándor, Bába János, Fodor István, Bozsó Szilveszter, Halász Pál és Dobó Gyula lettek.

[67] PSZL-MSZDP16. ir. 281. őe. Csongrád vármegye. Beszámoló Szegedről.

[68] Rendet a szegedi piacon. SZKÚ, 1946. jún. 23.

[69] SZKÚ, 1946. júl. 16. ilyen eseteket mesél el.

[70] A Pfeiffer Zoltán által kitalált elnevezés az egyeduralomra törő Magyar Kommunista Párt arra a taktikájára vonatkozott, ami szerint a kommunisták a politikai ellenfelüket adminisztratív, gyakran törvénytelen eszközökkel elszigetelve pártjuktól támadták és kiszorították a politikai életből. A kifejezést Rákosi Mátyás is gyakran használta beszédeiben.

szorgalmazott. Az országos belpolitikai fejlemények azonban ellene dolgoztak. A szegedi születésű P. Kis Szaléz gyöngyösi ferences szerzetes ellen indított koncepciós ügy valójában a Kisgazdapárt ellen irányult. Az Oktogonon lelőtt szovjet tiszt esetének hatására bekövetkezett egyházellenes intézkedések (a KALOT betiltása) lehetetlenné tették a választási győzelem alapján elképzelt jogos tervek megvalósítását.

7. A POLITIKAI ÉLET ÁTALAKULÁSA, AZ ELLENZÉKI TEVÉKENYSÉG ERŐSÖDÉSE 1946 ŐSZE ÉS 1947 NYARA KÖZÖTT

1946 nyarától kezdve jelentős változások következtek be a közéletben. 1946 júliusában kezdett szerveződni a Magyar Szabadság Párt, amelynek jelentkezését a SZEB július 22-én tudomásul vette. A párt október 11-én kapott működési engedélyt, ennek hatására Szegeden novemberben megkezdték a kisgazdapártból kiszorult politikusok a szervezést. December közepén megalakult a Magyar Szabadság Párt Délvidéki Szervezete. Elnöke, majd főtitkára Pethő Dezső középiskolai tanár, titkára Székelyhídy Antal járásbírósági tisztviselő, pártigazgatója Csongor Árpád ny. bankigazgató lett. A Szegedi Nemzeti Színházban 1947. január 5-én tartott zászlóbontó gyűlésükön mintegy 1800-2000 rokonszenvező volt jelen.[71]

A párt azonnal bekapcsolódott a politikai küzdelembe. A kisgazdák számára igen kellemetlennek bizonyult a tevékenységük, és a csoport megalakulását megpróbálták megakadályozni. Kezdetben a baloldali pártok nem tartották veszélyesnek őket, ezért az MSZDP budapesti központja utasításokkal látta el a helyi propagandaszerveket.[72] Maguk a kommunisták sem érezték 1947 elején fontosnak a szabadságpártiak elleni politikai küzdelmet, mert értékeléseik szerint ez az új politikai csoport a kisgazdapárttól szavazatokat vont el. Ezért ekkor még ritkán éltek ellenük hatalmi eszközeikkel.[73]

A baloldali politika tévedésére az 1947. március 2-án tartott ipartestületi választás világított rá, amelyet a Szabadság Párt nagy fölénnyel, 770 szavazattal nyert meg. A kisgazdapárt 581, az SZDP-MKP közös lista 473 szavazatot kapott. A március 9-i második fordulóra a koalíciós pártok megpróbáltak közös listát indítani (az SZDP-MKP lista amúgy is kiesett), de a Szabadság Párt elsöprő győzelmet aratott: 921 szavazatával szemben a koalíciós közös lista csak 388-at kapott. További meglepetésként hatott, hogy a kommunista munkások közül sokan részt vettek a szabadságpárti gyűléseken, emiatt több munkást kizártak a pártból.

[71] FARKAS CSABA 2003/a. 61–64.
[72] PSZL-MSZDP11. ir. 120. őe. Szegedi Népszava ügyei. 1947. jan. 9.
[73] FARKAS CSABA 2003/a. 62.

Az erőszakszervezetek fölötti ellenőrzést monopolizáló kommunista párt ezek után kizárólag a Szabadság Pártra koncentrált. 1947 tavasza különben is feszültségekkel terhesnek bizonyult. A fakultatív hitoktatás tervezett bevezetése ellen március 19-én a szegedi diákság demonstrációt szervezett. A Klauzál Gábor és Baross Gábor gimnáziumokban, valamint a kereskedelmi szakiskolákban a diákok 11 óra után abbahagyták a tanulást, és a város több terén felvonulásokat tartottak. A rendőrség rátámadt a diákokra, számos tanulót letartóztattak. A rendőrök elvonulása után is folytatódott a tüntetés, amelyet rendőrségnek végül a tűzoltóság bevonásával sikerült feloszlatnia. Másnap a hatalom már sokkal nagyobb erőket mozgósított. A kommunista párt is készült, munkásgárdáit a diákok ellen indította. Március 20-án a diákság már kora reggel a Széchenyi téren gyülekezett, és átvonultak a Dóm térre. A teret azonban körülfogták a teherautókon odaszállított kommunista munkások. A tüntető diákságot felszólították az oszlásra, de a körülzárás miatt nem lehetett elmenni. Néhány perc múlva a kivezényelt munkások nekiestek a diákoknak; kerékpárlánccal ütötték őket, ahol érték; teherautókkal hajtottak közéjük. További diákokat tartóztattak le. A késő esti órákban folytatódtak a megmozdulások, amelyet már egyetemisták irányítottak. Válaszul a rendőrség ismét szétverte a tömeget, és újabb tüntetőket tartóztatott le. Március 21-e feszült hangulatban telt el. Délelőtt ugyan folyt tanítás, de a diákok mintegy 20-40%-át a szüleik nem engedték iskolába. Délután a halálesetekről szóló rémhírek miatt a Dugonics téren egy kisebb csoport fekete karszalagos diák gyülekezett. Rövidesen gyászfelvonulás kezdődött a Kálvária sugárúton a temetőbe. A rendőrség azonban ismét közbeavatkozott, a letartóztatások ezúttal sem maradtak el. Március 22-én néhány száz diák ismét összegyűlt a Dóm téren, de a rendőrök megérkezésekor szétszéledtek. Ezzel ért véget 1947 tavaszának legjelentősebb ellenzéki megmozdulása.[74]

A helyzetet a baloldali erők a Szabadság Párt helyi szervezetének gyengítésére használták fel. Azt terjesztették, hogy a megmozdulásokat a Szabadság Párt szervezte. A tüntetéseken valóban sok szabadságpárti diák és rokonszenvező vett részt, de a kezdeményezés (legalább is a legelső napon) nem a nevükhöz fűződik. Ez azonban nem érdekelte a rendvédelmi szervek tagjait. A tüntetők közül kiemelt szabadságpárti diákok ellen vizsgálatokat indítottak, ezek többnyire internálással zárultak. Március 20-án délelőtt a tüntetés brutális szétverése után, egy kommunista csoport behatolt a párt Tisza Szállóban bérelt irodáiba, és megfenyegették az ott levőket. Szavaiknak különös nyomatékot adott az a kíséretükben levő néhány politikai nyomozó, aki átkutatta az irodákat.

[74] SZABÓ TIBOR 1974. 448–456.; BÁLINT LÁSZLÓ 2002. 137–145. A hatalom szemszögéből tárgyalja az eseményeket ÖRDÖGH PIROSKA 1984. 135–136.

Ezek az akciók ugyan gyöngítettek a Szabadság Párt helyzetén, azonban az pótolni tudta a kiesetteket. A feszültség 1947 nyarán tetőzött. Június 16-án választási gyűlést tartottak a Tisza Szállóban. Bejutott 100-120 fő kommunista is, akik a kijáratokkal szemben a terem teljes hosszában foglaltak helyet, hogy a megjelenteket megpróbálják kiszorítani. A gyűlés megkezdése után valaki kikapcsolta a világítást. A homályban a kommunisták támadásba lendültek, előkerültek a gumibotok, sőt kések is. Általános verekedés támadt, és ennek ürügyén a rendőrség feloszlatta a gyűlést. A verekedés miatt megtorlás csak szabadságpártit ért. Internálták többek között Kováts Józsefet, a párt ifjúsági szervezetének a vezetőjét, akit utóbb 4 év börtönre ítéltek.

1947 nyarán a jobboldali párt helyzete tarthatatlanná vált, tagjainak testi épsége is kezdett veszélybe kerülni. A csoport végül 1947. július 23-án bejelentette a parlamentben, hogy a választójogi törvény miatti tiltakozásul feloszlatta magát. Ezzel a délvidéki szervezete is megszűnt. A tagok más konzervatív polgári pártokban folytatták politikai tevékenységüket. Nagyiván János, miután mentelmi joga megszűnt, július végén illegalitásba vonult.[75]

34. Nagyiván János

A Szabadság Párt megszűnése után több új csoport jelent meg a közélet porondján. A legjelentősebb a Magyar Függetlenségi Párt délkerületi szervezete lett, amelyet Falcione Kálmán ügyvéd, Fodor István gazda, valamint Bárkányi Ferenc gyártulajdonos vezetett. Titkára D. Nagy Géza lett. A párt 1947. július végén alakult Pfeiffer Zoltán vezetésével, és augusztus elején jött létre a szegedi szervezete.[76] Pfeiffer augusztus 7-én járt a városban, és 9-én jelentették be a polgármesternek megalakulásukat.[77] Első nagyobb rendezvényük augusztus 20-án délután zajlott le. A mintegy 25 ezer ember előtt tartott választási gyűlésen Pfeiffer Zoltánon kívül Moór Gyula egyetemi tanár és Vásáry István szólalt fel.[78] A gyűlést néhány kommunista megzavarta. A párt népszerűségét mutatta, hogy ajánló szelvényeit Szegeden néhány nap alatt sikerült összegyűjtenie. Ez végül rádöbbentette a kommunistákat a valódi helyzetre. Augusztus végén egyre erőszakosabban léptek fel a párt tagjai ellen. Kezdetben csak megzavarták a gyűléseiket, de később már súlyosabb atrocitások is történtek.[79]

[75] Nagyiván Jánost 1948 februárjában egy algyői tanyán elfogták és 1948 tavaszán 15 évi kényszermunkára és vagyonelkobzásra ítélték, amelyet a NOT 7 évre mérsékelt. 1953-ban szabadult, ezután visszavonult a politikai élettől 1961. dec. 4-i szegedi haláláig. TAMASI MIHÁLY 2009.

[76] FÖLDESI M.–SZERENCSÉS K. 2003. 162–175.

[77] SZN, 1947. aug. 10.

[78] SZN, 1947. aug. 22.

[79] FÖLDESI M.–SZERENCSÉS K. 2003. 183–185. Augusztus 25-én Csongrádon 300-500 főnyi csoport bicikliláncal és botokkal felszerelkezve megtámadta a pártvezetőt, földre teperték, ütötték-verték.

A Barankovics István vezette Demokrata Néppárt is különös pályát futott be. Az 1945-ben megalakult helyi szervezet nem indult önállóan az 1945-i választásokon. Néhány vezetője (pl. Bálint Sándor) a kisgazdapárt listáján került az országgyűlésbe. A párt az 1947-i választásokig érdemi tevékenységet sem végzett. Az 1947-i választásokra azonban megélénkült, és önállóan készült a megméretésre. Zászlóbontó nagygyűlését augusztus 20-án tartotta a Széchenyi téren. A több ezres tömeg előtt Barankovics István a választások tisztaságát követelte.[80] A párt szegedi székhelyű Délkerületi Központja kevésbé volt szorgos, általában röplapokon és egyházi-ifjúsági segítséggel népszerűsítették pártjukat.

A Balogh István vezette Független Magyar Demokrata Párt főleg a kisgazdapártból kivált emberekre épített. Néhány más pártból jött tehetséges politikussal (pl. Kovács Imrével a Nemzeti Parasztpártból) megerősödve vették fel a küzdelmet. Július 20-i megalakulásuk után kezdték meg a szervező munkát, augusztus 8-án már működtek. Ekkor hozták létre a szegedi székhelyű Délmagyarországi Központjukat.[81] Szegeden egy választási gyűlést tartottak, nézeteiket röplapokon terjesztették. Segítségükre volt a Balogh páter érdekeltségébe tartozó Szegedi Napló.[82]

A koalíció baloldali pártjaiban is történtek változások. Az MKP 1946 végén személycseréket hajtott végre a szegedi pártszervezetben. A KV a tömegszervezeti osztály vezetőjévé 1946 októberében kinevezett Szirmai István helyét november 6-án Zöld Sándorral töltötte be. A pártközpont ezzel jelezte, hogy erősítést kíván végrehajtani a szegedi szervezetben, Zöld Sándor vezette ugyanis korábban a MKP KV közigazgatási osztályát, így alapos országos tapasztalatokra tehetett szert.

35. Ünnepség a Dóm téren, 1946
Mark Hajtovics városparancsnok, Dénes Leó, Vígh Istvánné Ádok Viktória és szovjet vendégek

Pfeiffer agyrázkódást szenvedett, és több más sebből is vérzett. Keresztes Tamás hódmezővásárhelyi gazda, képviselőjelölt fejsérülést szenvedett, s a „fogaitól szabadult meg".

[80] Hazánk, 1947. aug. 24.

[81] Pm. közig. ir. 11 136/1947. lt. sz.

[82] FÖLDESI M.–SZERENCSÉS K. 2001. 188.

8. AZ 1947. ÉVI VÁLASZTÁSOK

Az 1947. augusztus 31-én tartott választások előtt a kommunista párt semmit sem bízott a véletlenre. Megerősítették pozícióikat a rendészeti erőkben. Augusztus 5-én elmozdították az államvédelmi osztály vezetőjét, Drégely Józsefet, és helyére az államvédelmi törzs magjához tartozó Janikovszky Bélát helyezték.[83]

A kommunista párt választási csalásra készült. A választójogi törvény módosításával, amely múltbeli tevékenységük ürügyén sok jogosultat megfosztott a választás lehetőségétől, az ellene szavazó választópolgárok számát jelentősen csökkentette. A választói névjegyzékekből tervszerűen kihagyatta a szerinte ellenséges elemeket. Ezt könnyedén megtehette, az összeíró biztosok zöme kommunista volt,[84] akiket erre júliusban készítették fel.[85] Szegeden végül a csaknem 87 000 választópolgárból 7473 szavazót zártak ki.[86] A felülvizsgálati eljárások során jogosultságot csak mintegy 2500-zal sikerült csak növelni.[87]

Nagyobb botránynak minősült a választói névjegyzékkivonatokkal, a kék cédulákkal történő szavazás. Szegeden ötezer kék cédula felhasználását tervezték: négyezret a városban, ezret a községekben, ennek egy részét meg is valósították.[88] A csalást a többi párt jelentette a központjainak.[89] A választási bizottság kisgazdapárti tagja javaslatára a 2463 névjegyzékkivonattal szavazó nevét betűrendbe szedték, és 1653 kivonatot találtak, amelynek azonos nevű tulajdonosa volt, és 2-6 körzetben is szavazott. Ezek a szavazók Makóról, Hódmezővásárhelyről, Szentesről, Csongrádról, sőt Budapestről jöttek.[90] A kivonatokat nemcsak a városban használták fel. Szegediek is szavaztak kék cédulákkal Baján, Cegléden, Hódmezővásárhelyen és Csongrádon.[91] Hódmezővásárhelyen például 22 szegedi kommunistát regisztráltak. Volt közöttük, aki 11 körzetben szavazott.[92]

A választási eredmény ennek ellenére nem a kommunisták szája íze szerint alakult: a győztes ugyanis a Magyar Függetlenségi Párt lett, amely a szavazatok 51,7%-át szerezte meg. A részletes választási eredmény a következő volt:

Párt	Szavazatszám	Szeged (%)	Országos (%)
MFP	41 229	51,7	14,4
MKP	12 254	15,4	21,8
SZDP	9 002	11,3	14,6
DNP	6 380	8,0	16,2
MRP	3 477	4,1	1,9
FKGP	3 158	3,9	15,2
NPP	2 801	3,5	8,6
FMDP	342	0,4	5,1
PDP	366	0,4	0,9[93]

A csalások miatt óriási felháborodás támadt az országban. Minden ellenzéki párt megtámadta az országos eredményeket. A koalíció rogyadozott, a szociáldemokrata miniszterek egy része lemondott. A kommunisták figyelemelterelés vagy a koalíciós partnerek kiengesztelése végett támadást indítottak a Magyar Függetlenségi Párt ellen. Partnereikkel együtt kérték a választási eredmény megsemmisítését azzal, hogy a párt ajánlási ívein szereplő aláírások nagy része nem felel meg a törvényes követelményeknek; hamis, vagy más párt ívein is szerepelt.[94]

A petíciók alapján a Függetlenségi Párt ajánlási szerveit az államvédelmi osztályok kezdték vizsgálni. Az ajánlási íveken szereplő személyeket beidézték, és kikérdezték az aláírás körülményeiről. Az államvédelmi nyomozók előtt a beidézettek többsége a Függetlenségi Párt ellen vallott. A vallomásokkal az 1750 szegedi aláírás közül 843-at hamisnak, 124-et egyéb okból érvénytelennek sikerült minősíttetniük. Mivel az érvényes aláírások száma választókerületi szinten 1594 maradt, és nem érte el az 1800-as érvényességi határt, a Függetlenségi Párt szegedi választási eredményeit meg-

[83] SZN, 1947. aug. 6.

[84] PSZL-MKP16. ir. 35. őe. Városi alosztály iratai. Jelentés az alosztály választási tevékenységéről.

[85] GYARMATI GYÖRGY 2000. 102–103. Az instrukció az volt, hogy Csongrád-Csanád választókerületben 36 000 reakciótól kell megszabadulni. (36 jelölt)

[86] PSZL-MKP9. ir. 42. őe. Választói névjegyzékekről, kihagyottak számáról készült jelentések. 1947. aug. 13-i jelentés, PSZL-NPP. ir. 8. őe. 1947-i választások ir. 3. k. 117–118. Szegeden nem a legnagyobb arányú volt a kizárás, Hódmezővásárhelyen például arányaiban több embert zártak ki. A Csongrád-Csanád választókerületben összesen 22 325 főt zártak ki.

[87] SZN, 1947. aug. 19.

[88] PSZL-MKP9. ir. 43. őe. Névjegyzék kivonatok alkalmazásáról jelentések. 1947. szept. 2-i jelentés. Péter Gábor jelentése szerint a Csongrád-Csanád választókerületben 5832 kék cédulás szavazó volt.

[89] Egy ilyen jelentésről számol be FÖLDESI M.–SZERENCSÉS K. 2003. 313.

[90] PSZL-NPP. ir. 8. őe. Az 1947-i választások ir. 3. k. 118–120.

[91] A fölsorolás nem teljes, ezekre a városokra találtam adatot a PSZL fondjaiban.

[92] PSZL-MSZDP28. ir. 170. őe. Választási visszaélésekkel kapcsolatos iratok. 1947. aug. 31. Kimutatás. Egy szentesi lakosnak például 12 helyen sikerült leadnia szavazatát.

[93] A táblázatot más sorrenddel l. DÉGI ISTVÁN 1985. 47–52. A eredmények alapján Szeged képviselői az új országgyűlésben: Pfeiffer Zoltán, Moór Gyula, Fodor István, Keresztes Tamás, Bárkányi Ferenc, Pardy Ferenc (MFP); Révai József, Erdei Mihály, Zöld Sándor, Dékány András (MKP); Kéthly Anna, Szeder Ferenc, Papdi György (SZDP); Pongrácz Aladár, Implom Ferenc (FKGP).

[94] PSZL-MKP9. ir. 49. őe. Választási Bírósághoz benyújtott petíciók. Csongrád-Csanád megye.

semmisítették.[95] Ezzel a választói akaratot negligálták: képviselőinek mandátumait visszavonták. Pótválasztásokat nem tartottak, így Szeged több mint 40 ezer választópolgára képviselet nélkül maradt.

A Függetlenségi Párt aktivistái ellen is hoztak intézkedéseket. Néhányukat szeptember közepén beidézték az államvédelmi osztályra. Októberben pedig megkezdődött a tagok üldözése. Emiatt néhányan (pl. Bárkányi Ferenc, Vándor Ferenc) emigráltak. A többieket november 8-tól letartóztatták, és büntetőeljárás alá vonták.[96] Falcione Kálmánt, Fodor Istvánt, D. Nagy Gézát súlyos fegyházbüntetésre ítélték.

9. AZ EGYPÁRTI DIKTATÚRÁHOZ VEZETŐ ÚT

Az 1947-i választások után a kommunista párt prioritásai változtak, az addig viszonylag figyelmen kívül hagyott szociáldemokrata párt került az érdeklődés középpontjába. A két munkáspárt egyesítésének követelése a szegedi szociáldemokraták között éles ellenkezést támasztott, jelentősen megerősödtek az egyesülést ellenzők. A két párt között a feszültség növekedett. 1947 novemberében létrejött a Munkásegység Klub, hogy a két párt egyesülését népszerűsítse. A szociáldemokrata párt az országos központjának utasítására eleinte nem vett részt a munkában.[97] Az SZDP az 1947. december 7-én tartott drágaság elleni tüntetésen sem volt hajlandó együttműködni, és tagjainak kizárás terhe mellett megtiltotta a részvételt.[98] A párt napilapja, a Szegedi Népszava sem támogatta a kommunisták tervét, ezért azok politikai támadást indítottak a lap főszerkesztője ellen, akit az SZDP központi szervei 1948 februárjában, már nem tudtak megvédeni. Magyar Lászlót 1948. február 7-én visszahívták főszerkesztői állásából. Ezután a Szegedi Népszava is lelkes kiszolgálója lett az egységtörekvéseknek.

A meggyengült Szociáldemokrata Párt készségesen teljesítette a MKP egyéb követeléseit is, és kizárta a kommunistáknak nem tetsző tagjait. Szegeden 1948. március 18-án alakult meg az egységbizottság, amelynek szociáldemokrata tagjai kommunista javaslatra április 5-ig 392 tagot zártak ki,[99] az április 26-ig tartott tagfelülvizsgálatokon még kb. 150-et.[100] Közöttük több

[95] PSZL-MKP9. ir. 50. őe. Petíciók előkészítésével kapcsolatos iratok. 1947. szept. végi államvédelmi kimutatás. Választókerületi szinten a 3454 aláírás közül 1702-őt hamisnak, 154-et egyéb okból érvénytelennek, 4-et megtévesztéssel megszerzettnek minősítettek. Az OVB 1947. nov. 19-én mondta ki az MFP szavazatainak megsemmisítését.

[96] BÁLINT LÁSZLÓ 2005. 79–99.; SZMB bünt. ir. B. IV. 2534/1950. sz.

[97] PSZL-MSZDP11. ir. 120. őe. Szegedi Népszava ügyei. 1947. dec. 8.

[98] PSZL-MKP16. ir. 32. őe. Instruktorok jelentése az MSZP jobbszárnya elleni harcról. Szemelvények az MKP és az SZDP viszonyáról. 1948. febr. 24. Nagyszeged.

[99] VDCSMMT 1945–1948. 172.

[100] MSZMP25. ir. 15. őe. Egységbizottsági ülések jkv.-i. Javaslatok az SZDP tagjainak kizárására.

tekintélyes, régi vezető is volt. Így Czibula Antal ügyvéd, az 1944. végi újjáalakulás óta a pártszervezet elnöke (később revideálták a kizárást). Pleskó Béla faszobrász, a szervezet jegyzője. A két párt egyesülési folyamata a Szegedi Kendergyár pártalapszerveinek egyesülésével 1948. április 20-án kezdődött. A két párt városi szervezetéből május 9-én jött létre a „Magyar Dolgozók Pártja Nagyszegedi Bizottsága".

A kommunista párt egyeduralmi törekvéseihez a másik koalíciós partner, a Nemzeti Parasztpárt is alkalmazkodott. Vezetőségüket 1948 tavaszán újjászervezték, a kommunistáknak nem tetszőket innen is eltávolították.[101] A március 30-án újjáválasztott vezetőség régi tagjait (Császár Balázs elnököt, Báthori Lajos ügyvezető elnököt, Gallé László kulturális titkárt, Lőkös Zoltán politikai titkárt) a kommunisták elfogadták.[102]

Nem alakult viszont át a kommunisták szája íze szerint a kisgazdapárt szervezete, amely egyrészt a régi vezetők mandátumát meghosszabbította, másrészt az új vezetőik sem dolgoztak a kommunisták igényei szerint.[103] A választások után a párt tagsága 14 ezerről 400-ra csökkent, de 1948 februárjára ismét meghaladta a 4000 főt.[104]

Az 1947-i választások után az államvédelmi osztály a hírhedtté vált eszközeit alkalmazva elkezdte felszámolni a koalíción kívüli konzervatív erőket. „Agent provocateur" bevonásával egy fiktív illegális szervezet kialakulását segítették elő, amelynek tagja lett Lévay Béla, 1945-ben a kisgazdapárt ifjúsági szervezetének, a Független Ifjúságnak titkára, aki a kisgazdapártban, később pedig a Független Magyar Demokrata Pártban tevékenykedett. Elfogása után az ÁVO tetszés szerint kapcsolt az ügyéhez más jobboldali közéleti személyiségeket, többek között Vass Bélát, a Független Kisgazdapárt egyik titkárát; Horváth Mártont, a kisgazdapárt alelnökét; Taraszovits Ödönt, a Polgári Demokrata Párt népbíráját; Székelyhídy Antal kisgazda, majd szabadságpárti járásbírósági titkárt. A kitalált összeesküvésbe még 40 vádlottat kevertek bele, és ellenük büntetőeljárást indítottak.[105]

Az „összeesküvés leleplezése" után világossá vált, hogy a konzervatív nézetek terjesztésének és képviseletének legális lehetőségei kimerültek. A nem koalíciós pártok közül 1948 nyarán már csak a Demokrata Néppárt élt, de tevékenységének színtere csak a parlament maradt, szegedi szerepük

[101] VDCSMMT 1945–1948. 172.

[102] Szegedi Friss Újság, 1948. ápr. 2. Közli a teljes vezetőség névsorát.

[103] SZH, 1948. márc. 21. 1948. márc. 20-án a következő vezetőséget választotta meg a kisgazdapárt: elnök: Tóth László egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, társelnök: Bába János gazdálkodó, ügyvezető elnök: Fábián Ferenc újságíró, pártigazgató: Szabó László népbíró, titkár: Németh László újságíró. Alelnökök: Börcsök Károly, Csányi József, Dobó Gyula, Horváth Márton, Török Ferenc, Virágh István, Madarász János, Róvó Szilveszter.

[104] KISZELY GÁBOR 2000. 70.

[105] SZMB bünt. ir. B. IV. 2462/1950. A Lévay-féle csoportról ír: BÁLINT LÁSZLÓ 2005. 49–75.

megszűnt. A Független Magyar Demokrata Párt a választások után szintén megszüntette helyi tevékenységét.[106]

Az 1944. évi orosz megszállás gyökeres politikai fordulatot hozott Szegeden is. Kihasználva a megszállók anyagi és politikai támogatását, a Magyar Kommunista Párt néhány év alatt felszámolta a magyar demokráciát. Szeged sorsa az országéval azonosan alakult. A választásokon az országos eredményeihez képest is jelentéktelen eredményt elérő kommunisták a társadalom akarata ellenére uralmuk alá szorították a politikai és a gazdasági életet. Az őket szolgáló politikai nyomozó szervek segítségével ellenfeleiket részben megsemmisítették, részben megfélemlítették. A politikai rendszert ugyan sikerült maguk alá gyűrniük, de a lakosság nézeteit nem tudták megváltoztatni.

A megszállás után a város fejlődése csak lassan indult meg, számos gondot (munkanélküliséget, ipari elmaradottságot, közlekedést) nem sikerült kezelni. Ezek megoldása a pártállam kezébe került.

[106] NÉMETH DEZSŐ 1992. 208.

II. A RÁKOSI-DIKTATÚRA ÉVEI

1. BEVEZETÉS

1948. június 12–14-én tartották Budapesten a SZDP és a MKP egyesülési kongresszusát, ezután az új párt, a Magyar Dolgozók Pártja felszámolta Magyarország 1945 után kialakult demokratikus rendszerét, és hazánk társadalmi, gazdasági, kulturális életét totális ellenőrzés alá vonta.

Az átalakulási folyamat keretében létrejöttek szovjet minták alapján a Rákosi-rendszer létének jogi keretei, kiépült a pártállami igények teljesítésére alkalmas állami közigazgatási, rendvédelmi (államvédelmi) és gazdaságirányítási intézményrendszer. Kialakult egy strukturált, a pártvezetés igényeinek teljesítésére kész pártapparátus, amely szovjet módszerek alapján képes lett a társadalom ellenőrzésére. Ezzel párhuzamosan folytatódott a nem kommunista, demokratikus pártok szervezeteinek kommunista szempontok szerinti átalakítása, majd a pártok „temetőjébe" az újjáalakított Függetlenségi Népfrontba tömörítése, végül a tevékenységük megszüntetése.

A kommunista hatalom 1948-ban fogalmazta meg nyíltan politikai akaratát a külpolitikában, a gazdaság- és társadalompolitikában. A külpolitika prioritásai jelentősen változtak, a Kommunista Pártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) igényeihez igazodás a nyugat-európai államokkal és Jugoszláviával folytatott kapcsolatainkat behatárolták.

Sok vonatkozásban kiegészültek a kommunista politikai hatalom belpolitikai prioritásai. Az MDP vezetése gyakorlatilag átvette az államtól az államvédelem felügyeletét, az 1949. december 27-én megalakult Államvédelmi Hatóság kikerülve a Belügyminisztérium gyámkodása alól kizárólag a szűkebb pártvezetésnek tartozott felelősséggel. Az ÁVH eszközrendszerét kiegészítették. A kommunista rendszerben gyakorlatilag minden párt- és szatellit szervezeteken kívüli politikai tevékenység illegitimmé vált, sőt bizonyos párton belüli tevékenységeket is megtoroltak. A hatalom által meghatározott ellenséges csoportok köre bővült, 1950-től kezdve szinte valamennyi volt szociáldemokrata, és a két világháború között a hazai kommunista mozgalomban részt vevő pártmunkás is retteghetett, az ÁVH figyelme rájuk is kiterjedt.

Jelentősen változtak a rendszer gazdaságpolitikai elképzelései. 1949 végén a tíz munkásnál több alkalmazottal működő üzemek köztulajdonba vételével befejeződött az államosítási folyamat, és az ekkor induló első ötéves

terv az iparosítás, főleg a nehézipar fejlesztését tűzte ki célul. Ennek végrehajtása az életszínvonal meredek zuhanásához vezetett. A hatalom Magyarország gazdaságát elszakította a világpiactól, emiatt a gazdaság technikai fejlesztése attól függetlenül, elavult eszközökkel, szovjet hagyományok alapján valósult meg.

A mezőgazdaságban megindult a szövetkezetesítés, amelyet, mint ahogy Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén hangsúlyozta, 3-4 év alatt kívántak teljesíteni. Bár csak 1949 végétől tudták felgyorsítani a folyamatot, a mezőgazdasági struktúra bizonyos mértékben átalakult. Az átalakulás kedvezőtlen társadalmi és gazdasági hatásokkal járt: az árutermelő magánparaszti gazdaságok ellehetetlenítése, majd részleges felszámolása élelmiszerhiányhoz vezetett már 1950-ben.[107]

2. A VÁROS A KOMMUNISTA RENDSZERBEN

Szeged helyzete a magyar településstruktúrában jelentősen változott. A magyar tanyarendszer felszámolásának keretében a szegedi külterületi tanyákat önálló községekbe szervezték a mezőgazdaság kommunista átalakításával összefüggésben, szükségesnek látták a tanyákon élő árutermelő parasztság korlátozását és a szövetkezeteknek szánt földekről való elköltöztetését. A folyamat 1949 elejétől gyorsult fel, az 1949. január 20-án felállított Tanyai Tanács az elkövetkező hónapokban több határozatot hozott a tanyakérdés rendezésére.[108] 1949 tavaszától már megfogalmazódtak bizonyos tervek az egyes tanyaközpontok községesítésére is.

Ezek az elképzelések nagymértékben érintették Szegedet. A belügyminiszter 1949. május 11-én elrendelte a város külterületéhez tartozó „lakotthelyek" községgé alakítását.[109] A döntést követően a város külterületét lakossági és gazdasági szempontból átvilágították. A községesítés után bizonyos szerepet hagytak a városnak, mert a tanyaközpontokban még nem létezett olyan infrastruktúra, amely lehetővé tette volna a községek működését. Az események 1949 végén gyorsultak fel, 1949 decemberében a belügyminiszter 1950. január 1-i hatállyal nyilvánította önálló községeknek ezeket a tanyaközpontokat. A községek megalakításával a város területének több mint 80%-át elvesztette, az 1949. évi 816 km^2-ről 161 km^2-re csökkent. 1952. január 1-én Domaszék (Feketeszél) községgé alakításával a város területe tovább csökkent 109,4 km^2-re.[110]

Más tényező is rontotta a település helyzetét. A Kominform Jugoszláv Kommunista Pártot bíráló 1948. június 27-i határozata után Magyarország és déli szomszédja között gyorsan romlottak a kapcsolatok, ezért a beruházásokat kezdték elvonni a déli határokról. Így 1949 tavaszán ugyan az MDP Titkársága engedélyezte, hogy fonoda épüljön Szegeden, de olyan határozatot hozott, hogy az ezek után következő könnyűipari beruházásokat a Vas-Zala-Somogy megyék alkotta területekre kell koncentrálni.[111] A két állam közötti külpolitikai feszültséget a Rajk-per csak tovább fokozta. Rákosi Mátyás szemlélete, miszerint „nekünk tudomásul kell vennünk, hogy déli határainkon egy mindenre elszánt kalandor banda áll ugrásra készen", alapvetően meghatározta a város jövőjét. Ezután a szegedi pártszervek gyakorlatilag minden ellenzéki tevékenységet titoizmussal azonosítottak. A Nagyszegedi Pártbizottság 1949 őszén felülvizsgálta politikai területének déli határok melletti részeit. A vizsgálat során felmérték a térségben élő ellenséges elemeket (kulákokat, Horthy-tiszteket, stb.), a délszlávokat, és a határszéli lakosság rétegződését. A pártbizottság 1949 decemberében kérte az illetékes állami és pártvezetőket (Farkas Mihály, Péter Gábor, Kádár János), hogy „a határ közeléből az ország távolabbi részére telepítsék át azokat az elemeket, akik erősen feltételezhetőleg [sic FCs] a titoista ügynökök munkáját támogatják".[112]

A konkrét lépésekre nem sokáig kellett várni. 1950. január 3-án tisztázatlan körülmények között meggyilkolták Kiss Imre, bizonyos fokig aberrált, szeged-lengyelkápolnai volt párttitkárt. A gyilkossággal a politikai hatalom egy kulákcsoportot vádolt meg, és egy statáriális bírósági eljárás során két embert kivégeztetett.[113] Az MDP Titkársága Ács Lajos politikai bizottsági tagot küldte ki a helyzet vizsgálatára, aki a térség politikai helyzetét is felmérte. A vizsgálat részben megdöbbentő eredményeket hozott. Kiderült, hogy még a Kiskundorozsmai Járási Pártbizottság titkára sem hitte az ügyet politikai természetűnek, és a kisparasztok „támaszt nyújtanak lényegében a gyilkosnak". A vizsgálat alapján az MDP Titkársága 1950. január 18-i ülésén határozatot hozott mindazon 14 ember azonnali kitelepítéséről, akik tudtak a gyilkosságról. Elrendelte, hogy 20 kulákot azonnal internáljanak a családjaikkal együtt. A határozatot néhány napon belül végrehajtották.

Az MDP Titkársága döntött arról is, hogy a nyugati és déli határok mentén egy 15 km széles határsávot létesít. Ebben az övezetben megszigorították a lakosság életfeltételeit, különleges igazolványhoz kötötték az ott tar-

[107] A korszakra vonatkozó legjelentősebb összefoglaló irodalom: IZSÁK LAJOS 1995.; ROMSICS IGNÁC 1999.; GYARMATI GYÖRGY 2001. 557–640.; GERGELY J.–IZSÁK L. 2000. 304–450.

[108] A tanyarendszer felszámolására l. BELÉNYI GYULA 1996. 97–102.; ORBÁN SÁNDOR 1980.

[109] Magyar Közlöny. Hivatalos lap. 1949. 99. sz. máj. 11. A községek a következők: Lengyelkápolna (Zákányszék) (5203-13-8/1949. sz. BM. rend.), Városlanya (Ásotthalom) (5203-16-8/1949.), Szatymaz (5203-12-8/1949.), Röszke (5203-15-8/1949.), Felsőközpont (Balástya) (5203-18-8/1949.), Alsóközpont (Mórahalom) (5203-14-8/1949.), Csengele (5203-17-8/1949.), Ruzsajárás (Csorva) (5203-19-8/1949.), Királyhalom (Mórahalom) (5203-13-8/1949.). A továbbiakra l. a Közigazgatás című fejezetet.

[110] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 5.

[111] MOL-MDP54. ir. 31. őe. 1949. febr. 24-i ülés jkv.

[112] MSZMP45. ir. 2. fcs. 94. őe. Fegyveres testületekre vonatkozó iratok. 1949. dec. 28.

[113] SZMB bünt. ir. B. 801/1950. A perben felléptetett tanúkat a B. 6688/1950. sz. perben elítélték.

tózkodást, és bizonyos gazdasági tevékenységeket korlátoztak. Az egyszeri beutazásokat a rendőrség különleges engedélyéhez kötötték. A szovjet kívánságokkal összhangban a testület elrendelte, hogy a határsávból a legveszélyesebb 1500 személyt 3 hónapon belül, a többieket fokozatosan ki kell telepíteni, s a határsávban tartózkodó apácák és szerzetesek eltávolításáról is határozott.[114] A kitelepítésre kijelölt 1500 fő névsora 1950. május közepére elkészült.[115] 1950. június 23-án a Szeged környéki határsávból 456 személyt telepítettek ki a Hortobágyra.[116]

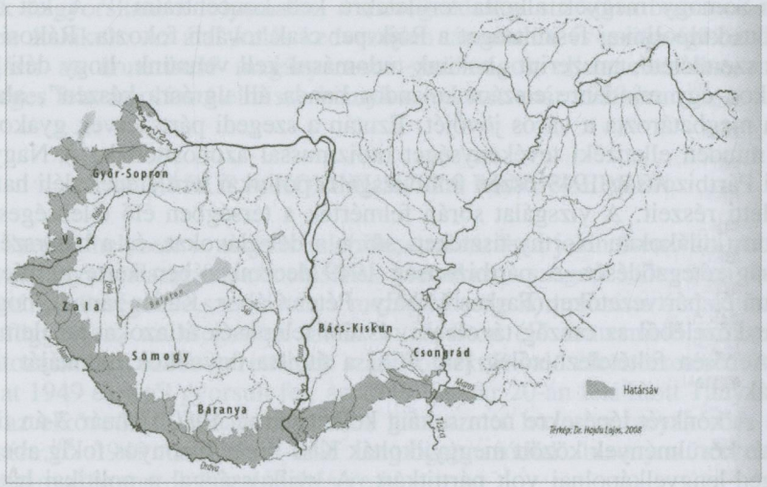

36. A kialakított határsáv, 1950

A határsáv vonalát úgy kellett meghúzni, hogy abba 50 000-nél nagyobb lélekszámú település ne essen bele. Emiatt Szeged ugyan kimaradt a határsávból, mindazonáltal a lakosság szabad mozgása nehezebb lett. Az a különleges helyzet állt elő, hogy a várostól északabbra fekvő Tápé (a Tápéirét miatt) valamint Kiskundorozsma is a különleges övezetbe került. Sokkal

[114] MOL-MDP54. ir. 94. őe. 1950. ápr. 12-i ülés jkv. A déli határsáv létesítésének körülményeiről a szegedi összefüggéseket is tárgyalva részletesen ír ORGOVÁNY ISTVÁN 2001. A szovjet kívánságok a következők voltak: a hazánkban levő egyre hatalmasabb orosz technikai erőforrás védelme érdekében a déli és nyugati határok hermetikus lezárása, és úgynevezett védőövezetek kialakítása ahol csak rendszerhű emberek lehetnek stratégiai foglalkozásokban (erdőőr, vendéglős, szállodaigazgató, stb.) l. erre OKVÁTH IMRE 1998. 106.

[115] MOL-MDP54. ir. 1950. jún. 7-i ülés jkv. A szovjet kívánságok a következők voltak: a hazánkban levő egyre hatalmasabb orosz technikai erőforrás védelme érdekében a déli és nyugati határok hermetikus lezárása, és úgynevezett védőövezetek kialakítása ahol csak rendszerhű emberek lehetnek stratégiai foglalkozásokban (erdőőr, vendéglős, szállodaigazgató, stb.) l. erre OKVÁTH IMRE 1998. 106.

[116] MSZMP31. ir. 1. fcs. 27. őe. Titkári jelentések. 1950. jún. 26.

súlyosabb képet mutatott a határsáv bevezetésének gazdasági hatása, a korlátozások miatt a parasztság csak nehezen tudta megtartani pozícióit a városi piacokon. Biztonsági okokból a szegedi gyárak termelésének egy részét az ország belsejébe helyezték át, főleg hadiipari megrendelések esetében. Az ország egyetlen speciális nehéz és műszaki textíliákat gyártó üzeme, az Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalat nehézáru kapacitásának mintegy a felét áttelepítették a gépparkkal együtt.[117]

A határsáv közelsége miatt 1950 tavaszán a megyei struktúra átalakításakor Szeged elvesztette esélyét a megyeszékhely elnyerésére. A közigazgatási központot Hódmezővásárhelyen hozták létre. Az új megyeszékhely feladatai elvégzésére nem rendelkezett megfelelő infrastruktúrával, ezért az oda csoportosított állami beruházások Szegedtől is vontak el lehetőségeket. A közigazgatási átrendezés az állami és társadalmi szervek mobilizációját vonta maga után. Az Államvédelmi Hatóság Szegedi Osztályának elhelyezése viszont nem változott, a politikai hatalom fontosabbnak tartotta jelentős rendvédelmi erő állomásoztatását a városban.

Az államhatalmi intézkedések a szegedi pártszervek helyzetére is hatottak. 1950 májusában a Nagyszegedi Pártbizottságot megszüntették, a helyére szervezett Szegedi Városi Pártbizottság a Csongrád Megyei Pártbizottság alárendeltségébe került. A szervezet politikai területe kisebb lett a város közigazgatási területénél, ugyanis Szentmihályteleket, Domaszéket és Feketeszélt, amelyek ekkor még a város részei voltak, a Szegedi Járási Pártbizottság felügyelte. Ez még 1951-ben is több ellentétet okozott.

Végül a déli határ mentén zajló folyamatok a város katonai megerősítéséhez vezettek. A határok mentén, amint ez az ország nyugati határán is lejátszódott, az 1949 után telepített műszaki zár létesítésével összefüggésben a térségben erős védelmi bunkerrendszert építettek ki, amelynek több eleme a város belterületére esett.[118] Szeged déli határában ezek a műszaki telepítési munkák 1950. júliustól szeptemberig folytak.

3. AZ ÚJ POLITIKAI INTÉZMÉNYRENDSZER KIÉPÍTÉSE ÉS AZ 1949-ES VÁLASZTÁSOK

A két munkáspárt városi szervezeteinek 1948. május 9-én tartott egyesülési konferenciája megválasztotta a pártbizottság választmányának 41 tagját és 11 póttagját, valamint az egyesülési kongresszus küldötteit. Ezzel a lépéssel létrejött a Magyar Dolgozók Pártja Nagyszegedi Bizottsága, amely a

[117] MSZMP49. ir. 2. fcs. 94. őe. Iparfejlesztéssel, ipartelepítéssel kapcsolatos iratok. OTH 1950. márc. 5-i levele.

[118] A műszaki zár telepítésére l. BALLÓ ISTVÁN 1999. 818–822. A műszaki zárba 1 500 000 harckocsi aknát, 2 500 000 gyalogsági aknát terveztek beépíteni.

következő időszakban a politikai élet egyedüli tényezője lett. A városi pártszervezet 1950-ig egyenrangú volt a Csongrád megyei Pártbizottsággal, kiemelt pártbizottságként ellenőrizhette a Kiskundorozsmai Járási Pártbizottságot, valamint a Tiszamelléki Járási Pártbizottságot.[119] A pártválasztmány május 12-én, a pártbizottság végrehajtó bizottsága általános titkárává Zöld Sándort választotta meg. Az általános titkár munkáját szaktitkárok segítették: pl. Kövi Béla, ifj. Komócsin Mihály.

A munkáspártok egyesülése után fontosabb helyi funkcionáriusok felfelé (központi testületekbe, végrehajtó szervekbe) áramlása megindult, Komócsin Zoltán 1948 júniusától az MDP KV Titkárságának munkatársa lett.[120] Zöld Sándor sem maradt sokáig a helyén, miután a párt I. kongresszusán az MDP KV póttagjává választották, 1948. október 30-án kinevezték a Belügyminisztérium adminisztratív államtitkárává.[121] (Az 1948. november 1-i helyi pártbizottsági ülésen még részt vett). Zöld helyére ifj. Komócsin Mihály került (hivatalosan 1949. január 1-től). A tendencia a párt tömegszervezeteit sem kerülte el. A folyamat 1950-ben is folytatódott. A budapesti KV Titkárság 1950. június 7-én rendelte fel a fővárosba ifj. Komócsin Mihályt, aki a KV Agitációs és Propaganda Osztálya helyettes vezetője lett.[122] (ifj. Komócsin június közepén költözött fel a fővárosba.) A fontosabb funkcionáriusok kiemelése után a helyi kommunista pártszervezet már nem tudott tekintélyesebb pártvezetőt kiállítani, ezért 1950. június 7-én az átszervezett Szegedi Városi Pártbizottság élére a fővárosból Zombori Jánost helyezték vissza.[123]

A két munkáspárt egyesülésekor került be a Nagyszegedi Pártszervezet végrehajtó bizottságába a BM Államvédelmi Osztályának szegedi vezetője, Janikovszky Béla, akinek pártvezetői tisztsége egyben jelképezte az államvédelem nyílt pártirányítását.[124] Az államvédelmi szervezetben történt változások (BM Államvédelmi Hatóságának megalakulása) miatt Tatai István államvédelmi őrnagy lett a párt végrehajtó bizottságának a tagja. A párszervezet 1950-es átszervezése után az államvédelem helyi vezetője már nem vett részt a városi pártbizottság munkájában (a megyeiben igen).

37. Szegedi párt és állami vezetők a Lenin-Sztálin szobor előtt, 1951
Reszta Miklós, Kása Andrásné, Dénes Leó, Lengyel Mária, Zombori János, Bite Vince, ifj. Simon Béla, Nagy Géza, Makra Mihály, Csíkos Istvánné

A helyi pártszervezetben a két párt egyesülése után 1948 őszén megkezdődött a párttagság felülvizsgálata, 1949. február végéig 21 388 tagból 4334-et javasoltak az eljáró bizottságok kizárni, 2468-at pedig tagjelöltté visszaminősíteni. Ezen javaslatokat általában elfogadták a párt alapszervezetek, így a szegedi pártszervezet létszáma mintegy 1/3-ával csökkent. A felülvizsgálat tulajdonképpen az MDP szociáldemokrata szárnya ellen irányult, amit jól mutat az a tény, hogy a 6329 volt szociáldemokrata MDP tag közül 1710-et kizárni, 866-ot visszaminősíteni javasoltak (41%). A felülvizsgálatok során a párttag önálló kereskedők és kisiparosok több mint 57%-ának, a párttag értelmiségiek közel 47%-ának szűnt meg a tagsága.[125]

A párt számára nélkülözhetetlen államvédelmi apparátus egyre inkább önállósodott. A szervezet funkciói a két munkáspárt egyesülése után jelentősen bővültek, amikor Kádár János a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságává fejlesztette őket. 1950. január 1-i hatállyal a szervezet Államvédelmi Hatóság néven önállóvá vált, és közvetlenül a központi pártvezetők el-

[119] A Kiskundorozsmai Járási Pártbizottság alá tartoztak Algyő, Árpád, Kiskundorozsma és tanyai központjai, Öttömös, Pusztamérges, Pusztaszer, Sándorfalva, Tápé községek és Szeged felsőtanyai részeinek pártszervei, a Tiszamelléki Járási Bizottság alá Baks, Deszk, Ószentiván, Gyálarét, Kübekháza, Röszke, Szőreg és Újszentiván községek, valamint Szeged alsótanyai részeinek pártszervei.

[120] SEGÉDKÖNYV 1989. 200–201. Komócsin Zoltán később 1948. dec. 14-től 1949. június közepéig a Vas megyei Pártbizottság titkára, 1949. június közepétől a MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője lett 1950 októberig, amikor Sztálin engedélyével beiskolázták a SZKP hároméves pártfőiskolájára. 1953 januárban, miután visszahívták, visszakerült korábbi funkciójába, majd 1954 elejétől átvette az osztály irányítását. 1955 decemberben leváltották, s a Hajdú-Bihar megyei Pártbizottság titkára lett.

[121] ÉLETRAJZI LEXIKON 1987. 462–463. Zöld Sándor 1950 márciusában az MDP Politikai Bizottságának tagja lett, majd júniusban belügyminiszterré nevezték ki. Az ÁVH várható letartóztatása elől 1951. ápr. 20-án az öngyilkosságba menekült, miután családját lemészárolta.

[122] Uo. ifj. Komócsin kb. egy éven át dolgozott ebben a beosztásban. Miután azonban Horváth Mártonnal konfliktusai támadtak, a MDP KV Titkárság 1951. márc. 16-án a budapesti XII. kerület pártbizottság titkárának nevezte ki. L. erre MOL-MDP54. ir. 144. őe. 1951. máj. 16-i jkv.

[123] MOL-MDP54. ir. 103. őe. 1950. jún. 7-i ülés jkv. A Titkárság az ülésen először elutasította a kinevezést azzal, hogy Zombori Jánossal Kádár János még beszéljen. A beszélgetés valószínűsíthetően megtörtént, és Zombori még júniusban megkezdte Szegeden a munkáját. Zomborit 1948-ban helyezték szegedi szakszervezeti pozícióból Budapestre.

[124] Janikovszky szegedi tevékenységére l. BÁLINT LÁSZLÓ 2004/c.

[125] MSZMP45. ir. 2. fcs. 101. őe. Tagfelülvizsgálattal kapcsolatos iratok. Részletes adatok l. FARKAS CSABA 2009/a. 29.

lenőrzése alá került. Az ÁVH Szegedi Osztályának az élén az önállósodás után is változatlanul Tatai István államvédelmi őrnagy állt. A Szegedi Osztály komoly erőket állomásoztatott a városban, az operatív nyomozó állományon kívül 1951-től kezdve jelentős karhatalmi személyzetet is telepítettek, amelynek elhelyezésére egy laktanyát építettek.[126] Ebben a laktanyában helyezték el az ÁVH tiszthelyettes képző iskoláját, amely egyben karhatalmi zászlóaljként is működött. Az állomány rendszeresített létszáma 680 fő volt.[127] Az operatív politikai nyomozói létszám 100 fő körül alakult, ezek nagy része a megyei központban (1953-ban 79 fő), kisebb része a városokban és járásokban (1953-ban 16 fő) dolgozott.[128]

A szegedi államvédelmi apparátus fontos eleme lett a szegedi határőr zászlóalj, miután a Határőrség szervezetét az ÁVH-ba integrálták. A zászlóalj egy századot Mórahalmon állomásoztatott. A határőr zászlóalj állománya és az ÁVH operatív és karhatalmi állománya között több esetben támadt ellentét.

Az államvédelem a társadalom ellenőrzését ügynöki hálózata által végezte. Az ügynöki hálózat viszonylag nagy létszámú volt, egy megyei összesítés szerint 1954-ben a megyében az államvédelemnek 236 ügynök, 44 rezidens, 585 informátor dolgozott. A korábbi időszakokban még ennél is nagyobb volt a hálózat, 1953-ban 1763 személyt zártak ki belőle (ezek egy része a honvédségi elhárításból került ki).[129] Ez jelzi, hogy a beszervezett emberek jelentős részét az államvédelmi rendszer nem tudta felhasználni, mindig nagy volt a fluktuáció.

Az államvédelmi rendszer hatékonyságát csökkentették a társadalom egyes rétegei elleni represszió, amelyek által egyes értékes informátorok számára az információszerző lehetőségek megszűntek, és az emberek közötti kapcsolatok megszakadtak. Nem véletlenül szörnyülködött az egyik szegedi parancsnok 1958-ban, „van olyan (emberünk), aki az összes kisgazdát ismeri, közben egy félreeső tanyán tehénápoló...".[130] A hatékonyságra tulajdonképpen nem is volt szükség, hiszen a rendszer a totális megfélemlítésre épült. Az államvédelmi rendszer totalitásra törekedett az ellenségesnek tartott rétegek ellenőrzésében. 1954-ben a megyében nyilvántartottak és ellenőriztek 753 csendőrt, 3500 kulákot, 700 volt katonatisztet, 390 volt horthysta rendőrt és csendőrt, 60 volt leventetoktatót, több mint 100 volt tőkést és több tízezer szektást és jobboldali párttagot.[131]

Az állami szervek közül különösen fontosnak bizonyult a jogszolgáltatás kommunista igények szerinti átalakítása. A két munkáspárt egyesülése

[126] SZVT Mg. ir. 2. d. 8130-73/1950. sz.
[127] KAJÁRI ERZSÉBET 2001. I. k. 136.
[128] Uo. 92. és 94.
[129] KAJÁRI ERZSÉBET 2005. II. k. 109–129.
[130] Belügymin. Koll. ir. 1958. aug. 6-i ülés jkv. 10-140/10-1958. sz. jelentése.
[131] KAJÁRI ERZSÉBET 2005. II. k. 109–129.

után a politikai ügyekben eljáró népbíróságokban immár többségbe kerültek az MDP népbírái, és már nem volt akadálya annak, hogy a népbíróságok a politikai ellenfelek megfélemlítésének, likvidálásának eszközévé váljanak.[132] A köztörvényes ügyekben eljáró törvényszékeket szintén átszervezték, 1949. december 27-től a Szegedi Törvényszék Szegedi Megyei Bíróság néven folytatta az ítélkezést. Az országban utolsóként 1950. április 1-én megszűnt Szegedi Népbíróság politikai peres ügyeit is ez a bíróság vette át, amelynek illetékessége az ilyen jellegű ügyekben 1951-ig Bács-Kiskun és Békés megyék egyes járásaira is kiterjedt. A intézményrendszer kialakulását a Szegedi Városi Tanács és végrehajtó szerveinek megszervezése zárta le. (L. a közigazgatásról szóló fejezetet.)

A két munkáspárt egyesülése lehetőséget teremtett arra, hogy a konkurens politikai erőket hatalmi eszközökkel véglegesen kiszorítsák a politikai életből. Kezdetben az MDP arra törekedett, hogy ezeket a pártokat még jobban ellenőrzése alá vonja, és engedelmes kiszolgálóivá tegye. E célból 1948 nyarától kezdve szorgalmazták a Magyar Függetlenségi Népfront megalakítását, amelyről Rákosi nyíltan fogalmazott az 1948. november 27-i KV ülésen: „Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni". A szövetségesek felszámolását szinte azonnal megkezdték, még a Népfront hivatalos létrejötte előtt az MDP felügyelete alatt több tízezer embert zárattak ki a kisgazdapártból, és a Nemzeti Parasztpártból. A megmaradt tagság már készségesen kiszolgálta a kommunisták igényeit.[133]

Szegeden a kisgazdapárt volt az a politikai erő, amely miatt a kommunisták joggal aggodalmaskodhattak: a kisgazdák egyre aktívabban kapcsolódtak be a város közéletébe, szervezeti tevékenységüket ismét felújították. Ráadásul a vezetőségüket nem választották újra (mindössze néhány funkcióváltozás történt), jóllehet a régi vezetőségben a kommunisták nem bíztak.[134] Ezért az államvédelmi szervek bevonásával intenzív kampányt kezdtek az FKGP helyi vezetői ellen. Szegeden az első lépcsőben három kisgazda vezetővel Tóth László elnökkel, Török Ferenc alelnökkel, és Szabó László pártigazgatóval bántak el különböző módon.[135] A második lépcsőben a párt közigazgatási szakemberei ellen léptek fel. A kisgazdapárt megfélemlített helyi vezetősége erre meghátrált, és elnöki tanácsuk szeptember 13-án Pálfy György és Donászy Kálmán nyugdíjaztatását kezdeményezte a párt országos vezetőségénél.[136] Az MDP politikai hadjárata a kisgazdapárt vezetésének teljes átalakulásához vezetett. A párt 1948. október 9-én gyűlést tartott, ahol

[132] A Rákosi-rendszer igazságszolgáltatásának jó összefoglalóját adja KAHLER FRIGYES 1993.
[133] Az ellenzéki pártok hatalomból való kiszorításáról jó összefoglalót ad IZSÁK LAJOS 2000.
[134] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. Szeged város polgármesterének 1948. máj. havi jelentése.
[135] Eltávolításuk részleteire l. FARKAS CSABA 2009/b. 10.
[136] Tudománypolitikai Intézet Kisgazda Levéltára. Kisgazdapárt ir. 30. d. 38. őe. Csongrád megyei levelezés. 1948. szept. 13.; SZH, 1948. szept. 14.

megújították a pártszervezet tisztikarát.[137] Ezt a vezetőséget az MDP már befolyásolhatónak tartotta. Az elképzelésük nemsokára igazolódott, a kisgazdapárt szegedi vezérkara a tagság revíziójába beleegyezett. A felülvizsgálatot Németh László, a helyi szervezet titkára irányította, aki a kommunisták hű szövetségese volt. A tagság sorsát a szegedi kisgazda szervezet központjában egy központi szűrőbizottság (ennek kommunista tagja is volt) döntötte el véglegesen, a megmaradókat az MDP vezetőivel jóváhagyatták.[138] Sokan teljesen reménytelennek érezték a pártszervezet működését, és 1949. március elején egy olyan nyilatkozatot adtak ki, hogy a párt március 5-ével minden tevékenységét beszünteti. A nyilatkozatot az MDP és az országos vezetőség nyomására visszavonták.

Némileg hasonló folyamat zajlott le a Nemzeti Parasztpártban is. Mivel a helyi szervezet vezetősége már korábban is együttműködött a kommunistákkal, az MDP itt már nem követelt a vezetőségben jelentősebb személyi változást. A párt helyi szervezetének vezetője Báthori Lajos volt, akit a kommunisták titkos párttagként kezeltek, mert egy régi büntető ügye miatt zsarolni tudták. A tagrevíziót azonban ők sem kerülhették el. 1948 november-decemberében főleg a párt értelmiségi tagjait szűrték meg. A felülvizsgálat során a tagság mintegy 15-20%-át zárták ki.

A pártok megtisztítása után immár létrejöhetett 1949. február 13-án a Magyar Függetlenségi Népfront Nagyszegedi Bizottsága, amelynek elnöke ifj. Komócsin Mihály az MDP Nagyszegedi Pártbizottságának titkára lett. A Népfront 1949. február 25-én a Radikális Demokrata Pártszövetség helyi szervezetével bővült.[139]

A Népfronton kívül rekedt pártok közül 1948. második felében már csak a Demokrata Néppárt Délkerületi Központja fejtett ki politikai tevékenységet, őket azonban a Mindszenty-ügy idején szoros államvédelmi ellenőrzés alá helyezték.[140] Bálint Sándor visszavonulása pedig megpecsételte a helyi csoport sorsát, a szervezet ezután teljesen beszüntette a tevékenységét. 1949. február 4-én a párt országos hálózata hivatalosan is megszűnt, amikor vezető testületük kimondta az önfeloszlatást.

A koalíciós pártok alávetése és az ellenzéki pártok megszüntetése után immár nem volt kérdés, hogy ki nyeri a választást. Miután csak a Népfront jelöltjére lehetett szavazni, nem maradt vitatni való. Mindazonáltal az MDP

[137] SZH, 1948. okt. 10. Elnök Dobó Gyula, ügyvezető alelnök Eperjessy Kálmán, alelnök Szabó Antal, Madarász János, Radványi Sándor, Tóth Antal, Török János, Baróti Dezső, Pakó Sándor, Gárgyán Antal, Papp István, Ördögh Imre, pártigazgató Sulyok Mihály, titkár pedig Németh László lett.

[138] Tudománypolitikai Intézet Kisgazda Levéltára. Kisgazdapárt ir. 38. őe. Csongrád megyei levelezés. Németh László beszámolója és 1949. márciusi fellebbezések.

[139] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. A főispán 1948. decemberi, 1949. februári és márciusi jelentése. A Radikális Pártszövetség a Supka Géza vezette Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt együttműködéseként jött létre 1948 tavaszán.

[140] L. erről CSAPODY MIKLÓS 2004. 226–227., 232–234., 240.

Nagyszegedi Pártbizottsága nagyon komolyan vette a választást. Világosan látták a célokat és ezek elérésére minden lehetséges eszközt bevetettek. Első lépéseként feltérképezték a lakosság politikai szerkezetét. A korábbi választások tapasztalataiból kiindulva különösen a város tanyavilágára koncentráltak. Tanyaközpontonként részletesen összeírták a számukra ellenségesnek tűnő elemeket, és közülük a legtekintélyesebbeket jellemezték, és véleményezték megnyerésük lehetőségét. A BM Államvédelmi Hatóságától beszerezték az ellenségesnek tekintett személyekre vonatkozó adatokat. Ezután a területi munka következett. Az akció lebonyolítása érdekében két háromtagú bizottságot hoztak létre, mindkét bizottság a hatalom tekintélyeiből állt: egy párttitkárból, egy közigazgatási vezetőből és egy rendőrtisztből.[141] Azokat, akik egy közösségen belül bizonyos befolyással rendelkeztek — őket „hangadóknak" nevezték —, a bizottságok beidézték, vagy meglátogatták. Közülük egyeseket rábeszéltek a Népfront melletti agitációra. Ezt néha zsarolással és megfélemlítéssel igyekeztek elérni. Azokat, akiket nem sikerült maguk mellé állítani, megfélemlítették, amelyet „leállításnak" neveztek.

Nagy gondot fordítottak az egyházi személyek megnyerésére, a kommunista hatalom velük kívánta sulykolni az emberekbe, hogy a Népfront programja nem kommunista program, hanem egy nagy nemzeti összefogásról van szó. A papokat behívatták a város kegyúri jogait birtokló polgármesterhez, és igyekeztek meggyőzni őket. Mivel az állam a papi fizetéseket 1949. január óta visszatartotta, Dénes Leó polgármester kilátásba helyezte, hogy az együttműködőknek biztosítják a fizetést. Mindazokat a plébánosokat, akik az együttműködésbe beleegyeztek (9 r. k. és 1 görögkeleti atya), felléptették a népgyűléseken annak ellenére, hogy Hamvas püspök megtiltotta papjainak, hogy a gyűléseken vagy a sajtóban megnyilatkozzanak. A hatalom megfélemlítésül Hamvas püspök bizalmasai tudomására hozta: ha a püspök megfenyíti a felszólaló papokat, akkor a párt nem akadályozza meg, hogy a népi kollégisták elfoglalják a papi szemináriumot.[142]

Végül az MDP Nagyszegedi Pártbizottsága a választás eredményessége érdekében egyes ellenséges elemeket előre felelősnek tett meg a választási eredményekért. Mintegy túszoknak tekintette őket arra az esetre, ha a választás nem a kedvük szerint alakul. Szatymazon a helyi kántorral közölték, hogy „ha nem fogja be a száját, és passzívak lesznek a szavazók", őt teszik felelőssé.[143] Ez egyben azt is jelentette, hogy ha ezeknek az embereknek nem akarnak rosszat, akkor a Népfrontra szavaznak.

[141] MSZMP45. ir. 2. fcs. 98. őe. Választásokkal kapcsolatos iratok.

[142] MSZMP45. ir. 2. fcs. 61. őe. Klerikális reakció iratai. Jelentés és összefoglalás a klérussal kapcsolatos választási munkáról.

[143] MSZMP45. ir. 2. fcs. 97. őe. Választásokkal kapcsolatos iratok. Hármas bizottság felsőtanyai jelentése.

Az agitációra az MDP igen nagy erőket mozgósított, minden agitátorra, ún. népnevelőre 20 választó jutott. A hatezer aktivista végigjárta a város lakosságát, és bíztatták az embereket: szavazzanak a Népfront jelöltjére, beszélgetéseik közben kikérdezték az embereket a politikai hangulatról, és figyelték az ellenséges megnyilvánulásokat.[144]

A politikai hatalom igen erős nyomása összességében meghozta az eredményét, a szavazók több mint 97%-a (a szavazásra jogosultak 89,4%-a) a Népfront jelöltjére szavazott. A részletes eredmény a következő volt:[145]

Névjegyzékbe felvett szavazásra jogosultak száma	95 910	
Szavazók száma	88 162	92,0%
Népfrontra szavazottak száma	85 772	97,4%
Ellenszavazat	1 741	1,9%
Érvénytelen szavazat	644	0,7%

A választási részeredmények azonban már nem mutattak egyértelmű képet. A belterületi választókörzetek, különösen a munkásság által lakott részek a kommunistáknak megfelelő eredményt hoztak, egyes körzetekben a tényleges szavazók mindegyike a Népfront jelöltjére adta a voksát. Az itt lakók közül feltehetően azok, akik nem a hatalom jelöltjeire voksoltak volna, nem mentek el szavazni.[146] A tanyavilág eredményei azonban sokkal gyengébbek lettek a hatalom szempontjából, a leggyengébb eredmény a 84-es szavazókörzetben született, ahol a Népfront jelöltje a szavazatoknak alig több mint 60%-át kapta meg.[147] Ebben a körzetben a 813 választásra jogosultból mindössze 482-en szavaztak a hatalom jelöltjére.

Szeged kommunistaellenes politizáló csoportjai illegalitásba vonultak. A titkos politikai szervezkedés azonban veszélyeket hordozott az egyre jobban kiépülő államvédelmi rendszerben. Ennek ellenére 1949-ben jelentős titkos tevékenység indult meg. Egyes, korábban a határozottan kommunistaellenes Magyar Szabadság Párt Délvidéki Szervezetében politizáló személyek 1949. március 15-én megalakítottak egy illegális szövetséget, amelynek a „Kereszt és Kard, úgyis mint Keresztény Demokrata Párt" elnevezést adták. A mozgalom programja keresztény-konzervatív szellemiségű volt, bár egyes pontjai bizonyos irrealitást tükröztek (pl. Trianoni Nagy-Magyarország követelése). A szervezet külön Ellenállási Híradót készített, amelyet röpiratszerűen terjesztettek. Külföldi kapcsolatokat is igyekeztek kiépíteni, titkos leveleket próbáltak több személynek postázni. Az Államvédelmi Hatóság végül az illegális szervezet nyomára bukkant. A „Kereszt és Kard Szövetség" tagjait letartóztatták, a házkutatások során sokuknál megtalálták a szervezet dokumentumait. A vizsgálat során a szervezkedők ellen az ÁVH kegyetlenül járt el, többször kínozták őket, a vizsgálók a saját érdekeik és igényeik szerint alakították a nyomozást. Az eljárás végén a politikai hatalom véresen leszámolt a szervezkedőkkel, a mozgalom 27 tagját bíróság elé állították, a legaktívabb szervezőket: Halápi Józsefet és Nyilassy Sándort halálra ítélték és kivégezték. Három vádlott életfogytiglani, a többiek súlyos börtönbüntetéseket kaptak. Egyes személyeket külön perekben ítéltek el. Az illegális szövetség kevésbé fontos tagjait (83 fő) internálták, a tagok egyes rokonait kitelepítették. Az internáltak közül egyeseket (Tánczos Lászlót és társait) 1953-ban az internálótáborok megszüntetésekor szabadulásuk megakadályozására bíróság elé állították és elítélték.[148] A szervezkedés felgöngyölítése után a város társadalma számára világos lett a szervezett ellenállás lehetetlensége.

[144] Az ellenséges megnyilvánulások listái MSZMP45. ir. 2. fcs. 96. őe. Választásokkal kapcsolatos ir.

[145] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. A főispán 1949. ápr. 1–máj. 25-i jelentése.

[146] MSZMP45. ir. 2. fcs. 97. őe. Választásokkal kapcsolatos iratok. Kimutatás a szegedi választókörzetek választási eredményeiről. Szeged képviseletében Császár Balázs, ifj. Komócsin Mihály, Kurlik Imréné, Révai József, Tóth Antal, Vígh Istvánné és Zöld Sándor került az országgyűlésbe. L. erre PÉTER LÁSZLÓ 1971. 106.

[147] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. A főispán 1949. ápr. 15–máj. 25-i jelentése.

4. AZ ÚJ GAZDASÁGI SZERKEZET KIALAKÍTÁSA

Az 1948-as pártfúzió felgyorsította a szegedi gazdaság kommunista átalakulását. Az 1948. márciusi államosítások után Szeged 35 nagyobb ipari üzeme közül 33-at birtokolt az állam, kettő pedig a külföldi érdekeltség miatt (Angol-Magyar Jutafonó Rt. és a svéd tulajdonú Gyufagyár) még magánkézben volt. Nagy ütemben zajlott a kereskedelem Nemzeti Vállalatokba tömörítése, 1949 nyarán már 30-35 kereskedelmi Nemzeti Vállalat működött.

A magánkézben levő kisüzemek sorsát az 1949. december végi államosítás pecsételte meg. Az 1949. évi 20. tvr. alapján ekkor a következő tíz főnél (öntödéknél öt főnél) többet foglalkoztató szegedi üzemek, valamint 100 m^2-nél nagyobb autójavító műhelyek kerültek állami kezelésbe. Ekkor államosították a még magántulajdonban levő két külföldi érdekeltségű üzemet.[149] A régi tulajdonosokat kitiltották, ugyanakkor a politikai hatalom rákényszerült, hogy a szakemberhiány miatt egyes régi tulajdonosok foglalkoztatását engedélyezze.

A változások miatt égetően szükség lett nagyobb fejlesztésekre. A gazdaság működését ugyan elősegítette a Tisza-híd üzembe helyezése (1948. november 21-én Gerő Ernő avatta fel, Rákosi Mátyásról nevezték el), de új munkahelyeket nem teremtett. Pedig a munkanélküliek száma jelentősen

[148] BÁLINT LÁSZLÓ 2005. 121–156.; SZMB bünt. ir. B. 5132/1950. sz. Halápi József és társai.

[149] MSZMP31. ir. 2. fcs. 161. őe. Az ipari üzemek államosításával kapcsolatos iratok. Az államosított vállalatok névsorára l. FARKAS CSABA 2009/b. 13.

emelkedett, 1949 tavaszán 6000 ipari és 3000 mezőgazdasági munkanélkülit tartottak nyilván.[150] Az MDP Nagyszegedi Pártbizottsága ezért 1949. február 8-án egy rendkívül panaszos levelet küldött Rákosi Mátyásnak, amelyben kérte a segítséget a probléma megoldásához.[151] A levél meglehetősen jó pillanatban született, mert 1948-ban Magyarország a Szovjetuniótól 30 270 nagy fonóorsót vásárolt, és a központi testületekben ekkor vált időszerűvé ennek az elhelyezése. Szegednek szerencséje volt, mert az előterjesztések szerint a fonóorsók elhelyezése csak új épületben tűnt igazán gazdaságosnak, ezért a pártvezetés a fonoda szegedi elhelyezése mellett döntött.[152] A Szegedi Textilkombinát építésén kívül jelentősebb állami iparfejlesztés nem történt a városban. Sőt 1950 őszén megszüntették a Dohánygyárat. A munkásokat fokozatosan átvette a Dohánygyár helyére költöző Ruházati Ipari Nemzeti Vállalat (Ruhagyár). A helyi iparban történtek kisebb fejlesztések. Létrejött a Szegedi Finommechanikai Nemzeti Vállalat, és 1950. december 21-én avatták a Szegedi Villamosvasút Vállalat dorozsmai vonalát.

38. Első gyalogosok az újjáépült hídon, 1948

A politikai hatalom gazdasági intézkedései a dolgozók számára is tartogattak kedvezőtlen fordulatokat. Rákosi Mátyás 1949. augusztus 20-án feladatként jelölte meg a „szocialista" elosztás elvének fokozottabb érvényesítését. Ennek értelmében 1950-ben számos változás történt a munkásság bérezésében. Első lépcsőben 1950. május 15-től négy szegedi (Szegedi Kender, Pamutipari NV, Szegedi Magasépítési NV és Gyárépítő NV) gyárban darabbérezést vezettek be. A változtatás a Magasépítési Nemzeti Vállalatnál komoly visszaesést okozott, az egyik legnagyobb, 560 munkást foglalkoztató

[150] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. A főispán 1949. márc. 15-31-i jelentése.
[151] MSZMP45. ir. 2. fcs. 13. őe. Párttitkárok levelezése a KV titkáraival és osztályaival.
[152] MOL-MDP54. ir. 31. őe. 1949. febr. 24-i ülés jkv.

munkáján a bércsökkenés a dolgozók túlnyomó többségénél 30-40%, egyeseknél 50-60%-ra rúgott. A fentiek miatt igen rossz hangulat alakult ki a vállalatnál. Egy jelentés szerint „a dolgozók a fizetésük kézhezvétele után szentségeltek, káromkodtak, volt olyan, aki földhöz vágta a kapott munkabért, és hangosan kijelentették, hogy ezért a pénzért itt nem érdemes dolgozni, inkább elmennek kapálni". Ennek ellenére a darabbér bevezetése folytatódott.[153]

1950. július 31-én általános normarendezés történt, amely egyes gazdálkodó szerveknél feszült hangulathoz vezetett.[154] Sztrájkveszély a Keramit Műtéglagyárnál és a Kertész Téglagyárnál alakult ki, ahol a munkások le akartak állni. A sztrájk erőteljes szakszervezeti és párt közbelépésre nem valósult meg, azonban a dolgozók egy küldöttséget menesztettek a városházára, és kérték, hogy náluk ne vezessék be az új normákat.[155] A Kertész Téglagyárban néhány munkás ledöntött 30 ezer, oszlopba rakott téglát.[156] A politikai hatalom a darabbér, valamint a normák emelése elleni elégedetlenséget keményen megtorolta. A változások ellen felszólalókat súlyosabb esetekben elbocsátották az üzemekből. A hatalom a saját embereit sem kímélte, ha az illető kételkedett a bér és teljesítményrendezés helyességében.[157]

A kommunista rendszer gazdaságpolitikája legjellegzetesebben a mezőgazdaságban mutatkozott meg. A mezőgazdaság szocialista átszervezése 1948 őszén indult meg, de nagy akadályokba ütközött, Szeged parasztsága ugyanis ellenséges, vagy legalább is közömbös érzülettel viseltetett a szövetkezetesítés iránt. A mezőgazdaság szocialista átalakítása 1950-ig nem változtatta meg alapjaiban a város mezőgazdasági struktúráját, 1950 végén csupán a termőföldek 8,8%-a volt a tszcs-ék kezén. (L. a mezőgazdasági fejezetet.)

5. TÁRSADALOMELLENES INTÉZKEDÉSEK

A két munkáspárt egyesülése után a kommunista párt társadalompolitikai elképzelései érvényesültek, melyeknek a célja volt, hogy korlátozza az ellenséges társadalmi rétegeket, akadályozza, sőt megszüntesse azok kapcso-

[153] MSZMP45. ir. 1. fcs. 9. őe. 1950. máj. 27-i pártbizottsági ülés jkv. Jelentés az üzemeinkben most bevezetésre került darabbérezés jelenlegi állásáról.
[154] MSZMP45. ir. 2. fcs. 163. őe. Alapbéremeléssel és normarendezéssel kapcsolatos iratok. 1950. aug. 5.
[155] MSZMP31. ir. 2. fcs. 163. őe. Alapbéremeléssel és normarendezéssel kapcsolatos iratok. 1950. aug. 25.
[156] MSZMP49. ir. 2. fcs. 49. őe. Aktivák jelentései a népnevelő munkáról. 1950. jún. 27.
[157] MSZMP31. ir. 2. fcs. 163. őe. Alapbéremeléssel és normarendezéssel kapcsolatos iratok. A szervezési osztály 1950. aug. 25-i jelentése. A jelentés szerint „el kellett távolítani a szegedi Téglagyárak vállalatvezető helyettesét, aki opportunista magatartásával a Minisztertanács határozatát nem tette magáévá".

latait a kommunista hatalom által preferált csoportokkal. Ezen társadalompolitika által a kommunista állam a működésének zavarait, hiányait és tévedéseit ezen ellenségesnek tartott rétegek tevékenységeként magyarázhatta.

Az MDP a megalakulása időszakában szigorította az egyházellenes tevékenységét. 1948 júniusában került sor a felekezeti iskolák állami tulajdonba vételére. Június 8-án berendelték a főispáni hivatalba a város összes belterületi plébánosát, és közölték velük, hogy bármilyen ellenséges jelenségért őket teszik felelőssé.[158] A 13 általános és négy középfokú felekezeti iskola átvételére június 11. és 17-e között került sor. A hatalom a fenyegetéseinek érvényt szerzett, és minden államosítás elleni fellépést megtorolt. Népíróság elé állították Csák Boldizsár jezsuita atyát, Pongrácz Lórántot, a Klauzál Gábor Gimnázium hitoktatóját, mert az iskolaállamosítások ellen szólaltak fel, első fokon 4 év valamint 3 és fél év börtönre ítélték őket.[159] 1948 őszén tovább folytatódott az egyházak elleni hajsza. Szeptemberben vizsgálat indult Szeged-Somogyitelep a népkonyhát vezető Szent Vince missziós nővérek ellen. A vizsgálat után 1948. október 22-én azonnali hatállyal felbontották azt a szerződést, amelyet még 1932-ben kötött a város a népkonyhák kezelésére vonatkozóan a renddel. Fehér Katalin főnöknőt és Mezei Veronika szerzetes nővért munkásbíróság elé állították, és egy erősen koncepciógyanús, politikai színezetű eljárás során 4 és félévi illetve 4 évi börtönre ítélték őket.[160]

Az egyházak tevékenységét tervezetten támadták, ezekben az akciókban az iskolák tanulóit használták fel. Rendszeresen megtörtént, hogy diákokat készítettek fel, akik a hittanórákon provokálták a paptanárokat, előre megbeszélt kérdésekkel igyekeztek ezeket az oktatókat a diáktársaik előtt nevetségessé tenni.[161] Az MDP Nagyszegedi Pártbizottsága 1948. október végén határozta el, hogy felszámolja az iskolákban a tanulók csoportos miselátogatását. Kiválasztottak minden iskolában néhány olyan diákot, akik vallásosságukról voltak ismertek, és különféle módszerekkel rávették őket arra, hogy az ebből az alkalomból szervezett iskolagyűléseken felszólaljanak, és a kommunista érdekek szerint érveljenek. A javaslatokat hat iskolában ellenvetés nélkül elfogadták, azonban az államosított leánygimnáziumban felszólalt két nyolcadikos diáklány, akik ezt a tervet élesen ellenezték. Sikerült is a gimnázium tanulóifjúságát maguk mellé állítaniuk, az igazgatónak kellett elfogadtatnia a javaslatot. Mivel a leányok a „legjobboldalibbnak ismert családokból" származtak, az iskola tanácsa azonnal kicsapta őket.[162] Az intézkedéssel a hatalom elérte a misékre járó diákság számának bizonyos csökkenését.

Egyes akciók kicsúsztak a hatalom ellenőrzése alól. Az 1949-es választások májusi finisében egy éjszaka ismeretlen tettes behatolt a Kálvária utcán levő kápolnába, ott az oltárterítőt összegyűrte, a szentképeket leköpdöste, és az egyik kehelytartó üreget kifeszítette. A vizsgálat során a jezsuita rendház egy részében elhelyezett tanoncotthon igazgatója kénytelen volt elismerni, hogy az egyik tanonc tette. A rend nem tett komolyabb lépéseket.[163]

A Mindszenty József elleni államvédelmi eljárás idején minden iskolában rendkívüli szülői és nevelőtestületi értekezleteket szerveztek, amelyek elítélték a hercegprímás tevékenységét, és szigorú megbüntetését követelték. Az államvédelmi szervek a lakosság hangulatát többször is megszondázták. A kialakult kép nem volt éppen kedvező, a társadalom véleményét mi sem bizonyította jobban, mint hogy Mindszenty őrizetbe vétele után nőtt a belvárosi templomok látogatottsága.[164] A politikai hatalom fokozta nyomását, az egyháziak fizetését visszatartotta, elkezdte igénybe venni az egyházi épületeket. Így került a jezsuita rendház épületének első emeletére a Petőfi Sándor tanoncotthon, amely állandó feszültségek forrása lett. 1949 tavaszán megszigorították a plébániák és gyülekezetek mellett működő kongregációk figyelését, a pártaktivisták beléptek ezekbe. A begyűjtött adatokat intézkedés céljából átadták az államvédelmi szerveknek. Az egyházak karitatív tevékenységét sem nézték jó szemmel. A Madách utcai apácák 1949 elején gyűjtésbe kezdtek, tanyai parasztcsaládokat kértek fel élelmiszerek adományozására, és abból ellátták a szegényebb sorsú gyerekeket és anyákat. A kommunisták kezdeményezték a csoport feloszlatását.

A fakultatív hitoktatás 1949 őszi bevezetése növelte a feszültséget, Hamvas Endre püspök körlevélben figyelmeztette híveit, hogy szeptember 15-ig írassák be gyermekeiket hitoktatásra. Lépését a politikai hatalom erősen kifogásolta. A püspök akciója viszonylag sikerrel járt, hiszen a város egyes belterületi és külterületi iskoláiban már jóval a határidő lejárta előtt 70-80%-os (a református hittannál még nagyobb) volt a jelentkezési arány. A jelentkezési határidő lejárta után a középiskolákban kb. 60%-os, a belterületi általános iskolákban 80%-os, a tanyai iskolákban viszont 95%-os (néhol 100%-os) jelentkezési arányt tapasztaltak. A fakultatív hitoktatást a hatalom különféle trükkökkel igyekezett akadályozni. A hittanórákat a rendes tanítási idő helyett délutánra tették, és rászerveztek valami egyéb programot. Tanyákon kísérleteztek azzal, hogy a hittanoktatást az esti órákra tették,

[158] Főisp. biz. ir. 8/1948. res. sz.

[159] NB. ir. NB. 1217/1948. sz., NB. 1294/1948. sz.

[160] Főisp. biz. ir. 2/1948. res. sz. A főispán 1948. okt. jelentése. A Szent Vince missziós nővérek elleni vizsgálat és per anyagát nem leltem fel, ezért a háttérről objektív tényeket nem tudok szolgáltatni. [FCs]

[161] MSZMP45. ir. 1. fcs. 3. őe. 1949. pártbizottsági ülés jkv.

[162] Főisp. biz. ir. 2/1948. res. sz. A főispán 1948 októberi jelentése, MSZMP45. ir. 2. fcs. 13. őe. Párttitkárok levelezése a KV titkáraival és osztályaival. 1948. nov. 3.

[163] MSZMP45. ir. 2. fcs. 61. őe. Klerikális reakcióra vonatkozó iratok. 1949. máj. 12-i választási hangulatjelentés. A Kálvária utca ma Kálvária sugárút.

[164] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. A főispán 1949. januári jelentése. A jelentés kispolgári reakciós elemeknek nevezi őket.

remélve azt, hogy a gyerekek nem maradnak ott a sötétség miatt. Keserűen tapasztalhatták viszont, hogy a gyerekek mindezek ellenére a hittanórákra sok helyen szülői kísérettel is elmentek.[165]

Az egyházak üldözése ellen a vallásos társadalom, főleg a fiatalság többször fejezte ki tiltakozását. Különösen kemény ellenállást mutatott a kommunista intézkedésekkel szemben az államosított Szent Erzsébet Leánygimnázium diáksága. 1949 októberében két első osztályos tanuló a gimnáziumban elhelyezett vörös csillagot leszakította, és a faliújság közleményeit is letépték. A tanulókat azonnal kizárták az iskolából.[166]

Az egyházellenes támadások 1950-ben érték el csúcspontjukat, a politikai támadások egyre inkább adminisztratív jelleget öltöttek. Folytatódtak a szerzetesrendek ingatlanainak igénybevételi eljárásai, ennek keretében 1950 februárjától egyes rendek házait elvették, s a szerzeteseket más épületekbe kívánták költöztetni.[167] A kórházakban ápolónővérként dolgozó apácákat 1950 májusában megfosztották állásuktól. Szegeden az ügy zökkenőmentes lebonyolítása érdekében több pártbizottsági aktivista betegként befeküdt a Városi Kórházba, és az apácák leváltásában segédkeztek.[168]

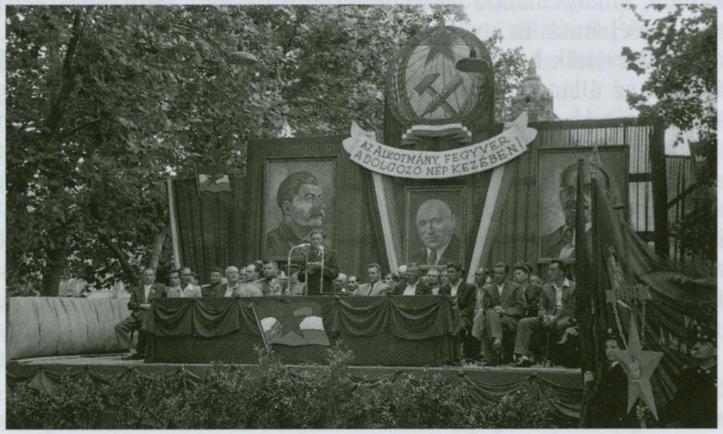

39. Az elnökség az alkotmányunk ünnepén rendezett nagygyűlésen, 1950. aug. 20.

Az MDP Titkárságának 1950. április 12-i határozata alapján 1950. június 9-10-én került sor a szerzetesek kitelepítésére.[169] Az akció során több száz apácát és szerzetest (Csongrád megyéből 345-öt) szállítottak el az ország egyes kijelölt rendházaiba: A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek három szegedi zárdájából például 143 (a Szentháromság utcai rendházból 122) apácát, a jezsuita rendházból 21 szerzetest, a Soproni Szent Orsolya-rend szegedi apácáitól 15 személyt, a minorita rendházból 12 személyt. A kitelepítéskor a jezsuitákat Mezőkövesdre vitték, a többi említett szerzetes Egerbe és Vácra, valamint Ludány községbe került. A ferencesek kényszerlakhelyének Debrecent jelölték ki. A piarista rendházból kitelepített szerzeteseket a váci püspöki palotában helyezték el.[170] A szerzetesek személyes tulajdonait később küldték utánuk. A hatóságok azokat a dolgokat, amelyeket a rendek tulajdonának tekintettek nem adták ki.[171] A szerzetesrendek ingatlanait és vagyonát a város hasznosította iskolák, kollégiumok és más intézmények céljára.[172] A hatalom eközben az egyházi személyiségeket egyre erőszakosabban próbálta bevonni olyan akciókba, amelyek a saját céljaiknak kedveztek. 1950. április végén zajlott a „Megvédjük a békét" mozgalom aláírásgyűjtő kampánya. Április 28-án este fél tíz tájban a püspököt az Aradi vértanúk terén 20-30 pártaktivista körülfogta, és felszólította, hogy írja alá a békeívet. Miután erre nem volt hajlandó, április 30-án este a püspöki rezidenciánál tüntetést rendeztek, ahol jelszavakat kiáltoztak.[173]

A hatalom társadalompolitikájának fontos elemét képezte a gazdagparasztság, a kulákság elleni politikai támadássorozat. Az eljárások különösen az 1948–1950 közötti időszakban voltak szigorúak, mert ezeket a kialakuló kommunista hatalom a parasztság elrettentésére használta. 1948 nyarán például egy cséplőgép tulajdonost és alkalmazottait, valamint 12 szegedi gazdát állítottak uzsorabíróság elé azzal a váddal, hogy a cséplés adminisztrálásakor nem megfelelő adatokat vezettek be a nyilvántartásokba. Az eljárás során Papdi Antal cséplőgép tulajdonost 9 évi, alkalmazottját Csízik Mihály napszámost 8 évi, a többi gazdát 2 hónaptól 3 évig terjedő börtönre ítélték.[174]

Az 1949. március 4-én tartott pártbizottsági ülésen a budapesti pártközpont megbízottjaként jelen levő Komócsin Zoltán a következőképpen jellemezte az MDP kulákság elleni eszközeit és céljait: „...A kulákságnak *össze kell törni a gerincét, meg kell törni az öntudatát, bátorságát* (kiemelés tőlem). Ha falun történik valami provokáció, akkor a kulákságot be kell vinni a rendőrségre, *összeverni* (kiemelés tőlem), és a falunak is tudnia kell arról, hogy a kulákot jól elverték...". A pártbizottsági ülésen Komócsin Zoltán fel-

[165] MSZMP45. ir. 2. fcs. 61. őe. Klerikális reakció tevékenységére vonatkozó iratok. 1949. márc. 16-i, szept. 15-i és 1950. januári jelentések.

[166] MSZMP45. ir. 2. fcs. 40. őe. Hangulatjelentések. 1949. nov. 26.

[167] A rendházak igénybevételét a piaristákéval kezdték, l. erre BÖSZÖRMÉNYI GÉZA 2007. 28–29.

[168] MOL-MDP65. ir. Összesítő jelentés a kórházakban május hónapban lezajlott apácaleváltásról.

[169] A szerzetesrendek feloszlatására a kitelepítésük történetére l. BORSODI CSABA 2000. 183–210.

[170] MOL-MDP65. ir. 353. őe. Egyházakra vonatkozó iratok. 1950. júl. 3-i és júl. 27-i jelentés. A Miasszonyunk Szegény Iskolanővérek kitelepítésére l. SZCSPL I. 1. a. 1326/1950. sz. A ferencesek kitelepítésére: KÁLMÁN PEREGRIN 2000. A piaristákéra: BÖSZÖRMÉNYI GÉZA 2007. 51–54. A többi kisebb szerzetesi csoport kitelepített tagjainak számáról nincs pontos adat.

[171] SZCSPL I. 1. a. 1327/1950. sz.

[172] A hasznosításra l. FARKAS CSABA 2009/c. 38.

[173] MOL-MDP65. ir. 353. őe. Egyházakra vonatkozó iratok. 1950. máj. 2.

[174] MOL-MDP65. ir. 324. őe. Igazságszolgáltatásra vonatkozó iratok. Kimutatás a cséplési és terménybeszolgáltatási ügyekben hozott uzsorabírósági ítéletekről. 1948. júl. 26.

vetésére Tatai István a BM Államvédelmi Hatósága Szegedi Osztályának vezetője válaszolt: „...a reakció tevékenysége megmutatkozott...amikor egyes községekben nyílt támadásba mentek át. *Itt alkalmaztuk azokat a módszereket, amelyekről Komócsin elvtárs beszélt* (kiemelés tőlem). Összeszedtünk 10-15 kulákot...".[175]

A kulákság elleni akciók 1950-ben tetőztek, amikor a lengyelkápolnai MDP titkár meggyilkolása ürügyén húsz kulákcsaládot kitelepítettek. Vagyonuk nagy része a államra szállt.

Készpénz és boreladásból befolyt összeg	54 359,57 Ft
Ékszer, arany becsült értéke	40 000,00 Ft
Élelmiszerek értéke	10 000,00 Ft
Szálloda és Vendéglátó az áruért	31 389,00 Ft
Összesen	136 048,57 Ft.

A befolyt pénzösszeget, és az áruba nem bocsátott kisebb ingóságokat (ruha, bútorok, stb.) a termelőszövetkezetek között osztották fel, a Dózsa tszcs 13 200 Ft-ot és ruhaneműket, a Kecskéstelepi tszcs 10 000 Ft-ot, ruhaneműket és bútorokat, a baktói Alkotmány tszcs 11 500 Ft-ot, az újszegedi Haladás tszcs 4500 Ft-ot és ruhaneműket kapott, a többit a tanyavilágban levő tszcs-ék rendelkezésére bocsátották.[176]

6. A RÁKOSI-RENDSZER VÁLSÁGÁNAK KEZDETEI, A VÁROS 1951-TŐL 1953-IG

Magyarországon 1950 végéig lényegében befejeződött az intézményrendszer kialakulása, a szerkezetben ezután már csak kisebb változások történtek. A rendszer tartalékai erre az időszakra már kimerültek, a politikai-gazdasági struktúra finanszírozási hiányait egyre kevésbé tudta pótolni. Tetézték a bajokat, az MDP 1951 februárjában tartott II. kongresszusa által elfogadott gazdaságpolitikai határozatok, amelyek a lakossági életszínvonal és ellátás egyre drasztikusabb csökkenéséhez vezettek.

A vallásos tevékenység és az egyházak elleni hatalmi fellépések továbbra is folytatódtak. Ugyanakkor egyre inkább arra törekedtek, hogy a Grősz-perrel megfélemlített papság hatalommal együttműködni hajlandó csoportjait szervezetten léptessék fel. Erre szolgált az. ún. békepapok mozgalma.[177] A békepapi mozgalomhoz nem csatlakozott papságot fokozottan ellenőrizték, kapcsolataikat, templomon kívüli tevékenységüket korlátozták, és főleg azok ellen léptek fel, akik a fiatalsággal komolyabban foglalkoztak. Különösen

[175] MSZMP45. ir. 1. fcs. 3. őe. Az 1949. márc. 4-i rendkívüli ülés jkv.

[176] Belügymin. Tanácsok főo. ir. Bizalmas ir. 8. d. 00102/1950. sz.

[177] MSZMP31. ir. 2. fcs. 149. őe. Az egyházakra, klerikális reakció tevékenységére vonatkozó iratok. A papi békemozgalom történetére l. PÁL JÓZSEF 1995.

szálka volt a szemükben Lakos Endre személye. Az atya ellen, akit egyébként az ÁVH már régóta figyelt, eljárás indult, amelynek során a Bulányi György és társai ellen indított perben jogerősen 10 évi börtönbüntetésre ítélték.[178] A politikai hatalom fokozta erőfeszítéseit a vallásoktatás ellen is. 1952-ben törekvései már nagyobb sikerrel jártak, a katolikus társadalom ellenállása kezdett megtörni. A katolikus egyház vallásgyakorlatát is akadályozták. Adminisztratív intézkedéseket hoztak a körmenetek korlátozására, s még az egyébként szokásos húsvéti körmeneteket sem mindig engedték megtartani. Így történt 1952 húsvétján is, amikor Inczédi László móravárosi plébános körmenetét nem engedélyezték, ennek ellenére mintegy 500-an összegyűltek, de Inczédi 20 perces beszéde után békésen szétszéledtek, összetűzésre nem került sor.[179]

A reformátusok — akik imaközösségeket szerveztek — állami ellenőrzése valamennyivel enyhébb volt. Szegeden, mivel viszonylag kevés református élt, egy imaközösség működött Bakó László és Seres Zoltán lelkészek, valamint Török Imre nyugdíjas tanár vezetésével. A politikai hatalom természetesen figyelte tevékenységüket, különösen azért, mert információkat szerzett arról, hogy a református egyházon belül létezett egy „Délvidéki ébredés" nevű hitbuzgalmi csoport, amelynek Csongrád megyében Bakó László volt a vezetője. A lelkészt nemsokára el is mozdították Szegedről.[180] Az egyházi szektákat sem hagyták felügyelet nélkül. A Szegeden tevékenykedő kisegyházak (metodista, adventista, baptista, nazarénus, és Jehova tanúi) tagjait nyilvántartották. Különösen a nazarénus és a Jehova tanúi szektát tartották ellenőrizendőnek, és térítő tevékenységüket korlátozták azok vallásos pacifizmusa miatt.[181]

Nem változott a gazdagparasztság ellenes politika sem, mezőgazdasági tevékenységüket továbbra is fokozottan ellenőrizték, és sokszor indítottak eljárást ellenük. 1951-ben 45 kuláknak minősített gazdát jelentettek fel a vetés be nem fejezése miatt, őket a tanácsi büntetőbíró (szabálysértési előadó) 1000 Forint feletti pénzbüntetésre ítélte. 1952 őszén 10 kulákot az őszi vetés, 13 kulákot a trágyázás elszabotálása miatt jelentettek fel, Király János kulákot pedig az ügyészség kezére adták.[182] Különös szigorúsággal járt el a hatalom a terménybeszolgáltatással kapcsolatos visszaélések esetén. Az egyéni gazdák termésének pontos megállapítása céljából elszámoltató bizott-

[178] Lakos Endre sorsáról l. BÁLINT LÁSZLÓ 2000/b.

[179] MSZMP31. ir. 2. fcs. 150. őe. A klerikális reakció tevékenységére vonatkozó iratok. 1952. aug. 1.

[180] MSZMP31. ir. 2. fcs. 149. őe. Egyházak, klerikális reakció tevékenységére vonatkozó iratok. 1951. ápr. 9.

[181] MSZMP49. ir. 2. fcs. 87. őe. Klerikális reakció tevékenységére vonatkozó iratok. 1951. jan. 22.

[182] SZVT Mg. ir. 5200-85-6/1951. sz.

ságokat szerveztek, és ezek főleg a kulákgazdáknál számba vették a termés adatait.[183]

1951 és 1953 között keményedtek a hatósági fellépések a városi polgárság, a volt tőkés vállalkozói réteg és a Horthy-rendszer tisztviselői ellen. 1951 júniusában 23 családot telepítettek ki a Hortobágyra és Tiszaszentimrére. A legnagyobb kitelepítésre 1952-ben került sor, amikor több mint 100 polgárcsaládot vittek el a városból, lakásaikat elvették és a szegedi lakásínség enyhítésére használták fel. Bútoraikat, és holmijukat a Bizományi Vállalat értékesítette.[184]

A gazdaságpolitika torzulásai miatt 1953-ra az üzemi struktúra az országos nagyvállalatok helyi kirendeltségén kívül alig több mint 40 üzemben koncentrálódott.[185] A szegedi vállalatok közül mindössze 8 érte el az exportképesség szintjét.[186] A minőségi termelés hiánya nagy gondokat okozott néhány üzemnél.[187]

1951 és 1953 között tovább romlottak a munkásság munkakörülményei. Az ellátási nehézségek, a munkaszervezési hiányosságok, a normarendezések több esetben váltották ki a dolgozók elégedetlenségét. A legtöbb gondot a kaotikus munkaszervezésből és az anyaghiányból adódó leállások okozták, 1951 januárjában például 160 munkást küldtek el az üzemekből fagyszabadságra.[188] A beruházások hiánya miatt több gyárban, pl. a Szegedi Jutagyárban balesetveszélyes körülmények között dolgoztak. A politikai hatalom szovjet módszerekkel próbálta meg az ipari termelést növelni, munkaversenyeket hirdettek. 1951–1952-ben kiépültek az üzemekben a szovjet eredetű termelési mozgalmak. A politikai hatalom különösen szorgalmazta a magyar termelési mozgalmakat, amelyek sok gyárban kerültek bevezetésre.[189]

A válság leginkább a közellátási gondok elterjedésében jelentkezett, bizonyos területeken állandó lett az áruhiány. A rendszer első nagy közellátási válsága 1950 őszén okozott nagy gondokat, mert az állam az 1949-re tervezett takarmánynak (szálas illetve szemes) csak mintegy 2/3-át tudta begyűjteni.[190] Az első problémákat már 1950 májusában észlelték a helyi pártszervek, akik felfigyeltek arra, hogy a lakosság lisztigénylése nagymértékben megnőtt. Ugyancsak jelentették, hogy a barna kenyér felvásárlása komoly méreteket öltött. Egy jelentés szerint a munkások is kenyeret etettek a disznókkal.[191] A hatalom megpróbált intézkedéseket hozni az élelmiszerhiány leküzdésére, csökkentette az exportot, megbízható embereket, sőt államvédelmi nyomozókat rendelt ki a sorbaállásokhoz, kevés sikerrel. Politikai módszerekkel kísérelték meg a helyzetet rendezni, az ellenséges csoportokra fogták a problémákat. Az MDP Titkársága elrendelte, hogy korlátozzák az egy főnek kiadható élelmiszermennyiséget, és utasították a hatóságokat a beszolgáltatások szigorú betartatására.[192] Sajátos és egyben riasztó módon enyhült a húshiány: elszaporodott a malacok levágása, a tenyésztők 8-12 kilósan adták el őket, mert nem jutottak takarmányhoz.[193] A közellátás nehézségei miatt a kormányzat 1951 elejétől kénytelen volt bevezetni a jegyrendszert több élelmiszerre és iparcikkre.

Az ellátást több adminisztratív tényező rontotta. Mivel Szegedet agrárjellegű városnak tekintette a hatalom, a közellátást zömében saját erőből kellett megoldania. A város kb. 14 ezer kat. hold termőfölddel rendelkezett (szemben pl. Hódmezővásárhellyel, amelynek területén kb. 60 ezer kat. hold termőföld volt), és ezen a birtokállományon nem lehetett megfelelő mennyiségű növényt termeszteni. A város fő élelembeszerző forrásai, a város régi tanyavilágában fekvő falvak elapadtak, mert elsősorban a saját ellátási gondjaik miatt a Szeged felé irányuló élelmiszerszállításokat különféle rendelkezésekre való hivatkozással akadályozták és megnehezítették. Ráadásul a rossz közellátás ellenére Szegednek Budapest ellátásában is szerepet kellett vállalnia, naponta 4 ezer liter tejet szállítottak a fővárosba.

1951 tavaszán ezért a tejellátás terén alakultak ki gondok, a város napi ellátmánya ekkoriban 6 ezer liter volt a 85 ezres belterületi lakosságra. A hiány miatt csak az öregek, betegek és a szoptatós anyák ellátását biztosították (tejutalványokra), míg a lakosság többi részét figyelmen kívül hagyták. 1951 márciusában ugyan emelték a kontingenst 8400 literre, de ez sem segített sokat. Még ennél is súlyosabb nehézségek alakultak ki a húsáruk területén. 1951 februárjában a kiutalt havi húsmennyiség mindössze 140 q volt, amely a lakosság összlétszámát tekintve *havi 20 dkg* hús biztosítását sem tette lehetővé. Sokszor 200-300 ember állt sorba az árudák előtt, és ezt a tömeget a kirendelt aktivisták a legnagyobb erőfeszítésük ellenére sem tudták szétoszlatni. Az ellátás javítása érdekében a városi pártbizottság levelet intézett Nagy Imre élelmezésügyi miniszterhez, és kérte segítségét a helyzet

[183] MSZMP49. ir. 2. fcs. 51. őe. Aktívák jelentései a népnevelő munkáról. 1950. okt. 19.

[184] Az 1951-es és 1952-es kitelepítésekre l. HANTÓ ZSUZSANNA 2006.; HANTÓ ZSUZSANNA 2009. 165.

[185] MSZMP49. ir. 2. fcs. Iparfejlesztéssel kapcsolatos iratok. Kimutatás a vállalatokról.

[186] MSZMP49. ir. 2. fcs. 100. őe. Termelési, pénzügyi tervezéssel kapcsolatos iratok. 1951. jún. 8.

[187] A gondokra l. FARKAS CSABA 2009/c. 39–40.

[188] PSZL-SZOT15. ir. 58. őe. Jelentés az SZMT 1951. jan. havi munkájáról.

[189] A mozgalmakra l. PSZL-SZOT15. ir. 65. őe. Közgazdasági anyagok. Jelentés a Gazda-mozgalom tapasztalatairól., 79. őe. Szakmaközi bizottságok. Jelentés a Rákosi Mátyás 60. születésnapjára indított munkaversenyekről., 88. őe. Munkaversenyek, felajánlások. Ruhagyár és Kendergyár 1952. febr. 27-i jelentése, valamint MSZMP49. ir. 2. fcs. 30. őe. Vállalati szakszervezeti bizottságok jelentései. 1953. okt. 15. és 99. őe. Munkaversenyekkel, újítómozgalmakkal kapcsolatos iratok. 1953. jan. 19.

[190] MOL-MDP54. ir. 413/I. őe. Titkárság 1950. szept. 14-i ülésének jkv.

[191] MSZMP45. ir. 2. fcs. 13. őe. Párttitkárok levelezése a KV titkáraival és osztályaival.

[192] MOL-MDP54. ir MOL M-KS-276. f. MDP ir. 54. őe. Titkársági ülések jkvei. 413/I. őe. Titkárság 1950. szept. 14-i ülésének jkv.

[193] MSZMP49. ir. 2. fcs. 102. őe. A kereskedelem munkaerőviszonyaira, áruellátásra vonatkozó jelentések. 1950. szept. 19.

megoldásához. Kevés sikerrel, a közélelmezés nehézségei, főleg a tejellátás terén, egész évben fennálltak.[194] A jegyrendszer decemberi megszüntetése sem javított lényegesen a helyzeten.

A pártállam legnagyobb közellátási válsága 1953 tavaszán alakult ki. A helytelen mezőgazdasági politika, a padláslesöprések és a kegyetlenül szigorú beszolgáltatási rendszer, valamint a tél 1952-ben a mezőgazdasági termelés jelentős csökkenéséhez vezettek. 1953 februárjában a városban ugrásszerűen megnőtt a kenyérvásárlások száma. (Feltehetően ekkorra elfogyott a gazdáknál a gabona.) A hatalom a korábban alkalmazott módszerekkel próbálta a gondokat orvosolni. Hatósági jogkörrel felruházott aktivistákat (ún. népnevelőket) küldtek a boltokhoz, akik az agitáción túlmenően jogosultak voltak ellenőrizni a vásárolt áru mennyiségét, sőt még a lakosok lakásában is tarthattak ellenőrzést. Egy ember csak egy kenyeret kaphatott, és nem szegedi lakosoknak nem adtak ki semmit. A rendelkezések megszegőit, az „áruhalmozókat" átadták a rendőrségnek. Másokat kiállítottak a sorokból és a többiek előtt megszégyenítették. Egyes árudákban az elégedetlenkedő tömeg beverte az ablakokat (pl. a felsővárosi 27. sz. áruda).[195] A kenyérellátás zavarai később sem szűntek meg, sőt 1953 májusában még a februárinál is nagyobb méreteket öltöttek. A hatóságok nem egyszer úgy próbálták meg a gondokat orvosolni, hogy háromnapos kenyereket süttettek át újra és szállíttattak ki a boltokba. A tumultuózus sorban állások sűrűsödtek, az emberek egyre több boltablakot törtek be (Alsóvárosban, Kárász utcán).[196]

7. A KÖZÉLET 1953 ÉS 1956 KÖZÖTT

Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála után megkezdődött a személyi kultusz bírálata, és az SZKP bizonyos gazdasági, társadalmi és külpolitikai korrekciók végrehajtására szánta el magát. Ezzel a politikai folyamattal összefüggésben 1953. május végén Moszkvába invitálták Rákosi Mátyást, és felhívták a figyelmét bizonyos reformok szükségességére. Az MDP Titkársága ennek hatására június elején hozott határozatot néhány gazdasági és politikai intézkedésről, ezeket a lépéseket a szovjet vezetők keveselték, és egy általuk név szerint meghatározott párt- és állami vezetőkből álló küldöttséget rendeltek Moszkvába, ahol ismét nyomatékosan követelték a reformok megindítását.

[194] MSZMP49. ir. 2. fcs. 103. őe. A kereskedelem munkaerőviszonyaira, áruellátásra vonatkozó jelentések. 1951. márc. 10.

[195] MSZMP49. ir. 2. fcs. 103. őe. A kereskedelem munkaerőviszonyaira, áruellátásra vonatkozó jelentések. 1953. februári jelentések.

[196] MSZMP49. ir. 2. fcs. 103. őe. A kereskedelem munkaerőviszonyaira, áruellátásra vonatkozó jelentések. 1953. májusi jelentések. A megye más városaiban még súlyosabb esetek is történtek, Csongrádon egy terhes nőt halálra tapostak.

Az SZKP igénye elől az MDP immár nem térhetett ki. Az MDP KV 1953. június 27–28-i ülésén határoztak a gazdaságpolitika és a társadalompolitika módosításáról. A júniusi határozat alkalmasnak tűnt arra, hogy az országot a válságból kivezesse, azonban Rákosi javaslatára nem hozták nyilvánosságra, csak egy rövidített változatát ismertették a párt középszintű szervezeteivel.[197] A lakosság és a párttagság nem értesült a pártdöntésről, éppen ezért az 1953. július 3–4-i országgyűlésen történtek váratlanul érték a társadalmat. A törvényhozó testület, amely 1953. május 17-i választások után az első ülését tartotta, a júniusi határozat párt és állami vezetői funkciók szétválasztására vonatkozó előírása alapján a leköszönő Rákosi Mátyás helyett Nagy Imrét választotta meg miniszterelnöknek.[198]

Szeged lakosságát meglepetésként érte Nagy Imre programbeszéde. A beszéd hatását fokozta, hogy a pártapparátus nem tudott csoportos rádióhallgatásokat szervezni, ezért az emberek otthonukban (ellenőrizetlen közegben) rádiót hallgatva, vagy a másnapi sajtóból értesültek az eseményről. A beszédet kedvezően fogadta a szegedi lakosság minden rétege. A kormányfő beszéde nem maradt hatás nélkül a pártaktivistákra sem, akik közül sokan rádöbbentek az eddigi tevékenységük folytatásának lehetetlenségére. Több üzemben például az addig népnevelői munkával megbízott aktivisták megtagadták a pártmunkát, mondván: „a népnevelő munkára nincs szükség".[199] A pártállam erőszakszervezeteinek alkalmazottai elbizonytalanodtak, egy rendőrségi jelentés szerint „a kormányprogram megjelenése után a rendőr elvtársak egy helyben topogtak, elnéztek a szabálytalanságok felett".[200] A parasztság hangulatát ugyancsak jelentősen befolyásolta a beszéd, s hatására a termelőszövetkezeti tagság nagy része jelezte kilépési szándékát, az Új Élet tszcs tagságának például 99%-a. A kuláknak tartott gazdák örültek a kormányfő szavainak, és várták a folytatást. Közülük többen felkeresték korábbi tanyáikat, jelezve, hogy igényt tartanak korábbi tulajdonaikra. Hasonlóképpen jártak el az államosított lakások tulajdonosai, sőt még olyanok rokonsága is jelezte igényét, akiket korábban a városból kitelepítettek és lakásukat elvették.

Rákosi Mátyás a július 11-i pártaktíván elmondott felszólalása a pártapparátust megnyugtatta. Az aktivisták július közepétől számtalan helyen tartottak röpgyűléseket, s agitáltak a párt (főleg Rákosi) irányvonala mellett. A lakosság felismerte a pártvezető beszédének lényegét, sokan jelezték, hogy „nincs semmi változás, mert amit Nagy elvtárs elmondott, azt Rákosi elvtárs

[197] IZSÁK LAJOS 1995. 218–219.

[198] IZSÁK LAJOS 1995. 218–219. Nagy Imréről és első kormányának tevékenységéről a legrészletesebb összefoglalást adja RAINER M. JÁNOS 1996. és RAINER M. JÁNOS 1999.

[199] MSZMP49. ir. 1. fcs. 28. őe. 1953. júl. 15-i pártbizottsági ülés jkv.

[200] MSZMP49. ir. 1. fcs. 29. őe. 1953. szept. 16-i pártbizottsági ülés jkv.

visszavonta". Sok szegedi munkás ezt hintapolitikának nevezte rosszalló értelemben.

A változások kedvező hatást gyakoroltak a település fejlődésére. Az 1954. évi X. törvény (a tanácsokról) négy várost (köztük Szegedet) kiemelt az országos igazgatási hálózatból és közvetlenül a központi szervek irányítása alá vonta, teljes megyei joggal ruházta fel őket. A város területét három közigazgatási kerületre osztották, amelyeket 1971-ig a kerületi tanácsok irányítottak.[201]

A város mezőgazdasági struktúrája bizonyos mértékben módosult. Két szövetkezetben merült fel komolyan a megszűnés lehetősége, de végül csak az Újvilág szövetkezeti csoport 17 tagja választotta az egyéni gazdálkodást.[202] A gazdaságpolitikai változások az egyéni termelők munkakedvét is megnövelték, több speciális növénytermesztési ágban jelentősen nőtt az egyéni gazdaságok száma. A szegedi mezőgazdaság legjövedelmezőbb ágazatát jelentő paprikatermesztésben az aktív tevékenységet folytató (tehát termelési szerződést kötő) egyéni gazdaságok száma két év alatt (1953–1955) mintegy 20%-kal nőtt kb. 7500-ról 8925-re.[203] Az egyéni gazdaságok helyzetének javulása a szövetkezeti mozgalomtól még jobban elidegenítette a parasztságot.[204]

Az iparpolitika változásai kedvezően érintették Szegedet. A könnyűipar és élelmezési ipar fejlesztési lehetőségeinek növekedése a helyi vállalatok mozgásterét megnövelte, a kormányprogram utáni hetekben két szegedi üzem is kapott azonnal pótlólagos beruházási összegeket.[205] A kormányprogram a magánkisipar jelentős fejlődéséhez vezetett, a kisiparosok száma 1952 és 1954 között több mint másfélszeresére (172,3%-ra) növekedett, míg 1952-ben 885 kisiparos tevékenykedett (főleg a textilruházati, valamint bőr- és szőrmeiparban), addig 1954-ben 1525 volt a számuk.[206] A szolgáltatási ágazatokban ugyancsak javultak a lehetőségek. A kormányprogram alapján az Országos Tervhivatal 200 lakás építését ütemezte be a városban, amely a település lakáshelyzetét némileg javította volna.

Nem történt jelentős változás a pártállam társadalompolitikájában, a párt továbbra is ellenségként kezelt bizonyos társadalmi rétegeket. Csak az ellenük folytatott gyakorlat módszerein változtattak. Bizonyos kényszerítő intézkedéseket (az internálást és a kitelepítést) megszűntettek. A megyei és járási ügyészségek létrehozásával az erőszakszervezetek és a hatóságok önkényességeit igyekeztek kordában tartani. Ezen lépések hatékonysága azonban alacsony volt, például az 1951–1952-ben kitelepítettek ugyan visszatérhettek Szegedre, de számos ok miatt kénytelek voltak többen ismét elköltözni.[207] Egyes szervezetek, mint például a Belügyminisztériumba beolvasztott ÁVH továbbra is érinthetetlenek maradtak.[208]

Az egyházak tevékenysége, a vallásos élet kedvezően alakult. Az Állami Egyházügyi Hivatal helyi megbízottjának jelentése szerint a városi lakosság körében újraéledt a vallásos élet iránti igény, a misék látogatottsága megnőtt (különösen Alsóvároson).[209] 1954-ben megsokasodtak az egyházi személyek és objektumok elleni sajtó és egyéb támadások. Ezeket már a politikai hatalom sem tudta kordában tartani.[210] 1954. május 8-ára virradó éjjel egy honvédtiszt, Polyák György hadnagy a laktanyában borozgatás után egy honvéddel a városba ment. A rókusi templomban orgonálni akartak, mivel oda nem sikerült bejutni, a hadnagy dühében letörte a templom oldalán levő szent szobrok kezének egy darabját. Nem sokkal ezután a Kálvária téren is akciózni kezdtek, ahol egy velük levő létrát a stációkhoz állítva fel akartak azokra mászni, de a keresztek ledőltek. 14 stációból 12-őt döntöttek le ilyen módon. Az eset óriási felháborodást keltett, akkora hullámokat vert, hogy külföldi rádiók is megemlítették kommentárjaikban.[211] A hatalom engedményekre kényszerült. A stációkat a tanács költségén egy hét múlva helyreállították, a tettesek ellen pedig büntetőeljárás indult.[212]

1953. július 4-e után megerősödött a társadalom ellenállása és kritikája a hatalommal szemben, és ez egyre inkább szervezett formában jelentkezett. 1953 szeptemberében a békekölcsönjegyzés ellen tiltakozó röplapok árasztották el az üzemeket (Textilkombinát, Kenderfonó), amelyek a rendszer gazdasági sikertelenségét emelték ki. A röplapok nyugtalanságot keltettek, ezért szigorították a nyomást a békekölcsön befizetésére.[213]

A júniusi párthatározat alapján a szegedi pártszervek felső utasításra bizonyos politikai és szervezeti módosításokat hajtottak végre, intézkedéseket hoztak a kollektív vezetés helyreállítására. Ugyancsak intézkedtek a pártválasztmány, amelyet eddig csak rendszertelenül hívtak össze, szerepének növelésére. A párttitkárt kötelezték arra, hogy a pártválasztmány minden ülé-

[201] BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 209–211. L. a Közigazgatás című fejezetet.

[202] A feloszlást kérő csoportokra l. MOL-MDP65. ir. 308. őe. Termelőszövetkezeti mozgalomra vonatkozó iratok. Kimutatás a feloszlatásukat kérő szövetkezetekről. A mezőgazdasági változásokról l. a monográfia mezőgazdasági fejezetét.

[203] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 98.

[204] SZVT Mg. ir. 14.d. 62-8-3/1956. sz.

[205] MSZMP49. ir. 1. fcs. 29. őe. 1953. aug. 26-i pártbizottsági ülés jkv.

[206] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 88.

[207] MSZMP49. ir. 1. fcs. 29. őe. 1953. szept. 16-i pártbizottsági ülés jkv.

[208] MSZMP49. ir. 1. fcs. 29. őe. 1953. aug. 26. és 28-i pártbizottsági ülés jkv.

[209] MSZMP49. ir. 2. fcs. 86. őe. Egyházak, egyházi személyek munkájával kapcsolatos levelek, jelentések. 1953. dec. 9.

[210] MSZMP31. ir. 2. fcs. 150. őe. Egyházak, egyházi vezető személyek munkájával kapcsolatos iratok, jelentések. 1954. máj. 19.

[211] MOL-MDP65. ir. 326. őe. 1954. máj. 31.

[212] MSZMP31. ir. 2. fcs. 150. őe. Egyházak, egyházi vezető személyek munkájával kapcsolatos iratok, jelentések. 1954. jún. 1.

[213] MSZMP31. ir. 2. fcs. 44. őe. Tömeg- és társadalmi szervezetek jelentései. SZOT 1953. szept. 30. A röplap szövegére l. FARKAS CSABA 2009/d. 46.

sén számoljon be a pártbizottság végzett munkájáról.[214] A pártbizottság apparátusa 1953 után nem cserélődött ki jelentősen, változások egyéb okokból történtek (pl. beiskolázás). 1954-ben egy kisebb kádermozgás zajlott le a Csongrád Megyei Pártbizottságon, egyes szegedi apparátusi alkalmazottak átkerültek a megyei pártbizottsághoz, többek között Zombori János is, akinek helyére az MDP KV Titkársága 1954. április 20-án Ladányi Benedeket nevezte ki.[215] A pártállam 1953 utáni társadalompolitikájának legnagyobb módosulását jelezte a Népfront mozgalom helyreállítása. A Hazafias Népfront Szegedi Városi Bizottsága 1954 őszén alakult ujjá az MDP III. kongresszusának határozatai nyomán.

Az MDP vezetői (Rákosi Mátyás, Nagy Imre) közötti ellentétek, a frakcióharcok és a kétségtelenül létező gazdasági nehézségek Nagy Imre miniszterelnök bukásához vezettek. A párt Központi Vezetősége 1955. március 2 és 4 között tartott ülésén határozta el a visszahívását (a lemondatás április 14-én történt), és az országgyűlés négy nappal később, április 18-án Hegedűs Andrást választotta meg kormányfőnek. A politikai fordulat egyes 1953 előtti nézetek és módszerek megerősödését jelentette, főleg a gazdaságpolitikában. Ismét előtérbe került a nehézipar fejlesztésének szükségessége, a fogyasztás mértékének csökkentése és a termelőszövetkezetek szervezése.

Az áprilisi politikai fordulat a város gazdasági életét jelentősen befolyásolta. A fokozott adóztatás miatt a magánkisiparosok száma csökkent, pl. az 1954. évi 1525-ről 1406-ra.[216] Ez a szám 1956-ban tovább csökkent 1367-re.[217] Az agrárpolitika módosulását a szegedi mezőgazdaság is tükrözte. 1955-ben nagyfokú szövetkezeti bővítési kampányba kezdtek, ennek következtében jelentősen bővült a szövetkezetek taglétszáma és földterülete. Új termelőszövetkezet is alakult (Szabadság).[218] 1956 elején folytatódott a szövetkezeti kampány, februárban két új szövetkezeti csoport alakult (Búzakalász, Rózsa Ferenc).[219]

A SZKP XX. kongresszusának történései elbizonytalanították a politikai hatalmat, amit a társadalom érzékelt, és felerősödött a kritikai tevékenység. A parasztság magatartása a szövetkezetek iránt egyre elutasítóbb lett, a szövetkezeti mozgalom fejlesztésére vonatkozó hatalmi törekvéseknek ellenállt. A legjelentősebb kritikát az értelmiség fogalmazta meg, amely az addig meglevő intézményes kereteket használta fel a vitákra és nézetei terjesztésére. Érdemes megemlíteni az Írószövetség megyei és városi szervezeteinek tevékenységét. A városban alkotó írók 1956-ban már tekintélyes, az addigi

[214] MSZMP49. ir. 1. fcs. 29. őe. 1953. aug. 26-i pártbizottsági ülés jkv.
[215] MOL-MDP54. ir. 1954. ápr. 20-i ülés jkv.
[216] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 88.
[217] SZEGED STATISZTIKA 1956. 60.
[218] SZVT Mg. ir. 14. d. 62-8-3/1956. sz.
[219] SZVT Mg. ir. 14. d. 62-8/1956., 62-22/1956., 62-25/1956. sz.

irányvonallal ellentétes véleményeket is hangoztattak. Szegeden a legjelentősebb vita a Vajda László, Vajtai István irodalmárok, főiskolai tanszékvezető és munkatársa rehabilitálásáért folyt, akiket nézeteik miatt 1955–56-ban eltávolítottak a főiskoláról.[220] Szeptember 16-án tartották vitaestjüket a Történettudományi Társulat szegedi szervezetének tagjai. A történész vitán 300 résztvevő előtt a vitaindító előadásokat Karácsonyi Béla és Mérei Gyula egyetemi oktatók tartották.[221] A régi szervezeti keretek mellett új fórumok is keletkeztek. A budapesti Petőfi Kör mintájára az MDP Szeged Városi Bizottsága 1956 júliusában létrehozta Szegeden a József Attila Kört, amely októberig érdemi tevékenységet nem fejtett ki.[222]

Az MDP kénytelen volt alkalmazkodni a körülményekhez. 1956 közepétől javultak a kapcsolatok Jugoszláviával, így szegedi pártszervek 1956 tavaszától felvehették a kapcsolatot a határon túli szerb kommunistákkal. A városi pártéletben csupán kevés változás történt, 1956. szeptember 1-én a beiskolázott Ladányi Benedek helyett Vereska András választották a városi pártbizottság titkárává. A hatalom bizonytalanságát jelezte, hogy már nem tudta az időt tovább húzni, engedményekre kényszerült. Az eddig elszabotált József Attila Kör vezetősége szeptember 29-én október 19-re tűzte ki az első vita időpontját a szegedi értelmiség helyzetéről és az értelmiségi politikáról szóló párthatározatról.[223]

A város művelődési és közélete felpezsdült, a Szegedi Nemzeti Színház 1956 őszi repertoárjába több nyugati darabot is felvettek, például Pirandello és Anouilh műveit. Október 6-án adták elő G. B. Shaw: Szent Johanna című drámáját, amelyet a helyi szervek később úgy értékeltek, hogy szánt szándékkal időzítették azt Rajk László és társai temetésének napjára. A dráma utolsó képét, Johanna rehabilitálását állítólag erősen aktualizálva adták elő a színészek.[224]

40. A Szent Johanna próbáján, 1956
Károlyi István, Papp Teri, Kovács János, Kaló Flórián és Horváth Jenő rendező

[220] A vitára l. VAJTAI ISTVÁN 1995. 50–56.
[221] CSML Adattár. 1956-os gyűjtemény. Eseménynaptár.
[222] A József Attila Kör megszervezéséről szóló határozatot 1956. júl. 6-án hozták nyilvánosságra. L. erre HEGYI ANDRÁS 1987. 490.
[223] DM, 1956. okt. 10.
[224] SZVT VB jkv. 1957. júl. 2-i ülés jkv. Jelentés a színház elmúlt évi munkájáról.

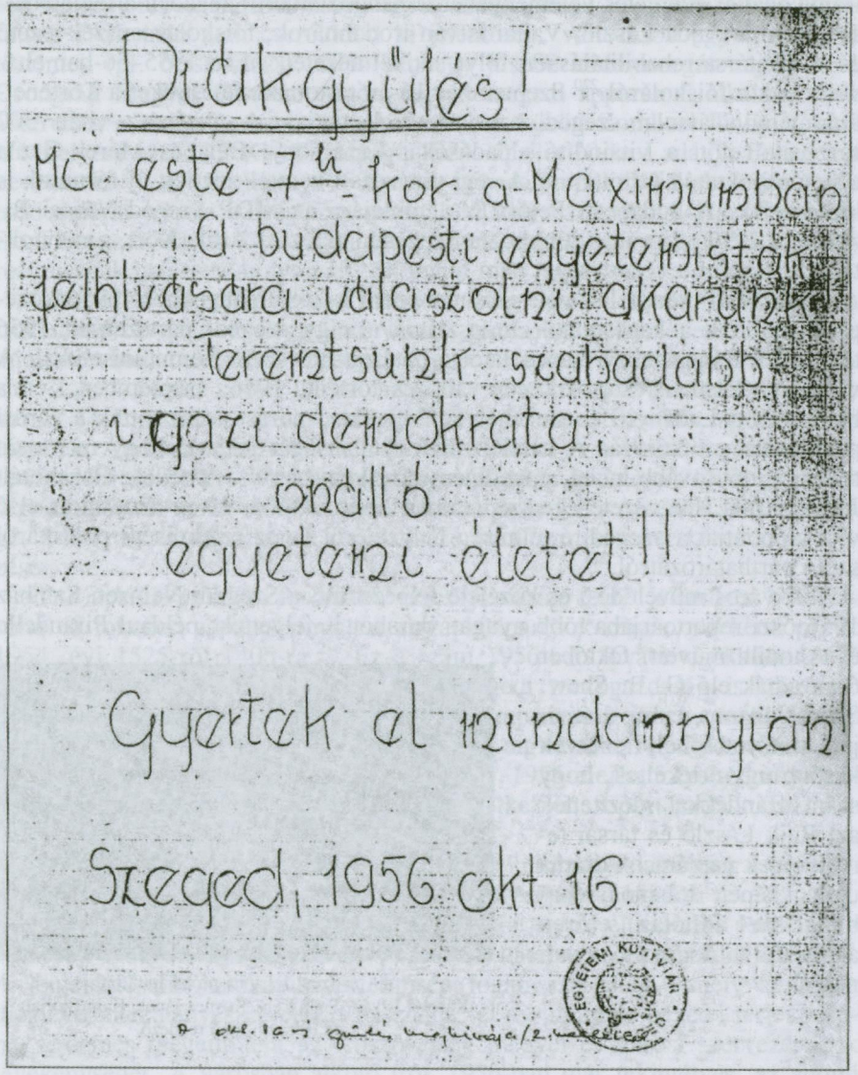
Diákgyűlés!
Ma este 7 h-kor a Maximumban
a budapesti egyetemisták
felhívására válaszolni akarunk.
Teremtsünk szabadabb,
igazi demokrata,
önálló
egyetemi életet!!
Gyertek el mindannyian!
Szeged, 1956 okt 16.
EGYETEMI KÖNYVTÁR

41. Diákgyűlés meghívója, 1956. okt. 16.

III. AZ 1956-OS FORRADALOM[225]

1. ELŐZMÉNYEK

Rajk Lászlónak és társainak október 6-i újratemetése után felgyorsultak a politikai folyamatok. Október 10-e után Alaksza Helmut másodéves joghallgató egy levelet kapott, és ehhez egy röplapot is csatoltak. A „Magyar diákok" kezdetű és október 10-ére keltezhető felhívás beszámolt a budapesti egyetemisták október 6-i tüntetéséről, és új elképzeléseket fogalmazott meg az orosz nyelv fakultatívvá tételéről, valamint más oktatási reformokról. A röplap október 22-re egységesen sztrájkra szólított fel az orosz nyelv fakultatívvá tételéért.[226] A levelet Alaksza Helmut a barátjának, Lejtényi András joghallgatónak is odaadta. A joghallgatók másolatokat készítettek róla, és „szegedi joghallgatók" aláírással egészítették ki. Eközben vetődött fel, hogy más, egyetemi hallgatókat érdeklő kérdéseket is írásba kellene foglalni, valamint követelni a szociális helyzetüket javító intézkedések meghozatalát. A DISZ elutasító álláspontját ismerve azonban úgy gondolták, hogy a szegedi egyetemi hallgatókból létre kell hozni egy érdekvédelmi szervezetet. A szervezést október 14-én kezdték el. Megegyeztek abban, hogy a szervezet független legyen a DISZ-től, és a „Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége" (MEFSZ vagy MEFESZ) nevet viselje (a másik felmerült elnevezés a József Attila Szövetség volt).[227] Szervezkedésük tényét még aznap közölték Sipos Istvánnal, a Természettudományi Kar egyik DISZ-titkárával, aki helytelenítette elképzeléseiket.

A hallgatók október 15-én felkeresték Baróti Dezső egyetemi rektort, aki nem foglalt állást. Az eseményeket azonban már nem lehetett megállítani. 16-án este diákgyűlésre hívták össze az egyetemistákat. Óvatosan jártak el, egyeztetést kezdeményeztek a DISZ városi vezetőivel, de azok elutasították az új, független szervezet létrehozását.[228] A diákgyűlésen deklarálták az új szervezet megalakulását, elfogadták az ideiglenes jellegű szervezeti és

[225] Az 1956-os forradalom történetének legfontosabb összefoglaló szakirodalma: SZAKOLCZAI ATTILA 2001.; RIPP ZOLTÁN 2002. a katonai eseményekre l. HORVÁTH MIKLÓS 2006., a politikai életre l. VIDA ISTVÁN 1998.

[226] A felhívás szövege SZMB bünt. ir. B. 1249/1957. sz. Bizonyítékmellékletek. Közli KISS TAMÁS 2002.

[227] KISS TAMÁS 2002. 24–25.

[228] SZMB bünt. ir. B. 1249/1957. sz. Sipos István tanúvallomása.

működési szabályzatot. Farkas László bölcsészhallgató elszavalta „Nagy út előtt" című versét, és politikai követelések is elhangzottak.[229] A szervezet megalakításáról egy felhívást készítettek, amelyet eljuttattak az ország összes egyeteméhez és főiskolájához. Ebben felszólították a felsőoktatásban tanuló hallgatókat, hogy csatlakozzanak mozgalmukhoz, és kezdjék meg saját MEFESZ szervezetük megalakítását. Október 17-én a karokon megalakultak a kari szervezetek. A jogi kari gyűlésen megjelent Kónya Albert oktatásügyi miniszter, aki ígéretet tett az összes egyetemi reformmal kapcsolatos követelés megvizsgálására, valamint a panaszok orvoslására.[230] Október 18-án a főiskolán is megalakult a szervezet.

Az új egyetemi diákszervezet vezetői megpróbálták legálissá tenni mozgalmukat. Október 18-án Tóth Imre joghallgató, Hegyi Róbert orvostanhallgató és Szabó Pál TTK-ás hallgató Budapestre utazott a belügyminiszteri engedély megszerzése érdekében.[231] Részt vettek a József Attila Kör alakuló ülésén, ahol beszámoltak az új diákszövetség szervezéséről.

42. A MEFESZ alakuló nagygyűlése, 1956. okt. 20.
Lejtényi András joghallgató felolvassa a MEFESZ alapszabály tervezett szövegét, mellette Kiss Tamás joghallgató, Perbíró József jogász professzor, Vörös József orvostanhallgató, ..., Áts Vilmos (szemüveggel) főiskolai hallgató

A szervezet programalkotó nagygyűlését október 20-án rendezték az Auditorium Maximumban. A rektor javaslatára a hallgatók felkérték Perbíró Józsefet, a jogi kar megbízott dékánját a gyűlés levezetésére. A gyűlésen először Lejtényi András ismertette a szövetség szervezeti és működési szabályzatát, majd Kiss Tamás ismertette a diákszövetség politikai programját. A tervezet tíz érdekvédelmi és hét politikai követelést tartalmazott.[232] A gyűlésen megegyeztek, hogy küldöttségeket menesztenek az ország felsőoktatási intézményeibe, hogy tájékoztassák az ottani hallgatókat a MEFESZ céljairól, feladatairól, szervezetéről és politikai programjáról. A vezetők elutazására október 21 és 23-a között került sor.[233] A szövetség legfontosabb aktivistáinak távozása miatt a szegedi ifjúsági mozgalom fejlődése megakadt. Ezt követően a MEFESZ szervezésben más, főleg budapesti egyetemek fiatalsága lett aktív.

A másik jelentős társadalmi csoport, a munkásság is mozgásba lendült a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban. A munkásság elégedetlenségét érzékelve a városi pártbizottság október 22-én utasította a gyárak, gazdasági szervezetek vezetőit, hogy éjjel-nappal tartózkodjanak az üzemek területén a rend megőrzése céljából. Megbízottakat is küldtek az üzemekbe, akik a vállalatoknál tapasztaltakról jelentést tettek az államvédelmi szerveknek.[234]

2. A FORRADALOM KEZDETE ÉS ESEMÉNYEI

1956. október 23. után a régió egyik forradalmi bázisa Szeged lett, amelynek politikai folyamataira három hatalmi tényező hatott. Az első a magyar kormány és országos pártvezetés, amely rendeleteivel befolyásolta a város lehetőségeit és mozgásterét. A második a szovjet haderő tevékenysége. Október 24-én éjjel a Nagylak–Makó–Szeged–Kiskunfélegyháza útvonalon szovjet páncélos haderő vonult Budapestre. Az átvonuláskor nem történtek összecsapások (még késő éjszaka volt). Ezt a felvonulási útvonalat a szovjet haderő később is biztosította, október 26-án több páncélos megszállta a szegedi Tisza-hidat és annak környékét. A harmadik tényező a városban állomásozó katonai csapatok, amelyek nagy része a harmadik hadtest állományába tartozott. A hadtestnek Gyurkó Lajos vezérőrnagy volt a parancsnoka, aki a forradalmi erők elleni kegyetlen fellépéseivel tűnt ki. Az országhatár közelsége és külpolitikai okok miatt a honvédségnek a határsávban azonban nem volt célszerű komolyabb műveleteket (pl. légierő bevetése) folytatnia.[235]

Október 23-án délelőtt az egyetem V. éves hallgatói alapítottak diákszervezetet és a DISZ megalakította az ifjúsági lakásügyi tanácsot, amibe az üzemek képviselőit is bevonták. Ezzel kapcsolatosan egy küldöttséget állítot-

[229] SZMB bünt. ir. B. 1249/1957. sz. Tóth Imre gyanúsított vallomásai.
[230] KISS TAMÁS 2002. 31–32.
[231] KISS TAMÁS 2002. 33–35.
[232] A szabályzatot és a programot, és vitáját l. a gyűlés Magyar rádió által készített fennmaradt hangfelvételén. Közli KISS TAMÁS 2002. 69–131.
[233] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 78.
[234] L. erre FARKAS CSABA 1993. 9.
[235] Az október 23-26. közötti szegedi eseményekre FARKAS CSABA 1993. 9–12.; KAHLER FRIGYES 1996–1997. 14–27.; BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 80–116. Az eseményeket általában a jelzett irodalmak alapján tárgyalom, ezért külön nem tüntetem fel őket a jegyzetekben.

tak össze, amely megjelent az éppen ülésező városi tanács vb ülésen (ez korábban nem volt jellemző a tanácsstruktúrára), és ott a lakáshelyzet megoldására vonatkozó követeléseket terjesztettek elő.[236] A késő délutáni órákban több ezer egyetemista a Dóm téren gyülekezett, forradalmi dalokat énekelt, majd a Széchenyi térre vonult, onnan pedig a Klauzál téri Kossuth-szoborhoz, ahol elénekelték a Himnuszt. Rövidesen továbbvonultak a színházhoz. A felvonulók közül az első felvonás után többen bementek az épületbe, és hívták a közönséget tüntetni. Néhány színész kiment az erkélyre, és Bicskey Károly színházi jelmezben elszavalta a *Nemzeti dal*t. Ezután a szegedi gyári övezetek felé vette az irányt az emberáradat. A kenderfonógyárhoz, a ruhagyárhoz, a konzervgyárhoz vonult, majd munkásokkal kiegészülve visszatért a színházhoz. A színház épületét arra az időre már fellobogózták, és kiállítottak egy színházi kellékműhelyben készült Kossuth-címert is, amelynek látványára a tömeg spontán ünneplésbe kezdett. Bicskey Károly ismét elszavalta a Petőfi-verset. Ezután a tömeg a színészek vezetésével tovább folytatta a felvonulást a Klauzál térre, ahol ezúttal Kaló Flórián szavalta el a *Nemzeti dal*t, majd Bicskey Károly következett a *Szózat*tal. A tüntetés ezen a napon egészen éjfélig eltartott, majd békésen feloszlott.

A hatalom október 23-án nem tudott beavatkozni az eseményekbe, október 24-én azonban megváltozott a helyzet. Az országosan kihirdetett statárium alapján a szegedi államhatalmi szervek megtették az általuk szükségesnek tartott intézkedéseket. Elsősorban a helyi rendészeti erőket erősítették meg. A tűzoltóságot is tömegoszlató feladatokkal bízták meg, tisztjeiket géppisztolyokkal és pisztolyokkal szerelték fel. Október 23-án éjjel a pártvezetés elhatározta, hogy a megbízható pártagokat felfegyverzik, és ehhez Gyurkó vezérőrnagy parancsára 120 géppisztolyt és több láda lőszert kaptak Kiskunfélegyházáról. A tüntetések erőszakos leverésének szándékáról a szegedi pártvezetés október 24-én kora délelőtt értesítette az üzemeket és az intézményeket, ami ellen az egyetemek és a színház képviselői is tiltakoztak. A délutáni órákban 3 és 4 óra között újabb tüntetést tartottak az egyetemisták a városi pártbizottság előtt, amely 5 óra tájban feloszlott. Öt órától kijárási tilalmat léptettek életbe, ennek ellenére este több helyen gyülekeztek a forradalmi erők, ezeket a csoportosulásokat a hatalom részben erőszakosan szétoszlatta. A legnagyobb veszély a kendergyár környékén alakult ki az este folyamán, mert a tüntetés környezetében két fontos objektum állt, a Petőfi laktanya és a Csillagbörtön. Ezt a tüntetést a karhatalom, valamint a tűzoltóság vízágyúival és figyelmeztető lövésekkel oszlatta szét. Sebesülés nem történt. A város többi pontján nem került sor fegyverhasználatra. Megtorlásul a karhatalom a Jancsó és a Juhász Gyula kollégiumokban házkutatásokat tartott, és több diákot bántalmazott. Az ott tartózkodó és az atrocitások ellen szót emelő Perbíró József professzort is többször megütötték.

[236] SZVT VB jkv. 1956. okt. 23-i ülés jkv.

16. Sztálinfejes Kossuth-címer, 1956

17. Nagygyűlés a Klauzál téren, 1956. okt. 25. A tömeg a Kossuth-szobor előtt nagy lelkesedéssel hallgatta Bicskey Károly színművész szavalatát

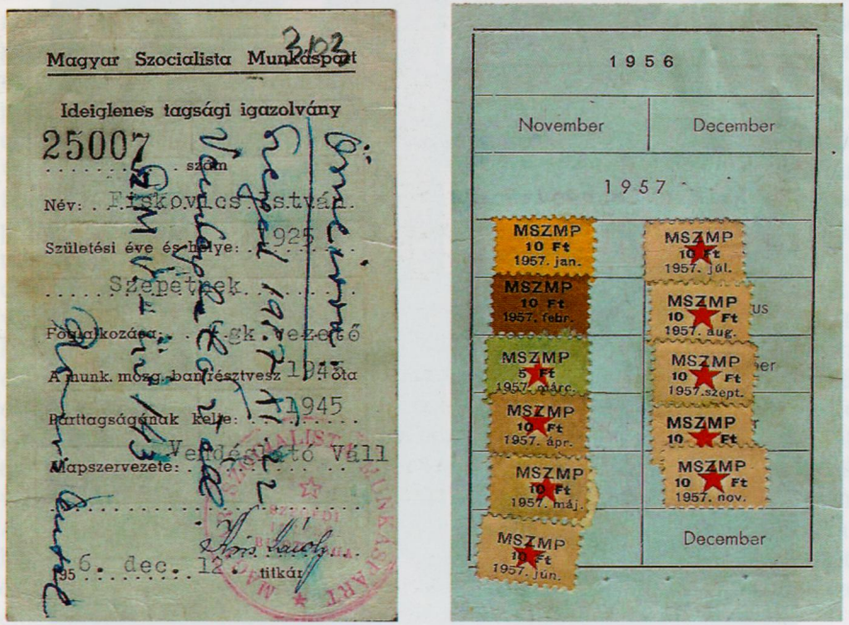

18. Ideiglenes párttagsági igazolvány, 1956/57.

25-én folytatódtak a tüntetések. E nap délutánján eltávolították a kommunista hatalom jelképeit a középületekről. Megindult a forradalom intézményesedése. Este 8 órakor a Délmagyarország napilap épülete előtt rendeztek tüntetést. Néhányan: értelmiségiek, újságírók és tanárok a szerkesztőségben tartózkodva egy forradalmi szervezet megalakítását határozták el, és létrehozták az Ideiglenes Forradalmi Bizottságot, amely ekkor még sem programmal, sem hatalommal nem rendelkezett. Ez a 11 tagú Forradalmi Bizottság az éjjel tárgyalásokba kezdett a városi pártvezetés képviselőjével, Ábrahám Antallal, azonban ez csak részeredményekkel járt. Megállapodtak abban, hogy a vállalatoknál és intézményeknél munkástanácsokat hoznak létre, és ezek a munkástanácsok küldötteket választanak, amelyekből létrejöhet az új forradalmi szerv, „Szeged Város Forradalmi Bizottmánya". Ezt a megállapodást felolvasták a tanácsháza előtt várakozó tömegnek.[237]

43. Középiskolások az egyetem épületéről leszedett vörös csillagot a hídról a Tiszába dobják, 1956. okt. 25.

Mivel a meghozott intézkedések nem vezettek eredményre, október 25-én a késő délutáni órákban a városban katonai közigazgatást vezettek be a párt- és államvédelmi szervek tagjaiból, ennek parancsnoka Halász Gyula főhadnagy lett. A testület közösen hozta meg döntéseit, amelyeket a katonai közigazgatás parancsnoka köteles volt végrehajtani. A katonai parancsnokság

[237] SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai. Kováts József és Németh Ferenc vallomásai. Bizonyos pártforrások arról is szólnak, felvetődött az is, hogy egy másnapi nagy tömeggyűlésen választják meg a városi munkástanács (forradalmi bizottmány) végleges tagjait. Erről az egyik pártvezető értesítette is az üzemeket, hogy a munkások mind nagyobb számban vegyenek részt a tüntetésen, amelyet a párt nem ellenez.

megalkotta legfontosabb rendeleteit: megtiltotta a három főnél nagyobb csoportosulásokat, közölte a lakossággal, hogy az ennél több főből álló csoportokra a fegyveres erő válogatás nélkül tüzel. Általános szesztilalmat, és délután 5 órától reggel 6 óráig tartó kijárási tilalmat léptettek életbe. Szinte minden üzembe, intézménybe összekötőket neveztek ki, akik a katonai közigazgatás utasításait közvetítették, és megkísérelték rávenni az adott gazdálkodó szervezetek vezetőit, hogy munkásaikat alkalmazottaikat tartsák benn az üzemekben, ne engedjék őket az utcára. A városban állomásozó katonai erőt tovább erősítették, a kiskunmajsai 31. lövészezred 1. zászlóalja — a második zászlóalj már október 24-én Szegedre lett vezényelve —, október 26-án reggel meg is érkezett.

44. Kaló Flórián szaval a Klauzál téren, 1956. okt. 25.

Másnap a város lakosságát reggel a katonai megszállás képe fogadta. Járőrök szállták meg a Széchenyi teret és a középületeket. Délelőtt 10 óra után az üzemekből felvonuló és a Széchenyi térre bevonulni kívánó sokaságot a felsorakozott karhatalmi erők figyelmeztető lövéssel kísérelték meg megállítani, és egy gellert kapott lövedéktől Schwarz Lajos 17 éves ifjúmunkás halálos sebet kapott, tizenhatan pedig különféle sérüléseket szenvedtek. A brutális akció óriási felháborodást keltett a városban, szinte minden üzemben sztrájkok kezdődtek. A tüntetések, ha kisebb mértékben is, folytatódtak a kb. fél tizenkettőkor feloszlott nagy megmozdulás után, azonban a karhatalom szétverte a csoportokat.

A tüntetés miatt bekövetkezett felháborodás október 27-én a város politikai helyzetét gyökeresen megváltoztatta. A hatalom engedményekre kényszerült, amelynek eredményeként a forradalmi erők fokozatosan átvették a város irányítását. Ez a hatalomváltás sajátos módon ment végbe, 2-3 napon át kettős hatalom alakult ki. Léteztek még a régi rendszer irányító szervezetei, de már szerveződtek a forradalmi erők hatalmi intézményei, ami miatt valójában egyik sem tudott hatékonyan tevékenykedni. A hatalomátadás mechanizmusa még annyiban sajátos, hogy nem közvetlenül a párt és állami szervek, hanem a katonai közigazgatás vezetői tárgyaltak a forradalom erőivel, és így jött létre közöttük a kompromisszum. Ez az eljárási rend aztán alapvetően meghatározta a forradalom további menetét.

Október 27-én a katonai közigazgatás irányítói között megosztottság keletkezett. A kommunista pártvezetésen belüli ellentétek kiéleződtek, és a

katonai közigazgatás munkáját csak mintegy 20-25 fő merte támogatni a kommunisták közül. Sokkal súlyosabb gondot jelentett hogy a Szegedre vezényelt honvédek közül mintegy 30-40 elégedetlenkedő katonát kellett visszavezényelni eredeti körletébe.[238] Ennek hatására Halász főhadnagy a déli órákban egy gyűlés összehívásába egyezett bele, ahol a város üzemeinek és intézményeinek 2-2 főnyi delegáltjai előadhatták kívánságaikat és követeléseiket. A feszült hangulat miatt a katonai közigazgatás parancsnoka hajlandóságot mutatott a tárgyalásra, kérte azonban, hogy a gyűlés válasszon egy kisebb taglétszámú testületet, amely a kapcsolatot tartja vele. A gyűlés résztvevői ezután választottak egy elnökséget, amely az Ideiglenes Városi Munkástanács nevet vette fel. Az elnökség kb. 12-13 tagból állt Perbíró Józsefnek, a Szegedi Tudományegyetem jogi kari megbízott dékánjának elnöklete alatt.[239] A Halász főhadnaggyal folytatott tárgyalásokon szorgalmazták a Szegeden átvonuló szovjet alakulatok mozgásának a leállítását, és fellépésük eredményeképpen a szovjet csapatmozgás megszűnt a városban. Ekkor valójában még nem történt meg a tényleges hatalomátvétel, az Ideiglenes Munkástanács október 28-án, vasárnap lévén, nem fejtett ki érdemleges munkát.

A katonai közigazgatás október 27-28-i tevékenységét a kettősség jellemezte, a város környéki községekben az alárendelt alakulatai éppen ekkor léptek fel igen kegyetlenül (Mórahalom október 27., Ásotthalom október 28,, Kistelek október 28.), Szegeden pedig még ezekben a napokban is oszlattak fel kisebb csoportokat.[240] Október 28-án azonban két olyan esemény történt, amely alapvetően megváltoztatta az erőviszonyokat. Egyrészt a katonai közigazgatás jelentős erőket vesztett, az államvédelmi alkalmazottak október 28-án előre felvették három hónapnyi fizetésüket, és eltávoztak a körleteikből.[241] Ezen a napon a Botond Gábor őrnagy által vezetett katonákat is Budapestre vezényelték. A fentiek miatt a katonai közigazgatási parancsnokságnak nem maradt valódi támasza a hatalom megtartására. Október 29-én tagjai egy részének távozásával a szervezet döntésképtelen lett, ezen a napon gyakorlatilag már nem funkcionált. Az Ideiglenes Városi Munkástanács átalakult a délelőtt folyamán Szeged Város Néptanácsává, és az átalakulást követően békés úton, egy tárgyalási megegyezéssel átvette a hatalmat a katonai közigazgatástól.[242]

---

[238] MSZMP2. ir. 21. őe. Ábrahám Antal visszaemlékezése az 1956-os eseményekről.

[239] SZMB bünt. ir. 1074/1957. sz. Komócsin Mihály és társai. Feljegyzés a városházi gyűlésről.

[240] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 119.

[241] MAROSVÁRI ATTILA 1993. 5.

[242] Szeged város forradalmi vezető testületének struktúrájára és tevékenységére l. FARKAS CSABA 2003/b. 215., 222–226.; BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 136–143.

3. AZ ÚJ HATALMI SZERVEK ÉS TEVÉKENYSÉGÜK

A forradalom szegedi irányító testülete struktúráját tekintve minden más környékbeli forradalmi szervtől eltért. Szeged Város Néptanácsán, majd október 31-től a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottságon belül egy szűkebb elnökség létezett, és ennek a szűkebb csoportnak majdnem minden tagja operatív feladatokat látott el, mégpedig úgy, hogy a közigazgatás egyes területeit ellenőrizte és irányította. Perbíró József elnök, Joszt István, valamint Királyházi Sándor elnökhelyettesek általános ellenőrzési jogokat gyakoroltak. Kováts József röszkei gépállomási főkönyvelő felügyelte a mezőgazdasági és pénzügyi osztályt és a rendészeti ügyeket, Szegedi István AKÖV-küldött az ipari osztályt, Áts Vilmos egyetemi hallgató, MEFESZ küldött az oktatási és népművelési osztályokat, Takács Ferenc, a Szegedi Kiskereskedelmi Vállalat képviselője a kereskedelmi osztályt, Tóth Ágoston, a Szegedi Építőipari Vállalat jogásza és Lukács Andrásné kendergyári küldött a város- és községgazdálkodási osztályt felügyelte. A forradalmi szervezet a feladatok szétosztásánál figyelembe vette tagjainak szakképzettségét, munkakörét és kapcsolatait.

A Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság az újfajta és különleges feladatok ellátására egy referatúra-tanácsadói rendszert hívott életre. Mivel a forradalmi szerv katonai kérdésekkel is foglalkozott, ezért Arday Lajost, egykori katonatisztet katonai szakértőnek nevezték ki, aki az AKÖV munkástanácsának küldötte volt a bizottságban. Az írott sajtó felügyeletét Fábián Ferencre, elnökségi tag újságíróra bízták. A Délmagyarország c. napilap élére, amelyet a hatalomátvételkor Szeged Népe címmel indítottak újra, október 29-én egy héttagú ideiglenes szerkesztőséget választottak. A bizottság november 2-tól önálló rádióadó, az ún. Széchenyi rádió adásait indította el. Ezt elősegítette, hogy a forradalom kezébe kerültek az ÁVH kommunikációs berendezései a kiskundorozsmai zavaróállomásról, és az öthalmi laktanyából, valamint a szegedi vasút-igazgatóság is tudott segíteni rádiós berendezésekkel. A Széchenyi rádió felügyeletével és irányításával a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság Horváth Jenőt, az elnökség titkárát bízta meg, aki a Szegedi Nemzeti Színház főrendezőjeként és küldötteként a rádiónál szegedi színészekkel együtt szerkesztette az adásokat. A bérpolitikai és termelési kérdések koordinálását Futó István elnökségi tag, a Pick-szalámigyár küldötte végezte. Különleges feladatot kapott Földesi Tibor elnökségi tag, akit a szövetkezeti kisiparosok jelöltek a Szegedi Vas- és Fémipari KTSZ villanyszerelő részlegéből. Képzettsége nem tette lehetővé, hogy irányítási-felügyeleti funkciókat bízzanak rá, ezért a forradalmi bizottságon belül Perbíró professzor alárendeltségében egyedi ügyeket intézett. Így ő koordinálta az ÁVH intézményeinek (öthalmi laktanya) felszámolását. Tevékenysége közben lefoglalta az ÁVH gazdasági jellegű iratait, bankszámla kivonatait, stb., és azok tartalmáról, valamint tapasztalatairól beszámolt az elnökségnek. A forradalmi nemzeti bizottságon belül az elnökségtől függetlenül október 29-

én egy ún. sztrájkbizottság alakult. A kb. 15 tagú testület elnöke Bálint Ferenc, a Szegedi Sütőipari Vállalat küldötte lett. Napirendre vették a munkafelvételek részleteit, és határozatuk szerint csak a közszolgáltatást végző üzemek és intézmények mentesülhettek a sztrájkok alól.[243]

A rend biztosítása céljából alakult meg a nemzetőrség, amelyet még a hatalomátvétel előtt, október 27-én este elkezdtek szervezni, ámbár érdemi tevékenységet csak a hatalom átvétele után fejtett ki. Létrehozását maga a katonai közigazgatás parancsnoka, Halász Gyula főhadnagy vetette fel. A rendvédelmi egység szervezésére Palotás József, a néphadsereg egykori tisztje kapott megbízást, aki a MÁV Fűtőház képviselőjeként vett részt az alakuló városi forradalmi szervekben. A nemzetőrség független volt más rendvédelmi alakulatoktól, de együttműködött velük. Palotás József munkáját Szeged Város Néptanácsa azzal ismerte el, hogy október 29-én őt választotta meg a csapat parancsnokának. Október 30-án a nemzetőrség vezetésében változás történt. A főparancsnoki teendőket Lazúr Barna, a tudományegyetem katonai tanszékének oktatója vette át, míg Palotás a helyettese lett. A nemzetőrséget a későbbiekben a rendőrség parancsnokának az utasítására államvédelmi alkalmazottak őrizetbe vételére is felhasználták. Az államvédelem felszámolását egy komplex rendészeti struktúra végezte, amely egyrészt a forradalmi katonatanács operatív csoportjából, másrészt a rendőrségből és a nemzetőrségből állt. Ez a komplexitás azonban néha feszültségeket is okozott, az operatív csoport és a nemzetőrség tevékenysége többször ütközött egymással.[244]

A szegedi forradalom szervezeti fejlődése miatt Csongrád megye, valamint Szeged város között feszültségek keletkeztek, amiket Erdei István november 3-i szegedi látogatása próbált feloldani. A megbeszélésen Perbíró professzor azzal indokolta a szegediek sajátos elkülönülését, hogy a település diákváros, és az egyetemisták kevesebb gondot fordítanak a pártalapításokra, ezért nem koalíciós jellegű a szegedi nemzeti bizottság. Erdei ezzel nem értett egyet, de abban állapodtak meg, hogy a megyei nemzeti bizottság nem avatkozik Szeged ügyeibe, és Erdei is csak annyiban, hogy a helyi szociáldemokrata párt miképpen szerveződik.[245]

Szeged város forradalmi hatóságainak az illetékessége csak a város területére terjedt ki. Voltak azonban olyan államhatalmi feladatok, amelyeknél a szegedi forradalmi erők a város területén kívül tevékenykedtek. A szegedi forradalmi szervek rendelkeztek megfelelő nagyságú rendészeti erőkkel, és itt léteztek munkájukat segítő háttérintézmények. A városon kívüli feladato-

[243] „MONOGRÁFIA" 1956. 16–21. A szegedi forradalmi nemzeti bizottság működésére leginkább l. SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai.

[244] „MONOGRÁFIA" 1956. 157–161., 184–191. A szegedi nemzetőrség és más rendészeti szervek működésére leginkább l. Hadtörténelmi Levéltár XI. 26/a. Szegedi Katonai Bíróság büntetőperes ir. Kb. 367/1957. sz. Lazúr Barna és társai.

[245] SZMB bünt. ir. NB. 1350/1957. sz. Erdei István és társai. Erdei István gyanúsított vallomásai.

kat a szegedi nemzetőrség végezte. Már október 30-ától akcióztak vidéken, pl. Sándorfalván letartóztattak egy ÁVH-s törzsőrmestert.[246] November első napjaiban Gyálaréten, és Makón akciózott a szegedi nemzetőrök egy csoportja.[247]

A szegedi forradalmi testület regionális kapcsolatok kialakítására is törekedett. Október 29-én Szeged Város Néptanácsa egy memorandumot, állított össze, amelyet a kormányhoz kívánt eljuttatni. Ebből a célból egy küldöttség indult Budapestre, amelyet Joszt István elnökhelyettes vezetett. A delegáció október 30-án Pesten több más küldöttséggel találkozott, és közösen egy új memorandumot készítettek, majd ezt a saját követeléseikkel együtt átadták a kormány képviselőinek. A memorandumot Joszt Istvánon kívül Fejér, Győr-Sopron, Bács-Kiskun és Veszprém megyék küldöttségvezetői írták alá. A kapcsolat ezek után megszakadt.[248] Nem volt sikeresebb egy másik regionális kezdeményezés sem. November elsején értesítést kaptak, hogy Miskolcon egy regionális forradalmi szervezet megalakítását tervezik, és erre a tanácskozásra meghívják Szeged és Csongrád megye 2-2 megbízottját. A szegediek ezen értesítésre csatlakozási célzattal lépéseket tettek, de az idő rövidsége miatt a küldöttek már nem tudtak Miskolcra utazni.[249] Tárgyalásokat folytattak a régió katonai együttműködése érdekében is. November 1-én délután Szegeden tanácskoztak a régió egyes városainak katonai parancsnokai. A megbeszélésen többek között részt vett Szabadella József őrnagy, kiskunfélegyházi hadosztályparancsnok. Az összejövetelen Perbíró József kérte, hogy a kiskunfélegyházi hadosztály parancsnokságát telepítsék át Szegedre, de ebbe Szabadella József nem egyezett bele. A tanácskozáson a régió katonai védelméről is szót ejtettek.[250]

Nemzetközi kapcsolatok kiépítésére is nyílt lehetőség. Jugoszláviával elsősorban katonai és rendvédelmi okok miatt kíséreltek meg összeköttetést teremteni. A rendészeti együttműködést indokolta, hogy az ÁVH szegedi osztályától mintegy két tucat államvédelmi tiszt menekült a szomszédos államba, és az ő kiadatásukról tárgyaltak a november 3-án lezajlott megbeszéléseken, ám végül Perbíró József nem engedélyezte a visszatérésüket.[251] A szomszédos országon kívül távolabbi államokkal szintén létrejöttek kapcsolatfelvételek, ugyanis egyes városi intézmények, mint pl. a Szegedi Tudományegyetem széleskörű nemzetközi ismertséggel rendelkeztek. November 3-án az egyetem egy professzorok által aláírt deklarációt juttatott el táviratban többek között a bécsi és a moszkvai Lenin egyetemnek, valamint Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas, egykori szegedi egyetemi tanárnak. A deklarációban kérték a világ segítségét, és kinyilvánították, hogy „A jövőben is mindent meg akarunk tenni, hogy az általunk mindig becsült szomszéd népek és a világ valamennyi kutatójával együttműködhessünk." A felhívás nem volt eredmény nélküli, az amerikai Nature természettudományos folyóirat, valószínűleg Szent-Györgyi Albert közvetítésével tájékoztatott róla.[252]

Október 29-e után felgyorsult a középszintű forradalmi szervek létrejötte. Ezeket a vállatoknál általában munkástanácsoknak nevezték (bár volt néptanácsi elnevezés is), míg az intézményekben (iskolák, stb.) forradalmi tanács, munkástanács vagy forradalmi bizottság volt a nevük. A jugoszláv minta alapján szerveződött vállalati önigazgatási egységek október 26-tól alakultak, a folyamat még október 30-a után is tartott.[253] A gazdasági szervekben szinte mindenütt alakult ilyen forradalmi képződmény, azonban több költségvetési szervnél nem jött létre semmilyen forradalmi szervezet.[254] Az intézményi forradalmi bizottságok és munkástanácsok a vállalati vezetéstől függetlenül, azt ellenőrizve dolgoztak, általában az irányítási struktúrát érintetlenül hagyták, csak személyi változtatásokat hajtottak végre benne. Voltak azonban kivételek, a Szegedi Vas- és Fémipari Ktsz munkástanácsa pl. egy igazgató tanácsot hozott létre a szövetkezet vezetésére a saját tagjai sorából, a Szegedi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat munkástanácsa, amely a feladatait különféle szakmai bizottságok között (igazgatási bizottság, áruforgalmi bizottság, üzemi munkásellenőrzési bizottság, stb.) osztotta fel.[255] A munkástanácsok Szegeden intézményesen integrálódtak a helyi forradalmi vezető testületekbe.

Sajátos módon alakult ki a középszintű forradalmi szervezet a honvédségnél. A katonai alakulatoknál általában a honvédelmi miniszter október 30-i parancsára választottak forradalmi katonatanácsokat. Szegeden október 29-én, még a miniszteri parancs előtt, de a hatalomátvétel után Halász főhadnagy összehívta a városi katonai alakulatok parancsnokait, és közölte velük, hogy meg fogják választani a „Forradalmi Katonai Tanács"-ot. A választás

[246] SZMB bünt. ir. B. 1112/1957. sz. Hajda László és társai. Hajda László vallomásai.

[247] SZMB bünt. ir. NB. 1350/1957. sz. Erdei István és társai. Erdei István vallomásai.

[248] A memorandum eredeti példánya és keletkezéstörténete SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai. Németh Ferenc és Joszt István vallomásai.

[249] SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai. Kováts József vallomásai, NB. 1350/1957. sz. Erdei István és társai. Eck Ferenc vallomása.

[250] A tanácskozásra leginkább SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai. Perbíró József, Kováts József, Arday Lajos vallomásai, Hadtörténelmi Levéltár. XI. 26/a Szegedi Katonai Bíróság büntetőperes iratai. Kb. 46/1958. sz. Szabadella József és társai, idézi 1956. Bács-Kiskun m. adattár. 623–624.

[251] SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai. Perbíró József vallomásai.

[252] SZMB bünt. ir. B. I. 942/1957. sz. Baróti Dezső pere. Bizonyíték-táviratlapok. A deklarációt aláíró professzorok: Baróti Dezső, Korpássy Béla, Ábrahám Ambrus, Bónis György, Budó Ágoston, Csik Lajos, Fodor Gábor, Greguss Pál, Hetényi Géza, Huszák István, Ivanovics György, Jancsó Miklós, Kanyó Béla, Koltay-Kastner Jenő, Szabó József, Szabó Zoltán, Szőkefalvy-Nagy Béla, Waltner Károly.

[253] Általában a később keletkezett források ezeket a szervezeteket ideiglenes jelzővel is ellátták, mert a forradalom bukása után tartottak „végleges" munkástanács választásokat. A forradalom idején keletkezett dokumentumok azonban az „ideiglenes" jelzőt nem tartalmazzák.

[254] Ilyen volt például a szegedi Dózsa György Általános iskola.

[255] MSZMP2. ir. 20. őe. Vállalatok, intézmények jelentései az ellenforradalomról.

megtörtént, és megalakult a szervezet, de ilyen formában csak egy napig élt, mert október 30-án a miniszteri rendeletnek megfelelően új katonatanácsi választás történt, amelybe a Szegeden tartózkodó kisebb katonai egységek képviselőit és a katonai intézmények delegáltjait (pl. az egyetem katonai tanszéke) is beválasztották. A szegedi Forradalmi Katonai Tanács a település nagysága és stratégiai fontossága miatt jól strukturált testület volt. A központi testületen kívül, amelynek elnöke először Halász Gyula lett, majd október 31-től Gosztonyi István őrnagy, két végrehajtó osztályt szerveztek. Az első a hadműveleti osztály volt, amelyet Vigh Illés őrnagy, a helyőrség törzsfőnöke irányított és a helyőrség általános katonai ügyeivel foglalkozott. Október 31-én hozták létre a hadműveleti osztállyal szorosan együttműködő operatív csoportot, amely az államvédelmi operatív állomány felderítését kapta feladatul Vasvári Vilmos hadnagy parancsnoksága alatt.[256]

A politikai történések hatására országszerte újjászerveződtek a kommunista diktatúra által háttérbe szorított pártok. Ezek a politikai csoportok Szegeden légüres térben mozogtak, intézményesen nem kaptak szerepet a város irányításában. A forradalom idején budapesti központjaikkal nem tudtak állandó kapcsolatot kiépíteni, bár próbálkozások történtek. Legerősebb talán a Független Kisgazdapárt volt, amely október 31-én alakult, és egy ideiglenes intéző bizottságot választott. Több neves városi kisgazda politikus azonban nem kapcsolódott be a szervezésbe, pl. Shvoy Kálmán. Ugyanezen a napon alakult meg a szociáldemokrata párt, és a Petőfi párt szegedi szervezete. A pártok egyébként szorgalmazták részvételi és szavazati joguk megszerzését a városi forradalmi testületben, valamint a helyi sajtó koalícióssá tételét, de ez nem sikerült nekik.[257]

A szegedi forradalmi erők tevékenysége nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a hatalomátvétel után halállal végződő erőszakos cselekmény nem történt, továbbá a kommunista hatalom és erőszakszervezetek tagjai nem szenvedtek komolyabb bántódást.

[256] „Monográfia" 1956. 157–177.
[257] „Monográfia" 1956. 77–88.

IV. A FORRADALOM LEVERÉSÉTŐL A RENDSZERVÁLTÁSIG

1. A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC LEVERÉSE

Az 1956. november 4-i orosz intervenció és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása teljesen új katonai és politikai körülményeket teremtett. A szovjet egységek a város stratégiai helyzete miatt Szegedet már november 4-én bekerítették. Megszállták az öthalmi volt ÁVH laktanyát, és harcálláspontot rendeztek be. Az nagyon hamar bebizonyosodott, hogy Szeged nem rendelkezik megfelelő katonai erővel. November 4-én Kováts József még tett egy kísérletet, hogy a határon a jugoszlávoktól fegyverzetet szerezzen, ez azonban nem sikerült. Lazúr Barna november 4-én feloszlatta a nemzetőrséget és sok társával együtt Jugoszláviába menekült. A katonaság kezdett szétszéledni, a korábban ide vezényelt tüzérosztályokat Gosztonyi István őrnagy városparancsnok felsőbb utasításra visszavezényelte Kiskunfélegyházára.

Ilyen körülmények között nem maradt más hátra, mint Szeged megóvása. Kováts József és Perbíró József a Széchenyi-adón nyugalomra szólított fel, a Csillagbörtönből kiengedték a fogva tartott államvédelmiseket, a Forradalmi Nemzeti Bizottság intézkedett a közúti híd védelméről, mert azt bizonyos elemek fel akarták robbantani.

Délután 4 órakor egy orosz felderítő járőr haladt át a városon, összetűzés nem történt. November 5-én hajnalban már nagyobb szovjet haderő jelent meg Újszeged felöl, a szegedi oldalon hídfőállást létesítettek, majd harckocsik vonultak át a városon, és ekkor már történtek kisebb incidensek. Egyes felfegyverzett csoportok rálőttek a szovjet alakulatokra a Kossuth Lajos sugárúton és a Rákóczi térnél, valamint a színháznál, a szovjet csapatok pedig egy házba belőttek. Ennek hatására délelőtt elrendelték a fegyverek összeszedését. November 6-án délelőtt az MSZMP apparátusának egy küldöttsége az orosz parancsnokságon megjelent, és részt vett annak a tervnek a kidolgozásában, amely a város elfoglalására irányult. Délután 3 óra körül több szovjet harckocsi behatolt a Belvárosba, körülfogta a városháza épületét, a Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottságot feloszlatták, hat tagot, pl. Fábián Ferencet, Kováts Józsefet, Szegedi Istvánt letartóztattak. Közülük egyeseket a Szovjetunióba deportáltak. Még aznap délután az orosz csapatok több

más középületet (MÁV épület, posta, börtön) is megszálltak, és ott őrséget hagytak hátra.[258]

A katonai akció után a szovjet katonai parancsnokság átvette a város irányítását és ellenőrzését, főleg rendészeti feladatokra koncentráltak. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány helyi államigazgatási- és erőszakszerveinek kiépülésével a közvetlen végrehajtási feladatok megszűntek, a szovjet katonai parancsnokság tevékenysége a magyar hatóságok munkájának ellenőrzése és támogatása lett. A megszálló haderő ellenőrzési tevékenységét 1957 januárjától szovjet pártfunkcionáriusok vették át. A SZKP KB Elnöksége 1956. december 14-én hozott határozatot arról, hogy a magyar politikai helyzetre való tekintettel több tucat pártfunkcionáriust vezényelnek Magyarországra. A tanácsadók jelentős részét a fontosabb vidéki politikai központokba küldték, és tevékenységüket integrálták a helyi katonai parancsnokságok szervezeti rendszerébe. A Szegedre vezényelt egyik tanácsadó pártfunkcionárius Szergej Szergejevics Novozsilov 1956. december végén érkezett meg a városba, és a katonai parancsnok gazdasági és politikai helyetteseként látta el feladatait. Novozsilov munkája közben minden szegedi politikai, gazdasági és egyéb információhoz hozzáférhetett. A városi tevékenysége szegedi pártforrásokban nem megfogható.[259] Ugyancsak jelen volt a város politikai életében a Komszomol küldött Viktor Fjodorovics Antonov, aki tanácsadóként a KISZ helyi szervezeteinek megalakításában segédkezett.[260]

45. Szovjet tankok a városháza előtt, 1956. nov. 6.

A szovjet politikai tanácsadók 1957 tavaszán visszamentek a Szovjetunióba. Nem távoztak azonban a Vörös Hadsereg Szegedre vezényelt csapatai, akik az öthalmi laktanyában rendezkedtek be. A 33513. sz. gépesített ezred a szovjet haderő Déli Hadseregcsoportja Kecskeméti Hadosztályának alárendeltségébe tartozott. Feltehetően nemcsak ez az egy szovjet katonai alakulat volt a városban, bizonyos források szerint a szovjet katonai hírszerzés (GRU) egy elektronikai felderítő százada is itt tevékenykedett fedésben. A csapatok a kiképzésüket (éleslövészet, stb.) a dóci gyakorlótéren hajtották végre.[261]

[258] MAROSVÁRI ATTILA 1993. 8., valamint SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. sz. Perbíró József és társai. Perbíró József és Kováts József vallomásai, valamint BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 201–233.

[259] Sz. Sz. Novozsilov Nyikita Szergejevics Hruscsovhoz írt jelentése: RIGÓ B.–ZELEI M. 1993. 13–17.

[260] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 13. őe. Hangulatjelentések. 1959. szept. 10. V. F. Antonov visszatérése után az ÜZBÉG SZSZK Komszomol Központi Bizottságának első titkára lett.

2. A KÁDÁRI RESTAURÁCIÓ

A szovjet haderő november 4-i támadása a kommunisták számára lehetőséget adott a párt (immár az MSZMP) tevékenységének megkezdésére. A párt vezető testülete sajátos körülmények között jött létre. 1956. október 30-án a feloszlott MDP Csongrád Megyei Pártbizottság egy operatív intézőbizottságot választott. Az új megyei testület felhívta az alárendelt pártszervezetek figyelmét, hogy hasonlóan járjanak el. Október 31-én Vereska András, a helyi szervezet vezetője összehívta az MDP szegedi pártbizottságát, amely feloszlatta önmagát, és a helyére választott intézőbizottságnak csupán egy feladata maradt: az apparátus szélnek eresztése. Ezután a testület gyakorlatilag megszűnt.[262]

A szovjet intervenció után ennek az intézőbizottságnak a tagjai kezdték el a pártszervezést. Időközben a szervezeti háttér megváltozott, 1956. november 1-én megalakult az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága. 1956. november 5-én ezért a pártszervezők kimondták az MSZMP Szegedi Intézőbizottságának megalakulását, és a testületbe önmagukat delegálták.[263] A megalakult testület legfőbb gondját a központi instrukciók hiánya jelentette, a párt ideiglenes központi testületei és apparátusa csak november 10-e után kezdték meg munkájukat.[264] Emiatt a Szegedi Intézőbizottság légüres térben mozgott, saját magának kellett döntetnie arról, hogy munkáját milyen szervezeti keretek között, milyen módszerekkel folytatja. A testület létrejöttének körülményei (a választás elmaradása), bár a központi szabályzatok hiánya miatt nem volt „pártszerűtlen", mégis korábbi szokásokba ütközött. Ezért az intézőbizottság a városban tevékenykedő összes kommunista aktivistát november 6-án összehívta a Pártoktatók Házába, és itt egy kibővített testületi ülésen legitimáltatta magát. Az intézőbizottság tagjai Kiss Károly (elnök) Balogh István, Biczó György, Bite Vince, id. Komócsin Mihály, Krizsán Ferenc, Törköly Ferenc, Vereska András, Sipos Géza és Siklós János lettek. Ugyancsak döntöttek arról, hogy apparátusi tevékenységüket a szervezéssel, az agitációs-propaganda és a tanácsi-közigazgatási munka ellenőrzésével foglalkozó csoportokban folytatják. A fegyveres szervekkel Hévizi János, a

[261] LELE ISTVÁN 2001. 12–13.

[262] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 2. őe. 1960. jan. 7-i párt vb ülés jkv. Vereska András visszaemlékezése.

[263] Az MSZMP helyi szervezetének alakulására l. BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 220–224.

[264] Az MSZMP központi testületei tevékenységének indulására l. NÉMETHNÉ VÁGYI K.–SIPOS L. 1993. Bevezetés.

szovjet csapatokkal Ábrahám Antal tartotta a kapcsolatot, akinek a megbízatása már csak azért is érdekes, mert hivatalosan nem tartozott a városi pártapparátus állományába. Ábrahám a megyei pártapparátus munkájának megindulásáig dolgozott a városi szervezetben. A csoportok munkáját egy-egy testületi tag felügyelte.[265]

Döntő változást jelentett a szegedi pártapparátus életében az MSZMP Szervező Bizottságának 1956. november 26-i határozata, amely több városi és megyei pártcsoporthoz központi szervezőket nevezett ki. Ezek a szervezők felügyelték a helyi szervek munkáját, és végrehajtatták a központi utasításokat, döntő szerepük volt a helyi testületek és apparátusok személyi összetételének alakulásában. Szegedre az MDP Heves megyei Pártbizottságának forradalom előtti titkárát, ifj. Komócsin Mihályt nevezték ki, aki november végén kezdte meg a munkáját.[266] A központi szervező nagy befolyást szerzett a városi pártszervezetben, ezért amikor megbízatása megszűnt, 1957. február 14-én az MSZMP Szegedi Intézőbizottsága tagjának, február 25-én titkárának választották meg.[267]

A szegedi pártszervezet ebben az időszakban az MSZMP szervezetének ideiglenes és rendezetlen helyzetét kihasználva önállóságot tudott szerezni magának, elérte, hogy a városi szervezetet kiemeljék a szokásos párthierarchiából, és közvetlenül a Központi Bizottság felügyelete alá helyezzék. Ezt egyetlen más városi pártszervezetnek sem sikerült elérnie. Kezdetben még a formálódó Csongrád Megyei Pártbizottság sem támasztott ellenvéleményt, ezért az MSZMP Szervező Bizottsága 1956. december 19-én engedélyezte a szegedi pártszervezet önállósítását.[268] Később éppen az önállóság miatt komoly feszültségek támadtak az MSZMP Csongrád Megyei Intézőbizottsága és a szegedi szervezet között.[269] A vitás ügyet végül az országos összefüggések döntötték el. Az MSZMP központi irányítószervei joggal tartottak attól: ha Szegedet továbbra is kiemelik a hierarchiából, akkor a többi megyei jogú nagyváros (Győr, Miskolc, Debrecen, Pécs) is hasonló jogokat követel magának. A döntést az MSZMP Politikai Bizottsága hozta meg 1957. augusztus 27-én, és ezzel Szegedet visszasorolta a megyei pártapparátus alárendeltségébe, változatlanul hagyva a település megyei jogú városi rangját. A vitában a városi pártvezetés ugyan alulmaradt, de elérte, hogy a Politikai Bizottság határozatában kimondja: „Meg kell vizsgálni és lehetőleg mielőbb megoldani a megyei székhely Szegedre való helyezését".[270] A központi testület zöld utat adott a város megyeszékhellyé válásának, ez azonban

[265] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1956. nov. 6-i kibővített intézőbizottsági ülés határozata.
[266] Baráth M.–Feitl I. 1998. 11–17.
[267] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. febr. 14-i, 25-i intézőbizottsági ülések jkvei.
[268] Baráth M.–Feitl I. 1998. 32–44. (41)
[269] MOL-MSZMP21. ir. 3. őe. 1957. aug. 23.
[270] MOL-MSZMP5. ir. 41. őe. 1957. aug. 27-i ülés jkv.

feltehetően a megyei pártbizottság és tanács lassúsága miatt még évekig elhúzódott.

A szegedi pártszervezet építése lassan haladt. A pártba eleinte sok radikális kommunista elem lépett be, ezért az jelentősen balra tolódott, erősen értelmiségellenes lett. A folyamatban szerepet játszott az értelmiség szerepének eltúlzása az 1956-os eseményekben, valamint annak a forradalmat követő társadalmi ellenállásban érzékelt vezető szerepe. A pártapparátus sokszor támadta ezt a réteget. A Délmagyarországban „Kázmér" aláírással gúnyolódó írások jelentek meg Szabolcsi Gábor tollából az egyetem egyes oktatói ellen. Ezeket a „Kázmér-cikkeket" még Kádár János és Kállai Gyula is eltúlzottaknak, helyteleneknek tartotta.[271] A támadások még egyes pártaktivisták között is ellenérzést váltottak ki, az egyetemi pártszervezet elnöke egy értekezleten felszólalt az értelmiség üldözése ellen".[272] A társadalmi rétegnek a helyi pártvezetés sokáig nem biztosított képviseletet, mindössze 1957. február 14-én választották be az intézőbizottságba az orvosi egyetem párttitkárát.[273] Ez a politika a párttagság összetételét jelentősen befolyásolta. Az MSZMP-be 1957. május elejéig mindössze 59 értelmiségi lépett be, ez a párttagság 1,23%-át tette ki, ami elenyészően kevés a 70,44% (3386 fő) munkáshoz, a 12,00% (577) paraszthoz, a 16,33% (785) alkalmazotthoz és egyéb származásúhoz képest.[274] A tendencia később sem változott számottevően. Jellemezte a helyzetet, hogy a Szegedi Orvostudományi Egyetem professzorai között 1957 végén még egyetlen egy párttagot sem lehetett találni.[275]

Az MSZMP helyi szervezetének restaurációs folyamata 1957. július közepén fejeződött be. Az MSZMP országos értekezlete után a területi pártbizottságok ideiglenessége megszűnt. A Szeged Városi Bizottság, illetve annak operatív szerve az MSZMP Szegedi Végrehajtó Bizottsága jelentős személyi átalakulásokon ment át. A végrehajtó bizottság új tagjai Simon Béla, Farkas Istvánné, Nagy István lettek, és ismét bekerült a szűkebb vezetésbe Ladányi Benedek.

A HATALMI SZERVEK KIÉPÍTÉSE

Az MSZMP helyi apparátusa már 1956 decemberében megpróbált kiépíteni rétegszervezeteket. Ezek egy része önállóan jött létre, azonban később a kádári hatalomnak sikerült befolyásra szert tenni bennük. A középis-

[271] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 4. őe. 1957. nov. 22-i párt vb ülés jkv. Jelentés a Délmagyarország szerkesztőségének a munkájáról.
[272] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 5. őe. 1957. jan. 29-i alapszervezeti elnöki értekezlet jkv.
[273] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. febr. 14-i intéző bizottsági ülés jkv.
[274] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 3. őe. 1957. máj. 24-i párt vb ülés jkv.
[275] MOL-MSZMP30. ir. 1957. 1. őe. Feljegyzés a szegedi egyetemeken tapasztaltakról.

kolák, és a technikumok tanulóit fogta össze a Diákszövetség. A Vasútforgalmi Technikum, a Gépipari Technikum, a Tanítóképző és a Tanítónőképző, valamint a Radnóti Gimnázium csoportjai jelentős kulturális és sporttevékenységet végeztek.[276] A Diákszövetség első szegedi csoportjának megalakulása 1956. november végére tehető, amikor 20-a körül néhány középiskolás felkereste az egyetemi MEFESZ irodát, és kérték az egyetemistákat, hogy segítsenek a megalakításban, mert a DISZ szétesett. Az egyetemisták rendelkezésükre bocsátották az egyetemi MEFESZ helyiséget, segédkeztek a szervezeti szabályzat elkészítésében. Brigádokat akartak küldeni a fővárosba romeltakarításra, ami meghiúsult, mert a városi tanács nem engedélyezte az utazásukat.[277]

A gyári munkásfiatalokat fogta össze a MAFISZ. Szeged nagyobb üzemeiben mindenütt létrehozták csoportjaikat, tevékenységük általában kulturális rendezvényekben és az ifjúság esetenkénti érdekvédelmében merült ki.[278]

Sajátos utat járt be a MEFESZ. Az egyetemista szövetség politikai tevékenysége a november 4-i orosz támadás után felerősödött, gyűléseken, röpcédulákon tiltakoztak a hallgatók a Kádár-kormány tevékenysége miatt. Ugyanakkor a szervezeti élet gyakorlatilag lehetetlenné vált, a tevékenységük egyre inkább illegális jelleget öltött, magánlakásokra, kollégiumi szobákra korlátozódott. A politikai hatalom 1956 decemberétől kezdve kezdte meg akcióit az egyetemi diákszövetség ellen. Több egyetemi hallgatót letartóztattak, és 1957 januárjában megkezdődtek a legfontosabb irányítók ellen a politikai nyomozások.[279] A MEFESZ elleni politikai támadások oda vezettek, hogy a szervezet 1957 februárjában megszűnt. Helyette a tudományegyetemen a hatalom számára megbízható személyek új MEFESZ szervezetet alakítottak. Az Orvostudományi Egyetemen és a főiskolán március második felében jöttek létre új MEFESZ szervezetek.

Az ifjúsági mozgalom kialakításában az MSZMP döntő szerepet szánt a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek. A KISZ szervezése Szegeden már az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1957. március 16-i határozata előtt megkezdődött, 15-én megalakult a KISZ Városi Szervező Bizottsága, március 21-én nyolc helyen már KISZ alapszervezet alakult. A következő hetekben minden gazdasági, valamint fontosabb állami szervnél és intézménynél alakultak KISZ alapszervezetek. A KISZ Szeged Városi Bizottságának vezetője Sipos Géza lett, aki a forradalom előtti időszakban a DISZ

[276] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. márc. 30-i intézőbizottsági ülés jkv. Tájékoztató az ifjúsági mozgalom helyzetéről.

[277] SZMB bünt. ir. B. 1249/1957. sz. Kiss Tamás és Tóth Imre vallomásai.

[278] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. márc. 30-i intézőbizottsági ülés jkv. Tájékoztató az ifjúsági mozgalom helyzetéről.

[279] A MEFESZ nov. 4. utáni történetére l. KISS TAMÁS 2002. és BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 235–236., 258–263., 270–274., 276–280., 282–286.

városi bizottságának titkára volt. A KISZ megalapítása az összes rétegszervezet halálát jelentette, először a MAFISZ csoportok egy része csatlakozott, később a többiek is követték őket (a Diákszövetség csoportjai áprilisban léptek be). Az újjáalakult MEFESZ helyi csoportjai a KISZ megalakulása után még nem mondták ki megszűnésüket, mivel azonban a kommunista szimpatizáns tagjai beléptek a KISZ-be, a csoportjaik tevékenysége 1957 májusától mindenütt elhalt.[280]

A politikai szervezetek restaurációjával egy időben zajlott le az állami közigazgatási struktúra újjászervezése. A november 6-án feloszlatott Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság helyett létrehozták a Szegedi Forradalmi Munkás-Paraszt Tanácsot, annak vb elnökévé Tombácz Imrét nevezték ki. Perbíró Józsefet először le akarták tartóztatni, de aztán politikai megfontolásokból felkérték vb elnökhelyettesi funkció ellátására.[281] Később a tanács tagjaiból ideiglenes végrehajtó bizottság alakult. Jellemző az akkori törvényességre, hogy majdnem egy hétig két vb elnöke volt a városnak, Dénes Leó korábbi vb elnököt csak november 12-én hívta vissza a végrehajtó bizottság a funkciójából.[282] A Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács annyiban hasonlított a forradalmi elődjéhez, hogy üléseire tanácskozási joggal meghívták a vállalatok és üzemek küldötteit.

A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, miután végrehajtó apparátusa november 10. után beindította tevékenységét, a vidéki közigazgatás felügyeletét fontosnak tartotta, ezért kormányösszekötőket jelölt ki. Szegedre Keresztes Mihály került, aki november 14-én kezdte munkáját. Keresztes politikai munkát is végzett, tárgyalt a munkástanácsok képviselőivel és az orosz parancsnoksággal.

1956 decemberétől a városi tanácsi testületben változások történtek. Az elnökhelyettesek számának 3-ra emelésével bekerült a testületbe Biczó György, a párt intéző testületének tagja. Megerősítették Dénes Leó, volt vb-elnök leváltását (nyugdíjazását vagy áthelyezését javasolták), és több tagot visszahívtak. Helyettük megbízható kádereket állítottak.[283] A politikai folyamatok eredményeként 1957. február 14-én eltávolították a testületből Perbíró Józsefet, aki ellen nem sokkal később politikai nyomozati eljárás indult.

A kádári pártállam a forradalom után létrehozta saját karhatalmi rendszerét. Ennek egy része honvédtisztekből állt. Münnich Ferenc fegyveres erőkért felelős kormánytag rendeletére szervezett Honvéd Karhatalom a szervezés elhúzódása miatt csak november 18. után alakult meg, vezetését kezdetben Vígh Illés őrnagy helyőrség parancsnok, majd néhány nap után

[280] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. márc. 30-i intézőbizottsági ülés jkv. Tájékoztató az ifjúsági mozgalom helyzetéről.

[281] A Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács megalakításáról ld. BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 226–227.

[282] SZVT VB jkv. 1956. nov. 12-i ülés jkv.

[283] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1956. dec. 1-i intézőbizottsági ülés jkv.

Kiss Sándor százados látta el. A tiszti karhatalom a városi hadkiegészítő parancsnokságon rendezte be bázisát, karhatalmistái részt vettek röpcédulázók elfogásában és egyéb akciókban. Egy szakaszuk az MSZMP szervezését segítette az üzemekben.[284]

A karhatalom másik egységét, a helyi pártszervezet által kissé eufémisztikusan elnevezett Polgárőrséget a helyi pártapparátus szinte kézi vezérléssel irányította. Ebbe az egységbe léptek be a pártapparátus munkanélküli funkcionáriusai, államvédelmi alkalmazottak, és más kompromittálódott személyek, akik az októberi eseményekre félelemmel, sértett emberekként tekintettek vissza. Nézeteikben a kommunista párt legradikálisabb elemeit jelentették. Akcióikat szakképzetlenül, a törvényes rendelkezések figyelmen kívül hagyásával, túlzott erőszakossággal hajtották végre. A csoport egyes tagjai személyes sérelmeik megbosszulására használták fel hatalmukat. Egy karhatalmista, Ladvánszki László, akit a Ruhagyárból a forradalom idején elbocsátottak, fegyveresen bement a gyár munkástanácsának elnökéhez, elé vágta a felmondó levelét, és mondta neki, hogy tépje szét.[285] A gyár munkástanácsa azonnal követelte a volt ÁVH tiszt eltávolítását.[286] A csapat karhatalmistái korlátlan intézkedési jogokkal rendelkeztek. A november 13-i munkás-paraszt tanácsi ülés után 52 embert vettek őrizetbe, másnap az ügyészség ugyan kiszabadította őket, de a következő nap sokakat ismét letartóztattak. A szovjet városparancsnokság segítségével több óráig lefogták Dobos Ferenc, Balogh János és Kárpáti Ferenc ügyészeket, mert el merték rendelni a letartóztatottak szabadon engedését.[287] November 16-ig már 110 karhatalmista lett felfegyverezve a Polgárőrségben,[288] amelynek fegyelmezetlenségét, szakképzetlenségét a helyi pártvezetés végül megelégelte, és december 8-án a karhatalom átszervezését határozta el. Katonai vagy rendőri tapasztalatokkal rendelkezők beléptetésével a Polgárőrség létszámát 160 főre kívánták emelni, és előírták a személyi állomány kiképzését, ütőképességének növelését. Az átszervezéssel az egységet a rendőrség irányítása és ellenőrzése alá helyezték. A Polgárőrséget zászlóaljba szervezték, parancsnokává Solymosi Ferenc rendőr századost nevezték ki.[289]

A kádári pártállam karhatalmi rendszerének fontos elmét képezte a munkásőrség. Szegeden március 9-én alakult meg az első századuk, az ellenállási veszély (MÚK) miatt gyorsított ütemben fegyverezték fel őket március 15-re. Az április 4-i katonai felvonuláson két szakasszal mutatkoztak be a nyilvánosság előtt. A zászlóalj parancsnoka a karhatalomból átlépett Kelemen Sándor százados lett.[290] A munkásőr zászlóaljban sok radikális kommunista aktivista szolgált, ez az egység szellemiségét alapvetően meghatározta. A néphadsereg tisztjeit egyszerűen „Maléter-sapkásoknak" nevezték. A hatalmukkal sokszor visszaéltek, az utcákon indokolatlanul lövöldöztek, magatartásukkal megbotránkoztatták, megfélemlítették a lakosságot. 1957 októberéig a zászlóalj 341 tagú állományából nyolc munkásőrt kellett emiatt leszerelni.[291] A helyzet később sem javult számottevően. 1958 őszén Gladits Gyula munkásőr részegen a Tervező Irodánál fegyveresen megfenyegetett egy asszonyt.[292] Daróczi Frigyes munkásőr az alsóvárosi templom előtt lövöldözött.[293]

A munkásőrség felállítása egyben a karhatalom átszervezését jelentette, amelynek zászlóalja csaknem 550 főre duzzasztva 1957 májusától hivatalosan a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság állományába került. A zászlóalj fegyelmi gondokkal küszködött, csak 1958 januárjában 37 főt fenyítettek meg közülük részegeskedésért, valamint prostituáltakkal fenntartott kapcsolatokért.[294]

TÁRSADALMI ELLENÁLLÁS ÉS MEGTORLÁS

A Kádár-kormányzat hatalomra kerülése és tevékenysége miatt országos ellenállás bontakozott ki. A munkástanácsok és az intézményi forradalmi tanácsok vették át a mozgalom vezetését, gyakorlatilag kettős hatalom jött létre 1956 novemberében. Sok helyen már november 6-tól, de november közepétől szinte mindenütt éltek a sztrájkjog adta lehetőségekkel. Szeged üzemei november nagy részében leálltak. A sztrájkmozgalom akkora méreteket öltött, hogy novemberben a város ipari termelése a forradalom előtti időszak 40%-ára esett vissza. (A forradalom alatti sztrájkokkal együtt október 27. és december 7. között 25%-ra esett vissza a termelés.)[295] Az üzemi munkástanácsokat a politikai hatalom igyekezett egymástól elszigetelni, a forradalmi erők szempontjából tehát elsőrendű fontosságú lett a munkástanácsok tevékenységének koordinálása és országos kapcsolataik kiépítése. Erre november közepéig nem nyílt lehetőségük. A munkástanácsok csak a helyi hatalom szerveivel álltak kapcsolatban, legfeljebb saját vállalatuk felettes minisztériumával, országos központjaival léphettek érintkezésbe.

[284] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 247–249.
[285] SZVT VB jkv. 1956. nov. 13-i ülés jkv.
[286] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 25. őe. Egyes személyek ellenforradalmi tevékenységéről iratok. 1956. nov. 13.
[287] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 243–246.
[288] KAJÁRI ERZSÉBET 1997. I. 1956. nov. 16.
[289] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1956. dec. 8-i és 15-i intézőbizottsági ülések jkvei.
[290] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 3. őe. 1957. máj. 24-i intézőbizottsági ülés jkv.
[291] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 4. őe. 1957. okt. 25-i párt vb ülés jkv. Jelentés a munkásőrség fegyveres és politikai kiképzéséről.
[292] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 4. őe. 1958. okt. 10-i párt vb ülés jkv.
[293] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 4. őe. 1958. júl. 18-i vb ülés jkv. Javaslat.
[294] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 3. őe. 1958. máj. 28-i vb ülés jkv. Jelentés a karhatalmi pártszervezetek munkájáról.
[295] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. márc. 9-i intéző bizottsági ülés jkv.

Szegeden november 13-án a Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács ülésén azonban már együtt léptek fel a munkástanácsi küldöttek, és november 16-án Keresztes Mihály kormányösszekötő által a sztrájkok befejezése céljából összehívott értekezleten a munkástanácsok képviselői a szovjet városparancsnokság képviselői előtt követeléseket adtak elő, a szovjetek által letartóztatott 34 fő szabadon bocsátását próbálták meg elérni. Az ülésen a munkástanácsok képviselői egy ideiglenes bizottságot alakítottak a szegedi munkásság követeléseinek kidolgozására és a kormányhoz való eljuttatására. A bizottság november 20-ra elkészült a követelésekkel, és azokat egy küldöttség november 21-én felvitte Budapestre. A delegáció egyik része a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot, a másik a kormányt kereste fel, és Apró Antal miniszterelnök-helyettesnek november 23-án átadta a 15 pontból álló memorandumot. A politikai helyzet éleződése azonban később is igényelte a munkástanácsi együttműködést. December 7-én egyes munkástanácsi vezetők — mintegy 30-40 személy — a kendergyárban gyűlést tartottak, ahol egy csúcsbizottság megalakítását határozták el. Ez a bizottság a következő napon a TEFU-nál létre is jött, és a Szegedi Központi Munkástanács nevet vette fel. Elnöke Skultéthy Medárd, a szegedi konzervgyár képviselője lett.[296]

A társadalmi ellenállás más formákban is jelentkezett. Röplapokat, röpcédulákat terjesztettek, és néha, szinte már kivételként tüntetéseket rendeztek, amelyeket azonban a karhatalom gyorsan feloszlatott.[297] December 5-én 15 és 16 óra között nyílt néma tüntetés volt a városban, a hatalom minden erőfeszítése ellenére a villamosok, továbbá sok más jármű leállt, és csak igen kevés járókelő tartózkodott az utcán. Egy nappal később egyetemista csoportot oszlatott fel a karhatalom.[298]

A helyi hatalom december 7-én falragaszokon szólította fel a lakosságot a rendbontókkal szembeni fellépésre. A falragaszokat a középiskolás diákok letépték, Tóth József „radnótis" gimnazistát tetten érték, és néhány társával együtt bevitték a rendőrségre. A karhatalmi akció miatt a Radnóti Gimnázium diákjainak egy csoportja a Széchenyi téren tüntetett. Közülük többeket letartóztattak, rövid idő után azonban szabadultak.[299] Aznap este egy újabb diákcsoport kezdett el a város főterén tüntetni, őket a karhatalom egy riasztólövéssel szétoszlatta. A riasztólövés alkalmazása jelezte, hogy a kádári hatalom immár a fegyveres erőszaktól sem riad vissza, és a következő napok országos (Salgótarján, Tatabánya, Eger) sortüzei megmutatták, hogy a nyílt ellenállási akcióknak lejárt az idejük.

[296] A munkásság szegedi szervezeteire és követeléseire SZMB bünt. ir. NB. 778/1957. sz. Skultéthy Medárd és társai, SZMB bünt. ir. B. 1074/1957. sz. Komócsin Mihály és társai. Feljegyzés a nov. 16-i ülésről.

[297] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 256.

[298] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 258–259.

[299] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 2. őe. 1960. jan. 7-i vb ülés jkv. Bánfalvi József visszaemlékezése. Az esetre l. még BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 259–260.

A társadalom a politikai véleményét ezután csak illegális formákban vagy a kádári pártállam erősen ellenőrzött intézményrendszerében fejthette ki. Ez utóbbi lehetőséggel általában az értelmiség és az egyetemi fiatalság élt, akik munkahelyükön kísérelték meg a politikai ellenállási tevékenységet. A Szegedi Nemzeti Színházban például a repertoárba a hatalomnak nem tetsző előadásokat is felvettek, az egyetemistáknak bemutatni tervezett Illyés Gyula művet, az Ozorai példát, és a decemberre tervezett „Hazádnak rendületlenül" című szavalóestet. Az előadásokat a hatalom adminisztratív úton betiltotta (az Ozorai példát a szovjet tanácsadók követelésére). 1957. december elején előadást tartott a Szegedi Orvostudományi Egyetemen Nemes Dezső, az MSZMP KB tagja, akinek a hallgatók olyan kérdéseket tettek fel, mint például: „miért nem vonulnak ki a szovjet csapatok", stb.[300] December 14-én Marosán György tartott konzultációs előadást, és az előadásához az egyetemisták 100-120 „provokatív" kérdést és hozzászólást vetettek fel. Pl. „a kádári kormányzatot csak a szovjet haderő jelenléte tartja fenn", stb. Marosán a saját megszokott stílusában reagált, „félfasisztáknak" nevezte a hallgatókat, és „pukkadjatok meg" felkiáltással fejezte ki nemtetszését.[301] A hallgatók a kádári rendszer iránti kritikájukat passzivitással is kifejezték, az Állam- és Jogtudományi Kar politikai gazdaságtan óráin többen kártyáztak, regényeket olvastak és társasjátékokat játszottak. (A hallgatók ilyen tevékenységét nagymértékben befolyásolta az órák unalmassága.)[302]

A párt- és munkahelyi fórumok sem biztosítottak büntethetetlenséget a pártellenes nézetek vallói számára. Az 1958-as választások idején a ruhagyárban egy asszony a többpártrendszer szükségességéről beszélt társainak, a vállalat azonnal elbocsátotta.[303] Hévézi Antal, a Szegedi Rendőrkapitányság pártszervezetének tagja 1961-ben a pártrendezvényeken lebecsülte a Szovjetunió űrtechnikában elért eredményeit, és hangoztatta, hogy sok ártatlan embert börtönbe zártak. A párttag ellen fegyelmi eljárást indítottak, kizárták a pártból, és az MSZMP Szeged Városi Végrehajtó Bizottsága, miután meghallgatta őt, átadta ügyét a politikai nyomozó szerveknek.[304]

A politikai szervezkedések 1956. december 10. után már csak illegalitásban folyhattak. A Szegedi Központi Munkástanács is illegalitásba vonult, üléseiket december 9-től már a tagok lakásán tartották. Emiatt a szegedi ese-

[300] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 8. őe. Információs jelentések a bel- és külpolitikai események visszhangjáról, a lakosság hangulatáról. 1957. dec. 14.

[301] Belügymin. Koll. ir. 1958. aug. 6-i ülés jkv. 10-140/10-1958. sz. jelentése, MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 4. őe. 1957. dec. 20-i párt vb ülés jkv. és 11. őe. Információs jelentések. 1958. jan. 11.

[302] MOL-MSZMP30. ir. 1957. 1. őe. Feljegyzés a szegedi egyetemeken tapasztaltakról. 1957. dec. 21.

[303] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 10. őe. Információs jelentések az 1958-as választásokról. 1958. okt. 14. és 21.

[304] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 4. őe. 1961. júl. 19-i párt vb ülés jkv. 1. fcs. 13. őe. Információs és hangulatjelentések. 1961. máj. 18.

ményekre már nem lehettek befolyással, a csoportosulás 1957. január végéig próbált meg politikai tevékenységet kifejteni.[305] A társadalmi ellenállás legjellemzőbb formája 1957-től kezdve a röpcédulázás, röplapterjesztés és a falfirka készítés lett. 1957 februárjától terjedtek el Szegeden MÚK-ra (Márciusban Újra Kezdjük) vonatkozó falfirkák, röpcédulák. A hatalom annyira tartott a jelenségtől, hogy február-márciusban sok, a forradalom idején tevékenyen részt vállalt személyt letartóztattak, és internálták őket.[306] A MÚK mellett megjelentek a MAK feliratú falfirkák is, amelyek az emberek reakcióját kiváltották, és arra a kérdésre, hogy hallottak-e a MAK-ról, azt válaszolták, hogy „Májusban Akasztjuk Kádárt".[307]

Ez az ellenállási forma felerősödött a forradalom évfordulói idején, és olyan időszakokban, amikor a pártállam valamilyen nyomás alá helyezte a társadalmat (pl. a mezőgazdasági szövetkezetesítés vagy választások alkalmával). 1957 októberében „halál a kommunistákra" tartalmú röpcédulák és „éljen a szabad Magyarország" falfirkák jelentek meg.[308] 1958. november 4-én a kenderfonógyár üzemének falára három helyen írták fel, hogy „éljen október 23."[309] A hatalmi szervek eme ellenzéki tevékenységet több esetben feltárták, az elkövetőket bíróság elé állították.[310] A forradalom emléke később sem veszett el, 1962 szeptemberében volt makói gimnazisták 1956-ot éltető és az oroszok távozását sürgető röpcédulákat (közel 600-at) szórtak szét. A csoportot felgöngyölítették a hatóságok, bíróság elé állították őket, végül azonban az 1963-as amnesztia folytán mentesültek az eljárás alól.[311]

A magyar társadalom kádári rendszer elleni kritikája jutott kifejezésre a disszidálások számának növekedésében. Az emigrálási hullám természetesen összefüggött a forradalom résztvevői elleni megtorlási hadjárattal, azonban olyanok is tömegesen elhagyták az országot, akik a forradalmi eseményekben nem vállaltak aktív szerepet. Az emigránsok már november hónapban megindultak Jugoszlávia felé, Corvin köziek és más budapesti fegyveresek kísérelték meg a szegedi övezetben a határátlépést. November közepétől a hatalom többször használt fegyvert a határátlépések megakadályozására. November 15-én hat Szegeden iskolába járó ipari tanulóra lőttek a határőrök, és két fiatal, Oszlács Béla és Csepregi Bálint meghalt.[312] A nyugati határrészen foganatosított határőrizeti intézkedések miatt 1957. január közepétől az emigránsok tömegesen a déli határszakaszok irányába fordultak. Ekkor egy hónap alatt 1172 személyt, köztük 94 szegedit vettek őrizetbe tiltott határátlépés miatt. (A sikeres határátlépések számát nem lehet felbecsülni.) A hatóságok válaszul drasztikus intézkedéseket léptettek életbe. Február közepétől visszaállították a déli határsávot, ennek nyomán végül sikerült visszaszorítani a tiltott határátlépések számát.[313] Szegedről 1957 májusáig 679-en hagyták el Magyarországot.[314] Egyes szakmákban és intézményekben a távozások miatt nehézségek léptek fel. A Szegedi Nemzeti Színház tevékenységét alig tudta megkezdeni, mert 1956. november és 1957. február között 19 alkalmazott emigrált, és tíz alkalmazott önként elhagyta a színházat.[315] Sok egyetemista szintén külföldre távozott.[316] Tíz közép- és általános iskolai nevelő emigrált, közülük méltán örvendett megbecsülésnek Pataki Szilveszter a Ságvári Gimnáziumból.[317] A tiltott határátlépések a kádári hatalom restaurációja után sem szűntek meg, az 1958-ban alakuló újszegedi Rózsa Ferenc Gimnáziumból egy év alatt nyolc hallgató kísérelte meg a disszidálást (egy diáknak sikerült is), ezért a pártbizottság kezdeményezte, hogy egy tiltott határátlépéssel kapcsolatos bírósági tárgyalást nyilvános iskolagyűlés keretében tartsanak meg.[318]

Az 1956-os forradalomban részt vett személyek ellen hosszan tartó megtorlási folyamat vette kezdetét. A hatalom 1956 decemberétől kezdve fokozatosan teremtette meg ennek jogszabályi, intézményi és személyi hátterét.[319] 1956 decemberében alakult meg a megyei rendőrfőkapitányságon belül a Politikai Nyomozó Osztály, amelynek munkája nehezen indult meg. Egy 1957. március elején kelt jelentés szerint az állambiztonsági apparátus létszáma mindössze 35 főt tett ki, ami az 1956. október 1. előtti 106-hoz képest tetemes visszaesést jelentett. Később a létszámot sikerült 80 főre emel-

[305] SZMB bünt. ir. NB. 778/1957. sz. Skultéthy Medárd és társai, valamint BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 264–270., 275–276.

[306] BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 281.

[307] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. febr. 25-i intézőbizottsági ülés jkv.

[308] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 8. őe. Információs jelentések a lakosság hangulatáról.

[309] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések a lakosság hangulatáról.

[310] A politikai nyomozó szervek felderítő munkája eredményeként bíróság elé állított személyek ügyét nem szükségszerű mind felsorolni. Egy ilyen röpcédulázó és egyéb ellenzéki tevékenységet végző csoport történetét dolgozta fel a nevek megváltoztatásával KENEDI JÁNOS 1996. 347–432.

[311] SZMB bünt. ir. B. 1407/1962. sz. Raffai Csaba és társai, MSZMP2. ir. 1963. 1. fcs. 1. őe. 1963. márc. 26-i pártbizottsági ülés jkv. Tájékoztató Szeged város közrendjéről és közbiztonságáról. Más 1962. októberi röpcédulázásról is tudunk, l. BÁLINT LÁSZLÓ 2006/a. 12–14.

[312] Ezeket a kísérleteket a Csongrád Megyei Ügyészség is vizsgálta. Megyei ügy. ir. VÜL 819/1956., valamint BÜL 125/1956., 129/1956. sz.

[313] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 4. őe. 1957. szept. 27-i vb jkv.

[314] VALUCH TIBOR szerk. 2004. 170.

[315] A disszidáltak között voltak Ujj József karmester, Ungár Tamás, Bőhm Éva korrepetitorok, Nyíri János segédrendező, Szabó Sándor díszlettervező, Apor László és Papp Teri színészek, Laborczy István magánénekes, Berta János, Szabó László, Hont Ágnes, Őrszigeti Mária balett táncosok. L. erre FARKAS CSABA 2006/a. 31–37.

[316] L. erre FARKAS CSABA 2006/b. 56–63. A TTK disszidált hallgatóinak a számát a forrás hiányosságai miatt egyelőre nem tudtam megállapítani, de a 12 kizárt hallgató között voltak disszidáltak (pl. Mónus Áron).

[317] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 4. őe. 1957. szept. 25-i párt vb ülés jkv. Jelentés a pedagógiai helyzetről.

[318] MSZMP2. ir. 1963. 1. fcs. 3. őe. 1963. jún. 5-i párt vb ülés jkv.

[319] Az 1956-os forradalom megtorlásának jó történeti összefoglalóját adja: ZINNER TIBOR 2001. Szegedi vonatkozások: BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a.

ni.[320] A gondokat növelte, hogy több beosztott nyomozó, valamint az osztály vezetője visszaélt hatalmával, és különféle gazdasági visszaéléseket követtek el. Emiatt Tihanyi József őrnagy osztályvezetőt 1957 végén leváltották, és Vas megyébe helyezték át.[321] Utóda Varga János őrnagy lett, aki viszont nem rendelkezett szükséges vezetői tapasztalattal.[322] A megtorlási folyamat előzményeként tisztogatások folytak a rendőrkapitányságokon, és 1957. január végéig egy tisztet és 23 tiszthelyettest bocsátottak el.[323] A szegedi rendőrkapitányság élén is változások történtek. Az MSZMP Szeged Városi Intézőbizottsága 1956. december 15-én javasolta Mogyorósi Istvánnak, városi rendőrkapitánynak, valamint Nyéki Lajos rendőr századosnak az eltávolítását.[324] A felettes belügyi szervek elfogadták a javaslatot, 1957 áprilisában mindkét rendőrtisztet leszerelték (Nyékit később bíróság elé is állították). A Szegedi Rendőrkapitányság vezetője Vincze Zoltán r. százados lett.[325]

A politikai nyomozó szervek 1958 közepéig a megyében több mint 500 ügyet vizsgáltak meg, ezek jó része szegedi volt.[326] A rendőrség többi osztálya szintén kapott feladatot a megtorlások során. Ők az 1956-os forradalom idején elkövetett gazdasági típusú (és kisebb politikai) cselekedeteket vizsgálták, pl. a téeszek vagyonának széthordását, stb. 1956-ban Szegeden sajátos cselekménynek számított a városban és környékén levő katonai erődítményrendszer megkárosítása, sok szegedi és városkörnyéki földműves a mezőgazdasági tevékenységet akadályozó bunkereket lebontotta. A nyomozati eljárás ellenük sem maradt el.

A vádhatóságon belül is folytak tisztogatások. Az ügyészi szervezetben személyi torzsalkodások, intrikák áldozata lett Orbán László megyei főügyész, akiről a pártszervek azt tartották, hogy a karhatalmisták által elfogott személyeket a törvényesség nevében szabadon engedte. A helyére kinevezett Dobos Ferenc ügyész készségesen teljesítette a hatalom elvárásait.[327]

A megtorlás folyamatában a bíróságoknak jutott a legfontosabb szerep. Az 1956. december 12-i 28/1956. sz. tvr. alapján rögtönítélő bíróságokat állítottak fel, ezek a katonai bíróságokon belül szerveződtek meg. A Szegedi Katonai Bíróság rögtönítélő tanácsa már decemberben hét ügyet tárgyalt.[328] A polgári bíróságokon történt tisztogatások után 1957 tavaszán már a megyei bíróságokon belül is alakult statáriális tanács. A megyei bíróság statáriális tanácsának hatásköre Csongrád megyén kívül Bács-Kiskun és Békés megyékre terjedt ki. Szigorú ítéleteket hozott, halálra ítélte például Nagy Lajos kecskeméti fegyveres felkelőt, nemzetőrt, akit a másodfokú ítélet után kivégeztek.[329] Az 54/1957. sz. tvr. alapján a Szegedi Megyei Bíróságon belül népbírósági tanácsot szerveztek, ez foglalkozott a legsúlyosabb ügyekkel (Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság, Szegedi Munkástanács perei, stb.). A népbírósági tanács illetékessége nem csak Csongrád megyei ügyekre terjedt ki, tárgyalt Szabolcs-Szatmár megyei esetet is.[330]

1957 elején azokat a bírákat, akik nem mutattak hajlandóságot a forradalomban résztvett személyek ügyeiben ítélkezni, eltávolították állásukból, helyükre megbízható, kádári hatalomhoz hű, akár szakképzetlen embereket is ültettek. 1957-ben került a megyei bíróság állományába például a felsőfokú bírói képzettséget nem szerzett Kerekes Lajos, aki rendkívüli szigorúsággal járt el, Hajdú Ferenc makói nemzetőrt halálra ítélte azért, mert a makói rendőrségről a forradalom idején néhány vele kapcsolatos iratot magához vett. Ezt még a kádári hatalom is sokallotta, és Kerekest az ítélete után néhány nappal elbocsátották.[331] A politikai nyomozó osztályok vizsgálatai alapján a forradalomban való részvételükért végül 173 szegedit állítottak a bíróságok elé. Forradalmi tevékenységük miatt kivégezték Kováts Józsefet és Földesi Tibort. Az ügyész halálbüntetés kiszabását kérte Perbíró Józsefre és Királyházi Sándorra. Úgy tűnik, hogy azokat végezték ki, akik az államvédelem forradalom alatti tevékenységéről sok információval rendelkeztek.

A politikai hatalom adminisztratív eszközöket is alkalmazott a forradalomban részt vevők ellenében. A „kényesebbnek tartott" napok (március 15., október 6., október 23.) előtt preventív őrizetbe vehették azokat, akikről a rendszer bizonyos ellenzéki aktivitást feltételezett. Ezzel az eszközzel kevésszer éltek. Súlyosabb volt a közbiztonsági őrizet (internálás) intézménye, ehhez ügyészségi jóváhagyás kellett. 1953 után a Tökölön újból felállított internáló táborba hat hónapra zárhatott a rendőri hatóság bírói ítélet nélkül bárkit, ezt az ügyészség még hat hónappal meghosszabbíthatta. A hatóságok több mint 50, forradalomban szerepet játszott szegedit helyeztek közbiztonsági őrizetbe.[332]

A megtorlás legenyhébb formájának a munkajogi eszközök alkalmazása számított. Különösen az értelmiségi réteget sújtották. A pedagógusok közül

[320] MOL-MSZMP30. ir. 1957. 1. őe. 1957. márc. 4.
[321] BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a. 147–149.
[322] Belügymin. Koll. ir. 1958. aug. 6-i ülés jkv. 10-140/10-1958. sz. jelentése.
[323] MOL-MSZMP30. ir. 1957. 3. őe. 1957. jan. 22.
[324] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1956. dec. 15-i intézőbizottsági ülés jkv.
[325] BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a. 153.
[326] Belügymin. Koll. ir. 1958. aug. 6-i ülés jkv. 10-140/10-1958. sz. jelentés.
[327] BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a. 156–158.
[328] MOL-MSZMP30. ir. 1957. 3. őe. 1957. jan. 22.
[329] Nagy Lajos tevékenységére l. BÁCS-KISKUN M. ADATTÁR I. 132–134.
[330] A népbírósági tanácsokról szóló 1957. évi 34. tvr. (VI. 15.) végrehajtására kiadott 5/1957. I. M. sz. (VI. 29.) rendelet eredetileg Csongrád, Bács-Kiskun és Békés megyékre határozta meg a szegedi népbírósági tanács illetékességét, azonban a tvr. egy passzusa lehetővé tette, hogy az a megyei népbírósági tanács legyen illetékes, ahol az ügyész az eljárás lefolytatását indítványozza. (6. §) Az idézett törvényhelyek. MK 1957. 66. sz. (VI. 15.), valamint MK 1957. 70. sz. (VI. 29.)
[331] SZMB bünt. ir. B. 1155/1957. sz. Hajdút a Legfelsőbb Bíróság másodfokon 6 évre ítélte.
[332] BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a. 164–216. A Csongrád megyeiek közül összesen mintegy 700 fő állt a bíróságok előtt. Bálint kimutatása nem tartalmazza az alsóbb szintű bíróságok által (nem politikai nyomozó osztályok által vizsgált) elítéltek neveit, a bíróságok elé állítottak száma ennél tehát valamivel több.

97 oktatót küldtek el fegyelmi úton, ebből kilenc pedagógust egy ideig fizikai munkára köteleztek. 18 pedagógust mindenféle fegyelmi vizsgálat nélkül bocsátottak el, közülük hatot később vissza kellett állásukba helyezni.[333] A Színháztól nyolc alkalmazottat bocsátottak el, köztük négy színészt.[334] A helyi politikai hatalom megkísérelte eltávolítani Kaló Flóriánt és feleségét, Domján Editet. Ezt a helyi szellemi életnek egy ideig azonban sikerült megakadályoznia.[335]

A felsőfokú oktatási intézmények sem kerülték el a tisztogatásokat. A Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karáról Perbíró Józsefen kívül elbocsátották Bónis György professzort, a Bölcsészettudományi Karról Baróti Dezső professzort, Bánkuti Imre, Szekeresné Ormos Mária adjunktusokat, Bálint István tanársegédet, Péter László tudományos kutatót, a Természettudományi Karról Fodor Gábor egyetemi tanárnak kellett távoznia. Az ÁJTK-ról 4, a BTK-ról 2, az Orvosi Egyetemről egy hallgatót zártak ki, a többiek ideiglenes kitiltásban vagy figyelmeztetésben részesültek.[336] A hallgatói fegyelmi büntetések mértékét a pártszervek kevesellték.[337]

A gazdasági szervezetek sem úszták meg a tisztogatásokat. Kezdetben a kormány által előírt racionalizálás ürügyén küldtek el munkásokat, 1957 tavaszától azonban megindultak a fegyelmi elbocsátások. A Ruhagyárból 1957. májusig 11 dolgozót bocsátottak el, a Szegedi Textilkombinát pártszerve 19 dolgozót, a Szegedi Kenderfonógyár pártszerve 19 dolgozót, az Újszegedi Kendergyár pártszerve 24 dolgozót jelölt ki elbocsátásra forradalmi tevékenység miatt, akiket később elküldtek az üzemekből.[338] Egyes intézményekben fokozott szigorral jártak el, a Magyar Néphadsereg szegedi tiszti állományából például 111 tisztet szereltek le, közöttük 28 párttagot és három fontosabb vezető beosztását.[339]

A VÁROS A KÁDÁRI RESTAURÁCIÓ UTÁN

A pártállam restaurációja után a helyi politikai hatalom teljes ellenőrzés alatt tudta tartani a város közéletét. A helyi pártvezetés, amely immár a megyei pártbizottság alárendeltségében tevékenykedett, némi átalakuláson ment keresztül. 1958-ban a felettes szervek javaslatára ifj. Komócsin Mihály helyettesének Pusztai (Pipicz) Józsefnét választották meg. A Politikai Bizottság említett döntése után ellentétek alakultak ki a város és a megye pártszervei között.[340] Emiatt a pártszervek megyei vezetői, Németh Károly és Ábrahám Antal titkárok nem szívesen mentek Szegedre. Ha nagy ritkán előfordultak, akkor ifj. Komócsin Mihálynak támadt azonnal valami sürgős dolga. A feszültségek csúcsát jelentette, hogy 1958. október végén Kádár János szegedi látogatásakor a szegediek több megyei pártvezetőnek nem küldtek meghívót.[341]

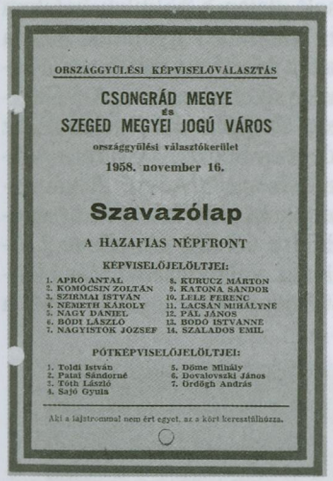
ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁS

CSONGRÁD MEGYE
és
SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS

országgyűlési választókerület

1958. november 16.

Szavazólap

A HAZAFIAS NÉPFRONT

KÉPVISELŐJELÖLTJEI:

1. APRÓ ANTAL
2. KOMÓCSIN ZOLTÁN
3. SZIRMAI ISTVÁN
4. NÉMETH KÁROLY
5. NAGY DÁNIEL
6. BÓDI LÁSZLÓ
7. NAGYISTÓK JÓZSEF
8. KURUCZ MÁRTON
9. KATONA SÁNDOR
10. LELE FERENC
11. LAJSÁN MIHÁLYNÉ
12. PÁL JÁNOS
13. BODÓ ISTVÁNNÉ
14. SZALADOS EMIL

PÓTKÉPVISELŐJELÖLTJEI:

1. Toldi István
2. Patai Sándorné
3. Tóth László
4. Sajó Gyula
5. Döme Mihály
6. Dovalovszki János
7. Ördögh András

Aki a fajtrovonal nem ért egyet, az a kört keresztülhúzza.

46. Országgyűlési képviselőválasztási szavazólap, 1958. nov. 10.

A kialakult sok ellentét végül megpecsételte a városi pártbizottság sorsát. 1961 nyarán a megyei pártbizottság, az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya, valamint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Titkárság Tanácsszervek Osztálya bizonytalan hátterű vizsgálatot indított a szegedi párt- és tanácsi vezetéssel kapcsolatban. A vizsgálat során gyorsan kiderült, hogy az tulajdonképpen ifj. Komócsin Mihály ellen folyik. Az egyes részleteiben az ötvenes évek eljárásait idéző vizsgálat hatására a városi apparátus egy része a pártvezető ellen fordult, és vallomásaikban nem védelmezték őt. A vizsgálat nyomán ifj. Komócsint a Politikai Bizottság leváltotta funkciójáról. Pusztai Józsefnét pedig a megyei pártbizottság váltotta le. Előbbit szovjet pártfőiskolára javasolták küldeni, utóbbi gazdasági funkciót kapott.[342]

A szegedi pártbizottság „lefejezése" hatalmas vitát kavart. Ifj. Komócsin Mihály az egész ügy hátterében Siklós Jánost, a megyei pártvezetés egyik tagját sejtette. Ugyanezt vélelmezte Pusztai József munkásmozgalmi veterán is, aki egy visszaemlékezésében azt állította, hogy a hajsza a Szirmai István támogatta Strack családtól indult ki (Siklós János Strack Ádám fia).[343] Mindenesetre tény, hogy a Komócsinnal kapcsolatos rosszindulatú levelek Siklós János címére érkeztek a városi pártapparátusból. Ifj. Komócsin Mihály helyére a Politikai Bizottság 1962. február 20-i javaslatára Győri Imrét,

---

333 MOL-MSZMP33. ir. 1957. 1. őe. Feljegyzés a szegedi pedagógus problémákról.

334 MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 4. őe. 1957. okt. 25-i párt vb ülés jkv. Jelentés a pedagógiai helyzetről.

335 FARKAS CSABA 2006/a. 31–37.

336 FARKAS CSABA 2006/b. 56–63.

337 MOL-MSZMP30. ir. 1957. 1. őe. Feljegyzés a szegedi egyetemeken tapasztaltakról. 1957. dec. 21.

338 MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. máj. 11-i intézőbizottsági ülés jkv.

339 MOL-MSZMP30. ir. 1957. 1. őe. 1957. nov. 9.

340 A feszültségek okaira és tényeire l. MOL-MSZMP30. ir. 1957. 1. őe. 1957. nov. 9.

341 MSZMP1. ir. 3. fcs. 68. őe. 1959. nov. 27-i párt vb ülés jkv, valamint MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 6. őe. 1959. dec. 16-i párt vb ülés jkv.

342 A vizsgálat és annak tárgyalási anyaga MSZMP1. ir. 2. fcs. 1961. nov. 28-i pártbizottsági ülés jkv. 3. fcs. 117. őe. 1962. dec. 5-i párt vb ülés jkv. A leváltásokra ezen kívül még MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 1. őe. 1961. dec. 21-i pártbizottsági ülés jkv. és 1962. 1. fcs. 2. őe. 1962. febr. 27-i pártbizottsági ülés jkv.

343 MSZMP53. I/67. őe. Pusztai (Pipicz) József „Papiros" c. visszaemlékezése.

Strack Ádám vejét választotta meg az MSZMP Szegedi Pártbizottsága, akit előbb kooptálni kellett a szegedi pártbizottság tagjai közé.[344]

Az 1958. november 16-án tartott választások idején a politikai hatalom fokozta nyomását a társadalomra. A jelölő- és választási gyűlések már a kedve szerint alakultak, csak néhány helyen történt kísérlet arra, hogy a hivatalos népfront-jelölttel szemben mást állítsanak, sikertelenül.[345] A választások időszakában, 1958. október 31-én látogatott Szegedre Kádár János, az MSZMP KB első titkára, aki az Újszegedi Kender- és Lenszövőgyárat, valamint az egyetemeket látogatta meg, majd városnézésen vett részt. A választási eredmények a körülmények miatt nem lehettek kérdésesek. Az országgyűlési választásokon a Hazafias Népfront jelöltjeire 66 299-en, ellene 116-an szavaztak. A városi és kerületi tanácsok tagjainak választásánál már bizonyos szimpátiák is előtérbe kerültek, már 118 választó merte a jelölt nevét a szavazólapról kihúzni.[346]

47. Kádár János és kísérete a Kárász utcán, 1958. okt. 31.
A képen balról jobbra: Komócsin Zoltán, Perjési László, Kádár János, Győri Imre és Biczó György

A helyi politikai hatalom 1956 utáni gazdaságpolitikai tevékenysége alapvetően meghatározta Szeged későbbi helyzetét. A város amúgy sem acélos gazdasága megroppant. Az a minimális beruházás, ami történt az ötvenes évek első felében, inkább építkezés jellegű volt, a gyárak gépparkjának korszerűsítésére, bővítésére semmit sem költöttek. A helyzet az évtized végére rendkívül súlyos lett. Egyes üzemek gépparkjának átlagos életkora meghaladta a 60 évet. A Szegedi Kenderfonógyár gépparkjában például sok olyan berendezés szolgált, amelyet már a gyár 1882-es megalapításakor termelésbe állítottak.[347] Az iparfejlesztés szempontjából döntő fontosságú lett a szegedi ipari üzemek gépparkjának rekonstrukciója, erre azonban pénzügyi okok miatt csak 1960-tól kezdve kerülhetett sor. A rekonstrukciót hátráltatta a nyugati valutaszegénység, ezért az új gépeket többségében a KGST piacról szerezték be. A Szegedi Kenderfonóban például 1960-ban eredetileg angol gépekkel tervezték a megújítást, ám végül szovjet gépeket szereztek be.[348]

A másik gondot a viszonylag magas munkanélküliség jelentette. Egy 1961. januári felmérés szerint még a hatvanas évek elején is 5400 fő várt elhelyezkedésre (70%-uk nő). Ráadásul Szeged ipara sok szerződéses munkaerőt igényelt, akiket nem tudtak állandóan foglalkoztatni. Az 1960. évi rossz mezőgazdasági terméseredmények miatt például a konzervgyárból 1100, a paprikafeldolgozóból 640 szerződéses munkást küldtek el. A mezőgazdasági szövetkezetesítés felgyorsulása miatt mintegy 10 ezer, a mezőgazdasági munkából kikerülő ember Szegedre áramlására számított a helyi hatalom.[349]

A munkaerőpiac 1956 után létező gondjait új üzemek telepítésével próbálták megoldani. Az MSZMP VII. kongresszusa az öt nagy vidéki nagyváros ipari központtá tételéről alkotott irányelvei alapján a Politikai Bizottság határozatot hozott egyes budapesti gyárak vidékre telepítéséről. Ennek ellenére a II. ötéves tervben csak egy új ipari létesítmény megvalósítását tervezték be, a Kábel- és Sodronykötélgyár szegedi részlegét.[350] A város további ígéreteket kapott ipartelepítésre, ezek közül csak egy valósult meg, a hatvanas évek elején egy műszaki gumigyár létesítését engedélyezték az Országos Tervhivatalban, amelynek építése 1962-ben kezdődött. A műszaki gumigyár létesítése csak Apró Antal miniszterelnök-helyettes segítségével sikerült, aki a honvédelmi minisztérium ellenállását leszerelte. A minisztérium a határ közelségére hivatkozással később is megpróbálta akadályozni a munkákat, bizonyos részlegek (pl. autó pneumatik-gyártó részek) építését ellenezte.[351]

A nehézségek ellenére Szeged városa a Dél-Alföldön és országosan egyaránt jelentős ipari központnak számított. A len- és kenderipar 1/3-a, a szalámigyártás fele Szegedre csoportosult. Az ország szalámi exportjának

[344] MSZMP2. ir. 1962. 1. fcs. 2. őe. 1962. febr. 27-i pártbizottsági ülés jkv.

[345] A választások előkészítésére, a lakossági hangulatra l. MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 10. őe. Információs jelentések az 1958-as választásokról.

[346] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 9. őe. 1958-as választásokkal kapcsolatos iratok.

[347] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 27. őe. Pártértekezlet részanyagai.

[348] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 3. őe 1960. márc. 2-i párt vb ülés jkv. Kimutatás az 1960-ban induló beruházásokról.

[349] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 22. őe. Városfejlesztéssel, ipartelepítéssel kapcsolatos iratok. 1961. jan. 22.

[350] MSZMP1. ir. 3. fcs. 66. őe. 1959. okt. 19-i párt vb ülés jkv. Szeged város beruházási terve.

[351] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 26. őe. Városfejlesztéssel, ipartelepítéssel kapcsolatos iratok. 1960. nov. 10. Az igéretekre és az egyéb gondokra l. az iparról szóló rész 3. fejezetét.

50%-a Szegedről került ki.[352] A szocialista gazdaságirányítási struktúra nem sokat változott. A termelési normarendszer fenntartása a bérszínvonal csökkenéséhez vezethetett egyes esetekben. Ilyenkor kisebb munkabeszüntetésekre került sor. A Szegedi Cipőgyár géptermének munkásai 1961. február 2-án például másfél órára beszüntették a munkát, közülük egyesek reklamációra mentek a gyár vezetőihez, mert bérükből jelentősebb összegek levonásra kerültek minőségromlásra hivatkozással.[353]

Az 1956 utáni évek a szegedi mezőgazdaság szerkezetében jelentős változásokat hoztak.[354] 1960 február közepéig az egyéni gazdák nagy része tsztag lett, ennek eredményeképpen Szegedet 1960. február 15-én termelőszövetkezeti városnak nyilvánították.[355]

A helyi hatalmi szervek a vallási szervezetek korlátozását és ellenőrzését, valamint a vallásos ideológiákkal szembeni fellépést 1956 után elsődleges feladatként kezelték. 1957 januárjában a hitoktatás korlátozás nélküli engedélyezése után az általános és középiskolai tanulók 75-80%-a jelentkezett hittanra. Megnőtt a templomba rendszeresen járók száma. 1958-ban a felmérések szerint az orvostudományi kar hallgatóinak 40-50%-a járt nyíltan a szentmisékre.[356] A hatalom keményen fellépett a jelenség ellen. 1957 áprilisára elérte, hogy csak két általános iskolában folyt hitoktatás.[357]Az 1957/58-as tanévben még viszonylag sokan, 1034 általános és 27 középiskolás iratkoztak be hittanra, ami a tanulók 9,33%-a (általános iskolák 10,69%, középiskolák, 1,57%). Főleg a petőfitelepi és az alsóvárosi iskolákban volt magas jelentkezési arány.[358] 1958-tól kezdve fokozódott a nyomás a hitoktatás visszaszorítása érdekében. Az MSZMP Politikai Bizottsága júliusi 22-i határozatára hivatkozással különféle intézkedéseket vezettek be. Az intézkedések ellen Hamvas püspök 1959 áprilisában tiltakozott az Állami Egyházügyi Hivatal elnökénél. Levelében leírta, hogy a pedagógusok felkeresték a szülőket, és figyelmeztették őket azokra a következményekre, amelyekkel a hittan beiratkozások járnak. Az iskolákban a tanítók utasítást kaptak, hogy írják össze a templomba és hittanra járókat. Sok vallásos tanulót megszégyenítettek. 1959 tavaszán a Bérkert utcai általános iskolában kihirdették: „Ha azt akarjátok, hogy apátoknak, anyátoknak kenyere legyen, ne járjatok hittanra".[359] A hatalom nyomásának eredményeként a hivatalos hitoktatásra jelentkezők száma fokozatosan a minimálisra apadt. Az 1958/59. tanévre már csak 350-en (ebből két középiskolás) iratkoztak be hittanra, ami a tanulói létszám kb. 3,1%-a. (Az általános iskolásoknál ez az arány 3,73%.)[360] 1959-től kezdve a szegedi középiskolákban jelentkező hiányában gyakorlatilag megszűnt a hitoktatás. Az általános iskolai hitoktatásban részt vevők száma szintén drasztikusan csökkent, az 1959/60. tanévben már csak a tanulók 0,76%-a, 1960/61-ben pedig 0,27%-a iratkozott be. 1960/61-ben mindez 28 diákot jelentett.[361]

A katolikus egyház, amelyet leginkább érintett a nyomás, rákényszerült a hitoktatás átszervezésére, a vallásoktatást templomi katekézis keretében bonyolította le.[362] A hatalom a hitoktatók zaklatásával és a templomok ellenőrzésének fokozásával próbálta meg ezt az oktatási formát korlátozni. Az egyházak más eszközökkel is igyekeztek a fiatalságot megnyerni a hitélet számára. 1958 tavaszától a templomokban filmvetítéseket szerveztek. Ezek a programok gyorsan kedveltek lettek az ifjúság körében.[363] A sikeresség miatt a hatalom ezeket az előadásokat adminisztratív eszközökkel leállította. A körmeneteket a templomok környékére szorították vissza. A menetek idején besötétedéskor leoltották az utcákban a közvilágítást, a védekezésként az ablakokba kitett gyertyákat a hatalom letiltotta. Így a hatalom ellenőrei a kényszerből világosságban tartott menetekben fel tudták ismerni a résztvevőket, különösen a párttagokra figyeltek.

A hatalom a titkosszolgálati módszerek alkalmazásától sem riadt vissza, és igyekezett minden kultuszbeli tevékenységről adatokat szerezni. A megfigyelést az ötvenes évek államvédelmi módszerei szerint folytatta, azaz a konkrét adatszerzésen túl ügynökeit az egyházi személyek denunciálására, lejáratására és befolyásolására is felhasználta.[364] A titkosszolgálati adatok alapján egyes papok ellen különféle eljárásokat indítottak. 1961. február 7-én országos akció keretében több száz egyházi személyt vettek őrizetbe. Az akció során Havass Géza püspöki számvevőt, és az akkor Budapesten tartózkodó Kovács Imre káplánt letartóztatták. Majtényi Bélánál, Németh Tibornál, Katona Nándornál és Pongrácz Lórántnál házkutatásokat tartottak, és

[352] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 1. őe. 1959. okt. 23-i pártértekezlet jkv.

[353] MSZMP2. ir. 1. fcs. 30. őe. Levelezés. Szeged Városi Rendőrkapitányság 277/1961. sz. levele.

[354] Az agrárium 1956 utáni alakulásáról l. a monográfia mezőgazdasági fejezetét.

[355] BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 216.

[356] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 3. őe. 1958. ápr. 25-i párt vb ülés jkv. Jelentés a klérus munkájáról.

[357] MSZMP2. ir. 1957. 1. fcs. 2. őe. 1957. ápr. 12-i intézőbizottsági ülés jkv.

[358] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 15. őe. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentései. Kimutatás az 1958/59. évi tanévre, és 1957. 1. fcs. 4. őe. 1957. okt. 25-i párt vb ülés jkv. Jelentés a pedagógiai helyzetről.

[359] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 18. őe. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentései az egyházi szervek munkájáról. A csanádi püspök 1959. ápr. 28-i levele.

[360] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 15. őe. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentései. Kimutatás az 1958/59. tanévre.

[361] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 24. őe. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentései. 1960. jún. 28. A tanulói összlétszám a hittan beiratkozások napján mért adatra értendő.

[362] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 18. őe. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentései az egyházi szervek munkájáról. CSMT VB Egyházügyi előadó 0016/8/1959. sz. jelentése.

[363] MSZMP2. ir. 1958. 1. fcs. 14. őe. Jelentések és levelek az állami oktatásról. Vallásos klerikális állapotok, ellenük való harc.

[364] Az egyházak titkos megfigyeléséről l. KAHLER FRIGYES 2001–2005. I. 59–72.

sok értékes dokumentumukat, valamint könyveiket lefoglalták.[365] A házkutatásoknál az ügynöki jelentések alapján pontosan tudták, hogy mit keressenek.[366] A papokat 1961 júniusában Budapesten elítélték, Havass Géza pl. 5 és fél év börtönt kapott.[367]

A központi irányítás lazulása önálló várospolitika kialakítását tette lehetővé. A város szempontjából rendkívül fontos volt minél jobban kihasználni a helyi turisztikai és művelődési lehetőségeket, ezért 1958-ban kezdeményezték a Szegedi Szabadtéri Játékok újraindítását. Némi huzavona után az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályának javaslatára a párt Politikai Bizottsága 1958. december 23-án megadta az engedélyt. A javaslatot csupán Marosán György ellenezte, Apró Antal és Münnich Ferenc feltétel nélkül támogatták. Kállai Gyula és Kiss Károly viszont a nyitóelőadásnak tervezett „Ember tragédiája" ellen emelt kifogást. Végül a döntő szót Kádár János mondta ki, aki a javaslatot azzal a módosítással fogadta el, hogy az „Ember tragédiája" helyett a „Bánk bán"-t vigyék színpadra.[368]

Kedvezően alakultak a lehetőségek a város külföldi kapcsolatainak kiépítésére. Szeged 1957-től kezdve szorgalmazta a testvérvárosi összeköttetéseket. A legszorosabb Odesszával alakult ki, 1957-től kezdve gyakorlatilag minden évben sor került küldöttségek kölcsönös látogatására, és a lakossági kölcsönös turistacsoport látogatások rendszeressé váltak. Hasonlóan szoros testvérvárosi kapcsolatrendszer épült ki a csehszlovákiai Brno városával, amely 1956 után gazdasági segítséget nyújtott Szegednek. Az együttműködés a hatvanas évek elejétől kezdve rendszertelen lett. Kevésbé szoros együttműködés alakult ki a lengyel Lodz-zal. A román Ploiesti-vel a testvérvárosi együttműködés a román fél szándékai hiányában meghiúsult.

A HATVANAS ÉVEK

1962. november 21-24-én tartotta VIII. kongresszusát az MSZMP. Ezen új belpolitikai irányelveket fogadtak el: a párt a „szocialista nemzeti egység" megvalósításának politikájára tért át. A békülékenyebb hangvétel, az „Aki nincs ellenünk, velünk van" jelmondat propagálása a lakossággal való kiegyezést és a politikai terror jelentős csökkenését ígérte.[369] Az elsősorban társadalompolitikai változásokat hozó új program azonnal nem érezttette hatását, bizonyos területeken egy-két év elteltével lettek észlelhetők az első engedmények. Felértékelődött a pártonkívüliség szerepe, a politikai hatalom egyre erősebben igényelte a nem kommunista emberek tevékenységét. A termelőszövetkezetek immár szabadon vehettek fel tagjaik közé volt gazdagparasztokat is.

Valamelyest csökkent a korábban a kommunisták politikai ellenfeleinek számító személyekre nehezedő pártállami nyomás, bár a kommunista hatalom az ellenőrzésükről nem kívánt lemondani. Pontosan számon tartották tevékenységüket és társadalmi kapcsolataikat. Büntetőjogi felelősségre vonásra akkor került sor, ha más adminisztratív módszerek nem vezettek eredményre, és a hatalom még ezen új körülmények között is veszélyesnek tartotta tevékenységüket. Ebben az összefüggésben jártak el 1964-ben Katona Nándor, a jezsuita templom káplánja ellen, akit ellenségesnek tartott könyvek illegális terjesztéséért és tanítványai előtt tett bizonyos kijelentéseiért jogerősen egy év börtönbüntetésre ítéltek tulajdonképpen a hitoktatási tevékenységét megszüntetve.[370] Ugyanilyen megfontolások alapján indult eljárás Bálint Sándor egyetemi tanár ellen. A professzor a tudományos kutatóútjairól külföldi könyvekkel tért haza, és ezeket ismerőseinek kölcsönadta. Mivel Bálint Sándor egykor a Demokrata Néppárt nemzetgyűlési képviselője volt, veszélyesnek tartották. Hosszas titkos felderítő munka után a Belügyminisztérium döntése alapján perbe fogták, és jogerősen 6 havi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték.[371]

Azokkal a korábban ellenségesnek tartott személyekkel szemben, akik a hatalom szerint felhagytak az aktív kommunistaellenességgel, változtattak a megítélésen. 1964-ben Szeged szovjet megszállásának (korabeli szóhasználattal felszabadulásának) 20 évfordulóján több más egykori párthoz kapcsolódó vezető személy neve vetődött fel a kitüntetések adományozásakor, például Magyar László szociáldemokrata, Nagy Sándor nemzeti parasztpárti, Donászy Kálmán és Pálfy György (egykori polgármester) kisgazda politikusok.[372] Ezeknek a jelentős politikai személyiségeknek (bár az egykori polgármester kitüntetésével végül a szegedi pártvezetés nem értett egyet) a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Munka Érdemrend bronz fokozata kitüntetést adományozta (a Munka Érdemrend arany és ezüst fokozatokat szinte kizárólag volt kommunista pártiak kaptak).[373]

Az új társadalompolitikai program megosztotta az MSZMP szegedi tagságát. Sokan nem értették a kommunista párton és a nemzetközi munkás-

[365] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 20. őe. Az Állami Egyházügyi Hivatal jelentései az egyházi szervek munkájáról.

[366] KAHLER FRIGYES 2001–2005. I. Dokumentumok.

[367] A lelkészek sorsára l. HETÉNYI VARGA KÁROLY 1994. 203–207., 236.

[368] MOL-MSZMP5. ir. 109. őe. 1958. dec. 23-i ülés jkv.

[369] IZSÁK LAJOS 1995. 246.

[370] Katona Nándor ügyére l. KAHLER FRIGYES 2001–2005. I. 195–389.; HETÉNYI VARGA KÁROLY 1994. II. 223–227.

[371] Bálint Sándor elleni eljárásra l. PÉTER LÁSZLÓ 2004. Kevéssel kevesebbet közöl az eljárásból KAHLER FRIGYES 2001–2005 . II. 47–256. Egyes dokumentumokat közöl APRÓ FERENC 1990. 89–95.

[372] MSZMP2. ir. 1964. 1. fcs. 5. őe. 1964. aug. 26-i párt vb ülés jkv., 1. fcs. 12. őe. Kitüntetési javaslatok, személyi információk.

[373] Magyar Közlöny, 1964. 64. sz. 1964. okt. 15. Arany fokozatot Tombácz Imre, id. Komócsin Mihály, Dénes Leó, Krajkó András, Gyólai István, Farkas István és Simon Béla, ezüstöt Strack Ádám, Agócsi János, Széll Sándor, Komócsin Antal és Zápori Dezső kapott.

mozgalmon belüli folyamatokat a megfelelő tájékoztatás hiányában. Megjelent a szektás-baloldali ellenzékiség, amely azonban nem alkotott organikus csoportot. Elszigetelt esetekben nyilvánítottak ilyen nézeteket a párttagok. A politikai hatalom ezeket a balos nézeteket kezdetben pártfegyelmi eljárásokkal, a hatvanas évek közepétől egyes eseteket már büntetőjogi eszközökkel torolta meg. 1966 elején egy segédmunkás párttag a megyei pártbizottság ajtajához egy levelet helyezett el, amelyre „Éljen a kínai kommunista párt", „Éljen Mao-Ce-Tung", stb. jelszavakat írt fel. A segédmunkás ellen büntetőeljárás indult, és a bíróság elítélte.[374]

Zavarokat okozott a párt tagságán belül a szólásszabadság viszonylagos növekedése, s több esetben előfordult, hogy a pártvezetéstől függetlenül, sőt annak akarata ellenére hoztak döntéseket, és mondtak ki véleményeket. 1966 decemberében a „Tiszatáj" egy novellát közölt az akkor még gimnazista író, Ördögh Szilveszter tollából. Az „Osztályfénykép" című elbeszélés a Ságvári Gimnázium egy osztályának mindennapi életét és diákjait mutatta be. A közlemény óriási indulatokat váltott ki. A Ságvári Gimnázium KISZ vezetősége a folyóirat következő számában azonnal tiltakozását fejezte ki. Ördögh Szilveszter ellen a középiskola fegyelmi eljárást indított, és a fiatal írónak el kellett hagynia az iskolát, a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnáziumban érettségizett.[375] A tiltakozás olaj volt a tűzre. A „Tiszatáj" szerkesztősége sok olyan levelet kapott diákoktól az ország különböző részéből, amelyek egyetértettek az elbeszélés tartalmával. Az elbeszélés megjelenése után a „Tiszatájat" elkapkodták. A város sok pedagógusa a folyóirat szerkesztősége mellé állt. Sokáig a politikai hatalom sem tudott mit kezdeni a helyzettel, a megyei pártbizottság illetékesei sem voltak rossz véleménnyel az írásról.[376] Végül, feltehetően a központi szervek nyomására, felléptek azok ellen, akik felelősnek számítottak a novella közléséért. Az eljárást késleltette, hogy a „Délmagyarország" pártszervezetének tagsága nem volt hajlandó pártfegyelmi büntetésben részesíteni a szerkesztőket.[377] A városi pártbizottság ezért saját hatáskörébe vonta az ügyet, és Andrássy Lajos főszerkesztőt dorgálás, Mocsár Gábor szerkesztőt megrovás pártbüntetéssel sújtotta. Mocsár Gábort nem sokkal később leváltották funkciójából.

Az MSZMP belpolitikai törekvéseinek módosulása Szegeden személyi változásokkal kapcsolódott össze. 1962. október 16-án az MSZMP Politikai Bizottsága foglalkozott a Csongrád Megyei és Szeged Városi Pártbizottságok személyi kérdéseivel, és a testület úgy foglalt állást, hogy Győri Imrét magasabb pozícióba kell helyezni és nagyobb feladatokkal ellátni. Győri helyére a

[374] MSZMP2. ir. 1966. 1. fcs. 3. őe. 1966. febr. 9-i párt vb ülés jkv.
[375] A Tiszatáj esetre l. GYURIS GYÖRGY 1997. 87–88.
[376] MSZMP2. ir. 1967. 1. fcs. 3. őe. 1967. febr. 22-i párt vb ülés jkv.
[377] MSZMP2. ir. 1967. 1. fcs. 2. őe. 1967. jan. 18-i párt vb ülés jkv.

Politikai Bizottság Perjési Lászlót jelölte szegedi pártvezetőnek.[378] A Politikai Bizottság határozatát a néhány nappal későbbi szegedi pártértekezleten jelen levő Szirmai István ismertette, ami alapján a pártértekezlet engedelmesen megválasztotta Perjési Lászlót a városi pártbizottság első titkárának.[379]

A város 1962. január 1-től Csongrád megye székhelye lett, s ekkor jelentősebb személyi változások következtek be a Csongrád megyei pártvezetésben. Távozott a vezetésből Török László első titkár, akinek funkciójába Győri Imre került.[380] A megyei pártbizottság működésében még 1965 nyarán történt változás, amikor hazatért a Szovjetunióból tanulmányait befejezve ifj. Komócsin Mihály, akit szegedi távozásának körülményei miatt a központi szervek külön gonddal kezeltek. A megyei pártvezetést Biszku Béla győzködte, ugyanakkor ifj. Komócsin jelezte, hogy tanult a korábbi esetből, és késznek mutatkozott munkamódszerbeli hibáin változtatni. 1965 nyarán Komócsin Mihályt kooptálták a megyei pártbizottságba, és az új funkcióként kreált negyedik titkárnak választották meg.[381]

A közigazgatási terület rendezése érdekében a hatvanas évek közepén nagyiramú munkálatok kezdődtek. A Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya 80-29/1965. I. TÜK sz. utasítása elrendelte a községi tanácshálózat ésszerűsítési tervét. A megye illetékes tanácsai 1965 őszén ezeket a terveket elkészítették, és beterjesztették a megyei pártszerveknek. Az MSZMP Csongrád Megyei Végrehajtó Bizottsága 1965. november 29-én e terveket tárgyalva úgy döntött, hogy a községi tanácshálózat ésszerűsítését össze kell kapcsolni Szeged területi igényeinek rendezésével.[382] Ennek eredményeként 1972-ben az Elnöki Tanács 17/1972. sz. határozatával Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg, Tápé településeket Szegedhez csatolták.

A belpolitikai változások a város társadalma számára kedvező lehetőségeket teremtettek. 1964-től kezdve Magyarország kapcsolatainak fejlődésével Szegeden erősödött az idegenforgalom, a hatvanas évek közepén az első nyugati turisták is megérkeztek. 1964-ben került sor a város jugoszláv kapcsolatainak bővítésére. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1964. március 27-én hozzájárult a jugoszláv–magyar és a román–magyar határ megnyitásához.[383] Románia ehhez nem járult hozzá, Jugoszlávia sem adott hivatalos választ, azonban diplomatáik informális csatornákon tájékoztatták a külügyminisztériumot, hogy vállalják a kölcsönösséget.[384] (Részletesebben l. a kereskedelemről szóló fejezetet.)

[378] MOL-MSZMP5. ir. 281. őe. 1962. okt. 16-i röpszavazás jkv.
[379] MSZMP2. ir. 1962. 1. fcs. 1. őe. 1962. okt. 18-19-i pártértekezlet jkv.
[380] MSZMP1. ir. 3. fcs. 138. őe. 1962. okt. 18-i párt vb ülés jkv.
[381] MSZMP1. ir. 3. fcs. 206. őe. 1965. júl. 26-i párt vb ülés jkv.
[382] MSZMP1. ir. 3. fcs. 217. őe. 1966. jan. 14-i vb ülés jkv.
[383] MOL-MSZMP5. ir. 330. őe. 1964. márc. 27-i ülés jkv.
[384] MOL-MSZMP5. ir. 336. őe. 1964. jún. 16-i ülés jkv.

A jugoszláv kishatárforgalom megnyitása jelentős turisztikai előnyöket jelentett. Bár a város mintegy 50 ezer külföldi turistával várt többet a korábbi éveknél, 1964 nyarán 20 ezer fővel érkezett több külföldi turista Szegedre.[385] Ezek negyede-ötöde nyugat-európai államokból jött a városba.[386] A turizmus fejlődése a hatalom számára veszélyeket hordozott. Az egyre nagyobb számú nyugati állampolgár ellenőrzése lehetetlennek tűnt, és attól féltek, hogy ez a jelenség az ellenséges, illetve ellenzéki tevékenység feléledését jelenti. A hatóságok különösen a magyar származású nyugati beutazókat tartották szemmel, akiknek kapcsolatait szoros ellenőrzés alá vették. 1964 nyarán 26 ilyen „disszidens" tartózkodott Szegeden, közülük az egyiket ki kellett utasítani, mert a politikai nyomozó hatóságok szerint hat embert emigrálásra akart rávenni jó munkahelyeket ígérve nekik.[387]

1965-ben Szeged és Szabadka egyre szorosabb összeköttetést épített ki, amit az MSZMP KB Titkársága 1965. október 12-én jóváhagyott.[388] A két város képviselői 1966. június 17-én testvérvárosi szerződést kötöttek, amelyben vállalták gazdasági és kulturális kapcsolatok elősegítését. E szerződés keretében a két város gazdasági egységei részt vettek egymás ipari és kereskedelmi kiállításain (Szeged pl. a szabadkai virágkiállításon), a Szegedi Nemzeti Színház pedig több előadást tartott Szabadkán.[389]

A belpolitika változása miatt a társadalom nagy része kiegyezett a politikai rendszerrel. Az 1963-as választások idején megmutatkozott, hogy csak néhány esetben volt tapasztalható ellenzéki tevékenység, pl. egy általános iskolás az Ady tér közelében röplapokat szórt el, és egy kommunista ellenes feliratot írt az egyetemmel szemben a falra.[390] Több helyen letépdesték a választási plakátokat, egy kapualjban felgyújtottak egy választási névjegyzéket. A választási jelölőgyűléseken mindössze háromszor fordult elő, hogy a választópolgárok a hivatalos jelöltek mellé más személyt is javasoltak.[391] Az 1967-es választások még zavartalanabbul folytak. A hivatalos népfront jelöltek mellé, akiket végeredményben a párt állított, csak két helyen javasoltak más jelöltet a körzet lakói, az eredményességet azonban ez nem fenyegette.[392] Egyéb ellenzéki tevékenység nem volt tapasztalható, a rendszert

[385] MSZMP2. ir. 1964. 1. fcs. 5. őe. 1964. szept. 9-i párt vb ülések jkv.

[386] A pontos adatokat statisztikák híján nem lehet megmondani, 1963-ban 1971 személy utazott be Csongrád megye területére, 1964 decemberéig több mint ötezer, akiknek a legnagyobb része valószínűleg Szegedet választotta. A röszkei határátkelőnél 1964 decemberéig majdnem 17 ezer nyugat-európai személy lépett be az országba, ezek szinte mindegyike átutazott Szegeden.

[387] MSZMP1. ir. 3. fcs. 184. őe. 1964. dec. 18-i párt vb ülés jkv. A hatalom egyéb intézkedéseiről l. MSZMP2. ir. 1966. 1. fcs. 8. őe. 1966. nov. 16-i vb ülés jkv. Fegyelmi előterjesztések.

[388] MOL-MSZMP7. ir. 245. őe. 1965. okt. 12-i ülés jkv.

[389] MSZMP2. ir. 1966. 1. fcs. 12. őe. Jelentések pártdelegációkról, testvérvárosi kapcsolatok.

[390] MSZMP2. ir. 1963. 1. fcs. 1. őe. 1963. márc. 26-i pártbizottsági ülés jkv. Tájékoztató Szeged város közrendjéről.

[391] MSZMP2. ir. 1963. 1. fcs. 14. őe. Információs jelentések. 1963. febr. 2.

[392] MSZMP2. ir. 1967. 1. fcs. 8. őe. Levelezés a megyei pártbizottság titkáraival. 1967. febr. 17.

elutasító állampolgárok általában a szavazásban sem akartak részt venni. A voksolás érdekében kommunista aktivisták keresték fel őket, akik pl. Jenei Sándor szobafestőt passzivitása és rendszert elítélő szavai miatt úgy megfenyegették, hogy azonnal elszaladt szavazni. Az esetre reagálva a párt illetékesei úgy döntöttek, hogy az ilyen állampolgároktól a jövőben nem kérik a szavazataikat.[393] A társadalom ellenállása csökkent, de nem szűnt meg. A rendszert keményebben bírálók időnként hallattak magukról, különösen a D+C dzsessz és tánczenekar köré csoportosult fiatalok gondolkodásmódját és tevékenységét tartották veszélyesnek.[394] A röpcédulázások főleg októberenként erősödtek meg. Különösen 1962-ben és 1965–66-ban figyeltek meg erősebb röpcédulázási hullámokat.[395]

Az ellenállás fennmaradását a helyi közéleti politikai botrányok (lövöldözés, italozás) is elősegítették. A hatalom nem egyszer számára fontos kommunistákat mentett meg a biztos büntetőeljárásoktól. Ezekről a tömegkommunikáció hallgatása ellenére elítélően beszéltek a városban.[396]

A vallásos élet visszaszorítása továbbra is fontos szerepet töltött be. A hitoktatást teljesen kiszorították az állami iskolákból, az egyházak a templomi katekézisre tértek át, amely a következőképpen alakult:[397]

	1964	1965	1966
Katolikusok			
Templomi hittanra járók	245	225	346
Elsőáldozók	292	377	368
Bérmálkozók	445	312	328
Reformátusok			
Konfirmálók	21	37	29
Evangélikusok	29	30	26

Az egyházakhoz tartozó vallásos csoportok legális lehetőségeket is felhasználtak tevékenységük folytatására. A Szegeden élő volt apácák részvételével például Szabóipari Ktsz létesült, ahol a volt rendfőnökük állandó ellenőrzése és irányítása alatt szinte zárt rendszerben éltek.[398]

A gazdaságpolitika nem változott jelentősen. Megmaradt a gazdaságirányítás centralizmusa, a mennyiségi szemlélet uralkodott a termelésben, és az export zöme keletre irányult. Csupán 1964-ben jutottak el az MSZMP központi testületei oda, hogy a gazdaság intenzív fejlesztését szorgalmazzák.

[393] MSZMP2. ir. 1967. 1. fcs. 10. őe. Információs és hangulatjelentések. 1967. márc. 23.

[394] MSZMP64. ir. Kulturális és ideológiai terület rendőrség jelentései. 1965. márc. 3.

[395] A röpcédulázásokról l. BÁLINT LÁSZLÓ 2006/a. 12–28.

[396] MSZMP2. ir. 1964. 1. fcs. 3. őe. 1964. márc. 18-i és 5. őe. 1964. júl. 29-i vb ülés jkv.

[397] MSZMP2. ir. 1967. 1. fcs. 2. őe. Jelentés a vallásos ideológiai befolyásolásról.

[398] MSZMP1. ir. 3. fcs. 179. őe. 1964. okt. 23-i párt vb ülés jkv. Jelentés a vallásos világnézet elleni harcról.

Megindult viszont egyes iparágak (vegyipar, stb.) jelentősebb fejlesztése. Szeged város gazdasága tekintetében különféle okok miatt komoly strukturális változások zajlottak le. Döntő változást jelentett az olajipar megjelenése. Algyőn 1965-ben elvégezték a Tápé-1. sz. felderítő kutatófúrást, amely az ország egyik legjelentősebb szénhidrogén előfordulást tárta fel. A sikeres fúrások lehetővé tették, hogy a kutak próbaüzemelésével meginduljon a kőolaj és földgáztermelés. A kitermelt gázból a város gázigényét fedezték 1966–67 telén. A kísérleti jellegű termeltetés időszaka a hatvanas évek végéig tartott, a hetvenes évek elejétől a kiszolgáló üzemegységek elkészültével egyre nagyobb ütemben indult meg az iparszerű termelés.[399] A földgáz közelsége lehetővé tette, hogy a város energiaellátását földgázra állítsák át. A város az átállást négy év alatt (1967–1970) akarta megvalósítani.[400] Bár a gázvezetékek kiépítése a DÉGÁZ bizonyos nehézségei miatt késedelmet szenvedett, a hetvenes évek első harmadában a városi háztartások döntő többsége földgáz felhasználásra tért át. Az olajipari eredmények más iparágakat is fejlesztési lehetőségekkel kecsegtettek, bár ezek közül nem sok valósult meg. Ilyen volt például a Lakk és Festékipari Vállalat telepe, amely a Budalakk Szegedi Gyáregységéhez került. (L. az Ipar című fejezetet.)

A korábban elhatározott gyártelepítések azonban megvalósultak. Felépült a Gumiipari Vállalat Szegedi Gyáregysége, amely 1966-ban kezdte meg az iparszerű termelést. Ugyancsak ekkor kezdett működni a Szegedi Kábelgyár. Az ipartelepítés és a vállalati fejlesztések felemésztették a város munkaerő tartalékait, a korábbi munkanélküliség gyorsan eltűnt. Sőt munkaerőhiány keletkezett, amely a hatvanas évek közepére általános jelenséggé vált, erre a sajtó is felfigyelt.[401] A hatvanas évek elején elkezdett vállalati korszerűsítési munkák ebben az időszakban fejeződtek be. A textilipari, és élelmiszeripari üzemek (pl. Tejüzem) gépparkját korszerűsítették. 1966-ban a „Püspökbazár" helyén megnyílt az új állami áruház (mai Skála Áruház).

A város gazdaságában jelentős változást hozott az iparvállalatok 1963-1964. évi átszervezése. A gazdaságpolitika a meglevő kis- és középüzemeket nagyüzemekké kívánta átszervezni. Szegedre került a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat, a Rostkikészítő Vállalat központja. Sok szegedi üzem azonban más központokhoz tartozott.[402] Néhány iparágban lazább kötődésű trösztök alakultak, a Textilipari Trösztbe tartozott a Szegedi Textilművek, amely magában foglalta a Kiskundorozsmai Pamutszövő Vállalatot.[403] A Konzervipari Tröszt fogta egybe Szegedről a Szegedi Konzervgyárat és a Paprikafeldolgozó Vállalatot. Átszervezésre kerültek a tanácsi ipar üzemei, a nyolc tanácsi vállalat hat vállalattá egyesült. (L. a Közigazgatás című fejezetet.)

A korábban tapasztalt ellentmondások nem szűntek meg. Az exportszállításokba nagyon sok szerv avatkozott be, általános maradt a nyersanyaghiány, emiatt a Szegedi Hangszergyárnak egy 5 évre szóló csaknem fél millió dollár értékű amerikai szerződést kellett lemondania, mert reménye sem volt az időbeni szállításokra.[404]

A hatvanas években az ipari átszervezések és telepítések ellenére sem változott számottevően a munkásság sorsa. A normarendezések, a gazdaság bajai csökkentették jövedelmeiket, amely a hatvanas évektől jelentkező áremelkedések negatív hatását megnövelte. A hatalom nyomása miatt ekkor már érdekvédelmi sztrájkokkal nem tudtak élni a dolgozók, de úgynevezett burkolt (más jogcímen folytatott) munkabeszüntetések előfordultak. Például 1963-ban a szegedi építőipari vállalatokhoz a vasárnapi műszakok elrendelésekor Öttömösről nem mentek be dolgozni. A Szegedi Öntödei Vállalat 16 dolgozója egyszer csak otthagyta a munkát, és bement szakszervezetük megyei bizottságához bérpanasszal. A csapolás alatt álló olvasztókemencét magára hagyták, a csapolást az igazgatónak és s szakszervezeti titkárnak kellett elvégeznie. A béremelést megkapták, utána visszamentek az üzembe. Hasonlóképpen jártak el az Újszegedi Kendergyár egyik részlegének dolgozói is.[405]

3. AZ 1968-AS GAZDASÁGI REFORMTÓL A RENDSZERVÁLTÁSIG (KITEKINTÉS)

GAZDASÁG

A hatvanas évek közepére a magyar gazdaság extenzív fejlődési lehetőségei kimerültek, a pártállam rákényszerült gazdaságpolitikájának korrekciójára. A reformelképzelés legfőbb törekvése arra irányult, hogy a gazdasági döntések a vállalatoknál szülessenek meg. A gazdasági egységeket érdekeltté akarták tenni a termelésben, jelentősen bővítették döntési jogkörüket. A kapcsolat az állam és vállalatai között csak a gazdasági beavatkozásokban (elvonás-dotáció) maradt fenn, a központi szervek különféle szabályozók segítségével érvényesítették akaratukat. Az új gazdasági mechanizmusnak elnevezett reform számos ellentmondást tartalmazott, amely a kudarc lehetőségét is magában hordozta. Nem történt meg a gazdasági egységek korszerűsítése, a termelő egységek nagy részét továbbra is elzárták a közvetlen külföldi ke-

[399] MSZMP1. ir. 3. fcs. 264. őe. 1967. dec. 1-i párt vb ülés jkv. Jelentés az olajipari beruházásokról és a szénhidrogén kutatás helyzetéről. L. NAGYALFÖLDI KŐOLAJ- ÉS FÖLDGÁZ 1975.

[400] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 3. őe. 1968. ápr. 3-i párt vb ülés jkv.

[401] MSZMP2. ir. 1964. 1. fcs. 3. őe. 1964. ápr. 22-i párt vb ülés jkv.

[402] MSZMP2. ir. 1963. 1. fcs. 2. őe. 1963. febr. 7-i párt vb ülés jkv., 1963. jan. 9-i párt vb ülés jkv.

[403] MSZMP2. ir. 1966. 1. fcs. 3. őe. 1966. márc. 2-i párt vb ülés jkv. Jelentés.

[404] MSZMP2. ir. 1965. 1. fcs. 1. őe. 1965. jan. 20-i pártbizottsági ülés jkv.

[405] MSZMP1. ir. 3. fcs. 172. őe. 1964. júl. 17-i párt vb ülés jkv. Jelentés az üzemi munkások politikai hangulatáról.

reskedelem lehetőségétől, exportjukat csak külkereskedelmi vállalatokon keresztül bonyolíthatták le.[406]

A gazdasági reform ellentmondásai Szeged gazdasági életét sem kerülték el. Az átállás időszakában igen súlyos nyersanyagellátási zavarok alakultak ki több üzemben (pl. Kábelgyár, Minőségi Cipőgyár). Gondot jelentett, hogy a vállalatok beruházásaikat nem tudták az új mechanizmus igényeihez igazítani. A nagyobb beruházások sorsa ugyanis már a III. ötéves tervben előre eldőlt, kisebb beruházásokra a bekövetkezett hitelkorlátozások, másrészt a vállalatok teherbíró képességének szintje miatt nem kerülhetett sor.

A bérszínvonal központi meghatározása sem ösztönözött. A gazdasági egységek rosszul dolgozó munkásaikat nem küldték el, sőt növelték az alacsony keresetűek létszámát, hogy megfelelő bérszínvonalat érjenek el. A fluktuáció 1968 első felében 40%-kal volt magasabb az előző évinél. A munkaerőhiány még az 1964. évi feszültséget is meghaladta. 1968-ban a szegedi vállalatok a termelésnövekményük mintegy 60%-át a létszám növelésével érték el. Az új gazdasági mechanizmus a város ipari struktúrájának összetétele miatt ellenkező folyamatokat indított el. Mivel az önállóság növelése nem vonatkozott a gyáregységekre, a vállalati központok az egységek szinte minden minimális döntési lehetőségeit megszűntették. A Magyar Kábel Művekben még arról is Budapesten döntöttek, hogy a Szegedi Gyáregységben ki legyen az anyagkivételezési jegy aláírója.[407]

Különös helyzet alakult ki a szegedi gazdaság export tevékenységében. Bár az export szubvenció a tőkés államokba irányuló exportot segítette, szakmai feltételek hiánya miatt a város gazdasága a kevésbé igényes keleti piacot választotta, a tőkés export a vállalatok nagy részénél csökkent. Szegeden egyetlen egy gazdasági egység, a Haladás tsz rendelkezett önálló exportjoggal az is csak egy budapesti társulás részeként. A többi vállalat csak külkereskedelmi vállaltokon keresztül exportálhatott, Ezek a kereskedelmi vállalatok szinte monopolhelyzetben lévén a kockázatokat átháríthatták. Adminisztrációjuk nehézkes és lassú volt, és ez megnehezítette, hogy az exportáló cégek a pénzükhöz minél előbb hozzájussanak.[408]

Az új gazdaságpolitikához a szegedi gazdaság igyekezett alkalmazkodni több-kevesebb sikerrel. A gazdasági egységek arra törekedtek, hogy áttérjenek a minél magasabb árfekvésű termékek gyártására. Megkísérelték újjászervezni piaci kapcsolataikat, kereskedelmükben új formákat vezettek be. Egyes gyárak (Minőségi Cipőgyár, KSZV, Ruhagyár) mintaboltokat, kiske-

[406] Az 1968-as gazdasági reformmal több kitűnő tanulmány és monográfia foglalkozik. Közülük a legjelentősebbek: BERENDT. IVÁN 1988.; PETŐ I.-SZAKÁCS S. 1985.

[407] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 1. őe. 1968. jún. 27-i pártbizottsági ülés jkv., 3. őe. 1968. máj. 29-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés a vállalati önállóság, egyszemélyi felelős vezetés és az üzemi demokrácia fejlődéséről.

[408] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 4. őe. 1968. júl. 10-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés az ipari nagyvállalatok és tröszt irányítása alá tartozó vállalatok export tevékenységéről.

reskedelmi közös elárusítóhelyeket létesítettek. Egyes vállalatok megkezdték vezetési struktúrájuk átszervezését, fejlesztési, műszaki és marketing, stb. csoportokat hoztak létre, ezeket azonban nem mindig tudták megfelelő tartalommal kitölteni.[409] Fokozták piackutató tevékenységüket.[410] Megnőtt a Szegedre (és a megyébe) érkező külföldi üzletfelek száma is. Míg 1967-ben 133, 1968-ban már 242 beutazó külföldi üzletembert regisztráltak az állambiztonsági szervek.[411]

Az alkalmazkodás sajátos következménye volt a korrupció növekedése. Mivel ez az új mechanizmus sem oldotta meg a hiánygazdaság problémáit, a termelésben érdekeltté tett gazdasági egységek rákényszerültek arra, hogy néha beszerzéseik felgyorsítása érdekében korrupciós eszközökhöz nyúljanak. Egy szegedi kisiparos például csak úgy kapott Budapesten zárakat, hogy 200 Ft borravalót adott. Hasonló vádak alapján ítélték el 1969-ben a Szegedi Kazánjavító Szövetkezet elnökét is.[412]

Az új viszonyokhoz leginkább a lazább, szabadabb működési elvű szövetkezetek tudtak igazodni, amelyeknek a termelése jóval meghaladta a minisztériumi ipar növekményét. A képzett, korábban ellenségesnek tekintett kvalitatív munkaerő jelentős része ezekben a szövetkezetekben dolgozott.[413] A mezőgazdasági termelőszövetek sajátos módon reagáltak az új gazdasági mechanizmus kihívásaira, melléküzemágakat hoztak létre a saját mezőgazdasági termékeik feldolgozására.[414] Ipart telepítettek, építőipari, szállítási, vendéglátó és pálinkafőző tevékenységgel foglalkoztak, üzleteket nyitottak saját áruiknak. 1969-ben már 12 üzletet, éttermet és árusító helyet tartottak fenn a városban.[415] A kiegészítő tevékenység a szövetkezetek árbevételének jelentős részét képezte, különösen a Haladás tsz árbevételi aránya lett magas, már 1969-ben az árbevétel 58%-a származott kiegészítő ágazatból.[416]

A kádári hatalom az új gazdasági mechanizmus következményeként vélt problémákra többféleképpen reagált. Egyrészt jelentős kádercserére került sor a gazdasági egységek vezetésében. Előzetes felmérés alapján 1969-ben 6 igazgatót váltottak le állásából, ezek egy része már elérte a nyugdíjkorhatárt.

[409] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 3. őe. 1968. máj. 29-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés a vállalati önállóság, egyszemélyi vezetés és az üzemi demokrácia fejlődéséről.

[410] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 4. őe. 1968. júl. 10-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés az ipari nagyvállalatok és tröszt irányítása alá tartozó vállalatok export tevékenységéről.

[411] MOL-MSZMP31. ir. 1969. 6. őe. A Csongrád megyei Pártbizottság jelentése a Csongrád megyei BM szervek pártirányításáról és pártellenőrzéséről.

[412] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 10. őe. Információs és hangulatjelentések. 1969. ápr. 19., okt. 16.

[413] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 1. őe. 1968. jún. 27-i pártbizottsági ülés jkv.

[414] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 2. őe. 1970. febr. 13-i pártbizottsági ülés jkv. Jelentés az 1969. évi gazdasági tevékenység főbb jellemzőiről.

[415] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 3. őe. 1969. ápr. 30-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés a kisipari és mezőgazdasági termelőszövetkezetek zárszámadásáról.

[416] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 4. őe. 1970. márc. 18-i párt vb ülés jkv. Jelentés a mezőgazdasági szövetkezetek 1969. évi zárszámadásáról.

A folyamat a későbbi években sem állt le.[417] A munkaerő-vándorlás megakadályozása érdekében 1971-ben a városi tanács rendeletet fogadott el a kötelező munkaerő közvetítésről, amely csökkentette ugyan valamelyest a vándorlást, de megszűntetni nem tudta. A veszteséges termelés visszaszorítását a hasznot nem hozó termékek megszűntetésével kívánták elérni. Az intézkedést indokolta a veszteséges termékek viszonylag magas aránya, a tejipari vállalatnál például 25%, a paprikafeldolgozónál 8% volt ez az arány.[418]

Ebben az időszakban a károsnak tartott jelenségek miatt több büntetőeljárás indult a vállalatok és szövetkezetek vezetői ellen. A legdrasztikusabb beavatkozás az 1967-ben alakult Szegedi Medikémia Ktsz esetében történt, amelynek elnöke Arday Lajos volt, aki az 1956-os forradalomban Perbíró József egyik legközvetlenebb munkatársaként tevékenykedett. A szövetkezet jó eredményeket produkált. A hatalom célja az volt, hogy a laza ellenőrzés alatt működő szövetkezetet magasabb fokú szövetkezeti formává tegye, és így vonja ellenőrzése alá. Ez nem sikerült, mert a szövetkezet tagsága, sőt egyes párttagjai az akciót megakadályozták. Az elnök mellett kiállt maga a szövetkezet párttitkára is. Ezután szisztematikus politikai támadások indultak ellenük. Különféle ellenőrzéseket rendeltek el, amelyek után a rendőrség a szövetkezet vezetői ellen büntetőeljárást kezdeményezett. Arday Lajost és társait a Szegedi Járásbíróság elítélte, és a szövetkezet feletti ellenőrzés a politikai hatalom kezébe került.[419]

A gazdaságirányítási rendszer ellen kemény kritikák fogalmazódtak meg az MSZMP szegedi apparátusában. 1970-től kezdve egyre nagyobb teret szentelt a helyi sajtó a visszásságoknak, ostorozta egyes emberek gazdagodását, igényeit, nyerészkedésnek állítva be tevékenységüket. 1971-ben feldolgozták a X. kongresszus hatására a gazdasági mechanizmus bevezetése óta felvetődő politikai és morális ellentmondásokat. Ebben a legfőbb gondként írták le az anyagiasság és „kispolgári individualizmus" terjedését, és a munkaerőért folytatott tisztességtelen hajszát.[420] A gazdasági mechanizmus párton belüli kritikái végül a gazdaságirányítási rendszer és a reformok leállításához vezettek. Az MSZMP KB 1972. november 14-15-i ülésén, bár nyíltan nem bírálták a reformot, annak visszásságait elítélték. A KB ülés határozata után megindult egy újraközpontosítási folyamat. A tervezés biztosítására állami tervbizottságot hoztak létre. A rendszer intézkedései jó időre megakasztották a reformokat, a gazdaságirányítási rendszer korszerűsítését.[421]

[417] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 3. őe. 1969. ápr. 16-i párt vb ülés jkv. Jelentés az iparvállalatok vezetőinek politikai, erkölcsi, és anyagi helyzetének vizsgálatáról.

[418] MSZMP2. ir. 1972. 1. fcs. 3. őe. 1972. máj. 17-i párt vb ülés jkv.

[419] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 8. őe. 1970. dec. 22-i párt vb ülés jkv. Kerepesi Józsefné fegyelmi ügye.

[420] MSZMP2. ir. 1971. 1. fcs. 4. őe. 1971. jún. 14-i párt vb ülés jkv.

[421] IZSÁK LAJOS 1995. 257–260.

1968-ban a társadalmi életben is megindultak bizonyos folyamatok. Az európai baloldali diákmozgalmak, a csehszlovákiai reformtörekvések, a lengyelországi politikai megmozdulások hatást gyakoroltak a magyar közéletre. Megerősödött a Szabad Európa rádió adásainak a hallgatása, Szegeden egyre többen olvasták a jugoszláv újságokat, leginkább az újvidéki Magyar Szót. Ezek az sajtóorgánumok részletesen foglalkoztak az európai politikai eseményekkel, nem a magyar politikai hatalom álláspontját tükrözve. Az utóbbi újságban például 1968. július 17-én megjelent „Hol a határ a szolidaritás és a beavatkozás között" című cikke erősen foglalkoztatta a szegedi értelmiséget.[422] A társadalmi feszültségek 1968 augusztusában tetőztek. A Magyar Néphadsereg egységeinek csehszlovákiai bevonulása a szegedi közéletet erősen foglalkoztatta. Augusztus 21-én este a Széchenyi téren több száz főnyi fiatal gyűlt össze, és kisebb tüntetésen beszélte meg a történéseket, valamint hallgatta a külföldi rádióadók közleményeit. A rendészeti erők nem léptek közbe.[423] A katonai beavatkozás után megélénkült az ellenzéki tevékenység.[424] Augusztus 27-re virradó éjszaka röplapok, röpcédulák jelentek meg a Belvárosban, amelyek a beavatkozás miatt tiltakoztak. Ezen kívül a Délmagyarország egy 1968. augusztus 25-i számát ismeretlenek ellenségesnek tartott jelmondatokkal kidekorálták, és a Sajtóház olvasótáblájára kifüggesztették. A röpcédulázások 1968 októberében folytatódtak, de nem sokkal később az állambiztonsági szervek elfogtak egy csoportot, akiket a cselekményekért bíróság elé állítottak. A büntetőeljárásban összeesküvés kezdeményezése, vezetése és egyéb vádakban (pl. izgatás) marasztalták el őket. Az első rendű vádlott Tóth László kisiparost jogerősen (másodfokon) 8 év, a 16 éves másodrendű Pozsár Istvánt jogerősen 2 év, a harmadrendű Szögi Istvánt jogerősen 4 év szabadságvesztésre ítélték.[425] A csehszlovákiai beavatkozás nemcsak a kommunisták által ellenzékinek mondott csoportokat háborította fel, hanem a párttagság és a munkásság sem nézte jó szemmel. A Minőségi Cipőgyárban sok munkás vitatkozott a párttitkárral a beavatkozásról nem éppen elismerően. Egy párttag a beavatkozás ellen volt, ezért később kizárták a pártból.[426] Az 1968-as nyári események miatt keletkezett társadalmi feszültség később lecsillapodott.

1969 januárjában–februárjában élénk érdeklődést váltott ki az Algyő 168. sz. olajkút kitörése, amelynek elfojtása sokáig tartott.[427]

[422] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 9. őe. Információs és hangulatjelentések. 1968. júl. 18.

[423] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 9. őe. Információs és hangulatjelentések. 1968. aug. 27.

[424] Ennek összefoglalóját adja: MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 9. őe. Információs és hangulatjelentések. 1968. aug. 24.

[425] A röplapokra és az eljárásra l. SZMB bünt. ir. B. I. 63/1969. Tóth László és társai.

[426] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 3. őe. 1969. ápr. 16-i párt vb ülés jkv. Fegyelmi ügyek.

[427] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 10. őe. Információs és hangulatjelentések. 1969. jan. 21.

Kritikus időszaknak bizonyult 1970 tavasza. 1970 májusában a Tisza és a Maros áradása következtében Szegeden és környékén az árvízveszély nagymértékben megnövekedett. A veszély akkora volt, hogy május 22-én kitelepülésre való felkészülést kellett elrendelni, ami Újszegeden pánikszerű hangulatot váltott ki az emberek körében. Néha előfordultak rémhírek buzgárokról és gátszakadásokról, amelyek szintén fokozták a feszültséget.[428] A gyárak és üzemek munkásainak jelentős részét árvízvédelmi munkára vezényelték. Az iskolás korú gyermekeket Szegedről az ország más területeire vittek, és rokonoknál vagy kollégiumokban helyezték el őket. Az árvíz június 2-án 960 cm-rel tetőzött, de nem történt katasztrófa.[429]

48. Árhullám a Tiszán, Korányi fasor, 1970

1968 után a város nemzetközi összeköttetéseinek bővítésére jó lehetőségek nyíltak. Az európai enyhülési folyamat, és a magyarországi bel- és külpolitikai fejlődés lehetővé tette, hogy a város nem kommunista államokbeli településekkel építhessen ki kapcsolatokat. Ennek keretében 1968-ban Szeged testvérvárosi szerződésre lépett Nizzával. Több szegedi intézmény létesített ilyen nemzetközi kapcsolatokat, főleg a felsőoktatási intézmények jeleskedtek ebben.[430]

Az 1971. évi országgyűlési képviselő- és tanácstagi választások során minden esetben a népfront jelöltje indulhatott. Nyolc körzetben javasoltak más személyt, ezt azonban a hatalom leszavaztatta. A választásokon nem volt jelentős számú ellenző szavazat, az ellenzék tartózkodott a voksolástól.[431]

[428] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 13. őe. Információs és hangulatjelentések. 1970. máj. 27., máj. 29., jún. 4.

[429] VARGA MIKLÓS 1989. 18. Az 1970. évi Tisza-völgyi árvízről több feldolgozás jelent meg l. BREINICH M.–BOGÁRDI I. 1970.; LÁSZLÓ FERENC 1971.; BŐZSÖNY DEZSŐ 1972.

[430] MSZMP2. ir. 1. fcs. 15. őe. Nemzetközi kapcsolatok.

[431] MSZMP2. ir. 1971. 1. fcs. 3. őe. 1971. máj. 19-i párt vb ülés jkv. Jelentés az országgyűlési és tanácstag választások tapasztalatairól.

49. Országgyűlési képviselőjelöltek, 1971

1972 után, bár a reformfolyamat megtorpant, a magyar gazdaság a gazdasági mechanizmus következményeként még növekedési pályán állt. Az 1968-ban elkezdődött társadalmi folyamatokat azonban nem tudta visszafordítani a politikai vezetés. A hetvenes évek elején a magyarságtudat felerősödése, a magyar történelem haladó hagyományai tiszteletének fokozódása okozott gondot a hatalomnak. Az 1848–49-es polgári forradalom és szabadságharc pártállamtól független megünneplését először 1972. március 15-én lehetett tapasztalni. A független ünneplési törekvéseket a hatalom egyes intézkedései is motiválták, pl. több szegedi intézményben nem engedték kirakni a nemzetiszínű zászlót. A tanárképző főiskola hallgatói a Klauzál téri hivatalos koszorúzás befejezése után visszamaradtak és forradalmi dalokat énekelgettek. Ezután mintegy 150-en elindultak a Kárász utcán, majd a Jókai utcán végig énekelve a Nemzeti Emlékcsarnokban levő Petőfi-szoborig mentek. A közben csatlakozókkal együtt itt már 300 ember ünnepelt. Ezután továbbmentek a szőregi csata emlékművéhez. Később mintegy 100-150 főnyi főiskolás csoport az intézmény főépületéhez ment, ahol egy 5-6 fős küldöttség a főigazgatót felkeresve kérdőre vonta, hogy miért nincs kihelyezve a nemzetiszínű zászló. Ezután a főiskolások szétoszlottak.[432] A hatalom ezt a megmozdulást még nem érezte veszélyesnek, különleges intézkedéseket nem hoztak.

A forradalom és szabadságharc 125. évfordulójának megünneplésére azonban keményen felkészültek. A hivatalos megemlékezés után mintegy 200-300 (egyes adatok szerint 500) egyetemista és főiskolás együtt maradt, és a Pantheonban levő Petőfi-szobornál, az Aradi Vértanúk terén, valamint a Klauzál téren tartottak külön megemlékezést, majd a múzeum előtt Dózsa Erzsébet főiskolás elszavalta Ady Endre egyik versét. A csoport ezután feloszlott az egyetem egyik „véletlenül arra járó" rektorhelyettesének intézkedésére. A hatalom ezután is készültségben maradt, mivel a hallgatók mozgolódása nem maradt abba, éjfél körül néhány fiatal az Április 4. útján végigvonulva a Dóm térig forradalmi dalokat énekelt. Itt Boros Mária főiskolás Farkas Árpád sepsiszentgyörgyi költő Fehéregyháza című versét akarta elszavalni, ezt a rendőrök megakadályozták. Március 16-án a SZOTE Semmelweis Kollégiumának mintegy 10-15 lakója a kollégium melletti téren két nemzetiszínű sárkányt eresztett fel.[433] A hatalom ezeket a független megemlékezéseket nem tűrte, a főiskoláról egy diákot kizártak, többet figyelmeztetésben részesítettek. Egyeseknek bizonyos anyagi juttatását megvonták.[434]

1974-ben már a pártvezetés az oktatói gárda kivezénylésével megakadályozta a fiatalság 1848-as szabad ünneplését. Ugyanakkor már adtak a megemlékezések külsőségeire, a házakat, intézményeket hiánytalanul fellobogózták, és a hivatalos ünnepségek is színesebbek lettek.[435]

[432] MSZMP64. ir. Titkári ir. Rendőrségi dosszié. 1972. ápr. 18-i jelentés.

[433] MSZMP64. ir. Titkári ir. Rendőrségi dosszié. 1973. márc. 24-i és márc. 27-i jelentések.

[434] MSZMP2. ir. 1973. 1. fcs. 3. őe. máj. 2-i párt vb jkv.

A POLITIKAI ÉLET ALAKULÁSA

A gazdasági reform megtorpanása, a munkásosztály vezető szerepének hangsúlyozása a párton belül is éreztette hatását. Átértékelődött a káderpolitika, ám jobbára ismét csak munkásokat vettek fel a politikai szervezetbe. Míg 1971–72-ben csak 442 munkást a 850 más foglalkozásúval szemben, addig 1973-ban már a felvettek 75%-a, 1974-ben 70%-a munkás volt.[436] 1974-ben jelentős káderátcsoportosítási folyamat vette kezdetét az MSZMP központi és szegedi testületeiben. Az MSZMP Központi Bizottsága 1974. március 19-20-án tartott ülésén több felelős beosztású pártvezetőt felmentettek, többek között Aczél György helyébe Győri Imrét választották meg KB titkárrá. Győri Imre megyei első titkár fővárosba kerülése megmozdította a helyi nomenklatúrát, néhány héttel később Győri Imre helyett az addig megyei tanácselnökként dolgozó ifj. Komócsin Mihály lett a Csongrád Megyei Pártbizottság első titkára. 1974. július közepén meghalt Sipos Géza a szegedi pártbizottság első titkára, akinek funkcióját 1974. november 1-én Török Józseffel, az addigi hódmezővásárhelyi első titkárral töltötték be.[437]

A hetvenes években a politikai ellenzéki tevékenység megélénkült a városban. Megerősödésében nagy szerepet játszott a magyar lakosság nemzetközi kapcsolatainak bővülése, a magyar határok kinyílása. 1968 után egyre több szegedi fiatal utazott a nyugati államokba hivatalos ifjúsági táborokba, nyári egyetemekre vagy magánutakra. A nyugati klubok hatására a hetvenes évek elején Szegeden is megindult a klubmozgalom fejlődése, 1971-ben a megyében már 36 klub tevékenykedett.

A hetvenes évek ellenzéki mozgalmai részben legális intézmények keretei között működtek. A hatalom különösen a felsőoktatási intézményekben létrejött ellenzéki csoportosulásokat nézte gyanakvó szemekkel. Az 1970-es évek elején a Paál István irányította Egyetemi Színpad keltette fel a figyelmét. Az amatőr színpad ugyanis új utakat keresett a színházművészetben, és ki akarta vonni magát a pártállam ellenőrzése alól. A politikai szervek értékelése szerint a bemutatott darabokban az értelmiség vezető szerepét hangsúlyozta, nacionalista és szovjetellenes nézeteket terjesztett. 1975 tavaszán az 1918-as polgári demokratikus forradalommal foglalkozó ünnepségüket a

[435] MSZMP2. ir. 1974. 1. fcs. 46. őe. Információs jelentések a lakosság hangulatáról. 1974. márc. 15.

[436] MSZMP2. ir. 1974. 1. fcs. 5. őe. 1974. szept. 17-i pártbizottsági ülés jkv. Jelentés a szegedi munkásosztály helyzetéről.

[437] MSZMP2. ir. 1974. 1. fcs. 6. őe. 1974. nov. 1-i pártbizottsági ülés jkv.

Belügyminisztérium állambiztonsági szerve megakadályozta.[438] 1975 májusában megpecsételődött a csoport sorsa. Részt vettek Ausztriában a Nemzetközi Amatőr Színjátszó Fesztiválon, és visszafelé Bécsben 3 órát várakoztak. A színpad nyolc tagja két kísérővel együtt ez idő alatt megtekintette a Stefansdom-ot. A templom környékén ekkor zajlott az elhunyt Mindszenty József bíboros hercegprímás temetése, és néhány színpados belekeveredett a tömegbe. Ráadásul hazafelé a határon az egyik amatőr színjátszótól külföldi ellenzéki irodalmat foglaltak le (az állambiztonsági szervek előre értesültek a küldemények érkezéséről).[439] Az amatőr színjátszó társulat vezetése megpróbálta kimagyarázni az ügyet, ez azonban nem sikerült, és a színpad egyes vezetőit eltávolították.[440] (L. még a Tudomány és felsőoktatás c. fejezetet.)

Az illetékes szerveknek az egyetemeken alakuló öntevékeny irodalmi-művészeti körök szintén gyanúsaknak tűntek. Egy Rittersporn Gábor és Sipos Áron bölcsészhallgatók vezette 1971 körül alakult csoportot egy ellenzéki lap alapításának tervezése miatt (a terv nem a csoport vezetőitől származott) nevelő jellegű beszélgetésekkel szüntettek meg. Egy másik irodalmi csoport Garai László és Gulyás József, Jugoszláviából érkezett fiatalok vezetésével 1971-ben alakult. A munkáikat Jugoszláviában kiadott folyóiratokban közölték, ezeket a műveket anarchistának és ellenzékinek minősítette, és szétverte a csoportot a jugoszláv állampolgárok kiutasításával.[441]

A politikai hatalom a város irodalmi sajtóját sem hagyta ellenőrzés nélkül. 1972. április 1-től került hivatalosan a Tiszatáj élére Ilia Mihály, az egyetem igen kiváló adjunktusa, aki folytatta a folyóirat korábbi éveiben kialakult hagyományait, egyre nagyobb teret engedett a közép-kelet-európai, főleg a határon túli (leginkább erdélyi) magyarság nehéz élete és irodalma bemutatásának. Az 1972–74 közötti időben a folyóiratban közölt publikációk több mint egynegyedét erdélyi szerzők írták. A politikai szempontból kényes témák felvetését a hatalom nem pártolta, és Ilia Mihály tevékenységét erős ellenőrzése alá vonta. A Tiszatáj emelkedő színvonalára külföldön és hazánkban is felfigyeltek, sok jelentős magyar irodalmár vette fel a kapcsolatot a folyóirattal és a főszerkesztővel. Köztük olyan költők és írók, akiket a hatalom állambiztonsági szervei nacionalistáknak tartottak és megfigyeltek, pl. Csoóri Sándor és Fekete Gyula. Különösen Péter László, Für Lajos és Balogh Edgár tanulmányai váltották ki a hatalom tiltakozását, ezeket a Népszabadság kemény szavakkal marasztalta el. Az állambiztonsági szervek rendszeresen tájékoztatták az illetékes államhatalmi és pártszerveket, jelzésükre a pártapparátus és a Kulturális Minisztérium intézkedett. A főszerkesztőt több-

[438] MSZMP64. ir. Rendőrségi dosszié. 1974. dec. 24-i jelentés.

[439] MSZMP64. ir. Felsőoktatási és tudományos intézetekről szóló rendőri jelentések. 1975. jún. 11-i jelentés.

[440] MSZMP64. ir. Állambiztonsági munka dosszié. 1975. nov. 15-i jelentés.

[441] MSZMP64. ir. Felsőoktatási és tudományos intézetek rendőri jelentései. 1973. jan. 31-i jelentés, Kulturális-ideológiai terület rendőrségi jelentései. 1973. júl. 20-i jelentés.

ször a fővárosba rendelték, ahol Tóth Dezső miniszterhelyettes, és más illetékesek „beszélgettek el" vele. 1974. szeptember 11-én a megyei pártbizottság illetékesei tárgyalásokat folytattak Óvári Miklóssal, az MSZMP KB titkárával a teendőkről. Óvári a személyes ráhatást tartotta a legfontosabbnak. Ugyanakkor javasolta, hogy a JATE Történelem tanszékére kerülő Csatári Dániel történészt, Kelet-Európa szakértőt vonják be a folyóirat munkájába, hogy a határokon túli irodalom értékelése ideológiailag tisztán kerüljön közlésre.

A hatalmi szervek nyomása nem csökkent. A megyei pártbizottság illetékesei, miután áttekintették a lap 1975. januári számának honorárium példányát, magukhoz kérették Ilia Mihályt, valamint Annus Józsefet, és azt követelték tőlük, hogy Balogh Edgár: „A kisebbségi humánum látószögéből" című tanulmányáról a közlés előtt konzultáljanak a Kulturális Minisztérium irodalmi osztályával, valamint kérjenek szakértői véleményt Csatári Dánieltől. Ez a publikáció közlésének jelentős késedelmét, illetve bizonyos részleteiben módosítását jelentette volna. Ilia Mihály a követeléseket a lap munkájába való hatalmi beavatkozásnak tekintette, beadta lemondását és távozott a folyóirattól.[442] A Tiszatáj élére az MSZMP Csongrád Megyei Végrehajtó Bizottsága 1975. április 11-én Vörös Lászlót nevezte ki.[443] A folyóirat alkalmazottainak sikerült megőrizni a korábbi hagyományokat, és ugyan óvatosabban, de továbbra is foglalkoztak a közép-kelet-európai témákkal. Ilia Mihály továbbra sem kerülte el az állambiztonsági szervek figyelmét, levelezését kapcsolatait, tevékenységét szoros ellenőrzés alatt tartották.

A hetvenes évek második felében az egyetemeken és kollégiumaikban egyre-másra alakultak a politikai-szakmai vitakörök, klubok. Az orvosi egyetemen a SZOTEÁTRUM POLITIKUM, a JATE KISZ-klubjában 1977. október 11-én alakult meg a történész-politikai kör, a Móra Ferenc kollégiumban 1977. október 11-én Micheller Magdolna tanársegéd vezetésével alakult politikai vitakör tevékenységét az államhatalom kiemelkedően fontosnak tartotta, mert eléggé kényes témákat szerepeltettek programjaikban (pl. eurokommunizmus, terrorizmus, tájékoztatási politika, koncepciós perek, stb.) Másrészt a vitaesteken a hallgatók kényes kérdéseket is felvetettek, pl. Szolzsenyicin művei miért nem jelenhetnek meg Magyarországon.[444] A József Attila Diákotthon közép-kelet-európai problémákat (nemzetiségi kérdés) feszegető politikai vitasorozatát Csapody Miklós egyetemi hallgató szervez-

[442] A Tiszatáj 1972–1974 közötti történetére l. GYURIS GYÖRGY 1997. 100–108., a lemondatás előzményeire RIGÓ BÉLA 1992. 4., valamint ILIA MIHÁLY 1992. 3. A helyi hatalom tevékenységére l. MSZMP64. ir. Tiszatáj dosszié. 1974. szept. 13-i és 1975. jan. 15-i feljegyzések. Az állambiztonsági szervek tevékenységére az ügyben l. MSZMP64. ir. Rendőrségi dosszié. 1976. jan. 24-i összefoglaló jelentés.

[443] MSZMP2. ir. 1975. ápr. 11-i párt vb ülés jkv.

[444] MSZMP64. ir. Rendőrségi dosszié. 1977. nov. 24-i jelentés.

te, akit az állambiztonsági szervek az Ilia Mihállyal tartott kapcsolata miatt figyeltek. A vitakör témáiba azonban nem tudtak belekötni.[445]

Nem változott jelentősen a pártállam politikája az egyházak tekintetében. Illetékes szervei szoros ellenőrzés és megfigyelés alatt tartották az egyházak tevékenységét. Bizonyos módszerbeli változás azonban megfigyelhető, a hatalom büntetőjogi repressziókat már nem nagyon alkalmazott ellenük (ez alól a Jehova Tanúi szekta kivétel), működésüket belső bomlasztással, anyagi lehetőségeik csökkentésével, és a velük kapcsolatba kerülő emberek megfélemlítésével igyekezett akadályozni. Új jelenség volt, hogy a hatalom, mivel igényelte a külföldi valutát, nem akadályozta meg, hogy külföldről anyagi segítség érkezzék. A bázisközösségek tevékenységét szorosan figyelték, ezek illegálisnak számítottak. A hetvenes évek elején nyolc ilyen csoportot figyeltetett az államhatalom.[446] Nagy gondot jelentettek a szekták, mert nagyon aktívak lettek. A metodista szektából 1977-ben kivált egy szakadár csoport, ehhez tartozott Vadászi András gyülekezeti elnök is, akik nem voltak hajlandók átadni az imatermet a hatalom által támogatott hivatalos csoportnak. Vadászi András ellen kényszerkilakoltatást rendeltek el, érdekében azonban az ország minden részéről érkeztek metodisták, akik akadályozták a kilakoltatást, sőt még a kivezényelt karhatalomnak is ellenálltak. Vadászi érdekében 300 tiltakozó levelet küldtek a párt és állami vezetőknek, valamint a nyugati országokban működő nemzetközi szervezeteknek.[447]

A hetvenes évek második felében a világgazdasági történések hatására a magyar gazdaság olyan állapotba jutott, hogy szükséges lett a reformpolitika folytatása, amelyre az MSZMP Központi Bizottsága 1977 októberében szánta el magát. A döntést személyi változások kísérték a párt apparátusában. A gazdaságpolitika megújítását jellemezte, hogy a gazdaság alapjaihoz nem nyúltak, csupán bizonyos strukturális változást hajtottak végre. A gazdaságpolitikusok rájöttek, hogy a kisebb gazdasági egységek jóval rugalmasabbak, jobban és gyorsabban tudnak reagálni a világpiac kihívásaira, ezért 1981-ben lehetővé tették a kisvállalati és kisszövetkezeti formára való áttérést, a vállalatoknak pedig leányvállatok alakítását. Megjelent a külföldi tőkével együtt működtetett vegyes vállalati forma is.

Legalizálták továbbá a második gazdaságot, és az abban folyó tevékenységet hasznosnak tekintve elismerték. Ennek következményeként a mezőgazdaságban jól bevált háztáji munka mellett az iparban megjelentek a vállalati gazdasági munkaközösségek. Szegeden először az építőipari vállalatok keretében alakultak vgmk-ák, a DÉLÉP-nél hat csoport, a CSOMIÉP-nél három csoport, a DÉLTERV-nél négy csoport. 1982-ben a megyében már

[445] MSZMP64. ir. Rendőrségi dosszié. 1977. okt. 31-i jelentés.

[446] MSZMP64. ir. Egyházak rendőrségi jelentései. 1972. márc. 31-i tájékoztató jelentés. A legfontosabb papok csoportját „Elitek" fedőnév alatt tartotta nyilván az állambiztonsági szerv.

[447] MSZMP64. ir. Állambiztonsági munka dosszié. 1978. szept. 6-i jelentés.

103 csoport dolgozott. Mivel jól jövedelmezett, az építőiparban a főállásban elért jövedelem 1,5-2-szeresét lehetett megkeresni. A gazdálkodási forma hamar népszerű lett, egyben a politikai hatalom gyanakvását is kiváltotta. A munkaközösségek tevékenységével kapcsolatban különféle szabályozókat léptettek életbe, amelyek megjelenése után sokan visszaléptek a második gazdaságtól.[448]

A válság a város társadalmi és politikai életére erősen hatott. Sokan a lábukkal szavaztak, a nyolcvanas évek elejétől nőtt a külföldre távozók és a hazatérést megtagadók száma. 1978-ban 47, 1979-ben 29, 1980-ban 100 szegedi és szegedi járási lakos nem tért vissza Magyarországra.[449] Tovább erősödött az ellenzéki tevékenység, amit a hatalom egyre kevésbé tudott ellenőrzése alatt tartani. Az erősödésben a lengyelországi események is közrejátszottak. A lakosság jó része szimpátiával fogadta a Szolidaritás mozgalom tevékenységét. A magyar politika egyes pozitív intézkedéseit a lengyelek hatásával magyarázták. A lengyelországi politikai események, a Szolidaritás szakszervezet tevékenysége Szegedet annyiban érintette, hogy a városban dolgozó és ide érkező lengyelek terjeszthettek a politika hatalomnak nem tetsző nézeteket. Ezért szoros ellenőrzés alá fogták a lengyel állampolgárokat. Ennek ellenére tevékenységüket megakadályozni nem sikerült. 1981–82-ben több ízben érkezett Szolidaritás propaganda anyag Szegedre. 1981. május 13-a, a II. János Pál pápa elleni merényletkísérlet utáni napokban megnőtt a városba érkező lengyelek száma, akik Rómába utazva Röszkénél lépték át a határt, köztük volt a pápa egykori lengyel orvosa és kezelőszemélyzetének több tagja.[450] A politikai hatalom kiemelten kezelte a Szegeden dolgozó lengyel munkások ellenőrzését. Ezek a munkások a DÉLÉP-nél (86-92), valamint a NKFV Algyői Üzeménél (74-82) dolgoztak 1982 őszén.[451]

Ellenzéki tevékenységet főként az értelmiségiek és egyetemi-főiskolai hallgatók folytattak. Ezek a fiatalok (8-10-en voltak) aktívan kapcsolódtak be a magyar ellenzéki mozgalom programjaiba. 1982 óta a „repülő egyetemek" keretében budapesti ismert ellenzéki személyiségekkel együtt tartottak magánlakásokon összejöveteleket, ahol különféle tabu témákról tartottak előadásokat, vitákat. A szegedi egyetemi és főiskolai fiatalok körében 1982-ben

[448] PSZL-SZOT15. ir. 260. d. SZMT Elnökségi ülések. 1983. febr. 24-i ülés jkv.

[449] MSZMP64. ir. Állambiztonsági munka dosszié. 1981. márc. 5-i jelentés a külföldön maradás okairól.

[450] MSZMP64. ir. Szocialista országok rendőrségi jelentései. 1981. jan. 22-i és máj. 21-i és 1982. márc. 15-i jelentések.

[451] MSZMP64. ir. Szocialista országok rendőrségi jelentései. 1982. szept. 9-i és nov. 18-i jelentések. Lengyel vendégmunkások dolgoztak a hódmezővásárhelyi Alföldi Porcelángyárban és a FÉG makói üzemében. Hódmezővásárhelyen egy lengyel csoport vezetője túlzott szociális és munka jellegű követelésekkel állt elő, ezért hazaküldték, Makón két vendégmunkás, miután megtudta, hogy fegyvergyártásban vesznek részt, azonnal hazautazott.

felmerült egy „Dialógus békecsoport" elnevezésű ellenzéki kör megszervezése, amely 1983-ban már különféle összejöveteleket tartott.

Az ellenzéki fiatalok a legális lehetőségeket is kihasználták nézeteik terjesztésére. Egy részük a bölcsészkari Gondolat-Jel című folyóirat körében tevékenykedett, köztük a közéleti lap szerkesztője, Nagy Imre is. Különféle szociológiai táborokban és felmérésekben vettek részt Apátfalván és Balástyán. 1982 őszén a felsőoktatási intézmények illetékesei figyelmeztették őket, az állambiztonsági szervek a hallgatók szüleit tájékoztatták gyermekük ellenzéki tevékenységéről. A már végzett hallgatókat megakadályozták, hogy városokban helyezkedjenek el, csak távoli falvakban kaphattak állást, egyikük állását felmondták.[452] Az ellenzéki tevékenységet azonban nem sikerült szétverni. A társadalom ellenállása tovább erősödött. 1984. március 15-én több kisebb incidens történt.[453]

A hatalomnak az egyházakra nehezedő nyomása a nyolcvanas években sem csökkent. Bár a kommunista rendszer nemzetközi kényszerűségből kereste az együttműködés lehetőségeit. A pártállam álláspontját Pozsgay Imre fejtette ki egy Hazafias Népfront ülésen, amely szerint „[az egyházakkal] a család megmentésében, az ifjúság erkölcsi nevelésében, az öregek és betegek gondozásában kell keresni az együttműködés főbb területeit."[454] Pozsgay nézeteit nem minden hatalmi tényező osztotta. Udvardy József püspök több ízben fejezte ki rosszallását, mert a hatalom a gyerekeket szinte elzárja az egyháztól, a vallásos gyerekeket üldözik, az eredményes hitoktatókat az állam zaklatja.[455]

Igen nagy erőfeszítéseket tettek a Tiszatáj folyóirat helyzetének rendezésére. A hetvenes évek közepén tett hatalmi intézkedések csak ideiglenesen váltak be, a nyolcvanas években azonban a romániai politikai helyzet alakulásával összefüggésben egyre több cikk jelent meg Kelet-Európáról. 1982 tavaszán jelent meg Bukarestben Ion Lancranjan román író „Gondolatok Erdélyről" című magyarellenes munkája, amely a magyarországi értelmiség körében igen nagy felháborodást keltett. A román történések hatására a „Tiszatáj" szerkesztősége úgy döntött, bírálatot közöl a kötetről. A kritika megírására Száraz Györgyöt kérték fel, aki azonban nem tudta vállalni a munkát. A történésekkel egy időben érkezett kérés nélkül a folyóirathoz az Erdélyből áttelepült Köteles Pál bírálata, ezért úgy döntöttek, hogy leközlik. A szerkesztőség a recenziót lektoráltatta, és ellenőrizte, hogy a román kötettel kapcsolatban van-e közlési tilalom.[456] A publikáció ennek ellenére „kiverte a biztosítékot", a megyei pártbizottság kulturális titkára Koncz János be-

[452] MSZMP64. ir. Felsőoktatási és tudományos intézetek rendőri jelentései. 1982. szept. 22-i jelentés, valamint Állambiztonsági munka dosszié. 1983. márc. 11-i jelentés.

[453] MSZMP64. ir. Rendőrség dosszié. 1984. márc. 16-i jelentés.

[454] MSZMP64. ir. Egyházi ügyek. 1983. okt. 13-i feljegyzés.

[455] MSZMP64. ir. Egyházak rendőrségi jelentései. 1983. jan. 19-i tájékoztató.

[456] MSZMP64. ir. Szocialista országok rendőrségi jelentései. 1982. szept. 28-i jelentés.

kérette magához 1982. október 14-én a Tiszatáj főszerkesztőjét, Vörös Lászlót, és közölte vele leváltását. Az eljárás a magyar értelmiséget megrendítette. A Magyar Írók Szövetsége a közgyűlésén kiállt Vörös László mellett, és Köteles Pál is jelezte, hogy a felmentés a román nemzetiségpolitika diadalát jelentené. Meglepetésre az állambiztonsági szervek sem találtak kivetni valót a szerkesztőség eljárásában, és elismerték, hogy a szerkesztők mindent megtettek a bírálat ellenőrzésére. Mindezek miatt a leváltás ekkor még elmaradt, de a hivatalos szervek a lap feletti ellenőrzésüket fokozták, és többször támadták a szerkesztőség tevékenységét.[457]

A nyolcvanas évek közepére a magyar gazdaság válsága kiteljesedett, aminek hatása Szegeden sokszorozottan jelentkezett. A világpiaci árzuhanások főleg a textilipari termékek exportját tették lehetetlenné. Az évente elrendelt árrendezések is egyre inkább ellenérzést váltottak ki a lakosságból. 1985-re már annyira súlyos lett a helyzet, hogy egy szakszervezeti jelentés a társadalom tűrőképességének kritikus pontját jelezte.[458] A magyar gazdaság válsága időszakosan már áruhiányokat eredményezett, 1984–85 telén krónikus lett a szén és egyéb háztartási tüzelőanyag hiánya a városban. Százával álltak sorba az emberek, hogy sorszámot kapjanak a következő napi tüzelő kiosztásra. Másnap sok esetben közölték velük, hogy elfogyott a szén. Ilyenkor elszabadultak az indulatok, és egyre többször került sor rendőri intézkedésekre.[459]

A RENDSZERVÁLTOZÁS ELŐTTI ÉVEK

A gazdasági nehézségek a politikai rendszer meggyengüléséhez vezettek. A folyamatot jól bizonyították az 1985-ös választások, amely során a kommunista hatalom először volt kénytelen törvényben engedélyezni a kettős jelölést. Bár a nyílt ellenzéki személyiségek jelölését hatalmi eszközökkel megakadályozták, a választás a kommunisták számára kellemetlen meglepetéseket is hoztak. Így nem került az országgyűlésbe ifj. Komócsin Mihály a Csongrád Megyei Pártbizottság akkor már nyugalmazott első titkára, akit Király Zoltán a Magyar Televízió Szegedi Stúdiójának riportere, a volt megyei KISZ-titkár győzött le.[460]

Az MSZMP 1985 februárjában tartott szegedi pártértekezletén jelentős személyi változások történtek a pártapparátusban. Szegeden a pártbizottsági tagok 59%-a cserélődött le, ami a reformerők megerősödéséhez vezetett.

[457] GYURIS GYÖRGY 1997. 129–133.

[458] PSZL-SZOT15. ir. 277. d. Információs jelentések. 1985. febr.

[459] PSZL-SZOT15. ir. 277. d. Információs jelentések. 1985. jan.

[460] A választásokra és az állampárt 1985 utáni történéseire, felbomlásának folyamatára l. RÁTKAI ÁRPÁD 1989. A város eseményeit ezen cikksorozat alapján tárgyalom.

A városi pártbizottság első titkára Székely Sándor lett, titkárokká Fraknóy Gábort, Oláh Miklóst és Schmidt Józsefet választották. Az MSZMP márciusban tartott országos XIII. kongresszusa is jelentős változásokat hozott a politikai életben. A kongresszus helytelen válaszokat adott a társadalom és a gazdaság kihívásaira, és ez a politikai rendszert 1987-re elbizonytalanította. A reformellenes erők azonban 1987-ig még megpróbálták a pozícióikat megerősíteni.

A Tiszatáj 1986. júniusi számában jelent meg Nagy Gáspár: „Egy fiú naplójából" című verse, amelynek egyes kitételeit a hatalom, és állítólag személyesen Kádár János magára nézve sértőnek tekintette. Az MSZMP központi testületeinek és apparátusának döntései értelmében a szerkesztőséget leváltották, a lapot ideiglenesen felfüggesztették.[461] A Politikai Bizottság határozatát a Csongrád Megyei Pártbizottság hajtotta végre egyetértően, annak ellenére, hogy a vitában születtek a döntés helyességét megkérdőjelező vélemények. Vörös László, Annus József és Olasz Sándor szerkesztőségi tagokat elbocsátották, az utóbbiakat pártfegyelmi büntetésben is részesítették.

Hasonlóan bántak el Király Zoltánnal is, akit országgyűlési és tömegkommunikációs tevékenysége miatt az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottsága 1988. április 9-én kizárt a pártból (Bíró Zoltánnal, Lengyel Zoltánnal és Bihari Mihállyal együtt).

A párttestületek 1985–87 között hozott döntései a társadalom ellenállását váltották ki. Az ellenzéki tevékenység megélénkült és nyíltabb lett. 1987. szeptember 27-én Lakiteleken jött létre ellenzéki találkozó, amely nyomán megalakult a Magyar Demokrata Fórum.[462] A Fórum laza kötődésű csoportként különféle vitákat szervezett. 1988 tavaszán az ellenzék másik csoportja hozta létre a Szabad Kezdeményezések Hálózatát, amely a liberális ellenzékieknek nyújtottak vita lehetőségeket. Ezek a csoportok még nem pártszerűen léteztek. 1988. március 30-án azonban a FIDESZ, mint párt létrejötte az egypártrendszer végső stádiumát jelezte.[463]

Az MSZMP tagsága is forrongott. Anderle Ádám a JATE Pártbizottságának titkára a Szegedi Egyetem 1988. május 5-i számában kifejtette: „Tagságunknak szinte egésze nem ért egyet a párt jelenlegi politikai gyakorlatával... személycseréket követelnek — nemcsak a központi bizottságban, hanem a vezetés más szintjein is." Az elbizonytalanodott pártapparátus a politikai folyamatokat immár nem tudta befolyásolni, és 1988 őszén megindult a kommunista rendszer felbomlása. Az 1988. május 20-22-én tartott MSZMP országos értekezleten Kádár Jánost a párt elnökévé választva gyakorlatilag megfosztották végrehajtó funkciójától, helyette Grósz Károly lett a párt főtitkára. A pártértekezlet állást foglalt a politikai intézményrendszer átalakításáról és a pártdemokrácia kibontakozásáról. A párt határozata lehetőséget adott az ellenzéki erők intézményesedésére, a korábban laza kötődésű csoportok párttá kezdtek átalakulni.

[461] GYURIS GYÖRGY 1997. 139–152.

[462] Az MDF megalakulásának körülményeire l. CSURKA ISTVÁN 1989.

[463] A FIDESZ megalakulásának körülményeire l. SZÉCSÉNYI MIHÁLY 1989.

1988. szeptember 12-én ismert szegedi ellenzékiek tüntetést szerveztek a Dugonics térre a bős–nagymarosi vízlépcső tervezett építése ellen.[464] 1988. szeptember 3-án Lakiteleken párttá alakult a Magyar Demokrata Fórum, amelynek szegedi szervezete 1988. október 1-én a bölcsészkar auditorium maximumában vitát szervezett a népesedési politikáról. Ugyanebben a hónapban tartotta alakuló közgyűlését a Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) szegedi szervezete, amelynek tagjai a szeptemberi tüntetésben aktívan részt vettek már. 1988 novemberében más pártok is alakultak: 12-én a Független Kisgazdapárt (FKGP), 13-án a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) mondta ki megalakulását.[465] Az SZDSZ még abban az évben létrehozta szegedi szervezetét. A kisgazdák helyi szervezete Szeghő István szervezésében csak 1989 tavaszán alakult meg.[466]

1988 őszén a társadalom más erői is mozgolódtak. A JATE különböző karain a hallgatók autonómia követelésekkel léptek fel. Szeptember 28-án a bölcsészkar ifjúsága sztrájkba lépett tanszabadságot követelve. Október 5-én a sztrájkot megismételték. November 23-24-én pedig nyílt demonstrációk voltak Juratovits Aladár országgyűlési képviselő hallgatóságot sértő kijelentései miatt.[467]

A társadalom ellenállása a hatalmat meghátrálásra késztette. Az 1988. október 8-án tartott szegedi pártértekezleten a reformellenes erők gyakorlatilag kiszorultak a pártvezetésből. Decemberben a megyei pártvezetés megbukott és Szabó Sándor megyei első titkár helyett Vastagh Pált választották meg. A hatalom nem tudta megakadályozni a kényes ügyek nyilvánosságra kerülését. Papp Gyula szegedi tanácselnök ingatlanügyei a város egész lakosságát foglalkoztatták. A tanácselnök lemondott, és nyugdíjba vonult. (Bővebben l. a közigazgatástörténeti fejezetet.) Őt Csonka István először megbízottként, majd választott tanácselnökként követte, majd lemondásra kényszerült. 1990 tavaszán Müller Józsefné lett a tanácsi apparátus vezetője. A párton belül egyre inkább megerősödtek a reformerők, akik 1989 elején önálló csoportot alakítottak Géczi József vezetésével. A reformkörök 1989 tavaszára az egész párton belül elterjedtek.

1989 tavaszán tovább folytatódott a demokratizálódási folyamat. Március 8-án megalakult a Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szegedi szervezete.[468] Március 11-én a Kisgazdapárt tartotta szegedi zászlóbontó nagy-

[464] Az ellenzéki tevékenységről és a politikai pártok helyi szervezeteinek alakulásáról és tevékenységéről 1988 szeptembere óta a helyi sajtó is foglalkozott.

[465] Magyarország Politikai Évkönyve 1988. 730–741., 757–768.

[466] DM, 1989. márc. 13.

[467] DM, 1989. szept. 29., okt. 6., nov. 24–25.

[468] DM, 1989. márc. 10.

gyűlését. Ugyanebben a hónapban kezdődtek tárgyalások az új pártok között az együttműködésről, és ennek nyomán nem sokkal később létrejött a Szegedi Ellenzéki Kerekasztal, amelynek tagjai a FIDESZ, a FKGP, az MDF és az SZDSZ lettek. A későbbiekben bővült a pártok száma. Az 1989 tavaszán és nyarán alakuló Magyar Néppárt (MNP), Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) egészítették ki a testület tagságát. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokat folytatott a hatalom helyi képviselőivel a sajtóban való megjelenési lehetőségeikről, a hatalmi politikai szervezet sorsáról (pl. Munkásőrség), stb.[469]

A pártállam bukását vetítette elő az 1989. július 22-én tartott pótválasztás. Apró Antal lemondása miatt tartott pótválasztást végül az augusztus 5-i második forduló után Raffay Ernő, az MDF támogatottja nyerte meg, aki a szavazatok 61,87%-át kapta.[470] Ezzel megszűnt az MSZMP egyeduralma az országgyűlésben. A választások előrevetítették az egypártrendszer bukását, a hatalom további engedményekre kényszerült. Október 7-én az MSZMP-ből kiváltak a reformerők, akik megalakították a Magyar Szocialista Pártot (MSZP).[471] 1989 decemberében az országgyűlés kimondta új választások tartását 1990. március 25-re (az országgyűlés mandátuma lejárta előtt három hónappal), és ezzel új fejezet kezdődött az ország és egyben Szeged életében.

50. A Lenin szobor eltávolítása, 1990. márc. 30.

[469] DM, 1989. márc. 17. A Szegedi Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásairól és állásfoglalásairól a *Délmagyarország* rendszeresen tudósított.

[470] A választások eseményeire l. DM, 1989. júl. 24. (első forduló) és aug. 7. (második forduló).

[471] Az MSZP megalakulására l. Magyarország Politikai Évkönyve 1990. Tizenkét hónap krónikája 314.

Népesség és társadalom

I. A NÉPESSÉG SZÁMÁNAK VÁLTOZÁSAI

1. KITÖRÉS A NÉPMOZGALMI HULLÁMVÖLGYBŐL

A város népessége az 1941. évi népszámlálás szerint 136 375 főt tett ki. 1949-ben 132 607 lakost vettek számba, ami 1941-hez képest 3,8 százalékos csökkenést jelentett. 1941-ben 4161-en vallották magukat izraelita vallásúnak. A zsidótörvények, a holokauszt, a háború súlyos vérveszteséget okozott a város lakosságának. Az összes háborús veszteség 5372 fő volt, akik közül 2705-öt tett ki a zsidók száma, ami több mint 50%-os arányt jelentett. Közülük a holokauszt áldozatainak száma 2091 személy. A munkaszolgálatos férfiak közül 612-en pusztultak el. A háborúban több mint 2000 szegedi katona esett el, a háború civil áldozatainak száma 252 személy volt.[1]

1949-ben a magukat izraelitának vallók száma alig haladta meg az 1500-at, így arányuk mindössze 1,2%-ot tett ki.

A háborús veszteségek nyomán a férfiak aránya az 1941-es 48,5%-ról 1949-ben 46,8%-ra csökkent, a nőké viszont 51,5%-ról 53,2%-ra emelkedett.

A város népességének változásai a népszámlálás adatai szerint
(1949 I. az 1949-es, az 1949 II. az 1950–52 között végrehajtott közigazgatási átszervezés utáni adatokat tartalmazza)[2]

Év	A népesség száma	Változás	%
1949 I.	132 607	-3 768	-3,8
1949 II.	86 640	-45 967	-34,7
1960	98 942	+12 302	+19,9
1970	118 895	+19 953	+20,2
1980	170 794	+51 899	+43,7
1990	175 301	+4 507	+2,7

A súlyos háborús veszteségek (5372 fő) ellenére a város lélekszáma csak 3768-al csökkent. A háborús évek és a háború utáni időszak nehézségei ellenére érvényesült a természetes szaporodás és a délvidéki menekültek is

[1] NÉPSZÁMLÁLÁS 1949.; DUNAINÉ BOGNÁR J.–KANYÓ F. 1996. 145–147.; TAMASI MIHÁLY 2004/a. 66.

[2] BLAZOVICH LÁSZLÓ 1995. 96.; NÉPSZÁMLÁLÁS 1949.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

gyarapították a város népességét. Hozzávetőlegesen 100 ezer ember érkezett, akiknek ellátását biztosítani kellett, mert csak később távozott el nagy részük a városból.[3]

Az 1950–52 között bekövetkezett közigazgatási átszervezés következtében a város nagykiterjedésű tanyai körzeteiből önálló községek alakultak. Így tanyai, mezőgazdasági lakosságának többségét elvesztette. Lecsökkent közigazgatási területe magára a városra — beleértve a Körtöltésen kívüli lakótelepeket is — terjedt ki. Ezzel megszűnt kettős, az egyfelől mezőgazdasági, tanyai, paraszti, másfelől valódi városi jellege közötti különbség, és erősödtek tényleges városi jellemzői.

A népszámlálási adatok nagyon hiányosan tükrözik a város népességén belüli etnikai, nemzetiségi csoportok valóságos viszonyait. Az 1949-es népszámlálás során mindössze 445-en voltak nem magyar anyanyelvűek, ami a népesség mindössze 0,3%-át tette ki. Az 1990-es népszámlálás szerint már több mint 2000-en vallották magukat valamelyik etnikai, nemzetiségi csoporthoz tartozónak, így arányuk meghaladta az 1%-ot.

A fő etnikai, nemzetiségi csoportok megoszlása 1949-ben és 1990-ben[4]

Év	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Cigány
1949	43	44	28	60	21
1990	393	827	209	914	281

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a Kádár-korszak utolsó évtizedeiben erősödött a nemzetiségi, etnikai csoporthoz tartozás tudata és a nyelvi, kulturális hagyományok ápolása.

2. A JUGOSZLÁV HATÁR KÖZELSÉGÉNEK HÁTRÁNYAI

A közigazgatási átszervezés nyomán a város népessége 86 640 lakosra csökkent, politikai okok és a jugoszláv határ közelsége miatt fejlődése megszakadt.

A közel 46 ezer fős, majdnem 35%-os lélekszámcsökkenés olyan veszteséget jelentett, amilyet más város nem szenvedett el ebben az időben. A politikai és gazdasági nehézségek ellenére azonban a lecsökkent népesség továbbra is gyarapodott.

1947–49 között erőteljes volt a természetes szaporodás, majd néhány évig lassult, hogy 1953-tól újra növekedésnek adja át helyét. A lakosság

[3] MOL Külügyminisztériumi ir. Adminisztratív jegyzékek, vegyes. A Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz küldött szóbeli jegyzékek 26 270/1945. sz. 1945. ápr. 17.

[4] Az 1949. és 1990. évi népszámlálás adatai.

számának növekedése az 1950-es évek első felében érvényesülő ún. Ratkó-korszaknak köszönhető, amely az abortusz tilalmával elősegítette a gyermekáldás gyors gyarapodását.[5]

A Ratkó-időszakban azonban a városban csak kismértékben növekedett a természetes szaporodás. Ebben minden bizonnyal az játszott szerepet, hogy a fejlődésben megállt városból nem kevés fiatal elköltözött.

Ugyanakkor az 1960-as években a mezőgazdaságban végrehajtott szövetkezetesítés a környező falvakban még több családot arra kényszerített, hogy a városba költözzenek, és itt keressenek megélhetést maguknak. Ekkor a már megkezdődött iparosítás munkalehetőséget nyújtott a beköltözőknek.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy elég magas volt mind az állandó jellegű beköltözők, mind az elköltözők száma. Az 1950-es évek második felében a különbözet csak lassan növekedett, majd 1959-től kezdődően, vagyis a téeszesítés megkezdésével 1000 fölé emelkedett, és 1960-ban meghaladta a 2000-et. Később — némi hullámzással — csökkenni kezdett a számuk.[6]

Az 1950-es években bekövetkezett mintegy 12 ezer fős, közel 20%-os növekedés igen biztató volt. Ugyanakkor az 1956-os forradalom leverésekor és utána 679-en távoztak a városból külföldre. A színházból, például 19 személy.[7] Az ezt követő nehéz időszak, a mezőgazdaság kollektivizálásának megkezdése visszavetette a gyermekvállalási hajlandóságot, és 1959-től természetes fogyás következett be.

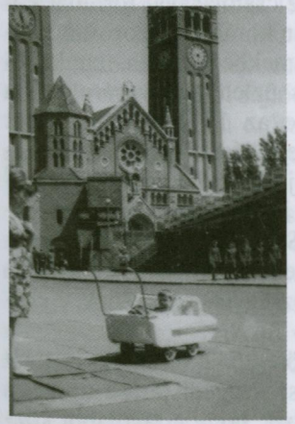

51. „Szputnyik" babakocsi 1965-ből, a háttérben orosz katonákkal és a dómmal

A beköltözők és az elköltözők közötti arány azonban egyre inkább a beköltözők javára tolódott el. Vagyis a beköltözők száma egyre inkább meghaladta az elköltözőkét, s ez biztosította a város népességének gyarapodását. A beköltözők többsége minden bizonnyal fiatal volt, így anyagi, gazdasági, egzisztenciális helyzetük megszilárdulása és állandó munkahelyhez, lakáshoz jutásuk után gyermekvállalási hajlandóságuk növekedett.

Az élve születések száma 1964-től kezdődően fokozatosan emelkedett, és némileg meghaladta a halálozásokét. A népességgyarapodás fő forrását azonban továbbra is az állandó jellegű betelepülés és elvándorlás közötti különbség pozitív mérlege szolgáltatta. Az 1960-as évti-

[5] Fehér István 1973. 161.

[6] Uo. 167.

[7] Farkas Csaba 2006/a. 35–36. KSH jelentés az 1956-os disszidálásról. Valuch Tibor 2004. 170–171.

zedben a város népessége közel 20 ezer fővel növekedett, akiknek többségét a környező és távolabbi vidékről beköltöző fiatalok tették ki. Ez biztosította a város életerejének megújulását.[8]

52. Etetőszék, 1970

Népessége az 1960-as évek második felében és az 1970-es évtizedben gyarapodott a legdinamikusabban. Az 1970-es évtized első éveiben a városban az élve születések száma meghaladta a halálozásokét. 1971-ben az élve születések száma 1651, a halálozásoké pedig 1486 volt, tehát a természetes szaporodás 165 főt tett ki. 1973-ban a fordulat jelei kezdtek mutatkozni, amikor az élve születések száma 2042, a halálozásoké pedig ennél több, 2147 volt, vagyis természetes fogyás következett be. Ennek következtében a város lélekszáma 105-tel csökkent.[9] Mindezt ellensúlyozta azonban, hogy továbbra is sokan költöztek Szegedre.

3. AZ ÖT KÖZSÉG SZEGEDHEZ CSATOLÁSÁNAK HATÁSA

1973-ban öt szomszédos községnek a városhoz csatolásával fordulat következett be Szeged életében. Ezek a községek már korábban szorosan kapcsolódtak Szegedhez. Sokan jártak be városi üzemekbe és más munkahelyekre dolgozni ezekről a településekről. A város üzleteiben vásároltak, a fiatalok Szegedre jártak szórakozni. Erdei Ferenc az 1971-ben megjelent Város és vidéke című művében felvetette, hogy a fejlődést szolgálná, ha ezeket a községeket a városhoz csatolnák, hiszen már jórészt összenőttek vele.[10] Így született meg a döntés 1973-ban az országosan is elhatározott közigazgatási átszervezés keretében a szomszédos öt község Szegedhez csatolásáról.

Milyen hatással volt ez városunk népességének alakulására, fejlődésére? Ehhez szükséges szemügyre vennünk az öt község népességének viszonyait.

Az öt község lélekszáma 1960 és 1970 között 2542-vel, vagyis több mint 11 százalékkal növekedett, miközben az egész szegedi járásé mintegy 3000-rel csökkent. Az adatok arról tanúskodnak tehát, hogy a távolabbi községekből nem kevesen költöztek az említett öt településre, hogy közelebb kerüljenek a városhoz.

[8] Csongrád megye statisztikai évkönyvei 1964., 1965., 1966., 1967. 10–12.
[9] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1973. 11.
[10] Erdei Ferenc 1971. 20.

Az öt község népességének alakulása 1960–1970 között[11]

Község	A népesség száma		Változás	%
	1960	1970		
Algyő	5 648	5 408	-240	-4,2
Gyálarét	571	715	+144	+25,2
Dorozsma	8 679	10 086	+1 407	+16,2
Szőreg	4 415	5 174	+759	+17,2
Tápé	4 703	5 175	+472	+9,2
Összesen	24 016	26 558	+2 542	+11,1

Egyedül Algyő lélekszáma csökkent 240-nel, a többieké nőtt. Elsősorban Dorozsma népessége gyarapodott nagy arányban, vagyis 1400-zal. Tápé mellett ez a település kapcsolódott legszorosabban a városhoz.

E községekben a természetes szaporodás is kedvezően alakult. 1967-ben együttesen 146 főt tett ki. A legkedvezőbb növekedés Kiskundorozsmán (71 fő) és Tápén (32 fő) következett be. A természetes szaporodás növekedését az idézte elő, hogy a Szeged környéki községekbe elsősorban fiatalok, fiatal házaspárok költöztek. A bevándorlók száma az említett öt településen 560-nal haladta meg ebben az évben az elvándorlókét.

Az öt község népessége az 1970-es évek első felében is gyarapodott. A természetes szaporodás 1971-ben még növekedett is, elérte együttesen a 153 főt. Tehát nagyobb arányú volt, mint 1967-ben. A városhoz csatlakozás időpontjában már a 30 ezerhez járt közel az öt község lélekszáma. A városhoz csatlakozásuk új fejlődési energiát vitt Szeged életébe.

A községekben erőteljes volt a természetes szaporodás, és ennek hatására a megnövekedett lélekszámú városban újra természetes szaporodás következett be.[12]

Az 1980. évi, vagyis az 5 községet is magában foglaló közigazgatási területen 1970-ben 151 714-en laktak. Ebből kiszámítható, hogy az 1970-es évtizedben a város népességének tényleges gyarapodása 19 080 főt tett ki. Tehát némileg kevesebbet, mint az 1960-as évtizedben, pedig akkor csak a mintegy 100 ezer lakosú város produkált ilyen nagy, mintegy 20%-os növekedést. A valódi gyarapodás üteme tehát 1970-80 között nem érte el a 15%-ot.

Az 1950-es évek első felében, a Ratkó-korszakban született lányok az 1970-es évtizedben kerültek anyaként szülőkorba. A szülő nők száma azonban később fokozatosan csökkent.[13]

[11] Blazovich László 1995. 33., 59., 64., 103., 104.; Népszámlálás 1970. Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg, Tápé adatai.
[12] Csongrád megye statisztikai évkönyvei 1975., 1976., 1978., 1979. 49–51.
[13] Csongrád megye statisztikai évkönyvei 1982., 1983., 1984. 198–201.

1983-ig még természetes szaporodás érvényesült, utána fogyás következett be. A halálozások száma növekedett, és megelőzte az élve születésekét. Ugyanakkor a természetes szaporodás tekintetében a város kedvezőbb helyzetben volt, mint a megye. A megyében már korábban természetes fogyás állt be. 1980-ban az élve születések száma 5920, a halálozásoké pedig 6500 volt, tehát a természetes fogyás 580 főt tett ki.

4. NÉPESEDÉSI APÁLY

A város népességének növekedése lassulásba ment át 1980 után, amikor a természetes szaporodás helyét a természetes fogyás vette át. Az 1980–90 közötti 4507 fős népességgyarapodást a környékről betelepülők tették ki.

A népességalakulás menetét nagyban befolyásolta a lakosság korösszetételének változása.

A 14 éven aluli fiatal korosztály aránya 1960-ig emelkedett, 1970-ig csökkent, majd újra növekedett. A 60 éven felüliek részaránya fokozatosan növekedett, de 1980-ban némileg visszaesett. Ebben az időszakban mind a fiatalok arányának növekedését, mind az idősebb korosztály részarányának csökkenését az 1973-ban az 5 községnek Szegedhez csatolása idézte elő. Ezekben a 14 éven aluliak aránya magasabb volt, mint a városban, az időseké pedig alacsonyabb.[14]

1949-ben a nyugdíjasok (inaktív keresők) száma még igen alacsony volt, de fokozatosan emelkedett.

A keresők, inaktív keresők és eltartottak 1949 és 1990 között[15]

Év	Aktív kereső	%	Inaktív kereső	%	Eltartott	%
1949	37 773	43,6	5 527	6,4	43 346	50,0
1960	48 931	49,4	9 389	9,5	40 622	41,1
1970	60 770	51,1	19 716	16,6	38 409	32,3
1980	80 751	47,3	35 514	20,8	54 529	31,9
1990	78 668	44,8	43 123	24,6	53 510	30,6

Az eltartottak száma és aránya fokozatosan és nagy arányban csökkent. Ebben elsősorban az játszott szerepet, hogy a mezőgazdasági népesség köréből a 18 éven felüli fiatalok, főleg lányok, továbbá a háztartásbeli nők egyre nagyobb számban munkát vállaltak. Ezt bizonyítja az aktív keresők számának és arányának növekedése is. Az inaktív keresők, a nyugdíjasok csoportja erőteljesen növekedett.

[14] Az 1949., 1960., 1970., 1980. évi népszámlálás adatai.

[15] Az 1949., 1960., 1970., 1980., 1990. évi népszámlálás adatai.

Az öt község Szegedhez csatolása némi befolyást gyakorolt a népességen belüli csoportok arányainak változására, de az alapvető folyamatokat nem változtatta meg.

Mind az aktív keresők, mind az eltartottak száma és aránya csökkent az 1980-as évtizedben. A fiatalok egyre nagyobb arányban vettek részt közép- és felsőfokú képzésben, azonban a természetes fogyás következtében számuk csökkent. 1990-ben új jelenségként megjelent a munkanélküliek csoportja.[16]

Az ország népességének tényleges fogyása 1980 után jelentkezett. 1980-ban 10 millió 799 ezer lakost talált a népszámlálás, 1990-ben viszont már csak 10 millió 375 ezret. Tehát 424 ezerrel kevesebbet. Szeged népességében ekkor még nem játszódott le tényleges fogyás. Városunk 2,7%-os népességnövekedésével az ország megyei városai között a középső helyek egyikét foglalta el. Legnagyobb népességnövekedéssel Veszprém dicsekedhetett (11,6%), de például Budapest népessége 2,1%-kal csökkent, s néhány más város is népességapadást szenvedett el.

Néhány Szegedhez hasonló város adatai[17]

Város	Lélekszám		Változás
	1980	1990	%
Debrecen	198 195	212 247	+ 7,1
Miskolc	208 103	196 449	- 5,6
Pécs	169 134	170 119	+ 0,6
Nyíregyháza	108 235	114 166	+ 5,5
Kecskemét	96 828	102 528	+ 5,9
Szeged	170 794	175 301	+ 2,7

Bálint Sándor műveiből tudjuk, hogy a török hódoltság megszűnése utáni békésebb időszakokban, a 18. és 19. században a gyorsan növekvő népességű Szegedről vállalkozó szellemű fiatalok rajai, csoportjai népesítették be a Szeged körüli nagy, elnéptelenedett táj pusztaságait. Az akkori történelmi korszakban e szegedi kitelepülő emberrajok adtak életerőt a tájnak és segítették elő fejlődését.

A 20. század második felében a vidékről betelepülő fiatalok szolgáltattak emberi energiát városunk fejlődésének. Szeged nemcsak a betelepülő vidéki fiatalokat vonzotta, hanem iskolavárosként, ipari, kereskedelmi, kulturális és tudományos központként az itt és másutt tanult fiatal értelmiségieket, szakembereket is, akik a városban találtak munkahelyet és életlehetőséget maguknak. Városunk ilyen módon igyekezett megújítani fejlődési energiáit, ami további egészséges fejlődés alapja lett.

[16] Az 1980. és 1990. évi népszámlálás adatai.

[17] ROMSICS IGNÁC 1999. 475.

Az egész ország, így a városok is, népmozgalmi tekintetben már a rendszerváltozás előtt hullámvölgybe kerültek. A rendszerváltozás után ez a folyamat meggyorsult. Az 1990-es években, tíz év alatt Debrecen népessége mintegy 9 ezerrel, Miskolcé 24 ezerrel, Pécsé 13 ezerrel, Nyíregyházáé 2 ezerrel csökkent, egyedül Kecskemété gyarapodott 3 ezerrel.

Városunkban az 1990-es évek elején tapasztalt súlyos gazdasági visszaesés, a nagyvállalatok többségének sikertelen privatizációja, majd bezárása miatt több ezren kerültek utcára. A nagyüzemekben foglalkoztatott vidékiek, főleg fiatal nők visszaköltöztek falujukba. Az 1990-es évek közepén Algyő elvált Szegedtől. Mindennek hatására a város népessége 175 ezerről 158 ezerre csökkent.

53. Trabant 601-es, 1960-as évek

II. A VÁROS TÁRSADALMA

1. A FOGLALKOZÁSI CSOPORTOK VÁLTOZÁSAI

Az 1941. évi népszámlálás szerint az akkor valamivel több mint 136 ezer lakosú városban a keresők (beleértve az inaktív keresőket, vagyis a nyugdíjasokat, továbbá a segítő családtagokat) száma mintegy 70 ezer volt. Az akkori statisztika a mezőgazdasági keresőkhöz számította a mezőgazdasági munkásokat és a napszámosokat. A háború után a földreform megnövelte a gazdálkodók, a parasztság létszámát, ugyanakkor jelentősen csökkentette a mezőgazdasági munkásokét. Az 1949-es népszámlálás idején a mintegy 132 ezer lakosú városban a keresők száma meghaladta a 69 ezret.

A mezőgazdasági keresők, vagyis a parasztság létszáma és aránya a háború előttihez képest jelentősen emelkedett. Az iparban és építőiparban dolgozó keresőké csak kismértékben növekedett, a közlekedési és kereskedelmi dolgozók aránya csökkent, amiben az játszott szerepet, hogy a háborús veszteségek miatt a gazdaság, az ipar, a közlekedés és a kereskedelem súlyos nehézségekkel küzdött, továbbá a lakosság életkörülményei csak lassan javultak.[18]

Az aktív keresők megoszlása a fő foglalkozási ágak szerint 1949–1970 között[19]

Megnevezés	1949		1960		1970	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Mezőgazdaság	4 972	13,2	4 116	8,4	4 558	7,5
Ipar	11 216	29,7	19 513	39,9	26 343	43,3
Építőipar	1 205	3,2	2 380	4,9	4 165	6,9
Közlekedés	3 133	8,3	4 689	9,6	5242	8,6
Kereskedelem	3 848	10,1	4 399	8,9	5700	9,4
Egyéb	13 399	35,5	13 834	28,3	14 762	24,3
Összesen	37 773	100,0	48 931	100,0	60 770	100,0

[18] FEHÉR ISTVÁN 1973. 174.

[19] Az 1949., 1960., 1970 évi népszámlálás adatai.

Az aktív keresők száma az 1949-es 37 773-ról 1970-re 60 770-re emelkedett, ami 78,6%-os növekedést jelent. A foglalkoztatottak száma elsősorban az 1960-as évtized második felében emelkedett. A mezőgazdasági keresők aránya fokozatosan csökkent. Az iparban foglalkoztatottak száma és aránya gyorsan növekedett. Részarányuk az 1949-es 29,7%-ról 1970-ben 43,3%-ra emelkedett. A városban ekkorra előrehaladt az iparosítás folyamata, amely erőteljesen megnövelte az iparban dolgozók számát és súlyát az aktív keresők között. Ugyanez mondható el az építőiparról, amelyben a foglalkoztatottak aránya az 1949-es 3,2%-ról 1970-ben 6,9%-ra emelkedett. A közlekedésben, főleg a vasútnál foglalkoztatott aktív keresők száma és aránya csak kis mértékben növekedett. A kereskedelemben foglalkoztatottak száma ugyan valamelyest gyarapodott, de arányuk némileg csökkent, mert a többi foglalkozási csoport létszáma jóval nagyobb lendülettel növekedett, mint a kereskedelmi csoporté. A statisztikában szereplő egyéb ágazat igen sokféle foglalkozási területet foglalt magában. Elsősorban a közszolgálat, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a fegyveres testületek, az egészségügy, az oktatás, a kulturális intézmények és más szolgáltató szervezetek dolgozóit. A statisztikai besorolás 1949–1970 között némileg változott is. Ebből adódóan a statisztika szerint az e területeken dolgozók száma csak kismértékben emelkedett, arányuk pedig jelentősen csökkent.

A NŐK ÉS A FIATALOK TÉRHÓDÍTÁSA

Az 1949 és 1970 közötti időszakot mind országosan, mind Szegeden az jellemezte, hogy egyre több nő vállalt munkát, és az aktív keresők között igen dinamikusan emelkedett a számuk és arányuk.

A férfi aktív keresők száma évtizedenként csak mintegy 4 ezerrel gyarapodott, így arányuk az 1949-es 64,5%-ról 1970-ben 52,4%-ra csökkent. A nők száma az aktív keresők között tíz évenként 7-8 ezerrel növekedett, így arányuk az 1949-es 35,4%-ról 1970-ben majdnem 50%-ra emelkedett.[20]

A nők elsősorban az iparban, a kereskedelemben és a szolgáltató, valamint az egyéb ágazatokban vállaltak munkát.

1949 után a fizikai dolgozók, főleg az ipari munkások csoportja gyarapodott. 1960-ban az aktív keresők között részarányuk megközelítette a kétharmadot, majd az 1960-as évtizedben már csak mintegy 4 ezerrel növekedett a számuk, arányuk pedig 58,1%-ra csökkent.

A munkások, a fizikai dolgozók között a szak- és betanított munkások súlya nagy arányban növekedett. A fizikai dolgozók nagy csoportjának szakképzettségi színvonala tehát jelentősen javult. Az egyéb fizikai dolgozók,

[20] Az 1949., 1960., 1970. évi népszámlálás adatai.

vagyis a szakképzettség nélküli segédmunkások létszáma az 1949–1970 közötti időszakban 10 ezer körül mozgott.

54. A Szakmunkásképző Intézet tanári kara (egy részük munka-egyenruhában), 1954 körül.
Első sor: ..., Nagy Endréné, ..., Wolford Antal, Lakó Ferencné, ..., Matók Gyula?
Második sor: Lükő Gyula, Budó Ágostonné Farkas Gabriella, ..., Ruhr Róza, ..., ...
Harmadik sor: Bálint Gyula Sándor, Zsedényi István, Simon József, ..., Fekete István

Az 1960-as évtizedben nagy számban fiatalok áramlottak a fejlődő szegedi ipar új munkahelyeire és más ágazatokba is. Ezt bizonyítják az aktív keresők korösszetételének változásai.

Az ipari aktív keresők között a fiatalok aránya 1960-1970 között 31,7%-ról 39,6%-ra gyarapodott, míg az 55 éven felülieké 12,4%-ról 8,7%-ra csökkent. A fiatal korcsoport térhódítása nemcsak az ipar dolgozói között ment végbe, hanem az összes aktív kereső nagy táborában is. A fiatalok aránya e körben 10 év alatt mintegy 5%-kal nőtt, az 55 éven felülieké pedig majdnem ennyivel csökkent.[21]

AZ IPARI TÁRSADALOM LÉTREJÖTTÉNEK KEZDETE

Az aktív keresők nagy csoportját gyarapító fiatalok többsége már jóval magasabb iskolai végzettséggel rendelkezett, mint elődeik.

Az 1960-as években jelentősen javult az ipar aktív keresőinek iskolai végzettsége. Az általános iskola 8. osztályát elvégzettek aránya 1970-ben megközelítette az 50%-ot, az érettségivel rendelkezők aránya is több mint

[21] Az 1960., 1970. évi népszámlálás adatai.

kétszeresére emelkedett. A felsőfokú végzettséget szerzett szakemberek aránya pedig majdnem a háromszorosára növekedett.

Az egyéb, a szolgáltató ágak aktív keresői között az érettségizettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya emelkedett nagy mértékben, amit az itt végzett munka követelt meg. Az érettségizettek aránya majdnem kétszeresére, a diplomával és oklevéllel rendelkezőké pedig majdnem a hétszeresére emelkedett. Érdekes módon az általános iskola 8. osztályát elvégzettek részaránya alig változott, ami azt bizonyította, hogy a régi ún. altiszti réteg idősebb tagjainak jelentős része megőrizte pozícióit a szolgáltató ágazatokban, intézményekben és hivatalokban.[22]

Az 1960–1970 közötti időszak legfontosabb jellemzője, hogy a szellemi dolgozók aránya Szegeden az 1949-es 18,9%-ról 1970-re több mint 39%-ra növekedett. Az aktív keresők nagy táborában több mint 1/3-os arányt képviseltek. A szellemi dolgozók többsége azonban nem volt értelmiségi.

1960-ban a szellemi dolgozók 22,9 százaléka rendelkezett felsőfokú végzettséggel, 10 évvel később pedig 24,3%-a, vagyis alig egynegyedük. Mivel 1970-ben a szellemi dolgozók száma megközelítette a 24 ezret, az adatokból kitűnik, hogy ekkor még a diplomásoké alig haladta meg az 5 ezret. Részarányuk azért emelkedett csak kis mértékben, mert az alacsonyabb iskolai végzettségűek még nagyobb számban kerültek a bürokratikus államszocialista rendszer intézményeibe, hivatalaiba, és lettek a vállalatok, valamint a szövetkezetek ügyviteli dolgozói. A bürokratikus apparátus vezető posztjaira pedig politikai megbízhatóság és lojalitás alapján kerültek. Ezzel magyarázható, hogy az ún. nem fizikai, vagyis szellemi dolgozók között továbbra is magas volt a csak általános iskola 8. osztályát végzettek száma, és 1960-as 31,1%-os arányuk 10 év alatt csak 25,9%-ra csökkent. Sőt az általános iskola 8. osztályát el nem végzettek aránya is kitett néhány százalékot.[23]

Ebben az időszakban tapasztalható a gazdasági életet és az egész társadalmat átfogó bürokratikus apparátus gyors növekedése. Az ügyintéző, ügyviteli apparátus dolgozói alkalmazotti csoportot alkottak. Előrejutásuk, érvényesülésük jórészt politikai lojalitásuktól függött. Ebben a bürokrata apparátusban az irányító posztok jelentős részét az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező, de politikailag megbízható személyek foglalták el.

Az 1960-as évek közepére (az akkori meghatározás szerint: „a szocializmus alapjainak lerakásával") a pártállami diktatúra, az államszocialista rendszer keretei között a foglalkozási ágak, a végzett munka jellege, szakképzettség és iskolai végzettség szerinti társadalmi tagolódás jött létre. E tagolódásban azonban a politikai rendszer jellegéből adódóan a politikai függőség, a politikai hierarchia töltött be meghatározó szerepet.

[22] Az 1960., 1970. évi népszámlálás adatai.

[23] Az 1960., 1970. évi népszámlálás adatai.

Az eddigiekből megállapítható, hogy — a foglalkozási csoportokat figyelembe véve — az 1960-as évekre Szeged társadalma kezdett ipari társadalommá változni. Az 1970-es évek közepén a Szegedhez csatolt öt község némileg növelte a város társadalmának ipari jellegét. Az öt község aktív keresőinek jelentős része a város ipari üzemeiben és más vállalataiban, intézményeiben dolgozott. A mezőgazdasági aktív keresők e településeken már kisebbséget alkottak, arányuk jóval az egyharmad alá csökkent.[24]

E települések ipari, építőipari, közlekedési és kereskedelmi dolgozóinak túlnyomó többsége városi munkahelyénél fogva jórészt betagozódott a város társadalmába. Az ipari, építőipari aktív keresők aránya Dorozsmán volt a legmagasabb, utána e tekintetben Algyő, Szőreg és Tápé következett. Külön sajátosságot jelentett a közlekedési dolgozók, vagyis a vasutasok viszonylagosan magas aránya Gyálaréten és Szőregen, ami már évtizedekkel korábban kialakult. Szőregről és Dorozsmáról elég sokan jártak be dolgozni a város különféle szolgáltató, egészségügyi, oktatási és kulturális intézményeibe.[25]

A népszámlálási statisztika kimutatta, hogy az 1973 utáni közigazgatási területen, amelyen 1970-ben 151 ezer lakos élt, hogyan oszlottak meg az aktív keresők fő foglalkozási csoportjai.

Az öt községet is magában foglaló közigazgatási területen 1970-ben az aktív keresők száma mintegy 16 ezerrel volt több, mint magában a városban. Az ipari, építőipari dolgozók együttes aránya majdnem elérte az 52%-ot, míg magában a városban alig haladta meg az 50%-ot. Az öt községgel együtt a város társadalmának ipari jellege erőteljesebben érvényesült, mint nélkülük.[26]

Az 1980-as népszámlálás 80 751 aktív keresőt talált a városban. Ez azt jelentette, hogy a tényleges gyarapodás alig haladta meg a 4 ezret, hiszen az öt község városhoz csatolása utáni közigazgatási területen 1970-ben 76 473 aktív kereső élt. 1980-ra a férfiak és a nők, valamint a fiatal és az idősebb korosztály közötti arányok alig változtak.

Az aktív keresők megoszlása a főbb foglalkozási ágak szerint 1980-ban[27]

Megnevezés	Aktív kereső	%
Ipar, építőipar	35 321	43,7
Mezőgazdaság	5 174	6,4
Termelő ágak	40 495	50,1
Szolgáltató ágak	40 256	49,9
Összesen	80 751	100,0

[24] Blazovich László 1995. 33., 59., 64., 103., 104.

[25] Ocsák Miklós 1987. 259–262.; Fábián György 1995. 223.; Péter László 1979. 466–470.

[26] Az 1970., 1980., 1990. évi népszámlálás. 6. II. KSH. Bp., 1971. 48.

[27] Az 1980. évi népszámlálás. 6. b. Szeged. KSH Bp., 1982. 25.

A statisztikai adatokból az a változás világlik ki, hogy az aktív keresők között a termelő (ipar, építőipar, mezőgazdaság) ágakban résztvevő fizikai dolgozók aránya csökkent, a szolgáltató ágakban résztvevőké pedig növekedett. A községek városhoz csatolása utáni közigazgatási területen a termelő ágakban résztvevők aránya 1970-ben 60,1%-ot tett ki, 1980-ban már csak 50,1%-ot. Ebből adódóan a szolgáltató ágak dolgozóinak részaránya az 1970-es 39,7%-ról 49,9%-ra emelkedett.

Az 1980-as évtized végére az aktív keresők számának és részarányának csökkenése mellett a termelőágakban foglalkoztatottak aránya 43,7%-ra esett vissza, a szolgáltató ágakban foglalkoztatottaké viszont 56,3%-ra emelkedett.

A VÁROS TÁRSADALMÁNAK FOGLALKOZÁSI TAGOLÓDÁSA

A valamivel több mint 80 ezer aktív kereső 57,3%-a fizikai, 40,5%-a szellemi dolgozó, 2,2%-a pedig önálló foglalkozású, vagyis kisvállalkozó volt.

A fizikai dolgozók többsége, valamivel több mint 60%-a az 1980-as adatok szerint a termelő ágakban talált munkát. Csak kisebb részük dolgozott a szolgáltatásban. A nem fizikai, vagyis szellemi dolgozóknak tekintett ügyintézőknek, ügyviteli alkalmazottaknak és értelmiségieknek a többsége, több mint 65%-a viszont a szolgáltató ágakban dolgozott. Az önálló foglalkozásúak nagyobb része fizikai munkát végző kisiparos, magángazdálkodó, kertész és különféle szolgáltatást végző kisvállalkozó volt.[28]

55. Csepel teherautó, az 1950-es évek vége

A szolgáltató ágakban mind az ügyintézők és ügyviteli alkalmazottak, mind az értelmiségiek száma emelkedett. A felsőfokú képzettséggel rendelkező szakemberek, értelmiségiek száma néhány fővel meghaladta a 10 ezret. Valamivel több mint 2 ezren a termelő ágak, közel 8 ezren pedig a szolgáltató ágak munkahelyein dolgoztak. Legtöbben, több mint 5 ezren az egészségügyi, szociális és kulturális szolgáltatásban (pedagógusok, közművelődési szakemberek, orvosok, gyógyszerészek, művészek, újságírók, stb.) dolgoztak. Már 16 értelmiségi önálló szellemi vállalkozóként működött.

A fizikai dolgozók közül legtöbben szakmunkások voltak, de elég sok betanított és segédmunkás is dolgozott, főleg a termelő ágakban. Legkevesebbet a segédmunkások száma tett ki.

Az ismertetett statisztikai adatok fölhasználásával, a végzett munka jellege alapján fel lehet vázolni a város társadalmának egyfajta foglalkozási tagolódását. A pártállami függőség, hierarchia rendszerét figyelembe véve a legfelső réteget a vezetők, irányítók alkották. A népszámlálási statisztika több mint 7 ezer vezető, irányító személyt mutatott ki. Szeged tényleges vezetői csoportját az ún. nomenklatúrát a pártbizottsági, tanácsi, társadalmi és tömegszervezeti, továbbá a nagyvállalati, a szövetkezeti vezetők és a nagyobb intézmények vezetői alkották, akiknek létszáma mintegy ötszázra tehető ebben az időben.

A város társadalmának a végzett munka jellege, a foglalkozás szerinti tagolódása[29]

Megnevezés	Személy	Százalék
Vezető, irányító	500	0,6
Értelmiségi	9 495	11,7
Ügyintéző, ügyviteli alkalmazott	22 749	28,2
Önálló segítő családtaggal	1 803	2,2
Szakmunkás	22 167	27,5
Betanított munkás	17 179	21,3
Segédmunkás	6 857	8,5
Összesen	80 751	100,0

A legfelső szűk vezetőréteg tagjai mindenképpen politikai megbízhatóságuk alapján jutottak vezető posztokhoz. Csak néhányuk kiválasztásában érvényesülhetett az adott intézmény, szervezet korlátozott autonómiája (egyetem, felsőoktatási intézmények, esetleg néhány nagy szövetkezet, stb.). E városi vezetőréteg azonban erőteljesen függött az országos pártállami vezetéstől, és igen kevés önállósággal rendelkezett.

Az 1940-es évek végére, és az 1950-es évek elejére kialakult helyi politikai nomenklatúrát olyan személyek testesítették meg, mint a Komócsin-család tagjai. Id. Komócsin Mihály, aki építőmunkásból lett szakszervezeti vezető, a helyi kommunista szervezetben is fontos szerepet töltött be. Idősebb fia, Komócsin Zoltán kereskedelmi alkalmazottként dolgozott, majd 1944 után fontos kommunista párttisztségeket töltött be. A másik fiú, a szintén kereskedelmi alkalmazott Komócsin Mihály 1944 után különféle

[28] Uo. 26.

[29] Uo. 26.

szakszervezeti tisztségeket töltött be, majd az 1940-es évek végén a város első számú politikai vezetője lett. Rövid idő múltán ő is elkerült a városból, majd 1956 őszén, a forradalom leverése után visszaköltözött Szegedre. Dénes Leó gazdasági, szövetkezeti tisztviselő 1945-ben a kommunista párt megbízásából polgármesteri, 1950-től 1956-ig tanács vb-elnöki tisztséget töltött be.

A helyi politikai elitben a jogfolytonosságot a szabó foglalkozású Tombácz Imre töltötte be, aki először szakszervezeti vezetőként tevékenykedett, és egy időben a kommunista párt helyi elnöke is volt, majd 1956–57-ben a városi tanács vb-elnöki tisztségét töltötte be. A szintén szabómunkás Ladányi Benedek a baloldali ifjúsági szervezetekben végzett munkája után 1954–1956 között a városi pártbizottság első számú vezetője lett. Sajátos képviselője e csoportnak Drégely József, eredeti foglalkozása szerint is jogvégzett rendőrnyomozó, aki a Tanácsköztársaság idején a Vörös Őrségben teljesített szolgálatot. A Horthy-rendszer idején tisztviselőként helyi üzemekben dolgozott. 1945-ben a helyi rendőrség politikai osztályán kezdett dolgozni, majd az államvédelmi osztály vezetője lett, később pedig a rendőrkapitányság vezetőjeként irányította a rendőrség munkáját.[30]

1956 után, az 1960-as évektől kezdődően némileg megváltozott a helyi politikai elit összetétele. A megyeszékhely Szegedre helyezésével a megyei szervek a városba kerültek, és vezetőikkel kiegészült a helyi nomenklatúra. Az első időben a megyei pártbizottság első titkári tisztségét a szentesi földmunkás múltú Török László töltötte be, majd rövid idő múlva a Békés megyei szegényparaszt múltú Papp Sándort váltotta a megyei tanács élén. Komócsin Mihály 1956 után visszatérve Szegedre a városi pártbizottság élére került. Néhány évi moszkvai tanulás után a megyei pártbizottság gazdaságpolitikai, titkári, később a megyei tanács elnöki, majd a megyei pártbizottság első titkári tisztségét töltötte be. Különböző posztjai révén fokozatosan döntő hatalmi befolyásra tett szert a helyi politikai vezető csoportban.

A helyi nomenklatúra tagja volt egy ideig a Békés megyei, nyomdász foglalkozású Győri Imre, aki először a városi, majd a megyei pártbizottság első titkára volt. Némileg új színt jelentett e csoportban, amikor Biczó György személyében értelmiségi, mérnök került a városi tanács elnöki székébe. A szegedi származású, munkás múltú Perjési László visszatérve szülővárosába először a városi pártbizottság első titkára, majd a megyei tanács elnöke volt. A szentesi földmunkás Török József az 1950-es években rendőrtisztként szolgált, 1956 után vezető párttisztségeket töltött be a megyében, majd a szegedi városi pártbizottság munkáját irányította. A helyi politikai elit meghatározó képviselői munkásból, kereskedelmi alkalmazottból, szegényparasztból lettek politikai vezetők, elvétve találhatók közöttük értelmiségiek. Az 1970-es évektől azonban kezdett növekedni a számuk. Így lett a pedagógus foglalkozású Papp Gyula a városi tanács elnöke, Székely Sándor egyetemi oktató a városi pártbizottság első titkára, Szabó Sándor agrárértelmiségi a megyei tanács elnöke, majd a megyei pártbizottság első titkára.

Nők alig kerültek első vonalbeli posztra. A szegényparaszt múltú Eitlerné Szilágyi Júlia hosszú ideig a megyei pártbizottság osztályvezetői, később a pártbizottság oktatási igazgatóságának vezetői tisztségét töltötte be. A munkás származású Horváth Károlyné a megyei pártbizottság szervező titkára, az értelmiségi Müller Józsefné egy ideig a városi tanács elnökhelyettese volt, aki bölcsen átvezette a tanácsi igazgatást az önkormányzatba.

A város társadalmában az értelmiségiek szinte kivétel nélkül állami és tanácsi alkalmazottak voltak, keveseknek nyílt lehetőségük a valódi önálló szellemi tevékenységre, függetlenségük, szabadságfokuk növelésére.

Az ügyintéző, ügyviteli alkalmazottak körében ugyan növekedett a szakképzettek, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők száma, azonban egzisztenciális helyzetük, előrejutásuk továbbra is elsősorban politikai lojalitásuktól függött. Ezért volt tapasztalható, hogy igen sokan kérték felvételüket az állampártba — igen sokszor belső meggyőződés nélkül. A pártszervek időről-időre meg-megújuló kampányt folytattak azért, hogy a pártba törekvő alkalmazottakkal szemben a munkások számát és arányát növeljék a párttagok között.

Az aktív keresők, és egyben a város társadalmának többségét a munkásság három nagy csoportja, a szakmunkások, a betanított és a segédmunkások alkották. A munkásság megoszlott aszerint is, hogy az iparban, építőiparban, a mezőgazdaságban, vagyis a termelő ágakban vagy a szolgáltató ágakban dolgozott. Ez utóbbiak a régi, 1949 előtti ún. altiszti réteg utódainak voltak tekinthetők.

Az önálló foglalkozású kisvállalkozók részaránya csupán 2,2%-ot tett ki, de gazdasági és társadalmi szerepük ennél jóval nagyobb volt, és egyre inkább növekedett.

Noha az 1980-as évtizedben a város népessége 4 és fél ezerrel gyarapodott, az aktív keresők száma majdnem ennyivel csökkent. Míg az 1980-as népszámlálás 80 751 aktív keresőt vett számba, 1990-ben már csak 76 994-et. Ekkor már több mint 1600-an munkanélküliek lettek. Az évtized második felében a gazdasági élet válságjelenségei kezdtek mutatkozni. A vállalatok egy része csökkentette munkáslétszámát. A népesség elöregedése nyomán sokan kerültek nyugdíjba.

Az aktív keresők körében a termelő ágakban dolgozók aránya 50,1%ról 44,1%-ra csökkent, viszont a szolgáltató ágakban résztvevőké 49,5%-ról 55,9%-ra emelkedett. Ebből adódik, hogy a fizikai dolgozók létszáma csökkent legnagyobb mértékben. Számuk 1980-ban meghaladta a 46 ezret, 1990-ben pedig a 41 ezret sem érte el. Az ún. nem fizikai (szellemi) dolgozók létszáma is némileg (mintegy 400-zal) csökkent, részarányuk viszont 40,5%-

[30] Antalffy György 1987. 219–222., 100., 417., 247., 109.; Csm. Tanácsi Tisztségviselői 2007.

ról 42%-ra nőtt. Legnagyobb arányban az önálló foglalkozású kisvállalkozók száma gyarapodott (1980-ban 1801, 1990-ben 3918), így részarányuk már 5,1%-ot ért el.[31]

A foglalkozási ágak közül a legtöbb (53,8%) fizikai dolgozó továbbra is a termelő ágakban talált munkát, viszont a szellemi dolgozók túlnyomó többsége, 69,8%-a a szolgáltató ágakban dolgozott. Figyelemre méltó fejlemény, hogy az új kisvállalkozóknak szintén nagy többsége, 65,9%-a ez utóbbi ágakban kezdte meg működését.[32]

2. A TÁRSADALMI ÁTRÉTEGZŐDÉS JELENSÉGEI

A háború után az országban a legnagyobb társadalmi változást előidéző eseményt a földosztás jelentette. Megszüntette a nagybirtokrendszert, földhöz juttatta a szegényparasztság jelentős részét, és megnyitotta az utat a szabadabb polgári fejlődés előtt. Szegeden a földosztás főleg azt eredményezte, hogy a bérlő parasztok tulajdonba kapták a várostól bérelt földjüket, s ezzel jogilag és gazdaságilag biztonságosabb helyzetbe kerültek. Ugyanakkor nem kevés föld nélküli napszámos, mezőgazdasági munkás is földjuttatásban részesült. Ennek eredményeképpen, valamint a paraszti birtokok szétaprózódásának hatására a gazdálkodó parasztok száma az 1941-es közel 10 ezerről 1949-re 12 és fél ezerre gyarapodott.

Noha az 5 holdon aluli földterülettel rendelkező, nehéz anyagi körülmények között élő törpebirtokosok az egész városi parasztságnak majdnem a felét tették ki, mégis tapasztalható volt, hogy a polgárosodási törekvések a város egész parasztságát, a törpebirtokosok tömegét is áthatották. E kevés földű parasztok a város körüli földjeiken burgonyát, korai és nyári zöldséget termeltek, baromfit tenyésztettek, amelyeket a nagyváros piacán értékesítettek. A helyi földosztás nyomán a történelmi középosztály egy csoportját alkotó, nem mezőgazdasági foglalkozású középbirtokosok elvesztették birtokaikat. A történelmi középosztály jellegzetes csoportját a véderő, azaz a fegyveres testületek tisztjeinek többségét alkotó katonatisztek tették ki. A városban korábban a legtöbb adót fizetők között a két tábornok (Shvoy Kálmán és Fegyveres Sándor) szerepelt. További jellegadó csoportot az egyházi szolgálat diplomás tagjai, a különféle egyházak papjai képeztek.

A történelmi középosztályt olyan családok képviselték, mint a Pálfy-família, amely fontos szerepet töltött be Szeged történelmében. Pálfy József 1934–1944 között a város polgármestere volt, fia, György a háború alatt és után részt vett a város társadalmi és politikai életében. E társadalmi csoport jellegzetes képviselőjének tekinthető Tukats Sándor főispán és Tóth Béla

[31] Népszámlálás 1990. 183.
[32] Uo. 184.

helyettes polgármester, akik a háború alatt együttműködtek a nyilas mozgalommal.[33]

1944-ben a front közeledtekor a Horthy-rendszer fő helyi képviselői, a vezető tisztviselők jelentős része elhagyta a várost, a visszavonuló csapatokkal az ország nyugati részébe menekült. Közülük később sokan visszatértek, de voltak olyanok is, akik nyugatra távoztak. A visszatértek közül az 1945 előtti hatalom, a nyilas mozgalom fő helyi képviselőit (Tukats Sándor egykori főispánt, Szögi Géza nyilas országgyűlési képviselőt és másokat) a népbíróság elítélt.

A fegyveres testületek hazatért és itthon levő tisztjei többségükben megbízhatatlanokká váltak az új hatalom számára, így kikerültek a hadsereg és a rendőrség soraiból. Akik valamilyen polgári végzettséggel rendelkeztek, esetleg álláshoz jutottak, mások a gazdasági élet különböző területein voltak kénytelenek munkát vállalni.

A háború utáni igazolási eljárások, a B-listázás a régi tisztviselők egzisztenciáját veszélyeztették. Bibó István Értelmiség és szakszerűség című Tiszatáj-beli tanulmányában 1947-ben — a zömében történelmi középosztályhoz tartozó értelmiség helyzetét, hangulatát a következőképpen jellemezte: „Az értelmiség helyzete a magyar demokrácia indulása óta meglehetősen félszegen alakult. A magyar demokrácia, különösen annak harcos baloldala a magyar úri középosztályi értelmiséggel mint társadalmi csoporttal szemben nagyfokú bizalmatlanságot jelentett be [...].

A magyar értelmiség [...] megreked a demokráciával, különösen annak baloldalával szemben való bizalmatlanság, megriadtság és ellenségesség állapotában. A magyar demokrácia eddigi megnyilvánulásait és intézkedéseit együttvéve úgy ítéli meg, hogy azok egészben a kommunisták akaratának az érvényesülését jelentik, és végsőleg az értelmiség, illetőleg a nadrágosok, pontosabban a középosztály vagy ami ezzel egyértelmű, az úriemberek teljes kiirtására vagy legalábbis nyomorba döntésére és a fizikai munkára való szorítására irányuló tervszerű kommunista akció első szakaszát képezik."[34]

Bibó e véleményeket túlzónak és alaptalannak tartotta, de végül többségük bekövetkezett. A korábbi vezető tisztviselők jórészt kikerültek a közigazgatásból, legfeljebb a gazdasági élet különböző területein találtak állást, munkalehetőséget maguknak. Néhányuknak egy ideig fizikai munkát kellett vállalniuk.

A polgári értelmiségiek a kereskedelmi tisztviselőkből és a nagyobb üzletek, kereskedelmi vállalkozások szakembereiből toborzódtak. A gazdasági életben mégis a helyi bankok és az országos bankok helyi fiókjainak tisztviselői töltöttek be meghatározó szerepet. Hozzájuk sorolták a biztosító társaságok tisztviselőit, akik a banktisztviselőkkel együtt viszonylag magas jöve-

[33] Tamasi Mihály 2004/a. 9., 32., 34., 36., 38., 39., 46., 54.
[34] Bibó István 1947/b. 508.

delemhez jutottak. A mezőgazdasági tisztviselők száma alig haladta meg a tízet. így a város társadalmában jelentéktelen szerepet töltöttek be.

A polgári középosztály másik nagy csoportját a szabadfoglalkozású értelmiségiek, az ügyvédek, a magánorvosok, gyógyszerészek, színészek, újságírók alkották. E társadalmi réteget olyan kiemelkedő személyiségek képviselték, mint Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas tudós, egyetemi tanár és más ismert európai látókörű egyetemi professzorok. Többek között Bibó István, aki történelmi középosztálybeli származása ellenére a polgári fejlődés és a demokratikus szocializmus híve és hirdetője lett. Bálint Sándor a paraszti származású kiemelkedő néprajztudós, aki a paraszti hagyományok és a polgári fejlődés összeegyeztetéséért szállt síkra. Ismert reprezentánsai voltak továbbá Dettre János, Szívessy Lehel ügyvédek. A polgári értelmiségiek közé lehet sorolni Czibula Antal és Valentiny Ágoston ügyvédeket, akik viszont már fiatal koruktól kezdve a város szociáldemokrata mozgalmának harcosai lettek.[35]

A tisztviselők és szakértelmiségiek közül azok vészelték át a nehéz időket, akik — Bibó tanácsának megfelelően — szakmai tudásuk, felkészültségük révén meg tudták tartani állásukat, munkakörüket. Tevékenységükben érvényesítették értelmiségi ismereteiket.

E csoportba elsősorban azok a magas képzettségű értelmiségiek, egyetemi oktatók, professzorok, neves orvosok és más szakemberek tartoztak, akik ugyan megőrizték történelmi középosztálybeli mivoltukat, felfogásukat és hagyományaikat, de visszavonultak a politikai életből, vagy korábban sem politizáltak, és csak a szakmájuknak éltek. Ezt a kiépülő kommunista hatalom is elfogadta. Azok kerültek bajba, akik — mint éppen Bibó István — részt vettek a politikai életben, bírálták a kommunistákat, és ragaszkodtak a demokrácia alapelveihez. Így távolították el Bibó Istvánt a parasztpárt értelmiségi csoportjának tagját, a következetes demokratát szegedi egyetemi tanszékéről, és később a tudományos életből is.

A háború után a demokratikus kormányzat és a koalíciós pártok arra törekedtek, hogy az említett, lecsökkent létszámú történelmi középosztálybeli és polgári értelmiségi csoportok mellett elősegítsék munkás- és parasztszármazású értelmiség kialakulását. Ezt 1948-ban a kommunista vezetők úgy hirdették meg, hogy meg kell szüntetni a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát, a dolgozó osztályok gyermekeit kell bejuttatni a középiskolákba, egyetemekre és főiskolákra. Ezt szolgálta a Horthy-rendszer idején indított ún. falusi tehetségmentő akció folytatása, majd a népi kollégiumi mozgalom elindítása már 1946-ban. Továbbá e cél érdekében hozták létre az ún. szakérettségi kollégiumokat, amelyek „gyorstalpaló" tanfolyamok segítségével néhány hónap alatt érettségi bizonyítványhoz juttattak a már iskolaköteles kort elhagyott munkás- és parasztfiatalokat, így bejuttatták őket az egyetemre vagy főiskolára.

[35] TAMASI MIHÁLY 2004/a. 7–30.

A munkás- és parasztfiatalok tömeges felvétele a középiskolákba, majd az egyetemekre és főiskolákra csak fokozatosan valósult meg. A dolgozó rétegek gyermekeinek aránya a középiskolák tanulói között csak 1949–50-ben érte el a 40-45%-ot, az egyetemeken és főiskolákon csak később, az 1950-es évek első felében. Az egyetemi felvételeknél érvényesült a származás szerinti kategorizálás: a régi értelmiségi, osztályidegennek minősített szülők gyermekei nem, vagy alig jutottak be a felsőoktatási intézményekbe.

A városban a háború után csak néhány gyáros, nagyiparos, nagykereskedő és más nagyvállalkozó család élt. A régi gyárosok (Back Bernát, Biedl Samu, Pick Jenő és mások) vállalkozásai többnyire részvénytársaság vagy kft. formájában, nem pedig családi vállalkozásként működtek tovább. A gyárak, nagyobb üzemek (a kenderfonó, a kender- és lenszövő, a dohánygyár, a gyufagyár, a falemezgyár, stb.) szintén részvénytársaságok voltak, több részvényes, bank vagy éppen az állam (dohánygyár) tulajdonában.

Az iparos és kereskedő nagy- és középvállalkozók között voltak a Wagner-család tagjai: Jenő és Ernő, Bruckner Ede vaskereskedő, Kurucsev Sándor nagykereskedő, Faludi Jenő gőzmalmos, Szécsi Ferenc nagykereskedő, Segesváry Dezső drogista, Ábrahám Ferenc építési vállalkozó, Kolozs Lajos fűrészgyáros, Hajós Antal sütőmester, Szecsődi István gőzmosó-tulajdonos. Patzauer Dezső szesznagykereskedő, Fellegi Andor kőfaragó, Ribizsár Gyula mészáros, Szolcsányi István építőmester és Milotta János sütőmester.[36]

A vállalkozó polgárság zömét az 1-2 segéddel, alkalmazottal dolgozó iparosok és kereskedők alkották. A taxisokból, fuvarozókból és (lófogatú) fuvarosokból álló közlekedési vállalkozók rétege már jóval kisebb szerepet játszott a város életében, mint az iparosok és kereskedők jóval nagyobb csoportja. A tőkepénzes réteget azok a — minden bizonnyal idősebb — ipari, kereskedelmi vállalkozók alkották, akik már lemondtak vállalkozásuk, műhelyük, üzletük irányításáról.

Mind az iparosoknak, mind a kereskedőknek voltak olyan csoportjai, amelyeknek életviszonyai nem vagy alig különböztek a munkásokétól. Ide lehet sorolni a foltozó cipészeket, a külvárosokban élő, segéd nélküli, hagyományosan, a régi módon dolgozó kisiparosokat, a külvárosi, a lakótelepi szatócsboltok tulajdonosait, a piaci kereskedőket (kofákat), a zsibárusokat és a házaló kereskedőket. Ők kisvállalkozóknak vagy éppen törpevállalkozóknak számítottak, és a városi kispolgárság jellegzetes rétegét alkották. Arányuk együttesen az iparosok és kereskedők körében minden bizonnyal elérte az egyharmadot.

[36] TAMASI MIHÁLY 2001. 127–128.

Az iparosok és kereskedők többsége gazdaságilag, társadalmilag, politikailag és kulturálisan a város polgárságának, kispolgárságának törzsét alkotta, amelyhez a polgári értelmiségi középosztály csatlakozott.

A híres nagykereskedő családok (Wagner, Bruckner, Kurucsev, Szécsi, Déry, stb.) gazdasági ereje meggyengült a háborús és a háború utáni szűkös viszonyok következtében.

A polgárság és kispolgárság soraiban nem kevés veszteséget okozott a zsidóüldözés és a háború. Mind a polgárság, mind a kispolgárság gazdasági és társadalmi súlya csökkent a háború előtti viszonyokhoz képest.

Az iparosok többsége a hagyományos szakmákhoz tarozott. Szakmai megoszlásuk: cipész, férfi, nő fodrász, férfi szabó, női szabó, asztalos, hentes-mészáros, kovács, gép- és épületlakatos, festő, mázoló, kőműves, sütő, pék, csizmadia, műszerész, papucsos és villanyszerelő.

Különleges szakmai csoportot alkottak a fűszerpaprika-készítők. Voltak még más, egyedi, különleges szakmák is (órás, kőfaragó, rézöntő, puskaműves, fényképész, stb.), amelyekben csak néhány mester dolgozott, de megbecsült, hírneves képviselői voltak szakmájuknak. Az összetétel összességében azt mutatja, hogy a hagyományos szakmák képeztek túlsúlyt és az új, ipari fejlődésben fontos szerepet játszók (műszerész, villanyszerelő, motorszerelő, stb.) csak lassan tudtak teret hódítani.

Éltek és dolgoztak a hírneves szegedi iparoscsaládok, amelyek új nemzedékei folytatták famíliájuk hagyományait. A fűszerpaprika-készítő szakmában az Ábrahám, Börcsök, Farkas, Hódi, az asztalosiparban a Borbély, Pusztai, a cipész szakmában a Bárkányi, Piszturi, Zsivin, a hentesiparban a Dékány, Keresztes, Nógrádi, Papp családok voltak a legismertebbek. Jó hírnévnek örvendtek a Pónyai férfiszabók, a Szolcsányi kalaposok, a Dennert kelmefestők, a Jójárt kőművesek, a Burkus könyvkötők, a Gál nyomdaiparosok, a Csonka sütőiparosok és a Szeles szobafestők is.[37]

Az országos politika 1947 elejétől fokozatosan korlátokat állított a kisipar növekedése elé. A szegedi ipartestület — más vidékek ipartestületeihez hasonlóan — sorozatosan kifogásolta az iparosokra kivetett magas adókat, a nyersanyag és a készáruk árának számukra kedvezőtlen megállapítását, valamint az anyag- és árhivatal korlátozó rendeleteit. 1947 elején — az iparosok tiltakozása ellenére — bevezették a jövedelemtöbblet-adót, majd az egyszeri vagyonadót (vagyondézsmát). Mindez kiváltotta az iparosok elégedetlenségét a kormányzattal és a hivatalos politikával szembeni ellenzéki hangulatát.

1947 végén, 1948 elején megszaporodtak a helyi sajtóban az iparos és kereskedő vállalkozások elleni támadások. Egyre többször hangzott cl politikai gyűlésen is a vád ellenük, hogy árdrágítást követnek el, feketéznek, nagy összegű adóhátralékaik vannak. Az üzemi bizottságok és a vállalkozók közötti viszony is sok helyen elmérgesedett. Ilyen helyzetben került sor 1948. március 25-én a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosítására.

[37] BLAZOVICH L.–DUNAINÉ BOGNÁR J. 1991.

A kisvállalkozók, kisiparosok és kiskereskedők körében fokozódott a feketézők, az árdrágítók, a spekulánsok elleni harc. Az ipartestülettel szemben megalakították a baloldali vezetésű Kisiparosok Országos Szövetségének (a KIOSZ-nak) a helyi szervezetét, majd a Kereskedelmi és Iparkamara helyébe állami szervként létrehozták a Belkereskedelmi Igazgatóságot, amely már júniusban meghirdette a kereskedelemben az „élősdiek" elleni fellépést.

Az államosítások fölszámolták a nagyvállalkozó és középvállalkozó réteg és a polgárság vagyonának jelentős részét és gazdasági alapjait. Vagyis a vállalkozó polgárság — a polgári értelmiséggel együtt — társadalmi csoportként megszűnt létezni. Egy részük megmaradt vagyonából élt, más részük pedig a gazdasági élet különböző területein helyezkedett el. A kisiparosok, kiskereskedők, a fuvarozók és más kisvállalkozók rétege, a kispolgárság még 1949-ben is létezett, de helyzetét a bizonytalanság jellemezte.[38]

1949. január 8-án a Délmagyarország Mi legyen a kispolgárokkal? című vezércikke Rákosi Mátyás, Farkas Mihály és Szirmai István beszédeire hivatkozva — ugyan az új párt, az MDP tagfelülvizsgálatáról szólva — de általánosítva azt állította, hogy a kispolgárok érdekei szemben állnak a szocializmussal. A közép- és kisvállalkozások megrendszabályozása és korlátozása a gyakorlatban egyre erőteljesebben érvényesült. E vállalkozások a nyersanyagot, az üzletek az áruikat, az állami termelő vállalatoktól és az állami nagykereskedelmi vállalatoktól szerezhették be, így egyre inkább az állami szektortól, az államtól kerültek függő helyzetbe, ami végül államosításukat készítette elő.

Bibó István óvott a kistulajdon államosításától. A kispolgárság szerepével kapcsolatban elismerte, hogy Kelet-Európában („a Rajnától keletre") e társadalmi réteg egyes csoportjai politikailag negatív szerepet töltöttek be, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a társadalmunkban tapasztalható tömeges kispolgárosodás nem jelent zsákutcát, hanem olyan fejlődést, amelyet természetesnek és kívánatosnak kell tartanunk.[39]

Bibó figyelmeztetését azonban a politika nem vette tekintetbe. Már 1947–48-ban megkezdődött a szegedi ipari, kereskedelmi és közlekedési magánvállalkozások állami korlátozása, később gyakorlati kisajátítása és felszámolása. A kisiparosok, kiskereskedők adóterheit annyira megnövelték, hogy egy részük kénytelen volt az újonnan létrehozott kisipari termelőszövetekbe lépni. A nagyobb üzletek az országos nagykereskedelmi vállalatok lerakataivá, helyi szaküzleteivé váltak.

1949 decemberében megszületett a Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete a 10 munkásnál többet foglalkoztató ipari és közle-

[38] TAMASI MIHÁLY 2003. 9–16.

[39] BIBÓ ISTVÁN 1947/a. 429–430.

kedési üzemek államosításáról. Ennek végrehajtása során azonban nemcsak az ipari és közlekedési vállalkozások, hanem egy sor üzlet is állami tulajdonba került. Sok kisiparos és kiskereskedő pedig megszüntette vállalkozását, és ipari munkás vagy alkalmazott lett.

A MUNKÁSSÁG MEGGYENGÜLÉSE ÉS A PARASZTSÁG GYARAPODÁSA

A szegedi ipar jellegzetességét a textil- és az élelmiszeripar meghatározó szerepe adta. Mivel ezekben az üzemekben túlsúlyban nők dolgoztak, a szegedi munkásság összetételének fontos jellemzője volt a nők átlagosnál magasabb aránya. Az élelmiszeriparhoz nemcsak a konzervgyár és más kisebb üzemek, műhelyek, valamint a Pick Szalámigyár tartoztak, hanem a malmok és a pékségek is, amelyekben azonban főleg férfiak dolgoztak.

Az ipar korszerűsödését jelentő gépipar, valamint vas- és fémipar alárendelt szerepet játszott. Ezekben az üzemekben azonban nagy többségben szakmunkásokat alkalmaztak, s csoportjuk meghatározó szerepet töltött be a helyi munkásság soraiban, életében. A szolgáltató iparhoz a szállodák, valamint a városi közüzemek tartoztak, amelyeknek a fizikai dolgozói jellegzetes, egymástól is eltérő csoportokat képeztek a helyi munkásságon belül.

A szegedi munkásság meghatározó, fontos rétegét a szakmunkások alkották, akik többségben az önálló iparosoknál, valamint ipari üzemekben és gyárakban dolgoztak.

Többséget képeztek a hagyományos szakmák, a ruházati iparcsoporthoz tartozó férfi, úri- és nőiszabók, a bőr- és szőripart képviselő cipész, csizmadia, papucsos és szőrmekészítő szakmák képviselői. Továbbá az élelmiszer- és vendéglátóiparhoz tartozó molnár, pék, konzervipari és vendéglátóipari szakmák. Hagyományos szakmáknak számítottak még a faiparhoz és a kő-, föld-, stb. iparcsoporthoz sorolható szakmák, mint pl. az asztalos, a bútorkészítő, a kőműves, a kövező és a kőfaragó. Az egyéb iparokhoz a fodrászok, a fényképészek, esernyőkészítők és más egyedi szakmák tartoztak. A vas-, fém-, gép- és műszeripart képviselő szakmunkások kisebb létszámot képeztek, pedig az ipar korszerűbb ágait képviselték.

Művelt, iskolázott, viszonylag magas fokú általános és szakmai képzettséggel rendelkező szakmunkásréteg élt a városban. A polgárosodó, korszerűsödő nagyváros légkörében maga is polgárosodott nemcsak gazdaságilag, az átlagos munkásbéreknél magasabb jövedelme folytán, hanem viszonylagos műveltsége, széles, nagyvárosi látóköre, a liberális, szociális eszmék befolyása és támogatása révén. Körükben az állampolgári egyenlőség tudata, az állampolgári öntudat egyre erősödött.

A szakmunkások többsége Felsőváros on lakott, amely a Belváros mellett egyben az iparosok, a polgárság fő városrészét alkotta. A betanított és segédmunkások a külső városrészekben, Rókuson, Móravárosban, Újszegeden, a napszámosok, az ipari munkát újonnan vállalók a Körtöltésen kívüli lakótelepeken, a Somogyi-, az Aigner-, a Klebelsberg- és más kisebb telepeken éltek.

A munkásság ismert képviselői között említhető Agócsi János műszerész, aki hosszú ideig a kenderfonó gyárban dolgozott, ahol a munkások megmozdulásainak szervezőjeként lett ismert. Papdi György motor- és géplakatos a vas- és fémmunkások szakszervezetében végzett munkájával, majd a szociáldemokrata párt helyi titkáraként lett ismert. A helyi munkásság sajátos rétegét képviselte Krajkó András cipészmunkás, aki időnként mezőgazdasági napszámmunkát is vállalt, mert szakmájában nem kapott munkát.

Kópiás Jánosné cipőfelsőrész-készítő és Nagygyörgy Mária textilmunkásnő a nagylétszámú helyi nőmunkások rétegét képviselték. A munkásság említett tagjai többségének gyermekei már első generációs értelmiségiek lettek.[40]

A háborús emberveszteségek a helyi munkásság soraiban is éreztették hatásukat, hiszen a munkások közül katonaként sokan teljesítettek frontszolgálatot. A munkásság rétegei között az egységesülési folyamat azzal kezdődött, hogy 1945-ben a mezőgazdasági munkások egy része földet kapott, és a parasztság soraiba került. A város jómódú rétegei gazdasági helyzetének rosszabbodása, a főtisztviselők, a polgárság ellen hirdetett politikai és gazdasági támadások azt eredményezték, hogy e rétegek egyre kevesebb házi cselédet, háztartási alkalmazottat foglalkoztattak, és a munkásság e sajátos csoportja 1949-re tulajdonképpen megszűnt.

A magas adók, a nyersanyaghiány és az egzisztenciális bizonytalanság miatt a korábban néhány segéddel, inassal dolgozó kisiparosok arra kényszerültek, hogy elbocsássák munkásaikat. Pedig a kisiparosoknál dolgozó segédek jól képzett szakmunkásoknak tekinthetők, akik arra kényszerültek, hogy üzemekben, gyárakban vállaljanak munkát. A kisiparosoknál dolgozó szakmunkásréteg jórészt megszűnt 1949-re.

A munkásság fő csoportját az üzemek és a gyárak dolgozói tették ki, akiknek száma az újjáépítés, a helyreállítás, valamint a hároméves terv teljesítésének eredményeképpen fokozatosan növekedett. A MÁV dolgozói, a vasutasok a Horthy-rendszer idején — mint különleges állami vállalat alkalmazottai — külön jogokkal rendelkeztek, és így a munkásság sajátos rétegét alkották. 1945 után a gyárak és az ipari üzemek államosításával a munkásság többsége állami alkalmazott lett, így a vasutasok és a munkásság más rétegei közötti különbségek fokozatosan megszűntek. A háborús veszteségek, a háború utáni súlyos gazdasági nehézségek és a magas munkanélküliség miatt a helyi munkásság létszámban, valamint társadalmi súlyban egyaránt meggyengült.

[40] ANTALFFY GYÖRGY 1987. 20–21., 95., 218–224., 242–243., 248–249., 299., 312.

A munkásság, mint országosan, politikailag két párt, a szociáldemokrata és a kommunista párt politikáját támogatta. Mint ahogyan az 1945 novemberi nemzetgyűlési választások bizonyították, ebben az időben a szociáldemokrata párt politikai befolyása a helyi munkásság soraiban jóval nagyobb volt, mint a kommunista párté. A szakszervezeti mozgalom háború utáni gyors kibontakozása, s az a tény, hogy a munkásság különböző csoportjainak többsége szakszervezeti tag lett, politikailag kiegyenlítőleg hatott.

A város nagy társadalmi csoportjai közül egyedül a parasztság, a gazdálkodók rétege gyarapodott a háború után, mégpedig a földosztás következtében. Az újgazdák többsége ugyan már a háború előtt is bérlő gazdálkodó volt, de több mint ezer föld nélküli mezőgazdasági munkás is földjuttatásban részesült, és önálló gazdálkodásba fogott. A törpebirtokos újgazdák a belterjes termelés útján igyekeztek elérni gazdasági megerősödésüket és felemelkedésüket. Kedvezően hatott tevékenységükre, hogy az általuk piacra termelt burgonyára, zöldségfélékre, gyümölcsre, valamint baromfira az első években nem terjedt ki a beszolgáltatási kötelezettség, és ezeknek a termékeknek az ára a szabadpiacon nagymértékben emelkedett.

A belterjesen zöldséget, gyümölcsöt, szőlőt termesztő, baromfit tenyésztő gazdaságok már a háború előtt kialakultak. Bálint Sándor szerint az alsóvárosi parasztok a 19. században dohánytermesztéssel foglalkoztak, és ez kedvezően hatott a fűszerpaprika-termelés meghonosításában. A kapitalista korszakban a 19. század végén és a 20. század elején a paprikatermesztés már vállalkozás lett. A paprikakertészek többsége a törpe- és kisbirtokosok soraiból került ki, bár néhány nagyobb, 30-50 holdas gazda is a termelők számát gyarapította. A kertészek csoportjához többé-kevésbé hozzátartozott a mintegy 700 paprika-kikészítő kisiparos, akik jórészt a parasztságból származtak, és esetenként maguk is termesztettek paprikát. Munkájuk szorosan kapcsolódott a paprikamalmok és a paprikakereskedők tevékenységéhez.

Bálint Sándor *A szegedi paprika* című művében egyetértőleg idézi Erdei Ferencnek *A magyar paraszttársadalom* című művében a szegedi paprikatermesztőkre vonatkozó megállapításait. Erdei szerint helyzetük nem rendi, hanem polgári, öntudatuk is az. Célratörő piaci termelést folytatnak, és fogyasztásukban is polgári elveket követnek. Munkájukban újításokat alkalmaznak, néha nagyon jól, néha szűkösen élnek. Esetenként tőkét tudnak felhalmozni, és a paprikakikészítés révén üzemüket nagyobb vállalkozássá képesek fejleszteni. Bálint Sándor megjegyzi, hogy „Erdeinek az a megállapítása, hogy az ilyen árutermelő réteg már a kispolgársághoz tartozik, a szegedi paprikatermesztő, de főleg a kikészítő társadalomra is tökéletesen áll".[41]

1946 után elsősorban a szabadpiaci árak emelkedtek, 1948/49-ben viszont már a kedvező terméseredmények következtében az árak némileg

[41] BÁLINT SÁNDOR 1962. 70.

csökkentek. Ennek köszönhetően a háború utáni években elsősorban a belterjesen gazdálkodó, zöldséget, gyümölcsöt, szőlőt termelő gazdaságok fejlődtek. A gabonatermelés, az állattenyésztés csak hosszú évek erőfeszítése nyomán tudta leküzdeni a háború okozta veszteségeket.

A városban a piacra termelő, a polgárosodás lehetőségeit kereső parasztréteg az 1945 utáni években szélesedett. Elsősorban azáltal, hogy az újgazdák egy része is szőlő- és gyümölcsös területhez jutott, továbbá 1946 után a szőlő- és gyümölcsfa-telepítés újra lendületet vett. 1949-re a város határában a szőlő- és gyümölcsültetvények területe 1945-höz viszonyítva együttesen mintegy 300 holddal nőtt. Az őszibarack-termesztés országos rangra emelkedett. A fűszerpaprika-termesztés nem érte el ugyan a háború előtti szintet, de a kevés földűek közül egyre többen foglalkoztak vele, ezért az egy gazdaságra eső terület kisebb volt, mint korábban. A város körüli földeken, főleg Alsóvároson, Szentmihályteleken és Újszegeden a korai zöldség termesztése hódított elsősorban a törpebirtokosok, valamint az újgazdák körében. Ehhez a városi piac és a konzervgyár kedvező feltételeket biztosított.

1948 nyarán a kommunista vezetők meghirdették a táblás művelésre való fokozatos áttérés, vagyis a mezőgazdaság kollektivizálásának, s ezzel együtt a kulákság elleni harc programját. Az adóterheket, a beszolgáltatási kötelezettséget radikálisan növelték. A kulákság ellen hirdetett, de a középparasztság, sőt az egész parasztság ellen irányuló hadijárattal a téeszekbe akarták kényszeríteni a parasztokat.

A helyi árutermelő, polgárosodó parasztság jellegzetes képviselőjeként lett ismert Nagyiván János. A piacgazdaság, a paraszti birtokok szabad fejlődésének híveként lépett fel már a háború előtt és utána is. Először a kisgazdapárt helyi paraszti vezetőjeként tevékenykedett, majd a szabadságpártban a gazdatársadalmat képviselte. A törpebirtokos réteg képviselőjeként Császár Balázs lépett fel, aki a parasztpárt tagjaként a földművesszövetkezeti mozgalomban vállalt szerepet.[42]

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI KIEGYENLÍTŐDÉS

1945 és 1949 között — mind országosan, mind Szegeden — a lakosság körében bizonyos fokú gazdasági és társadalmi kiegyenlítődés ment végbe. Ebben szerepet játszott a földosztás és az államkapitalista gazdaságpolitika, amely erőteljesen korlátozta a magántőke körét, valamint profitszerzési lehetőségeit. Továbbá fontos intézkedést jelentett e sorban a száz munkásnál többet foglalkoztató üzemek államosítása, és maga a szocialista irányú fejlődés, valamint az ezzel összefüggő bérpolitika, amely csökkentette az egyes társadalmi rétegek közötti jövedelemkülönbségeket.

[42] TAMASI MIHÁLY 2004/a. 55., 62–63., 78–80., 102–103., 111–112., 116–119., 139.

Az 1946 augusztusi pénzügyi stabilizáció — a háború okozta veszteségek következtében lecsökkent nemzeti jövedelemnek megfelelően — a béreket a háború előtti bérszínvonal 50%-ában állapította meg. A termékek árainak meghatározása során az ipar esetében a mezőgazdaságénál magasabb szorzószámot alkalmaztak, így a mezőgazdaság viselte a nagyobb terheket, ugyanakkor a bérből és fizetésből élők életszínvonala a háború előttinek csak a felét érte el.

A parasztság helyzetén némileg javított, hogy már 1947-ben a kormányzat arra kényszerült, hogy egy sor mezőgazdasági termék árát felszabadítsa és így a teher megoszlott a mezőgazdaság, valamint az ipar között.

Az újjáépítés és a helyreállítás — a munkásság sok tekintetben önfeláldozó munkája nyomán — viszonylag sikeresen haladt előre. Az egész lakosságnak az újjáépítéshez való hozzájárulása abban is kifejezésre jutott, hogy a pénzügyi stabilizáció után az adóterhek jelentősen megnövekedtek. A mezőgazdaság és a parasztság terheit növelték az egyre emelkedő beszolgáltatási kötelezettségek. Az állam az egyenesadó és a jövedelemadó emelésével volt kénytelen saját bevételeit növelni, amelyből a háborús jóvátételt fizette, és az újjáépítés, majd a hároméves terv költségeit fedezte.

A gyáripar termelése 1945-ben a háború előttinek csak mintegy negyedét, 1946-ban harmadát érte el, 1948-ban viszont már annyit termelt, mint a háború előtti utolsó békeévben. A kisipar pedig már korábban majdnem a háború előtti teljesítményét nyújtotta. A mezőgazdaság a háborús veszteségek és az aszály miatt csak nehezen tudta növelni termelését.

Az 1947 augusztusában indított hároméves terv azt is tartalmazta, hogy jelentősen javítani kell a lakosság életkörülményeit és az életszínvonalnak el kell érnie az 1938-as szintet. Ez azonban nem következett be.[43]

A városban a háborús veszteségek az átlagosnál kisebbek voltak, ezért az újjáépítés és a gazdaság helyreállítása is gyorsabban haladt. 1945–46-ban ugyan a szén, a fűtőanyag, a nyersanyag hiánya nehezítette az üzemek munkáját. 1947-ben a hároméves terv indításával azonban a városban meggyorsult a gazdasági helyreállítás. Az első tervév végén 1948. április 30-ig 35 millió forintot fordítottak beruházásokra, ebből 17 millió forintot a közúti híd építésére. Jutott üzemek fejlesztésére és korszerűsítésére is. A megszűnt dohánygyár helyén ruhaipari vállalatot hoztak létre, és új beruházásként 1949-ben megkezdték a textilkombinát építését, amely közel ezer munkásnak, főleg nőknek nyújtott munkalehetőséget.[44]

A hároméves terv a mezőgazdaság mellett elsősorban a bányászat, a közlekedés és a nehézipar fejlesztését irányozta elő, ezért Szeged lemaradt az iparfejlesztésben, emiatt továbbra is igen magas volt a munkanélküliek aránya. Még 1949 elején is mintegy 7 ezren voltak munka nélkül, elsősorban

[43] GYARMATI GYÖRGY 1998. 3. diagram.

[44] Minderre bővebben l. a köztörténeti és ipartörténeti fejezeteket.

alkalmi, mezőgazdasági, építőmunkások, napszámosok. Az iparban, a közlekedésben és a kereskedelemben foglalkoztatott munkások, valamint az alkalmazottak kereseti viszonyai fokozatosan javultak, de a munkanélküliek, akik csak alkalmanként jutottak munkához, nyomor szinten éltek. A munkanélküliség a városban csak az 1950-es években szűnt meg, amikor sokan az ország más területén találtak munkalehetőséget, és nem kevesen el is költöztek a városból.[45]

A VÁROS TÁRSADALOMSZERKEZETE 1949-BEN

Társadalmi rétegek 1949-ben (a közigazgatási átszervezés előtt)[46]

Társadalmi csoport	Száma	Százalék
Értelmiség	2 458	3,6
Városi kisvállalkozók, kispolgárság	5 364	7,9
Tisztviselők, alkalmazottak	7 985	11,8
Altiszti réteg	2 011	3,0
Munkásság	21 150	31,2
Egyéb foglalkozású	4 930	7,3
Gazdálkodók segítő családtagokkal	23 781	35,2
Együtt	67 679	100,0

A város társadalomszerkezetében a leglényegesebb változást az jelentette, hogy jelentősen megnőtt a birtokos parasztok száma és társadalmi súlya. 1941-ben 33,3%-ot, 1949-ben több mint 35%-ot tettek ki. A történelmi középosztály gyakorlatilag fölmorzsolódott, egyes csoportjai, főleg értelmiségiek megőrizték pozícióikat. A polgári középosztály is meggyengült, a kispolgárság bizonytalan helyzetbe került. A munkásság részaránya is csökkent az 1941-es majdnem 37%-ról 31,2%-ra. A háború utáni nehéz gazdasági helyzet miatt sokan munka nélkül tengődtek, a kisiparosok sem tudták foglalkoztatni őket. Az altiszti réteg sorai is megritkultak.

Az egyes társadalmi rétegek jövedelmi, vagyoni viszonyairól, s ezen alapuló további tagolódásáról képet kapunk annak a statisztikai kimutatásnak a segítségével, amely a magánlakás-tulajdonosok és bérlők által használt lakások szobaszám szerinti megoszlásáról ad számot. Az 1949-es népszámlálás szerint 38 168 lakott magánlakás volt a városban. Ekkor még az állami, valamint közületi lakások igen alacsony részarányt képviseltek. Ezért a magán-

[45] TAMASI MIHÁLY 2004/a. 119.

[46] Az 1949. évi népszámlálás. 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. KSH. Bp., 1950. Szeged adatai.

lakások, valamint tulajdonosaik, bérlőik megoszlása — minden bizonnyal — jól tükrözte a város társadalmának vagyoni és jövedelmi tagolódását.

A népszámlálás során majdnem 3 ezer olyan magánlakást találtak, amely mindössze egy szobából állt konyha nélkül. Ezekben a legszegényebb napszámosok, mezőgazdasági munkások és 1-2 holdas törpebirtokosok laktak, akik Körtöltésen kívüli munkástelepi és tanyai egy szobából álló lakásuk mellett különálló nyári konyhát használtak, télen pedig a szobában főztek. Az e lakásokat használókat lehet legalsó társadalmi rétegnek tekinteni. A lakások kétharmada egy szoba-konyhás volt, s a benne lakók az alsó társadalmi réteget alkották. A kétszobásban lakókat a közép-, a három és több szobásban lakókat pedig a felső réteghez tartozónak lehet tekinteni.

Társadalmi rétegződés a magántulajdon, a jövedelem (a lakás- és földtulajdon) alapján 1949-ben: a magánlakások tulajdonosainak, bérlőinek száma és megoszlása[47]

Lakásnagyság	Lakástulajdonos és bérlő	Százalék	Réteg
1 szoba konyha nélkül	2 891	7,6	Legalsó réteg
1 szoba konyhával	24 817	65,7	Alsó réteg
2 szobás	7 893	20,7	Középréteg
3 és több szobás	2 567	6,7	Felső réteg
Összesen	38 168	100,0	

E lakásstatisztika arról is számot ad, hogy a lakástulajdonosok és bérlők három nagy rétegéhez tartozó (a legalsó és alsó réteget egynek véve) fő társadalmi csoportok (mezőgazdasági és városi munkások, parasztok, kispolgárság, polgárság, tisztviselők, értelmiségiek) tagjai milyen arányban helyezkednek el a lakásokban.

A fő társadalmi csoportokhoz tartozó lakástulajdonosok és bérlők megoszlása lakásuk nagysága (a három réteg) szerint (%)[48]

Társadalmi csoport	Alsó réteg	Középréteg	Felső réteg
Munkások	33,7	16,0	–
Iparosok, kereskedők	8,4	14,2	14,9
Értelmiségiek, tisztviselők	6,7	24,9	56,3
Parasztok, gazdálkodók	51,2	44,1	22,3
Egyéb	–	0,8	6,5
Összesen	100,0	100,0	100,0

[47] Az 1949. évi népszámlálás. 5. Részletes épület- és lakásstatisztikai eredmények. KSH Bp., 1950. 68–93.

[48] Uo. 70–93.

Az alsó rétegbe zömmel munkások és törpebirtokos parasztok kerültek, de nehéz anyagi körülmények között élő kisiparosok és bizonyára piaci, valamint házaló kereskedők és zsibárusok tartoztak. Sőt az alsó réteg majdnem 7%-át valószínűleg az egyedül élő, szegény sorsú, vagy kezdő értelmiségiek és tisztviselők alkották.

A középréteg többsége árutermelő, polgárosodó parasztokból, értelmiségiekből, tisztviselőkből, iparosokból, kereskedőkből és szakmunkásokból állott. A felső réteg többségét jómódú értelmiségiek, tisztviselők, jobb anyagi helyzetben lévő gazdálkodók, iparosok és kereskedők alkották.

A vállalkozó tulajdonosi rétegek ellen folyó gazdasági támadással együtt tovább folytatódott e rétegek és a történelmi középosztály elleni politikai erőszak, felszámolásukat célzó adminisztratív intézkedéssorozat. 1950 júniusában a papi szerzetesrendek többségét feloszlatták. A magyar-jugoszláv viszony megromlására hivatkozva 1000 szerzetest és apácát telepítettek ki a határ térségéből. Szintén a jugoszláv határ közelsége miatt 1952-ben 100 megbízhatatlannak tartott családot telepítettek ki a városból. Az 1952. évi 4. törvény alapján a nagyobb házingatlanokat államosították.[49] (Részletesebben tárgyalva a Köztörténet című fejezetben.)

Bibó István 1947-ben a paraszti polgárosodást elemezve éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy a tulajdon bizonyos formáit nem szabad elvenni, „mert egyrészt a felszabadulásnak fontos mozgatói lehetnek, másrészt egy új társadalmi rendben a szabadság lényeges technikai eszközei maradhatnak. A tulajdonnak e formái között a családi ház és a kézműiparos műhely mellett az egyik legfontosabb éppen a mezőgazdasági kisbirtok".[50] A tulajdonformák, az emberek, a társadalom szabadságának lényeges technikai eszközei ellen folyt átfogó támadás. Mindez összekapcsolódott a pártállami diktatúra létrehozásával. E politikai hatalom, a pártállam totális ellenőrzése alá vonta a társadalmat, a családokat, az embereket. A családok magántulajdonon alapuló szabadsága szűk térre szorult vissza. Az emberek túlnyomó többsége gyakorlatilag állami alkalmazottá vált. Munkája, léte és jövője az államtól függött. Az 1953-as politikai fordulat után tapasztalható volt, hogy az emberek egy része kereste a kiskapukat a pártállami ellenőrzés szorításából való kibújásra. 1955 májusában a minisztertanács titkársága megállapította, hogy „az utóbbi másfél évben az üzemekből az önkényes kilépések száma megháromszorozódott". Ezért az önkényes kilépéseket tiltó rendelkezéseket megszigorították.[51] A társadalom feletti pártállami ellenőrzés egyben politikai függőségi rendszert jelentett. A társadalom polgári fejlődésének, a polgárosodásnak a lehetősége megszűnt.[52]

[49] Blazovich László 2005. 201., 203.

[50] Bibó István 1947/a. 430.

[51] Belényi Gy.–Sz. Varga L. 2000. 423.

[52] Romsic Ignác 1999. 336.; Valuch Tibor 2002. 99–101.

Az 1949 utáni közigazgatási átszervezéssel a valamivel több mint 86 ezer lakosú városban a mezőgazdasági népesség aránya mintegy 10%-ra csökkent. Egyre több parasztgazdát kényszerítettek a téeszekbe. A kisiparosok száma 1952-ben ezer alá, az önálló kereskedőké pedig 100 alá csökkent.

A politikai és a pártállami függőség nyomasztólag hatott a társadalomra. 1956 őszére az ebből adódó belső társadalmi feszültségek társadalmi robbanáshoz vezettek. A pártállami függőség elleni forradalom élharcosai az egyetemi, főiskolai fiatalok voltak, akik megszerzett tudásuk, műveltségük révén egyre kevésbé viselték el a megalázó alattvalói létet és annak tudatát. A demokrácia iránt, az ország függetlenségéért vívott forradalomhoz a társadalom minden rétege csatlakozott. A forradalmat és szabadságharcot a szovjet hadsereg leverte, amit megtorlás követett. Később azonban a kádári vezetés kénytelen volt kompromisszumot kötni a társadalommal és nagyobb lehetőséget biztosított az embereknek egyéni céljaik megvalósítására.[53] (Részletesebben l. a köztörténeti fejezetet.)

AZ ÁLLAMSZOCIALISTA FELSZÍN ALATTI RÉTEGZŐDÉS

Az 1950-es években — mint országosan — a város társadalmában is bizonyos fajta egységesülés, homogenizálódás ment végbe, az államszocialista rendszer jellegéből adódóan. A magánvállalkozást folytató kis társadalmi csoportok súlya egészen minimálisra apadt. A város aktív keresőinek többsége munkásként, állami alkalmazottként vagy szövetkezeti tagként dolgozott.

A társadalom homogenizálódása azt jelentette, hogy a városban — mint országosan — a történelmi középosztály és a polgárság társadalmi csoportként megszűnt létezni. A kispolgárság jelentéktelen csoporttá apadt, a parasztgazdálkodók többsége pedig téesztag lett. A társadalmi egységesülés legfőbb jellemzőjeként szinte mindenki munkás, alkalmazott vagy szövetkezeti tag lett. A legkülönfélébb foglalkozási rétegek keresete közötti régi különbségek jelentősen csökkentek. A felsőfokú képzettséggel rendelkező értelmiségiek és a szakmunkások fizetése között alig volt különbség. Az irodai, ügyviteli alkalmazottak és a munkások keresete nagyjából azonos szintet ért el. Az 1950-es években a mezőgazdasági dolgozók, a téesztagok jövedelmi viszonyai maradtak el leginkább az átlagtól.

A szocializmus egyenlőség elvének megfelelően — a teljesítménytől jórészt függetlenül — az egyének, a társadalmi rétegek jövedelmi viszonyainak kiegyenlítése, egységesítése történt meg. A legképzettebb, legnagyobb teljesítményt nyújtó szakemberek, a legfelelősségteljesebb munkát végző értelmiségiek és a legképzetlenebb munkások keresete közötti korábbi nagy különbség jelentősen csökkent.

A gazdaság állami szektorában a különböző foglalkozási csoportok keresete között alig volt különbség.

A kereseteket alacsony színvonalon egyenlítették ki. Míg 1949-ben még az építőipari keresetek álltak az első helyen, 1952-ben már az ipariak kerültek oda. A mezőgazdaság állami szektorában dolgozók jövedelmi viszonyai voltak a legmostohábbak. Az egyéb ágakhoz az államigazgatásban, az egészségügyben, a szociális és kulturális intézményekben dolgozók tartoztak. Itt értelmiségiek, irodai, ügyviteli alkalmazottak dolgoztak. Látható, hogy az ő keresetük nem haladta meg az iparban dolgozókét.

A parasztok túlnyomó többsége ekkor még saját földjén önállóan gazdálkodott. A beszolgáltatási és az adóterhek mértéktelen szigorítása azonban anyagi, jövedelmi viszonyaikat vészesen leszorította.[54] Jövedelmi viszonyaik jóval elmaradtak a munkásság és a városi lakosság keresetétől. A legsúlyosabb parasztellenes intézkedések, a padláslesöprés időszakában, 1952-ben a parasztoknak jövedelem helyett veszteséget kellett elviselniük, amit csak azért tudtak túlélni, mert némi tartalékkal rendelkeztek.[55]

Mind az állami alkalmazottak és az állami szektor dolgozóinak keresetére, mind a parasztság jövedelmi viszonyaira vonatkozó adatok országosak, de tükrözik a szegedi viszonyokat is. Azt a különbséget azonban figyelembe kell vennünk, hogy a város iparában a könnyű- és élelmiszeripari üzemek túlsúlyt képeztek, amelyekben — méghozzá többségében — nők dolgoztak, így a keresetek az országos átlagnál alacsonyabb színvonalon álltak. A helyi parasztság jövedelmi viszonyai ezzel szemben valamivel kedvezőbben alakultak a belterjes termelés, a zöldség- és gyümölcstermesztés magasabb arányának köszönhetően. A beszolgáltatási és adóterhek itt is, az országossal egyeztek, de a burgonya, a zöldség, a gyümölcs, és a baromfi nagy részét a város piacán szabadon értékesíthették.

A lakosság életkörülményei összességében 1950–54 között igen kedvezőtlenül alakultak. Ebben az időszakban a népesség különböző csoportjainak reáljövedelme mintegy 20%-kal csökkent és csak 1953 után következett be némi javulás.

Az akkori viszonyokat jól tükrözi az, hogy 1951. április 15-én a minisztertanács rendelet kiadására kényszerült a lakosság kenyér ellátásáról.

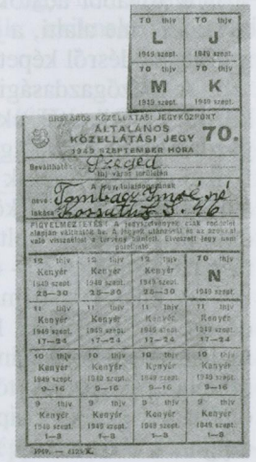

56. Általános közellátási jegy (kenyérjegy), 1949

[53] Bibó István 1956. 93–102.; Tamasi Mihály 2004/b. 90–104.

[54] Statisztikai évkönyv 1965. KSH. Bp., 1966. 223–225.

[55] Statisztikai évkönyv 1949–1955. KSH. Bp., 1987. 296.

A fizikai dolgozók napi kenyéradagja 350 gr (35 dkg), a szellemi és adminisztratív dolgozóké 300 gr (30 dkg) volt. A kenyérjegy 1951 decemberében szűnt meg.[56]

A társadalmi egységesülés, homogenizálódás az eddig elmondottak ellenére jórészt csak a társadalmi élet felszínét érintette.

A népesség valódi, a jövedelmen és az életlehetőségeken alapuló társadalmi rétegződése azonban továbbra is megmaradt.

Mit mutatnak 1960-ban az 1949-eshez hasonló lakásstatisztikai adatok?

Az 1950–52 között végrehajtott közigazgatási átszervezés után a város lakásállománya 26 251 lakásból, 1960-ban pedig 29 063-ból állott. Tehát mintegy 3 ezer lakással bővült az állomány.

Az 1960-as években jelentős változások kezdődtek a város valóságos társadalmi viszonyaiban. Az 1970-es lakásstatisztika adatai erre utalnak. A város lakásállománya közel 7 ezerrel gyarapodott.

A lakások szobaszám szerinti összetétele 1949-ben, 1960-ban és 1970-ben (%)[57]

Év	1 szobás	2 szobás	3 szobás	4-x
1949	72,6	20,7	6,7	–
1960	64,9	27,7	5,8	1,6
1970	47,3	41,1	9,6	2,0

A további adatok arra is lehetőséget adnak, hogy a társadalmi viszonyok felszíne alatti, a jövedelmen és az anyagi viszonyokon alapuló társadalmi rétegződésről képet kapjunk.

A mezőgazdasági fizikai dolgozók laktak a legmostohább körülmények között. Ők alkották ekkor a város társadalmának alsó rétegét. A nem mezőgazdasági fizikai dolgozók (ipari, építőipari munkások, a szolgáltató ágak fizikai dolgozói), akik többségben voltak, szintén az alsó réteget képviselték, ám 24 százalékuk a közép réteghez tartozott. A szellemi dolgozók, akiknek csak kisebb része volt értelmiségi, a többség ügyviteli alkalmazott, a város társadalmának közép- és felső rétegét tették ki.[58]

A tulajdonosi (magántulajdonú) lakások száma meghaladta a 10 ezret, de ezek között is az 1 szobásak aránya mintegy 50%-on állt. A városszéli munkástelepek magántulajdonú családi házainak jelentős része 1 szobát számlált. A két és több szobás magánlakások tulajdonosait gazdálkodók, önálló kertészek, kisiparosok, kiskereskedők, magasabb jövedelmű szellemi dolgozók alkották. A városban ekkor az önálló foglalkozásúak csoportjához 5424 aktív kereső tartozott, akiknek többsége önállóan gazdálkodott. A mezőgazdaság téeszesítése csak az 1960-as évek elején fejeződött be a városban.

[56] BALOGH SÁNDOR 1986. 326.

[57] Az 1970. évi népszámlálás. 6. II. KSH. Bp., 1972. 61–68.

[58] Uo. 70.

Az 1960-as években a gazdasági növekedés hatására a lakosság, a különböző társadalmi rétegek jövedelmi viszonyaiban javulás következett be. Gyakorlatilag ekkorra szűnt meg a munkanélküliség, noha ezt már az 1950-es évek eleje óta hirdették.

A lakosság reáljövedelme 1960–65 között országosan 118%-ra, 1970-re 159%-ra emelkedett. Különösen figyelemre méltó, hogy amíg a munkások és alkalmazottak reáljövedelme ebben az időszakban csak 154%-ra nőtt, addig a parasztságé 166%-ra. A városi munkás- és alkalmazotti háztartások évi nettó jövedelme 1965-ben 13 833, a parasztoké és kettős jövedelműeké 11 105 forintot tett ki. Országosan ekkor még érezhető különbség jött létre a városi munkások és alkalmazottak, valamint a parasztok és kettős jövedelműek nettó jövedelme között a városi lakosság javára.[59]

Az 1960-as évek végén a társadalmi csoportok jövedelme közötti különbségek már némileg növekedni kezdtek. Az egy főre jutó jövedelem a következőképpen alakult 1969-ben a fő társadalmi csoportoknál: munkás 17 990, paraszt 17 822, kettős jövedelmű 18 195, szellemi dolgozó 24 160, önálló foglalkozású, vagyis kisvállalkozó 19 954 forint. Igen biztatóan alakult a lakosság jövedelme az 1970-es évek első felében.[60]

Figyelemre méltó, hogy ebben az időben már a szövetkezeti parasztok és a kettős jövedelműek keresete megelőzte a munkásokét. A szellemi dolgozók csoportját elsősorban értelmiségiek, ügyintéző, ügyviteli alkalmazottak, valamint a közvetlen termelésirányítók alkották, akiknek jövedelmi szintje jóval meghaladta a többi társadalmi csoportét.

A fő társadalmi rétegek egy főre jutó évi jövedelme 1975-ben (Ft)[61]

Társadalmi réteg	Ft
Ipari munkás	28 050
Egyéb nem mezőgazdasági fizikai dolgozó	27 000
Állami mezőgazdasági fizikai dolgozó	26 000
Közvetlen termelésirányító	33 400
Szövetkezeti paraszt	30 150
Kettős jövedelmű	31 450
Szellemi dolgozó	36 000

A fő társadalmi rétegek jövedelme a következőképpen alakult a megyében az 1970-es évek első felében.

[59] Statisztikai évkönyv 1965. KSH. Bp., 1966. 297.

[60] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1965. 223–227.

[61] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1975. 231–235.

Az egy főre jutó évi nettó jövedelem 1970-ben és 1975-ben a fő társadalmi csoportoknál (Ft)[62]

Társadalmi réteg	1970	1975
Szellemi dolgozók	20 340	30 090
Munkások	16 971	24 389
Mezőgazdasági foglalkozásúak	16 997	22 941
Kettős jövedelműek	21 693	23 916

Az adatokból az a következtetés vonható le, hogy a gyorsabb gazdasági fejlődés nyomán a fő társadalmi csoportok jövedelmi viszonyai javultak, bár elmaradtak az országos jövedelmektől. Kiemelkedő a szellemi dolgozók, az értelmiségiek jövedelmének emelkedése. A kettős jövedelműek csoportjába azok a téesztagok, valamint munkások és más foglalkozásúak tartoztak, akik háztáji gazdálkodással vagy mezőgazdasági kistermeléssel is foglalkoztak. A város aktív keresői közül sokan kettős jövedelemmel rendelkeztek, akiknek kedvezően alakultak anyagi viszonyaik.

A leginkább figyelemre méltó fejlemény az, hogy a mezőgazdasági fizikai dolgozók csoportja, amely 10 évvel korábban 74,2%-os 1 szobás lakásaránnyal az alsó réteget alkotta, most 48,6%-os arányával megelőzte a nem mezőgazdasági fizikai dolgozók nagy rétegét, és a 2 szobás lakást használó középréteg soraiban a második helyre került a szellemi dolgozók 52,9%-os aránya után.[63]

A növekvő, mintegy 50%-os arányt elért magánlakás-állomány összetétele is a mezőgazdasági termeléssel, valamint a háztáji gazdálkodással foglalkozó csoportok anyagi gyarapodásáról tanúskodott.

A városban több mint 4 ezerrel gyarapodott a magánlakás-állomány a magánlakásos, családi házas területeken: Újszegeden, a munkástelepeken, a külvárosi részeken, ahol a családoknak háztáji kertészkedésre és állattenyésztésre volt lehetőségük. A magánlakás-állományon belül ezen túlmenően szövetkezeti és öröklakások is épültek. A magánlakás-állományban az 1 szobások aránya az 1960-as több mint 50%-ról 1970-ben 36%-ra csökkent, a 2 szobásaké pedig a 30% fölöttiről 50% fölé emelkedett. Mindez a háztáji gazdálkodás, a magánvállalkozás bővülő lehetőségeiről tanúskodott, ami a valódi társadalmi rétegződést is befolyásolta és a gazdasági polgárosodás újraindulását bizonyította.

Az 1972. évi általános mezőgazdasági összeírás szerint, amely az 1970-es adatokat rögzítette, az országban a háztáji és kistermelés aránya a zöldségágazatban 43%-ot, a szőlőtermesztésben 60%-ot, a gyümölcstermelésben 56%-ot tett ki. A sertéshizlalásban, baromfitenyésztésben a kisgazdaságok

[62] Csongrád megye statisztikai évkönyvei 1970. 215–216., 1975. 214–215.
[63] Az 1970. évi népszámlálás. 6. II. KSH. Bp., 1972. 71.

részaránya még magasabb szintet ért el. Összességében a háztáji és kistermelés részaránya a növénytermesztésben 33%-ot, az állattenyésztésben pedig 49%-ot ért el.[64] A háztáji és kisgazdaságokban a fóliasátrak alkalmazásával a korai, a primőrzöldség termesztése lendül fel, amit Újszegeden, Szentmihályteleken, és a később Szegedhez csatolt településeken tapasztalni lehetett.

A statisztika ebben az időben 1465 hold kert művelési ágba tartozó területet mutatott ki Szegeden. Erdei Ferenc szerint azonban legalább kétszer ekkora területet műveltek kertként, vagyis mintegy 3000 holdat, és e munkában mintegy 5-6 ezer család volt érdekelt. Erdei a következőképpen jellemezte a *Város és vidéke* című művében a szegedi kertkultúrának az 1960-as évek végén tapasztalt virágzását: „Olyan változatos és sokoldalú ez a kerti kultúra, hogy itt minden időszakban nyílik valamilyen virág, mindig érik valamilyen gyümölcs és mindig szezonja van valamilyen termék értékesítésének. A zöldség- gyümölcs felvásárló Méktelep mindig működik, mert egymás után következnek a primőr zöldségek, a sóska és a paraj, a cseresznye, a földieper, a saláta, a zöldpaprika, a nyári gyümölcsök."

Szerinte e kertkultúrát a táj fő növényének, a fűszerpaprikának a termesztése alapozta meg. Ugyanis e fűszernövény palántáit a szegedi és környékbeli kertekben nevelték, és ezzel teremtették meg az általános kertészkedő ismeretek, tapasztalatok és szaktudás alapjait. A szegedi és környékbeli kertkultúrának 5 sajátos területe alakult ki, amelyek ebben az időben is megőrizték jellegzetességüket: a fűszerpaprika-termesztés központja Alsóváros volt, a korai zöldségtermelés Szentmihályteleken összpontosult, a legkülönfélébb tavaszi, nyári zöldséget, gyümölcsöt, virágot főleg az újszegedi kertekben termesztették, a rózsató és dísznövény előállítása a szőregi termelők tehetségét dicsérte, a szatymazi őszibarack pedig országos hírnévre tett szert.

Az uralkodó kertészeti kultúra mellett a kisüzemi agrártermelésben nem lebecsülendő szerepet játszott a városszélen, a Körtöltésen kívüli lakótelepeken és a külterületeken élő családok állattenyésztő tevékenysége, főleg a baromfitartás, sertéshizlalás és kisállattenyésztés. A városban a belterjes kisüzemi mezőgazdasági árutermelés az 1960-as években nemcsak fennmaradt, hanem jelentősen növekedett, ami a gazdasági jellegű agrárpolgárosodás megindulását bizonyította.[65]

Az államszocialista rendszer azt jelentette, hogy a központosított, bürokratikus államszervezet rátelepedett a gazdaságra, a társadalomra, és a nemzeti jövedelem újraelosztási rendszerével meghatározta az egész lakosság, az egyes társadalmi rétegek és csoportok életlehetőségeit, és a társadalomban betöltött szerepét. Ezzel jórészt olyan rendies jellegű függőségi viszonyokat teremtett — politikai, társadalmi és gazdasági tekintetben egyaránt

[64] Tamasi Mihály 1999. 132.
[65] Erdei Ferenc 1971. 77.

—, amelyek megszabták az egyes emberek és családok egzisztenciális helyzetét, előrejutási lehetőségeit.

Ugyanakkor az emberek, a családok keresték annak a lehetőségét, hogy saját külön munkájuk, teljesítményük révén, a második vagy árnyékgazdaságban, a háztáji és családi gazdaságaikban folytatott tevékenységükkel szolgálják anyagi érvényesülésüket, növeljék szabadságfokukat az államszocialista rendszer rendies jellegű függőségi viszonyaival szemben. Az általános tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az emberek ekkor elsősorban az agrárgazdaságban tudták tömegméretekben megvalósítani a háztáji és kistermelés révén külön gazdasági érvényesülésüket, tudták növelni társadalmi szabadságfokukat.[66]

Hogyan mutatkozott meg ez Szegeden? A városban és a Szegedhez csatolt községekben mintegy 600 főhivatású önálló kertész, állattenyésztő, vagyis önálló gazda élt segítő családtagjaikkal együtt. Ők magántulajdonnal, magángazdasággal rendelkeztek, nem tartoztak a szocialista szektorhoz, azonban lehetőségeiket — az adórendszer, a felvásárlás, az árrendszer, stb. révén — a fennálló gazdasági és politikai viszonyok határozták meg. Mégis, mindennek ellenére sokkal nagyobb szabadsággal rendelkeztek, mint a szocialista szektorban dolgozó munkavállalók.

Ennél jóval nagyobb jelentőségű az, amint Erdei Ferenc megállapította, hogy mintegy 5-6 ezer család végzett a városban árutermelő jellegű kertészeti termelést. Majdnem ennyien folytattak ház körüli gazdaságaikban mezőgazdasági termelést, baromfitenyésztést és sertéshizlalást.

A háztáji- és kisgazdaságok fejlődésében az 1960-as évek második felétől kezdve jelentős változás, minőségi ugrás következett be. Az említett kisgazdaságok tulajdonosai mezőgazdasági területeiket nem, vagy csak nagyon kis mértékben tudták növelni. A termelés korszerűsítésének új lehetőségei, — a kertészeti termelésben a fóliasátrak, üvegházak alkalmazása, a baromfitenyésztés új módszerei — elősegítették a kisgazdaságok termelési színvonalának növekedését. A szegedi kertekben néhány év alatt a fóliasátrak százai, ezrei jelentek meg, üvegházak is épültek, és így az agrár-kisvállalkozók nagymértékben tudták növelni árutermelésüket.

A szegedi kertész kisvállalkozók tömegeinél az anyagi megerősödés jelei mutatkoztak, jövedelmük gyarapodott és évről évre nem kevés összeget fordítottak új beruházásokra, fóliasátrak, üvegházak építésére, termelésük korszerűsítésére.

Mintegy 10-12 ezer családból álló olyan társadalmi csoport jött létre önálló kertészek, gazdálkodók, téesztagok, állami gazdasági dolgozók, valamint a csatolt községekben, a munkástelepeken, a város külső részein, Újszegeden lakó ipari munkások, sőt alkalmazottak családjaiból, akik háztáji gazdálkodással, mezőgazdasági kistermeléssel, állattenyésztéssel is foglalkoztak. Vállalkozásuk révén szerzett jövedelmük esetenként meghaladta fő munkahelyükről származó bérüket. Ők már régi, 1-2 szobás családi házuk helyén 2-3 szobás vagy még nagyobb, korszerű, összkomfortos lakást tudtak építeni maguknak.

[66] VALUCH TIBOR 2002. 101–102.

A VÁROS TÁRSADALMÁNAK TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSE

Az 1960-as évek második felétől nagyarányú lakásépítés kezdődött a városban. Először Újszegeden az Odessza nevű lakótelep épült fel, majd Tarján következett, később az Északi városrész és Felsőváros nagykörúton kívüli új negyede épült ki. (Részletesen lásd a vonatkozó fejezetben.) Az 1970-es évek közepén az öt csatolt község is megváltoztatta a város társadalmának összetételét. Az 1980-at követő időszakban azonban alig következett be nagyobb változás a város társadalmában.

Indokolt tehát szemügyre vennünk a város társadalmának térbeli megoszlását. Az 1980-as népszámlálás során részletes kimutatás készült az egyes városrészek népességének összetételéről. A statisztikai fölmérés a következő városrészek szerint vette számba a népességet: Belváros, a Tisza Lajos körúton belül, Belső városrész, a Nagykörút és a Tisza Lajos körút között, a Belső lakóövezet: Északi városrész, Rókus, Móraváros, Alsóváros, Újszeged. A Külső lakóövezetet a régi munkástelepek alkották. Külön városrészbe sorolták az Odessza, Tarján, Északi városrész nevű új lakótelepeket és a Felsőváros Nagykörúton kívüli részét, ahol új lakások épültek. Külön városrésznek vették a csatolt településeket és a nem nagy méretű külterületet. Két kisebb városrészt is meghatároztak (egyetemi városrész, és ipari terület néven), amelyek azonban alacsony népességűek és elhanyagolhatók.

A városrészek népességének változása 1970–1980 között és megoszlása[67]

Városrész	Népesség	Változás	Megoszlás (%)	
	1980	1970–1980	1970	1980
Belváros	6 888	-2 581	6,2	4,0
Belső városrész	20 710	-5 850	17,0	12,1
Belső lakóövezet	41 802	-8 661	33,3	24,5
Külső lakóövezet	15 296	+100	10,0	9,0
Lakótelepek	50 890	+37 170	9,0	29,7
Csatolt települések	27 188	+2 694	16,2	15,9
Külterület	2 504	-3 125	1,9	1,5

[67] Az 1980. évi népszámlálás. 6. b. Szeged népessége és társadalma. KSH. Bp., 1983. 44.

A belső városrészek népessége csökkent, az új lakótelepeké óriási mértékben, a csatolt településeké jóval kisebb arányban növekedett. Így a város népességének mintegy 30%-a 1980-ban már az új lakótelepeken élt.

A 14 éven aluli korosztály aránya legmagasabb (30,4%) a lakótelepeken volt, ami azt bizonyította: e városrészbe fiatalok, gyermekes családok költöztek a belső városrészekből, a külső lakóövezetből és a csatolt településekről. Albérletüket, kisebb lakásukat cserélték fel nagyobb lakótelepi lakásra. A csatolt településeken is viszonylag magas volt a gyermekek és a fiatalok aránya. A belső városrészekben viszont előrehaladt a népesség elöregedése.[68]

Az 1950-es évek végétől kezdve 1980-ig nagyarányú térbeli és társadalmi mobilitás zajlott le a városban. A környező és a távolabbi falvakból, területekről betelepülők elsősorban az új ipari üzemek munkásai lettek. Az 1970-es évek közepén a Szegedhez csatolt 5 községben az aktív keresők többsége már az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején a szegedi iparban dolgozott. Az 1960-as évek második felében a Szeged környéki olajbányászat és földgázkitermelés megindulásával az ipari munkásság új csoportja jelent meg a városban: az olajbányászoké. Magasabb technikai kultúrát képviseltek, magasabb képzettséggel rendelkeztek, mint a város többi, főleg könnyűipari, textilipari és élelmiszeripari üzemeiben dolgozó csoportok tagjai. Jövedelmük is jóval magasabb volt, mint a többi ipari munkásé. Az 1960-as évek második felétől kezdve az új lakótelepek panelházainak lakásaiba nagy számban költöztek be olajipari munkások és a város fejlődő iparának más dolgozói.

A kőolaj- és földgázkitermelés megkezdésével, az olajbányászok megjelenésével tehát a város ipari munkásságának összetétele és jövedelmi viszonyai jelentősen megváltoztak.

A helyi munkásság fő csoportjainak havi bére 1980-ban (Ft)[69]

Iparág	Havi kereset (Ft)
Bányászat	5 062
Élelmiszeripar	3 548
Textilipar	3 473
Textilruházati ipar	3 128
Bőr- és szőrmeipar	3 060

Szeged belső és külső lakóövezeteiben élő régi munkások egyre nagyobb számban a szolgáltató vállalatokban, üzemekben és intézményekben vállaltak munkát. Gyermekeiket már korábban iskoláztatták, középiskolába,

[68] Uo. 45.

[69] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1980. 139.

19. Lódenkabátos férfi, 1950-es évek első fele

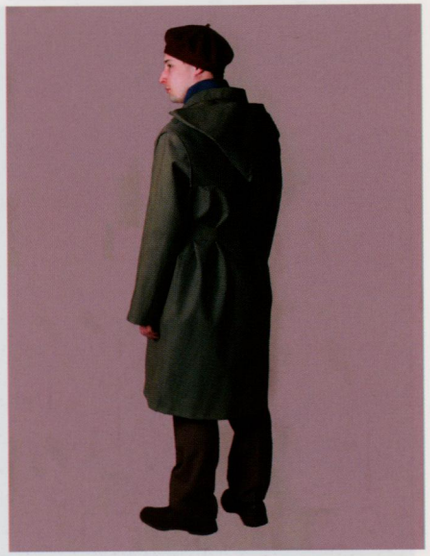

20. Viharkabátos férfi, 1950-es és 1960-as évek

21. Munkásőr egyenruhában

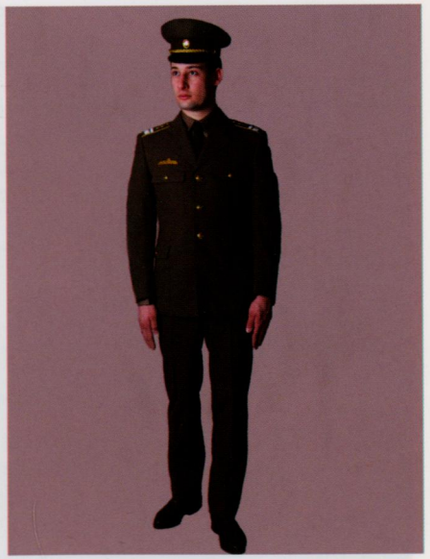

22. A Magyar Néphadsereg egyenruhája

23. Úttörő kislány

24. Női divat, 1970-es évek

25. Fiatalok divatja, 1979

26. Menyasszony, 1980-as évek

egyetemre juttatták be, akik diplomájuk, szakmai képzettségük megszerzése után értelmiségiek vagy más szellemi foglalkozású alkalmazottak lettek. Jelentős részük a városban talált munkahelyet magának. Az értelmiségiek, a szellemi foglalkozásúak — főleg a fiatal értelmiségiek — többsége a belső városrészekben az új lakótelepeken lakott.

A térbeli mobilitással egyidejűleg a városba beköltözött parasztfiatalok, továbbá az 1970-es évek közepén a városhoz csatolt öt község mezőgazdasági foglalkozású lakosainak jelentős része szegedi ipari munkás lett. A régi városi munkásság nagy része viszont a szolgáltató ágak fizikai dolgozója lett. E társadalmi csoport fiatal nemzedékei viszont már értelmiségi és szellemi foglalkozású ügyintéző, ügyviteli munkakörbe emelkedtek tanulmányaik révén.

A régi történelmi és polgári középosztály csoportjai a legkülönbözőbb pályákon szakértelmiségiként tudtak elhelyezkedni. Gyermekeiket — az ismert politikai nehézségek ellenére — tovább taníttatták, ők szintén értelmiségi pályákra léptek. 1963-tól kezdve az egyetemi, főiskolai felvételeknél már kevésbé vették figyelembe a felvételizők származását. Így az egyetemek és főiskolák által kibocsátott diplomások körében újra többségbe kerültek az értelmiségi és szellemi foglalkozású szülők gyermekei. A munkás- és parasztszármazású értelmiségiek aránya 50% alatt mozgott. (Részletesebben lásd az egyetemtörténeti fejezetet.)

A VÁLLALKOZÓK RÉTEGÉNEK GYARAPODÁSA

Az 1970-es években vett legnagyobb lendületet mind a gazdasági fejlődés, mind a lakosság jövedelmének növekedése. Az évtized végén és az 1980-as évek elején már lassult a növekedés üteme, sőt esetenként visszaesés következett be.

A Központi Statisztikai Hivatal megyei, illetve dél-alföldi reprezentatív fölmérése szerint 1978 és 1982 között még érezhetően növekedett a családok jövedelme, valamint fogyasztása.

Ebben az időszakban a szövetkezeti parasztok egy főre jutó évi kiadása meghaladta még a szellemi dolgozók kiadásainak szintjét is. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a szellemi dolgozóknak nevezett társadalmi csoport sokkal jobban tagolódott, mint a szövetkezeti parasztság. A szellemi dolgozók csoportjába tartoztak — mint említettük — a magas jövedelmű szakemberek, értelmiségiek és az alacsony képzettségű, mechanikus munkát végző ügyintéző, ügyviteli alkalmazottak egyaránt. Még a kettős jövedelműek évi kiadása is jóval meghaladta a munkások évi kiadásainak összegét.

Az évtized közepére a munkás, szövetkezeti paraszt és kettős jövedelmű háztartások egy főre jutó évi kiadásai alig nőttek, a szellemi dolgozóké viszont továbbra is emelkedést mutatott. Az előbbieké továbbra is 49-50 ezer

forint között mozgott, miközben a pénzromlás, az infláció egyre érezhetőbbé vált. A szellemi dolgozók egy főre jutó évi kiadása már meghaladta a 65 ezer forintot.[70]

Az 1980-as években csökkent a város népességének térbeli és társadalmi mobilitása. Az új lakótelepek erre az időre jórészt kiépültek, és csak Rókuson folytatódott — lassúbb ütemben — új lakótelep emelése. Viszont magántulajdonú családi házak, társasházi öröklakások és szövetkezeti lakások továbbra is nagy számban épültek a város egész területén.

1980-ban a városban 1803 önálló vállalkozó többségét iparosok, kőművesek, kereskedők, fuvarozók, önálló kertészek, gazdálkodók alkották. Megjelentek a különféle szolgáltató és szellemi-értelmiségi vállalkozók is. Tovább szaporodott az önálló kertészek csoportja, akik egyre nagyobb arányban tértek át virágok és dísznövények termesztésére. Szőregen gyarapodott a rózsató és dísznövények termesztésével foglalkozók tábora. A város körüli külterületen az önálló gazdálkodók főleg sertéshizlalással foglalkoztak. Az önálló kertészek, gazdálkodók mellett tovább nőtt a háztáji gazdálkodással és mezőgazdasági kistermeléssel foglalkozó téesztagok, állami gazdasági dolgozók száma, továbbá a város szélén és a csatolt településeken lakók nagy, 10 ezer fölötti csoportja.

A legális, korlátozott piaci vállalkozói gazdaság mellett — mint ahogyan országosan — városunkban ugyancsak hódított a második vagy szürke gazdaság.

Az 1980-as években a háztáji gazdálkodásban, a mezőgazdasági kistermelésben és a szürkegazdaság egyes területein már érezhető tőkeképződés, tőkefelhalmozás indult meg. Ennek nyomán egyre többen lettek önálló vállalkozók. Jelentősen gyarapodott a csoportjuk. Az 1980-as évtizedben tapasztalható, korábbinál jóval lassúbb társadalmi változásoknak ez lett a fő jellemzője. A társadalom életében megnőtt a korlátozottan, de egyre inkább érvényesülő piaci elemek, magántulajdonon alapuló vállalkozások hatása. A gazdaság állami és szövetkezeti szektora egyre több nehézséggel került szembe, ami lehetőséget nyújtott az önálló piaci vállalkozói szektor növekedéséhez.

Egy országos reprezentatív fölmérés szerint az évtized második felében már megindult a fő társadalmi csoportok jövedelmi viszonyai közötti különbségek növekedése. A fölmérés során azt vették számba, hogy miként oszlott meg a népességötödökbe tartozók részesedése a személyes jövedelemből a főkereső társadalmi hovatartozása szerint.

A munkások, szövetkezeti parasztok, értelmiségiek összes jövedelemből való részesedése között alig van különbség. Az értelmiségiek legfelső ötödbe tartozó csoportjának kissé magasabb az összes jövedelemből való részesedése, mint a munkásoknak és szövetkezeti parasztoknak. Az adatok

[70] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1982. 125–128.

viszont már azt tükrözik, hogy a kisárutermelők és a vállalkozók közül kevesebben tartoztak a legalsó ötödbe, mint a többi társadalmi csoportból és a legfelső ötödbe tartozók az összes jövedelemből már jóval nagyobb arányban (36,7%-ban) részesedtek, mint a többi társadalmi réteg. Minden bizonnyal ez jellemezte a szegedi viszonyokat is.[71]

A politikai rendszerváltozás bekövetkeztével a pártállami diktatúrán, politikai hierarchián alapuló társadalmi berendezkedés összeomlott. A társadalmi viszonyok átrendeződése azonban éppen hogy csak elindult. Az 1990-es népszámlálás adataiból csak a társadalmi csoportokban bekövetkezett változásokat és e csoportok megoszlását lehet bemutatni.

Az 1980-as évtizedben például az értelmiségiek 10 évvel korábbi mintegy 10 ezres csoportja közel 13 ezresre gyarapodott, aránya 11,7%-ról több mint 16%-ra nőtt.[72]

A város társadalmának életében a tárgyalt időszakban fontos és növekvő szerepet töltöttek be az értelmiségiek. A történelmi középosztályból származók a politika nyomása miatt kénytelenek voltak visszavonulni nemcsak a politikai, közéleti, hanem értelmiségi tevékenységüktől is. Ezt tette a neves szegedi család sarja, Pálfy György. Halasy-Nagy József filozófiaprofesszor még 1945–48 között is bírálta a kommunistákat, később emiatt lehetetlenné tették tudományos tevékenységét. Ábrahám Ambrus viszont korábbi papi szerzetesi mivolta mellett elsősorban tudományos kutatással foglalkozott, a tudományos akadémia tagja lett, és megbecsülésben részesült.

Mindazok, akik a következetes demokrata értelmiségiekhez tartoztak, de bírálták a kommunista politikát, nemcsak a politikai életből, hanem jórészt értelmiségi területükről is kiszorultak. Ez lett a sorsa Bibó Istvánnak. A város szociáldemokrata mozgalmában fontos szerepet betöltő Valentiny Ágostont nemcsak politikailag gáncsolták el, hanem koholt vádak alapján súlyos börtönbüntetésre ítélték.

A paraszti származású Bálint Sándor néprajztudós 1949-ben önként mondott le országgyűlési képviselőségéről és politikai tevékenységéről, ennek ellenére tudományos és egyetemi oktatói munkáját folyton nehezítették.

A helyi értelmiség reprezentáns képviselőjének tekinthető erdélyi származású Szőkefalvi-Nagy Béla matematikaprofesszor, akinek apja is neves matematikus volt. Petri Gábor sebészprofesszor tudományos oktatói munkája mellett közéleti szereplést is vállalt. Az 1950-es években kialakult helyi politikai elit és az értelmiség közötti kapcsolat megszemélyesítőjének tekinthető a helyi vállalkozó halászcsaládból származó Antalffy György jogász. A szociáldemokrata párt egyik helyi vezetőjeként 1948-ban támogatta pártja beolvadását a kommunista pártba. A későbbi években egyetemi oktatóként, jo-

[71] Magyar statisztikai évkönyv 1988. KSH. Bp., 1989. 378.
[72] NÉPSZÁMLÁLÁS 1990. 183.

gászprofesszorként, majd rektorként dolgozott, és az állampárt valamelyik helyi testületében majdnem mindig helyet kapott.

Az új értelmiség képviselőjeként tevékenykedett a vidéki népi származású Tóth Béla író, aki hosszú ideig a Somogyi-könyvtár igazgatói tisztét töltötte be. Lődi Ferenc költő, újságíró, valamint Kristó Gyula történész professzor, haláláig jelen sorozat főszerkesztője.

A helyi művészértelmiség tipikus képviselője volt Vaszy Viktor karmester, a helyi opera apostola. A képzőművészet és a képzőművészek igen eredeti képviselőjeként lépett fel Vinkler László festőművész.

Németh András klinikai orvos az 1960-as évek elején az országban az első veseátültetést végezte. Péter László irodalom- és várostörténész noha kritikus megnyilvánulásai miatt többször üldöztetésben részesült, fáradhatatlanul folytatta irodalom- és várostörténeti munkásságát, valamint publikációs tevékenységét. Gregor József operaénekes nevét az egész világon ismerik, ő azonban hű maradt szeretett városához.[73]

A társadalmi rétegek közül legnagyobb százalékban kifejezett gyarapodás a vállalkozók csoportjánál következett be, ugyanis számuk megkétszereződött, az 1980-as évtizedben társadalmi részarányuk pedig 2,2%-ról 5%-ra emelkedett. Az önálló iparosok száma megközelítette a 800-at, az önálló kőműveseké, építési vállalkozóké meghaladta az 500-at, az önálló kertészeké, gazdálkodóké pedig megközelítette a 700-at. A kereskedők, a fuvarozók és taxisok száma még nagyobb arányban gyarapodott. Megjelentek a különféle gazdasági és személyi szolgáltatást végző vállalkozók. A szellemi foglalkozású, értelmiségi vállalkozók (adótanácsadók, könyvelők, ingatlanforgalmazással foglalkozók, stb.) száma együttesen megközelítette az 500-at.

A kialakuló új szegedi gazdasági elit tagjai között azok voltak többségben, akik már korábban a szűkös lehetőségeket kihasználva vállalkozásba kezdtek. Ebben elsősorban vállalkozókészségük, szakmai képzettségük és megtakarított pénzük, tőkéjük, valamint innovációs készségük játszott szerepet. Bába István — saját bevallása szerint apjától örökölte nagy munkabírását, akaraterejét, aki gazdálkodóként művelte Újszegeden az 1945-ben juttatott földjét. Édesanyja jó üzleti érzékéről volt híres, és így az apai és anyai vonások benne összegeződtek. Őt már fiatal korában a harcos bizonyítási vágy vezérelte, s hamarosan megmutatkozott vállalkozási készsége is.

Már az 1960-as évek elején neves ügyvédnek számított a városban. Ekkor az ügyvédi kamara kimutatása szerint az ország 14-ik legjobban kereső ügyvédje volt. Hamarosan sztárügyvédi hírnevet szerzett, és jövedelmét már ekkor igyekezett különböző vállalkozásokba fektetni. Maga számolt be egy őt meginterjúvoló újságírónak az első ingatlanvállalkozásáról. Az 1960-as

[73] Polner Zoltán 1999. 26–28., 94–96., 121–123., 130–136., 166–168., 240–242.; Polner Zoltán 2001. 11–13., 28–30., 158–160.; Polner Zoltán 2003. 20–23.; Polner Zoltán 2006. 89–91.; Tamasi Mihály 2004/b. 67–84., 89–92., 100–103.

években megtudta, hogy majd hatalmas paneles építkezés kezdődik Felsővároson. Vásárolt azon a területen egy hektár szántóföldet néhány ezer forintért. Betelepítette fenyőfákkal, így a terület állami kisajátításakor több mint 1 millió forintot kapott az egy hektár földjéért. Más vállalkozásokat is indított az 1980-as évek végén. Ingatlanügyletekkel foglalkozó vállalkozása bontakozott ki nagy arányban.

Varga Mihály építési vállalkozó Kiskunhalason született. Szegeden a Vedres István Építőipari Szakközépiskolában tanult, majd építészmérnöki diplomát szerzett. Kecskeméten a Bácsépszernél dolgozott, fokozatosan egyre magasabb beosztásba került. Mindez azonban nem elégítette ki, apjával már 1981-ben gazdasági munkaközösséget alapított. Nappal munkahelyén dolgozott, éjszaka tervezett, majd hét végén „géemkáztak". Acélszerkezetes épületeket, műhelyeket, gabonatárolókat építettek. 1987-ben a géemkát kisszövetkezetté alakították át, és ettől kezdve e vállalkozás irányítása vált egyedüli foglalkozásává. Cégét Szegedre helyezte át, amely a Könnyűszerkezet Építő és Szolgáltató (KÉSZ) Kft-vé alakult át. E vállalkozás már az 1980-as évek végén gyors fejlődésnek indult.

A helyi gazdasági elit technokrata csoportját azok a vállalatirányító szakemberek alkották, akik nagyvállalatoknál dolgoztak. Olyanok is akadtak közöttük, akik bizonyos politikai szerepet is vállaltak, azonban előmenetelükben ez kevéssé játszott szerepet, döntő tényezőnek bizonyult a szakmai hozzáértésük és vállalkozókészségük. Csoportjukat olyan ismert vállalatirányító szakemberek reprezentálták, mint Bihari Vilmos a Pick Rt. vezérigazgatója, Pálmai Antal, a Medikémia Rt. elnök-vezérigazgatója, Dervarics Attila, a Démász Rt. vezérigazgatója.[74]

A város társadalmában az ügyintéző, valamint ügyviteli alkalmazottak száma és aránya csökkent. A szakmunkások csoportja kismértékben gyarapodott, a betanított és a segédmunkásoké viszont jelentősen csökkent. Az 1980-as években az olajipari munkások jelentős része elköltözött a városból, ugyanis a kőolaj- és földgázkitermelés jóval kevesebb munkáskezet igényel, mint a kutatás. Megjelent továbbá a város társadalmának leszakadó csoportja, a több mint 2%-ot jelentő munkanélküliek rétege.

Az adatok arról tanúskodnak, hogy a város társadalmában a korábbi homogenizálódás helyébe — főleg a vállalkozók különböző, sikeres és kevésbé sikeres csoportjainak megjelenésével — a differenciálódás lépett. Sőt a legmagasabb jövedelmű értelmiségiek és a legsikeresebb vállalkozók a helyi társadalom elitjét, felső középosztályát kezdték megtestesíteni. Ők a társadalom felső, a munkanélküliek pedig alsó pólusát jelentették. Vagyis megkezdődött a város társadalmának polarizálódása.

A sikeres, kiemelkedő vállalkozói csoport tagjainak jövedelméről nincsenek közvetlen adataink. Jövedelmi viszonyaik alakulására azonban követ-

[74] Tamasi Mihály 2003. 87–90.

keztethetünk abból az országos statisztikai kimutatásból, amely 1990-ben a lakosság pénzjövedelmének és külön a vállalkozások jövedelmének alakulásáról adott számot. A lakosság összes pénzjövedelme ebben az évben — a magas inflációt is figyelembe véve — mintegy 29,9%-kal, a magánvállalkozásoké pedig ennél sokkal nagyobb arányban, 71,3%-kal emelkedett.[75]

Ebben az évben az országban a legtöbb adót fizető személy évi jövedelme meghaladta a 45 millió forintot, a tizediké pedig a 20 milliót. Közöttük sikeres, jól kereső iparos, kereskedő vállalkozók és magánszemélyek foglaltak helyet.[76]

A szegedi sikeres vállalkozók jövedelmi viszonyaira következtethetünk egy későbbi, 1998-as kimutatás adataiból, amely szerint a megyében ekkor a legtöbb adót fizető személy évi jövedelme meghaladta a 30 millió forintot, a tizediké valamivel kevesebb, mint 20 millió forintot tett ki.[77]

Már az 1980-as évek második felében lehetett tapasztalni, hogy az országban az eredményes vállalkozók, magas jövedelmet elért személyek nyugati márkájú, drágább személygépkocsi vásárlásával, birtoklásával igyekeztek sikerességüket bizonyítani. Az 1980-as évek végén, a rendszerváltozás utáni első években, amikor a lakosság életszínvonala jelentős mértékben csökkent, feltűnően gyarapodott a megyében a nyugati márkájú autók száma. 1993-ban már több mint 5500 ilyen személygépkocsit mutatott ki a statisztika.[78] Tulajdonosaik a kiemelkedett új gazdasági elit tagjai közül kerültek ki.

57. Polgári lakás szalonjának részlete, 1983

[75] TAMASI MIHÁLY 2003. 34.
[76] Uo. 32.
[77] Uo. 59.
[78] Uo. 50.

III. AZ ÉLETMÓD ALAKULÁSA

A lakosság, az emberek életmódját életkörülményeik, anyagi, jövedelmi viszonyaik, lakáskörülményeik, lakhelyük elmaradott vagy civilizált módja, urbanizáltsági viszonyai határozzák meg. Ilyen tekintetben a háború után Szeged helyzetét egyfelől a viszonylagos korszerűség és a súlyos elmaradottság, valamint az ebből adódó kiáltó ellentétek jellemezték. A belváros, a kis- és a nagykörút, a sugárutak szinte európai szintű korszerűségéhez a külterület, a tanyák és a városszéli lakótelepek mostoha viszonyai társultak.

1. A TÁRSADALMI RÉTEGEK ÉLETMÓDJÁBAN BEKÖVETKEZETT KÜLÖNBSÉGEK

1949-ben a város lakóépületeinek túlnyomó többsége, több mint 90%-a földszintes épületekből állt. Az egy emeletesek száma 1348, a 2 emeleteseké 174 volt, s a 3 és több emeleteseké mindössze 48-at tett ki. A lakások 32%-a egy szobából állt. Egy 1954-es felmérés szerint Szegeden mintegy 28 ezer lakást írtak össze, amelyből 3000 alagsori volt. A külvárosi lakóházak jobbára vályogból, vert falból és sárból készültek. Ilyen falazattal rendelkezett a város lakóházainak 45%-a. Egy szobára eső lakosok száma, 2,33 személyt tett ki. Sokan olyan egy helyiségből álló lakásokban éltek, amelyeket korábban mosókonyhaként, kamraként vagy raktárhelyiségként használtak. Amíg 1900 és 1930 között évente átlagosan 219 lakás épült, addig a második világháború utáni évek átlaga 21-et számlált. A város szociális helyzetének ezen időben leginkább égető pontját a lakásügy képezte. A lakáshelyzetet tekintve Szeged messze elmaradt más vidéki városoktól, mint például Miskolc, Debrecen, Pécs és Győr.

Ekkor a szobák egynegyede nem rendelkezett meleg padozattal, hanem vertföldes, vagyis teljesen falusias jellegű volt. Ebből az is kikövetkeztethető, hogy a lakások konyháinak és más, kisebb helyiségeinek még nagyobb részét egyszerűen vertföldesnek készítették. A lakások szobáinak csak valamivel több mint 70%-a rendelkezett melegpadozattal.

A lakások fölszereltsége tekintetében is eléggé mostoha viszonyokkal találjuk szembe magunkat. A villanyvezetékkel rendelkező lakások aránya alig haladta meg az 50%-ot. A vízvezetékkel, fürdőszobával, beépített árnyékszékkel ellátottaké még alacsonyabb volt.[79]

Ilyen módon a város lakosságának életmódjában óriási különbségek, kiáltó ellentétek mutatkoztak. A Belvárosban, a Nagykörúton belüli, továbbá Újszeged belső részein és villanegyedében lakók szinte európai körülmények között, nagyvárosi módon éltek. Többségében tágas, az akkori viszonyoknak megfelelően felszerelt fürdőszobával, vízöblítéses WC-vel ellátott lakásban laktak. Ezeken a helyeken az utak szilárd burkolatúak, a járdák aszfaltozottak voltak, a fő útvonalakon megkönnyítve a városlakók életét villamosok közlekedtek.

A Nagykörúton kívül, a sugárutaktól néhány utcával távolodva a lakóházak többségéhez földszintes lakások tartoztak, és nélkülözték a vízvezetéket, valamint a szennyvízelvezető csatornát. A lakásokat is igénytelenebbül építették, a legtöbb helyen hiányzott a fürdőszoba és a beépített, vízöblítéses WC.

A város szélén, még a Körtöltésen belüli részeken is, és főleg a külső lakótelepeken, gyakorlatilag falusias viszonyok uralkodtak. A lakások többsége vályog- vagy vertfalú, kisablakos házakból tevődött össze, amelyek egy helyiségből, egy szobából álltak. Konyha céljára vagy az épülethez ragasztott, vagy az udvaron különálló fészerszerű épület szolgált, télen pedig a szobában főztek. Villanyvezetékkel ekkor még a házak egy része nem rendelkezett, de a vízvezeték, kivált a fürdőszobát, valamint a vízöblítéses WC-t még szinte nem ismerték, szintúgy a szennyvízelvezető csatornát.

A tisztálkodást a fürdőszobával nem rendelkező lakásokban a konyhában teknőben vagy mosdótálban, lavórban oldották meg. A külső lakótelepeken tavasztól őszig a tisztálkodás helye a fészerszerű konyha, télen pedig a szoba volt szintén a lavór igénybevételével. Mind a Nagykörúton kívüli körzetekben, mind a Körtöltésen kívüli lakótelepeken az utcákban földutakon folyt a közlekedés, és igen sokszor a feneketlen sár, máskor a szállongó por keserítette az itt lakók életét. Utcai közvilágítás alig létezett, aszfalt helyett legföljebb téglajárda könnyítette a közlekedők útját.

A városban a közlekedést villamosjáratok segítették. Villamosvonal kötötte össze a Nagyállomást és a Rókusi pályaudvart. 1948-tól 1969-ig az újjáépített közúti hídon keresztül villamos járt az újszegedi állomáshoz is, továbbá a József Attila és a Petőfi Sándor sugárúton, valamint a felsővárosi Tisza-parton, de mindhárom vonalon csak a Körtöltésig. Villamos segítette a közlekedőket a Kálvária sugárúton is. Ennek vonalát 1950-től Dorozsmáig meghosszabbították. A Körtöltésen kívüli munkástelepeken lakók kerékpárral vagy gyalog közlekedtek. Hosszú utat kellett megtenniük, hogy a villamosvonalak körtöltésen belüli végállomását elérjék.

[79] SZVT Titk. ir. 34/1957. titk. sz. Tombácz Imre vb-elnök levele Kádár Jánoshoz.

Az 1940-es évek második felében az életmód legfontosabb közösségi fórumát a piac jelentette. A tanyai gazdálkodók, az újszegedi, a város széli kertészek a Mars, a Szent István és a Mária Valéria (Bartók) téri piacon árulták a zöldséget, a gyümölcsöt, a baromfit, a tojást és a tejtermékeket a város lakóinak. A piacon találkoztak a parasztok, a mezőgazdasági termelők a városi munkásokkal, alkalmazottakkal és értelmiségiekkel. Alkudozás közben szó esett az élet egyéb dolgairól. A különböző társadalmi rétegekhez tartozó emberek itt ismerték meg egymás sok tekintetben eltérő gondolkodásmódját, felfogását, törekvéseit és hatottak is egymásra.

A tanyai és az alsóvárosi gazdálkodók, parasztok lovasszekéren, a városszéli kertészek, kistermelők kézikocsin és kerékpáron kosarakkal vitték terményeiket a piacra. Szerdán, szombaton és vasárnap délelőtt színes forgatag, élénkség jellemezte a város piacainak életét. A piac szerepe a későbbi években is megmaradt a városban. Annyi változás történt, hogy a szállítóeszközök korszerűsödtek: a lovaskocsi szerepét esetenként a motorkerékpár, majd az autó vette át, bár a kosarakban szállítás mind a termelők, mind a vásárlók nagy részénél máig megmaradt, illetve ládákra cserélődött.

A helyi társadalmi közélet szervezőiként, fórumaiként a városrészi, munkástelepi egyesületek, társaskörök, a tanyaközpontokban olvasókörök működtek, amelyek egyben kulturális közművelődési feladatokat is elláttak. 1945 és 1948 között azonban a politikai pártok, valamint a szakszervezetek tevékenységének megnövekedésével az említett helyi társadalmi egyesületek szerepe némileg háttérbe szorult. Az 1940-es évek végére kiépült pártállami diktatúra pedig felszámolta ezeket az autonóm, a társadalmi öntevékenységet megtestesítő egyesületeket, mert az embereket, a családokat, az egész társadalmat a saját ellenőrzése alá vonta.

A lakosság különböző csoportjainak szórakozási, művelődési, szabadidő-eltöltési szokásait nemcsak anyagi viszonyaik, hanem műveltségük, iskolai végzettségük, és művelődési igényeik döntően befolyásolták.

A város belsejében lakó értelmiségiek, középiskolai végzettséggel rendelkező tisztviselők, alkalmazottak életmódjához tartozott reggel és este, valamint vasárnap a rádió hallgatása. Tavasszal, nyáron és ősszel esténként és vasárnaponként a Széchenyi téren, a Tisza-parton és Újszegeden a délutáni, esti séta jelentett programot. Szórakozásukat az elég sűrű mozilátogatás, valamint a színházba járás szolgálta.

Az alacsonyabb fizetésű alkalmazottak, a munkások, a város külső kerületeiben lakók művelődési igényeiben már alig szerepelt a színházba járás, a mozielőadások látogatása, a fiatalok részéről annál inkább. Elsősorban ők alkották a sportrendezvények, a labdarúgó-mérkőzések látogatóinak többségét is.

A Körtöltésen kívüli lakótelepek népességének életmódját kettősség jellemezte. Az idősebbek jórészt ragaszkodtak a régi, hagyományos paraszti életmódhoz. Nyári estéken, vasárnap délutánonként a szomszédokkal való beszélgetés jelentette a szórakozást, a szabadidő eltöltését. A fiatalabb nemzedékek tagjai azonban sűrűn felkeresték a város központjában működő filmszínházakat és a sporteseményeknek is lelkes látogatói voltak.

Alsóváros lakói kötődtek leginkább régi paraszti hagyományaikhoz. Számukra a legnagyobb közösségi eseményt, ünnepet és élményt a hagyományos alsóvárosi búcsú jelentette. Ez alkalmul szolgált a rokonok, ismerősök bensőséges találkozására, együttes ünneplésre.

A szabadidő eltöltését, a szórakozást a Belvárosban és Újszegeden a híres, nevezetes éttermek, cukrászdák, vendéglők szolgálták. Az 1950-es években a kapitalizmus elleni harc és a szocializmus építésének jegyében azonban az államosított éttermek, szállodák fenntartására kevés gondot fordítottak. A Tisza Szálló épületét éppen az ÁVH foglalta le, és itt rendezkedett be. A Belvároson kívüli városrészekben kisvendéglők, cukrászdák, kocsmák, italmérők, a külső lakótelepeken falusi kocsmák álltak a szórakozni vágyók rendelkezésére.

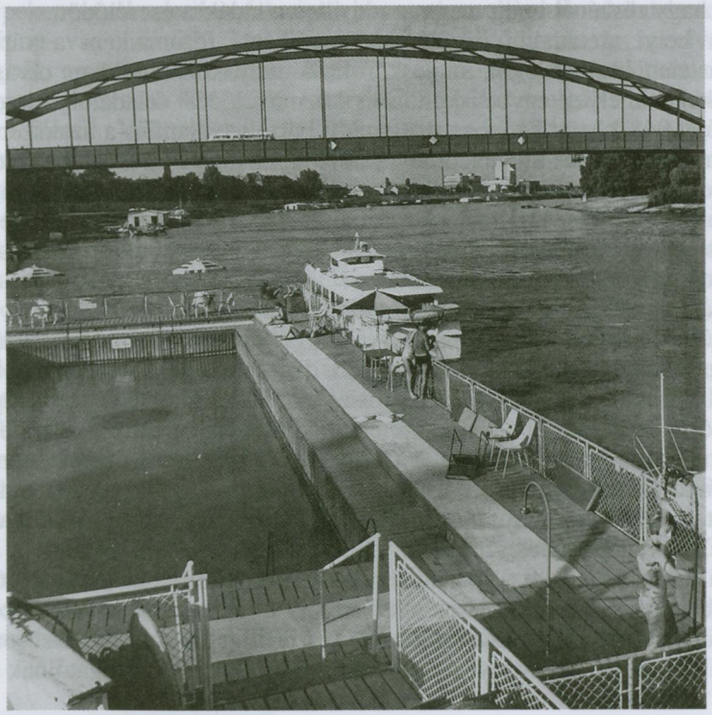

58. A Szőke Tisza úszóház részlete

Nyáron a pihenést, üdülést és a szabadidő eltöltését a tiszai úszóházak, az újszegedi partfürdő és a Sárga nevű üdülőterület szolgálta. Az úszóházakat a jobb módúak, az újszegedi strandot a város belső körzeteiben lakók, a Sárgát főleg a munkások, a külső munkástelepeken lakó fiatalok vették igénybe.

2. SZOCIALISTA EGYENLŐSDI ÉS LASSÚ MODERNIZÁLÓDÁS

LAKÁSVISZONYOK

Az 1950-es években a szocializmus építésének jegyében — mint említettük — gazdasági egyenlősdi érvényesült, amely társadalmi kiegyenlítődést, homogenizálódást eredményezett. Mindez a helyi lakosság különböző társadalmi csoportjainak életmódjában hasonulást, kiegyenlítődést hozott létre, ami az életvitelben és az öltözködésben is megnyilvánult. A lódenkabát, a kalap helyett a sapka használata szinte általánossá vált. A tanyai parasztok viszont ragaszkodtak hagyományos öltözetükhöz: télen csizmát, téli sapkát, kucsmát viseltek.

A nehéz viszonyok között mind a régi jómódú, mind a régi szegény, de jobb körülmények közé került családok igyekeztek takarékosan élni. Szombat esténként és vasárnaponként azért az italboltnak nevezett kocsmákat sokan felkeresték.

Az életmód lassú modernizálódásában fontos szerepet játszott a háború utáni években kialakult nyolcosztályos általános iskolai oktatás, és a fiatal, felnövekvő nemzedékek már magasabb iskolai végzettséggel, nagyobb műveltséggel rendelkeztek, mint az előző korosztályok. A művelődési igények szélesebb körű felkeltését szolgálta, hogy a színház szakszervezeti segítséggel munkásbérleteket hozott létre, munkások ezreit vonta be a színházlátogatók táborába. A város különböző részein lévő szakszervezeti otthonok kulturális közművelődési feladatokat is elláttak.

Az 1950-es, majd az 1960-as években a külső városrészekben és a külső lakótelepeken egyre több család átalakította, bővítette, korszerűsítette családi házát. A város bővítette a vízvezeték rendszert, majd a szennyvízcsatorna hálózatát is. A lakásépítés során egyre nőtt a komfortos, a korszerűen felszerelt lakások aránya.

Noha még 1960–69 között is épült komfort nélküli lakás a városban, arányuk egyre inkább csökkent, a komfortos lakásoké pedig magas arányban emelkedett. Mindennek ellenére 1970-ben a város lakott lakásainak mindössze 43,3%-a volt összkomfortos, 8,4%-a félkomfortos és majdnem fele,

48,3%-a komfort nélküli. Ez elsősorban azzal függött össze, hogy ekkor még sok helyen hiányzott a vízvezeték és a szennyvízcsatorna-hálózat.[80]

Az adatok azt mutatják, hogy az 1960-as évtizedben döntő fordulat kezdődött a lakások korszerű felszereltséggel való ellátása terén. 1970-ben már minden városi lakás villanyvezetékkel rendelkezett, csak néhány tanya nélkülözte a villanyvilágítást. Ebben az időszakban jelentősen előre haladt a vízvezeték-hálózat bővítése, a szennyvízcsatornáé viszont lassabban haladt. A vízvezeték bevezetése a lakásokba lehetőséget nyújtott fürdőszoba és vízöblítéses WC létesítésére. A lakásokat fokozatosan palackos vagy hálózati gázzal láttak el. 1970-ben azonban még csak mintegy fele részük rendelkezett minden tekintetben korszerű felszereltséggel.[81]

A lakásállomány korszerűsítésében elért eredmények ugyanakkor — a főváros és néhány más nagyváros hasonló adataival összevetve — figyelemre méltóak.

Szeged, Budapest és néhány más nagyváros lakásállományának felszereltségi színvonala 1970-ben (%)[82]

Város	Villanyvezeték	Vízvezeték	Gáz ellátottság	Vízöblítéses WC
Szeged	98,7	61,4	69,8	46,6
Budapest	99,3	88,7	62,1	63,8
Debrecen	92,8	51,9	56,1	41,4
Kecskemét	83,2	38,6	75,3	28,1
Pécs	97,8	48,3	22,6	34,5

1973-ban az öt község Szegedhez csatolásával megváltozott a város lakásállományának összetétele. Némileg gyarapodott a családi házak száma és aránya, ugyanakkor az 1970-es évtizedben épült a legtöbb új lakás a városban, amelyeknek többsége már két vagy több szobás és korszerű felszereltségű volt. A csatolt településeken is nagy arányban folyt a régi lakások, családi házak korszerűsítése és újak építése.

A korszerű felszereltség tekintetében városunk megközelítette a főváros színvonalát, sőt a hálózati és palackos gázzal ellátottság tekintetében meg is előzte, ugyanis az algyői földgázmező lehetővé tette, hogy Szeged minden más várost, még a fővárost is megelőzze a lakások gázzal való ellátottsága tekintetében.

[80] NÉPSZÁMLÁLÁS 1970. 43.

[81] Uo. 44.

[82] Az 1970. évi népszámlálás. Budapest, Csongrád, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Baranya megye kötetei. KSH. Bp., 1972. A lakott lakások felszereltsége.

Az 1960-as és 1970-es években a lakáshasználatban és a lakáskultúrában lényeges változások következtek be. A régi típusú polgári lakáskultúra már csak romokban létezett, ugyanis a régi nagypolgári lakásokat megszüntették, illetve társbérletekké alakították át. E társbérletek egyikében, másikában a régi tulajdonosok közül néhányan féltve őrizték a régi lakásuk és berendezésük egy-egy becses darabját.

Szeged, Budapest és néhány nagyváros lakásállományának felszereltségi színvonala 1980-ban (%)[83]

Város	Villanyvezeték	Vízvezeték	Gáz ellátottság	Vízöblítéses WC
Szeged	99,6	83,6	89,2	72,0
Budapest	99,9	97,4	82,1	91,6
Debrecen	98,6	79,9	78,2	72,2
Kecskemét	99,7	67,9	80,0	59,0
Pécs	99,5	87,3	77,9	80,3

Az alsóvárosi és a városhoz csatolt községekben még élt a régi paraszti lakáskultúra, de átalakulása megkezdődött. Néhol a tiszta szoba fő helyén a falon szentkép függött. A lakás díszeként továbbra is ott maradtak a vastag dunyhával és párnákkal magasra polcolt ágyak. Ugyanakkor a lakószobában megjelentek az új, szerényebb kivitelű bútorok: székek, szekrények, asztal, és helyet kapott már a rádiókészülék is. Sok helyen fürdőszobát alakítottak ki, de alig használták.

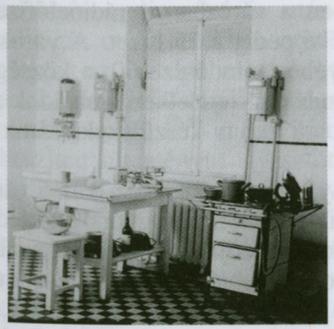

59. Konyhai berendezés (részlet), 1950-es évek

60. Konyha részlet, az 1960-as évekből

[83] Az 1980. évi népszámlálás. Budapest, Csongrád, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Baranya megye kötetei. KSH. Bp., 1981. A lakott lakások felszereltsége.

Az 1960-as évektől kezdődően a két-három szobás lakások száma növekedni kezdett. A külső városrészek és a körtöltésen kívüli lakótelepek egyszoba-konyhás munkáslakásainak egyre nagyobb részét építették át két-három szobássá, felszereltségük korszerűsödött. Ezek, és az újonnan épült lakótelepek munkáslakásainak belső berendezése, bútorzata, használati tárgyai korszerűbbek lettek.

Míg a régi munkáslakásokban az élet elsősorban a konyhában zajlott, az újakban már a nappali- vagy a lakószobában. A bútorzat székekből, asztalból, ágyból, tükrös szekrényből állott, fő helyen a tévékészüléket helyezték el. Majd megjelent a franciaágy és a kombináltszekrény. Kezdett általánossá válni a fotelek, a kihúzható állapotban ágyként használható kanapék birtoklása.

Ebben az időben a kispolgári lakáskultúra és lakáshasználat kezdett teret hódítani. A munkáslakásokban is teret nyertek a vitrines szekrények, dohányzóasztalok, valamint a használati tárgyak mellett a különféle dísztárgyak.

Szeged kertvárosi részein, Újszegeden és a csatolt településeken a villaszerű többszintes családi házakban, sőt a magántulajdonú társasházak jelentős részében az új polgári lakáskultúra elemei kezdtek kibontakozni. A földszinten a nagy nappali helyiség, a konyha, fürdőszoba helyezkedett el. A felső szinten a dolgozó-, a háló- és gyermekszobák kaptak helyet, az alagsorban pedig a garázs, esetenként műhely. Az ilyen lakások berendezését az újra divatos külföldi bútorok, szőnyegek, subák, esetenként képzőművészeti alkotások és vadásztrófeák használata jellemzi.

A biztató gazdasági fejlődés és az életkörülmények javulása a lakosság kulturális igényeinek növekedését is kedvezően befolyásolta. Ebben az időben már minden család használt rádiókészüléket. Mellette megjelent a technika új vívmánya, a televízió. 1965-ben a városban a rádióelőfizetők száma meghaladta a 31 ezret, a tv-előfizetőké pedig a 15 ezret. A városban 1000 lakosra 132 tv-előfizető jutott, a megyében mindössze 60, a községekben pedig csak 43. Négy év múlva a tv-készülékkel rendelkező családok száma már meghaladta a 24 ezret, az 1000 lakosra jutó tv-készülékek száma pedig már 200 fölé emelkedett.[84]

A korszerű fölszereltségű lakások arányának növekedése a külső városrészeken, a régi lakótelepek urbanizálódása, a rádió, a tv gyors elterjedése és általános használata a város lakosságának életmódjában némi kiegyenlítődést eredményezett. Az a tény azonban, hogy jelentős lakossági csoportok továbbra is nélkülözték a vízvezeték- és szennyvízcsatorna-hálózatot, és emiatt lakásukat sem tudták kellően korszerűsíteni, lényeges különbségek maradtak fenn a város lakosságának életmódjában.

[84] Csongrád megye statisztikai évkönyvei 1965. 301., 1969. 389.

Az 1950-es években a jobb módúak, főleg a fiatalok motorkerékpárt vásároltak. Az 1960-as években megjelent a személygépkocsi — főleg a Trabant formájában. Később igényesebb márkájú autókat is lehetett vásárolni. A gépkocsi birtoklása ebben az időben még igazán a jómódúak kiváltsága volt.

Az 1960-as évek végén Trabantot 40 ezer forintért lehetett vásárolni. A később Ladának nevezett Zsiguli gépkocsi ára még nem érte el a 100 ezer forintot, a Wartburgé pedig meghaladta a Trabantét, de alatta maradt a Ladáénak. Ebben az időben a foglalkoztatottak átlagos évi keresete 15 ezer forint körül mozgott. Ezért a magas keresetűek és a rendszeres mellékjövedelemmel rendelkezők tudtak személygépkocsit vásárolni.

ÉTKEZÉS

A helyi lakosság élelmiszer-fogyasztásában, táplálkozási szokásaiban és étrendjében óriási változások következtek be. A háború utáni szűkös években szinte általános lett a zsíros kenyér fogyasztása, ami teával a reggelit jelentette. Zsíros kenyeret vittek az iskolás gyerekek tízóraira, a napszámosok, a munkások sokszor ezt fogyasztották ebédre, mivel akkor még jórészt nem ismerték az üzemi étkeztetést. A lekváros kenyér sok családnál ünnepi étrendnek számított. Az ebéd szinte általánosan rántottlevesből, valamiféle főzelékből, főtt tésztából vagy burgonyából állott, amelyhez ritkán társult sertés- vagy baromfi hús.

A paraszt családok étrendje eléggé eltért a városi családokétól. Az Alsóvároson, a munkástelepeken lakó paraszti múltú családok étrendjében kiemelkedő szerepet kapott a szalonna, a sertés- és baromfi hús. Étrendjükben a zsíros ételek töltöttek be kiemelkedő szerepet. E családok étkezése a téli hónapokban a disznóvágás után alakult bőségesebben. Vasárnaponként a disznóvágás utáni hetekben orjaleves, sertéspörkölt vagy sült hurka és kolbász került az asztalra, esetenként töltöttkáposzta. A külső lakóövezetben élő családok jelentős részénél is megmaradt a disznóvágás szokása, bár az 1950-es években egyre kevésbé nyílott lehetőség erre. A családok többsége házilag készített süteményt fogyasztott ünnepi alkalmakkor. Csak a jobb módúak vásároltak étkezésükhöz süteményt.

Az 1960-as évektől kezdődően az életkörülmények javulása nyomán és a nők tömegeinek munkába állásával, valamint az üzemi étkeztetés általánossá válásával a családok élelmiszer-fogyasztása, táplálkozása és étrendi szokásai fokozatosan változtak. A táplálkozás kezdett korszerűbb lenni. A zsíros ételek helyét a zsiradékban szegény ételek vették át. A sertéshús fogyasztása mellett a baromfi húsé növekedett. Tej és tejtermékek, zöldség és gyümölcs gyakrabban került az asztalra. A konzervek, a gyártott félkész- és készételek nagyobb szerepet kaptak a családok étrendjében. A lakosság élelmiszer-fogyasztásának változását jól tükrözik a következő adatok. Az egy fő-

re jutó húsfogyasztás az 1950-es 34,9 kg-ról 1980-ban 73,9, a tej és tejtermékeké 99-ről 166,2-re, a zöldség és gyümölcs pedig 100-ról 154,6 kg-ra gyarapodott.[85]

61. A szörpkészítés eszközei, 1960-as évek

62. Kávéfőzők

Az életkörülmények, az életmód alakulását az egyes élelmiszerek árai, ill. áralakulása is befolyásolták. Az árak 1951–1956 között csak kismértében emelkedtek, 1956 után némileg meglódultak, majd az 1980-as években az árnövekedés már érezhetőbbé vált. A félfehér kenyér kilogrammja 1957-ben 3 forintra emelkedett, majd csak 1975-ben érte el a 3 forint 50 fillért. A tej literje hosszú ideig 3-4 forint között mozgott, és csak 1975-ben emelkedett 5 forintra. Egy kilogramm sertéshúsért 1957-ben 26 forint 60 fillért kellett fizetni, s ez az ár maradt 1970-ig, amikor már 34 forintot tett ki az ára, majd 1980-ban már 60 forintot. A tojás ára 1,50 és 2 forint között mozgott. A burgonya ára is — idénycikk lévén — 1,50 és 3 forint között ingadozott. Nemcsak az üzletekben, hanem a szegedi piacokon is ezekkel az árakkal találkoztak a vásárlók. Egy kiló élő baromfi ára például az 1960-as és 1970-es években 25-30 forint között ingadozott.[86]

Ugyanakkor a lakosság jövedelmi viszonyainak alakulását mutatja, hogy a havi ipari átlagbér 1965-ben 1519, 1970-ben 1901, 1975-ben 2616, 1980-ban pedig 3664 forintot tett ki.[87]

A növekvő népességű város lakói nagy választékban tudtak baromfit, zöldséget és gyümölcsöt vásárolni nemcsak az üzletekben, hanem a piacon

[85] ROMSICS IGNÁC 1999. 479.

[86] Statisztikai évkönyv 1960. KSH. Bp., 1961. 277.; Magyar statisztikai évkönyv 1970. KSH. Bp., 1971. 401.; Magyar statisztikai évkönyv 1980. KSH. Bp., 1981. 367.

[87] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1970. 224. 1980. 106.

27. Mozgalmi zászlók

30. Lottó tárgynyeremény, 1970-es évek

28. Pacsirta rádió, 1950-es, 1960-as évek

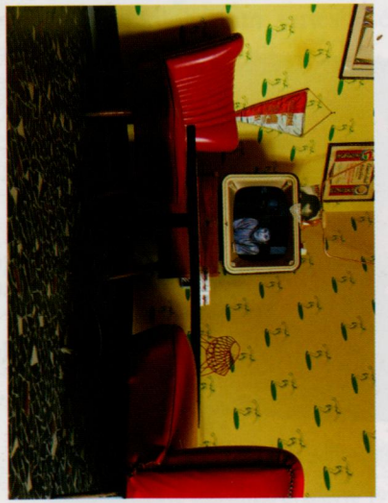

31. Szobabelső televízióval, 1970-es évek

29. Szobabelső, az 1960-as évekből

is, ahová az árut az újszegedi, alsóvárosi, városszéli, és az 1973-ban Szegedhez csatolt településeken élő mezőgazdasági kistermelők, háztáji gazdálkodók szállítottak.

Az 1950-es évek végétől kezdett általánossá válni a valamiféle felvágottból, tejből vagy tejeskávéból álló reggeli fogyasztása. Az üzemi étkeztetés az 1960-as években a termelőszövetkezetekben is megvalósult, így a munkások és alkalmazottak, valamint a mezőgazdasági foglalkoztatottak étrendje sok tekintetben hasonló lett. Az üzemi étkeztetés nyomán a családok jelentős része hétköznaponként hideg vacsorát fogyasztott, amely valamiféle felvágottból, esetenként kolbászból, tejből, tejtermékekből állott. Akik ragaszkodtak a meleg vacsorához, egyszerű, burgonyából, főzelékből, esetleg főtt tésztából készült ételt ettek.

A változatosabb családi étrend a vasárnapokra és az ünnepnapokra, valamint a családi eseményekre korlátozódott. Az alacsony jövedelmű társadalmi csoportoknál nyáron és ősszel a lecsó kolbásszal is ünnepi ebédnek számított. A baromfi húsból (csirke, tyúk, pulyka, liba, kacsa) készült ételek növekvő szerepe mellett a sertéshús rovására a marhahúsé is emelkedett. A családok ünnepi étrendjében megmaradt — a helyi hagyományoknak megfelelően — a halételek (halászlé, rántott és sült hal) fogyasztása.

Az 1980-as években tapasztalni lehetett, hogy a gyarapodó létszámú jobb módú rétegek egyre inkább áttértek a drágább, jobb minőségű élelmiszerek fogyasztására. Étrendjükben kezdtek általánossá válni a nyári és téli szalámi, a drágább húsfélék (marha, pulyka, liba, a vadhúsok), továbbá a különleges tejtermékek, a bioélelmiszerek, a különleges és drága déligyümölcsök.

A lakosság fogyasztásában, étkezési szokásaiban az 1950-es években kiegyenlítődés ment végbe, majd a későbbiekben újra a különbségek növekedése lett jellemző.

A helyi lakosság italfogyasztási szokásaiban a háború utáni években a bor, a pálinka és nyaranként a sör kapott szerepet. A későbbi évtizedekben azonban a sör részaránya egyre inkább növekedett, és a téli hónapokban is általános lett.

A korábbi felső és alsó társadalmi rétegek életmódjában meglévő óriási különbségek a szocialista anyagi, gazdasági egyenlősdi hatására csökkentek. Ugyanakkor még az 1960-as évtized végén sem elhanyagolható különbségek érvényesültek. Mindez tetten érhető a különböző társadalmi csoportok fogyasztási szerkezetének különbségében. Erről a KSH megyei igazgatóságának reprezentatív fölmérése ad számot.

Ebben az időben az egy főre jutó évi fogyasztás értéke legalacsonyabb a mezőgazdasági foglalkozásúak csoportjánál volt, utána a munkásság rétege következett, míg a kettős jövedelműek és főleg a szellemi dolgozók fogyasztásának értéke magasabb szintet ért el. Az élelmiszerek vásárlásának értéke legmagasabb a kettős jövedelműeknél és a parasztoknál volt, akik saját fo-

gyasztásra is termeltek zöldséget, gyümölcsöt, tenyésztettek baromfit és hizlaltak sertést.

Háztartás- és lakásfölszerelésre a kettős jövedelműek és a szellemi dolgozók fordítottak legnagyobb összeget. E tekintetben ekkor még a munkások is megelőzték a parasztcsaládokat. Az életmódbeli lényeges különbségre utal, hogy a szellemi dolgozók egészségügyi, testápolási célú kiadásai a többi réteg ilyen irányú kiadásainak több mint kétszeresét tették ki. Majdnem ugyanez érvényesült a művelődési célú kiadások tekintetében is, bár biztató fejleménynek tekinthető, hogy a munkások művelődési kiadásainak értéke a szellemi dolgozóké mögött a második helyet foglalta el, míg a kettős jövedelműeké és a parasztoké jóval elmaradt attól.[88]

3. A CSALÁDOK LÉLEKSZÁMÁNAK ALAKULÁSA

A város népességének életmódbeli változását tükrözik a családok összetételében bekövetkezett változásról, a többgenerációs családok arányának csökkenéséről szóló adatok. 1949-ben 21 111, 1960-ban 27 202, 1970-ben 33 160 család élt a városban.

A kéttagú családok aránya 1960-ra 44%-ra növekedett, s ezen a színvonalon stabilizálódott 1970-ben. A háromtagú családok aránya a lakáskörülmények javulása nyomán az 1960-as mélypont után növekedett. A négytagú családok számaránya gyakorlatilag nem változott, viszont az öt és ennél több tagú nagycsaládok aránya évről évre csökkent. A főleg hagyományos paraszti nagycsaládokat egyre inkább a különköltözés, a szétválás jellemezte.[89]

A családok gyermekszám szerinti megoszlása is ezt a folyamatot tükrözte.

A családok gyermekszám szerinti megoszlása 1949–1970 között (%)[90]

Év	0	1	2	3	4	5-x
	gyermekkel					
1949	32,4	36,1	21,1	6,7	2,3	1,4
1960	34,6	36,3	19,9	6,2	1,9	1,1
1970	36,5	38,2	20,1	3,8	0,9	0,5

Mind a gyermektelen, mind az egy gyermekes családok aránya fokozatosan emelkedett. A két gyermekeseké némi ingadozást mutatott, de 1960

[88] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1970. 211–213.
[89] Az 1970. évi népszámlálás. 25. Háztartás és család adatok. I. KSH Bp., 1973. 142–143.
[90] Uo. 159–163.

után újra növekedni kezdett. A három és több gyermekes családok részaránya meredeken csökkent.

A népszámlálási statisztikák szerint az össznépesség növekedéséből következően 1949-ben 24 380, 1960-ban 29 469, 1970-ben pedig 31 917 gyermek élt a városban. A 100 családra jutó gyermekek száma az 1949-es 115-ről 1970-ben 96-ra csökkent.

Az ún. csonka családok száma szintén elég magas volt. 1949-ben a statisztika 2371 olyan családot mutatott ki, amely egy szülőből és gyermek(ek)ből állott. 1960-ban számuk elérte a 3576-ot, 1970-ben viszont mintegy 100-zal kevesebben voltak. Ebből is az a következtetés vonható le, hogy a lakásviszonyok javulása a családok harmonikusabb együttélését biztosította.

4. ÉLETMÓDBELI KÜLÖNBSÉGEK AZ EGYES VÁROSRÉSZEK LAKÓI KÖZÖTT

Mind az ország, mind a város fejlődése, az életkörülmények javulása az 1970-es évtizedben volt a leggyorsabb, legsikeresebb és legbiztatóbb. A városban ekkorra épültek ki és népesültek be az új lakótelepek, amelyeknek építése már az 1960-as években megkezdődött. Az 1973-ban Szegedhez csatolt öt községben már az 1960-as években megkezdődött a vízvezeték építése és bővítése. A háztáji és mezőgazdasági kistermelés kibontakozásával a helyi lakosság jövedelmi viszonyai érezhetően javultak. Gyarapodó jövedelmüket a családok lakóházuk bővítésére, korszerűsítésére fordították. E községek urbanizálódása ebben az időben jelentősen előrehaladt.

Az egyes városrészek urbanizáltságának szintjét a következő adatok mutatják.

A gázzal és fürdőszobával ellátott lakások arányának változása 1970–1980 között és megoszlásuk az egyes városrészekben (%)[91]

Városrész	Gázzal ellátott		Fürdőszobával ellátott	
	1970	1980	1970	1980
Belváros	92,4	98,8	80,5	88,7
Belső városrész	84,7	95,0	65,6	78,2
Belső lakóövezet	60,8	81,2	37,2	59,7
Külső lakóövezet	55,3	80,8	27,4	59,2
Lakótelepek	74,0	95,1	60,0	99,3
Csatolt települések	57,4	85,1	18,0	65,2
Külterület	33,8	64,2	16,3	30,7
Összes	66,6	88,2	42,6	75,3

[91] Az 1980. évi népszámlálás. 6. b. Szeged népessége és társadalma. KSH Bp., 1983. 50.

A korszerű fölszereltségű lakások aránya az Odessza, Tarján, Északi városrész és az épülő Újrókus nevű lakótelepeken volt a legmagasabb. Utánuk a Belváros, a belső városrész következett, ahol ugyan a gázzal ellátott lakások valamivel nagyobb arányt értek el, de a fürdőszobásoké alacsonyabb volt, mint az új lakótelepeken.

Figyelemre méltó fejlemény, hogy a csatolt településeken mind a gázzal, mind a fürdőszobával ellátott lakások magasabb arányt képviseltek, mint a külső lakóövezetben, vagyis a Körtöltésen kívüli régi lakótelepeken. Ez azt bizonyította, hogy a csatolt öt községben lakó szövetkezeti parasztok, valamint az ipari munkások és más foglalkozásúak jobban ki tudták használni a háztáji gazdálkodás és a mezőgazdasági kistermelés nyújtotta lehetőségeket jövedelmük gyarapítására, mint a régi lakótelepeken élők.

A külterületi, tanyai lakások tulajdonosai, lakói nélkülözték leginkább a korszerű fölszereltség, a gázzal való ellátottság és a fürdőszoba előnyét. A külterületi lakosság aránya azonban az öt község városhoz csatolása ellenére az 1970-es 1,9%-ról 1980-ra 1,5%-ra csökkent. Az 1970-es évtizedben sok tanyai lakos költözött a városba, illetve az öt községbe.

Az adatok szerint a legkedvezőbb lakásösszetételű városrészt az új lakótelepek képezték, ahol a két szobás lakások mintegy 60%-ot, a három és több szobásak több mint 35%-ot tettek ki, az egyszobásaké elenyésző, mindössze 4,6%-ot képviselt. A Belvárosban és a többi belső körzetben igen magas arányt tettek ki az egyszobás lakások, amelyek többsége minden bizonnyal a régi építésű nagy lakások megosztásából keletkezett. Kedvezően alakult a csatolt községek lakásainak összetétele is: a kétszobások az állománynak több mint felét alkották, a három és több szobásak aránya valamivel meghaladta a 30%-ot, az egyszobásoké pedig csak 16,2%-ot tett ki. Továbbra is a külső lakóövezetet jellemezte a viszonylag elmaradott, kedvezőtlen lakásösszetétel. Itt továbbra is sok, több mint 26%-nyi egyszobás lakást lehetett találni, amelyeknek jelentős része sem vízvezetékkel, sem fürdőszobával, sem vízöblítéses WC-vel nem rendelkezett. Itt számláltak 3 és több szobás lakások közül a legkevesebbet. A külterület lakásviszonyai még szegényesebb képet mutattak.[92]

A városrészek lakásviszonyainak sajátos vonásait tükrözik a száz lakásra jutó lakók számának változásáról számot adó adatok.

A külterületet nem számítva 1970-ben a száz lakásra jutó lakosok száma legmagasabb a Belvárosban és a csatolt településeken volt. Ez bizonyára abból adódott, hogy a belvárosi régi nagy alapterületű lakásokban, valamint a városhoz csatolt öt községben több- illetve kétgenerációs családok nagyobb számban éltek együtt. Ekkor a hagyományos nagycsalád még uralkodott az egyébként nem nagy létszámú külterületi, tanyai lakosság körében.

[92] Uo. 51.

A 100 lakásra jutó lakók számának változása 1970–1980 között[93]

Városrész	100 lakásra jutó lakó	
	1970	1980
Belváros	343	258
Belső városrész	323	249
Belső lakóövezet	323	277
Külső lakóövezet	325	298
Lakótelepek	304	303
Csatolt települések	339	320
Külterület	460	268
Összesen	335	293

Az 1970-es évtizedben a nagyarányú lakásépítés azt eredményezte, hogy az idős szülőkkel együtt élő fiatal házaspárok, családok új lakásba költöztek, és ennek következtében a Belvárosban, a város belső körzeteiben csökkent a száz lakásra jutó lakók száma. Ez a csökkenés azonban jóval kisebb arányt mutatott a csatolt településeken és a külső lakóövezetben, vagyis a Körtöltésen kívüli lakótelepeken, ahol egyelőre kevesebben jutottak új lakáshoz. Az ekkorra jórészt kiépült új lakótelepeken a száz lakásra jutó lakók száma 300 körül stabilizálódott. A száz lakásra jutó lakók száma legnagyobb arányban a külterületi, tanyai lakásoknál csökkent (460-ról 268-ra), ami azt tükrözte, hogy a korábban itt lakó fiatal házaspárok, családok többsége a városba költözött. A tanyai lakásokban szinte csak az idősek maradtak.

A különféle városrészek társadalmi jellegzetességeit meghatározta, hogy az ott lakók iskolázottsága, műveltsége milyen szintet ért el, és hogyan változott.

A 15 éven felüliek között az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya 1970-ben és 1980-ban (%)[94]

Városrész	1970	1980
Belváros	79,7	82,8
Belső városrész	73,3	77,8
Belső lakóövezet	62,5	70,8
Külső lakóövezet	53,0	63,9
Lakótelepek	66,9	87,0
Csatolt települések	46,8	64,2
Külterület	50,8	60,1
Összesen	62,8	75,2

[93] Uo. 51.
[94] Uo. 45.

Az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya legmagasabb a lakótelepeken volt, ahol többségben fiatal, gyermekes családok éltek. Továbbá a belső városrészekben, ahol főleg értelmiségiek, ügyintéző, ügyviteli alkalmazottak, szolgáltató vállalatok és intézmények aktív keresői laktak. A belső városrészekből kifelé haladva csökkent az iskolázottak aránya, a legalacsonyabb szint a külterületen, a külső lakóövezetben és a csatolt településeken volt. Kedvezőnek ítélhető azonban, hogy 1970 és 1980 között mindenütt jelentősen javult az általános iskola 8. osztályát végzettek aránya.

Életmód szempontjából a városrészek négy jellegzetes területe, körzete alakult ki a lakáskörülmények, a lakóhelyi viszonyok és a műveltségi szint különbségei alapján. Az első sajátos területet a Belváros és a hozzá kapcsolódó belső városrészek tették ki, ahol a város 1-2-3 emeletes régi épületei a házak többségét alkották. E körzetekben elsősorban középkorú és idősebb értelmiségiek, valamint alkalmazottak laktak, akik már többségben a szüleiktől örökölték városi életmódjukat.

A másik jellegzetes körzetet az újonnan épült, magas, többségében 10 emeletes panelépületekből álló lakótelepek képezték, amelyek már egy új, nagyvárosi korszak eljövetelét hirdették. A többségében fiatal és középkorú gyermekes családok viszonylag hamar hozzászoktak a magas épületekhez, a nagyvárosi körülményekhez.

Újszeged többségében kertes családi házaival, felújított és újonnan épült villáival Szegednek egyre inkább kertvárosává fejlődött. Hozzá csatlakoztak a városhoz csatolt települések, ahol szintén folyamatosan gyarapodtak az emeletes, három és több szobás, kertes családi házak. A jobb módú városiak közül jó néhányan e településeken építettek maguknak korszerű, kertes családi házat.

Végül a Körtöltésen kívüli, régi lakótelepek is megőrizték jellegzetességüket. Jelentős részükben a családi házak kis, szűk telken épültek, csak bővítésre, némi korszerűsítésre nyílt lehetőség, terjeszkedésre alig. A kis telkeken a kert növelésére, a háztáji termelés bővítésére nem volt mód. Csak néhány helyen nyílt arra lehetőség, hogy új parcellázás révén nagyobb telkeken már korszerűbb, emeletes családi házat építsenek.

A nagyarányú lakásépítés folyamatában a várostervezés kevés figyelmet fordított arra, hogy az új lakótelepeken és az átalakuló, sok új lakóépületet befogadó városrészekben olyan tereket alakítson ki, amelyek a helyi társadalmi közélet helyéül szolgálnának, otthonossá, emberivé tennék az újonnan épült házrengeteget. Kisebb-nagyobb terek találhatók ugyan az új városrészekben, de a társas élet, a helyi közélet fórumai nem, vagy alig alakultak ki. Mindezt nehezíti és akadályozza, hogy valamiféle helyi közösségi ház vagy az együttlétet, valamint a közművelődést szolgáló épület alig található ezekben a körzetekben.

Az 1950-es és 1960-as években létrejött termelőszövetkezetek — erőteljes pártállami ellenőrzés alatt — nemcsak gazdasági, hanem helyi társadalmi szervezetként is működtek. Ez érvényesült a város és a csatolt települések téeszeinek, a tápéi háziipari szövetkezetnek a tevékenységében.

Természetesen a városrészekben, az új és a régi lakótelepeken, valamint a csatolt településeken léteztek az állampárt lakókörzeti szervezetei. Ezek azonban — jellegüknél fogva, vagyis mivel csak párttagokat tömörítettek — nem a helyi társadalmi élet fórumaiként, hanem inkább a lakosság politikai ellenőrzésének szerveiként tevékenykedtek. Mellettük a Hazafias Népfront lakókörzeti bizottságai formális szerepet töltöttek be, nagyon korlátozott önállósággal rendelkeztek, és pártirányítás alatt működtek.

5. AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEK VÁLTOZÁSA, KISPOLGÁROSODÁS

A társadalmi rétegek, továbbá a városrészek közötti különbségek ellenére a helyi lakosság életmódjában az egész tárgyalt időszakban végeredményben folyamatos kiegyenlítődés ment végbe. E folyamat az 1960-as évtizedben kezdett meggyorsulni, és már az 1970-es években azt eredményezte, hogy a városban majdnem minden család rendelkezett olyan háztartási gépekkel, felszereléssel, mint a mosógép, a porszívó, a hűtőszekrény. A rádiókészülék mellett pedig általánossá vált a tv-készülék használata.

A KSH 1981-ben a megyében illetve a Dél-Alföldön végzett reprezentatív fölmérése szerint a munkáscsaládoknál száz háztartásra 107, a szövetkezeti parasztoknál 93, a kettős jövedelműeknél 103, a szellemi dolgozóknál 112 tv-készülék jutott.[95]

A családok ebben az időben egyre inkább arra törekedtek, hogy szabadidejüket hasznosan töltsék el. Továbbá az is vezette őket, hogy megtakarított pénzüket, hasznot hajtó célra fordítsák. Egyre többen vásároltak hétvégi kertet, ahol zöldséget termesztettek, gyümölcsfákat és szőlőt telepítettek.

Az 1960-as évek második felétől kezdődően a város és később a Szegedhez csatolt Dorozsma határában több hullámban nagy arányú parcellázást hajtottak végre, néhányszáz négyzetméteres hétvégi kerteket alakítottak ki, amelyeket városi lakosok vásároltak meg. Dorozsma határában a Sziksós és a Subasa nevű határrészen, Újszegeden a Traktor utca két oldalán, Baktóban és másutt együttesen több mint 10 ezer hétvégi kiskert jött létre, amelyet tulajdonosaik betelepítettek gyümölcsfákkal, szőlővel, és legtöbbjén az évek során hétvégi ház épült.

Jónéhány szegedi család a szomszédos községek (Domaszék, Sándorfalva, Szatymaz, Zsombó, stb.) határában vásárolt kiskertet, ahol nem kevesen vállalkozási céllal folytattak belterjes kertészeti termelést. A tárgyalt időszak végére, az 1980-as években többségében a jól gondozott hétvégi kiskertek tömbjei igen szép, színes látványt nyújtottak. Legtöbbjükben változatos kül-

[95] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1981. 211.

sejű, szerényebb, kisebb-nagyobb, néhol villaszerű épületek álltak. Sokat közülük már lakásnak használtak.

A lakások és a háztartások korszerűsödése, a magántulajdonú személygépkocsi-állomány gyarapodása, a háztáji és mezőgazdasági kistermelés szerepének növekedése, a hétvégi kertek nagyarányú gyarapodása már változásról, a gazdasági polgárosodás előrehaladásáról tanúskodott. A gazdasági polgárosodás azonban egészen a rendszerváltozásig korlátozott maradt. A korlátokat mind a különben enyhülő pártállami diktatúra, vagyis a politikai rendszer zártsága, mind az államszocialista gazdasági rendszer jelentette: mind az ipari, kereskedelmi, szolgáltató, mind a mezőgazdasági kisvállalkozások szűk korlátok között mozoghattak. A rendszerváltozás bekövetkeztéig mikrojellegűek maradtak, nem válhattak, nem fejlődhettek még jól működő kis- vagy középvállalkozássá. A kibontakozó polgárosodás tehát gyakorlatilag gazdasági tekintetben kispolgárosodást jelentett. Társadalmi vonatkozásban pedig egyértelműen kispolgárosodásnak tekinthető. Már csak azért is, mert a pártállami diktatúra, az egypártrendszer egyértelműen kizárta a politikai jellegű polgárosodás lehetőségét.

Egy, a fő társadalmi rétegek körében végzett fölmérésből, amely a szocialista életfelfogás kialakulásáról tudakozódott, az derült ki, hogy az emberek a munka mellett a pénz- és a jövedelemszerzést tekintik fő életcéljuknak. A vizsgálat arra is kiterjedt, hogy a közvélekedés mi alapján ítéli meg az embereket, mit tekintenek a legfontosabb emberi értékmérőnek.

Az emberek megítélésének fő tényezői a társadalmi csoportokban (%)[96]

Megnevezés	Munkás	Paraszt	Értelmiségi	Alkalmazott
Munka	46	65	23	29
Szakmai tudás	18	9	18	23
Állás, beosztás	17	12	34	22
Pénz, jövedelem	4	1	15	7

A felmérésben részt vevő munkások és parasztok mintegy kétharmada a munkát és a szakmai tudást tekintette a legfőbb emberi értékmérőnek. Az értelmiségiek és az alkalmazottak ezt kevésbé fogadták el, nagyobb szerepet tulajdonítottak az állásnak, valamint a beosztásnak. Az emberek megítélésében a pénz, a jövedelem szerepét az értelmiségiek és alkalmazottak jóval nagyobbnak vélték, mint a munkások és a parasztok. E két társadalmi csoport tagjai — minden bizonnyal — a fizikai munkával szerzett jövedelmet tartották fontosnak, az értelmiségiek pedig a másodállással, mellékfoglalkozással, szellemi vállalkozással szerzettet.

[96] TAMASI MIHÁLY 1972.

A felmérés adatainak realitásában azonban némileg kételkednünk kell. Hiszen ebben az időben már általánosan tapasztalni lehetett, hogy a pénz, a jövedelemszerzés egyre nagyobb szerepet tölt be az emberek életében, és ez megítélésükben is egyre fontosabb szerepet játszik. Arról lehet szó, hogy a felmérésben résztvevők jelentős része tudta, hogy a szocialista ideológia szerint a pénznek, a jövedelemnek nem szabad szerepet kapnia az emberek megítélésében, hanem csakis a munkának, a szakképzettségnek és a tudásnak.

Erre az időre a társadalmi közgondolkodásban az életcélok tekintetében városunkban — mint országosan — négyfajta értékrend alakult ki az emberek között.[97]

Régóta létezett, és az új viszonyoknak megfelelően némi módosulással érvényesült a hagyományos értékrend, amely a család érdekeit, céljait állította előtérbe. A város mezőgazdasági népességénél, de a régi lakótelepeken lakó munkásoknál is uralkodó szerepet töltött be ez az értékrend.

A polgári, individualista értékek befolyása a mellékjövedelemre egyre nagyobb mértékben szert tevő értelmiségiek, kisvállalkozók, szakmunkások, továbbá a háztáji és mezőgazdasági kistermelésben résztvevők körében kezdett növekedni. Ennek az értékrendnek a képviselői az egyéni anyagi, gazdasági érvényesülést tekintették elsőrendű életcéljuknak. Szinte minden életmegnyilvánulásukat egyéni érdekeiknek rendelték alá. A polgári, individualista értékrend a munkások és a városi lakosság körében is egyre inkább kezdett tért hódítani.

Az alkalmazottak, valamint a hivatalnokok és a mellékkeresettel nem rendelkező értelmiségiek nagy része a hivatali ranglétrán való előrejutást, a pozíciót tekintette legfőbb életcéljának. A bürokrata szemlélet jellemezte ennek az értékrendnek a képviselőit.

Végül városunkban is tapasztalni lehetett az utópista, anarchista értékrend némi térhódítását, amelynek a fő jellemzőjeként a fennálló viszonyokkal szembeni elégedetlenség nyilvánult meg.

Az 1980-as évek első felében a fő társadalmi rétegek jövedelmi szintje tovább emelkedett, bár a növekvő infláció a jövedelmek vásárlóértékét nagymértékben mérsékelte.

A háztartások egy főre jutó évi kiadásának alakulása jövedelmük változását tükrözte. Érdekes módon 1983-ban a szövetkezeti parasztság jövedelme meghaladta minden más társadalmi csoportét. Ennek ellenére a szellemi dolgozók anyagi viszonyai mind 1980-ban, mind 1985-ben jóval kedvezőbben alakultak, mint a többi társadalmi csoporté. Az évtized közepére mind a kettős jövedelműek, mind a parasztok jövedelmének növekedése némileg

[97] VALUCH TIBOR 2002. 267–268.

mérséklődött, de a munkásoké még így is jelentősen elmaradt e két társadalmi csoportétól.[98]

A társadalmi rétegek életmódbeli különbségeinek korábban tapasztalt kiegyenlítődési folyamata az 1980-as évek második felében megállt. A KSH megyei igazgatósága által végzett reprezentatív fölmérések adataiból újra a különbségek növekedési tendenciája olvasható ki.

A társadalmi csoportok egy főre jutó évi fogyasztásának értéke és megoszlása 1987-ben (Ft)[99]

Megnevezés	Munkás	Szellemi dolgozó	Paraszt
Összes	59 726	85 452	66 893
Ebből élelmiszer	15 996	17 120	17 060
ruházkodás	4 885	7 362	5 289
lakásfenntartás	4 417	6 104	4 465
háztartás- és lakásfelszerelés	3 218	6 028	3 997
egészségügyi	950	2 223	974
művelődési	2 549	8 220	2 532
építés, ingatlanvásárlás	8 367	11 271	4 830

Föltűnő, hogy a munkások jövedelmét nemcsak a szellemi dolgozóké, hanem a parasztoké is nagymértékben fölülmúlta. A szellemi dolgozók anyagi viszonyai jóval kedvezőbben alakultak, mint a másik két társadalmi rétegé. Ha emellet figyelembe vesszük, hogy a szellemi dolgozók csoportján belül ugyancsak nagyok voltak a különbségek a jól kereső értelmiségiek és az ügyintéző alkalmazottak között, akkor még inkább nyilvánvaló, hogy a fő társadalmi csoportok életmódjában meglévő különbségek nemcsak megmaradtak, hanem ebben az időben újra növekedni kezdtek.

Az élelmiszerre fordított kiadások összege nagyjából azonos szintet ért el, de a munkásoké érezhetően alacsonyabb volt. A munkások ruházkodásra fordított kiadásai is elmaradtak a másik két társadalmi csoporté mögött. Lakásfenntartásra a szellemi dolgozók fordítottak legnagyobb összeget. A háztartás- és lakásfelszerelési költségek tekintetében a különbség még inkább nőtt. Az egészségügyi és különösen a művelődési kiadásoknál a szellemi dolgozók előnye még nagyobb méreteket öltött mint korábban. Figyelemre méltó, hogy ebben az időben már a szellemi dolgozók és a munkások jóval nagyobb összeget költöttek lakásépítésre, ingatlanvásárlásra, mint a parasztok.

A háztáji gazdálkodásnak a paraszti jövedelmek növekedésére gyakorolt kedvező hatását látva a munkások egyre inkább követelték, hogy teremtsék

[98] Csongrád megye statisztikai évkönyvei 1982. 162–163., 1985. 171–173.
[99] Csongrád megye statisztikai évkönyve 1987. 170–171.

meg számukra az ún. ipari háztáji lehetőségét. Az 1980-as években így jöttek létre a vállalati gazdasági munkaközösségek (vgmk-k), amelyek lehetőséget teremtettek arra, hogy az üzemekben és vállalatoknál munkáscsoportok a hivatalos munkaidőn kívül bizonyos termelési vagy más feladatokat vállaljanak, és így külön jövedelemhez juthassanak. A város üzemeiben jó néhány ilyen vállalati gazdasági munkaközösség jött létre és működött. Később önálló, vállalatokon kívüli gazdasági munkaközösségek (gmk-k) is alakultak.

A város lakosságának legkülönfélébb rétegei keresték a törvényes és nem egészen törvényes lehetőségeit annak, hogy hivatalos munkájuk és munkahelyük mellett másodállás, mellékfoglalkozás révén vagy más módon külön jövedelemhez jussanak a szürke- és feketegazdaságban. Az ebben az időben végzett országos fölmérés illetve becslés szerint az ún. második gazdaságban a népességnek csak mintegy 26,3%-a nem vett részt, viszont önellátó mezőgazdasági kistermeléssel foglalkozott 31,6%, árutermelő mezőgazdasági termelést pedig 25,6%-a végzett. Vagyis a népesség mintegy 57%-a folytatott háztáji és kisegítő mezőgazdasági termelést. A népesség 16,5%-a a nem mezőgazdasági jellegű második gazdaság nyújtotta lehetőségeket használta ki. Létszámukat a kutatók az egyes — működési területeknek megfelelően — a következő arányban határozták meg, illetve becsülték. A különféle kisvállalkozók (iparosok, kiskereskedők, taxisok, fuvarozók, szolgáltató, szellemi, értelmiségi kisvállalkozók) együttesen 10-15%-ot tettek ki. A borravalós, hálapénzes szakmák képviselői ugyanilyen részarányt képviseltek. A másod- és mellékállást vállalók, akiknek többsége értelmiségi volt, mintegy 8-10%-ot alkottak. Ugyancsak főleg értelmiségiek végeztek szerződéses és megbízásos munkát. A többi csoportot az albérlet és más ingatlanok bérbeadásából jövedelemhez jutók tették ki.[100]

Nagyjából ugyancsak ugyanezek az arányok jellemezték a városban az 1980-as években kialakult viszonyokat. A legkülönfélébb legális és nem egészen legális módszerekkel történő jövedelemszerzés ekkor már áthatotta a város társadalmának jelentős részét. A kialakult életmód sajátos, de tartósnak tűnő megnyilvánulásának tekinthető a főleg külföldi „seftelők" által behozott olcsó áruk piaca („lengyel piac"), amely végül a Cserepes sori piac formájában nyert polgárjogot. Ugyancsak ilyen jellegűnek tekinthető az ún. bevásárló-turizmus kialakulása az 1980-as években.

A kispolgári életszint ebben az időben viszonylag korszerű fölszereltségű lakás, személygépkocsi, hétvégi kiskert birtoklását, nyári üdülést vagy külföldi turistautat jelentett. A város lakosságának többsége erre az időre ezt elérte.

A lakások felszereltségének színvonalában városunk némileg elmaradt Budapesttől, de a legtöbb mutató tekintetében továbbra is megelőzte Debrecent, Kecskemétet és Pécset.

[100] Tamasi Mihály 2003. 21–23.

A lakások felszereltsége Szegeden, Budapesten és az említett városokban 1990-ben (%)[101]

Város	Vízvezeték	Gázellátottság	Vízöblítéses WC	Szennyvíz-elvezetés
Szeged	95,6	89,8	89,1	96,0
Budapest	98,5	84,5	90,7	99,9
Debrecen	92,9	73,3	88,8	93,6
Kecskemét	88,0	93,3	79,9	88,8
Pécs	96,6	72,9	91,4	97,3

Városunk csak a gázellátottság színvonalában előzte meg a fővárost és Pécset, a többi mutató tekintetében elmaradt e két várostól. Az összes adatot figyelembe véve az említett városok közötti színvonalbeli különbségek csökkentek.

A népesség anyagi viszonyaiban, életkörülményeiben végbement változások némileg befolyásolták életfelfogását, családmodelljének alakulását is.

A családok megoszlása a gyermekek száma szerint 1980-ban és 1990-ben (%)[102]

Gyermekszám	1980	1990
0	35,2	40,4
1	34,6	26,7
2	25,6	27,3
3	3,7	4,7
4-x	0,9	0,9
Összesen	100,0	100,0

Összességében a gyermekvállalási kedv csökkent. Az viszont kedvezőnek ítélhető, hogy a 2 és 3 gyermekes családok aránya nőtt, az 1 gyermekeseké csökkent.

Az 1990. évi népszámlálás szerint a családok száma a városban megközelítette a 39 ezret. A családi viszonyokat az is jellemezte, hogy az 1 szülőből és gyermekből álló családok száma majdnem elérte a 8 ezret. További meghökkentő adat, hogy az 1 személyből álló háztartások száma majdnem elérte a 20 ezret. Ez mindenképpen a népesség elöregedésével, és a válások szaporodásával függött össze. A régi többgenerációs (nagyszülők- szülők-gyermekek) családmodell szinte teljesen megszűnt. A nagyszülők általában külön családot alkottak, külön lakásban laktak, külön háztartást vezettek. Ha

[101] Az 1990. évi népszámlálás. Budapest, Csongrád, Hajdú-Bihar, Bács-Kiskun és Baranya megye kötetei. KSH. Bp., 1993. A lakott lakások felszereltsége.

[102] NÉPSZÁMLÁLÁS 1990. 209.

nagyszülőkből álló házaspár egyik vagy másik tagja meghalt, az életben maradt személy magára maradt. 1970 óta egyre gyarapodott az egyszemélyes háztartások száma. 1970-ben összesen 44 895 háztartás létezett a városban, amelyből 11 986, vagyis 26,1% volt az egyszemélyes. 1990-ben a népszámlálás 68 893 háztartást talált a városban, amelyből már 29%-ot tettek ki az egyszemélyesek. Többségük minden bizonnyal szerény anyagi körülmények között tartotta fenn magát.[103]

A nehéz körülmények között élő idős emberek számának gyarapodása, valamint a munkanélküliek növekvő rétegének megjelenése azt jelentette, hogy az életmódbeli különbségek kiegyenlítődésének korábban tapasztalt folyamata megtorpant, sőt új különbségek kezdtek kialakulni. Méghozzá két oldalról is. Az említett nehéz körülmények közé került idősek és a munkanélküliek életmódja nemcsak hogy nem érte el a város lakossága életmódjának átlagos szintjét, hanem a leszakadás tüneteit kezdte mutatni.

Ugyanakkor az 1980-as évek végén már tapasztalható volt a felső középosztálybeli, polgári életforma kialakulása, amelyet modernül fölszerelt, sok szobás, emeletes lakóépület, esetleg kertvárosi villa, nyugati márkájú drága személygépkocsik, tiszai motoros hajó és Európa vagy távolabbi földrészek divatos üdülőhelyeire való rendszeres utazás jellemzett. A lakosság életmódjában tehát újfajta különbségek jelentek meg, újfajta rétegződés kezdődött.

Szeged népességének az 1944–1990 közötti korszakban bekövetkezett változásairól összefoglalóan a következők állapíthatók meg. 1944–45-ben a Délvidékről menekültek áradatával jelentősen felduzzadt, később a helyzet normalizálásával, a menekültek egy részének távozásával a város lakossága csökkent. Nagy érvágást jelentett lélekszáma tekintetében az 1950. évi közigazgatási átszervezés, amelynek során nagy kiterjedésű tanyavilágában önálló községek alakultak, s így népessége 46 ezerrel csökkent, ami azt jelentette, hogy megszűnt a városok sorrendjében a Budapest utáni második helye. Ezután a Ratkó-korszakban bekövetkezett növekvő természetes szaporodásának, a vidékről érkezőknek köszönhetően, majd az öt városhoz közeli községnek az 1970-es évek közepén Szegedhez csatolásával népessége újra gyarapodni kezdett. Némi hullámzással a korszak végére lélekszáma meghaladta a 175 ezret.

Társadalmi viszonyaiban a legnagyobb változást az 1950. évi közigazgatási átszervezés jelentette, amellyel mezőgazdasági népességének nagy részét elvesztette. Így ipari, városi jellege megerősödött. Az államszocialista rendszer kialakulásával társadalmi viszonyaiban, a társadalmi rétegek között kiegyenlítődés, homogenizálódás ment végbe. A felszín alatt azonban továbbra is jelentős jövedelmi és életmódbeli különbségek maradtak, amelyek a helyi társadalom területi különbségeit döntően meghatározták.

[103] Uo. 202.

A helyi iparosítás nyomán az 1960-as években a város társadalmának ipari jellege erősödött, később azonban a szolgáltató ágak és a bennük foglalkoztatottak, az értelmiségiek, valamint az alkalmazottak szerepe növekedett. Az 1980-as években a kisvállalkozások térhódításával tapasztalható volt a lazuló pártállami diktatúra keretei között némi gazdasági polgárosodás, és a rendszerváltozás egy szűk kisvállalkozói, polgárosodó réteget talált a város társadalmában.

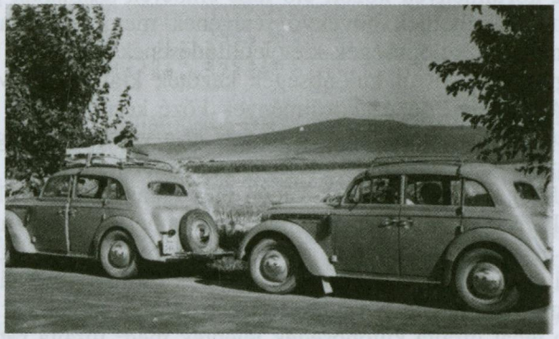

63. Moszkvics 401-es, 1950-es évek második fele

A társadalom alrendszerei

I. KÖZIGAZGATÁS

1. A KÖZIGAZGATÁS ÁTALAKULÁSA

Szegedet 1944. október 11-én foglalta el a szovjet haderő. Ennek nyomán kezdődött el a helyi közigazgatás újjászervezése — egyelőre provizórikus jelleggel. Így 1944. december 2-án alakult meg a Szegedi Nemzeti Bizottság, amely az első volt az ország egyéb településein létrejövő, hasonló szervek közül.[1] E bizottság az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásáig, valamint az Ideiglenes Nemzeti Kormány hatókörének a déli országrészre való kiterjesztéséig az államhatalom tényleges megtestesítője volt Szegeden.[2] Összetételét tekintve kezdettől fogva az akkori öt demokratikus párt, valamint a szabad szakszervezetek paritásán alapult: a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Szabad Szakszervezetek, a Független Kisgazdapárt, a Polgári Demokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt vett benne részt.[3] A bizottság első elnöke Balogh István, volt alsóközponti plébános és kisgazdapárti, első titkára Gombkötő Péter kommunista párti szegedi lakos lett. 1945. április 13-tól az elnöki teendőket Donászy Kálmán hírlapíró vette át.

Tevékenységét tekintve általános hatáskörben intézte Szeged és a környező települések, valamint a tanyavilág főbb közigazgatási és a helyi hatalomgyakorlással összefüggő ügyeit a törvényhatósági intézmények megszerveződéséig. Példáját országszerte követték; közelebbről Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék településeinek sorra alakuló nemzeti bizottságaira gyakorolt kiemelkedő hatást.[4] Tevékenységéből — a fontosabb közigazgatási teendők vitele és az állampolgárok életének szervezése mellett — alkotmánytörténetileg is kiemelendő az első népbírósági rendelet

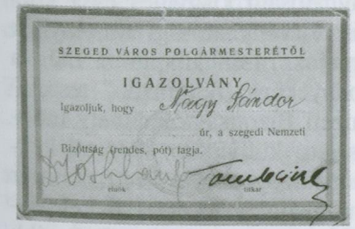
SZEGED VÁROS POLGÁRMESTERÉTŐL

IGAZOLVÁNY

Igazoljuk, hogy Nagy Sándor

úr, a szegedi Nemzeti

Bizottság rendes, póty tagja.

64. Nemzeti bizottsági igazolvány

[1] Átfogó irodalomként l. CSIZMADIA ANDOR 1964. 187–196.; CSIZMADIA ANDOR 1960.; BEÉR JÁNOS 1962. 81–91.; BALÁZS BÉLA 1955.

[2] RUSZOLY JÓZSEF 2006/a. 29.

[3] RUSZOLY JÓZSEF 1999/a. 85.

[4] RUSZOLY JÓZSEF 2006/b. 32–97.

1945. január 4-én történő kibocsátása, amellyel a háborús bűnök, valamint a nyilas, fasiszta és németbarát elemek által a múltban elkövetett káros cselekmények miatti felelősségre vonást alapozta meg.[5]

A törvényhatósági közigazgatás újjászervezése is megindult 1944 decemberében. A korábbi törvényhatósági bizottság (1929: XXX. tc. 1–33. §) összehívására nem került sor,[6] helyette már a nemzeti bizottság megalakulása előtt megállapodás született egy hatvantagú városi képviselő testület felállításáról. Kezdetben csupán tanácsadó szervül szánták a szegedi politikai szervezetek egyenlő képviselete alapján, ám a kommunisták kezdeményezésére végül mégis arányosan, a pártokat súlyozva, a helyi erőviszonyokhoz igazodva osztották el a mandátumokat. Így benne az MKP és az FKGP 15–15, az SZSZ 12, az SZDP 10, a PDP és az NPP 9–9 tagsági helyet tudhatott magáénak. Először december 27-én ült össze a közgyűlés immár nem tanácsadóként, hanem — elődjeihez hasonlóan — határozathozatali joggal.[7] Jelentősége leginkább abban állt, hogy — bár csak három ülést tartott — a „városi népképviselet" e sajátos szerve a törvényhatóságok újjáalakításáról rendelkező 14/1945. ME. számú rendelet kibocsátása előtt már ténylegesen működött — ezzel ugyancsak „megelőzte" Szeged saját korát (kormányát).

Az említett rendelet a törvényhatósági jogú városok önkormányzati testületei tagjainak számát az 1929. évi XXX. tc-ben meghatározott szám felében állapította meg, ez Szegeden eredendően 207 rendes és 89 póttagot jelentett. Karácsonyi Ferenc kommunista párti főispán 1945 márciusában kérte hivatalosan a nemzeti bizottságot, hogy a már meglévő törvényhatósági bizottság tagjainak számát a rendeletre tekintettel emelje fel 120-ra. A nemzeti bizottság a döntést a pártközi bizottságnak engedte át március 5-én. Ugyanakkor egyben határoztak a városi tanács újjáalakításáról is, amely de facto már 1944. november 28. óta tevékenykedett Valentiny Ágoston polgármester mellett. A jórészt Bibó István által fogalmazott 1030/1945. ME. rendelettel az ideiglenes kormányzat elrendelte a törvényhatósági kisgyűlés és a közigazgatási bizottság megalakítását a harmadik törvényhatósági törvénynek megfelelően (1929). E szervek összetételét május 14-én állapította meg a nemzeti bizottság.[8] Az újjászerveződés eredményeként „feltámadó" testületek teljesen függetlenné váltak a Szegedi Nemzeti Bizottságtól, amely utóbbinak tevékenysége így egyre inkább formális lett, különösen 1946-tól kezdődően. A nemzeti bizottságok országszerte, így Szegeden is 1949. február 1-jén s az azt követő napokban szüntették be munkájukat.[9] Létezésükkel párhuzamosan a polgári kori törvényhatósági rendszer és szervezet élt tovább

[5] RUSZOLY JÓZSEF 2006/a. 19–31.

[6] A törvényhatósági intézményrendszerről részletesen l. RUSZOLY JÓZSEF 2004.

[7] RUSZOLY JÓZSEF 1999/a. 85–86.

[8] RUSZOLY JÓZSEF 1999/b. 88–89.

[9] RUSZOLY JÓZSEF 2002. 345.

1950-ig — Szegeden Dénes Leó polgármester vezetésével (1945. augusztus 24–1950. augusztus 14.).

Az 1949. évi XX. törvénybe foglalt első — és formailag máig egyetlen — kartális alkotmányunk az államhatalom gyakorlása helyi szerveiként a tanácsokat jelölte meg (Alk. 29–35. §). Az akkori új államjogi rendszerben ezen intézmények nem az önkormányzatiság, hanem az államhatalom egységességének elve szerint szerveződtek meg, mivel a népköztársaságok következetesen tagadták a hatalmi ágak megosztásának mind horizontális, mind vertikális értelemben vett szükségességét. A minden szempontból egységesnek szánt államszervezet területi közigazgatási struktúráját a szovjet mintájú munkás-paraszt tanácsrendszer valósította meg, amelynek gyökerei az első szovjet-orosz alkotmányban (1918) keresendők.[10] A Szovjetunió későbbi szövetségi alkotmányai és bennük a szovjetek (1924, 1936, 1977) — mint a szocialista jellegű alkotmányok kiinduló példái — mintául szolgáltak 1945 után valamennyi népi demokratikus köztársaság számára Kelet-Közép- és Dél-Európában (Albánia 1946, Bulgária 1947, Csehszlovákia 1948, Jugoszlávia 1946, Lengyelország 1947 és 1950, Német Demokratikus Köztársaság 1949, Románia 1948).[11]

A magyar alkotmány 35. §-ába foglalt rendelkezés végrehajtásaként 1949 őszén vette kezdetét az új típusú közigazgatási rendszer kialakítása hazánkban — valójában moszkvai utasításra. Ennek nyomán az országgyűlés 1950-ben alkotta meg az első „tanácstörvényt", amelyet 1950. május 18-án hirdettek ki (1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról). Ezt a népköztársaság fennállásának idején további két tanácstörvény követte (az 1954. évi X. tv. és az 1971. évi I. tv.).[12]

Az első tanácsok országszerte, így Szegeden is az ideiglenesség jegyében alakultak meg 1950. augusztus 15-én. Az e tárgyban július 15-én kiadott 196/1950. számú minisztertanácsi rendelet egyúttal arról is rendelkezett, hogy Szeged város közvetlenül a Csongrád megyei tanács alá tartozik majd; e tekintetben tanácsa a járási tanácsok joghelyzetével osztozott (1. §).

Az alakuló ülésen a Magyar Függetlenségi Népfront képviseletében[13] Zombori János elnökölt.[14] Ünnepi hangulatban üdvözölte a megjelenteket, és

[10] RUSZOLY JÓZSEF 2005. 526–553.; KOVÁCS ISTVÁN 1985. 19–28.; HORVÁTH P.–RÉVÉSZ T.–STIPTA I.–ZLINSZKY J. 1996. 81–110.; HORVÁTH PÁL 1996. 304–321.; DOLMÁNYOS ISTVÁN 1971. 194–198.

[11] Ezen alkotmányok szövegét l. KOVÁCS ISTVÁN 1985. 63–402., egyéb irodalom: HORVÁTH P.–RÉVÉSZ T.–STIPTA I.–ZLINSZKY J. 1996. 245–283.

[12] Átfogó irodalomként l. BEÉR J.–KOVÁCS I.–SZAMEL L. 1964. 347–389.; ANTALFFY GYÖRGY 1967.; RIGÓ I.–BÍRÓ D. 1967.; MÜLLER GYÖRGY 1977.; VÁGI GÁBOR 1982.; VÁGI GÁBOR 1991.; SZILÁGYI GYÖRGY 2003.; BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 187–224.

[13] NÉPFRONT TÖRT. 1977. 143–177.

[14] Törvényerejű rendelet a helyi tanácsok választásáról = DM, 1950. aug. 4. 1., A helyi tanácsok jelentőségéről = DM, 1950. aug. 11. 4., A városi és járási tanácsok jelentősége = DM, 1950. aug. 15. 1., Ma délelőtt 10 órakor [...] = DM, 1950. aug. 15. 3., Megalakult Szeged Város Tanácsa = DM,

mindjárt az újonnan létrejött szerv társadalmi jelentőségét emelte ki mondván, hogy a dolgozó nép a helyi tanácsokban a demokrácia újabb erős pillérét látja. A kor ideológiai és politikai irányának megfelelően emlékeztetett: „a népi demokráciánk minden sikerét a Szovjetunió felszabadító haderejének és Sztálin elvtársnak köszönhetjük, ők törték össze a Horthy-fasizmus [sic!] államhatalmát és bilincseit". A továbbiakban a Magyar Dolgozók Pártja irányításával addig elért eredményeket méltatta — különösen a földreformot és a bankok államosítását —, melyeknek köszönhetően a „hatalom a dolgozó nép kezébe került". Ismertette a tanácsok feladatát; ebben kiemelten felhívta a figyelmet a bürokrácia elleni küzdelemre és a munka megvédésének szükségére a belső és külső ellenségekkel szemben. „A tanácsok létrejöttével megszűnnek az eddigi hiányosságok — folytatta beszédét —, a helyi tanács vezeti a gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységet, előkészíti a gazdasági tervet és költségvetést, ellenőrző és irányító működést fejt ki." A továbbiakban szólt még a párt osztályharcos politikájának érvényesítéséről, mellyel összefüggésben a tanácsok voltak hivatva bebizonyítani, hogy Magyarország képes a szocializmus kialakításának feladatait betölteni: „hozzá kell járulnia a tanácsnak a proletárdiktatúra erősítéséhez, annak a hatalmas frontnak a megszilárdításához, mely a Szovjetunió vezetésével százmilliókat fog össze. A tanácsnak a város gazdájának kell lennie, a tanácstagoknak el kell sajátítani a marxizmust és a leninizmust." A tanácsot a dolgozók legszélesebb tömegszervezeteként értelmezte, amellyel az MDP mozgósítja a lakosságot a társadalmi, gazdasági és kulturális kérdések megoldására. A munkás-paraszt szövetséget említve hangsúlyozta: a dolgozók államhoz fűződő viszonya megváltozik, mivel már nem az ellenséget látják az államhatalom szerveiben, hanem saját intézményük szerveit. Előrevetítette: „Pártunk Rákosi elvtárs vezetésével felszámolja az igazgatás feudális, burzsoá szerkezeti formáját, és a szovjet tapasztalatok segítségével létrehozta a tanácsot"; s mindez szerinte erősíteni volt képes a magyar nép harcát, s egyesíteni azt azon hatalmas békefrontba, melyet a Szovjetunió a béke megvédéséért vezetett.[15] (Már most megjegyezzük, hogy a korszak egészére jellemző volt a szónoki beszédek ekként való szerkesztése.)

E beszédet követően a jegyzőkönyvvezető felolvasta a Népfront által delegált (nem választott!) 101 rendes és 51 póttag nevét,[16] majd az elnök a tanácsot megalakultnak jelentette ki. Az alakuló ülés hatáskörébe tartozott az első végrehajtó bizottság megválasztása is; ekkor a bizottság tizenöt tagból

1950. aug. 16. 1., Alkotmányunk egy év távlatából = DM, 1950. aug. 17. 1., Népköztársaságunk alkotmányáról = DM, 1950. aug. 18. 2.

[15] SZVT jkv. 5201-1/1950. sz. 1950. aug. 15. 1–2.

[16] Szeged város tanácsa első 101 tagjának és 51 póttagjának névjegyzékét l. SZVT jkv. 5201-1/1950. sz. 1950. aug. 15. melléklet.

állt.[17] Ezek után Zombori a tanács első ülése vezetését a frissen megválasztott vb-elnöknek, a korábbi polgármester Dénes Leónak adta át.[18]

A 254/1950. (X. 21.) számú minisztertanácsi rendelet az ideiglenes tanácsok megbízatását megszüntetve 1950. október 22-re írta ki az első tényleges tanácsi választásokat. Az ennek megfelelően megrendezett választásokon a népfront jelöltjei indultak, akiknek nevét október 6-án kellett benyújtani a választási bizottsághoz (valójában ők pártjelöltek voltak, miként a későbbi választások szereplői is). Maga a szavazás október 22-én zajlott. Az eredményeket Szegeden október 31-én hirdették ki, az új tanács pedig az alakuló ülését még aznap megtartotta.[19]

Ezen az ülésen ismét Zombori János a Függetlenségi Népfront Szegedi Bizottsága elnökeként üdvözölte a megválasztott 99 rendes és 51 póttagot. Nyitóbeszédében a demokrácia újabb győzelmeként értékelte a szegedi tanács megválasztását.[20] A beszéd után a tanácstagok felmutatták megbízólevelüket, s ezzel az elnök a tanácsot megalakultnak tekintette.[21] Az alakuló ülés következő napirendi pontja ezúttal is a végrehajtó bizottság tagjainak megválasztása volt.[22] A szegedi tanács állandó bizottságait csak később, 1950. december 15-én alakították meg.[23]

Az első tanácsi időszak tapasztalatait és tanulságait figyelembe véve — és tekintettel a Sztálin halálát Magyarországon is követő politikai változásokra, valamint az MDP III. kongresszusának irányelveire — 1954-ben az országgyűlés új tanácstörvényt alkotott, amelyet az év november 25-én hirdettek ki (1954. évi X. tv.). Egyúttal a tanácsok tagjainak választására vonatko-

[17] Ők a szavazás eredményeként a következő szegedi lakosok lettek: Bárdos Miklós (Polgár u. 1.), Bite Vince (Vaskapu u. 49.), Csuri József (Kisteleki u. 4.), Dénes Leó (Károlyi u. 2/b.), Farkas Istvánné (Csuka u. 6.), Hegedűs László (Sztálin krt. 52.), Juhász Mihály (Petőfitelep XXXIV. 1029.), id. Komócsin Mihály (Bécsi krt. 42.), Krámli András (Dóm tér, Orvostani Vegyészeti Int.), Mison Gusztáv (Kálvin tér 6.), Molnár András (Csendes u. 6.), Nagy István (Arany János u. 2.), özv. Paragi Mihályné (lakása ismeretlen), Zombori János (Április 4. út 53.) és Hegedűs Jenő (Szende Béla u. 12.).

[18] SZVT jkv. 5201-1/1950. sz. 1950. aug. 15. 2–5., melléklet (A vb tagjai) Helyettes elnökül Nagy Istvánt és Hegedűs Jenőt, titkárnak pedig Mison Gusztávot választották meg.

[19] SZVT jkv. 5200-11/1950. (IX. 8.) BM rendelet a helyi tanácsok tagjainak választásáról és az ennek módosításáról szóló 5200-11/1950. (IX. 8.) BM rendelet.

[20] SZVT jkv. 5201-2/1950. sz. 1950. okt. 31. 1., melléklet a tanács tagjainak és póttagjainak névsoráról.

[21] Uo. 2., Tanácstagok járnak élen [...] = DM, 1950. nov. 1. 3.

[22] SZVT jkv. 5201-2/1/1950. sz. 1950. okt. 31. 2., Megtartotta első ülését a Városi Tanács végrehajtó bizottsága = DM, 1950. nov. 3. 3. Az egyhangú szavazás eredményeként a vb a következő személyekből alakult meg: Dénes Leó, Nagy István, Mison Gusztáv, Gerőné Fazekas Erzsébet, Zombori János, Bite Vince, özv. Paragi Mihályné, Molnár András, Huszta Lajos, Hegedűs László, Farkas Istvánné, Tombácz Imre, Ipovicz András, Gera András és Sziráki Klára. A bizottság saját elnökévé ismét Dénes Leót, helyettes elnöknek Nagy Istvánt és Tombácz Imrét, titkárnak pedig Mison Gusztávot tette meg.

[23] SZVT jkv. 5201-3/1/1950. VB sz. 1950. dec. 15. 5. és melléklet (Állandó bizottságok megalakítása), 5201-2/1/1951. t. sz. 1951. ápr. 13. 7. és melléklet (Állandó bizottságok átszervezése).

zó szabályokat törvényi keretek közé foglalták (1954. évi IX. tv.), így a tanácsrendszer történetileg egy új korszakba léphetett.

65. A Tanácsválasztás, szavazólapja, 1954

Az új jogszabályok előkészítésének folyamatában a szegedi tanács 1954. július 28-án tartott rendes ülésén foglalkozott a város minisztertanács alá történő rendelésének kérdésével, amelyre az 1954. évi 9. tvr. nyújtott lehetőséget: a megyék joghatóságából kiemelve közvetlenül a minisztertanács alá voltak rendelhetők a százezer lakoson felüli városok. Ily módon Szeged tanácsa a megyei tanácsokkal emelkedett volna egy közigazgatási szintre, s ezzel kiszakadhatott Csongrád megye tanácsának közvetlen irányító jogköréből.[24]

Az új tanácsi választásokat a Hazafias Népfront[25] jelölései alapján 1954. november 28-ára szervezték meg, amelynek eredményeként az alakuló ülést és a végrehajtó bizottság tagjainak választását az immár megyei jogú város tanácsa december 8-án tartotta.[26]

A törvény szerinti új közigazgatási alegységek, a kerületi tanácsok is megválasztották végrehajtó bizottságaik tagjait.[27] A tanács pedig első határozatában kijelölte a végrehajtó bizottság(ok) feladatait nyolc pontba foglalva.[28] A második tanácstörvény az 1971. évi országgyűlési és tanácsi választásokig állt hatályban.[29]

66. Tanácsülés, Dénes Leó beszél, 1954

A tanácsok húszéves működésének tapasztalataira és főként az új gazdasági mechanizmus indukálta gazdasági és politikai változásokra figyelemmel[30] a magyar országgyűlés 1971-ben új tanácstörvényt fogadott el (1971. évi I. tv.), amely a korábbiaknál árnyaltabban, ám a rendszer lényegét fenntartva szabályozta a területi szintű közigazgatást. A továbbfejlesztés lényegét képezte, hogy növekedjék a tanácsok önállósága, tevékenységük szakszerűsége, és ezzel egyidejűleg tegyék hatékonyabbá a központi irányítást. A jogszabály indokolása nagy hangsúlyt fektetett a tanácsok népképviseleti jellegének bizonyítására. A harmadik tanácstörvény legfontosabb újdonsága a tanácsok önkormányzati jellegének elvi elismerése és gazdasági önállóságuk növelése volt. Egyúttal a tanácsok mint testületek alá- és fölérendeltségét megszüntették — ez a végrehajtó bizottságokra nem vonatkozott. Ugyanakkor szintén megszüntették a megyei jogú városi státuszokat, így Szegedet már csak megyei városnak nevezték, amely nem biztosította számára a Csongrád megyétől való relatív függetlenedés lehetőségét. Másik oldalról azonban növelte a város megyei jelentőségét, hogy Hódmezővásárhely helyett 1962. január 1-jétől Szegedet tették meg megyeszékhelyül.[31]

[24] 1954. évi 9. tvr. az igazgatási területszervezésről. 5. § (1), (6) bekezdés. SZVT jkv. 104-5/1/1954. t. sz. 1954. júl. 28. 4–5., 12/1954. (X. 1.) NET határozat Miskolc, Debrecen, Pécs és Szeged városoknak megyei jogú városként közvetlenül a Népköztársaság Elnöki Tanácsa alá rendeléséről.

[25] NÉPFRONT TÖRT. 1977. 178–488.

[26] 1954. évi IX. tv. a tanácsok tagjainak választásáról, 1954. évi 22. tvr. a helyi tanácsok tagjainak választásával kapcsolatos egyes kérdésekről, 60/1954. (IX. 25.) MT rendelet a tanácsok tagjainak választásáról szóló 1954. évi IX. törvény végrehajtásáról, 65/1954. (X. 8.) MT rendelet a tanácsok tagjainak választásáról szóló 1954. évi IX. törvény végrehajtására vonatkozó 60/1954. (IX. 25.) MT rendelet kiegészítéséről és módosításáról, 14/1954. (X. 5.) NET határozat az egyes megyei és megyei tanácsi jogú városi választókerületek számának megállapításáról; Az Elnöki Tanács határozatai a tanácsok üléseinek előkészítésére = DM, 1954. dec. 1. 1., Az új tanácsok alakuló ülései = DM, 1954. dec. 2. 3., Ünnepi ülésen alakult meg Szeged M. Városi Tanácsa = DM, 1954. dec. 10. 3., SZVT jkv. 104-1/1954. t. sz. 1954. dec. 8. 1–4. melléklet (Javaslat a Városi Tanács VB tagjaira). Ennek megfelelően az új tanácstörvény hatályának idején működő első vb tagjaivá Árendás György (Lomnici u. 161.), Bite Vince (Hattyastelep, Vaskapu u. 47.), Czirok Illés (Petőfitelep 24. u.), Csuri Mihály (Petőfitelep, II. u.), Dénes Leó (Károlyi u. 2/b.), Farkas Istvánné (Csuka u. 6.), Gallé László (Sztálin krt. 6.), id. Komócsin Mihály (Bécsi krt. 42.), Martonyi János (Hajnóczi u. 4.), Mison Gusztáv (Sztálin krt. 31.), Mogyorósi István (Bajcsy-Zs. u. 15.), Szilágyi András (Boross J. u. 15.), Tombácz Imre (Kossuth L. sgt. 46.), Vereska András (Lechner tér 5/a.) és Vincze Antal (Petőfi S. sgt. 65.) lettek. Az új bizottság saját elnökévé ismét Dénes Leót választotta, helyettesekké pedig Tombácz Imrét és Vincze Antalt.

[27] SZVT jkv. 104-1/1954. t. sz. 1954. dec. 8. 4–7., melléklet (Javaslat a kerületi tanácsok végrehajtó bizottsági tagjai megválasztásának jóváhagyására), melléklet (I., II., III. kerületi városi tanácstagok), az állandó bizottságokról l. még: SZVT jkv. 23/1955. t. sz. 1955. nov. 11. 12–15.; Hétfőn alakulnak meg Szegeden a kerületi tanácsok = DM, 1954. dec. 4. 3., Megalakultak Szegeden a kerületi tanácsok = DM, 1954. dec. 7. 1. Az első kerületi tanács vb-elnöke Mison Gusztáv, a másodiké Csuri Mihály, a harmadiké id. Komócsin Mihály lett.

[28] SZVT jkv. 104-1/5/1954. t. sz. 1954. dec. 8. 9–12.

[29] A közbenső választásokról ír SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 60–66.

[30] BEREND T. I.–RÁNKI GY. 1972. 227–304.; BEREND T. IVÁN 1988. 177–366.; BEREND T. IVÁN 1979. 142–156.

[31] Az 1971. évi I. törvény indokolása a tanácsokról szóló törvényjavaslathoz. Általános rész. 1–8. pont, valamint: 1007/1971. (III. 16.) Korm. határozat az országos településhálózat-fejlesztési koncepcióról. 6. pont., 6/1971. (II. 23.) NET határozat megyei várossá nyilvánításról. 1. pont., 21/1961. (XII. 23.) NET határozat Csongrád megye székhelyének Hódmezővásárhelyről Szegedre történő áthelyezéséről. 1–3. pont.

Az 1970. évi III. tv. alapján 1971. április 25-én tartották a tanácstagválasztásokat Szegeden, amelynek eredményeként az újonnan létrejött tanács május 7-én tartotta alakuló ülését.[32] A végrehajtó bizottság tagjainak számát az alakuló ülés — a népfront javaslatára — 11 személyben állapította meg, majd Szeged első tanácselnökéül Biczó Györgyöt választotta. A tanácselnök-helyettesek Papp Gyula és Takács János lettek.[33]

Miután az új törvény megszüntette a kerületi tanácsokat, azok helyett — a lakosság szükségleteit kielégítendő — három kerületi hivatalt hoztak létre Szegeden. Ezen hivatalok területi illetékessége megegyezett a korábbi kerületi tanácsok államigazgatási területi beosztásával, és 1979-ig álltak fenn.

Az alakuló ülést követően az ügyrendi bizottság hozzákezdett a szervezeti és működési szabályzat kidolgozásához, amelyet 1971-től kezdődően a tanácsok egyénileg, rendeletben állapítottak meg. A tervezet 1971. október 27-én került a tanács plénumának asztalára, amelyet Török László terjesztett elő.[34] A Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke közzé is tett ehhez egy utasítást, amely zsinórmértékül szolgált a bizottság számára.[35] A később többször módosított szabályzat 1972. január 1-jén lépett hatályba (2/1971. sz. tanácsrendelet).

A szegedi tanács tevékenységét innentől folyamatosan végezte 1990. szeptember 23-ig, amikor a tanácsok teljes rendszerét hatályon kívül helyezte az 1990. évi LXV. törvény.[36] Lényeges végül — a terjedelmi keretek miatt csupán jelzés szintjén — megemlítenünk az 1972–73-ban végrehajtott községegyesítési eljárásokat, amelyek révén Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé községek közigazgatásilag egyesültek Szegeddel 1973. április 15-i hatállyal.[37]

[32] SZVT jkv. 1971. máj. 7. melléklet (Forgatókönyv Szeged Megyei Város Tanácsának alakuló ülésére a korelnök részére, 10 p.); Bizalommal = DM, 1971. máj. 7. 1., Megalakult Szeged megyei város Tanácsa = DM, 1950. máj. 8. 1., 3.

[33] SZVT jkv. 1971. máj. 7. 5/1971. t. sz. határozat. 5., 6/1971. t. sz. határozat. 5., melléklet (Hazafias Népfront Szeged Városi Bizottságától. 1., 2., 3. sz.) Az eljárás a végrehajtó bizottság tagjainak megválasztásával folytatódott, amelynek eredményeként nem függetlenített tagoknak Ozvald Imre, Molnár Judit, Hofgesang Péter, Simon István, Nagy István, Halász Árpád és Heim János tanácstagokat tették meg. A bizottság titkárává Csikós Ferencet nevezték ki. SZVT jkv. 1971. máj. 7. 7/1971. t. sz. határozat. 6., 8/1971. t. sz. határozat. 6., melléklet (Hazafias Népfront Szeged Városi Bizottságától. 4. sz.)

[34] SZVT jkv. 1971. okt. 27. 2. napirendi pont. 3.

[35] 30-5/1971. (T. K. 19.) MT TH sz. utasítás a tanácsok szervezeti és működési szabályzatának megalkotásáról = Tanácsok Közlönye. 1971/19. 509–523.

[36] A közbenső tanácsválasztásokról ír SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 68–75.

[37] 17/1972. (XII. 2.) NET határozat községegyesítésekről. 1. c. pont; a részleteket l. SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 247–267. és RÁCZ JUDIT 2006. 1–78.; SZILÁGYI GYÖRGY 2008.

2. A TANÁCS ÉS INTÉZMÉNYEI

A szegedi tanács egészének, valamint egyes intézményeinek bemutatása igen összetett feladat, mivel a vonatkozó jogi rendelkezések tanácstörvényenként részben eltértek, továbbá a harmadik tanácstörvény korszakában a kisebb módosításokat nem számítva öt, formailag különböző szervezeti és működési szabályzat keletkezett,[38] amelyek ugyan egymás továbbfejlesztései voltak, de mégis helyenként jelentősen eltérő klauzulákat tartalmaztak. Mindezen okokból és a terjedelmi keretek adta lehetőségek között a tanácsi szerveket és működésüket elsődlegesen az 1971. évi I. törvény és az ennek módosításáról szóló 1986. évi 26. tvr., valamint az 1/1984. sz. tanácsrendelet alapján mutatjuk be azzal, hogy a jegyzetekben hivatkozunk a korábban és később — terjedelemi okokból csak az 1971-től 1990-ig tartó időszakban —, de hasonló tárgykörben alkotott egyéb jogforrásokra. A választást az indokolta, hogy az érett tanácsrendszer időszakából egy közbenső — időben nem az első vagy az utolsó — szervezeti szabályzat szolgálhat a leghitelesebb és legjellemzőbb forrásul a korszak közigazgatásának bemutatásához (SZMSZ1984).

HATÁSKÖR ÉS ILLETÉKESSÉG

A tanácsi hatáskörök mind a gyakorlatban, mind a normativitás szintjén bővültek és fejlődtek a korszak egész tartama alatt. Az 1971. évi I. tv. pedig rendkívül részletesen, tevékenységi körök és tanácstípusok szerint határozta meg azokat. A szegedi tanács a szervezeti és működési szabályzataiban konkrétan nem nevezte vagy ismételte meg a hatásköri szabályokat; a meg-

[38] 2/1971. sz. tanácsrendelet a városi tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatáról = Közlöny, 1971/4. 3–21., 2/1973. sz. tanácsrendelet a 2/1971. sz. tanácsrendelet módosításáról és a szervezeti és működési szabályzat egységes szövegéről = Közlöny, 1973/3–4. 5–23., 1/1980. sz. tanácsrendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatáról = Közlöny, 1980/6. 1–58., 1/1984. sz. tanácsrendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatáról = Közlöny, 1984/3. 3–40., 1/1986. sz. tanácsrendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatáról = Közlöny, 1986/1. 3–53. és a későbbi módosításokkal egységes szerkezetben. = Közlöny, 1990/1. 2–43.; 1/1973. sz. tanácsrendelet a tanács szervezeti és működési szabályzatának módosításáról = Közlöny, 1973/1–2. 5–8., 1/1978. sz. tanácsrendelet a tanács szervezeti és működési szabályzatának módosításáról = Közlöny, 1978/4–5. 5–6., 1/1983. sz. tanácsi rendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatának módosításáról = Közlöny, 1983/2. 6–8., 11/1986. sz. tanácsrendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatának módosításáról = Közlöny, 1986/8. 4., 1/1988. sz. tanácsrendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatának módosításáról = Közlöny, 1988/1–2. 3–5., 5/1988. sz. tanácsrendelet a tanács és szervei szervezeti és működési szabályzatáról szóló 1/1986. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1988/11–12. 6–7., 10/1989. sz. tanácsrendelet az 1/1986. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1989/6. 12–14.

alkotott rendeletek egyik mellékletében elhelyezve vagy csak a törvényekre és minisztertanácsi rendeletekre utalva rendezte ezen kérdéseket.

Ennek megfelelően a szegedi tanács feladatkörébe tartozott a korszak elején különösen a helyi szintű gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységek vezetése, a törvények és a felsőbb rendeletek végrehajtása, az alárendelt államhatalmi és államigazgatási szervek irányítása és ellenőrzése, az állami rend és a közvagyon védelmének elősegítése, a dolgozók (a lakosság) jogainak oltalmazása, a helyi gazdasági terv és a költségvetés megalkotása, majd azok végrehajtásának ellenőrzése, a helyi jellegű gazdasági vállalatok munkájának irányítása és ellenőrzése, a dolgozók (a lakosság) szövetkezeteinek támogatása,[39] a végrehajtó bizottság tagjainak megválasztása és esetleges visszahívása, az állandó és ideiglenes tanácsi bizottságok megalakítása, valamint a végrehajtó bizottság határozatai ellen irányuló jogorvoslatok elbírálása (Tt1950, 27. §).

A második tanácstörvény mindezt fenntartva, kiegészítéseket fűzött a felsoroláshoz. Így szintén tevékenységi körébe tartozott az egészségügyi és szociális feladatok megoldása, a helyi szükségletek kielégítése érdekében vállalatok és szervek alapítása, a tanács alá nem rendelt gazdasági és egyéb szervek működésének figyelemmel kísérése és értékelése,[40] a bíróságok bíráinak és népi ülnökeinek megválasztása, a szocialista törvényesség védelme és az állampolgári fegyelem szilárdítása, az állampolgárok alkotmányos jogainak oltalmazása, és a nemzetiségek jogainak érvényesítése. A tanács saját tagjainak joghelyzetét illetően döntött a választások törvényességéről (mandátumvizsgálat) és az összeférhetetlenségi ügyekről (Tt1954, 6. §).

A harmadik tanácstörvény — szem előtt tartva a rendszer új, önkormányzati jellegű célkitűzéseit is — a tanácsok hatáskörébe utalta a területi és településfejlesztési feladatok ellátását,[41] a lakás-,[42] kommunális[43] és kereskedelmi ellátás[44] biztosítását és ellenőrzését. Megalkották a települési rendezési tervet,[45] és ellátó intézményeket hozhattak létre — ideértve a költségvetési üzemeket is. Jelentős előrelépése volt a jogszabálynak a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel történő önálló gazdálkodás — legalább elvi — lehetőségének kimondása az elfogadott költségvetés keretei között.[46] A tanács meghatározta a középtávú fejlesztési terveit és azok költségelőirányzatait, valamint figyelemmel kísérte azok teljesítését;[47] döntött a hitelek felvételéről, továbbá az adók és az adó jellegű kötelezettségek megállapításáról, kivetéséről és beszedéséről.[48] Az intézményalapítási jogosultság kibővült a település

[39] 19/1982. sz. tanácsi határozat a szövetkezetek állami törvényességi felügyeletéről = Közlöny, 1982/5. 10–11., 156/1982. sz. VB határozat a szövetkezetek káderhelyzetéről és személyzeti munkájáról = Közlöny, 1982/7. 8–9.

[40] 14/1977 sz. tanácsi határozat a tanács és a nem tanácsi szervek együttműködéséről a várospolitikában = Közlöny, 1977/3. 10–12., 155/1983. sz. VB határozat a tanácsi vállalatok és intézmények káderhelyzetéről és személyzeti munkájáról = Közlöny, 1983/6. 8–10.

[41] 1/1977. sz. tanácsrendelet az utcaelnevezésekről és házszámozásról = Közlöny, 1977/3. 4–9., 74/1981. VB határozat Szeged város utcanévadási rendszerének továbbfejlesztéséről = Közlöny, 1981/3. 30–32., 7/1982. sz. tanácsi határozat Szeged VI. ötéves területfejlesztési tervéről = Közlöny, 1982/2. 6–7., 1/1985. sz. tanácsrendelet a városi közterület-felügyeletről = Közlöny, 1985/2. 6–9., 88/1985. sz. tanácsi határozat a közterület-felügyelet szervezeti és működési szabályzatáról = Közlöny, 1985/4. 8–9., 11–20.

[42] L. a 77. jegyzetet!

[43] 1/1972. sz. tanácsrendelet a köztisztaság fenntartásáról = Közlöny, 1972/4. 3–6., 2/1974. sz. tanácsrendelet a temetőkről és a temetkezési jogszabályok végrehajtásáról = Közlöny, 1974/2. 9–10., 4/1974. sz. tanácsrendelet a közterület használatáról = Közlöny, 1974/3. 3–5., 59/1975. sz. VB határozat Szeged köztisztaságáról = Közlöny, 1975/1. 19–20., 4/1981. sz. tanácsi határozat Szeged város köztisztaságának helyzetéről, különös tekintettel a környezet- és természetvédelemre = Közlöny, 1981/1. 5–6., 6/1982. sz. tanácsrendelet az ebek tartásáról = Közlöny, 1983/1. 4–9., 2/1983. sz. tanácsrendelet az állatok tartásáról = Közlöny, 1983/3. 4–12., 3/1983. sz. tanácsrendelet az ebek tartásáról szóló 6/1982. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1983/3. 13., 2/1986. sz. tanácsi határozat a közrendről és a közbiztonságról Szegeden = Közlöny, 1986/2. 16–17., 39/1986. sz. VB határozat a közterületi ideiglenes szemételhelyezésről = Közlöny, 1986/3. 24–26., 159/1987. VB határozat a közterület-felügyeleti munkáról = Közlöny, 1987/9–10. 6–7., 8–13., 169/1988. sz. VB határozat a temetkezési kultúráltságról és a temetők fenntartásának helyzetéről = Közlöny, 1988/11–12. 18–19., 2/1989. sz. tanácsrendelet a köztisztaság fenntartásáról = Közlöny, 1989/4–5. 10–25.

[44] 2/1972. sz. tanácsrendelet a vásárokról és piacokról = Közlöny, 1972/4. 7–15., 2/1975. sz. VB határozat a szegedi piacokról = Közlöny, 1975/1. 14–15., 5/1975. sz. tanácsrendelet a vásárokról és a piacokról szóló 2/1972. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1975/2. 7–8., 2/1981. sz. tanácsrendelet a vásárokról és piacokról = Közlöny, 1981/6. 4–30., 4/1982. sz. tanácsrendelet a vásárokról és a piacokról szóló 2/1981. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1982/5. 9–10., 65/1984. sz. VB határozat a vásárigazgató tanács ügyrendjéről = Közlöny, 1984/6. 19–21., 10/1986. sz. tanácsrendelet a vásárokról és piacokról = Közlöny, 1986/6–7. 5–22., 145/1987. sz. VB határozat a piacok lakosságellátó szerepéről = Közlöny, 1987/9–10. 4–5., 9/1989. sz. tanácsrendelet a vásárokról és piacokról szóló 10/1986. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1989/6. 7–12.

[45] 194/1982. sz. VB határozat a belváros részletes rendezési tervéről = Közlöny, 1982/7. 15., 100/195. sz. tanácsi határozat a területpolitikai munka továbbfejlesztéséről = Közlöny, 1985/4. 9–10., 4/1986. tanácsrendelet a tanácsi területpolitikai tevékenységről = Közlöny, 1986/3. 5–14., 34/1986. sz. tanácsi határozat Szeged terület- és településfejlesztésének hosszú távú koncepciójáról = Közlöny, 1986/5. 6., 56/1986. sz. tanácsi határozat a területpolitikai munkáról = Közlöny, 1986/8. 4–6., 72/1988. sz. VB határozat a területpolitikai tevékenység tapasztalatairól = Közlöny, 1988/5. 4–5., 11/1989. sz. tanácsrendelet a területpolitikai tevékenységről szóló 4/1986. sz. tanácsrendelet módosításáról = Közlöny, 1989/6. 14–16.

[46] Pl. 3/1981. sz. tanácsi határozat a tanács 1981. évi működési költségvetéséről és fejlesztési alapjáról = Közlöny, 1981/1. 4–5.

[47] 49/1978. sz. tanácsi határozat az V. ötéves terv időarányos teljesítéséről, a tanács 1979. évi fejlesztési alapjáról és költségvetéséről = Közlöny, 1978/6. 5–7., 33/1986. sz. tanácsi határozat Szeged VII. ötéves tervéről = Közlöny, 1986/5. 4–5., 20/1990. sz. tanácsi határozat a tanács 1990. évi költségvetéséről és fejlesztési tervéről = Közlöny, 1990/2. 10–12.

[48] 133/1985. sz. VB határozat a településfejlesztési hozzájárulás bevezetéséről = Közlöny, 1985/5. 11., 2/1986. sz. tanácsrendelet a településfejlesztési hozzájárulásról = Közlöny, 1986/2. 8–12. (L. még az 1984. évi 12. tvr.-t és a 28/1984. (VII. 17.) PM rendeletet a településfejlesztési hozzájárulásról!), 1/1987. sz. tanácsrendelet a házadóról = Közlöny, 1987/1–2. 3–12., 1/1989. sz. tanácsrendelet a településfejlesztési hozzájárulásról szóló 2/1986. sz. tanácsrendelet hatályon kívül helyezéséről = Közlöny, 1989/1–2. 3.

vonzáskörzetének ellátását biztosító intézmények szervezésének jogával is.[49] A megyei város tanácsa létrehozhatott középfokú oktatási és beteg-, valamint szociális ellátást végző intézményeket.[50] A saját szerveket érintő jogosítványai közé tartozott a végrehajtó bizottság szakigazgatási szervezetének meghatározása és vezetőinek kinevezése, a hatósági vagy intézményi társulás és együttműködés elhatározása, valamint a kerületi hivatalok elnökeinek kinevezése és a város jelképeinek meghatározása[51] (Tt1971, 9–18. §[52]). A jogi szabályozásban novumként jelentkezett a területszervezési kérdések vázlatos meghatározása, így különösen a városkörnyéki községi tanács létrehozása, a várossá és megyei várossá nyilvánítás feltételei, valamint a községegyesítés.[53]

Lényeges hatásköre volt a tanácsnak valamennyi törvény szerint a jogalkotás: tanácsi rendeletek és határozatok elfogadása, valamint az egyes végrehajtó bizottsági határozatok felülvizsgálatának joga. A szegedi tanács fennállásának negyven éve alatt 154 rendeletet alkotott; ebből a legtermékenyebb időszak az utolsó évtized volt.[54]

A hatáskörgyakorlás két módja: a közvetlen és az átruházott egyaránt szerepelt mindhárom törvényben. Jogi szempontból az utóbbi érdemel kiemelt figyelmet, ugyanis a tanács egyes hatásköreinek gyakorlását — ha azt jogszabály (törvény, törvényerejű rendelet, minisztertanácsi/kormány rendelet és határozat, tanácsrendelet) lehetővé tette — a végrehajtó bizottságra ruházhatta, és ezzel összefüggésben a bizottságot utasíthatta, határozatait megsemmisíthette vagy megváltoztathatta. Léteztek ugyanakkor át nem ruházható hatáskörök is: ezek közé tartozott az országos jelentőségű kérdésekben való állásfoglalás, a tanácsi szervezet létrehozása és irányítása, a fejlesztési programok, tervek és a középtávú pénzügyi terv, valamint a költségvetés megalkotása, a helyi tanács tevékenysége fő irányvonalának meghatározása, a településrendezési terv elfogadása, a tanács hatáskörébe tartozó választások és kinevezések foganatosítása és a tanácsrendeletek alkotása, valamint a népi ülnökök megválasztásának joga is (SZMSZ1984, 4., 5. §).

A tanács területi illetékessége Szeged közigazgatási területére, külön megállapított ügyekben meghatározott községekre terjedt ki (ún. városkörnyéki községek: Bordány, Deszk, Domaszék, Kübekháza, Röszke, Sándorfalva, Szatymaz, Tiszasziget, Üllés és Zsombó).[55] A környező községekkel,[56] a Csongrád megyében fekvő városokkal és az egyéb megyei városokkal egyébként is együttműködni volt köteles, a más tanácsokkal való együttműködés kereteit és módozatát pedig külön megállapodásokban is rögzíthették.[57] A tanács nemzetközi viszonylatban létesíthetett együttműködést — leginkább testvérvárosi kapcsolatok formájában.[58]

[49] 133/1981. sz. VB határozat Szeged és vonzáskörzetébe tartozó községek kapcsolatáról = Közlöny, 1981/5. 11–12.

[50] 149/1982. sz. VB határozat a szociálpolitikai tevékenységről és további feladatokról = Közlöny, 1982/5. 18–20.

[51] 1/1970. sz. tanácsrendelet Szeged város címerének használatáról. = Híradó, 1971/1. 7–8., 6/1974. sz. tanácsrendelet Szeged város címeréről = Közlöny, 1974/4. 3–4., 7/1974. sz. tanácsrendelet a díszpolgárságról = Közlöny, 1974/4. 5., 1/1975. sz. tanácsrendelet Szeged város zászlajáról = Közlöny, 1975/1. 3., 1/1990. sz. tanácsrendelet Szeged város jelképeiről = Közlöny, 1990/2. 5–9.

[52] Vö. 1/1984. sz. tanácsrendelet. 3. § (2) bek. és 4. sz. melléklet = Közlöny, 1984/3. 4.

[53] L. még a tanácsokról szóló 1971. évi I. törvény végrehajtásáról rendelkező 11/1971. (III. 31.) Korm. rendelet. 12–18. §.

[54] SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 130–133.

TAGJAINAK JOGÁLLÁSA

A tanács jellegét tekintve testületi szerv volt, amelynek tagjai választás útján nyerték el küldötti megbízatásukat. E választások szabályait különböző törvények és törvényerejű rendeletek, valamint az ezeket kiegészítő minisztertanácsi (kormány) rendeletek és NET (Népköztársaság Elnöki Tanácsa) határozatok tartalmazták, ugyanis csaknem minden tanácsválasztást megelőzően alkotott az országgyűlés vagy a NET egy-egy, az adott alkalomra vonatkozó új jogszabályt.[59]

Ezeknek megfelelően Szegeden tanácstag-választásokat tartottak 1950-ben, 1954-ben, 1958-ban, 1962-ben, 1967-ben, 1971-ben, 1973-ban, 1980-ban és 1985-ben.[60] Az utolsó választott tanács megbízatását az 1990. évi XXXIV. tv. hosszabbította meg 1990. szeptember 23-ig.[61]

[55] 1/1984. sz. tanácsrendelet. 2. számú melléklet. Passim., Az 1983. évi 26. tvr. 3. §-a szerint az együttműködés érdekében bizottság is alakítható volt az egykori szegedi járás településeinek részvételével (Szegedi Városkörnyéki Bizottság). 12/1979. sz. tanácsi határozat a városkörnyéki községekkel való kapcsolatról. A járási hivatallal kötött együttműködési megállapodás tapasztalatairól = Közlöny, 1979/3. 5–6.

[56] 13/1972. sz. tanácsi határozat a Szeged Megyei Város és a környező községek egyesítésével kapcsolatos állásfoglalásról = Közlöny, 1972/2–3. 9., 28/1980. sz. tanácsi határozat a peremterületek ellátottságáról = Közlöny, 1980/5. 13–14., 90/1983. sz. VB határozat a peremterületek ellátottságáról = Közlöny, 1983/3. 19–20.

[57] Szeged megyei város és Hódmezővásárhely megyei város tanácsi szervei közötti együttműködési megállapodás = Közlöny, 1980/4. 19–26., 24/1984. sz. Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságának határozata a megyei és helyi tanácsi szervek kapcsolatrendszerének szabályozásáról = Közlöny, 1984/2. 5–10.

[58] A testvérvárosi kapcsolatokról = Közlöny, 1988/7–8. 8–9., 53/1989. sz. tanácsi határozat Szeged testvérvárosi és nemzetközi kapcsolatairól = Közlöny, 1989/7–8–9. 6.

[59] Az 1950. évi 31. tvr., az 1954. évi IX. tv., az 1954. évi 22. tvr., az 1958. évi III. tv., az 1962. évi V. tv., az 1966. évi III. tv., az 1970. évi III. tv., az 1976. évi VI. tv., az 1983. évi III. tv. és az 1989. évi XI. tv.

[60] A helyi tanácsok és póttagjainak választásáról szóló 1950. évi szám nélküli NET határozat – 1950. szept. 7. (1950. aug. 15., okt. 22.); 1954. évi 10. sz. NET határozat a tanácstagi választás meghatározásáról. (1954. nov. 28.); 1958. évi 18. sz. NET határozat az országgyűlési választások és a tanácsok tagjai általános választásának kitűzéséről. (1958. nov. 16.); 24/1962. sz. NET határozat az országgyűlési választások és a tanácsok tagjai általános választásának kitűzéséről. (1963. febr. 24.); 1/1967. sz. NET határozat az országgyűlési választások és a tanácsok tagjai általános választásának kitűzéséről. (1967.

A tanácstagi munkát a második és a harmadik tanácstörvény a választók bizalmán alapuló, megtisztelő, közéleti tevékenységnek tekintete. Egyúttal az utóbbi deklarálta, hogy a tanácstag hivatalos személy. A tanácstagok mandátuma — amelyet a Hazafias Népfront általi jelöléssel és az állampolgárok általi választással nyerhettek el — részben kötött jellegű volt, mivel a választók konkrét ügyben ugyan nem utasíthatták őket, de elvben visszahívhatták azokat. A városi tanácstagok száma a választások alkalmával rendre módosult; a legtöbb 1954 és 1958 között volt (185 fő), a legkevesebb 1967 és 1971 között (87 fő).

A tanácstagok jogai közé tartozott a jogalkotásban történő részvétel (tanácsrendelet, határozat), bármely tanácsi tisztség betöltése és a bizottságok munkájában való részvétel, a tanács megbízás alapján való képviselete, közérdekű kérdések és javaslatok előterjesztése, a helyi választók gyűlésének összehívása, költségtérítési jogosultság, valamint a szakigazgatási szervek döntései tervezetének véleményezése, ha azok a választókerületükben lakó állampolgárok életkörülményeit, jogait és kötelezettségeit jelentősen befolyásolták[62] (Tt1971, 37. §, 1983: 23. tvr. 7. §, SZMSZ 1984, 40. §).

Ugyanakkor a tanácstag köteles volt a választókerülete lakossága érdekeit képviselni, a tanács munkájában tevékenyen részt venni, olyan magatartást kifejteni, amely méltóvá tette a közéleti tevékenységre és a választók bizalmára;[63] példamutatással közreműködni az állami és munkafegyelem megszilárdításában, a közélet tisztasága és a társadalmi tulajdon védelmében, az állampolgárok jogainak biztosításában, a törvényesség és a szocialista együttélés szabályainak megtartásában; közvetlen és rendszeres kapcsolatot tartani a lakossággal, érvényre juttatni a választók megbízásait.[64] Kötelezettségeinek teljesítéséről és az általa végzett munkáról minden tanácstag legalább évente beszámolt a választóinak,[65] emellett rendszeres fogadóórát tart-

márc. 19.); 3/1971. sz. NET határozat az országgyűlési választások és a tanácsok tagjai általános választásának kitűzéséről. (1971. ápr. 25.); 2/1973. sz. NET határozat a tanácstagok általános választásának kitűzéséről. (1973. ápr. 15.); 3/1980. sz. NET határozat az országgyűlési választások és a tanácsok tagjai általános választásának kitűzéséről. (1980. jún. 8.); 1/1985. sz. NET határozat az országgyűlési képviselő és a tanácstag választásokról. (1985. jún. 8. és jún. 22.).

[61] E választásokról részletesen ír SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 58–75.

[62] 39/1980. sz. tanácsi határozat az állampolgári kötelezettségek teljesítéséről = Közlöny, 1980/7. 9–11.

[63] 34/1975. sz. tanácsi határozat a tanácstagok közéleti tevékenységéről = Közlöny, 1975/4. 2.

[64] 24/1974. sz. VB határozat a választási gyűléseken elhangzott javaslatok intézéséről és a társadalmi munka eredményeiről és további feladatokról = Közlöny, 1974/2. 15–16.

[65] Az 1976. évi tanácstagi beszámolók tapasztalatairól szóló összegzés = Közlöny, 1977/2. 15–21., Tájékoztató az 1978. évi tanácstagi beszámolókról = Közlöny, 1978/1–2. 29–30., Tanácselnöki tájékoztató az 1979. évi tanácstagi beszámolók tapasztalatairól = Közlöny, 1979/4. 24–30., Tájékoztató az 1981. évi tanácstagi beszámolók tapasztalatairól = Közlöny, 1981/2. 25–27., 21/1983. sz. tanácsi határozat a tanácstagi munka továbbfejlesztésének feladattervéről = Közlöny, 1983/5. 7–9., Tanácstagi beszámolók = Közlöny, 1987/3–4. 9–12.

hattak, és együttműködtek a választókerületükben létesült lakó- és utcabizottságokkal[66] (Tt1971, 38. §, SZMSZ1984, 40., 41. §).

A tanácstagok lényeges jogosultsága volt az interpelláció előterjesztésének joga is (SZMSZ1984, 29. §).

A TESTÜLET MŰKÖDÉSE

Az 1984. évi szervezeti és működési szabályzat szerint Szegeden a tanács szükség szerint, de évenként legalább négyszer tartott ülést. A szegedi tanács a gyakorlatban 40 év alatt 173 rendes és 34 rendkívüli ülést élt meg.[67]

A tanácsüléseket — az előre megállapított éves munkaterv alapján — a végrehajtó bizottság hívta egybe, azonban a tanácstagok egynegyedének indítványára, valamint a minisztertanács (kormány), valamint a Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságának rendelkezése alapján is összeülhetett. Minden tanácsülés az előre kialakított, majd a jelenlévők által elfogadott napirend szerint zajlott. Ennek tervezetét a végrehajtó bizottság készítette el a párt (MDP, MSZMP) városi bizottsága, a szakszervezetek megyei tanácsa és a népi ellenőrzési bizottság indítványainak és javaslatainak figyelembe vételével.[68] A napirend tárgysorozatára a tanácstagok is tehettek indítványt, egynegyedük javaslatát pedig kötelezően fel kellett oda venni (SZMSZ1984, 17. §).[69]

Az ülések fő szabály szerint nyilvánosak voltak, azonban zárt ülés tartása is elrendelhető volt, különösen az összeférhetetlenségi esetek megvitatásakor. Az ülést a tanácselnök (a végrehajtó bizottság elnöke) nyitotta meg, és az ülés vezetését rendszerint ő maga végezte.

A tanácskozás szokásos rendjében először a korábban hozott és elintézett határozatok végrehajtásáról szóló jelentéseket hallgatták meg, amelyet a tanácselnök (a végrehajtó bizottság elnöke) terjesztett és adott elő. Ezután határoztak a napirendről, majd az egyes pontok tárgyalása következett.

[66] 3/1973. sz. tanácsrendelet a lakó- és utcabizottságokról = Közlöny, 1974/1. 2–6., 30/1977. sz. tanácsi határozat a lakó- és utcabizottságok tevékenységéről = Közlöny, 1977/5. 9–11., A lakó és utcabizottságok újraválasztásáról szóló tájékoztató = Közlöny, 1978/1–2. 30–31., 1/1979. sz. tanácsrendelet a lakó- és utcabizottságokról szóló rendelkezések egységes szövegéről = Közlöny, 1979/1–2. 5–13., 62/1981. sz. VB határozat a lakó- és utcabizottságok választásáról és idei feladataikról = Közlöny, 1981/2. 12–14., A lakó- és utcabizottságok 1982. évi főbb feladatainak meghatározása = Közlöny, 1982/2. 26–27., 13/1983. sz. VB határozat a lakó- és utcabizottságok 1983. évi feladatairól = Közlöny, 1983/.1. 12., 18–19., Lakóterületi bizottságok a Belvárosban = Közlöny, 1987/5–6. 18.

[67] Ezek statisztikáját l. SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 114.

[68] Szeged m. j. Városi Tanács 1967. évi (1967. ápr. 1–dec. 31.) Munkaterve = Híradó, 1967/4. 3–11., Tanácsülések tervezett időpontja és napirendje = Közlöny, 1988/1–2. 13–15., A tanács 1989. évi ülésterve és a végrehajtó bizottság ülésterve = Közlöny, 1989/1–2. 5–10.

[69] 2089/1976. titk. sz. tanácselnöki utasítás a tanácsi testületek elé kerülő előterjesztések tartalmáról = Közlöny, 1975/1. 12–13.

Az írásbeli előterjesztést és a határozati javaslatot az előadó ismertette, majd válaszolt a vita alkalmával hozzá intézett kérdésekre, a felszólalásokra és a módosító indítványokra.[70] Ha már szólásra senki sem jelentkezett, az elnök elrendelte a szavazást, amely igennel, nemmel vagy tartózkodással történhetett. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata döntött. A szavazás módja rendesen nyílt volt, azonban a tanácselnök (vb-elnök), a helyettese és a végrehajtó bizottság tagjainak megválasztásáról, úgyszintén a tanácstagok összeférhetetlenségi ügyei felől titkosan szavaztak. Végül a szavazást vezető személy megállapította annak eredményét és kihirdette az elfogadott határozatot. A döntéshozatal rendes módja szerint a határozat meghozatalához a jelenlévő tanácstagok szavazata többségének támogatása szükségeltetett. Minősített szavazás esetében az összes tanácstag igen szavazatának többségével lehetett elfogadottnak tekinteni a jogi normát. Az ülésről jegyzőkönyv készült, az elfogadott rendeleteket és határozatokat 1959-től kivonatosan a Tanácsi Híradóban, 1971-től teljes szöveggel Szeged Megyei Városi Tanács Közlönyében tették közzé[71] (SZMSZ1984, 23–28., 30., 33. §).

A rendeletalkotás a tanács lényeges jogainak egyike volt. Erre sor kerülhetett magasabb szintű jogszabály vagy felettes szerv intézkedése alapján, valamint a helybeli társadalmi viszonyok rendezése érdekében saját kezdeményezésből. A jogszabály-alkotási programról rendszeresen előzetes határozatot fogadtak el.[72] A lakosság széles körét érintő rendeletek előkészítésekor a tervezetet a tanácskozási központokban szintén ismertetni kellett.[73] Az elfogadott rendeletet a Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságához kellett felterjeszteni törvényességi ellenőrzés és jóváhagyás végett (SZMSZ1984, 36. §).[74]

A TANÁCSI BIZOTTSÁGOK

A tanács feladatainak eredményesebb ellátása érdekében állandó vagy ideiglenes bizottságokat alakított, illetve alakíthatott. A bizottságok létrehozása és tagjainak megválasztása a tanács alakuló ülésének feladata volt,[75] azonban ezen alkalmon kívül, szükség szerint is dönthetett újabb bizottságok létrehozásáról, a meglévők megszüntetéséről, összevonásáról vagy átalakításáról. 1971-től kötelező volt az ügyrendi bizottság és a számvizsgáló bizottság létrehozása, ezen felül azonban a szervezeti és működési szabályzatok egyéb bizottságokról is rendelkezhettek (SZMSZ1984, 65. §).

E szervek jellegüket tekintve javaslattevő, véleményező, előkészítő, ellenőrző és összehangoló feladatokat láttak el. Ennek keretében szervezték mind az ágazaton belüli, mind a több igazgatási ágazatot érintő tevékenységeket, közreműködtek a tanácsi tervek és feladatok kidolgozásában és megvalósításában, véleményezték a fontosabb előterjesztéseket, ellenőrizték az egyes szakigazgatási szervek, valamint a tanácsi vállalatok és szervek munkáját és fejlesztését, a nem tanácsi szervek tevékenységét, továbbá szervezték a lakosság közreműködését a tanácsi feladatok végrehajtásában (Tt1971, 56–59. §).[76]

A bizottságok tagjaira a Hazafias Népfront városi bizottsága és bármely tanácstag tehetett javaslatot, majd ezek alapján a tanács maga választotta meg őket és az elnöküket. Minden bizottság legalább három személyből állt; az elnöke és a tagjainak többsége csak tanácstag lehetett. Az egyéb tagokat a Szegeden működő társadalmi és állami szervek vagy szövetkezetek is jelölhették. A bizottságok kollegiális formában működtek, s az egyes kérdések megoldására vagy intézkedések ellenőrzésére albizottságokat alakíthattak.

A bizottságok konkrét feladatait a szervezeti és működési szabályzatok tartalmazták. Az 1984. évi SZMSZ alapján Szegeden létezett ügyrendi bizottság, számvizsgáló bizottság, városfejlesztési és műszaki bizottság,[77] ter-

[70] CZIFRANCS JÓZSEF 1965. 1–7.

[71] SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 175–182.

[72] 8/1972. sz. tanácsi határozat a tanácsrendeletek felülvizsgálatára és alkotására vonatkozó programtervezet elfogadásáról = Közlöny, 1972/2–3. 8–9., 37/1974. tanácsi határozat az 1975. évi tanácsrendelet-alkotási tervről = Közlöny, 1974/4. 7., 40/1975. sz. tanácsi határozat az 1976. évi tanácsrendelet-alkotási tervről = Közlöny, 1975/4. 4., 3/1985. sz. tanácsi határozat a tanácsrendelet-alkotás időszerű feladatairól = Közlöny, 1985/1. 5–7., 36/1986. sz. tanácsi határozat a tanácsrendelet-tervezetek koncepcióiról = Közlöny, 1986/5. 7–8.

[73] 128/1976. sz. VB határozat a tanácskozási központok működésének irányelveiről = Közlöny, 1976/4. 10–15., A tanácskozási központok összevonásáról = Közlöny, 1980/7. 3., 5/1980. sz. tanácsi rendelet a tanácskozási központokról = Közlöny, 1980/7. 4–9.

[74] SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 123–174.

[75] 10/1971. sz. tanácsrendelet bizottságok szerevezéséről az 1971. évi I. tv. szerint = Közlöny, 1971/2–3. 17., 34/1971. tanácsi határozat a tanácsi bizottságok újraválasztásáról = Közlöny, 1972/1. 3–4.

[76] 14/1979. sz. tanácsi határozat a tanácsi bizottságok munkájáról = Közlöny, 1979/3. 6–7.

[77] 27/1982. sz. tanácsi határozat a tömegközlekedés helyzetéről = Közlöny, 1982/5. 11–12. 1/1971. sz. tanácsrendelet egyes lakásügyi jogszabályok végrehajtásáról = Közlöny, 1971/2–3. 3–16., 8/1974. sz. tanácsrendelet a lakásellátási formákra való jogosultságról = Közlöny, 1974/4. 6., 2/1975. sz. tanácsrendelet a házkezelői szolgáltatásokról = Közlöny, 1975/1. 4–6., 3/1975. sz. tanácsrendelet a lakóházak rendjéről = Közlöny, 1975/1. 7–11., 151/1980. sz. VB határozat a lakáselosztási, lakásgazdálkodási feladattervről = Közlöny, 1980/7. 15–20., 1/1981. sz. tanácsrendelet egyes lakásügyi jogszabályok végrehajtásáról és a lakásgazdálkodásról = Közlöny, 1981/3. 1–26., 5/1982. tanácsrendelet egyes lakásügyi jogszabályok végrehajtásáról és a lakásgazdálkodásról = Közlöny, 1982/6. 1–25., 195/1982. sz. VB határozat a lakásügyi feladatterv időarányos teljesítéséről = Közlöny, 1982/7. 15–16., 4/1983. sz. tanácsrendelet az egyes lakásügyi jogszabályok végrehajtásáról és a lakásgazdálkodásról (egységes szerkezetben az 5/1982. sz. tanácsrendelettel) = Közlöny, 1984/1. 3–32., 170/1984. sz. VB határozat a fiatal házasok és a többgyermekes családok hároméves kiemelt lakásprogramjáról = Közlöny, 1984/8. 13–17., 24/1986. sz. VB határozat a lakásgazdálkodási bizottság létrehozásáról = Közlöny, 1986/2. 34–35., 5/1986. sz. tanácsrendelet a lakásügyi jogszabályok végrehajtásáról, a lakás- és telekgazdálkodásról = Közlöny, 1986/4. 2–60. (A további jogszabályok megnevezésétől eltekintünk.)

melési és ellátási bizottság,[78] művelődési és ifjúságpolitikai bizottság,[79] egészségügyi és szociálpolitikai bizottság, valamint jogi és igazgatási bizottság[80] (SZMSZ1984, 70. § 1–7. pont).

Az esetleges *albizottságok* megalakítását az arra jogosult bizottság maga végezte, s az állapította meg feladatkörét is. Az albizottság eredményeiről évente számolt be az őt életre hívó szervnek (SZMSZ1984, 72–74. §).

A szegedi tanács a városkörnyéki községi tanácsokkal a tervszerű és hatékony együttműködés érdekében, az összehangolt fejlesztések megvalósítása és a lakosság ellátása javításának előmozdítása végett 1984-ben *városkörnyéki bizottság*ot hozott létre a korábbi járási hivatal helyett. E bizottság az egyenjogúság, a mellérendeltség és az önállóság elvei alapján dolgozott. A néhány évig tartó fennállásának eredményeit a hagyományos ülésezésen kívül különböző helyszíneken tartott összejövetelek színesítették, amelyek az egyes települések adottságainak empirikus megismerését szolgálták. Az elnöki tisztséget benne Szeged tanácselnökei látták el (Papp Gyula és Csonka István). Az önkormányzati rendszerre való áttéréssel, 1990-ben szűnt meg.[81]

A VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁG ÉS TISZTSÉGVISELŐI

A szegedi tanács végrehajtó bizottsága — mint generális végrehajtó és rendelkező szerv — feladatkörébe a jogszabályok végrehajtása, az országos

[78] 2/1984. sz. tanácsi határozat Szeged munkaerőhelyzetéről = Közlöny, 1984/4. 14–16., 50/1986. sz. VB határozat a város munkaerőhelyzetéről = Közlöny, 1986/3. 27., 146/1979. sz. tanácsi határozat az Idegenforgalmi Hivatal munkájáról = Közlöny, 1979/5. 14–15.

[79] 28/1978. sz. tanácsi határozat a munkásművelődés helyzetéről és feladatairól = Közlöny, 1978/4–5. 8–10., Szeged Megyei Városi Tanács VI. ötéves terve ifjúságpolitikai célkitűzései = Közlöny, 1982/5. 22–28., 34/1986. VB határozat a fiatalok és többgyermekes családok támogatásáról = Közlöny, 1986/3. 24., 131/1986. VB határozat a gyermek- és ifjúságvédelem helyzetéről = Közlöny, 1986/6–7. 28–30., 3/1987. sz. tanácsi határozat a VII. ötéves ifjúságpolitikai intézkedési tervről = Közlöny, 1987/1–2. 12–20., 52/1988. sz. VB határozat a gyermek és az ifjúságvédelem helyzetéről = Közlöny, 1988/3–4. 11–13., 57/1988. sz. VB határozat a pályakezdő fiatalok elhelyezkedési lehetőségeiről = Közlöny, 1988/3–4. 13–14.

[80] 38/1982. sz. tanácsi határozat a jogi és igazgatási bizottság megalakításáról = Közlöny, 1982/7. 6., 19/1987. sz. tanácsi határozat a hatályos tanácsrendeletek gyűjteményéről = Közlöny, 1987/5–6. 12–13., 30/1978. sz. tanácsi határozat Szeged megyei város első fokú tanácsi szervezetének korszerűsítéséről = Közlöny, 1978/4–5. 12–13., vö 148/1978. sz. VB határozat a tanácsi szervezet korszerűsítéséről = Közlöny, 1978/6. 10–12., 3/1980. sz. tanácsi határozat a tanácsi szervezet korszerűsítésének tapasztalatairól = Közlöny, 1980/1. 5–6., 26/1980. sz. VB határozat a tanácsi munka korszerűsítési feladatairól szóló intézkedési tervről = Közlöny, 1980/1–2. 11–12., 21–27., 2/1987. sz. tanácsrendelet a 30 napos ügyintézési határidőnél rövidebb idő alatt intézendő ügyek meghatározásáról = Közlöny, 1987/5–6. 3–9., 112/1980. VB határozat a szakszervezeti jogsegélyszolgálatok és a tanácsi szervek együttműködéséről = Közlöny, 1980/4. 18., 132/1988. VB határozat a végrehajtó bizottság és a Szeged városi szakszervezeti bizottság közötti együttműködési megállapodásról = Közlöny, 1988/9–10. 6–10.

[81] SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 270.

és helyi érdekek, valamint az ágazati feladatok egybehangolt érvényesítése, a tanács üléseinek előkészítése és rendelkezései végrehajtásának szervezése, a szakigazgatási szervek irányítása, a tanácsi vállalatok felügyelete, a tanácsi intézmények irányítása és a nem tanácsi szervekkel való együttműködés tartozott. E bizottság kettős függésben állt: részint az őt megválasztó tanács, részint a felettes végrehajtó bizottság (a megyei jogú városi korszakban a NET) alárendeltségében működött. Tagjai a végrehajtó bizottság elnöke, akit 1971-től tanácselnöknek neveztek, ennek helyettesei (tanácselnök-helyettesek) és a tanács által saját tagjai közül megválasztott személyek, valamint a bizottság titkára voltak. A tagválasztás a Hazafias Népfront illetékes szervének javaslatára történt (Tt1950, 17. §, Tt1954, 31. §, Tt1971, 41. §). Szegeden a tanács végrehajtó bizottságát — ciklusonként eltérő számban — 11–15 tag alkotta.

Fontosabb hatáskörébe tartozott a tanács üléseinek előkészítése, a tanács rendeletei és határozatai végrehajtásának ellenőrzése és szervezése, valamint a tanács tagjai és bizottságai munkájának elősegítése.[82] Különös hatáskörében összehangolta és ellenőrizte a szakigazgatási szervezeteinek tevékenységét, gondoskodott a szakszerű és gyors ügyintézésről, és felelős volt e tevékenységek törvényességéért; beszámoltatta a szakigazgatási szervek vezetőit, megsemmisíthette vagy megváltoztathatta a szakigazgatási szervek jogszabályt vagy lakossági érdeket sértő rendelkezését, végül döntött az e szerveket érintő kinevezési ügyekben. Ezen túlmenően kinevezte a tanácsi vállalatok és intézmények vezetőit.[83] Előterjesztést tehetett a felettes végrehajtó bizottsághoz (a Csongrád megyei tanács vb) és a felsőbb fokú szakigazgatási szervekhez. Egyes hatásköreit szerveire is átruházhatta; nem tartoztak e körbe a tanács által delegált hatáskörök, a hatósági jogkörök, a kinevezési jogok és az alapvető ellenőrzési és szervezési hatáskörök (Tt1971, 41–43. §).[84]

A szegedi végrehajtó bizottság felettes szerve a Csongrád megyei végrehajtó bizottság,[85] a második tanácstörvény hatálya idején az Elnöki Tanács volt. Megbízatása az őt választó tanács megbízatásának időtartamával esett egybe.

[82] 4/1981. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság munkamódszeréről = Közlöny, 1981/1. 7–8., 12–18.

[83] A Szervezeti és működési szabályzatok szerint tanácsi vállalatnak és intézménynek minősültek *különösen* a következő gazdasági egységek: az Ecset- és Seprűgyár, a Férfi és Női Divatszabó Vállalat, a Fodrász Vállalat, a Fonalfeldolgozó Vállalat, a Patyolat Vállalat, a Hangszergyár, az Ingatlankezelő Vállalat, a Közlekedési Vállalat, a Magas- és Mélyépítőipari Vállalat, a Városgazdálkodási Vállalat és a Fürdők Vállalat, továbbá a Beruházási Vállalat, a Sütőipari Vállalat és az Élelmiszerkereskedelmi Vállalat.

[84] L. részletesen: az 1/1984. sz. tanácsi rendelet. 4., 5. számú mellékletét. Passim.

[85] Pl. 137/1987. Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságának határozata Szeged Megyei Városi Tanács végrehajtó bizottsága munkájának értékeléséről = Közlöny, 1987/11–12. 6–8.

A végrehajtó bizottság munkaterv (esetleg több évre szóló intézkedési terv[86]) szerinti ütemezésben, de legalább havonta tartotta üléseit.[87] A titkár készítette éves munkaterv tartalmazta az ülések időpontját, a napirend tervezetét és az ezzel összefüggő határidőket, a teljesítendő szervezési feladatokat, az éves ellenőrzési tervet,[88] valamint az esetenként meghatározott akcióprogramokat. Az üléseket a bizottság elnöke (1971-től a tanácselnök) hívta egybe, azonban más okból: a tanács, a megyei tanács végrehajtó bizottsága és a minisztertanács határozata, továbbá a tagjainak egyharmada indítványára is össze kellett hívni. Az említett szervek, valamint a Hazafias Népfront városi bizottsága a napirend tervezetének kiegészítését is kérhették.[89]

A bizottság ülései nem voltak nyilvánosak. Azokra meg kellett hívni a tagjait, a párt megyei és városi bizottságát, a megyei tanács végrehajtó bizottságát, a városi ügyészség és a rendőrkapitányság vezetőjét, a városi népi ellenőrzési bizottság elnökét, a Hazafias Népfront városi bizottságának elnökét, végül a környező községi tanácsok elnökeit (vb-elnökeit) az őket is érintő kérdések megtárgyalásához. A feladatkörüket érintő ügyekben a tanácsi bizottságok elnökei és a szakigazgatási szervek vezetői is jogosultak voltak meghívás alapján megjelenni (SZMSZ1984, 48–54. §).

A végrehajtó bizottság ülését az elnök (vb-elnök, tanácselnök), akadályoztatása esetén a helyettese vezette. Az ülés kezdetén általában az elnöki beszámolót kellett megtárgyalni, amely tartalmazta a két ülés között hozott elnöki döntéseket és azok indokát, a végrehajtott feladatokról szóló beszámolót és azok teljesítésének módját, mulasztás eseten ennek okát és felelősét, valamint a javasolt további intézkedéseket, továbbá az egyéb fontosabb intézkedéseket, tényközléseket és közéleti eseményeket. Az ülésezés módjára a tanácsülésekre megállapított szabályokat kellett mutatis mutandis alkalmazni. A határozatképességhez a tagok többségének jelenléte volt szükséges. A döntéshozatal a jelenlévők szótöbbségével történt. Szavazategyenlőség esetén az elnök voksa volt irányadó. A döntéseit határozati formában tételezte, az ülésekről pedig jegyzőkönyv készült, amelyet a felettes szervhez (a Csongrád megyei végrehajtó bizottsághoz) és a Minisztertanács Tanácsi Hivatalához kellett felterjeszteni (SZMSZ1984, 55–57. §).

[86] 54/1977. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság 1977–1980 évekre szóló intézkedési tervéről = Közlöny, 1977/2. 8–9., 148/1977. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság középtávú intézkedési tervének végrehajtásáról = Közlöny, 1977/4. 3., 56/1979. sz. VB határozat az 1977–1980. évre szóló intézkedési terv végrehajtásáról = Közlöny, 1979/3. 11.

[87] A végrehajtó bizottság üléseinek tervezett időpontja és napirendje = Közlöny, 1988/1–2. 15–19.

[88] 38/1980. sz. VB határozat az 1980. évi ellenőrzési tervről = Közlöny, 1980/1–2. 13–14., Szeged megyei városi tanács végrehajtó bizottságának 1982. évi ellenőrzési terve = Közlöny, 1982/2. 18–25., 29/1983. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság ellenőrzési tervéről = Közlöny, 1983/2. 16., Jelentés Szeged megyei városi tanács végrehajtó bizottsága 1984. évi ellenőrzési tervéről = Közlöny, 1984/4. 20–25., 53/1986. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság 1986. évi ellenőrzési tervéről = Közlöny, 1986/3. 29–33.

[89] Papós Mihály 1990.; Papós Mihály 1996.

A végrehajtó bizottságot a vb-elnök, 1971-től a tanácselnök vezette, egyszersmind ő volt az egész tanácsi szervezet elsőszámú tisztségviselője. Az elnök (tanácselnök) gondoskodott a végrehajtó bizottság titkára útján a tanács üléseinek előkészítéséről, vezette azokat, szervezte a határozatok és a rendeletek megvalósítását,[90] és harmadik személyekkel szemben képviselte a tanácsot. Összehangolta és segítette a tanácsi bizottságok működését, ellenőrizte a bizottságok javaslatainak intézését és tájékoztatta azokat a fontosabb tanácsi feladatokról. A végrehajtó bizottsággal összefüggésben ellenőrizte az ülések előkészítését, egybehívta és vezette azokat; ellenőrizte és biztosította a határozatok végrehajtását és erről beszámolt mind a bizottságnak, mind a tanácsnak, s az utóbbinak tájékoztatást adott a végrehajtó bizottság éves tevékenységéről is.[91] Feladata volt a tanácsi tisztségviselők munkájának koordinálása; ennek keretében utasításokat adhatott a tisztviselők részére és jelentéseket kérhetett tőlük. Felügyeletet gyakorolt a szakigazgatási szervek felett;[92] beszámoltatta vezetőiket, utasíthatta őket, irányította e szervek együttműködését és az ottani személyzeti tevékenységet; biztosította a — közelebbről nehezen meghatározható jelentésű — munkahelyi demokrácia érvényesülését,[93] és évenként összapparátusi értekezletet tartott az elvégzett munka szakmai és politikai értékeléséről[94] (SZMSZ1984, 59. §).

[90] 124/1971. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság határozatainak végrehajtásáról = Közlöny, 1972/1. 7–8., 240/1974. sz. VB határozat a végrehajtó bizottsági határozatok végrehajtásáról = Közlöny, 1974/4. 18., 21/1977. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság határozatainak végrehajtásáról = Közlöny, 1977/1. 7–8., 2/1979. sz. tanácsi határozat a vb 1978. évi munkájáról = Közlöny, 1979/1–2. 14., 22/1980. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság határozatainak végrehajtásáról = Közlöny, 1980/1–2. 11., 188/1981. sz. VB határozat Szeged megyei városi tanács végrehajtó bizottságának munkájáról = Közlöny, 1982/1. 9–15., 4/1982. sz. VB határozat a testületi jelentések, a határozatok végrehajtásáról és a végrehajtásról szóló beszámolás követelményeiről = Közlöny, 1982/1. 17–25.

[91] 2/1975. sz. tanácsi határozat a végrehajtó bizottság 1974. évi munkájáról = Közlöny, 1975/1. 12., 5/1978. sz. tanácsi határozat a vb 1977. évi munkájáról = Közlöny, 1978/1–2. 7–8., 11/1978. sz. tanácsi határozat a vb határozatai végrehajtásának ellenőrzéséről = Közlöny, 1978/1–2. 13., 6/1982. sz. tanácsi határozat a végrehajtó bizottság 1981. évi munkájáról = Közlöny, 1982/2. 5–6., 74/1982. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság 1980. és 1981. évi határozatainak végrehajtásáról = Közlöny, 1982/3. 9–10., 27/1983. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság 1982. évi határozatainak végrehajtásáról = Közlöny, 1983/2. 15.

[92] 158/1974. sz. VB határozat a felügyeleti vizsgálatok rendjéről = Közlöny, 1974/3. 17–19., 77/1979. sz. VB határozat az ellenőrzési szabályzat jóváhagyásáról = Közlöny, 1979/4. 4., 14–24.

[93] 114/1977. sz. VB határozat a munkahelyi demokrácia érvényesüléséről a tanácsi szervezetben = Közlöny, 1977/3. 18–19.

[94] 260/1972. sz. VB határozat a tanács apparátusának káderhelyzetéről = Közlöny, 1972/4. 19–20., 92/1974. sz. VB határozat a tanácsi apparátus káderhelyzetéről, a személyzeti munkáról = Közlöny, 1974/3. 12–13., 72/1975. sz. VB határozat a szocialista munkaverseny szervezéséről és irányításáról = Közlöny, 1975/2. 11–12., 101/1975. sz. VB határozat a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveinek hatályosulásáról, a tanácsi munkában = Közlöny, 1975/2. 14–15., 158/1976. sz. VB határozat a tanácsi apparátus káderhelyzetéről = Közlöny, 1976/5. 11–13., 201/1976. VB határozat a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveinek hatályosulásáról = Közlöny, 1976/6. 12., 62/1978. sz. tanácsi határozat a hatósági munkáról = Közlöny, 1978/3. 11–14., 147/1980. sz. VB határozat a tanácsi apparátus káderhelyzetéről és

A vb-elnököt (tanácselnököt) a Hazafias Népfront helyi bizottsága vagy bármely tanácstag javaslatára a tanács választotta.[95] A visszahívását ugyancsak a népfront bizottsága, továbbá a megyei tanács végrehajtó bizottsága és a helyi tanács tagjai is kezdeményezhették. Erről a tanácstagok többségének szavazatával maga a tanács döntött. Ily esemény egyszer fordult elő Szegeden: 1988-ban, amikor az egész végrehajtó bizottságot visszahívták.[96]

A Szegedi Városi Tanács történetében az első vb-elnök Dénes Leó (fatechnikus, 1950–1956) addigi polgármester volt, őt követte Tombácz Imre (szabósegéd, 1956–1957), Ladányi Benedek (szabósegéd, mb. 1957–1958), Biczó György (technikus, 1958–1974), Papp Gyula (tanár, 1974–1989), Csonka István (gépésztechnikus, 1989–1990) és Müller Józsefné (középiskolai tanár, mb. 1990).[97]

A vb-elnökhelyettesek (tanácselnök-helyettesek) száma kettő volt, akiket a tanács jelölt ki.[98] Főbb feladatukat az elnök (tanácselnök) tevékenysége ellátásában való segítése képezte; ennek megfelelően közreműködtek a tanácsi szervek irányításában, vezették annak a tanácsi bizottságnak a működését, amely elnökének megválasztották őket; a szakigazgatási tevékenység felügyeletével kapcsolatos teendőiket pedig ágazati megosztás szerint végezték. Ugyanakkor saját feladatköröknek is eleget tettek: egyikük eljárt a tervgazdasági, pénz- és munkaerő-gazdálkodási,[99] városfejlesztési és kommunális ellátási, helyi közlekedési,[100] környezetvédelmi,[101] termelési és szolgáltatási, a másik pedig az oktatási, közművelődési, egészségügyi, továbbá a sport- és intézményfenntartással összefüggő ügyekben. A tanácselnök-helyettesek legalább havonként ügyfélfogadást tartottak[102] (SZMSZ1984, 60–62. §).

A tanács, a végrehajtó bizottság és a vb-elnök (tanácselnök) munkáját a végrehajtó bizottság titkára is segítette.[103] Jelentős volt az üléseket előkészítő és a határozatok kihirdetésével összefüggő adminisztrációs tevékenysége, valamint a szakigazgatási szervek és a tanácsi hivatalok hatósági ügyintézésének törvényességi felügyelete.[104] Együttműködött különösen az ügyrendi, valamint a jogi és igazgatási bizottsággal, illetve kapcsolatot tartott számos tanácsi és nem tanácsi szervvel (pl. ügyészség, bíróság, rendőrség, népi ellenőrzési bizottság). Részt vett a megyei városi hivatal irányításában is (SZMSZ1984, 63–64. §). Ha jogszabálysértést észlelt a tanács vagy szervei rendelkezéseinél, köteles volt ez irányú véleményét jelezni.

A második tanácstörvény időszakában Szeged városi kerületeiben is működtek tanácsok és végrehajtó bizottságok.[105] A kerületi tanácsok hatáskörét 1971-től a kerületi hivatalok vették át, amelyek a városi végrehajtó bi-

a személyzeti munkáról = Közlöny, 1980/7. 13–15., 82/1988. VB határozat a jogalkalmazás jogpolitikai elveinek érvényesüléséről a hatósági munkában = Közlöny, 1988/7–8. 4.

[95] 182/1987. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság és a Hazafias Népfront városi bizottsága közötti együttműködési megállapodásról = Közlöny, 1987/11–12. 12–19.

[96] 55/1988. sz. tanácsi határozat a végrehajtó bizottság visszahívásáról = Közlöny, 1988/11–12. 15.

[97] CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 34.; SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 51. Fontos megjegyeznünk, hogy a zárójelekben e személyek eredeti foglalkozását jelöltük meg! Róluk és számos más, általunk is megnevezett személyről életrajz olvasható: ÉLETRAJZI LEXIKON 1987.

[98] Szegeden a vb-elnök- és tanácselnök-helyettesek a következő személyek voltak: Hegedűs Jenő (nincs adat, 1950), Nagy István (hagymakertész, 1950–1954), Tombácz Imre (szabósegéd, 1950–1956), Vincze Antal (gyári munkás, 1954–1958), Perbíró József (egyetemi docens, 1956–1957), Biczó György (technikus, 1956–1957), Ladányi Benedek (szabósegéd, 1957–1961), Tari János (tanár, 1958–1963), Árvai József (mérnök, 1962–1968), Papp Gyula (tanár, 1963–1974), Halász Árpád (vasesztergályos, 1968–1970), Takács János (építészmérnök, 1971–1973), Prágai Tibor (közgazdász, 1973–1985), Bányainé Birkás Mária (tanár, 1975–1983), Müller Józsefné (középiskolai tanár, 1983–1990), Csonka István (gépésztechnikus, 1985–1989), Gyimesi József (könyvelő, társadalmi tiszteletdíjas, 1990) és Takács Máté (építészmérnök, társadalmi tiszteletdíjas, 1990). CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 34.; SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 51–52., 241–242. Fontos megjegyeznünk, hogy a zárójelekben e személyek eredeti foglalkozását jelöltük meg!

[99] 21/1985. sz. VB határozat az 1984. évi pénzügyi, gazdasági ellenőrzések tapasztalatairól = Közlöny, 1985/1. 17.

[100] 7/1977. sz. VB határozat a trolibusz-közlekedés bevezetésének vizsgálatáról = Közlöny, 1977/1. 5–6., 18/1979. sz. VB határozat a trolibuszközlekedés bevezetésének gazdasági vizsgálatáról = Közlöny, 1979/1–2. 22–23., 8/1983. sz. VB határozat a trolibuszközlekedés továbbfejlesztéséről = Közlöny, 1983/1. 11–12., 27/1986. sz. VB határozat a tömegközlekedés helyzetéről Szegeden = Közlöny, 1986/2. 36–37.

[101] 183/1982. sz. VB határozat a környezetvédelmi feladatokról = Közlöny, 1982/7. 13–14.

[102] 5/1982. sz. VB határozat az ügyfélfogadás szabályairól (egységes szerkezetben a 129/1976. sz. VB határozattal) = Közlöny, 1982/1. 25–26., 166/1983. sz. VB határozat az ügyfélfogadás rendjéről = Közlöny, 1983/6. 13–15., 62/1986. sz. VB határozat az ügyfélfogadási rendről = Közlöny, 1986/5. 8–10., 7/1987. sz. VB határozat a tanácsi szervek ügyfélfogadásáról = Közlöny, 1987/1–2. 21–24.

[103] A VB titkári teendőket először Mison Gusztáv látta el (gyári munkás, 1950–1954), majd Szilágyi András (géplakatos, 1954–1956), Nagy Miklós (tisztviselő, 1956–1958), Dáni Sándor (vasesztergályos, 1958–1961), Csikós Ferenc (MÁV-alkalmazott, 1962–1987), Szentandrási Lajosné (jogász, 1988–1989) és Tóth László (jogász, 1989–1990). CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 34.; SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 52. Fontos megjegyeznünk, hogy a zárójelekben e személyek eredeti foglalkozását jelöltük meg!

[104] 146/1980. sz. VB határozat a hatóságfelügyeleti tevékenységről = Közlöny, 1980/7. 12–13. 164/1980. sz. VB határozat a tanácsi ügyiratkezelés értékeléséről = Közlöny, 1980/7. 21., 88/1981. sz. VB határozat a tanácsi felügyeleti ellenőrzésekről = Közlöny, 1981/4. 4., 11–19., 168/1982. sz. VB határozat a központi ügyiratkezelő létrehozásáról a városi tanácsi szervezetnél = Közlöny, 1982/7. 12–13., 65/1984. sz. Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságának határozata. Szabályzat a tanácsi szervek felügyeleti vizsgálatának rendjéről = Közlöny, 1984/5. 4–13., 46/1985. sz. VB határozat a felülvizsgálati kérelmek intézésének tapasztalatairól = Közlöny, 1985/2. 14–15.

[105] Az első kerületi VB elnökei Mison Gusztáv (gyári munkás, 1954–1967), Varga János (esztergályos, 1967–1970) és Korek Józsefné (munkás, 1970–1971) voltak. A második kerületben az elnöki teendőket Csúri Mihály (építőmunkás, 1954–1958), Lacsán Mihály (cipészsegéd, 1958–1967) és Pántya József (gépésztechnikus, 1967–1971) látták el. A harmadik kerület első VB elnöki tisztét idősebb Komócsin Mihály (cserepezősegéd, 1954–1957) töltötte be, majd őt Vereska András (gyári munkás, 1957–1958) és Vincze Antal (gyári munkás, 1958–1971) követte. CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 39–40.; SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 52–53. Fontos megjegyeznünk, hogy a zárójelekben e személyek eredeti foglalkozását jelöltük meg!

zottság alá rendelt önálló hatáskörű, egyszemélyi vezetésű, elsőfokú államigazgatási szervként működtek 1979-ig.[106]

A SZAKIGAZGATÁSI SZERVEK ÉS A MEGYEI VÁROSI HIVATAL

A tanácsi hatáskörbe tartozó szakigazgatási feladatokat a végrehajtó bizottság szakigazgatási szervei és a tanácsi hivatalok látták el. Az 1984. évi szervezeti és működési szabályzat a következő szakigazgatási szerveket határozta meg: egészségügyi osztály,[107] építési és közlekedési osztály,[108] igazgatási osztály,[109] ipari osztály,[110] kereskedelmi osztály,[111] mezőgazdasági és élelmezési osztály,[112] munkaügyi osztály,[113] művelődési osztály,[114] pénzügyi osztály,[115] személyzeti és továbbképzési osztály,[116] tervosztály,[117] testnevelési és sportfelügyelőség,[118] titkárság gazdasági osztály,[119] titkárság szervezési és jogi osztály.[120] Az egyes szervek belső szervezetét a végrehajtó bizottság állapította meg. A struktúra megváltoztatására a tanács volt jogosult, amelynek jogával rendszeresen élt is (SZMSZ1984, 77. §). Így az egyes osztályok nevének változása és hatáskörének részbeni módosítása gyakori volt a tanácsrendszer idején; a könnyebb nyomon követhetőség érdekében a jegyzetekben jelezzük az egyes egységek történeti formaváltásait.[121]

E szervek ügyrendjeikben hatásköri jegyzéket készítettek, amelyben megnevezték az ellátandó irányítási, felügyeleti és hatósági feladatokat és hatásköröket, a szervezeti kereteket, a szakigazgatási szerv vezetője és a beosztottai közötti munkakapcsolatok tartalmát, az előadói ügykörjegyzéket, a szerv vezetőjének jogkörét, a helyettesítés és a kiadmányozás rendjét, valamint a szerv működését érintő speciális jogszabályokat.

Feladatukhoz tartozott különösen a tanács és a végrehajtó bizottság rendelkezései szerint összeállítani a testületi ülések napirendi előterjesztéseit, vagy közreműködni azok kidolgozásában,[122] gondoskodni a meghozott tanácsi és vb határozatok végrehajtásáról és azok ellenőrzéséről, valamint ellátni a megfelelő tanácsi bizottság tevékenységét érintő ügyviteli teendőket. A tanácsi vállalatokat és intézményeket általában szintén e szervek felügyelték és irányították.[123] Minden szakigazgatási szerv vezetője rendszeres időszakonként beszámolt működéséről a tanácsnak vagy a végrehajtó bizottságnak.[124] A szakigazgatási szervek működésük során kapcsolatot tartottak a megyei városi hivatallal; ott cél- és utóvizsgálatot végeztek, az alkalmazottai részére pedig továbbképző oktatásokat szerveztek.

Az ügyek elintézésében e szerveknek törekedniük kellett a szocialista törvényesség megtartására, a gyors és szakszerű ügyintézésre, a bürokráciamentességre, az állampolgárok jogainak megóvására és kötelességeik teljesítésének előmozdítására[125] (SZMSZ1984, 79–83. §). Érzékelhető, hogy a tanácsi szakigazgatási szervek — és maguk a tanácsok is — szélesebb feladatköröket fogtak át és teljesítettek, mint elődeik a törvényhatósági rendszerben. Mindez az államberendezkedés centralizációs törekvéseiből következett.

Különleges szervként működött 1979-től a többi megyei városhoz hasonlóan Szegeden is a megyei városi hivatal, amely jellemzően első fokú hatósági ügyeket intézett. Jogállására a szakigazgatási szervekre előírt szabá-

[106] 31/1971. sz. tanácsi határozat a kerületi hivatalok működésének tapasztalatairól = Közlöny, 1972/1. 2–3., 20/1978. sz. VB határozat a III. kerületi hivatal tevékenységéről = Közlöny, 1978/1–2. 17–18., 30-7/1971. (T. K. 22.) MT TH utasítás a megyei városi tanács végrehajtó bizottsága kerületi hivatalának feladatait, hatáskörét és hatósági jogkörét tartalmazó jegyzék egységes szerkezetben történő közzétételéről. Tanácsok Közlönye, 1971/22. 573–604.

[107] Közegészségügyi és Népjóléti Oszt. (1950–1951), Egészségügyi Oszt. (1951–1990).

[108] Építési és Közlekedési Oszt. (1950–1954, 1957–1990), Városi és Községgazdálkodási Oszt. (1954–1957), Építési és Közlekedési Oszt. (1957–1990).

[109] Igazgatási Oszt. (1950–1990).

[110] Ipari és Kereskedelmi Oszt. (1950–1951), Ipari Oszt. (1951–1957), Műszaki Oszt. (1957), Ipari Oszt. (1957–1988), Kereskedelmi és Termelési Oszt. (1988–1990).

[111] Ipari és Kereskedelmi Oszt. (1950–1951), Begyűjtési és Kereskedelmi Oszt. (1951–1953), Kereskedelmi Oszt. (1953–1988), Kereskedelmi és Termelési Oszt. (1988–1990).

[112] Mezőgazdasági Oszt. (1950–1967), Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Oszt. (1967–1988), Kereskedelmi és Termelési Oszt. (1988–1990).

[113] Terv-, Statisztikai és Munkaerőgazdálkodási Oszt. (1950–1951), Munkaerőgazdálkodási Oszt. (1951–1957), Munkaügyi Oszt. (1957–1988), Terv- és Munkaügyi Oszt. (1988–1990).

[114] Oktatási és Népművelési Oszt. (1950–1954), Oktatási Oszt. (1954–1957), Népművelési Oszt. (1954–1957), Művelődési Oszt. (1957–1990).

[115] Pénzügyi Oszt. (1950–1990).

[116] Személyzeti és Oktatási Oszt. (1958–1971), Személyzeti és Továbbképzési Oszt. (1971–1990).

[117] Terv-, Statisztikai és Munkaerőgazdálkodási Oszt. (1950–1951), Terv- és Statisztikai Oszt. (1951–1954), Tervoszt. (1954–1988), Terv- és Munkaügyi Oszt. (1988–1990).

[118] Ifjúsági és Sportoszt. (1987–1990).

[119] Titkárság Gazdasági Oszt. (1979–1984), Gazdasági Ellátó Szervezet (1984–1990).

[120] Titkárság Szervezési és Jogi Oszt. (1962–1990).

[121] 1984-ben már nem léteztek önállóan a következő szakigazgatási szervek: Kommunális Oszt. (1952–1954) és Lakásgazdálkodási Oszt. (1950–1951). A legjelentősebb átalakítást 1988-ban végezték. Erről l. 7/1988. sz. tanácsi határozat a városi szakigazgatási szervek átszervezéséről = Közlöny, 1988/1–2. 7–8. Részletesen l. CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 35–39.

[122] 35/1984. sz. Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságának határozata. Szabályzat a testületi előterjesztések előkészítésére és a döntések végrehajtására = Közlöny, 1984/4. 7–13.

[123] 58/1976. sz. VB határozat a szocialista munkaversenyről a tanácsi vállalatoknál = Közlöny, 1975/2. 14.

[124] 65/1981. sz. VB határozat az Ipari Oszt. tevékenységéről = Közlöny, 1981/2. 16–17., 189/1981. sz. VB határozat a Titkárság Szervezési és Jogi Oszt. tevékenységéről = Közlöny, 1981/6. 37–39., 26/1982. sz. VB határozat a Tervoszt. tevékenységéről = Közlöny, 1982/1. 32–33., 183/1986. sz. VB határozat a Titkárság Szervezési és Jogi Oszt. munkájáról = Közlöny, 1986/6–7. 41–42., 200/1986. sz. VB határozat a Tervoszt. tevékenységéről = Közlöny, 1986/8. 15–16.

[125] 102/1975. sz. VB határozat az ügyfélfogadás rendjéről = Közlöny, 1975/2. 15–16., 129/1976. sz. VB határozat az ügyfélfogadás szabályozásáról = Közlöny, 1976/4. 15–17.

lyok vonatkoztak. Területi illetékessége Szeged egészére kiterjedt, egyes ügykörökben azonban a környező községekre is (SZMSZ1984, 85. §).[126]

3. A TANÁCSOK MŰKÖDÉSÉNEK JELLEMZŐ VONÁSAI

A tanácsok intézményét szovjet mintára megteremtő és a tanácstörvényeken, valamint egyéb jogszabályokon keresztül bevezető Magyar Népköztársaság az új közigazgatási rendszert a korábbi polgári, ideológiailag nem kívánatos törvényhatósági rendszernél korszerűbb, a szocialista demokrácia elvének jobban megfelelő közigazgatási struktúraként értelmezte. Mindez az elméletben és a gyakorlatban egy, a korábbi önkormányzatiság elvével teljesen szakító, ugyanakkor az évszázados magyar hagyományokat bizonyos szempontból a jelenleginél mégis jobban figyelembe vevő területi közigazgatást eredményezett. Ez utóbbin értendő a megyéknek — mint a struktúra alapjainak — nem csupán területi egységként, de funkcionális szempontból is történő megőrzése mutatis mutandis a korszak igényeihez igazítva. Ugyanis a népi demokráciák alkotmányai — így Magyarországé — tagadták a hatalmi ágak megosztásának szükségességét, s ennek következtében az vertikálisan sem érvényesült („demokratikus centralizmus"). A közigazgatási egységek hierarchikus láncolatot alkottak, amely csúcsán az országgyűlés, a minisztertanács és a Népköztársaság Elnöki Tanácsa álltak egy igen bonyolult, többszörösen összetett rendszerben.

A működés szempontjából kiemelendő továbbá a Magyar Dolgozók Pártja, 1957-től a Magyar Szocialista Munkáspárt analóg szervezetének befolyása is, amely részben formális (pl. KISZ, Hazafias Népfront),[127] részben informális kapcsolatok útján kötődött a tanácsi szervezethez. A pártirányítás alkotmányos garanciának számított, mivel „a társadalom vezető ereje a munkásosztály marxista-leninista pártja" volt az alkotmány szerint.[128] Ez valójában az egyetlen pártalakulat, az állampárt (MSZMP) alkotmányos keretek

[126] L. részletesen az 1/1984. sz. tanácsi rendelet 7. számú mellékletét! Passim.

[127] 7/1972. sz. tanácsi határozat együttműködési megállapodásról a Hazafias Népfront Szeged városi bizottsága és Szeged Megyei Város Tanácsa között = Közlöny, 1972/2-3. 6-8., 18/1978. sz. tanácsi határozat a tanács és a Hazafias Népfront kapcsolatáról a várospolitikában = Közlöny, 1978/3. 6-7., 21-29., 16/1981. sz. tanácsi határozat a tanács és a Hazafias Népfront városi bizottságának kapcsolatairól a várospolitikában, az együttműködési megállapodások értékeléséről = Közlöny, 1981/5. 6-7., 14/1987. sz. tanácsi határozat a tanács és a Népfront együttműködéséről = Közlöny, 1987/5-6. 12., 182/1987. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság és a Hazafias Népfront városi bizottsága közötti együttműködési megállapodásról = Közlöny, 1987/11-12. 12-19., 15/1979. sz. tanácsi határozat a KISZ városi bizottságával kötött együttműködési megállapodás módosításáról = Közlöny, 1979/3. 7-8., 17-25., 183/1987. sz. VB határozat a végrehajtó bizottság és a KISZ Szeged városi bizottsága közötti együttműködési megállapodásról = Közlöny, 1987/11-12. 20-26.; GERGELY FERENC 2008. 93-99.

[128] 1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság alkotmányának egységes szövegéről. 3. §; PILLÓK JÁNOS 1968. 74-76.

közé emelését és mintegy közjogi státuszba helyezését jelentette. Ekként a párt szervei közvetlen befolyást gyakoroltak a tanácsok, így a szegedi tanács működésére, a döntések meghozatalára — olykor egyedi esetekben is. Ez tehát jelentette a generális elvek mellett a konkrét gyakorlat befolyásolását elsődlegesen a megyei és a városi pártbizottságok révén. A második tanácstörvény hatálya idején pedig a közvetlen NET alá rendelés következtében ez a jellegű irányítás még közvetlenebbül érvényesülhetett. Azonban e beavatkozások nyomait esetről esetre nehéz dokumentumokkal igazolni, mivel ez az informális érintkezés különböző csatornáiban öltött leginkább testet, melynek írásos emlékei vagy nem voltak — vagy már nem léteznek.

Az ismerhető elvi és gyakorlati útmutatók közé tartozott például a korszak kései idejéből az MSZMP központi bizottsága által 1984-ben kiadott, az országgyűlés és a tanácsok munkájának továbbfejlesztéséről szóló állásfoglalás, amelyre a szegedi tanács hamar reagált (II. 1619/1984. ikt. sz. előterjesztés). 1985-ben a XIII. pártkongresszus határozataival összefüggésben közzétették az időszerű tanácsi feladatokról szóló téziseket és intézkedési terveket. 1971-ben, 1973-ban és 1987-ben is készített a központi pártbizottság összeállítást a tanácsok pártirányításának időszerű kérdéseiről.[129] Ugyanakkor szintén az irányítás és az ellenőrzés sajátos formáját jelentette a kölcsönös vezetői képviselet a tanács és a pártszervek tevékenységében. Például a szegedi tanács ülésein mind a szegedi, mind a Csongrád megyei pártszervek vezetői jelen lehettek tanácskozási joggal. Ha pedig a megyei tanács elnöke a szegedi tanácsnak is tagja volt, akkor mindez még pregnánsabban mutatkozott meg.[130]

A pártirányítás a személyzeti politika befolyásolásában szintén érezhető volt: a hatásköri listának megfelelően egyes tisztségeket vagy munkaköröket csak a pártszervek általi értékelés, véleményezés után lehetett betölteni. Ezt jól mutatta az, hogy a tanács időről időre foglalkozott alkalmazottainak káderhelyzetével.[131]

A szegedi tanács munkáját azonban az első és a harmadik tanácstörvény időszakában a Csongrád megyei tanács is élénken befolyásolta, mivel a hierarchiában közvetlenül felette állt. Jól példázza ezt a tanácsrendeletek bemutatásának és jóváhagyásának kötelezettsége, valamint az, hogy a megyei végrehajtó bizottság — a tanácstörvények rendelkezései alapján — kifejezetten utasíthatta és értékelhette a városi végrehajtó bizottság munkáját.[132] A két

[129] SZILÁGYI GYÖRGY 2003. 229-230.

[130] Az általunk is hivatkozott 2/1971. sz. tanácsrendelet megalkotásában pl. Komócsin Mihály, akkori Csongrád megyei tanácselnök tevékenyen részt vett 36 módosító indítványt terjesztve elő. SZVT jkv. 1971. okt. 27. 2. napirendi pont. 4-8.

[131] Érdekességként l. ZRINSZKY LÁSZLÓ 1982.

[132] 137/1987. Csongrád megyei VB határozat a Szeged Megyei Városi tanács végrehajtó bizottsága munkájának értékeléséről = Közlöny, 1987/11-12. 6-8., 4/1988. sz. Csongrád megyei tanácsrendelet a rendkívüli események jelentési rendszeréről és a biztonságot növelő szolgálat szabályairól = Közlöny,

tanács egymáshoz való viszonyában hasonló helyzet az első tanácstörvény idején állt fenn, a harmadik azonban ezt a függelmet megszüntette (ám a végrehajtó bizottságok hierarchikus jellegét ez nem érintette).

A tanácstagok munkája a tanácsülési jegyzőkönyvek alapján rekonstruálható. Míg az 1950-es években szinte kizárólag helyeslő, üdvözlő és mindent támogató felszólalások hangzottak el, később — főként az új gazdasági mechanizmustól kezdve — már érdemibb jellegű tevékenység bontakozott ki, legalábbis — ésszerű keretek között — hangoztathatták a tagok konstruktívan a véleményüket. Ennek tetőpontja Szegeden talán a végrehajtó bizottság 1988-ban történt visszahívása volt. Egyébként a sablonos, panelekből táplálkozó, „liturgikus" eseményeket felidéző beszédek az egész korszakot áthatották, és mindez nem csupán a szegedi tanácsra, hanem országosan is jellemző volt. A tanácstagok közötti és a tanácsi szervezeten belüli „írástudók" pedig mind gyakrabban készítettek elemzéseket és értékeléseket a szegedi tanácsok szerveinek tevékenységéről — főként a Tanácsi Híradó hasábjain.[133] Arra ugyanis mindig törekedtek, hogy a tanácstagok között a munkásság fiai mellett néhány értelmiségi, esetleg egy tudós is legyen.

67. Tanácsi Híradó borítója, 1965

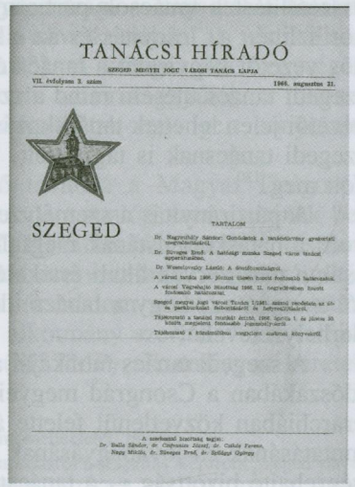

68. Tanácsi Híradó borítója, 1966

1988/11–12. 3–6., 115/1988. sz. Csongrád megyei VB határozat a hatósági munka tapasztalatairól és az állampolgári fegyelem alakulásáról = Közlöny, 1988/11–12. 13–15. p

[133] OLTVAI FERENC 1964. 1–2.; BALLA SÁNDOR 1964. 7–12.; SZILÁGYI GYÖRGY 1964. 13–16.; BALLA SÁNDOR 1965. 7–13.; VARRÓ VINCE 1965. 14–15.; SZILÁDI SÁNDOR 1965. 16–18.; NAGY SÁNDOR 1965. 19–21.; CZIFRANCS JÓZSEF 1965. 1–7.; ANTALI SÁNDOR 1965. 9–10.; BALLA SÁNDOR 1966. 1–7.; NAGYMIHÁLY SÁNDOR 1966. 3–5.; HOFGESZANG PÉTER 1967. 1–3.; SZILÁGYI GYÖRGY 1967. 3–8.; SÜVEGES ERNŐ 1968. 1–6.; VARGA JÁNOS 1969. 6–10.; CSIKÓS FERENC 1970. 3–7.; PAPP LAJOS 1970. 2–6.; BICZÓ GYÖRGY 1970. 3–6.; SZ. SIMON ISTVÁN 1971. 1–6.

A tanácsi apparátus minőségét utólag szintén sokan bírálják nem is alaptalanul, mivel a tanácsi szakigazgatási szerveknél az első évtizedben valóban jelentős gondok mutatkoztak. Ennek oka a káderpolitikának nevezett jelenségben állt: a vezető és középvezető tisztségviselők kiválasztásánál és utánpótlásánál kizárólag a politikai (származási) megbízhatóság játszott szerepet, amely azt eredményezte, hogy az igazgatásban és az államhatalom gyakorlásának intézményeiben teljesen járatlan személyek kerültek nem csak a tanácsi testületbe, hanem a szakigazgatási szervek osztályvezetői székeibe is. Legalább egy évtizedig tartott, mire sikerült összeegyeztetni a szakmai és a politikai megbízhatósági követelményeket.[134] Ebben az időben számos működési anomália keletkezett; erre bizonyíték például az iratkezelésben a Botár Olivér-féle közigazgatási rendszámú — viszonylag bonyolult — iktatási szabályok meg nem értése és két év utáni mellőzése (1949–1951).[135] Szintén jellemző a vezető tanácsi tisztségviselők (vb-elnökök, elnökhelyettesek és titkárok) eredeti foglalkozása és végzettsége: volt közöttük fatechnikus (Dénes Leó), szabósegéd (Tombácz Imre, Ladányi Benedek), hagymakertész (Nagy István), gyári munkás (Vincze Antal), vasesztergályos (Halász Árpád), cserepező segéd (id. Komócsin Mihály) és földmunkás is (Makra Mihály). A rendszer egy idő után érezte az ebből adódó nehézségeket, és lényegesen emelte a tisztviselők képzettségét. Ennek egyik jelentős eredménye volt, hogy 1971-től csak jogász, 1982-től csak szakvizsgázott jogász lehetett vb-titkár még a községi tanácsoknál is. A szakapparátus színvonala ugyancsak emelkedett a hatvanas évektől, ezen többek közt a káderek beiskolázása segített. Ekként például többen jogászdoktori oklevelet szereztek, igaz, szakérettségi után kezdve egyetemi tanulmányaikat.[136] Szeretnénk ugyanakkor hangsúlyozni, hogy természetesen e korszaknak megvoltak a maga kiváló értelmiségi szakemberei, akik áldozatos munkájának köszönhetően az igazgatási gépezet mégis működni tudott.

A szegedi tanácsok történetéből jogi szempontból is kiemelkedik a végrehajtó bizottság 1988. évi, említett visszahívása, amely a tanácstörvények szerint de iure ugyan korábban is lehetséges volt, de ilyen országosan csak ritkán fordult elő a gyakorlatban.

Szegeden az 1988. december 8-i tanácsülésen vetődött fel a végrehajtó bizottsággal szembeni bizalom kérdése, miután mind Papp Gyula tanácsel-

[134] DALLOS FERENC 1950. 507–515.; BODOVSZKY GYULA 1952. 350–356.; ZAGYVA IMRE 1960. 853–857.; FARKAS OTTÓ 1963. 908–918.; KÁROLYI JÓZSEF 1967. 628–635.

[135] 341/1949. (VII. 17.) MT határozat a közigazgatási számrendszer tárgyában; 178/1951. (IX. 30.) MT rendelet az állami szervek iratainak csoportszámos nyilvántartásáról.

[136] 1019/1974. (V. 2.) MT határozat az állami személyzeti munkáról; 1025/1971. (VI. 22.) Korm. határozat a tanácsi dolgozók képesítéséről; 2/1971. (XII. 4.) MT TH rendelkezés a tanácsi dolgozók képesítéséről szóló 1025/1971. (VI. 22.) Korm. határozat végrehajtásáról. = Tanácsok Közlönye, 1972/16. 251–253., 1/1982. (V. 6.) MT TH rendelkezés a tanácsi dolgozók képesítéséről. = Tanácsok Közlönye, 1982/13. 367–370.

nökkel, mind Csonka István tanácselnök-helyettessel szemben összeférhetetlenségi eljárást kezdeményeztek az ősz folyamán. Ennek nyomán Papp Gyulát a tanács — ingatlanügyekben indult vizsgálata eredményeként — többszöri szavazás után figyelmeztetésben részesítette, minek hatására — hivatalosan pedig életkorára hivatkozva — ő felmentését kérte tisztségéből 1988. december 2-án.[137] Ugyan Csonka István esetében hasonló nem történt — az ügyrendi bizottság nem talált törvénysértést a személyét érintő (szintén) vagyonosodási ügyek feltárása alkalmával[138] —, de tekintettel az egyéb vb-tagokat is ért kifogásokra, Tóth Károly tanácstag napirenden kívül felvetette a vb távozásának szükségességét különböző jogsértések és a bizalom egyébkénti megszűnése folytán.

A személyeskedéseket sem nélkülöző hirtelen kelt vitában Csonka István kijelentette: a vb nem távozik, mire a hozzászólók közül Fraknóy Gábor pártbizottsági meghívott javaslatba hozta egy eseti bizottság felállítását, amellyel Csikós Ferenc, korábbi vb-titkár is egyetértett. Volenszki Imréné tanácstag szerint azonban a vb sorsának kérdésében nyíltan kell vállalni a döntést, ezért indítványozta a tanács azonnali állásfoglalását. A küldöttek többsége egy esetleges helyi népszavazás elrendelését ugyan nem támogatta, ellenben megszavazta a visszahívásról való érdemi döntés elhatározását (mindössze négyen szavaztak ellene és hárman tartózkodtak). Hantos Zoltán ezek után egyértelműen kijelenthette: „a vezetéssel szemben bizalmi válság van", majd Bartha István indítványozta, hogy akkor és ott ne csak a vb egyes tagjai, hanem az egész testület mérettessen meg. Az így elrendelt bizalmi szavazás eredménye egyértelmű és — reálisan nézve — váratlan volt: december 8-án a 74 érvényes szavazatból 57 támogatta a vb visszahívását, s csupán 17-en voksoltak nemmel.[139]

E rövid intézménytörténeti összefoglalás alapján megállapítható, hogy a bonyolult működésű tanácsrendszer megismerése nélkülözhetetlen korunk embere számára, hiszen az megkerülhetetlen részét képezi Magyarország 20. századi — a jelenlegi alkotmányos berendezkedést közvetlenül megelőző — történelmének. A közigazgatási struktúra és intézményrendszer egyik lehetséges modellje volt a maga erényeivel és hátrányaival együtt — értékítélet nélkül.

[137] 49/1988. sz. tanácsi határozat Papp Gyula összeférhetetlenségi ügyében. SZVT jkv. 1988. dec. 2. 6–17., 51/1988. sz. tanácsi határozat Papp Gyula tanácselnöki tisztségből való felmentéséről. SZVT jkv. 1988. dec. 2. 17.

[138] 52/1988. sz. tanácsi határozat Csonka István összeférhetetlenségi ügyében. SZVT jkv. 1988. dec. 8. 2–3.

[139] 55/1988. sz. tanácsi határozat a végrehajtó bizottság visszahívásáról. SZVT jkv. 1988. dec. 8. 6–13.

II. AZ ALSÓFOKÚ ÉS KÖZÉPFOKÚ OKTATÁS

1. A KOALÍCIÓS IDŐSZAK OKTATÁSPOLITIKÁJA

Szeged a monarchia idején, majd a két világháború között fejlett régiós jelentőségű iskolavárossá fejlődött. Valóra vált a millenniumi álom, az óvodától az egyetemig minden iskolatípus létrejött.

1945-től az újjászerveződő közoktatást a VKM 56000/1945. rendelete alapján irányították.[1] Továbbra is nyolc tankerületi főigazgatóság, élükön a tankerületi főigazgatóval szervezte és vezette az oktatást, hogy az a lehető leggyorsabban folytatódjon. A VKM-nek alárendelt főigazgató a területi tanügyigazgatásnak vezetője, az oktatási-nevelési tevékenység irányítója és egyben általános tanügyigazgatósági hatóság volt. Eljár azon ügyekben, amelyek intézését a tanfelügyelő, a közigazgatási bizottság népoktatási albizottsága végzett. Közvetlenül hatáskörébe tartozott a középfokú oktatási és nevelési intézmények irányítása. 1944-ben Becker Vendel, majd Janson Vilmos és Páti Ferenc lett a tankerületi főigazgató a szervezet 1950-es megszűnéséig.

Az alsó fokú népoktatás irányítását (népiskola, polgári iskola, majd az általános iskola) a tanfelügyelőség végezte, amelyet az 1876. évi XXVIII. tc. állított fel. Az első tanfelügyelő Csongrád megyében és Szegeden Vadász Manó, az utolsó pedig Sörös Jenő volt.

Szegeden 1945 januárjában csak néhány iskolában indult meg a tanítás. Közvetlen háborús kárt csak kevés iskola szenvedett (pl. a Baross Gábor gimnázium tetőzete leégett). 1942-től kezdődően több iskolát katonai célokra igénybe vettek (raktár, hadikórház, katonai parancsnokság, stb.). Jelentős pusztulás érte az iskolai felszereléseket, könyvtárakat, bútorokat.

A legtöbb iskolában a fűtőanyag hiányában nem tudták a tanítást megkezdeni. A kórházként használt iskolákban a padokkal fűtöttek. Így a Csongrádi sugárúti községi iskola tantermeiben a padok 50%-át eltüzelték. 1947-ben a 12 tanteremből még csak 9-et használtak. Nem tudták pótolni a hiányzó felszerelést.[2] Talán jobb volt a helyzet a szegedi külterületi iskolákban. A személyi feltételek szintén akadályozták az oktatás megindítását. Több tanító még nem tért vissza a frontról és a hadifogságból.

[1] BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 177.

[2] Tanfel. ir. 4094/1947. sz.

1945 februárjában Gr. Teleki Géza, vallás- és közoktatási miniszter VKM rendeletben szabályozta a rendkívüli 1944/45-ös tanévet. Ebben lehetővé tette, hogy az a tanuló, aki legalább három hónapon keresztül rendszeresen járt iskolába, bizonyítványt kaphasson. A VKM tanácsadó szerveként az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. április 19-én létrehozta az Országos Köznevelési Tanácsot. Elnöke a Nobel-díjas tudós Szent-Györgyi Albert, ügyvezető alelnöke Sík Sándor lett. Tagjai a tudomány, a kultúra jeles képviselői: Baranyai Lipót, Bay Zoltán, Ferenczy Béni, Illyés Gyula, Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Ortutay Gyula, Szekfű Gyula, Veres Péter, a szociáldemokrata Kéthly Anna és a kommunista Szabó Piroska, valamint Kállai Gyula lettek. A tanács legfontosabb feladatának tartotta az új, demokratikus szellemű nevelés alapelveinek a kidolgozását. Ennek alapján 1945. augusztus 16-án kelt rendeletében az Ideiglenes Nemzeti Kormány életre hívta az általános iskolát. Nem volt ez teljesen új gondolat a magyar oktatásügyben. 1940-ben részlegesen bevezették a nyolc osztályos alapiskolát. A kormány rövid rendelete (6650/1945. M. E. sz.) kimondta, hogy „a népiskola 1-8. és a gimnázium, illetőleg a polgári iskola 1-4. osztályai helyett <általános iskola> elnevezéssel új iskolát kell szervezni." Az ugyanakkor kelt 37000/1945. VKM sz. rendelet ezt már az 1945/46. tanévre konkretizálta, és kötelezően előírta az általános iskola 5. osztályának megnyitását minden gimnázium és polgári iskola 1. osztálya helyett, valamint a népiskolákban, ahol az érintett tanulók száma a 40 főt meghaladta. A rendelet egyben kimondta, hogy a mindenki számára kötelező általános iskola majd lehetővé teszi, hogy az alsó négy osztályban elsajátított írás, olvasás, számolás után a felső tagozatban a tanulók szélesebb körű társadalom- és természettudományi műveltséget szerezzenek.[3]

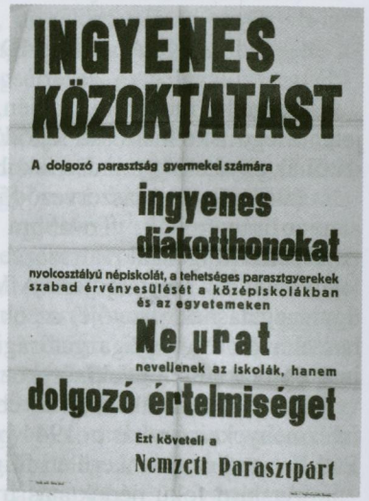

69. NPP plakát a nyolcosztályos iskoláért

Megvalósítására az 1945/46-os tanévben nem került sor Szegeden. Magát a rendeletet későn kapták meg a tanfelügyelőségen, nem volt tanterv, és nem voltak tankönyvek sem. A tantestületek alakuló értekezletein hiányos volt a tanítói és tanári létszám. A férfiak közül még sokan nem érkeztek vissza a hadifogságból. Viszont több menekült pedagógus jött Bácskából, Erdélyből, és jelentkeztek munkára a tanfelügyelőségen.[4] Az oktatás az alsó- és középfokú iskolákban is a régi formák között indult. Az első osztályosok az elemi iskolai tanterv szerint kezdték meg a tanulást. Egy-két kivételtől eltekintve minden iskolában megindult a tanév, ha nem a régi iskolában, akkor máshol, albérletben, rövidített órákkal, és összevont tanulócsoportokkal. Ezt az óvodákról nem lehet elmondani. Nem voltak meg a működéshez szükséges feltételek, és a szülők sem engedték szívesen a kisgyermekeket a piszkos óvodákba és a nem kötelező foglalkozásokra.

Szegeden az 1945/46-os tanévben a következő iskolákban indult meg részlegesen a tanítás:

Állami iskolák: Rókusi, II. Kerületi leányiskola, III. Kerületi fiúiskola. III. Kerületi leányiskola, Somogyitelepi iskola, Kisegítő iskola.

Községi iskolák: Alsóvárosi iskola, Klebelsberg-telepi iskola, Belvárosi fiúiskola, Belvárosi leányiskola, Aigner-telepi iskola, Kecskéstelepi iskola, Csongrádi sugárúti iskola, Móravárosi iskola, Szent György téri iskola, Szilléri sugárúti iskola, Somogyitelepi községi iskola, Újszegedi községi iskola, József-telepi iskola.

Egyházi iskolák: Szent Gellért rk. Iskola, Tanítóképző gyakorló rk. iskola, Tanítónőképző gyakorló rk. iskola, Alsóvárosi rk. zárda, Somogyitelepi rk. zárda, Református iskola, Evangélikus iskola. Az Izraelita iskola csak a következő tanévben nyílt meg.

Szegedhez tartozó külterületi iskolák: Csengelei Körzeti, Szatymazi, Felsőközponti, Szentmihályteleki, Röszkei, Nagyszéksósi, Alsóközponti, Várostanyai, Rúzsajárási iskolák.[5]

A reform ebben a tanévben még névcserét sem jelentett, a népiskolai tanterv egyelőre érvényben maradt. Az órater heti 30 órát tartalmazott, ebből 5 volt szabadon választható, ún. szabad foglalkozás. A választható tantárgyak két teljesen különnemű csoportot alkottak. Ez egyben lehetőséget adott az általános iskolák elit, illetve tömegoktatás szerinti differenciálásához. Különféle gyakorlati ismeretek egyfelől mezőgazdasági ismeretek, háztartási ismeretek, kézimunka, stb., másfelől latin nyelv, élő idegen nyelv és zene. Minden iskolatípusban,

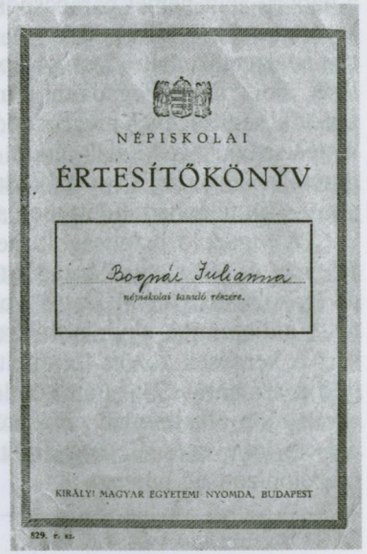
NÉPISKOLAI
ÉRTESÍTŐKÖNYV
Boznár Juliánna
népiskolai tanuló részére.
KIRÁLY! MAGYAR EGYETEMI NYOMDA, BUDAPEST
70. Népiskolai értesítő, 1946/47.

[3] DANCS ISTVÁNNÉ 1979. 220–221.

[4] Tanfel. ir. 281/1946. sz.

[5] Tanfel. ir. 2941/1946. sz.

köztük az általános iskolában bevezetésre került a „mindennapi kérdések" c. tantárgy, amely a gyermekek életével összefüggő társadalmi kérdések szabad és demokratikus szellemű megbeszélését tűzte ki célul.[6] Valójában a nevelők nem tudták, hogy mit tanítsanak.

Minden iskolatípus megkapta az 1945/46-os tanévben az Országos Köznevelési Tanács ún. kiegészítő utasításait. Ez elsősorban a világnézeti szempontból fontos tantárgyak (magyar irodalom, történelem, társadalmi ismeretek, föld- és néprajz) nemzeti és demokratikus átalakítására tett javaslatot.[7]

Szeged középfokú iskoláiban szintén csak részlegesen indult meg 1945 szeptemberében a tanítás.

Gimnáziumok: Dugonics András r. k. Kegyesrendi Gimnázium, Baross Gábor Gyakorló Gimnázium, Klauzál Gábor Főgimnázium, Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium és Szegedi Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium;

Tanítóképzők: Szegedi r. k. Tanítóképző Intézet, Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi r. k. Tanítónőképző Intézete;

Szakiskolák: Szegedi Felső Kereskedelmi Fiúiskola, Kereskedelmi Leányiskola, Állami Felső Ipariskola, Vegyipari Középiskola;

A Baross gimnázium tetőszerkezete leégett, javítása idején az oktatást részlegesen elkezdték. Az Árpádházi Szent Erzsébet Gimnázium épületében a háború alatt német parancsnokság volt, falakat bontottak, átépítették, majd kivonulásukkor kifosztották. A szülők és a tanárok megkezdték a helyreállítást. A Kereskedelmi Leányiskola úgy tudta megmenteni bútorait és felszerelését, hogy azt a Fogadalmi templom pincéjében őrizték. A szülők, illetve a tanulók segítségével megkezdődött a visszaköltözés. A középiskolákban jelentős számú vidéki diák tanult. A vonatközlekedés bizonytalan volt, a kollégiumok pedig még nem működtek. Ténylegesen 1945 decemberében, illetve a második félévben indult meg az oktatás.

Az igazoló bizottságok meginduló tevékenysége a pedagógusok között félelmet és létbizonytalanságot teremtett. Kiemelt kérdésként szerepelt, hogy az igazolandó személy tagja volt-e fasiszta pártnak vagy szervezetnek, voltak-e antiszemita, soviniszta, irredenta nézetei, illetve ennek megnyilvánulásai? A kérdések között szerepelt, hogy volt-e leventeoktató, amely a pedagógusok számára 1944 előtt kötelező tevékenységet jelentett.[8] A későbbi évek során több alkalommal található utalás kérdőíveken egy-egy feljebbsorolásnál, új kinevezésnél, hogy volt-e büntetése vagy visszasorolása, amivel az igazolóbizottság büntette.

[6] KNAUSZ IMRE 1998. 21.
[7] Kiegészítő utasítások az 1945/46. iskolai évre. OKT. Bp., 1945.
[8] Tanfel. ir. 2720/1945. sz.

Nehéz körülmények között folyt a tanítás. Tüzelőanyag, meleg ruha, cipő és élelem a tanulók és a nevelők számára hiánycikket jelentett.[9] Ebben a nehéz időben már egy pislákoló fény is felvillant. A Pedagógusok Szabad Szakszervezete újjászervezte a pedagógusok énekkarát Bánhídi Ödön gimnáziumi zenetanár, karnagy vezetésével.

Az iskolákban általános volt a tanulók alultápláltsága. A tanfelügyelők látogatásaik során tapasztalták, hogy a gyermekek szédelegtek az éhségtől. Felhívták a Tankerületi Főigazgatót, hogy a tej és uzsonna akciót minél több iskolában vezesse be. Ugyancsak foglalkozott ezzel a kérdéssel Szeged Város Közigazgatási Bizottsága.[10]

Az 1946/47-es tanév konszolidáltabb körülmények között indult. A régi keretek között még tovább működött a gimnáziumok alsó négy osztálya, a polgári iskola és népiskola, de ezekben már beindultak az általános iskola 1-2. osztályai és több helyen az 5. és 6. osztályok. 1946 nyarán tartották a VKM-ben az általános iskola továbbfejlesztését (a 6. osztály kiépítését) előíró rendelet vitáját. Ekkor jelent meg az új iskolatípus első teljes tanterve. A június 1-én kiadott rendelet (70000/1946. VKM) kimondja, hogy az általános iskolákat szervezetileg el kell különíteni az eddigi kereteket alkotó népiskoláktól, polgári iskoláktól és gimnáziumoktól, illetve szükség esetén egyesíteni kell a különböző iskolatípusokban kialakult általános iskolákat.[11] Ezt a feladatot oldották meg ideiglenesen a Szegedhez tartozó néhány tanyai iskolánál a körzeti iskolák rendszerével. Nem a teljes iskola, csak a felső tagozat körzetesítését valósították meg (Felsőközpont, Alsóközpont), ez történt néhány telepi iskolánál is.

Vita tárgyát képezte országosan a koalíciós pártok körében az a kérdés, hogy kik tanítsanak a felső tagozatban, és milyen módon oldják meg a tanítók átképzését, illetve a tanárképzést. Az iskolák, különösen az állami és községi iskolák már a tanév megkezdésére helyileg igyekeztek megoldani a gondot.

A somogyitelepi állami és községi iskolák egy önálló általános iskolává alakultak. A székhelyük a községi iskola lett. Kivéve a kézimunka, rajz és ének tantárgyakat, amelyeket az alsó 4 osztályban tanítók tanítottak. A felső tagozatban szakrendszerű oktatás folyt.[12]

Somogyitelepen létezett egy leányiskola, amelyet a római katolikus egyház tartott fenn. Az 1946/47-es és az 1947/48-as tanévben önálló iskolaként működött, és nem csatlakozott a másik két iskolához. Az egyházi vezetés ehhez nem járult hozzá.

[9] Tanfel. ir. 503/1947. sz.
[10] Tanfel. ir. 4331/1947. sz.
[11] KNAUSZ IMRE 1998. 14–18.
[12] Tanfel. ir. 2510/1946., 2616/1946. sz.

Az 1947 áprilisában készült tanfelügyelői jelentés alapján Szeged város belterületén 27, külterületén 10 általános iskolában tanítottak.[13] Az újonnan létrejött általános iskolákban 1946 decemberéig (a VKM 70 000/1946 sz. rendelet 3. pontja alapján) a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete helyi csoportja és a tantestületek javaslata alapján választották meg az igazgatókat, akiket azután a tankerületi főigazgató nevezett ki. Eddig ezt a feladatot megbízott igazgatók látták el. Gyakori változtatás és a hadifogságból hazatértek beállítása volt a jellemző. Az új igazgatók jelölése és választása demokratikus módon zajlott le. Több iskolában kettő, három jelöltet állítottak.

Lassabban haladt az általános iskolák megszervezése az egyházi iskolákban, illetve a gimnáziumok alsó osztályaiban. Problémát jelentett az egyes iskolák közötti létszámbeli aránytalanság. Ezt próbálták kiküszöbölni azzal, hogy az iskolaköteleseket a lakóhelyen lévő általános iskolák látogatására kötelezték, illetve párhuzamos osztályok nyitását a tankerületi főigazgató engedélyéhez kötötték. Az intézkedést azért rendelték el, mert a polgári iskolai és gimnáziumi keretben működő általános iskolák vonzereje érthetően nagyobb volt, mint a népiskoláké. Ez az egyik helyen zsúfoltságot, a másik helyen érdektelenséget váltott ki. Hasonló helyzet alakult ki az egyházi iskoláknál, nagyobb vonzerővel rendelkeztek az általános iskolákkal szemben.[14] A tanfelügyelőség szinte állandóan kérte a jelentéseket az iskoláktól a tanulók és pedagógusok létszámáról. Mind a tanulók, mind a tanerők tekintetében átirányítással próbált segíteni a tanügyi vezetés. Polgári iskolai és gimnáziumi tanárokat óraadóként irányítottak át az általános iskolákba, hogy a felső tagozatban a szaktanári oktatás biztosított legyen. Különösen nyelv- és matematika szakos tanárokból mutatkozott hiány. Közben az átirányított tanulók szüleitől kérvények sokasága öntötte el a tanfelügyelőséget, a legkülönbözőbb indokokkal.

Az új iskolatípus kiépítése rögtön felvetette a nevelőképzés reformjának kérdését. Átmeneti megoldásként nyíltak meg 1947. július 21-én az első szaktanítói tanfolyamok Szegeden, Debrecenben, Keszthelyen és Budapesten mintegy 1100 hallgatóval. Azzal a céllal, hogy tanítókat képezzenek át szakrendszerű tanításra képes szaktanítókká. Ez egy kétszer hat hetes nyári tanfolyamot és 10 hónapos egyéni tanulást követelt a szorgalmi időszakban, amit a második év végén záróvizsga követett. Szegedről 78 tanító vett részt ezen a képzésen. Az egyéni tanulás alatt konzultációkon vettek részt, amelyet egyetemi, gimnáziumi és tanítóképzős tanárok vezettek. Pl. Bálint Sándor, Halassy Nagy József egyetemi tanárok, Szeghy Endre főiskolai tanár, Szabó Lóránt iskolaszéki elnök, Katona Miklós tanítóképző igazgató, Kratofil Dezső polgári iskolai igazgató, Berky Imre középiskolai igazgató, Vajtay István gimnáziumi tanár, Dorogi Imre gimnáziumi tanár és Vicsay Lajos polgári iskolai tanár, stb.[15]

[13] Tanfel. ir. 2941/1946. sz.

[14] KNAUSZ IMRE 1998. 17–18.

Az 1946–47-es tanévben több iskolában beindult a dolgozók iskolája. Ennek két nagyobb központot létesítettek a városban, a Margit utcai Általános Iskolában (volt polgári leányiskola) és a Madách utcai Általános Iskolában (volt polgári fiúiskola). A tantestület, igazgatója Csoma Gyula lett, aki egyben a Margit utcai Általános Iskolát is vezette.[16] A Szegedhez tartozó falvakban és tanyaközpontokban szintén megszervezték a dolgozók általános iskoláit és emellett a parasztdolgozók polgári iskolára előkészítő tanfolyamait. A tanulók életkora a 17-től 35 évesig terjedt.[17] A gimnáziumokban ugyancsak beindultak dolgozó iskolai osztályok és 1948-tól a szakérettségis tanfolyamok.

Az iskolák látogatását megkezdték a tankerületi főigazgatói szakelőadók.[18] A meglátogatott iskolákban arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen az oktatás és nevelés minősége. Milyen a fegyelmi helyzet? Két szegedi gimnáziumban folyt átfogó látogatás. A Klauzál Gábor Gimnáziumban 1946. március 23-án Dombi Béla főigazgatói szakelőadó zárta és értékelte a két hónapos látogatása tapasztalatait.

Érdekes megjegyzése van Dombi Bélának, amely az iskola jövője szempontjából fontosnak tartható.[19] „A tanulókról egy rövid szociográfiát lehet adni. Régen ez az iskola a külterület iskolája volt. A tanulók nagy része most is többé-kevésbé külterületi. A múlthoz képest azonban az a lényeges különbség mutatkozik, hogy a társadalmi különbségek az elmúlt hét esztendő folyamán csaknem eltűntek, hogy az a kicsiny réteg, amely azelőtt a középosztályhoz tartozónak volt minősíthető, ma már nem látszik jobb külsejűnek, jobban tápláltnak a többségnél."

A tanári testület létszáma: 1 fő igazgató, 21 működő rendes tanár, 5 nem működő tanár, 1 bejáró óraadó, 2 önálló hitoktató, 4 óraadó hitoktató, 1 orvostanár. A tanári karban jelentős változás következett be. A gimnáziumok (Dugonics, Baross és Klauzál) az 1944/45-ös évben, mint városi fiúgimnázium egy épületben, közös tanári karral működtek. A visszarendeződés után a tantestületek megváltoztak. A Klauzál gimnáziumban beindult általános iskolai osztályokkal kapcsolatos feladatokkal Bakonyi László igazgató-helyettest bízta meg Gallé László.[20]

[15] Köznevelés, 1947. aug. 1. 332. A tanfolyamok felállításáról a 8930/1947. sz. kormányrendelet intézkedett.

[16] Tanker. Főig. ir. 401, 501/1947/48. sz.

[17] Tanker. Főig. ir. 3778-5/1947. sz.

[18] Egy másik iskola tekintélyes tanára a tankerületből, akit a tankerületi főigazgató bízott meg az iskola látogatásával.

[19] Tanker. Főig. ir. 501-3954/1945/46. sz.

[20] Tanker. Főig. ir. 501-3954/1945/46. sz.

1946. május 2-án zárták a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi Római Katolikus Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium felügyelői vizsgálatát. A látogatáshoz az egyházi fennhatóság engedélyére volt szükség. A látogatásról készült feljegyzésben olvasható, hogy az iskolaépület a háború pusztításai között épségben maradt. A gimnázium nem rendelkezik önálló épülettel, hanem az iskolafenntartó szerzetestársulat többi szegedi intézményével (tanítónő-, óvónőképző, ipari leányiskola, gyakorlóiskola és általános iskola) együtt létezik. Az általános iskola bevezetésével, a sok jelentkező miatt párhuzamos 5. osztályt nyitottak. A tanári testület 20 tagú, ebből 16 szerzetes és 4 világi tanár. A szakos ellátottság megfelelő, csak az általános iskola 5. osztályában a magyart és a latint tanítja nem szakos tanár. Az iskola mélyen vallásos szellemben neveli növendékeit. Az állampolgári nevelés, a tanulók magyarság tudatának kialakítása, a demokratikus gondolkodás és magatartás megteremtése egyik fő törekvése a tanári testületnek.[21]

Az Állami Szent Erzsébet Leánygimnázium nehéz körülmények között vészelte át a háborús éveket, hiszen a megszálló csapatok használták az épületét. „Vendégként" több iskolaépületben tanítottak. A létszám így jelentősen visszaesett. Tanulói a tisztviselő, illetve az iparos polgárság köreiből származtak. Az iskola vezetésével 1945-ben Dobos Lászlót, az iskola régi tanárát bízta meg a tankerületi főigazgató. Az 1945/46-os tanévben itt is beindult az általános iskola 5. osztálya. 1947-ben ünnepelte a gimnázium fennállásának 50. évfordulóját. Ekkor költöztek vissza a félig rendbe hozott épületükbe, amelynek helyreállítása csak 1948-ra fejeződött be. Az újjáépítésben a tanári kar, a tanulók és a szülők is kivették a részüket. A VKM miniszter az iskola új igazgatójának Berky Imrét nevezte ki.[22]

A Baross Gábor Gyakorló Gimnáziumban az 1945/46-os tanévet már a háborús károkat szenvedett épületben kezdték. Az iskola Fírbás Oszkár igazgatása alatt érte el legjobb színvonalát és vált Szeged egyik legjobb elitiskolájává. Nagy hozzáértéssel kereste meg, és válogatta ki a gyakorló gimnázium tanárait az ország egész területéről, de nem kímélte a többi szegedi középiskolát sem. Így kerültek az iskolához olyan kiváló tanárok, mint Vajtai István, Visi József, Krammel Jenő, Bakos Tibor, Madácsy László, Palásti László, Rakonczai János. Minden nehézség ellenére a tanítás a legmagasabb szinten folytatódott.[23]

Az oktatási intézmények struktúrájának átalakításával párhuzamosan folyt az oktatás tartalmának módosítása, a tantervek felülvizsgálata, új tankönyvek kiadása és a pedagógusok ideológiai átnevelése. Mindezt sokan ellenezték, sőt a tankönyvek revíziója, a kiadás államosítása, és 1947 tavaszán

[21] Tanker. Főig. ir. 3956/1945/46. sz.
[22] TÖMÖRKÉNY I. GIMN. ÉVK. 1897–1997.
[23] PÉTER LÁSZLÓ 1989.

a hitoktatás fakultatívvá tételének felvetése politikai összetűzésekhez vezetett. A VKM miniszter, Ortutay Gyula vállalta a vallásoktatás fakultatívvá tételét. Mindez olyan ellenállásba ütközött az iskolák (és nemcsak az egyházi iskolák), a szülők és a történelmi egyházak, mindenekelőtt Mindszenty József hercegprímás részéről, hogy a miniszter kénytelen volt leállítani a folyamatot. Ennek helyi vonatkozású története országos politikai eseménnyé emelkedett.

Szegeden, amint az országban, téma volt az iskolákban az ifjúsági politikai szervezetek között a hitoktatás fakultatívvá tételének híre. A Mária kongregáció, a Szívgárda, az Actio Catholica egyik oldalról, a SZIM, Független Ifjúság és a MADISZ a másik oldalról néztek szembe egymással. 1947. március 11-én a nemzetgyűlésben Losonczy Géza előadói beszédében az egyház és a demokratikus állam viszonyának rendezéséről beszélt. Ennek megerősítéseként Nagy Ferenc miniszterelnök bejelentette a fakultatív hitoktatás bevezetését. Éles vita alakult ki a nemzetgyűlésben, diáktüntetés Szegeden, amely a tankerületi főigazgató leváltását eredményezte. (A tüntetés leírását lásd a köztörténetről szóló részben.)

Nem független ettől a témakörtől az általános iskolákban a latin nyelv tanítása körül kialakult vita, az ún. „latin háború". Erre a gimnáziumokból és polgári iskolákból kialakított általános iskolákban adódott lehetőség, hiszen latin szakos nevelők csak itt tanítottak. Az 1947. augusztus 21-én kiadott 6300/1947. sz. VKM rendelet a latin nyelvet törölte az általános iskolában választható tantárgyak köréből. Az egyházi gimnáziumok alá kiépített általános iskolák egy részében a rendelet ellenére tanították a latin nyelvet. Ez tovább növelte ezen iskolák vonzerejét, és hozzájárult az egyház és állam közötti már meglévő feszültség éleződéséhez.[24]

A VKM új, az átalakítás iránt elkötelezettebb tankerületi főigazgatót nevez ki Janson Vilmos helyére már 1947. április 25-én Páti Ferenc személyében.

A tankerületi főigazgató előbb Szegeden, majd 1950-től a megyeszékhelyre, Hódmezővásárhelyre költözésével egészen a tanácsok létrejöttéig látta el a feladatot. Sörös Jenő tanfelügyelővel közösen vezénylték le az iskolák államosítását, az oktatás és nevelés átalakítását.[25]

[24] KNAUSZ IMRE 1998. 29.
[25] Tanfel. ir. 198/1948. sz.

Az 1947/48-as tanévet a katolikus egyház „Boldogasszonyunk évének" nyilvánította. A nagyszabású rendezvénysorozat Mária tiszteletén túl az ateizmus, a materialista világnézet, és az ezt valló kommunista ideológia elutasítását demonstrálta. Elvi, gyakorlati és propagandisztikus jelentőségét külön kiemeli, hogy a baloldali pártok 1948-at a szabadságharc emlékét idéző centenáriumi évnek tekintették. 1947 őszétől országgyűlési felszólalások és sajtócikkek révén újult támadás indult az egyházi iskolák ellen. 1947. december 20-án Debrecenben Ortutay Gyula miniszter a tanügyigazgatási vezetők részére tartott értekezleten a következő lépésekben határozta meg az egyházi iskolák elleni fellépést:

- Főiskolát — a teológiai akadémia kivételével — csak az állam tarthasson fenn. Ha egy felekezet mégis főiskolát állít fel, vagy tart fenn, nem részesülhet állami támogatásban, és nem adhat ki „állámérvényes" oklevelet.
- Az állam minden rendelkezésére álló pénzügyi eszközzel fejlessze az általános iskoláit, ugyanakkor az egyházak nem kapnak állami hozzájárulást új iskolák, állások létesítésére.
- Mindazokat a felekezeti tanítókat és tanárokat, akik kérik állami állományba való átvételüket, át kell venni, de lehetőleg addigi szolgálati helyükön hagyva őket.

Ezek a határozatok és lépések azt célozták, hogy az állami és egyházi iskolák között folyó versenyben az állami iskolák győzedelmeskedjenek, lehetetlenné tegyék az egyházi iskolák létét.[26] Az egész tanévet az állam és az egyházak közötti éles harc jellemezte, és ebbe a kiélezett helyzetbe robbant be a pócspetri esemény ürügyként szolgálva a végső leszámolásra. Mindezek helyi vonatkozásai az 1947/48-as tanévben Szegeden végigvezethetők.

Még az 1946/47-es tanév véget sem ért, amikor Pétery József váci püspök részletes tájékoztatót küldött valamennyi római katolikus iskolaszéknek és igazgatóságnak az állami főfelügyelet hatásköréről. Felhívja a figyelmet, hogy a tankerületi főigazgatóság, illetve tanfelügyelőség minden adatszolgáltatást csak az egyházi főhatóságok útján kérhet az iskoláktól. Csak a halasztást nem tűrő sürgős esetekben fordulhattak közvetlenül az iskolához, azonban ezt a körülményt egyidejűleg jelenteniük kellett az illetékes egyházi iskolai hatóságoknak. Ha az iskolaszék, iskolaigazgatóság nem az egyházi hatóságtól kap rendelkezést, azt nem hajthatja végre, hanem azt fel kell terjeszteni az egyházi főhatósághoz és a további utasítást onnan bevárni.[27]

Az új tankerületi főigazgató, Páti Ferenc nagy lendülettel kapcsolódott be az iskolák demokratizálásáért indított harcba.

[26] KNAUSZ IMRE 1998. 31.
[27] Tanfel. ir. 2487/1/1947. sz.

1947 őszén mozgalom indult az alsó- és középfokú iskolákban az ún. párfogói testület megszervezésére. Az iskolákban ezen a szülői munkaközösségek megszervezését értették, de a pártfogói testület ennél többet jelentett. A Klauzál Gábor Általános Iskola igazgatója a VKM-hez írt jelentésében szólt arról, hogy üzemek, vállalatok, testületek, iparosok felé keresnek kapcsolatot. Azt remélik, hogy apránként segítségükkel a legszükségesebb felszerelést, anyagokat megszerezhetik az iskolának. A VKM biztos bázist kívánt teremteni a pártfogói testületekkel, akik a nehéz feladatok megoldásánál is támogatják a tanügyigazgatást, illetve az igazgatót és a nevelő testületet.

Az 1947/48-as tanév a Tankerületi Főigazgatóság és a Tanfelügyelői Hivatal számára az egyik legnehezebb évnek bizonyult. Emberpróbáló szervezési, ellenőrzési és elemzési feladatok sokaságát hajtották végre. Igyekeztek megfelelni, illetve néha túlteljesíteni a VKM elvárásait. Ennek szellemében szervezte meg Szegeden 1947. június 21-én Sörös Jenő vármegyei tanfelügyelő a szomszéd megyékkel közösen azt az értekezletet, amelyen értékelték az eddigi tapasztalatokat, és megvitatták az elkövetkezendő feladatokat.[28] Ebbe a sorozatba illeszkedett a három vármegye tanügyi irányítói számára november 20-án tartott értekezlet, amelyen Páti Ferenc tankerületi főigazgató tartott referátumot a közigazgatási reformról. Leszögezte, hogy a demokráciának át kell menni mindannyiunk vérkeringésébe. A régi közigazgatás „nyegle szelleme" helyett előtérbe kell nyomulni a közigazgatás új szellemének. Feltétlen egyszerűsíteni, racionalizálni kell a tanügyigazgatást. Úgy látja, hogy itt Szegeden túlságosan a tanügyigazgatás a cél, a pedagógia pedig csak eszköz, pedig fordítva kellene lennie. Ez elérhető jól képzett elméleti és gyakorlati pedagógusokkal.[29] Úgy tűnik, hogy a két hivatal szinte egymásra licitált.

Hihetetlen munkát jelentett az iskolák, a nevelők számára az 1848-as forradalom és szabadságharc centenáriumára való felkészülés és a megünneplés megszervezése. Tervet kellett kidolgozni az iskoláknak a méltó megünneplésről. Ezt össze kellett kapcsolni a 3 éves terv nyomán a gazdasági életben már beindított munkaversennyel. Ez az iskolában a gyermekeknek a „Tanulj jobban!", a pedagógusoknak a „Taníts jobban!" mozgalmat jelentette. Erről számol be Kunsági Elemér tanulmányi szakelőadó: „Csongrád vármegye a centenáris munkaversenyben az elsők között van. A szegedi népoktatási kerületből Zámbó Károlyné és Antalffy Erzsébet tanítónők élmunkás kitüntetés kaptak. A munkaversenyt nem szabad abbahagyni, tovább kell folytatni!" Ugyanezen az értekezleten Sörös Jenő az úttörő szervezet fontosságát emelte ki. „A megalakult úttörő mozgalomnak kovásznak kell lenni. Az úttörő és az iskola egy fogalom, a kettőnek össze kell forrnia! Az igazgatók ismerkedjenek meg jobban az úttörő mozgalom célkitűzéseivel.

[28] Tanfel. ir. 1582/1947. sz.
[29] Tanfel. ir. 4354/1947. sz.

Általában minden téren járjanak elől az igazgatók, a példaadásban és fáradságot nem ismerve jó demokratákká neveljék a magyar ifjúságot." Talán egy kicsit több a politikai él, patetizmus a tanügyi vezetők megszólalásaiban, mint kellene, de ez a kor hangulata.[30]

Az iskolák hasznos dolgokkal pl. rajz-, fogalmazás pályázattal, szavalóversennyel, takarítással, az üresség és az iskola környezetének szépítésével készültek március 15-re. A Pedagógusok Szabad Szakszervezete javasolta, hogy a szétesö, külön iskolai ünnepségek helyett egy közös nagyszabású ünnepséget szervezzenek, amelyen óvodától az egyetemig minden iskola közreműködne. Ezt a tanügyi vezetés elfogadta. A centenárium a javaslat szellemében a tanulók felvonulásával és fiatalos szellemű, jó hangulatú méltó ünnepléssel zajlott le a Klauzál téren.

A közvetett előkészítés után konkrétan is megkezdődött az iskolák államosításának lebonyolítása. Sörös Jenő vármegyei tanfelügyelő 1948. június 4-én a Klauzál Gábor Gimnázium dísztermében a nagyszegedi általános iskolák igazgató testületét összehívta. Először a tanév hátralevő feladatairól tájékoztatta Sörös tanfelügyelő az igazgatókat. Az utolsó tanítási nap június 12-én, a bizonyítvány kiosztása június 20-án, a következő tanévre a beiratkozások csak szeptemberben lesznek, mondta. (Nem titkolt cél hamarabb befejezni a tanévet, mint az államosítást az országgyűlés megszavazná.) A néhány nap múlva megrendezésre kerülő ifjúsági napok előkészületei figyelemelterelő manőver lehetett. „Az ifjúság, mint megbonthatatlan egység vonuljon fel, képviselve a demokráciához való töretlen ragaszkodás gondolatát." Ezek után tért rá a tanfelügyelő a konkrét feladatokra, az államosítás főbb szempontjait és szükségességét tárta az igazgatói testület elé. Javasolta, hogy a nagyszegedi általános iskolák igazgatói testülete csatlakozzon a nagybudapesti általános iskolák igazgatóinak javaslatához, és mondja ki határozatilag, hogy az egyházi iskolák államosítását a legrövidebb időn belül szükségesnek tartják, és erről a VKM miniszter urat táviratilag értesítsék. Ekkor a római katolikus egyházi iskolák vezetői kivonultak a teremből. A jegyzőkönyvet vezető Bakonyi László, a Klauzál Gábor Gimnázium keretén belül működő általános iskola igazgatója felszólalt, hogy mint katolikus ember elveivel ellenkezik az egyházi iskolák államosítása, és ő a maga részéről a javaslatot nem fogadja el, és a jegyzőkönyv vezetését sem vállalja tovább. Sörös Jenő Ferenczy István általános iskolai igazgatót kérte fel a jegyzőkönyv vezetésének folytatására. A tanfelügyelő fontosnak tartotta, hogy majd az államosítással kapcsolatos szülői értekezleteken a tantestületek egységesen álljanak ki az iskolák államosítása mellett. Kérte, világosítsák fel a szülőket, hogy nem a vallásszabadság ellen történik az államosítás, hiszen továbbra is marad a kötelező hitoktatás. Igaz, akkor azt még nem sejtették, hogy csak egy évig! Bejelentette: már nyomják az új tankönyveket, amelyekkel ellátják valamennyi iskola szegény sorsú tanulóját. A három éves terv keretében újjáépítik, renoválják a volt felekezeti iskolákat.

[30] Tanfel. ir. 189/1948. sz.

Hasonló módon zajlott le két nappal később a középfokú iskolák és szakiskolák igazgatóinak felkészítése az iskolák államosítására. Előadója a tankerületi főigazgató volt. Innen a Dugonics András Gimnázium és a Szegény Iskolanővérek iskola komplexumának szerzetes igazgatói hagyták el tiltakozásul a termet. Az idő rövidsége miatt a tanulókat nem tudták a tervezett tiltakozásba bevonni, hiszen befejeződött a tanév.

Még a rendelet tényleges nemzetgyűlési megszavazása előtt a tankerületi főigazgatóságoknak és az állami tanfelügyelőségeknek kész forgatókönyvük volt az általános- és középiskolák (községi és egyházi) leltárainak elkészítésére, a tanárok átminősítésére. Más módon, de készültek az államosításra a megyés püspökök. Már május végén utasították a római katolikus iskolák igazgatóit, hogy semmit erőszak nélkül nem adhat át senki, különben egyházi fenyíték alá esik. Gondoskodjanak az igazgatók és az egész testület az értékek, iratok biztonságba tételéről. A katolikus tanítók és tanárok városokban és falvakban az államosítást követő első nap reggelén a tanulókat hazaküldik azzal, hogy tanítás nem lesz. A tanítást az egyház tanítói és tanárai ilyen körülmények között nem vállalhatják.[31] A római katolikus egyház álláspontja az volt, hogy nem szabad semmilyen engedményt tenni. Addig az utolsó pillanatban, az államosítás előestéjén megszületett a református egyház törvényalkotó testületének, az Országos Zsinatnak a már korábban előkészített megegyezése a VKM-mel. Előrelépés történt az állam és az evangélikus egyház viszonylatában is. Szegeden sem jelentett nehézséget a protestáns, illetve zsidó iskolák államosítása, valamint azoknál a római katolikus iskoláknál, ahol a tantestület többségében polgári pedagógusokból állt.

Az 1948. június 16-i nemzetgyűlés 362 képviselője közül 230-an igenlően, 63-an nemlegesen és 69-en nem szavaztak. Érdekes, hogy ebben a csoportban valamennyi párt képviselőjét megtalálhatjuk.[32] A törvény kimondta, hogy a nem állami iskolák, a velük összefüggő kollégiumok, továbbá óvodák fenntartását az állam vette át. Kivételt képezett néhány kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézmény és kollégium. Az átvett intézmények alkalmazottait a rendelkezések szerint állami alkalmazottakká minősítették. Munkával töltött éveiket úgy kellett tekinteni, mintha korábban állami szolgálatban lettek volna. Az intézmények épülete, berendezése és a hozzájuk tartozó egyéb vagyon (tanítói föld, lakás, stb.) az állam tulajdonába ment át. A szegedi tanügyi vezetést táviratilag Budapestre rendelték a nagygyűlésre, majd a következő napon általános eligazítást tartottak a tankerületi főigazgatói és tanfelügyelői hivatal munkatársainak. Itt közölték a legsürgősebb feladatokat: az új igazgatók kinevezéséről, a nevelők és egyéb az iskolákhoz tartozó

[31] Knausz Imre 1998. 61.
[32] Knausz Imre 1998. 64–65.

személyzet állami szolgálatba vételéről. Az új igazgatók kinevezésével kapcsolatosan a közoktatási kormányzat felhívta a figyelmet, hogy a gyakorlati munka folyamatosságát biztosítandó okok miatt, valamint a testület szimpátiájának megnyeréséért is lehetőleg a volt igazgatókat nevezzék ki az új állami iskolák élére.[33]

Szegeden, mint mindenütt, már június 17-én reggel megkezdték az egyházi iskolák államosítását. Erre már korábban államosító brigádokat hoztak létre a koalíciós pártok tagjaiból, a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének képviselőjéből, továbbá bevonták a szülői munkaközösség egy-egy, az államosítással egyetértő tagját. Kijelölésüket a tankerületi főigazgató és a tanfelügyelőség készítették elő. Feladataik közé tartozott az államosított iskolák vagyonának: telek, épület, szertárak, az iskola berendezése és a könyvtár leltár szerinti átvétele. Igen fontos lett volna az iskola dokumentumainak, pl. az anyakönyveknek, jegyzőkönyveknek, kinevezési dokumentumoknak az átvétele is. Ezeket az egyházi főhatóság már hetekkel előbb bekérte az iskoláktól. A Szegedi Dugonics András Piarista Gimnáziumba beengedték az államosító brigádot, de megtagadták a leltár átadását. A Szegény iskolanővérek oktatási komplexumába és kollégiumába be sem engedték az államosítókat, akik a rendőrség segítségét kérték. Így történt meg rendőri segédlettel, dokumentumok nélkül az iskolakomplexum államosítása. Az óvodák (2 római katolikus, 1 református, 1 evangélikus, 1 izraelita) és az általános iskolák államosítása nem okozott különösebb nehézséget.[34]

Az ún. községi iskolák államosítása elhúzódott, csak az ősz folyamán történt meg a leltározás. Ez is mutatja, hogy csak az egyházi fennhatóságú intézményeknél volt fontos az államosítás. Már július végén ünnepélyes keretek között adta át a tankerületi főigazgató az állami megbízást az új vezetőknek. A gondot az jelentette, hogy a római katolikus iskolák korábbi igazgatói, elsősorban a szerzetesek nem fogadták el az állami megbízást. Szegeden a Dugonics András Piarista Gimnázium igazgatója és szerzetes tanárai, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Iskolakomplexum szerzetes igazgatónője és tanárai visszautasították a kinevezést. A nem szerzetes nevelők közül többen arra hivatkoztak, hogy csak egyházi felettes hatóságuktól fogadhatják el szolgálati megbízásukat. A koalíciós pártok és a római katolikus egyház közötti kiéleződött helyzet súlyos lelkiismereti döntés elé állította az egyházi iskolában tanító pedagógusokat. Nemcsak az egyházi fegyelem, hanem egész neveltetésük és világnézetük is azt követelte, hogy elvileg kövessék egyházi feletteseik utasítását. A gyakorlatban a háború és az azt követő nehéz megélhetési gondok miatt a többség a maradás mellett döntött Szegeden. A Dugonics András Piarista Gimnázium 13 szerzetes tanárát a másik két gimnáziumból pótolták, illetőleg még a tavasz folyamán a tankerületi főigazgatóság kimutatást készített az állástalan és az általános iskolákban tanító gimnáziumi tanárokról. A későbbi színvonal csökkenéshez a középiskolákban ez a körülmény is hozzájárult. A tanárhiány a középiskolákban szükségessé tette az óraszám központi felemelését heti 18 óráról 24 órára, de ezt a 6 órát túlóraként elszámolták.[35] 1948. július 30-án jelent meg a kormány 8250/1948. számú rendelete, amely augusztus 1-től új bérezést léptetett életbe a közszolgálati pedagógusok részére. A Pedagógusok Szabad Szakszervezetének számítása szerint átlagosan a korábbi 450 Ft-ról 540 Ft-ra emelkedtek a bérek. Bizonyítani kellett, hogy az államosítás a nevelők anyagi helyzetének javulását jelenti.[36] Még augusztus elején jelentést kértek az államosított iskoláktól: milyen helyreállítást, hiánypótlást kellene elvégezni. A beküldött feljegyzésekből kitűnik, hogy új tanterem építése, ablakok ajtók cseréje és javítása, fűtés, padozat, WC, berendezési és felszerelési tárgyak hiánypótlása szerepelt az iskolák listáján.[37] Megvalósítására nem volt elég fedezet. Ezt csak egyéb segítséggel oldhatták meg. A pártfogói testületek és a szülői munkaközösségek újabb feladatokat kaptak.

A volt egyházi és belvárosi iskolákban munkás, illetve paraszt származású tanuló alig járt.[38] Ugyanakkor voltak általános iskolák, ahol egy-egy osztály létszáma alig érte el a 15 főt, máshol pedig párhuzamos osztályokat is nyitottak. Ahol több idegen nyelvet, illetve latin nyelvet tanítottak oda még a város másik részéről is elvitték a szülők gyermekeiket. Ezért az iskolai körzetek kialakítását és ennek szeptember 1-től való bevezetését határozták el. Ennek alapján ősszel a városban 7 fiú, 6 leány, 3 fiú és leány, 3 koedukált és a főiskola gyakorló iskolájának 1 osztálya; összesen 20 iskolában 23 első osztály nyílt meg. Így 37-38 tanuló jutott volna egy osztályba. Igaz, ezzel nem oldották meg, hogy a munkás és paraszt szülők gyermekei belvárosi iskolába járjanak.[39]

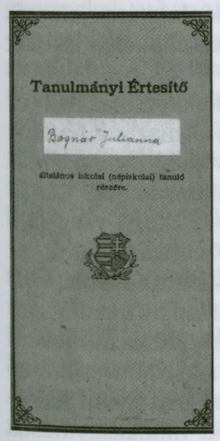

71. Tanulmányi értesítő. 1947–1954

72. Tanulmányi értesítő, 1950–1958

[33] VKM 3166/1948. sz., 94815/1948. IV. 2. sz. rendelete.
[34] Tanfel. ir. 1948. 198. jkv.
[35] Tanfel. ir. 3730/1948. sz.
[36] Szabad Nép, 1948. aug. 15. Kende Péter cikke.
[37] Tanfel. ir. 2127-1/1948. sz.
[38] Tanfel. ir. 3752/1948. sz.
[39] Tanfel. ir. 198/1848. sz.

Augusztus 28-án tartották Csongrád vármegye és Szeged város általános iskola igazgatóinak tanévnyitó értekezletét a Klauzál Gábor Gimnázium dísztermében.

Hasonló módon zajlott le Páti Ferenc tankerületi főigazgató vezetésével a középiskolai igazgatók tájékoztatása az új tanév feladatairól, aktuális államosítások utáni szülői értekezlet megtartásáról. Ezzel befejeződött az iskolák államosításának gyors folyamata.

A PROLETÁRDIKTATÚRA OKTATÁSPOLITIKÁJA

Az iskolák államosítása mellett 1948 augusztusában egy másik aktuális feladat szerepelt: meg kellett gyorsítani az új értelmiség kialakulását. A politikai élet szerkezetének átalakítása azt követelte, hogy a társadalom vezető pozícióiba politikailag megbízható káderek kerüljenek. Ilyen értelmiség azonban nem állt készen. Ezért az új hatalom, részint kétkezi munkások kiemelésével és felsőfokú továbbképzésével, munkás- és parasztszármazású gyermekek tömeges középiskolai beiskolázásával kényszerült az új értelmiség kialakítására. Ugyanakkor a szocialista iparosítás kialakítása jelentős számú képzett ipari munkást igényelt. Ebből következett az általános iskolák létrehozása után a középiskolák és szakiskolák átalakítása.

A szakszervezetek és a szülői munkaközösségek bekapcsolásával az MDP propagandát folytatott, hogy érettségizett munkásszármazású fiatalok egyetemen tanuljanak tovább. Szorgalmazni kellett, hogy még a nem érettségizettek is jelentkezzenek közgazdaságtudományi egyetemre és jogi karra. Az MDP vezetése részéről egy olyan elképzelés alakult ki, hogy meg kell kerülni a középiskolát, hogy közvetlenül menjenek a munkásfiatalok az egyetemre. A középiskolákban a párt kevésbé bízott, hiszen az iskolarendszer egyetlen olyan eleme volt, amely szervezetileg változatlan maradt. Innen kezdődik az a tragikus folyamat, amely a szegedi elitgimnáziumokkal történik a következő években. Az 1948. augusztus 25-én létrejött szervező bizottság hozzákezdett a szakérettségire előkészítő egyéves tanfolyam kidolgozásához. A szeptember 16-án a MÁVAG-ban rendezett munkásgyűlésen Révai József egy szimbolikus gesztussal a munkásosztályhoz fordult a párt kérésével: adjanak orvosokat, tanárokat, mérnököket az országnak! „Új munkásértelmiségre van szükség, amely nemcsak szolgálja a népi demokráciát, hanem harcol is érte."[40]

Először csak Budapesten akarták megkezdeni a szervezést. De több vidéki városban, köztük Szegeden is beindult a Boldogasszony sugárúti kollégiumban 30 fővel a szakérettségis tanfolyam. Igazgatónak Kedves Andrást bízták meg. A 17 és 32 év közötti üzemi dolgozók számára tette lehetővé a

[40] KNAUSZ TAMÁS 1998. 76.

jelentkezést az 1948. október 1-től 1949. szeptember 1-ig tartó tanfolyamra. Az oktatás súlyos megpróbáltatásokat okozott a szakérettségis hallgatóknak és az ott tanító tanároknak egyaránt. Anyagi és pedagógiai feltételek hiánya egyaránt veszélyeztette a célkitűzéseket. Jelentős volt a lemorzsolódás. Kezdettől világos lett, hogy ez a gyorsított módszer nem jelenthet hosszú távú megoldást, ám csak 1955-ben szüntették meg a szakérettségis tanfolyamot.

1948 júniusában a tanfelügyelői hivatal jelentésben kérte az 1948/49-es tanévben 8. osztályt végző tanulók származását. A következő kategóriák szerepelnek: ipari munkás, napszámos, paraszt, értelmiség, önálló kisiparos, önálló kiskereskedő, nyugdíjas, hadifogoly, árva és egyéb. A kategorizálás némi változtatással a későbbiekben fennmaradt.

A beiskolázási akciót a párt közvetlenül irányította. Szervezeti formája a megyei iskolai bizottság volt, amelyben a tanügyigazgatás, a párt és tömegszervezetek képviselői vettek részt. Szegeden is megindult az 1949/50-es tanévben az általános iskola 8. osztályába járó tanulók részére a 40 Ft-os ösztöndíj ünnepélyes formában történő kiosztása. A kapott keretet a következő módon kellett felosztani: 65%-át munkás, 25%-át szegényparaszt tanulóknak, akiknek tanulmányi eredménye 5-4-3 volt. Értelmiségi, pedagógus gyermekek a keret 10%-át kaphatták, akiknek tanulmányi eredménye 4 és 5 volt. Osztályidegenek gyermekei (egyéb származás) nem részesülhettek ösztöndíjban. A Dózsa György általános iskolában és a Mérei utcai általános iskolában az ösztöndíjak kiosztását november 7-re időzítették.[41]

A VKM (1948. október és 1949. január) két fontos összesítőt kért sürgősen a Tankerületi Főigazgatóságtól, valamint a Tanfelügyelőségtől. Egyikben be kellett számolni mindkét intézmény állandó alkalmazottairól, másikban a különböző iskoláknál dolgozó tanulmányi felügyelőkről.

A Szegedi Tanfelügyelőségnek hat munkatársa: a tanfelügyelő és két tanügyi titkár (ebből egy jogász) és három tanügyi előadó végezte a szervező munkát és a látogatásokat. Mellettük igazgatók és tanítók látták el a tanügy különböző felügyeletét. A két testület állandó tagjai közül a legújabb Páti Ferenc tankerületi főigazgató volt, akit 1947 májusában nevezett ki a VKM miniszter. A többiek a háború előtt kerültek a tanügyigazgatásba, és néhányan 1945-ben. Változás személyükben a tanácsok létrejöttéig nincs, de az új testületekben (megyei, városi művelődési osztályok) már egyetlen egy munkatárs sem szerepel. Néhányuk nevével (Bíró János, Ventilla Sándor) az egyetem, a főiskola tanulmányi adminisztrációjában, valamint a Pedagógus Szakszervezet vezetésében és iskolaigazgatóként találkozunk (Kunsági Elemér).[42]

[41] SZVT Népműv. Oszt. ir. 1075-1/1950. sz.

[42] CSML Kimutatások a Tankerületi Főigazgatói Hivatal és Tanfelügyelőség munkatársairól 475/1948., 6217/1949. sz.

1948 tavaszán miniszteri utasításra új alsó és középfokú tanulmányi és szaktárgyi felügyelőkre kértek javaslatot. Ki kellett kérni a különböző társadalmi szervek (Pedagógusok Szabad Szakszervezete, Nemzeti Bizottság, stb.) véleményét, majd a tanfelügyelőség és a tankerületi főigazgatóság készítette el a javaslatot, végül a miniszter nevezte ki az új felügyelőket. Felügyelői megbízásra javasolják: Nyíri Antalt, Fírbás Oszkárt, Barta Istvánt, Gömör Bélánét, Berky Imrét, Gallé Lászlót, Csonka Mihályt, Soós Paulát, Dorogi Imrét, Antal Józsefet és Horpácsi Gézát.[43]

Fírbás Oszkártól, aki ekkor már két évtizede igen magas színvonalon vezette a Baross Gábor Gyakorló Gimnáziumot, a város baloldali vezetése igyekezett megszabadulni. Úgy vélték, hogy a fakultatív hitoktatás elleni tüntetéstől nem határolódott el kellő módon, illetve a gimnázium túlságos elitképzése sem tetszett a Nemzeti Bizottságnak. Szívesebben látták volna a tanfelügyelők között Niklai Ferencet, aki az MDP tagja volt. A VKM-hez felterjesztett névsorban még ott találjuk Fírbás nevét. Meg kell viszont jegyezni, hogy 1948 októberében indoklás nélkül leváltották és áthelyezték a Dugonics András Gimnáziumba történelem tanárnak. Az új igazgató Niklai Ferenc lett.[44] Ez a lépés első lépcsőfoka egy folyamatnak, amelynek a Baross Gábor Gimnázium megszüntetése lesz a vége. A felügyelők és iskolaigazgatók kiválasztásánál a rendszerhez való hűség lett az elsődleges szempont.

A tanfelügyelői hivatalnak 3 napos határidővel kellett elkészíteni a VKM 600/1948. G. M. sz. határozata nyomán az 1949. évi városi oktatás költségvetését.[45] Már nyoma sem volt azoknak az ígéreteknek, amelyeket az iskolák államosítása előtt különböző propaganda anyagok hangoztattak. Egyedül a pedagógusok béremelése maradt meg. Az iskolák rendbehozatalára nem maradt keret. Álmodni viszont lehetett. Erre az 5 éves terv Szeged városban történő előkészítésénél láthatunk példát. A tervezetben Sörös Jenő három 8 tantermes új iskolát, 6 nevelői lakást, iskolabővítésként 70 tantermet, 48 szertárt, 26 tornatermet, 10 rajztermet, 1 zenetermet, 27 úttörő otthont, 4 igazgatói irodát, 2 napközi otthont, 4 altiszti lakást és még sok egyebet ígért.[46] Megvalósítani az első 5 éves tervben még a töredékét sem sikerült.

1950. január 1-től átszervezték az ország közigazgatását, az addig 25 megye helyett 19-et alakítottak ki. Jugoszlávia közelsége miatt Hódmezővásárhely lett az új megye székhelye. Szegedet néhány évig alig fejlesztették. Átköltöztettek Hódmezővásárhelyre több, a megyét érintő intézményt. Többek között a Tankerületi Főigazgatóságot, amely még egy évig létezett. 1950 júniusától szovjet mintára folyamatosan megalakultak a tanácsok (l. a közigazgatás-történeti részt). Megalakultak a tanácsok, és a régi igazgatási szervezetek helyett újakat hoztak létre. Megszűnt a Tankerületi Főigazgatóság és a Szeged városi Tanfelügyelőség. Feladatukat többé-kevésbé a Csongrád megye Tanácsa VB Oktatási és Népművelési Osztálya, valamint utódai, és alárendelt szerveként a Szeged Városi Tanács VB Oktatási és Népművelési Osztálya, valamint utódai vették át. Az 1948/49 és 1949/50-es tanévekben új szakfelügyeletet és igazgatókat állítottak az iskolák élére. Legfőbb szempont a politikai megbízhatóság volt. Az iskolák vezetői közé bekerültek azok az igen aktívan működő tanítók, akik szaktanítói képesítést szereztek a Pedagógiai Főiskolán. A Tankerületi Főigazgatóság és a Tanfelügyelőség vezetése és munkatársai az ún. „piszkos munkát" (államosítás, egyházi és elitiskolák megszüntetése, új igazgatók és szakfelügyelők kinevezése, fakultatív hitoktatás bevezetése, harc a klerikális reakció ellen, stb.) elvégezték, további munkájukra nem tartottak igényt, mint régi vezetőkben nem bíztak.

Szeged Város Oktatási Osztályának vezetője 1954-ig Korek Józsefné lett. A VB számára írt jelentésében a következőkről számolt be: „az 1951-es év komolyan próbára tette az oktatási osztályt, hiszen ez az év az első éve volt. Átvették az iskolák oktatási-nevelési munkájának irányítását, megkezdték a középiskolák szociális összetételének megjavítását, és felvették a harcot a klerikális reakció ellen. Ezen kívül fontos feladat volt Révai és Darvas elvtársak útmutatása nyomán az iskolai fegyelem megszilárdítása és a tanulmányi színvonal emelése."[47]

2. AZ OKTATÁS HELYZETE 1948 ÉS 1990 KÖZÖTT

ÓVODÁK

A háború utolsó éveiben, majd 1944–1946 között fűtőanyag hiánya miatt az óvodák zárva tartottak Szegeden. Először a Szegény Iskolanővérek iskola komplexumának gyakorló óvodája indította el a foglalkozásokat. Majd vele szinte egy időben az üzemi óvodák is megnyíltak, hisz a munkásnők csak úgy dolgozhattak, ha vitték magukkal gyermekeiket. 1948-ban megtörtént az államosítás, de csak, az 1948/49-es tanévre érte el a háború előtti létszámot az óvodába járó gyerekek száma. Tömeges jelentkezés az óvodákba 1950-től figyelhető meg. Az oktatásügy nem sokat foglalkozott az óvodákkal, gazdaságilag azokat inkább szociálpolitikai kérdésnek tekintették. Az óvodákat egy-egy iskolához kapcsolták, a tartalmi munkát pedig egy óvodai

[43] Uo.

[44] CSML Kimutatások a Tankerületi Főigazgatói Hivatal és Tanfelügyelőség munkatársairól 475/1948. sz.

[45] Tanker. Főig. ir. 3151/1948/49. sz.

[46] Tanfel. ir. 3157/1948. sz.

[47] SZVT jkv. 70/1951. sz.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 16., 37.

felügyelő irányította.[48] Később, az 1970–80-as években csak a nagyobb óvodák lettek gazdaságilag teljesen önállóak.

Az állam munkaerő szükséglete, a családok megélhetése, a nők munkába állása szükségessé tette már az 1950-es évek elején minél több óvoda megnyitását. Ekkor még elsődleges szempontnak a gyermekek megőrzését tekintették. A túlzsúfolt óvodai termekben kevés óvónő és dajka foglalkozott a gyerekekkel. Játék alig volt. 1951 nyarán a tanács oktatási osztálya fontosnak tartotta, hogy minél több óvodában nyáron is legyen foglalkozás és ebéd. Egyben kikötötték, hogy a nem dolgozó szülő gyermekét nem kell felvenni. Ekkor kezdte meg munkáját az első központi konyha, ahonnan a gyermekek meleg ételt kaphattak.[49]

Az 1951-ben megalakult Oktatási és Népművelési Osztályon, hasonlóan a volt tanfelügyelőséghez, egy óvodai előadó végezte 30 óvoda irányítását. Több üzemben bevezették a hetes bölcsődét és óvodát. 1952-ben nyitotta meg kapuit a Szentháromság utcában a Vasutas óvoda 1 óvónővel, 2 dajkával és 36 gyermekkel. (1954-ben már 72 gyermek, 1967-ben 83 gyermek 3 korcsoportban járt ide.) Megnyílt a rendőrségi óvoda és az egyetemi óvoda is. A felügyeleti szerve ezeknek az óvodáknak szintén a városi tanács népművelési osztálya volt. Óvodai felügyeletüket Szalai Istvánné a Marx téri óvoda vezető óvónője látta el.

A demográfiai hullám 1954-ben tetőzött. A Ratkó-gyermekek 1958-ban kerültek óvodába (5520 gyermek). 1956-ban a szegedi óvodás korú gyermekek 57,8%-a, 1957-ben már csaknem 80%-a járt óvodába. A demográfiai hullámvölgy 1962-ben érte el a legmélyebb pontját, így 1965-ben már csak 3800 óvodást kellett elhelyezni, aminek következtében jobb lett az óvodai ellátás színvonala. Közben új termek létesítésével lehetőség nyílott a 380 szükségférőhely megszüntetésére.[50]

Egyre több gyermek járt nyáron is óvodába. A Petőfi Sándor sugárúti óvoda egyik óvónője arról számolt be 1959-ben az Óvodai Nevelés c. folyóiratban, hogyan teszik kellemesebbé a gyermekek nyári napjait az óvodában. A programban van séta a Széchenyi téren, homokozás, növények gondozása a megújult óvoda udvarban, és nem hiányozhat az alkotmány napi ünnepségre való felkészülés sem.[51]

1951-ben adták ki az óvodai rendtartást, 1953-ban az országgyűlés elfogadta a kisdedóvásról szóló törvényt. Meghatározta az óvodák helyét a közoktatás rendszerében, és kitűzte a feladatokat az itt folyó nevelésben. Az 1954-es rendtartás szabályozta az óvodák munkáját, meghatározta a vezetés, a működési rend, valamint a munka- és gyermekvédelem feladatait. Ez a

[48] ROMSICS IGNÁC 1999. 454.
[49] SZVT Okt. és Népműv. Oszt. ir. 51/1950. sz.
[50] DM, 1968. okt. 23.
[51] Óvodai Nevelés, XII. évf. 8. sz. 1959. aug.

program 1970-ig volt hatályos. Az 1971/72-es tanévben került sor az új óvodai nevelési program bevezetésére. A gyes következtében 1969-ben számlálták az országban a legtöbb az óvodást. Szeged város és üzemei, valamint az állami testületek (rendőrség, katonaság) mindent megtettek az óvodák gyarapítása érdekében. Több mint 10 szegedi üzem vállalta, hogy az 1968. évi eredményeinek megismerése után a nyereségből hozzájárulnak a tanácsi óvodák ellátásához. Nehezítette a helyzetet, hogy Tarján és Odessza városrész első üteme elkészült, de az óvodák építése késett. A Szegedet övező telepek helyzete hasonlóan alakult, pl. Petőfitelepen 55 fő helyett 85 gyermeket kellett felvenni. Az óvodákhoz kapcsolódó szolgálati lakásokat átalakították foglalkoztató termekké.[52]

1973-ban nyitotta meg 75 férőhelyes óvodáját a Szegedi Orvostudományi Egyetem. A beindítást óvónő hiány lassította. Várospolitikai érdeknek tekintették, hogy a művelődésügyi osztály segítséget adjon. Tanácsi óvodából irányítottak át óvónőket az egyetemi óvodába. Több nagyüzem, amelyek nem tartottak fenn óvodát, mint a Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat Szegedi Üzeme, patronálással segítették a bölcsődéket és óvodákat.[53] Az 1970-es évek elejétől új gondként jelentkezett az óvónő hiány, amelyet ideiglenesen nagyszámú képesítés nélküli óvónő alkalmazásával oldották meg. Ezen kérdésre válaszként indították be a Tisza-parti Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskolában a középfokú óvónőképzést nappali és levelező tagozaton.

Az 1980-as években az Északi és Rókus városrész felépítése nyomán az új lakótelepeken a korábbi eset megismétlődött: nem készültek el idejében az óvodákkal és iskolákkal.

Az 1986/87-es tanévben mondhatta el a város vezetése, hogy minden gyermek óvodába került, aki jelentkezett, 10 év után először ebben az évben senkit sem utasítottak el. Szegeden 76 óvoda (63 tanácsi és 13 üzemi) tevékenykedett. Ebben 7299 óvodás gyermek nevelését 582 óvónő és 507 dajka látta el. Segítette az óvónők munkáját a Széchenyi gimnázium óvónőképző tagozatának több mint 60 tanulója, akik gyakorlatukat a szegedi óvodákban töltötték. A 1980-as években számos új óvodát nyitottak és a barakk-épületekben megszüntették a foglalkozásokat. A Szegedhez tartozó településeken mindenütt új óvodák épültek. Jelentősen javultak az óvodák belső körülményei. Több pénz jutott játékra és fejlesztő eszközökre. Az óvónők közül sokan végezték el a felsőfokú óvónőképzőt. Fiatalodott a gárda, de ez azzal járt, hogy általában 60-80 óvónő vette igénybe a gyest és gyedet. Ezt a kiesést nyugdíjas óvónők alkalmazásával oldották meg.[54]

[52] KONDOROSI JÁNOS 1969.
[53] SZVT Műv. Oszt. ir. 10323/1973. sz.
[54] DM, 1980. szept. 14.

Az 1980-as években a közoktatásban bevezetett új tantervek az óvodákban változásokat eredményeztek. A nem óvodás korú gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő, szigorú óvoda helyett a játékkal fejlesztő tanterv bevezetésére került sor. Sokkal több rajz, ének-zene, játék jellemezte a 80-as évek óvodáját. Ennek a folyamatnak az előkészítésében jelentős szerep jutott az óvodai felügyelőknek: Fejős Arabellának, Szalai Istvánnénak, Daróczi Istvánnénak és Szögi Bélánénak.[55]

ÁLTALÁNOS ISKOLÁK

Az 1956 és 1990 közötti iskolarendszer tartalmi és formai szempontból egyaránt az 1945 és 1950 között bevezetett oktatásügyi reformon alapult. Az alapképzés nyolc osztályossá tételét, az iskolák államosítását és a vallásoktatás felváltását a marxizmus-leninizmussal, továbbá a nappali képzés kiegészítését az esti és levelező oktatással a Kádár-korszak oktatáspolitikája magától értetődően vállalta, és ezek fenntartásához mindvégig ragaszkodott. Kisebb nagyobb módosításra — olykor indokolt, olykor indokolatlan vagy egyenesen hibás — toldozgatására, foltozgatására azonban minden évtizedben sor került. Ezek közül kiemelkedett az 1961-es oktatási törvény (III. tc.), az MSZMP KB 19/2-es oktatáspolitikai határozata és az 1985-ös oktatási törvény (I. tc.). Ezek alapján végrehajtott részben strukturális, részben tartalmi korrekciók, valamint a társadalmi-gazdasági modernizáció következményeihez való alkalmazkodás következtében az iskolarendszer egyes szintjeinek jelentősége és egymáshoz való viszonyuk, valamint az oktatás szerkezete az évek folyamán jelentős változáson ment át.

A közoktatásban az 1950-ben bevezetett új általános- és középiskolai tantervek és tantervi utasítások gondoskodtak a vallásos világnézet és a koalíciós időkre jellemző demokratikus — humanista — nemzeti műveltségeszménynek a marxizmus-leninizmussal történő felváltásáról.[56]

Az erőltetett növekedés közoktatás-politikája már 1952-ben az elbizonytalanodás jeleit mutatta. A szakképzés centrikussága után ismét az alapozás, az általános iskola került a

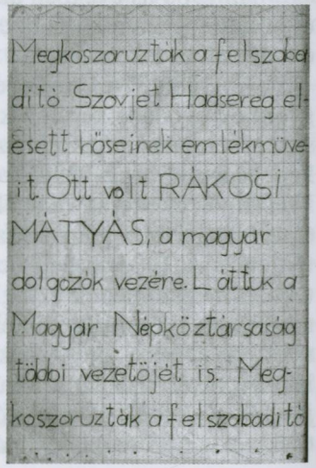
Megkoszorúzták a felszaba-
dító Szovjet Hadsereg el-
esett hőseinek emlékmüve-
it. Ott volt RÁKOSI
MÁTYÁS, a magyar
dolgozók vezére. Látták a
Magyar Népköztársaság
többi vezetőjét is. Meg-
koszorúzták a felszabadító

73. Részlet egy 1. osztályos írás füzetből, 1950

[55] DM, 1986. szept. 5.

[56] GERGELY J.–IZSÁK L. 2000. 436–438.

fejlesztési tervek középpontjába. Kevés volt a felső tagozatban a szakos nevelő, bár ez Szeged vonatkozásában kisebb gondot okozott. A nagyobbat a pedagógusok ideológiai felkészületlensége jelentette. Arra kellett felkészíteni az általános iskolában és a középiskolában tanító nevelőket, hogyan alkalmazzák a tantárgyaikban a marxizmus-leninizmus ideológiáját. A tanfelügyelőség szétverése után a tanácsok oktatási osztályai — köztük a szegedi — nem készültek fel igazán az irányításra. Kevés régi szakember maradt, az új szakfelügyelők még gyakorlatlanságuk és egyéb okok miatt sem bizonyultak alkalmasnak a pedagógusok egészét átfogó továbbképzésekre. Igen jellemző, és jól mutatta az oktatási osztályok egész gyakorlatát a Városi Oktatási Bizottság megalakulása és tevékenysége Szegeden.

Az általános iskolákban az Úttörő egyedüli gyermekszervezetként létezett. Az iskolai szünidőben a csapatvezetőknek kötelező jelleggel foglalkozásokat kellett szervezni. Az igazgatóknak feladatul adták, hogy a nevelők közül minél többen jelentkezzenek a nyári táborozásokra. Újszegeden, a Bertalan emlékműnél, a helyreállított táborban 3-3 csoportban nyílott lehetőség iskolán kívül a gyermekek nyári táboroztatására.

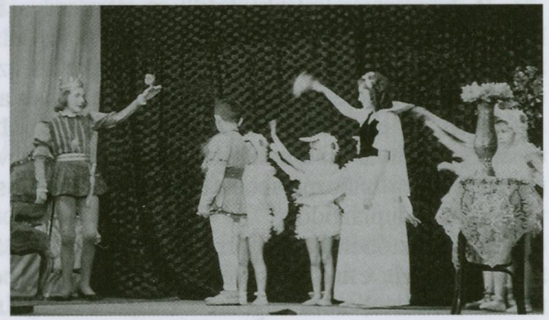

74. Hófehérke előadás a Dugonics Általános Iskolában, 1956. jún. 14.

Azokkal a tanulókkal, akiket a tanév végén javítóvizsgára küldtek, tanulópárként egy-egy jó tanuló foglalkozott. Az úttörőben számon is kérték azt, hogyan haladtak az anyaggal. Augusztusban a végzett 8. osztályosok részére találkozót szervezett a csapatvezető, amelyen a további életükről, továbbtanulásukról és a DISZ mozgalomban való részvételükről tájékoztatták a gyermekeket. Hasonló feladatot kaptak a középiskolai nevelők is. Azokat a tanulókat, akik kollégiumba kerültek, a tanárok levélben keresték meg. A helybelieket családlátogatás keretében tájékoztatták a középiskolai életről. Lényegében nyugodt nyári pihenő alig jutott a tanároknak.

Hitoktatásra az 1951/52-es tanévben 374 tanuló jelentkezett. A „felvilágosító munka" eredményeként az év végére 234 tanuló morzsolódott le, különösen kiemelhető a Juhász Gyula utcai Általános Iskola. Az 1952/53-as tanévre a hitoktatásra a 818 tanulóból 143-an jelentkeztek. Kiemeli az osztályvezető, hogy az a törvényes előírásnak megfelelően történt. Többen jelentkeztek az ún. „parasztlakta" területeken, pl. Alsóvároson és Szentmihályteleken, míg 10 iskolában egyáltalán nem volt jelentkező. A gimnáziumokban, technikumokban és szakmunkásképzőben jelentkező hiányában

megszűnt a hitoktatás. Illegális hittanórát az újszegedi templomban folytattak, amelyen 10 tanuló vett részt, írta jelentésében az osztályvezetőnő. Nagyobb hibának inkább azt tartotta, hogy a pedagógusok közül még sokan jártak templomba, amelyen úgy próbáltak változtatni, hogy vasárnap délelőtt az iskolában természettudományos előadásokat rendeztek, ahol kötelező volt részvétel.[57]

Az 1948/49-ben kinevezett igazgatókat fokozatosan kicserélték a párt számára megbízható vezetőkre. Így távoznia kellett a Dózsa György Általános Iskola igazgatójának, aki „a nevelők között a szocialista munkafegyelmet nem tudja biztosítani". „A Földműves utcai iskola igazgatóját más szegedi általános iskolához kívánom áthelyezni. A klerikális reakció elleni harc eredményesebb viteléhez ehhez az iskolához egy politikailag fejlettebb és aktívabb igazgató idehelyezésére van szükség" — magyarázza személyzeti politikáját az osztályvezetőnő. Nyéki Ferenc lett az új igazgató, aki addig is ebben az iskolában volt tanító.[58]

A közoktatás-politika felülvizsgálatával a Politikai Bizottság 1954. évi határozatában foglalkozott. A határozat a fordulat éve óta elért eredményekről szólt, elsősorban a mennyiségi növekedés számadatait emelte ki. Egyértelmű fejlődést jelentett az általános iskolákban a napközi otthonok létesítése. 1954-ben, 4 iskolában működött: Petőfitelep I., Földműves utcai, Margit utcai és Móravárosi iskolákban. Szegeden 15 éve új iskolaépület nem épült, toldozgatás, a háborús sebek helyrehozása valósult meg, a tanulók létszáma viszont megduplázódott.[59]

1956 októberében a forradalomban az általános iskolák egyáltalán nem, a középiskolák csak mérsékelten kapcsolódtak be. Az általános iskolásokat a nevelő testületek nem engedték a tüntetésekre. A városi tanács oktatási osztályának vezetői testülete néhány hétre megváltozott. Új vezető került rövid időre az osztály élére, de különösebb változásra nem adatott idő. Néhány iskola élén szintén igazgatóváltás történt. Egyetlen dolog változott, és ez minden iskolára vonatkozott, az orosz nyelv tanítását megszüntették (1957. február 1-től a félév végéig). Az iskola szakos ellátottságától függően lehetett a német, angol és francia nyelv közül választani. A tanítás az általános iskolákban néhány hét szünet után már november közepétől folytatódott. Az 1957 tavaszán felröppenő jelszavakhoz a szegedi pedagógus társadalom nem csatlakozott, vagy csak nagyon kevesen, így a diák megmozdulások sem voltak tömegesek. Velük szemben 1957. március 21-én megindult a KISZ szervezése.[60]

[57] SZVT Okt. és Népműv. Oszt. jelentése a VB-nek 53/1952. sz.
[58] SZVT Okt. és Népműv. Oszt. ir. 1210-183/1951. sz.
[59] SZVT Műv. Oszt. jelentése a VB-nek 13/1953/54. sz.
[60] TÖMÖRKÉNY I. GIMN. ÉVK. 1897–1997.

Az első új általános iskola Móravárosban épült a Kolozsvári téren 1962-ben. Később a Gagarin Általános Iskola nevet kapta. Szinte vele egy időben épült fel Felsővároson, még a lakótelep felépülése előtt a Gedói Általános Iskola. Mind a kettő még viszonylag kisebb méretű (8 tantermes, zsibongóval, szertárakkal és tornateremmel) modern iskolának számított. Később a lakótelepeken egymás után épültek a panel lakóházak felépítésével együtt a paneliskolák nagy tantermekkel, tornatermekkel és zsibongókkal együtt. A nagyobb melegek beköszöntésével, májusban, júniusban és szeptemberben ezekben szinte lehetetlen volt a hőség miatt a tanítás. Újszegeden három új általános iskola épült: a Rózsa Ferenc sugárúti Általános Iskola, a Mező Imre Általános Iskola (Tisza-parti) és az Odessza II. sz. Általános Iskola. Tarjánban négy általános iskolát adtak át 16 tanteremmel, tornateremmel, úszómedencével, szertárakkal és hatalmas zsibongókkal: Tarján I. (Záporkerti Általános Iskola), Tarján II. (Csongor téri Általános Iskola), Tarján III. Ált. Iskola, Tarján IV. (Weöres Sándor Általános Iskola). Az 1980-as években épültek fel az Északi városrész és Újrókus iskolái: a Rókus II. sz. Általános Iskola, a felsővárosi, Németh Imre Általános Iskola és a Kodály téri Általános Iskola, mint általános iskolák megszűntek és középiskolák vannak a helyükön.

Az 1970-es években épültek fel a környező telepeken és községekben az új iskolák: Ságvári telepi Általános Iskola, Algyői Általános Iskola, Béketelepi Általános Iskola, Kiskundorozsmán a Jerney János Általános Iskola és a tápéi Bálint Sándor Általános Iskola.

Az általános iskolai oktatás ténylegesen a 1960-as évektől lett általános (míg 1955-ben 37%, addig az 1980-as években 5% azoknak a gyermekeknek a száma, akik 16 éves korukig nem fejezték be a 8 osztályt). Az 1961-es oktatási törvény 16 évre emelte a tankötelezettek életkorát. A szakrendszerű oktatás Szegeden az 1960-as évektől nem jelentett gondot, hiszen az itt lévő felsőoktatási intézményekből bőségesen került ki bármilyen szakos nevelő. Jól alakult a szakos ellátottság a környező községekben is. A 60-as évek közepétől több általános iskolában bevezették a kabinetrendszerű oktatást, amely egyben a jobb teremkihasználást szolgálta. A 60-as évek végétől általános lett az iskolákban a napközi otthon. A jelentős gyermeklétszám miatt több helyen csak az alsó tagozatosokat tudták felvenni, de aki kért, az ebédet kapott. A telepi iskolák saját konyhával rendelkeztek, a szegedi iskolákat pedig két központi konyha látta el.

Az 1960-as évekre oldódott az oktatás tartalmának sematizmusa, figyelembe vették a tanulók életkori sajátosságait, növelték a természettudományos tantárgyak szerepét, a testi nevelést, lehetővé tették a tagozatos oktatást, és megengedték a második idegen nyelv tanítását. Ezzel növekedhetett a pedagógusok száma. Bizonyos tantárgyakból csoportbontást tették lehetővé. Így lett az 1960-as évek közepén a Madách utcai Általános Iskola testnevelés tagozatos. Az általános iskolai történelem tankönyvekből kimaradtak a gya-

kori szovjet és más vezetőktől idézett szövegek. A tankönyvekben még mindig sok és nehéz leírt mondanivaló maradt, kép pedig alig volt. Ezen próbáltak segíteni a tananyagcsökkentéssel. A tanár bizonyos részeket kihagyhatott a tantervből, illetve a tankönyvekből. A következmény az lett, hogy ugyan kevesebb maradt a megtanulandó anyag, de az egyes részek nem kapcsolódtak egymáshoz. A tananyagcsökkentés „ablakossá tette" a megtanulandó anyagot. A helyes megoldáshoz a szakfelügyelői gárda próbált segítséget adni.

75. Kodály énekkari verseny Újszegeden. Vezényel Török Mihály, 1960-as évek

A tartalmi kérdésekben az 1972-es oktatáspolitikai párthatározat alapján 1978-ra kidolgozott új tanterv, tankönyvek és tankönyvcsaládok további javulást hoztak. Ez időtől vált lehetővé a törzsanyag és kiegészítő anyag elkülönítése. Alternatív tankönyvek születtek fizikából, történelemből, irodalomból és munkafüzetek sokasága, amelyekben az órán dolgoztak a gyermekek. A nyugati nyelvek tért hódítottak az általános iskolában. Először történt meg a magyar közoktatásban, hogy 4 év kísérlet után vezették be minden iskolában a tanterveket. 1978-tól 1982-ig próbálták ki, az 1-4. és 5-8. osztályokban felmenő rendszerben. E munkában több szegedi iskola részt vett. Egy-egy tantárgy új tantervének kiértékelése, bemutató tanításon, felügyelői megbeszélésen, tankönyv- és tantervszerzőkkel való megbeszéléseken történt. 1982-ben az általános iskolák 1. és 5. osztályában, a középiskolák 1. osztályaiban felmenő rendszerben vezették be az új tanterveket. Eddig nem látott szép, színes tankönyvekkel és munkafüzetekkel dolgoztak a tanulók. Még a következő évben sem látszott különösebb nehézség. A pénz azonban az 1984/85-ös tanévre elfogyott. Elmaradtak a további alternatív tankönyvek, a színes nyomást a fekete-fehér váltotta fel. Minden iskola központi keretből kapott a tantermekhez szemléltető eszközöket, de csak az első két évben.

A tantervi irányelvek keretei között az iskolák és a tantestületek maguk választották meg a feldolgozandó tananyagot és a módszereket.[61]

[61] KARDOS JÓZSEF 2008.

A középfokú oktatás sokkal több vargabetűt írt le a tárgyalt időszakban. A háború után a felső-, ipar- és kereskedelmi iskolákban szinte változatlan formában és tananyaggal folyt az oktatás. 1948 után a feszült ütemű iparosítási terv új feladatokat adott a középfokú oktatás számára is. Az ipari termelés célkitűzéseit csak nagy tömegű, szakképzett munkaerővel tudták megvalósítani. Egyszerre szakmunkások, középkáderek és értelmiségiek nagy tömegeit igényelték, amelynek a bázisát csak az általános iskola jelenthette. Az első, 1948/1949-es tanévben végzett 8. osztályosok ehhez a tervhez kevésnek bizonyultak.

1949. február 15-én tárgyalta az MDP Agitáció és Propaganda Bizottsága a középfokú oktatás kérdését.[62] A reform egyik alapelve a hagyományos humán gimnázium hegemóniáját kívánta megtörni. A közvetlen célként pedig a tradicionális humán műveltség kiszorítását, és a jelentősebbnek tartott gyakorlati tudás előtérbe állítását tekintették.

Ennek alapján az általános gimnázium reál és humán tagozatra oszlott, a döntő súly természetesen a reálra esett. Humán osztályt csak ott indíthattak, ahol reált már létesítettek. A szakgimnáziumok: ipari, mezőgazdasági, közgazdasági és pedagógiai gimnáziumokból álltak. Az ipari gimnáziumokra az elképzelések szerint egy éves technikum épült, amely a közvetlen termelési feladatokra készített volna elő. A közgazdasági gimnázium a korábbi kereskedelmi középiskolák örökébe lépett, de elsősorban az állami vállalatok és az új közigazgatás részére képzett azonnal alkalmazható káderekat. Ez jelentette a középiskolák 1949. évi strukturális reformját. A politikai vezetésnek természetesen már egy év múlva mindez nem felelt meg, 1950 márciusában átfogó pártvizsgálat folyt a VKM-ben. Egyre növekedett a munkaerőhiány, amely felerősítette a mennyiségi szempontot. Véleményük szerint a szakgimnáziumok nem adnak megfelelő szintű szakképzést. Bár az eredeti elképzelések szerint az ipari gimnáziumokra egy éves technikum épült volna, de erre három évet kellett volna várni.

1950. május 25-én a Politikai Bizottság határozata értelmében az ipari és közgazdasági gimnáziumokat technikummá szervezték át. A képzés legfontosabb eltérése a szaktárgyak arányának lényeges emelése az általános tárgyak rovására. A technikus képzés az érettségivel befejeződik. Az 1950–1951. évi beiskolázás az ipari technikumok létszámának erőteljes növekedését mutatta, különösen a vasipari és az építőipari szakmákban.

Az 1960-as évek közepétől bebizonyosodott, hogy a középvezetői igényeknek az itt végzett tanulók nem tudnak eleget tenni, a szakmunkás feladatokat pedig a szakmunkásképzőkben végzettek látják el jobban. A technikus képzésben ezért fokozatosan visszatérnek ahhoz a modellhez, hogy ki-

[62] KNAUSZ IMRE 1998. 93–96.

egészítéssel lehessen technikusi képesítést szerezni. Először 2 éves levelező képzéssel, majd egy 5. évfolyammal oldották meg a képzést. Az új iskolatípus neve: szakközépiskola. Valamelyest megnövelték a humán tantárgyak szerepét, ami lehetővé tette ezen iskolákból a több irányú továbbtanulást.[63] Az oktatási vezetés egyik legfontosabb célkitűzése már 1948-ban a középiskola általánossá tétele, azaz a tankötelezettség 18 éves korig való kiterjesztése lett. Lényegében ez a célkitűzés csak 25 év múlva valósult meg. 1950 és 1960 között a gimnáziumi tanulók számát — különösen az első 5 évben — csökkentették, és a technikumokba irányították a középiskolásokat. Pl. Szegeden 2 gimnázium maradt, míg a technikumok száma és válfaja emelkedett. Az 1961-es oktatási törvény a középiskolát általánossá kívánta tenni, ennek ellenére országosan a középiskolák és tanulóik létszáma csökkent. Szegedre ez sem mondható el. Hiszen rövid időn belül 3 új gimnáziumot hoztak létre: 1954-ben a Ságvári Gimnáziumot, 1958-ban a Rózsa Ferenc Gimnáziumot és 1964-ben a Tisza-parti Gimnáziumot. Új szakközépiskolák is alakultak. Hosszú huzavona után 1955-ben Szegedre helyezték az Erdészeti Technikumot. Az 5+1-es gimnáziumi rendszer tévedés volt. Megvalósítása az iskolán belül a primitív és gyenge műhelyek és a választott szakmák (könyvkötő és üvegtechnika pl. a Radnóti Gimnáziumban) sem voltak a legalkalmasabbak. Iskolán kívül, az üzemekben nem szívesen fogadták a tanulókat, nem engedték a gépek közé, nem alakult ki igazi munkára nevelés. Így szinte semmilyen szakmai előképzettséggel nem rendelkeztek az érettségi után az itt végzett tanulók. 1965-ben az 5+1-et megszüntették.

A 70-es évekre gimnáziumokon belül bizonyos szakosodás indult meg: a Radnóti Gimnáziumban fizika-kémia-biológia, a Ságvári Gimnáziumban francia-angol-matematika, a Tömörkény Gimnáziumban zene-, képző- és iparművészeti oktatást erősítették, valamint egészségügyi szakközépiskolát hoztak létre. A Rózsa Ferenc Gimnázium is a szakközépiskola felé indult, a Tisza-parti gimnázium testnevelési tagozattal, később vízügyi és óvónőképző szakközépiskolai tagozattal bővült. Az 1978-as tantervek bevezetése után jött létre a középiskolákban a fakultáció. A feltételek javultak. Verseny alakult ki az iskolák között, amelynek mércéjeként leginkább az egyetemi felvételek számát tekintették. Egy jó ideig a Radnóti Gimnázium vezetett, majd beérte és megelőzte a Ságvári Gimnázium. Az egyikben a régi hagyományokhoz visszanyúló fegyelem, míg a másikban a liberális szemlélet eredményezte a versenyben a jó eredményeket. A szakközépiskolák közül a Déri Szakközépiskola is csatlakozott ehhez a versenyhez. Igen jelentős lett a továbbtanulók száma nemcsak a műszaki egyetemeken, hanem humán területeken is.

A legtöbb szakközépiskola szakmunkásképzést is folytatott a 1970-es évektől. Az 1980-as évektől kezdődően szervezték meg a szakközépiskolákban az ún. 5. évfolyamot, amely lehetővé tette a technikusi vizsgát. Emellett

[63] KNAUSZ IMRE 1998. 140–143.

tovább élt az a forma is, hogy munka mellett két éves tanfolyamon készítik fel a technikusi vizsgára a jelentkezőket. Szeged szinte minden szakközépiskolájában bevezették ezt az oktatási rendszert. Először a Dériben, később a Rózsában, a Vedresben ugyancsak jelentős volt ez a tanfolyami felkészítési forma. A közismereti tárgyak tanításában jelentős változást hozott az 1978-as tantervek bevezetése, hiszen addig kevesebb óraszámban, illetve egy idegen nyelvet tanítottak, mégpedig orosz nyelvet. A matematika pedig más és erősebb volt, mint néhány gimnáziumban.

Az 1980-as években jelentősen fejlődött a két szegedi közgazdasági szakközépiskola. Túljelentkező tanulókból válogathattak, illetve idegen nyelvoktatásuk jelentősen fejlődött. Itt szintén emelkedett az esti és levelező hallhatók száma. Az iskolai felnőttoktatás feladatai a három évtized alatt jelentősen megváltoztak. Míg kezdetben az idősebb dolgozók vették igénybe, akik társadalmi helyzetük és anyagi lehetőségeik miatt a középiskolában nem tanulhattak, addig az 1970-es évektől az általános iskolát vagy szakmunkásképzőt végzett fiatalok pályaorientációját szolgálta.

Az 1950-es évek közepéig stagnáló szakmunkásképző iskolák 1956 után jelentős fejlődésnek indultak. Igen szembetűnő ez szegedi vonatkozásokban. Még a 60-as években, szétszórtan, igen mostoha körülmények között tevékenykedtek a szakmunkásképző intézetek. Az 1970-es évektől nemcsak a tanulók száma emelkedett, hanem minden szakmunkásképző számára új, modern épületet építettek. Műhelyeikben a szakma legújabb eredményeit tanították a szakoktatók. Az 1969. évi VI. tv. szabályozta a szakmunkásképzést. Az itt tanuló diákok, bizonyos elvek alapján, differenciáltan ösztöndíjban részesültek, ez a rendszer más középfokú oktatásban nem létezett. A képzési időt a szakmák nagy többségében 8 osztályra épülő 3 évben határozták meg. Néhány elit szakmában, pl. fogtechnikus, orvosi műszerész, kozmetikus, stb. érettségi után vették fel a tanulókat. A foglalkozásokon 3-4 napon szakmai oktatás folyt, 1-2 napon pedig a közismereti tárgyakat tanították. Ezért alapműveltségük alacsony maradt. Idegen nyelvet egyáltalán nem tanultak.

A közismereti tárgyak oktatásának feltételei igen sok kívánni valót hagytak maguk után. Egy tanteremben még a 80-as évek közepén is 50-60 tanulónak tartottak órát. Az 1978-ban bevezetett új tantervek valamit javítottak a közismereti tárgyak helyzetén. A szakmunkásvizsgán nemcsak szakmából, hanem magyarból, történelemből és matematikából is vizsgázni kellett, ezért nem volt mindegy ezeknek a tantárgyaknak az eredménye. Inspirálta a tanulókat, hogy a szakmunkástanuló versenyeken a szakmai tárgyak mellett közismereti tantárgyakból szintén indulhattak. Ennek ellenére a szakmunkásképző iskolák zsákutcát jelentettek, hiszen tovább tanulni igen körülményesen lehetett. Bár a 1970-es években egy rövid ideig ezt úgy próbálták áthidalni, hogy kampányt indítottak néhány száz jó eredményeket

felmutató szakmunkás évenkénti leérettségiztetése és felsőfokú beiskolázása érdekében. Néhány év alatt ennek az akciónak vége lett

Az 1980-as években a szakmunkásképzőkben létrehozták a szakmunkások 3 éves szakközépiskoláját (szakmunkásképző + 3 év levelező tagozat). Szegeden először a Móra Ferenc Szakmunkásképzőben tettek érettségit 3 év után a szakmunkások. A többi szakmunkásképzőben fokozatosan szintén bevezették ezt a formációt.[64]

A VÁROS KÖZÉPISKOLÁI

1948 nyarán a kegyesrendiek vezetése alatt álló *Szegedi Római Katolikus Dugonics András Gimnázium* nevelőtestülete az iskola államosítása után — a 13 szerzetes tanár — nem fogadta el az állami átminősítést. Öten maradtak a régi tantestületből: Dorogi Imre, Pesti Lajos, Harkay Vilmosné, Papp János és Lévay Béla, aki néhány hónapig az iskola megbízott igazgatója volt. Szeptemberre többé-kevésbé összeállt az új tantestület. A tanügyi vezetés mindent megtett, hogy az odakerülő tanárokkal színvonalcsökkenés ne történjen. Ezt más városokban nem valósíthatták meg, de Szegeden több jól képzett tanár akadt. A későbbiekben az itt töltött egy év után ezeket a tanárokat ott találjuk Szeged legjobb iskoláiban. A tanügyi vezetés az iskola igazgatásával Zsámbéki Lászlót, a Klauzál gimnázium tanárát bízta meg, aki egyben a Gyermeklélektani Intézetet vezette.

Az Állami Dugonics András Gimnázium a piarista rendház épületében maradt, amelyet 1948. július 30-án a VKM által delegált miniszteri bizottság osztott meg a gimnázium, a piarista rendház és a tanulóotthon között. A tantermek elegendőnek bizonyultak a 276 tanuló számára. Az új tantestületet 19 tanár alkotta. Ám ennek ellenére 1949-ben az iskolát megszüntették.

A 8. osztályosok még rendben leérettségiztek. Július elején pedig minden indok nélkül megszüntették a gimnáziumot. A tanulók többsége a Klauzál gimnáziumban, illetve a Baross Gábor gimnáziumban folytatta tanulmányait.

Az 1949/50-es tanévben már itt működött az Építőipari Gimnázium (1950-től építőipari technikum).

A másik államosított gimnázium a szegény iskolanővérek *Szent Margit Leánygimnáziuma* lett. Az államosításkor igazgatói megbízásáról lemondó Gömörné Szerafin Margit után Iványi Jánost, a Klauzál gimnázium tanárát bízták meg az igazgatói feladatok ellátásával. A főként szerzetes tanári karból 2 világi tanár fogadta el az átminősítést. Az új 12 tanárt több tantestületből, sőt az ország más részéből verbuválták. A gimnázium még 1 évig létezett. Az 1950/51-es tanévet nem kezdték meg, tanulói átkerültek az Állami

[64] Börcsök László szóbeli közlése.

Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnáziumba a testület egy részével együtt, illetve maradtak az itt alakult és létszámában bővülő általános iskolában.[65]

„Annak, hogy a *Baross Gábor Gyakorló Gimnázium* az átlagot messze meghaladó színvonalú szellemi műhellyé vált a maga korában, titka abban rejlett, hogy a testületben tökéletes harmónia uralkodott, és mind az iskolai, mind az iskolán kívül tevékenységükben."[66] Fírbás Oszkár igazgató a legkiválóbb tanárokat gyűjtötte össze iskolájának. Erre módja volt, mint tanulmányi felügyelőnek, másrészt a tanárjelöltek közül a legjobbak a Barossba kerültek.

Fírbást 1948. november 21-én minden indok nélkül felmentették. Bűne: hogy elit iskolát hozott létre, amire ekkor már nem tartottak igényt. Régi címét (tanügyi főtanácsos) megtartva a Dugonics András Gimnáziumba osztották be, majd annak 1949-es megszűnése után nyugdíjazásáig a gépipari technikumban tanított. A Barossban a tanárok többsége inkább a szakmára, mint a politikai pártokra figyelt. A tanári karból két tanár: Niklai Ferenc és Berky Imre lépett be az MKP-ba. Berky az Állami Szent Erzsébet Gimnázium igazgatója lett az 1946/47-es tanévtől. Niklai 1948. december 1-től kinevezett igazgatója a Barossnak. Amint Péter László írja: „Szép volt tőle, hogy legalább egy mondattal elbúcsúztatta elődjét."[67] Niklai igazgatása alatt az iskola „éltanulóvá" vált Szegeden. A kitűnő tanári testület „viszonylag" nyugodt körülmények között dolgozhatott. Mindenütt igyekezett az iskola hírnevét öregbíteni, 2 évet töltött a Baross élén, majd a Debreceni Egyetemhez „emelik ki". 1949-ben megváltoztatták a gimnázium nevét, Móra Ferenc Általános Gimnáziumra. 1950-ben került az igazgatói székbe 2 éves tanári gyakorlattal Jakab István egy évre. Az 1950/51-es tanévben az iskola fennállásának centenáriumára készült a testület a tanulókkal együtt. Még a három párhuzamos 4. osztály leérettségizett, majd július 31-gyel minden indoklás nélkül megszüntették a gimnáziumot. Osztályait, tanárainak egy részét a Radnóti gimnáziumba irányították. Augusztus 15-évl az építőipari technikum kerül a helyére.

„Szinte már közhely, hogy a 40-es évek Baross Gábor Gyakorló Gimnáziuma elitintézet volt, olyan tanári gárdával, melynek szinte kivétel nélkül minden tagja a szétszóródás után ragyogó pályát futott be. Egyetemi és főiskolai tanárokként mentek nyugdíjba, megbecsüléstől övezve vonultak vissza. Kevés olyan középiskolája volt ennek az országnak az utóbbi száz esztendőben, amelynek tanárai olyan magasra ívelő pályát futottak volna be, mint éppen a szegedi Baross Gábor Gyakorló Gimnázium. A történelem céltalan forgószelének kellett jönnie, hogy egymás után fölkapja, és a szélrózsa minden irányába szétszórja őket. Egyetlen volt Baross tanár sem hagyta el az

[65] Tanker. Főig. ir. 17940/1949. sz.

[66] MOLNÁR I.–HAJÁSZ B. 2006. 35.

[67] PÉTER LÁSZLÓ 1989.

országot. Mindenki vállalta, amit a sors rá kimért, de a határon belül. Senki sem vette kezébe a vándorbotot, hogy új hazát keressen." — írja Rakonczai János a gimnázium volt tanára.[68]

Az eddig bemutatott gimnáziumok közül, a tanulói létszám tekintetében a *Klauzál Gimnázium* volt a legkisebb. Az 1949-es évben — mint említettük — itt is átfogó tanfelügyelői látogatás volt, amelyet Kiss László tanfelügyelő végzett. Az 1949. március 7-én leírt jegyzőkönyv igen sok kritikát tartalmazott, nem mondvacsináltakat: A tanításhoz szükséges feltételek adottak, bár a háborús károk hibáit még nem teljesen javították ki. A szertár állapota sem változott a legutóbbi látogatás óta. Jelentős kifogások vannak. A tanári adminisztrációban szintén talált hiányosságokat. Az eddigi iskoláknál erre nem volt példa!

A tanári karból Fűr Istvánt a Dugonics Gimnáziumba, Gömör Bélát, Moldvai Klárát és Rácz Rozáliát a Szent Margit Gimnáziumba helyezték át. Ez az intézet jó hírnevét öregbítette, de gyengítette a testületet.

A gimnáziumban az 1948/49-es tanévtől bevezették a humán tagozat mellé a reál tagozatot. A tanulói létszám 169 fő, a megszüntetett gimnáziumokban mind magasabb létszámú diák járt. Az iskola vezetése 1945-től azt hangoztatta, hogy a Klauzál gimnázium a szegényparasztok és a külvárosi dolgozók iskolája. A diákszövetség az 1947/48-as tanévben szerveződött. Az iskolában 6 önképzőköri csoport tevékenykedett.[69]

A gimnázium 1947-ben ünnepelte fennállásának 50 éves jubileumát. Ez kapcsolódott az 1848-as centenáriumhoz. Az iskola meghirdette a „Tanulj jobban!" mozgalmat, és versenyre hívta a többi szegedi középiskolát, amit nem ők nyertek meg, hanem a versenytárs Baross Gábor Gimnázium. Megindult a verseny a két gimnázium között a tanulókért, illetve a vezető szerepért a mozgalmi munkában. Az 1949/50-es tanévben a megszüntetett Dugonics Gimnázium tanulóit és tanárait elosztották a Klauzál és Baross gimnáziumok között. A tanárok egy része követte a tanulóit, valamint más iskolában kaptak helyet. A gimnáziumhoz kapcsolt általános iskolai osztályokban, amelyeket szintén ebben a tanévben szüntettek meg, helyet és lehetőséget találtak a szeptemberi induláskor.

1950-től új nevet adtak az iskolának, a Klauzálból Radnóti Miklós Gimnázium lett. A Barosstól megörökölte a gyakorló gimnáziumi feladatokat, 1956-tól pedig kisérleti gimnázium lett. Feladatául kapta a bevezetésre kerülő politechnikai oktatás kipróbálását. 1958-ban tanulói létszáma 478 főt tett ki, ami állandóan emelkedett, és a 1980-as években meghaladta az 1000 főt. Az 1960/61-es tanévtől koedukált lett a gimnázium. Létrejön az 5+1-es oktatás: autószerelő, üvegtechnikus és a gépíró osztályokat szerveztek. Hamarosan észrevehető hiányosságai miatt 4 év után beszüntették az ilyen jellegű képzést. Az 1964/65. tanévtől a megemelkedett létszám miatt a tanítás két műszakos lett. Országos beiskolázással megindították a tagozatos osztályokat. Először a francia, majd a francia-orosz tagozat indult meg. Az igazi sikert a matematika-fizika és a biológia-kémia tagozatok hozták meg, amely együtt járt egy igen kiváló természettudományos tanári csapat kialakulásával. Ezért szükséges lett a természettudományos laboratóriumok korszerűsítése. Az első nyelvi laboratóriumot is itt hozták létre a városban, és bevezették a nyelvi tagozaton a programozott oktatást. Az iskola tanulói sikereket értek el a TV Ki miben tudós? vetélkedőiben, a Szőkefalvi matematikai versenyben és az országos tanulmányi versenyeken. Az 1970-es évektől verseny indul a Radnóti és Ságvári gimnázium között, később a 1990-es években ehhez csatlakozott a Deák Ferenc Gimnázium. A verseny tárgya, hogy az érettségizett tanulóik közül melyik iskolából kerülnek be többen az egyetemekre.[70]

76. Bánfalvi József

Az *Állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnáziumban* az 1949-es tavaszi látogatást maga a tankerületi főigazgató, Páti Ferenc végezte. A középiskolák közül az egyetlen, amely a VKM előterjesztésére az Építésügyi Minisztériumtól 100 000 Ft segélyt kapott, amelyet tanulóotthona helyrehozatalára és üzemképessé tételére kellett fordítani, de megoldották belőle a víz- és áramvezeték cseréjét is. A szülői munkaközösség közreműködésével tisztasági festést végeztek. Az emeleti részt csak korlátozással tudták használni, mert villany nem volt. Ennek a megoldása már az 1949/50-es tanévre jutott, amikor a Szent Margit Gimnázium megszüntetésével összevonták a két iskola növendékeit a Szent Erzsébet Gimnáziumba. Az iskola 208 tanulós létszáma, az összevonás után 399 főre emelkedett. A leánygimnázium tanári kara bekapcsolódott a „Nevelj jobban mozgalomba", és részt vettek az 1949. március 1-től május 31-ig tartó „Első nevelés munkaversenyben". Az 1949/50-es tanévben megszűnt az Árpádházi Szent Erzsébet elnevezés, de csak az 1952/53-as tanévben vette fel a *Tömörkény István* nevet. A gimnáziumban humán és reáltagozatba járhattak a diáklányok, és mivel csak egy leánygimnázium volt a városban, diákjainak létszáma egyre nagyobb lett.[71]

1950-ben Békéstarhoson megszüntették a népi kollégiumokhoz közel álló Zenegimnáziumot. Ezt az űrt próbálták kitölteni azzal, hogy Szeged régi zenei kultúrája révén egy középfokú zenegimnáziumot hozzanak létre. Erre az új iskolaszervezésre az 1952/53-as tanévben került sor. A Népművelési Minisztérium a Szegedi Zenekonzervatórium keretében létrehozta a zene-

[68] MOLNÁR I.–HAJÁSZ B. 2006. 57. Rakonczai János írta Palásti Lászlóról. RAKONCZAI JÁNOS 2000. 296.

[69] Tanker. Főig. ir. 7940/1949. sz.

[70] RADNÓTI M. GIMN. ÉVK. 1957/58.

[71] TÖMÖRKÉNY I. GIMN. ÉVK. 1897–1997. 29.

gimnáziumot az ország déli részére terjedő beiskolázási körzettel. A zenei oktatás a zenekonzervatóriumban folyt, míg a közismereti tárgyakat a Tömörkény Gimnáziumban tanulták a diákok. Az iskola fő gondját jelentette ezekben az években, hogy kevés munkásszármazású tanuló jelentkezett, és közülük sok volt a kimaradó.

1956. október 23-i tüntetésen és a későbbi forradalmi eseményekben az iskola vezetése, tanári kara és tanulói nem vettek részt. A kollégistákat november 4-ig a kollégiumban felügyelet alatt tartották, és a városba nem mehettek ki. November 20-ig a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya felfüggesztette a tanítást. Majd a karácsonyi szünetig zavartalanul folyt az oktatás.

1954-ben az Új Gimnázium (Ságvári), majd az 1957/58-as tanévtől az Újszegedi Gimnázium (később Rózsa Ferenc Gimnázium) megszervezése a tanári karban több változást idézett elő. Az iskola vezetése a megmaradt tanári kar segítségével hamar megteremtette az új tanári kar egységét. Az 1959/60-as tanévben beindult a politechnikai képzés, majd a következő évtől az 5+1-es képzés a Szegedi Konzervgyárban, a Szegedi Jutagyárban és a Szegedi Cipőgyárban. A szegedi iskolák közül kevesen választották azt a formát, hogy kivitték a tanulókat az üzemekbe, ám ezzel osztálytermet takarítottak meg. Az iskola egyre túlzsúfoltabb lett. A 8 osztály számára épített iskolában 21 osztályt tanítottak, és ebből 6 osztály délután tanult. Az új Tisza-parti Gimnázium (Széchenyi) felépülése ezen részben segített, ide 1964-ben 4 osztályt áttelepítettek. Az 1965/66-os tanévben az iskola egészségügyi szakközépiskolai tagozattal bővült.

A művészeti szakközépiskolákról rendelkező 1967. évi 108/1967. MM. sz. utasítás szerint az addigi ipari szakközépiskolát és zenegimnáziumot művészeti szakközépiskolává szervezték át a gimnáziummal közös igazgatásban. Az iskolában szinte általános lett a 700 fő körüli tanulói létszám és a 100 fős tantestület. Ebből a testületből került ki több kiváló szakfelügyelő, pl. Kovács Miklósné magyar nyelv- és irodalom, Lang Jánosné fizika.[72]

Az *Újszegedi Tanítóképző Intézetben* a tanítást elég későn, csak az 1945/46-os tanév második felében kezdték meg a vidéki tanulók nagy száma miatt. Csak az intézet kollégiumának újra indulása után nyílt rá lehetőség. Az intézmény igazgatását 1944-ig Becker Vendel látta el, aki átmeneti időre a tankerületi főigazgatói feladatokat is viselte. 1944 novemberétől az igazgatói feladatokkal Katona Miklós intézeti tanárt bízták meg. A régi tantestület jelentős része Szegeden maradt. Tanárai és az intézethez tartozó elemi, illetve általános iskolai tanítói híresen magas színvonalú testületet alkottak.

1945 után az általános iskola kiépülésének megindulása azonnal felvetette a tanító és tanárképzés megváltoztatását. A tanítók körében népszerűségnek örvendett az elképzelés, hogy a tanítóképzést a felsőoktatás körébe utalják. Míg az oktatást irányító intézményekben (VKM, OKT és a Pedagó-

[72] TÖMÖRKÉNY I. GIMN. ÉVK. 1897–1997.

32. Kisdobosavatás a Zrínyi Ilona Általános Iskolában, 1978

33. Úttörőavatás a Zrínyi Ilona Általános Iskolában, 1978

34. Széchenyi István Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola, 1964

35. Deák Ferenc Gimnázium, 1987

gusok Szabad Szakszervezete) folyt a vita a tanító és tanárképzés távlatairól, amelyben véleményüket nem hallgatták meg a tanítóképző intézeteknek és közvetlen felügyeleti szerveiknek. Az első nehézséget az általános iskola felső tagozatos tanulóinak tanítása jelentette. Ennek gyors megoldására hozták létre 1947-ben a szaktanítói tanfolyamokat Budapesten, Debrecenben, Szegeden és Keszthelyen.

A tanítóképzők jelentős részét az egyházak tartották fenn. Ennek ellenére az iskolák államosítása után az itt tanító tanárok — kivételt a szerzetesek képeztek — helyükön maradtak. A tanító/nő/képzőkben tanító tanárok 30-40%-a Apponyi-kollégiumban végzett, akikben az előre törő, majd győztes kommunista vezetés szerint az ellenforradalmi rendszer ideológiája rögződött.[73]

A tanítóképzők 1949-től mint pedagógiai gimnáziumok szerepeltek. Tananyaguk szinte változatlan, illetve a humán és pedagógiai tárgyak anyagába bekerült a vulgár materialista és marxista ideológia. Bizó Gyula egyik jelentésében a következőt írja: „A tanítóképző tantestületek egységének kialakulásában még sok a polgári szemléletmód... A tanulók hivatástudata igen jó... de erkölcsi arculatukban még kevés a kommunista vonás."[74] 1951-től a kisebb, nem megyei központok tanítóképzőit összevonták, illetve korlátozták a tanulói létszámot. 1951-től ugyan a pedagógiai gimnázium elnevezés eltűnt, maradt a 4 év után tett érettségi vizsga, ezt követte egy év tanítási gyakorlat és utána pedagógiai tárgyakból a képesítő vizsga.

A Politikai Bizottság 1956. július 20-án határozott arról, hogy „az óvónő- és tanítóképzést gimnáziumi érettségire kell felépíteni, szakiskolai jellegű, két évfolyamú nevelőképző intézmények létrehozásával". Az új intézmények első évfolyamát az 1958/59-es vagy 1959/60-as tanévben kell megindítani.[75] Ezzel a vezetés megoldottnak vélte a tanítóképzős testületek szétszórását, megszüntetését és az új tanulók marxista-leninista szellemű nevelését.

A *Tanítónőképző* a Szegény Iskolanővérek komplexumának egyik iskolájaként állt fenn egészen 1948-ig, az iskolák államosításáig. A tanítást szerzetes nővérek látták el. Kivételt képezett a testnevelés és az egészségtan oktatása. Az iskolakomplexumhoz gyakorló iskolaként elemi iskola is tartozott. Az 1945/46-os tanévben a tanítónőképzőben és a líceumban, mivel ide kevesebb vidéki tanuló járt, megkezdődött a tanítás.

A következő 15 évben a tanítóképzés igen rögös utat járt be. Az utolsó középiskolás évfolyam 1956/57-ben indult. A tanügyi vezetés — mint említettük — már 1946-tól azt tervezte, hogy egységes tanárképzést hoz létre, és ebbe a tanítóképzés is beletartozik majd, amely szerint a középiskolai tanáro-

[73] Donáth Péter 2008. 456. Bizó Gyula, a tanítóképzők minisztériumi osztályvezetőjének véleménye.

[74] Donáth Péter 2008. 458.

[75] Minderre l. Donáth Péter 2008. 440–472.

kat az egyetemek, az általános iskolai nevelőket pedig a főiskolák képzik. Erre azonban nem volt kapacitás, és maradtak a középiskolás tanítóképzők. Ideiglenességükre utalt, hogy a gyakorló iskolákban csak az alsó 4 osztályokat oktatták. A tanítónőképzőben az 1947/48-as tanévtől dolgozók *Óvónőképző Iskoláját* is beindították. Nem a szokásos iskolaév szerint kezdődött meg a tanítás, pl. a tanévet 1947. március 16-án kezdték, és augusztus 10-én fejezték be, majd évenként vizsgát tettek.

Az iskolák államosításakor a tanítónőképzőben a szerzetes tanárnők és igazgatónőjük nem vállalták a tanítást. Új igazgatói megbízást Fodor János magyar-történelem szakos tanítóképző intézeti tanár kapott. A tanári karban egyetlen nevelő sem maradt. A Tankerületi Főigazgatóság más szegedi középiskolából 7 tanárt irányított át, a minisztérium pedig 8 tanárt keresett a tanítónőképző számára.

A fenyegetés az iskola megszűnéséről állandóan ott lebegett a tanítóképző feje felett. Bizonyossá az 1956/57-es tanévben vált.

Az 1958/59-es tanévben a Tanítóképző Újszegedről átköltözött, illetve a megszűnő Szarvasi Tanítónőképzőből is Szegedre jött egy osztály. A közös iskolának igazgatója Túri Géza lett. Közben 2 éves, érettségire épülő tanítóképzős osztályok nyíltak, de ezzel már befejeződött a középiskolás tanítóképzés. Még megalakult az 1959/60-as tanévben az érettségit követő 2 éves tanítóképzés, ami 1962-től 3 éves főiskolává alakult, 1968-ban pedig megszüntették Szegeden a tanítóképzést. Az intézmény jogutódja a bajai iskola lett.

A *Magyar Királyi Állami Felső Ipariskola* újraindítása a két világháború közötti rendszer szerint történt. A vidéki tanulók (a létszám 50%-a) nem tudtak visszajönni Szegedre. A lakhelyükön iparosoknál a szakmában dolgoztak. Az iskola épületét, mind a németek, mind az orosz csapatok, kórház céljára vették igénybe. A tanítás a háború alatt és befejezése után a Klauzál és a Dugonics gimnáziumokban, az Iparos Tanonciskolában (Eötvös utca), valamint a vegyipari középiskolában folyt. A felső ipariskola tanműhelyét az orosz hadsereg részére, gépkocsik javítására foglalták le. Ebben a munkában a szakoktatóknak és a tanulóknak részt kellett venni. Ugyanakkor szakmájuknak megfelelő gyakorlatra a városban lévő kisiparosokhoz és a már üzemben álló gyárakba osztották be őket. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 5800/1945. sz. ME rendelete értelmében 1945. szeptember 1-től az iskola a Magyar Iparügyi Minisztérium főhatósága alá került.

A háború után megnőtt az igény a szakmunkások és a középvezetők iránt. A felső ipariskolák összekötő kapcsot képeztek az ipari munkások és a főiskolát végzett technikusok között. Szegeden szakmunkások és középvezetők képzése folyt három éves időtartamban. 1949-től az új középiskolai rendelet alapján egy évig ipari gimnáziumként működött, majd megalakult a *17-es sz. Gép- és Villamosipari Technikum* erőgépgyártó, általános gépész, villamosgépgyártó és általános villamos tagozattal. 1950-ben az iskolában 19

osztályt oktattak. A gépipari technikum a városban és országosan egyaránt igen nagy tekintélyre tett szert. Több száz jelentkező közül választották ki a felvételi vizsgákon az arra érdemeseket. A beiskolázásban 4-5 megye tanulóiból válogathattak. Érettségi után a tanulók 70-80%-a tovább tanult, és mérnöki diplomát szerzett.

Az iskola 1963-ban felvette a *Déri Miksa Szakközépiskola* nevet. Híresen jó tanári karral, mérnöktanárokkal és közismereti tanárokkal rendelkezett. 1954-ben álltak munkába az első technikusok.

1977-től a JATE Pedagógiai Tanszékének irányításával egy kísérletben vett részt az iskola („Kísérleti tanterv a gimnáziumi és szakközépiskolai képzés átalakítására egységes középiskolai képzés differenciált ágazataivá"). A kísérletben a Radnóti gimnáziummal és a Széchenyi gimnázium és szakközépiskolával együtt vettek részt. Ilyen módon a szakközépiskolai képzés új 2+2+1 rendszere alakult ki. 1983-ban engedélyezték az 5. évfolyamok megszervezését a technikus minősítő vizsgára való felkészítés céljából. Az iskolában párhuzamosan folyt az esti és levelező oktatás a nappali mellett. Híres, kiemelkedő tanárai: Győri Emil, Huhn Lajos, Fírbás Oszkár, Csöme Lajos és Német Zoltán, aki a középiskolák történelem szakfelügyelője feladatát látta el.[76]

Szegeden egy fiú és egy leány közgazdasági jellegű felső kereskedelmi iskolába járhattak a diákok a két világháború között, amelyek a háború éveiben 4 éves érettségivel végződő középiskolává alakultak. A korszak végére mind a két iskolába 200-nál több diák járt. A *Szegedi m. királyi állami Szent István Fiú Felső Kereskedelmi Iskola* a Tisza-part és a Kazinczy utca végén található ma is hasonló jellegű iskolaként. Az 1944/45-ös tanévben 164, az 1945/46-os tanévben 283 tanuló látogatta. Szeged kispolgársága különösen kedvelte az iskolát. Az 1946/47-es évtől, bár a régi tantárgyakat tanították, azokat kiegészítették egy vulgár marxista közgazdaságtannal. Az iskolában bevezették a tanulói önkormányzatot. Az intézmény 1949-től közgazdasági gimnázium, majd 1952-től közgazdasági technikum statisztikai tagozat lett, irányítását a Központi Statisztikai Hivatal látta el. Koedukált iskola lett, 1961/62-ben már csak a felvett tanulók 1/3 volt fiú. Voltak olyan évfolyamok, amelyek létszámának több mint fele tovább tanult, főként a közgazdasági egyetemen.

Országos statisztikai versenyeken szép eredményeket értek el az iskola tanulói. 1954-től az iskola épületében helyet kapott a Gép- és Gyorsíró Iskola. 1955/56-ban vette fel a Kőrösy Józsefnek, a 19. század haladó polgári statisztikusának a nevét. 1966-tól a *Kőrösy József Szakközépiskola* egyre bővülő ágazatokkal (általános, gép- és gyorsíró, idegen nyelvi, külkereskedelmi ügyintéző, ügyvitel gépesítési és szervezési) tette vonzóvá magát a diákok számára. 1979-től átvette a Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskolától

[76] DÉRI MIKSA IP. SZAKKÖZÉPISK. EMLÉKK. 1894–1994.

a kereskedelmi szakot. A gyakorlati oktatáshoz nélkülözhetetlen géppark alapját még 1972-ben a KSH biztosította. A modern technikával igyekezett lépést tartani, ezért teremtettek kapcsolatot a JATE Kibernetikai Laboratóriumával. Tanári kara igen erős, jól képzett oktatókból állt.[77]

A két világháború között a *Női Felsőkereskedelmi Iskola* négy évfolyammal és érettségivel, gyakorlati és emellett humán képzésével nagy népszerűségre tett szert a szegedi iparos, kereskedő és kispolgári réteg leányai között. Mérey utcában levő épületét 1942-ben a honvédség hadikórház céljára vette igénybe. Ezt követte a szovjet hadsereg 1945 nyaráig. A tanítás a háború alatt a leánygimnáziumban, az 1944/45-ös tanévben több helyen, elemi iskolákban, délután és csökkentett óraszámban folyt. 1945 augusztusában szülői, tanári és a tanulói segítséggel visszaköltöztek a Mérey utcába.

1948-tól Állami Kereskedelmi Leányközépiskola, 1949-től Közgazdasági Gimnázium, 1952-től Közgazdasági Technikum. 1948-tól pártoló kapcsolatot alakított ki a Szegedi Konzervgyárral, amely annak megszűnéséig fennállt. 1964-től Közgazdasági Szakközépiskola, ahol 2 párhuzamos általános irányú képzésben folyt az oktatás. Az 1960-as évektől a tanulói létszám 300 fő körül mozgott. A levelező és esti tagozat létszáma szinte azonos volt a nappali tagozatéval. 1968. szeptember 1-vel költözött az iskola a Gutenberg utcai épületbe. Tanulóit az állandó túljelentkezés miatt megválogatta, ezért számosan sikeresen jelentkezhettek felsőfokú intézményekbe, nemcsak a Közgazdaságtudományi Egyetemre. 1988-ban névváltoztatás történt, ekkor vette fel a *Vasvári Pál Szakközépiskola* nevet.[78]

1946-ban indult Szegeden az *Építőipari Fiú Középiskola*. Csak a következő tanévben alakult ki fokozatosan műszaki és közismereti tanárokból álló oktató testülete. Mérnök tanárai a műszaki egyetemről és itt Szegeden dolgozó mérnökökből verbuválódtak. Közismereti tanárai a szegedi gimnáziumokból, 1949 után a Dugonics András Gimnázium nevelőiből kerültek ki, akik már addig is „áttanítottak" az építőipari gimnáziummá alakult iskolába. 1950-től *Építőipari Technikum, majd Vedres István Szakközépiskola* lett. Tanulói a nyári gyakorlatot a beindult újjáépítéseknél töltötték. Az oktatás két (25, majd 40 fős) párhuzamos osztályban folyt. Az első érettségizők 1950-ben végeztek. 1949-től megindult az esti és levelező oktatás, amely az 1960-as évekre, a nagy építkezések beindulása miatt, elérte a nappali tagozat létszámát. 1948-tól önálló kollégiummal is rendelkezett (Sztálin krt. 6. Belvedere).

1951. augusztus 15-vel kapta meg az iskola, „szinte meleg váltással" a Móra Ferenc Gimnázium (Baross Gábor Gimnázium) épületét. A Baross tanárai közül az Építőipari Technikumban is maradtak néhányan, és nem minden osztály ment át a Radnóti épületébe. Állandó és jól összeszokott tantestület jött létre. Érdekes módon az erős szakmai képzés mellett színvonalas lett a közismereti tárgyak oktatása. A végzett tanulók általában 40%-a tanult tovább a műszaki egyetemen, illetve főiskolákon.[79]

Szeged jelentős textilipari központ maradt a háború után. A szegedi kender- és jutagyárak, fonó- és szövőipari vállalatok jelentős számú középvezetőt igényeltek. A beiskolázást már 1951-ben megkezdték, és 1952. szeptember 1-vel a Vásárhelyi sugárúton, a szocreál stílusú épületben 2 párhuzamos osztállyal létrejött a *Szegedi Textilipari Technikum*. A tanulók beiskolázása szinte állandóan nehézséget jelentett a hagyomány nélküli iskolában, amelyben a város iskolái közül elsőként valósították meg a koedukált oktatást. A tanulók az iskola tanműhelyei mellett gyakorlatra a város szövő- és fonógyáraiba jártak, ahol szívesen fogadták őket. 1956-ban érettségiztek az első technikusok. Az iskolából kevesen tanultak tovább. Megindult az esti tagozatú oktatás, ahol a gyárakban eddig betanított munkásként dolgozó művezetők, segédművezetők szerezték meg szakmai képesítésüket. 1967-től *Textilipari Szakközépiskola* lett. A fonó- és szövő tagozat mellett a ruhaiparit is beindították. Az iskolától függetlenül önálló szakmunkásképzőként megindult a Szegedi Textilművekben a 640. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet, ahol vidéki leányokból képeztek fonó- és szövőipari szakmunkásnőket.[80]

Már 3 évvel a Baross Gimnázium bezárása után a tanügyi vezetés rájött arra, hogy Szeged város két gimnáziuma nem tudja felvenni az ide jelentkezőket. A Szegedi Egyetem is szükségét érezte gyakorlóiskola megnyitásának. 1955-ben az oktatási minisztérium rendelete nyomán a városi tanács egy új gimnázium létrehozását határozta el. 1955. szeptember 1-én az Április 4. útja 1. sz. alatti épületben, a megszűnt szakérettségi kollégium helyén, megalakult az ekkor még *Új Gimnázium* néven emlegetett iskola 5 leány és 4 fiú osztállyal. A szervezőmunkát Bokor István végezte, és ő kapta az igazgatói megbízást. Az oktatási minisztérium 1956 januárjában jóváhagyta, hogy a gimnáziumot *Ságvári Endréről* nevezzék el, amelyhez a tanulók és a tanári kar később is hűséges maradt. A tanári kar több gimnáziumból, szakközépiskolából, fiatal egyetemi oktatókból verbuválódott. Csak évek múlva lett igazán testület. A tanítás 4 helyen folyt, ami a tanári karnak nem kis nehézséget jelentett. Osztályokat helyeztek el a Vegyipari Technikumban a Marx téren, a Tanítónőképző épületében a Szentháromság utcában, és az egyetem Bólyai épületében. A testnevelési órákat a fiúk részére a MÁV Nevelőotthonban, a lányok részére az Ady téren tartották. 1957-től kezdték meg az egyetemisták a gyakorló tanítást a gimnáziumban.

A város állampárti vezetése a nagy túljelentkezés miatt még egy gimnáziumot szervezett, ezért egyidejűleg megalapították a *Rózsa Ferenc Gimnáziumot*. A Ságvárinak 14 osztályt és a hozzá tartozó tanárokat át kellett adnia

[77] KŐRÖSY J. SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1885–1985.
[78] VASVÁRI P. KÖZGAZD. SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1997/1998.
[79] VEDRES I. ÉPÍTŐIP. SZAKKÖZÉPISK. 1999.
[80] www.kossuthzs-szeged.sulinet.hu

az újonnan alapított iskolának. 1958-tól a tanítás már csak két helyen folyik, az Április 4. úti A épületben és a Bólyaiban, a B épületben. A politechnikai oktatás számára 4 tanműhelyt alakítottak ki: fémiparit, faiparit, elektromost és könyvkötőt. 1962-től átalakították az osztályok profilját. Megindult a francia, matematika-fizika és angol tagozat az eddigi orosz mellett. 1976-ban megépült a „Kis Ságvári" tornaterme, amit a gimnáziummal közösen használtak. 1986-ban új épületszárnyat kapott az iskola a Szentháromság utca és a Tisza Lajos körút sarkán, ezzel megszűnt a széttagoltság. A gimnázium tanulói általában a szegedi egyetem oktatóinak, és a környező községek mezőgazdasági és értelmiségi családjainak gyermekei közül toborzódtak. A 80-as évek közepétől a határon túli magyarság gyermekei is szívesen jöttek a Ságvári gimnáziumba tanulni, akik többségükben a MÁV kollégiumban laktak. Az egyetemi felvételik, valamint az OKTV eredményei alapján a gimnázium az ország legjobb 10 iskolája közé került, a megyében pedig az első a vetélytársak közül. Az évtizedek során tanulói jeles képviselői lettek az értelmiségi és művészvilágnak. A tanárok nagy része szakvezető tanár, de a megyei szakfelügyeletben is képviselték iskolájukat.[81]

1958-ban alakult meg Szeged város akkori negyedik gimnáziumaként a megszűnt újszegedi tanítóképző helyén a *Rózsa Ferenc Gimnázium*. Más középiskolákból verbuválódott a tantestület, főleg a megszűnő félben lévő tanítóképzőből. Az 1958/59-es tanévben érettségiztek először. A nevelő testület a kezdetektől részt vállalt az ún. munkaiskola kialakításában. 1960-tól az 5+1-es oktatási forma üzemi változatának kimunkálását tűzték ki célul. Az iskola létrehozása után kezdetben csaknem minden tekintetben hátrányos helyzetet élt át. A személyi, tárgyi és szakos ellátottsága sok kívánni valót hagyott maga után. Ezen az 1961-től megindult szakközépiskolai képzés segített. Először a villanyszerelő, majd a mezőgazdasági elektromos berendezés-szerelő szakközépiskolai oktatást vezették be. Jobbára saját erőből hozták létre a lakatosipari műhelyt. 1966-ban 12 tanteremmel új iskolaszárny épült. 1972-től a gimnáziumi, valamint a régi típusú autószerelő és mezőgazdasági berendezés-szerelő szakközépiskolai tagozat szűnt meg. Felvette a *Rózsa Ferenc Erősáramú, Kereskedelmi, Közlekedésgépészeti és Közlekedési Szakközépiskola* nevet (ma: Csonka János Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola). Tanfolyami keretben szervezték a szakközépiskolát végzett dolgozók részére a technikusi vizsgára a felkészítést, majd 1985-től iskolai keretben az érettségi után egy éves technikusi tagozat indult, amely alapvizsgával végződött. Igen képzett mérnöktanári és szakoktatói gárdát alakítottak ki.[82]

Az *Első Magyar Királyi Állami Vegyipari Középiskola* országosan elsőként az 1940–1941-es tanévtől a Mars téren lévő épületében hozták létre. Mivel országos beiskolázásúként a tanítás csak az 1945/46-os tanév második

[81] SÁGVÁRI E. GIMN. ÉVK. 1955–2005.

[82] SZVT Műv. Oszt. ir. 341/1973. sz.

félévében indult újra, több iskola vendégeskedett a vegyipari középiskola épületében. 1946 januártól 1949 júniusáig a Szegedi Állami Vegyipari Középiskola nevet viselte, majd Általános Állami Műszaki Középiskola lett, az 1950/51-es tanévtől pedig *Vegyipari Technikum*. Az ipar igényeinek változása miatt 1959-ben Szegeden megszűnt a vegyipari képzés. Az 1950-es években városunkban előtérbe került az élelmiszeripar fejlesztése. Az oktatási miniszter rendeletére 1956 szeptemberében a Vegyipari Technikum épületében megkezdte működését a Tartósító és Húsipari Technikum. A technikus képzés mellett dolgozók esti és levelező tanítása folyt. 1962-től 1992-ig konzervipari szakmunkásokat is tanítottak. 1964-től lett Élelmiszeripari Szakközépiskola baromfiipari tagozattal. Az intézet szakmunkásképző része a 7. számú Élelmiszeripari Tanulóiskola néven szerepelt. 1967. szeptember 1-én az iskola felvette a jeles közegészségügyi szakember, az országos járványok ellen nagy sikerrel küzdő Fodor József nevét. Ettől kezdve az iskola neve *Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet* lett. Még ebben az évben a Marx tér 7. sz. alatti épületben kapott helyet az újonnan alapított Élelmiszeripari Főiskola. A két iskolának helyt adó épület egyre kevésbé felelt meg a korszerű oktatási követelményeknek, ezért a MÉM határozata értelmében a szakközépiskola új épületet kapott. 1978-ra készült el az új, korszerű épület a Szabadkai úton. 1987-től tovább bővült a képzési profil: élelmiszeripari technológus és élelmiszeripari gépésztechnikus képzéssel. Különösen kiemelkedtek mérnöktanárai és szakoktatói. Segítségükkel a tanulók több szakmai vetélkedőt, országos tanulmányi versenyt nyertek meg.[83]

Egy kicsit megkésve az „Arccal a vasút felé!" jelszó kiadásától az MDP Központi Bizottságának határozata alapján az 1950. évi 40. sz. rendeletével a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium I. Vasúti Főosztálya létesítette a Vasútforgalmi Technikumot. A MÁV hivatalos lapja (10953. 23. sz.) közli, hogy a szegedi MÁV Fiúnevelő Intézetben szeptember 1-én megnyílik az ország első vasutas középiskolája, a *Vasútforgalmi Technikum*. A MÁV Fiúnevelő Intézet 4 földszinti termében kezdődött el a tanítás. Hiányoztak a tárgyi és személyi feltételek, az iskola tantestülettel nem rendelkezett. Igazgatónak Olasz István MÁV főfelügyelőt nevezték ki, akire sok más mellett az iskola szervezését bízták, a MÁV Szegedi Igazgatósága Politikai Osztályán dolgozott.

Az első évfolyamra 179 tanulót (4 párhuzamos osztály) vettek fel, a tanárokat több szegedi iskolából toborozták, a gyakorlati tárgyakat a MÁV Igazgatóság szakelőadói oktatták. A tanulók többsége vasutas gyermek volt. A nappali tagozattal szinte egy időben megindult a levelező oktatás. A vezető és irányító munkaköröket betöltő vasutas káderek itt szerezték meg szakmai képzettségüket.

[83] Minderre l. FODOR J. SZAKKÖZÉPISK. EMLÉKK. 1956–2006.

1954 és 1956 között ideiglenes épületben helyezték el az iskolát a Londoni körút 13. sz. alatt. A fiúk szerte a városban: Sárkány Szálló, JATE Bólyai épülete, gépipari kollégium, a lányok pedig Textilipari Technikum kollégiumában a Vásárhelyi sugárúton kaptak szállást.

Végül 1956-ban a Marx téri Petőfi laktanyában leltek otthonra. Az 1957/58-as tanév az első, amely minden zavaró körülmény nélkül, szabályszerűen kezdődött. Az iskolának 4 évfolyama és 5-5 párhuzamos osztálya volt. Ekkor alakult ki tantestülete főleg fiatal, az egyetemről kikerült tanárokból. Az ország egész területéről ide került tanulók szülei részére az 1957/58-as tanévtől egyedi szülői értekezleteket tartottak. A tanárok utaztak Záhonyba, Budapestre és Debrecenbe. 1972-től vette fel a *Bebrits Lajos Szakközépiskola* nevet. Az 1974/75-ös tanévtől a szaktárcától átvette a felügyeletet az oktatási minisztérium. A nagy létszám miatt kabinet rendszerű oktatást vezettek be. Az 1975/76-os tanévben, mivel Szeged város nem támogatta a felsőfokú, egyetemi szintű oktatás bevezetését, az iskola kettévált, felsőfokú része Győrbe költözött és a későbbi egyetem alapozója lett. Az iskolát a mérnök- és közismereti tanárok közül többen követték. Szegeden megmaradt a szakközépiskolai vasutas képzés, jóval kisebb létszámmal.

1981 és 1987 között egy érdekes színfoltként líbiai tanulókat képeztek nappali tagozaton. A líbiai Tripoli és a tuniszi Halifax között felépítendő vasútvonalat üzemeltető szakembereket képeztek. A vasút máig nem épült meg, így az itt tanuló diákok ismereteiket nem tudták hazájukban hasznosítani. Jelentős nyelvi nehézségek, illetve előképzettségük rendkívül alacsony színvonala sok nehézséget jelentett az őket tanító tanároknak. Végül 95 líbiai diák végzett.[84]

Az ápolónőképzés szervezett formájának igénye először 1947-ben fogalmazódott meg Szegeden a NÉKOSZ kezdeményezésére. Kezdetben az utászlaktanya (Hattyas sor 6.) épületében helyezték el. Simoncsics Pálné népi kollégista kapta meg a megbízást az ápolónőképző iskola megszervezésére és beindítására. 1948 novemberében új helyük a Kálvária sugárút 1. sz. ekkor még a jezsuita rend tulajdonát képezte. 1948 őszén 68 hallgató kezdte meg a tanulást. Az iskola neve *Kossuth Zsuzsanna Állami Ápolóképző Intézet*. A képzés 2 éves, az alsó korhatár 17-18 év és 8 osztályos általános iskolai végzettség. Az iskolai és a kollégiumi fegyelem igen szigorú volt. A hallgatók többsége fizikai dolgozók gyermeke vidékről a környező városokból és falvakból jött. A Szülészeti Klinikán belül szervezték meg 1948-tól a 2 éves szülésznői, illetve bábaképzést. 1954-től a Kossuth Zsuzsanna egyik tagozata lett. 1973-ban az Egészségügyi Minisztérium megszüntette a bábaképzést. 1978-ban vetődött fel egyesítése az addig a Tömörkény István Gimnáziumban működő Egészségügyi Szakközépiskolával. A Kálvária sugárúti épületet át kellett alakítani (ez már 1949-ben is felvetődött), hogy megfeleljen az oktatás követelményeinek. Az 1980/1981-es tanévben 6 szakiskolai és 4 szakközépiskolai osztály 370 tanulóval kezdte meg a tanulást. Az 1950-es évek végén 17, 1983-ban 33 kinevezett tanára és szakoktatója volt az iskolának. Állandóan 60-70 fő óraadó orvos, tanár, egészségügyi szakember tanított a nappali és levelező tagozaton. 1983-tól a Budapesti Egészségügyi Főiskola szakoktató-képző szak gyakorlóiskolájának kérték fel a szegedi intézményt.

[84] Minderre l. GÁBOR D. GIMN. ÉS SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1953–2003.

A középfokú erdészképzés Szegedre kerüléséig meglehetősen rögös utat járt be. A Földművelésügyi Minisztérium 1948 augusztusában hozta létre Esztergomban az Erdőgazdasági Középiskolát. Majd 1950-ben Sopronban az *Erdészeti Technikumot*, Debrecenben pedig a Mezőgazdasági Technikum Erdészeti Tagozatát. A tanulmányi időt 3 évben határozták meg, tekintettel a nagy középkáder hiányra. Az 1953/54-es tanévtől emelték fel 4 évre. A végzett technikusokat országszerte várták a nagyüzemi erdőgazdaságok. A minisztérium végül az erdészképzést Szegeden az 1955/1956-os tanévben indította el a volt Tunyogi-Csapó Gimnázium épületében. Ebben az időben itt már mezőgazdászokat, kertészeket képeztek 4 éves technikusi formában, de volt itt „Téli Gazdasági Iskola" is. Így az erdészeti és a mezőgazdasági oktatás közös tantestülettel, közös irányítással folyt. A tantestület létszáma ekkor 21 tanár: 5 erdőmérnök jött Debrecenből, a gazdászokat 3, a kertészeket 1, a közismereti tárgyakat 12 tanár oktatta. Ugyancsak 1955-ben kapta meg az iskola a Munkácsy u. 9. szám alatti Ady Endre Népi Kollégium épületét, a korábbi minorita rendházat. Az erdészek Szegedre kerülésével szinte megduplázódott mind az osztályok, mind a tanulók száma. Az iskola állandó gyakorló helyhez jutott az ásotthalmi, szakiskolai tanulmányi erdőben. Mivel sem iskolai, sem kollégiumi célra az intézmény új épületekkel nem rendelkezett, a meglévőket fejlesztették, bővítették és korszerűsítették a költségvetésből. 1960-ban vette fel az iskola Kiss Ferenc, a magyar Alföld fásításának, a „Szegedi erdők atyjának" a nevét. 1972-ben végzett az utolsó technikumi osztály. 1979-től a mezőgazdasági osztályok fokozatosan megszűntek. 1986-tól *Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola* nevet vette fel. Bevezették az új tanterveket, az 5. évfolyam pedig a technikus vizsgára készített fel.[85]

A Radnóti, a Tömörkény, majd a Ságvári és a Rózsa Ferenc Gimnáziumok után az 1960-as években a gimnáziumi magas tanulói létszámok követelték meg egy újabb, modern gimnázium létrehozását. 1964. szeptember 1-jével 511 tanulóval megindult az akkor *Tisza-parti Gimnáziumnak* nevezett iskola, gimnáziumi és vízügyi szakközépiskolai tagozattal. Az általános tantervű gimnáziumi osztály mellett egy testnevelési tagozatot is szerveztek. Innen testnevelési főiskolára készültek az érettségizett tanulók. Az 1970-es évektől jelentősen megemelkedett a gyermeklétszám az óvodákban. Ezért az

[85] KISS F. ERD. SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1955–2005.

1974–1975-ös tanévtől a Tisza-parti Gimnáziumban megindult az óvónői szakközépiskolai képzés nappali és levelező tagozaton.

Az iskola 19. évében került sor a névadásra. *Széchenyi Istvánról,* a magyar testkultúra és versenysport egyik hazai kezdeményezőjéről nevezték el. 1983. szeptember 21-én került sor a névadó szoboravatására.[86]

A SZAKMUNKÁSKÉPZÉS

Az általános iskola 8. osztályát a tárgyalt korszak elején 1949 és 1954 között a 14 éves korosztály 62%-a végezte el, a végére ez 78%-ra emelkedett. Az általános iskolának kiemelt feladatát képezte, hogy minél több tanuló eredményesen és kellő időre fejezze be tanulmányait. A diákok egy része szakmunkásképzőben tanult tovább.

A középfokú szakképzés reformját szükségessé tette a gyorsított iparosítás elindítása. Új és szakképzett ipari munkásokat igényelt az ipar és a mezőgazdaság szinte minden ágazata. 1948-ban az iparostanoncok közül igen kevesen tanultak gyáripari szakmát, a többségük kisiparit sajátított el. Ez az elmaradott szerkezet semmiképpen nem felelt meg a kor szükségleteinek. Az MDP Titkárság 1948. szeptember 15-én foglalkozott a szakoktatás kérdéseivel, és határozatot hozott a gyáripari tanoncok létszámának erőteljes növeléséről. Meghatározták a végrehajtás mikéntjét is. A képzési idő tekintetében fent kívánták tartani a korábbi 3 éves időtartamot. Az eddig hosszabb időtartamúakat az egységes képzési rendszer érdekében 3 évre szállították le.

77. Honvédelmi gyakorlat szakmunkástanulók részére, 1950-es évek

Az áttérést akadályozta, hogy a nagyüzemek nem szívesen szerződtettek iparostanoncokat. Szegeden egyébként nem léteztek olyan nagyságú nehézipari üzemek, amelyek egyáltalán vállalkozhattak volna erre a feladatra. Kollégium az iparostanoncok számára kevés, vagy egyáltalán nem létezett. További nehézséget okozott, hogy az iparostanulóiskolák jelentős részének általános jellege miatt, a különböző szakmákat együtt képezték. Ennek hátránya megmutatkozott, pl. a tanműhelyek hiányos és korszerűtlen felszerelésében.[87] A szakoktatás egységes irányítása az Országos Munkaerő-gazdálkodási Hivatalhoz került. A gyáripar munkáslétszámának növekedési üteme jóval felülmúlta az előzetes tervezetet. Megfelelő, képzett munkaerő hiányában megkezdődött a nők és a falvakban felszabaduló munkaerőnek a gyáriparba irányítása. Ez a körülmény a szándék ellenére gyökeresen átalakította a szakmunkásképzést. A legfontosabb változásként 1952-től a képzési időt 3 évről 2 évre, illetve 1,5-re csökkentették le. Így ugyan gyorsabban képeztek több szakmunkást, de a minőség a változtatást megsínylette. A propaganda ezt az oktatásügy újabb diadalaként üdvözölte: „Népi Demokráciánk arra törekszik, hogy az ipari tanulóifjúságunk mielőbb elsajátítsa szakmáját, és szocializmust építő társadalmunknak minél hamarabb váljék építő tagjává."[88]

Szegeden az iparostanoncok oktatása az 1930-ban az Eötvös utcában felépített, akkor igen modern iskolának számító intézetben folyt. Szakmai és közismereti tárgyakat tanítottak itt, de valójában a szakmát a város kisiparosai tanították. Az iskola szervezte meg a tanoncok vizsgáit. 1942-ben hadikórház céljára foglalták le az épületet, amely egészen 1945 decemberéig ezt a célt szolgálta. 1944-ben a szakipari képzés újra indult olyan módon, hogy a kisiparosokat és inasaikat közmunkára rendelték ki. Az elméleti oktatásukat szétszórtan, különböző iskolákban, összevont csoportokban próbálták megoldani. Az 1946/47-es tanév az Eötvös utcai épületben indult meg siralmasak állapotok között: a felszerelést és a bútorokat elvitték vagy eltüzelték. Üresen álltak a tantermek és a műhelyek.

Az 1948/49-es tanévig a régi keretek között folyt a szakképzés. Kezdetben az 5 elemi, majd a 8 általános lett az alap a bejutáshoz, amit nem vettek túl szigorúan. Az iskola igazgatója, László Nándor mellett néhány tanító és az egységes tárgyakat oktató szakoktató (szakrajz asztalosoknak, vasasoknak és szabóknak) képezte a tantestületet. Az 1949. IV. törvény lendületbe hozta a szakmunkásképzést Szegeden is, bár a nagyipari központokhoz viszonyítva, valamint Jugoszlávia közelsége miatt kisebb fejlődési ütemmel. A tanulók számának emelkedése miatt szűknek bizonyult az Eötvös utcai iskola. A 7 tanteremben és 3 műhelyben 1860 tanoncot oktattak több műszakban.[89] A Szeged Városi Művelődési Osztály, a Munkaerő Tartalékok Hivatala és a Szegedi Tudományegyetem több épület kérdésében tárgyalt. Az Eötvös utcai épület helyett a Kálvária sugárúti jezsuita rendházban oktattak, 1953-tól pedig a jelenlegi Móra Ferenc Szakmunkásképző régi épületét kapták meg. Az eddigi egységes képzést differenciált váltotta fel. Szétvált a nehézipari, a könnyűipari, a helyi ipari, valamint a kereskedelmi és vendéglátó ipari tanulók képzése.

[86] SZÉCHENYI I. GIMN. ÉS SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1988/89.

[87] KNAUSZ IMRE 1998. 96–99.

[88] Szabad Nép, 1950. jan. 12.

[89] SZVT Művelődésügyi Oszt. ir. 4521/1953. sz.

1963. július 15-én vált szét az intézmény. Létrejött a *600. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet*, illetve a helyi ipari szakmákat (cipész, szabó, fodrász, stb.) képző *624. sz. Szakmunkásképző Intézet* az egykori pénzügyigazgatóság (fináncia), ma Belvedere épületében. Az 1980-as évek igazi fejlődést hoztak. A szegedi öt szakmunkásképző új épületet kapott. Ezek az iskolák minden tárgyi és személyi feltételt kielégítettek: modern tantermek, jól felszerelt műhelyek, tornatermek álltak a tanulók rendelkezésére. Jelentősen nőtt a tanulók és a tanárok száma. 1980-tól mind a két szakmunkásképzőben elindult esti tagozaton a szakmunkások 3 éves szakközépiskolája, ami érettségivel zárult.

78. A MÜM 600-as Szakmunkásképző Intézet. Végzős férfiszabó osztály, 1961

1954-ben a Gutenberg utcai Általános Iskola épületében indította el a *MÉM a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskolát*. Először csak néhány osztállyal és szakmával, majd az 1970-es évektől egyre bővülő tanulói és tanári gárdával rendelkeztek. 1981-ben új épületet kaptak a József Attila sugárúton. Cukrász, szakács és felszolgáló hallgatói a tanulásban és országos versenyeken egyre jelentősebb sikereket értek el. Szegeden divat lett fogadásokra, hivatalos ünnepekre az iskola szolgáltatásait igénybe venni.

79. Ipari Szakmunkásképző Intézet (Kálvária sugárút), 1963

Az 1950-es években Szegednek igen jelentős lett a textilipara. Az Újszegedi Kendergyár, a Szegedi Kendergyár, a Szegedi Jutagyár és az 1950-ben felépült Textilművek igényelték a textilipari szakmunkásnők képzését. A Szegedi Textilművek területén építették fel a *640-es Textil- és Szövőipari Szakmunkásképző Intézetet* kollégiummal együtt. Szegedi leányok, de főleg a környező falvakból érkező leányok tanultak itt szövő- és fonóipari szakmunkásoknak. Sajátos hangulatot adtak az iskolának az 1970-es évek végén az itt tanuló kubai szakmunkástanulók. A textilipar válságával a szakmunkásképzés visszafejlődött, majd megszűnt.

Az iskolákhoz közvetlenül kapcsolódtak mint háttérintézmények a *Szegedi Pedagógus Továbbképző Kabinet és a Csongrád megyei Pedagógus Továbbképző Intézet*. Az előbbit 1964-ben hozták létre az új Béke utcai Általános Iskolában. Céljául tűzték ki továbbképző tanfolyamok szervezését, a szaktárgyi munkaközösségek működtetését, összefogását, valamint az ehhez szükséges irodalom összegyűjtését. Első vezetője Szabó G. Mária volt.

1968-ban létrejött a megyei Pedagógus Továbbképző Intézet a Deák Ferenc utcában Miklós Sándor vezetésével. Jelentős konfliktust okozott a megyei és városi művelődésügyi osztályok között, hogy a városi kabinetet beolvasztották a megyei továbbképzési intézetbe. Ez az oktatási minisztérium által létrehozott rendelet alapján történt. Hivatalosan megszűnt ugyan a szegedi kabinet, de a beolvadás ténylegesen soha nem jött létre. 1972-től az intézmény neve: Csongrád megyei Közművelődési és Pedagógus Továbbképzési Intézet. Az intézménynek fontos szerep jutott, a megyei és városi szakfelügyelettel közösen, az 1978-as tantervek bevezetésében és a pedagógusok új tantervekre való felkészítésében.

Ezen kívül feladatául tűzték ki a megyében és Szeged városában az évenként meghirdetett alkotó pedagógus pályázatok lebonyolítását, amelyek népszerűségét mutatta, hogy évente több száz pedagógus vett ebben részt.

Az 1980-as évek közepére igen jelentős szakfelügyeleti rendszer jött létre. Külön felügyelete volt Szeged város általános iskoláinak. A városi és megyei szakfelügyelőket a tantárgyak vezető szakfelügyelői irányították. Egységes szemléletet próbáltak kialakítani az óralátogatásokban és a továbbképzések megszervezésében. A szakfelügyelet tagjainak színvonalas szakmai munkáját tükrözi, hogy több sikeres tankönyv és munkafüzet megírása fűződik nevükhöz.

3. SZEGEDI KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÉS IGAZGATÓK 1945 ÉS 1989 KÖZÖTT

GIMNÁZIUMOK

Az intézmény neve	Igazgató	Év
Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium, 1952-től Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola	Dobos László	1945–1947
	Berky Imre	1947–1964
	Diós József	1965–1987
	Kühn János	1987–
Baross Gábor Gyakorló Gimnázium, 1950-től Móra Ferenc Gyakorló Gimnázium Megszüntették: 1951-ben	Fírbás Oszkár	1930–1948
	Niklai Ferenc	1948–1949
	Jakab István	1949–1951
Dugonics András r. k. Kegyesrendi *Gimnázium* Megszüntették: 1949-ben	Csonka Mihály	1940–1946
	Barta István	1945–1947
	Lévay Béla mb.	1947–1948
	Zsámbéki László mb.	1948–1949
Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi *Árpádházi Szent Margit Leánygimnáziuma* Megszüntették: 1949-ben	Erdődi Mária Clementia	1945–1948
	Iványi János	1948–1949
Rózsa Ferenc Gimnázium (1958), Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola (1961), Rózsa Ferenc Erősáramú, Kereskedelmi, Közlekedésgépészeti és Közlekedési Szakközépiskola (1972)	Horváth Ferenc	1958–1989
Szegedi *Klauzál Gábor Főgimnázium*, 1950-től Radnóti Miklós Gimnázium	Gallé László	1945–1955
	Bánfalvi József	1955–1988
	Szabó Edit	1988–1990
Tisza-parti Gimnázium (1964), Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola (1982)	Török László	1964–1985
	Schmidt Józsefné	1986–1989
	Eitler József	1989–
Új Gimnázium (1955), majd Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium (1956)	Bokor István	1955–1957
	Bánfalvi Ferenc	1957–1959
	Révész Béla	1959–1962
	Juhász Antal	1962–1968
	Valkusz Pál	1968–1990

TANÍTÓKÉPZŐK

Az intézmény neve	Igazgató	Év
Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi *Tanítónőképző Intézet*, 1950-től Keméndy Nándorné Tanítónőképző Intézet Megszüntették: 1962-ben	Erdődi Mária Clementia	1945–1948
	Fodor János	1948–1950
	Kunsági Elemér	1950–1955
	Szabó Tibor	1955–1958
	Túri Géza	1958–1960
	Gaál Géza	1961–1962
Szegedi r. k. *Tanítóképző Intézet*	Katona Miklós	1945–1955
	Gaál Géza	1955–1956
	Túri Géza	1956–1958

FELSŐKERESKEDELMI, IPARI ISKOLÁK, TECHNIKUMOK, SZAKKÖZÉPISKOLÁK ÉS SZAKMUNKÁSKÉPZŐ ISKOLÁK

Az intézmény neve	Igazgató	Év
Női Felsőkereskedelmi Iskola 1949-ig, Közgazdasági Gimnázium 1952-ig, Közgazdasági Technikum 1964-ig, Közgazdasági Szakközépiskola 1988-ig, Vasvári Pál Szakközépiskola	Kovács József	1944–1948
	Nagy Sándor	1949–1966
	Kovács János	1966–1987
	Király Leventéné	1987–
Szegedi Magyar Királyi Állami Szent István *Fiú Felső Kereskedelmi Iskola* 1949-ig, Közgazdasági Gimnázium 1952-ig, Közgazdasági Technikum 1966-ig Kőrösy József Szakközépiskola	Domonkos Kálmán	1944–1946
	Nagy Sándor	1946
	Hunyadi Károly	1946–1948
	Homoki István	1948–1953
	Mohos Jenő	1953–1954
	Jeszenszky Sándor	1954–1970
	Szalay Imre	1970–1984
	Csanádi Géza	1984–1991
Magyar Királyi Állami *Felső Ipariskola* 1949-ig, 17-es sz. Gép- és Villamosipari Technikum 1968-ig, Déri Miksa Szakközépiskola	Mányi Csizmazia Kálmán	1945
	Schmidt József	1945–1948
	Menyhért Rezső	1948–1951
	Badár Gábor	1951
	Rácz László	1951–1953
	Honti Ottokár	1953
	Dusnoki István	1961-ig
	Páldy Ferenc	1961–1971
	Perényi János	1971–1991

Első Magyar Királyi Állami *Vegyipari Középiskola* 1941–1946, Szegedi Állami Vegyipari Középiskola 1949-ig, Általános Állami Műszaki Középiskola 1950-ig Vegyipari Technikum, 1959-ben megszüntetik, Tartósító és Húsipari Technikum 1956-tól, Élelmiszeripari Szakközépiskola Baromfi Tagozata 1964-től, Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet 1967-től	Hunek Emil	1942–1945
	Gérecz Gaszton	1945–1947
	Sipos György	1948–1952
	Gárdos Emil	1952–1953
	Sándor István	1953–1958
	Székely József	1958–1959
	Bánfalvi Ferenc	1959–1974
	Gárgyán Zoltán	1974–1990
Építőipari Fiú Középiskola 1946-ig, Építőipari Gimnázium 1950-ig, Építőipari Technikum 1964-ig, Vedres István Szakközépiskola	Pozsonyi Zoltán	1946–1953
	Gidai Kálmán	1953–1955
	Kedves András	1955–1961
	Szabó István	1961–1988
	Békei László	1988-tól
Erdészeti Technikum 1955-től, Kiss Ferenc Erdészeti Technikum 1960-tól, Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola 1986-tól	Sisska Ernő	1955–1956
	Arany Sándor	1956–1958
	Németh Ferenc mb.	1958–1960
	Obermeyer György	1960–1977
	Szőke Dezső mb.	1977–1978
	Tóth László	1978–1979
	Nádaskay Gábor	1979–1997
Szegedi *Textilipari Technikum* 1952-től, Textilipari Szakközépiskola 1967-től	Jakab István	1952–1973
	Koczor Lajos	1973–1975
640-es *Textil és Szövőipari Szakmunkásképző Intézet* 1960-tól, 1985-től beolvadt a Textilipari Szakközépiskolába	Szajbély Mihályné	1960–1975
	Koczor Lajos	1975–1985
Vasútforgalmi Technikum 1950-től, Bebrits Lajos Vasútforgalmi Technikum és Szakközépiskola 1972–1992, Gábor Dénes Gimnázium és Szakközépiskola 1992-től	Olasz István	1950–1968
	Tihanyi Nándor	1968–1972
	Kálmán Mihály	1973–1980
	Vas József	1980–2000
Kossuth Zsuzsanna Állami Ápolóképző Intézet 1948-tól, Kossuth Zsuzsanna Egészségügyi Szakközépiskola 1980-tól	Simoncsics Pálné	1948–1949
	Tébesz Antalné	1949–1952
	Lente Zsófia	1952–1954
	Gál Györgyné	1954–1957
	Ottovay Istvánné	1957–1959
	Lovász Tiborné	1959–1978
	Pajtényi Ferencné	1978–1996
MTH *Szakmunkásképző* Iskolája 1946–1963	László Nándor	1946–1963
600. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet 1963-tól	László Nándor	1963–1972
	Hofgesang Péter	1972–1990
624. sz. Szakmunkásképző Intézet 1963-tól	Lükő Gyula	1963–1979
	Rakonczai József	1980
	Börcsök László	1980–2000
Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskola (1954)	Fränyó Ferenc	1954–1978
	Fekete Zoltán	1978–1990

III. TUDOMÁNY ÉS FELSŐOKTATÁS

A tudomány történetének legfontosabb eseményei az új tudományos megállapítások. Ugyancsak nagy jelentősége van a már ismert tények rendszerbe foglalásának, az új ismeretek alkalmazásának a gyakorlati életben vagy a további kutatásban, és terjesztésüknek a lehetséges felhasználók szűkebb, illetve az érdeklődők szélesebb körében. A tudomány története egy adott közösségen belül mindezek mellett magába foglalja az ott működő tudományos intézmények történetét, a kiemelkedő tudósok kutatói pályáját, és kutatási irányaik fejlődését, változását is.

Szeged korábbi történetében még találunk helyi tudományos intézményhez nem tartozó tudós egyéniségeket. Ilyen volt Dugonics András, Löw Immánuel és Reizner János. A 20. század derekán azonban a tudományt munkásai — ha esetenként formailag nem is, de tartalmilag mindenképpen — intézményi keretek között művelték. Így a tudomány története Szegeden ebben az időszakban intézményeinek történetén keresztül mutatható be. Ezek: az egyetemek és főiskolák, a kutatóintézetek, a tudományos tevékenységet is folytató közművelődési intézmények (múzeum, könyvtár, levéltár) és a tudomány művelőinek egyesületei. Minthogy több szegedi tudományos intézménynek van saját történetéről és munkatársainak eredményeiről részletes adatokat tartalmazó számos kiadványa,[1] ezért kutatásaik, működésük és igazgatásuk tüzetes bemutatása helyett bizonyos alapvonalak felvázolására szorítkozhatunk. A tudomány művelői értékelésének éppen a tárgyalt évtizedekben alakult ki sok tudományágban alkalmazott és mára önálló tudományággá vált módszere, a szcientometria. Ennek megállapításait a következőkben egy-egy tudós nevének, kutatási irányainak, eredményeinek említésével semmiképpen nem kívánjuk felülbírálni. Vannak azonban olyan kiemelkedő szegedi tudósok, akiknek a város és az ország művelődéstörténetében betöltött szere-

[1] A szegedi tudományos intézmények kiadványai saját történetükről: SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1970.; SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1995.; SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1996.; SZTE MÚLTJA ÉS JELENE 1921–1998.; SZABÓ TIBOR kézirat; Egyetemi évkönyvek: JATE BESZÁMOLÓJA 1948–1967.; JATE ÉVKÖNYVE 1967/68–1990/91.; SZOTE ÉVKÖNYVE 1958/59–1985/86.; APRÓNÉ LACZÓ K.–PITRIK J. 1998.; PITRIK JÓZSEF 1999.; SZÉF JUBILEUMI ÉVKÖNYV 1962–1992.; LENGYEL ANDRÁS 2002.; ZOMBORI ISTVÁN 2008.; PÉTER LÁSZLÓ 1984.; VENETIANER PÁL 1996.; CHIKÁN ÁGNES 2000.; SOMORJAI F.–MAGASSY D. 1974.; MAGASSY DÁNIEL 1984.; SELLEY FERENC 1996.

pét nem e tudományos módszer (bizonyos természettudományokban jól bevált) technikájával célszerű mérni, ha a cél a város történetének bemutatása.

Szeged története eddigi köteteiben tudományról, tudományos kutatásról, tudományos életről kevés szó esik. Ezt az magyarázza, hogy a tudományok művelésére szolgáló önálló intézményhez — egyetemhez — csak 1921-ben jutott a város. Abban az évben Kolozsvárról országos és nemzetközi tekintélyű tudósok sora került Szegedre. Zömük gyökeret vert a városban, s az egyetem számos intézetében pezsgő és eredményes tudományos munka indult. A tudomány intézményei a húszas és harmincas években integrálódtak a város életébe, és ez tette lehetővé, hogy a második világháború megpróbáltatásai után viszonylag gyorsan újra induljon Szegeden a tudományos élet.

1. AZ EGYETEMEK

A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEK

1944. október 11-e siralmas állapotban találta a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemet. Tanári karának nagy része elmenekült, kutató és gyógyító munkát szolgáló berendezéseit a front közeledésekor elszállították, egyes épületei légitámadásoktól súlyos károkat szenvedtek. A bevonuló szovjet hadsereg több épületét hadikórház céljára vette igénybe.

Az október 8-i utolsó „kiürítési" vonattal eltávozó professzorok többsége Budapestig jutott. Koltay-Kastner Jenő rektor a nyilas hatalomátvétel előtti utolsó pillanatban jelentkezett a még Horthy kormányzót szolgáló Lakatos-kormány kultuszminiszterénél, Rakovszky Ivánnál. Vele tartott az egyetemi gazdasági hivatal igazgatója és az egyetemi adminisztrációt irányító quaestor, táskáikban az egyetem pénzével, mintegy 600 000 pengővel, akkor hatalmas summával, amelyet tüstént befizettek az államkincstárba. Az egyetem a miniszter utasítására a műegyetem e célra kijelölt helyiségében megkezdte működését, amely a tanácsülések megtartását és az esetenként jelentkező ugyancsak elmenekült hallgatók vizsgáztatását jelentette, ameddig ez lehetséges volt. Néhány professzor nem várta meg Budapest bekerítését, és tovább menekült, meg sem állva Németországig, a zöm azonban a fővárosban vészelte át az ostromot. A professzorok távozása előtt az egyetem értékes kutatási és gyógyítási eszközeit és műszereit 140 ládába csomagolták, s a kormány rendeletének megfelelően útnak indították Sopronba. Az ottani egyetem legnagyobb részüket épségben megőrizte.

Szegeden mindössze hat professzor maradt: Purjesz Béla belgyógyász, Vidakovits Kamilló sebész, Riesz Frigyes matematikus, Bartucz Lajos antropológus, Mester János, a neveléstudomány tanára és Hermann István Egyed egyháztörténész, bölcsészkari dékán.[2] Ugyancsak itt maradt Gönczi Pál gazdasági igazgatóhelyettes, számos beosztott egyetemi oktató és más dolgozó. Így, ha kutatásról még nem lehetett is szó, az oktató és gyógyító tevékenység már november elejétől megindulhatott a központi épületben és a klinikákon. A rektort Hermann professzor, mint a rektort adó kar dékánja helyettesítette, a tanácsot pedig a hat professzor testülete. Gondosan ügyeltek, hogy a valahol Magyarországon bujdosó rektor és egyetemi tanács jogai ne sérüljenek, mindamellett hatékonyan irányították az intézményt. 1944 őszén a hazai egyetemek közül csak a szegedin kezdődött meg az oktatás. A szeptemberben még ezernél több beiratkozott hallgatóból november 3-án 190 kezdte meg a tanulást.

80. Bartucz Lajos

81. Hermann István Egyed

82. Mester János

83. Purjesz Béla

84. Riesz Frigyes

85. Vidakovits Kamilló

A munka újrakezdésének anyagi alapjait az egyetem önállóan teremtette elő. Munkatársaiból laboratóriumaiban gyógyszergyárat hozott létre (EGIS Egyetemi Gyógyszerüzem Rt.), amely az inflációs időszakban részben csere-

[2] 1950 után közülük már csak Bartucz dolgozott a szegedi egyetemen. Rieszt a budapesti egyetem hívta meg, a többiek nyugdíjba kényszerültek.

kereskedelemmel gondoskodott az egyetemi alkalmazottak, a diákok és a betegek ellátásáról. Hasonló céllal egyetemi gazdaság létesült, emellett átmenetileg művelésbe fogták az egyetemi füvészkert szabad területeit. Az utóbbiból az egyetem tanárai ugyancsak igényelhettek; egyikük — más anekdotáknak is hőse — a szóbeszéd szerint megszegte az állami dohánymonopóliumot a számára kimért parcellán. A front áthaladása után a Budapesten maradt professzorok folyamatosan visszatértek Szegedre, s az ideiglenes kormány a korábbi rektort lemondásra, az egyetemi tanácsot pedig új rektor választására szólította fel. 1945. április 3-án a nagy nemzetközi tekintélynek örvendő tudós, Riesz Frigyes vette át az egyetem kormányzatát. Működéséről Hermann István Egyed így ír emlékirataiban:[3] „Talpig férfiú volt. A legkisebb koncessziót sem tette kifelé, hanem megalkuvás nélkül képviselte az egyetem érdekeit." E jellemzés megértését segítheti Riesz alábbi irata, amely keletkezésének korát és egyetemi stílusát egyaránt híven festi.[4] Előzménye: a Budapestről visszatért Ivánovics György professzor, a már akkor nemzetközi hírű mikrobiológus ellen a rendőrséghez rosszindulatú feljelentés érkezett.

Méltóságos Dr. Ivánovics György Urnak,
egyetemi ny. r. tanár
Szeged

Méltóságos Uram!

A szegedi rendőrség főkapitánysága értesített, miszerint elhatározta, hogy Méltóságodat szélsőjobboldali magatartása miatt internáltatni fogja. Tekintettel azonban arra, hogy a tisztifőorvosi hivatal olyan értelmű javaslatot terjesztett elő, hogy Méltóságod munkássága a köz szempontjából hasznosítható, felkért, gondoskodjak arról, hogy a tudományegyetem szérumkitermelő osztályán Méltóságod részére, orvosi működését folytatandó olyan állandó helyiség álljon rendelkezésre, amely elzárva tartható olyként, hogy Méltóságod személyes szabadsága korlátozva legyen és az egyetem épületét elhagyni ne tudja.

Amennyiben nem állna módomban ilyen helyiségről gondoskodni és Méltóságod egyetemi őrizete nem lenne tökéletesen biztosítva, úgy a főkapitány a legnagyobb sajnálatára Méltóságodnak a Béke-utcai fogházban való azonnali internálását fogja elrendelni.

Ezzel kapcsolatban szíves tudomásulvétel és megfelelő miheztartás végett közlöm Méltóságoddal, hogy a mai napon a rendőrség főkapitányát értesítettem, hogy az egyetem ebből a célból Méltóságod részére szérumkitermelő osztályán a kórtani és bakteriológiai intézetben levő igazgatói szobát bocsájtja rendelkezésre.

[3] HERMANN EGYED EMLÉKKÖNYV 1998. 22.
[4] SZTE Levéltára, Orvoskari ir. 1944/45-257. sz.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Szeged, 1945. évi május hó 4-én.
Dr. Riesz Frigyes s. k.
Rektor

A történet kedvezően folytatódott, hiszen a saját professzori szobájába „internált" tudós két évvel később már az orvosi kar dékánja, 1948-ban pedig az első szegedi Kossuth-díjasok egyike.

A Németországba távozottak állásukat veszítették, köztük az egyetem néhány professzora (Ferenczi István, Kogutowicz Károly, Kulcsár Ferenc és Kramár Jenő). Tartósan már nem tért vissza Budapestről Szegedre az egyetem Nobel-díjas tudósa, Szent-Györgyi Albert. Csak formailag maradt az egyetem tanára a kiváló irodalmár Sík Sándor. Erkölcsi tekintélyükre és támogatásukra azonban 1948-ig még támaszkodhatott az egyetem; abban az évben Szent-Györgyi emigrált, Sík Sándor pedig visszavonult a közélettől. Az egyetem további vezető tudósai közül végleg Svájcban telepedett le az 1943-tól tartós szabadságon ott dolgozó Kerényi Károly, a görög-római vallástörténet és irodalom világhírű tudósa. Budapesten maradt a neves belgyógyász, Rusznyák István, és néhány év múltán a Magyar Tudományos Akadémia elnöke lett. Miután a Sopronba szállított felszerelések visszaszállítását „levezényelte", Baló József orvosprofesszor is a budapesti egyetemre távozott.

86. Bibó István

87. Buza László

88. Schneller Károly

1945 őszétől újra Szegeden működött az 1940-ben Kolozsvárra helyezett állam- és jogtudományi kar. Első dékánja az újraindításon fáradhatatlanul dolgozó Schneller Károly lett. Jóllehet a kar néhány tanára nem tért vissza Szegedre, tudományos szempontból a következő évek egyik fénykorát jelentették. Négy akadémikus volt ekkor tanárai között: Balás P. Elemér, ifj. Boér Elek, a már akkor legendás hírű Buza László, és a politikatudomány rendkívüli hatású művelője, Bibó István. Ez utóbbi szegedi éveiben írta néhány nevezetes nagy tanulmányát (A kelet-európai kisállamok nyomorúsága,

Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem, Zsidókérdés Magyarországon), és az 1947-ben induló szegedi folyóiratban, a Tiszatájban jelent meg rövidebb, de ugyancsak jelentős dolgozata, az Értelmiség és szakszerűség. Öt évvel később közülük már csak Buza maradt: Balás elhunyt, Boért és Bibót nyugdíjazták.

A háború utáni első tanév a nyugodt újjáépítés és továbbfejlődés reményével indult. A tudományos kutatáshoz szükséges külföldi kapcsolatok felélesztésének szándékát tükrözi Neumann János levele az 1945/46. tanév rektorához, Purjesz professzorhoz:[5]

Mélt. Dr. Purjesz Béla rektor úrnak,
a Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatala,
Szeged, Hungary

Igen tisztelt Rektor Úr! Két nap előtt kaptam kézhez f. év május 19-én kelt igen megtisztelő felhívását, hogy a Szegedi egyetemet a Princetoni egyetem 200-ik évfordulóján képviseljem. Ezt a megbízást a legnagyobb készséggel elvállalom, és egészen különösen örülök ennek az alkalomnak arra a sok régi baráti kapcsolatra tekintettel, amely a Szegedi egyetemhez fűz. A Princetoni egyetem elnökét, Dr. H. W. Dodds-ot, ugyanezzel a postával értesítettem erről.

Maradok Rektor Úr kész híve
Neumann János

Purjesz professzor munkatársaival 1947-ben megindította az Orvostudományi Beszámoló című folyóiratot, amely áttekintő cikkei mellett a külföldi szakirodalom újdonságait ismertette a magyar orvosok számára, áthidalva ezzel azt az időszakot, amikor a külföldi folyóiratokat még az egyetemek sem tudták beszerezni.

1950-ig az egyetem vezetőit hagyományos módon egy-egy évre választották. A rektori széket Purjesz Béla után Tóth László történész, Székely István, a magánjog professzora, majd Ditrói Gábor szemész foglalta el. Az országos politikában 1948-ban végbement fordulat azonban megrostálta az egyetem tudósait, főként a bölcsészeket és jogászokat, és nem a tudomány szempontjai szerint. 1950 végéig a békeévek első rektorai közül Purjesz, Székely, Ditrói nyugdíjba, Tóth László könyvtárosi beosztásba kényszerült. Az átalakulás egyik irányítója Trencsényi-Waldapfel Imre volt. Mindössze másfél évig dolgozott Szegeden. Az 1949/50. tanév első felében a rektori tisztséget is viselte, majd 1950 elején Budapestre távozva éppen annak a Mészöly Gedeonnak (a rektort adó bölcsészkar dékánjának) adta át, akivel

[5] SZTE Rekt. Hiv. ir. Egyetemi tan. jkv. 1945. nov. 19.

két hónappal korábban „váltották egymást" a Magyar Tudományos Akadémián.[6] 1950/51-ben Kalmár László volt a rektor. Az ezutáni évtizedekben az egyetem vezetői — leszámítva az 1956 körüli éveket — lassabb ütemben váltakoztak: Fodor Gábor (1951–54), Kiss Árpád (1954–55), Baróti Dezső (1955–57), Bólya Lajos (1957), Greguss Pál (1957–58), Antalffy György (1958–64, majd 1976–82), Szabó Zoltán (1964–67), Márta Ferenc (1967–73), Fodor Géza (1973–76), Kristó Gyula (1982–85), Csákány Béla (1985–90).

1951-ben az egyetem matematikai és természettudományi kara (TTK) filozófiai okoskodásból elhagyta nevéből a matematikát; a tárgyat természetesen továbbra is ez a kar művelte és oktatta. Ennél jelentősebb változás volt ugyanabban az évben, hogy az orvostudományi kart a Szovjetunió mintájára önálló, az akkor létrehozott Egészségügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó intézménnyé alakították át Szegedi Orvostudományi Egyetem (SZOTE) néven. A minden előkészület nélkül végrehajtott változtatás a népegészségügy elmaradottsága felszámolásának programjába illeszkedett, és a kezdeti nehézségek után gyors fejlődést tett lehetővé. A kar klinikáinak, orvosi és gyógyszerészeti intézeteinek száma több ízben változott, de 1950-ig nem haladta meg a 17-et; az önállósodást követő nyolc évben ez 28-ra nőtt. A kar hallgatóinak száma (beleértve a gyógyszerészhallgatókat) 1945 tavaszán 380, 1952-ben 760 volt, az ötvenes évek derekára pedig elérte az ezret.

Az önálló orvosegyetemet 1957-ig dékáni címet viselve Huszák István, Korpássy Béla, Krámli András, Kukán Ferenc és Jáki Gyula vezette. 1957-ben az addig egykarú egyetemnek négy intézettel gyógyszerésztudományi kara alakult. Így a hagyományos értelemben is egyetemmé vált. Első rektora — hamaros elhunytáig — Jáki Gyula lett. Ezután több évre bízták meg a vezetőket. 1958-tól 1962-ig Petri Gábor, a következő évben — szintén haláláig — Rávnay Tamás, majd 1963-tól 1972-ig Tóth Károly, 1975-ig Szontágh Ferenc, 1984-ig újra Petri Gábor vezette az orvosegyetemet. A következő rektor, Cserháti István váratlan halála után fél évig Minker Emil, majd 1986-tól 1991-ig Szilárd János volt a rektor.

A hallgatók számának emelkedése[7]

Hallgatók	1960/61	1970/71	1985/86
Orvostanhallgatók	833	1252	1220
Gyógyszerészhallgatók	283	363	399
Összesen	1116	1615	1619

[6] L. a Magyar Tudományos Akadémia és Szeged kapcsolatát tárgyaló alfejezetet.
[7] SZOTE Évkönyve 1960/61., 1961/62., 1962/63., 1970/71–1971/72., 1985/86.

Az általános orvosi szak mellett 1962-ben fogorvosi szak indult. 1982-ben angol nyelvű orvosképzés kezdődött. 1985-ben az orvosegyetemnek 124 külföldi hallgatója volt, többségük a fejlődő országokból. 1987-ben az orvosegyetem felvette Nobel-díjas professzorának, Szent-Györgyi Albertnek a nevét (rövidítése ettől kezdve: SZOTE). Itt említjük meg, hogy az orvosegyetem önállóvá válása után megmaradt tudományegyetem 1962-től a József Attila Tudományegyetem (JATE) nevet viselte.

AZ EGYETEMEK SZEMMEL LÁTHATÓ FEJLŐDÉSE

A tárgyalt ötödfél évtized során mindkét egyetem számos jelentős épülettel gyarapodott, amelyek egyike-másika a társadalmi átalakulások során „szabadult fel". 1948-tól a hittudományi főiskola akkor államosított Dóm téri épületrészét az egyetem kapta meg, és orvostanhallgatók diákszállójaként hasznosította. 1951-ben az egyetemé lett az akkor megszűnt táblabíróság épülete a Tisza Lajos körúton; ebbe költözött az állam- és jogtudományi kar. Az épület 1964-ben emeletráépítéssel bővült. 1952-ben fizikai és kémiai tanszékek számára felépült a Dóm téri egyetemi épületeket az egykori piarista gimnáziummal összekötő Béke-épület. Ugyanannak az évnek a végén az egyetem birtokába került magának a gimnáziumi épületnek jelentős része is; ebbe további természettudományi kari tanszékek költöztek, és ekkor kapta az egyetemi köznyelvben a Bolyai épület nevet. A külső Kálvária (akkor Tolbuhin) sugárúti jezsuita konviktusból a két egyetem diákszállója lett az ötvenes évek végéig, amikor a szovjet hadsereg tiszti lakóházává alakították. A Hősök Kapuja épülete, amelyben 1955-ig szakérettségi tanfolyam működött, az akkor alapított Ságvári Endre Gimnázium — 1960-tól az egyetem gyakorló gimnáziuma — főépületévé vált. A hozzá csatlakozó nagy lakóházból 1954-ben diákszálló lett, és a nyolcvanas évekig ezt a funkciót töltötte be; ekkor a gimnázium egyik szárnyává alakították. 1963-ban a régi belvárosi elemi népiskola, az Árpád téri általános iskola korszerű épületbe költözött, helyet adva az egyetem számítóközpontjának — és akkori egyetlen számítógépének.

1965-ben és 1971-ben Újszegeden újabb diákszállók épültek: a Móra Ferencről és a Herman Ottóról elnevezett kollégiumok összesen 600 hallgató számára. 1974-ben az egyetem tulajdonába és tanszékeinek használatába került az Ady téri épülettel szomszédos irodaház (Petőfi Sándor sugárút 30–34.). 1988-ban az egyetem megvette a Dél-magyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat (DÉLÉP) 800 férőhelyes munkásszállóját (Kossuth Lajos sugárút 74.). Ez lett korszerűsítés után a Károlyi Mihály Kollégium. A következő évben az egyetem megszerezte a megszűnő megyei pártbizottságnak a Rákóczi téri megyeházán birtokolt épületrészét; ebbe jogi kari tanszékek és az egyetem gazdasági hivatalai költöztek.

Az önálló orvosegyetem épületállománya is fokozatosan gazdagodott. 1962-ben a gyógyszerészkart az egykori tanonciskola épületében helyezték el (Eötvös utca 6.). A klinikakertben több jelentős új épület került tető alá, köztük a belgyógyászati intenzív osztály figyelemre méltó körépülete. Az orvosegyetem vette használatba a Tisza Lajos körút két régi házát, az egykori Márer-házat (109. sz.) és a tiszti pavilont (107. sz.). 1978-ban elkészült a Dóm tér együttesébe jól illeszkedő nagy „elméleti épület". Orvostanhallgatók számára két diákszálló épült a Semmelweis utcában (Semmelweis Ignác és id. Jancsó Miklós nevét viselik), majd 1984-ben az Apáthy Istvánról elnevezett Dóm téri kollégium érdekes, de a városképet nem különösebben díszítő szárnnyal bővült. 1989-ben készült el az „új klinika" hatalmas épülettömbje.

A HALLGATÓSÁG BŐVÜLÉSE

Az egyetemek fejlődésének még fontosabb mutatója a hallgatói létszám. Az ötvenes évek elején különleges (akkori szóhasználattal: kiemelt) kormányzati cél volt a kétkézi dolgozók gyermekei (másképpen: munkás- és parasztszármazású fiatalok) számarányának növelése az egyetemi hallgatók között. Ezt is szolgálták az 1952-ben bevezetett felvételi vizsgák, amelyeken a szakmai felkészültség mellett, esetenként meghatározó mértékben, figyelembe vették a származást. Ugyancsak az ötvenes évek elejétől a felsőoktatásban tanulók állami ösztöndíjrendszer alapján rászorultságuk és tanulmányi eredményük szerint anyagi támogatásban részesültek. 1955-ig több városban, így Szegeden is szakérettségi tanfolyamok működtek, amelyek középiskolát nem végzett munkás- és parasztfiatalokat készítettek fel egyetemi tanulmányokra eleinte egy, később két év alatt. Mindezek hatására a munkás- és parasztszármazású hallgatók aránya a két egyetemen gyorsan emelkedett, és az ötvenes években megközelítette az 50 százalékot. A hallgatói létszám növekedése folytán az értelmiségi származású hallgatók (abszolút) száma is nagyobb volt az ötvenes, mint a harmincas években. A felvételre jelentkezők származási kategorizálását 1963-ban törölték el, s jóllehet a kétkézi dolgozók gyermekeit továbbra is nyilvántartották — számarányuk a szegedi tudományegyetemen abban az évben kerek 40 százalék volt —, a továbbiakban az egyetemi és főiskolai tanulmányokra jelentkezőket az illetékes minisztérium által előre megszabott létszámban a felvételi vizsgán megállapított pontszámuk sorrendjében kellett felvenni. A hallgatók száma 1950 és 1990 között mintegy háromszorosára nőtt. Jelentős mértékben emelkedett az oktatók száma is. A következő táblázat tíz évenként adja meg a tudományegyetemi karok létszámadatait.[8]

[8] JATE BESZÁMOLÓJA 1948–1967.; JATE ÉVKÖNYVE 1970/71., 1980/81., 1990/91.

Hallgatók	1950/51	1960/61	1970/71	1980/81	1990/91
Összes hallgatók	1273	2240	2513	3410	3823
Joghallgatók	308	875	687	1348	1140
Bölcsészhallgatók	277	609	803	928	1209
TTK-s hallgatók	688	756	1023	1134	1474
Oktatók	268	234	362	499	549

Az 1950/51-i adat nem tartalmazza az akkor még a tudományegyetemhez tartozó orvoskar hallgatóinak számát. 1953-ban a TTK megindította az esti oktatást, 1956-ban pedig mindhárom karon megkezdődött a levelező képzés; a föntebbi adatok a nappali, esti és levelező hallgatók együttes létszámát mutatják. A hallgatói tandíjak és ösztöndíjak rendszere sűrűn változott 1963-ig, amikor hosszú időre állandósult. Ettől kezdve a közepesnél jobb általános tanulmányi eredményű hallgatók nem fizettek tandíjat, sőt anyagi helyzetükre való tekintet nélkül ösztöndíjban részesültek. A tandíj félévi összege nem haladhatta meg az 500 Ft-ot. Jellemző a tandíjak és ösztöndíjak arányára: az 1965/66 tanévben a bölcsészkar 702 nappali hallgatója összesen 25 600 Ft tandíjat fizetett és 2 868 250 Ft ösztöndíjban részesült.[9]

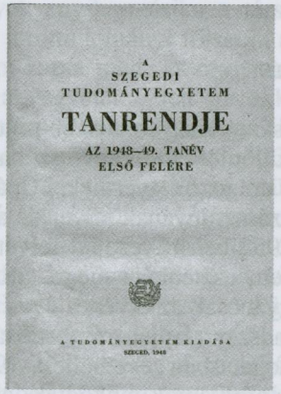

89. Tanrend, 1948–49.

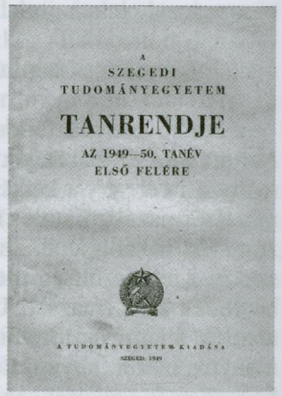

90. Tanrend, 1949–50.

IFJÚSÁGI SZERVEZETEK

1945 elején az egyetemi ifjúság több rövid életű szervezetet hozott létre, köztük a Madisz (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) egyetemi tagozatát, amely 1945. május 7-én radikális javaslatokkal lépett fel (az egyetem vegye fel József Attila nevét, Werbőczy szobrát távolítsák el a Dóm térről, minden kart két hallgató képviseljen az egyetemi tanácsban, stb.). Ezeket az egyetemi tanács megtárgyalta, és kitérő álláspontra helyezkedett.[10]

[9] JATE BESZÁMOLÓJA 1948–1967. 152., I. sz. melléklet a XV. fejezethez.

[10] SZTE Rekt. Hiv. ir. 308/1945. sz.; NAGY ISTVÁN 2000. 31–58.

1945. május 20-án a Madisztól független, vele együttműködést ígérő diákszervezet alakult Szegedi Egyetemisták és Főiskolások Szabad Szervezete névvel, elsősorban szociális és kulturális célokkal. Vezetői Péter László, Laszgallner Zoltán és Penczi András voltak. Nevét később belügyminiszteri utasításra SZEFI-re (Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság) változtatta. Utóbb csatlakozott az ugyancsak 1945-ben alakult MEFESZ-hez (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége), bár ezen belül — más vidéki egyetemekhez hasonlóan — súlytalan maradt. 1946 nyarán a diákság politikailag polarizálódott, és a SZEFI jobboldali vezetés alá került

Ugyanebben az időben Tildy Zoltán köztársasági elnök felhívására kibontakozott a népi kollégiumi mozgalom. Szegeden elsőként az egyetemi és főiskolai hallgatók Móricz Zsigmond Népi Kollégiuma jött létre, Kalmár László irányításával, Székely Lajos vezetésével.

A politikai küzdelem részeként 1947 elején Rajk László belügyminiszter a SZEFI-t feloszlatta. Helyébe az egyetemi karok diákszervezeteiből (pl. Medikus Kör) és a népi kollégiumokból megalakult a SZEISZ (Szegedi Egyetemi Ifjúsági Szövetség). A diákság megosztottságát mutatta, hogy a fakultatív hitoktatás bevezetése elleni 1947. márciusi tüntetéseken több száz egyetemi hallgató vett részt.

1948-ban megszűnt a sikeresen működő, népszerű SZEISZ; a felsőoktatási intézmények egyetlen diákszervezete a MEFESZ lett — ez a betűszó ekkorra már más jelentést kapott: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete. A MEFESZ-en belüli Szegedi Jogász Kör 1949. január 20-án lerombolta Werbőczy említett emlékművét, és a Dóm térről Mária Terézia szobrát is múzeumba szállította. 1950 júniusában a sietősen végrehajtott politikai átalakulás egyik elemeként aztán a MEFESZ is megszűnt; helyébe egységes ifjúsági szervezet, a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) lépett. Tagsága formailag nem volt kötelező, de a hallgatók legnagyobb része DISZ-tag lett; 1954 elején a szegedi felsőoktatás hallgatói között 3406 DISZ-tagot számláltak.

A DISZ szigorúan centralizált, a Magyar Dolgozók Pártja határozatai alapján tevékenykedő politikai tömegszervezet volt, amely mellett a felsőoktatási intézményekben önállóan csak tudományos, kulturális és sportcélú szerveződések működhettek. 1956 őszén, miután az egyetemi ifjúság létrehozta független szervezetét (MEFESZ), a DISZ országosan is feloszlott. A forradalom[11] után a hallgatóság 1957 elejéig nem látogatta az egyetemeket, így a MEFESZ tevékenysége a konszolidációval szembeni szórványos ellenállásra szorítkozott, majd a konszolidációt támogató hallgatók vették át vezetését. 1957 tavaszán az egyetemeken és a főiskolán megalakultak a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) szervezetei. Ezekhez — részint gya-

[11] L. a következő részt.

korlati meggondolásokból — a következő években megint csatlakozott a hallgatóság túlnyomó része, a MEFESZ pedig feloszlott. (L. a Köztörténetet.)

91. Felvonulók a hídon, 1950. máj. 1-jén. Első sor balról jobbra: Bálint Sándor, Tóth László, Halász Előd. Második sorban: Lehel István, S. Kiss Erzsébet, a sor végén Szádeczky-Kardoss Samu. Halász Előd mögött (félig takarva) Baróti Dezső, mögötte kicsit balra Koltay-Kastner Jenő. Táblát visz Czúth Béla.

A KISZ, hasonlóan a DISZ-hez, az MSZMP által irányított politikai szervezet volt. Az egyetem életében tényleges befolyásra csak a nyolcvanas években tett szert, amikor létszámban jelentős képviseletet kapott a felsőoktatási intézmények tanácsaiban. Ebben az időszakban az egyetemi ifjúság széles rétegei hivatalos fórumokon, spontán rendezvényeiken és az egyetemi sajtóban (Szegedi Egyetem, Gondolatjel, Harmadkor) egyre bátrabban léptek fel a felsőoktatás reformjáért. A szegediek most is elöl jártak: 1988 szeptemberében egynapos sztrájkkal követelték a nyelvoktatás liberalizálását és a „másképp gondolkodás" (azaz önálló gondolkodás) szabadságát az oktatásban. A továbbiakban is részt vállaltak az 1990-es békés rendszerváltoztatás előkészítéséből.

Már az ötvenes években létezett egyetemi diákklub, amely 1973-tól jelentős fejlesztés után JATE Klub néven szolgálta a felsőoktatási intézmények és a város fiatalságának szórakozását és művelődését. A tanárképző főiskola 1976-ban hozta létre a Tamási Áron Klubot (TÁK), az orvostudományi egyetem pedig, hasonló céllal és eredményekkel, 1978-ban a SZOTE Klubot. Magas szakmai színvonalat értek el kiváló fiatal művészek vezetésével (Gyüdi Sándor, Zsuráfszki Zoltán, Paál István) a hallgatóság kulturális együttesei, az Egyetemi Énekkar, a Bálint Sándor nevét felvett néptáncegyüttes és az Egyetemi Színpad. Az 1973-ban Paál István rendezésében be-

mutatott *Petőfi-rock* az avantgárd színházi mozgalom nemzetközi hírű eseménye lett.[12]

A FORRADALOM A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN

1956 őszén az országban forradalmi helyzet alakult ki, és ez október 23-án robbanásszerűen tört felszínre. A gyutacs szerepét — 1848-hoz hasonlóan — ekkor is az egyetemi ifjúság játszotta, közülük elsősorban a jogász és bölcsész (Budapesten mellettük a mérnök) hallgatók. Itt a felsőoktatási intézmények legfontosabb eseményeit vázoljuk fel.[13]

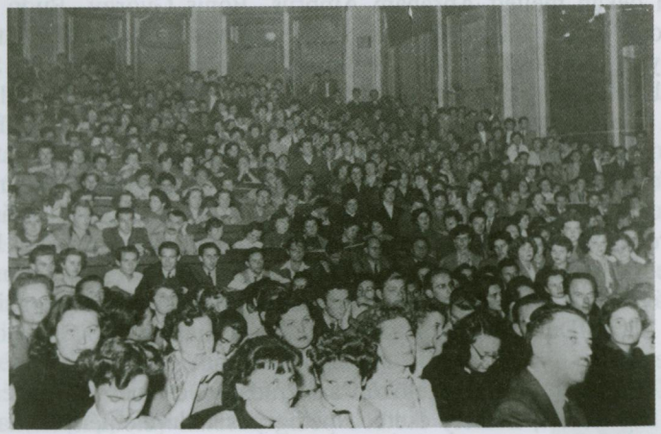

92. A MEFESZ 1956. okt. 20-i nagygyűlése a Bölcsészettudományi Kar Auditórium Maximumában

Az egyetemi és főiskolai hallgatók országos mozgalmát a szegediek kezdeményezték: október 16-án létrehozták a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét (MEFESZ), majd október 20-i, az alapszabályt elfogadó nagygyűlésükön kinyilvánították követeléseiket. Ezek részint a felsőoktatásra, részint az ország dolgaira vonatkoztak. Csatlakozott hozzájuk az ország többi egyetemeinek ifjúsága, elsősorban a budapestiek; ők indították el az október 23-i tömegtüntetést, amely fegyveres felkelésbe torkollott. A forradalom napjaiban Szegeden számos egyetemi és főiskolai hallgató, valamint fiatal oktató — köztük későbbi jeles tudósok, pl. Ferenczy Lajos és Görög Sándor — szolgált a helyi nemzetőrségben. Mivel a felsőoktatás október vé-

[12] Konkrety (Lubin–Wrocław), 1973. Nr. 45.; MARJORIE B. YOUNG: Open Theater in Poland Left Audience Pleased and Stunned, San Francisco Examiner, 1974. No. 1.; JEFFREY C. GOLDFARB: Beyond Glasnost: The Post-Totalitarian Mind, University of Chicago Press, 1992.

[13] ÚJSZÁSZI ILONA 2006.; NAGY ISTVÁN 2005.; PÉTER LÁSZLÓ 2006.; BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a.

gétől 1957 január derekáig szünetelt, a további szegedi eseményekben az egyetemi és főiskolai ifjúság szervezete nem jutott vezető szerephez.

Október utolsó napjaiban mindhárom felsőoktatási intézményben különböző elnevezésekkel forradalmi bizottság jött létre, neves tudósok — a tudományegyetemen Szőkefalvi-Nagy Béla, az orvosegyetemen Waltner Károly, a tanárképző főiskolán Eperjessy Kálmán — vezetésével. November 3-án az egyetemek professzorai táviratban intéztek felhívást a világ több nagy egyeteméhez és Szent-Györgyi Alberthez, kérve hogy „erkölcsi tekintélyükkel álljanak mellénk abban a törekvésünkben, hogy hazánk függetlensége, s ezzel a béke helyreállítása — amely a tudományos munka alapfeltétele — mielőbb biztosíttassék". A felhívást Baróti Dezső rektor és Korpássy Béla orvoskari dékán mellett Ábrahám Ambrus, Bónis György, Budó Ágoston, Csik Lajos, Fodor Gábor, Greguss Pál, Hetényi Géza, Huszák István, Ivánovics György, Jancsó Miklós, Kanyó Béla, Koltay-Kastner Jenő, Szabó József, Szabó Zoltán, Szőkefalvi-Nagy Béla és Waltner Károly írta alá.[14] Azon az őszön a professzorok még két alkalommal nyilvánítottak együttes véleményt az ország ügyeiben.[15]

A forradalom napjaiban, majd az utána következő hetekben a tudományegyetemi tanács lépéseket tett az egyetem 1949 utáni átalakításában vezető szerepet vállalt néhány oktató (Antalffy György és Kovács István jogászprofesszorok, Mérei Gyula, Karácsonyi Béla és Székely Lajos történészek) eltávolítására. Erre azonban már nem jutott idő. 1957 áprilisában leváltották Baróti Dezsőt, s a rektori feladatok ellátásával Bólya Lajos jogászt bízták meg.

1957 tavaszán — részvételükért a forradalom eseményeiben, és/vagy az ország elhagyásáért, némely esetben pedig pusztán véleményük hangoztatásáért — az egyetemek több oktatóját fegyelmi eljárással elbocsátották, köztük Bónis György jogász- és Fodor Gábor vegyészprofesszort, Bánkúti Imre és Ormos Mária történészeket, valamint Baróti Dezsőt, Perbíró József jogászt és Péter László irodalomtörténészt. Ez utóbbi három a szegedi forradalmi eseményekben vállalt szerepük megtorlásaként börtönt szenvedett. Ugyancsak szabadságvesztéssel sújtották a felsőoktatási intézmények 15 hallgatóját. Ebben az időben a helyi sajtóban több egyetemi professzorról (Baróti Dezső, Fodor Gábor, Pólay Elemér, Waltner Károly) jelent meg hangulatkeltő gúnyirat Szabolcsi Gábor (ekkor használt írói álnevén Glédics Ábel) tollából. Hamarosan nyugdíjba kényszerült Schultheisz Emil jogi kari dékán, és a már 1950-ben elbocsátott, majd 1956-ban reaktivált egykori dékán, Szabó József jogászprofesszor. Ugyancsak idő előtti nyugdíjazással távolították el Batizfalvy János és Waltner Károly orvosprofesszorokat.

[14] Szeged Népe, 1956. nov. 4.

[15] Péter László 2006. 53–54., 60.

Számos egyetemi és főiskolai oktató, valamint hallgató kapott intézménye vagy néhány esetben az oktatási minisztérium által kiszabott fegyelmi büntetést, a forradalmi események előkészítői és résztvevői mellett a külföldre távozottak is. Ez utóbbiak — 24 oktató és 77 hallgató — büntetése minden esetben elbocsátás vagy kizárás volt. Amikor a tudományegyetem tanácsa 1989-ben elhatárolta magát az egyetemi oktatók és hallgatók ellen az előző évtizedekben politikai okokból folytatott eljárásoktól — amelyeknek zöme az 1956-os események szereplőire irányult —, az erre vonatkozó határozat 38 oktató és 82 hallgató nevét sorolta fel.[16] Hasonló értelmű nyilatkozatot tett a tanárképző főiskola tanácsa.

ALKOTÓMŰHELYEK, ALKOTÁSOK

A hatvanas évek elejétől az országgal együtt az egyetemek „történelmi szélárnyékba" kerültek, s erőik javát a tudományok művelésére és átadására fordíthatták. A jelen fejezet bevezetésének lapalji jegyzetében felsorolt kiadványok részletes képet nyújtanak a felsőoktatási intézményekben folyó kutatásokról. Ezekből itt csak ízelítőt adhatunk, néhányat említve a jelentős tudományos iskolák és eredmények közül.

A másutt felsorolt jogtudós akadémikusok mellett hatalmas publikációs és tudományos utánpótlást nevelő tevékenysége alapján nem maradhat említés nélkül Ruszoly József, a magyar jogtörténet kiváló művelője.

A régi és a modern magyar irodalomtörténetnek egyaránt nagy hatású műhelyei alakultak ki a bölcsészkaron, középpontjukban Keserű Bálinttal és Ilia Mihállyal. A középkori magyar történelem területén jelentős iskolát hozott létre Kristó Gyula és munkatársa, Makk Ferenc. Ugyancsak nagy jelentőségű volt Szádeczky-Kardoss Samu klasz-szika-filológiai és ókortörténeti munkássága. Az adott politikai környezetben a katolikus egyházhoz való kötődése miatt iskolát nem alapíthatott, de egymagában hatalmas életművet alkotott a néprajztudós Bálint Sándor. A városhoz kapcsolódó nagy művei[17] mellett további kiemelkedő

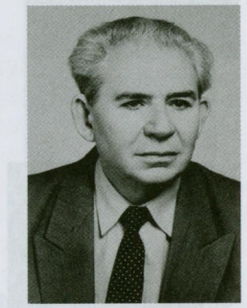

93. Kristó Gyula

94. Bálint Sándor

[16] Újszászi Ilona 2006. 114–115/1989. ET számú határozat.

[17] Bálint Sándor 1957.; Bálint Sándor 1959.; Bálint Sándor 1962.; Bálint Sándor 1968. Bálint Sándor 1976–1980.

alkotása a hazai és közép-európai szakrális ünnepnapokhoz kapcsolódó hagyományokat bemutató monográfiája.[18] A vallási és szellemi néprajzban nemzetközi hírű szelíd tudóst, aki méltán kapta „a legszögedibb szögedi" epiteton ornanst, 1965-ben izgatással vádolták, és nyugdíjba kényszerítették.

A szerves kémikus Szabó Zoltán és tanítványai elsősorban a reakciókinetika és a koordinációs kémia terén értek el kiemelkedő eredményeket (Beck Mihály, Bérces Tibor, Burger Kálmán, Csányi László, Gál Dezső, Huhn Péter, Lakatos Béla, Márta Ferenc, Solymosi Frigyes). A fénytani kutatások „színképe" Fröhlich Pál foszforeszcencia- és Budó Ágoston, majd Ketskeméty István fluoreszcencia-vizsgálataitól a hetvenes és nyolcvanas években egyre sikeresebben művelt lézerfizikáig terjed (Kozma László, Bor Zsolt). A matematikai tanszékeket egyesítő Bolyai Intézet Kalmár László, Rédei László és Szőkefalvi-Nagy Béla, majd tanítványaik (Fodor Géza, Gécseg Ferenc, Tandori Károly) vezetésével megőrizte a nagy elődöknek — Riesz és Haar professzoroknak — köszönhető óriási nemzetközi tekintélyét. Kalmár László hozta létre a hatvanas években az egyetemi Kibernetikai Laboratóriumot, és meghatározó szerepet játszott a hazai számítógép-kultúra megteremtésében, amelynek a szegedi egyetem egyik kiinduló pontjául szolgált.

95. Szabó Zoltán

96. Budó Ágoston

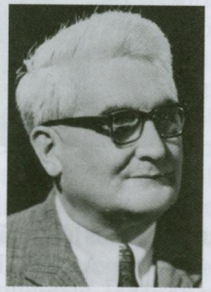

97. Kalmár László

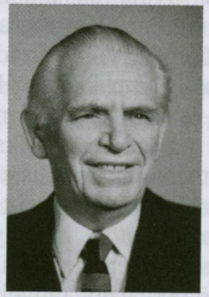

98. Rédei László

99. Szőkefalvi-Nagy Béla

[18] BÁLINT SÁNDOR 1976.; BÁLINT SÁNDOR 1977.; BÁLINT SÁNDOR 1998.

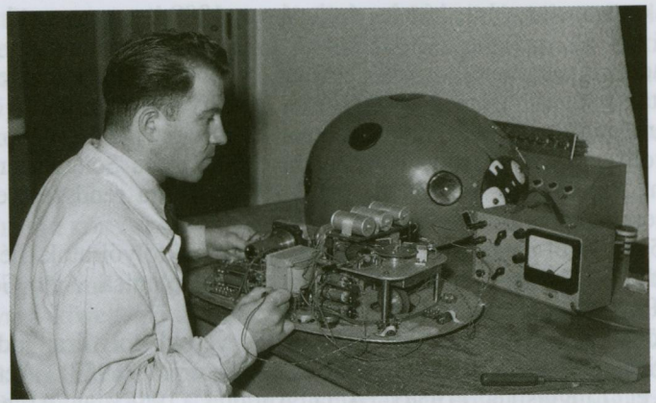

100. Muszka Dániel, Kalmár László munkatársa az egyetemen az első hazai kibernetikai állatmodellel, a „Katicabogárral"

Az orvosegyetem neves, iskolateremtő tudósai közül is kiemelkedik id. Hetényi Géza, az I. sz. Belgyógyászati Klinika, ill. ifj. Jancsó Miklós, a Gyógyszertani Intézet igazgatója. A Sebészeti Klinikán 1962-ben Németh András végezte az első hazai veseátültetést.

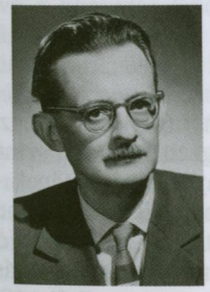

101. ifj. Jancsó Miklós

102. Németh András

103. id. Hetényi Géza

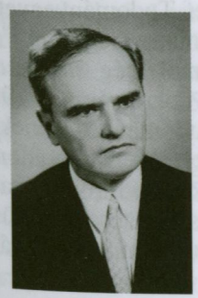

104. Halász Előd

Említést érdemel az egyetemek oktatóinak néhány nagy sikerű könyve, így Halász Előd magyar-német és német-magyar szótára, amely 1952-től 1994-ig 11 kiadást ért meg, valamint Bakos Ferenc műve, az *Idegen szavak szótára*. Ennek első kiadása 1958-ban jelent meg, átdolgozott kiadásai pedig azóta is mindig kelendők. Világsiker volt Riesz Frigyes és Szőkefalvi-Nagy Béla nagy műve, a *Leçons d'analyse fonctionelle*, amelyet 1952-ben először francia nyelven adtak ki. Miután lefordították

németre, oroszra, angolra, kínaira és japánra, 1988-ban magyarul is megjelent.

A tudományegyetem korábbi szakmai folyóiratait (Acta Universitatis) a háború után a korábbi támogató szervezet (az egyetem barátainak egyesülete) erőtlensége, majd megszüntetése miatt egy évtizeden át nem adták ki. Kivétel volt az 1922-től folyamatosan megjelenő Acta Scientiarum Mathematicarum, és az 1943-ban indult, majd 1948-tól újra rendszeresen kiadott Acta Mineralogica et Petrographica.

1955-től újból megjelentek egyes egyetemi szakfolyóiratok, név szerint: Acta Iuridica et Politica, Acta Philologica, Acta Biologica, Acta Geographica, Acta Physica et Chemica, Acta Bibliothecaria.

A következő években számos további egyetemi folyóirat indult: Acta Paedagogica et Psychologica (1956), Acta Historica (1957), Acta Ethnographica et Linguistica (1957), Acta Antiqua (1958) et Archaeologica (1963), Acta Climatologica (1959), Acta Philosophica (1959), Acta Oeconomico-Politica (1959), Acta Historiae Litterarum Hungaricarum (1961), Acta Germanica (1961), Acta Scientiarum Socialismi (1961), Dissertationes Slavicae (1962), Acta Romanica (1964), Tiscia (1965, a Kolosváry Gábor által 1955-ben létrehozott Tiszakutató Munkaközösség folyóirata), Aetas (1985, egyetemi hallgatók történelmi kiadványából vált tekintélyes folyóirattá).

TUDOMÁNYOS CÍMEK ÉS FOKOZATOK

A háború után az egyetem továbbra is doktori címet (dr.) adott végzett jog- és orvostanhallgatóinak. Ezt a címet más karok végzett hallgatói szintén megkaphatták, bizonyos tudományos munkák eredményes elvégzésének elismeréseként. Megszűnt azonban a legkiválóbb (tanulmányaik során mindig a legmagasabb érdemjegyet szerzett) diákok kitüntetéssel (*sub auspiciis gubernatoris*, azaz a kormányzó védnökségével) történő doktorrá avatása. Természetesen a kormányzó neve is elmaradt az egyetem nevéből: 1945 májusától Szegedi Tudományegyetem lett. Itt említhető meg, hogy az 1940-ben Szegedről Kolozsvárra visszaköltözött Ferenc József Tudományegyetem a második világháború utáni újbóli hatalomváltás miatt megszűnt.[19] A negyvenes években a legkiválóbbakat néhány alkalommal még *sub laurea almae matris* (egyetemi babérkoszorús) címmel avatták doktorrá. Ám 1950-ben szovjet mintát követve alapjaiban megváltozott a tudományos címek és fokozatok rendszere. Az egyetemek elvesztették jogukat doktori cím adományozására, és a bevezetett „kandidátus" és „tudományok doktora" fokozatok odaítélésében nem kaptak szerepet. A doktori cím megszüntetése különösen sérelmes volt az orvosok és jogászok számára, hiszen ők a cím használatával

[19] L. SZEGED TÖRT. 4. 581.

igazolhatták magas szintű képzettségüket pácienseik és klienseik előtt. 1957-ben az egyetemek visszanyerték doktoráltatási jogukat, és a kitüntetéses doktoravatások ezután *sub auspiciis rei publicae popularis* (a népköztársaság védnökségével) történtek. A tudományos fokozatok átalakított rendszere meggyökeresedett és lényegében a rendszerváltoztatásig változatlan maradt.

EGYETEMI KÖNYVTÁRAK

Az egyetemi könyvtár második világháború előtti bő 200 000 kötetes állománya a következő fél évszázad során több mint 800 000-re bővült. A könyvtár mindvégig elsősorban az egyetemi oktató, kutató és tanulmányi munkát szolgálta, de segítette a városi közművelődést is. Fejlődését az állandó helyszűke gátolta. Ezt csak kis mértékben enyhítette a jogi kar, később az egyetemi gazdasági hivatal kiköltözése a könyvtárnak helyet adó központi egyetemi épületből (1951, ill. 1989).

A könyvtárnak mindig voltak olyan munkatársai, akik valamely, az egyetemen művelt tudomány kiváló művelőiként sem kaptak oktatói vagy kutatói állást; számukra átmeneti menedéket jelentett a könyvtárosság, amelyet alkotó módon végeztek, de szaktudományos kutatásaikat is folytatták, élve a könyvtár lehetőségeivel. Így végeztek jelentős kutatásokat pl. Péter László és Lengyel András irodalomtörténészek, Kulcsár Péter és Szegfű László történészek. 1950-ben Bálint Sándort szintén az egyetemi könyvtárba száműzték; ott készítette el a *Szegedi szótár*t.

A könyvtárat 1951-ig id. Csillik Bertalan egyetemi magántanár vezette. Nyugdíjazása után helyére Szekeres Pál került. 1954-ben vette át tőle a vezetést Hencz Aurél, az államigazgatás tudós kutatója, aki ezt az igazgatási feladatot is mintaszerűen teljesítette. 1958-ban a forradalom alatti „megalkuvásáért" tisztségéről leváltották, de továbbra is a könyvtárban dolgozott. Kései elégtételként 1981-ben kapott címzetes professzori rangot. Utódja Havasi Zoltán lett, felkészült könyvtárpolitikus. 1973-ban az Országos Széchényi Könyvtár igazgatói székébe távozott. Utána Karácsonyi Béla következett, nagy műveltségű tanár és könyvbarát, aki közéleti tekintélyét intézménye javára kamatoztatta. 1980-ban a könyvtár I. osztályú tudományos nagykönyvtár minősítést kapott. 1987-ben Ligeti Lajos, a kiváló orientalista szakkönyvtárának mintegy 15 000 kötetét a könyvtárnak adományozta. 1989-ben a nagy tudású vérbeli könyvtáros, Mader Béla vette át a könyvtár vezetését. A nyolcvanas évek végére a beiratkozott olvasók száma közel 6000-re nőtt.

Időközben az Orvostudományi Egyetem létrejöttével az addigi orvoskari könyvtár súlya megnőtt: 1955-ben önálló épületet kapott (Tisza Lajos — akkor Sztálin — körút 109.). Vezetője 1961-től a korábbi neves szegedi labdarúgó, Zallár Andor, az egyetemtörténet jeles kutatója volt.

A háború utáni másfél évtizedben az egyetem oktatói ritkán találkozhattak külföldi kollégáikkal. 1949-től 1960-ig csupán mintegy 150 alkalommal utaztak külföldre szakmai céllal; e lehetőséghez akkor inkább csak a nemzetközi hírű professzorok jutottak. Ezt jóval meghaladta az — elsősorban szocialista országokból — ide látogató külföldi szakemberek száma.[20]

Még a hatvanas években is ritkák és rendszertelenek voltak a „nyugati" (azaz kapitalista rendszerű országból érkező) tudósok rövid látogatásai, valamint a kiutazások nyugatra, és minden esetben minisztériumi engedélytől függtek. A külföldi kapcsolatok többségét az ún. *testvéregyetemi* szerződések keretében szervezett csereutazások képezték. 1970-ig pl. a JATE ilyen szerződést kötött a Herzenről elnevezett leningrádi tanárképző egyetemmel (a Gercen Pedagógiai Intézettel), valamint a greifswaldi, az odesszai, az újvidéki és a temesvári egyetemmel.

A hatvanas évek végétől megerősödtek mindkét egyetem — elsősorban a természettudományi és a gyógyszerész kar — kapcsolatai a hazai iparral. A vállalatok megbízásából végzett kutatások számottevő *káká* (költségvetésen kívüli) jövedelmet hoztak az intézményeknek és maguknak a résztvevőknek. Élve a bel- és külpolitikai enyhülés nyújtotta lehetőséggel, az egyetemek ennek a jövedelemnek jelentős részét fordították munkatársaik rövid külföldi tanulmányútjaira vagy kiküldésére külföldi konferenciákra. A hetvenes években a szerződéses kapcsolatok köre is bővült (Lódz, Lipcse, Plovdiv), majd a nyolcvanas évek elejétől jelentős változásként a partnerek között megjelentek a nyugat-európai egyetemek; ekkor már nem minisztériumi javaslatra, hanem helyi kezdeményezésre. Az első ilyen szerződéseket a JATE a nyolcvanas évek elején a turkui, a regensburgi, az udinei és a göttingai egyetemmel kötötte. A kiutazásoknak a nyolcvanas évek második feléig tréfálkozva vagy bosszankodva emlegetett velejárója volt a *tükösítés* (titkos ügykezelés): a külföldre utazó előadását és más írásos anyagait az erre kijelölt egyetemi tisztviselő gondosan becsomagolta és lepecsételte. Az értelmetlennek látszó eljárás célja az ötvenes években a tudományos eredmények külföldre juttatásának megakadályozása lehetett; későbbi gyakorlati haszna a mindenféle írott anyagot gyanakvással kezelő vám- és határőrök megnyugtatásában nyilvánult meg.

Már a hetvenes évek elején rendezett a JATE olyan tudományos konferenciákat (először kémiai és matematikai tárgyban), amelyekre nyugati tudósok is eljöttek. Ezeknek a rendszerint tudományos társulatok támogatásával szervezett rendezvényeknek a gyakorisága és jelentősége fokozatosan növekedett. Pl. 1975-ben egy matematikai konferencia már 33 nyugati részt-

[20] JATE BESZÁMOLÓJA 1948–1967. 107.

vevőt számlált.[21] Külön említést érdemel a Nagy László, majd Czúcz Ottó jogászprofesszorok által 1986-tól évente megszervezett összehasonlító munkajogi nemzetközi szeminárium.

A nagyhírű professzorok — elsősorban külföldiek — díszdoktorsággal való megtisztelésének régi egyetemi szokása évtizedekig szünetelt. Az első nyugati tudósok díszdoktorrá fogadása 1971-ben — az egyetem szegedi működésének 50. évfordulóján — volt. 1981-től 1990-ig a JATE 15, a SZOTE 18 tudósnak, köztük hét ill. tizenhat nyugatinak adott díszdoktori címet.[22]

2. TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA

1944 októberében a Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanárainak többsége elhagyta a várost. Az oktatás csak az 1945/46-i tanévben került megszokott medrébe. A front áthaladása után Kesselyák Adorján, a Tisza élővilágának kutatója, a molekuláris biológia hazai előfutára, kapott ideiglenes megbízást a főiskola vezetésére. Az újrakezdés személyi és tárgyi feltételeinek megteremtését sikeresen végezte. 1945 nyarától Eperjessy Kálmán történész (József Attila egykori gimnáziumi tanára) lett az igazgató.

A nyolcosztályos általános iskolai oktatást bevezető 6650/1945. M. E. számú rendelet megszüntette a polgári iskolákat. Ez módosította a tanárképző főiskola feladatait. 1947-től „pedagógiai főiskola" elnevezéssel, a korábbi gyakorlattól eltérően az egyetemtől független, hároméves képzési idejű, általános iskolai tanárokat képző intézményként folytatta munkáját[23]. Ezzel a főiskola két kiváltságát is elveszítette. Egyrészt addig az ország egyetlen polgári iskolai tanárképző főiskolája volt, 1947-ben pedig a nyolcosztályos iskolához szükséges nagyszámú tanár képzésére Budapesten (majd a következő évben Debrecenben és Pécsett) is nyílt pedagógiai főiskola. Másrészt megszűnt a tanítóképző intézeti tanárok képzését ugyancsak az egyetemmel közösen végző Apponyi Kollégium, amely addig a tanárképző főiskola keretében működött.

Az átmenet szükségszerűen tovább gyöngítette a főiskolát mint tudományos intézményt, pedig már 1940-ben súlyos vérveszteséget szenvedett tudós tanárainak (Ábrahám Ambrusnak, Bruckner Győzőnek, Greguss Pálnak, Szőkefalvi-Nagy Gyulának) távozásával az egyetemre. Most Budó Ágoston fizikus és Szőkefalvi-Nagy Béla matematikus került át az egyetemre. Az új szabályozás következtében megszakadt a főiskola kapcsolata az egyetemmel és így az eltávozottakkal egyaránt. 1949-ben Ágoston György lett a főiskola

[21] JATE ÉVKÖNYVE 1974/75. 124.
[22] SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1996.; SZTE MÚLTJA ÉS JELENE 1921–1998.
[23] SZEGED TÖRT. 4. 574–576.

igazgatója. Már beköszöntőjében hangoztatta, hogy a marxizmus-leninizmusnak kell áthatnia a főiskola minden előadását. Az alkalmazkodás az újszerű feladatokhoz természetszerűen nehezebb volt Szegeden, mint a hagyományok nélküli új pedagógiai főiskolákon. A megváltozott közoktatást szolgáló oktatási intézmény „bejáratása" sok éven át tartott. 1949-től a képzés céljává az általános iskolák 5-8. osztályaiban tanító tanárok képzése lett. 1950-től szovjet mintára a tanárképzés idejét két évre szállították le, ez a rendszer azonban csak négy évet élt, utána visszatértek a hároméves képzésre. 1952-ben a Budapestre távozott Ágoston György helyére Lerner Károly került, s haláláig, 1958-ig vezette az intézményt. 1955-ben váratlanul megszüntették a budapesti pedagógiai főiskolát. Hallgatóit és oktatóinak egy részét a szegedi főiskola vette át.

Évtizedeken át vitatták, vajon a főiskola feladatai közé tartozik-e a nevelés és oktatás tudományán túl az oktatott szaktudományok művelése. Az irodalomtudomány veszélyes szakterületnek bizonyult: 1955-ben Vajda Lászlót, a magyar irodalmi tanszék vezetőjét leváltották és az egyetemi könyvtárba helyezték (ott lett jeles Móra-kutató), munkatársának, Vajtai Istvánnak „A költészet varázsa" című tanulmánya miatt. Ebben szerzője a szocialista költészet állásáról és jövőjéről értekezett. Szelíd bíráló szavait sokan magukra vehették, mert a helyi irodalomtudomány és irodalmi élet akkori jeleseit (Baróti Dezső, Halász Előd, Kiss Lajos, Nagy Sándor, Osváth Béla, Szabolcsi Gábor) bízták meg „irodalmi törvényszék" keretében Vajtai nézeteinek „megcáfolásával". Mellette csak tanszékvezetője állt ki. A természettudományok kevesebb veszélyt rejtettek. A tanárok tudományos tevékenységét tükröző évkönyvet a főiskola először 1956-ban adott ki. Ez a következő években rendszeresen megjelenő kiadvány később — az egyetemi tudományos folyóiratok hagyományait követve — Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis címmel jelent meg.

A forradalmat előkészítő diákmozgalomból a főiskola hallgatói is kivették részüket. Az intézmény vezetősége 1956. október 24-étől bölcsen oktatási szünetet rendelt el, amely csaknem három hónapig tartott. Ezt a kényszerű vakációt Szép Jenő, a matematika tanszék vezetője használta ki legjobban: 1957-ben, elsőként a főiskola tanárai között, megszerezte a tudományok doktora fokozatot.

A tudomány szempontjából súlyos veszteséget hozott a forradalom utáni konszolidáció. Példák: A főiskola forradalmi bizottsága elnökévé a köztiszteletben álló Eperjessy Kálmánt választották; őt 1957-ben nyugdíjazták. Elbocsátották Aldobolyi Nagy Miklóst, a földrajzi tanszék vezetőjét, mivel verbálisan vétkezett. Végh Joachim igazgatóhelyettest, történelem-tankönyvek íróját szervezkedés miatt internálták; utána általános iskolába került. Vajtai Istvánt is ekkor nyugdíjazták.

Lerner Károly után Csukás István irodalomtörténész — addig minisztériumi tisztviselő — lett az igazgató. 1959-től négyéves és háromszakos a főiskolai tanárképzés. Ez sem tartott sokáig: 1964-től ismét két szakon folyt a képzés, és ez már kitartott a rendszerváltásig. 1962-ben a főiskola nevébe a „pedagógiai" helyett újra a „tanárképző" jelző került. 1963-ban megszűnt a tanítóképzés Szegeden; épületét a főiskola vette át. Ugyanebben az évben a Teleki Blanka Leánykollégiummal gazdagodott az intézmény. 1966-ban Csukás István kandidátusi fokozatot szerzett, és docensként átment az egyetemre. Helyébe Szendrei János matematikus lépett. Ő 1961-ben kandidátusként jött át a tudományegyetemről, a közgazdasági egyetemre távozott Szép Jenő helyébe.

A szaktudományában elismert Szendrei nehéz munkát vállalt, mert az oktatási minisztérium 1966 elején a főiskolákat a felsőoktatástól a közoktatás felügyeleti területéhez sorolta át. A főiskolákat irányító minisztériumi osztály — ha óvatos nyelvezettel is — a nevelés- és iskolaközpontúság nyilvánvalóan helyes elvét a szaktudományos tevékenység rovására próbálta érvényesíteni. Ennek Szendrei lehetőségeinek határáig ellenállt. Hároméves megbízása lejártakor a minisztérium Hegedűs András, a bajai tanítóképző intézet igazgatóját, az irodalom és pedagógia kapcsolatának ismert szakemberét, az 1957-ben rehabilitált, de 1968-ban elhunyt Vajda László utódát bízta meg a főiskola igazgatásával. Ugyanekkor adta ki azonban az MSZMP Központi Bizottsága tudománypolitikai irányelveit, amelyek időszerűtlenné tették a szaktudományok háttérbe szorítását a főiskolán.

Hegedűs agilis, rátermett igazgatónak bizonyult, sikeresen egyeztette össze a felsőbb szervek nem mindig következetes szempontjait. Alapító szerkesztője volt az 1971-től Szegeden kiadott *Kincskereső* című irodalmi gyermekfolyóiratnak. Javaslatára vette fel a főiskola Juhász Gyula nevét 1973-ban, a főiskola budapesti elődje alapításának centenáriumán. Élete delén hunyt el 1975-ben. Az igazgatói (hivatalosan ekkor már főigazgatói) székben Moholi Károly, a földrajzi tanszék vezetője követte. Ebben az évben került vissza a főiskola — minisztériumi irányítás szempontjából — a közoktatásból a felsőoktatás körébe.

1976-ban a főiskola 12 oktatójának, tehát az oktatók mintegy 7 százalékának volt kandidátusi vagy akadémiai doktori fokozata, és 57 oktatónak az 1957-től újra elnyerhető egyetemi doktorátusa. A hallgatók száma az 1976/77. tanévben meghaladta a háromezret. Az is az idők változását jelezte, hogy Moholi szolgálatának letelte után 1981-ben újra Szendrei János kapott főigazgatói megbízást. 1976 és 1990 között a főiskola 32 oktatója szerezte meg a kandidátusi fokozatot. A testnevelő tanárokat is képző főiskola régóta hiányzó sportcsarnoka 1986-ban épült fel a Topolya soron. 1987-től a magyar nyelvészeti tanszék vezetője, Békési Imre végezte a főigazgatói munkát.

3. TOVÁBBI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

RÓMAI KATOLIKUS PAPKÉPZÉS

A háború után 1950-ig egymás mellett működött a jezsuita szerzetesrend missziós munkára felkészítő hittudományi és bölcseleti főiskolája, valamint az egyházmegyeközi szemináriumi feladatot is ellátó püspöki hittudományi főiskola. 1948-ban az intézmény épületének egy részéből egyetemi diákszálló lett. Az egyház csak 1990 után kapta vissza. Amikor a tanítórendek kivételével a szerzetesrendeket betiltották, megszűnt a jezsuiták főiskolája, és hasonlóképpen az egyházmegyei főiskolában betöltött irányító szerepük. Ez utóbbinak a feladatai megnövekedtek: 1951-ben bezárták a kalocsai érseki szemináriumot, növendékei és tanárai Szegedre költöztek. Később — néhány más papnevelő intézmény működési engedélyének megvonása után — a székesfehérvári, váci és veszprémi egyházmegyék papnövendékei is Szegeden tanultak.

1962-től három évig a szegedi főiskola spirituálisa (a növendékek lelkiéleti képzését vezető tanára) volt Paskai László, a későbbi esztergomi érsek, prímás. Ugyanezt a tisztséget viselte tizenöt évig Gyulay Endre, aki 1987-ben a szeged-csanádi egyházmegye püspöke lett.

A hetvenes évek elejétől a főiskola — összhangban a II. vatikáni zsinat útmutatásaival, az országban először — világi levelező hallgatók (leendő hittanárok és hitoktatók) számára megindította a teológia oktatását. Ezt a tevékenységét az évtized végétől engedély hiányában szüneteltetnie kellett, 1983-tól azonban már állami hozzájárulással végezhette. 1985-ben a főiskolán 30 papnövendék és 31 világi levelező hallgató kezdte meg tanulmányait. (Összehasonlításul: 1950-ben a felvett papnövendékek száma 39 volt.) Világi nappali tagozatos hallgatók felvételére, a hittudományi főiskola előadásainak látogatására más szakon tanuló egyetemisták és főiskolások számára csak 1990-től nyílt lehetőség.

ÚJ FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK

1951-ben Közlekedési Műszaki Egyetem kezdte meg tevékenységét Szegeden, ám két évvel később már Szolnokra, további négy év után pedig Budapestre költözött. Ott végül a műszaki egyetem közlekedésmérnöki karává fejlődött. Szegedi épületeiben textilipari technikum indult.

A hagyományokban gazdag városi zenede 1946-ban Szegedi Állami Zenekonzervatórium néven folytatta munkáját. 1952-ben lett zeneművészeti szakiskola. 1966-ban az ének- és zenetanárképzés főiskolai szintre emelkedett. A konzervatórium ekkortól a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Ének- és Zeneiskolai Tanárképző Intézetének szegedi tagozataként működött tovább.[24]

A Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola épületében 1962-ben felsőfokú élelmiszeripari technikum nyílt. 1970-ben ezt összevonták az ugyanakkor alapított budapesti intézménnyel, Élelmiszeripari Főiskola, Szeged névvel. Ekkor technológia és gépész szakon 627 hallgató látogatta az intézményt. Első főigazgatója Horváth Károly volt. Két évvel később csatlakozott hozzá az átszervezett hódmezővásárhelyi felsőfokú mezőgazdasági technikum, mint a főiskola állattenyésztési kara. Az utóbbi 1979-ben levált a szegedi főiskoláról, és a budapesti Állatorvostudományi Egyetem kötelékébe került. Ezután az élelmiszeripari főiskolát Gábor Miklósné vezette, továbbra is évi 500-600 hallgatóval. Eközben lényegesen javultak az oktatás valamint a tudományos kutatás személyi és anyagi feltételei. Újabb hét év elteltével a főiskolát a budapesti kertészeti egyetemhez csatolták élelmiszeripari főiskolai karként. Ekkor az élelmiszeripar a befogadó intézmény nevébe is belekerült. Vezetője 1988-tól 1990-ig Balogh Sándor volt. Néhány példa az intézményben eredményesen művelt kutatási témákra: élelmiszeripari termékek előállítási technológiáinak fejlesztése, élelmiszeripari berendezések kifejlesztését és alkalmazását célzó vizsgálatok, mikrobiológia és biotechnológia az élelmiszeriparban, élelmiszerkémia és élelmiszeranalitika, ezen belül a gabonaalapú élelmiszerek komplex kutatása, stb.

A védőnőképzést, amely 1947-ben indult újra, 1973-ban emelték főiskolai szintre. Ekkor az iskola a budapesti orvostovábbképző intézet kihelyezett tagozata lett; 1989-től pedig a Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem főiskolai karaként működött tovább, s ugyanakkor gyógytornászképzést és általános szociális munkás képzést indított.[25]

4. A KÖZMŰVELŐDÉS INTÉZMÉNYEI A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

VÁROSI MÚZEUM (MÓRA FERENC MÚZEUM)

1944 októberében Csallány Dezső, a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum igazgatója, eleget téve a kiürítési utasításnak hátizsákjába tette a múzeum aranykincseit, és Németországig menekült. Az elvitt értékeket lelkiismeretesen megőrizte, és 1945 végén hazatérve hiánytalanul visszaszolgáltatta. Mindazonáltal nem igazolták, tisztségébe nem kerülhetett vissza. A kettős intézményt ekkor már korábbi helyettese, a könyvtáros Szőke Mihály vezette 1949-ig. Az épület nem súlyos háborús károkat hamarosan helyreállították és

[24] www.music.u-szeged.hu
[25] www.etszk.u-szeged.hu

mindkét gyűjteményt látogathatóvá tették. A múzeum 1946 októberében nyílt meg. Ugyanekkor avatták fel Móra Ferenc már 1938-ban felállított szobrát az épület előtti parkban.

A múzeum önálló élete — változatlanul egy épületben a Somogyi-könyvtárral — 1950 elején kezdődött. Ekkor kapott igazgatói kinevezést Bálint Alajos, Buday Árpád[26] tanítványa, később munkatársa, a hazai középkori régészet egyik úttörő kutatója, aki 1939-től a kassai, 1945-től igazgatóként a kecskeméti múzeumban dolgozott. Szegedi működésének első éveit elsősorban kiállítások szervezése jellemezte. Ezek révén a múzeum a városi közművelődésnek ismét jelentős fóruma lett, s a művelődéspolitika igényeit is teljesítette. Első kiállítása 1950 nyarán *Az Alföld tája és népe* címmel nyílt meg.

A városi múzeumot 1951-ben államosították. A neve „állami múzeum" lett, de néhány hónappal később felvette Móra Ferenc nevét. A várostól 1952-ben képtár céljára megkapta az egykori iparcsarnok Horváth Mihály utcai épületét. Ebben az első kiállításokat *A magyar festészet 150 éve* és *Szegedi festők haladó hagyományai* címmel rendezték; az utóbbit a múzeum saját anyagából. Ugyancsak átadta a város a múzeum mögött lévő vármaradványt, amelynek átalakítása múzeumi célra az ötvenes évek végén kezdődött el. A főépület két szárnya 1955-ben befejezett bővítésének átmeneti hátrányaiból, később előnyeiből a múzeum a Somogyi-könyvtárnál nagyobb mértékben részesedett. 1956-ban a Beretzk Péter életművének anyagából készült, a Fehértó élővilágát bemutató kiállítás mellett állandó néprajzi, irodalomtörténeti és képzőművészeti kiállítások is várták a látogatót. A következő évben újraindult a múzeum tudományos kiadványsorozata *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* címmel. Ennek három kötete tartalmazta Bálint Sándor *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete* című, csaknem kétezer lap terjedelmű néprajzi monográfiáját (1976, 1977, 1980).

1963-ban a Csongrád megyei tanács, átvéve a múzeum kezelését, a Móra Ferenc Múzeumra bízta a megye múzeumainak (Csongrád, Hódmezővásárhely, Makó, Szentes) szakmai irányítását. Bálint Alajos 1968 végén nyugalomba vonult. Utána egy évig Dömötör János hódmezővásárhelyi múzeumigazgató végezte a megyei múzeumigazgatói teendőket és vezette a Móra Ferenc Múzeumot.

Ezeket a posztokat 1970-ben vette át Trogmayer Ottó. Vezetésével az intézmény dinamikusan fejlődött tovább, és kiemelkedő szakmai eredményeket ért el. Frissen végzett régészként 1956-ban került a múzeumba. Ásatásai és publikációi, valamint szoros munkakapcsolata a szegedi egyetem ókortörténeti, régészeti és embertani tanszékével meghatározó módon járultak a Dél-Alföld és Szeged környéke történelmi múltjának felderítéséhez a kőkortól az Árpád-korig (l. SZEGED TÖRT. 1.). A teljesség igénye nélkül említjük meg Trogmayer néhány jeles régésszé fejlődött munkatársát: Bálint Csanád, Horváth Ferenc, Kürti Béla és Vályi Katalin. Az egyetemi tanszékekről Farkas László Gyula, Galántha Márta, Gazdapusztai Gyula, Marcsik Antónia vettek részt az említett kutatásokban. Amikor 1990-ben az egyetem régészeti tanszéke az ókortörténeti tanszékről leválván ismét önállóságot kapott, székhelye a Móra Ferenc Múzeum, első vezetője pedig Trogmayer Ottó lett.

A régészeti kutatások eredményeit a nagyközönség már a hetvenes évek elején a *Hunok, avarok, magyarok* címmel rendezett állandó kiállításon ismerhette meg. A nyolcvanas években pedig az avarok kincseit bemutató kiállítás bejárta Európa számos nagyvárosát.

1972-től 1977-ig a múzeum minden nyáron háromszor kéthetes diáktábort szervezett. Résztvevői régészek vezetésével a sövényházi kolostorromokat tárták fel. (1974-ben kapta a község a jelenlegi Ópusztaszer nevet.) Az ásatások jó eredményei segítették Erdei Ferenc elgondolásának megvalósítását, hogy az Árpád-emlékmű környezetében nemzeti emlékparkot hozzanak létre, amelyben többek között újra látható a főváros ostromakor 1944-ben súlyosan sérült, a honfoglalást ábrázoló millenniumi Feszty-körkép is, amely restaurálását az időközben használhatóvá tett vármaradványban kezdték meg. Ám még további két évtized telt el, amíg a nemzeti emlékpark megálmodott alakjában megvalósult. Ebben Trogmayer Ottónak, az emlékparkot gazdagító néprajzi szabadtéri múzeum megalapozásában pedig munkatársának, Juhász Antalnak volt oroszlánrésze.

A múzeum, egyedülálló régészeti gyűjteménye mellett, történeti, irodalmi, iparművészeti, képzőművészeti, néprajzi és természettudományi gyűjteménnyel, valamint éremtárral és fényképtárral várta az érdeklődőket és a kutatókat.

A történeti gyűjteményt 1962-től a polihisztor Csongor Győző[27] gondozta, 1975-től pedig Zombori István, a múzeum történeti osztályának vezetője kezelte és gazdagította. A történeti osztály 1981-ben a vármaradványban állandó várostörténeti kiállítást hozott létre. 1985 óta a Fekete házban működik (Somogyi utca 12.). A nyolcvanas években öt országos tudományos konferenciát szervezett, és ezek előadásait tanulmánykötetekben tette közzé.

Az 1954-ben létesített irodalomtörténeti gyűjteményt 1970-ig Madácsy László főiskolai tanár, majd egyetemi docens mellékfoglalkozásként gondozta. Jelentős Móra-, Juhász Gyula- és Tömörkény-anyagot gyűjtött össze. (A Juhász Gyula-relikviák nagyobb része — a Kilényi-gyűjtemény — a Somogyi-könyvtárban van.) 1980-tól Lengyel András bővítette tovább a gyűjteményt.

A korábban Czógler Kálmán gimnáziumi tanár által gondosan kezelt természettudományi (elsősorban zoológiai és botanikai) gyűjtemény 1936-tól

[26] Buday Árpád Kolozsvárról 1921-ben Szegedre került professzor, Erdély római korának tudós kutatója, Buday György apja.

[27] Czibula Antal fia, l. SZEGED TÖRT. 3. és 4.

állandó gazda nélkül maradt. Csak 1952-ben került ismét hozzáértő kézbe, amikor Csongor Győző a múzeumhoz került. Alkalmazását a gyűjtemény említést érdemlő gazdagodása tette szükségessé. A neves ornitológus Beretzk Péter főorvos gazdag Fehértó-gyűjteményét már 1936-ban múzeumi letétbe helyezte, 1951-ben pedig a múzeumnak adományozta. Anyagából a következő évben emlékezetes diorámás állandó kiállítás nyílt. 1957-ben Marián Miklós herpetológus, 1963-ban pedig Gallé László gimnáziumi igazgató, a lichenológia (a zuzmók tudománya) művelője is a múzeum munkatársa lett. Gaskó Béla entomológus 1974-ben került a gyűjteményhez, és 1985-től vezeti a természettudományi osztályt. Munkásságával a gyűjteménybe tartozó tárgyak száma közel megháromszorozódott.

A nagyközönség számára talán legvonzóbb képzőművészeti és néprajzi gyűjtemények közül fejezetünk tárgyára figyelemmel itt csak az utóbbiról esik szó. Ezt több mint három évtizeden át Juhász Antal gyarapította. Ő készítette el 1964-ben a *Szeged környéki népélet* című állandó kiállítást, majd a múzeumban és külföldön több nagy kiállításon mutatta be Csongrád megye népművészetét. A néprajzi osztály kincsei közé tartozik Bálint Sándor múzeumba került tárgyi hagyatéka.

Az iparművészeti gyűjtemény és a fényképtár T. Knotik Márta gondozásában gazdag anyaggal egészítette ki a város történetére vonatkozó írott emlékeket. A múzeum egykori első kezdeményének, az éremtárnak az állománya időszakunkban több mint kétszeresére növekedett Nagy Ádám vezetésével.[28]

SOMOGYI-KÖNYVTÁR

Állományában a háború nem okozott jelentős kárt. A várost a front áthaladása utáni napokban irányító Pálfy György tanácsnok — szakképzett könyvtáros hiányában — Majtényi Béla hittanárt bízta meg a múzeum és könyvtár vezetésével. Ő gondoskodott az épület használhatóvá tételéről és a könyvek biztonságba helyezéséről. A könyvállomány ekkor meghaladta a 142 000 „könyvtári egységet". A könyvtár 1945 júniusában nyílt meg a közönség számára. 1945 őszén Majtényi Bélát püspöke visszahívta. Ekkor Szőke Mihály könyvtáros lett a kettős intézmény vezetője.

A következő években a könyvállomány szerény mértékben gyarapodott tovább. Nőtt az olvasók száma is. 1950. január 1-étől a Somogyi-könyvtárat és a múzeumot miniszteri rendelet választotta szét. A válásnak a könyvtár számára sérelmes velejárója volt, hogy gazdag néprajzi és régészeti könyvanyagának, valamint a helyismereti munkáknak jelentős része a múzeumba került át. Igyekeznie kellett, hogy ezeket pótolja.

[28] LENGYEL ANDRÁS 2002.

A könyvtár fennállásának első hét évtizedében „praesens" rendszerű, azaz csak helyben olvastató könyvtárként működött, jelentéktelen kölcsönzési tevékenységgel. Például 1948-ban (ötfős személyzettel) a helyben olvasott kötetek száma 51 495, a kölcsönzötteké mindössze 600 volt. Az állománynak több mint kétharmadát társadalomtudományi szakkönyvek alkották, ugyanakkor a magyar szépirodalom aránya csupán 7 százalékot tett ki. Olvasótáborának legnagyobb részét felsőbb gimnáziumi tanulók, egyetemi hallgatók, valamint tanárok és más magasan képzett értelmiségiek jelentették. Így az intézmény, amely homlokzatán büszkén viselte *A közművelődésnek* feliratot, valójában inkább a város tudományos életéhez nyújtott az egyetemi könyvtáréval összevethető mértékű segítséget.

Az országos művelődéspolitika, amely 1949-től a könyvtárakat is szorosabb gyeplőre fogta, a Somogyi-könyvtárat közművelődési könyvtárrá kívánta formálni, kétségtelen sikerrel. A jelentősen gyarapodó, összetételében átalakuló állományból kölcsönzött kötetek száma már 1952-ben meghaladta a helyben olvasottakét. 1952-től két év alatt kiépült — majd a következő évtizedek során tovább fejlődött — a fiókkönyvtárak hálózata.

1953 őszén kezdődött és két évig tartott a könyvtárnak és múzeumnak otthont adó Közművelődési palota bővítése. Ez a két intézmény területét mintegy 900 négyzetméterrel növelte. A személyi feltételek is javultak, legalábbis számszerűleg: 1954-ben a könyvtárban már 11 fő dolgozott, nem számítva a fiókkönyvtárak kezelőit. Ebben az évben a városi tanács, a könyvtár dinamikus fejlődésére hivatkozva visszavonta Szőke Mihály vezetői megbízását, és helyére a tanári végzettségű Lődi Ferenc költőt, újságírót állította. Lődi hamarosan belátta, hogy a feladattal nem tud megbirkózni, és lemondott. Az igazgatói tisztséget 1956 tavaszán Bezerédy István tanár kapta.

Az ezt követő időszakban megújult a Somogyi-könyvtár tudományos szerepköre, bár ez a folyamat időnként szűklátókörű bírálatokat váltott ki. Néhány évig a könyvtár munkatársa volt Csetri Lajos, a későbbi egyetemi tanár, irodalomtudós. 1958-ban került a könyvtárhoz és vette át a helytörténeti gyűjtemény kezelését az íróként már ismert Tóth Béla. 1961-ben lépett kényszerűen a könyvtár szolgálatába az egyetemről eltávolított Péter László. Ők ketten a következő évtizedekre az intézmény meghatározó személyiségei lettek. Munkásságuk révén a könyvtár a helytörténeti kutatások központja lett. Péter László 1964-től szerkeszti a Szegedi Műhely néven mindmáig élő — és várostörténeti szemlévé fejlődött — Somogyi-könyvtári híradót, és könyvtárosként fáradhatatlanul folytatta irodalomtörténeti munkásságát. Juhász Gyula műveinek kritikai kiadása mellett, többek között, ebben az időszakban írta helyismereti munkáit,[29] több kiadást megért szegedi városismertetőit. 1967-ben megindította *A Somogyi-könyvtár kiadványai*, 1974-ben a

[29] PÉTER LÁSZLÓ 1974/a.; PÉTER LÁSZLÓ 1974/b.

Csongrád megyei könyvtári füzetek, majd 1979-ben a *Szeged múltjából* című könyvsorozatot.

A könyvállomány szakszerű katalogizálása 1956-ban kezdődött. A hatvanas évek végére az intézmény akkor korszerű mikrofilmolvasó készülékhez jutott. A könyvtári egységek száma 1970-re 322 000 fölé emelkedett. Nyugati irodalom beszerzésére azonban a szigorú pénzügyi korlátozások miatt sem kerülhetett sor.

Közművelő feladatát a könyvtár sikeresen teljesítette, és ebben nagy részt vállalt a folyamatosan bővülő fiókkönyvtári hálózat: ugyanabban az évben a lakosság 13,9 százaléka volt beiratkozott olvasó. Ezzel Szeged megelőzte a többi vidéki nagyvárost.

1973-ban a Somogyi-könyvtár megyei könyvtári szerepkört kapott. Megromlott egészsége miatt ezt már nem vállalta Bezerédy István, és igazgatói posztjáról felmentést kért. Helyére Tóth Béla került. A hetvenes évek végére az állomány megközelítette a 600 000 könyvtári egységet; kezelésüket 84 munkatárs látta el.

1971-ben Vasváry Ödön szeged-alsóvárosi születésű amerikai református lelkész a könyvtárra hagyományozta az amerikai magyarság történetére vonatkozó értékes gyűjteményét. Elhunyta után, 1978-ban került az anyag a könyvtár birtokába. 1977-ben Szántó Lászlóné Kisteleki Anikó tett alapítványt apja, Kisteleki Ede újságíró, költő emlékére a helyismereti kutatások támogatására; az alapítvány gondozását a könyvtárra bízta.

1975-ben Péter László ösztönzésére, Tóth Béla javaslatára Papp Gyula tanácselnök elhatározta, hogy — Reizner János századfordulón megjelent nagy művének felfrissítésére és folytatására — megíratja Szeged történetét. Az öt kötetre tervezett munka megszervezésével és kiadásával a Somogyi-könyvtárat, szerkesztésével Péter Lászlót bízta meg. Javaslatára kijelölte a kötetszerkesztőket is Kristó Gyula, Farkas József, Gaál Endre, Serfőző Lajos és Fehér István személyében. A sorozat szerkesztőjének kiérlelt elképzelése volt a történeti monográfiáról, ám ezt nem tudta elfogadtatni a kötetszerkesztőkkel. Ezért Papp Gyula visszavonta Péter László megbízását, és a sorozat szerkesztésével a középkori magyar történelem kiváló tudósát, Kristó Gyula egyetemi tanárt bízta meg. A szerkesztés technikai része továbbra is a Somogyi-könyvtár feladata maradt. A kötetekből 1990-ig kettő jelent meg: az első 1983-ban, a második 1985-ben. (Az olvasó ennek a sorozatnak a kései utolsó kötetét tartja kezében.)

A könyvtár és a múzeum a kibővített közművelődési palotát is gyorsan kinőtte. Története során időről időre felmerült új épületbe költöztetése, sőt egyesítése az egyetemi könyvtárral. Tóth Béla a város vezetői bizalmának birtokában elérte, hogy a Somogyi-könyvtár számára a Dóm téren impozáns új épület emelkedjék, amelyben a megyei vezetés szándéka szerint a levéltár is otthont kapott. Így a könyvtár, amely alapításakor, 1883-ban az egyetem

mai központi épületében nyílt meg, bő évszázad múltán visszakerült az alapítójáról elnevezett utcába.

A Somogyi-könyvtár 1984-ben foglalta el a korszerű házat, amelyben bizonyára Somogyi Károlynak és Móra Ferencnek is öröme telt volna, legfeljebb azért csóválták volna fejüket, hogy a kultúra templomának délkeleti sarkán az emberi anyagcsere szentélyei kissé kérkedő elhelyezést nyertek. A megújult intézményt Tóth Béla 1990-ig igazgatta.

Péter László 1985-től már csak *de facto* végezte mindennapos munkája nagyobb részét a Dóm téri épület falai között. Könyörtelen pontosságú helytörténeti megállapításai folytán *persona non grata* lett a helyi vezetés számára. A már eldöntött nyugdíjazást elkerülendő, *de iure* munkahelyet változtatott: a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében Klaniczay Tibor az *Új magyar irodalmi lexikon* szerkesztésével bízta meg.

LEVÉLTÁR

A városi levéltár igazgatója 1912 óta, 1945 után változatlanul Sz. Szigethy Vilmos. Kevés híján fél évszázados szolgálat végén 1950-ben vonult nyugállományba. Ebben az évben államosították az önkormányzati levéltárakat. Csongrád megye területén két állami levéltárat alakítottak ki: a Szeged városi Közlevéltárat és a Csongrád megyei Közlevéltárat (Szentesen). A megszűnt Csanád megye levéltárát Makóról Szegedre szállították, és a szegedi levéltár része lett. Ennek igazgatójává a makói főlevéltárost, Oltvai Ferencet, a két város, valamint Csanád megye jeles historikusát nevezték ki. 1952-ben a szegedi levéltár új elnevezést — Szegedi Állami Levéltár (SZÁL) — kapott.

1968-ban, amikor a területi (megyei) levéltárak az illető megye fenntartásába kerültek („tanácsosítás"), a szegedi intézményt Csongrád megyei 1. sz. levéltárnak, a szentesit csekély leleményességgel 2. sz. levéltárnak nevezték el. Csongrád Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága 1973-ban létrehozta a Csongrád Megyei Levéltárat szegedi központtal. Ekkor a szentesi immáron fióklevéltár, valamint a csongrádi, hódmezővásárhelyi és makói részleg a szegedi levéltár irányítása alá került. Ezután célszerűnek látszott a szentesi mellett a többi egységet ugyancsak fióklevéltárrá szervezni; így jött létre a hódmezővásárhelyi, makói és csongrádi fióklevéltár.

Oltvai 1974-ben nyugállományban vonult; helyébe Vinczi Károlyné, majd Farkas József rövid működése után 1980-ban a magyar középkor és a helytörténet tudós kutatója, Blazovich László lépett. Irányításával a levéltár által kiadott sorozatokban nagyszámú publikáció látott napvilágot. 1977-től 1990-ig a *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* című sorozatban 17 kötet (cikkgyűjtemény, monográfia) jelent meg, a *Dél-alföldi évszázadok* és

a kutatók munkáját segítő *Segédletek* sorozatokból a nyolcvanas években három-három kötet.

A levéltár közigazgatási feladatokat ellátó tudományos intézmény, alkalmazottai ellenőrzik az iratképző szervek iratkezelését és irattározását, és e felügyeleti munkájuk eredményeként folyamatosan begyűjtik az iratokat. Így a levéltár iratanyaga állandóan gyarapszik. A levéltári dolgozók kutató- és ügyfélszolgálatot látnak el, továbbá e munka mellett tudományos, levéltár-elméleti és helytörténeti kutatásokat folytatnak, valamint a levéltárba került iratanyagot rendezik, segédletekkel látják el, és ezzel kutathatóságát teszik könnyebbé. Csekély létszámuk az 1970-es években kezdett emelkedni, 1980 végén 19 főre, 1983-ban pedig 31 főre emelkedett. Az 1990-es évek elején a létszám 34 főfoglalkozású és 11 részfoglalkozású munkatárs. Az iratanyag az 1980-as évek elején 7915 iratfolyómétert (ifm) tett ki. Egy polcfolyóméteren kilenc dobozban 36 cm magasan fektetve tárolják az iratokat. Használatukat részben egykorú iktatók, részben később készített segédkönyvek, mutatók teszik könnyebbé. Az 1990-es évek elején már 13 032 ifm-t őriztek; Szegeden ennek mintegy a felét, 6370 ifm-t tárolták. E szakfeladatok mellett a levéltár kiállítások, előadások rendezésével közművelődési tevékenységet is folytat. Közülük kiemelkedik a *Levéltári napok* rendezvénysorozata, amelyet a hetvenes évek végétől minden év októberében tartanak.

A szegedi levéltár központja a Somogyi-könyvtár és levéltár Dóm téri épületében található, ahová 1984-ben költözött be. Eredetileg tervezett raktárépületének építését takarékosságra hivatkozva akkor elhagyták. Külső raktárai a Honvéd téri egykori laktanya épületében, a Tisza Lajos körút 85-87. sz. alatt és a régi tápai községházán vannak.[30]

5. A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA SZEGEDEN

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tekintélyes akadémikusok által vezetett egyetemi tanszékek mellett már az ötvenes években létrehozott kutatócsoportokat. Ilyen csoport segítette Kalmár László úttörő munkáját a számítástudományi kutatás és oktatás megindításában. A hatvanas években az MTA egyes egyetemi városokban területi bizottságokat hozott létre. Elsőként 1961-ben a Szegedi Akadémiai Bizottság (SZAB) alakult meg. Székházául 1967-ben kapta meg a régi Hungária szálló épületét az Oskola utca és a Dóm tér sarkán (Somogyi u. 7.). A ház, irodák és tanácskozó helyiségek mellett, elsősorban fizikai és számítástechnikai laboratóriumoknak és az MTA állományában dolgozó kutatók dolgozószobáinak nyújtott helyet. Alapító elnökének, Budó Ágostonnak hirtelen, korai halála után 1970 és 1985 között Szőkefalvi-Nagy Béla volt a bizottság elnöke. Ebben az időszakban

[30] BALÁZS PÉTER 1983. 114–121.; BLAZOVICH L.–MÜLLER V. 1996. 50–52.; www.csml.hu

36. Az MTA Szegedi Biológiai Központjának épülete, 1974

37. Újklinika, 1989

bővült ki a SZAB hatóköre Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyére; szakmai bizottságainak száma a kezdeti ötről tizenkettőre nőtt, és az épület tudományos szemináriumok, kisebb konferenciák színhelyévé vált. 1980-ban az MTA 203 tagja közül tízen dolgoztak Szegeden. (Összehasonlításul: a 20. században jellemzően Budapest-központú MTA-nak 1918-ban nem volt szegedi tagja. A vidéki városok közül akkor Kolozsvárt dolgozott a legtöbb akadémikus: 18; közülük a Ferencz József Tudományegyetem ide költözésekor sokan telepedtek le Szegeden.) Az elnöki tisztséget 1985-ben Grasselly Gyula vette át. Ő indította el a székház restaurálását és átalakítását konferenciaközponttá, valamint a helyi tudományos közélet és ismeretterjesztés egyik centrumává. Munkájának kiteljesedését azonban már nem érhette meg.

Egy városban dolgozó akadémikusok természetes módon fémjelzik a városban folyó tudományos munkát. (Habár nem ennyire természetes, mégis megmagyarázható, hogy a város tudományos élete szempontjából legjelentősebb kutatókat nem mind választja tagjai közé az Akadémia, a régiek közül Löw Immánuelt, Kálmány Lajost, korszakunkból Bálint Sándort és Beretzk Pétert említhetjük példaként.) A jelen számadás Szeged tudományos életéről hiányos maradna a szegedi akadémikusok felsorolása nélkül. Az alábbi névsor mindazoknak a tudósoknak nevét, akadémiai tagságuk kezdetét, munkahelyét[31] és szakterületét[32] tartalmazza, akik 1944 és 1990 között Szegeden (is) dolgoztak, és ebben az időszakban Szegeden töltött éveiknek legalább egy részében a Magyar Tudományos Akadémia rendes vagy levelező tagjai voltak.[33]

Ábrahám Ambrus	1945	TTK	ideganatómia
Alföldi Lajos	1982	SZBK	genetika
Balás P. Elemér	1943	ÁJTK	büntetőjog
*Baló József	1940	OTK	patológia
Barabás Zoltán	1985	GKI	növénynemesítés
Bartók Mihály	1987	TTK	szerves kémia, katalízis
*Bibó István	1946	ÁJTK	jog-, állam- és társadalomelmélet
*Ifj. Boér Elek	1941	ÁJTK	közgazdaságtan
Bor Zsolt	1990	TTK	lézerfizika
Bruckner Győző	1948	TTK	szerves kémia

[31] Rövidítések: ÁJTK = Állam- és Jogtudományi Kar, BTK = Bölcsészettudományi Kar, GKI = Gabonakutató Intézet, OTK = Orvostudományi Kar, 1951-től Orvostudományi Egyetem, SZBK = Szegedi Biológiai Központ, TTK = Természettudományi Kar.

[32] Kutatásaik irányáról és fő eredményeiről l. MTA TAGJAI 1825–2002.

[33] A listából az a szomorú tény is kitűnik, hogy az MTA néhány tagját a negyvenes évek végén kizárta, tagjainak jelentős részét pedig az 1949-i átszervezésekor tanácskozó taggá minősítette vissza, ami gyakorlatilag szintén kizárást jelentett. Néhányukat az MTA később ismét felvette tagjai sorába, 1989-ben pedig mindnyájukat rehabilitálta, folyamatosnak ismerve el akadémiai tagságukat. Ez a névsorban szereplő szegedi tudósok közül a csillaggal jelölteket érintette.

Budó Ágoston	1950	TTK	kísérleti fizika, lumineszcencia
Burger Kálmán	1990	TTK	szervetlen kémia, fémkomplexek
Buza László	1938	ÁJTK	nemzetközi jog
*Csefkó Gyula	1943	SZTF	magyar nyelvészet
Dénes Géza	1973	SZBK	biokémia
Dudits Dénes	1990	SZBK	molekuláris és sejtbiológia
Farkas Gábor	1964	SZBK	növényélettan
Farkas Tibor	1990	SZBK	biokémia
Ferenczy Lajos	1987	TTK	mikrobiológia
Fodor Gábor (Béla)	1951	TTK	szerves kémia
Fodor Géza	1974	TTK	halmazelmélet
Fröhlich Pál	1928	TTK	kísérleti fizika
Garay András	1973	SZBK	biofizika
Gécseg Ferenc	1987	TTK	számítástudomány, automataelmélet
Gelei József	1923	OTK	mikrobiológia
Gerecs Árpád	1951	TTK	szerves kémiai technológia
Grasselly Gyula	1976	TTK	geokémia
Hajdú Péter	1970	BTK	uralisztika
Id. Hetényi Géza	1949	OTK	belgyógyászat
Ivánovics György	1946	OTK	bakteriológia
Ifj. Jancsó Miklós	1946	OTK	gyógyszertan, kemoterápia
Julesz Miklós	1967	OTK	neuroendokrinológia
Kalmár László	1949	TTK	matematikai logika, számítástudomány
Keszthelyi Lajos	1982	SZBK	biofizika
*Kerényi Károly	1946	BTK	ókortudomány, vallástörténet
Kiss Árpád	1954	TTK	szervetlen kémia
*Klemm Imre Antal	1927	BTK	magyar és finnugor nyelvészet
Kolosváry Gábor	1960	TTK	állatrendszertan, Tisza-kutatás
*Koltay-Kastner Jenő	1943	BTK	italianisztika
Kondorosi Ádám	1990	SZBK	molekuláris biológia
Kovács István	1965	ÁJTK	alkotmányjog
Leindler László	1973	TTK	matematika, ortogonális sorok
Lovász László	1979	TTK	diszkrét matematika
Marót Károly	1945	BTK	klasszika filológia
Márta Ferenc	1970	TTK	reakciókinetika
Mérei Gyula	1973	BTK	magyar történelem, 19–20. század
*Mészöly Gedeon	1921	BTK	magyar nyelv- és irodalomtörténet
Obermayer Ernő	1953	GKI	növénynemesítés
Petri Gábor	1976	OTK	sebészet
*Prinz Gyula	1935	TTK	földrajz, Belső-Ázsia-kutatás
Rédei László	1949	TTK	algebra, számelmélet
Riesz Frigyes	1916	TTK	klasszikus és funkcionálanalízis
Róna-Tas András	1990	BTK	altajisztika

*Schmidt Henrik	1923	BTK	germanisztika
*Sík Sándor	1946	BTK	magyar irodalomtörténet, esztétika
Solymosi Frigyes	1982	TTK	heterogén katalízis
Straub F. Brunó	1946	OTK, SZBK	biokémia, enzimológia
Szabó Zoltán (Gábor)	1951	TTK	reakciókinetika
*Szent-Györgyi Albert	1935	OTK	biokémia
Szőkefalvi-Nagy Béla	1945	TTK	funkcionálanalízis
Szőkefalvi Nagy Gyula	1934	TTK	geometria
Tandori Károly	1965	TTK	Fourier-analízis
Trencsényi-Waldapfel Imre	1949	BTK	klasszika filológia
Telegdy Gyula	1990	OTK	kórélettan
Venetianer Pál	1987	SZBK	molekuláris biológia

Nem meglepő, hogy az MTA tagjai többségben vannak a tudományos érdemekért magas állami kitüntetésben részesült szegediek jegyzékén is. 1945 előtt a kiemelkedő tudósoknak, művészeknek adható legmagasabb állami elismerés a Corvin-lánc volt, rangban ezt követte a Corvin-koszorú. Két szegedi professzor nyerte el az utóbbit: Ereky István jogtudós, ugyancsak akadémikus és Szent-Györgyi Albert. 1948-tól a kormányzat a legeredményesebb alkotókat, köztük évről-évre számos tudóst, Kossuth-díjjal ismerte el. 1963-ban változott a kitüntetések rendszere: a tudomány művelői ettől kezdve 1989-ig Állami Díjat kaphattak, amelyet két-három évenként adtak ki.

Az alábbi időrendi jegyzék Szeged azon Kossuth-díjas vagy Állami Díjas tudósainak a nevét tartalmazza, akik a díjat 1990-ig, szegedi működésük idején (vagy már előtte) kapták meg; tükrözi azt is, hogy többen két ízben részesültek a Kossuth-díjban. (Legtöbbjük intézménye és szakterülete megtalálható e kötet más helyén.)

Ivánovics György (1948, 1952), ifj. Jancsó Miklós (1948, 1955), Sík Sándor (1948), Straub F. Brunó (1948, 1958), Bruckner Győző (1949), Karácsonyi Béla (1949), Obermayer Ernő (1949), Fodor Gábor (1950, 1954), Gerecs Árpád (1950), id. Hetényi Géza (1950, 1955), Kalmár László (1950), Rédei László (1950, 1955), Szabó Zoltán (1950, 1957), Szőkefalvi-Nagy Béla (1950, 1953), Budó Ágoston (1951), id. Issekutz Béla (1952), Ábrahám Ambrus (1953), Koch Sándor (1953), Herke Sándor (1955), Kiss Árpád (1955), id. Greguss Pál (1958), Beke Ferenc (1959), Huszák István ideggyógyász, OTK (1960), Tandori Károly (1961).

Állami Díjasok: Petri Gábor (1973), Dévényi Tibor, Sajgó Mihály, Szabolcsi Gertrúd enzimológusok, SZBK (1973), Kalmár László (1975), Szőkefalvi-Nagy Béla (1978), Németh János (1983), Szél Sándor (1983), Alföldi Lajos (1985), Erdei Péter (1985), Ferenczy Lajos (1985), Venetianer Pál (1985), Barabás Zoltán (1988), Szániel Imre (1988).

Megfigyelhető két sajátságos tény: A Kossuth- (ill. Állami) díj intézményének első nyolc évében szegedi tudósok összesen 24-szer nyerték el ezt a kitüntetést, míg a következő 34 évben jóval kevesebbszer. Továbbá, a Szegedre került 44 díj majdnem mindegyikét orvosok, gyógyszerészek, természettudósok kapták.

6. KUTATÓINTÉZETEK

GABONATERMESZTÉSI KUTATÓ INTÉZET

Az Alföldi Mezőgazdasági Intézet újszegedi főépülete 1944-ben bombázás következtében súlyos károkat szenvedett, és csak a negyvenes évek végén épült újjá. Az intézetet alkotó, de gyakorlatilag önálló négy intézmény[34] addig ideiglenes helyen folytatta tevékenységét, majd 1950-ben Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet néven egyesült. Kutatási feladatát mezőgazdasági növények nemesítése és termesztésük technológiájának kidolgozása jelentette. Főhatósága mindenkor a mezőgazdaságot irányító minisztérium volt. 1955-től — néhány évre — hozzá csatolták a bánkúti, kalocsai és makói kísérleti gazdaságokat; ekkor a Dél-alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet nevet kapta.

A kutatott növények spektruma a főhatóság rendelkezései alapján több alkalommal módosult. Az intézet a rozs, a rizs és a burgonya mellett számos kertészeti, takarmány-, olaj- és rostnövénnyel foglalkozott sikeresen. Ezenkívül munkatársai talajjavítási kísérleteket, agrokémiai kutatásokat végeztek, üzemszervezési feladatokat is megoldottak, és szaktanácsadással segítették a vidék mezőgazdaságát.

1970-ben az irányító mezőgazdasági tárca az intézetet az egész országra kiterjedő kutatási feladatokkal bízta meg, nevezetesen a kenyér- és takarmánygabona (búza, kukorica, árpa, zab és szemescirok), valamint a hagyma nemesítésével és termelésének fejlesztésével. Ezután majdnem három évtizeden át Gabonatermesztési Kutató Intézet néven jegyezték. Igazgatói voltak: 1950-től Somorjai Ferenc, 1960-tól Förgeteg Sándor, 1968-tól Szániel Imre, 1987-től Erdei Péter.

A hetvenes években az intézet jelentősen gazdagodott: Szegeden központi laboratórium épült, Kiszomboron vetőmagfeldolgozó, Makón és Táplánszentkereszten kutatóállomás létesült. 1974-ben az intézet a hibridnapraforgó nemesítésére is megbízást kapott. A hagyma mint kutatási téma 1977-ben a kecskeméti Zöldségtermesztési Kutatóintézethez került át.

Ugyanebben az évtizedben jöttek létre hazánkban a mezőgazdasági termelési rendszerek. Az intézet az általa kutatott növényeket termesztő termelési rendszerekkel gyümölcsöző kapcsolatot alakított ki. Ennek fejleményeként az intézet kezdeményezésére 1978-ban mezőgazdasági és termékfeldolgozó nagyüzemek részvételével létrejött, és a következő években újabb tagüzemekkel bővült a Gabonamag Alapanyagszaporító Társaság. Amikor ez 1989-ben megszűnt, vagyonát az intézet előbb részben, majd teljes egészében megvásárolta, megőrizve ezáltal meghatározó szerepét a hazai gabonavetőmag-előállításban.

Az intézet tudósai közül kiemeljük Obermayer Ernőt és Barabás Zoltánt. Obermayer a magyar fűszerpaprika nemesítése, termesztése és feldolgozása, Barabás a cirok- és búzanemesítés területén szerzett el nem múló érdemeket. Nem maradhat említés nélkül Obermayer tudományos ismeretterjesztő tevékenysége, valamint az intézet Barabás által 1973-ban alapított angol nyelvű tudományos folyóirata, a Cereal Research Communications, sem.

Ugyancsak meghatározó szerepet töltött be Somorjai Ferenc a rizs hazai meghonosításában, Herke Sándor pedig a szikes talajok javításában és hasznosításában. A búzanemesítésben Beke Ferenc (aki Kossuth-díjasként lett az intézet munkatársa), majd Lelley János, a kukoricatermesztés fejlesztésében Németh János és Szél Sándor, a hagymanemesítésben Bruder János alkotott kiemelkedőt.[35]

SZEGEDI BIOLÓGIAI KÖZPONT

A hatvanas években az országos politika döntése alapján egyetemektől független természettudományos kutatóközpontok jöttek létre, elsősorban a fővárosban. Ebben az időszakban épült fel a Központi Kémiai Kutatóintézet, a Műszaki Fizikai Kutatóközpont és a Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet. A biológia hazai elismertsége önálló tudományként 1962-re érte el azt a fokot, hogy a Magyar Tudományos Akadémián állandó jelleggel megalakuljon a Biológiai Tudományok Osztálya. (Ilyen osztály átmenetileg 1951 és 1953 között már létezett.) Ez jelentős mértékben Straub F. Brunónak, Szent-Györgyi Albert tanítványának érdeme, aki 1949-ben Szegedről Budapestre kerülvén nemcsak biokémikusként, hanem az akkor átszervezett MTA tudománypolitikájában is eredményesen dolgozott. Ő kezdeményezte egy biológiai, mégpedig elsősorban molekuláris és sejtbiológiai kutatóközpont létrehozását. Erről 1963-ban született elvi döntés. A szakma jelentős részének véleménye szerint a központot Budapesten kellett volna felépíteni, mivel ott már működött kisebb genetikai és biokémiai kutatóintézet. 1964-ben azonban az is eldőlt, hogy az új intézmény, hivatalosan a vidékfejlesztés elsőbbségére hivatkozva, Szegeden épül meg. A döntésben a helyi vezetők ez idő tájt erős érdekérvényesítő képessége mellett lényeges szerepe volt Straub F. Brunó

[34] SZEGED TÖRT. 4. 592.

[35] SOMORJAI F.–MAGASSY D. 1974.; MAGASSY DÁNIEL 1984.; SELLEY FERENC 1996.

éleslátásának. Ő egyrészt közelről ismerte a szegedi biológia hagyományosan magas színvonalát, másrészt tudta, hogy a klasszikus biológiai ágak tekintélyes fővárosi művelőitől távol nyugodtabb fejlődés elé nézhet az új kutatóközpont.

A város adományozta újszegedi területen 1968-ban kezdődött és 1973-ban fejeződött be az építkezés. A Szegedi Biológiai Központ (SZBK) már 1971-ben megkezdte munkáját az addig elkészült épületszárnyban. A központ négy intézettel indult. Ezek kutatási területe és első intézetvezetője:

Biofizika, Garay András,
Biokémia, Straub F. Brunó,
Genetika, Alföldi Lajos,
Növényélettan, Farkas Gábor.

Indulásakor az intézmény több mint 300 munkatársat alkalmazott, köztük csaknem 100 tudományos kutatót. Nagy számú, újhoz vonzódó, vállalkozó szellemű kutató telepedett le Szegeden, köztük olyan később nagy ívű tudományos pályát befutott pályakezdők, mint Dudits Dénes, Kondorosi Ádám, Maliga Pál, Ormos Pál. Az ideköltözők ingyen kaptak lakást. Az UNESCO másfél millió dolláros indító támogatással segítette az intézetek korszerű felszerelését és a kutatók továbbképzését. Straub F. Brunó mint alapító főigazgató gondosan szabályozta az SZBK működését. A szabályzat egy sajátos pontja külön említésre méltó: bármely kutató minden évben Szent György napján (ápr. 24.) eldönthette, marad-e addigi kutatócsoportjában és intézetében, vagy átmegy (állásával együtt!) egy másikba. Amikor a kutatások finanszírozására csak az intézmény költségvetési ellátmánya szolgált, ez a lehetőség automatikusan biztosította a sikeres kutatócsoportok fejlesztését a csekély eredménnyel működőkkel szemben. Jelentőségét később elveszítette, amikor a nyolcvanas években tért hódított a kutatások támogatásának pályázati rendszere. Straub egy másik gondolatának megfelelően az SZBK nem indított tudományos folyóiratot, ellenben megkövetelte, hogy munkatársai nagy elismertségű folyóiratokban tegyék közzé kutatásaik eredményét.

105. Straub F. Brunó

Az SZBK 1990 után is egyre sikeresebb és töretlenül növekvő nemzetközi tekintélyű intézmény maradt. Történetét azonban itt csak eddig követjük. 1978-tól a Biokémiai Intézet budapesti székhelyű enzimológiai részlege az SZBK keretében önálló intézeti státust kapott. Ettől az évtől 1989-ig Alföldi Lajos genetikus vezette az SZBK-t, utána Keszthelyi Lajos biofizikus került a főigazgatói székbe; 1975-től ő vezette a Biofizikai Intézetet is. A Biokémiai Intézet vezetését 1978-ban Wollemann Mária, tőle 1984-ben Venetianer Pál vette át. A Genetikai Intézetet a kilencvenes évek elejéig Alföldi Lajos irányította. A Növénybiológiai (kezdetben Növényélettani) Intézetet 1984-től Solymosy Ferenc, 1988-tól Dudits Dénes vezette. Az Enzimológiai Intézet igazgatója a nyolcvanas évek végén Straub F. Brunó után Keleti Tamás, majd Friedrich Péter lett.

A Szegedi Biológiai Központ kutatóinak világszerte elismert és a biotechnológiában évről évre fokozódó mértékben hasznosított teljesítményére fontos példákat nagy számban sorolhatnánk fel. Csupán néhány: Alföldi Lajos volt egyik felfedezője a protoplaszt-fúzió néven ismert módszernek, a mai génsebészeti technikák előfutárának. Venetianer Pál és munkatársai az élőlényekben az átöröklést szabályozó óriásmolekulák (DNS) finomszerkezetének leírásában és ezek átalakításában (a génsebészetben) értek el jelentős eredményeket. Farkas Tibor az élő sejteket burkoló membrán fizikai tulajdonságainak az élőlény hőmérsékletétől függő változásait kutatva mintegy melléktermékként fedezte fel a busa fogyasztásának szerepét az érrendszeri megbetegedések megelőzésében. A kutatások ipari (elsősorban gyógyszeripari) hasznosításából származó bevételek már az SZBK fennállásának első két évtizedében számottevő hányadát alkották az intézmény költségvetésének.

Az elméleti és gyakorlati eredményességben a kezdeti kitűnő feltételek mellett fontos szerepet játszott az SZBK személyzeti politikája. Ennek alapelve volt, hogy a munkatársak értékelésében csak a szakmai tehetség és a kutatói eredményesség számít, oktatási és társadalmi munkát nem várnak el tőlük. Az egyetemeken dolgozó biológusokkal szemben ez az SZBK kutatói számára „versenyelőnyt" jelentett, amely kezdetben egyfelől bizonyos féltékenységet, másfelől felsőbbrendűségi érzést idézett elő. Egészében azonban az SZBK megjelenése kedvezően hatott a biológia kutatására és oktatására a szegedi egyetemeken. Az utóbbiak természetes forrását alkották az SZBK kutatói utánpótlásának. Egyes egyetemi oktatók részt vettek az SZBK témáinak kutatásában, az SZBK érett és vállalkozó szellemű kutatói viszont bekapcsolódtak az egyetemi oktatásba, és alkalmanként eredményesen pályáztak egyetemi tanszékvezetői posztokra.[36]

7. TUDOMÁNYOS EGYESÜLETEK

A tudományos ismeretterjesztés feladatát városunkban már a 20. század első felében sem csak a városi könyvtár és múzeum végezte. A Dugonics Társaság, majd a Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete is célul tűzte ki a tudományos eredmények bemutatását az érdeklődő közönség előtt. Ezek a szervezetek a második világháború után hamarosan újra kezdték munkájukat. Az egyesületek átszervezését a 20.165/1945. BM. sz. mi-

[36] VENETIANER PÁL 1996.; CHIKÁN ÁGNES 2000.

niszteri rendelet szabályozta. Ennek megfelelően a Dugonics Társaság 1946-ban Sík Sándort választotta elnökévé, alelnökei pedig Beretzk Péter, Sz. Szigethy Vilmos és Bálint Sándor lettek. A társaság meghirdette, hogy az értelmiség tisztulásának fóruma kíván lenni, és megújított programjának lényeges elemét alkotja a vidék kulturális nevelése. Tagjai között tovább növekedett a helyi tudósok számaránya, tevékenységében pedig a tudományos ismeretterjesztés súlya.[37] A társaság vagyona azonban az infláció következtében értékét veszítette, anyagi támogatást csak a kultuszminisztériumtól kapott. 1948-ban ez is megszűnt, és abbamaradtak a társaság előadásai is. 1952-ben az általános politikai irányvonal szellemében miniszteri rendelet számolta fel a Dugonics Társaságot. Akkor már hat évtizedes működése ezután kerek negyven éven át szünetelt. A történelem fintora, hogy az illetékes miniszter, Ortutay Gyula, maga is a társaság tudós tagja volt.

Hasonló sorsra jutott az egyetem barátainak egyesülete. Ismeretterjesztő munkáját 1945-ben még felújította, a következő évben pedig szabadegyetemi előadássorozatot hirdetett és tartott, arra azonban már nem volt lehetősége, hogy egyetemi folyóiratok kiadását támogassa, ahogyan azt a háború előtti időszakban tette. Ezt az egyesületet ugyancsak miniszteri rendelettel már 1948-ban megszüntették.

1949-ig élt az egyetem bázisán a Szegedi Alföldkutató Bizottság utódintézménye, az Alföld sokoldalú kutatásával foglalkozó Alföldi Tudományos Intézet. 1946-ban adta ki első, 1948-ban utolsó évkönyvét.

Kifejezetten a munkás- és parasztifjúság közötti ismeretterjesztés céljával alakult meg 1945-ben az Országos Szabadművelődési Tanács, amelynek Szegeden is működött helyi műhelye Seres József tanító, szabadművelődési felügyelő és munkatársa, Simoncsics Pál (később az egyetem tanára) vezetésével.

1952-ben a tudományos ismeretterjesztés országosan egységes irányítás alá került. Szervezetét az évszázadnál hosszabb hagyományokkal bíró Természettudományi Társulatból (1841) alakították ki. Ez a társulat a front áthaladása után már 1945. április 21-én nyilvános előadást hirdetett Budapesten, és ezt az előadást Szent-Györgyi Albert — akkor még szabadságolt szegedi professzor — tartotta az izommunka mechanizmusáról. A társulat 1952-ben új nevet kapott: Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat, röviden TTIT; a létrehozó politikai szándék szerint értelmiségi tömegszervezetként és az ideológiai nevelés eszközeként kellett szolgálnia. Később neve egyszerűsödött: 1958-ban Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) lett.

A politikai rendszer reformját célzó budapesti Petőfi Kör mintájára 1956 nyarán megalakult szegedi József Attila Kör vezetőségében ott volt Osváth Béla, a TTIT megyei elnöke (később a budapesti Nemzeti Színház

[37] Bátyai Jenő 1992.

dramaturgja) is.[38] A TTIT és a DISZ közös szervezésében kezdődött volna Szegeden egy ifjúsági szabadegyetem. Az első előadást 1956. október 23-án [!] este 6 órára hirdették meg. Ez azonban hallgatóság hiányában elmaradt. Amikor a szervezők lehangoltan kiléptek az utcára, megállapíthatták, hogy a kudarc oka nem a magyar ifjúság közönyössége volt.

A TIT előadóit és szakosztályainak vezetőit a helyi tudományos intézmények munkatársai — gyakran kiemelkedő tudósai — közül választhatta. Az oktatáspolitika a felsőoktatásban dolgozó tanárokkal szemben hármas követelményt támasztott: oktató, kutató és társadalmi tevékenységet egyaránt megkívánt. A politika iránt nem érdeklődő vagy az uralkodó politikai gyakorlattal nem rokonszenvező oktatók számára alkalmas — emellett esetenként szerényen honorált — társadalmi elfoglaltságot jelentett a részvétel a tudományos ismeretterjesztésben.

A TIT megyei elnökei mind a szegedi egyetemek vagy főiskolák professzorai voltak: Jáki Gyula sebész, Koch Sándor geológus, Halász Előd germanista, Kiszely György orvosbiológus, Gábor Miklósné vegyész, Jakucs László geográfus és Balogh Tibor pszichológus.

A megyei TIT 1964-től minden évben nyári egyetemet rendezett pedagógiai tematikával, majd 1972-től ugyancsak évente művelődéselméleti nyári egyetem kezdődött. Előadásaik nyomtatásban is megjelentek.

A TIT eszköztára folyamatosan bővült: eleinte az előadások domináltak, később egyre több tanfolyam indult, megjelentek a klubok, és a rendezvények témái között — különösen a nyolcvanas években — egyre gyakoribbá váltak a nyugati nyelvek és a számítástechnika. Az utóbbi témákból a TIT ifjúsági táborokat is szervezett. 1985-ben a TIT szervezésében Csongrád megyében megtartott ismeretterjesztő órák száma meghaladta a nyolcvanezret; ebből több mint 55 ezer jutott Szegedre és a környező községekre. Az órák több mint felét idegennyelvi órák tették ki, a természettudományi órák aránya 23 százalék (amelynek kétharmada műszaki és matematikai tárgyú előadás), a társadalomtudományiaké 17 százalék (ezek között pedig a művészetekkel és a közgazdasággal foglalkozók voltak többségben).[39]

1972-től a TIT támogatásával kertbarátkör működött a közeli Zsombó községben. Ebből nőtt ki 1982 után Horváth Dezső újságíró, író szervezésével a ma is elevenen élő zsombói Wesselényi Népfőiskola. Előadóinak legnagyobb része a szegedi vezető értelmiség köréből verbuválódott.[40]

Turai Géza gondolatát megvalósítva, Munz Károly szervezésével a TIT 1984 elején indította el az Irodalmi Kávéházat, a később állandó intézménynek bizonyult Szegedi Közéleti Kávéház elődjét. A Royal Szálló alkalmas földszinti helyiségében hetenként tartott „kávéházi estéin" helyi és vendég

[38] Farkas Csaba 2006/b.
[39] Bátyai Jenő 1991.
[40] Horváth D.–Tóth K.–Tari G. 2002.

írók, művészek mellett egyre gyakrabban szerepeltek társadalom- és természettudósok.[41]

Az említett nagymúltú Természettudományi Társulat mellett az alapítása óta eltelt bő évszázad során számos szaktudománynak, köztük a műszaki tudományoknak is önálló szakmai társulata jött létre, amelyek fő célja nem az ismeretek népszerűsítése, hanem az ugyanazon tárgyat művelő szakemberek közötti információcsere volt. Az első ilyen társulatok: a Magyarhoni Földtani Társulat és a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet. Az utóbbi már az első világháború idején rendelkezett szegedi osztállyal.[42]

A műszaki és természettudományos értelmiség szakmai szervezkedése a második világháborús front áthaladása után mérnök-szakszervezeti formában indult újra, először éppen Szegeden, már 1944 novemberében, „Mérnökök, Vegyészek és Műnökök Szabad Szakszervezete" névvel.[43] Ebből lett a szegedi szervezete az 1945 januárjában Budapesten megalakult Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének, amelynek jelentős szerep jutott az ország háború utáni újjáépítésében. Az 1948-i politikai átalakulás keretében ágazati és munkahelyi szakszervezeteket hoztak létre, s az ehhez a rendszerhez nem illeszthető mérnökszakszervezetet egyidejűleg felszámolták. Belőle és a létező tudományos társulatokból ugyanakkor megalakult a Műszaki és Természettudományos Egyesületek Szövetsége (MTESZ). Ennek alapító tagjai a következő szakterületek és tudományok társulatai voltak: bányászat és kohászat, erdészet, földtan, hidrológia, malomipar, rövidhullámú rádiózás, műszaki könyvek terjesztése, munkaszervezés, kinotechnika, mezőgazdaság, elektrotechnika, matematika, kémia és csillagászat. A matematikai tagegyesület, a Bolyai János Matematikai Társulat — a 19. század végén alapított Mathematikai és Physikai Társulat egyik utódja — Szegeden alakult meg 1947-ben, s két évvel később tette át székhelyét Budapestre. Első elnöke Rédei László professzor volt.

A tagegyesületek száma 1990-ig 35-re emelkedett. Ezzel párhuzamosan létrejöttek a MTESZ területi szervezetei, köztük elsőként a Csongrád megyei szervezet Szeged székhellyel már 1949-ben. Tagegyesületi csoportjainak száma a hatvanas évek elején 17-re nőtt, mintegy 1500 taggal. 1974-re felépült a Csongrád megyei szervezet impozáns székháza (Technika Háza, Kígyó u. 6.), amely rendszeresen szolgált helyi, országos és nemzetközi szakmai konferenciák színhelyéül.

Végül itt említhetjük meg a város két újabb tudományos intézményét, nem utolsósorban a tudományos ismeretterjesztésben játszott szerepük miatt: az 1979-től működő és fejlődő állatkertet, közkeletűvé vált hivatalos nevén a Vadasparkot, valamint az 1990-ben alapított csillagvizsgálót.

[41] Közéleti Kávéház Almanachja 1984–2003.

[42] Németh József 1998. 33–34.

[43] Uo. 45. A *műnök* a technikus megmagyarítása a *mérnök* mintájára.

A város történetének e fejezetéből kiviláglik, hogy a tudomány — és nemkevésbé egyik legfontosabb hordozója, a felsőoktatás — a jelen munkában tárgyalt időszakban a város életének mindennapos, értékes és értékelt tényezőjévé vált. A tudomány megbecsülését jelzi, hogy a korszak végén, 1990-ben a frissen létrejött Szegedért Alapítvány a város polgárainak teljesítményét elismerő négy díjából kettőt tudósoknak ítélt: Szőkefalvi-Nagy Bélának és Barabás Zoltánnak.

8. A TUDOMÁNYOK DOKTORAI SZEGEDEN 1950 ÉS 1990 KÖZÖTT (MAI SZÓHASZNÁLATTAL: A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DOKTORAI, RÖVIDEN AKADÉMIAI DOKTOROK)

Az alábbi felsorolás azoknak a tudósoknak az adatait (név, a „tudományok doktora" tudományos fokozat megszerzésének éve, fő kutatási terület) tartalmazza intézményenként betűrendben, akik a fenti időszakban vagy annak egy részében ezen tudományos fokozat birtokában Szegeden dolgoztak. Csillaggal jelöltük azok nevét, akiket később (Szegedről eltávozásuk után vagy 1990 után) a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választott. A tudományok doktorai közül azok nevei, akik 1990-ig Szegeden lettek a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, e kötet más helyén (a szegedi akadémikusok névsorában) találhatók meg.

Állam- és Jogtudományi Kar

Antalffy György	1968	állam- és jogelmélet
Cséka Ervin	1985	büntető eljárási jog
Hencz Aurél	1989	igazgatástörténet
Horváth Róbert	1986	szociológia (demográfia)
Martonyi János	1966	államigazgatási jog
Meznerics Iván	1970	pénzügyi jog
Molnár Imre	1987	római jog
Nagy Károly	1986	nemzetközi jog
Nagy Lajos	1974	politikai gazdaságtan
Nagy László	1966	munkajog
Pokol Béla	1989	szociológia, jogbölcselet
Pólay Elemér	1964	római jog
Ruszoly József	1986	magyar jogtörténet
Szentpéteri István	1972	államjog, szociológia
Szilbereky Jenő	1972	polgári eljárásjog
Tamás András	1990	jogelmélet

Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság

Vágás István	1979	hidrológia, vízépítés

Bölcsészettudományi Kar

Ágoston György	1972	neveléstudomány
Anderle Ádám	1988	hispanológia
Csetri Lajos	1988	irodalomtudomány
Deme László	1970	magyar nyelvészet
Fogarasi Miklós	1977	olasz nyelvészet
Grezsa Ferenc	1990	magyar irodalomtudomány
Halász Előd	1973	germanisztika
H. Tóth Imre	1985	szláv nyelvészet
Károly Sándor	1968	általános nyelvészet
*Kristó Gyula	1977	magyar történelem
Maróti Egon	1978	ókortörténet
Nagy József	1984	neveléstudomány
Nyíri Antal	1989	magyar nyelvtudomány
Pete István	1983	szláv nyelvészet
Salyámosi Miklós	1986	német irodalomtörténet
Szádeczky-Kardoss Samu	1963	ókortudomány
Vajda György Mihály	1982	világirodalom
Wittman Tibor	1962	egyetemes történet

Gabonakutató Intézet

Antal József	1974	növénytermesztés
Erdei Péter	1989	búzatermesztés
Frank József	1989	napraforgónemesítés és -termesztés
Herke Sándor	1961	talajjavítás
Lelley János	1964	búzatermesztés
Mesterházy Ákos	1989	növényvédelem
Németh János	1983	kukoricanemesítés és -termesztés
Prettenhoffer Imre	1956	talajjavítás
Szániel Imre	1981	gabonatermesztés

Gyógyszerésztudományi Kar

Bernáth Gábor	1974	gyógyszerkémia
*Fülöp Ferenc	1990	gyógyszerkémia
Gábor Miklós	1981	farmakológia
Kedvessy György	1981	gyógyszertechnológia
Máthé Imre	1990	gyógynövénykutatás

Rózsa Zsuzsanna	1989	alkaloid- és terpenoidkémia
Stájer Géza	1989	szintetikus kénorganikus kémia
Szabó János	1989	szerves kémia
Vinkler Elemér	1963	szerves kénvegyületek kémiája

Orvostudományi Kar

Baláspiri Lajos	1989	peptidkémia
Bálint Gábor Sándor	1987	gasztroenterológia
Béládi Ilona	1981	víruskutatás
Bencze György	1968	immunológia
Benkő Sándor	1964	hematológia, onkológia
Boda Domokos	1965	gyermekgyógyászat
Id. Boros Mihály	1985	hematológia, aneszteziológia
Cserháti István	1982	hematológia
Csernay László	1985	gasztroenterológia, nukleáris medicina
Csillik Bertalan	1968	neurobiológia
Dési Illés	1979	toxikológia
Dux László	1989	biokémia
Faredin Imre	1976	szteroid-analitika és diagnosztika
Fazekas I. Gyula	1969	igazságügyi orvostan
Fischer János	1989	biokémia
Földi Mihály	1955	lymphologia
Gál György	1985	hemodialízis, transzfuziológia
Guba Ferenc	1967	biokémia
Hattyasy Dezső	1952	sztomatológia
Herczeg János	1987	szülészet, nőgyógyászat
Huszák István	1952	neurobiokémia
Imre József	1976	sebészet
Kahán Ágost	1973	ophtalmologia
Kása Péter	1982	neurobiokémia
Knyihár Erzsébet	1988	neurobiológia
Korpássy Béla	1955	pathologia
Kovács Kálmán	1962	szerves kémia
Ifj. Kovács Kálmán	1963	pathologia
Kovács László	1987	perinatológia
Kovács L. Gábor	1986	neurobiokémia, addiktológia
Kováts Tibor	1975	immunológia
Kulka Frigyes	1972	mellkassebészet
László Aranka	1986	humángenetika
Id. Lázár György	1975	hematológia, immunológia
Molnár János	1978	biokémia
Molnár József	1986	kemoterápia, plazmidok

Morvay József	1984	komplex kémia, klinikai kémiai analízis
Ormos Jenő	1981	pathologia
*Papp Gyula	1982	farmakológia
*Penke Botond	1989	peptidkémia
Pórszász János	1968	farmakológia
Resch Béla	1988	perinatológia
Ribári Ottó	1985	fül-orr-gégészet
Sas Mihály	1971	perinatológia, gyermeknőgyógyászat
Simon Miklós	1982	dermatológia
Süveges Ildikó	1986	ophtalmologia
Szekeres László	1965	keringés-farmakológia
Szemere György	1989	genetika
Szontágh Ferenc	1969	reprodukciós endokrinológia
Tanos Béla	1984	hematológia, orvosi adatfeldolgozás
Tóth Károly	1968	sztomatológia
Túri Sándor	1990	gyermekgyógyászat, nefrológia
Várkonyi Tibor	1988	gasztroenterológia
Varró Vince	1965	gasztroenterológia

Szegedi Biológiai Központ

Andó István	1989	immungenetika
Erdei László	1989	növényélettan
*Ormos Pál	1990	biofizika
Pongor Sándor	1989	bioinformatika
Sík Tibor	1983	genetika
Solymosy Ferenc	1974	növénybiológia
Udvardy Andor	1987	génműködés- és génszerkezetkutatás

Tanárképző Főiskola

Benkő László	1974	nyelvtudomány
Geréb György	1974	pszichológia
Szép Jenő	1957	algebra
Tóth József	1986	gazdasági földrajz

Természettudományi Kar

Balogh Kálmán	1961	földtan
Bán Miklós	1976	elméleti kémia, kvantumkémia
Bartucz Lajos	1952	embertan
*Beck Mihály	1963	kémia
Benedeczky István	1981	neuroendokrinológia

*Bérces Tibor	1978	reakciókinetika
Boross László	1973	biokémia
Csákány Béla	1975	algebra
Csányi László	1961	reakciókinetika
Császár József	1973	fizikai kémia
Csirik János	1990	informatika
*Csörgő Sándor	1984	matematikai statisztika
*Dékány Imre	1989	kolloidkémia
Farkas László Gyula	1987	embertan
Fehér Ottó	1973	neurobiológia
Fejes Pál	1966	alkalmazott kémia
Gaizer Ferenc	1986	koordinációs kémia
Gál Dezső	1963	radiokémia
Gimes Anna	1970	gazdasági földrajz
Greguss Pál	1956	növénytan
*Hatvani László	1989	differenciálegyenletek
Hevesi Imre	1986	szilárdtestfizika
Horusitzky Ferenc	1952	földtan
Horváth Imre	1966	növényökológia
Horváth János	1970	elméleti fizika
Huhn Péter	1966	reakciókinetika
Jakucs László	1970	természeti földrajz
Kapuy Ede	1971	elméleti fizika
Kedves Miklós	1974	paleobotanika
Kérchy László	1989	funkcionálanalízis
Ketskeméty István	1964	optika
Koch Sándor	1956	ásványtan
Koppány György	1985	meteorológia, klimatológia
Kozma László	1977	lézerfizika
Krajkó Gyula	1973	gazdasági földrajz
László Ferenc	1974	endokrinológia
Lipták Pál	1969	paleoantropológia
*Mészáros Rezső	1989	gazdasági földrajz
Mezősi József	1975	geológia
Móczár László	1960	rovartan
Molnár Árpád	1990	szerves kémia
Molnár Béla	1984	földtan
Moór Arthur	1964	differenciálgeometria
Móricz Ferenc	1978	matematikai analízis
Nagypál István	1984	reakciókinetika?
Novák Mihály	1987	elektrokémia
*Orosz László	1983	genetika
Pálfi Gábor	1972	növényélettan

Péczely György	1970	meteorológia
Schneider Gyula	1989	szerves kémia
Soós Gyula	1962	differenciálgeometria
Szalai István	1958	növényélettan
Szalay László	1964	biofizika
Szántó Ferenc	1977	kolloidkémia
Szatmári Sándor	1990	szilárdtestfizika
Szederkényi Tibor	1984	geológia
Széll Tamás	1974	alkalmazott kémia
Szenthe János	1978	differenciálgeometria
*Totik Vilmos	1986	matematikai analízis
Varga Magdolna	1970	növényélettan
Wagner Richárd	1967	klimatológia
Zsoldos Ferenc	1983	növényélettan

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

IV. EGÉSZSÉGÜGYI ÉS SZOCIÁLIS ELLÁTÁS

1. AZ EGÉSZSÉGÜGY ÉS A SZOCIÁLIS ELLÁTÁS VÁROSI IRÁNYÍTÁSA A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEKBEN

1944 decemberében a Debrecenben megalakult ideiglenes magyar kormánynak népjóléti miniszter tagja is volt. A később megszervezett Népjóléti Minisztérium ügykörébe tartozott az egészségügy és a szociális ágazat nagy része. 1950-ben azonban megszüntették a Népjóléti Minisztériumot, és Egészségügyi Minisztériumot hoztak létre az egészségügy, valamint a felnőttek (dolgozók és nyugdíjasok) szociális gondozásának országos közigazgatási, szakmai irányítására. Az orvosi kamarát rendeleti úton megszüntették, feladatának nagy részét az orvosok szabad szakszervezete vette át az egykori kamarai kerületekben is. (2550/1845. (VI. 3.) ME sz. rendelet.)

A front átvonulása után Szegeden az újjáéledő városi közigazgatásban megmaradt a háború előtti-alatti tisztiorvosi szolgálat, amelynek élén a városi tiszti főorvos, Viola György állt. A szolgálat feladata volt az állami egészségvédelmi (zöldkeresztes) szolgálat, a hatósági orvosi hálózat, a városi kórház és a közegészségügyi-járványügyi állomás irányítása, valamint az orvosi kamara megszűnése miatt az orvosok nyilvántartásba vétele. A polgármesteri hivatalban népjóléti ügyosztály intézte az egészségügyi ellátással kapcsolatos hivatali teendőket. Helyileg tehát lényegében a háború előtti irányítási rendszer folytatódott. A betegellátás 1944 és 1950 között az egyre növekvő számú biztosítottak számára jogszabályban rögzített határok között ingyenes volt, a nem biztosított betegek a városi, körzeti orvosnál és a közkórházakban hatóságilag megállapított honoráriumot fizettek, a szegényjogú betegek ellátása térítésmentesen történt. A magánorvoslás már az államosítás előtt az egészségügyi ellátás viszonylag kis területét érintette, néhány speciális szakmában, mint a fogorvoslás és a szülészet-nőgyógyászat azonban még a korai 1950-es években is megmaradt.

A magyar állam szociálpolitikai feladatairól szóló 6300/1945. ME sz. rendelet szerint törvényhatóságonként ismét meg kellett alakítani az 1936-ban megszüntetett közegészségügyi bizottságokat, amelyek a helyi hatóságok indítványozó, javaslattevő szerveinek szerepét töltötték be. Szegeden 1946. április 2-án alakult a közegészségügyi bizottság. Úgynevezett rendes tagja lett Berényi Árpád mérnök a Szabad Szakszervezetek képviseletében, Zobay Pál ügyészségi elnök a földbirtokrendező tanács részéről, Gulyás György, a Nemzeti Segély titkára, valamint Berkes Pál, Császár Balázs, Jani Mihály és

Komócsin Zoltán törvényhatósági bizottsági tagok. A bizottság rendkívüli tagjai: Viola György tiszti főorvos, Varga István városi főorvos, Biacsy Béla szociális felügyelő, Ulrich Magda egészségügyi védőnő és Kiss Erzsébet szociális védőnő.[1]

1946-ban létrehozták a szociális közigazgatás külön szervezetét, a Népjóléti Minisztérium közvetlen irányítása alá tartozó szociális szakszolgálatot. Az országot hat szociális kerületre osztották. Egy-egy kerület élén szociális főfelügyelő állt, két-három vármegye tartozott hozzá. A főfelügyelők a minisztérium tisztviselői voltak és az Országos Szociálpolitikai Tanács előadói. A népjóléti miniszter vármegyénként és törvényhatósági jogú városonként szociális felügyelőket nevezett ki, akik megyei, járási, városi és községi szociális titkárok segítségével, a társadalmi, politikai szervezetek bevonásával végezték a területi szociális munkát. A helyi szociális felügyelőségek az országos hálózat részeként, a minisztérium „külső struktúrájaként" működtek, de közvetlen hivatali és munkakapcsolatban álltak a helyi közigazgatással. Ez a kettősség előnyei mellett számos hátránnyal, nehézséggel járt.[2]

Szeged az V. szociális kerülethez tartozott Békés, Csanád-Arad-Torontál és Csongrád vármegyével együtt. 1946 áprilisában Biacsy Bélát nevezték ki a város szociális felügyelőjének.[3] Ő azonban nem sokáig töltötte be ezt a funkciót, 1947 áprilisában Zentai Károly Csanád vármegyei szociális felügyelőt bízták meg a Szeged város szociális felügyelői teendőinek ellátásával is.[4] Zentai makói feladatait 1948 márciusában más vette át, ettől kezdődően csak Szeged város szociális felügyelőségének irányítója a szociális szakszolgálat megszűnéséig.[5]

Jogszabály írta elő, hogy törvényhatóságonként szociálpolitikai tanácsot kell alakítani a szociális felügyelőség társadalmi-politikai kapcsolatainak erősítése céljából. 1946 áprilisában ez Szegeden megtörtént. A szociálpolitikai tanács tevékenysége sok párhuzamosságot mutatott a közegészségügyi tanács munkájával, személyi összetételében szintén átfedések találhatók. A 9140/1948-as kormányrendelet egyesítette a két tanácsot népjóléti bizottság névvel. Ennek tagja lett a szakszervezetek a FÉKOSZ, az UFOSZ, a vöröskereszt, és az MNDSZ, képviselője, négy törvényhatósági bizottsági tag, a

[1] Közli: VDCSMMT 1945–1948. 472–473.

[2] Bővebben: BÁRÁNY FERENC 1999.

[3] MOL NM C-1-h 8. d.

[4] Csanád m. szoc. felügy. ir. 3. d. 350/1948. sz.

[5] Csanád m. szoc. felügy. ir. 3. d. Biacsy Béla közigazgatási karrierje 1948-ban megszakadt. A Délmagyarország és a Makói Népújság 1948. ápr. 11. számában közli, hogy „újabb demokráciaellenes szervezkedést derített fel a szegedi rendőrség", amelyet Lévay Béla vezetett. Az ÁVO őrizetbe vette több városházi tisztviselővel együtt Biacsy Bélát is. Ő ugyan nem vett részt aktívan a szervezkedésben, „feljelentési kötelezettség elmulasztása vétség miatt" a szegedi népbíróság mégis 2 hónap fogházbüntetésre, 3 évi hivatalvesztésre és politikai jogvesztésre ítélte. SZMB bünt. ir. B. 2462–1950. Zentai Károlyról, későbbi életútjáról bővebben: BÁRÁNY FERENC 2001.

polgármester, a tiszti főorvos és a szociális felügyelő. A népjóléti bizottságokat 1949. január 1-ig kellett létrehozni.

1949 végén a tanácsrendszerre való áttérés előtt tervezték az egészségügyi és szociális szakszolgálat összevonását is. A két szolgálat feladatkörét az „egészségügyi és szociális hivatal" látta volna el az államhatalom helyi szervei, a tanácsok végrehajtó bizottsága egészségügyi és szociális ügyvitelének előkészítését szolgálva.[6]

A *társadalombiztosítás* legnagyobb hivatali szervezete, az 1928-ban létrehozott OTI és a mellérendelt biztosító társaságok a háború utáni években tovább működtek. 1945-ben a paritásos alapon nyugvó kerületi választmányok helyére 12 tagú kerületi bizottságok kerületek, négyen a munkaadókat, nyolcan pedig a munkavállalókat képviselték. (208/1945. ME sz. rend.) A társadalombiztosítási önkormányzatokat a népjóléti miniszter felügyelte. A kötelező egészségbiztosítást kiterjesztették a mezőgazdasági munkavállalókra is, amit már régen követelt a mezőgazdasági munkásság. Az OTI az egészségbiztosítási szolgáltatások ellátására orvosokat alkalmazott, rendelőket és szanatóriumokat tartott fenn. 1948-ban megkezdődött az OTI-n kívüli biztosító társaságok fokozatos államosítása és beolvasztása az OTI-ba. 1950-ben az egészségügyi szolgálat fenntartását állami feladatnak nyilvánították. A társadalombiztosítás megmaradt feladatát a SZOT irányítása alatt létrehozott SZTK vette át.

1950-ben a több, mint száz alkalmazottat foglalkoztató munkahelyeken tb-kifizetőhelyeket hoztak létre, később ezek folyósították a családi pótlékot is. Szegeden 36 ilyen kifizetőhely létesült. Számuk 1965-re 89-re gyarapodott, több, mint 73 ezer biztosított alkalmazott ügyeit intézték, a biztosított dolgozók 82%-a tartozott hozzájuk. 1964-ben az SZTK feladatát a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatósága vette át, Szegeden létrehozták a Főigazgatóság Megyei Igazgatóságát. Az 1960-as években a megyei tb-igazgatóság a megyei városi kirendeltségekkel és fiókokkal együtt 159 munkatársat foglalkoztatott.[7]

2. AZ EGÉSZSÉGÜGY TANÁCSI IRÁNYÍTÁSA

Szegeden 1951 januárjában került napirendre a városi közegészségügyi és népjóléti osztály átszervezése. A népjóléti feladatokat az igazgatási osztály szociálpolitikai csoportja vette át, a gyermekvédelem ügyköre az Oktatási és népnevelési osztály feladata lett. A megmaradó részből szervezték az önálló egészségügyi osztályt (XI. osztály). Az osztály látta el az állami közegészségügyi és járványügyi feladatot, hozzá tartozott a gyógyító-megelőző

[6] Csanád m. szoc. felügy. ir. 3. d. 1005/1949. sz.

[7] CSM. TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSA 1945–1965. 5.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 36–37.

ellátás, az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem, valamint a tervezési és pénzügyi feladatkör.[8] Az osztály élén az osztályvezető városi főorvos állt mint intézkedő, rendelkező szerv. (A korábbi városi tiszti főorvos csak mint szakközeg tanácsadó szerepet töltött be.) Az osztály mint a tanács végrehajtó bizottságának szakközege felügyeletet és ellenőrzést gyakorolt a városban fennálló és a tanácsnak alárendelt egészségügyi intézmények felett, továbbá felelt ezek működéséért, tervezte és szervezte a városi egészségügyi ellátást.[9]

A munkaviszonytól független felnőttvédelmi szociális ellátás ügyköre 1954-től a Belügyminisztériumtól átkerült az Egészségügyi Minisztériumba. A városi tanács hivatali munkamegosztásában hasonló változás történt. 1953. október 6-tól a szociális, gyámügyi és gyermekvédelmi igazgatási teendőket ellátó hivatali részlegek az igazgatási osztály keretéből kiváltak és önálló szociálpolitikai csoporttá alakultak át, amelynek közvetlen felügyeletét a városi tanács vb egészségügyi osztályának vezetője gyakorolta. „A szociálpolitikai csoport feladatköre: a szociális igazgatás, ennek keretében a felnőttvédelem, a szociális otthonok és hatósági főzőhely felügyelete, közgyógyszerellátás, közsegélyezés, hadigondozás, katonai segélyezés, a tervügyek ellátása, stb., továbbá a gyámügyi igazgatás ellátása és a gyermekvédelem."[10] A rendkívül összetett szociális terület, valamint az intézmények igazgatása bonyolult feladatot jelentett, az egészségügyi osztályon belül olykor feszültségek támadtak. 1974-ben például az osztály vb-nek szóló beszámolójában leírják, hogy a szociálpolitikai munka irányítása gondot jelent az osztályon belül. A probléma okát a szociálpolitikai csoport vezetőjének hibájául róják fel: a munka irányítása nem következetes, nincs folyamatosság.[11]

A városi tanács közegészségügyi és népjóléti osztályát (1950. aug. 15–1951. febr. 1.), illetve az egészségügyi osztályt (1951. febr. 1–1990. okt. 22.) az alábbi osztályvezető főorvosok vezették:

Békési Zoltán	1951. jan. 15–1951. márc. 16.
Koszorús Istvánné	1951. márc. 16–1951. ápr. 7.
Békési Zoltán	1951. ápr. 7–1951. dec. 6.
Lantos György	1951. dec. 6–1957. jan. 15.
Imre Mihály mb.	1957. jan. 15–1957. ápr. 1.
Gajó István mb.	1957. ápr. 1–1957. ápr. 23.
Berkes Pál	1957. ápr. 23–1963. márc. 1.
Turóczki Júlia	1963. márc. 1–1965. febr. 15.
Dudás Béla	1965. febr. 15–1979. jún. 30.
Várkonyi László	1979. júl. 1–1982. ápr. 30.
Csergő Tibor	1982. júl. 1–1990. okt. 22.

[8] SZVT VB jkv. 1951. jan. 18.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 36–37.
[9] BORETZKY BEATRIX 1993. 87.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 36–37.
[10] SZVT VB jkv. 1953. nov. 26.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 36–37.
[11] SZVT VB jkv. 1974. ápr. 11.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 36–37.

A leghosszabb ideig, másfél évtizedig, Dudás Béla főorvos töltötte be ezt a tisztséget, Csergő Tibor is majd egy évtizedig irányította az osztály munkáját. A rendszer talán legnehezebb időszakában Lantos György volt az osztályvezető, aki a sors fintoraként 1956-ban emigrált, akkori kifejezéssel „disszidált".[12]

Az 1970-es évek végén az egészségügyi osztály 2448 egészségügyi dolgozó munkáját irányította. 379 orvost, 1285 egészségügyi dolgozót és 771 egészségügyi műszaki, ügyviteli dolgozót alkalmaztak a tanácsi egészségügyi intézményekben.[13]

1949-ben kezdte meg az *egészségügyi szakdolgozók* képzését a Kossuth Zsuzsanna Ápolóképző a Kálvária (Tolbuhin) sugárút 1. szám alatti épületben. A városi tanács egészségügyi osztályának irányítása alá tartozó iskolában az 1950-es években fokozatosan kialakult a 2 éves alapképzés ápolónői, gyermekápolónői, szülésznői szakmákban. Az épület 1959-ben új szárnnyal bővült, ami javította az oktatás feltételeit, lehetőséget nyújtott a képzés fejlesztésére.

1960-ban az egészségügyi szakiskola 180 férőhelyes bentlakásos otthonnal rendelkezett. A Teleki utcából ide költözött a csecsemő- és gyermekápoló képzés. Érettségizettek számára kórházi és klinikai ápolónői tanfolyamot indítottak. Számos szaktanfolyamot tartottak heti egyszeri oktatással: rendelőintézeti asszisztens, laboratóriumi asszisztens, szociális otthoni beteggondozó, röntgen asszisztens, műtő asszisztens és fürdőszakmunkás. Az 1960-as évek elején a szülésznőképző iskola még az egyetemi Szülészeti Klinika III. emeletén működött, a kollégiumot is ott rendezték be.[14]

A szülésznőket 1949-től a Martos Flóra Állami Szülésznőképző Iskolában képezték. Az iskola 1954-től, önállóságának egy részét megőrizve, a Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakiskola tagozata lett. 1973-tól a képzés átalakult, az egészségügyi szakiskolában végzettek 10 hónapos szakmai tanfolyam után kaphattak szülésznői oklevelet.

1963-ban kezdődött középiskolai szakképzés keretében a középfokú „egészségügyi középkáderek" képzése. Az 1968–1969-es tanévtől általános egészségügyi alapképzést nyújtó középiskolai rendszerre tértek át, a tanulók érettségi bizonyítványuk alapján többféle egészségügyi munkakörben helyezkedhettek el, és további munka melletti képzésben szerezhettek szakképesítést.

Az Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) keretében történő szegedi középfokú egészségügyi és szociális védőnőképzés 1945-ben és 1946-ban

[12] 1956-ban Lantos Györgyön kívül külföldre távozott még a vezető beosztású orvosok közül Molnár Pál kórházigazgató-főorvos, Forgács Pál a Sportorvosi Intézet vezetője és Hutter Ferenc kórházi laboratóriumi főorvos.
[13] SZVT VB jkv. 1978. ápr. 6.
[14] SZVT VB jkv. 1960. jún. 14.

szünetelt. 1947 őszén az újszegedi Állami Védőnőképző Intézetben (ÁVI) újból megindult a középfokú képzés.[15] Az OKI átszervezése után a védőnőképzés közvetlen irányítása az Egészségügyi Minisztériumhoz került. A szegedi intézmény 1975-től a budapesti egészségügyi főiskola kihelyezett tagozataként képzett főiskolai szinten egészségügyi szakembereket. 1989-ben a kihelyezett tagozat a SZOTE Főiskolai Kara lett, a védőnők mellett diplomás ápolókat, gyógytornászokat és szociális munkásokat képzett. (Jelenleg az SZTE Egészségtudományi és Szociális Képzési Kara.)

3. A GYÓGYÍTÓ-MEGELŐZŐ BETEGELLÁTÁS EGYSÉGE, INTEGRÁCIÓJA

Az államosított egészségügy alapelveként deklarált egységes betegellátás 1950-től a korszak végéig Szegeden is a széttagolt intézményrendszer folyamatos szervezeti átalakításával, a kötelező betegutak újabb és újabb kijelölésével járt együtt. A Városi Kórházat és Rendelőintézetet 1952. január 1-től egyesítették a körzeti és a hatósági orvosi hálózattal a városi tanács egészségügyi osztályának közvetlen irányítása alatt.[16] Az összevonás formális jellegét, a kitűzött célhoz képest tartalmi elégtelenségét bizonyítja a városi egészségügyi osztály két évtizeddel későbbi felülvizsgálati anyaga: „A Kórház területi irányító munkája gyenge. A vezetők túl 'kórházcentrikus' beállítottságúak, a területi munkát és a kórház területi szerepét alábecsülik. A körzeti és üzemi rendelőkben sohasem, a szakorvosi Rendelőintézetben ritkán jelennek meg, a rendeléseket nem ellenőrzik. A területi betegellátó intézmények is inkább tehernek, mint segítségnek tekintik Kórházhoz tartozásukat."[17] Az egységes ellátás megvalósítását nehezítette az is, hogy a város lakosságát ellátó intézmények egy része a Csongrád Megyei Tanácshoz (járási rendelőintézet 1974–1977), más része országos hatáskörű szervekhez tartozott (SZOTE Klinikák, MÁV egészségügyi szolgálat, mentőállomás).

Az 1970-es években az integráció újabb lendületet kapott. Az orvostudomány fejlődése által felvetett igények kielégítése mind sürgetőbbé vált, új egészségügyi törvény született, 1975-től állampolgári jog lett az egészségbiztosítási ellátás, ami az ellátásra jogosultak körét kitágította. 1976-ban kezdődött a szegedi tanácsi egészségügyi intézmények „teljes egyesítésének" előkészítése. Év végéig kellett elkészíteni a Kórház-Rendelőintézet új szervezeti szabályzatát. 1977 januárjában egyesítették a megyei rendelőintézetet (II. sz. Rendelőintézet) a városi rendelőintézettel (I. sz. Rendelőintézet). A kórházi osztályok főorvosai egyben a szakrendelő főorvosai lettek, a szakrendelés elvileg beolvadt a kórházi osztályokba. A „progresszív betegellátás" érdekében kidolgozták a beteg útját a körzettől a kórházi osztályig és a klinikai profilosztályokig. A körzeti orvosok számára nyilvános viziteket tartottak.[18]

A SZOTE együttműködési megállapodást kötött a Csongrád Megye Tanácsával, 1977. december 7-én pedig Szeged Megyei Város Tanácsával az egységes és progresszív betegellátás megvalósításának érdekében. Szeged és a járás betegeit fele-fele arányban látták el az egyetemi klinikák és a városi kórház.[19]

A gyermekkorú lakosság betegellátására külön intézményhálózatot szerveztek. A gyermekkórház-rendelőintézet egységet 1978–1979-ben tudták teljesen kiépíteni. A városi kórház gyermekosztályát áttelepítették a gyermekkórházba. Ide integrálták az ifjúsági rendelőintézetet, a körzeti gyermekorvosi szolgálatot, a védőnői szolgálatot, az iskolaorvosi szolgálatot, az ifjúsági ideggondozót, a gyermekszívbeteg-gondozót és a körzeti nőgyógyászatot.[20]

Az integráció előtti állapotot mutatja a 1. ábra, az integráció utáni helyzetet a 2. és 3. ábrán láthatjuk. A 4. és 5. ábra a városi járóbeteg-ellátás hálózatának szerkezetét mutatja. Az ábrák szerint a szervezeti integráció nagy lépést tett előre, de a szervezeti széttagoltságot nem szüntette meg teljesen.

2. sz. ábra

Gyermekkorú lakosságot gondozó hálózat, 1980

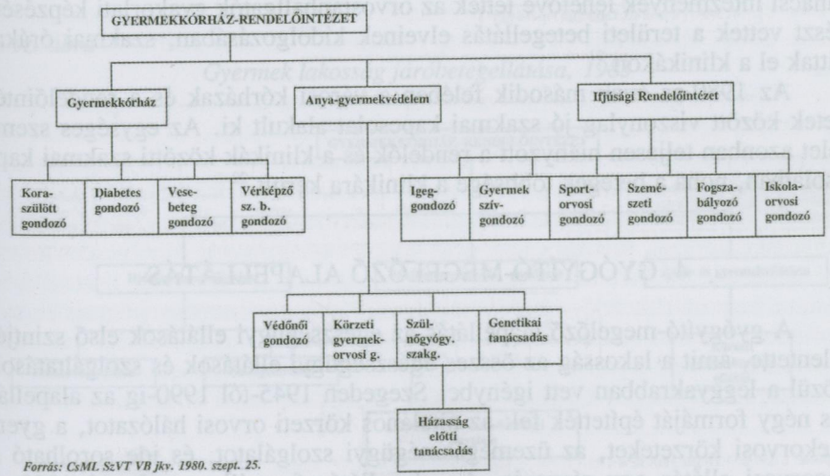

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1980. szept. 25.

[15] GORTVAY GYÖRGY 1948. 41.
[16] SZVT VB jkv. 1951. szept. 20.
[17] SZVT VB jkv. 1972. okt. 19.
[18] SZVT VB jkv. 1977. dec. 29.
[19] SZVT VB jkv. 1977. dec. 29.
[20] SZVT VB jkv. 1977. dec. 29. és 1983. máj. 26.

3. sz. ábra

Felnőtt lakosságot gondozó hálózat, 1980

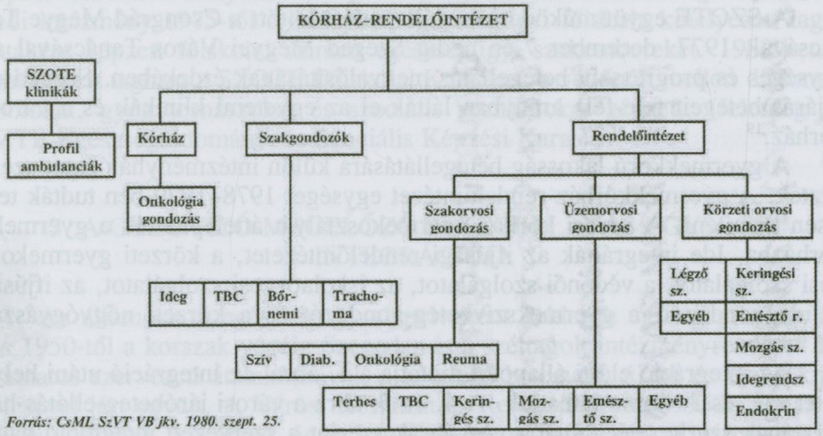

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1980. szept. 25.

Az integrációban a SZOTE feladata lett a szakmai, módszertani irányelvek kidolgozása, a megyei szakfőorvosi funkciók ellátása, részvétel a betegellátásban és a területi ügyeleti ellátásban, továbbá a szakambulanciák és profilambulanciák működtetése, valamint műszerbeszerzések egyeztetése. A tanácsi intézmények lehetővé tették az orvostanhallgatók gyakorlati képzését, részt vettek a területi betegellátás elveinek kidolgozásában, szakmai órákat láttak el a klinikákon.[21]

Az 1980-as évek második felében a városi kórházak és a rendelőintézetek között viszonylag jó szakmai kapcsolat alakult ki. Az egységes szemlélet azonban teljesen hiányzott a rendelők és a klinikák közötti szakmai kapcsolatban, noha a betegek többsége a klinikára került.[22]

4. GYÓGYÍTÓ-MEGELŐZŐ ALAPELLÁTÁS

A gyógyító-megelőző alapellátás az egészségügyi ellátások első szintjét jelentette, amit a lakosság az összes egészségügyi ellátások és szolgáltatások közül a leggyakrabban vett igénybe. Szegeden 1945-től 1990-ig az alapellátás négy formáját építették fel: az általános körzeti orvosi hálózatot, a gyermekorvosi körzeteket, az üzemegészségügyi szolgálatot, és ide sorolható a fogorvosi ellátás egy része is. Az alapellátás formálisan a korai 1950-es

[21] SZVT VB jkv. 1985. jan. 17.

[22] TÖRÖK JUDIT 1986. 30.

évektől a kórház–rendelőintézethez és a gyermekkórház–rendelőintézethez integráltan állt fenn. (4. és 5. ábra) A látványos extenzív fejlesztés ellenére az alapellátás nem kapott jelentőségének, az egészségügyi ellátásban betöltött szerepének megfelelő forrásokat. A fejlesztéseket közismerten a kórházcentrikus szemlélet jellemezte.

4. sz. ábra

Felnőtt lakosság járóbetegellátása, 1983

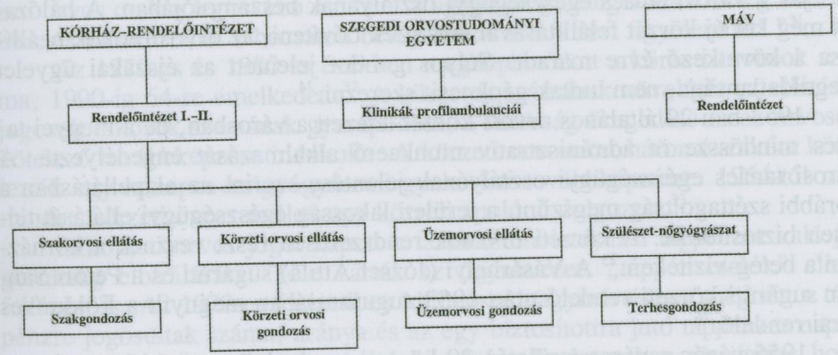

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1983. máj. 26.

5. sz. ábra

Gyermek lakosság járóbetegellátása, 1983

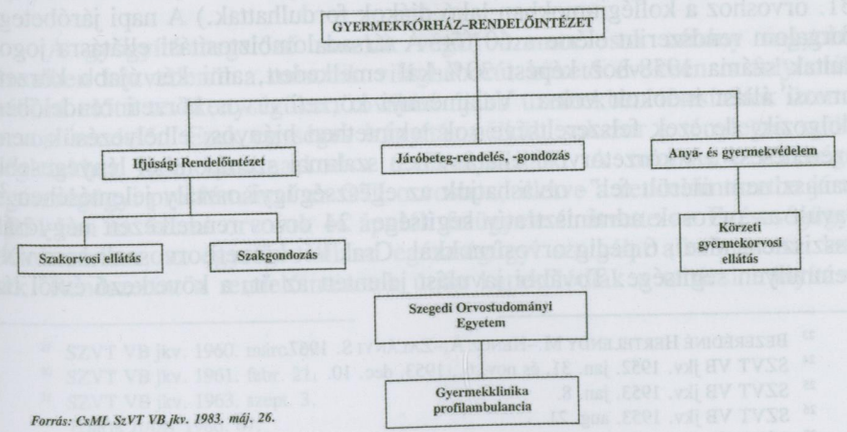

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1983. máj. 26.

KÖRZETI ORVOSI ELLÁTÁS

A II. világháború után néhány évig nem változott az alapellátás korábban létrehozott alapszerkezete, a gyógyító alapellátást két hálózat látta el: a társadalombiztosítás intézményeinek orvosai és a hatósági gyógyító orvosok.[23] 1952-ben egységesítették a két hálózatot, egységes körzeti orvosi hálózatot alakítottak ki, amit tanácsi irányítás alá rendeltek.

Szegeden az egységes körzeti orvosi ellátás 1952. november 1-től kezdődött 27 körzeti orvossal. „Mindannyian politikai képzésben részesültek" — írják a városi tanács egészségügyi osztályának beszámolójában. A hálózatot még két új körzet felállításával tervezték bővíteni, az orvosírnokok beállítása a következő évre maradt. Súlyos gondot jelentett az éjszakai ügyelet megoldatlansága, nem tudtak gépkocsit szerezni.[24]

1953-ban 29 általános orvosi körzet létezett a városban, de a megyei tanács mindössze öt adminisztratív munkaerő alkalmazását engedélyezte. A városi tanács egészségügyi osztályának jelentése szerint az alapellátásban a korábbi széttagoltság megszűnt, a területi lakosság egészségügyi ellátását teljesen biztosították. A körzeti orvosok rendszeresen részt vesznek a kórházban a beteg-viziteken.[25] A Vásárhelyi (József Attila) sugárúti és a Petőfi Sándor sugárúti körzeti rendelő után 1953 augusztusában megnyílt a Földmíves utcai rendelő.[26]

1955 végén a város területén 29 körzeti orvos dolgozott 14 körzeti rendelőben és 12 magánrendelőben. Új, a korszak színvonalának megfelelő rendelők építése továbbra is kiemelt feladat maradt. Egy körzeti orvosra 3100 lakos jutott. A körzeti orvosok negyedévente 170-190 ezer beteget kezeltek.[27]

1960-ban 30 általános orvosi körzetben átlag 3300 lakost látnak el. (A 31. orvoshoz a kollégiumokban lakó diákok fordulhattak.) A napi járóbetegforgalom rendszerint elérte a 60 főt. A társadalombiztosítási ellátásra jogosultak száma 1958-hoz képest 30%-kal emelkedett, ami két újabb körzeti orvosi állást indokolt volna. Valamennyi körzeti orvos körzeti rendelőben dolgozik, de ezek felszereltsége sok tekintetben hiányos, elhelyezésük nem szerencsés. „A körzetorvosi ellátás ellen szakmai szempontból lényegesebb panasz nem merült fel"- olvashatjuk az egészségügyi osztály jelentésében.[28] Javult az orvosok adminisztratív segítsége. 24 orvos rendelkezett négyórás asszisztensnővel, 6 pedig orvosírnokkal. Csak két körzeti orvosnak nem volt semmilyen segítsége. További javulást jelentett az öt, a következő évtől tíz

[23] BEZERÉDINÉ HERTELENDY M.–HENCZ A.–ZALÁNYI S. 1967.
[24] SZVT VB jkv. 1952. jan. 31. és nov. 6., 1953. dec. 10.
[25] SZVT VB jkv. 1953. jan. 8.
[26] SZVT VB jkv. 1953. aug. 21.
[27] SZVT VB jkv. 1955. jún. 7.
[28] SZVT VB jkv. 1960. márc. 8.

házibeteg-ápolónő alkalmazása. A körzeti orvosok közül mindössze kettő tartott gépkocsit, kettő motorkerékpárt, a többi kerékpárral közlekedett, vagy még azzal sem rendelkezett.[29]

1960. szeptember 15-től a szegedi éjszakai ügyeletet nem a körzeti orvosok látták el. A betegek sürgős esetben a Párizsi krt. 46. sz. alatti körzeti rendelőben vehették igénybe a városi éjszakai ügyeletet. A körzeti orvosokat addig 9 napos váltásban osztották be éjszakai és ünnepi ügyeletbe.[30]

Az 1960-as években nyilvánvaló lett, hogy az integrált betegellátás a körzeti orvosi hálózatban sem felel meg az eredeti célkitűzéseknek. „A körzeti orvos csak a legritkább esetben látogatja meg betegét fekvőbeteg intézetben, és az intézetből kibocsátott beteg sorsát nem kíséri figyelemmel."[31]

Az 1970-es és 1980-as években megduplázódott a körzeti orvosok száma, 1990-ig 64-re emelkedett.[32] A körzetek számának növelését az ellátásra jogosult lakosok számának gyarapodása, a lakosság öregedése és az orvosok kötelező továbbképzése indokolta. A körzeti orvosokat háromévenként kötelezték egy hónapos belgyógyászati gyakorlati továbbképzésre. 1964-től már minden körzeti orvos mellett egy körzeti ápolónő dolgozott.[33]

A körzeti orvos jogot kapott a társadalombiztosítási táppénzre való jogosultság elbírálására. Tőle várták az úgynevezett „táppénzcsalók" elleni fellépést is. Az 1970-es évtizedben különösen nagymértékben megnőtt a táppénzre jogosultak száma, aránya és az egy biztosítottra jutó táppénzes napok száma. A városi tanács végrehajtó bizottsága határozatban rögzítette, hogy fel kell lépni a keresőképtelenséget hanyagul megállapító orvosok ellen, és védelmet kell nyújtani a „fegyelmet betartó" orvosoknak.[34]

ÜZEMORVOSI SZOLGÁLAT

A gyógyító-megelőző munkát végző üzemorvosok néhány nagyobb üzemben közvetlenül a második világháborút követő években is folytatták háború előtti tevékenységüket, továbbá újabb üzemekben létesítettek üzemorvosi rendelőt. Ezek egységes irányítás nélkül, sokszor a tényleges szükségletekhez nem alkalmazkodva tevékenykedtek. A munkások többsége egészségügyi problémáival az OTI orvoshoz, illetve a rendelőintézetbe járt. 1951-ben az üzemi orvosok és ápolók felügyeletét átvette az Egészségügyi Minisztérium, az egységes állami egészségügyi szolgálat alkalmazottai lettek. Rendszerint a rendelőintézetek útján kapcsolódtak a tanácsi irányítású

[29] SZVT VB jkv. 1960. márc. 8.
[30] SZVT VB jkv. 1961. febr. 21.
[31] SZVT VB jkv. 1963. szept. 3.
[32] TÖRÖK JUDIT 1986. 67.
[33] SZVT VB jkv. 1964. júl. 7.
[34] SZVT VB jkv. 1980. júl. 24.

területi egészségügyi intézményekhez, a nagyobb üzemekben szakrendelőket létesítettek.[35]

Szeged gyáraiban 1938-tól 1946-ig két üzemben tartottak heti 4 óra üzemorvosi rendelést. 1946-ban mozgalom indult üzemi orvosi állások szervezésére. A rendelő helyiségéről a gyár gondoskodott, fizette az orvost és segédjét. A többi költség az OTI-t terhelte. A szűrővizsgálatokat az OTI-rendelő, az OKI-állomás és a tüdőbeteg-gondozó végezte. Októberben az Újszegedi Kendergyárban és a Rókusi Konzervgyárban létesült „gyárorvosi" rendelő. Az utóbbihoz tartoztak a közúti vasút és a Winter Kefegyár munkásai is. A következő év novemberében a Délmagyarországi Cipőgyárban és a Szegedi Lemezgyárban létesült üzemorvosi állás.[36]

1956-ban 9 üzemorvos tevékenykedett a szegedi munkahelyeken.[37] 1959-ben a városi tanács egészségügyi osztály üzemegészségügyi helyzetről készített jelentésében arról olvashatunk, hogy 20 üzemben 18 üzemi orvos rendel napi 75 üzemorvosi óra keretében. Az üzemorvosok nagyobb részét részfoglalkozásban alkalmazták. Az említett jelentésben szerepel továbbá, hogy a szegedi üzemeknél az egészségügyi és szociális ellátás nincs arányban az üzem fejlődésével.[38] Az üzemorvosi órák száma 1974-re 162 órára, 1985-re pedig 234 órára emelkedett.[39]

Az 1960-as években a Textilművekben, a Kenderfonó és Szövőipari Vállalatnál, a Ruhagyárban és a Konzervgyárban alkalmaztak főállású üzemi orvost. Az üzemorvosok munkáját városi szinten az üzemi főorvos hangolta össze.[40] A következő évtizedben gyarapodott a város területén az üzemek száma, az előzőeknél több munkást foglalkoztattak, ezért arra törekedtek, hogy növeljék a rendelési időt és egyre több részfoglalkozású állást főállásúvá változtassanak. 1976-ban 14, 1978-ban 16, 1980-ban 18, 1985-ben 25 a főfoglalkozású üzemi orvosok száma. Az 1980-as évek közepére a főfoglalkozású üzemi orvosok száma meghaladta a mellékfoglalkozásúak számát.[41]

1977. január 1-től az üzemegészségügyi szolgálat a kórház–rendelőintézet keretébe integrált betegellátás része lett.[42] Az üzemorvosi rendelők szakorvosi rendelést is elláttak. Az 1980-as években napi 35-45 szakorvosi órában. A szakrendelés a legtöbb esetben fogászati és nőgyógyászati ellátást jelentett.[43]

[35] Bezerédiné Hertelendy M.–Hencz A.–Zalányi S. 1967. 267.
[36] Közli: VDCSMMT 1945–1948. 524–525.
[37] SZVT VB jkv. 1956. aug. 28
[38] SZVT VB jkv. 1959. dec. 15.
[39] SZVT VB jkv. 1974. ápr. 11. és 1986. máj. 15.
[40] SZVT VB jkv. 1964. júl. 7.
[41] SZVT VB jkv. 1978. jún. 22., 1980. ápr. 10. és 1986. máj. 15.
[42] SZVT VB jkv. 1978. jún. 22.
[43] SZVT VB jkv. 1986. máj. 15.

1985-ben Szegeden az üzemegészségügyi szolgálat 44 üzemben 50 ezer alkalmazottat látott el. Korabeli megfogalmazás szerint: „Az üzemegészségügy feladata az üzemi dolgozók egészségének védelme, az egészségártalmak és megbetegedések hatékonyabb megelőzése, az egészséges munkakörülmények előmozdítása, a dolgozók gyógykezelése és gondozása."[44] Az általános célkitűzéseken túl azonban az egészségügyi ellátáson belüli helyzetét az egész korszakban nem rendezték teljesen.

FOGÁSZATI ALAPELLÁTÁS

A fog- és szájbetegek gyógykezelése, „jóllehet érdemben szakorvosi, szervezetileg mégis alapszintű ellátás; az igényjogosult ugyanis a fogorvosi szakrendelést beutalás nélkül keres(het)i fel."[45]

A második világháború után súlyosabb lett a fogorvosok hiánya, még olyan nagyvárosban is, mint Szeged. A társadalombiztosítás kiterjesztése, az ellátottak számának növekedése, majd állampolgári joggá válása következtében a gondok tovább növekedtek. Javította az ellátás lehetőségeit az 1962/1963. tanévtől Szegeden meginduló fogorvosképzés. A fogászati alapellátás a tanácsi irányítás alatt fokozatosan kiépülő fogorvosi körzetekben, az üzemorvosi rendelőkben, az iskolai fogorvosi szolgálat keretében, a központi rendelőintézetben és részben az egyetemi fogászati rendelőintézetben, illetve 1949-től a fog- és szájbeteg klinikán történt.[46]

A fogászati ellátás Szegeden 1954-ben mindössze napi 73 óra keretében történt, ebből 57 óra a központi rendelőintézetben, 8 óra a körzeti orvosi rendelőkben, 8 óra pedig az üzemorvosi rendelőkben volt hozzáférhető. A havi betegforgalom a szegedi járással együtt meghaladta a 65 ezret. 1959-től a szegedi járás betegeinek egy részét átvette a Fog- és Szájbeteg Klinika (1973-tól Fogászati és Szájsebészeti Klinika) a rendelőintézet óraszámában. 1967-ben a napi fogászati rendelési idő 148 órára emelkedett. A rendelőintézetben 55 óra, a körzeti fogászati rendelőkben 49 óra, a fogklinikán 19 óra, az üzemi rendelőkben 25 óra állt a betegek rendelkezésére.[47]

Körzeti fogászati rendelő volt Bérkert utcai, a Föltámadás utcai, a József Attila sugárúti, az Acél utcai, A Korda sori és a Földmíves utcai rendelőben. 1966-ban a rendelőintézeti és a körzeti fogászati rendelésen 81 680 beteg jelent meg. Iskolafogászaton 11 161 tanulót kezeltek.[48]

[44] SZVT VB jkv. 1980. ápr. 10.
[45] Adler Péter 1974. 243.
[46] Huszár György 1965. 226.; Mari Albert 1985. 1985-ig 437 fogorvost képeztek a SZOTE-n.
[47] SZVT VB jkv. 1967. szept. 17.
[48] SZVT VB jkv. 1967. szept. 17.

A tanácsi fogorvosi körzeti hálózat fejlesztése terén az 1980-as évek első felében történt nagyobb előrelépés, ekkor Csongrád megyében 26-ról 34-re emelkedett a körzetek száma. A rendszerváltás előtti öt évben már mindössze négy fogorvosi körzettel bővítették a megyei hálózatot, ahova Szeged is tartozott.[49]

ANYA-, CSECSEMŐ- ÉS GYERMEKVÉDELEM

Az egészségügyi anya-, csecsemő és gyermekvédelemben kiemelkedő szerepet játszott az 1959-től fokozatosan kiépülő *körzeti gyermekorvosi* ellátás. Szegeden 1960-ban 3 körzeti gyermekorvosi körzetet állítottak fel. Évenként gyarapodva 1962-ben a körzetek száma elérte a kilencet. Egy körzet létesítése hiányzott még, hogy minden három általános orvosi körzetre jusson egy gyermekorvosi körzet.[50] 1970-ben már 21 a gyermekorvosi körzetek száma, ami az évtized végére 28-ra emelkedett a lakosság gyarapodásával párhuzamosan. Az 1980-as években újabb gyermekkörzetek létesültek. 1985-ben 34 körzeti gyermekorvos dolgozott a városban.[51]

Szegeden az *iskolaorvosi szolgálat* 1951. október 1-től kezdte meg feladata ellátását, amely az óvodások, általános- és középiskolások, szakiskolások, ipari tanulók, bentlakásos intézetek tanulóit látta el. 1963-ban és 1973-ban 9 iskolaorvos tevékenykedett a városban a védőnői szolgálathoz szorosan kapcsolódva.[52]

A *védőnői szolgálat* a tanácsrendszer bevezetése előtt az OKI közvetlen irányítása alá tartozó hálózatként tette dolgát. 1949-től a védőnők állásba kinevezett állami alkalmazottak, akiket a tanács végrehajtó bizottsága nevez ki. Az általános egészségvédelmi munka helyett a védőnők tevékenysége fokozatosan szűkült az anya- és gyermekvédelmi feladatokra. Az 1961-es védőnői működési szabályzat (37/1961. (Eü. K. 19) Eü. M. sz. utasítása) a védőnők tevékenységét kizárólag az anya- és gyermekvédelmi feladatokra korlátozta. A védőnői körzetek Szegeden is az orvosi körzetek szerint szerveződtek. A védőnők száma a vizsgált időszakban látványosan emelkedett. A szegedi tiszti főorvos jelentése szerint 1947-ben az általános egészségügyi szolgálat keretében 16 védőnő 2110 családlátogatást végzett.[53] Statisztikai adatok szerint 1952-ben mindössze 9 védőnő dolgozott a városban, 1956-ban

[49] Tájékoztató az egészségügyi és szociális ellátás VII. ötéves tervének központi, tanácsi és minisztériumi számításairól (1986–1990). Egészségügyi Minisztérium, év nélkül, 23. és 39. Összehasonlításul: 2008-ban egyedül Szegeden 34 a fogorvosi körzetek száma.

[50] SZVT VB jkv. 1962. szept. 18.

[51] SZVT VB jkv. 1979. jan. 18. és TÖRÖK JUDIT 1986. 68.

[52] SZVT VB jkv. 1951. szept. 20. és 1974. okt. 10.

[53] Közli: VDCSMMT 1945–1948. 524–625.

már ennek a kétszerese, 1975-ben pedig számuk meghaladta a 60-at.[54] 1959-ig az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem nagy részét a területi védőnők végezték családlátogatás keretében.[55]

1953-tól kötelező volt terhes-tanácsadáson megjelenni (1004/1953 MT rend.) a 400 forintos kelengyeutalványt és a magasabb anyasági táppénzt ehhez kötötték. 1955-től tanácsadáson történt a védőoltások beadása is.[56] Az anya- és gyermekvédelmi szolgálatot 1958-ban 9 tanácsadóban látták el, ahol hetente kétszer gyermekrendelést, egyszer pedig tanácsadást tartottak.[57] 1965 januárjától átszervezték a terhes-tanácsadó hálózatot, hogy csökkentsék a rendelők túlzsúfoltságát.[58]

A védőnőknek az abortusz elleni hadjáratban kiemelkedően fontos szerepet szántak. A városi egészségügyi osztály jelentésében olvashatjuk: „A magzatelhajtás megakadályozása végett a vetélési eseteket feltérképezzük, és azokon a területeken, ahol az adatgyűjtés bűnös beavatkozás gyanúját sejti, területileg illetékes védőnőkkel góckutatást végzünk. Április és május folyamán 30 eset kivizsgálását végezték a védőnők. E tárgyban kapcsolatot tartunk a rendőrséggel."[59] 1956 után a liberálisabb jogi szabályozás és eljárás hozzájárult ahhoz, hogy ugrásszerűen megnőtt a terhesség-megszakítások száma. 1957-ben Szegeden 1535 kérelmet nyújtottak be az abortusz-bizottsághoz, 1960-ban 2274 ügyet tárgyaltak. A terhesség-megszakítást kérők 52-53 százalékának egy, vagy egyetlen gyermeke sem volt.[60]

1969-ben felmérés készült az egészségügyi „középkáderek" anyagi-szociális helyzetéről. A vizsgálatba bevont 47 védőnő havi átlagfizetése 1423 Ft-ot tett ki, ami ugyan több, mint a szakképzet asszisztensek 1128 forintos fizetése, de nem érte el a szakmunkások keresetét.[61]

Az egészségügyi anya-, csecsemő- és gyermekvédelem az 1980-as években az alábbi szervezeti elemekből állt:

Szülészeti klinika és a kórház nőgyógyászati osztálya
6 szakorvosi körzet
6 családtervezési tanácsadó és genetikai tanácsadó
61 védőnői körzet [62]

Az anya- és csecsemővédelmi szolgálathoz tartozott az *anyatej-gyűjtő állomás*. 1953-ban kezdődött a Szegedi Anyatej-gyűjtő Állomás építése a

[54] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955 160.; SZVT VB jkv. 1962. szept. 18. és TÖRÖK JUDIT 1986.

[55] SZVT VB jkv. 1962. szept. 18.

[56] SZVT VB jkv. 1962. szept. 18.

[57] SZVT VB jkv. 1958. dec. 30.

[58] SZVT VB jkv. 1966. ápr. 12.

[59] SZVT VB jkv. 1953. jún. 11.

[60] SZVT VB jkv. 1961. dec. 27.

[61] SZVT VB jkv. 1969. ápr. 22.

[62] SZVT VB jkv. 1981. dec. 3.

Párizsi körúton.[63] 1957-ben a betervezett napi 11 liter helyett csak 7,1 litert sikerült begyűjteni, megjegyzendő az előző évben mindössze 1,9 liter volt a napi átlag.[64] 1957-ben és 1958-ban a liberálisabb abortuszrendelet miatt kevesebb gyermek született, ezért a begyűjtött anyatej mennyisége csökkent.[65]

5. SZAKELLÁTÁS

A második világháborútól a rendszerváltoztatásig terjedő időszakban a szakellátás két alapvető formája alakult ki: a szakrendelő-intézetekben és a szakgondozókban történő járóbeteg-, valamint a kórházi fekvőbeteg-ellátás. A szakellátások az alapellátással többé-kevésbé összehangoltan képezték az alapelvekben megfogalmazott egységes egészségügyi ellátást. A szegedi is ebben a sémában írható le. A fenntartók sokfélesége és az intézményi érdekek azonban még jobban összekuszálták az egyébként is bonyolult, nehezen áttekinthető rendszert.

JÁRÓBETEG-ELLÁTÁS, RENDELŐINTÉZETEK

A szegedi járóbeteg-ellátás legnagyobb intézménye az OTI-, illetve annak államosítása után az SZTK-rendelőintézet, amelyet később, mikor a hetvenes évek elején a másik rendelőintézet is felépült, a „nagy SZTK"-nak hívott Szeged lakossága. A rendelőintézetet az 1950-es évek első felében Gergely Győző főorvos irányította. 1953-ban a városi egészségügyi osztály tanács vb eléterjesztett anyaga kritikus megállapításokat tett a rendelőintézeti ellátásra vonatkozóan: „A gyógyító megelőző betegellátásban a legnagyobb hiányosság, hogy a rendelőintézet szakrendelései túlzsúfoltak, és különösen sok panasz merült fel a szemészeti és fogászati rendelésen a hosszú várakozási idő miatt."[66] A zsúfoltság és a hosszú várakozási idő a következő években sem szűnt meg. 1956-ban felmerült annak szükségessége, hogy a napi 320 szakorvosi órában 82 szakorvossal működő intézményből költöztessék ki az SZTK irodáit, ezzel bővítve a gyógyítás szolgálatában álló területet.[67] 1958-ban a tanács vb elé terjesztett anyag szerint a rendelőintézetben napi 337 órában folyik szakorvosi rendelés, évi forgalmuk 945 135 kezelés. A forgalom az előző években tízszeresére nőtt, a kubatúra azonban nem változott.[68]

[63] SZVT VB jkv. 1953. aug. 21.
[64] SZVT VB jkv. 1957. júl. 30.
[65] SZVT VB jkv. 1958. dec. 30.
[66] SZVT VB jkv. 1953. dec. 10.
[67] SZVT VB jkv. 1956. aug. 28.
[68] SZVT VB jkv. 1958. febr. 25.

6. sz. melléklet
1. sz. ábra

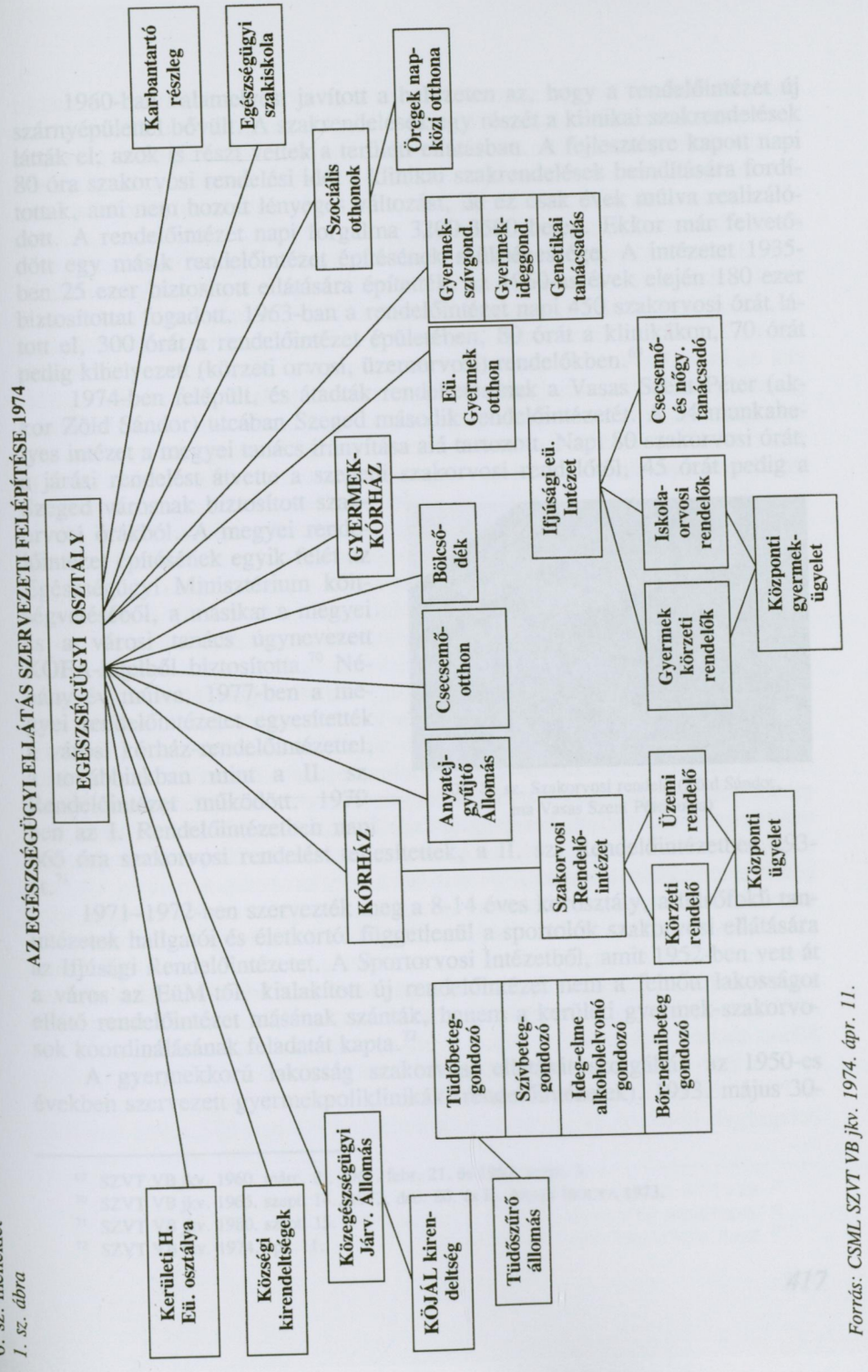

Forrás: CSML SZVT VB jkv. 1974. ápr. 11.

1960-ban valamelyest javított a helyzeten az, hogy a rendelőintézet új szárnyépülettel bővült. A szakrendelések egy részét a klinikai szakrendelések látták el, azok is részt vettek a területi ellátásban. A fejlesztésre kapott napi 80 óra szakorvosi rendelési időt a klinikai szakrendelések beindítására fordítottak, ami nem hozott lényeges változást, de ez csak évek múlva realizálódott. A rendelőintézet napi forgalma 3200-3500 beteg. Ekkor már felvetődött egy másik rendelőintézet építésének szükségessége. A intézetet 1935-ben 25 ezer biztosított ellátására építették, az 1960-as évek elején 180 ezer biztosítottat fogadott. 1963-ban a rendelőintézet napi 450 szakorvosi órát látott el, 300 órát a rendelőintézet épületében, 80 órát a klinikákon, 70 órát pedig kihelyezett (körzeti orvosi, üzemorvosi) rendelőkben.[69]

1974-ben felépült, és átadták rendeltetésének a Vasas Szent Péter (akkor Zöld Sándor) utcában Szeged második rendelőintézetét. A 34 munkahelyes intézet a megyei tanács irányítása alá tartozott. Napi 80 szakorvosi órát, a járási rendelést átvette a szegedi szakorvosi rendelőtől, 45 órát pedig a Szeged városnak biztosított szakorvosi órákból. A megyei rendelőintézet építésének egyik felét az Egészségügyi Minisztérium költségvetéséből, a másikat a megyei és a városi tanács úgynevezett KÖFA-hitelből biztosította.[70] Néhány év múlva, 1977-ben a megyei rendelőintézetet egyesítették a városi kórház-rendelőintézettel, a továbbiakban mint a II. sz. Rendelőintézet működött. 1979-ben az I. Rendelőintézetben napi 465 óra szakorvosi rendelést teljesítettek, a II. sz. Rendelőintézetben 293-at.[71]

106. II. sz. Szakorvosi rendelő (Zöld Sándor, ma Vasas Szent Péter utca)

1971–1972-ben szervezték meg a 8-14 éves korosztály, a felsőfokú tanintézetek hallgatói és életkortól függetlenül a sportolók szakorvosi ellátására az Ifjúsági Rendelőintézetet. A Sportorvosi Intézetből, amit 1952-ben vett át a város az EüM-től, kialakított új rendelőintézet nem a felnőtt lakosságot ellátó rendelőintézet másának szánták, hanem a kerületi gyermek-szakorvosok koordinálásának feladatát kapta.[72]

A gyermekkorú lakosság szakorvosi ellátását szolgálták az 1950-es években szervezett gyermekpoliklinikák (rendelőintézetek). 1953. május 30-

[69] SZVT VB jkv. 1960. márc. 8., 1961. febr. 21. és 1963. szept. 3.
[70] SZVT VB jkv. 1965. szept. 14., 1973. dec. 20. és H. ARADI IBOLYA 1973.
[71] SZVT VB jkv. 1980. szept. 15.
[72] SZVT VB jkv. 1974. ápr. 11.

án nyílt meg poliklinika a Kossuth Lajos sugárút 31. szám alatt. Kezdetben csak tanácsadást tartottak a poliklinikán, később tervezték a fogászati és más szakrendelések indítását, valamint innen szándékoztak kiépíteni a körzeti gyermekgyógyászati ellátást.[73] Poliklinika működött az újszegedi gyermekkórházban is. A poliklinika rendszert a későbbi években felváltotta a gyermekkórház-rendelőintézet intézmény.

A vasutas dolgozók szakorvosi ellátását külön rendelőintézet végezte, amely nem tartozott tanácsi irányítás alá. 1950-ben a szolnoki, szombathelyi és miskolci MÁV-rendelőintézetekhez hasonlóan Szegeden szintén létrehozták a MÁV-Rendelőintézetet. A rendelő a Szegedi Vasútigazgatóság Igazgatási és Jogi Osztályához tartozott, élén az igazgató főorvos állt. 1972-től regionális hatáskörű területi egészségügyi központot (TEK) hoztak létre. 1978-ban épült fel az intézmény új épülete, amelyben az üzemorvosi hálózat és a szakrendelők kaptak helyet. A szakorvosi rendelőben napi 196 órában rendeltek a szakorvosok.[74]

A szegedi vasútegészségügyi szolgálatot Beretzk Péter, a város egyik legismertebb polgára, ornitológus irányította. Az ő munkáját Zápori Dezső folytatta 1951 és 1967 között.

SZAKGONDOZÓK

A vizsgált korszakban az egészségügyi ellátás legmagasabb formájának a gondozást tekintették, amely fogalom alatt a megbetegedés megelőzését, illetve a betegségek rosszabbodásának megelőzését értették. A gondozási módszerrel az egészséges és a beteg ember egyaránt folyamatos orvosi felügyelet alatt áll. Szakgondozó intézmények kiemelten jelentősnek minősített, népbetegségnek számító betegségek kezelésére és megelőzésére jöttek létre nagyobb városokban, köztük Szegeden. A szakgondozók szakmailag országos központokhoz tartoztak, igazgatásukat illetően pedig a megyei, vagy a városi tanácshoz.

Közvetlenül a háborút követően, 1945-ben a városi tiszti főorvos jelentése szerint a tüdőbeteg-gondozó és a nemibeteg-gondozó elismerésre méltóan működött. A városi OTI tüdőbeteg-gondozóban 1299 beteg nyert ellátást. 1947-ben a tüdő- és nemibeteg-gondozóban megjelent 3713 személy közül 576-ot találtak betegnek.[75]

A Bőr- és Nemibeteg-gondozó Intézetet a háború utáni években a Bőr- és Nemikórtani Klinikán helyezték el. 1951-ben rendelet jelent meg a nemi betegségek kötelező és ingyenes kezeléséről. 1947-ben 552, 1948-ban 395,

[73] SZVT VB ülései jkv. 1953. jún. 11.
[74] TARI ENDRE 1989. Kézirat.
[75] Közli: VDCSMMT 1945–1948. 462. és 525.

1949-ben 461, 1952-ben 198 friss fertőző beteget kezeltek.[76] A nemibeteg-gondozót 1956 januárjától a megyei tanácstól átvette a városi tanács.[77] Az intézetet az 1950-es években Tekulics Jenő vezette, az 1970-es években Zlatarov Sztojcsó, akit 1980-tól 1985-ig Traub Alfrédné Bíró Aranka követett az intézet élén. A gondozottak száma az 1976. évi 612-ről, 1980-ban 298-ra csökkent. A rendelés az 1970-es években 50 szakorvosi órában történt.[78] A rendelőintézet a Bőrgyógyászati Klinikáról a Honvéd téri épületbe költözött, ahol rossz körülmények között dolgozott évtizedekig, majd 1989-ben az épület életveszélyessé nyilvánítása és lebontása után a rendelőintézetbe költözött, 1995-ben pedig a Tüdőszűrő korszerű Kálvin téri épületében kapott helyet.

A másik, már a világháború előtt is ismert gondozó intézet a tébécés betegeket látta el, és szolgálta e népbetegség megelőzését. A háború utáni évtizedben a tbc megbetegedések és a halálozás radikális csökkenésével a tbc-gondozók feladata mindinkább az egyéb tüdőbetegségek felderítése, kezelése és megelőzése lett, tüdőgondozóvá alakultak át.

A Tbc Gondozó Intézet Szegeden a Rákóczi tér – Mérey utcai saroképületben működött a kórház tüdőosztályával együtt. Itt végezték a szűrővizsgálatokat is. 1954-ben a városi tanács egészségügyi osztálya javasolta a Nagy László főorvos irányította intézmény áthelyezését a kórház Kossuth Lajos sugárúton építendő kétemeletes épületébe, a gondozó és tüdőosztály helyén pedig a tervezett II. sz. Rendelőintézet kapott volna helyet.[79]

A Csongrád Megyei Tanáccsal történt megállapodás alapján 1957. április 1-től a hol tbc-gondozóként, hol pedig tüdőgondozóként emlegetett intézmény a megyétől átkerült a városhoz.[80] A növekvő forgalom miatti zsúfoltságon és kedvezőtlen épületi adottságokon azonban ez nem változtatott. Csak 1962-ben fordult jobbra a helyzet, amikor a Vidra utca és Kálvin tér sarkán felépült az új szűrőállomás. Ez lett az országban az első erre a célra tervezett és épített állomás.[81]

Az id. Kováts Ferenc által az 1920-as évek végén létrehozott városi tüdőbeteg-gondozót a világháborút követő évtizedekben hosszabb-rövidebb ideig vezették: Nagy László, Rózsa József, Budai Margit, Milassin Gyula és Varga Julianna.

Az 1977–1978-as integráció során a szegedi tüdőgondozó kimaradt az egységes intézményhálózatból, mert Csongrád Megye Tanácsának tervei szerint a megyéhez tartozó Deszki Tüdőgyógyintézet átvenné. A deszki intéz-

[76] SZVT VB jkv. 1953. jan. 8.
[77] SZVT VB jkv. 1955. nov. 22.
[78] SZVT VB jkv. 1980. szept. 25. és 1981. ápr. 9.
[79] SZVT VB jkv. 1954. jún. 17.
[80] SZVT VB jkv. 1955. nov. 22. és 1957. júl. 30.
[81] SZVT VB jkv. 1963. febr. 19.

mény 1980-ban 141 ágyas pavilonnal bővült, így 1981-től befogadta a szegedi tüdőgondozót.[82]

A gondozó által nyilvántartott tébécés betegek száma a második világháború előtti és az 1950-es évek eleji megbetegedési adatokhoz képest rendkívüli mértékben csökkent, noha mint veszély Szegeden és környékén sem szűnt meg teljesen. 1955-ben a szegedi tüdőgondozó 2045 tébécés beteget tartott nyilván, 1965-re számuk 1034-re csökkent, 1980-ban 391 beteget tartottak nyilván.[83]

1956. február 1-én kezdte meg munkáját az idegklinika alagsorában, vidéken elsőként a gyermekpszichiátriai ambulancia, amely alapját képezte egy évvel később létrejött Gyermek- és Ifjúsági Ideggondozó és Lélektani Intézetnek. 1958-tól a Széchenyi tér 11. sz. épület földszintjén dolgoztak 3 kis helyiségben ideiglenesnek szánt, de tartóssá váló, a feladatnak meg nem felelő, méltatlan körülmények között. Az intézetet 20 éven át, 1975-ig Bácskai Jánosné Várkonyi Mária vezette. 1976-tól 1989-ig Farkasinszky Teréz állt az intézet élén, aki e szakterület kiemelkedő szaktekintélye volt. Az intézetben széleskörű mentálhigiénés megelőző munkát végeztek, szűrővizsgálatokat tartottak, szakértői feladatokat láttak el. Az 1970-es évek közepén sokasodtak az alkoholizmus, a családok felbomlása miatti traumák, gyakoribbá vált az iskolai neurózis, a kábítószer fogyasztás, gyarapodott az öngyilkossági kísérletek száma. Mindez újabb és újabb feladatokat hárított az intézetre. A sokasodó problémákat a növekvő lakosságszám mellett is jelzik a gondozó betegforgalmának adatai:[84]

1956–57	1960	1970	1980	1985
1661	6750	6966	8357	11217

Az ifjúsági ideggondozóban 1982-ben 3 orvos, egy pszichiáter, egy logopédus, 2 asszisztens, egy szociális gondozó és egy takarító dolgozott. A következő öt évben 17 főre szerették volna emelni a létszámot.[85] Az 1980-as évek közepén a szegedi Ifjúsági Ideggondozó és Lélektani Intézet kidolgozta a narkomán fiatalok egészségügyi ellátásának modelljét: drogambulancia, elvonó osztály, rehabilitációs intézet.[86] A drogambulanciát mint az intézet új részlegét 1987. március 1-én nyitották meg. Már az első évben közel 12 ezer gondozott beteget számláltak.[87]

[82] SZVT VB jkv. 1980. dec. 4.

[83] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. Szeged, 1956.; DUDÁS BÉLA 1968. 4. és SZVT VB jkv. 1981. ápr. 9.

[84] FARKASINSZKY T.–VETRÓ Á.–SZILÁRD J. 2001. 200. és KALOCSAI KATALIN 1986.

[85] SZVT VB jkv. 1982. júl. 3.

[86] SZVT VB jkv. 1986. júl. 10.

[87] SZVT VB jkv. 1988. febr. 11.

A gyermekkori szív- és érrendszeri betegségek gondozó intézete 1957-ben létesült Szegeden, ideiglenesen a Sportorvosi Intézetben helyezték el.[88]

A második világháborút követő évtizedekben egyre súlyosabb egészségügyi gondot jelentett a daganatos megbetegedések és halálozások számának gyors növekedése. A rákszűrés Szegeden már 1949-ben megkezdődött. A Csongrád Megyei Onkológiai Gondozó Intézetben 1957-től egy orvos csak a szegedi betegeket kezelte napi három órában. 1958-ban a nyilvántartott betegek száma 870. 1960-tól 1964-ig a szegedi gondozóban 36 ezren jelentek meg, 194 új beteget szűrtek ki. A betegek kezelésében a kórház és a klinika osztályai szorosan együttműködtek.[89]

6. FEKVŐBETEG-ELLÁTÁS

A front átvonulása után Szegeden négy nagyobb fekvőbeteg intézmény volt: a városi közkórház és a gyermekkórház a Kossuth Lajos sugárúton, az egyetemhez tartozó klinikák, valamint a honvédkórház (egykori honvéd- és csapatkórház) a Kálvária sugárúton. Mind a négy egészségügyi intézményben alapvető gondokkal küszködtek: nem volt elegendő orvos és ápoló, alapvető gyógyszerek hiányoztak és az élelmezést csak nagy nehézségek árán tudták biztosítani.

A kórházban Debre Péter kórházigazgató-főorvos javaslatára a „szegedi kórházi bizottság" felemelte a közös kórtermi ápolási- és az anyatej térítési díjat, valamint a véradásért fizetett díjat, hogy a gyógyítás költségeit fedezni lehessen.[90] Országos felmérés szerint 1949 szeptemberére a közkórház betegeinek és személyzetének étkeztetésében már csak kisebb hiányosságok tapasztalhatók néhány tápanyagcsoportban, hasonló a helyzet a hódmezővásárhelyi és a makói kórházban is, a szentesi kórház élelmezését azonban jónak minősítették.[91]

A háború előtt a fekvőbeteg intézmények ápolási tevékenységében kiemelkedően fontos szerepet töltöttek be a szerzetesnők. 1931-től dolgoztak a szegedi kórházban az Annunciata (Gyümölcsoltó Boldogasszony Szolgálói) női szerzetesrend tagjai, akik 1944 után is a helyükön maradtak. 1947-ben tizenhatan vettek részt a betegápolásban. 1945-ben szakképzettség megszerzésére kötelezték őket. 1950 májusában az annunciáta nővéreket eltávolították rendházukból, augusztusban pedig a többi szerzetesrenddel együtt feloszlatták a rendet. A nővérek többsége világi ápolónőként dolgozott tovább a

[88] SZVT VB jkv. 1958. jún. 17.

[89] SZVT VB jkv. 1958. júl. 17. és 1965. márc. 16.

[90] Közli: VDCSMMT 1945–1948. 466–467.

[91] RESOFSZKI PÁL 1950. 41–45.

kórházban.[92] 1950-ig az egyetemi klinikákon is dolgoztak szerzetes nővérek. 1945 márciusában visszatértek a sebészeti klinikára a front elől elmenekült szatmári irgalmas nővérek, akik mint műtősnő, röntgen-asszisztens és ápolónő voltak alkalmazásban.[93] A belklinikán a „megváltós nővérek" (Isteni Megváltó Leányai) végeztek ápoló munkát, 1947-ben 28 nővér dolgozott a klinikán.[94]

Közvetlenül a háborút követő években a többi fekvőbeteg-ellátó intézményhez hasonlóan az egyetemi klinikák is nélkülözték a folyamatos munkájukhoz szükséges alapvető feltételeket. Erről tanúskodik az egyetem tanárainak a város vezetőihez eljuttatott feljegyzése:

„A klinikák működése akkor sem szünetelt, amikor a legjobban dúlt a harc Szeged körül. Annak ellenére, hogy összezsúfoltan működnek, beteglétszámuk még ma is 270, és ezek között nagyon kevés a fizető beteg. Az ápolási díjakból jelenleg mindössze 8-10 000 pengő folyik be havonként, pedig a betegek után a bevételnek el kellene érnie a 70 000 pengőt. Az ambulanciákon 5-600 kezelés történik. Az egyetem tehát óriási anyagi áldozatot vállalt magára, de szívesen tette, mert az a gondolat vezérli, hogy most és így kell viszonoznia azt az áldozatkészséget, amelyet a város népe tanúsított az egyetemi építkezések alakalmával."[95] A harci cselekmények idején csak a Tisza-parti Gyermekklinikát érte súlyos csapás, a vasúti hídra szánt bombák lerombolták a klinika épületét. A klinika a városi gyermekkórházba kényszerült, amíg az épületet újjáépítették. A klinikákról a háború alatt sok orvos és a gyógyító tevékenységben közreműködő alkalmazott távozott kényszerűségből vagy önként. A klinikai ágyak jelentős részét katonai célokra vették igénybe, mely alól csak 1945 áprilisában szabadultak fel.[96]

A Kossuth Lajos sugárúti *városi közkórház* 1950-ben városi tanácsi irányítás alá került. 1952-ben az egységes betegellátás célkitűzésétől vezérelve az államosított szakorvosi rendelőintézetet és a kiépülő körzeti orvosi hálózatot a kórházhoz csatolták. A kórház helyzetét azonban a szervezeti változások csak kis mértékben befolyásolták, mert az integráció inkább formális volt, a gyógyító munka folyamatát alig érintette. Alapvető fordulatot a Kálvária sugárúti honvédkórháznak a városi kórházzal való egyesítése hozott. Az épületben eddig hiányzó, vagy szűkös körülmények között működő osztályok felállítását tervezték: szülészeti, gyermekgyógyászati, ideggyógyászati, traumatológiai és fertőző májgyulladásos osztály szerepelt a tervekben.

[92] DUDÁS BÉLA 1984. 1–3. sz.
[93] PÁL JÓZSEF 1999. 498 és 914.
[94] PÁL JÓZSEF 2004.
[95] A szegedi egyetem saját erejéből tartja fenn önmagát... DM, 1945. febr. 18. VDCSMMT 1944–1945. 676.
[96] SZABÓ TIBOR kézirat 50.

Az engedélyezett kórházi ágyak száma 270-ről 605-re bővült.[97] Számuk azonban csak fokozatosan növekedett, 1956-ban 519-et tett ki.[98]

1954. január 18-án alakult meg 25 ággyal a traumatológiai osztály 2 orvossal, egy műtősnővel, öt osztályos nővérrel, egy beteghordóval és egy éjszakás nővérrel. Az első évben már 800 beteget kezeltek. A körülményeket a személyi ellátottság mellett az is jellemezte, hogy 1963-ig felszerelés hiányában az osztályon nem tudtak altatni.[99]

A kórház személyzeti munkájában is érzékelték a politikai rendszerben, a vezetési módszerekben történt fordulatot. Csak egy példa a korai 1950-es évekből: az egyik kórházi osztály élére a városi tanács vb által javasolt főorvos kinevezésével a kórházi osztály nem értett egyet, azzal az indokkal, hogy az illető „politikailag szintén nem mondható jónak, mert már 3 éve, 700 holdat bérlő kulák lányával él együtt."[100]

Az 1950-es és az 1960-as évek első felében a kórháznak komoly gondot okoztak a behajthatatlan ápolási díjak. Egyrészt a társadalombiztosítás nem terjedt ki minden lakosra, másrészt a biztosítottak 30 napig kaptak térítésmentes ellátást a kórházban, azután napi 65 forint ápolási díjat kértek, amit sokan, különösen a nyugdíjasok, nem tudtak kifizetni. 1956. január 1-én 598 900 Ft, egy évvel később már 1 307 221 Ft a hátralék a kórházban. Időnként el kellet engedni a tartozás egy részét, vagy meghatározott esetekben törölni. Az EüM 60.767/1965. Eü. M. sz. rendelete szerint törölni kellett az 1955 szeptembere előtt előírt, valamint az 1961. január előtti gümőkóros ápoltak tartozásait, és a heveny fertőző betegségben szenvedők 1958. november 16. előtti tarozásait.[101]

Az 1956 nyarán engedélyezett gyermek fertőzőosztályt, létszám-engedély elmaradása miatt, 1957 első felében sem tudták beindítani.[102]

1955-ben a kórház és a klinikák egyezményt kötöttek, hogy kórházi osztályok és a klinikák egymást váltva tartanak felvételi ügyeletet.[103]

Az 1960-as évek elején a kórházi ágyak száma 580-t, a gyermekkórház ágyszáma 100-at tett ki, a klinikákon 1159 ágyon gyógyítottak. Az egyetemi klinikákon azonban a betegek több, mint fele nem szegedi lakos volt. A szegediek ellátásában tehát a kórház és a klinikák nagyjából azonos arányban vették ki részüket.[104] A fekvőbeteg-intézmények közös gondjaként merült fel az ideg- és elmebetegek, a reumások és az ortopédiai betegek megfelelő ellátása. Bővíteni kellett volna a szűrővizsgálatokat, különösen a rákszűrést. Az

[97] SZVT VB jkv. 1953. dec. 10. és 1954. jún. 17.
[98] SZVT VB jkv. 1956. aug. 28.
[99] RÓZSA JÁNOS 1976.
[100] SZVT VB jkv. 1954. jún. 17.
[101] SZVT VB jkv. 1957. okt. 8. és 1965. jún. 22.
[102] SZVT VB jkv. 1957. júl. 30.
[103] SZVT VB jkv. 1958. jún. 17.
[104] SZVT VB jkv. 1961. febr. 21.

alkoholbetegek számának gyors emelkedése is az ideg-elme gyógyászat fejlesztését sürgeti.[105] Minisztériumi vizsgálat szerint Szeged gyógyintézeti ellátottsága „általában jónak mondható", eléri vagy megközelíti az előírt ellátottsági normákat.[106]

107. II. sz. Kórház ideg- és elmeosztály épülete

Az 1970-es években felépült a II-es Kórház udvarában az egyik ötéves tervről a másikra húzódó, először 90, majd 150 ágyra tervezett ideg-elme pavilon. Az 1975-ben átadott épület lehetővé tette az ágyszámok 600-ról 750-re emelését.[107] 1972-ben megszűnt a kórházi tüdőosztály, s helyette 1973. január 15-én a Mérey, illetve a Török utcában megnyílt a III. sz. belgyógyászat. 1979-ben megszüntették a kórház gyermekosztályát, az ellátási feladatot az újszegedi gyermekkórház vette át.[108]

Az 1970-es években a városi tanács illetékes osztálya a kórházban vezetési és gazdálkodási problémákat tárt fel. A város elégedetlen volt a kórházi munkával. Bűnvádi eljárás is indult gazdálkodási hiányosságok miatt. Ennek oka, igazságtartalma ma már elég nehezen deríthető fel. A vezetési válság végül az új igazgató kinevezésével hosszabb időre lekerült a napirendről.[109]

1980-ban a városi kórház három telephelyen működött. A legtöbb kórházi osztály a Kálvária (akkor még Tolbuhin) sugárúton kapott helyet:

Belgyógyászat	120 ágy
Sebészeti osztály	60 ágy
Traumatológia	50 ágy
Fül-orr-gége osztály	20 ágy
Szülészet-nőgyógyászat	70 ágy
Onkológia (nőgyógyászati onkológia)	10 ágy
Intenzív és anaestheziológiai osztály	10 ágy
Urológiai osztály	43 ágy
Idegelme osztály	155 ágy

A Kossuth Lajos sugárúton az alábbi egységeket találjuk:

Krónikus belosztály	54 ágy

(A Mérey utcából ide költözött a III-as belosztály!)

[105] DM, 1965. szept. 16.
[106] SZVT VB jkv. 1966. ápr. 12.
[107] SZVT VB jkv. 1970. okt. 6., 1971. dec. 7. és 1979. jan. 18.
[108] SALGÓ LÁSZLÓ. www.szegedkorhaz.hu
[109] SZVT VB jkv. 1972. okt. 19. és nov. 2.

Ideg C osztály	35 ágy
Reumatológiai osztály	26 ágy
Sugárterápiás osztály	8 ágy

A Pulz utcai telephelyen egyetlen osztály, a fertőző osztály található 70 ágy férőhellyel.[110]

1981-ben megkezdődhetett a munka a kórház Kálvária (Tolbuhin) sugárúti 200 ágyas új pavilonjában, amelyet Schultheisz Emil egészségügyi miniszter jelenlétében adtak át rendeltetésének. „A monolit beton fogadószintből és öt emeletből álló épületben szintenként 40 ágyas ápolási egységek találhatók."[111] A beruházás értéke meghaladta a 63 millió forintot. A kórházi ágyak száma az 1980-as években tovább emelkedett: 1980-ban 731, 1985-ben már 817 az engedélyezett ágyak száma, a 100 ágyra jutó orvosok átlagszáma 12,4-ről 14,2-re emelkedett. Az ágykihasználási mutató 80-86%-os.[112]

A kórház igazgatóinak névsora

1945, 1946	Debre Péter	1963–1967	Berkes Pál
1949–1957	Molnár Pál	1967–1972	Bódis Lajos
1957	Szabó Dénes	1972–1979	Bogáts László
1957–1963	Nagy László	1980–1991	Bánfalvi Géza

Szeged másik városi törvényhatósági, majd tanácsi fenntartású fekvőbeteg-intézménye az 1900-as évek elején létrehozott *gyermekkórház* (Szegény Városi Gyermekkórház) a Kossuth Lajos sugárút 35. szám alatti földszintes épületben. 1944-ben a lebombázott gyermekklinika ismét a gyermekkórház épületébe költözött, mint a Kolozsvárról való áttelepüléskor. Az intézmény vezetője, Török Gábor megbízott tanszékvezetőként tevékenykedett, és felelős volt a gyermekek egészségügyi ellátásáért 1947-ig, a gyermekklinika épületének újjáépítéséig. A két beosztott orvossal, 7 nővérrel, 54 ágyon tovább tevékenykedő Gyermekkórház 1952-ben egyesült az újszegedi Csanádi utcában már évtizedek óta gyógyítással és ápolással is foglalkozó Gyermekmenhely-

108. Odesszai delegáció az újszegedi gyermekkórházban, az 1960-as évek vége

[110] SZVT VB jkv. 1980. szept. 25.
[111] B. GY. 1981.
[112] TÖRÖK JUDIT 1986. 69.

lyel. Ettől kezdve a két korábbi intézmény mint városi gyermekkórház működött a menhely gyermekkórház feladatainak sokkal jobban megfelelő épületében.[113] Az új gyermekbeteg-ellátó intézményben 100 ágy állt a gyógyító tevékenység rendelkezésére.

Az egyesüléstől 1958-ig Reisz Elek vezette a kórházat, amely inkább szociális gyermekvédelmi, mint egészségügyi feladatokat látott el. Szabó Miklós igazgató főorvos irányítása alatt a gyógyító tevékenység új lehetőséggel bővült a gyermek fül-orr-gégészet létrehozásával. Őt 1964-ben Szórádi István követte az igazgatói székben. Igazgatása alatt fejeződött be az intézmény betegellátás szolgálatába állítása. Megszervezték a csecsemő és gyermek belosztályt. Bővültek a kórház feladatai az integrált gyermekellátás területén. 1977-ben Pataki Lajos címzetes egyetemi tanár vette át a Gyermekkórház vezetését, aki két évig még a Városi Kórház gyermekosztályát is vezette. 1979-ben a kórház gyermekosztálya beolvadt a gyermekkórházba, helyileg is átköltözött. 1990-ig kialakították a fekvőbeteg ellátó osztályok hosszú ideig jól funkcionáló struktúráját:

A osztály: Általános csecsemő- és gyermekosztály (diabetes profil) 29 ágy
B osztály: Általános csecsemő- és gyermekosztály (pulmonológiai profil) 25 ágy
C osztály: Koraszülött és intenzív profil 30 ágy
D osztály: Gyermek fül-orr-gégészet 20 ágy[114]

1990-ben az ország valamennyi kórházának igazgatói állására pályázatot írtak ki. A gyermekkórház igazgatói székébe is új ember került.

A fekvőbeteg-ellátás legnagyobb szegedi intézményét, legmagasabb szakmai szintjét az *egyetemi klinikák* alkották. A klinikák oktatási kötelezettségeik, országos és regionális gyógyítási feladatok ellátása és a magas szintű tudományos kutató munka mellett részt vettek a területi ellátásban is, Szeged város és a szegedi járás lakossága járóbeteg- és fekvőbeteg-ellátásának jelentős része a klinikákra hárult. Ez sajátos helyzetet hozott létre, mert a klinikák nem tartoztak a városi tanács közvetlen irányítása és felügyelete alá. Az irányításból adódó problémákat együttműködési szerződésekkel, megállapodásokkal pótolták. Csongrád megyei modellnek nevezték azt a különleges helyzetet, hogy a szentesi kórház megyei jellegének megszüntetése után, 1974-től a klinikák professzorai lettek az adott szakterület megyei főorvosai.

A háború után hét alapszakmának számító szakterületen (belgyógyászat, sebészet, szülészet, bőrgyógyászat, szemészet, ideg-elmekórtan és gyermekgyógyászat) gyógyított egyetemi klinika.

A klinikák négy évtizedes fejlődésének legszembetűnőbb mutatója az új klinikai egységek számának növekedése, ami alapvetően az orvostudomány

[113] TEKULICS P.–ROMÁN F. 2003. 4.
[114] TEKULICS P.–ROMÁN F. 2003. 5–7.

fejlődésének következtében történt. Új klinika létrejöttének egyik formája a meglévő klinika mellett II. sz. klinikák alapítása új profillal. 1950-ben létrehozták a II. sz. Belgyógyászati Klinikát, és megszüntették a Belgyógyászati Diagnosztikai Klinikát. 1951-ben alapították a II. sz. Sebészeti Klinikát, amely 1984-től átalakult Idegsebészeti Klinikává. 1963 és 1973 között önálló klinika volt a II. sz. Fog- és Szájbeteg Klinika Tóth Károly professzor igazgatása alatt. A következőkben a két fogászati klinika egyesült, ami kivételnek számított ebben a folyamatban. A klinikaképződés másik útja a klinikai osztályok önállósodása vagy feladataiban és nevében is új klinika létrehozása. 1949-ben megalakult a Fog- és Szájbeteg Klinika. 1959-ben hozták létre a Röntgen Klinikát, amely 1980-tól Radiológiai Klinika néven működik. A Fül-Orr-Gége Klinika alapításának éve: 1960. 1989-ben létesült az Ortopédiai Klinika, 1990-ben pedig a Traumatológiai Klinika.[115]

A hiányzó szakmai területek pótlására, oktatási és tudományos feladatok ellátására az egyetem két esetben úgy hozott létre önálló klinikai szervezeti egységet, hogy más fekvőbeteg-intézményben létesített tanszéket. 1984-ben a városi kórház urológiai osztálya egyetemi tanszék lett Scultéty Sándor vezetésével. 1989-ben a megyei tanács irányítása alatt álló deszki tüdőgyógyászati intézményben létesült az egyetem tüdőgyógyászati tanszéke, amelyet Kraszkó Pál vezetett.[116]

A klinikákból kiváló, önállósodó szervezeti egységek egy része mint önálló osztály folytatta megújult tevékenységét. 1976-ban hozták létre az Endokrinológiai Önálló Osztályt és a Belgyógyászati Intenzív Osztályt. Az első László Ferenc, a másik Sági István személyéhez kötődik. 1982-ben kezdte önálló működését Kovács Gábor professzor irányításával a Szívsebészeti Önálló Osztály, amely már az 1960-as években szép sikereket ért el például a szívbillentyűk pótlásában.[117]

1982-ben kezdte meg önálló szervezeti egységként tevékenységét az Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Intézet, amely a különböző klinikákon dolgozó szakemberek egyesítésével létesült.[118]

1976-ban két központi laboratóriumot hozott létre az Orvostudományi Egyetem: a Központi Izotópdiagnosztikai és a Központi Mikrobiológiai Laboratóriumot. 1980-ban létesült a Központi Kémiai Laboratórium. Addig a laboratóriumokban folytatott tevékenység más egyetemi szervezeti egységek keretében történt.[119]

Az orvostudomány előrehaladásával, az új szakmai kihívásokkal úgy igyekezett lépést tartani az egyetem, hogy a klinikákon belül úgynevezett

[115] SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH (1921–1996).
[116] SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH (1921–1996).
[117] DM, 1965. okt. 6.
[118] SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH (1921–1996).
[119] SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH (1921–1996).

profilambulanciákat hoztak létre minisztériumi engedéllyel. Ezekből később önálló szervezeti egységek is kinőhettek.

A huszadik század második felében számos nagytekintélyű, szakmailag elismert orvosprofesszor irányította a szegedi egyetemi klinikákat. A sebészeti klinika élén állók közül Petri Gábor és Láng Imre talán a legismertebb. Bodosi Mihály idegsebész professzor kinevezése idején, 1984-ben a fiatal sebésznemzedéket képviselte. Két évtizedet dolgozott Szegeden Kulka Frigyes professzor, aki Budapesten fejezte be kiemelkedően sikeres pályafutását. A belgyógyászat meghatározó személyiségei közül Purjesz Béla, id. Hetényi Géza, Julesz Miklós és Varró Vince munkásságának emlékét őrzi különös tisztelettel a szűkebb szakma és Szeged lakossága. A gyermekgyógyászati klinika élén hosszú ideig állt köztiszteletet kiváltva Waltner Károly és Boda Domokos. A nőgyógyászati klinika kimagasló igazgatói közül Batizfalvy János és a korán elhunyt Szontágh Ferenc külön megemlítendő. A bőrklinikát több, mint két évtizedig vezette Simon Miklós professzor, Huszák István pedig több, mint három évtizeden át az ideg-elme klinikát. A fogászati szakma szegedi megalapozói és sikeres kiteljesítői voltak: Hattyasy Dezső és Tóth Károly professzorok. Közel egy évtizedig igazgatta Süveges Ildikó a szemészeti klinikát, Ribári Ottó pedig a fül-orr-gége klinikát, mindketten Budapesten folytatták országosan elismert szakmai karrierjüket. A felsorolást tovább lehetne folytatni olyan kiváló klinikusokkal, mint például a sebész Németh András, akinek nevéhez fűződik az első hazai veseátültetés, Altorjay István, a szegedi gyermeksebészeti iskola létrehozója, vagy Baradnay Gyula sebész és Hódi Miklós belgyógyász. Az utóbbiak klinikai működésük után a kórház osztályvezető főorvosai lettek.

Az ellátási kötelezettségek körének tágulása, a betegforgalom lényeges növekedése az 1970-es évek elején felvetette egy új klinikai épülettömb építését. A 410 ágyasra tervezett épületben ideg- és elmegyógyászati, sebészeti, ortopédiai, idegsebészeti, gyermekgyógyászati betegek számára terveztek ágyakat és egy posztoperatív részleg létesítését.[120] A 410 ágyas új klinikai tömböt újabb és újabb tervmódosítások, építészeti fiaskók (az épület süllyedése) után 1990. szeptember 10-én adták át rendeltetésének ünnepélyes keretek között. A másik, kisebb, de a betegellátás szempontjából kiemelkedő jelentőségű beruházás az I. és II. sz. Belklinika között létesített belgyógyászati

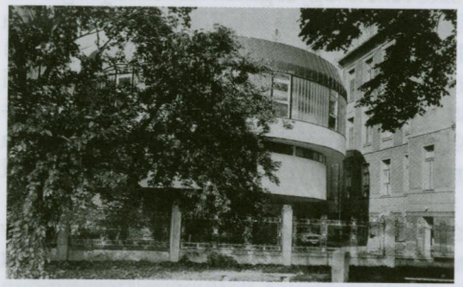

109. Körintenzív, 1976

[120] CSMH, 1973. nov. 30.

intenzív osztály, a külső képe alapján „körintenzív"-nek nevezett létesítmény 1976-ban fogadta az első betegeket.

A gyógyító, betegellátó munka mennyiségi mutatóit jellemzi az ágyszámok alakulása. Ágyszám tekintetében az egyetemi klinikák megelőztek valamennyi szegedi fekvőbeteg-intézményt. 1953-ban a tanácsi irányítású intézményekben 297 az ágyak száma, a klinikai ágyak száma pedig 950. A háromszoros arány az 1950-es évek közepére kétszeresre csökkent, 1985-re pedig még kisebb lett a különbség: 963 ágy a kórházakban és 1364 a klinikákon. A kórházi ágyak száma tehát gyorsabban nőtt, mint a klinikai ágyak száma.[121]

7. KÖZEGÉSZSÉGÜGY

A front elvonulása után az újjászerveződő közigazgatás egyik legfontosabb feladata a járványveszély elhárítása, a fertőző betegségek terjedésének megakadályozása lett. 1944. október 24-én a polgármester a tiszti főorvos kérésére rendeletet adott ki a várható tífusz-járvány megelőzésére. Elhatározták egy új fertőző-beteg kórház felállítását, mert a régit a Vörös Hadsereg hadikórháznak rendezték be. A polgármester a házasságkötés előtti kötelező orvosi vizsgálat mellőzését a rendkívüli állapotra való tekintettel sem engedélyezte, hiszen annak oka a fertőző népbetegségek terjedésének megakadályozása.[122]

1945 első napjaiban megjelent a Népjóléti Minisztérium rendelete a közegészségügyi állapotok rendezéséről. A rendelet kötelezővé tette a házasság előtti orvosi vizsgálatot és a fertőző betegségek bejelentését. Január-februárban 14 hasi hagymázt (hastífusz), 2 bárányhimlőt, 2 kanyarót, 4 vörhenyt, 6 roncsoló toroklobot, 1 szamárköhögést, 5 nyílt gümőkórt, 1 vérhast, 1 Heine-Medin-kórt (gyermekparalízis) regisztráltak. Márciusban Viola György tiszti főorvos, a járványügyi bizottság elnöke jelentette a városi tanácsnak, hogy a katonák között több, a polgári lakosok körében 4 kiütéses tífusz megbetegedés történt. A járványügyekben teljes felhatalmazást kapott tisztiorvosnak naponként kellet jelentést tennie a polgármesternek, illetve helyettesének.[123] 1945. április 15-ig 133 polgári személy betegedett meg kiütéses tífuszban, akik közül 12-en meghaltak, a hadifogolytáborban pedig 340 hadifogoly betegedett meg. Több hastífuszos esetet jelentettek, 12 hadifogoly és ugyanannyi polgári személy betegedett meg. Tífusz elleni védőoltást 2807 gyermek és 7980 felnőtt kapott.[124]

[121] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. és TÖRÖK JUDIT 1986.
[122] Közli: VDCSMMT 1944–1945. 655–656. és 662–663.
[123] Közli: VDCSMMT 1944–1945. 682–686. és 679.
[124] Közli: VDCSMMT 1944–1945. 711.

1946-ban jelentkezett gyermekbénulás járvány, amely tetőpontját 1949-50-ben érte el. Az országos adatok szerint a diftéria, hastífusz előfordulás jelentéktelen mértékűvé vált. A tetanusz és kanyaró szórványos megbetegedésként fordult elő.[125] A járványok természetesen nem szűntek meg. 1957-ben Szegeden vérhasban 576-an, ázsiai influenzában 1889-en, a decemberi kanyarójárványban 1300-an betegedtek meg.[126] Az 1950-es években a dizentéria (vérhas) évenként 200-300 esetben fordult elő. Hasonló nagyságrendben jelentkeztek a hepatitis epidemica (járványos májgyulladás) megbetegedések, a járvány mélypontja 1955-ben volt. A skarlátos (scarlatina) betegek száma 1956-ban és 1957-ben volt kiugróan magas.[127] Az 1970-es években a bejelentésre kötelezett fertőző megbetegedések között leggyakrabban fordult elő: a szalmonella (salmonellosis), dizentéria, hepatitisz, skarlát és a rubeola. Kiugróan magas a járványos fültőmirigy-gyulladásos esetek (parotitis epidemica) száma, 1976-ban 1604, 1977-ben 1728 esetet jelentettek. 1974-ben kanyaró járvány volt.[128] Az 1970-es évek végén az orvostudományi egyetem közegészségtan professzora írta a megyei közegészségügyi viszonyokat elemezve, hogy „Szeged helyzetképe sem mondható rossznak, különösen akkor, ha többi nagyvárosunkkal hasonlítjuk össze".[129]

Magyarország a második világháború befejezése után a népesség halálozási, és következésképpen megbetegedési mutatóit illetően az úgynevezett premodern epidemiológiai rezsimbe tartozott, amelyre a fertőző betegségek okozta halálozások és a csecsemőkori halálozások viszonylag nagy súlya jellemző. Az 1960-as évek közepére alakult ki a modern epidemiológiai rezsim és az ennek megfelelő mortalitási profil, amikor a keringési rendszeri és a daganatos betegségek lettek a leggyakoribb halálok. [130] A szegedi adatok hasonló átalakulásról tanúskodnak.

A világháború előtt a közegészségügy és a járványos betegségek elleni küzdelem irányítója, az OKI Szegeden vizsgálóállomást is létesített. 1945 augusztusában Fiam Béla állomásvezetőtől Vetró János vette át az irányítást. „Az állomás a nehéz anyagi és beszerzési viszonyok között a központi intézettől hat hónapon keresztül el volt zárva, mégis minden anyagi és személyi dotáció nélkül zökkenőmentesen látta el feladatát, amit részben az állomásvezető közbenjárásával — Szeged város tiszti főorvosa jó indulatú és megértő támogatásával tudott elérni."[131] — írta Gortvay György, az OKI főigazgatója ezekről az évekről.

[125] LEXIKON 212.
[126] SZVT VB jkv. 1958. febr. 25.
[127] SZVT VB jkv. 1958. aug. 12.
[128] SZVT VB jkv. 1977. máj. 26. és 1978. szept. 28.
[129] BERENCSI GYÖRGY 1979. 56.
[130] JÓZAN PÉTER 2008. 45–46.
[131] GORTVAY GYÖRGY 1948. 427.

1951-ben jelentős fordulat történt a közegészségügy és járványügy területén, létrehozták az Állami Közegészségügyi Felügyeletet (173/1851. MT sz. r.), a felügyelők hatósági jogkörrel rendelkeztek, akik intézkedéseiket személyes jogkörben tehették meg, eltérően az OKI munkatársaitól. 1954-ben építették ki a közegészségügyi és járványügyi állomások (KÖJÁL) hálózatát. 1956-ban pedig egyesítették a közegészségügyi felügyeletet a KÖJÁL hálózattal.[132] Szegeden a városi KÖJÁL 1954 decemberében alakult, és 1955 októberében költözött be a II. Kórház Kálvária (Tolbuhin) sugárúti épületébe, itt nyert elhelyezést az állami közegészségügyi felügyelet is. A Szeged városi intézménynek három osztálya volt: a közegészségügyi-járványügyi, a laboratóriumi és a fertőtlenítő osztály. A megyei KÖJÁL Hódmezővásárhelyen kezdte munkáját 1955. január 1-én a városi kórház épületében.[133]

1955 nyarán a közegészségügyi intézményeket próbatétel elé állította a „vízjárvány". Július 23-án felhőszakadás és nagy vihar borította el a város területét, az átemelő szivattyúba villám csapott, a csatornahálózat megfertőződött. Július 24-25-re a hasmenéses megbetegedés tömegesen jelentkezett, mintegy 20 ezer embert érintett. Hastífuszos és májgyulladásos megbetegedések ugyancsak előfordultak. Korabeli értékelés szerint a KÖJÁL és a közegészségügyi felügyelet sikerrel állta a próbát.[134]

Az állami közegészségügyi felügyelet és a városi tanács között az együttműködés nem alakult zökkenőmentesen. A felügyelet 1953-ban arról panaszkodott, hogy a város nem ad nekik még papírt és irodaszert sem, mert szerinte azt a megyétől kellene igényelni.[135]

Az 1960-as években a KÖJÁL megnövekedett feladatai miatt kinőtte az alapításkor rendelkezésére bocsátott helyiségeket, tervezték egy új székház építését.[136]

1973-ban egészségügyi minisztériumi utasításra át kellett alakítani a KÖJÁL-ok szervezetét. A Csongrád Megyei Tanács egyesítette a megyei és a Szeged városi állomást. Szegeden, mint a többi nagyvárosban, közegészségügyi és járványügyi szolgálatot (KJSZ) szerveztek, amit átmenetileg a II. Kerületi Tanács VB József Attila sugárúti épületében

110. A megyei KÖJÁL székháza, 1980-as évek

[132] BEZERÉDINÉ HERTELENDY M.–HENCZ A.–ZALÁNYI S. 1967. 297–298.
[133] SZVT VB jkv. 1955. nov. 22.
[134] SZVT VB jkv. 1955. nov. 22.
[135] SZVT VB jkv. 1953. jan. 8.
[136] SZVT VB jkv. 1964. márc. 3. és 1968. márc. 12.

helyeztek el.[137] A Csongrád Megyei KÖJÁL 1975. január 1-én költözött Szegedre, de csak 1982 decemberében kaptak új székházat Újszegeden a Derkovits fasorban, melynek alapterülete majdnem háromszor akkora volt, mint az előző székházuké.

Az 1970-es évek közepén a járványmegelőzésben és járványvédelemben munkamegosztás szerint három intézmény vett részt: a KÖJÁL laboratóriumi és fertőtlenítő része, az Állami Közegészségügyi és Járványügyi Felügyelőség mint hatósági szerv (nincs alárendelve a tanács egészségügyi osztályának) és a városi kórház fertőző betegosztálya.[138]

A szegedi KJSZ-t orvos vezető irányította: 1977-től 1986-ig Majoros Irma (Kelemen Jánosné), utána Őrsváry Judit lett a vezető főorvos.[139] A szolgálaton belül több csoport működött: járványügyi, élelmezésügyi, munkaegészségügyi, településegészségügyi és iskolaegészségügyi. A csoportvezető orvosok egyben közegészségügyi-járványügyi felügyelők feladatait látták el, kivéve az iskolaegészségügyi csoport vezetőjét. A csoportokban közegészségügyi-járványügyi ellenőrök és egészségőrök dolgoztak. Az adminisztratív dolgozókkal együtt 28 alkalmazott, az 1970-es években 5 helyiségben.[140] 1979. január 1-i hatállyal a megyei tanács átadta a városi KJSZ-nek a Szeged járási Közegészségügyi-Járványügyi Kirendeltséget 15 fős létszámmal.[141]

Az *egészségügyi felvilágosítás*, az egészséges életmódra nevelés feladatát szintén a KÖJÁL látta el. 1954-től 1970-ig, amikor az Egészségügyi Minisztérium a tanácsok egészségügyi osztályainak kötelességévé tette az egészséges életmódra nevelést. 1970. október 1-től Szegeden létrehozták a városi tanács egészségügyi osztályának egészségnevelési csoportját Újszegeden a Vedres u. 1. sz. alatt, az egykori gyermekorvosi szakrendelő egyik helyiségében.[142] Néhány évvel később, 1974 januárjában összevonták a városi egészségnevelési csoportot a megyeivel, és az Odessza városrészi szolgáltatóházban helyezték el.[143]

Az egészségügyi ellátórendszer sajátos részét képezték a temetők. A *temetkezési szokások* területén jelentős változások történtek. Megszűnt az otthoni ravatalozás és virrasztás, terjed a hamvasztásos temetkezés. A halott szállítással, temetéssel kapcsolatos teendőket a Csongrád Megyei Temetkezési Vállalat látta el. 1957-ben ebből kivált és önálló vállalatlett lett a Szeged Városi Temetkezési Vállalat. Feladata a temetkezés, halott szállítás, sírgondozás körébe tartozó feladatok ellátása, később síremlékek készítése is. A városi tanács ipari osztálya irányította a vállalatot.[144]

Szegeden kilenc felekezeti és egy központi temetőben temetkeztek. Az 1950-es években felmerült a felekezeti temetők bezárásának és egy új központi temető létesítésének gondolata.[145] 1966-ban például részlegesen lezárták az Alsóvárosi katolikus temetőt a későbbi megszüntetés érdekében. A Gyevi temetőbe 1971-től csak hamvasztásos temetkezést engedélyeztek.[146] 1975-ben a Belvárosi temetőben 250 díszsírhelyet és 150 dísz úrnatárolót alakítottak ki 4 millió forintos beruházással.[147] A Belvárosi temető telítettsége 1978-ra következett be, halaszthatatlan lett a temető bővítése.[148]

Az 1970-es évek végén felépült debreceni regionális halotthamvasztó hozzájárult ahhoz, hogy terjedjen városunkban ez a temetkezési forma. 1980-ban 1777 temetés közül 354 volt hamvasztásos, 1982-ben 1983 temetés közül már 540 történt ezen a módon.[149] Az igények növekedése miatt 1985-ben Szegeden is építettek egy regionális halotthamvasztót. A budapesti és a debreceni után az országban a harmadik hamvasztót a Szegedi Városgazdálkodási Vállalat üzemeltette.[150] Az új létesítmény tovább növelte a hamvasztásos temetések arányát. 1987-ben 1934-ből már 937 halottat hamvasztottak.[151]

8. A GYÓGYSZER- ÉS VÉRELLÁTÁS, VALAMINT A MENTŐSZOLGÁLAT

A front átvonulása után a gyógyszerek forgalmát szigorú ellenőrzés alá vonták, a közforgalmú személyi jogú gyógyszertárakat fokozatosan államosították. A pártállam az 1948. évi XXX. törvénye a gyógyszerészetről a gyógyszertárakat állami felügyelet alatt álló közegészségügyi intézményeknek nyilvánította. Gyógyszert kizárólag gyógyszertárak szolgáltathattak ki. „A közforgalmú gyógyszertári jogosítvány ... élők közötti jogügylettel nem ruházható át és sem törvényes öröklésnek, sem végintézkedésnek tárgya nem lehet" (14. § (1)) A törvény átmenetileg, 1949. június végéig megengedte, hogy a közforgalmi gyógyszertári jogosítvány vezetésre feljogosító oklevéllel rendelkező házastársra vagy gyermekre átruházható, utána azonban ezt már nem engedélyezték. 1950-ben törvényt hoztak (25. tvr.) a közforgalmú gyógyszertárak állami tulajdonba vételéről. 1951. július 1-én valamennyi

[137] SZVT VB jkv. 1973. dec. 6. és 1975. máj. 8.
[138] SZVT VB jkv. 1974. jún. 20.
[139] SZVT VB jkv. 1987. dec. 29.
[140] SZVT VB jkv. 1977. máj. 26.
[141] SZVT VB jkv. 1978. nov. 30.
[142] SZVT VB jkv. 1972. márc. 9.
[143] SZVT VB jkv. 1973. dec. 20. és 1974. ápr. 11.
[144] SZVT VB jkv. 1955. máj. 24. és 1957. márc. 19.
[145] SZVT VB jkv. 1957. jún. 4.
[146] SZVT VB jkv. 1965. okt. 12. és 1971. dec. 7.
[147] SZVT VB jkv. 1975. jan. 30.
[148] SZVT VB jkv. 1977. jan. 20.
[149] SZVT VB jkv. 1983. júl. 14.
[150] SZVT VB jkv. 1981. jún. 18. és REGŐS ÉVA 1985.
[151] SZVT VB jkv. 1988. aug. 4.

gyógyszertárat államosították, lefoglalták a készleteket, a berendezést, és vezetőnek külső gyógyszerészt neveztek ki. Az államosított gyógyszertárak megyénként alkottak egy állami gyógyszertári vállalatot, később megyei gyógyszertári központok jöttek létre a megyei tanácsok felügyelete alatt, és megyei főgyógyszerészt neveztek ki. A gyógyszertári központok azonban gazdaságilag továbbra is vállalatszerűen működtek.[152]

Szegeden az 1950–1960-as években 15 gyógyszertár szolgálta ki a betegeket a gyógyszertári vállalat keretei között. 1970-ben 16, 1978-ban és 1988-ban 21 a gyógyszertárak száma.[153] A gyógyszertárak döntő többsége a város I. kerületében forgalmazta a gyógyszereket, a külső részeken gyengébb ellátást biztosítottak. Az 1960-as évek elején az építkezés miatt átmenetileg megszűnt a Dugonics téri gyógyszertár.[154]

1970-ben a 16 hálózati gyógyszertárban 62 gyógyszerész és 49 asszisztens, valamint 20 asszisztensjelölt dolgozott. A gyógyszertárak forgalma meghaladta az 57 millió forintot. A városi tanács egészségügyi osztályának jelentése szerint: „A gyógyszerkiadók tisztasága, rendje elfogadható. A laboratóriumok zsúfoltak, az öltözőhelyiségek kicsik, helyenként öltözőszekrények folyosókon, esetleg laboratóriumokban vannak elhelyezve."[155] Az 1980-as évek végén a 21 szegedi hálózati gyógyszertárban 90 gyógyszerész és 162 asszisztens dolgozott. Hat gyógyszertár volt kritikusan rossz állapotban: az SZTK-, a Bartók Béla téri, Földműves utcai, Úttörő téri, Petőfi Sándor sugárúti, a dorozsmai és a Tas utcai gyógyszertár.[156]

A gyógyszerellátás területén szintén jelentkezett a hiánygazdálkodás. Még az 1980-as években is 15-20 gyógyszer tartozott tartósan a hiánycikkek közé. Átmenetileg nem egyszer 61-80 gyógyszer szerepelt a hiánylistán.[157]

Az 1970-es évek végén már nem halasztották tovább egy új megyei gyógyszertári központ építését. Az építést a DÉLÉP végezte részben előre gyártott elemekből. A József Attila sugárúti 2400 m^2 alapterületű épületben lehetővé vált a nagy sterilitást igénylő aszeptikus készítmények gyártása.[158]

1948 előtt a *mentőszolgálatot* a széttagolt, közadakozásra utalt mentőszervezetek általában a tűzoltósággal közösen végezték. 1948. május 10-én valamennyi mentéssel, betegszállítással foglalkozó egyesületet, céget és magánvállalkozót egy intézményben egyesítettek, megalakult az Országos Mentőszolgálat (OM) az életmentés és a betegszállítás összes teendőinek az ellátására. Az OM az elsősegélynyújtás tekintetében szintén országos hatáskört

[152] KEDVESSY GYÖRGY 1999. 43/1.

[153] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 160. és SZVT VB jkv. 1964. júl., 1970. jan. 27., 1978. szept. 28. és 1988. febr. 11.

[154] Szeged egészségügye. N. N. I. DM, 1965. szept. 16. és SZVT VB jkv. 1960. aug. 9.

[155] SZVT VB jkv. 1978. szept. 28.

[156] SZVT VB jkv. 1988. febr. 11.

[157] SZVT VB jkv. 1988. febr. 11. és TÖRÖK JUDIT 1986. 23.

[158] CSMH, 1978. szept. 20. és DM, 1982. ápr. 28.

kapott. A differenciált feladatoknak megfelelően különféle mentőautókat alkalmaztak, a szolgálat idővel szállítókocsit, mentőkocsit, 1954-től rohamkocsit és esetkocsit állított munkába. Sokáig lengyel Nysa kocsik szolgáltak mentőautóként, az 1980-as évektől szaporodnak a Mercedes és Toyota mentőkocsik.[159] Az OM megyei és városi mentőállomásai nem a tanácsok, hanem az Egészségügyi Minisztérium közvetlen irányítása alá tartoztak.[160]

A szegedi mentőállomás 1951-ben mindössze 4 mentőautóval rendelkezett, az összes dolgozók száma 18, belőlük 2 orvos és 8 ápoló látta el az 5996 szállított beteget. 1955-re a betegek száma 11 ezer fölé nőtt, a feltételek pedig alig változtak.[161] 1962-ben a gépkocsik száma 7-re, a szállított betegeké 18 ezer fölé emelkedett.[162] 1972-ben 13 mentőkocsi látott el 33 952 feladatot.[163] A szegedi állomás autóinak száma 1975-ben 17-re, 1980-ban 20-ra emelkedett.[164]

1945 előtt hazánkban országos méretű *szervezett vérellátás* nem alakult ki, az egészségügyi intézmények maguk oldották meg a véradást. 1951-ig vérátömlesztés csak kivételes esetekben és közvetlenül a véradóból a betegbe történt. A kormány 1948-ban Országos Vérellátó Szolgálatot hozott létre, ami 1955-ben átalakult Vértranszfúziós Szolgálattá, megyei, városi vérkonzerváló állomások jöttek létre.[165]

„A szegedi Sebészeti Klinikán működő Véradó Állomás, mint az első magyar transzfúziós szolgálat kezdte meg működését 1951-ben Gál György vezetésével. Kiemelkedő munkát végeztek a transzfúziós szövődmények kezelésében, mint az ország első művese állomása,"[166] — írja Hollán Zsuzsanna akadémikus, a szakterület korabeli országos vezetője.

A vérellátó szolgálat az egyetemhez tartozott, de városi ellátási kötelezettségei miatt a városi tanácsnak joga volt a felügyeletre. 1955-ben a városi tanács egészségügyi osztályának beszámolója hibaként említette, hogy a „Véradóállomás munkájának ellenőrzését nem folyamatosan végeztük."[167] 1956 első felében a szegedi vérkonzerváló állomás 266 új véradót szervezett be, az összes véradók száma 2425-re emelkedett.[168] Ekkor a véradók egyik fele térítés ellenében, a másik térítés nélkül adott vért. A térítéses véradás fokozatosan csökkent, az 1970-es évek végére pedig megszűnt.

[159] BENCE BÉLA 1989. Kézirat.

[160] BEZERÉDINÉ HERTELENDY M.–HENCZ A.–ZALÁNYI S. 1967. 280.

[161] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 171.

[162] CSONGRÁD MEGYE STATISZTIKA 1964. 246.

[163] Egészségügyi helyzet 1972. KSH, Bp., 1973. 161–162.

[164] Helyzetkép a megye városairól. KSH Csongrád Megyei Igazgatóság, 1975. 37. és 1980. 53.

[165] BEZERÉDINÉ HERTELENDY M.–HENCZ A.–ZALÁNYI S. 1967. 280. és GÁL GYÖRGY: A magyar véradás szervezés 50 éve. Trasnszfúzió, 2000. 33., 211–224.

[166] HOLLÁN ZSUZSANNA 1989. Kézirat.

[167] SZVT VB jkv. 1955. nov. 22.

[168] SZVT VB jkv. 1956. aug. 28.

A Vértranszfúziós Állomás (1951–1962 Vérellátó Szolgálat, 1963–1973 Vérkonzerváló Állomás) helyileg és Gál György professzor személyével szorosan kötődött az egyetemhez. Az intézmény 1975-ben kapott korszerűen felszerelt új épületet az egyetem területén a klinikaparkban.[169]

111. Az 1975-ben átadott Véradó Állomás épülete

Gál professzor nevéhez fűződik az első hazai művese állomás létrehozása is. Elsőként szervezett regionális vértranszfúziós együttműködést a dél-magyarországi megyék részvételével. Megjegyzendő: a városi egészségügyi intézmények és a megyei „véradó állomások" tanácsi hatáskörbe tartoztak, ami nem kevés nehézséget okozott a hálózat fejlesztésében. Az 1980-as években a vérellátás mintájára szervezték meg a regionális hemodialízis-szolgálatot, a művese állomások hálózatát. A szegedi vérellátó intézetnek a Vöröskereszt támogatásával végzett munkáját dicséri továbbá az is, hogy az 1980-as évek elejétől kezdődően Szegeden az ezer lakosra jutó véradások száma közel kétszerese az országos átlagnak. Joggal tartották tehát Szegedet a „Véradók Városának".[170]

9. A MAGYAR VÖRÖSKERESZT SZEGEDI SZERVEZETE

A Magyar Vöröskereszt a háborúban és a háborút követő néhány évben a Nemzetközi Vöröskereszt céljaival, törekvéseivel megegyezően tevékenykedett, annak anyagi támogatásával. Munkája alapvetően a háború okozta problémák orvoslására és enyhítésére irányult. Az 1950-es években a Magyar Vöröskereszt életében is jelentős változások következtek be. A helyi szerveztek széleskörű aktívahálózattal kapcsolódtak a gyógyító-megelőző és a szociális segítő tevékenységhez.

1957-ben a helyi vöröskereszt szervezet részt vett a Budapestről Szegedre helyezett állami gondozott gyermekek elhelyezésében, egy részüket családoknál szállásolták el. Szeged 207 498 Ft értékű gyógyszert, kötszert, élelmiszert és tüzelőanyagot kapott a Magyar Vöröskereszttől. „Szociálpolitikai vonalon a vöröskereszttel való szoros együttműködés nyomta rá bélyegét munkánkra, mely főleg a külföldi ajándékok szétosztásánál és elbírálásánál ad jelentős szerepet" — olvashatjuk az egészségügyi osztály jelentésében.[171]

1958-ban a városi vöröskereszt szociális bizottságot hozott létre, amelynek feladata a szociális intézmények segítése, segítség nyújtása elemi csapások esetén és részvétel a családgondozásban. Aktívahálózat létrehozását tervezték és szoros együttműködést akartak a tanácsi állandó bizottságokkal.[172]

Az 1960-as évek elején kiemelt feladatnak tekintették a véradás szervezését és a tejellátás biztosítását. 1965-ben a tanács egészségügyi osztálya és a vöröskereszt közös beszámolót tartott a városi tanács vb előtt a tbc és a rák elleni küzdelemről.[173]

Az 1970-es évek közepén a Vöröskereszt tevékenysége az alábbi feladatkörökhöz kapcsolódott:

egészségnevelés, egészségügyi tudatformálás
önkéntes véradó-mozgalom szervezése
tisztasági mozgalom (versenyek) szervezése
ifjúsági vöröskeresztes mozgalom szervezése
családvédelem és családgondozás szervezése
részvétel az egészségügy aktuális feladatainak megoldásában.

Szegeden 133 vöröskeresztes alapszervezetet tartottak nyilván 15 143 taggal. A városi vezetőség tagjai többségében az egészségügy területén dolgoztak.[174] 1978-ban a városi vöröskereszt és a tanács egészségügyi osztálya együttműködési megállapodást kötött a házi szociális gondozási feladatok megosztására, a munka javítására.[175]

1983-ban a Vöröskereszt Szegedi Bizottsága családvédelmi tanácsadó irodát hozott létre a Vöröskereszt Székely sori klubhelyiségében.[176] Ebben az időszakban a vöröskeresztnek 229 alapszervezete volt csaknem 30 ezer taggal. A városi vezetőség középtávú tervet dolgozott ki az egészséges életmódra vonatkozóan. A szervezet egészségügyi dolgozó tagjai előadásokat, tanfolyamokat tartottak. A házi szociális gondozásban 275 tiszteletdíjas vállalt munkát.[177]

[169] SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH (1921–1996).

[170] GÁL GYÖRGY: A szegedi vérellátó intézet 50 éves (1953–2003). Transzfúzió, 2003. 36., 177–183.

[171] SZVT VB jkv. 1957. jan. 15., 1957. júl. 30. Idézet uo. 1957. jún. 4.

[172] SZVT VB jkv. 1958. febr. 25.

[173] SZVT VB jkv. 1965. márc. 16.

[174] SZVT VB jkv. 1975. szept. 4.

[175] SZVT VB jkv. 1979. júl. 19.

[176] Szegedi vöröskeresztesek kezdeményezései. H. K. Népszabadság, 1983. márc. 24.

[177] TÖRÖK JUDIT 1986. 46.

10. IRGALOMHÁZ, EGÉSZSÉGÜGYI GYERMEKOTTHON

Az alapítványi jelleggel fenntartott Boromei Szent Károly Irgalomházat a front közeledtekor elhagyták a szatmári irgalmas nővérek, akik alapításától végezték az intézményben a gondozási munkát. A püspöki hivatal megbízásából a szegény iskolanővérek (a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek) vették át a krízishelyzetbe került intézményben a közel száz súlyosan testi-értelmi fogyatékos, gyógyíthatatlan beteg gyermek gondozását. 1945 áprilisában az irgalmas nővérek (Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek) vették át az Irgalomházat. 1947 márciusában a Viktima Nővéreket bízzák meg a vezetéssel és gondozással, akik egyházi közösséget is alkottak az intézményben.[178]

Az Irgalomházban mindössze 6 szegedi beutalt élt ebben az időben, az ápoltak többségét a Népjóléti Minisztérium utalta be, és fizette a költségeket, az ország különböző városaiból, a határon túl maradt településekről származó gondozottak után pedig az illetékes városnak, községnek kellett volna fizetni. Szeged ezeket a költségeket segítőkészsége ellenére sem vállalhatta magára. A minisztérium csak 1947-től tudott jelentősebb segítséget adni.[179]

1951-ben az Irgalomházat államosították, és mint Állami Egészségügyi Gyermekotthon, az újszegedi gyermekkórház kihelyezett részlegeként működött tovább 1955-ig. Az otthonban a férőhelyek száma továbbra is vegyesen 100 fiút és lányt helyeztek el. A felnőtteket már 1947-től fokozatosan igyekeztek eltávolítani az intézményből a szeretetházba, illetve a szociális otthonba.[180] Túlkoros gondozottak azonban a következő évtizedek alatt is maradtak az intézményben

1955. január 1-től 1966. november 1-ig az intézmény az Egészségügyi Minisztérium közvetlen irányítása alá tartozott Molnár Lajos igazgatása alatt. Ebben az időszakban két jelentős változás történt. 1963-ban az otthonhoz csatolták az ásotthalmi volt határőr-laktanyában kialakított 100 férőhelyes otthont. 1964-ben pedig Waltner Károly gyermekgyógyász professzor felajánlásából új pavilonnal bővült a szegedi anyaintézmény. A két részlegben így összesen 250 férőhelyen gondozta a gyermek betegeket 132 alkalmazott.[181]

1966. január 1-től a minisztériumtól a városi tanács egészségügyi osztályához került az Egészségügyi Gyermekotthon szakmai és gazdasági irányítása, de a beutalási jogot a minisztérium megtartotta. November 1-én az igazgatói teendőket Galántai Erzsébet vette át, akinek a vezetése alatt felszereltségében, szakmai színvonalát tekintve sokat fejlődött az intézmény. 1986-ban újabb, korszerű pavilont építettek, így a gondozottak száma ugyan nem változott, továbbra is 250 maradt, de a kedvezőtlen adottságú ásotthalmi részlegben már csak 30 beteget ápoltak. A férőhelyekből 35 a szegedi, 90 a Csongrád megyei, 125 pedig a Békés megyei gyermek beutaltak számára állt rendelkezésre. A gyermekotthonban dolgozók száma az 1970-es évek végére 162-re emelkedett.[182]

[178] PÁL JÓZSEF 1999. 510., 517. és 532. Az Irgalomház 1939-ben költözött a Polgár, ma Gogol utcából Polyák Károly alapító Agyagos út és Trencséni (Gladics) utca által közrefogott többholdas telken emelt épületekbe, a mai Waltner Károly Otthon területére.

[179] PÁL JÓZSEF 1999. 539.

[180] Ötvenéves az egészségügyi gyermekotthon. N. I. DM, 1978. jún. 27.

[181] Ötvenéves az egészségügyi gyermekotthon. N. I. DM, 1978. jún. 27.

11. A VÁROS EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSÁNAK SZAKMAI SZÍNVONALA

A második világháború utáni magyarországi epidemiológiai fejlődés három szakaszáról szól a szakirodalom. Az 1948-tól 1966-ig tartó első szakaszban a halandóság jelentősen csökkent, az életkilátások nagy mértékben javultak, különösen a csecsemő-, a gyermek és fiatal korban még várható élettartamok hosszabbodtak, részben az egészségügyi ellátás javulásának köszönhetően. A második szakaszban, az 1966 és 1990-es évek közepe közötti három évtizedben egy krónikus „kvalifikált epidemiológiai" válság alakult ki. (A harmadik szakasz korszakunkat követően indult.) A várható élettartam csökkent, kivált a férfiak, azok között is a középkorú férfilakosság életkilátásai romlottak.[183] A kialakult helyzet új feladatok elé állította az egészségügyi ellátást.

Az Egészségügyi Minisztérium 1965-ben statisztikai térképet állított össze az ország egészségügyi ellátásáról. Szeged előkelő helyezést ért el, az öt nagyváros között az első helyen állt a 10 ezer lakosra jutó orvosok számával (53,9). Az általános orvosok tekintetében azonban csak harmadik Pécs és Budapest mögött. Fogorvos-ellátottságban Szeged vezetett. A középfokú egészségügyi dolgozók vonatkozásában is első, 10 ezer lakosra számítva 294,8 az egészségügyi „középkáderek" száma. A betegágyaké szerint Szeged a második.[184] A térkép azonban erősen vitatható adatok alapján készült, elfedi a város egészségügyi ellátásának nehézségeit. „A fejlődés dinamikus üteme ellenére vannak azonban még gondok is. A klinikák és kórházak zsúfoltsága, az elégtelen kubatúra, a korszerű férőhelyek és kiszolgáló részlegek hiánya, egyes szakágazati dolgozók túlterheltsége, a hiányszakmák személyzeti nehézségei, az elaggott betegek elhelyezésére szolgáló speciális osztályok, illetve szociális otthonok kapacitásának elégtelen volta stb., stb."

[182] SZVT VB jkv. 1965. nov. 23., 1967. jan. 17. és 1875. máj. 8., valamint Ötvenéves az egészségügyi gyermekotthon. N. I. DM, 1978. jún. 27.

[183] JÓZAN PÉTER 2008. 19.

[184] DM, 1966. jan. 15.

— írta Berencsi György, a közegészségtan professzora az 1970-es évek végi állapotokat jellemezve.[185]

A második világháborútól 1980-ig tartó időszakban Szeged egészségügyi ellátásának javulása elsősorban az alapellátás és a járóbeteg-ellátás területén szembetűnő. 1980–1985 között a fekvőbeteg-ellátás terén történt jelentős előrelépés. Ekkor épült a 200 ágyas kórházi pavilon, az új KÖJÁL székház, a gyógyszertári központ, megkezdődött a 410 ágyas klinikai tömb építése és előkészítették a 100 férőhelyes egészségügyi gyermekotthon építését.

Az 1980-as évek egyik legfőbb célkitűzése a „progresszív betegellátás". A beteg állapota határozza meg, hogy az egészségügyi ellátás milyen szintjét veszi igénybe. Nem kell minden szinten szinte minden, hangoztatták az egészségügy irányítói a közismert reklámszöveget felhasználva. Megjegyzendő, nem is volt egyik szinten sem minden. A szegedi betegellátás minden integrációs erőfeszítés ellenére széttagolt jellege, a betegek követhetetlen mozgása az egészségügyi intézményekben, párhuzamos fejlesztések gyakorisága és még számos tényező indokolttá tette ezt a törekvést. A progresszív ellátás legfelső szintjét a megyei kórház jelentette volna, ami Csongrád megyében nem volt, az 1980-as években megközelítően a SZOTE klinikái feleltek meg a progresszív betegellátás megkövetelte szintnek.

Az 1980-as évek második felében Szegeden az ország más településeihez hasonlóan kirívó aránytalanságok jellemezték az egészségügyi ellátást. Ezek közül talán a legszembetűnőbb, hogy a betegségstruktúra változását nem követte a klinikai-kórházi ágyak fejlesztése. „Meggyőződésem, hogy további ágyszám növeléstől nem várható az egészségügyi ellátás színvonalának emelése. Nem mennyiségi kérdések a döntőek, hanem a minőség, az ágystruktúra összetételének a megváltozása..." — hangsúlyozta Cserháti István, az orvosegyetem rektora egy országos fórumon.[186] Ebben az időszakban Szegeden a krónikus utókezelő, az ideg-elmegyógyászati és a reumatológiai ágyakból volt hiány. A krónikus ágyak aránya az indokolt 30% helyett megyei vonatkozásban 20% alatt mozgott. További aránytalanság volt tapasztalható az egyes ellátási szintek megfelelősége tekintetében, az input finanszírozás következtében a mennyiségi érdek és a hatékonyság követelményei között, végül az elvileg egységes, de a gyakorlatban széttagolt irányítás vonatkozásában.[187]

Szeged város VII., utolsó, ötéves középtávú terve az 1986–1990 időszakra a szintentartást, az alapellátás biztonságának megőrzését tűzte ki célul: „Az egészségügyi ellátásban lényeges fejlesztésre az elkövetkezendő öt

[185] BERENCSI GYÖRGY 1979. 17.
[186] CSERHÁTI ISTVÁN 1985. 113.
[187] TÖRÖK JUDIT 1986. Kézirat. 6. és 32.

évben nem kerül sor". „A gyógyszerellátásban a racionális gazdálkodás mellett is gondok várhatók."[188]

A város lakosságának egészségi állapotát elemző 1987-es tanácsi vb-anyagban olvashatjuk: „Az utóbbi években a lakosság egészségi állapota negatív irányban változott. Emelkedett a halálozások száma és ennek oka nem csupán az időskorúak számának emelkedésében keresendő."[189] A kialakult helyzetért — a jelentés szerint — a hajszolt életmód, az egészségtelen táplálkozás, a dohányzás és mértéktelen alkoholfogyasztás a felelős. A fő halálokok: a keringési rendszer megbetegedései, a daganatos betegségek, a balesetek és az öngyilkosságok. „A gyógyítás feltételei korántsem mondhatók optimálisnak. Kevés a korszerű őrző részleg, szívműtétre gyakran egy évet kell várni."[190] A daganatos megbetegedések szűrése nem megfelelő, a mozgásszervi megbetegedések gyógyításának a feltételei sem adottak.

Az 1980-as évek végén, a rendszerváltás előtti időszakban a helyi sajtóban, amely addig főként intézmények megnyitásáról, szép tervekről és sikerekről írt, sokasodtak a szegedi egészségügyi ellátást bíráló, az intézmények belső életével foglalkozó, a vezetést kritizáló, már-már katasztrofális állapotokat bemutató cikkek.[191] 1990. január végén egészségügyi dolgozók sérelmeik, alacsony fizetésük miatt utcai tüntetést tartottak.

12. SZOCIÁLIS ELLÁTÁS, GYERMEKVÉDELEM

1944 októberétől, majd a kommunista halatomáétvételt követően a tanácsrendszer kiépítéséig terjedő időszakban a szociális ellátások kiemelt fontosságú területét a szegénygondozás, a magukról gondoskodni képtelenek, a koldus szinten élők ellátása jelentette, Zentai Károly szegedi szociális felügyelő beszámolójából ismeretes, hogy a Szeged városi szegénygondozás ezekben az években is az úgynevezett egri/magyar norma szerint történt, amelynek alapjait 1935-ben fektették le, és 1946-ban az új viszonyoknak megfelelően átszerveztek. A koldulást továbbra is tiltották, a rászorulókról a törvényhatóság népjóléti ügyosztálya szegénykatesztert készített, nyilvántartotta a szegények javára tett felajánlásokat.[192]

A magatehetetlen, vagy feltétlenül intézeti gondozásra szoruló szegényeket a Moszkvai (Berlini) körúti szeretetházban helyezték el, 119 férfit és

[188] SZVT VB jkv. 1986. máj. 15.
[189] SZVT VB jkv. 1987. jún. 4.
[190] SZVT VB jkv. 1987. jún. 4.
[191] Például: BODZSÁR ERZSÉBET 1988.; BODZSÁR ERZSÉBET 1989.; PAVLOVICS MIKLÓS 1989.; KALOCSAI KATALIN 1990.; CHIKÁN ÁGNES 1990.
[192] ZENTAI KÁROLY 1948/4-5. sz. 26.

131 nőt. A városi szegénygondozást szolgálta továbbá a Londoni körúti árvaház, ahol 44 fiú és 22 leány talált otthonra.[193]

A tanácsrendszer létrehozása után a szűkebb értelemben vett szociális gyermekvédelem a megszűnt népjóléti, szociálpolitikai osztály hatásköréből az oktatási osztálynak (később művelődési osztály) ügykörébe került át (gyámügy, veszélyeztetett gyermekek, nevelőotthonok), más része (bölcsőde, egészségügyi gyermekotthon) az egészségügyi osztály irányítása alatt állt. (Vö. 1. sz. ábra)

Az 1960-as évektől növekedett a nyilvántartott veszélyeztetett gyermekek száma. 1962-ben Szegeden 376 „nem megfelelő körülmények között élő" gyermekről tudtak. A legtöbben a szülők erkölcstelen életmódja és egészségügyi okok miatt kerültek ebbe a helyzetbe, anyagi okok miatt mindössze 20 gyermek és fiatal körülményeit minősítették nem megfelelőnek.[194] A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számának alakulása az 1970-es és 1980-as évtizedben:[195]

1974	1976	1980	1982	1984	1986	1987
664*	955	801	1614	1741	1801	2124

* A dorozsmai veszélyeztetett cigány gyermekek nélkül.

A nyilvántartásba vett veszélyeztetett kiskorúak száma az 1980-as években több, mint kétszeresére emelkedett. Az anyagi okok miatt veszélyeztetettek száma és aránya hasonló növekvő tendenciát mutat, a veszélyeztetettség az esetek mintegy felében a rossz anyagi körülményekre vezethető vissza.[196]

A rendszerváltás előtti években megkezdődött Szegeden, az ország más nagyvárosihoz hasonlóan a komplex családgondozás, családgondozói hálózat kiépítése.[197]

A 3 éves kor alatti gyermekek napközben megvalósuló intézményes ellátása a világháború utáni évtizedekben az egészségügyi ellátáshoz tartozott. Ez meghatározta a bölcsődei gondozás szemléletét. A bölcsődei ellátást a közvélemény és a gyermekvédelmi szakma fenntartásokkal fogadta, szükséges rossznak tartotta. A rendszerváltás után sok bölcsődét be is zártak.

1958-ban Szegeden 15 bölcsőde volt, ebből 10 üzemi intézmény. 1980-ban a területi (tanácsi) bölcsődék száma 20, az üzemi bölcsődéké 7-re csökkent.[198]

[193] ZENTAI KÁROLY 1948/4-5. sz. 26.
[194] SZVT VB jkv. 1962. jan. 23.
[195] SZVT VB jkv. 1974. ápr. 11., 1986. júl. 10., 1988. febr. 11.
[196] SZVT VB jkv. 1986. júl. 10.
[197] SZVT VB jkv. 1988. febr. 11.; SZÉL É.–NEMES J.–HŐSS E.–GÁBOS A. 1986. 1.
[198] SZVT VB jkv. 1958. dec. 30. és 1980. szept. 25.

Az óvodás kort még el nem ért gyermekek intézményes ellátásának gondjait enyhítette 1967-ben a gyermekgondozási segély (gyes) és 1985-ben a gyermekgondozási díj (gyed) bevezetése.

1944 és 1950 között Szegeden az árva, elhagyott és elhagyottá nyilvánított, állami gondozásba vett gyermekek számára három intézmény állt rendelkezésre. A Londoni körúti Városi Árvaház, amelynek irányítását 1944. szeptember 30-án átvették a Szent Vince rendi irgalmas nővérek, ők 1948-ig folytathatták ezt a munkát. Az újszegedi Árpád Nevelőotthon, amely a háború előtt átmeneti leányotthon volt, valamint a Gyermekvédő Liga és a Gyermekszanatórium Egyesület kerti gyógyiskolája. Az utóbbi a háború után hadikórház lett, itt szállásolták el az Izraelbe kivándorló gyermekeket, majd a görög polgárháború menekültjeinek gyermekeit.[199] A Csanádi utcai Állami Gyermekmenhely, majd Állami Gyermekvédő Intézet, az állami gyermekvédelem részeként hároméves korig gondozta, ápolta és gyógyította az állami gondozásba vett csecsemőket és tartotta a kapcsolatot a nevelőszülőknél elhelyezett gyermekekkel.[200]

1951 áprilisától a Bal fasorban létrehozott Csongrád megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (GYIVI) lett a felelős az állami gondozott gyermekek testi-szellemi fejlődéséért. A korábbi nevelőotthonok kezdetben gazdaságilag, szakmailag önállóan működtek, majd integrálták azokat a GYIVI szervezetébe.

112. A GYIVI, korábban az Elaggott Apácák Otthonának épülete

Szegeden az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején közel ötszáz az állami gondozott kiskorúak száma.[201] Az állami gondoskodás az 1945 előtti időktől eltérően döntően gyermekvédelmi intézményekben történt, a nevelőszülőknél élő gondozottak száma az 1960-as években mindössze 70-80. Az örökbefogadás is ritka, évente csak egy-két esetben fordult elő.[202]

1950-ben a kórházi ápolásra nem szoruló csecsemőket a gyermekkórházzá alakuló Csanádi utcai épületből a Bal fasori GYIVI létesít-

[199] DÓCZI TAMÁS. www.csongrad-megye.hu/szocial
[200] TEKULICS P.–ROMÁN F. 2003. 3.
[201] SZVT VB jkv. 1959. febr. 24. és 1960. nov. 1.
[202] SZVT VB jkv. 1961. okt. 17. és 1968. márc. 12.

ménybe költöztették, ahol átmeneti gyermekotthon is helyet kapott.[203] Az 1970-es években a 90 férőhelyes csecsemőotthon egyik részlege a Bal fasoron, a másik, a tipegők számára létesített részleg a Töltés utcában működött.[204] 1982-ben nyílt meg a Bölcsőde utcai korszerű épületben az 56, majd 40 férőhelyes gyermekotthon.

Az 1950-es években Szegeden három nevelőotthon volt. A Londoni körúti otthonban száz I-IV. osztályos általános iskolás fiút helyeztek el, a József Attila (Vásárhelyi) sugárúti nevelőotthonban a 56 I-VIII. osztályos leány lakott (1957-től a nevelőotthon Kállai Éva nevet vette fel), az Ifjú Gárda Ifjúsági Város (volt Árpád Nevelőotthon) 120 fő tanköteles koron túli, de még 16. életévét be nem töltött kiskorút fogadott be. Közülük csak az Ifjú Gárda épületi adottságai tekinthetők megfelelőnek, időnként azonban ott is annyian éltek, hogy a gyerekek megtetvesedtek.[205] 1959-ben alakult a 60-80 férőhelyes Rigó utcai Nevelőotthon, ahol a felső tagozatos állami gondozott fiúkat helyezték el.[206]

Az 1960-as és 1970-es évtizedben a nevelőotthonok száma nem változott, a férőhelyek mennyisége és elosztása azonban gyakran módosult. Az összesen 550 nevelőotthoni férőhelyen kívül az egészségügyi gyermekotthonban, ipari tanuló intézetben, diákotthonokban és siketnémák intézetében is helyeztek el állami gondozott fiatalkorúakat. Számuk Szegeden 1976-ban 364, 1977-ben 481, 1978-ban 531, 1979-ben 511, 1980-ban 516. Kisebb ingadozásoktól eltekintve az 1970-es és az 1980-as évtizedben mintegy félezer gyermekkorú nevelkedett saját család nélkül.[207]

Az 1980-as évek első felében egy korszerű nevelőotthon építését tervezték, de ez nem valósult meg, helyette a régieket korszerűsítették. Változott a szakmai koncepció is. Arra törekedtek, hogy a nevelőotthonok „széles korhatárúvá" váljanak, a testvéreket ne szakítsák el egymástól.[208]

13. FELNŐTTVÉDELEM, GONDOSKODÁS AZ IDŐSEKRŐL

Az egészségügyi feladatkörbe utalt felnőttvédelmi szociális gondoskodás 18 jogilag szabályozott feladatot jelentett, amit három csoportba osztottak: segélyezés, intézményen kívüli gondoskodás és intézményi gondoskodás.[209] A felnőttkori szociális gondoskodás második világháború előtt kialakult alapvető formái az 1950 és 1990 közötti évtizedekben is megtalálhatók, és mellettük új, addig nem létező ellátási formák születtek.

Az 1950-es évek első felében a *„közsegélyben"* részesülők száma 759-ről 551-re csökkent. 1952-ben a városi tanács vb bírálta segélyezési ügyekkel foglalkozó igazgatási osztályt: „...előfordul, hogy az osztály több esetben munkaképes személyeknek segélyt utal ki, pedig ezek munkával is tudnák megélhetőségüket biztosítani... Ez az eljárás helytelen és alapjában sérti szocialista szociálpolitikánk alapelveit."[210]

Az 1960-as években csaknem ötödével csökkent a rendszeres szociális segélyezettek száma. Új miniszteri rendelet szabályozta a segély feltételeit és az eljárás menetét. A segély maximuma 250 Ft-ot tett ki, amit méltányosságból lehetett emelni. „Ha az utóbbi időben emelkedett is a segély átlaga... a szociális segélyezettek életkörülményeinek további javítása volna szükséges..." — olvashatjuk az egyik vb-anyagban.[211]

A korszak utolsó évtizedében ismét gyarapodott a szociális rászorulók és a segélyezettek száma. Segélyre azok voltak jogosultak, akiknek a jövedelme nem haladta meg az özvegyi nyugdíj minimumát (1984-ben 1870 Ft), a szegénységi küszöb tehát igen alacsony jövedelmi szintet jelentett. 1989-ben 529-en kaptak rendszeres szociális segélyt, az egy főre jutó összeg átlaga 2707 Ft volt.[212] Ebben az évben vezették be a munkanélküli segélyt, amelyet Szegeden januárban 8, augusztusban 88 munkát kereső, ám munkahelyet nem találó személy kapott.[213]

Szegeden a tanácsi korszakban az intézményes szociális gondoskodás alapintézményének feladatát a *szociális otthon* töltötte be. Az államosítás után ebből, részben eltérő funkciókkal, kettő állt az egészségügyi osztály közvetlen irányítása alatt: az alsóvárosi (Mátyás téri) és a petőfitelepi (Acél utcai) szociális otthon. Az integrációs folyamat az 1970-es években vett nagyobb lendületet, amikor a szociális gondoskodás újabb és újabb formái keletkeztek részben helyi, részben pedig központi kezdeményezésre, rendeleti úton. Az egészségügyi ellátás integrációja a szociális ellátáshoz képest kissé előre tartott, vagy párhuzamosan haladt előre.

1971-ben a városi tanács vb az öregek napközi otthonait a Petőfitelepi Szociális Otthonhoz csatolta, a költségkezelő ugyancsak a szociális otthon lett. 1977-től ide tartozott a 70 lakóhelyes felsővárosi nyugdíjasház is. Az Alsóvárosi Szociális Otthon 1979 előtt ilyen feladatot nem látott el. A házi szociális szolgálatot az egészségügyi osztály, illetve a III. kerületi tanács hasonló osztálya irányította, felügyelte. (6. ábra) 1979-ben két „egyesített szociális otthont" szerveztek. Az egyikhez az Acél utcai Időskorúak Szociális

[203] SZVT VB jkv. 1958. jún. 1.
[204] SZVT VB jkv. 1974. ápr. 11.
[205] SZVT VB jkv. 1952. nov. 6. és 1956. máj. 8.
[206] SZVT VB jkv. 1960. szept. 20.
[207] SZVT VB jkv. 1968. márc. 12. és 1981. dec. 3.
[208] SZVT VB jkv. 1984. nov. 8.
[209] SZVT VB jkv. 1976. febr. 12.
[210] SZVT VB jkv. 1952. jún. 5.
[211] SZVT VB jkv. 1965. júl. 6.
[212] SZVT VB jkv. 1990. aug. 16.
[213] SZVT VB jkv. 1989. okt. 5.

Otthona, a hét öregek napközi otthona és a Nyugdíjasok Háza tartozott. Másik egyesített szociális otthoni egységet képezett a Mátyás téri Időskorúak Szociális Otthona a Házi Szociális Gondozó Szolgálattal. (7. ábra) 1982-től az Alsóvárosi Egyesített Szociális intézmény alá tartozott az egészségügyi osztály felügyeletével a Székely sor 21. sz. alatti Gerontológiai Tanácsadó. A szociális ellátó intézmények integrációjának célját abban látták, hogy az egészségügyi integráció után a szociális ellátás is egységes elvek alapján, hatékonyabban működjön és az ellátás elkülönültsége megszűnjön. Remélték, hogy az ellátás ellenőrizhetőbb, és irányíthatóbbá válik, a munkaerő-, anyag- és pénzgazdálkodás hatékonyabb lesz.[214]

6. sz. ábra

Szociális intézményhálózat, 1978

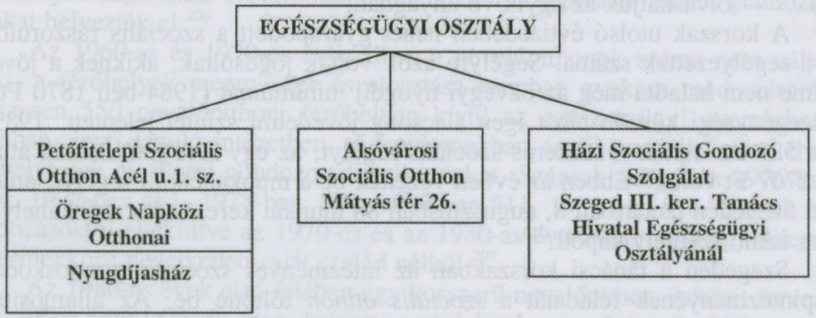

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1978. dec. 28.

7. sz. ábra

Szociális intézményhálózat, 1979

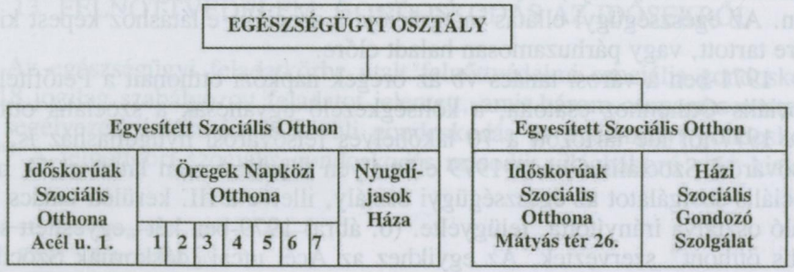

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1978. dec. 28.

[214] SZVT VB jkv. 1978. dec. 28.

A *területi szociális alapellátás* az 1980-as évek második felében a gondozási központok rendszerére épült. Az egész várost lefedő hat gondozási központ pénzügyi és gazdálkodási feladatok tekintetében a Szeged városi Egyesített Szociális Intézményhez (előzőleg: I. sz. Egyesített Szociális Intézmény) tartozott és közvetlenül az egészségügyi osztályhoz is. (8. ábra)

8. sz. ábra

Szeged megyei jogú város Területi szociális gondozásá-nak szervezeti felállása, 1987

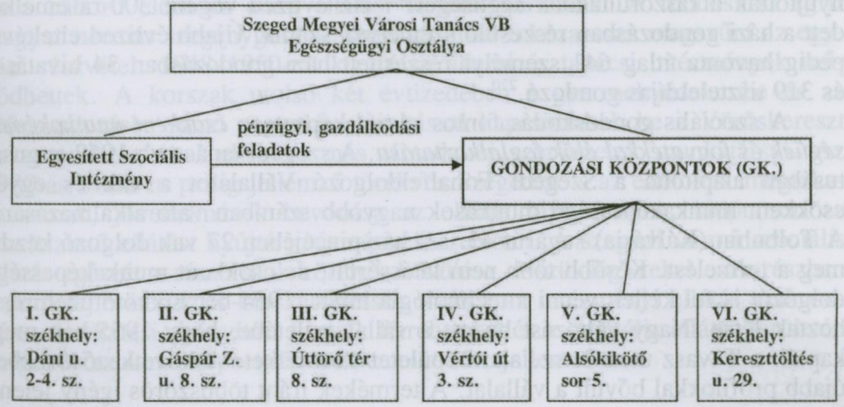

Forrás: CsML SzVT VB jkv. 1986. dec. 19.

1987-ben ismét változott az integrált szociális intézmények rendszere. Az I. sz. Egyesített Szociális Intézmény (Tolbuhin sugárút 43.) neve Szeged Megyei Városi Tanács Egyesített Szociális Intézménye lett, a II. sz. Egyesített Szociális Intézmény (Acél u. 1. sz.) pedig Szeged Megyei Városi Tanács Petőfitelepi Időskorúak Szociális Otthona nevet kapta, a névváltozásból sejthető feladatváltással együtt.[215]

Az 1960-as évek elején kezdődött az idősekről való szociális gondoskodás három fokozatú egységes rendszerének létrehozása. A három fokozat, az *öregek napközi otthona*, a házi szociális gondozás és a szociális otthon, kezdetben egymástól szervezetileg külön, esetleg párhuzamosan működött. A nagy kereslet és a szűkös keretek miatt 1975-ig csak egészségügyi és pénzügy-miniszteri engedéllyel lehetett ilyen intézményt létrehozni.[216]

1986-ban miniszteri rendelet megváltoztatta a területi, lakóhelyi szociális gondozási formákat, egy szervezeti egységbe „gondozási központ"-ba

[215] SZVT VB jkv. 1987. febr. 5. és 1987. júl. 2.

[216] VÖLGYI LAJOS 1998. Kézirat. 19.

(GK) integrálta az idősek klubját (öregek napközi otthonát), a szállást biztosító idősek klubját (előzőleg: hetes szállást biztosító öregek napközi otthona), a szociális étkeztetést és a házi gondozó szolgálatot. 1987. január 1-én Szegeden 6 gondozási központ kezdte meg munkáját.[217] A hat gondozási központnak összesen 77 munkatársa volt.[218]

Szegeden a *házi szociális gondozó szolgálat* előtörténete 1967-ben kezdődött, amikor az I. kerületi tanács alkalmazott egy napi ötórás keretben dolgozó gondozónőt, aki a szociális otthonba utaltak előgondozását végezte. A város II. és III. kerületében vöröskeresztes munkatársak és a szomszédok nyújtottak a rászorultaknak segítséget.[219] Az évtized végére 300-ra emelkedett a házi gondozásban részesülő személyek száma. Újabb évtized elteltével pedig havonta átlag 641 személyt részesített házi gondozásban 34 hivatásos és 319 tiszteletdíjas gondozó.[220]

A szociális gondoskodás fontos részét képezte *a csökkent munkaképességűek és fogyatékkal élők foglalkoztatása*. A szegedi tanács vb 1953 augusztusában alapította a Szegedi Fonalfeldolgozó Vállalatot a vak és egyéb csökkent munkaképességű munkások nagyobb számban való alkalmazására. A Tolbuhin (Kálvária) sugárút 45. sz. ház pincéjében 27 vak dolgozó kezdte meg a termelést. Később több nem látássérült, de csökkent munkaképességű dolgozót is fel kellett venni a technológia miatt. 1954-ben síkkötő üzemrészt hoztak létre. Nagy változást hozott a vállalat életébe, hogy 1955-ben megkapták a Tavasz utca 2. sz. alatti épületet és a telket. A következő években újabb profilokkal bővült a vállalat. A termékek iránt többszörös igény jelentkezett. 1970-ben a foglalkoztatottak száma meghaladta a 700-at.[221] A Fonalfeldolgozó Vállalat azon kevés szegedi ipari jellegű létesítmény közé tartozik, amelyek átvészelték az 1980-as évek és a rendszerváltás gazdasági-politikai viharait, és új profilokkal bővülve, csökkent munkaképességű dolgozóik többségét megőrizve, a mai napig üzemelnek.

Nagyobb számú csökkent munkaképességű dolgozót foglalkoztatott az Élelmiszeripari Melléktermék- és Hulladékfeldolgozó Vállalat, valamint a Siketek és Nagyothallók Vegyes KTSZ-e.[222]

A védett munkahelyek iránti kereslet nem szűnt meg az 1980-as években sem. A szegedi Munkaügyi Szolgáltató Irodában 1981-ben 212, 1985-ben 74 megváltozott munkaképességű munkát kereső ember jelentkezett.[223] „A megváltozott munkaképességűek 95%-a fizikai foglalkozású szakképzetlen dolgozó — közel 70%-uk 50 év feletti — teljeskörű foglalkoztatásukat a

[217] SZVT VB jkv. 1987. febr. 5.
[218] SZVT VB jkv. 1988. máj. 5.
[219] SZVT VB jkv. 1967. aug. 15.
[220] SZVT VB jkv. 1979. júl. 19. és 1988. máj. 5.
[221] SZVT VB jkv. 1971. aug. 18.
[222] SZVT VB jkv. 1959. jún. 2. és 1967. aug. 15.
[223] SZVT VB jkv. 1986. márc. 20.

számunkra létesített munkahelyek sem létszámbelileg, sem az álláshelyek minőségét illetően nem biztosítják" — állapítja meg a tanács egészségügyi osztályának e tárgykörben írt jelentése.[224]

*

A szociális ellátások 1945-től a rendszerváltásig tartó történetének rövid áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a háború után néhány évig alapvetően a háború előtti és alatti ellátási formák maradtak. A módosított egri/magyar normás szegénygondozásban azonban fokozatosan megszűnt az egyházi részvétel. 1948–1950-től kizárólag állami és tanácsi intézmények működhettek. A korszak utolsó két évtizedében a gyermekvédelembe és az idősgondozásba mind nagyobb aktivitással kapcsolódtak be a Vöröskereszt és a rendszer által elismert más társadalmi szervezetek munkatársai. Az 1980-as években pedig jellemző törekvés Szegeden is az ellátottak megtakarításainak, jövedelmének bevonása az ellátás biztosításába, különösen az emeltszintű ellátást nyújtó intézmények esetében. A szegedi városi szociális ellátás egészét a rászorulók körének bővülése, a szükségleteket csak részben fedező fejlesztések és korszerűsítések mellett az intézményi ellátás szakosodása, új ellátási, irányítási formák létrehozása és a szociális ellátás területén dolgozók szakmai képzettségének emelkedése jellemezte.

[224] SZVT VB jkv. 1989. okt. 5.

V. KÖZMŰVELŐDÉS ÉS INTÉZMÉNYEI

1. TÁRSADALOM ÉS MŰVELŐDÉSSZERVEZÉS

A TERÜLET ORSZÁGOS ÉS HELYI IRÁNYÍTÁSA, TÖRVÉNYI HÁTTÉR

A második világháború befejezése után a közművelődési terület országos felügyeleti szerve, a Művelődésügyi Minisztérium oktatási és kulturális ügyekkel egyaránt foglalkozott. A klasszikus közművelődési feladatokat — az iskolán kívüli nevelés, a kultúraközvetítés feladatait, a szakemberek szakmai továbbképzését, minősítő versenyek, országos találkozók szervezését, valamint az amatőr mozgalom — az énekkarok, zenei együttesek, versmondók, irodalmi színpadok, képzőművész-körök, népművészeti alkotókörök, néptánc-csoportok — irányítását a Népművelési Intézet látta el.

A centralizáció jegyében alakultak újjá az országos kulturális szervezetek és tudományos társaságok. Ilyen az Országos Filharmónia, amely Szegeden, a Klauzál téren — ahol ma is található — hozta létre kirendeltségét, valamint az 1841-ben alakult Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (megyei és városi szervezete a Kárász utca 11. szám alatt tevékenykedik). Az országos szervezetek megyei és városi kirendeltségei ügybuzgón segítették a város közművelődését. A városi tanács minden évben a költségvetésébe betervezett összegekkel támogatta helyi működésüket. A filharmónia jóvoltából számos neves külföldi és magyar muzsikus mutatkozott be a szegedi hangversenyközönségnek, a TIT pedig a művelődési házak ismeretterjesztő sorozatain kívül a 60-as évek közepén indította az országos beiskolázású Pedagógiai Nyári Egyetemét, 1972-ben pedig a szintén országos Művelődéselméleti Nyári Egyetemet. A TIT keretein belül jött létre 1984-ben az Irodalmi Kávéház, amely később a város egyik fórumát alkotó Közéleti Kávéházzá alakult.[1]

A városi és községi tanácsoknál létrejöttek az oktatás-irányítás mellett a közművelődés szervezésével foglalkozó népművelési csoportok.

Szegeden a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya irányító, koordináló munkája mellett hagyományosan rendezvényszervezéssel is foglalkozott. Tevékenysége hozzájárult a város hagyományos, igényes rendezvénystruktúrájának kialakításához. Az osztály egyik feladataként az 1959-ben újrainduló Szegedi Szabadtéri Játékok köré csoportosított országos és nemzetközi rendezvények szervezését, a Szegedi Ünnepi Hetek programjainak koordinálását

[1] SZONDI I.–SÉNYEI R.–MAJZIK I. 2004.; POLNER ZOLTÁN 2005.; TANDI LAJOS 2009.

látta el. 1961-ben kezdeményezésére és szervezésében indult útjára például a Szegedi Nyári Tárlat, mint a Szegedi Ünnepi Hetek rangos képzőművészeti eseménye, amely három műfajú (festészet, szobrászat, grafika) országos tárlat volt. 1983-ban azután a Művelődésügyi Minisztérium úgy döntött, hogy a Budapesten, részben a Műcsarnokban, részben a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett műfaji biennálékat — egy-egy képzőművészeti műfaj két évenkénti legrangosabb seregszemléit — decentralizálja, és egy-egy vidéki nagyvárost kért fel a megrendezésükre. Így „kapta meg" Pécs a kisplasztikai biennále, Szombathely a textil-biennále, Miskolc pedig a grafikai biennále rendezési jogát. Szeged nagy megtiszteltetésnek tartotta, hogy az egyik legnépszerűbb műfaj, a táblaképfestészet országos seregszemléjét rendezhette meg kétévenként. Ezért a saját kezdeményezésű nyári tárlat megrendezését ritkították, tehát egyik évben táblaképfestészeti biennálét, másik évben három műfajú nyári tárlatot rendeztek. A megnyitót természetesen a Szegedi Szabadtéri Játékokéhoz igazították.

A művelődésügyi osztály szervezett egy sor zenei rendezvényt, mint pl. az Éneklő Ifjúság városi iskolai kórus-hangverseny sorozatot, a Szegedi Kamarazenekari Napokat, a Mai Magyar Zene Hete, valamint a Vaszy Viktor által 1970-ben kezdeményezett Muzsikáló udvar hangversenysorozatot, ahol a kitűnő kamara-muzsikusok produkciói mellett a Szegedi Kisopera vígoperái arattak sikereket. Szintén az osztály munkatársai gondozták az országos és a városi évfordulókhoz kapcsolódó „központi, városi ünnepségeket" (pl. a Juhász Gyula, József Attila és Dankó Pista évfordulókat), a nemzeti ünnepeink rendezvényeit, valamint a város karácsonyi ünnepségeit.

A művelődésügyi osztályon kívül 1957 után a Szeged Városi KISZ-Bizottság, valamint a Szakszervezetek Megyei Tanácsa kulturális csoportjának tevékenysége is hatással volt a város kulturális életére. A Szeged Városi KISZ-Bizottság Végrehajtó Bizottsága 1966-os határozatával hozta létre a Szegedi Ifjúsági Házat a mai Stefánia 7. szám alatti épületben, amelynek első igazgatója Rózsa Gáborné lett, aki Debrecenben, népművelés szakon végzett, és így a város első okleveles népművelője volt.

Miután a totalitárius rendszer megszüntette a rétegműveltség szervezeteit, törekedett a művelődés egységesítésére, amelyet elsősorban a nagy tömegrendezvények jellemeztek. A városi KISZ-bizottság a városi tanáccsal és az Expressz Ifjúsági Utazási Irodával együtt évente nagysikerű Szegedi Ifjúsági Napokat rendezett, teltházas koncertekkel, karnevállal, utcabállal és a Szegedi Szabadtéri Játékok egy-egy előadásának megtekintésével. Az Expressz Ifjúsági Utazási Iroda jóvoltából több tízezer fiatal látogatott ilyenkor városunkba.

Az Ifjúsági Ház adott otthont a vidéken elsőként alakult Ifjúsági Szimfonikus Zenekarnak is, amelyet Joó Ete karnagy, zeneszerző vezetett.

A szakszervezetek megyei tanácsának kulturális csoportja a szakszervezeti könyvtár, a Juhász Gyula Művelődési Központ, az ÉDOSZ Szeged

Táncegyüttes, valamint a Szakszervezeti Néptáncfesztivál felügyeletével foglalkozott.

A Szakszervezeti Néptáncfesztiválnak 1966 óta adott otthont városunk. A SZOT döntése alapján Pécsről került át Szegedre a rendezvény. A néptáncosok bemutatóikat az újszegedi szabadtéri színpadon tartották. A sikeres rendezvény 1972-ben már nemzetközi néptáncfesztivállá bővült, s a fesztivál gálaestjét, Novák Ferenc „Hegyen-völgyön lakodalom" c. koreográfiáját a Dóm téren mutatták be. Ekkor a Dóm téren a világon szinte egyedülálló néptáncos produkció jött létre: a nemzeti együttesek táncaiból egységes szerkezetű, „táncos történet" alakult ki. 1973 után kétévente nemzetközi néptáncfesztivált rendeztek, a közbeeső években a hazai együttesek mutatkozhattak be a városban. 1978 óta Simoncsics János a néptáncfesztivál igazgatója. Ő vezette be a megnyitó ünnepség előtti színpompás menettáncot, a város különböző részein megtartott bemutatókat, megalapította a Közönségdíjat, valamint az „Arany papucs"-díjat is.

113. Nemzetközi Néptáncfesztivál, 1983 (Roosevelt tér)

A központosítás révén a művelődésügyi osztályra futott be minden lényeges információ, így 1970-ben Laczó Katalin indította útjára a város havonta megjelenő kulturális programfüzetét, a Szegedi Műsort, amely 1992-ig a művelődésügyi osztály kiadásában tájékoztatta a város közönségét Szeged összes kulturális rendezvényéről.

Az új típusú kultúrotthonok szervezetét a kormány 1949-ben határozta meg. Később több rendeletével[2] szabályozta a művelődési házak helyzetét.

[2] A kormány 2/1960. (I. 6.) rendelete az újtipusú kultúrotthonok szervezetéről. Végrehajtási utasítás: 3/1960 (VI. 16.) MM sz.

A rendeletek és utasítások különbséget tettek klubkönyvtár, művelődési otthon és művelődési központ között, és általában intézkedtek az intézmények létrehozásának céljáról, az intézmény vezetőjének kinevezéséről, valamint a helyiségek igénybevételének módjáról,[3] továbbá a megyei művelődési központok hálózati irányító szerepéről. A minisztérium a közvetlen kapcsolatot a megyei szervekkel, művelődési házak esetében a megyei művelődési központokkal tartotta.

Csongrád megyének azonban nem volt megyei művelődési központja (mint pl. Hajdú-Biharnak Debrecenben a híres Kölcsey vagy Bács-Kiskunnak Kecskeméten az Erdei Ferenc Művelődési Központ, stb.), csak a megyei jogú város egyik — előfeltételekkel nem rendelkező — művelődési házát, a November 7. Művelődési Otthont minősítették 1968-ban művelődési központtá, noha már jóval korábban, 1959-ben megbízták a városhoz tartozó külterületi hálózat irányításával.

A megyei művelődési központok az utasítás értelmében[4] módszertani feladatokat is elláttak. Szegeden azonban ez másként alakult. Itt a megyei népművelői munka szakmai segítésével, bizonyos fokú szellemi irányításával — ám felügyeleti jog nélkül — a Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Központ, tehát külön intézmény foglalkozott.

Az intézet létrehozásával kettévált a gyakorlati és az elméleti-módszertani munka. A szegedi intézmény leképezte a budapesti Népművelési Intézet struktúráját, és néhány irodából szervezte a közművelődésben dolgozó munkatársak továbbképzését, a tanulmányutakat, az irodalmi színpadok, szavalók, táncosok, néptánccsoportok, énekesek, hangszeres muzsikusok, képzőművészek, képzőművész-fotós körök felmenő rendszerű minősítő versenyeit, kiállításait és bemutatkozási lehetőségeit. (Az intézet munkatársainak szakmai és emberi felkészültségén múlott, hogy nem maradtunk el túlságosan a jobb feltételekkel rendelkező megyéktől.)

A törvényi szabályozást tekintve kissé megkésve, 1976-ban látott napvilágot a korszakos jelentőségű I. törvény a közművelődésről, amely szabályozta a művelődési házak típusait, meghatározta közművelődés anyagi, tárgyi, személyi, a vezetők és szakemberek alkalmazási feltételeit, a tevékenységek körét, valamint az öntevékeny csoportok kategorizálását (művészeti csoportok, tanfolyamok, klubok, szakkörök).

Az 1960-as évek közepén országszerte megindult a felsőfokú szakemberképzés. Az egyetemeken, főiskolákon népművelés, majd művelődésszervezés tanszékek alakultak: Szombathelyen, a tanítóképző főiskolán, majd Debrecenben, ahol Durkó Mátyás országos hírű andragógia, azaz felnőttképzési tanszéket hozott létre, később az ELTE-n és Szegeden is, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. Ezzel óriási lépést tettek előre: szakképzett vezetők vették át a művelődési otthonok irányítását.[5]

A korszak közművelődése fontosnak tartotta, és tudatosan fejlesztette a ma már összefoglaló néven csak „amatőr mozgalom"-nak nevezett nem hivatásos művészeti mozgalmat, amely elsősorban a művelődési ház hálózathoz kapcsolódott. Országos, sőt nemzetközi hírnévre tett szert nem egy kórus, társas- vagy néptánc-együttes, irodalmi színpad. (A mozgalomból nemegyszer világhírű művészek emelkedtek ki: pl. a Honvéd Művészegyüttesből a balettos koreográfus Seregi László, vagy a néptáncos koreográfus Novák Ferenc. A művészegyüttes énekkarában kezdett énekelni pl. Gregor József operaénekes is.)[6]

A siker oka egyrészt a művészeti vezetők képzésében, továbbképzésében, másrészt a csoportoknak biztosított bemutatkozási lehetőségekben és a felmenő rendszerű minősítő versenyek rendszerességében, színvonalában keresendő.

Szeged legkiválóbb amatőr együttesei nemcsak Európában, de sokszor az egész világon ismertséget szereztek és öregbítették a város hírnevét. Az együttesek történetét általában a fenntartó intézményük történeténél említjük meg.

A KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYHÁLÓZAT KIALAKULÁSA

A kimutatások szerint 1950-ben a városban kultúrotthon nem működött. A város szívesen igénybe vette volna erre a célra a volt „Katolikus Népházat" a Móravárosban, amely eredetileg a KALOT részére épült, ám a terv nem valósult meg.

Az 1951-es kimutatás szerint azonban már 27 üzemi és 7 területi feladatot ellátó kultúrotthont számlált a népművelési osztály.[7] Valójában ezek nem kultúrotthonok voltak, hanem a gyárakban, intézményekben lévő nagyobb helyiségek, amelyeket alkalmanként kulturális célokra használtak.

A fogalmak tisztázatlanok: kultúrház, kultúrotthon, kultúrterem, egyre megy ebben az időben. Nem világos, hogy a művelődési házaknak mi a feladatuk, hova tartoznak a kultúrcsoportok, kik és milyen módszerekkel irányítják azokat. Ilyen körülmények között egységes irányításról nem lehetett beszélni. Például a népművelési csoport 1952. évi első negyedévi munkater-

[3] 202/1965. (Műv. K. 18. MM-SZOT) sz. együttes utasítás a művelődési házak működési rendjéről.

[4] 202/1965. (Műv. K. 18. MM-SZOT) sz. együttes utasítás a művelődési házak működési rendjéről, a megyei művelődési központok helyi és hálózati tevékenységéről.

[5] Az 50/1961. (XII. 30.) sz. kormányrendelet az intézmények felelős vezetőinek kinevezéséről, a helyiségek igénybevételének módjáról.

[6] HOLLÓSI ZSOLT 2008. 21.

[7] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat – Statisztika, 1951.

vében a kultúrotthoni-munkát a „Művészeti munka" címszó alá vonta és teljesen homályban hagyta annak feladatait.[8]

Ebben a reménytelennek tűnő helyzetben kezdenek megalakulni az első művelődési otthonok. A város művelődési házainak többsége nem erre a célra épült. 1953. május 2-án nyitotta meg kapuit a Közalkalmazottak Szakszervezete által fenntartott Juhász Gyula Művelődési Otthon a Vörösmarty utca 5. szám alatt. Ekkor működött már a Vasutas Művelődési Otthon (Rákóczi utca 1.) és a Postások Művelődési Otthona (József Attila sugárút 43.), amely a régi „Postásotthonból" alakult ki.[9] A két utóbbi szakszervezeti intézmény területi elhelyezése és épület adottságaik viszonylag jobbak voltak, mint a kialakulóban levő tanácsi művelődési otthonoké.

1953-ban az újszegedi Szent Vince Egyesület művelődési háza helyén jött létre a November 7. Művelődési ház, 1969-ben az Orvostudományi Egyetem Jancsó Kollégiumának épületében megnyitották a Bartók Béla Művelődési Központot.[10]

1973-ban Szegedhez csatolták Algyő, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé nagyközségeket, valamint Gyálarét községet. A Szegedhez csatolt községek művelődési házaiból jött létre a November 7. Művelődési Központ hálózata.[11] A már említett községeken kívül a hálózat tagja maradt a már korábban ide tartozó Szentmihálytelek, Ságváritelep és Petőfitelep is.

A hálózat kialakításával célul tűzték ki, hogy az „egyszemélyes" művelődési házak vezetőiből igazgatói munkaközösség alakuljon ki, és a központ nyújtson módszertani segítséget a hálózati házaknak, továbbá a több ezer embert megmozgató „nagyrendezvényeket", pl. a Tápai búcsút, közösen szervezzék a munkaközösség tagjai.

1977 fontos állomás a közművelődési intézményhálózat kialakulása szempontjából. 1945 után ekkor épült fel — bár csak redukált változatban — az első közművelődési intézmény a városban, igaz, a művelődési házak legkisebb változata: a Petőfitelepi Klubkönyvtár.[12] 1979. január 1. hatállyal a kultúra „tömbösítésének" jegyében újabb szervezeti változás történt a város közművelődési életében: összevonták a Bartók Béla és a November 7. Művelődési Központokat, így egységes művelődési ház-hálózat alakult ki. Az összevonás sok szakember életét és pályafutását érintette nem mindig szerencsésen.

Újabb jelentős időpont: 1979. március 21. A Tisza-parton átadták rendeltetésének a Szegedi Ifjúsági Házat.[13] Nagy volt az öröm, végre lett a fiataloknak otthona a városban. Ekkor még nem, csak használat közben derültek ki az épület hibái.

1987-ben a Magyar Televízió városok közötti vetélkedőt hirdetett egy-egy állatkert létesítéséért, így a vetélkedő díjából és a város támogatásából alapították meg Szegedi Vadasparkot, amely 1989 májusában nyitotta meg kapuit. Az Úttörőház, később Balázs Béla Úttörőház — amelynek helyén az Úttörő téren 1976-ban létrejött a Szegedi Körzeti TV stúdió —, előbb a Kiskörútra, majd a Kálvin térre költözött, és 1990-től Százszorszép Gyermekház néven folytatta tevékenységét.

A nehezen kialakult intézményi struktúrát az alábbiak jellemezték. A híres és nagy múltú „hagyományos" kultúraközvetítő intézmények (Móra Ferenc Múzeum, Somogyi-könyvtár, Szegedi Nemzeti Színház és Szabadtéri Játékok) (l. a megfelelő helyeken) mellett Szegeden — Debrecennel, Pécscsel, Győrrel, Szombathellyel, Sárospatakkal, Szolnokkal, Kecskeméttel és más városokkal szemben — nem épültek fel a korszerű, csak ezt a célt szolgáló közművelődési intézmények.

Az intézményhálózat (kivéve egy-egy településrész egyetlen művelődési házát) csak a Belvárosra koncentrálódott. Ezért „fehér foltok" alakultak ki a város közművelődési rendszerében, különösen a lakótelepek lettek ellátatlanok. A többfunkciós (iskola és művelődési ház) lakótelepi általános művelődési központok nem épültek fel a városban. Kivétel a Novák István által tervezett *Deák Ferenc Gimnázium*, amely az iskolai feladatok mellett alkalmas számos közművelődési feladat ellátására is.

A korszerűtlen művelődési házak felszereltsége elavult volt. Nem találtak például Szegeden olyan épületet, amely megfelelt volna a művelődési központ funkcióinak. Az újszegedi November 7. Művelődési Központ kiscsoportjait bérelt helyiségekben foglalkoztatta (pl. Zászló utca – Balettiskola, Tábor utca – Képzőművész-Kör, stb.). Így hálózati funkcióit is ebben a helyhiányos állapotban tudta megoldani. Több — ebben az időben készült — vizsgálati jegyzőkönyv bizonyítja,[14] hogy a tartalmi munka elkezdése előtt a különösen leromlott házakat tataroztatni kellett, és új berendezések beszerzése is szükséges volt. 1975-ben meg is kezdődött a kiskundorozsmai és a régi szőregi művelődési ház felújítása. A tápéi és algyői épületek kisebb tatarozáson kívül átépítésre nem szorultak. 1975-ben a KÖJÁL vizsgálatot tartott a hálózat épületeiben, és jegyzőkönyvben rögzítette a hiányosságokat. Kifogásolta pl. több művelődési ház mellékhelyiségeinek állapotát, a közművelődési munkához nem megfelelő körülményeket.[15] Ekkor bontották le a Zászló utca 2. szám alatti épületet, ami azt eredményezte, hogy terem nélkül maradt az egyik legvirágzóbb csoport, a balettiskola. Az épületekhez hasonló képet mutatott a személyi állomány helyzete. Az 1973-as döntés kapcsán a hálózat

[8] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat – Munkaterv, 1952.
[9] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat.
[10] SZMVT VB 123/1968. sz. határozata alapján (1968. júl. 30.)
[11] A CSMT és az SZMVT elnökének 1/1973. sz. együttes utasítása alapján.
[12] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 2001. Az intézményrendszer kialakulása.
[13] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 2001. Az intézményrendszer kialakulása.
[14] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat – Vizsgálati jkv.
[15] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat – Vizsgálati jkv.

kialakulásakor a főfoglalkozású munkatársak száma mindössze 5 fővel növekedett, ezt a csekély létszámot ellensúlyozta a sok tiszteletdíjas és részfoglalkozású dolgozó és csoportvezető. Számuk 1972-ben 68, 1973-ban 82 főt tett ki.[16]

A II. világháború befejezése után megkezdődött a mozik államosítása. A filmforgalmazás monopóliumát országos szinten a MOKÉP vette át. Hódmezővásárhelyen, az akkori megyeszékhelyen hamarosan létrejött a Csongrád Megyei Moziüzemi Vállalat, és a szegedi mozik — a Belvárosi Szabadság, a Korzó Vörös Csillag és a Széchenyi Fáklya néven — megnyitották kapuikat. Ezen kívül a legtöbb művelődési ház is rendszeresen vetített filmeket. A filmtörténet nagy alkotásait bemutató Filmmúzeum már a 60-as évek közepétől megkezdte előadásait a városban Gruber László szervezésében. Vasárnap reggelenként mind a Vörös Csillag, mind a Szabadság mozi telt házakkal vetítette a filmművészet nagy alkotásait a némafilmektől a kortárs filmekig.[17]

Nem kifejezetten kulturális célokat szolgált, inkább az egyházi szertartások kulturált világiakkal való helyettesítését tűzte ki célul a Családi és Társadalmi Rendezvényeket Szervező Iroda. Az ilyen irodák szinte minden nagyobb magyarországi településen megalakultak, és országos hálózatot létesítettek. Az iroda Szegeden a 70-es évek elején nyílt meg, elsősorban névadó ünnepségek, esküvők és világi temetések rendezésével foglalkozott. Kapcsolódása a közművelődéshez elsősorban értékes művészeti csoportok fenntartása révén valósult meg. (Pl. Canticum kamarakórus) Az iroda vezetésével Kerek Attilát, a Hazafias Népfront kulturális feladataival foglalkozó munkatársát bízták meg.[18]

2. KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK

TANÁCSI FENNTARTÁSÚ EGYSÉGEK (MŰVELŐDÉSI KÖZPONTOK ÉS HÁLÓZATI INTÉZMÉNYEIK)

November 7. Művelődési Központ, 1989-től *Bálint Sándor Művelődési Ház* (Temesvári krt. 42.)

Az intézmény — eredetileg „kultúrház és napközi otthon" — alapítója és építtetője az újszegedi Szent Vince Egyesület, amelyet 1923 októberében alapított meg Karácsonyi Guidó újszegedi lelkész. Az ünnepélyes alapkőletételre 1928 júniusában került sor, a kultúrház 1929 tavaszán, az óvoda 1930-ban kezdte meg tevékenységét.

[16] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat.
[17] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Filmklubok, filmesztétika-körök.
[18] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Önkormányzati kulturális intézmények.

A kultúrházat 1949-ig a Szent Vince Egyesület, illetve az itt otthont kapott egyletek üzemeltették meglehetősen szűkös körülmények között. Az óvoda vezetésére gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter már 1929-ben felkérte a kalocsai Miasszonyunk Iskolanővéreket.

Az 1930-as években virágzó élet folyt mindkét intézményben, bár Karácsonyi Guidót 1933-ban nem nevezték ki plébánosnak, utóda, Ugi Géza megteremtette a fejlődés lehetőségeit.

A háború során az átvonuló seregek teljesen feldúlták és kirabolták az épületeket, így 1945/46-ban lényegében mindkét épületet újra fel kellett építeni. Az óvoda állami és önkormányzati támogatásból épült újjá, a kultúrházat az újszegedi, főként kisgazdapárti fiatalok saját erőből állították helyre.

1948 után a kommunista halatom egyre nagyobb nyomást gyakorolt a Szent Vince Egyesületre, és 1949 decemberében — mint minden civil szervezetet — fel is oszlatták.[19] A kultúrház különféle ifjúsági szervezetek kezelésébe került, és az ötvenes évek közepére teljesen tönkrement.

1953-ban az intézmény nevet változtatott, a kor szellemének megfelelően November 7. Művelődési Otthon lett, amelyet szinte teljesen újjá kellett építeni — e munkát Bányász Ilona, akkori igazgató, színművésznő, majd 1957 nyarától Halmai Béláné igazgatónő vezette, aki 1958-ban teljesen átépíttette az intézményt, ekkor nyerte el 1996-ig fennálló formáját. Lelkes munkálkodásuk kapcsán egyre inkább ez az intézmény lett a város művelődési központja.

A ságváritelepi, a szentmihályi, a petőfitelepi művelődési ház, valamint az egykori Zászló utcai Balettiskola, a Tábor utcai Képzőművész-Kör, valamint a Kövér Béla vezette Bábszínház tartozott az intézményhez. Később a Zenebarátok Kórusa, 1964-től a Roosevelt téri nyugdíjas ház klubja és a Móra Ferenc Művelődési Ház kapcsolódott a hálózati intézmények sorába. Halmai Béláné az egész város számára szervezett programokat: ifjúsági színházat és meseszínházat hozott létre, valamint kabaré-esteket szervezett a kamaraszínházban. 1963-ban elkészültek a nagyszabású bővítési tervek, ezt azonban az akkori vezetés meghiúsította.

Az intézmény 1968-tól hivatalosan is művelődési központ, 1973-tól pedig négy csatolt község — Algyő, Tápé, Szőreg, Kiskundorozsma — művelődési házainak felettes szerve lett. Ebben az időben élte 1945 utáni első virágkorát. Halmai Béláné munkatársa, Kovács Ágnes középiskolai tanár volt. A kertbarát-körtől, a szabás-varrás tanfolyamig szinte minden kiscsoport megtalálható volt a házban. Ebben az időben alapozódott meg Viszt Józsefné és Halmai Béláné munkájának eredményeként az a társastánc-kultúra, amelynek nyomán a 80-as évek végétől a szegedi táncosok szinte minden bajnokságot megnyertek a szombathelyi Savaria táncversenyen, mind a standard, mind a latin táncok versenyén. A November 7. sokat tett a képzőmű-

[19] KISS ERNŐ 1989.

vészet terjesztéséért. Az ország legjobb képzőművészeit és a szegedi művészeket bemutató kiállítás-sorozatokat rendeztek. A képzőművészeti programok sorából kiemelkedett a Moldován Domokos által jegyzett „Magyar Naiv Festők" sorozat. Nem kevésbé látogatták a „Színházi esték Újszegeden" előadásait, valamint „A budai Korona cukrászda estjei Szegeden" című irodalmi pódium-sorozatot.

1975-ben Halmai Béláné nyugdíjba vonult, utódjául a bordányi művelődési ház fiatal igazgatóját, Kiss Tamást nevezték ki igazgatónak, aki megerősítette a hálózatot, és országosan ismertté tette az intézményt, amely hosszú évekig helyet adott az egyetemi filmklubnak. Keretében a környező, újszegedi kollégiumokban lakó több száz egyetemista ismerkedhetett meg a művészfilm történetével a némafilmektől a kortárs filmművészetig.

1979. január 1-jétől összevonták a Bartók Béla és November 7. Művelődési Központot, az utóbbi újra művelődési ház lett. Egy a hálózati intézmények közül. A tetszhalál állapotából az 1979. július 16-án kinevezett új igazgató, Kiss Ernő ébresztette fel.

Az ő tevékenysége a ház 1945 utáni harmadik fénykorának tekinthető. Művészeti területen is sokat tett az újszegediekért: megalakította az Újszegedi Kamarazenekart, és folytatta elődei kiváló képzőművészeti, zenei és irodalmi sorozatait. Az új programstruktúra erőssége a „mindennapok kultúrájához" való közelítés volt (építészeti sorozatok, jubileumi estek).[20]

1989-ben az intézmény felvette Bálint Sándor néprajztudós nevét. Az alsóvárosi Bálint Sándort egykor a munkahelye kötötte Újszegedhez, mint az újszegedi tanítóképző intézet megbecsült tanárát. Az újszegedi ház — civil holdudvarával — a város legdemokratikusabban működő közösségi háza lett, és aktívan bekapcsolódott a városi nagyrendezvények szervezésébe is.

A November 7. Művelődési Központ (később Bálint Sándor Művelődési Ház) igazgatói

Az intézmény neve	Igazgató	Évszám
Szent Vince Egyesület Kultúrháza	–	1929–1949
Újszegedi Művelődési Otthon	–	1949–1953
November 7. Művelődési Otthon	Bányász Ilona	1953–1957
Szegedi Művelődési Házak Igazgatósága – November 7. Művelődési Otthon	Halmai Béláné	1957–1968
November 7. Művelődési Központ	Halmai Béláné	1968–1975
November 7. Művelődési Központ	Kiss Tamás	1975–1978
Bartók Béla Művelődési Központ November 7. Művelődési Háza	Trabalka István	1979
Bartók Béla Művelődési Központ November 7. Művelődési Háza	Kiss Ernő	1979–1989
Bartók Béla Művelődési Központ Bálint Sándor Művelődési Háza	Kiss Ernő	1989–1992
Bálint Sándor Művelődési Ház	Kiss Ernő	1992–

[20] KISS ERNŐ 1998. A November 7. Művelődési Központ éves munkatervei.

Bartók Béla Művelődési Központ (Vörösmarty u. 3.)

A művelődési központ épülete 1896-ban a helyi Kereskedelmi- és Iparkamara székházaként épült meg, majd az orvostudományi egyetem Jancsó Kollégiumát helyezték el benne. 1969-ben nyílt meg az épületben a Bartók Béla Művelődési Központ. Első igazgatói: Tóthpál József és Simoncsics Pálné középiskolai tanárok voltak.

A művelődési központ tevékenységének egyik fő vonulatát: a „szegediség" felmutatása, a másik az ország kulturális értékeinek szerepeltetése adta. Hiányokat pótolt olyan műfajok terén, amelyek addig tabuként szerepeltek. (Pl. Az én világom sorozat — akkor „ellenzékinek" számító művészekkel vagy a Néprajzi sorozat — Erdély kultúrájának bemutatásával, stb.)

Az 1969–1979 közötti időszak legjelentősebb művészeti csoportjai: a Minerva Színpad 1969–1974-ig működött a művelődési központban. A művészeti csoport évente 4-5 bemutatót tartott. Az együttest Csaplár Ferenc, majd Konter László, Újlaky Károly, később Pálfy Katalin, a Szegedi Nemzeti Színház segédrendezője vezette. A színpad 1974-től a Kiszöv Klubban folytatta tevékenységét. A Bartók Béla Kamarakórus a ház indulásakor, 1969-ben költözött az intézménybe. A 40 tagú vegyeskar főiskolai és egyetemi hallgatókból alakult meg 1967-ben. Kardos Pál, országos hírű szakember alapította, majd vezetését Rozgonyi Éva vette át. A Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Központ (a későbbi Megyei Művelődési Központ) szervezésében működő Karnagyi Klub keretein belül a város énekkarainak karnagyai gyűltek össze havonként a zeneszobában a kórusok aktuális problémáinak megbeszélésére.

A művelődési központot — mint említettük — 1979-ben összevonták a November 7. Művelődési Központtal, így a kilenc művelődési házból álló hálózat most már a Bartók Béla Művelődési Központhoz tartozott.

Az öntevékenység, az alkotókészség kibontakoztatása jegyében számos kiscsoportot tartottak fenn (Jóga Klub, Bartók Kórus, Ifjú Zenebarátok Kórusa, Szegedi Kisopera, Molnár Dixieland Zenekar, Fotóklub, Szó-Kincs Társulat, Kertbarátok-Köre, Gyermektánc Tanfolyam, Társastánc Tanfolyam). Kiemelkedő a zenei rendezvények aránya és minősége. (Hagyományosak voltak a kóruspódiumok, a kórustalálkozók, a kamarakoncertek, a zenei portré-estek, és a Zenei Világnap koncertjei.)

A képzőművészetek és vizuális művészetek szintén központi helyet foglaltak el a művelődési központ életében. A Szegedi Fotóklub 1958-ban alakult, Kovács István, majd 1975-től Lajos Sándor vezetésével, és a művelődési központ megnyitása után azonnal itt kapott helyet. A fotóklub szervezésében 1964-től 1982-ig itt rendezték meg a Fotóklubok Szegedi Szalonját, amely a magyar fotóművészet reprezentatív kiállítása lett, a magyar progresszív fényképezés hazai seregszemléjének szerepét töltötte be. A klub keretében alakult a „Kör '68", majd a „Solar" és Kontakt" alkotócsoport, amelyek sokszor külön kiállításokat is rendeztek. A „B Galéria" elsősorban

a városban élő és alkotó művészeknek teremtett bemutatkozási lehetőséget. Jelentős kortárs kiállítóhely lett.

Az irodalmi rendezvények választéka szintén széles kört ölelt fel. A Bartók Pódium a Szegeden kedvelt pódium-műfajnak adott otthont, valamint a határainkon túl élő magyarok művészetét mutatta be. A mozgáskultúra is előkelő helyet foglalt el a ház tevékenységében. A gyermektánccsoportok igen népes látogatói körrel rendelkeztek. A művelődési központhoz tartozott a Kettőshatári Alkotóház.[21]

A Bartók Béla Művelődési Központ igazgatói

Igazgató	Évszám
Tóthpál József	1969–1971
Simoncsics Pálné	1971–1977
Rózsa Gáborné mb.	1977–1978
Tóth Attila	1979–1981
Szabó Béla	1981–1991

Móricz Zsigmond Művelődési Ház (Szeged–Szentmihály, Felszabadulás <ma Kapisztrán> u. 56.)

A régi malom-épület lehetőségeit messzemenőkig kihasználva és azt felújítva az 1960-as évek végén olyan művelődési házat hoztak létre, amelyben a falu minden lakosa megtalálhatta a lehetőségeket a művelődéshez. Az épületben továbbá sikerült korszerűen berendezett fiókkönyvtárat kialakítani. Kertbarát-kört, ifjúsági és nyugdíjas klubot és társastánc tanfolyamot szerveztek. Az igazgatónőnek az 1970-es évek elejétől Kasza Juliannát, a helyi iskola tanárát nevezték ki, aki jól ismerte a helyi emberek életmódját, törekvéseit. Fő célkitűzésének a szentmihályteleki mezőgazdasági kultúra megörökítését és a közösségi művelődési formák kialakítását tekintette. Nevéhez fűződik a város első paprikamúzeumának létrehozása. Az 1978-ban megnyíló Paprikamúzeum gazdag anyaga a fűszerpaprika termesztésének tárgyi emlékeit és

114. Az első Szegedi Paprikamúzeum Szentmihályon, a Móricz Zsigmond Művelődési Házban

[21] Harminc éves a Bartók Béla Művelődési Központ. A művelődési központ története. Meghívó füzet bevezetője. Szeged, 1999.

dokumentumait mutatta be, a paprikamalom modelljétől az évszázados eszközökön át a termelési adatokig.

Nyugdíjba vonulása után, 1982-től Csicsai Antal lett az intézmény igazgatója. Vezetésével 1985-ben alakult meg az Ifjúsági Színpad, amely MAG/MÁS Színház, majd PRÓBATÁRSULAT néven hozott létre sikeres előadásokat. A Kazincbarcikán, Balassagyarmaton, majd a békéscsabai Dél-Alföldi Színjátszó Napokon kiváló eredményeket elérő, arany minősítéseket szerző társulat országos hírnévre tett szert. Előadásaik még a határainkon túli területekre is eljutottak. Nyaranként a Kettőshatári Alkotóházban színvonalas színjátszó táborokban ismerkedhettek meg a fiatalok a színjátszás alapjaival.[22]

Móra Ferenc Művelődési Otthon (Festő u. 6.)

A korábban egyházi tulajdonú épületet 1963-ban átvették a KISZÖV kezeléséből és felújították. A November 7. Művelődési Központ ide költöztette tánctanfolyamainak nagy részét. E tevékenységen kívül a fiatalok szórakozó- és találkahelye lett. Ez az épület lett az 1969-ben megalakuló Szegedi Szimfonikus Zenekar Székháza.[23]

Tömörkény István Művelődési Otthon – 1977-től *Petőfitelepi Klubkönyvtár* (Petőfitelep, Szántó Kovács János u. 28.)

A roskatag épületet 1968-ban, mivel a közeli tápéi és algyői olajmező feltárása alapjaiban ingatta meg, életveszélyesnek nyilvánították, és meg kellett szüntetni.[24] A petőfitelepiek azonban nagyon hiányolták a közművelődési intézményt, ezért a városi tanács úgy döntött, hogy kisebb, de könyvtárnak és művelődési háznak egyaránt alkalmas, modern intézményt épít a telepre. 1977 nyarán adták át az esztétikus tégla borítású, modern Petőfitelepi Klubkönyvtárat, amelyet könyvtárként és művelődési házként egyaránt használtak.

Az első tervekben még szerepelt nagyterem is, amit végül nem építettek meg. Akkoriban vetette el a közművelődés elmélete azt a szemléletet, hogy a művelődési ház „egyetlen nagyteremből" álljon, mert a hangsúlyt az öntevékenységre, az intimebb összejövetelekre fektették. Ezért a klubkönyvtárban több, öntevékeny csoport számára is alkalmas kisebb termet építettek. Az intézmény első igazgatói: Eszik Zoltán és T. Molnár Gizella voltak.[25]

[22] Czenéné Vass Mária 1993. kézirat – Amatőr színjátszás.

[23] Az SZMVT Műv. Oszt. 1142/1969. sz. rendelete alapján. A Festő utcai épület a többi nagyváros szimfonikus zenekari székházaival összehasonlítva szegényes és korszerűtlen volt, a vizsgált korszak végéig (1990) azonban nem adódott lehetőség új székház építésére.

[24] Az SZMVT Műv. Oszt. 12183/1967. sz. határozata alapján

[25] Czenéné Vass Mária 1993. kézirat – Az intézményhálózat kialakulása.

Ságvári Endre Művelődési Ház – Ságváritelep (Szeged, Újvidéki u. 4.)

Az épület felújítására 1964-ben, majd 1970-ban került sor. Tevékenysége fő területének a ságváritelepi kertkultúra hagyományainak megőrzését, a helyi kiscsoportok fenntartását,[26] valamint az iskolai közművelődés segítését, gyermekprogramok, iskolai ünnepélyek szervezését tekintette. A tiszteletdíjas igazgatók után az intézmény vezetője Tóth Mihályné lett.

Petőfi Sándor Művelődési Ház – Kiskundorozsma (Kossuth u. 7. később Negyvennyolcas u. 14.)

A művelődési ház helyzete a városhoz csatlakozás évében (1973) nem volt rózsás. A helyiségek egy része használhatatlan elhanyagolt képet mutatott. A művelődési ház a hetvenes években az egykori nagyközségi tanács egyik épületszárnyába költözött, és megindult a sokrétű tevékenység, amelyben fontos szerepet kapott a cigány-közművelődés.

115. Cigányklub a Kettőshatári Alkotóházban, 1984

A 70-es évek közepén indult a dorozsmai műemlék szélmalomnál megrendezett népzenei találkozók sora, amely a szegedi nyár egyik jellegzetes rendezvénye lett.[27] A tiszteletdíjas igazgatókat 1974-től Goldschmied József követte, majd a JATE Klub vezetőjévé történt kinevezése után Barát Pált, 1979-ben Hajdú Gézát bízták meg az intézmény vezetésével, aki — a művelődési ház magas színvonalú működtetése mellett — az évek során elméleti és gyakorlati felkészültsége révén országos hírű cigány kultúra-szakértő lett.

Tömörkény István Művelődési Ház – Szőreg (Magyar u. 14.)

A művelődési ház 1973-ban egy nagyteremből (színpaddal), két kisebb helyiségből és mellékhelyiségekből állt. Az intézményben egy főhivatású igazgató, egy mellékfoglalkozású gondnok és ifjúsági klubvezető dolgozott. Az intézmény tevékenysége elsősorban kiscsoportos foglalkozásokból állt, de ismeretterjesztő előadásokat, kiállításokat is gyakran rendeztek.

A ház tevékenységében fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapott a szőregi kert- és rózsatermesztési kultúra, hiszen a városrész szorgalmas lakóinak munkája nyomán Szőreg egész Európa egyik legnagyobb összefüggő rózsatermő vidékévé nőtte ki magát.[28]

[26] A Ságvári Endre Művelődési Ház munkatervei.

[27] A dorozsmai szélmalom mellett rendezett népzenei találkozók idegenforgalmi nevezetességekké váltak, és bekerültek a Szegedi Ünnepi Hetek programfüzetbe is.

Ady Endre Művelődési Ház – Algyő (Kastélykert u. 16.)

A művelődési ház 1932-ben épült. 1970-ben egy klubszobával, amely ifjúsági klub lett, valamint raktárral, öltözővel és egy kisebb szakköri szobával bővítették.

Mivel a községben egyetlen nagyterem volt, így az összes tömegszervezet a művelődési házban tartotta rendezvényeit (lakodalmakat, társadalmi és politikai ünnepeket, véradást, tüdőszűrést, stb.). Az intézmény épületét 1982-ben életveszélyessé nyilvánították, és csak 1994-ben épült meg az új, korszerű Algyői Faluház (Búvár u. 5.).

A művelődési ház igazgatója, Eke József több évtizedes, lelkiismeretes munkával vezette az intézményt és irányította az Algyői Pávakört. A hagyományőrző népi együttes többször kapott „Kiváló Együttes" címet a Népművelési Intézettől, végül az „Örökös Kiváló Együttes" címet is megszerezte. A falu nagyrendezvénye a július végi Anna-napi búcsú, amely találkozóhelye lett a hagyományőrző együtteseknek.[29]

Juhász Gyula Művelődési Ház, Heller Ödön Művelődési Ház (Tápé, Budai Nagy Antal u. 18/20.)

A művelődési házat 1958-ban adták át a köznek, Szeged járás segítségével és helyi erőből, sok társadalmi munkával épült föl. Egy 260 ülőhelyes nagyteremmel, 2 kisebb klubteremmel rendelkezett, és épületében kapott elhelyezést a könyvtár is. A 70-es évek elejétől Kerekes András volt az intézmény igazgatója, őt a 80-as években Kerekes Péter követte.

116. A Tápai Hagyományőrző Együttes fellépése, 1984

[28] A szőregi Tömörkény István Művelődési Ház éves munkatervei.

[29] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Az intézményhálóat kialakulása.

A népi kultúra újrafelfedezése idején, 1934-ben alakult meg Tápén a „Gyöngyösbokréta". Azóta a hagyományőrző együttesben nemzedékek adták egymásnak a stafétabotot, hogy Tápé nevét az országban és a világon híressé tegyék.

A Tápai Népi Együttes többszörös „Kiváló Együttes", elnyerte az „Örökös Kiváló Együttes" címet, sokszor szerepelt a Magyar Televízióban, a Röpülj Páva műsorsorozatban. Az együttres képviselte Magyarországot az 1951-es berlini VIT-en, és nemzetközi hírnevüknek köszönhetően a Szegedi Szabadtéri Játékokon 1967-ben fellépő világhírű Mojszejev együttes is látogatást tett a tápaiaknál. 1973-ban már az ország első együttesei közé tartoztak. Létszámuk hozzávetőlegesen 70 fő körül alakult. Ezekben az években került előtérbe az ősi szokások gyűjtése és színpadra állítása, megőrizve az eredeti mozgás, viselet és játékosság gazdag színeit. Az együttes legnevesebb vezetői: Waldmann József és Török József, aki 40 éven keresztül irányította az együttest, őt felesége, Török Józsefné követte.

A tápai Honismereti szakkör 1973-ban már jelentős néprajzi gyűjteménnyel rendelkezett. Rendszeres foglalkozások, gyűjtések, múzeumlátogatások jellemezték munkájukat. A Kézimunka szakkör a népi hímzések gyűjtésével és kiállítások szervezésével járult hozzá a népi kultúra megőrzéséhez. Vezetői: Molnár Imre és Molnár Imréné pedagógus-házaspár voltak.

Az ország egyik legkiválóbb hagyományőrző együttese ihlette a közművelődés szakembereit arra, hogy a hagyományos, Szent Mihály-napi búcsút — az 1970-es évek végén és 80-as évek elején — a szentendrei búcsúhoz hasonlóan országos néprajzi rendezvénnyé fejlesszék. A hagyományőrző együttesek menettáncát és gálaestjét kibővítették országos népművészeti vásárral, a Vásártéren vásári komédiák és Kemény Henrik szórakoztatta a gyermekeket egyszemélyes bábszínházával. Este az egész napos vigasságokat a művelődési házban zenés mulatság, a csodálatos műemlék templomban komolyzenei koncert zárta. A Tápai Búcsú így bekerült az országos néprajzi rendezvények sorába, e búcsúkat — a tápaiak legnagyobb örömére — több tízezren látogatták.[30]

Balázs Béla Úttörőház - Százszorszép Gyermekház (Szeged, Kálvária tér, később Úttörő tér, jelenleg Kálvin tér 6.)

Az országos úttörőházi hálózatba illeszkedve a szegedi intézményt a Magyar Úttörők Országos Szövetségének megyei és városi szervezete hozta létre, és elsődleges célja az úttörők mozgalmi munkájának szervezése, valamint a központi feladatok helyi megvalósítása volt.[31] Az intézményt 1951. június 3-án nyitották a Kálvária téren. Az úttörőház 1976-tól 1983-ig a Tisza Lajos körúton (a mai Belvedere palotában), 1983-tól 1984-ig a Szilléri sugárúton működött. 1984-ben költöztek a Kálvin térre, s ekkor vették fel Balázs Béla nevét. Az intézmény 1990 óta Százszorszép Gyermekház, és az iskolákkal karöltve elsősorban az általános iskolás korú gyermekek szabadidős és szünidei kulturális programjait szervezi.[32] A Százszorszép Gyermekház a gyermekek művelődés központjává, az ország egyik legjobb intézményévé vált.

Szegedi Ifjúsági Ház (Szeged, Felső Tisza-part 2.)

A Szegedi Ifjúsági Ház Szeged város művelődési rétegintézménye, amely elsősorban a fiatalok közművelődési igényeit hivatott kielégíteni. Az intézmény 1979. március 21-én nyitotta meg kapuit. Az ifjúsági ház jogelődje a városi KISZ-bizottság által, 1966-tól működtetett ifjúsági ház, (Stefánia 7.), amelynek néhány, hagyományos rendezvényét, az új, Tisza-parti intézmény átvette. Ilyen volt pl. Jazz Klub, vagy a Molnár Gyula kezdeményezésére 1971-ben először megrendezett Szegedi Jazz Napok, amely ekkor még elsősorban a kitűnő szegedi jazz-együtteseknek biztosított bemutatkozási lehetőséget (pl. Hulin Együttes, Molnár Dixieland, stb.) vagy a Városi Középiskolás Diákklub, illetve a Balázs Béla Ifjúsági Színpad.

Az új épület adottságai látszólag korszerűnek tűntek. Közel 600 fős nagyterme jazz-beat koncertek rendezésére ideálisnak látszott. Mobil falakkal rendelkezett, a termek nagyságát így a rendezvénystruktúrához igazodva átalakíthatták. Használat közben derült ki azonban, hogy a hang- és hőszigetelés hiánya miatt nem lehet egymás mellett több, egymástól eltérő, hangos rendezvényt tartani.

Az ifjúsági házat közösen irányította Szeged város művelődésügyi osztálya és a városi KISZ-bizottság. Az intézmény első igazgatója, Goldschmied József, előzőleg a JATE Klubot vezette. A ház gyorsan bekapcsolódott a fiatalok művészeti életének országos vérkeringésébe, elsősorban a képzőművészet, irodalom és zene tekintetében. Pl. a budapesti székhelyű Fiatal Művészek Stúdiója rendszeresen rendezett kiállításokat Szegeden, országosan is kiváló fiatal képzőművészek alkotásaiból.

Az ifjúsági ház munkatársai kitűnő gyermek-, valamint színvonalas könnyűzenei- és jazz-koncerteket rendeztek. Ebben az időben a 14-18 éves, középiskolás korosztályra koncentrált az intézmény: Tini Disco-ját az egész város tinédzser korú fiataljai látogatták.

A 80-as években a fiatalos újítások, új programtípusok megjelenése jellemezte a ház munkáját, pl. ún. szimultán programokat, Családi Hétvégéket

[30] Czenéné Vass Mária 1987.

[31] Természetesen a „mozgalmi feladatok" mellett gondot fordítottak a 6-14 éves korosztály kulturális foglalkoztatására is. Művészeti csoportok (pl. néptánc, kerámia, stb.) létrehozásával, úttörő kulturális szemléken történő bemutatkozási lehetőségekkel. Az intézményt egy időben Papp Gyula, Szeged későbbi tanácselnök-helyettese, majd tanácselnöke vezette.

[32] Szeged város kulturális koncepciója 1994. (VII. 4.) Kgy. sz. határozat.

rendeztek, ahol a család minden tagja egy helyen, de különböző termekben találhatta meg a neki megfelelő program-típusokat.

Ilyen újítás volt még az ún. komplex programok megjelenése, amelyek keretében időben és térben utaztatták közönségüket, pl. a Japán Hétvége, vagy az Indiai Hétvége rendezvényein nemcsak az egzotikus művészetekkel ismerkedhetett meg a közönség, hanem egy-egy távoli táj öltözködési, étkezési, viselkedési kultúrájával is. Ugyanígy a távoli korok bemutatásakor — a Honfoglalás kori, vagy a Reneszánsz Hétvége esetében — ezen időszakok öltözködése, étkezési kultúrájuk megismerése révén vált a korszak átélhetővé elsősorban a fiatalok számára. Az ifjúsági ház ebben az időszakban hagyományteremtő szándékkal kezdte el a Szegedi Jazz Napok szervezését, amelyet országos, sőt nemzetközi szintre kívánt fejleszteni.

A Szegedi Ifjúsági Ház igazgatói

Igazgató	Évszám
Goldschmied József	1979–1982
Havasi Zoltán	1982–1986
Nemes Nagy Antal	1986–1991

Szegedi Vadaspark (Szeged, Cserepes sor)

Mint említettük, 1987-ben nagyszabású televíziós vetélkedő indította el a Szegedi Vadaspark létesítését. A Vadaspark első igazgatója egy megszállott biológia tanár, Egyházi István lett, aki alaposan megváltoztatta az anyagi nehézségek miatt szűkre szabott elképzelést: pénz hiányában ugyanis a Dél-Alföld élővilágát kívánták bemutatni az intézményben. A „nyereményként", illetve ajándékba kapott egzotikus állatok, valamint a sikeres bekapcsolódás a nemzetközi fajmentő programokba (pl. a selyemmajmocskák esetében) megalapozták a későbbi páratlan gyűjtemény alapjait, és a Vadaspark fejlesztésének későbbi programját.[33]

SZAKSZERVEZETI FENNTARTÁSÚ MŰVELŐDÉSI HÁZAK

Juhász Gyula Művelődési Központ (Szeged, Vörösmarty u. 5.)

A reprezentatív eklektikus épület mindig művelődési célokat szolgált. 1891-ben építették, október 24-én avatták, mint a Belvárosi Kaszinó épületét. Később MADISZ székházként állt fenn, ebben az időben a Belváros egyetlen művelődési házaként. 1953. május 2-án, mint a Közalkalmazottak Szakszervezetének Juhász Gyula Művelődési Otthona nyitotta meg kapuit.

[33] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – A Vadaspark.

A szakszervezetek már az 50-es évek kezdetétől nagy gondot fordítottak arra, hogy tagjaik művelődjenek. A SZOT 1952-ben szabályzatokat dolgozott ki a közművelődésre és kiscsoportos művelődési formákra — elsősorban a klubokra — vonatkozóan. Ezen elvek alapján kezdte meg munkáját a Juhász Gyula Művelődési Otthon.

Rendkívül színvonalasak voltak a ház gyermekprogramjai. Itt kezdődött el az iskolás korú gyermekek nyári foglalkoztatása, és a vasárnapi mesedélelőttök szervezése. A nyár — a közalkalmazott szülők nagy örömére — kirándulásokkal, kézműves foglalkozásokkal, zenés, bábos, irodalmi foglalkozások közepette, maradandó élményekkel telt. Az intézmény épületében működött 15 éven keresztül — 1954-től 1969-ig — a Somogyi-könyvtár gyermekkönyvtára, melybe havonta 750–800 ifjú olvasó látogatott el.

Sikereket arattak az intézmény művészeti csoportjai is. 1953–54-ben alakult a színjátszó csoport, 1954-től 1960-ig szimfonikus zenekart tartott fenn az intézmény, amelyet Markó Leó karnagy vezetett. Szép eredményeket ért el a Bartók Béla Énekkar, amely 1954-től 1964-ig állt fenn Kertész Lajos vezetésével.

Ebben az időben a város egyik jeles balettiskolájának ez a ház adott otthont, 1953-tól 1974-ig. Évzáró vizsgájukat a színházban tartották. Az iskolát vezette: Markóné Kádár Andrea kiváló balettművész és táncpedagógus. A balettiskola később a Postás Művelődési Házba költözött.

A ház szakkörei (Fotó, Ezermester, Könyvkötő, Báb) és tanfolyamaik (Játékkészítő, Szabás-varrás, Társastánc) nemcsak a Belváros közönségének igényeit elégítették ki.

1974. január 1-től július 30-ig az intézményt felújították.

A Szakszervezetek Szegedi Általános Munkáskórusát Mihálka György vezette. Az Amatőrfilmesek Klubja (mintegy 50 fős csoport) a híres magyar dokumentumfilmes iskola legjobb hagyományait folytatta. Létezett még az intézményben Gyűjtőklub, Rejtvényfejtők Klubja és Munkásszínjátszó csoport. A munkások művelődését szolgálta továbbá a Kultúrfelelősök, a Szocialista Brigádvezetők, valamint a Nőfelelősök Klubja.

Bár nem tartozott a Juhász Gyula Művelődési Központ felügyelete alá, mégis hosszú ideig a ház adott helyet a város határait messze túllépő jelentőségű ÉDOSZ Szeged Táncegyüttesnek. E házban alakították ki számukra a próbatermet, és a Folklór Klub munkájához szorosan kapcsolódott a tevékenységük. Országos hírű, világjáró együttessé fejlődtek az évek folyamán Nagy Albert vezetésével.[34]

[34] Szeged város kulturális koncepciója – a Néptáncmozgalom. Kézirat.

A Juhász Gyula Művelődési Otthon (Központ) igazgatói

Igazgató	Évszám
Markó Leó és Drégely József	1953–1954
Hegedűs László	1954–1955
Halmai Béláné	1956–1957
Sarkadi József	1958–1965
Mihály József	1966–1971
Vida Józsefné	1972–1975
Lajkó Lajos	1975–1977
Madurka Györgyné	1977–1990

117. ÉDOSZ táncegyüttes

Nyugdíjas Művelődési Ház (Eszperantó u. 1.)

Néhány évig külön tartották nyilván az egykori rókusi művelődési otthon épületében elhelyezett nyugdíjasok művelődési házát, azonban mindig valamelyik intézményhez tartozott. 1975-ben végleg beleolvadt a Juhász Gyula Művelődési Központ szervezetébe. A szakszerű vezetésű intézmény a nyugdíjasok szabadidejét értékes programokkal töltötte ki az ismeretterjesztő sorozatoktól az alkotó-körökön át a kötetlen kártya, sakk, stb. játékokig.[35] Itt működött a Dugonics mozi is.

[35] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat.

Szegedi Postás Művelődési Ház (József Attila sgt. 43.)

Az intézményt 1936-ban létesítették, mint a postatiszti egyesület székházát, és ilyen minőségben létezett 1945-ig, amikor a Postás Szakszervezet Székháza lett. Szakszervezeti székházként 1950-ig üzemelt, ekkor központi támogatással művelődési házzá alakították. Az épület felújítása — anyagi okok miatt — 1951-től 1954-ig húzódott el. Létrehoztak benne egy, 300 fős nézőteret magában foglaló színháztermet, korszerű színpaddal és oldalszínpaddal, zsinórpadlással, valamint süllyesztett zenekari árokkal, a színpad alatt öltözőkkel és raktárakkal. A nagyterem színházi előadások tartására kitűnően alkalmasnak bizonyult, olyannyira, hogy 1954 decemberétől az 1956-os évad végéig az épület adott helyet a Szegedi Nemzeti Színház Kamaraszínházának.

A felújított intézményt 1954. november 13-án, ünnepélyes keretek között adták át. 1954-től 1968-ig Postás Kultúrotthonnak hívták, majd 1968-ban[36] a Postás Művelődési Ház nevet kapta.

Az intézményben ismeretterjesztő sorozatokat tartottak, egészségügyi, tudományos, művészeti és földrajzi témakörben. A filmvetítések népszerűségére utalt, hogy az épületet sokan csak postás moziként ismerték.

Ebben a házban tartotta próbáit 1954-től 1957-ig a 30 tagú Postás Szimfonikus Zenekar Korny Kálmán, majd Markó Leó vezetésével. Szécsi József 40 tagú vegyeskart vezetett 1953-tól 1957-ig. Hosszú ideig, 1948-tól 1970-ig tartottak fenn színjátszó csoportot Csonka István, Horváth József, majd Horváth Anna (utóbbi kettő operaénekes) vezetésével. A csoport mindig kitűnően szerepelt a versmondó- és színjátszó-versenyeken. Az épület adott helyet a természetjáróknak, a Postás Nyugdíjas Klub és a Játék-, valamint a Szabás-varrás tanfolyam, továbbá a Barkács-szakkör tagjainak. A művelődési ház élén 13 tagú választott vezetőség állt. Negyedévenként üléseztek, a költségvetés és a munkaterv elfogadásáról szavazással döntöttek. Ebben az időben Vámos László vezette az intézményt, s bár csak részfoglalkozású igazgató volt (főállásban a Postaigazgatóságon dolgozott), magas színvonalú programokkal várta a közönséget.

A Postás Művelődési Házat a '80–as évek végén teljesen átépítették, lényegében új épületet hoztak létre a régi helyén, a város egyik legszebb, legkorszerűbb művelődési háza lett. A posta és a távközlés szétválása során a MATÁV kapta meg az épület tulajdonjogát, a rendszerváltás előtt Tantusz Művelődési Ház néven működött, Rácz Erzsébet szakszerű igazgatása alatt.[37]

[36] A 105/1968 (Műv. K. 15.) MM sz. utasítás alapján, a SZMVT 11506/3/1968. sz. működési engedélye értelmében.

[37] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Nem önkormányzati közművelődési intézmények.

Vasutasok Szakszervezete – Petőfi Sándor Művelődési Ház (Szeged, Rákóczi u. 1.)

Az épületet egyházi forrásokból és közadakozásból építették. 1933. szeptember 17-én szentelte fel Glattfelder Gyula megyéspüspök, mint az Alsóvárosi Egyházközség kultúrházát. 1933-tól a háború végéig egyházi intézményként, a KALOT székházaként, a háború után pedig a Vasutas Szakszervezet művelődési házaként állt fenn. A vasutas dolgozók kulturális mozgalma 1948 és 1950 között kezdett kibontakozni. A Vasutasok és Hajósok Országos Szabad Szakszervezete kezdte toborozni a művészeti csoportok tagjait. Kiemelkedő munkát végeztek e tekintetben Csamangó Henrik titkár, országgyűlési képviselő, később vezérigazgató-helyettes, Laki Kálmán Szeged állomásfőnöke, valamint Kompl József területi titkár.

A művelődési tevékenység folytatásához hely kellett, ezért 1950-ben megállapodást kötöttek az alsóvárosi plébániával, és az épületet szerződéssel 50 évre vette át a vasutas szakszervezet, az akkori politikai viszonyoknak megfelelően néhány zsák sóért, lisztért és egyéb élelmiszerért. Egyébként a ház ajtó, ablak nélkül siralmas állapotot mutatott. Az átvétel után a Vasutas Szakszervezet Szeged Állomás Üzemi Bizottsága tartotta fenn.

A régi csoportok új lendülettel kezdhették a munkát. Egyikük, a MÁV Hazánk Munkáskórus, 1889-ben alakult a Szeged-Rókus Vasúti Műhely dolgozóiból. Taglétszáma: 80-90 főt számlált, 1957 óta a kórust Erdős János karnagy vezette. A másik kiemelkedő csoport a MÁV Fúvószenekar volt. Tevékenysége régi hagyományokra nyúlik vissza. A zenekar 1917-ben alakult. Létszámuk hosszú ideig 50 fő körül mozgott. A fúvószenekar 1948-ban kiegészült egy vonós részleggel, ez jelentette a Szegedi MÁV Szimfonikus Zenekar megalapozását. Első karnagyként Simor Jánost tisztelhették. A több, mint fél évszázadot megért Vasutas Képzőművész Kör a Széchenyi tér 2/a. szám alatt bérelt helyiségben alkotott, Szőke Győző, majd Pataki Ferenc festőművész irányításával.

A ház munkája egy időben aláhanyatlott a rendszeres sorozások és a házban üzemelő büfé miatt, amely talponálló kocsma jelleget kezdett ölteni. A legfőbb szórakozás az „össztánc" volt a laktanyákból kirajzott katonák részvételével, valamint az akkoriban divatba jövő Disco-k. Közönségük miatt nem véletlenül adta a kultúrháznak a nép a tréfásan lekicsinylő, csúfondáros „kapca" nevet.

A 70-es évektől kezdve igyekeztek ezeket a rendezvényeket megszüntetni és rendet teremteni. Ebben az időben indult az évenként megrendezett „Munka és Műveltség" vetélkedő, erre készítették fel a vasutas dolgozókat előadásokkal és a szegedi művészeti rendezvények látogatásával. A ház Szabó Zoltánné, később Benkő Andrásné Ürmös Ilona vezetése alatt lassanként Alsóváros lakóterületi igényeket kielégítő intézménye lett.[38] 1979 és 1982

[38] SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI kézirat.; BENKŐ ANDRÁSNÉ kézirat.

között nagyszabású átépítésen esett át a művelődési ház épülete, ekkor végképp megszűnt a kocsma, helyére a Vasutas-könyvtár került.

VÁLLALATI FENNTARTÁSÚ INTÉZMÉNYEK ÉS KLUBOK

A szegedi nagyvállalatok a korszak második felében, a 60-as évek végén, a 70–80-as években sorra nyitották meg klubjaikat. Legtöbbször Szeged belvárosában, ahol először zenés-táncos összejöveteleket, Disco-kat, később kiállításokat, irodalmi esteket és hangversenyeket rendeztek. A „klasszikusnak" számító ilyen jellegű intézmény a Felső Tisza-parti PICK Klub volt, amely nemcsak a PICK Szalámigyárban dolgozókat, hanem a város szórakozni vágyó közönségét is fogadta. (Ezen kívül a legjelentősebbek közé tartozott a KISZÖV, a DÉLÉP, a VOLÁN és az SZKT Klub.)

A következő lépésként függetlenített népművelőket, „klubvezetőket" alkalmaztak. Például a KISZÖV Klubban Marik István volt a klubvezető, aki a Bartókból „áttelepült" MINERVA színpadot éltette tovább. A Volán Klubot Szeri István, a későbbi Volán vezérigazgató vezette. A nagyvállalatok a korszak végén jelentős mecénási szerepet vállaltak. A Volán Klub által fenntartott társastánc-csapat pl. kiváló országos és nemzetközi eredményeket ért el, továbbá a DÉLÉP támogatta egy időben a Zenebarátok Kórusát, amely a 80-as évek végén DÉLÉP Zenebarátok Kórusa-Szeged néven koncertezett. A DÉLÉP, mely külön oktatási-kulturális igazgatóságot is létrehozott, színvonalas klubot tartott fenn a Vár utcában, a Belvárosban; a klub vezetője Bakó István volt. A vállalati klubok jelentősen gazdagították a város közművelődési kínálatát.[39]

EGYETEMI KÖZMŰVELŐDÉS

Az egyetemek e korszakban nemcsak arra törekedtek, hogy hallgatóik bekapcsolódjanak a város gazdag közművelődési életébe, hanem klubjaik, művészeti csoportjaik folytán színesítették azt. A klasszikusnak számító JATE Klub és SZOTE Klub mellett a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tamási Áron Klubját az Április 4. útja 6. szám alatt nyitotta meg. Ezek a klubok nemcsak egyetemistákat fogadtak, hanem az értelmiség találkozóhelyei lettek, és közéleti szerepet is betöltöttek.

Az egyetem művészeti csoportjai ugyancsak kitűntek, pl. az Egyetemi Énekkar országos, sőt nemzetközi szinten is méltón képviselte a várost.

[39] A nagyvállalatok a felsoroltakon kívül pl. a képzőművészeket is támogatták, kiállítások rendezésével, művek vásárlásával.

A 60-as évek közepén alakult ki a budapesti Universitas jelentőségéhez fogható egyetemi kezdeményezés: a Szegedi Egyetemi Színpad, a másodéves egyetemista Paál István vezetésével, aki 1965-ben átvette a csoport irányítását. Kezdetben Mrożeket, Dürrenmattot játszottak, majd következett a nagy áttörés: Déry Tibor: Óriáscsecsemő c. darabjának bemutatása. (A főszerepet a később híressé vált Dunai Tamás és Temesi Ferenc alakította) Az előadáson megjelent az idős mester: Déry Tibor is. A csoport a Petőfi-rock című darabbal, amellyel még Lengyelországban is felléptek, a Kőmíves Kelemennel és az Örök Elektrával a rendszer tűrőképességét feszegette. Paál István 1974-ig vezette a színpadot, majd kőszínházakban kezdett el dolgozni. Sikeres rendezéseiért 1980-ban Jászai Mari-díjjal tüntették ki. A 70-es évek végén, a 80-as években Balog József, Samu Attila és Kormos Tibor vitte tovább az egyetemi színjátszás ügyét: a 8'15''-ös Csoport és a JATE Klubszínpad előadásai országos jelentőségűek voltak.[40] (L. még A tudomány és felsőoktatás c. fejezetet.)

3. AZ ÍROTT ÉS ELEKTRONIKUS SAJTÓ

ÍROTT SAJTÓ (NAPILAPOK, HELYTÖRTÉNETI ÉS IRODALMI LAPOK)

A napilapok a korszakban az 1910-ben alapított Délmagyarország, és megyei változata, a Csongrád Megyei Hírlap, majd ennek „Délvilág" néven megjelenő változata voltak. Terjesztésükkel a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat foglalkozott. Hegemón szerepük miatt igen magas példányszámmal dolgoztak. A lapok a híradások mellett jelentős közművelődési, művészeti funkciót vállaltak, irodalmi igényű tárcákat, novellákat is közöltek, sőt jó színvonalú könyv, színházi, képzőművészeti és hangverseny-kritikákat jelentettek meg. Több neves író és költő dolgozott a szerkesztőségekben.[41]

A *Kincskereső* országos gyermek-irodalmi folyóirat volt. A lap egész történetét végigkíséri az a makacs célkitűzés, hogy nemes, értékes irodalom kézbeadása révén már gyermekkorban kialakuljon az olvasás, az irodalom szeretete. Kitűnő tudósok, írók és költők egész sora vigyázott arra, hogy a lap fennmaradjon alapításának székhelyén, Móra Ferenc városában, Szegeden.

A tragikusan korán elhunyt Hegedűs András 1974-ben alapította a Kincskereső c. gyermekirodalmi folyóiratot. Halála után Deme László, majd Grezsa Ferenc szerkesztettek, őket Simai Mihály követte. A lap szerkesztőségében dolgozott hosszú évekig Baka István költő. A Kincskereső a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán jött létre, majd országos lapként a kiadói teendőket a Móra Könyvkiadó vette át. A folyóirat mellé állt a magyartanárok szakmai szervezete, a magyartanítás kézikönyveként is használták. A lap eljutott Erdélybe, a Felvidékre és a Vajdaságba egyaránt.[42] (L. még az irodalomról szóló fejezetet.)

A Páholy folyóirat 1980-ban indult, először „kétheti lapként" a Szegedi Nemzeti Színház kiadásában. Első főszerkesztője: Horváth Kálmán újságíró volt. A lap színházi műsorfüzetként szolgált, hiszen hasznos információkat tartalmazott a bemutatott darabokról, a korról, a szerzőről, a rendezőről, az előadás előkészületeiről, az egykori előadások fogadtatásáról. 1986-ban a lap megszűnt. Majd 10 éves szünet után Nikolényi István indította újra.[43]

A SZEGED folyóiratot 1988-ban Tandi Lajos kezdeményezésére, az akkori városi tanács hozta létre a város folyóirataként, amely a mai napig szerepel a címlapon. A SZEGED folyóirat a város helytörténeti, művészeti, közművelődési életével foglalkozó, politika-mentes, havonta megjelenő folyóirata, amely azóta is mozgósítja a helyi értelmiséget, és igazi értékeket tár fel a város múltjából.

ELEKTRONIKUS MÉDIA

Rendkívül előremutató módon, három megye: Csongrád, Békés és Bács-Kiskun összefogásával jött létre 1976. november 24-én a körzeti tv stúdió, a régi Úttörőház helyén, az Úttörő (ma Kálvária) téren. A körzeti televízió stúdiót elsőként Regős Sándor irányította.

Jóval később, 1987. július 1-jén nyitotta meg kapuit a körzeti rádió stúdiója a Stefánia 7. szám alatti gyönyörű eklektikus palotában 30 fős stábbal, a magyar mellett román és szlovák nyelvű adásokkal. A körzeti rádió stúdiójának első vezetője Várkonyi Balázs újságíró volt, majd 1988 szeptemberétől egészen 1999-ig Vágási Kálmán igazgatta az intézményt.

Az alapítók úgy gondolták, hogy a körzeti rádiós és televíziós stúdiók hírforrás jellegük mellett művészeti műhelyek lehetnek. Helyt adhatnak művész-portrék, kritikai elemzések, színházi és művészeti események bemutatásának, vagy akár önálló műalkotások: rádiójátékok, tv-filmek, film-etűdök létrehozásának is. Talán anyagi okokkal, talán mással magyarázható, hogy sajnos nem így történt. A 80-as évek végéig virágzott a regionális forma, sőt Szegeden elsősorban a rádiózás területén bizonyos eurorégiós törekvések is sikert arattak. (Az Eurorégió — a Dél-Alföld megyéi mellett a Vajdaság egy részét és az egykori Bánátot foglalta magában.)

Az 1980-as években a globalizáció-lokalizáció jegyében a regionális stúdiók mellett az egész országban gomba módra szaporodtak a helyi rádió-

[40] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Kapcsolatok a szegedi egyetemmel.
[41] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Az írott és elektronikus sajtó.
[42] SIMAI MIHÁLY 1999.
[43] CZENÉNÉ VASS MÁRIA 1993. kézirat – Az írott és elektronikus sajtó.

és televízió-stúdiók. Szegeden a városi tanács 1986-os alapító határzatával jött létre a Városi Televízió Stúdió, amelynek első vezetője: Pavlovits Miklós lett. A helyi televíziók legfontosabb feladatuknak a legfrissebb hírek sugárzását, a napi VTV Híradó szerkesztését tartották, de tematikus műsorrendjükkel a közéleti funkció mellett természetesen ismeretterjesztő, egészségnevelési, közművelődési és szórakoztató feladatokat láttak el.

*

Az 1945-től 1990-ig terjedő időszak közművelődése négy, egymástól jól elkülöníthető korszakra tagolható. Az 1945–1948-ig tartó időszak a Szabad Művelődési Tanácsok megalakulásának, valamint a háború előtti civil szerveződések és művészeti csoportok továbbélésének időszaka. Az 1948-tól 1957-ig tartó időszakot a központosítás, az ideológia uralma, az 1958-tól 1976-ig terjedő korszakot a közművelődés új intézményrendszerének kiépítése, a felsőfokú szakemberképzés megindulása és az első átfogó közművelődési törvény megjelenése (1976) jellemezte.

Az 1976-tól 1990-ig tartó időszak a közművelődés fokozatos szabadabbá válásának, a három T közül a „Tiltott" kategória csökkenésének, a „Tűrt" és „Támogatott" kategória növekedésének, a munkásművelődés országos mozgalma kiteljesedésének az időszaka. Az 1980-as évek pedig egyre inkább a kultúra és a piac összekapcsolódásának jegyében teltek el.

A korszakban az egészséges társadalmi mozgások felgyorsulása, az értelmiség számának jelentős növekedése, az igényes közművelődés állami szabályozása és támogatása, a művelődési ház-hálózat létrehozása, a felsőfokú szakemberképzés megindulása jelentettek előrelépést a korábbihoz képest.

Az ideológiai megkötöttségek miatt sokszor értékes nyugati szellemi áramlatok figyelmen kívül hagyása, a piaci hatások kizárása a kultúra területéről, (pl. műkereskedelem, szórakoztatás) a kultúra „maradék elvű" finanszírozása a kibontakozás akadályait jelentették.

Megállapítható, hogy az 1945-től 1990-ig tartó időszak a kortárs magyar irodalom, a zene, a képzőművészet, valamint különösen a kortárs magyar film nagy korszakai közé tartozik. A „vasfüggöny", a szellemi bezártság ellenére ezek az értékek Európában, sőt az egész világon elterjedtek. (A film esetében pl. Szabó István, Rófusz Ferenc a 80-as években kapott Oscar-díjat.) Ilyen szempontból tehát a közművelődés a kultúraközvetítő, értékközvetítő funkcióját a körülményekhez képest jól betöltötte. Sőt, az egyik legfontosabb érték, az öntevékenység, az alkotókészség kibontakozása révén a korszak utolsó éveiben a közművelődés a társadalmi párbeszéd, a civil szerveződések alakulása és a közélet egyik központja lett. 1989–90-ben valós értékekkel, tervekkel és reményekkel várták a rendszerváltást a közművelődés területén dolgozó szakemberek.

VI. EGYHÁZAK, EGYHÁZI ÉLET

1. A SZEGEDI LAKOSSÁG VALLÁSI MEGOSZLÁSA 1944 ÉS 1990 KÖZÖTT

A szegedi lakosság vallási megoszlásáról csak az 1949. évi népszámlálás adataiból alkothatunk képet. E szerint a város 132 607 lakosa közül 119 566 volt római katolikus és 604 görög katolikus. A reformátusok száma 7523, az evangélikusoké 2137 főt tett ki. A görögkeleti egyházhoz 455, az unitáriushoz 110, a baptistához 38, az izraelita felekezethez 1586 személy tartozott. Egyéb 347, felekezeten kívüli 204, ismeretlen 37 fő volt.[1] A későbbi népszámlálások a vallási hovatartozást nem tartották nyilván. A hívek számát az egyes egyházak nyilvántartásából követhetjük nyomon.

2. A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ

A KOALÍCIÓ ÉVEI (1944–1948)

A második világháború végén Csanád Egyházmegye (1982. augusztus 5-től Szeged-csanádi Püspökség) két főesperesi kerületből állt. A Szegedi Főesperesi Kerületet Henny Ferenc, Szeged-Rókus plébánosa irányította. A másik főesperes kerület a Maroson túli Főesperesi Kerület volt, és Klivényi Lajos battonyai plébános vezette.[2] Az egyházmegye élén Hamvas Endre püspök állt, aki 1944 márciusában foglalta el püspöki székét.

Az egyházmegye irányításában Hamvas püspököt Raskó Sándor vikárius, Becker Vendel c. apát, Sopsich János prelátus-prépost, Halász Pál székesegyházi plébános, Csepregi Imre prelátus, c. apát, a székeskáptalan kanonok tagjai, valamint az egyházmegyei hivatal tagjai — Sopsich János irodaigazgató vezetésével — segítették.[3]

A hívek lelki gondozását a háború után a lelkészek a következő plébániákon az alábbi templomokban végezték:

Szeged–Somogyitelep: Jézus Szíve templom

Szeged-Alsóváros: Havas Boldogasszony templom

---

[1] NÉPSZÁMLÁLÁS 1949. 61.

[2] SCHEMATISMUS 1947.

[3] Uo. PL 1112/1945. sz.

Szeged-Belváros: Nagyboldogasszony (Fogadalmi) templom
Szeged-Felsőváros: Szent Miklós templom
Szeged-Móraváros: Móravárosi templom
Szeged-Rókus: Szent Rókus templom
Újszeged: Szent Erzsébet templom.

A fentieken kívül még a jezsuiták Szent József temploma és számos kisebb kápolna állt a hívek rendelkezésére.[4]

A városban két régi kolostor létezett, az observans ferencesek kolostora Alsóvároson és a minoriták kolostora Felsővároson. A két kolostoron kívül a férfi szerzetesek és szerzetesnők rendházakban laktak.[5]

A papi utánpótlás biztosítására két papnevelő intézet működött a városban: a püspöki[6] és a jezsuiták papnevelő intézete.[7]

A püspökség még a következő intézményeket tartotta fenn: a Szent Imre Kollégiumot,[8] a Püspöki Tanoncotthont és a Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézetet.[9] A római katolikus egyház ekkor jelentős vagyonnal rendelkezett.[10]

Csanád Egyházmegye fő anyagi támaszát a püspöklelei birtok nyújtotta. A birtok nagysága 5018 holdat tett ki. Ezen kívül a székeskáptalan még 455 hold földdel rendelkezett.[11]

Szegeden a központi katolikus rendezvényeket a Dugonics tér 12. sz. alatti katolikus házban tartották. A szegedi egyházközségek mindegyike a világháború előtt külön népházzal rendelkezett, melyben a katolikus szervezetek tevékenykedtek.[12] Néhány katolikus egyesületnek önálló székháza is volt. A katolikus szervezetek hitvédelmi, kulturális és szociálpolitikai munkát végeztek. Közülük az Oltáregylet, a Rózsafűzér Társulat, a Katolikus Kör, a Katolikus Nővédő Egyesület, a Szent Ferenc III. Rendje, a Szent Vince Szeretetegyesület, a Szent József Akció, a Kis Szent Teréz Akció, a KALOT és a KALÁSZ nevét kell megemlíteni.[13] A háború befejezése után ezek vagy újjá sem szerveződtek, vagy rövid haldoklás után megszűntek.

A harcok befejezése után, a gazdasági élet beindulásával egyidejűleg, a hitélet is minden törés nélkül megindulhatott, illetve folytatódhatott.[14] Az

[4] PL 851/946. sz. és SCHEMATISMUS 1947.
[5] PL 574/945. sz.
[6] PL 1117/945. sz.
[7] PL 851/1946. sz.
[8] PL 1550/1945. sz.
[9] Uo.
[10] PL 2498/1945. sz.
[11] PL 1989/1945. sz.
[12] PL 1895/1945. sz.
[13] PL 1895/1945. sz.
[14] Szegedi Népakarat, 1944. okt. 21.

egyház is kifejezte részvételi szándékát a demokratikus kibontakozásban, az ország újjáépítésében.[15]

Már 1945 elejétől azonban Szegeden éles harc bontakozott ki a baloldali pártok, politikai szervezetek, az őket támogató hatalmi szervek, valamint a katolikus egyház között, mindenekelőtt a beszállásolásoktól felszabaduló katolikus népházak megszerzése, illetve megtartása és a fiatalok fölötti befolyás gyakorlása miatt.[16]

1945 áprilisában a bírósági felelősségre vonások is elértek néhány egyházi személyt: Balogh János jezsuita főiskolai tanárt, Karácsonyi Guidó somogyitelepi plébánost, Gimes Gyula belvárosi segédlelkészt és Balogh Ányos premontrei szerzetest. A püspök papjai érdekében mindenütt eljárt, és ennek eredményeként, néhány havi fogházbüntetés után, az elítéltek szabadlábra kerültek.[17] Ám érzékenyen érintette a katolikus egyházat Szegeden is a földosztás, mivel a püspökség birtokát, 100 hold kivételével, a székeskáptalan birtokát pedig teljes egészében felosztották.[18]

A nagy történelmi sorsforduló a hitéletben nem okozott gondot Szegeden. Halász Pál esperesplébános örömmel írta Hamvas püspöknek, a plébánosoktól kapott jelentések alapján, hogy a „hitélet általában nem csökkent, sőt a legtöbb plébánián emelkedő tendenciát mutat."[19] A hit védelme és ébrentartása, az egyház érdekeinek védelmezése, az új rendszerbe való beillesztése céljából indították el Szegeden — Balogh István segítségével — 1945. április 15-én a Hitvallás c. lapot, mely az első katolikus sajtótermék volt ekkor Magyarországon. A lapot Havass Géza püspöki titkár szerkesztette, és kéthetente jelent meg hétezer példányban.[20]

Az 1945 őszi választási csatározásokba a szegedi papság nem kapcsolódott bele. Hamvas püspök ugyanis október 9-én kibocsátott körlevelében ezt szigorúan megtiltotta.[21] A Baloldali Blokkba tömörülő pártok 1946 tavaszán mégis, a hatalom megszerzésére törekedve, közvetett támadást indítottak az egyházak, főleg a római katolikus egyház ellen. Igyekeztek politikai, valamint kulturális hatalmát megtörni és tevékenységét a templom falai közé szorítani.[22]

Az egyházat ért sérelmek hatására, a demokratikus kibontakozást még üdvözlő és a konfliktusokat kerülő Hamvas püspök, az egyház érdekeit szilárdan védelmező Mindszenty bíboros mellé állt. Mindszenty bíboros nagyméretű tömegdemonstrációkkal igyekezett nyomatékot adni szavainak. En-

[15] DM, 1945. febr. 17.; PL 710/1945., 1601/1945. sz.
[16] SZVT Közig. ir. 12961/1945. sz.
[17] PL 621/1945., 1621/1945., 1036/1945., 920/1945., 1167/1945., 1499/1945. sz.
[18] PL 1152/1945. sz.
[19] PL 1601/1945. sz.
[20] A lapban közölt írások részletes elemzését l. PÁL JÓZSEF 1987–89. 80–114.
[21] PL 2200/1945. sz.
[22] LEXIKON 1997. 388.

nek keretében került sor első szegedi látogatására, melynek indokát Szent Gellért első csanádi püspök halálának 900. évfordulójára szervezett ünnepség adta.[23] A kétnapos ünnepségsorozatra 1946. szeptember 21-én Szegedre érkező hercegprímást Hamvas püspök mint korunk Gellért püspökét üdvözölte, és kérte, hogy — hozzá hasonlóan — mentse meg az országot a további zűrzavartól, a kereszténységet pedig a pusztulástól.

A következő években az egyház harcának középpontjában a fakultatív hitoktatás bevezetésének és az egyházi iskolák államosításának megakadályozása állt. A harc Szegeden nagy méreteket öltött. Élén Havass Géza hittanár, püspöki titkár állt, ezért a baloldal a fő tüzet rá irányította. A letartóztatást azonban egyelőre még elkerülte. Ezután állandó rendőri zaklatásoknak volt kitéve, és a hitoktatói engedélyt is megvonták tőle. 1949. szeptember 30-án letartóztatták, de egy nap után kiengedték. Október 2-án, Hamvas püspök közreműködésével Budapestre ment, és ott különböző plébániákon kisegítő lelkészként tevékenykedett. Főleg a fiatalok hitoktatásával foglalkozott, akik körében nagy népszerűségre tett szert.[24] Az erőteljes egyházi megmozdulások miatt — ennek volt része a március 19-i szegedi diáktüntetés is[25] (részletesen l. a Köztörténetben) — a baloldal még nem tartotta érettnek a helyzetet, hogy kenyértörésre vigye a dolgot. 1948 tavaszán a püspököt szintén támadások érték, mivel május 22-én kelt körlevelében megtiltotta papjainak, hogy előzetes cenzúra nélkül cikket írjanak, és politikai pártok kérésére külön szentmisét mondjanak.[26]

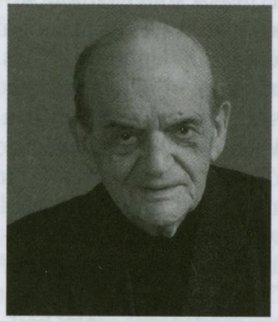

118. Havass Géza

A FORDULAT ÉVÉTŐL AZ 1950-ES ÉVEK KÖZEPÉIG

A baloldali erők a két munkáspárt egyesülése (1948. június 12.) után pontot tettek az oktatási monopólium megszerzéséért folyó harc végére, ugyanis 1948. június 16-án a parlament megszavazta a nem állami iskolák államosításáról szóló törvényt. Ez Szegeden is a szerzetesi kézben lévő iskolák megszüntetését jelentette. (Részletesen l. az iskolatörténetet.)

A következő lépést Mindszentynek a politikai közéletből való eltávolítása jelentette, melyet tömegmozgalmak kibontakoztatásával jól előkészítettek.

[23] PL 1313/1946. sz. Részletesen l. PÁL JÓZSEF 1992. 11.
[24] L. ELMER ISTVÁN 1994.; Havass Géza visszamlékezése 153–155.
[25] PL 830/1947. sz.
[26] PL 1300/1948. sz.

1948. november 27-én este Szegeden mintegy 1500 főnyi fiatal vonult a püspöki palota elé, és követelték a püspöktől, hogy határolja el magát Mindszentytől. Hamvas püspök azonban erre nem volt hajlandó.[27]

A hecckampány a karácsony előtti napokban hágott tetőpontjára. A Délmagyarország karácsonyi száma is nagy teret szentelt a Mindszenty kérdésnek.

Mindszentyt december 26-án tartóztatták le teljesen koholt vádak alapján.[28] A letartóztatást követően Szegeden is sorra jelentek meg a Mindszentyt elítélő és a letartóztatást helyeslő nyilatkozatok, bár szegedi papoktól nem sikerült ilyet kicsikarni.[29] Hamvas püspök 1949. január 11-én kelt körlevelében megtiltotta papjainak az állásfoglalást.

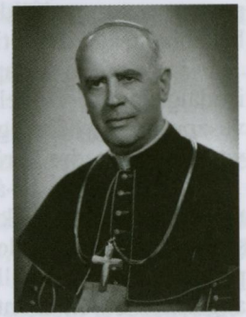

119. Hamvas Endre

A következő csapás a katolikus egyházra a szerzetesrendek feloszlatása volt. A Szegeden tevékenykedő szerzetesrendek felszámolása a jugoszláv-magyar viszony elmérgesedésére hivatkozva 1950. június 7 és 9. között történt. Közel ezer szerzetest és apácát telepítettek ki ekkor a jugoszláv határ térségéről, borzalmas körülmények között (részletesen l. a köztörténetről szóló fejezetben).[30]

Az államhatalom az együttműködésre kész egyházi erőket igyekezett olyan szervezeti keretek között egyesíteni, mellyel nyomást tud gyakorolni az egyházi vezetésre, hogy azokat az állammal való megállapodásra kényszerítse, mely megállapodás az egyház és az állam szétválasztását, de az államhatalomnak az egyház életébe való beleszólását és az egyház tevékenységének templomokba való visszaszorítását eredményezi.[31]

A katolikus papi békemozgalom világi megyénként szerveződött.[32] A szegedi papság a Csongrád megyei katolikus papi békebizottsághoz tartozott. Itt első nekifutásra nem sikerült a mozgalmat elindítani. Az 1951. május 10-én tartott alakuló ülésre mindössze heten mentek el, így az kudarcba fulladt.[33] A kommunista hatalom újabb drasztikus egyházellenes intézkedései azonban megtörték a papság többségének ellenállását.

1951. május 18-án a parlament megszavazta az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról szóló törvényt. A hivatal tisztviselőit behelyezték a püspöki aulákba, akik a legapróbb részletességig ellenőrizték az egyházmegyei

[27] DM, 1948. nov. 28.
[28] L. Szabad Nép, 1948. dec. 29.
[29] DM, 1948. dec. 31.
[30] L. BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 203.
[31] A papi békemozgalomról l. PÁL JÓZSEF 1995.
[32] L. A Kereszt, 1951. márc. 15.
[33] L. KAT. PAPI BÉKEMOZG. 1975. 60.

központok munkáját, a püspökök levelezését. Így került Csanád Egyházmegye püspöki hivatalába Tomcsik Vilmos az ÁEH megbízottjaként.

A püspököknél kierőszakolták, hogy a vezető tisztségekre megbízható békepapokat nevezzenek ki, és az eddigi tisztségviselőket váltsák le vagy nyugdíjazzák.[34] Hamvas püspök 1951. június 28-án nyugdíjazta Raskó Sándor püspöki helynököt, és utódjául Szécsi Antalt nevezte ki.[35] Szécsi Budapesten, az angyalföldi plébánián volt esperesplébános, és a budapesti papi békebizottság elnöki tisztségét is betöltötte.[36]

Ugyanezen a napon küldte a püspök nyugdíjba Sopsich János püspöki irodaigazgatót, és helyére Langmár Lipótot nevezte ki.[37] Langmár Lipót a veszprémi egyházmegyében már töltött be fontos egyházi tisztségeket, közvetlenül Szegedre kerülése előtt pedig Somogysámsonon volt plébános.[38]

1951. május 18-án került sor Grősz József kalocsai érsek letartóztatására, és nagyszabású koncepciós pert rendeztek elítélésére. Hamvas püspök szabadsága is hajszálon függött: 1951 tavaszától ügyészi eljárás folyt ellene püspöki körlevél melléklet engedély nélküli kibocsátása miatt, melyet csak augusztus 29-én szüntettek meg. Úgy nézett ki, hogy a Grősz perbe is bekapcsolják, neve többször említésre került, és házi őrizetbe vették. Végül, úgy látszik, nem megsemmisíteni, csak megtörni akarták, ami többé-kevésbé sikerült. Június 27-én Dobi István miniszterelnökhöz bűnbánó levelet írt, melyben ígéretet tett: „A jövőben békésen és lojálisan igyekszem együttműködni és a kormánnyal szemben elkövetett hibákat jóvátenni."[39]

Hamvassal együtt a püspöki kar többi tagjának ellenállását szintén sikerült megtörni. Az 1951. július 3-i püspökkari konferencián egyhangúlag elfogadott határozatukban megfogadták, hogy kötelességteljesítő polgárok lesznek, elítélték a Grősz perben szereplő személyek cselekedetét, és helyeslésükről biztosították a papi békemozgalmat.[40]

Erre közvetlen előzmények után került sor a Csongrád megyei papi békebizottság létrehozásának második kísérletére. Az 1951. július 17-re összehívott alakuló ülésre már több mint 70 pap elment. Az ekkor megválasztott 19 tagú megyei választmánynak a következő szegedi tagjai lettek: Ugi Géza (Újszeged), Molnár Antal (Petőfitelep), Szabó Imre Gábor (Felsőváros), Iharos Ferenc (Móraváros), Pozsgay Pál (Alsóváros), Gulyás János (Felsőváros). A választmány elnöke Ugi Géza lett.[41]

[34] A békemozgalmi aulistákról l. PÁL JÓZSEF 1995. 60–61.
[35] PL 1578/1951. sz.
[36] PL 1994/1951. sz.
[37] PL 1578/1951. sz.
[38] PL 1994/1951. sz.
[39] A Kereszt, 1951. jún. 29.
[40] Magyar Kurír, 1951. júl. 5.
[41] PL 198/1952. sz.

Az egyházi férfiak többsége 1952 után, az ellenzékiséggel fölhagyva, ha tovább nem is, a politikai passzivitásig eljutott.

A legális munka mellett, az ötvenes években Szegeden létezett egy illegális egyházi tevékenység is. Lakos Endre segédlelkész — Bulányi György eszmei és gyakorlati irányításával — 1949 nyarán egyetemista csoportokat hozott létre 10-12 fővel, majd létszámuk gyorsan nőtt. Tényekedéséről beszámolt Hamvas püspöknek is, aki tudomásul vette, és némi anyagi segítséget adott.[42]

1950 tavaszán már 60-70 fő vett részt a csoportjaiban, zömmel orvostanhallgatók, de más karokról ugyancsak kerültek ki.

Működött egy másik csoport is, Kovács Mihály piarista szerzetes vezetésével. Nem volt szoros kapcsolat közöttük, és a szerzetesek kitelepítése után Kovács Mihály kiesett a munkából.

Lakos foglalkozott felső tagozatos általános iskolásokkal, valamint alsó tagozatos ministránsokkal. „Karikák"-nak hívták őket, és körülbelül 15-20 gyerek tartozott ide.[43]

1952. augusztus 28-án vége szakadt Lakos Endre szegedi tevékenységének. Az ÁVH ügynököt épített csoportjába, letartóztatták, és börtönbe zárták.

AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS A KÁDÁR-KORSZAK IDŐSZAKA

Az októberi forradalom előkészítésében és lezajlásában — Mindszentyn kívül — katolikus vezető egyházi személyek nem játszottak jelentős szerepet. 1956. október 25-én Grősz József kalocsai érsek — a püspöki kar akkori elnöke — rádióbeszédében nyugalomra és az eseményektől való távolmaradásra szólította föl a papságot és a híveket.[44] Ezen a napon Hamvas püspök is hasonló tartalmú, stencilezett felhívást küldött papjainak. A püspök eredeti, kézírásos fogalmazványa a következő mondattal zárult: „Őszinte szimpátiával fogadtuk az ifjúság lelkes megmozdulását, és bízunk jogos kívánságaik békés megvalósításában." Ezt azonban áthúzta, és a végleges, stencilezett mondat már így nézett ki: „Ne hagyják magukat felizgatni, hanem hivatási munkájuk zavartalan végzésével szolgálják a hazát, bízva jogos kívánságaik békés megvalósításában."[45]

Az október 30-án házi őrizetéből szabadult Mindszenty bíboros magához kérette Hamvas püspököt, aki Mindszenty letartóztatása után (a Vatikán 1950. július 18-án nevezte ki apostoli adminisztrátorrá) az Esztergomi Fő-

[42] BÁLINT LÁSZLÓ 2000. 16.
[43] Uo. 28.
[44] PÁL JÓZSEF 1995. 115.
[45] PL 2260/1956. sz.

egyházmegyét is vezette. A püspök november 1-jén meg is jelent Mindszentynél.

Hamvas püspök távolléte idején — november 7-én — Szécsi Antal helynök aláírásával a püspöki hivatal körlevelet bocsátott ki, mely a termelőmunka folytatására, a testvérgyűlölet megszüntetésére szólított fel.[46]

Hamvas püspök november 15-én adta át Esztergomban a főegyházmegye kormányzatát Witz Béla vikáriusnak. Másnap — Budapesten keresztül — utazott is vissza Szegedre.[47] Megérkezése után, november 20-án, körlevélben fordult papjaihoz. A körlevél ismételten nyugalomra szólította föl a híveket.[48]

A forradalom leverését követően Csanád Egyházmegyében Langmár Lipót helyére Hamvas püspök Pataky Kornél püspöki titkárt nevezte ki irodaigazgatónak, az ő helyére pedig Nagy Tibort.[49]

A Rákosi-érára jellemző egyházpolitikát 1958 után fokozatosan fölváltotta a nemzeti egységet előtérbe állító népfrontpolitika. A politikai hatalom az egyházakat már nem kikapcsolni akarta, hanem hasznossá tenni.[50]

A mérleg nyelve azonban időnként balra billent. Adminisztratív lépéseket is tettek az egyházzal szemben: 1961 februárjában például azért tartóztattak le 85 személyt, mert „a rendszerváltozásra várva, káderekét képeztek, vagyis elit nevelést folytattak". A per elsőrendű vádlottja Havass Géza volt, 1957. február óta ismét Szegeden teljesített szolgálatot. Hamvas püspök a püspöki számvevőszék vezetésével bízta meg, ezen kívül még hittant tanított, és kisegítő lelkipásztori munkát végzett. A püspökkel időnként följárt Budapestre egykori tanítványaihoz, ez minősült szervezkedésnek.[51]

A fiatalok között végzett lelkipásztori munka miatt, 1961. február 6-án Katona Nándor szegedi lelkipásztornál is tartottak házkutatást, de „csak" az írógépét és néhány könyvét vitték el, ő maga szabadlábon maradt. Hamvas püspök 1963 októberében a Békés megyei Kaszaperre helyezte. Mégsem kerülhette el a letartóztatást: 1964. március 11-én izgatás büntette miatt felfüggesztett börtönbüntetést kapott, de a fellebbviteli bíróság ezt túl enyhének találta, és 1964. április 30-án egy évi végrehajtandó börtönbüntetést szabott ki rá.[52]

120. Mária-szobor, Lourdes-i barlang, Újszegeden

[46] PL 2279/1956. sz.
[47] PL 2333/1956. sz.
[48] PL 2325/1956. sz.
[49] PL 1001/1957. sz.
[50] LEXIKON 1997. 393.
[51] L. ELMER ISTVÁN 1994.; Havass Géza visszaemlékezése 152–165.

A fő vonal mégis a pragmatizmus felé haladt, és találkozott a nemzetközi enyhüléssel, a katolikus egyház megújulásával, a Vatikán új keleti politikájával.

Grősz József kalocsai érsek halála (1961. október 3.) után Hamvas püspök lett a „püspökkari konferenciák ez idő szerinti elnöke", és ezzel az ő kezébe került a katolikus egyház irányítása.[53] Vezetésével a moszkvai béke világkongresszusra utazott magyar katolikus papi delegáció, és a plenáris ülésen latin nyelvű beszédet is mondott.[54] Az államhatalom viszonzása: Hamvas Endre vezetésével 1962-től magyar püspöki delegáció vehetett részt a II. Vatikáni Zsinaton.

A kétoldali közeledés következményeként, 1964-ben részleges megállapodás jött létre a Vatikán és a magyar állam között, melynek egyik eredménye, az esztergomi érseki szék kivételével az összes püspöki állás betöltése lett. Így került a kalocsai érseki székbe Hamvas Endre, és vette át Csanád Egyházmegye irányítását Íjjas József.[55]

Íjjas József 1901-ben született, 1925-ben szentelték pappá, 1928-ban Rómába került biblikus tanulmányokra, 1939-től a központi szeminárium prefektusa lett, több helyen lelkipásztori munkát is végzett. Viszonylag rövid szegedi tartózkodása alatt mindenben elődje nyomdokain haladt, ő is az egyház és az állam jó kapcsolatának kiépítésén munkálkodott. Nevéhez fűződik a tarjáni plébánia létrehozása, melyet 1966. augusztus 26-án a felsővárosinak egy részéből alakítottak ki.

121. Íjjas József

Hamvas Endre betegeskedése, majd nyugdíjazása után, a Vatikán kalocsai érsekké nevezte ki, ahová Szegedről 1969. február 18-án távozott.[56]

Íjjas József távozása után Udvardy József vette át az egyházmegye irányítását. Őt az Apostoli Szentszék 1969. január 10-én nevezte ki. Udvardy József 1911-ben született, Rómában 1939-ben teológiai doktorrá avatták, Kalocsán, majd Szegeden teológiatanár a szemináriumban, összesen 18 évig, 1957-től jánoshalmi plébános, kerületi esperes és c. apát volt.[57]

[52] HETÉNYI VARGA KÁROLY 1994. 223–227.
[53] Magyar Kurír, 1961. okt. 7.
[54] Katolikus Szó, 1962. júl. 22.
[55] Katolikus Szó, 1964. szept. 2.
[56] Jubileumi évkönyv 1980. 41.
[57] Uo. 41–42.

Udvardy püspök nem volt a rendszer odaadó híve, püspöki kinevezése is kompromisszum eredménye, de az együttműködési készség még benne is megvolt.[58]

Szegedi papjai közül egyesek szerepet vállaltak a Hazafias Népfront különböző intézményrendszerében: Nagy Tibor, a katolikus papi békemozgalom megyei elnöke, tagja volt a Hazafias Népfront megyei bizottságának, Molnár Antal nagyprépost és Szeles Sándor irodaigazgató pedig a népfront városi bizottságának.[59]

122. Udvardy József

Viszonzásul az egyház is nagyobb mozgásteret kapott. Szegeden lehetőség nyílt az ifjúsági hitélet föllendítésére. Szinte valamennyi egyházközségben ifjúsági kisközösségek alakultak, melyek főleg katechetikai és karitatív feladatokat láttak el. A nagymarosi országos ifjúsági találkozók nyomán, Szegeden is rendeztek évenként, a Szent Gellért évfordulóhoz kapcsolódva, egyházmegyei ifjúsági napokat. A Tátra téri templomban szeptember végén, az egyházmegye területéről 4-500 főnyi fiatal gyűlt össze egész napos programra.[60]

123. A Tátra téri templom oltára

Udvardy József püspöksége idején 1975-ben építették fel a tarjánvárosi Szent Gellért templomot teljesen társadalmi munkában.[61]

Udvardy József 1987. június 5-én vonult nyugalomba. Utóda Gyulay Endre lett, aki 1987. július 4-én vette át az egyházmegye kormányzását. Gyulay Endre 1930-ban született, a teológiát a Szegedi Hittudományi Főiskolán végezte, 1953-ban szentelték pappá, először az egyházmegye községeiben teljesített papi szolgálatot, majd 1972–1983 között teológiatanár, 1983-tól a rókusi plébániát vezette.[62]

Gyulay Endre nagyon határozottan véleményt nyilvánított fontos elvi kérdésekben, melyeket a sajtóban is közzétett. A szociális szférában konkrét munkát vállalt. A püspöki kar őt bízta meg a menekültek gondozásával, és

[58] L. CSMT Titk. ir. 439/1975. sz.
[59] CSMT Titk. ir. 796/1976. sz.
[60] CSMT Titk. ir. 1827/1987. sz.
[61] www.szentgellert.szeged.hu/bemutatkozás
[62] KALENDÁRIUM 2005.

közreműködésével 1988. szeptember 1-ig mintegy 5 ezer erdélyi menekült részesült 6 millió forint egyházi segélyben.[63]

Püspökként folytatta korábbi munkáját a hitoktatás és az ifjúsági munka területén,[64] amelynek elismerését jelentette, hogy 1988-ban a püspöki kar őt bízta meg az ifjúsági pasztoráció irányításával.

3. A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ

Az egyházközség alapító lelkészének, Ladomérszky Bélának, aki 1937-től töltötte be tisztségét, jobboldali megnyilatkozásai és tevékenysége miatt 1944-ben el kellett hagynia Szegedet.

Az egyházközség irányítását bazilita atyák végezték egészen 1949-ig.[65]

A bazilita atyáknak 1949-ben meg kellett válniuk az egyházközségi szolgálattól. Az őket követő lelkipásztor elhanyagolta lelkészi munkáját, sőt ott is hagyta állomáshelyét. A következmény az lett, hogy a gyülekezet szétesett, a templom lepusztult állapotba került.

Az újjászervezési, újjáépítési munkálatokat Lakatos László kezdte meg, akit 1962-ben helyezett ide Mándokról Dudás Miklós püspök. Lakatos Lászlónak szinte mindent elölről kellett kezdenie. Fölkutatta a görög katolikus híveket. Egy év alatt sikerült több mint 60 főt összegyűjtenie. Az istentiszteleteken 18-20 fő vett részt. Használható állapotba kellett hozni a templomot és beindítani a hitéleti tevékenységet.[66] Lakatos László sok segítséget kapott a római katolikus egyháztól, nem csupán a templom helyreállításában, hanem a hitélet végzésében is (kántor, énekkar). Dudás püspök 1963 novemberében Lakatos Lászlót központi szolgálatra rendelte, és utódjául Szántai Miklóst nevezte ki.

Szántai Miklós kiépítette az egyházközség szervezeti kereteit, a 12 tagú képviselő testületet, beindította a hittanoktatást, folytatta a templomon a javításokat, majd sikerült kiharcolnia 1967-ben egy teljes felújítást. 1973 őszén a püspök Pécsre helyezte.[67]

Az őt követő lelkipásztoroknak — Gulyás Attilának (1974–78), Janka Györgynek (1978–81), Kocsis Imrének (1981–85) és Szokira Jánosnak (1985–92) már viszonylag könnyebb volt a munkája, hiszen rendbe hozott templomot és megszervezett egyházközséget vehettek át.[68]

[63] Uo.
[64] Uo.
[65] Szaplonczay Miklós jelenlegi lelkész szíves közlése.
[66] Lakatos László följegyzése. Szegedi Görög Katolikus Plébánia iratai, jelzés nélkül.
[67] Uo. Szántai Miklós följegyzése.
[68] Szaplonczay Miklós közlése.

4. A SZEGEDI SZENT GYÖRGY VÉRTANÚ MAGYAR ORTODOX EGYHÁZKÖZSÉG

Az egyházközség 1932-ben alakult, lelkészeként az alakulás évétől 1945-ig Doroszlai Mihályt tisztelhette. A hívek lelki gondozását 1945-ben Péterfalvy Ödön János, 1946-ban Radnai András, 1947–49 között Hatvani L. Konstantin, 1949–59 között Suhai Sándor, 1959–65 között újra Hatvani L. Konstantin, 1965–67 között ismét Radnai András, 1967–69 között Kalata József, 1969-től napjainkig Imrényi Tibor végezte.[69]

A lelkészek sorából kiemelkedik Imrényi Tibor, aki még jelenleg is lelkésze a gyülekezetnek. Szegedi lelkészsége mellett az egyetemen is tanított, több fordítást készített, tanulmányokat írt.[70]

A magyar ortodox egyházközségek helyzete jogilag csak 1949-ben rendeződött, amikor a Moszkvai Patriarchatus joghatósága alá fogadta őket, és megszervezte belőlük a Magyar Ortodox Esperességet. A szegedi egyházközséget 1950 júliusában vették föl az esperességbe.[71]

Az 1970-es évek második felében a Magyar Ortodox Esperesség, az Egyházak Világtanácsa, és nem utolsó sorban a szegedi hívők támogatásával, a templomot jelentős mértékben felújították és megszépítették.[72]

A plébánia kapujában egy kicsike kápolnával találkozunk, mely oltár nélküli templomnak tekinthető.[73]

Az egyházközség hívei, mint elnevezése is mutatja, magyarok, illetve magyar ajkúak. Létszámuk a rendszerváltás idején kb. 120 főt tett ki.

1985-től rendszeresen fölkeresik a templomot görög és ciprusi diákok, akik egyetemi tanulmányaik céljából, hosszabb-rövidebb időt töltenek a városban.[74]

5. A REFORMÁTUS EGYHÁZ

A világháború befejezése után a szegedi református hivők két egyházközséghez tartoztak. A Körtöltésen belüli híveket a Kálvin téri egyházközség fogta össze, ahol Bakó László volt a vezető lelkész. Az Újszegedi Református Missziói Egyházközséghez, az újszegedi és a Körtöltésen túli szegedi reformátusok mellett, még 40 kilométeres körzetben 20-nál több szórvány tartozott. Az 1928-ban létrejött egyházközség lelkészi tisztét kezdettől fogva Teleki Sándor látta el.

[69] Imrényi Tibor szíves közlése.
[70] L. Szegedi Extra, 1999. jún. 29.
[71] GESZTELYI TAMÁS 1991. 65. és BERKI FERIZ 1988. 98–113.
[72] Egyházi Krónika, 1979/1. 6.
[73] Imrényi Tibor szíves közlése.
[74] Uo.

1941. október 26-án a szegedi reformátusok hozzákezdtek egy új templom építéséhez és ezzel egy új egyházközség létrehozásához, azonban az Új Magyar Hajnal Temploma építési munkálatait a világháború végéig nem sikerült befejezni.[75] A szegedi református egyházközségeket a háború alatt nem érte jelentős anyagi kár.[76] A hitéleti tevékenység sem szenvedett csorbát.[77]

A szegedi gyülekezetek a Békésbánáti Református Egyházmegyéhez tartoztak, de amikor 1945. március 7-én az egyházmegye közgyűlése megszavazta az egyházmegye kettéosztását Békés és Csongrád Egyházmegyére, a Csongrád Egyházmegyéhez kerültek. Az egyházmegye esperese Gönczy Béla vésztői lelkész lett.[78]

A Honvéd téri templom építése 1947. november 30-ára annyira előre haladt, hogy megtarthatták az első istentiszteletet,[79] sőt 1948 húsvéthétfőjén a harangok is megszólaltak.[80]

Ebben az évben az újszegedi egyházközségben is jelentős változás következett be. Az 1948. április 4-i presbiteriumi ülésen határozatot hoztak az egyházközség kettéosztásáról, illetve a Somogyitelepi Egyházközség létrehozásáról.[81] Az új egyházközség lelkésze Szabados László lett, aki 1948 júniusáig, szolgálati beosztásának megszűnéséig, a börtön református lelkésze volt.[82]

Az 1948. október 29-i presbiteri ülésen határozat született a szegedi református egyházközség kettéosztásáról és a Honvéd téri Egyházközség létrehozásáról, melynek lelkészét is kijelölték Seres Zoltán személyében.

Az ötvenes évek elejére a karitatív tevékenység a kulturális és az oktató munkához hasonlóan fokozatosan visszaszorult. 1948 februárjában az egyetemi és főiskolai hallga-

124. Seres Zoltán lelkész (a kép jobb oldalán) megáldja a konfirmandusokat, a bal oldalon Lázi Lajos gondnok, a presbitérium világi elnöke

[75] L. TAKÓ EDIT 2008. 7–21.
[76] Szeged Kálvin téri Református Egyházközség iratai presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyvek — továbbiakban Ref. Presb. jkv. és Ref. Közgy. jkv. — Ref. Presb. jkv. 1945. máj. 18. és júl. 1.
[77] L. HAJDÚ ATTILA 15–20.
[78] Ref. Presb. jkv. 1945. júl. 1. és júl. 24.
[79] Ref. Presb. jkv. 1947. dec. 5.
[80] TAKÓ EDIT 2008. 25.
[81] HAJDÚ ATTILA 26–27.
[82] Ref. Presb. jkv. 1948. jún. 4., dec. 4., dec. 23., 1949. márc. 18.

tók Bethlen Gábor Köre és a Lórántffy Zsuzsánna Egyesület feloszlott.[83] A református szeretetház lakóit és a berendezést 1951-ben átadták a városi szociális otthonnak.[84] A hitéleti tevékenységhez azonban még maradt jelentős mozgástér, amit az egyház igyekezett kihasználni. A gyermekek számára, a vasárnap délelőtti diákistentisztelet mellett, gyermekmissziói órát, délután gyermekközösségi órát, szombaton délután pedig biblia tanulmányozást tartottak. Minden hónap első hétfőjén az összes szegedi református gyülekezet közös, úgynevezett Alliance imaórákra gyűlt össze változó helyeken.[85]

Az ötvenes évek elején néhány sajnálatos esemény történt a szegedi gyülekezetek életében. 1952. november 19-én meghalt Teleki Sándor az újszegedi egyházközség lelkipásztora, aki — mint láttuk — 1928-tól töltötte be tisztségét. Utódjának megválasztása már magán viselte az ötvenes évek jegyeit. Péter János püspök Pető József szentesi vallásoktatót erőltette a gyülekezetre, aki készséges kiszolgálta a kommunista hatalomat.[86]

A másik súlyos csapást a szegedi reformátusokra Bakó László lemondatása jelentette. Bakó Lászlóval, aki 1948 augusztusától Csongrád Egyházmegye esperesi tisztét ugyancsak betöltötte, nem volt megelégedve az államhatalom, amelynek ellenszenvét főleg azzal vívta ki, hogy közreműködésével Csongrád Egyházmegye főgondnoki tisztségére Pallavicini volt ügyészét Nagy Sándort választották.

Bakó László egy széleskörűen megalapozott koncepciós per áldozata lett. Az ügy részleteiről és valódi hátteréről emlékiratából, és Molnár Jánosnak ahhoz írott alapos és érdekes tanulmányából nyerhetünk képet.[87]

125. Bakó László

Bakó lemondását az 1952. november 29-i presbiteri ülésen jelentette be. Egy kis dunántúli községbe, Tabajdra került lelkipásztornak. Utódja a Kálvin téri gyülekezetnél Kádár László hódmezővásárhelyi lelkipásztor, vallástanár lett, akit a gyülekezet presbiteriuma és közgyűlése egyhangúlag választott meg 1953. január 11-én.

Az egyházmegye esperesi tisztségében Bakó Lászlót Szabó József követte, de néhány hónapos tényked és után lemondott, és hosszabb időre Munkácsy György lett Csongrád Egyházmegye esperese. Péter János püspöknek feltétlen híveként a kommunista hatalom bizalmát is élvezte.

[83] Ref. Presb. jkv. 1948. jún. 4.
[84] Ref. Presb. jkv. 1951. dec. 31.
[85] Ref. Presb. jkv. 1952. okt. 25., 1953. máj. 23.
[86] HAJDÚ ATTILA kézirat; Presb. 1953. máj. 10.
[87] MOLNÁR JÁNOS 2005. 208–227.

A Kálvin téri gyülekezetet 1953. március 10-én újabb súlyos csapás érte, mivel a Kálvin tér 2. sz. alatti házingatlanukat (a bérpalotát) államosították.[88] Tiltakozásukra ugyan a belügyminiszter az ingatlan közvetlen egyházi célokat szolgáló 1/6 részét visszaszolgáltatta, de még így is nagy anyagi veszteséget jelentett az államosítás.[89]

Az 1956. októberi forradalom eseményei erőteljesen megingatták a református egyház országos vezetését. Október 19-én az Egyetemes Konvent Elnöki Tanácsa határozatot hozott azon személyek rehabilitációjáról, akik „méltánytalan hátratételt szenvedtek", és akár hivatalból, akár az érdekelt kérelmére meg kell indítani a felülvizsgálati eljárást.[90]

A szegedi Kálvin téri gyülekezet december 2-i presbiteri ülésén olyan határozatot hoztak, hogy Bakó László „méltánytalan hátratételt szenvedett", és kérték lelkipásztori és esperesi minőségben is a rehabilitálását.

Az ország politikai helyzetében azonban olyan visszarendeződés zajlott le, mely Bakó László ügyének tisztázását is lehetetlenné tette.

1959-ben jelentős változás következett be a szegedi református gyülekezetek, főleg a Kálvin térinek az életében. Bartha Tibor püspök és Rátkai János egyházügyi főelőadó megállapodott abban, hogy az egyházmegyei hivatal székhelyét Szegedre kell hozni.[91]

Gyakorlatban ezt úgy bonyolították le, hogy a Kálvin téri gyülekezetben egy új lelkészi állást szerveztek, melyre meghívták a rendszer hívét, Munkácsy György esperest, szentesi lelkészt.

Az egyházközség munkájában Munkácsy csak kis mértékben vett részt, mivel egyházmegyei funkciója és társadalmi megbízatásai (a megyei népfrontbizottság tagja, megyei protestáns békebizottság titkára, megyei tanácstag) ezt nem tették lehetővé.

1962 februárjában Petőfitelepen új lelkipásztort választottak Papp László volt szegvár–mindszent–derekegyházi lelkipásztor személyében.[92] Az újszegedi gyülekezetben pedig 1967 márciusában nevezték ki Tóth Zoltán Józsefet a lelkészi állásba.[93] 1981 áprilisában elhunyt Munkácsy György esperes, aki 22 évig volt a Kálvin téren lelkipásztor.[94]

Az egyházkerületi lelkészelőkészítő bizottság a Kálvin téri gyülekezetnek ifj. Bartha Tibor megválasztását ajánlotta. A gyülekezet egyhangúlag meg is szavazta. Ezután pedig az egyházkerület elnöksége Bartha Tibornét (szül. Zsíros Katalin) beosztott lelkésznek nevezte ki 1981. augusztus 1-jén. A Bartha házaspár korábban Esztergomban szolgált. Bartha Tibort 1981.

[88] Ref. Presb. jkv. 1953. márc. 15.
[89] Ref. Presb. jkv. 1953. aug. 17., szept. 13.
[90] Ref. Presb. jkv. 1956. dec. 2.
[91] Ref. Presb. jkv. 1959. márc. 28.
[92] Ref. Presb. jkv. 1962. febr. 11.
[93] Ref. Presb. jkv. 1967. márc. 12.
[94] Ref. Presb. jkv. 1981. máj. 3.

október 25-én iktatták be lelkészi hivatalába édesapja, Bartha püspök jelenlétében.[95]

A Kálvin téri gyülekezet másik lelkipásztora, Kádár László, aki 30 évig szolgált a gyülekezetben, 1982. március 1-jén nyugalomba vonult.[96]

Ugyancsak nyugdíjba vonult 1982. április 1-jén a Honvéd téri gyülekezet lelkipásztora Seres Zoltán. Utódjául az egyházkerület lelkészjelölő bizottsága Papp Lászlót, Petőfitelep lelkipásztorát ajánlotta, és egyhangúlag meg is választotta a gyülekezet.[97]

1984-ben a Kálvin téri gyülekezet nagy nehézségek elé került. Az ingatlankezelő vállalat hozzákezdett a református palota felújításához, és a munkálatok az egyházközség kezében hagyott részt is érintették. A felújítási munkálatok egészen 1991. májusig elhúzódtak.[98]

A gondok mellett a Bartha házaspárt 1987-ben nagy megtiszteltetés érte. Tóth Károly dunántúli püspök, a zsinat lelkészi helyettese, azzal bízta meg őket, hogy egyéves ökumenikus kísérleti programban vegyenek részt az USA-ban. Barthàék 1987. július 29-én utaztak el. Távollétük alatt Gilicze László ny. lelkész látta el munkájukat.[99]

6. AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ

A kétezer főt meghaladó szegedi evangélikusok a háború után egyetlen gyülekezetet alkottak. A város határain belül élők mellett, még 15 szórvány közösség képezte a gyülekezet részét. A szegedi gyülekezet ekkor a Békés-Csongrádi Egyházmegyéhez és a Bányai Evangélikus Egyházkerülethez tartozott.

A gyülekezetet 1942 óta Benkóczy Dániel fogta össze, aki az egyházmegye esperesi tisztét is betöltötte. Munkájában Szabó Lóránt s. lelkész segítette.[100] A gyülekezet hitéleti tevékenységének központi részét az istentiszteletek, a bibliaórák és az imaórák, a műsoros vallásos estek alkották. A szociális és kulturális munkát a gyülekezet egyletei[101] végezték, de a háború után rövidesen kénytelenek voltak beszüntetni tevékenységüket.[102]

[95] Ref. Presb. jkv. 1981. máj. 3., szept. 27., nov. 29.

[96] Ref. Presb. jkv. 1982. márc. 14.

[97] TAKÓ EDIT 2008. 38–39.

[98] Ref. Presb. jkv. 1991. máj. 9.

[99] Ref. Presb. jkv. 1986. okt. 9., 1987. júl.16.

[100] Szegedi Evangélikus Gyülekezet Irattára. Presbiteriumi és közgyűlési jegyzőkönyvek — továbbiakban: Ev. Presb. jkv. és Ev. Közgy. jkv. Benkóczy Dániel 1944 szeptemberében készített jelentése az 1943/44-es munkaévről.

[101] Uo. 1944-ben a következő egyesületek tevékenykedtek a gyülekezetben: Thurzó György kiscserkész csapat, Diákszövetség, Egyetemi Luther Szövetség, Evangélikus Nőegylet, Evangélikus Leányegyesület.

[102] Ev. Presb. jkv. 1948. jún. 12.

Az 1950-es évek első felében, az egyesületi élet megszűnte után, a hitéleti tevékenység is visszaszorult. A kórházi, klinikai szolgálat 1950 szeptemberében teljesen megszűnt, 1950 húsvéttól pedig a fogházi istentiszteleteket is betiltotta a kommunista hatalom.[103]

Az 50-es évek végétől a hitélet a fellendülés jeleit mutatta az egyházközségben. Az istentiszteletek, a műsoros vallásos estek, a bibliakörök és a beteglátogatások számának növekedése tanúsítja ezt.[104] A munka dandárját Benkóczy Dániel végezte az óriási szórványterületen és a heterogén összetételű anyagyülekezetben. A túlhajszolt munka kikezdte egészségét, és 1968. augusztus 28-án elhalálozott.[105]

Utódjául, az 1968. szeptember 29-i lelkészválasztó közgyűlésen Cserháti Sándor nagyműveltségű páhi evangélikus lelkészt választották meg. Cserháti Sándor szegedi tartózkodása alatt aktív tudományos és közéleti életet élt. Jó kapcsolatainak köszönhetően, 1968-ban a Lutheránus Világszövetségtől kapott 30 ezer forintos támogatással hozzákezdhettek egy 150 férőhelyes gyülekezeti terem építéséhez.[106] Az imaterem és a gyülekezet többi felújított épülete 1971 novemberében készült el. Fölszentelését Káldy Zoltán püspök végezte.[107]

Cserháti lelkész 1974-ben érdekes újítást vezetett be a gyülekezeti munkában. A gyűléseket szeretetszolgálat keretében, fehér asztal mellett tartották. A közgyűléseken az egész család részt vett, így az színesebb lett, másrészt nem okozott gondot a gyerekek felügyelete.[108]

Közben Cserháti Sándor egyre nagyobb tudományos elismertségre tett szert: könyvek, fordítások, szerkesztőségi munka, előadások fémjelezték munkáját. Az 1980-as évben a szegedi evangélikus gyülekezet tevékenységének új színfoltja volt az énekkari munka megindulása.[109]

Az Evangélikus Teológián 1983. szeptember 5-én Cserháti Sándort megválasztották az Újszövetségi Tanszék professzorává. Ezzel lemondott a szegedi lelkészségről.[110] Az 1983. október 2-i lelkészválasztó közgyűlésen Ribári János ceglédi lelkészt választották utódjául. Ribári felesége, Kajós Annamária is elvégezte a lelkészképző akadémiát, és ő is Szegeden lépett szolgálatba.[111]

A fiatal lelkész házaspár szegedi szolgálata idején széleskörű külföldi kapcsolatokat épített ki. A finn vaasi gyülekezettel testvéri kapcsolatot vettek

[103] Ev. Közgy. jkv. 1951. jún. 17.

[104] L. az egyes évekről szóló népmozgalmi adatokat!

[105] Ev. Presb. jkv. 1968. szept. 8.

[106] Ev. Presb. jkv. 1971. nov. 28.

[107] Ünnepi közgyűlés 1971. nov. 28.

[108] Ev. Közgy. jkv. 1974. máj. 26.

[109] Ev. Közgy. jkv. 1981. febr. 1.

[110] Ev. Presb. jkv. 1973. szept. 23.

[111] Ev. Presb. jkv. 1985. márc. 13.

föl. A finn gyülekezet rendszeresen szegedi evangélikusokat hívott meg és látott vendégül. Sőt úgy döntöttek, hogy évente 5 ezer finn márkával támogatják a szegedieket, amit becsülettel teljesítettek.[112]

A szegedi gyülekezet és egykori lelkésze között a szoros kötődés évek múltával sem szűnt meg. Ezért véletlen, hogy ifjú Cserháti Sándor lelkésszé avatását, 1989. szeptember 17-én, Szegeden tartották.[113]

Korábban már szó esett róla, hogy az énekkar megalakulásával mennyire föllendült a gyülekezetben a zenei élet. A 80-as évek végén ez még fokozódott. Pál Tamás és Gregor József részvételével templomi hangversenyeket tartottak.

Szerepet játszottak abban, hogy megnőtt az istentiszteletre járók száma, és újra kicsi lett a templom.

7. AZ IZRAELITA FELEKEZET

A Szegedről elhurcolt zsidók közül közel 1500-an tértek vissza. Ezek jelentős részét munkaszolgálatra hívták be, és ők jöttek vissza először a városba. A szegedi hatóságok, társadalmi szervezetek és egyházak jelentős lépéseket tettek a túlélők megsegítése érdekében: 1945. január 19-én megalakították a Nemzeti Segély szervezetet.[114] 1945 márciusában a munkaszolgálatot túlélők a Zsidó Pártfogó Irodát hozták létre, és négynyelvű kiáltvánnyal fordultak a szegedi lakossághoz a megpróbáltatásokat túlélő zsidó aggok, nők és gyermekek megsegítésére.[115]

A mindennapi gondok megoldása után, a vértanúk és áldozatok emlékének megörökítésére tettek erőfeszítéseket, és 1947. szeptember 21-én avatták fel a Mártírok Emlékcsarnokát a zsinagógában.[116]

Az 1950-es években körülbelül 800-1000 zsidó élt Szegeden, és ezeknek közel háromnegyed része 60 éven felüli volt.[117] A gondviselőjüket elvesztett idős zsidók istápolására hozták létre 1948. szeptember 5-én a szegedi szeretetházat, mely a két budapesti mellett, az egyetlen vidéki létesítmény.

Az otthonba az ország egész területéről vettek — és ma is vesznek — föl idős embereket, de csak zsidókat. A lakók száma 1990-ig 20-25 között mozgott, de a bentlakókon kívül még 15-20 szociálisan rászoruló kapott kihordásos étkeztetést, és 8-10 zsidó egyetemista kóser ételekkel való ellátását is megoldották. Az intézeti ellátás vagy ingyenesen vagy résztérítésessel történt. Az intézet 1996-ig nem vett igénybe állami segítséget, önfinanszírozással, illetve zsidó szervezetek és magánszemélyek támogatásából tartotta fenn magát. Nincs az intézetben emeltszintű ellátás, csak kétágyas szobák voltak, és vannak ma is. Az ellátottak 90%-a holocaust túlélő. Az intézetet mindig az élethosszig tartó gondozás jellemezte, az ápoltakat nem adták be kórházakba, elfekvőkbe.[118]

A zsidóság hitéletét a keresztény felekezetekhez hasonló arány jellemezte. Az 1990 előtti 7-800 zsidóból 100-150 ember jelent meg péntek esténként a templomban, és az 50 körüli iskolaköteles gyerek közül 35-36-ot írattak be szüleik a Talmud-Tórába.[119]

A vallás gyakorlása 1945 után nagy nehézségekbe ütközött, mivel a zsinagógát a holocaust idején a hatóságok deportált zsidók javainak raktározására használták. Az épület állaga jelentősen leromlott, a tetőzet beázott, az ablakok betörtek, a padozat feltöredezett. Pénz nem volt a karbantartásra.

A felújítási munkálatok csak 1979–80-ban kezdődtek. Az anyagi fedezet úgy jött létre, hogy a hitközség ingatlanokat értékesített, az országos képviselet és a Szeged Városi Tanács is adott pénzt, valamint a Szegedről elszármazott belföldi és külföldi zsidók (főleg egy Amerikában élő hittestvér) is segítettek. A felújítás első üteme 1989-ig tartott, de a munkálatok még a rendszerváltás után is folytatódtak. A kiváló akusztikájú zsinagógát különböző kulturális rendezvények céljaira egykor és ma egyaránt felhasználják. Az ebből eredő bevételeket igyekeznek további felújításra fordítani.[120]

A szegedi zsidóság lelki életének ápolásában kiváló felkészültségű rabbik vettek részt. Többek között:

Frankel Jenő	1926–44	segédrabbi, majd főrabbi
Schindler József	1948–62	rabbi
Raj Tamás	1963–67	rabbi
Schőner Alfréd	1972–76	rabbi
Zucker István	1977–83	rabbi
Schönberger András	1986–98	rabbi[121]

[112] Ev. Presb. jkv. 1989. szept. 6., nov. 29.
[113] Ev. Presb. jkv. 1989. júl. 5., okt. 4.
[114] DM, 1945. jan. 19.
[115] PL 616/1945. sz.
[116] VARGA PAPI LÁSZLÓ 2002. 23.
[117] Uo. 24.
[118] Király Benjámin intézetvezető szíves közlése.
[119] VARGA PAPI LÁSZLÓ 2002. 24.
[120] GRÁF IMRE 1989. 23–24.
[121] Szegedi Zsidó Hitközség irata, jelzés nélkül.

8. A KISEGYHÁZAK

BAPTISTA EGYHÁZ

Főbb hittételeik: Felnőtt keresztség (görög baptidzein = bemeríteni), a Szentírás kizárólagos tekintélye, a szentháromság tételének vallása, a lélek halhatatlansága.[122]

A szegedi baptista gyülekezet 1915-ben jött létre 15 alapító taggal.[123] A szovjet csapatok szegedi bevonulásakor a taglétszám 8-10 főre apadt a katonai behívások és a menekülések miatt. Imatermüket elveszítették, mivel a bérbeadó élelmiszerrel fizetőnek adta bérbe. Csak 1947-ben szerezték vissza a lakáscsere útján.[124]

Lelki munkása a gyülekezetnek nem volt. Az országos központ segítségével csak 1950-ben tudták megválasztani Gerzsenyi Albert gyulai prédikátort a szegedi gyülekezet prédikátorává, de ő ritkán tudott Szegedre jönni, mivel megtartotta a gyulai tisztségét is. A gyülekezet az 1951. november 25-i tanácskozáson lelkésszé választotta Boros Gergelyt, aminek következtében a szegedi gyülekezet önálló lett.[125]

1953-ban országos és helyi gyűjtést indítottak egy saját tulajdonban lévő imaház létesítésére. 1955-ben a Hétvezér u. 5/b. sz. alatt sikerült is egy öreg épületet vásárolni, melyet imaházzá alakítottak.[126]

Boros Gergely lelkipásztor 1963-ig tevékenykedett a szegedi gyülekezetben. Utódjául Győri Kornélt választották, aki föllendítette a hitéletet.[127] Bevonta a fiatalokat a szolgálatba, elindította a gyermek bibliaköri munkát.

Az imaház problémája azonban újra akuttá vált. Egyrészt a gyülekezet újra kinőtte az épületet, másrészt életveszélyes lett. 1968 elején a gyülekezet váratlan külső segítséget kapott a Déli Baptista Szövetségtől, melyhez az állami hatóság is hozzájárult, és segített az ország valamennyi baptista gyülekezete is.[128] A kápolnát 1973. január 2-án avatták fel ünnepség keretében.[129]

1975. december 21-én Győri Kornél eltávozott Szegedről, az országos központ alelnöke és a Békehírnök c. lap főszerkesztője lett.[130] Utódjául Révész Árpádot választották, akit 1976. június 1-jén iktattak be, és 1990-ig töltötte be hivatalát.[131] Révész Árpád nem csupán folytatta elődje hagyományait, hanem új színt igyekezett vinni a gyülekezet életébe: 1980-ban könyvtárat létesítettek, ahol költői esteket is tartottak, melyen olyan ismert szerzők versei szerepeltek, mint Reményik Sándor és Sík Sándor. A sikeres munka eredményeként a gyülekezeti tagok száma szépen gyarapodott: 1980-ban már 108 főt tett ki.[132]

[122] GICZI ZSOLT 1991/a.
[123] TŐKE JENŐ 3–15.
[124] Uo. 22–24.
[125] Uo. 28–29.
[126] Uo. 33–34.
[127] Uo. 36–37.
[128] Kübler János jelenlegi missziókerületi elnök szíves közlése.
[129] TŐKE JENŐ 50–53.
[130] Uo. 54.
[131] Uo. 56–57.

HETEDNAPI ADVENTISTA EGYHÁZ

Főbb hittételeik: Krisztus visszatérésének várása (adventus = eljövetel), a Szentírás az egyetlen tekintély, a felnőtt keresztség, a szombat ünneplése.[133]

Az első szegedi gyülekezet 1931-ben alakult.[134] Az 1930-as években kb. 60 fővel beköltöztek a gyülekezet első imaházába, a Csongrádi sugárútra.[135] 1948-ban a szegedi adventisták a Batthyányi u. 25. sz. alatti épületet is megvásárolták, és ebben tevékenykedett a másik, 27 fős gyülekezet. Ez az épület adott otthont a Tiszavidéki Egyházterület Központjának is. Az 1940-es évek végén érte el virágzásának tetőpontját az adventista egyház Szegeden.[136]

Az 50-es évek elején azonban az adventista hitélet Szegeden is hanyatlásnak indult. Az országos vezetésben egymást érő szakadások megtizedelték a szegedi gyülekezetet is.[137] 1950-ben megszűnt a Csongrádi sugárúti gyülekezet. Közben az imaháznak és a Tiszavidéki Egyházterület Központjának helyet adó épületet államosították.[138]

Helyette a Petőfi Sándor sugárút 36. sz. alatt vásároltak egy épületet imaház céljára. Ehhez a gyülekezethez csatolták 1980-ban az algyőit, ám még így együttesen sem haladta meg a taglétszám az 50 főt.[139] A rendszerváltásig tovább apadt a létszám, és csak 1992-ben érte el a 80 főt.[140]

[132] Uo. 63., 67.
[133] GICZI ZSOLT 1991/b.
[134] Hetednapi Adventista Egyház Szegedi Gyülekezetének irattára. (Továbbiakban Irattár — jelzés nélkül.)
[135] Uo.
[136] Uo.
[137] A szakadásokra l. RAJKI ZOLTÁN 2003. széles forrásanyagra épülő alapos tanulmányát.
[138] L. SZILVÁSI JÓZSEF: A szegedi imaházavatás néhány tapasztalatáról. Hírlevél. Irattár.
[139] Szilasi Zoltán kéziratos följegyzése.
[140] Mihalec Gábor jelenlegi lelkipásztor szíves közlése.

HIT GYÜLEKEZETE

Főbb hittételeik: Evangéliumi alapokon állnak, elfogadják a fő protestáns tételeket, de a Szentlélek szerepének nagyobb súlyt adnak (Szentlélek keresztség), a Biblia erkölcsi tanításait szigorúan számon kérik.[141]

Az egyházat Németh Sándor, egy karizmatikus egyén alapította 1976-ban. A szegedi Hit Gyülekezetének megszervezésében a döntő szerepet Joób István oboaművész és felesége, Czifra Éva zongoraművész játszotta.[142]

Együttes megtérésük 1984-ben a budaörsi gyülekezetben volt, de újjászületésük (víz alatti keresztség) már a szegedi lakásukban történt. Kezdetben a Kelemen u. 11. sz. alatti négyszobás lakásukban tartották az összejöveteleket. Az első tagok baráti társaságukból, a szimfonikus zenekar tagjaiból kerültek ki, majd az értelmiség más köreiből is lettek tagjai a gyülekezetnek. Rövidesen megkezdték a munkát a hadseregnél. Joób István kijárt a laktanyába, de ez ekkor még a hadsereg vezetésének ellenállását váltotta ki. Joób Istvánt kitiltották a laktanyából.

A rendszerváltás idején, amikor megtörtént a Hit Gyülekezetének elismerése, már nem bizonyult elégségesnek egy családi otthon az összejövetelekre, hanem egyre nagyobb bérleményeket kellett igénybe venni (SZOTE Oktatási Központ, Csonka János Gimnázium sportcsarnoka).

JEHOVA TANÚI

Főbb hittételeik: Nincs lezárt rendszerű tanítás. Alap a Biblia, de önkényesen alkalmazzák. Tagadják a Szentháromságot, csak Jehova az egyetlen Isten, tagadják a lélek halhatatlanságát. A tanítás központi elemei a végső időkre való készülés, a világ iránti semlegesség és a szigorú erkölcsi normák.[143] A Jehova Tanúi csak 1931-ben vették föl ezt az elnevezést, addig a Bibliakutató nevet használták.[144]

Szegeden és környékén az I. világháború után jelentek meg az első bibliakutató csoportok, körülbelül 30 fős létszámmal.[145] A második világháború utáni években egy gyülekezet működött a városban kb. 40 fővel. A 40-es évek végén az Oroszlán u. 4. sz. alatti házban imatermet, úgynevezett Királyságtermet hoztak létre.

[141] GICZI ZSOLT 1992/b.

[142] A szegedi gyülekezet megalakításának és kezdeti működésének történetéhez Joób István szóbeli közlését, Tájékoztató a Hit Gyülekezete Szegedi Egyházközösségéről c. kiadványt, a http//szeged.hit.hu/tartalom/kezdet.pkp. internetes dokumentumot használtam fel.

[143] GICZI ZSOLT 1992/a.

[144] JEHOVA TANÚI 1996. 3.

[145] Áttekintés Jehova Tanúi szegedi történetéről. Név nélküli kézirat.

A kommunista hatalomátvétel (1948) után a Jehova Tanúi nehéz helyzetbe kerültek. Az amerikai imperializmus bérenceinek nyilvánították őket, akik Amerikából kapják a pénzt és a propaganda anyagot. Helyzetüket még súlyosbította a fegyveres szolgálat megtagadása. Ezekben az években Szegeden is voltak letartóztatások, internálások.[146] Az őrizetbe vétel nem csupán a katonai szolgálat megtagadása miatt történt. Másféle bűnöket is a nyakukba varrtak.[147]

Az 1956-os forradalom idején, az elítélt tanúk szabadok lettek, de a forradalom leverése után nagyobb részüket újra begyűjtötték.

A továbbra is illegálisan működő Jehova tanúi tevékenységét az államhatalom képviselői nem csupán vallásos hitéletként igyekeztek beállítani, hanem olyan szervezetnek, amelynek tagjai a vallásos propagandát összekapcsolják a rendszerellenes politikai agitációval: Ez tűnik ki a Csongrád megyei egyházügyi főelőadónak 1964. január 13-án az ÁEH osztályvezetőjéhez küldött szigorúan bizalmas jelentéséből,[148] aki a tanúk létszámát 150-160 főre becsülte a megyében.[149]

Az 1970-es években főleg a nagyobb szegedi üzemekben fejtettek ki térítő tevékenységet.[150] A diktatúra puhulásával, a Jehova Tanúival szembeni föllépések enyhülni kezdtek, és 1986-tól engedélyezték, hogy — a BM felügyelete mellett — szabadban fölállított sátrakban, nagy tömegeket megmozgató összejöveteleket rendezzenek.[151]

A Jehova Tanúi gyülekezeteket hivatalosan 1989. június 27-én ismerte el az újjászervezett ÁEH. A szabaddá vált gyülekezetek hamarosan országvilág előtt megmutatták erejüket. Egy hónappal a betiltás feloldása után, 9073 fő részvételével Isteni önátadás témával kerületi kongresszust rendeztek a Budapest Sportcsarnokban.[152]

KRISZTUSBAN HIVŐ NAZARÉNUS GYÜLEKEZET

Főbb hittételeik: Elnevezésük a héber nazir szóból származik, mely Istennek szenteltet jelent. Felnőtt keresztség, puritán életvitel, eskü és fegyveres katonai szolgálat tagadása, 53 cselekedet felsorolása, melyet bűnnek tartanak.[153]

[146] Kézirat.

[147] MOL-MDP96. f/96/45. őe. — másolat a szegedi gyülekezet irattárában, jelzés nélkül.

[148] MOL-XIX-A-21-d. 0028/1/1964. 30. d. — másolat a szegedi gyülekezet irattárában, jelzés nélkül.

[149] Uo.

[150] MOL-XIX-A-21-d. 118. d. — másolat a szegedi gyülekezet irattárában, jelzés nélkül.

[151] MOL-XIX-A-21-b. 422. d. — másolat a szegedi gyülekezet irattárában, jelzés nélkül.

[152] JEHOVA TANÚI 1996. 111.

[153] GICZI ZSOLT 1991/c.

Szegeden a 19. század második felében jelentek meg a nazarénusok.[154] A két világháború között szabadon működhettek, csak 1939-ben szüntette be tevékenységüket a belügyminiszter, és adta át imaházukat a Magyar Országos Véderő Egyletnek.[155]

A szovjet csapatok bevonulását a szegedi nazarénusok valóban felszabadulásként élték meg. Nem csupán a szabad működési lehetőséget, hanem imaházukat is visszakapták. Hozzávetőlegesen 60 főt ért el ekkor a szegedi gyülekezet lélekszáma, mely a kiskundorozsmai körzethez tartozott.[156]

A világháború befejezését követő 20 évben gyors ütemben nőtt a gyülekezeti tagok száma. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a tsz szervezés és az iparosítás következtében sokan költöztek Szegedre a környező falvakból és tanyákról.[157]

A politikai élettől távol tartották magukat. Egyetlen dologban támadt súrlódás az államhatalommal. A nazarénus fiatalok, hitelveikből következően, megtagadták az eskütételt és a fegyverfogást.[158] Előfordult azonban, hogy néhányan fegyvert fogtak, de a gyülekezet nem közösítette ki őket.[159]

Az 1970-es évek kedvezőbb egyházpolitikai légkörében (1977-ben) megszületett a megállapodás, melynek értelmében a nazarénus fiatalok a Honvédelmi Minisztérium építő- műszaki alakulataihoz vonultak be sorkatonai szolgálatra, és a katonai esküvel azonos tartalmú fogadalmat tettek. Az „esküszöm" szó helyett a „fogadom" szót használták.[160] Az államhatalommal való kiegyezés eredményeként, 1977. március 16-i hatállyal a nazarénus gyülekezetet törvényesen elismert vallásfelekezetté nyilvánították.[161]

A rendszerváltás idejére mintegy 200 tagja lett a szegedi gyülekezetnek, de volt még 50 ember (látogató, családtag, érdeklődő), akik lazább kapcsolatban álltak vele. Összejöveteleiket döntően hét végén tartották. Az istentiszteletekkel párhuzamosan a gyerekekkel külön foglalkoztak.[162]

[154] P(ÁL). T(AMÁS). P(ÉTER). 1991.
[155] SZIGETI JENŐ 1987. 237.
[156] Az ÁEH 1951. dec. 3-i felszólítására készült jelentés alapján. Kis Sándor lelkész adománya.
[157] Kis Sándor szíves közlése.
[158] L. FODOR JÓZSEF 1984. 57.
[159] Kis Sándor szíves közlése.
[160] L. VARGA ISTVÁN, 1994. 83.
[161] FODOR JÓZSEF 1984. 56.
[162] Kis Sándor szíves közlése.

Főbb hittételeik: A metodista hitvallást 25 cikkelyben foglalták össze, melyek túlnyomó többségét az anglikán egyháztól vették át. Az Általános szabályok c. kézikönyvük a gyakorlati élethez ad útmutatást.[163]

A gyülekezet történetét 1929-től számítják, amikor az egyház 1929-es évi konferenciáján Hecker Henrik fiatal lelkészt helyezték Szegedre a gyülekezeti munka megszervezésére.[164] 1931 áprilisában megvették a Londoni körút 18. sz. alatti (ma 30. sz.) házat, mely máig otthona a metodista gyülekezetnek. Az 1930-as évek végére 75 próba és 45 rendes tag tartozott a gyülekezethez.

A szovjet csapatok elől a Hecker család Budapestre menekült. Hecker Henrik szovjet hadifogságba került, és csak 1949 februárjában érkezett haza súlyos betegen, majd 1950. április 5-én meghalt. Még betegsége idején a gyülekezet meghívta Szabó Andort az evangelizációra és Hecker halála után a körzetben marasztalták. Szabó 1965-ig maradt Szegeden. Tevékenysége idején a szegedi gyülekezet létszáma szépen emelkedett, és a 60-as évek elején 150 tagot számlált. Vadászi András 1965-ben helyezte az Évi Konferencia Kaposvárról Szegedre. Tevékenységéből főleg a fiatalokkal való foglalkozást kell kiemelni. Éveken keresztül rendeztek itt országos ifjúsági napokat, melyeken minden alkalommal több mint száz fiatal jött össze.

A metodista egyház 1974-es kettéválása a szegedi körzetben is nagy bonyodalmakat és még nagyobb károkat okozott. Az egyházszakadás mögött főleg személyi konfliktusok álltak.[165]

Vadászi András, a szegedi gyülekezet lelkésze és a gyülekezeti tagok egy része az egyházból kilépett Iványi Tibor mellé állt.

A megmaradt gyülekezet vezetését 1977-ben ismét Szabó Andor vette át. Szabó Andor szegedi második szolgálati éveit már megrendült egészségi állapotban látta el, egészen 1993-ban bekövetkezett bénulásáig.[166]

EVANGÉLIUMI TESTVÉRKÖZÖSSÉG

Főbb hittételeik: Átvették a metodista egyház általános szabályait, de a szociális tevékenység nagyobb súlyt kap náluk.[167]

[163] GICZI ZSOLT 1991/d.
[164] METODISTA EGYHÁZ.
[165] Sztupkai Miklós jelenlegi lelkész szíves közlése. Iványi Tibor nyíregyházi lelkész szuperintendens (országos vezető) szeretett volna lenni, de mivel élesen szemben állt az államhatalommal, a jelölő gyűlésen nem jelölték, mert úgy gondolták, az ÁEH úgysem egyezik bele megválasztásába. Iványi Tibor megsértődött, kilépett az egyházból, és új gyülekezet szervezésébe kezdett.
[166] Uo.
[167] GICZI ZSOLT 1992/c.

Az Evangéliumi Testvérközösség működése a korábban említett metodista egyházszakadással vette kezdetét. Vadászi András — mint említettük — Iványi Tibor mellé állt a szegedi gyülekezeti tagok egy részével.

Vadászi Andrást és a mellé állt szegedi híveket 1975-ben vezették ki a Miskolcról idehozott rendőrök az imaházból, illetve a lelkészlakásból.[168] Vadászi Andrást és családját (7 gyermeke volt) az Űrhajós utcába, egy X. emeleti panellakásba költöztették.[169]

A kiváló csoport 1981-ben kapott állami elismerést, és még ebben az évben egy ingatlant vásároltak a Bokor utcában holland segítséggel. Lelkészi lakást és imaházat rendeztek be benne. Ekkor a szegedi gyülekezetnek 30 tagja volt, és három szórványa alakult ki: Mórahalom 30 fő, Ásotthalom 12 fő, Orosháza 30 fő.[170]

Az Evangéliumi Testvérközösségben mindig nagy teret kapott a szociális, karitatív tevékenység. A gyülekezet szegényein kívül, főleg a hajléktalanok segítését helyezték előtérbe. A szegények segítéséhez a külföldi egyházak támogatásából, a hívek által a gyülekezetnek felajánlott tizedből, a karácsonyi alapból és az aratási hálaadáskor felajánlott összegekből teremtik meg a feltételeket.[171]

PÜNKÖSDI KÖZÖSSÉG

Elnevezésük az Apostolok Cselekedeteiben leírt első pünkösdről származik, amikor a Szentlélek kiáradt Krisztus tanítványaira. Egymással laza kapcsolatban álló gyülekezetek alkotják, sem egységes tanítás, sem egységes liturgia nincs.[172]

Kiskundorozsmán 1946-ban jött létre az első pünkösdista gyülekezet, amelynek lelkésze Nyári István lett, aki Kiszomborról járt át Kiskundorozsmára. Kiterjedt szociális munkát végeztek a diktatúra puhulása után betegeket látogattak, és a börtönben az elítéltek között tevékenykedtek.[173]

A 80-as évek elején Szegeden is beindult egy pünkösdista mozgalom az egyetemisták körében. Néhány egyetemista fiatal pünkösdistának vallotta magát, magánlakásokon jöttek össze, és Budapestről segítséget kértek hitéletük megszervezéséhez. A Budapesti Evangéliumi Pünkösdi Közösség Sion Gyülekezete vállalta a segítségnyújtást.[174] Egy presbitert küldtek hetenként Szegedre a fiatalok lelki gondozására. A szegedi gyülekezet hivatalosan nem

[168] Sztupkai Miklós szíves közlése.
[169] Bakti Tibor jelenlegi lelkész szíves közlése.
[170] Bakti Tibor szíves közlése.
[171] Uo.
[172] L. FODOR JÓZSEF 1984. 38–41.
[173] P(ÁL). T(AMÁS). P(ÉTER). 1991.
[174] Rozgonyi Miklós Botond lelki vezető szíves közlése.

volt regisztrálva, és tagjai magánlakásokban gyűltek össze. A 80-as évek közepén a hatóságok már nem nyomoztak olyan erőteljesen az ilyen összejövetelek után.

A gyülekezet 1984–85-ben kb. 20-25 tagot számlált az egyetemen. 1989 szeptemberében kapott megbízást Rozgonyi Botond a szegedi gyülekezet istápolására. Rozgonyi református teológiát végzett (1977–82), de nem szentelték föl, mivel a pünkösdistákhoz ment, ahol szívesen fogadták, ugyanis nekik ekkor még nem volt pünkösdista lelkészképzésük.

1989-től a szegedi gyülekezet tagjai sokat foglalkoztak drogos fiatalokkal.

1990-ben hivatalosan is megalakult a gyülekezet, 30 taggal. 1992-ben Rozgonyi Botond Szegedre költözött, és azóta már innen irányítja a szegedi gyülekezetet, melynek továbbra is megmaradt értelmiségi jellege.

MAGYAR VAISNAVA HINDU MISSZIÓ

A hinduizmusnak egyik legrégebbi ágazata a perszonalista, egyistenhívő vaisnava vallás. Az erőszaknélküliség, vagyis minden élőlény tisztelete és pozitív szeretete, valamint Isten önzetlen, anyagi érdekektől mentes szolgálata alkotja a misszió lényegét.[175]

A misszió 1976-ban kezdte meg ténykedését Budapesten. 1979-ben 8 fiatal család a balástyai tanyavilágban tanyákat vásárolt, és itt alakult ki a misszió központja.[176]

A néhány fiatalból álló csoport rövidesen virágzó közösség lett. A balástyai magot egy szélesebb réteg vette körül (szimpatizánsok, érdeklődők). Ezek közül jó néhányan szegedi lakosok voltak.

A misszióhoz ugyanis az egyén lelki érettségétől, pillanatnyi lehetőségeitől függően, különböző mélységben lehet kapcsolódni. A misszió az egyenjogúság alapján tiszteletben tart minden vallást, elfogadja azok írásainak szentségét. A nem hívőkkel igyekszik együttműködni az emberi tisztesség, a humánum és az erkölcsi gyarapodás terén.[177]

Tevékenységük anyagi fedezetét pályázatok, adófelajánlások, előadások, főzőtanfolyamok tiszteletdíjai képezik.[178]

A Magyar Vaisnava Hindu Misszió tehát már a rendszerváltás előtti években is szabadon tevékenykedett, bár működését hivatalosan csak jóval

[175] Tantételeiket részletesebben l. Bemutatkozik a Magyar Vaisnava Hindu Misszió = Szegedi Extra, 1999. júl. 27.
[176] Csepke Imre szíves közlése.
[177] L. a Szegedi Extra cikket.
[178] Csepke Imre szíves közlése.

később hagyták jóvá, 1998 decemberében jegyezte be a Csongrád Megyei Bíróság.[179]

*

A tárgyalt időszakban az egyházak Szegeden is nehéz körülmények között tevékenykedtek. Már a koalíciós kormányzatok idején jelentős anyagi veszteségek érték a nagyobb egyházakat: földosztás, kultúrházak kisajátítása, egyesületeik megszüntetése és az előző rendszerben politikai szerepet játszó papok üldözése. Jobb körülmények közé csak egyes kisegyházak kerültek, a nazarénusok visszakapták imaházukat, megszűnt a Jehova tanúinak üldözése.

A legnehezebb helyzetbe az egyházak az 50-es évek első felében éltek, amikor a marxizmus-leninizmust tekintették az egyedül elfogadott eszmerendszernek és megfogalmazódott a vallás elhalásának tétele, amit az államhatalom adminisztratív eszközökkel igyekezett siettetni. Az egyházak tevékenységét gyakorlatilag a templomok falai közé szorították. Az iskolák államosítása, a hitoktatás fakultatívvá tétele vallási egyesületek tilalma jelezte ezt. A legnagyobb üldöztetésnek, hittételeik miatt (fegyverfogás és eskü megtagadása) a nazarénusok és a Jehova tanúi voltak kitéve.

A nagy egyházak vezetői Szegeden is a rendszerrel együttműködni kész egyének lettek, de az ő tevékenységüket is szigorúan ellenőrizték az Állami Egyházügyi Hivatal révén.

Érdekesnek tűnik, hogy az 1956-os forradalmi eseményekben egyházi személyek Szegeden ténylegesen nem vettek részt.

Az egyházakra nehezedő nyomás a 60-as évek elejétől fokozatosan enyhült. Az államhatalom a népfrontpolitika keretében az egyházakat nem megsemmisíteni, hanem felhasználni akarta. Igyekezett bevonni őket, a korabeli kifejezéssel, a szocializmus építésébe. Ehhez a kikényszerített személycserék révén találtak is papokat.

Mindez azzal járt, hogy az egyházak nagyobb működési teret kaptak. Megegyezés jött létre 1977-ben az eskü és a fegyverfogás kérdésében a nazarénusokkal, és gyakorlatilag megszűnt a Jehova tanúinak üldözése is. A katolikus egyház és az állam között ideiglenes megállapodást írtak alá, és rendezték a Mindszenty kérdést is.

Az egyházak „kis lépéseket" tettek a szabad működés felé, azonban hogy ez bekövetkezzék, ahhoz már a rendszerváltoztatásra volt szükség.

[179] Szegedi Extra idézett cikk.

A társadalmat éltető gazdasági formák

I. KÖZLEKEDÉS ÉS HÍRKÖZLÉS

1. A VASÚT

A közlekedés fejlődése a 19. században meggyorsult, a nagy távolságok időben lerövidültek. Az 1850-es évek közepétől nőtt a vasút szerepe.

A város 1854. március 4-én kapcsolódott be az országos vasúthálózatba: ekkor készült el Kiskunfélegyháza és Szeged között a vasút.[1] A Nagyvárad–Szeged–Eszék–Villány vonal (alföld-fiumei vasút egy része) 1869–1971 között épült.[2] Először 1869. szeptember 11-én adták át a Szeged–Szabadka közötti részszakaszt.[3] 1870. november 16-án, amikor a Szeged–Hódmezővásárhely közötti szakaszt is átadták, Szeged már vasúti csomópont lett. Szerepe 1883-tól, amikor megnyitották az Arad–Csanádi vasútvonalat, tovább nőtt.[4] 1927. február 1-jén megnyílt Szeged negyedik vasútja, a Szeged–Pusztamérges közötti keskenynyomtávú vonal.[5] Trianon után Szeged vasúti szerepe csökkent, de 1941-ben a visszacsatolt területek következtében és a világháború hatására ismét nőtt.[6] Így értünk el 1944. október 8-ához, amikor Szegedet elérték a szovjet csapatok.

A második világháború jelentős károkat okozott a szegedi üzletvezetőség hálózatában. A robbantások több szakaszon megrongálták a pályát. Az állomásépületek és gazdasági építmények súlyos sérüléseket szenvedtek. A mozdonyállományt és a kocsiparkot megviselte a németek visszavonulása. A MÁV is igyekezett a használható eszközöket a Dunántúlra átmenteni. Az üzemképes járműveket és berendezéseket részben a németek, részben a magyarok vitték el. Szegeden csak a sérült és üzemképtelen szerelvények és mozdonyok maradtak.[7]

A vasúti közlekedés újraindítását nehezítette a hidak állapota is. Bombatámadás érte még a nyáron a szegedi, majd 1944. október 8-án az algyői vasúti hidat, amely egyben közúti híd is volt. A szegedi híd három ízben kapott az angolszász légierőtől bombatalálatot, majd októberben a visszavonuló

---

[1] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 17.
[2] Horváth Ferenc 1996. 7.
[3] Uo. 84.
[4] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 84.
[5] Engi József 1975.
[6] Mezei István 2006. 135.
[7] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 157.

német csapatok fölrobbantották. A július 1-i bombázáskor Szegeden 6 vasutas vesztette életét. A bombázások miatt különösen a rendező állomás szenvedett nagy kárt. Augusztus 24-én amerikai légitámadást kapott a híd és a vasútállomás.[8] Elpusztult a fordítókorong, és a fűtőház jó része is megsérült.[9]

A szovjet csapatok október 10-én este elfoglalták Szegedet. A MÁV szegedi üzletvezetőségén pár napig szünetelt a munka. A romeltakarítás és helyreállítás után a forgalom újra megindult. A vasút dolgozói október végére úgy kijavították a vasúti pályákat és létesítményeket, hogy minden vonalon újra megindulhatott a közlekedés.[10] A szegedi hidat faszerkezettel pótolták, de ezt az 1945. évi jeges árvíz olyan mértékben megrongálta, hogy használhatatlan lett. Makó irányában a híd hiánya miatt Szegedről máig közvetlen elérhetőség nincs. Csak az Újszegedről induló szerelvényekkel lehet tovább utazni.

A vasutasok munkájuk mellett vállalati és személyi érdekeik érvényesítését is szem előtt tartották. Szegeden 1944. október 25-én megalakult a szakszervezet helyi csoportja.[11] Szervezésében Kazi Ferenc és Olejnyik József, a szocialista vasutas mozgalom két meghatározó alakja töltött be nagy szerepet. Közreműködésükkel 1945. február 24–25-én Szegeden tartották a Vasutasok Szabad Szakszervezetének dél-kerületi küldöttértekezletét. Résztvevői 11 településről 5400 vasutas szakszervezeti tagot képviseltek.[12]

1945. január elsejétől rendszeresen több irányban közlekedtek távolsági személyvonatok. A szeged-békéscsabai vasút az ország azon kilenc vonala közé tartozott, ahol először indult meg a menetrendszerinti forgalom. 1945. február 5-én hajnalban érkezett Szegedről Budapest alá az első tehervonat, amely 800 tonna élelmiszert és gyógyszert szállított Soroksárra.[13] A tehervontatás 1947 végén a 411. sorozatú amerikai „trumanok" megvásárlásával javult, amelyekből a szegedi területre is jutott.[14] 1946 áprilisától a személy- és tehervonatok mellett megjelentek a gyorsvonatok a személyszállításra és a gyorstehervonatok az áruszállításra.

1946. augusztus 1-jétől a forint megjelenésekor a MÁV új díjszabást léptetett életbe.[15] Bevezették a normarendszert. Ez évtől alkalmazták szovjet mintára a MÁV menetirányítói rendszert. Lényege az volt, hogy egy-egy szakaszirányító egész vonal forgalomirányításáért lett felelős. Ennek keretében a szegedi vasutasok felügyelték pl. a Szeged–Cegléd szakaszt.

[8] Mezei István 2006. 150.
[9] Radu Bellu 2007. 50–51.
[10] Radu Bellu 2007. 150., 152.
[11] Mezei István 2006. 154.
[12] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 196.
[13] Mezei István 2006. 158.
[14] Uo. 168.
[15] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 132.

1947-től közlekedtek a „D" vonatok. Céljuk a darabáru-forgalom zavartalan lebonyolítása volt. Az árut a termelők, zöldségkereskedők kísérhették, így lehetett elérni, hogy másnap hajnalban a fővárosi nagy piacokra egyszerre érjen a friss áru és eladója.[16]

126. Kisvasúti kocsi, 1948–49 körül

A vasút híján lévő települések hálózatba kapcsolására, a közvetlen címzetthez való áruszállításra 1949-ben a MÁVAUT levált a MÁV-tól,[17] amely a háztól-házig szállításban volt meghatározó. A MÁVAUT öt esztendőt élt meg. 1953-ban decentralizálták, országosan 80 önálló személy- és áruszállító vállalatot hoztak létre. A szegedi a 42. számú Autóközlekedési Vállalat lett.

1950 elejétől a vasút számára a gazdasági élet élvezett elsőbbséget. Az áruszállítás fontosabb lett, mint a személyszállítás. A tehervonatok elsőbbséget kaptak a személyvonatokkal szemben. Emiatt jelentősen késtek a személyvonatok, az utasok hiába emeltek szót.[18] Hét évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a személyszállítás visszakapja korábbi kiváltságát, és elsőbbsége legyen a tehervonatokkal szemben.[19] 1950-től a tehervagonokból szükségből személyszállításra alkalmas „E" kocsikat alakítottak ki. A „bocipulman" kocsik 1962-ig voltak forgalomban.

1951. május 1-től megváltozott a személyvonat-kocsik osztályba sorolása. Az első megszűnt, helyette párnás, a második és harmadik osztály helyett fapados jelölés lett. Később az európai vasútvonalakra egységesített elnevezések honosodtak meg, nevezetesen az 1. és 2. kocsi-osztály.[20]

[16] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 131.
[17] Mezei István 2006. 178.
[18] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 132.
[19] Mezei István 2006. 201.
[20] Uo. 193.; Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 133.

1953-ban kezdték el működésüket a határállomásokon a MÁV Szállítmányozási Üzemi Vállalat képviselői. Szegeden kirendeltség létesült a nemzetközi kereskedelem kiszolgálására.[21]

1954-ben a magyarországi áruszállítás 2,4-szerese, a személyszállítás pedig 3,3-szorosa volt az 1930. évinek. Bár a szállítási feladatot ellátók százalékos megoszlása a mennyiségi növekedést nem mutatja, de egyértelműen tükröződik benne a közúti szállítás és vízi szállítás emelkedő igénybevétele. 1937-ben a vasúton az árutonna km 97%-os volt, tehergépkocsival 1%-os, hajón pedig 2%-os. Ez 1950-re jelentősen megváltozott. A vasút részesedése már csak 88%-ot tett ki, a közút 4%-ot, a belvízi hajózás pedig 8%-ot képviselt. Személyszállításban az 1937. évi 98%-os vasúti részesedés és az 1-1%-os autóbusz- és hajóhasználat megváltozott. 1950-ben 94%-os vasúti igénybevétel mellett 5%-ra nőtt az autóbuszos utazás, a hajózás 1%-os részesedése változatlan maradt.[22]

1955-ben áruforgalmi kirendeltséget létesítettek Szegeden. Ez közvetlenül segítette és irányította a darabáru-fuvarozás műszaki rendszerét. Az áruforgalom folyamatos növelése következtében a MÁV-ra jelentős szerep hárult a termékek, termények és állatok szállításában.

Az ötvenes évek második felében még több változás történt a teherszállításban. A gyorsáruk gyorstehervonatra terelésével megszűntek a gyorsdarabárus vonatok. Árudíjszabási módosításnál a kocsirakományú árukat a, b, és c alosztályba sorolták. A távolság figyelembevétele alternatív fuvardíjszabás alkalmazásával változott.

1956-ban a forradalom eseményei a vasutasokat is megrázták. A gazdasági és politikai torzulások miatt elérkezettnek látták az időt a véleménynyilvánításra és az együttműködésre a változást akaró erőkkel.[23] Szegeden, az állomásokon és az igazgatóság központjában alakultak munkástanácsok. A szegedi igazgatóság épületében a MÁV készülékeinek felhasználásával sugárzott a független Széchenyi rádió. Kezelője Pálházi Ernő volt.

A forradalom leverése után a megtorlás sem maradt el. A hangadókat és szervezőket elbocsátották (Bálint Andrást, Lövey Tibort, stb.), a mozgalomhoz csatlakozókat pedig fegyelmi büntetéssel sújtották. Hozzávetőlegesen 15 fő ellen indult eljárás. Az igazgatósági dolgozók büntetésből kikerültek a forgalomhoz Kecskemétre, Orosházára, Mezőtúrra. (Pl. Tasnádi József, Halmai Béla, Kazi Lajos, Szilágyi János.)[24]

1956 után megszűnt a Vasúti Politikai Osztály.[25] Helyette a szervezeti egységekben pártalapszervezetek, a nagyobb városokban, mint Szegeden

[21] Mezei István 2006. 204.
[22] Czére Béla 2000. 131.
[23] Mezei István 2006. 219.
[24] Szabó Gyula visszaemlékezése alapján.
[25] Uo. 220.

vasutas pártbizottság létesült. A párszervezetekkel párhuzamosan 1957-től folyamatosan alakultak a KISZ-alapszervezetek. A szegedi igazgatóság területén lévő 30 alapszervezethez 2100 fő fiatal csatlakozott.[26]

A személyszállításban a „filléres vonatok" mintájára megjelentek olyan szerelvények, amelyek célja az volt, hogy az emberek jobban megismerjék hazájuk történelmi nevezetességeit és a különböző tájak egyedi hangulatát. A vasútvonalakon szokatlan viszonylatokban közvetlen vonatok indultak. Ilyen volt pl. a Szeged–Miskolc, a Szeged–Fonyód–Nagykanizsa között közlekedő vonat. Később ezeket különvonatok váltották föl, amelyek meghatározott céllal és helyre irányultak, pl. kiállításokra, rendezvényekre. Volt olyan hétvége, amikor a Szegedi Ifjúsági Napokra vagy a Szegedi Szabadtéri Játékok előadásaira 18-20 különvonat érkezett városunkba.[27]

1960. szeptember 1-től a teherdarabáruk továbbítására új rendszer lépett életbe. Ez körzetekre épült, és a körzeten belül az áruszállítás közútra terelődött.

Szegeden 1961. július 1-én megszűnt a rakodási főnökség. Feladatai átkerültek az állomás kereskedelmi szolgálatához.

1960-ban az algyői hidat megerősítették,[28] majd 1974 és 1976 között fölújították. A közúti híd elkészülése (1974. augusztus 20.) óta már csak vasúti közlekedésre használható.

A Szeged–Budapest közötti elérhetőséget lényegesen javították az 1963-ban vásárolt svéd NOHAB-motorok. Ekkor kezdődött a Cegléd–Szeged vonalszakasz fölújítása.

A Tisza pályaudvar leadási forgalma 1965-től jelentősen megnőtt, ugyanis az algyői szénhidrogén mező föltáráshoz szükséges szállítás ide futott be. Szerelvényszámra érkezett kohósalak, cső, vasanyag, cement, valamint kavics.

1967. május 31-én megszűnt a Békéscsaba–Szeged–Dombóvár között közlekedő sebesvonat. Ámde három év múlva, bár a korábbinál rövidebb szakaszon, újra közvetlen vasúti összeköttetés létesült, Szeged és Pécs között gyorsvonat közlekedett. Ez idő tájt Szeged és Budapest között napi két gyorsvonatpár közlekedett gőzvontatással, 3 és fél órás menetidővel.

1967-re megszűntek az éjszaka közlekedő személyvonatok. Ma kicsit különösen hangzik, de 1959 és 1967 között hálókocsiban is lehetett Szegedről Budapestre, és vissza utazni. A vasút történetében 1967 volt a legjobb év. A szegedi igazgatóság területén 37 millióan utaztak. Ez 1990-ben 23 millióra csökkent.[29] 1967-ben indult meg a szeged–budapesti harmadik

[26] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 201.
[27] Mezei István 2006. 222.
[28] Mezei István 2006. 238.
[29] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 143.

gyorsvonat; először csak vasárnap délutánonként, majd a menetrendváltozástól naponta.

A fővonalakon 1968-tól nagy számban jelentek meg az M62-es 2000 LE-s szovjet gyártmányú dízelmozdonyok.[30] Üzembeállításukkal a gőzmozdonytechnikán alapuló fölépítmények átalakítása szükséges lett. E program része volt a szegedi vontatási telep korszerűsítése. Elkészült a körfűtőház 6 mozdonyállása dízelmozdony-javítási célra, 5 tonnás körpályás daruval és egyéb kiszolgáló létesítményekkel.

Az országgyűlés 1968. október 16-18-i ülésszakán elfogadta a Csanádi György miniszter előterjesztette közlekedéspolitikai koncepciót. Ennek fontos elemét jelentette a személyszállítás utazási sebességének növelése, a kényelem fokozása, az utasok kiszolgálásának javítása és a nemzetközi összeköttetések jobbá tétele. Az áruszállításban a gépesítés, a technológiai módszerek továbbfejlesztése, és a nagy forgalmat ellátó iparvágányok korszerű kiszolgálása lett a cél. A törvényben szerepelt a kisforgalmú, gazdaságtalan vonalak megszüntetése és forgalmuk közútra terelése.[31] Szegedet ez utóbbi kedvezőtlenül érintette, mert a gazdasági kisvasút megszüntetéséhez vezetett.[32]

A közlekedési koncepció eredményeként megkezdődött a dízelesítés, amelynek normái szerint 1970-től Szegedről új, reprezentatív expressz szerelvénnyel, 2 és fél óra alatt lehetett elérni a fővárost. Kényelmük és pontosságuk jobb lett, mint a személyvonaté. Ez időtől Szeged és Szabadka között átszállás nélkül naponta három pár személyvonattal lehetett utazni.[33]

Az „új gazdasági mechanizmus" következtében gyarapodott az ipar Szegeden. A gumigyár, a házgyár és a DEFAG telepének közvetlen elérésére iparvágányok épültek. A termelés fölfutásának hatására a kiskundorozsmi állomáshoz iparvágány létesült. A kedvező földrajzi helyzet és a közúti elérés lehetősége emelte a dorozsmai állomás jelentőségét és szerepét.

Különleges feladatot jelentett a MÁV-nak, hogy megoldja a dunaújvárosi panelek Szegedre szállítását. Egy-egy irányvonaton négy többszobás lakás elemei érkeztek. Az 1970-es években ezekből épültek Tarján városrész első lakásai. Később a szegedi házgyár fölépítésével a kavicsszállítás lett jelentős. Napi 8-9 szerelvény érkezett Délegyházáról. Szegedről meg a panel elemek elszállítását kellett megoldani. A szegedi házgyárban készültek a békéscsabai, orosházi, makói és mezőhegyesi panellakások elemei. Évente 3200 lakás épült ilyen technológiával. A nagy terjedelmű panelok nehezek voltak. Egy 55 m^2-es lakás súlya 100 tonnát nyomott. Az elemek vasúti szállításának köszönhetően a közúti forgalmat ezek a szállítmányok nem terhelték.

[30] Mezei István 2006. 255.
[31] Uo. 267.
[32] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 135.
[33] Uo. 136.

Szeged környékén az algyői olajmedence termékeinek szállítására 1976-ban külön iparvágány-hálózat épült. Az algyői vasútállomást bővíteni kellett. Ezzel a beruházással enyhíteni lehetett a Tisza pályaudvar terheltségét.[34]

Az 1970-es években jelent meg a számítástechnika a vasút életében.[35] A szegedi igazgatóságnál megalakult az informatikai önálló csoport. Ott megkezdődött az országos földolgozást igénylő adatok rögzítése, valamint a helyi jellegű feladatok számítógépes támogatása. Kísérleti jelleggel ugyancsak Szegeden kezdődött a határállomások kocsiadatainak földolgozása.[36] A Határforgalmi Információs Rendszer (HIR) szegedi fejlesztés volt. A MÁV a posta előtt bevezette saját, négyjegyű „irányítópont" rendszerét, amely nagymértékben segítette a munka informatikai támogatását.[37]

A MÁV a hatékony működésre mindenkor nagy gondot fordított. Sok létszámot foglalkoztató országos szervezetként rugalmasan igyekeztek a változó körülményekhez alkalmazkodni. 1978-ban például beindították az üzemfőnökségi rendszert. Ekkor integrálták a forgalmi, a vontatási és a kereskedelemi tevékenységet.

Az 1980-as évek elején fölújították a szeged–békéscsabai vasúti pályát. Ez lehetővé tette az 1981. május 31-i menetrendváltozástól a két szomszédos megyeszékhely között a gyorsvonat forgalmat.

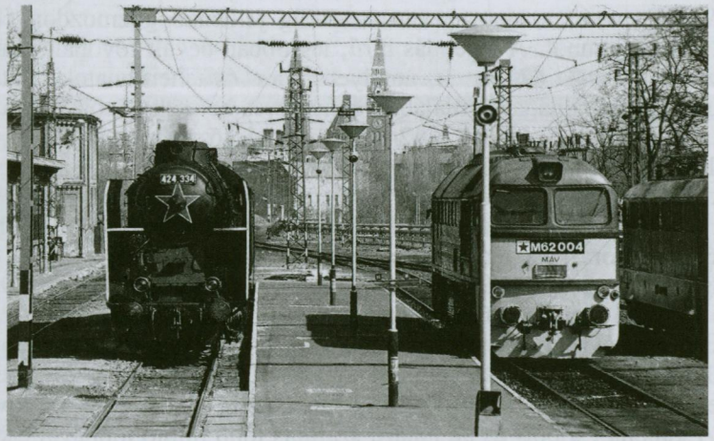

127. Búcsú a gőzmozdonytól, 1981

[34] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 141.
[35] Mezei István 2006. 277.
[36] Szabó Gy.–Horváth F.–Lugosi J. 1988. 145., 185–188.
[37] Uo. 141.

A szegedi igazgatóság területén a gőzmozdonyok 1981. január 5-én végleg befejezték a személyszállítást. Napjainkban már csak kivételes esetekben, nosztalgiai és idegenforgalmi esemény részeként látunk gőzmozdonnyal vontatott szerelvényt.

A vasútvonalak korszerűsödtek, és egyre több viszonylatban vált lehetővé villanyvontatású szerelvények közlekedtetése. A Dél-Alföldön mintegy tíz évig tartó villamosítási munka utolsó fázisaként elkészült a Kiskunfélegyháza–Szeged közötti 61 km-es szakasz. Ezzel a kiskunfélegyházi állomáson megszűnt a vontatógépek cseréje, és a szerelvények időveszteség nélkül közlekedhettek Szegedig. 1982. május 15-én a szegedi nagyállomáson ünnepélyes keretek között adták át a vonal villamosvezetékét.[38]

Az 1980-as évektől a közúti forgalom föllendülésével csökkent a vasút iránti kereslet.[39] A vasút vezetői azon fáradoztak, hogy Szeged vasúti szerepét tovább erősítsék, és az egységes európai forgalom meghatározó pontjává tegyék. Ennek részeként már elkészült a dorozsmai állomáson a kamionok vasúti szállítását kiszolgáló részleg. Ezzel évi 50 ezer kamion kivonható a közutakról, segítve a környezetvédelmet és csökkentve a közutak terhelését.

Az 1980-as évek második felében elkezdődött a nagyállomás és a rókusi állomás épületének renoválása. A rókusi állomás fölújításakor megerősítették az épület szerkezeti elemeit, módosították az alaprajzi elrendezést, valamint gondoskodtak a homlokzat szebbé tételéről. 1989-re elkészült és az utazóközönség rendelkezésére állt a korszerűsített és fölújított épület.[40]

1984 tavaszán a magyar vasutat addig jellemző gőzmozdonyokat kivonták a forgalomból. A legendás hírű, legjobban bevált fővonali, univerzális mozdonytípust, a 424-est is, amelyet gyors- és tehervonatok vontatására egyaránt jól használhattak. Általában ünnepélyes keretek között búcsúztak az utolsó mozdonytól. Szegeden a 424-334. számú gőzös volt az utolsó, amely Szeged és Röszke között 1984. március 28-án vontatott.[41]

A MÁV-nál az utazási idő jelentős rövidülését érték el. Az 1987. évi adatok alapján az expresszvonatok sebessége 73,69 km/órát, a gyorsvonatoké 66,15 km/órát, a személyvonatoké pedig 42,88 km/órát tett ki.

Egy 1988. évi fölmérés szerint Szeged állomáson 1987-ben 941 785 utas és 107 874 tonna áru fordult meg.[42]

Az 1989. évi rendszerváltoztatás a MÁV Szegedi Igazgatóságát kedvezőtlenül érintette. A kelettől való eltávolodás miatt a teherszállítás jelentősen visszaesett. A mezőgazdasági terményeknek stabil piacuk volt a Szovjetunióban. A gabona-, a bor- és az italáru-szállítás több millió tonnával csökkent,

[38] Uo. 169.; RADU BELLU 2007. 150., 153.
[39] MEZEI ISTVÁN 2006. 332.
[40] HORVÁTH FERENC 2003. 137.
[41] RADU BELLU 2007. 150., 154.
[42] SZABÓ GY.–HORVÁTH F.–LUGOSI J. 1988. 143.

továbbá megszűnt a szovjet-jugoszláv átmenő forgalom. Jugoszláviából naponta indultak timföldvonatok Karéliába, onnan pedig faáruval megrakott szerelvények jöttek. A Szegeden tapasztalható kedvezőtlen jelenség a MÁV-ra országosan hasonló képet mutatott. Miközben Nyugaton a vasút reneszánszát éli, hazánkban a folyamatos romlás lett a meghatározó.[43]

Az alább látható menetrend tájékoztat arról, hogy 1947-hez képest, amikor három vonatpár közlekedett, a monográfia készítésének idején mennyivel sűrűbb és gyorsabb a vonatközlekedés Szeged és Budapest között.

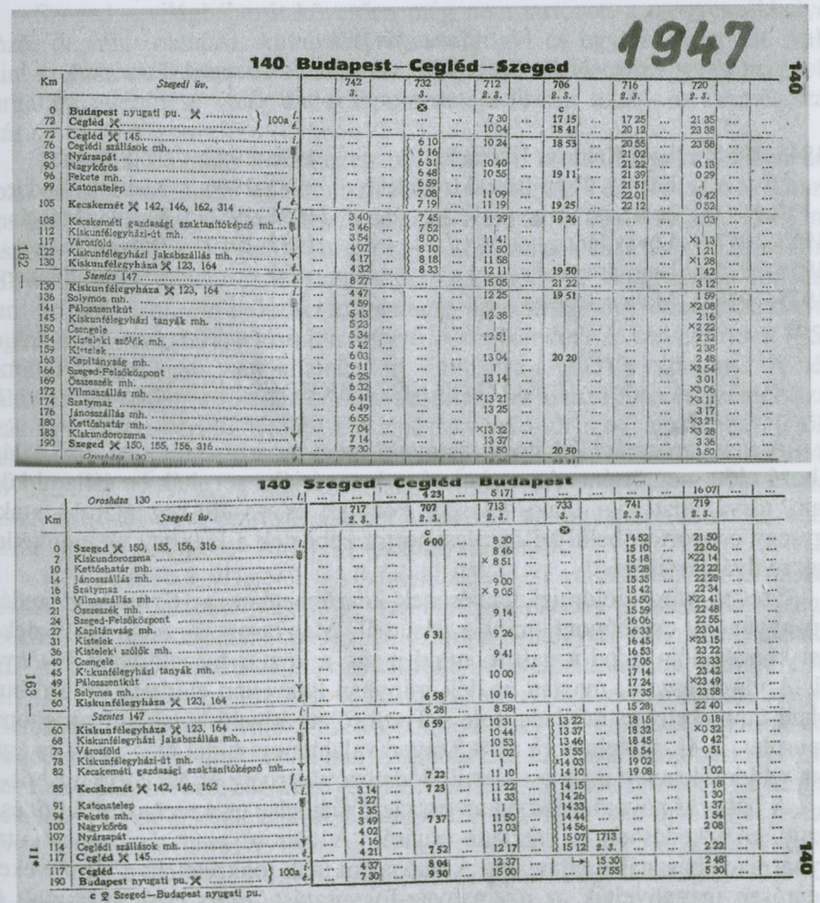

1947

140 Budapest—Cegléd—Szeged

Km	Szegedi üv.	742	732	712	706	716	720
				2. 3.	2. 3.	2. 3.	2. 3.
0	Budapest nyugati pu. ✕	...	⊗	7 30	c 17 15	17 25	21 35
72	Cegléd ✕ 100a	...	...	10 04	18 41	20 12	23 38
72	Cegléd ✕ 145	...	6 10	10 24	18 53	20 55	23 58
76	Cegléd szállások mh.	...	6 16			21 02	
83	Nyáraspát	...	6 31	10 40		21 22	0 13
90	Nagykőrös	...	6 48	10 56	19 11	21 39	0 29
96	Feketemh.	...	6 59			21 51	
99	Katonatelep	...	7 08	11 09		22 01	0 42
105	Kecskemét ✕ 142, 146, 162, 314	...	7 19	11 19	19 25	22 12	0 52
108	Kecskeméti gazdasági szaktanítóképző mh.	3 40	7 45	11 29	19 26		1 03
112	Kiskunfélegyházi-út mh.	3 46	7 52				
117	Városföld	3 54	8 00	11 41			×1 13
122	Kiskunfélegyházi jakabszállás mh.	4 07	8 10	11 50			1 21
130	Kiskunfélegyháza ✕ 123, 164	4 17	8 18	11 58			×1 28
	Szentes 147	4 32	8 33	12 11	19 50		1 42
130	Kiskunfélegyháza ✕ 123, 164	8 27		15 05	21 22		3 12
136	Solymos mh.	4 47		12 25	19 51		1 59
141	Pálosszentkút	4 59					×2 08
145	Kiskunfélegyházi tanyák mh.	5 13		12 38			2 16
150	Csengele	5 23					×2 22
154	Kistelek szőlők mh.	5 34		12 51			2 32
159	Kistelek	5 42					2 38
163	Kapitányság mh.	6 03		13 04	20 20		2 48
166	Szeged-Felsőközpont	6 11					×2 54
169	Öszeszék mh.	6 25		13 14			3 01
172	Vilmaszállás mh.	6 32					×3 06
174	Szatymaz	6 41		×13 21			×3 11
176	Jánosszállás mh.	6 49		13 25			3 17
180	Kettőshatár mh.	6 55					×3 21
183	Kiskundorozsma	7 04		×13 32			×3 28
190	Szeged ✕ 150, 155, 156, 316	7 14		13 37			3 36
	Oroshaza 130	7 30		13 50	20 50		3 50

140 Szeged—Cegléd—Budapest

Km	Szegedi üv.	717	707	713	733	741	719
		2. 3.	2. 3.	2. 3.	3.	2. 3.	2. 3.
	Oroshaza 130	...	4 23	5 17	...	...	16 07
0	Szeged ✕ 150, 155, 156, 316	...	c 6 00	8 30	...	14 52	21 50
7	Kiskundorozsma	...	...	8 46	...	15 10	22 06
10	Kettőshatár mh.	...	...	× 8 51	...	15 18	×22 14
14	Jánosszállás mh.	...	...	9 00	...	15 28	22 22
16	Szatymaz	...	...	× 9 05	...	15 35	22 28
18	Vilmaszállás mh.	...	...		...	15 42	22 34
21	Öszeszék mh.	...	...	9 14	...	15 50	×22 41
24	Szeged-Felsőközpont	...	...		...	15 59	22 48
27	Kapitányság mh.	...	6 31	9 26	...	16 06	22 55
31	Kistelek	...	...		...	16 33	23 04
36	Kistelek szőlők mh.	...	...	9 41	...	16 45	×23 15
40	Csengele	...	...		...	16 53	23 22
45	Kiskunfélegyházi tanyák mh.	...	...	10 00	...	17 05	23 33
49	Pálosszentkút	...	...		...	17 14	23 42
54	Solymos mh.	...	...		...	17 24	×23 49
60	Kiskunfélegyháza ✕ 123, 164	...	6 58	10 16	...	17 36	23 58
	Szentes 147	...	5 26	8 58	...	15 28	22 40
60	Kiskunfélegyháza ✕ 123, 164	...	6 59	10 31	13 22	18 15	0 18
68	Kiskunfélegyházi jakabszállás mh.	...		10 53	13 37	18 32	×0 32
73	Városföld	...		11 02	13 46	18 45	0 42
78	Kiskunfélegyházi-út mh.	...			13 55	18 54	0 51
82	Kecskeméti gazdasági szaktanítóképző mh.	...	7 22	11 10	14 03	19 02	1 02
85	Kecskemét ✕ 142, 146, 162	...	7 23	11 22	14 10	19 08	1 08
91	Katonatelep	3 14		11 33	14 15	...	1 18
94	Feketemh.	3 27			14 26	...	1 30
100	Nagykőrös	3 35	7 37	11 50	14 33	...	1 37
107	Nyáraspát	3 49			14 44	...	1 54
114	Cegléd szállások mh.	4 02		12 03	14 56	...	2 08
117	Cegléd ✕ 145	4 16	7 52	12 17	15 07 1713	...	2 22
117	Cegléd	4 37	8 04	12 37	15 12 2. 3.	15 35	2 48
190	Budapest nyugati pu. ✕ 100a	7 30	9 30	15 00	...	17 55	5 30

c ⊗ Szeged—Budapest nyugati pu.

128. Menetrend, 1947

[43] MEZEI ISTVÁN 2006. 332.

Területi igazgatók

1944–1946	Cserta László	1955–1966	Borsodi János
1946–1950	Gyöngyösi József	1966–1976	Kiss Károly
1950–1953	Turnai Lajos	1976–1990	Lovász Lázár
1953–1954	Bajusz Rezső	1990–	Tóth Imre
1954–1955	Blaskovics Zoltán (ideiglenesen)		

Állomásfőnökök

(Szeged–Személy pu. Szeged–Rendező pu. és a Szeged–Tisza pu.) állomások vezetői voltak

1945–1955	Laki Kálmán, Karbuczki Károly, Papp László (rövidebb hosszabb ideig	1976–1983	Tóth József
		1983–1986	Kisistók Sándor
		1986–1987	Flender Mátyás
1955–1957	Lovas János	1987–1989	Darvas Tibor
1958–1975	Nagy István	1990–	Asztalos Sándor
1975–1976	Molnár István		

2. KÖZÚTI KÖZLEKEDÉS

A magyarországi úthálózat alapvető megszervezése még az első világháború előtt megtörtént. Az utakat négy kategóriába sorolták be (állami közutak, törvényhatósági utak, községi közutak és vasúti hozzájáruló utak). Egy-egy csoporton belül külön alcsoportot képeztek a kiépített és kiépítetlen utak nyilvántartására.[44]

Szeged város földrajzi fekvésének köszönhetően, a közúti közlekedésben ugyanúgy csomópont, mint a vasútnál. Magyarország sugaras közlekedési koncepciója mind a vasúti, mind pedig a közúti forgalomban érvényesül. A város északi, nyugati és déli irányban közvetlen elérhető szilárd burkolatú úton, kelet és dél-kelet felé a Tisza fölött átívelő hidakon biztosított a kapcsolat. A II. világháború alatt Szeged valamennyi hídja megsérült és csak pontonhídon lehetett a várost elérni Hódmezővásárhely és Makó irányából.

A háborút követő években az ország újjáépítése és a technikai fejlődés a közúti közlekedésben is éreztette hatását. A háború alatt tönkrement utak egyharmada használhatatlan lett. A makadám utak tönkretették a járműveket, jelentősen megnövelték az üzemanyag-fogyasztást, ezért csak az aszfalt és

[44] CZÉRE BÉLA 2000.

betonutak feleltek meg az elvárásoknak.[45] A forgalom rohamos növekedése, a régi utak szélesítése, új utak nyitása néha kegyetlen intézkedések közepette valósult meg. Régi szép fasorok, épületek estek áldozatul.[46] Az egy számjegyű országos fő közlekedési utak Budapestről indulnak, és a szomszédos országokkal kötik össze hazánkat. A nyolc országos főútvonal közül az 5-ös halad át Szegeden. A két és három számjegyű utak már kevésbé rangosak, de belföldi jelentőségük miatt nagyon fontosak. Szegedet három kétszámjegyű út érinti.[47] A Szeged–Makó–Nagylak (43), a Szeged–Békéscsaba–Debrecen (47) és az Szeged–Baja (55) irányokba vezetnek.

Szeged a világháborút követően még nem tartozott a megyeszékhelyek közé, de mint oktatási, kulturális, egészségügyi és egyházi központ, valamint számos intézmény és vállalat székhelye már akkor a megye legnagyobb forgalmú települése volt. Ide összpontosult a térség teher- és személyszállítása.

1949-ben változás következett be. Ekkor a közúti forgalmazásban dolgozó eszközöket állami tulajdonba vették. A Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetsége helyébe a Teherfuvarozási Nemzeti Vállalat lépett. 1949 májusában létrejött a Szegedi Főnökség. A központja a mai Tisza Lajos körút 58. szám alatt kezdte el tevékenységét. Akkor 24-en dolgoztak a főnökségen: 16 sofőr, három műszaki karbantartó-szerelő és négy adminisztrációval foglalkozó munkatárs, valamit a vezető, Och Nándor. A vállalat neve 1953. október 1-én 82. sz. Autóközlekedési Vállalatra (AKÖV) változott. A névváltozást követően a föladatok is módosultak, az áruszállítás és személyszállítás egy kézbe került. Utóbbi két lépésben valósult meg, november 1-től a Vidék Taxi Egyesület beolvasztásával, majd 1953. december 1-től, az 1948-tól üzemelő MÁVAUT funkciójának átvételével. A fuvarozó cég 7 autóbuszt, 3 bódés és 4 ponyvás Csepel autót vett át, ugyanis mindössze ennyi jármű látta el Szeged és környéke személyszállítását.[48]

1954. október elsejétől a közúti közlekedési vállalatokat ismét átszervezték. Ekkor alakult meg a 4. sz. Autóközlekedési Igazgatóság Szeged székhellyel Bács-Kiskun-, Békés- és Csongrád megyére kiterjedő hatáskörrel. A személy- és áruszállítás gyakorlati megvalósítása ettől kezdve a 42. sz. AKÖV-re hárult. 1959-től a buszforgalomra kedvezően hatott, hogy a közlekedési vállalat április 1-től a Csongrád Megyei Tanács Gépjármű-közlekedési Vállalata által korábban üzemeltetett 22 darab autóbuszt átvette. Szintén a vállalat erősödéséhez járul hozzá, hogy ugyanezen évben a szegedi Belsped Vállalat a közlekedési vállalat része lett. 1961-ben újabb átszervezés következett, attól kezdve 1970-ig — a Volán társaságok megalakulásáig —

[45] Földrajzi olvasókönyv Magyarország. Bp., 1976.
[46] TÜSKÉS TIBOR 1978.
[47] MAGYARORSZÁG 1968.
[48] BÁTYI ZOLTÁN 2000.

10. sz. AKÖV néven üzemelt tovább a szegedi fuvarozó cég. Az átszervezés, a szervezeti változáson túl a közúti szállítás jelentőségét növelte. A szállításban fokozatosan emelkedett a közúti szállítás részesedése Az arányok jelentősen megváltoztak. 1968-ban például az áruszállítás 57,2%-a vasúton bonyolódott le, 1979-re már döntően a közútra terelődött.[49] Hasonló tendencia érvényesült a személyszállításban. 1954-ben még csak 1 millió utast szállítottak a vállalat járművei 1969-ben már 209,3 milliót. A növekedést nagymértékben segítette a járműpark korszerűsítése és az úthálózat javulása. 1975-ben teljesen megszűnt a bódés autón történő munkásszállítás. Ettől kezdve a 10. sz. Volán csak autóbuszokkal teljesített személyszállítást.[50] Ugyanezen év szeptember 1-től a kisvasutak megszüntetése miatt Szegedről több új buszjárat indult el a környező településekre. A 10. sz. AKÖV és a Volán társaság az ipari fejlődés hatására töretlenül növekedett. A vegyes profilú szállítás az igényekhez igazodóan szolgálta a kereskedelmet, az ipart és mezőgazdaságot.

1985-től a magyarországi nagyberuházások csökkenésével párhuzamosan a fuvarpiac beszűkült. Egyre kevesebb lakás épült, az előre tervezett beruházások egy része nem valósult meg. A fuvarpiacban fokozatosan megjelentek a versenytársak. A gazdasági élet különböző területén fölöslegessé vált tehergépkocsik megvásárlásával szélesedett a szállítók köre, nőtt a konkurencia. A magán fuvarozók kedvező árigénye miatt a nagy szállítók iránti érdeklődés csökkent. Ennek ellenére a Tisza Volán még 1986-ban is túlteljesítette az előző évi áruszállítását. A személyszállítás területén növekedett az utasforgalom. 1987-ben 131,9 millióan vették igénybe a Tisza Volán szolgáltatásait. Évről-évre korszerűsödött a járműpark. A nagy tehergépkocsik és a több utast befogadó autóbuszok lehetővé tették a létszám csökkentését. A Tisza Volán alkalmazotti létszáma 1981-től 1985-re 4325 főre, majd 1989-re 3500 főre mérséklődött.[51] Az 1980-as évek végére a gazdaságosság csökkent. 1990 elején a céget már 600 millió forintos adósság terhelte, amely hatásaként a rendszerváltozást követően a társaságnak új stratégiát kellett megfogalmaznia életben maradása érdekében.

Szeged útjait a fönt említett legnagyobb közlekedési szolgáltató mellett még számos cég és magánszemély gépjárműve vette igénybe. A lovas kocsikat fölváltották a személyautók, traktorok és tehergépjárművek. Az átmenő személy- és teherforgalom mellett jelentős igénybevételt viseltek el a helyi tanácsi utak is. Szegeden 1979-ben a belterületi utcák 58%-áról hiányzott a szilárd burkolat.[52] A tanácsi utak ellátása szilárd burkolattal az 1980-as években döntően az új lakótelepek beruházásaival párhuzamosan valósult meg.

[49] CSONGRÁD MEGYE 1985.
[50] BÁTYI ZOLTÁN 2000.
[51] BÁTYI ZOLTÁN 2000.
[52] CSM. GAZDASÁGI FÖLDRAJZA 1983.

A kertvárosi részben továbbra is különösen sok földút maradt meg. A saját személygépkocsik számának szaporodása cselekvésre késztette az érintetteket, ezért néhol társadalmi összefogással évszakoktól függetlenül — alacsony minőségben — Szeged több utcáját tették a lakók járhatóvá.

A közúti közlekedési cég igazgatói

1950–1954	Scheiber Zoltán	1977–1989	Kardos János
1954–1956	Losonczi Zoltán	1989–1990	Élő Elemér
1956	Arday Lajos	1990–	Szeri István
1957–1977	Csiszár Károly		

3. LÉGI KÖZLEKEDÉS

Az 1915-ben épült repülőtér a II. világháború alatt harci feladatokat szolgált. Az újjáépítés után 1947-től a MALÉV rendszeresen belföldi utasok szállítására vette igénybe a repülőteret. 1962-ben 10 000 utast szállítottak légi úton a Szeged és Budapest között közlekedő gépek.[53] Ezek a menetrendszerű légi járatok 1963-ig közlekedtek. Ekkor már technikailag olyan elmaradott lett a reptér műszaki eszközparkja, hogy a biztonságot veszélyeztette. Ezért, valamint a kihasználatlanság és a gazdaságtalan üzemelés miatt az illetékesek a belföldi járatokat megszüntették.[54] 1963 után a repülőtér már csak sportcélokat szolgál. Néhány kisteherszállító gépen kívül, csak vitorlázó gépek és motoros sárkányrepülők föl- és leszállását hivatott ellátni e létesítmény.

4. VÍZI KÖZLEKEDÉS

Szeged a Tiszának és Marosnak köszönhetően vízen jól megközelíthető. Ezt kihasználva a múlt század közepén még jelentős szerepet kapott a hajón és tutajokkal a vízi szállítás. A II. világháború alatt a frontvonal közeledtével azonban torpanás következett be. A németek a hajók egy részét elvitték, az itt maradtakat pedig megsemmisítették. A háború után az újjáépített hajókon ismét megindult a személy- és teherforgalom. A Tisza és a Maros jelentős vízhozam-ingadozása a hajózást szakaszokra bontotta, nyáron és télen gyakran szüneteltetni kellett a vízi járművek közlekedését. A vízmeder kotrások hiánya miatt a Tisza egyre inkább hajózhatatlan lett.[55] A személy és teher-

[53] CSM. GAZDASÁGI FÖLDRAJZA 1983.
[54] CSONGRÁD MEGYE 1985.
[55] CSM. GAZDASÁGI FÖLDRAJZA 1983.

szállítás nem fizetődött ki, ezért ezt a föladatot teljes egészében a vasút és közút vette át. Az 1960-as években a személyforgalom teljesen megszűnt, az áruszállítás pedig jelentéktelen lett. Az ezt követő években még áprilistól novemberig turisztikai célból Szeged és Csongrád között hetente két alkalommal közlekedett hajójárat, de néhány év múlva ez is megszűnt.[56] Ezt követően már csak konkrét rendelésre indult egy-egy turistákkal telt hajó Mindszentre, Szentesre vagy Csongrádra.

5. A POSTA

A posta léte jelentős mértékben hozzájárul egy-egy település életéhez. 1867. május 1-jén az önálló Magyar Posta megalakulásakor[57] alig akadt postahivatal megyénkben és városunkban. A gazdasági és ipari fejlődés hatására a posták iránti igény folyamatosan nőtt. A vasúti hálózat megépítése, a távíró és távbeszélő-berendezések föltalálása kedvezően hatott a posta szerepére. Ennek megfelelően a hálózat folyamatosan bővült, a szolgáltatások választéka emelkedett. 1938-ban, az utolsó békeévben Szegeden már 11 postahely állt az igénybe vevők rendelkezésére.

Városunkban a második világháború alatt a posták folyamatosan működtek. A szokásos feladatokon kívül Szeged 2. sz. postahivatal szerepe nőtt jelentősen. A bácskai bevonulás után a visszacsatolt területek postai kiszolgálása Szegedre került. Szeged és Szabadka között elindult a Sza-Sze 311 jelű mozgóposta.[58] Nagyon nehéz időszak köszöntött be. Dúlt a háború, és az 1944 márciusában megalakult Sztójay-kormány intézkedésére megkezdődött a zsidóüldözés. Szegeden 1944 májusában jött létre a gettó. A postának rendelet tiltotta, hogy a gettóba telepített zsidók részére küldeményt vegyenek föl. A zsidókat június 24-én elszállították Szegedről. A front egyre közeledett. Szegeden már szovjet csapatok voltak, amikor Budapesten Szálasi Ferenc került hatalomra. Hadszíntér volt az ország, a posta működése is akadozott, több helyen ideiglenesen leállt.[59] 1944. október első napjaiban a Szegedi Postaigazgatóságot Budapestre helyezték át, a vezetés a fővárosba távozott.[60]

1944-ben a tömeges behívások miatt Szeged 1-ből és a többi szegedi postától sok férfi vonult be katonai szolgálatra. Több nő a háború alatt lett postás, és vállalta azokat a nehézségeket, amelyekkel a postásoknak napról napra meg kellett küzdeniük. A posta hírneve és a dolgozók megbecsültsége

[56] MAGYARORSZÁG 1968.
[57] VAJDA ENDRE 1967. 326.
[58] MOLNÁR GABRIELLA 2003. 147.
[59] LOVÁSZI JÓZSEF 2003. 48.
[60] Postai Rendeletek Tára (PRT) 1944. 47. sz. 241 269/1.

az országos átlag fölött mozgott. Ekkor egy tisztviselő máshol 80-100 pengőt keresett, a postánál 120 pengőt kapott.[61]

Október 10-én, amikor az oroszok bevonultak a városba, plakátokon hívták föl a postások figyelmét a munka fölvételére. Akik munkát vállaltak, igazolványt kaptak, hogy szabadon mozoghassanak. Október 11-én az oroszok ideiglenesen leállították a telefonközpontot,[62] de 20-a után két hétre újra indulhatott. Ennek azonban az volt az előzménye, hogy az előfizetők telefonjait az oroszok összeszedték, vagy kötelezték az előfizetőket, hogy szolgáltassák be őket.[63] Október 24-én és 25-én még új telefonbekötés is volt: az orosz tisztek elérhetőségére Butyenko orosz alezredes utasítására a Tombácz vendéglőben a 16-82, Szeged polgármesterének kérésére pedig Inhoff főkapitány Kölcsey utcai lakásában a 17-56 számú távbeszélőt helyezték üzembe. Ez utóbbi az automataközpont leszerelése után 13-ra váltott.[64] November első napjaiban a még meglévő telefonokat a posta megbízottjai az újszegedi vasútállomáson átvételi elismervényre vették át. Beszállítás közben ezek jelentős részét az oroszok elkobozták. Pl. R. k. plébánia 11-36, Duna–Corvina 18-25 készülékét.[65] November első napjaiban a szegedi automata központot végleg leállították. November 4-én Valentiny Ágoston polgármester utasítására ládákat készítettek a központ elszállítására.[66]

Mivel a szovjetek elvitték azt az 1928-ban létesített 7B típusú automataközpontot, amely kiszolgálta Szeged lakosságát, a város telefonközpont nélkül maradt. Átmeneti megoldásként először egy LB központ létesült. Decemberben Szegeden csupán 59 előfizetőnek volt lehetősége telefonálásra.[67] 1945 közepén Kőszegről CB központot telepítettek Szegedre. Ezt bár kézi kapcsolással kezelték, korszerűbb és nagyobb kapacitású volt, mint a korábbi. 1948 végéig látta el feladatát.[68]

A szovjet csapatok megérkezése után a tisztikar a postaigazgatóság Tisza Lajos körúti épületét irányítási és kórházi feladatok ellátására 1945 júliusáig lefoglalta. Ez idő alatt az igazgatóság teljes irattára megsemmisült.[69]

A szegedi posták 1944. október 11-től 1945 júniusáig szovjet katonai irányítás alatt teljesítették szolgálatukat. A tényleges felügyeletet Alexander Simon őrnagy és szárnysegédje látta el.[70]

[61] SÁROSI ERZSÉBET 2003. 222.
[62] Szegedi Postaig. ir. 301/1944. sz.
[63] Szegedi Postaig. ir. 55/1944. sz.
[64] Szegedi Postaig. ir. 22/1944. és 28/1944. sz.
[65] Szegedi Postaig. ir. 55/1944. és 65/1944. sz., valamint Komócsin Mihályné visszaemlékezése.
[66] Szegedi Postaig. ir. 64/1944. sz.
[67] Szegedi Postaig. ir. Szn. lista 1944. dec. 11-i dátummal.
[68] FÁBIÁN PÁL 1977.
[69] Szegedi Postaig. ir. 15804/1945. sz.
[70] Szegedi Postaig. ir. 775/1945. sz.

1944. december 17-től 1945 áprilisáig ismét megnyílt minden postahivatal, amely a második világháború előtt is üzemelt. Ezek:

Szeged 1 Főposta Széchenyi tér 1. Naponta 7–21 óra közötti nyitva tartással
Szeged 2 Személypályaudvar Naponta 7–21 óra közötti nyitva tartással
Szeged 3 Petőfi Sándor sgt. 9. Hétköznap 8–12 és 14–18, vasárnap 8–11 és 14–15 között
Szeged 4 Ráday u. 2. (nyitva tartása megegyezik a 3-as postáéval)
Szeged 5 Kossuth Lajos sgt. 33. (nyitva tartása, mint a 3-as postáé)
Szeged 6 Vásárhelyi sgt. 3. (nyitva tartása, mint a 3-as postáé)
Szeged 7 Somogyitelep VI. utca 295. (nyitva tartása, mint a 3-as postáé)
Szeged 8 Vásárhelyi sugárút 106 (nyitva tartása, mint a 3-as postáé)
Szeged Gr. Klebelsberg-telep
Szeged–Alsóközpont (ma Mórahalom)
Szeged–Felsőközpont (ma Balástya)[71]

1946. január 7-én Visinszky József a Szegedi Postaigazgatóság vezetője utasítást adott a postánál alkalmazásban álló háborús bűnösök fölkutatására. A postások jelentős része külhoni szolgálatot teljesített, így nem lehetett érintve. Akik itthon tartózkodtak, nem csatlakoztak a nyilasokhoz. Ez a fölmérés alig fejeződött be, jött a következő. 1946 májusában a koalíciós pártok hosszas vita után megállapodtak a B lista végrehajtásáról. Célul tűzték ki a közigazgatás és a közalkalmazotti réteg politikai megtisztítását és a létszámcsökkentést. Sajnos, a B listázás a szegedi postások közül sokakat érintett. A létszámleépítéskor először tőlük szabadultak meg a vezetők. Utasítás készült, hogy a létszám az utolsó békeév (1938) létszámának 90%-a lehet. Az elbocsátottak listáját a postaigazgató hagyta jóvá.[72]

A posta a háború után alapjában nem változott. 1946-ban, amikor a postáknak a köztársasági rendszernek megfelelő nyomtatványokat és berendezéseket kellett volna használni, — mivel még nem gyártották le az újakat — a régiekről törölniük kellett a „királyi" jelölést. Évtizedekig léteztek olyan távbeszélő-berendezések, melyeken olvashatóan megmaradt a „kir" jelölés. A koronadíszítményt is tiltották.[73]

Az infláció hatása a postásokat különösen érintette. Az idegen pénzek kezelése mellett saját fizetésükkel is gazdálkodtak. Ekkor éltek utoljára milliárdos, sőt biliárdos postások, igaz csak néhány órára, mert naponta kaptak fizetést, és igyekeztek még aznap elkölteni, nehogy náluk értéktelenedjék el. Kezdetben még az inflációnak megfelelő bélyeget ragasztották a bankjegyekre, majd megjelentek a milpengők és bilpengők. Ezekkel legföljebb adót lehetett fizetni, mert már más nem akarta elfogadni. Egyre jobban kialakult

[71] Szegedi Postaig. ir. 62/1945. sz. és 89. k.
[72] Szegedi Postaig. ir. 13508/1946. sz.
[73] Miniszteri körrendelet 7736/6-1946. Körrendelet gyűjtemény 74.

a cserekereskedelem.[74] Megváltásként jött, amikor 1946. augusztus 1-jén megjelent a forint.[75] Ekkor rendelkezés született, hogy a Postatakarék betétkönyvben szereplő követeléseket át kell írni forintra. Az átszámításnál 200 millió adópengőt 1 Ft értékben kellett figyelembe venni.[76]

1946-ban a szegedi egységes távbeszélő-hálózat 678 előfizetőt foglalt magában. Ehhez tartozott Szőreg 23, Csengele 16, Királyhalom 11, Lengyelkápolna 6, Röszke 10, Szatymaz 6 előfizetővel. Alsóközponton 34, Felsőközponton pedig 4 előfizetőt tartottak nyilván.[77]

Május 10-én jelent meg postai árusításban az üzemanyagjegy. A motorosok és gépjármű tulajdonosok a postán vásárolt üzemanyagjegyekkel mehettek tankolni.[78]

1946. november 4-étől a küldemények célba juttatásának meggyorsítására Budapest és Szeged között megkezdődött a postaküldemények légi továbbítása. Előtte már megnyitották a Budapest–Debrecen és a Budapest–Szombathely közötti légi postaanyag szállítást.[79] Ez a nagyvárosok gyors elérhetőségét javította, de a fővonalakon és szárnyvonalakon továbbra is a vasúti szállítás maradt a meghatározó. A helyi szállítást elsősorban a lófogatú kocsik és néhány gépkocsi szolgálta. Ezek szállították a csomagokat házhoz, gyűjtötték össze a leveleket, valamint továbbították a vasútállomásra. A háború után a postai gépjárműszolgálat csak lassan kezdődött el. A megmaradt iratok emlegetik, hogy 1947-ben Szegeden már 4 postás gépkocsi közlekedett.[80]

1948. november 24-én megszűnt Szeged 4. sz. postán a távbeszélőszolgálat, mert a főpostán már beszerelték az új gépi kapcsolású távbeszélőközpontot, amely 2000 előfizető befogadására nyújtott lehetőséget. Később kicsinek bizonyult, és 1954-ben, 1957-ben, 1963-ban és 1967-ben bővítették. Ekkor még a távhívásra nem volt lehetőség, az előfizetők tárcsázással csak helyben hívhatták egymást. A távolsági beszélgetéseket a bejelentő munkahelyen le kellett jegyeztetni, és az összeköttetésről a postás hölgyek gondoskodtak. Ez a központ a Széchenyi tér 1. sz. alatti épületben működött.[81]

1948-ban és 1949-ben az új rendszerhez igazodóan egyre többen akartak postások lenni. Több száz kérelem közül egy jellemző:[82]

[74] Miniszteri körrendelet gyűjtemény 52–63. és özv. Molnár Lászlóné visszaemlékezése
[75] PRT 1946. 48. sz. 561.
[76] PRT 1946. 47. sz. 556.
[77] Vidéki telefonkönyv 1946.
[78] PRT 1946. 53. sz. 620.
[79] PRT 1946. 59. 662. és PRT 1946. 64. sz. 717.
[80] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1979. 3. sz. 21–22.
[81] FÁBIÁN PÁL 1977.
[82] Szegedi Postaig. ir. 29778/1948. sz. Csanádi Sándor kérelme 1948. nov. 30. *„Indokolásul szabad legyen előadnom, hogy három és félévi fogság után, most november 5-én tértem haza a Szovjetunió-*

Az alkalmazásban lévők is minden igyekezetükkel arra törekedtek, hogy hasznosságukat bizonyítsák, és állásukat megtartsák. A hatékonyabb és gazdaságosabb munkavégzés céljából naponta több javaslat érkezett az igazgatósághoz. Az ezekkel való foglalkozásra Postaújítási bizottság alakult. Tagjai bírálták el a beérkező „racionálási", „megtakarítási" és „újítási" javaslatokat. A beadott jobbító szándékú ötletek jelentős része még javaslatnak is gyönge volt, és messze elmaradt az újítással szembeni jogos követelményektől.[83]

1949-ben a háború után immár második alkalommal kellett a postán dolgozóknak esküt tenniük. Az 1946-i eskütételt az új társadalmi rendszer, az 1949-it pedig az új Alkotmány törvénybe iktatása miatt rendelték el.

1949-ben eggyel bővült a szegedi postahivatalok száma: Szentmihályteleken új postahivatal létesült,[84] majd 1950. december 27-én a József Attila-telepen nyílt új postaügynökség.[85]

Január 1-jétől a postamesterségeket (kisposták) államosították. Ekkortól valamennyi végrehajtó postaszerv részére egységes kezelési rend lépett életbe. Az új forma és rendszer miatt megszaporították az ellenőrzéseket. A biztosok a sokat emlegetett „Magyar Királyi Posta" nyújtotta színvonal megtartása végett a rajtaütésszerű készpénzrovanccsal és egyéb ellenőrzéssel hatottak a minőségi munkavégzésre.

Ebben az évben kiadták a jelszót a postások részére is: Szolidaritás a KNDK-val. Elmarasztalták a vezetők egy részét, mert nem tudatosították megfelelően a dolgozókkal a koreai műszakkal kapcsolatos tudnivalókat, és a munkavállalók csaknem 25%-a nem tett felajánlást.[86]

A szolidaritási mozgósítás még alig ért véget, már jött a következő fölhívás: szeptember 28-án a Magyar Népköztársaság kormánya nevében Rákosi Mátyás és Dobi István aláírásával fölhívás jelent meg békekölcsönjegyzésre. A postásoktól is elvárták, hogy fizetésük egy részét kölcsönözzék az ország fejlesztésére.[87] Ekkor még sokan nem sejtették, hogy az első kiadás után következik a többi. Még 1955-ben is volt békekölcsön kibocsátás. Az állam 10 évre kérte a támogatást. A kötvényjegyzők sorsolásokkal, és csak lassacskán jutottak pénzeikhez. Sokan csak 15-20 évvel a jegyzés után, és

ból. Ottlétem alatt a végzett munkák folyamán balkezem két ujját elvesztettem. Nagyon szeretném a Népi Demokráciát mint közalkalmazott szolgálni. Sajnos, párttag még nem lehetek, mert a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának határozata folytán a Pártba nem léphetek be a jövő tavaszig a tagfelvételi zárlat miatt, pedig kint a Szovjetunióban elhatároztam, hogyha hazatérek, jelentkezem a Pártba. A Szovjetunióban tartózkodásom alatt az antifasiszta tanfolyamon a Marxizmust-Leninizmust, az elméletben négy tanfolyamon tanultam, és mint antifasiszta működtem. Kérésem megismételve és mielőbbi választ várva. SZABADSÁG"

[83] Szegedi Postaig. ir. 28001/1948., 1910/1949., 30889/1949. sz.
[84] OZSVÁTHNÉ CSEGEZI MÓNIKA 2003.
[85] Szegedi Postaig. ir. 7613-2/1952. sz.
[86] MOLNÁR GABRIELLA 2003. 149.
[87] Szegedi Postaig. ir. Körrendelet 246861/1949. sz.

csak névértékben kapták meg a kényszerűségből befektetett forintjaikat, az infláció miatt jelentős veszteséggel. Az utolsó békekölcsön sorsolást 1974-ben tartották. Ezután a Magyar Posta 1975. május 31-ig névértéken váltotta be a ki nem sorsolt békekölcsönöket.[88]

A Magyar Posta 1950 szeptemberétől 1951. március 1-ig átvette a hírlapterjesztést. Szegeden ez az utolsó határnappal történt.[89] A hírlapszállítás megszervezése, az előfizetői címlista rendbetétele nagy erőfeszítést kívánt a posta munkatársaitól. A Lapterjesztő Vállalat ugyanis sok rossz kartont adott át, ezeknek a naprakésszé tételéért sokat kellett dolgozni.[90] A vasárnapi hírlapterjesztésre járatokat állítottak munkába, hogy a napi sajtó időben célba érjen. A vasutat nélkülöző Szeged környéki települések hírlapjait a Belföldi Szállítmányozási Vállalat járatai, és négy egyfogatú szerződéses lovaskocsifogat szállította a kézbesítő postára.[91] Az előfizetők számának emelésére fölajánlások, versenyek születtek. Jellemző volt, hogy az ország területi igazgatóságai egymás kihívásával igyekeztek bizonyítani, hogy ők a jobbak.

Az ötvenes években Szeged postai hálózatában két érdemi változás következett be. Móraváros lakosságának kiszolgálására megnyílt a Kálvária téren a 9 sz. postahely. Először ügynökségként, de a jelentős forgalom miatt néhány hónap forgalma alapján még 1950-ben megkapta a postahivatali rangot. A másik a 8. sz. posta átköltözése volt a József Attila sugárúton.[92]

Az új 7DU automata telefonközpont üzembe állításával 1952-ben Szegeden 961 szóló, 325 társ nélküli iker, 330 társas iker, összesen 1616 távbeszélő-előfizető volt. A távbeszélőközpontot 1953-ban bővítették. Ekkor 400 előfizető telefonszáma megváltozott, és 600 új bekötésre nyílt lehetőség.[93]

1956-tól bővült a Magyar Posta szolgáltatási skálája. 1956. szeptember 30-án megszűntették a Magyar Televízió Vállalatot, e tevékenységét a postának adták át. Ezzel a posta vezeték nélküli ága előtt új fejezet nyílt.[94]

1956. október 23-a a szegedi postás dolgozókat is megmozgatta. A nagy postaszervek vezetői dolgozóik nyomására fölvették a kapcsolatot a munkástanácsokkal. A megtorlás idején a forradalomban való részvételért, a régi rendszer melletti határozott kiállás elmaradásáért több dolgozót fegyelmi büntetésben részesítettek (Zelei Dezső, Szabó László, Sztuhár István, Szél János, Hetényi Gyula, stb.). A Szeged 1. főnökét (Kútfej Bélát) és a Szegedi Postaigazgatóság vezetőjét (Szalai Brigittát) leváltották.[95]

[88] Po. É. 1974. 48. sz. 351. és Po. É. 1975. 20. sz. 230.
[89] Szegedi Postaig. ir. 7953/212/1951. sz.
[90] özv. Molnár Lászlóné: Visszaemlékezések a XX. század című írásából.
[91] Szegedi Postaig. ir. 7624-2/1952. és 7953/212/1951. sz.
[92] Szentes Postatörténeti kiállítás kronológiai táblázata.
[93] Szegedi Postaig. ir. 76522-7/4/1953. sz.
[94] Po. É. 1956. 37. sz.
[95] Szegedi Postaigazgatóság személyzeti anyag.

A Posta hivatalos lapjában 1956. december 9-én jelent meg rendelkezés a Kossuth címer kötelező használatáról. Mire azonban a bélyegzők és nyomtatványok ennek megfelelően elkészültek, használatát beszüntették. Csupán 1957 áprilisáig megjelent néhány okiraton láthatunk Kossuth címert.[96]

1957 márciusában a postások bekapcsolódtak az akkor megjelent Lottó tippszelvények (számsorsjáték) értékesítésébe. A 3,30 Ft-os lottószelvényt értékcikként árusították a posták és a kézbesítők. [97]

Az „emberfogadás" tippszelvény, amely később esélyfogadásként a sport-totó nevet viselte, ekkor már jelentős múltra tekintett vissza. A totó első fogadási napja 1947. október 19-én volt. A kéthasábos szelvény ugyanúgy 3,30-ba került, mint a lottó. 12 találattal lehetett a fődíjat megnyerni.[98]

1959-ben a táviratok továbbítását áttérelték a távgépíró berendezésekre. Az 1. sz. posta távírdáján a morze berendezések mellett új TGX gépeket szereltek föl, amelyekkel egyszerűbb és gyorsabb lett a táviratok továbbítása. Ezekben az években a nagy táviratforgalmú posták egymás után kaptak távgépírót. Szegeden TGX gócközpontot helyeztek üzembe.[99]

1961-ben a táviratok továbbítására használt morzeberendezéseket végleg kivonták a használatból, és a távgépíróval való továbbítás vette át szerepét.[100]

1959-ig Szegeden decentralizált és csak részben szakosodott kézbesítőszolgálat létezett. 1960-ban a megyei pártbizottság határozatára az 1. sz. postán bevezették a külön hírlapkézbesítést. Ezt indokolta az előfizetők számának emelkedése. A hírlapok már a kora reggeli órákban megérkeztek Budapestről, a megyei lapok pedig már a hajnali órában elkészültek a nyomdában, és átadták őket a posta részére. A hírlapkézbesítők munkába állításával a kézbesítésben megjelent a teljesítménybér. A kézbesítők a lapok után darabbért, új előfizetés-gyűjtésért pedig jutalékot kaptak.[101]

1968-ban már 13 postahivatal állt Szegeden. 1-9. ph., Szentmihálytelek, Ságváritelep fp., Hattyastelep fp., József Attila-telep fp.[102]

Az 1960-as években még alig használtak a postákon kezelést segítő kisgépet, pedig ekkor már sokra rúgott az utalványok darabszáma a tsz járulékok és a családi pótlékok miatt. Csupán néhány kezdetleges egyhasábos összeadógép segítette a munkát. 1965-ben tértek át a főpostán az utalványok gépi könyvelésére. A következő évben a dél-alföldi régió területén a főposta kapta az első fémpénzszámoló gépet. Akkor még 100 forintos volt a legnagyobb címletű bankjegy és a pénzforgalom döntő része fémpénzben: forintban és fillérben valósult meg. A nyilvános állomások perselyeiből jelentős mennyiségű fémpénz került elő, ezért a gépet jól kihasználták, és az élőmunka ráfordítás jelentősen csökkent.[103]

[96] Po. É. 1956. 40. sz.
[97] Po. É. 1957. 6. sz. 11–14. és 4/1957. (I. 17.) PM sz. utasítás.
[98] PRT 1947. 61. sz. 463–471.
[99] Szegedi Postaigazgatóság Éves beszámolója 1959.
[100] Szegedi Postaigazgatóság Éves beszámolója 1961.
[101] Szegedi Postaigazgatóság Éves beszámolója 1960.
[102] Országos vidéki telefonkönyv 1968.

1960-tól a televízió előfizetések száma növekedésnek indult. Ezt segítette, amikor hazánkban másodikként 1960. február 20-án Szentesen átadták a TV állomást. Szegeden jelentősen javult a TV műsorok vétele.

1980. január 1-jétől a televízió használatának díja 60 forint/hóra emelkedett. Ezt kéthavonta fizették az előfizetők. Szegeden a páratlan hónapok utolsó munkanapjáig kellett az előfizetési díjakat kiegyenlíteni.[104]

Az előfizetői hírlapok terjesztésén kívül a postai hálózat jelentős részt vállalt a hírlapok árusításából. A fix pontokon kívül a kézbesítők és különböző árusok (boltok, iskolák, stb.) sok hírlapot értékesítettek. A nagykereskedelem a posta kezében volt. 1963-ban nyílt meg a Kárász utcán a megye legszélesebb választékát megteremtő hírlapbolt.[105]

1978-tól új hírlapárusító pavilonok létesültek. Jó elhelyezésük és nagy kirakati felületük kedvezően hatott a forgalomra. Szegeden a postai hírlapértékesítési hálózat folyamatosan bővült. 1989-ben a különböző üzletek és iskolák árusításán kívül 28 postai árushely létezett 55 fővel.[106]

A postavezérigazgatóság 1969-ben úgy döntött, hogy Szegeden a helyi hálózat teljes rekonstrukciójával együtt új crossbar rendszerű (mátrix rácshálós, jelfogós irányítással) távbeszélő főközpontot létesít. Első lépésként 1970-ben majd 1972-ben mellékközpontokat telepítettek. A főközponthoz kezdetben három (Kiskundorozsmai út, Tarján, Algyő), majd öt társközpont csatlakozott. Működésük azonos volt a Püspök utcaival. 76 millió forintért új hálózat épült. A helyközi központhoz kötötték be Mórahalom, Kistelek, Deszk és Röszke előfizetőit. Így az ott élők közvetlen tárcsázással tudták elérni a szegedi előfizetőket. A központok létesítésén túl hálózatfejlesztés is megvalósult. Meghatározó lett a kábeles összeköttetés, megszűntek a légvezetékek. Új technológiát vezettek be a földkábeleknél; megszűntek a korábbi kábelbeázások. Az 500 millió forintos költséggel megépült igazgatósági főépület és távbeszélőszárny

129. Mikrofilmes tudakozó, 1977

[103] Szegedi Postaigazgatóság Éves beszámolója 1966. és Szegedi Postaigazgatóság Hírlevél, 1977. 3. sz. 13–14.
[104] 26/1979. év (XII. 30.) KPM-AH közleménye és Po. É. 1980. 5. sz.
[105] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1983. 1. sz. 7.
[106] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1989. 4. sz. 11–12.

a szegedi igazgatóság utóbbi évtizedeinek a legjelentősebb beruházása. Ünnepélyes keretek között 1977. március 18-án avatták föl az új szegedi távbeszélőközpontot.[107]

1973. január 1-jétől vezették be az irányítószámot. Városunk a 6700–6749 közötti tartományt kapta. Szeged egyike lett annak a hat városnak, ahol az utcák nevét is figyelembe vették az irányítószám meghatározásában. A posták részére a 6701-től 6719-ig tartozó állományt jelölték ki. A 6720–6729 közötti számok a házhoz kézbesítési körzeteket jelentették, a 6730-tól 6739-ig tartalék maradt. A 6740-től 6747-ig levő számtartományt a kiemelt fiókbérlők kapták. A későbbi közigazgatási változásokat nem követte az irányítószámok módosítása, ezért Algyő 6750, Tápé 6753, Gyálarét 6757, Szőreg 6771 és Kiskundorozsma 6791 irányítószáma változatlan maradt. Így ezek jelenleg is árulkodnak a bevezetés után bekövetkezett területrendezésről.[108]

1973. április 15-től jelentősen megváltozott Szeged közigazgatási határa. Ez a postaszolgálatot is érintette. Ez időtől lett a város része Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé. Postái új elnevezést kaptak: az algyői Szeged 16 – Algyő; a kiskundoroszmai Szeged 15 – Kiskundorozsma; a szőregi Szeged 14 – Szőreg; a tápai Szeged 13 – Tápé lett. Az összevonást nem követte a kézbesítés centralizálása; ez változatlan maradt.

1977-ben a Csomiterv tervei alapján Petőfitelepen a Csap utcában 689 ezer forintból 2 munkahelyes új posta épült. Még ebben az évben átadták Tápé új postáját is.[109] A korábbi rossz helyen lévő és leromlott műszaki állapotú épület helyett a városrész központjában 4 munkahelyes, olajjal fűthető posta létesült. Továbbra is megmaradt kézbesítő postának, bár emiatt főleg az ott építkező „szegediek" többször fölszólaltak. A Zágráb utca páros oldala ugyanis Szegedhez a páratlan pedig Tápéhoz tartozik. Részbeni megoldást jelentett, amikor a hírlapok és táviratok kézbesítése átkerült a főpostához.

1977. január 21-én, pénteken délután négy órakor Szegeden elhallgattak a telefonok, hogy majd 45 perc múlva újra az előfizetők rendelkezésére álljanak. A többközpontos rendszer főközpontja a Püspök utcában fölépült épületben kapott helyet.[110]

1978. szeptember 15-én kezdte el működését Budapesten a Toshiba levélirányító berendezés. Főleg Szeged 2. sz. posta földolgozási tevékenységét érintette kedvezően az új rendszer, a beosztási irányok ugyanis csökkentek, mert a gép a finombeosztás jelentős részét átvette.[111]

[107] FÁBIÁN PÁL 1977.
[108] Postai irányítószámok jegyzéke 47., valamint Számsoros irányító számjegyzék 1971.
[109] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1977. 3. sz. 9–10.
[110] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1977. 1. sz. 22–33.
[111] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1978. 3. sz. 2.

A hatvanas és hetvenes évek technikai fejlődése a posta épületeinek és berendezéseinek elhelyezésére új követelményt állított a posta és a tervező építészek elé. Fokozatosan kezdett különválni a forgalmi és műszaki létesítmények tervezése és kivitelezése. A különböző rádióadásokhoz és a televízió műsorszóráshoz, valamint a mikrohullámú összeköttetésekhez átjátszó állomásokat és nagyméretű antennákat kellett építeni. Szeged 1. sz. postán megmutatkoztak a változások. Klasszikus postai forgalma emelkedett. 1976-ban volt az első terjeszkedés, amikor a Híd utcai szárny földszintjére került a hivatali kézbesítés, és ott kaptak helyet a fiókbérlők szekrényei. A tervek ekkor már készen álltak a távbeszélőközpont áthelyezésére és a főposta teljes fölújítására. A telefonközpont kiköltözése után az események meggyorsultak. Öt év alatt szakaszos fölújítással szépült meg megyénk legnagyobb postája. A műemlék jellegű épület külső és belső fölújítása nyomán megszépült az 1883-ban Meixner Károly és Ney Béla tervei alapján neoreneszánsz stílusban épült főposta.[112]

A fejlődés a posta által használt eszközöket is érintette. Modernebbek lettek az elektromos berendezések. Az adatok földolgozásának és az információk továbbításának igénye folyamatosan nőtt. Ezt különösen érezni lehetett a távíró- és telefonszolgálatban, a gépjárművekben, valamint az informatikában. Ez utóbbi akkor még gyermekcipőben járt. 1980-ban alakult az informatikával foglalkozó első csoport, miközben ekkor még egyetlen számítógép sem létezett a posta berkein belül. 1983. július 1-jén ünnepélyes keretek között adták át a posta számítóközpontját (Csongrádi sugárút 12.).[113]

1980-tól jelentős szerepet kapott a Magyar Postánál a minőségi munkavégzés és a közönség véleményének figyelembe vétele. 1981-ben a Hogyan ítéli meg a postaforgalmi szolgáltatásokat? című közvélemény-kutatás 84%-os bizalmi index mellett, tartalmazta a postás dolgozók udvariasságát, segítőkészségét. Rávilágított, hogy ez utóbbi területen lényeges eltérés van a dolgozóinak magatartásában. 1982-ben Szegeden valamennyi ügyfél-szolgáltatást végző munkakörben dolgozó (felvevő, kézbesítő, stb.) számára kötelezővé tették a Szolgáltatói kultúra és magatartás tárgyú tanfolyam elvégzését. Ez a képzés volt a postán az első olyan célirányos oktatás, amely fölhívta a dolgozók figyelmét az ügyfélszolgálat fontosságára, és kapcsolatteremtő, valamint konfliktuskezelő útmutatásokat adott. 1982-től már a postai tanfolyamok anyagába bekerült e fontos témakör.[114]

A telefon iránti igény egyre fokozódott. Sokan már 7-8 éve várták, hogy távbeszélőt kapjanak. Szegeden 1981. december 28-án készült el az a 47 millió forintos beruházás, amely 3000 szóló és 600 helyközi ívpont bővítésére nyújtott lehetőséget. 1982-ben a Dorozsmai úti központ kapacitása

[112] KECSKEMÉTINÉ TAKÓ NIKOLETTA 4.
[113] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1980. 3. sz. 14–15. 1983. 3. sz. 3. és 1988. 4. sz. 7–8.
[114] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1982. 4. sz. 11.

500-zal bővült, és az Északi városrészben 900 előfizető befogadására alkalmas konténerközpont létesült. Az igények megoldását a posta saját erőből nem tudta biztosítani, ezért külső forrású fejlesztéssel tervezett.[115]

1983. június 17-én Szegeden bevezetették a távhívást, amely egyszerűbbé és gyorsabbá tette az automataközponthoz bekötött belföldi előfizetők hívását.[116] Fél év sem telt el, és december 3-ától már a nemzetközi távhívás lehetősége is megteremtődött városunkban.[117]

1971. november 1-jén hazánkban először a Szegedi Postaigazgatóság területén indult el a támpontos külterületi kézbesítés, amely azt jelentette, hogy a tanyán élőknek megszűnt a háznál kézbesítés, és csak a kijelölt utak mellett telepített levélszekrényrészüknél jutottak küldeményeikhez. A kézbesítők menetrend szerinti közlekedése biztosította a személyes találkozást, a pénzes utalványok átvételét és a levelek feladását. Első lépésben a Szegedtől távol lévő települések tanyáit vonták be ebbe az új típusú kézbesítési rendszerbe. Utolsók között 1982-ben valósult meg Szeged külterületének bevonása az ilyen típusú kézbesítésbe. Bár Szegedhez már aránylag kevés tanya tartozik, de ezek elhelyezkedése és egymáshoz való távolsága jelentős. A korábbi bizonytalan kerékpáros kézbesítést fölváltotta a gépkocsival menetrend szerint közlekedő támpontos külterületi kezelő. Városunkban a három kerékpáros kézbesítőjárás helyett egyetlen gépkocsi gondoskodott a küldemények támponton történő kézbesítéséről.[118]

130. Támpontos külterületi kézbesítés, 1982

1984-ben jelent meg az első sorozatú telefonkötvény Szegeden és környékén. A Magyar Posta 310 millió Ft értékben tervezett kötvényt kibocsátani. A gazdálkodók 15, magánszemélyek 12 év alatt, részletekben kapták vissza a kötvény értékét, és a mindenkor esedékes 7%-os kamatot. Gazdálkodóknak 100 eFt, magánszemélyeknek 25 eFt volt egy kötvény, amelyért a posta vállalta, hogy legkésőbb 1986. december 31-ig telefont szerel föl. Még abban az évben elkezdődtek a bekötések. Év végére 901 új előfizetőnél szólalt meg a telefon. A bekötéskor belépési díjat kellett fizetni: 7 eFt-ot a kötvényeseknek, a kötvény nélkülieknek pedig 14 eFt-ot. A kötvényértékesítés eredményeként 1985. december 31-ig 2040 telefont szereltek föl. A lakosság jobb ellátása érdekében új nyilvános telefonok létesültek.[119] Lassan elindult a mérhetetlen lemaradás leküzdésének folyamata, amely az egész korszakon keresztül a magyar telefonhálózatot a külföldhöz képest jellemezte.

1984-ben a Magyar Posta bevezetette a kis településen élők részére a kenyér- és a gyógyszerszállítást. Szeged csak az utóbbiban volt érdekelve. A 2. sz. hivatal kapta feladatul, hogy a környező falvakból beérkező recepteket kiváltsa, és másnap a kora reggeli órákban a megrendelőnek eljutassa.[120]

1985-ben kezdődött kísérleti jelleggel a telefax-szolgáltatás. Az országban három postahely vett ebben részt, köztük a Szeged 1. sz. posta. A mai kor embereinek már kicsit hihetetlen, de félasztalnyi készülékre volt szükség az írásos dokumentumok, üzenetek, képek továbbításához.[121]

A technikai fejlődés megkövetelte az önálló javító és karbantartó bázis kiépítését. 1985. június 30-án alakult a postaigazgatóság legfiatalabb üzeme, a javító és szerelő üzem. Feladatul kapta a telefonközpontok és távbeszélőkészülékek javítását, valamint a különböző postakezelési kisgépek szervizelését és karbantartását. Az induló 26 fős létszám 1990-re már 55-re emelkedett.

Az 1984. évi kötvény-előjegyzési lehetőség befejeztével a Szegedi Postaigazgatóság engedélyt kapott, hogy további 50 millió értékben forgalomba hozzon telefonkötvényt. Az együttes kötvénykibocsátás további 13 600 telefon bekötését tette lehetővé.

1986. április 6-án vállalati igények kielégítésére átadták az ARM távíróközpontot, amely lehetőséget nyújtott további távgépírók bekötésére. Április 11-12-én pedig a Szegedi Főközpont 7000-es csatlakozással bővült.

Június 13-án Gyimesiné Etsedy Sarolta gazdasági igazgatóhelyettes tájékoztatta a sajtót az újabb telefonkötvény kibocsátásáról. 125 millió forint névértékben nyílt lehetőség jegyzésre. Egy-egy kötvény 25 000 Ft címletben készült. Június 16-tól kezdődött a kötvényforgalmazás. Eredményeként tovább bővült a szegedi központ és a hálózat, nőtt az előfizetők száma. Októberben üzembe állt a második újszegedi mobil telefonközpont.[122]

A 80-as években az idegenforgalom föllendülése, a külföldiek egyre nagyobb számú megjelenése a pénzintézetek gondolkodását is átalakította. Ekkor még valutabeváltással kevesen foglalkoztak. 1986. július 28-án kapta meg Szeged 1. sz. Postahivatal azt a valutaváltásra alkalmas gépet, amelynek segítségével lehetősége nyílt a külföldi bankjegyek beváltására.[123]

[115] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1982. 1. sz. 18. és 1983. 2. sz. 1.
[116] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1983. 2. sz. 1.
[117] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1985. 3. sz. 23–24.
[118] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1983. 4. sz. 19. és LOVÁSZI JÓZSEF 2002. 77.
[119] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1984. 2. sz. 10–12.
[120] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1984. 3. sz. 7.
[121] Po. É. 1985. 36. sz. 201.
[122] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1986. 4. sz. 1.
[123] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1986. 4. sz. 12.

A Magyar Posta fővonali szállítása Budapest centrikusan épült föl. A háború után megmaradt a fővonali és szárnyvonali vasúti szállítás. Szeged 2. sz. postahivatal mozgóposta-főnökség volt. Ő közlekedtette a mozgópostákat, a vasút nélküli településekre pedig vagy busszal, vagy gépkocsival juttatta el, illetve gyűjtötte ott össze a postaanyagot. Az irányítószám bevezetése után a szállítási rendszert átdolgozták. Az autóbuszok helyett postai tehergépkocsik közlekedtek. Szegeden az Öthalmi úti telep már kicsinek bizonyult, ezért 1987-ben a posta megvásárolta a Délép II. sz. telephelyét. Az 5200 négyzetméteres szerelőcsarnokkal, irodaépülettel és nagy területtel rendelkező ingatlan lehetőséget nyújtott a postai járművek és a távközlési berendezések tárolására és karbantartására.

Árbevételeinek növelésére a posta több lehetőséget vett figyelembe. A távközlés bővülő igénybe vétele mellett a hagyományos postaszolgálathoz kapcsolódó hírlapszolgálatban látott lehetőséget. 1985-ben a Szegedi Postaigazgatóság hírlap értékesítése 668 millió Ft-ot tett ki, ebből 74,7% előfizetői 25,3% pedig árusítási bevétel volt. A vidéki hírlap-értékesítésben a 19 megye közül Csongrád megye 132,3%-kal a 4. helyen állt. A jó eredmény elérése főként a szegedi lakosoknak és közületeknek köszönhető.[124]

A posta ügyfelei részéről az intézmény megítélését a telefonhelyzet határozta meg, ezért a kedvező kép kialakításáért beruházási lehetőségének nagyobb részét a műszaki fejlesztésre fordította.[125] Szegeden 1987. június elején látványos munka kezdődött. A Püspök utcai postaműszaki épület tetejére gerincirányú mikrohullámú berendezések kerültek. Az utcaszinttől számítva 60 m magas vasszerkezetes építmény, amely 4 m átmérőjű parabolaantennát is tartalmaz, sok vitát gerjesztett az építészek körében. E berendezésekkel 2500 távbeszélő-összeköttetésre és két televíziós képjel továbbítására adódott lehetőség, valamint ezen az úton jött a Kossuth Rádió hangja a szegedi stúdióba, és a szegedi stúdió hangja a szentesi adóhoz.[126]

1988. március 28-tól a József Attila-telepen lévő fiókposta jobb helyre költözött, az ÁFÉSZ Hargitai utcai új épületének egyik bérelt irodájába. Április 1-én új posta nyílt Szegeden, a 12. sz. hivatal, a Csongrádi sugárút 78. sz. alatt, a régi hírlapüzlet helyén. A két munkahelyes felvevőposta az Északi és Tarján városrész lakosságának egy részét hivatott ellátni.[127]

1988. április 21-én a főpostán átadták Magyarország első olyan informatikával támogatott fölvételi rendszerét, amely el tudta látni a „mindent egy helyen" szolgáltatást. Közben a főposta rekonstrukciója jó ütemben haladt. A Sági József belsőépítész megtervezte elképzelések a közönség számára is láthatóvá váltak.[128] A számítógépek használatát a kezelők gyorsan megtanulták. Nagy mértékben segítette díjazási tevékenységüket, hiszen ekkor már évente változott a díjszabás, nem úgy, mint korábban. Lásd alább, amely az 1968. évi és az 1990. évi díjszabást mutatja be.

VI. BELFÖLDI POSTAI DÍJAK

Hová?	Levél			Levelező-lap	Képes levelezőlap	Nyomtatvány, árumintа	Vakok írása	Ajánlási díj
	forint							
BELFÖLDRE Helybe	20	250	500	—,20	—,20	50 g-ig —,20 100 „ —,30 250 „ —,40 500 „ —,60 1000 „ 1,50 2000 „ 2,80	7 kg-ig díjmentes	1,40
	grammig							
	—,30	—,60	1,—					
Vidékre	—,60	1,20	2,—	—,40		Árumintа 500 g-ig adható fel		

Csomagok súlydíja			Utalványdíjak belföldre	Expresszdíjak
súly	helybe	vidékre		Belföldre
5 kg-ig	4,—	5,—	100 Ft-ig 1,— Ft	helybe ..... 1,40 Ft
10 „	6,—	8,—	500 „ 2,— Ft	vidékre ..... 2,— Ft
20 „	8,—	10,—	1 000 „ 4,— Ft	**Értékküldemények biztosítási díja belföldre 1000 Ft-onként 1 Ft**
			5 000 „ 10,— Ft	
A terjedelmes (törékeny) csomagok súlydíja 50%-kal több			10 000 „ 20,— Ft	Értéklevél díja belföldre: ajánlott levél díja + biztosítási díj
A bérmentetlenül feladott csomagok pótdíja 40 fillér			Egy utalvánnyal küldhető legnagyobb összeg 10 000 Ft	**Tértivevény díja** ..... 1,— Ft
				Tudakozvány díja ..... 2,— Ft
A csomagok házhozkézbesítési díja csomagonként 2,— Ft			**Utánvételezés díja:** 20 fillérrel több, mint a megfelelő utalványdíj	**RÁDIÓ—TELEVÍZIÓ előfizetési díjak**
				Rádió negyedévi 30,— Ft
				Televízió havi 50,— Ft

131. Postai díjszabás, 1968

POSTAI DÍJAK

Hová	LEVÉL				Levelezőlap Képes levelezőlap		Nyomtatvány (hírlap és nyomtatott füzet)			Ajánlási díj
	forint									
	Szabványméretű			helyi	vidéki	helyi	vidéki		helyi	vidéki	
BELFÖLDRE	helyi	vidéki	100 g-ig	8,—	12,—	3,—	5,—	20 g-ig	3,—	4,—	10,—
	5,—	8,—	250 g-ig	12,—	17,—			50 g-ig	4,—	7,—	
			500 g-ig	18,—	25,—			100 g-ig	6,—	10,—	
								250 g-ig	8,—	12,—	
								500 g-ig	12,—	18,—	
								1000 g-ig	16,—	25,—	
								2000 g-ig	20,—	30,—	
KÜLFÖLDRE Csehszlovákia	8,—		100 g-ig 250 g-ig 500 g-ig 1000 g-ig 2000 g-ig	12,— 17,— 25,— 30,— 35,—		mint belföldre					
Ausztria Bulgária Jugoszlávia Lengyelország Német Dem. Közt. Románia Szovjetunió Vietnam	8,—		20 g-ig 12,— e felett azonos az egyéb külföldre szóló levél díjával			5,—		Nyomtatvány 20 g-ig 16,— 100 g-ig 20,— 250 g-ig 40,— 500 g-ig 80,— 1000 g-ig 120,— 2000 g-ig 200,— Hírlap			10,—
Egyéb külföldre	20 g-ig 20,— 100 g-ig 40,— 250 g-ig 100,— 500 g-ig 200,— 1000 g-ig 350,— 2000 g-ig 500,—					14,—		100 g-ig 15,— 250 g-ig 26,— 500 g-ig 54,— 1000 g-ig 80,— 2000 g-ig 130,—			

132. Postai díjszabás, 1990

[124] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1986. 2. sz. 2–3.
[125] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1986. 3. sz. 2–3.
[126] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1987. 3. sz. 3.
[127] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1988. 2. sz. 13.
[128] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1988. 2. sz. 3. és 1988. 3. sz. 1–2.

1988. június 28-án megalakult a Postabank és Takarékpénztár Rt. Az 1980-as években a postai rendszerben még nem létezett olyan betét, amelyből az ország valamennyi postáján lehetett forgalmazni. A sok reklám, a „maci" fölkeltette az érdeklődést a bank szolgáltatásai iránt, és a posták elérhetősége egyaránt kedvezően hatott a megtakarításokra. Az infláció hatására ekkor a postabanki kamat már 30% volt. Ez ösztönözte az embereket, hogy megtakarításaikat a postán helyezzék el.[129] A Magyar Posta hivatalai az OTP megbízásából azonban továbbra is kezelték a kamatozó és nyereménybetétkönyveket, valamint nyaranta beváltották az iskolások takarékbetétben gyűjtött bélyegeit.

1989-ben Szegeden 25 118 távbeszélő-előfizetőt tartottak nyilván. A két kötvényakció lehetőséget teremtett az igények teljesülésére. A telefonkönyvek megjelenése nem követte a bekötéseket, ezért jelentős feladat hárult a szegedi tudakozóra (09). Ott 6 munkahely 12 áramkörrel segítette az érdeklődőket. Ekkor jött létre a technológiai váltás: a mikrofilmek helyett megjelent az informatika, és 5 számítógép üzembe állításával felgyorsult a tudakozó munkája.[130]

1989. szeptember 1-én a béketelepi lakosság igénye alapján új postát nyitottak. Ekkor a posta már föltételként határozta meg a gazdaságos üzemelését. A lakosság részben használta ki a lehetőséget, és sokan továbbra is a belvárosi postákon adták föl küldeményeiket, emiatt a kis posta kérészéletűnek bizonyult.[131]

1989 hónapjai a Magyar Posta három részre válásának előkészületeivel teltek. 1990. január 1-jétől a Magyar Posta Vállalat a hagyományos postaszolgáltatások továbbvivője maradt; a Magyar Távközlési Vállalat a távbeszélővel és távíróval kapcsolatos feladatokat kapta; az Antenna Hungária Vállalaté pedig a műsorszórás lett. Szegeden is megosztották a tárgyi eszközöket, valamint rendezték a létszámok migrációját és a jóléti létesítmények további sorsát. Fegyelmezetten és kulturáltan ment végbe a szétválás. A további üzemeléshez a felek együttműködési szerződést kötöttek, amely átmenetileg kezelte a folyamatban lévő ügyeket, és meghatározta a függő munkamegosztásokat. Az épületeket a többségi használó alapján osztották meg. Az kapta meg a tulajdonjogot, aki korábban 50%-nál nagyobb arányban vette igénybe őket. Ahol a telket meg lehetett osztani, ott ezt a lehetőséget kihasználták. Így osztották meg a Gépjármű Szállítási Üzem területét.

1990. január 1-től a posta tevékenysége, hatásköre és működése a fentiek szerint jelentősen megváltozott. A rendszerváltoztatás jelentős átalakulást hozott hazánk második legnagyobb szolgáltatója, a Magyar Posta számára.

[129] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1988. 3. sz. 1.
[130] Szegedi Postaigazgatóság Híradó, 1989. 1. sz. 8–9.
[131] Szemlekönyv.

133. Postapalota, 1977

1990. január 1-én Szegeden 20 postahivatal állt fönn a város különböző pontjain, ezek:

Szeged 1. Széchenyi tér 1.
Szeged 2. Indóház tér 1.
Szeged 3. Petőfi Sándor sgt. 9.
Szeged 4. Népkert sor 7.
Szeged 5. Kossuth Lajos sgt. 33.
Szeged 6. József Attila sgt. 27.
Szeged 7. Csap u. 50. (Petőfitelep)
Szeged 8. Olajbányász tér (szám nélküli)
Szeged 9. Tolbuhin sgt. 41-43. (Kálvária sgt.)
Szeged 10 – Szentmihály
Szeged 12 – Csongrádi sgt. 78.
Szeged 13 – Tápé
Szeged 14 – Szőreg
Szeged 15 – Kiskundorozsma
Szeged 16 – Algyő
Szeged 17 – Hattyastelep (Klebelsberg-telep)
Szeged 18 – Újszeged
Szeged 19 – Ságváritelep (Kecskéstelep)
Szeged–Gyálarét
Szeged–Béketelep Tapolcsányi u. 9.

SZEGEDI POSTAIGAZGATÓK ÉS NAGYPOSTAVEZETŐK

A Szegedi Postaigazgatóság vezetői

–1944	Végh Károly főigazgató	1953–1956	Traknyák Brigitta (később Szalai Brigitta igazgató
1944–1945	Szűts Endre ny. főigazgató	1956–1957	Jáder Béla igazgató
1946–1948	Visinszky József igazgató	1957–1973	Fodor István igazgató
1948–1950	Székely Béla igazgató	1973–1987	Rózsa István igazgató
1950–1953	Simovics Mihály igazgató	1987–	Gyimesiné Etsedy Sarolta

Szeged 1. sz. Megyei Posta (Széchenyi tér 1.) hivatalvezetői

1944–1947	Berényi János	1956–1956	Kútfej Béla
1947–1951	Nagy László	1957–1967	Batta Antal
1951–1952	Kántor Géza	1968–1975	Szabó József
1953–1955	Kovács Imre	1975–1985	Kiss János
1956–1956	Csetényi István	1985–	Rácz Lajos

Szeged 2. sz. Posta (Vasútállomás) hivatalvezetői

1944–1949	Téglás Sándor	1956–1962	Major Tibor
1949–1953	Regdon József	1962–1980	Simon János
1953–1954	Major Tibor	1980–	Varga András
1955–1956	Aradi Sándor (október 23-án még ellenőrzést tartott)		

II. IPAR

1. A HÁBORÚTÓL A TERVGAZDASÁG KIÉPÍTÉSÉIG

A két világháború közötti korszaktól Szeged számos, a jövőt meghatározóan befolyásoló, sajátos vonást hordozó ipart örökölt. Az ipar a korabeli piacgazdasági viszonyok alapján fejlődött ki, az ipartelepítést az iparfejlesztést elősegítő tényezők megléte, illetve hiánya határozta meg.

Az ipari és banktőke figyelembe véve a helyi adottságokat, olyan termelőüzemeket hozott létre, amelyek az itt talált vagy könnyen elérhető nyersanyagokhoz kötődtek, mint a mezőgazdasági eredetű nyersanyagokat feldolgozó élelmiszeripar, a kenderfeldolgozás, a tiszai faúsztatáson alapuló faipar, a helyi agyagkitermelésen nyugvó tégla- és cserépgyártás. A főváros után legnépesebb városban az érintett könnyű- és élelmiszeripari ágakban sok nagylétszámú, gyáripari jellegű termelő egység fejlődött ki, meghatározva a szegedi ipar szerkezetét. A vas- és gépipari tevékenységek területén nagyobb termelőegységek nem létesültek. Jelentős súlyra tett szert a kis- és kézműipar.

Szeged gyáriparának reprezentáns egységei a háború végén a Szegedi Kenderfonógyár Rt., az Újszegedi Kendergyár, az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt., a Kunsági Szövőgyár, az Orion Bőrgyár Rt., a Délmagyarországi Cipőgyár, az Első Szegedi Cipőgyár, a Pátria Cipőgyár, a Lippai Fűrészüzem, a Szegedi Lemezgyár és Faipari Rt., az Újszegedi Gőzfűrész és Ládagyár Rt., a Szegedi Gyufagyár, a Tisza malom Rt., a Szegedi Konzervgyár, a Pick Szalámigyár, a Szegedi Dohánygyár, a Szegedi Keramit és Műtéglagyár Rt. és a Szegedi Téglagyár Társulat voltak.

A II. világháború kapcsán Szeged ipara az ország más városaihoz mérten lényegesen kisebb károkat szenvedett. Az ipari létesítmények közül a legnagyobbat, a legkorszerűbben felszerelt Újszegedi Kendergyárat súlyosan károsították a várost ért bombatámadások, amelyek során a gyár épületei jelentősen megsérültek, illetőleg megsemmisültek, míg a gépek kisebb mértékű pusztítást szenvedtek. A nagyobb háborús veszteségek sorába tartozik még a Back malom leégése. A háborús károk nagyobb része a termelő-berendezések leszereléséből, elszállításából, valamint az anyag és termékkészletek elviteléből származott. Ebben szerepet játszottak a volt tulajdonosok, akik a közeledő front elől próbálták menekíteni javaikat, valamint a kivonuló, menekülő német, majd a bevonuló szovjet csapatok. Az Újszegedi Ken-

dergyár bombázás után megmaradt gépparkját vízi úton próbálták elszállítani, de a szovjet csapatok gyors előrenyomulása miatt ez megoldhatatlannak bizonyult, és az uszályokat a Tiszába robbantották. Hasonló sorsra jutott a Szegedi Falemezgyár árukészlete is.[1]

A város iparában a front elvonulása után az erőfeszítések elsősorban a háború következményinek a felszámolására, a termelés megszervezésére és általában az élet normalizálására irányultak. A helyreállítást és az üzemek termelőképessé tételét viszonylag gyorsan megoldották, és újra indították a termelést. A legtöbb gyárban a háború befejeződése előtt, már 1944-ben — a korábbinál ugyan kisebb létszámmal és teljesítménnyel — elkezdődött a munka.

A nagyobb üzemek közül a Szegedi Kenderfonógyár, amely a háború után is részvénytársasági formában működött, komolyabb károkat nem szenvedett, a gépi berendezéseket, a készárút és a nyersanyagot — benne 35 vagon árukészletet — sikerült megmenteni. A háború előtti 1200 munkásból 1944 novemberében már 400 fő állt készen a termelés megkezdésére. Néhány hónapnyi helyreállítás után a legtöbb üzemrész termelőképes lett.[2]

Az Újszegedi Kendergyárban — mely az Angol-Magyar Bank Rt. érdekkörébe tartozott — 35 szövőgépen 60 munkással 1945 elején megindult a munka. 1946 szeptemberében megkezdték a gyár előtti folyószakaszon elsüllyesztett két uszályból a gépek kiemelését. 1946 végén már 1100 munkás dolgozott a bombázás előtt 2500 főt foglalkoztató gyárban.

A Szegedi Konzervgyár sértetlenül vészelte át a front átvonulását. A kivonuló német és magyar katonaság a készáru készletek nagy részét elszállította. A termelést alapvetően szén- és nyersanyag hiány miatt nem tudták beindítani. A gyárnak ugyan maradt közel 100 vagon szene, ám ebből 90 vagonnyit igénybe vettek a városi villanytelep üzemeltetéséhez, valamint a kórházak és klinikák fűtéséhez. Ezt követően a város vezetői közérdekre való tekintettel engedélyezték a Pallavicini birtokon zárolt hasábfa igénybevételét, és ennek segítségével beindították a termelést a készleten levő félkész termékekből. A céget továbbra is a Weiss Manfréd Művek birtokolta, és a kecskeméti konzervgyár telepeként üzemelt. A mezőgazdasági termelők a konzervgyár által igényelt zöldséget és gyümölcsöt inkább a lakosságnak értékesítették cserekereskedelem keretében. A gyár vezetői, miután az infláció miatt nem tudtak pénzért nyersanyagot beszerezni, 20 vagon sót vásároltak, és sikeres cserekereskedelmet folytattak a termelőkkel.[3]

A Pick Szalámigyárat[4] lényegében nem érte háborús károsodás. Az üzem szélesebb körű élelmiszeripari tevékenységet folytatott, így rendelkezett hentesáru és húskonzerv üzemmel, zsírolvasztóval, gyümölcskonzervgyártó berendezéssel, sőt libabontásra alkalmas felszereléssel is. A kezdeti időkben nem jellemezte a szalámi és a hentesáru gyártás, az üzem a magyar-szovjet áruforgalmi egyezmény keretében paradicsom sűrítményt és gyümölcsízt gyártott, valamint emellett több száz sertést hizlaltak.[5]

1945 és 1946 a helyreállítás és az újjáépítés időszaka volt. 1945-ben megalakították a Szegedi Újjáépítési Bizottságot. Az országos helyreállítási és újjáépítési program elsődlegesen a nehéziparral, ezen belül a gépgyártással és bányászattal foglalkozott, a szegedi ipart reprezentáló könnyűipar és élelmiszeripar nem kapott érdemi támogatást. A város ipara csak lokális jelentőséggel rendelkezett, az ország gazdaságában nem töltött be érdemi szerepet.

A háború alatti hadigazdálkodás, valamint a haditermelés következtében az ország készletei és nyersanyag tartalékai teljesen kimerültek, az ipar nyersanyag és fűtőanyag nélkül maradt. A termelés újraindítását nagyban gátolták a szén- és villamos energia, valamint a nyersanyagellátás területén mutatkozó zavarok. A bányák nagy részében a termelés 1945 májusáig szünetelt. Az energiahiány az egész hazai gyáripart érintette. A helyzet szükségszerűen korlátozásokat vont maga után, az igényeket rangsorolták. Az iparban elsődlegesen a kohászat, valamint a vas- és gépgyártás szükségleteit teljesítették, a könnyűipar igényeinek kielégítése háttérbe szorult. A szegedi gyárak és üzemek rendkívül rossz helyzetbe kerültek. Többszöri sürgetés eredményeként az iparügyi miniszter 1945 közepén 100 vagon szenet utalt ki Szegednek. 1945 telén szénhiány miatt az üzemek jelentős részében leállították a termelést. A helyzet a későbbiek folyamán lényegesen javult, de egy részük még 1946 végén és 1947 elején is tüzelőanyag-hiánnyal küzdött. A szénhiány mellett nagymértékű nyersanyaghiány gátolta a szegedi gyárak munkáját.[6]

A jelentősebb szegedi gyárak közül a Szegedi Kenderfonógyár termelése 1946 közepén csak az 1938-as szint 30, az év végén pedig a 65%-át érte el. A háború utáni első években, a hazai kenderkóró termelés időleges csökkenése miatti nyersanyaghiány és a rendkívüli nehézségeket okozó energiahiány következtében hetekig álltak üzemrészek.[7]

A Szegedi Gyufagyár 1946 elején 60%-os teljesítménnyel üzemelt, év végére elérte a háború előtti szintet. Könnyebb helyzetben indult újra a Lippai Fűrészüzem termelése, ahol jelentősebb nyersanyagkészletekkel rendelkeztek. Az Orion Bőrgyár 1945 végén a békebeli szint 45%-át érte el. Csökkentett ütemben termelt ebben az időszakban az Első Szegedi Cipőgyár is.

[1] Fehér István 1973. 15.
[2] Szilágyi G.–Káposztás I. 1976. 87.
[3] Bátyi Zoltán 1983. 54.
[4] Az államosítás után Szegedi Szalámigyár.
[5] Mann M.–Sípos P. 1970. 42.
[6] Fehér István 1973. 25.
[7] Szilágyi G.–Káposztás I. 1976. 89.

Számos szegedi üzem a Vörös Hadsereg részére is dolgozott, mint például a Lippai Fűrészüzem, az Orion Bőrgyár, a Szegedi Dohánygyár, a Szegedi Gyufagyár, a Délmagyarországi Cipőgyár, a Szegedi Cipőgyár, és a Pick Szalámigyár. A Szegedi Kenderfonógyár az újraindulását követő első hónapokban szinte kizárólag katonai igényekre termelt. A szovjet hadsereg igényeit teljesítő gyárak nyersanyagellátását a katonaság elősegítette.[8]

1945 végétől az állam egyre erőteljesebben avatkozott be a gazdasági életbe. A legfőbb megrendelő, valamint a nyersanyagok és az energia központi elosztója lett. Az állami beavatkozásnak nem csak termelés és ellátás szervező szerepe volt, törekedett a tőke korlátozására és gazdasági hatalmának aláásására. A helyreállításon túl az ipari üzemekben részint a tőkehiány, részint az államosítások érezhető közelsége miatt a tulajdonosok nem végeztek beruházásokat.[9]

Ellentétes folyamatok zajlottak a gazdaságban. Többnyire hiányoztak a folyamatos termelőmunka elemi feltételei, miközben a dolgozókat igyekeztek szembefordítani a tulajdonosokkal. A Pick Szalámigyárban például, ahol az országban általános nyersanyaghiány miatt csökkentették a munkaidőt, a munkások elfoglalták munkahelyüket, és kijelentették: az igazgatóság feladata, hogy megszerezze a szükséges nyersanyagot.[10] Ugyanakkor a gyártulajdonosok egy része — érthetően — fenntartásokkal fogadta az új világot, a kezdődő „munkáshatalmat".

A jelentősebb ipari üzemeket több lépcsőben államosították. Elsőként a Szegedi Konzervgyár került állami kezelésbe 1946 végén. Az elsőség nem a cég nagyságával, vagy a város iparában betöltött szerepével függött össze, hanem a tulajdonos Weiss Manfréd Művekkel.

A következő lépcsőben, 1947 végén a bankállamosításokkal az érdekeltségi körükbe tartozó gyárakat szintén államosították. Szegeden ekkor került kisajátításra a Szegedi Falemezgyár, az Újszegedi Ládagyár, a Szegedi Közraktárak, az Újszegedi Kendergyár, valamint a Központi Gáz- és Villamos Művek Rt. szegedi telepe. Az államosítások nagyságrendjét mutatja, hogy ezekben az üzemekben foglalkoztatták a szegedi gyáripari munkásság mintegy felét.[11]

A bankok államosítását követte 1948 márciusában a száznál több munkást foglalkoztató üzemek állami tulajdonba vétele. Ennek során államosították a Szegedi Kenderfonógyárat, a Délmagyarországi Cipőgyárat, a Kunsági Szövőgyárat, a Magyar Kender-, Len- és Jutaárugyárat, az Orion Bőrgyárat, és a Pick Szalámigyárat. Az 1948 márciusi államosítások után Szeged 35 nagyobb ipari üzeme közül 33-at birtokolt az állam, kettő pedig a

[8] FEHÉR ISTVÁN 1973. 30.
[9] FEHÉR ISTVÁN 1973. 18.
[10] BERÁR DEMETER 1947.
[11] FEHÉR ISTVÁN 1973. 39.

külföldi érdekeltség miatt (Angol-Magyar Jutafonó Rt., és a svéd tulajdonú Gyufagyár) még magánkézben maradt. Ezzel 1948 végén a város ipari dolgozóinak mintegy 70%-a tevékenykedett az állami szektorban.

A magánvállalatok vezetői világosan látták a folytatást, ezért üzemeiket a legrosszabbra számítva vezették, igyekeztek a tőkét kimenteni a vállalkozásukból, és helyenként leállították a termelést.

Az államosítás több esetben a tulajdonosokkal szemben bekövetkezett hatósági fellépéssel párosult. Pick Jenőt, a Szegedi Szalámigyár tulajdonosát internálták, majd rendőri felügyelet alá helyezték. Az egyik késárugyár tulajdonosa 1948 őszén az üzeméből több mint százezer forintot kivont, a hatóság a 3 éves terv szabotálása címén letartóztatta, majd a munkásbíróság elítélte.[12] Ugyancsak hasonlóan jártak el a szegedi Délvidéki Textilművek igazgatói (Mandler Ernő és Győző) ellen, akik 1948 őszén leállították üzemüket.[13] Egyes tulajdonosok külföldre távoztak, emigrált a Bárkányi-féle[14] Vasöntőde tulajdonosa, akit távollétében 8 évre ítéltek államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával, és Patzauer Dezső, a Konzervgyár bérlője.[15]

Az államosítást követően általában kitiltották a régi tulajdonosokat és az üzemek élére munkásigazgatókat neveztek ki. A Délmagyarországi Cipőgyárban Tóth Béla, a Szegedi Kenderfonóban Nagygyörgy Mária, a Szegedi Szalámigyárban László István, a Szegedi Falemezgyárban Bózsó László került kinevezésre 1948-ban.[16]

A Szegedi Kenderfonógyárban — eléggé egyedülállóan — a gyár fizikai munkásából lett igazgató az államosítás előtti vezetők jó részét megtartotta, közöttük Tömörkény Lászlót,[17] a háború előtt vezérigazgató helyettest, aki főmérnökként sok éven át igen sikeresen irányította a cég munkáját.

Az Újszegedi Kendergyárban viszont, ahol Kiss Józsefet nevezték ki munkásigazgatónak, az új vezető és társai tapasztalatlanságuknál fogva oly mértékben nem tudtak megbirkózni a nehézségekkel, hogy felmerült a vállalat teljes felszámolásának a gondolata.[18]

Szegeden az 1949 decemberében megvalósult államosítások során újabb 35 üzemet vettek állami tulajdonba. Ezzel tulajdonképpen lezárult a gyárak államosítása. Ekkor a még magánkézen levő több mint tíz főt foglalkoztató kisüzemeket is kisajátították. Az Alföldi Gépgyártó és Autókarosszéria

[12] Főisp. biz. ir. 1/1949. res. sz. A főispán 1948. decemberi jelentése.
[13] Sztvsz. ir. B. 1364/1949. sz.
[14] NAGY P.–BEDŐ N. 1984. 13.
[15] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 56–60.
[16] Munkásigazgatót kapott az államosított Délmagyarországi Cipőgyár és a Szegedi Kenderfonó = DM, 1948. márc. 27.
[17] Tömörkény László, Tömörkény István neves író fia főmérnökként 1958-ban a magyar kenderipar fejlesztéséért Kossuth-díjat kapott.
[18] REIGL ENDRE 1988. 36.

üzem, a Benkóczy István vasárugyár, Bárdos János üzeme, a Deutsch Józsefné vasöntöde, a Fagler Ede öntöde, a Richweisz János és Társa vas-, fém- és alumíniumöntöde, a Stern és Róth ócskavas gyűjtő üzem, Spagartner Oszkár ócskavas üzeme, Tárkányi Imre és fia sertés orrkapocs üzeme, a Tóbiás Márton fiai vas- és fémárugyár, Tóth István üzeme, a Győri Gyula és Fiai kefegyár, Krier Rudolf szabósága, a Faludi testvérek gőzmalma, a Rengei Béla asztalosárugyár, a Kelemen-féle dobozüzem, a Peregi malom, a Vass Jenő és társai rum és likőrgyár, a Csurgó-féle gépjavító üzem, Bille János gépjavító üzeme és Ablaka György könyvnyomdája került állami kezelésbe. Ezek többségükben a város nagy múltú, régi kis- és középüzemei voltak, az államosítás idején azonban már csak néhány munkást foglalkoztató korszerűtlen vállalatoknak minősültek.

Ekkor államosították a még magántulajdonban levő két külföldi érdekeltségű nagyobb üzemet, a Szegedi Gyufagyárat és az Angol-Magyar Jutafonót is.[19]

Az első számú vezetői pozíciók betöltése a kezdetektől fontos politikai kérdésnek minősült, és a politikai megbízhatóság sokáig messze fontosabb szempontnak bizonyult a szakmai felkészültségnél. A kezdeti időkben kinevezett igazgatók kiválasztásának politikai hátterét mutatja, hogy az 1940-es és 1950-es években az iparban kinevezett igazgatók közül 13-an a munkásmozgalom harcosai,[20] és a többiek jobbára ugyancsak munkásmozgalmi káderek voltak. A szegedi nehézipari munkásság hiányát jelzi, hogy a 13 kiemelkedő munkásmozgalmi múlttal rendelkező igazgató közül 5 eredeti foglalkozását tekintve cipész múltra tekintett vissza. Egyes munkás-igazgatók egymás után több vállalatnál lettek első számú vezetők.[21]

1947 őszén elkészült Szeged város hároméves terve. A terv külön nem foglalkozott iparfejlesztési és telepítési kérdésekkel. Az összeállítók naivitását jelzi, hogy felvetették egy Szegeden felépítendő évi 60-65 millió kW energiát adó vízi erőműtelep létesítését.[22]

Az államosítás után átszervezésekre, profilrendezésre, üzemösszevonásokra került sor, egyes üzemekben beszüntették a termelést. A nagyobb, ismertebb gyárak közül az Orion Bőrgyár — ahol addig talpbőrt, lószerszámbőrt, cipőfelsőrésznek való bőrt, és gépszíjakat gyártottak — befejezte pályáját. A magára maradt épületet a később alakult Szebisz Bútoripari Szövetkezet vette birtokába.[23]

A Kominform Jugoszláv Kommunista Pártot bíráló 1948. június 27-i határozata után a politikai hatalom biztonsági okokból a szegedi gyárak termelésének egy részét az ország belsejébe helyezte át, főleg hadiipari megrendelések esetében. Az Újszegedi Kender és Lenszövő Vállalat nehézáru gyártó kapacitásának felét az ország más részébe telepítették. Ugyancsak csökkentették a Szegedi Gyufagyár, és a Szegedi Dohánygyár termelését, majd sor került a város iparában a háború után jövő évek legnagyobb veszteségét okozva a dohánygyár áttelepítésére Sátoraljaújhelyre.[24]

A Szegedi Dohánygyár a háború előtt, fénykorában a legnagyobbak egyike volt Európában. A cég nagyságát és prosperitását jelzi, hogy 1948-ban nem sokkal az áttelepítés előtt még 500 személyes ebédlőt építettek.

A szegedi iparban a negyvenes évek végén az egyes üzemek bővítése és korszerűsítése állt a középpontban. Új gépeket állítottak munkába a Szegedi Lemezgyárban, az Újszegedi Ládagyárban, a Délmagyarországi Cipőgyárban, a Winter Kefegyárban és más üzemekben.[25]

Sajátos cége volt a város iparának a korábban is rabokat foglalkoztató Róth-féle Hajlított Bútorgyárból az 1947. évi államosítás után létrehozott Alföldi Bútorgyár.[26] A manufakturális bútorgyártásra berendezkedett üzem az államosítást követően bővítette a profilját, és a bútorgyártás mellett konfekció-, cipő- és vasipari termékeket állított elő. Az 1950-es évek közepére az új profilokat leépítették, a termelés ismét bútoripari jellegű lett, és megkezdték a magasabb termelési kultúrát képviselő fényezett bútorok gyártását.

Szegeden — az ország sok más településéhez hasonlóan — jelentős munkaerő felesleg alakult ki. A munkanélküliség 1949-ben érte el csúcspontját. Ügyében az MDP Nagyszegedi Pártbizottsága 1949 elején a párt Központi Vezetőségéhez fordult, és új üzemek telepítésének szükségességét hangsúlyozva javaslatot tett a munkanélküliség felszámolására. Többek között javasolták egy ruhagyár létrehozását, amelyhez az épületek a korábbi dohánygyár területén rendelkezésre álltak.[27] A ruhagyár elődje a Budapesti Egyenruha-ipari Nemzeti Vállalat 1949-ben létesített fióküzeme volt, amely

---

[19] MSZMP31. ir. 2. fcs 161. őe. Az ipari üzemek államosításával kapcsolatos iratok.

[20] ÉLETRAJZI LEXIKON 1987.

[21] Például Nagy Géza cipész 1949 és 1951 között a Szegedi Bőrgyár igazgatója, 1951-től 1952-ig a városi tanács tervosztályvezetője, majd 1967-ig a Szegedi Patyolat igazgatója. Pontyik Pál 1949-ben a szalámigyár, 1950-ben a vágóhíd vezetője. Pusztai (Pipicz) József tímár 1945-ben az Orion Bőrgyár igazgatója, 1956 után a Szegedi Seprőgyár igazgatója, majd több nem ipari vállalatot vezet. Az államosítást követően Fogas János munkásigazgatót nevezték ki a vasöntöde élére, aki 1983-ban az Ikarus szegedi gyáregységének igazgatójaként ment nyugdíjba.

[22] FEHÉR ISTVÁN 1973. 42.

[23] BÁTYAI JENŐ 1991/c.

[24] MSZMP45. ir. 2. fcs. 13. őe. Titkárok levelezése a KV titkáraival és osztályaival. 1950. jan. 17. és márc. 13.

[25] FEHÉR ISTVÁN 1973. 44.

[26] A gyár az államosítás után a fővárosi Igazságügyi Ipari Vállalat üzemegysége lett, majd az 1950-es évek elején újra önállósították KÖMI 104 számú Vállalat néven. A korszak végén is viselt Alföldi Bútorgyár nevet 1957-ben kapta. Az elítélteket foglalkoztató gyár adatait a korabeli bizalmatlan légkörben sokáig titkosan kezelték, azokat a város adatait publikáló statisztikai kiadványok évekig nem tartalmazhatták.

[27] FEHÉR ISTVÁN 1973. 47.

32 dolgozóval kezdte meg a munkát a honvédség megrendeléseire. Az új gyár átvette az Újszegedi Kendergyár varrodai részlegét 40-50 fővel.

2. „A SZOCIALISTA IPAR" KIALAKULÁSA[28]

Az államosítást követően a „szocialista ipar" megteremtése jegyében elindult a szervezeti-irányítási formák átalakítása. Ennek során a nagyobb méretű, stratégiailag fontosabbnak ítélt üzemeket minisztériumok és más főhatóságok irányítása alá vonták. A kisebb, és inkább helyi igényeket szolgáló vállalatok a városi tanács felügyelete alá kerültek, mint „állami helyi ipar". A kisipart, a magánszektor utolsó képviselőjét szövetkezeti formában kívánták a tervgazdaság keretei közé szorítani. Így Szegeden is létrejött a szocialista ipar három szektora, a minisztériumi, a tanácsi és a szövetkezeti ipar, valamint továbbra is fennmaradt a magánkisipar.

A tanácsi irányítású kisebb cégek életének eseményei jól példázzák a kevés hozzáértéssel, de a nagyot alkotás igényével végzett helyi iparvezetést, iparirányítást. A tanácsi iparban még a minisztériumi vállalatoknál is súlyosabb zavarokat okoztak a gazdaságpolitika hibái.

A döntéshozók a gyakori átszervezésben vélték megtalálni a fejlődés kulcsát, igyekeztek minél több céget a felügyeletük alá vonni, emellett megalapozatlanul hoztak létre kérész életű új üzemeket. Hol az anyag, hol az igény hiányzott a gyártott termékek iránt, ha mindez együtt volt, akkor sok esetben belső szervezetlenség gátolta a munkát.

Az 1950-es évek elején egyesítették Alföldi Cementgyár néven a Szegedi Kőfaragó Vállalatot és az Alföldi Cementáru Vállalatot.[29] A Szegedi Férfi és Női Divatszabó Vállalatot a városi tanács irányítása alá vonták.[30] Megszerezték a megyei tanácstól a Szegedi Patyolat és a Vegytisztító Vállalat felügyeletét.[31] A néhány hónapja átszervezett Alföldi Cementgyár értékesítési nehézségek miatt időlegesen leállította a mozaiklap készítését, átálltak betoncső gyártásra. A Szegedi Irodagép Vállalatot átkeresztelték Szegedi Finommechanikai Javító Vállalatra. Az Alföldi Cementgyár felügyeletét már Kő- és Cementipari Vállalat néven átvette a megyei tanács.[32]

[28] A továbbiakban a város ipartörténetét az ismétlések elkerülése érdekében nem a cégek teljes körének bemutatására törekedve, hanem a legjellemzőbb történéseket hordozó szervezetek életét követve mutatjuk be. A város legjellegzetesebb iparait, a kendergyártás, a főbb élelmiszeripari ágak, a kábelgyártás, a szénhidrogén bányászat történetét külön fejezetben tárgyaljuk. Az ipar fogalmi körébe nem tartozó építőipar is önálló fejezetet kapott.

[29] SZVT VB jkv. 1951. jún. 18.

[30] SZVT VB jkv. 1951. jún. 28.

[31] SZVT VB jkv. 1951. aug. 19.

[32] SZVT VB jkv. 1952. okt. 2.

7. sz. melléklet

VÁLLALATOK ÉS SZÖVETKEZETEK FOGLALKOZTATÁSI ADATAI, 1954, 1967

1. sz. A minisztériumi ipar vállalatai létszámnagyság szerint (1954)[1]

Megnevezés	Foglalkoztatottak száma (fő) összesen	Szegeden
Önálló vállalatok		
Szegedi Kenderfonógyár	2 229	2 229
Délmagyarországi Rostkikészítő	1 690	167
Szegedi Ruhagyár	1 500	[illegible]

2. sz. Az állami helyiipar vállalatai létszámnagyság szerint, 1954

Megnevezés	Foglalkoztatottak száma (fő)
Szegedi Seprőgyár	248
Szegedi Sütőipari Vállalat	152
Szegedi Fémipar és Finommechanikai Vállalat	136
Szegedi Ecsetgyár	134
Szegedi Nyomda	130
Szegedi Gázmű	69
Szegedi Fonalmentő	69
Szegedi Hangszerkészítő	54
[illegible]	[illegible]

létszámnagyság szerint, 1967

Vállalat	Foglalkoztatottak száma	Szakmunkás arány, %	Száz munkásra jutó műszaki
Szegedi Textilművek	3 787	3 173	6
Szegedi Gumigyár	1 014	835	8
Alföldi Kőolajfúrási Üzem	911	840	5
Szegedi Kábelgyár	830	689	18
Minőségi Cipőgyár	775	633	6
Pannónia Szőrmekikészítő	588	486	6
Pincegazdaság	488	291	13
Ládaipari Vállalat telepe	439	384	4
Gyufaipari Vállalat telepe	398	349	4
Kéziszerszámgyár Gyáregysége	346	285	8
Nagyalföldi Kőolajtermelő telepe	342	302	6
Öntödei Vállalat Gyáregysége	258	196	13
MÁV Gépjavító	229	197	9
Szegedi Bútorgyár			
Szegedi Háziipari		800	33	17
Tápéi Háziipari		598	–	–
Április 4. Cipész és Papucskészítő		564	58	7
Szegedi Vas- és Fémipari		490	93	13
Felszabadulás Asztalos		436	67	17
Nívó Faipari és Játékkészítő		364	26	4
Szegedi Szabó		271	98	6
Fémtex		265	15	3
Szegedi Tömegcikk Készítő		239	12	9
Szerszámkovács Redőnykészítő		210	67	7
Universal		162	16	4
Szegedi Bőröndös Festőkészítő		117	62	6
Szegedi Gumi és Műanyag		112	71	8
Szegedi Gépjárműjavító		102	86	5

[3] Az adatvédelem szabályozása következtében 1967. után a gazdasági szervezetek egyedi adatait nem hozták nyilvánosságra.

[4] Szakmunkások száma az összes munkás %-ában.

[5] Hány műszaki alkalmazott jut száz munkásra.

[6] A Szegedi Szalámigyárnak a vállalati összevonások után egy ideig ez volt a neve.

7. sz. melléklet

VÁLLALATOK ÉS SZÖVETKEZETEK FOGLALKOZTATÁSI ADATAI, 1954, 1967

1. sz. A minisztériumi ipar vállalatai létszámnagyság szerint (1954)[1]

Megnevezés	Foglalkoztatottak száma (fő) összesen	Szegeden
Önálló vállalatok		
Szegedi Kenderfonógyár	2 229	2 229
Délmagyarországi Rostkikészítő	1 690	167
Szegedi Ruhagyár	1 590	1 590
Újszegedi Kender-Lenszövő	1 513	1 513
Délmagyarországi Áramszolgáltató	1 513	481
Szegedi Konzervgyár	1 221	1 221
Szegedi Textilművek	1 148	1 148
Csongrád megyei Téglagyári Egyesülés	825	252
Szegedi Paprikafeldolgozó	772	772
Szegedi Cipőgyár	700	700
Szegedi Jutaárugyár	684	684
Szegedi Falemezgyár	616	616
Csongrád Megyei Malomipari Egyesülés	542	116
65/8 Segédipari Vállalat	428	428
Szegedi Szalámigyár	344	344
Szegedi Kéziszerszámgyár	264	264
Szegedi Szőrme és Bőrruhakészítő	224	224
Szegedi Vágóhíd	199	199
Szegedi Vasöntöde	180	180
IX. sz. Autójavító	164	164
Szegedi Bútorgyár	113	113
Szegedi Hűtőipari Vállalat	65	65
Nem szegedi vállalatok gyártelepei		
Gyufaipari Vállalat III. sz. telepe	..	289
Ládaipari Vállalat III. sz. telepe	..	197
Hódmezővásárhelyi Mérleggyár telepe	..	65
Csongrád megyei Tejipari Vállalat telepe	..	45

[1] A táblában nem szerepel az akkor titkos vállalat, az Alföldi Bútorgyár, mely mintegy 200 rabot foglalkoztatott.

2. sz. Az állami helyiipar vállalatai létszámnagyság szerint, 1954

Megnevezés	Foglalkoztatottak száma (fő)
Szegedi Seprőgyár	248
Szegedi Sütőipari Vállalat	152
Szegedi Fémipar és Finommechanikai Vállalat	136
Szegedi Ecsetgyár	134
Szegedi Nyomda	130
Szegedi Gázmű	69
Szegedi Fonalmentő	69
Szegedi Hangszerkészítő	54
Szegedi Férfi és Női Divatszabó	42
Szegedi Homokkitermelő	19
Szegedi Kádáripari Vállalat	15
Szegedi Anna Gyógyvíz	9

3. sz. A kisipari szövetkezetek létszámnagyság szerint, 1954

Szövetkezet	Foglalkoztatottak száma (fő)
Szegedi Háziipari	801[2]
Április 4. Első Szegedi Cipész	281
Szegedi Vas- és Fémipari	158
Szegedi Nívó Játék, Tömegcikk	133
Szegedi Férfiszabó	97
Szegedi Nőiszabó	85
Szegedi Kovács-Bognár	71
Szegedi Papucskészítő	69
Felszabadulás Asztalos	60
Szegedi Tömegcikk Készítő	55
Szegedi Műszerész	52
Szegedi Gumiipari	50
Szegedi Orvosi Műszer Készítő	50
Szegedi Első Tűzhely-Kályha	47
Szegedi Bőröndös, Fésűkészítő	47
Szegedi Mérlegkészítő	45
Szegedi Kárpitos	37
Szegedi Ruhajavító	30
Szegedi Órás-Ékszerész	25
Tudományos Eszközöket Termelő	22

[2] 1955. évi adat

4. sz. A minisztériumi ipar vállalatai létszámnagyság szerint, 1967[3]

Vállalat	Foglalkoztatottak száma	Szakmunkás arány, %[4]	Száz munkásra jutó műszaki[5]
Rostkikészítő	6 714	13	7
Kenderfonó és Szövőipari	5 818	24	6
Szegedi Ruhagyár	3 036	71	5
Délmagyarországi Áramszolgáltató	2 626	63	18
Szegedi Konzervgyár	1 820	19	4
Szegedi Paprikafeldolgozó	1 310	13	4
Szegedi Falemezgyár	1 252	14	6
Csongrád Megyei Húsipari[6]	1 201	45	9
Csongrád-Bács Megyei Téglagyári	974	19	7
Csongrád m Gabonafeldolgozó	821	36	11
Délalföldi Gázgyártó és Szolgáltató	615	51	13
Alföldi Bútorgyár	573	22	9
XI. Autójavító	550	69	8
Csongrád Megyei Tejipari	465	58	32

5. sz. Nem szegedi székhelyű vállalatok Szegeden működő száz fő feletti ipartelepei létszámnagyság szerint, 1967

Vállalat	Foglalkoztatottak száma	Szakmunkás arány, %	Száz munkásra jutó műszaki
Szegedi Textilművek	3 787	3 173	6
Szegedi Gumigyár	1 014	835	8
Alföldi Kőolajfúrási Üzem	911	840	5
Szegedi Kábelgyár	830	689	18
Minőségi Cipőgyár	775	633	6
Pannónia Szőrmekikészítő	588	486	6
Pincegazdaság	488	291	13
Ládaipari Vállalat telepe	439	384	4
Gyufaipari Vállalat telepe	398	349	4
Kéziszerszámgyár Gyáregysége	346	285	8
Nagyalföldi Kőolajtermelő telepe	342	302	6
Öntödei Vállalat Gyáregysége	258	196	13
MÁV Gépjavító	229	197	9
Szegedi Bútorgyár			

[3] Az adatvédelem szabályozása következtében 1967. után a gazdasági szervezetek egyedi adatait nem hozták nyilvánosságra.

[4] Szakmunkások száma az összes munkás %-ában.

[5] Hány műszaki alkalmazott jut száz munkásra.

[6] A Szegedi Szalámigyárnak a vállalati összevonások után egy ideig ez volt a neve.

6. sz. A tanácsi ipar vállalatai létszámnagyság szerint, 1967

Vállalat	Foglalkoztatottak száma	Szakmunkás arány, %	Száz munkásra jutó műszaki
Szegedi Ecset- és Seprűgyár	735	10	4
Szegedi Finommechanikai	613	57	7
Csongrád megyei Sütőipar	592	67	10
Szegedi Fonalfeldolgozó	477	19	3
Nyomda	401	53	6
Szegedi Sütőipari	259	63	11
Szegedi Divatszabó	188	98	3
Szegedi Hangszergyár	160	65	8
Csongrád megyei Szikvízipari	133	10	12
Szegedi Magfeldolgozó	131	11	8
Csongrád megyei Talajerőgazdálkodási	112	5	15
Szegedi Patyolat	86	25	9

7. sz. A kisipari szövetkezetek létszámnagyság szerint, 1967

Szövetkezet	Foglalkoztatottak száma	Szakmunkás arány, %	Száz munkásra jutó műszaki
Szegedi Háziipari	800	33	17
Tápéi Háziipari	598	–	–
Április 4. Cipész és Papucskészítő	564	58	7
Szegedi Vas- és Fémipari	490	93	13
Felszabadulás Asztalos	436	67	17
Nívó Faipari és Játékkészítő	364	26	4
Szegedi Szabó	271	98	6
Fémtex	265	15	3
Szegedi Tömegcikk Készítő	239	12	9
Szerszámkovács Redőnykészítő	210	67	7
Universal	162	16	4
Szegedi Bőröndös Fésűkészítő	117	62	6
Szegedi Gumi és Műanyag	112	71	8
Szegedi Gépjárműjavító	102	86	5

Egészen megdöbbentő elgondolások is születtek a kisszerű vezetők fejében, pl. a városi tanács ipari osztálya a Szegedi Kőfaragó Vállalat segítése érdekében a VB ülésén előterjesztette, hogy „A vállalatnak szüksége lenne a Tanács anyagraktárában lévő Erzsébet szoborra, mert a szobor anyagából villanykapcsoló táblákat tudna készíteni 25-30 ezer Ft értékben."[33] (Szerencsére az előterjesztést nem fogadták el, és ennek köszönhetően a márványszobor ma a Nemzeti Színház előtti park éke.)

Új termék, a város környékén, a kiszáradt szikes tavak helyén gyűjthető, ún. sziksóból készülő tisztítószer gyártásáról döntött a Szegedi Vegyianyag Feldolgozó Vállalat. Egy helyi szövetkezettől a termelés beindításához szükséges gépeket is megszerezték. A vállalat begyűjtött 36 vagon sziksót, de a gyártási engedélyt nem kapta meg.[34]

Még sajátosabb, és a kor jellegzetes problémakezelését jellemzi a 28 fővel dolgozó Patyolat Vállalat esete. A rossz felszereléssel dolgozó cég olyan hiányosságokkal végezte a lakosság részére a ruhatisztítást, hogy a megrendelők inkább a magánszektort részesítették előnyben. A vállalat csökkenteni kívánta létszámát, ám az ipari osztály nem engedte. Felülvizsgálta a magánszektor tisztító üzemeit, és megállapította, hogy gépparkjuk nincs kihasználva, majd „a meggyőzés fegyverével, osztályharcos munkával és szellemmel a kisiparosokat arra az elhatározásra késztette, hogy önként az egész üzemet és annak gépi felszerelését tartozékaival együtt az állam részére térítés nélkül felajánlották."[35] Az akkor szokásos kézi vezérlést példázza az előterjesztés egyik elgondolása, miszerint „Javasoljuk, hogy a VB a súlyánál fogva hasson a Minisztérium felé, hogy a Patyolat jó minőségű szenet kapjon." Az iparirányítás színvonalát mutatja, hogy az állami helyi ipar felügyeletét gyakorló városi tanács VB ülésén megtárgyalták: a Patyolat vállalatnál „előfordul, hogy az üzem karbantartó lakatosa berúg."[36]

A város vezetése, miután ezekben az években érdemi ipartelepítés nem történt, a foglalkozási gondok kezelésére a helyi ipar bővítésével próbálkozott. Újabb tanácsi vállalatok alapításáról döntöttek 1952 végén, megkezdte munkáját a Szegedi Hangszerkészítő és Javító Vállalat, a Szegedi Hordójavító Vállalat és az Állami Fodrász Vállalat.[37]

A soklépcsős hatósági jellegű iparirányítás ellentmondásait jelzi, hogy a városi tanács VB úgy látta: „Szükséges a minisztériumi irányítás alatt álló ipari üzemekből kikerülő hulladék anyag kiutalásának jelenlegi rendszerét megváltoztatni, hogy azt ne kelljen előzetesen Budapestre felszállítani, majd a diszpozíciónak megfelelően visszaszállítani."[38]

---

[33] SZVT VB jkv. 1951. aug. 9.
[34] SZVT VB jkv. 1951. okt. 4.
[35] SZVT VB jkv. 1952. okt. 30.
[36] SZVT VB jkv. 1952. okt. 30.
[37] SZVT VB jkv. 1952. dec. 11. és 18.
[38] SZVT VB jkv. 1953. dec. 3.

Az anyagellátás nehézségei a helyi ipart a nagyüzemeknél jobban sújtották. A fontosabb anyagokra meghatározott szigorú keretszámok és kiutalási rendszer mellett gyakran előfordult, hogy a kiutalt vagy megrendelt anyagot a szállító vállalat nem tudta biztosítani. A vállalatok sora jelezte, hogy nem kapta meg a termeléshez szükséges anyagokat. A Vegyesipari Javító Vállalat például sokszor csak úgy vállalt munkát, ha a megrendelő bizonyos anyagokat biztosított. Az ecsetgyár arról panaszkodott, hogy nem kapott megfelelő sörtét, a hangszerkészítő vállalat viszont hangszerfa helyett építkezési faanyagból volt kénytelen hangszereket készíteni. Hasonló anyagellátási helyzetet jeleztek a kisipari szövetkezetek. A kisiparosok viszont nem jutottak hozzá az anyaggazdálkodás alá vont anyagokhoz, a kiskereskedelem sem szolgálta ki őket.[39]

A helyi ipar másik területét a szövetkezeti ipar jelentette. A kisipari szövetkezetek szervezését és fejlesztését nem gazdasági kérdésként fogták fel, hanem mint a magángazdálkodás, a kisárutermelők „bevonását a tervgazdálkodás rendszerébe" jelszóval politikai feladatként valósították meg. Gazdasági céljaként a magántermelés hatókörének szűkítését tekintették. A kisipari szövetkezetek gazdasági tevékenysége a kezdetekben nem volt jelentős, létszámuk 1950-ben még nem érte el a magánkisipar egytizedét.[40]

A kisipari szövetkezetekkel összefüggő állami intézkedések arra utaltak, hogy tevékenységüket távolabbi perspektívában csak korlátozottan tartották szükségesnek. Beruházási keretet alig kaptak, üzemteret bővítő építkezésre jóformán nem került sor, új gépekhez nem jutottak hozzá. A kisipari szövetkezetek a beruházási eszközöket 70%-os forgalmi adóval szerezhették be, majdnem kétszer akkora áron, mint az állami vállalatok. Első osztályú anyagot egyáltalán nem kaptak, időszakosan kizárták őket az import anyagok beszerzéséből. Ebben az időszakban kisipari szövetkezet állami ingatlant nem vásárolhatott.[41]

Az 1950-es évek elejét a gyors fellendülés jellemezte a szövetkezeti iparban, számos kisipari szövetkezet alakult. Az új szövetkezetek általában elaprózottan, sok részlegben folytatták tevékenységüket, a termelés koncentrációja kezdetben nem haladta meg a kisiparét. Az iparpolitika a szövetkezetek feladatává tette a javító munkák végzését, emellett szigorú igényeket támasztott fogyasztási cikkek termelésére. A nagyobb létszámú szövetkezetekben nem a korábbi kisipari tevékenységet végezték, hanem áttértek a tömegcikkek gyártására. A bővülő termelés létszámigényét nem lehetett kisiparosok bevonásával biztosítani. Az 1950-es évek közepétől a készárutermelés növelése, a javító-szolgáltató tevékenység csökkenése jellemezte a szövetkezeti ipart, és növekvő szerepet kapott az exportra irányuló termelés. A gazdálkodás konkrét formái eltértek az állami ipartól, mivel az állam a szövetkezetektől nem vonta el a nyereséget, meghagyta felhalmozásra, részesedésre. Ugyanakkor a kisipari szövetkezetek nem részesültek ingyenes állóeszköz juttatásban, progresszív szövetkezeti jövedelemadót fizettek, és kamattal terhelt hitelből vásárolhattak. E feltételek mellett a szűkös beruházási lehetőségek következtében a műszaki fejlesztés elmaradt, a kereseti lehetőségek viszont a magasabb szakmunkás arány mellett 10-20%-kal meghaladták az állami iparét.[42]

Az államosítás után bekövetkezett fejlődési szakasz fontos mozzanatát jelentette a gazdaságirányítás átszervezése és az ipar gyorsabb ütemű fejlődésének megindítása. A kötelező tervutasításokra épülő, teljesen központosított tervezés rendszere ebben az időszakban valósult meg. A termelés legfőbb irányítását a minisztériumok vették át. Az iparfejlesztés irányát pedig az Országos Tervhivatal írta elő.[43]

Magyarországot a gazdaságföldrajzi adottságoktól függetlenül a vas és acél országává kívánták tenni. Az első ötéves terv nehéziparosítási terv volt, ahol a beruházási javak nagy részét a vastermelés, a szénbányászat és a hadiipar fejlesztésére összpontosították. Az erőltetett iparosítás mellett nem sok forrás maradt a könnyűipar és az élelmiszeripar támogatására.[44]

A Gazdasági Főtanács 1949 februárjában határozatot hozott arról, hogy a korábban a Szovjetunióból megvásárolt 32 000 fonóorsó felhasználásával fonóüzemet létesít Szegeden, és már ekkor tervbe vették, hogy a későbbiekben szövőüzemmel bővítik ki. A Szegedi Textilművek[45] alapkövét 1949. május 1-én rakták le, és a fonodai rész felépítése 1950-ben be is fejeződött. Ezzel új gyárral gyarapodott a város textilipara. Az üzem közel 60 millió Ft[46] beruházással létesült, és már a kezdetekben több mint ezer főt foglalkoztatott. A háború után ez volt az első — és sokáig az egyetlen — jelentősebb ipartelepítés a városban. Az üzem klasszikus „zöld mezős" beruházásként létesült, korábbi termőföldön épült. Lapos formájával, nagyméretű üzemcsarnokával építészetileg alapvetően különbözött a város régi gyáraitól. A beszerzett szovjet gyártmányú gépek nem képviseltek magasabb műszaki színvonalat, de a város iparában létező régi, háború előtti gépekhez mérten újnak, modernebbnek tűntek. A feldolgozásra kerülő pamut tisztítását például automata gépsor végezte. A fonoda 1950 januárjában kezdte a termelést 3 műszakban. A munkások többsége gépek mellett, normában dolgozott.

[39] SZVT VB jkv. 1953. dec. 3.
[40] FERENCI TIBOR 1976. 97.
[41] FERENCI TIBOR 1976. 98.
[42] FERENCI TIBOR 1976. 174.
[43] RÁNKI GYÖRGY 1976. 285.
[44] KAPOSI ZOLTÁN 2002. 351.
[45] Alapításkori neve: Szegedi Textilkombinát.
[46] A korszak beruházásai a mindenkori folyóárakon szerepelnek, időben nem összehasonlíthatók. 1949-ben 60 millióból még 1000 fős gyárat lehetett építeni, a korszak végén ekkora összeg legfeljebb néhány munkahely létesítését fedezte.

A dolgozók több mint kétharmadát nők tették ki, akiknek túlnyomó többsége 35 évet sem számlált.[47]

1951-ben felépült a Szegedi Hűtőipari Vállalat 10 milliós beruházással, majd utána néhány kisebb tanácsi üzemet nem számítva sok évig nem létesült új vállalat, főleg üzembővítések, majd 1957-től rekonstrukciók jelzik az iparfejlesztés útját. Döntően a könnyűiparban létesültek új munkahelyek.

Az 1950-es évekre kialakult és stabilizálódott az a szervezeti struktúra, mely kisebb változásoktól eltekintve hosszabb ideig meghatározó szerepet játszott Szeged iparában.

A város minisztériumi iparába 23 önálló vállalat[48] tartozott, közülük négynek Szeged közigazgatási területén kívül is termeltek egységei, telephelyei. Az ipar szervezeti struktúrája már a kezdetekben eltért a közigazgatási határoktól, a Délmagyarországi Rostkikészítő, a Délmagyarországi Áramszolgáltató, a Téglagyári és a Malomipari Egyesülés irányító központját Szegedre helyezte, de a termelő telephelyeik nem jelentéktelen része a megye más településein, olykor a megyehatárokon túl tevékenykedett. Ugyanakkor több szegedi gyár, mint például a gyufagyár és a ládagyár, irányítását ellátó vállalati központ nem a város területén állt. Idővel ez a folyamat felerősödött, és mind több gyárat, gyártelepet irányítottak más városból, főként Budapestről.

A város legnagyobb létszámú gyárai 1954-ben textilipari tevékenységet folytattak, az élelmiszeripar legnagyobb üzemei a Konzervgyár és a Paprikafeldolgozó voltak. A Szalámigyár ekkor csak a 15. helyen állt a nagyság szerinti rangsorban. A nehézipart reprezentáló gyárak, mint a kéziszerszámgyár, a vasöntöde és az autójavító alig néhány száz fővel dolgoztak.[49]

Az állami helyi iparba 12 cég tartozott, ezek sem egységes irányítással. Kilenc vállalatot a városi tanács ipari osztálya, a sütőipart és az ásványvíz készítést az élelmiszeripari osztály, míg a gázszolgáltatást a városgazdálkodási osztály felügyelte.

A gyáripari méreteket csak néhány tanácsi irányítású üzem érte el, például az ecsetgyár, a seprűgyár, a fonalmentő és a nyomda. Létszáma alapján száz főnél többet foglalkoztatott még a fémipari és finommechanikai, valamint a sütőipari vállalat, de ezek a város különböző pontjain, kislétszámú telephelyeken kisüzemi, gyakran manufakturális szinten termeltek.[50]

A szövetkezeti iparban 1954-ben 19 kisipari termelőszövetkezet (ktsz) és egy háziipari szövetkezet tevékenykedett, összesen 2185 főt foglalkoztatva. Közülük mindössze négynek a létszáma haladta meg a száz főt. Legtöbben, közel nyolcszázan a Szegedi Háziipari Szövetkezetnél dolgoztak, döntően bedolgozói rendszerben. A ktsz-ek között az Április 4. Első Szegedi Cipész, a Szegedi Vas- és Fémipari, valamint a Szegedi „Nívó" Játék és Tömegcikk Szövetkezet létszáma 100 és 300 fő között mozgott.[51] Szeged szövetkezeti iparában — az állami ipartól eltérően — a vas- és fémfeldolgozás jelentős szerepet töltött be.[52]

A kisiparosok száma — a szövetkezeti ipar felé „terelés" ellenére — az 1950-es évek elején emelkedett. A magánkisipar létszámadatai tartalmazzák a kisiparosok alkalmazottait, a segítő családtagokat és az ipari tanulókat, részarányuk 1956 évben meghaladta a 22%-ot.

A magánkisiparosok számának alakulása, 1952–1956[53]

Év	Kisiparosok száma (fő)
1952	885
1953	959
1954	1525
1955	1406
1956	1367

A magánkisipar szakmaösszetétele a háború utáni években átalakult. Visszaszorultak, eltűnőben voltak a hagyományos kézműipari szakmák, számottevően csökkent az igény a korábban módosabb társadalmi rétegek által igényelt kisipari eredetű használati tárgyak iránt. Több területen a gyáripar szorította ki a kisipari tevékenységet. 1955 végén a kisiparosok zöme a ruházati ipar különböző területein dolgozott, főleg szabók és cipészek, a harmadik legnépesebb szakmát az asztalosok képviselték. Ugyanakkor alig néhányan maradtak a takácsok, a kádárok, a bognárok, a faesztergályosok, a cserépkályhások, a szíjgyártók, a nyergesek, a kötelesek, és a hálókészítők. Az automobilizmus még nem indult be, kevesen foglalkoztak autószereléssel, gumijavítással.[54]

A hagyományosan Szegedhez kötődő kisipari szakmák lényegében eltűntek, a papucskészítők egy kisipari termelőszövetkezetbe tömörültek, a halbicska készítő szakma pedig megszűnt.

[47] NÉMETH FERENC 1956. 40.

[48] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 48.

[49] A minisztériumi ipar vállalatainak és szegedi gyáregységeinek létszánagyság szerinti teljeskörű felsorolását 1954-ben a 7. sz. melléklet 1. sz. táblája tartalmazza.

[50] Az állami helyi ipar vállalatainak létszámnagyság szerinti teljeskörű felsorolása 1954-ben a 7. sz. melléklet 2. sz. táblája tartalmazza.

[51] A kisipari szövetkezetek létszámnagyság szerinti teljeskörű felsorolását 1954-ben a 7. sz. melléklet 3. sz. táblája tartalmazza.

[52] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 83.

[53] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 88. és SZEGED STATISZTIKA 1956. 60.

[54] SZEGED STATISZTIKA 1956. 61.

A magánkisiparosok száma egyes szakmákban, 1955

Szakma	Kisiparosok száma (fő)
Férfi-, női szabó	281
Cipész, csizmadia	187
Asztalos	116
Köteles, hálókészítő	16
Bognár, kocsi gyártó, kerékgyártó	13
Szíjgyártó, nyerges	11
Kádár, faesztergályos	7
Takács	4
Kályha- és cserépkályha-készítő	2

3. AZ EXTENZÍV IPAROSÍTÁS IDŐSZAKA

A város iparában az 1960-as éveket a gyors ütemű fejlődés jellemezte, a foglalkoztatottak száma másfélszeresére bővült. Döntően a korábban meglevő gyárakban növelték a munkahelyek számát, új üzemek telepítése csak az évtized végén indult, és az 1960-as évek közepén kezdődött az olajbányászat[55] a térségben. A fejlesztések során a munkahelyek számának bővítése mellett gépesítettek korábban kézzel, nehéz fizikai munkával végzett termelési folyamatokat. Ezt jelzi a villamosenergia felhasználás több mint háromszoros emelkedése.

Az iparfejlődésnek az extenzív jellegű szakaszát az jellemezte, hogy új gyárak, üzemek létesültek, általában nem túl magas technikai színvonalon, az ipari munkahelyek száma, és ezzel a foglalkoztatottság tömegesen bővült, a mezőgazdasági munkásság jelentős hányada ipari munkás lett.

A fontosabb ipari adatok alakulása, 1960–1970[56]

Megnevezés	1960	1970	1970 év 1960 %-ában
Foglalkoztatottak száma	23 584	35 371	150
Munkások száma	18 407	25 257	137
Állóeszköz állomány,[57] millió Ft	1 711	4 415	258
Villamosenergia felhasználás, millió kW	37	116	314

[55] A szénhidrogén-bányászat történetét külön fejezet írja le.
[56] CSM. STATISZTIKA 1960., 1970.
[57] Mindenkori árakon.

Az extenzív iparfejlesztés következménye az is, hogy a munka gépesítettsége az időszak végén 2,5 milliárd forintot meghaladó értékű gép és berendezés ellenére alacsony fokon állt, a munkások több mint fele kifejezetten kézi munkát végzett, nem gép mellett dolgozott. A gépek mellett dolgozók egyharmada ugyancsak kézi munkát végzett. Az alacsony fokú gépesítettséggel összefüggésben még a gyáriparnak számító minisztériumi iparban is a munkások nagy hányada, 35%-a nem a vállalat alaptevékenységének megfelelő munkát, hanem kisegítő tevékenységet folytatott. Az élelmiszeriparban a munkások fele sem végzett alaptevékenységet. A belső szállítás, anyagmozgatás korszerűtlenségéből következően igen sok munkást foglalkoztattak az anyagmozgatási, szállítási, raktározási munkaterületeken. Ugyancsak magas volt a gépek rossz állapotából következően a javító, karbantartó munkát végzők száma és aránya.[58]

Csak a gyári ezermesterek, a nagytapasztalatú régi műszaki gárda tudta sok esetben működtetni a régi, korszerűtlen gépeket. Nagy sikernek könyvelték el, hogy a nemzetközi szinttől gyakran nagyságrenddel elmaradó termelékenységet, gépkihasználást növelni tudták. Állandóan korszerűsítettek, az újítások ezreit nyújtották be, miközben egyre jobban elmaradtak a modern ipartól.

Az iparfejlesztés létszámnövelésen alapuló extenzív szakasza az évtized végével lezárult, az iparban dolgozók számának növekedése 1970-ben megállt.

Az évtized kezdetén 33 önálló vállalat és 24 kisipari szövetkezet dolgozott szegedi székhellyel, összesen 213 iparteleppel.

A szegedi székhelyű ipari szervezetek, 1960

Megnevezés	A szervezeti egységek	
	száma	ipartelepeinek száma
Minisztériumi vállatok	18	41
Tanácsi vállalatok	15	58
Vállalatok összesen	33	99
Kisipari szövetkezetek	24	114

Az 1960-as éveket az iparirányítás szervezeti kereteinek gyakori változtatása jellemezte.[59] Különösen sok változtatás történt 1963-ban, amikor szervezeti koncentráció során jelentősen csökkentették az önálló vállalatok számát. Szeged iparirányításban betöltött központi szerepköre több területen, így a kenderiparban és a helyi iparban emelkedett, de összességében a ko-

[58] KLONKAI LÁSZLÓ 1974. 361.
[59] KLONKAI LÁSZLÓ 1987. 268.

rábban önálló jogállású vállalatok gyáregységgé válása folytán vesztese lett a folyamatoknak.

A vidéki üzemek kezéből kivették a vállalati döntés lehetőségét, mindenről a fővárosban döntöttek. A gyáregységi lét hátrányt jelentett, alacsonyabb szintű technika érkezett, gyakran a használt gépeket telepítették le a fővárosból és nem a legsikeresebb gyártmányokkal. Az ipartelepeket funkcióhiányosan üzemeltették, a technológia- és gyártmányfejlesztés, az anyagbeszerzés és értékesítés apparátusa nem Szegeden dolgozott, az önállóság nagyon korlátozottan érvényesült.

Az ipar irányításának nehézségeit az illetékesek az 1960-as évek elején a szervezetek nagy számában látták. A sok szervezet együttműködésének zavarait központilag nem tudták elhárítani, ezért centralizálási hullámot indítottak el.

1962-ben a minisztériumi iparban átszervezték a malomipart: a korábban két megyés hatáskörű vállalatból leváltak a Bács-Kiskun megyei telephelyek, egyidejűleg az addig a belkereskedelembe sorolt Terményforgalmi Vállalatot beolvasztották, és a vállalat székhelyét Szegedre költöztették. A tanácsi irányítású iparban a szegedi székhelyű Szegedkörnyéki Sütőipari Vállalatba beolvasztották a Makói Sütőipari Vállalatot, és felszámolták a Szegedi Homokkitermelő Vállalatot.

1963 a nagy átszervezés éve volt a magyar iparban, amely sok szegedi céget érintett. Az iparátszervezés során számos országos nagyvállalat alakult, közülük kettő szegedi székhellyel. Mindkét szegedi nagyvállalat a kenderiparba[60] tartozott. Számos szegedi vállalat veszítette el önállóságát ekkor, és lett más székhellyel alakult nagyvállat gyáregysége: a Szegedi Vasöntöde a budapesti Öntödei Vállalat gyáregysége lett, a Szegedi Bútorgyárat a csongrádi Tisza Bútoripari Vállalat kapta, a Szegedi Textilművek központja a fővárosi Pamutfonóipari Vállalat lett, a Szegedi Szőrme- és Bőrruhakészítő Vállalat a fővárosi Pannónia Szőrmekikészítő és Feldolgozó Vállalat gyáregységeként üzemelt tovább, míg a Szegedi Cipőgyár az ugyancsak fővárosi központtal alakult Minőségi Cipőgyár gyáregységévé vált. Az átszervezés kapcsán a Szegedi Textilművek gyáregységhez csatolták a Pamutszövőipari Vállalat kiskundorozsmai telepét. A Csongrád megyei Téglagyári Egyesülést beolvasztották a Bács-Kiskun megyei Téglagyári Vállalatba. A Csongrád megyei Vágóhíd és Húsfeldolgozó Vállalatot a Szegedi Szalámigyárhoz csatolták, és az addig a belkereskedelembe sorolt megyei Állatforgalmi Vállalatot is beolvasztották a szalámigyárba. A tanácsi irányítású Hódmezővásárhelyi Autó- és Gépjavító Vállalatot a XI. sz. Autójavító Vállalat kapta meg. A Szegedi Seprűgyárhoz csatolták a Szegedi Kádáripari Vállalatot, majd megszüntették. Szegedre költözött Hódmezővásárhelyről a Csongrád megyei Talajerőgazdálkodási Vállalat. Megkezdte működését a megyében a Kőolajfúró és Kőolajkitermelő Vállalat, amelynek telephelyei közigazgatásilag csak a Szeged környéki községek településegyesítése után lettek szegediek. Megalakult fővárosi központtal a GELKA szervízhálózat, melynek megyei telephelyeit Szegedről irányították.[61]

1964-ben felépült Szegeden a gumigyár, és az Országos Gumiipari Vállalat gyáregységeként megkezdte termelését. A MAHART Hajójavító Üzem telepét az iparból a közlekedés ágazatba sorolták, majd 1984-ben visszakerült az iparba. A Pincegazdasági Vállalatot a mezőgazdaságból az iparba tették át, de nem önálló vállalatként, hanem gyáregységként. Ismét az iparba került a Patyolat Vállalat. A Szegedi Ecsetgyárat a Szegedi Seprőgyárhoz, a Hódmezővásárhelyi Nyomdát a Szegedi Nyomdához csatolták.[62]

1967-ben az addig tanácsi irányítású Szegedi Gázmű minisztériumi irányítás alá került Délmagyarországi Gázszolgáltató Vállalat néven, átvette Bács-Kiskun és Békés megye gázműveit és töltőállomásait, majd erőteljes növekedési pályára állt. A tanácsi iparban tovább koncentrálódott a sütőipar irányítása, a Szentesi Sütőipari Vállalatot beolvasztották a Szegedkörnyéki Sütőipari Vállalatba.[63]

Az élelmiszeripar területén néhány évvel később, 1968-ban hajtották végre a szervezeti centralizációt, és látva a nagyvállalati forma hátrányait, a tröszti irányítást választották. Az iparigazgatóságokból létrehozott trösztök nagyobb önállóságot biztosítottak a vállalatoknak. Valamennyi szegedi élelmiszeripari vállalat budapesti székhellyel megalakított tröszt irányítása alá került, így a Csongrád megyei Malomipari Vállalat, a Szegedi Szalámigyár, amely ez évben átvette a korábban a mezőgazdaságba sorolt Szegedi Hizlaldát, a Csongrád megyei Tejipari Vállalat, amelynek székhelye az új szegedi tejüzem felépítésével Hódmezővásárhelyről Szegedre költözött, a Szegedi Konzervgyár és a Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat.[64]

Az átszervezések eredményeként számos szegedi vállalat elveszítette korábbi önállóságát, és a korábban jelentősebb nagyságrendű tanácsi ipar egy része minisztériumi irányítású cégek része lett. A változások kezdeményezői a központi irányító szervek és a helyi politikai, valamint tanácsi testületek voltak, nem az érintett vállalatok. Ugyanakkor megfigyelhető a tudatos törekvés a lehetőségek határain belül az ipar irányítási központjainak Szegedre telepítésében. Két országos nagyvállalatot, majd a Délmagyarországi Gázszolgáltató Vállalatot Szeged székhellyel hozták létre, és több vállalat székhelyét költöztették át Hódmezővásárhelyről, a korábbi megyeszékhelyről Szegedre. Főleg az élelmiszeriparban (malomipar, tejipar, boripar, sütőipar, szikvízipar) volt jellemző az irányítási központ Szegedre telepítése,

[60] A kenderipar történetét külön fejezet írja le.

[61] KLONKAI LÁSZLÓ 1987. 268.
[62] KLONKAI LÁSZLÓ 1987. 269.
[63] KLONKAI LÁSZLÓ 1987. 270.
[64] KLONKAI LÁSZLÓ 1987. 270.

vagy szegedi kialakítása. Ugyanakkor a téglaipar esetében az igazgatási központot elvitték Szegedről. A végrehajtott nagyarányú szervezeti átrendezés szükségszerűsége utólag megkérdőjelezhető, mivel nem eredményeztek jó irányú változásokat az ipar fejlődésében. A szervezeti centralizáció nem hozhatta meg a kívánatos változásokat, mert az esetek nagy részében a minisztériumi iparirányítás lépcsőfokának tekinthető iparigazgatóságok a minisztériumok szervezetéből átkerültek az országos nagyvállalatok budapesti központjaiba, és a régi módon irányították a gyáregységgé változtatott vállalatokat.

A Politikai Bizottság a főváros ipari túlsúlyának csökkentése érdekében határozatot hozott egyes budapesti gyárak vidékre telepítéséről, amit követően megkezdődött a budapesti vállalatok ipartelepítése vidéken. A határozat alapján a II. ötéves tervben mindössze egy új ipari létesítmény, a Kábel- és Sodronykötélgyár gyáregységének telepítését irányozták elő Szegedre. A város a kábelgyáron kívül további ígéreteket kapott ipartelepítésre, ezek azonban egy kivételével nem valósultak meg. Szó volt 1958 őszén arról, hogy Szeged egy gyógyszergyárat kap, mivel Budapest gyógyszeripara már nem fejleszthető. A nehézipari minisztérium a hazai vegyipar 15 éves távlati tervében már szerepeltette a beruházást. Kádár János 1958. október 31-i látogatásakor a szegedi egyetem professzorai javasolták a gyógyszergyár telepítését.[65]

Annak ellenére, hogy a gyógyszeripari beruházás megvalósításához a feltételek rendelkezésre álltak, és már a helyszínét is kiszemelték, a beruházás végül Debrecenbe került.[66] Ugyanerre a sorsra jutott egy budapesti műszeripari gyár szegedi elhelyezésének, egy festékgyár létesítésének, és a végül Nyíregyházára telepített fővárosi Rico Kötszergyár elhelyezésének terve. A régi Orion Bőrgyár helyébe is ígértek a minisztériumok egy kesztyűgyárat, ami Pécsnek jutott.[67] Az ígéretek közül csak egy valósult meg, a hatvanas évek elején egy műszaki gumigyár létesítését engedélyezték az Országos Tervhivatalban, amelynek építése 1962-ben kezdődött. Az erős szervezeti centralizációs törekvések időszakában önálló vállalatot nem létesítettek a térségben.

Az olajipari eredmények más iparágakat is fejlesztési lehetőségekkel kecsegtettek. A hatvanas évek elején az Országos Tervhivatal és a Nehézipari Minisztérium 20 éves távlati fejlesztésének keretében tervbe vette, a Tisza déli szakaszán, Szeged körzetében egy petrolkémiai kombinát telepítését.

[65] MSZMP1. 1958. 1. fcs. 16. őe. 1958. Gyógyszergyár ügye.

[66] MSZMP1. 1959. 1. fcs. 19. őe. Városfejlesztéssel, lakosság ellátásával kapcsolatos iratok. 1959. júl. 6.

[67] MSZMP1. 1961. 1. fcs. 22. őe. Városfejlesztéssel és ipartelepítéssel kapcsolatos iratok. 1961. febr. 10.

Ennek a helye vagy Domaszék, vagy Sándorfalva lett volna.[68] A telepítés végül csak terv maradt, egyrészt az algyői olajipari beruházás nagysága, másrészt a szegedi munkaerő hiánya miatt a kombinátot Észak-Magyarországra helyezték.

Az iparfejlesztés az 1960-as évek elején alapvetően társadalompolitikai célokat szolgált: minél több munkaalkalmat kívántak teremteni, és ez eleinte alacsony technikai felszereltséggel járt. Az iparfejlesztésben általában nagyobb szerepet kapott a meglévő üzemek modernizálása, mint az új gyárak telepítése. Elkezdődött az ipar erőteljesebb gépesítése, korszerűbb technológiai eljárások bevezetése, a termelési folyamatok korszerűsítése. Új, nagyteljesítményű külföldi gépeket szereztek be. Az évtized első felében a két új gyáregység mellett jelentős beruházások valósultak meg a Szegedi Vasöntődében, a Szegedi Szalámigyárban, a Kéziszerszámgyárban, valamint a Szegedi Falemezgyárban, félmilliárd forintos költséggel bővült a Szegedi Textilművek.

Az olcsóbb megoldás keresése többször szűklátókörű fejlesztési döntésekhez vezetett Szegeden. A városi lakóövezetek házai közé szorult régi, elavult épületekben elhelyezett gyárakba sok pénzt fektettek, sőt ilyen épületbe telepítették a kábelgyárat. Több üzem végzett jelentősebb beruházásokat a város belterületén, ahonnan amortizálódásuk előtt ki kellett településük. A Ládaipari Vállalat például az épülő Odessza lakótelep területén létesített 1960-ban koronghasító üzemet.[69] Sok nagyra nőtt gyár államosított kisüzemként kezdte, majd évtizedeken át alkalmilag fejlesztettek, oda építettek egy-egy üzemrészt, ahol helyet találtak. Mindez hibás technológiai sorrendet, felesleges, gyakran kézi anyagmozgatást, költségtöbbletet eredményezett, és végül gátja lett a fejlődésnek.

A város nagy gyárai közül mindössze a textilművek és a gumigyár épült „zöldmezős" beruházásként. Rossz helyen fejlesztett a konzervgyár, a vasöntöde, a kéziszerszámgyár, a kenderfonógyár, a cipőgyár, a szőrme és bőráruhakészítő, sokévi fejlesztés után kitelepült a Belvárosból a bútorgyár, az autójavító, a ládagyár, a falemezgyár fűrészüzeme, a seprűgyár, és a nyomda.

Az évtized közepén a gumigyár már 900, a kábelgyár közel 800 főt foglalkoztatott. Az iparfejlesztés megszüntette a munkaerő-felesleget, több területen, főleg a nehéz fizikai munkakörökben, a rosszabbul fizető könnyű- és élelmiszeriparban munkaerőhiányt tapasztaltak. A vállalatok az új helyzetre lassan reagáltak, még évekkel a munkaerő-tartalékok kimerülése után is a gyakorlatban megvalósíthatatlan létszámnövelést terveztek.[70]

[68] MSZMP1. 3. fcs. 151. őe. 1963. jún. 11-i végrehajtó bizottsági ülés jkv. Tájékoztató a Csongrád megye területén telepíteni javasolt vegyipari létesítményekkel kapcsolatban.

[69] KLONKAI LÁSZLÓ 1963. 575.

[70] KLONKAI LÁSZLÓ 1982. 151.

A létszámhiányt a helyi vezető szervek igyekeztek elhallgatni, nehogy ezzel gátolják a térségbe irányuló ipari beruházásokat. A minisztériumok és a fővárosi vállalati központok rendkívül jelentős fejlesztéseket fontolgattak Szeged térségében, amelyek döntően a munkaerő hiánya miatt nem valósultak meg. A Nehézipari Minisztérium 1965 után Szegeden tervezte kialakítani a gyógyszergyártás új hazai központját.[71] A Dél-Magyarországon feltárt földgázra alapozva a Tiszai Vegyi Kombinátnál nagyobb nitrogénműtrágya gyár telepítését tervezték,[72] a Szegedi Vegyi-kombinát építése a nehézipar ötéves tervében is szerepelt.[73] Az Országos Gumiipari Vállalat 1965-ben kezdeményezte a Nehézipari Minisztériumnál a gumigyár bővítését, új személygépkocsi abroncsgyár, könnyűműszaki gumigyár és gumi regeneráló építését Szegeden egy milliárd forint beruházással.[74] A gumigyártás fejlesztése végül Nyíregyházára került. A Nehézipari Minisztérium a negyedik ötéves terv időszakában 4 milliárd forintos beruházással 2000 főt foglalkoztató szintetikus kaucsukgyár építését irányozta elő Szegeden.[75]

A nagyléptékű fejlesztési tervek későn célozták meg Szegedet, a megvalósításukhoz nélkülözhetetlen munkaerőt már lekötötte a hagyományos könnyű- és élelmiszeripar, valamint a túlfejlesztett tanácsi és szövetkezeti ipar. Korábban, az elhelyezkedési nehézségek időszakában pedig a munkaerőforrásból több tízezren elköltöztek a térségből. A fejlesztésekhez nélkülözhetetlen munkaerő hiányában a nagyvonalú fejlesztési tervekből egy sem valósult meg.

A korszakban a város jelentősebb gyárai közül a legnagyobb fejlődést az 1959-ben létesített kábelgyár és az 1960-as években telepített gumigyár érte el.

A gumiipar vidéki fejlesztésének gondolata 1960-as eredetű, mivel a budapesti gyárakban nem találtak helyet a gyártás bővítésére. Komoly gondot jelentett Szegeden gumiipart teremteni, mivel nem volt bázisa az iparágnak. Sokan jöttek Pestről az új telepítéssel. Egy kukoricaföldön indult az építkezés 1962-ben,[76] az első gépek 1963-ban érkeztek.[77] A Budapesten már használt gépek beszerelése 1964 elején kezdődött.[78] Ősszel megtartották az első géppróbát a 11 ezer m²-es nagycsarnokban.[79] A gyár már 1965-ben jelentős kapacitással üzemelt, de a beruházási munkálatok még 1966-ban is folytatódtak, többek között egy saját tervezésű 56 méteres mélyfúró-tömlő

[71] Szegeden alakítják ki a gyógyszergyártás új központját = DM, 1963. febr. 23.
[72] A modern magyar vegyipar fellegvára lesz Szeged = DM, 1964. máj. 21.
[73] Szegedi Vegyikombinát építése a nehézipar új ötéves tervében = DM, 1965. okt. 16.
[74] HEGYI JÓZSEF 1965.
[75] MATKÓ ISTVÁN 1969/a.
[76] Megkezdődött a Szegedi Gumigyár építése = DM, 1962. máj. 20.
[77] Megérkeztek a Szegedi Gumigyárba az első gépek = DM, 1963. okt. 5.
[78] Kezdődik a gépszerelés a Szegedi Gumigyárban = DM, 1964. jan. 28.
[79] Megtartották az első géppróbát a Gumigyárban = DM, 1964. szept. 2.

gyártó berendezést helyeztek üzembe, és magát a 300 milliós költséggel épült gumigyárat is ez évben avatták.[80] A gyár igazgatójává 1967-ben Mikes Sándort nevezték ki.

Először a heveder-, majd a lemezgyártás került Szegedre, ezeket követte a tömlőgyártás és az Országos Gumiipari Vállalat legfontosabb exportcikke, a 15-200 atmoszférás nyomást kiálló mélyfúró tömlő készítése. Kezdetben mintegy másfél évig a félkész termékeket, a nyers hevedereket a fővárosból szállították Szegedre, itt történt a vulkanizálás.

134. A gumigyár egyik üzemcsarnoka

Elsősorban a külföldön keresett olajbányászati mélyfúró tömlők gyártásának növelésére 180 milliós beruházással új, 10 ezer m²-es üzemcsarnok építéséhez fogtak, és új gépeket vásároltak.[81]

A Szegedi Gumigyár fejlesztései a tengeri olajkutatáshoz és olajtermeléshez kapcsolódtak. Kialakították a kitörésgátló, a tengeri átfejtő és a vízsugaras árokásó tömlőfajtákat. A gyár sikere, hogy a KGST-n belül kijelölték a mélyfúró-tömlők gyártására, mélyfúró-tömlő licencüket az USA is megvásárolta. Ebben az időben a világ mélyfúró tömlő termelésének mintegy 40%-a Szegeden készült. Emellett szállítóhevedereiket a világ 20 országába exportálták.[82]

Az államosításkori manufakturális viszonyok között termelő kis üzemből létrejött Szegedi Vasöntöde fejlesztésére az 1960-as évek közepén került sor. Ekkorra a környéket beépítették, több szomszédos üzemet, így a Csongrád megyei Tatarozó és Építő Vállalat parketta üzemét, egy TÜZÉP telepet, a KÖJÁL fertőtlenítő egységét ki kellett vásárolni. Itt is alkalmatlan helyen kezdtek fejlesztésbe, mert a hely szűkössége mellett helytelenül a zajos, füstgázt és port kibocsátó új üzemrészeket a város akkori legnagyobb kórházának és a kenyérgyárnak a tőszomszédságába telepítették. Az öntöde munkáját 1964-ben még 85%-ban kézi erővel, nehéz fizikai munkával végezték. Az öntöttvasból készült formaszekrényeket emberi erővel emelték, a homokdöngölést is kézi munkával végezték. Sok éven keresztül kézzel lapátol-

[80] Gyáravatás Szegeden = DM, 1966. nov. 6.
[81] MATKÓ ISTVÁN 1968/a.
[82] BAGAMÉRY L.–SZABÓ P. M. 1983. 78.

ták a nyersanyagot a kemencébe, a csilléket emberi erővel mozgatták. A gyáregységgé válást követően felmentették Tóth Istvánt és Bódi Lászlót[83] nevezték ki igazgatónak, aki hosszabb távon vezette a gyárat. Évről évre szaporodtak az épületek, 1966-ban szociális létesítmények és irodaház épült. 1968-ra 50 milliós költséggel nagy átalakítást végeztek, sok munkafolyamatot gépesítettek, és félautomata gépeket szereztek be. A szakaszos bővítések és fejlesztések hatására a gyár területén régi lapos tetős műhelyek, és új vasvázas üvegcsarnokok váltogatták egymást.[84]

A szegedi faipar az 1960-as években fejlődő szakaszát élte. Új üzemegység létesült 1961-ben a falemezgyárban, a nyugatnémet gépekkel felszerelt finomfurnér üzem. A négyméteres késekkel rendelkező, a magyar faiparban addig egyedülálló berendezés hazai és Közép-Afrikából hozott egzotikus fafajtákból napi 9 ezer m² színfurnért gyártott.[85] A falemezgyár évi 50 ezer m³ fát feldolgozó Tisza-parti fűrészüzeme viszont még az évtized második felében is rendkívül elmaradott körülmények között, részben 30 éves gépekkel dolgozott. A telep sáros útjain ló vontatta a csilléket, az anyagmozgatás 80%-át nehéz fizikai munkával végezték. Ilyen körülmények között drágábban állították elő a fűrészárut, mint amennyit fizettek érte, ami megkérdőjelezte a fűrészüzem jövőjét. A város vezetése nem engedélyezte a továbbiakban a villamos vonalakon folytatott áruszállítást.[86]

A ládagyárban új üzemcsarnokot építettek, ahol Magyarországon elsőként négyméteres átmérőjű NDK gyártmányú korongbaltát helyeztek üzembe. Segítségével a korábban szalagfűrésszel, közel 10% fűrészporképződés mellett folytatott ládagyártást megújították.[87] Az évtized végére felismerték, hogy a több mint száz éve alapított és pár éve fejlesztett gyárat a város fejlődése halálra ítélte. Döntöttek a 350 dolgozót foglalkoztató, valamint évente 22-23 ezer m³ gömbfát és 40 ezer m³ fűrészárut feldolgozó üzem Szőregre telepítéséről.[88] 1961-ben a Szegedi Bútorgyárban szintén korszerűsítésbe kezdtek, a nehéz fizikai munkát igyekeztek gépekkel kiváltani.[89] A gyár sikerét jelzi, hogy rábízták az Országos Széchényi Könyvtár Várbeli új részlege berendezéseinek elkészítését.[90] A belvárosban, a Széchenyi tértől néhány száz méterre álló gyár kitelepítésére 1969-ben született döntés.

A döntően rabokat foglalkoztató Alföldi Bútorgyár jelentős beruházások és technológiai fejlesztés eredményeként az 1960-as évekre az állami bútor-

[83] Az Újszegedi Kendergyár munkása, később párttitkára, 1964-től a vasöntöde igazgatója. Volt országgyűlési képviselő és városi tanácstag.

[84] NAGY P.–BEDE N. 1984. 29.

[85] Ma avatják fel a Falemezgyár új részlegét: a finomfurnírgyártó üzemet = DM, 1961. jún. 9.

[86] MATKÓ ISTVÁN 1967.

[87] Elkészült a ládagyári új hasítóüzem = DM, 1961. jan. 3.

[88] GAZDAGH ISTVÁN 1969/a.

[89] Tovább korszerűsítik a Szegedi Bútorgyárat = DM, 1961. júl. 14.

[90] Szegedi bútorok a Széchényi Könyvtárban = DM, 1967. aug. 16.

ipar szintjére emelkedett, és országszerte keresett bútorokat állított elő. Az 1963. évben befejezett rekonstrukció megteremtette a nagyüzemi gyártás alapjait. A megvalósult beruházások eredményeként az egykori manufakturális üzem valódi nagyüzemi bútorgyár lett. Az országban az elsők között tértek át az öntött poliészterlakkos technológiára, és megkezdték a kárpitozott bútorok gyártását.

A hazai gyufagyártás mindinkább Szegedre koncentrálódott. Felszámolták a Kecskeméti Gyufagyárat, gépparkját Szegedre szállították. A gépek egy részét munkába állították, megkezdték velük a családi gyufa gyártását Szegeden, a többi gépet felújítás után eladták Irakba.[91] Az évtized végén 380 fő dolgozott a gyárban, évente 170 millió doboz gyufát gyártottak.[92]

Az évtized egyik legnagyobb ipari beruházása Szegeden a textilművek több mint fél milliárd forintért megvalósított bővítése. 20 ezer m²-es üzemcsarnokot emeltek 1963 és 1966 között, bővült a fonoda, és szövöde épült. Sajátos beruházási döntés született, az új csarnok tetőszerkezetét Angliából vásárolták, a szövöde gépeit pedig Kínából. A bővítés után a gyárban 73 ezer fonóorsó és 1320 szövőgép dolgozott. A szövőgépek műszaki színvonala már a telepítéskor jelentősen elmaradt a nemzetközi színvonaltól. A szövödei gyártmányokat, mivel kikészítő üzem nem létesült, kikészítésre a Pamutnyomóipari Vállalat más üzemeibe szállították kikészítésre.[93] A gyárat Móczán Lajos igazgatta.

A Szegedi Ruhagyárban erőteljes modernizációs törekvések érvényesültek. Régóta húzódott a gyár bővítése. Az új épületben 6 új munkaszalagot helyeztek el beruházási hitelből. Emellett két vidéki ipartelep létesítésével növelték kapacitásukat. 1962-ben az üzem saját műhelyében készített cél- és automata gépek segítségével részben automatizálták a munkaruhagyártás munkafolyamatait,[94] majd 1968-ban az ország ruhagyárai közül elsőként számítógépes szabászatot szerveztek az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság finanszírozásával a szabászati hulladék csökkentésére.[95]

A két szegedi téglagyárban még a háború után húsz évig az égetőkemencék kiszolgálását, a be- és kihordást, valamint a rakodást és az égetést nehéz fizikai munkával, nagy hőségben végezték.[96] Az 1. számú téglagyár 55 millió forintból megvalósított újjáépítése 1969-re fejeződött be, a viszonylag korszerű üzem alagútkemencéjét már a térségben kitermelt földgázzal fűtötték. Mire az új gyár termelésbe lépett, az építőipari nagyválla-

[91] Megkezdték a családi gyufa gyártását Szegeden. Felújított gépeket szállítottak Bagdadba = DM, 1960. márc. 3.

[92] GAZDAGH ISTVÁN 1969/b.

[93] S. M.: Az idén befejeződik a Textilművek bővítése = DM, 1967. jan. 14.

[94] Elkészültek a munkaruhagyártás automatizálásának első gépegységei a Szegedi Ruhagyárban = DM, 1962. jan. 12.

[95] GAZDAGH ISTVÁN 1968.

[96] 18 millió téglával több. Automatizálják a téglagyártást = DM, 1965. szept. 24.

latok áttértek a házgyári elemek használatára, és a termelés egy része eladhatatlan lett.[97]

A növekvő igényekhez mérten szűkössé vált a belvárosi lakóépületek közé települt autójavító vállalat. Az évtized második felében 50 millió forintos beruházással új, 6000 m²-es csarnokkal rendelkező, nagyobb lehetőségeket biztosító javítóbázist építettek az ipari övezetben, és oda helyezték át a vállalatot.

Az 1960-as években új folyamatok kezdődtek a tanácsi irányítású iparban, megindult a fejlődésképtelen helyi ipari cégek minisztériumi vállalatokhoz csatolása. Elsőként az elavult berendezésekkel dolgozó homoktermelő vállalat szűnt meg, mivel a minisztériumi irányítású Folyamszabályozó és Kotró Vállalat olcsóbban kínálta a térségben a homokot, majd átvette a megszűnt tanácsi cég dolgozóit.[98] A működési nehézségekkel küzdő Szegedi Magfeldolgozó Vállalat egyesült az ország legnagyobb festékgyárával, a BUDALAKK-kal. A fővárosi gyár munkaerő hiányában nem tudta termelését bővíteni, Szegeden valójában a munkaerőt vette át, a régi termelési profilt felszámolta.[99] Az egyik legjelentősebb tanácsi cég, a több mint félezer főt foglalkoztató finommechanikai vállalat a város ipari övezetében 5500 m²-es üzemcsarnokot épített, és a belvárosi telephelyeiről kiköltözve elindult a minisztériumi iparba kerülés útján.[100]

A legnagyobb változás a Szegedi Gázművet érintette. A száz fő körüli tanácsi felügyelet alatt álló kőszénalapú gázgyártást folytató gyárból országos nagyvállalat lett. Az 1950-es évek végére Szeged gázellátása kritikus lett, az Újszegeden élők a nyomás csökkenése miatt csak éjjel tudtak főzni, sütni. A helyzet enyhítésére 1960-tól Hajdúszoboszlóról vagonokban szállított földgázt kevertek a városi gázhoz. 1961-től gázbontó üzemeket létesítettek, és propán-bután, gazolin, majd benzin bontásából származó gázt táplálták a vezetékekbe. Az évtized közepén az üllési földgázmezőt vezetéken összekötötték Szegeddel, és áttértek a fölgáz bontására. Megnyílt a gázellátás gyors bővítésének lehetősége, nagyobb ipari fogyasztók tértek át gázfelhasználásra. 1967-ben az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt átvette a városi tanácstól a vállalatot, és az ekkor a három megyés hatáskörrel létesített Délalföldi Gázgyártó és Gázszolgáltató Vállalat központjává tette. Megindult a cég gyorsütemű fejlődése, valamint a szegedi gázelosztó rendszer rekonstrukciója és bővítése.[101]

A város nagy hagyományú kézműipari terméket gyártó seprűgyára az egyetlen gyár Szegeden, amelyik kimondottan csak exportra termelt, és egy

[97] GAZDAGH ISTVÁN 1969/c.
[98] Megszűnik a Homokkitermelő Vállalat = DM, 1961. dec. 8.
[99] MATKÓ ISTVÁN 1968/b.
[100] MATKÓ ISTVÁN 1969/b.
[101] Délalföldi Gázszolgáltató Részvénytársaság. Kézirat.

évtized alatt meghódította a világpiacot. A régi Moszkvai körúti épület apró munkatermei szűknek bizonyultak a növekvő termeléshez. A bővítés tervei már az 1950-es években megszülettek, de csak 1964-ben kezdtek hozzá a 20 millió forintos építkezéshez, majd ezt követően 1966-ban költöztek az új gyárépületbe. Az átszállított régi gépek mellé saját gyártású seprűkötő gépeket helyeztek üzembe, technológiai sorrendbe állították a termelő berendezéseket, a régi üzemre jellemző kezdetleges munkamódszereket kiváltották. Az addig nehéz fizikai munkával végzett anyagmozgatást megszüntették, a gyártáshoz felhasznált cirok kénezésénél elszabaduló egészségre káros gázok elszívásáról az új helyen gondoskodtak.[102]

Az iparosítás során megvalósult fejlesztések, a szervezeti struktúra átrendezése nyomán alaposan megváltozott a szegedi székhelyű vállalatok köre, valamint átrendeződött nagyságsorrendje. Megnőtt a Szegedről irányított de nem a városban termelő ipar mérete, a 14 minisztériumi felügyeletű vállalat közül 9-nek volt nagyobb vidéki gyáregysége, telepe, ugyanakkor jelentős szegedi gyárakat, köztük az újakat máshonnan irányították.[103]

Önálló vállalati lét, a jövőt meghatározó döntési jogok hiánya mellett dolgozott a város egyik legnagyobb gyára, a közel 4 ezer fős textilművek, az új telepítésű gumigyár és kábelgyár, az olajipar, és további 9 száz főnél többet foglalkoztató üzem.[104]

A sokáig késlekedő ipartelepítés következtében naggyá nőttek a város helyi ipari cégei, országos és részben külföldi piacokra termeltek, túlhaladták a tanácsi irányítás kereteit, felkészültségét és fejlesztési lehetőségeit.[105]

A szövetkezeti ipar fejlődésében új elemek jelentek meg. A kisipari szövetkezetek alapításuk idején meghatározott céljaiktól, a kisipari termeléstől, a lakossági szolgáltatásoktól elfordulva a nagyiparral vetélkedve üzemházakat építve gyáripari körülményeket teremtettek. Rugalmasan alkalmazkodva az igényekhez sorozatgyártásra tértek át. A nemzetközi piacokon versenyképes termékeket állítottak elő, és rövid idő alatt megtöbbszörözték exportjukat. 1965 után az addig rendkívül alacsony beruházási kereteket kapott szövetkezeti ipar beruházásai élénkültek, nőtt a létszám, és gyorsult a termelés fejlődése.

Az állam 1968-tól új szövetkezetpolitikai elgondolást érvényesített, az állami vállalatokkal egyenrangúnak tekintette a szövetkezeteket. Szélesedett a szövetkezetek önállósága, a gazdaságirányítás reformja nyomán a szabályzók azonosak lettek az állami vállalatokéval. A kisipari módszerekkel foly-

[102] MATKÓ ISTVÁN 1966. és Megkezdődött a munka az új seprűgyárban = DM, 1966. szept. 6.
[103] A minisztériumi ipar vállalatait létszámnagyság szerint 1967-ben a 7. sz. melléklet 4. sz. táblája tartalmazza.
[104] A nem szegedi székhelyű vállalatok Szegeden működő 100 fő feletti ipartelepeit 1967-ben a 7. sz. melléklet 5. sz. táblája tartalmazza.
[105] A tanácsi ipar vállalatait létszámnagyság szerint 1967-ben a 7. sz. melléklet 6. sz. táblája tartalmazza.

tatható és egyben kevesebb nyereséget nyújtó tevékenységek mindinkább háttérbe szorultak.[106]

4. AZ INTENZÍV IPARFEJLESZTÉS IDŐSZAKA ÉS A TERVGAZDASÁGI RENDSZER ÖSSZEOMLÁSA

Az iparfejlődés megelőző korszakát a viszonylagos munkaerőbőség jellemezte, a termelés növelésének fő forrását a létszámbővítés adta. Az iparban foglalkoztatottak száma folyamatosan növekedett, de a kevesebb keresetet biztosító, rossz munkakörülményeket és nehéz fizikai munkát kínáló vállalatok már munkaerőhiánnyal küzdöttek.

A szabad munkaerőforrások kimerülésével az ipar extenzív fejlődési szakasza lezárult, és az intenzív szakaszra való áttérés vette kezdetét. Az ipari foglalkoztatottság növekedése megállt, a létszám stagnált, majd csökkenni kezdett. A fejlesztő vállalatok létszámigényüket csak más cégek terhére tudták kielégíteni, ezért megélénkült az ipari alágazatok közötti létszámmozgás. A gyarapodó üzemek mellett a tercier ágazatok is munkaerőt vontak el a több műszakos, alacsony keresetet biztosító alágazatoktól, miközben lényegében leállt a munkaerőnek mezőgazdaságból az iparba áramlása. Mindezek következtében az új gyárakat nem Szegedre telepítették, a meglevők rekonstrukciója, fejlesztése, gépesítése került előtérbe. A létszámhiány miatt felgyorsult a technikai fejlődés, a modernizáció és a munkafolyamatok gépesítése.

A korszakváltás, az áttérés az intenzív iparfejlesztésre alapvetően nem az erre irányuló vállalati törekvéseknek vagy központi programoknak, hanem az ipar által megszerezhető, illetve megtartható munkaerő csökkenésének tulajdonítható. A gyárak eddig a racionálisan szervezett termelés igényénél nagyobb létszámot alkalmaztak. Sok területen, különösen a szállítás, az anyagmozgatás, valamint a gépjavítás és a karbantartás terén alacsony fokú volt a munka gépesítettsége.

Az extenzív korszak lezárultával Szegeden jelentősebb új ipartelepítésre nem került sor. Az ipari beruházások a meglevő ipari objektumok továbbfejlesztését, illetve rekonstrukcióját szolgálták. Az ipari beruházások döntő része egyetlen szakágazatba, a kőolaj-, és földgázkitermelésbe összpontosult. Egy lakosra számítva az országos átlag feletti ipari beruházás valósult meg, ebből azonban jórészt nem gyárak, gépek születtek, hanem olaj- és gázkutak, vezetékek, amelyeket a szénhidrogénmező kimerülése után leírnak.

A város térségét nem érintették a korszak kiemelt fejlesztési programjai, mint a közúti járműgyártás, az olefin és az alumínium program, valamint

[106] A kisipari szövetkezeteket létszámnagyság szerint 1967-ben a 7. sz. melléklet 7. sz. táblája tartalmazza.

a számítógépgyártás, és nem részesült e terület az ipart előre mozdító központi területfejlesztési, fővárosi ipar-kitelepítési, stb. alapokból.

Szeged iparában a foglalkoztatottak száma 1970 és 1990 között több mint 8 ezer fővel csökkent, miközben a beruházások hatására az állóeszközök állománya sohasem tapasztalt mértékben növekedett, a munka gépesítettségét jelző villamosenergia felhasználás pedig a háromszorosára emelkedett. Ebben a két évtizedben érdemi modernizáció valósult meg Szeged iparában. Korábban elérhetetlen nyugat-európai gépek jelentek meg a város gyáraiban, gépesítéssel váltották ki a kézzel végzett nehéz fizikai munka többségét, ugrásszerűen nőtt a termelékenység és a műszaki színvonal. Az ipar állóeszköz-állománya — folyóáron — közel megtízszereződött. A munkafolyamatok gépesítettségének erőteljes növekedését mutatja, hogy az egy munkásra jutó villamosenergia felhasználás az 1970 évi szintről 20 év alatt közel a négyszeresére emelkedett.

Az intenzív iparfejlődés szakaszát a korábbiaknál konszolidáltabb viszonyok jellemezték. A vállalatok irányításában a kiöregedő régi káderekét döntően mérnökök és kisebb arányban közgazdászok váltották fel. Megnyílt az út az iparilag fejlett országok technikájának, műszaki kultúrájának megismerése és átvétele felé. A szegedi gyárak eljutottak a nyugat-európai ipari vásárokra, piaci kapcsolatokat építettek technikailag felettük álló cégekkel, beszállítóként, vagy bérmunka konstrukcióban megismerték a nyugati piac követelményeit. Kapcsolatot létesítettek tudományos kutatóintézetekkel, egyetemekkel. Mindez a gazdasági berendezkedés adott korlátai mellett nagy ugrást jelentett a korábbi időszakok nagyra törő, de elhibázott iparpolitikáján alapuló, állandó zavarokkal és azok elhárításával küzdő folyamataihoz mérten. Ugyanakkor továbbra sem tudták kezelni, hogy a gazdaság termékszerkezete elavult, és a munkaerő képzettsége alacsony maradt. Sajátos vonása a korszaknak, hogy az egyes üzemek jól gazdálkodtak, miközben a makrogazdasági mutatók folyamatosan romlottak. A legnemesebb vállalati és egyéni erőfeszítések feleslegessé és értelmetlenné váltak, mert gyakran nem megfelelő irányú tevékenységet szolgáltak.

A fontosabb ipari adatok alakulása, 1970–1990[107]

Megnevezés	1970	1980	1990	1990 év 1970 %-ában
Foglalkoztatottak száma	35 371	30 931	26 879	76
Munkások száma	25 257	23 266	19 373	77
Állóeszköz állomány,[108] millió Ft	4 415	15 476	41 309	9,4-szeres
Villamosenergia felhasználás, millió kW	116	270	342	295

[107] CSM. STATISZTIKA 1970., 1980., 1990.

[108] Mindenkori árakon.

Az ipari termelés alakulása városi szinten adatok hiányában nem mérhető. A rendelkezésre álló adatok közül leginkább a villamosenergia felhasználás mutat kapcsolatot a termelés dinamikájával, és nagy előnye, hogy az árak változása sem befolyásolja. Az ipar villamosenergia felhasználása és ennek nyomán a termelés az elmúlt évtizedekben 1988-ig folyamatosan és erőteljesen emelkedett, 1989-ben stagnált, majd 1990-ben csökkenni kezdett.

Érdekes kérdés, hogy Szeged lakossága hogyan „élte meg" a város iparosítását. Lett munkahely, igaz nagyrészt nehéz fizikai munka, de egyértelműen az iparfejlesztés oldotta meg a foglalkoztatási gondokat. A változásoknak jól látható jelei a nagy építkezések és új gyárcsarnokok lettek. Mindezt a helyi sajtó erős kommunikációja, folyamatos sikerjelentései, „termelési" cikkei kísérték. Majd minden cég élüzem lett, ezrével osztották a kitüntetéseket, az elismerő okleveleket. Sokféle termelési mozgalmat szerveztek a dolgozóknak, amelyekben „illett" részt venni. Sokáig nem léteztek bajba jutott cégek. Az üzemek jelentős szerepet töltöttek be a szociális ellátásban, a nagyobb gyárak óvodát és bölcsődét tartottak fenn, üzemi színjátszás, könyvtárak szolgálták a művelődést (l. a vonatkozó fejezetet). Szervezték a dolgozók üdültetését, jutott pénz sok mindenre. A dolgozók sikerként élték meg mindezt, nem észlelték az elmaradottságot, a fejlesztési döntések hibáit.

Az intenzív iparfejlesztés időszakát a korábbiaknál kevesebb szervezeti változás jellemezte, azok egy része az ipar és más nemzetgazdasági ágak közötti adminisztratív jellegű átsorolásnak tekinthető. Az élelmiszeripari nyersanyagokat felvásárló szervezeteket például az iparvállalatokhoz csatolták, vagy újabb tanácsi felügyelet alatt álló vállalatokat adtak át a nagyobb fejlesztési lehetőségekkel rendelkező minisztériumi irányítású cégeknek. Ugyanakkor jelen voltak centralizációs és decentralizációs lépések.[109]

Miközben a szegedi iparvállalatokat számos szervezeti változás érintette, a szervezeti hovatartozástól függetlenül a Szegeden települt ipar körében

[109] KLONKAI LÁSZLÓ 1987. 270. *1970-ben* a MÁV Gépjavító Vállalatot, amely Szegeden jelentősebb telephelyet működtetett, az iparból átsorolták a közlekedésbe; A Szegedi Falemezgyárat és a budapesti székhelyű Ládaipari Vállalat szegedi ipartelepét összevonták a mezőgazdaságba tartozó Erdőgazdasági Vállalattal, és ezzel kikerültek az iparból; *1971-ben* az országos nagyvállalatok sorába tartozó, 1963-ban kialakított Rostkikészítő Vállalatot decentralizálták, a cég szegedi székhellyel tovább üzemelő részének profilját leszűkítették a kendertermeltetésre és kikészítésre. A len feldolgozását végző telepek leváltak. A következő évben a Rostkikészítő Vállalatot a Kenderfonó és Szövőipari Vállalathoz csatolták; *1973-ban* öt szomszédos községet egyesítettek a Szegeddel, az ott létesült ipartelepek szegediek lettek. Közülük nagyságrendjét, jelentőségét tekintve kiemelkedtek a kőolajfeltárást és kitermelést végző vállalatok ipartelepei; *1975-ben* a Pincegazdasági Vállalatba beolvadt az 1964-ben egyesített Csongrád megyei Szikvízkészítő Vállalat; *1976-ban* a tanácsi irányítású Talajerőgazdálkodási Vállalatot az iparból átsorolták a mezőgazdaságba. Ugyanebben az évben a tanácsi irányítású Szegedi Fémfeldolgozó és Finommechanikai Vállalatot átadták gyáregységként a székesfehérvári IKARUS vállalatnak, a kábelgyár pedig átvette a Hódmezővásárhelyi Gépjavító és Gépgyártó Vállalat kisteleki ipartelepét; *1978-ban* az addig tanácsi irányítású Szegedi Nyomda minisztériumi irányítás alá került; *1980-ban* a Tisza Bútoripari Vállalat gyáregységeként dolgozó szegedi bútorgyárat átvette egy szegedi bútoripari szövetkezet.

a városban üzemelő ipari telephelyek szintjén jóval kisebb léptékű változások következtek be. A munkaerő telepnagyság szerinti létszám-koncentrációja 1965 és 1980 között mindössze annyit változott, hogy létrejött három 501-1000 főt foglalkoztató ipartelep.

Az 1980-as években a gazdasági nehézségek megoldását a decentralizációban, a nagyvállalatok felbontásától, a trösztök megszüntetésétől és ennek nyomán a kis és középüzemi szféra létrehozásától várták az iparirányítás illetékesei. A korábban nagyvállalati szervezetbe vont szegedi gyáregységek zöme visszanyerte vállalati önállóságát, így az évtized végén már önálló vállalatként üzemelt a Szegedi Vas- és Fémöntöde, a kéziszerszámgyár, az autójavító vállalat, a Budalakk Titán Festékgyártó Kft., az Újszegedi Szövőipari Vállalat, a Szegedi Kender- és Műanyagfeldolgozó, a Mary Cipőgyár és a Pannónia Szeged Szőrmeipari Rt. Kikerült a tröszti irányítás alól a malomipari és a tejipari vállalat, a konzervgyár, a paprikafeldolgozó és a szalámigyár. A korszak indokolatlanul sok szervezeti változása azt mutatta, hogy nem az iparfejlődés mozgatta a szerezeti struktúrát, inkább azzal kívánták az iparfejlődést befolyásolni, ami nem vált be. Sok év távlatából úgy ítélhető, nálunk „szerettek" átszervezni, szervezetet módosítani. A felső szervek azt érzékelték, hogy „cselekszenek", intézték a káder kérdéseket, újra osztották a pozíciókat, és mindezektől megoldást reméltek. Az átszervezés után pedig évekig lehetett várni az eredményeket, miközben összehasonlíthatatlanok lettek az adatok. Ugyanakkor felmérhetetlenül sokba kerültek az országnak a központok kialakítása, a központi épületek létesítése, berendezése, vezetési, információs rendszerének átalakítása és a költözések.

Gyors ütemben fejlődött a város másik új gyára, a gumigyár. 1970 után a korábban felépült csarnok öt hajója mellé további négyet alakítottak ki a heveder- és a mélyfúró-tömlő gyártás bővítésére. Módosították a gyártmányösszetételt, megszüntették több gazdaságtalan termék, így a gumipadló és a víztömlő gyártását, továbbá új termékeket vezettek be, közülük a magasnyomású hidraulika tömlő bizonyult a legjelentősebbnek.

Az új termékek bevezetésével szűkös lett a gyárépület, viszont a termelés extenzív bővítésének a gumigyárban is gátat szabott a munkaerő hiánya, ezért Makón létesítettek telepet. Kezdetben az egyszerűbb gyártmányokat telepítették Makóra. A szegedi gyár elsősorban nehézműszaki termékeket termelt. Fejlesztései elsősorban a tengeri olajkutatáshoz és olajtermeléshez kapcsolódtak, kiemelkedő gyártmányuk volt az acélbetétes hidraulika tömlő.[110]

1970-ben felszámoltak egy alumínium öntödét Székesfehérváron, amelynek meghatározó berendezéseit a Szegedi Vasöntöde vette át. Megindult az alumínium öntvények gyártása Szegeden. Ennek hatására újabb épületekkel bővült az üzem. 1973-ban NSZK exportra csatornaöntvények gyár-

[110] BAGAMÉRY L.–SZABÓ P. 1983. 87.

tását kezdték meg. A változó, növekvő feladatok következtében többször átrendezték, átépítették a gyártó egységeket,

Újabb korszerűsítés kezdődött 1977-ben, Foromat gépsort telepítettek. 1972-ben modern NSZK gyártmányú automata héjformázó gépet helyeztek üzembe, melynek segítségével a vasút részére féktuskókat és dugattyúgyűrűket gyártottak. Öntvényeket szállítottak az AUTOVILL részére, a győri RÁBA és a Csepel Autógyár megrendelésére.

1976-ban kezdődött a nehézfém, a bronz és réz öntvények gyártása. A megye gyárai, a HÓDGÉP, a mérleggyár, a FŰTŐBER, a szegedi textilművek, a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat, valamint a DÉLÉP öntvényigényét innen elégítették ki, mert elvállalták az apróbb munkákat is. 1983-ban anyagvizsgáló laboratóriumot építettek.[111]

1984-ig az olvasztókemencékből 600°C-os nehéz koromszemcsékkel terhes füstgáz áramlott a levegőbe, állandóan veszélyeztetve a szomszédos kórház és a kenyérgyár tisztaságát és a város levegőjét. Német pernyeelválasztó filtert szereltek fel ekkor 10 millió forintért. Az öntöde ezzel sem lett környezetbarát üzem, nem kellett volna itt fejleszteni és ennyit rákölteni. Az ekkor évi 40 ezer tonna anyagot felhasználó üzem nem rendelkezett iparvágánnyal, és azt a későbbiekben sem lehetett kiépíteni.

Az Alföldi Bútorgyárban 1972-ben befejeződő újabb rekonstrukció főleg a termelőterület növelését szolgálta, az 1980-as évek elején kezdődött nagyarányú gépi rekonstrukció viszont az akkor ismert legkorszerűbb lapmegmunkáló gépekkel látta el a céget. A foglalkoztatott elítéltek száma az 1958. évi 340 főről 1989-re 1273 főre emelkedett, a termelés értéke ez idő alatt megtízszereződött.[112]

A kezdetben vattakabátot, munkaruhát, köpenyt, orkánt varró ruhagyárban 1970-ben már 3300-an dolgoztak. A gyár egyre nagyobb megrendeléseket kapott. Visszafejlesztették a kevésbé igényes munka- és védőruházat gyártását, és növelték több felsőruházati termék előállítását. A hazai konfekcióiparban elsőként megkezdték a hőrögzítéses eljárással készülő férfiöltönyök tömeges gyártását.[113] Az 1980-as évekre tehető a ruhagyár fénykora. Az évtized utolsó éveiben a gyár árbevétele elérte az évi 1-1,5 milliárd forintot. A szegedi központban szabászat és varroda működött, Szentesen és Bácsalmáson önálló gyárakat tartottak fenn, és a munkaerőhiány miatt falusi telephelyeket létesítettek, 14 helyen termelt kooperációs üzemük az országban, amelyekben 20-30 asszony a cég legegyszerűbben elkészíthető termékeit állította össze, elsősorban a munkaruházatot. Az igényesebb termékeket, így a nyugati piacra varrt öltönyöket, tolldzsekiket, a fegyveres testületek igényeire az egyenruhákat Szegeden gyártották. A nyugatra szánt férfiruházat, valamint a fegyveres testületeknek varrt egyenruhák bérmunka-konstrukcióban készültek. Jelentős megtakarítást jelentett, hogy a gyártást nem kellett finanszírozni, nem a gyár vásárolta az alapanyagot és a kellékeket. Az alacsony bérek miatt elindult az elvándorlás a szakmából, 1989-ben még 2600 dolgozójuk volt, öt év múlva csak 600.[114]

A szövetkezeti szektor az évek során átalakult, komoly termelési kapacitásokat építettek ki, üzemházakat építettek, beruháztak, számos szövetkezet több területen az állami ipar konkurensévé vált. Jobban, a nagyiparnál rugalmasabban igazodtak a mindinkább piacosodó viszonyokhoz. Az állami vállalatoktól eltérő, nagyobb kezdeményezést engedő szabályzók mellett dolgoztak.

Már nem a tervteljesítés bűvöletében éltek, a szövetkezetek küldöttgyűlésén olyan kérdéseket feszegettek, hogy míg a magyar marhabőr ára 18 dollár/ m², addig Angliában 13 dollárért lehetett megvenni a nyersanyagot és még mutatósabbnak is bizonyult. Felismerték, hogy a nemzetközi színvonallal csak a bérmunka konstrukció segítségével lehetett lépést tartani, mert anyagot és technológiai segítséget kaptak.[115] A szövetkezetek már nem voltak az állami szervek kiszolgáltatottjai, az Órás Szövetkezet 1986-ban emelni kívánta szolgáltatásai díját, amit a városi tanács, mint illetékes árhatóság elutasított. Erre a szövetkezet megszüntette az órás szolgáltatást, az üzleteket eladta a benne dolgozó órásoknak, akik kisiparosként folytatták a munkát.[116]

A kisipari szövetkezetek[117] létszámnagyság szerint, 1985

Szövetkezet	Foglalkoztatottak száma, fő	Termelési érték, millió Ft
Tápéi Háziipari	1391	153
Csongrád megyei Fodrász	478	34
Szegedi Bútoripari	406	150
Szegedi Ruházati	397	182
Szegedi Vas- és Fémipari	352	196
Szegedi Háziipari	322	42
Szegedi Bőrdíszműipari	300	112
Szinkron Vegyesipari	280	81
NÍVÓ Faipari	226	59
Szegedi Szűcs Szabó	223	129
Szegedi Tömegcikk	181	117

[111] NAGY P.–BEDŐ N. 1984. 76.

[112] OLÁH MIKLÓS 2001. 183.

[113] Hőrögzítéssel készülnek az öltönyök a ruhagyárban = DM, 1970. jan. 1.

[114] KATKÓNÉ BAGI ÉVA 2007. 88.

[115] Farkas Imre az Április 4. Cipőipari Szövetkezet elnökének hozzászólása a szövetkezetek 1985. ápr. 29-i küldöttgyűlésén. A küldöttgyűlés jkv-e.

[116] Lengyel István a Szegedi Órás-Ékszerész Kisszövetkezet elnökének hozzászólása a szövetkezetek 1986. dec. 1-i küldöttgyűlésén. A küldöttgyűlés jkv-e.

[117] Száz fő feletti szövetkezetek. A szövetkezetek 1986. ápr. 14-i közgyűlésének beszámolója. A küldöttgyűlés jkv-e.

Szövetkezet	Foglalkoztatottak száma, fő	Termelési érték, millió Ft
Április 4. Cipőipari	178	91
MEDIKÉMIA Vegyipari	169	414
UNIVERSAL Vegyipari	165	317
FÉMTEX	128	99

1985-ben 15 száz főnél többet foglalkoztató ipari szövetkezet működött Szegeden, termelésük értéke megközelítette a 2,2 milliárd forintot.

A szövetkezeti iparban az 1980-as években bevezették a kevesebb kötöttséggel járó, a piaci és szabályozási feltételek változásaihoz jobban, eredményesebben igazodó kisszövetkezeti formát. A kisszövetkezetekben jobban nőttek a keresetek a kedvezőbb jövedelemszabályozás következtében. A hagyományos szövetkezetek nagy számban alakultak át kisszövetkezetté, és új kisszövetkezetek is alakultak, 1987-ben 27, 1988-ban 44 kisszövetkezet termelt.

Az 1980-as évek vége felé megjelentek a piacgazdaságra jellemző vállalati formációk, 1990-ben már voltak részvénytársaságok és több mint 80 kft. virágzott Szeged iparában, egyes cégek leányvállalati formában dolgoztak. A nyolcvanas évek végére tehető a hazai privatizáció hőskora. Részvénytársaságok és kft-k születtek több korábbi nagyvállalatból, miközben a legfőbb tulajdonos az állam maradt. Gyakran azok a vállalatok alakítottak kisebb, működőképes egységeikből rt-t vagy kft-t, amelyek jókora adósságot görgettek maguk előtt. A magántőke ebben az időben még nem jutott szerephez. 1990-ben az MDF-vezette kormány az eladási jogokat központosította, megszüntette a vállalati tanácsokat, az összes tulajdonosi jogot a privatizációval megbízott Állami Vagyonügynökséghez rendelte. Minél több vállalatot minél gyorsabban akartak eladni, viszont a tartósan állami tulajdonban maradó cégek az Állami Vagyonkezelő Rt-hez kerültek.[118]

A város iparának 1990. évi szervezeti struktúráján érzékelni lehetett a piacgazdaságra áttérés jeleit. A vizsgált időszak végén, 1990-ben 30 száz fő feletti ipari szervezet termelt szegedi székhellyel, közülük 15 állt minisztériumi irányítás alatt, 3-at a városi tanács felügyelt, 5 a szövetkezeti szektorba tartozott, és volt 3 kft., 2 rt. és 2 leányvállalat.

[118] FEKETE KLÁRA 1999. 7.

A több mint 100 főt foglalkoztató ipari szervezetek és vezetőik, 1990

A gazdálkodó szervezet neve	Vezető, igazgató
Nehézipar	
Délmagyarországi Áramszolgáltató	Kiss András
Szegedi Vas- és Fémöntöde	Habozy László
Szegedi Vas- és Fémipari Szövetkezet	Fányó Antal
Szegedi Tömegcikk Készítő Ipari Szövetkezet	Dobó László
IKARUS Szegedi Leányvállalata	Telihay László
AUTOFER Autójavító és Fémipari Vállalat	Balogh Artúr
Délalföldi Gázszolgáltató	Galambosi István
Florin Vegyipari Szövetkezet	Cselovszki Jánosné
Medikémia Ipari Szövetkezet	Pálmai Antal
Első Beton Kft.	Szabó Ödön
Budalakk Titán Festékgyártó Kft.	Sántha László
Könnyűipar	
Alföldi Bútorgyár	Csóti András
Szegedi Nyomda	Molnár Tibor
Szegedi Fonalfeldolgozó	Marosi László
Újszegedi Szövőipari Vállalat	Széll János
Szegedi Kender- és Műanyagfeldolgozó	Sponner Jenő
Mary Cipőgyár	Karsai László
Szegedi Ruhagyár	Juhász Géza
DÉLTEX Kereskedelmi Vállalat	Lehotai Ferenc
Pannónia Szeged Szőrmeipari Rt.	Pintér László
Szegedi Hangszergyár Leányvállalat	Bárdos Károly
Tápéi Háziipari Szövetkezet	Magyar István
Élelmiszeripar	
Pick Szeged Szalámigyár és Húsüzem	Bihari Vilmos
Tejipari Vállalat	Schopper János
Sámson Szegedi Konzervgyár Kft.	Szikszay Miklós
Szegedi Paprika Élelmiszerfeldolgozó Rt.	Darázs Sándorné
Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat	Tráser Ferenc
Csongrád megyei Sütőipari Vállalat	Bajusz Tamás
Szegedi Sütőipari Vállalat	Borka József
Délalföldi Pincegazdaság	Dudás László

5. JELENTŐS SZEGEDI IPARÁGAK

A KENDERIPAR VIRÁGKORA ÉS HANYATLÁSA[119]

A kenderfeldolgozás a város gazdaságában évszázados múlttal rendelkező, kiemelkedő ipari tevékenység. Hosszú ideig a város vezető iparága, kenderfeldolgozással foglalkoztak a város legnagyobb üzemei, a kender adott munkát Szeged legtöbb ipari munkásának.

A kenderipar a város egyetlen iparága volt, ahol egy tevékenység teljes vertikuma megvalósult a nyersanyag termeltetésétől a végtermékek előállításáig, sőt a felvevőpiac jó részét szintén e térség adta.

A termelési folyamat első lépcsője a rostkikészítés, vagyis a mezőgazdasági üzemekben termelt kenderkóró áztatása, összetörése és a kenderszálak leválasztása a szár anyagát képező pozdorjáról. A rostkikészítő üzemek jó része a 20. század első évtizedében a termőhelyek közelében épült. Szegeden csak az Újszegedi Szövőgyár működtetett áztatót, kendertörőt, és tilolót. A Szegedi Kenderfonógyár három vidéki rostkikészítővel rendelkezett.

Az államosítások során az országban 34 rostüzemet államosítottak. Irányításukra budapesti székellyel Rostkikészítő és Termeltető Nemzeti Vállalatot szerveztek, amelyet rövidesen 3 cégre bontottak. Közülük a legnagyobbat, a Délmagyarországi Rostkikészítő Nemzeti Vállalatot[120] szegedi székhellyel hozták létre. Irányítása alá 12 üzem tartozott, köztük az államosításokat követő nagyarányú átszervezések során a szegedi kenderfeldolgozó üzemektől leválasztott rostüzemek.

Az 1950-ben alapított új vállalat öt megyében irányította a kenderrost kikészítést, 1951-től emellett a kender termeltetését is. Szegeden azonban a vállalati központ mellett egyetlen üzem termelt. A vállalat elavult, elhanyagolt állapotú berendezésekkel rendelkező rostkikészítő telepekből alakult. A fonó és szövőipartól a termelőeszközök tekintetében 50-100 évvel maradtak el. Az áztatást földbe vájt gödrökben, a termelést döntően kézi munkával végezték, a legelemibb szociális feltételek biztosítása nélkül.

A szegedi vállalati központ egy megszűnt kisebb szövöde két munkatermében kezdte meg működését 38 fővel. Dolgozói korábban nem a kenderiparban dolgoztak, és a fővárosi elődvállalattól rendezetlen adminisztrációt vettek át. A vállalat első igazgatójának Tokaji Jánost nevezték ki, akit 1951-től Béres Sándor követett az igazgatói székben.

A szegedi vállalati központ irányításával jelentős beruházásokkal fejlesztették a vidéki üzemeket, gépesítették a rostipart és javították a dolgozók

[119] Kenderipar cím alatt a kender-, len- és jutafeldolgozás történetét tárgyaljuk, részben a SZILÁGYI G.–KÁPOSZTÁS I. 1976.; REIGL ENDRE 1988. és TÚRY JÓZSEF 1960.; FEKETE KLÁRA 1999. művek alapján.

[120] A cég nevét a későbbiekben Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalatra változtatták.

munkakörülményeit. A kisebb üzemeket megszüntették. Idővel új eljárásokat alkalmaztak, bevezették az alagútáztatást és gépesítették az áztatási munkát. A vállalat másfél ezer főt foglalkoztatva Dél-Magyarország legnagyobb vállalatai sorába emelkedett. Az 1950-es évek végén elindították a rosttermékek exportját, és az addig fűtésre használt pozdorjából megkezdték a bútorlemezek gyártását az 1958-ban Újszegeden épült és külföldi gépekkel felszerelt pozdorjalemez üzemben.

A rostkikészítő vállalat szervezve a mezőgazdasági hátteret gyors ütemben növelte termelését, és biztosította a kenderipar nyersanyagellátását. Termékeit, a kenderszálat és a kenderkócot a Szegedi Kenderfonógyár, az Újszegedi Kender-Lenszövő Vállalat valamint a Szegedi Jutaárugyár dolgozták fel.

Az államosításkor a Szegedi Kenderfonógyár központi gyárában 838-an dolgoztak, emellett Budapesten egy kisebb üzem, a Dél-Alföldön három rostkikészítő telep tartozott hozzá. Az államosítást követő profilrendezés során a szegedi gyáron kívüli telepeket más cégekhez csatolták. A korábbi szövő-fonógyárból fonógyár lett. A szövöde és a varroda Újszegedre került, míg az ottani vizes fonót ide telepítették a fonodai dolgozókkal együtt. A Szegedi Kenderfonógyár a hazai kenderipar és egyben Szeged legnagyobb üzeme lett. 1951-ben tovább növelték a gyárat, hozzá csatolva a 200 fős Szegedi Kötél- és Hálógyárat.[121] 1954-ben megkezdte a különböző hálófélék készítését. Itt termelt az ország egyetlen mechanikai hálókötő üzeme, amely a legkülönbözőbb halász és sporthálókat állította elő. 1959-ben újabb bővítés történt, ide telepítették a Budapesti Lenfonógyár kötélfonó részlegét és gépparkját. A termelés és a létszám folyamatosan emelkedett. A kendertermékeket külföldön is keresték, 1958-ban a termelés 10%-át exportálták összesen 15 országba, a többségét a Szovjetunióba, de került afrikai és dél-amerikai vevőjük is.

A kendergyárban dolgozók rossz munkakörülmények, zaj- és porártalom mellett igen nehéz fizikai munkát végeztek, a vizes fonóban ezt még magas páratartalom és hőmérséklet nehezítette. A rossz munkafeltételek ellenére a dolgozók keveset kerestek, előfordult olyan év, hogy a munkások egyharmada kilépett. A kártoló üzemben például 1959-ben a munkások 88%-a cserélődött.

Az 1960-as évek az átszervezés jegyében kezdődtek. A hazai ipar irányításának zavarait 1963-ban felsőbb utasításra végrehajtott vállalati összevonásokkal, „nagyvállalatok" kialakításával próbálták orvosolni. A magyarországi len- és kenderipar 13 vállalatából három országos „nagyvállalatot" szerveztek, közülük kettőt szegedi székhellyel. Ezzel a kenderipar bázisa Szegeden összpontosult. A rostkikészítő vállalat az egész országra kiterjedő-

[121] Az államosítás előtt Varga Mihály-féle üzem.

en végezte a kender termeltetését, áztatását, tilolását és feldolgozásra való előkészítését.

A Gazdasági Bizottság a kenderipari nagyvállalat létrehozásakor a termelési profilban közelálló, egymást kiegészítő vállalatokat vont össze. A Kenderfonó és Szövőipari Vállalat a három szegedi gyárból, a Szegedi Kenderfonógyárból, az Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalatból, a Szegedi Jutaárugyárból, valamint a Pécsi Kenderfonógyárból alakult. Az új nagyvállalat 6000 főt foglalkoztatott, vezérigazgatója Tóth László lett. Az átszervezést profilrendezés követte, gyártási területeket, hozzá kapcsolódó gépparkot és munkaerőt is telepítettek át a gyárak között.

Az újszegedi gyár más utat járt be a nagyvállalati egyesítésig. Az államosítás utáni profiltisztítás elvitte a fonodai gépeket és munkásokat a Szegedi Kenderfonógyárba, egy fonoda berendezései a Bajai Posztógyárhoz kerültek. A rostkikészítő telepeiket már korábban leválasztották. A varrodai részleg önálló vállalattá alakult, a cég 80-90 fős budapesti apparátusát felszámolták. Újszegeden csak a cérnázó, előkészítő, szövő és kikészítő üzemek maradtak. 1949-ben új vezető, Bossányi György került a vállalat élére, amely a Magyar Kender-, Len- és Jutaipari Rt. helyébe az Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalat nevet vette fel.

A termelés 1949-ben elérte az utolsó békeévi szintet. 1950-tól megkezdődött a gépi berendezések korszerűsítése: a keskeny szövőgépeket széles, nehéztextíliák gyártására alkalmas szövőgépekre cserélték. A régi gépeket a gyári ezermesterek gondozták, sőt azok teljesítményét növelték. Nagy sikerként élték meg, hogy a nemzetközi színvonaltól jócskán elmaradó gépek termelékenységét növelték, gyorsabbra állítva a fordulatszámot, növelve az egy dolgozó által kezelt gépek számát. A gyári beszámolók szerint állandóan korszerűsítették a gyártástechnológiát, miközben egyre jobban elmaradtak a nemzetközi színvonaltól. A többi gyárhoz hasonlóan a mennyiségi mutatók bűvöletében éltek, és a „tervteljesítésnek" rendeltek alá mindent.

A termelés összetételében az ipari és a mezőgazdasági felhasználók igényei kerültek előtérbe, a megváltozott gépparkkal a korábban lakossági igényekre termelt könnyebb szövetekről áttértek a nehezebb, durvább áruk gyártására. A gyár termékei széles körben szolgáltak ipari igényeket, azokat főként a gumi-, a jármű-, a bánya-, a kőolaj-, a cipő-, a cukor-, a vegyi- és gyógyszeripar vásárolta. A műszaki szövetek egy részét azért kezdték gyártani, hogy az akkori gazdaságpolitika elvárására importot váltsanak ki vele, ami többnyire az eredeti „nyugati" gyártónál kedvezőtlenebb szinten valósult meg. Egyre jelentősebb és sikeresebb lett a ponyvatermelés, melynek jelentős hányadát exportálták, főként a Szovjetunióba. A választék bővítésére megkezdték a ponyvák lángmentesítését.

Az 1950-es évek végén felújították a cérnázó üzem gépparkját, 36 szövőgépet átalakítottak automatává és új gépeket tudtak beszerezni.

A gyár sikerességét jelzi, hogy a nagyvállalati összevonáskor a megalakult Kenderfonó és Szövőipari Vállalat központi gyára lett, és a vállalati központ vezetőinek többségét innen választották.

A nagyvállalati szervezetben a kenderipar műszaki megújulása felgyorsult, jelentős beruházások indultak. Megkezdődött a Szegedi Kenderfonó régóta halasztott fejlesztése. A gyár többségében elavult gépekkel és mostoha körülmények között üzemelt, csak durvább, vastagabb fonalak gyártására alkalmas gépparkkal. Ezért nagyberuházás indult. A rekonstrukció 1965-ben fejeződött be. A termelés növekedett, a külpiacokon mind több kenderterméket tudtak eladni, a fejlett ipari országok sora vásárolta a gyár termékeit.

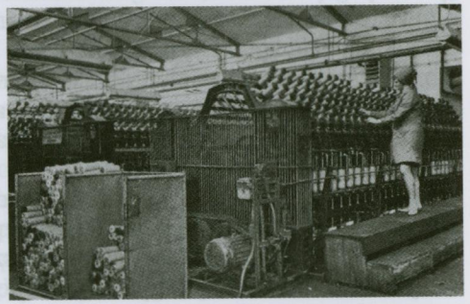

135. A Szegedi Kenderfonógyár cérnázó üzeme, 1966

Az 1960-as években a kendertermékek piaci pozíciója megváltozott, a műszálak újabb és újabb felhasználási területeket hódítottak el a természetes textilnyersanyagoktól. A gyár vezetői úgy ítélték, hogy a kendertermékeket olcsóbbá, jobbá, és versenyképesebbé kell tenni, egyidejűleg a műanyag alapú gyártás irányában is tettek lépéseket. Fóliaszalag előállító gépsort vásároltak és 1966-ban elkezdték a szintetikus fonalak gyártását.

A termelés mennyisége és a gyár létszáma 1968 után csökkenni kezdett. Az alacsony bérek, a nehéz munka miatt 1970-ben 940 dolgozó lépett ki, mind kevesebben vállalták a bejárást vidékről. Nem bizonyult sikeresnek a cég fejlesztési politikája, az alacsony kereslet miatt nem tudták kihasználni a finom kendertermékeket gyártó új, korszerű gépeket, miközben a régi elavult gépeken gyártott klasszikus durva zsineg, zsinór, kötél termékek iránt élénk volt a kereslet.

1972-ben megszüntették a legegészségtelenebb körülmények között működő 100 éves múltú vizes fonót, 1973-ban újabb átszervezéssel tovább növelték a kenderipar szervezeti koncentrációját, a rostkikészítő vállalat beolvadt a Kenderfonó és Szövőipari Vállalatba. Az összevonás feloldva a két nagyvállalat közötti gazdasági érdekellentétet, teljes vertikumot hozott létre a kenderiparban. A több mint 8 ezer fős szervezet 360 féle műszaki szövetet gyártott az ország 2 ezer üzeme részére, emellett a termelésének 40%-át exportálta a világ 50 országába.

A rostkikészítő vállalattal átvett évi 8 ezer m^3 bútorlapot termelő újszegedi bútorlap üzemet 1976-ban környezetvédelmi okokból meg kellett szüntetni.

Az 1970-es években a világpiacon a kenderipart érintő változások következtek be. A műszálak árszintje olyan mértékben csökkent, hogy a kenderhez mérten olcsóbb lett, emellett feldolgozása kevésbé eszköz és munkaigényes, továbbá nem köt le mezőgazdasági területet. Ennek hatására a nyugat-európai országokban, közöttük a kender hazájának tekintett Olaszországban megszűnt vagy minimálisra csökkent a kendertermelés és feldolgozás.

A hazai kenderfonóipar aránylag későn, 1966-tól kezdett mesterséges szálas anyagokat felhasználni helyettesítőként és komponensként. Az iparág nyersanyag felhasználásában 1972-ben 10%-ot képviseltek a műanyagok. A Kenderfonó és Szövőipari Vállalat beruházás-politikájában szintén előtérbe került a műanyagfeldolgozáson alapuló technológiák alkalmazása, de nem irányozták elő a kenderfeldolgozás háttérbe szorítását.

Síkfóliagyártó gépsorokat vásároltak 1973-ban és 1974-ben, majd a Raschel fóliazsák gyártó gépek vásárlása után új profilként megkezdődött a szintetikus zsákgyártás.

Ha a gyár nem is követte az európai termelők magatartását a kenderfeldolgozás kérdésében, törekedtek nem kenderalapú új gyártmányok bevezetésére. Újabb gépvásárlásokkal és lízingszerződésekkel 1976 és 1980 között befejezték a Raschel zsákgyártás[122] fejlesztését, az évtized végén már 916 tonna műanyag zsákot termeltek, ebből 770 tonnát tőkés piacon értékesítettek. A Szegedi Gumigyár számára szintetikus betétszövet gyártása kezdődött. A hagyományos kenderipartól idegen területeken is próbálkoztak, 1976-ban megkezdték az indigó festett farmerszövetek gyártását, amelyhez az alapanyag Olaszországból érkezett. Az évtized végére több mint 400 ezer m^2 indigó festett farmerszövet készült az üzemben. 1984-től engedélyezték a cégnek a Wrangler márkanév használatát. A következő évben a gyártás elérte a másfél millió m^2-t. Másik felfutó termékük a szovjet exportra konfekcionált takaróponyva, amelyből 1980-ban már 1 millió 200 ezer m^2 gyártottak.

A kenderipart is elérte a munkaerő elvándorlás, a létszámhiány. Az alacsony bérért végzendő nehéz fizikai munka, a rossz munkakörülmények nem vonzották a munkavállalókat. Mind a két nagy gyárban fogyott a létszám. A kenderfonóban 1968 és 1974 között 900 fővel csökkent a munkások száma, a szövőüzemben 1965 és 1980 között közel 550 fővel. Ezért élő munkát megtakarító fejlesztéseket végeztek, modern munkaszervezési eljárásokat vezettek be. Emellett az újszegedi gyár vidéki háziipari szövetkezetekkel kezdett dolgoztatni kihelyezett szövőgépeken. Ugyanitt a csökkenő létszám miatt egy emberre több gép kezelését bízták, például a szövőgépeknél 7-8 helyett 11-12 gépet kellett kezelni egy munkásnak, a cérnázóban 3 gépoldal helyett 4-et kellett ellátni. A gépek egy részét kitelepítették a nagyvállalat eperjesi telepére. Az 1980-as években nyugati cég szakembereivel átszervezték a zsákgyártó üzem munkáját, eredményeként 60%-kal nőtt a termelékenység

[122] Hurkolt technológián alapuló, műanyagból készült zsák.

és 39%-kal csökkent a hulladék. Ugyancsak a létszámhiány enyhítésére a cérnázó üzemben 50 kubai munkásnő betanítását kezdték meg. A textiliparon belül a Szegedi Textilművek szintén próbálkozott kubai munkásnők foglalkoztatásával.

Az idő eljárt az országos nagyvállalati forma felett. A Kenderfonó és Szövőipari Vállalat 1987 és 1990 között Hungarohemp néven tröszti szervezetet választott, amikor a trösztök sorát szüntették meg az országban. Berta Istvánt, a Szegedi Textilművek akkori igazgatóját nevezik ki a tröszt első emberévé, aki korábban a pártapparátusban dolgozott, a városi pártbizottság titkáraként. Az újra vállalati rangot kapott gyárak önállósodni akartak a tröszttel szemben. 1988-ban APEH vizsgálat kiderítette: nem valós a mérleg, a tröszt 100 millió fölött veszteséges. Berta István korengedménnyel nyugdíjba ment, a teljes gazdasági vezetés távozott a cégtől. 1989-ben megszüntették a trösztöt, és gazdasági társaságokká alakították a cégeket.

A rendszerváltáskor összeomlott a ponyvakivitel, mivel a kormány a rubelexportot felfüggesztette, a farmerpiacot pedig elvitte a Távol-Kelet fél áron. Az egykori hatalmas kenderipari cég széthullott, a kenderfeldolgozás visszaszorult, Szeged iparának reprezentánsából alig maradt valami. A nagymúltú ipar e sorok írásakor végleg megszűnt Szegeden.

A RENDSZERVÁLTÁST SIKERESEN TÚLÉLŐ EGYETLEN HAGYOMÁNYOS IPAR: A SZALÁMIGYÁRTÁS

Az élelmiszeripar a város nagy múltú hagyományos ipara, amely a térségben rendelkezésre álló nyersanyagok feldolgozásán alapul. Számos élelmiszeripari ágazat meghonosodott Szegeden, így a húsipar, a konzervipar, a paprika-feldolgozás, a malomipar a tejipar, a boripar, valamint a helyi igényekre termelő sütőipar, továbbá a gyógy- és szikvízgyártás. Szeged leghíresebb termékeit az élelmiszeripar adta.

A város legnevesebb élelmiszeripari üzeme a Pick Szalámigyár a II. világháború utáni időszakban tett szert világhírnévre. 1947-ben még 60-70 munkással dolgozó kisüzem volt, amely a háborút követően ekkor indította újra a szalámigyártást, addig hentesárut gyártott, zsírt olvasztott, húskonzervet készített. Terméklistájuk 1948-tól hentesáruval és tőkehússal bővült. A munkások létszáma 1949-re megközelítette a 300 főt. A gyakorlatilag kisipari szalámi készítésről áttértek a nagyüzemi gyártásra. A szalámigyártás ez idő tájt még idényszerűen folyt. Tavasszal elküldték az idénymunkásokat. Az egyszerűbb gyártástechnológiájú és belföldi ellátást szolgáló csemegeszalámi készítés beindításával a termelés egyenletesebb lett, és fokozatosan fejlődött. Az 1950-es évek közepére az üzem már több mint 400 dolgozót foglalkoztatott, 1957-ben 112 vagon téliszalámit, 109 vagon csemegeszalá-

mit és 24 vagon gyulai kolbászt készített. Az évi 140 millió forintos termelés egyharmadát exportálták.[123]

A szalámigyár a város iparában egyedülállóan nagy sikert elérve téliszalámi termékével 1958-ban elnyerte a brüsszeli világkiállítás nagydíját. Ezt követően legfőbb feladatnak a termelés mennyiségi növelését, és az emelkedő exportigények kielégítését tekintették. Ugyanebben az évben szervezeti átalakítással sor került a cég jelentős bővítésére. A szalámigyárhoz csatolták a Szegedi Vágóhidat és a Szegedi Hűtőipari Vállalatot. A termelési színvonal megkívánta a hagyományos kézi munka gépesítését és modernebb, korszerűbb gépek beállítását.[124] A gyár rekonstrukciós beruházása 90 millió forintos ráfordítással 1959-ben kezdődött és 1965-ig tartott. Eredményeként nőtt a téliszalámi készítés, és a termelés kétharmada exportra került. A műszaki fejlesztés eredményeként a szalámi alapanyag aprítását új gyorsvágógéppel végezték, a füstölőkben hűtést biztosítottak, kondicionált raktár épült, és korszerűsítették a szalámi érlelést. A felépült új szalámi érlelő torony bővítette a gyártó kapacitást. A rekonstrukció során beszerzett Krämer-Grebe gépsor az összeaprított hús teknőkben történő gyúrásának és érlelésének száz éves hagyományát megszüntetve lényegében forradalmasította a szalámigyártást, kiváltotta az aprított hús érlelése és töltése során végzett hagyományos nehéz fizikai munka nagy részét. Lehetővé tette a vágás után a közvetlen bélbe töltést és bélben történő szalámiérlelést. Kialakították a klimatizált térben végzett szalámiérlelés technológiáját, ezzel csökkentették az „átfutás" idejét. A szalámihús csontozásánál áttértek a hagyományos, késsel végzett szakmunkáról a betanított munkások által is kezelhető gyűrűs csontozókések alkalmazására. A rekonstrukció legnagyobb létesítménye a gyár kapacitását 70%-kal növelő 40 méter magas toronyépület volt, amelynek „Marton-féle" szabadalmon alapuló klímaberendezése az időjárástól függetleníteni tudta a szalámigyártást.[125]

136. A Pick szalámigyár csontozó üzeme, 1970

Növekedett a szalámit vásárló országok száma, emelkedtek az Európán kívüli eladások. A téliszalámi export 1950 és 1968 között közel tizennyolcszorosára növekedett. 1968-ban a szalámigyár történetében először évi 500

[123] MANN M.–SÍPOS P. 1970. 58.
[124] MANN M.–SÍPOS P. 1970. 59.
[125] MANN M.–SÍPOS P. 1970. 92.

38. A Pick Szalámigyár Szabadkai úti telepe (érlelő torony)

39. DÉLÉP (ma APEH) irodaház, 1978

vagon szalámit termelt, és ebből 320 vagont exportált. A következő évben a szalámigyárhoz csatolták a Csongrád megyei Húsipari Vállalatot, valamint a Csongrád megyei Állatforgalmi Vállalatot, és ezzel a Csongrád megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat nevet kapott szalámigyár Magyarország legnagyobb vidéki húsipari vállalata lett. A szalámigyárat 1958-tól több mint tíz évig Várallyai Rezső igazgatta, 1969-ben Piros Lászlót, a vállalat főmérnökét nevezték ki igazgatónak.[126]

A gyár fejlődése az 1970-es években töretlenül folytatódott. Növelték szerepvállalásukat az alapanyag-termelésben, 1971-ben két sertéshizlaldával bővült a cég. A növekvő belföldi keresletnek és a bővülő külföldi igényeknek a gyár egyre kevésbé tudott eleget tenni, így felmerült egy újabb gyártóbázis kialakításának szükségessége. A szalámigyár eredeti belvárosi telephelyét a korábbi fejlesztések során teljesen beépítették, ezért más helyen, a város szélén, a korábbi vágóhíd területén kezdték meg az új szalámigyár építését 1972-ben. A több mint egymilliárd forintos beruházás évi 256 ezerrel több sertés vágását tette lehetővé, és 550 vagon szalámival továbbá 220 vagon húskészítménnyel bővítette a gyártókapacitást. A beruházás első szakaszában a húsfeldolgozó építése 1973-ra, a sertésvágó és zsírolvasztó üzem 1974-re fejeződött be. Ezekkel párhuzamosan elkészült a laboratórium, és felépült a cég központjának helyet adó irodaház. A következő évben üzembe helyezték az egész építkezés leglátványosabb egységét, a város legmagasabb ipari létesítményét, a 63 méter magas szalámi-érlelő tornyot. 1976-ban befejeződött a beruházás, a vállalat szalámigyártó kapacitása évi ezer vagonra, sertésvágása pedig félmillió darab fölé emelkedett.[127]

A gyártókapacitás bővülése eredményeként 1977-től 10 ezer tonna fölé emelkedett a szalámi termelés, évi 570 ezer darabra a sertés- és 26 ezerre a szarvasmarhavágás. A szalámitermelés többsége, évi 7 ezer tonna exportra került. A vállalat termelési értéke 1977-ben meghaladta a 3 milliárd forintot, ami közel 200 millió forintos mérleg szerinti eredményt hozott.[128]

A szalámitermelés alakulása, 1952–1990

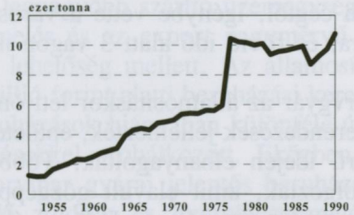

[126] Piros László eredeti foglalkozása hentes, 1954 és 1956 között Magyarország belügyminisztere volt.

[127] PICK SZEGED 1869–1999. 16.

[128] PICK SZEGED 1869–1999. 18.

A régi gyárban 1981-ben nagyobb rekonstrukciót kezdtek, melynek során modern hús-fagyasztó berendezéseket és új szalámi-érlelőket helyeztek üzembe. Néhány évvel az üzembe helyezést követően 1984-ben az új gyárban félmilliárd forintos beruházás indult, melynek során a nyugati megrendelők higiéniai kívánalmainak kielégítése érdekében lecserélték a sertéstisztító technológiai vonalat, továbbá új marhavágó sort és bélfeldolgozó üzemet építettek.

1987-ben megszüntették a hazai húsipart irányító trösztöt, és a gyár visszanyerte vállalati önállóságát. A szalámigyár Szeged élelmiszeriparának legsikeresebb vállalataként nagy utat tett meg a lényegében kisipari szalámigyártástól a legkorszerűbb gyártósorokon évszázados recept szerint folytatott tömegtermelésig. A Pick szalámi mint a város emblematikus terméke ismert lett számos országban, köztük a legigényesebb külföldi piacokon.

TÖMEGTERMELÉS EGY MANUFAKTÚRÁBAN, A KONZERVGYÁR

A térség zöldség és gyümölcstermelése megfelelő hátteret jelentett a konzervgyártás kialakulásához. A Szegedi Konzervgyár a háború előtti években Weiss Manfréd érdekeltségként létrejött kis telephelyből fejlődött ki.

A tulajdonos Weiss Manfréd Művek — mint említettük — 1947 elején bérbe adta szegedi gyárát az egyik szegedi lekvárfőző és savanyító-üzem tulajdonosának, Patzauer Dezsőnek. A bérlő igen leleményesen és eredményesen szervezte a munkát, minden feltételt megteremtett a termelés folyamatossá tételéhez. A gyár az üzemelés tekintetében lényegesen jobban állt a szegedi vállalatok többségénél, ahol a termelés vontatottan folyt. Konzervált paradicsomot, pritamint[129] és szárított hagymát sőt még nyúlpástétomot is exportáltak Nyugat-Európába. A nyúl-exportot a gyár bérlőjének kiváló üzleti érzéke tette lehetővé. 1947 telén a vadászok olyan tömegű nyulat ejtettek, melyet a hazai piacon nem tudtak értékesíteni. A bérlő felismerve a lehetőséget olcsón felvásárolta a vadat, szerzett finom darálót a Pick Szalámigyártól, dobozokat a Weissman cégtől, igénybe vette a városi hűtőházat a gyorsan romló nyulak tárolására, és rövid idő alatt 3 vagon nyúlpástétomot adott el Svájcba.[130]

A Szegedi Konzervgyár az államosításkor lett önálló vállalat. A gyárat elavult, korszerűtlen berendezések jellemezték, épületeinek, berendezéseinek karbantartását a háború idején elhanyagolták. Többnyire saját előállítású villamos energiával dolgoztak, amit elavult gőzgéppel hajtott generátorok termeltek. A konzervgyártást és a kapcsolódó tevékenységet, valamint az anyagmozgatást döntően kézi munkával végezték. Az üvegek mosása ugyan-

[129] Paradicsompaprika készítmény.

[130] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 59.

csak kézzel, nagy kádakban történt. Az üvegek és dobozok lezárását még a háború alatt beszerzett kézi zárógépekkel végezték. Át kellett térniük az üveges árúk túlnyomás alatti sterilezésére, aminek következtében az első időkben a megtöltött üvegek 30–40%-a eltört. Az üvegszilánkok esetenként belekerültek az áruba. Nem volt ritka a tömeges mikrobiológiai romlás, főként a zöldborsónál és a készételeknél. Jellemző a dobozolás színvonalára, hogy 1949-ben Angliából úgy rendeltek 10 vagon paradicsomsűrítményt, hogy a dobozokat az általuk szállított ónozott lemezből kellett készíteni.[131]

Az államosítást követően Farkas János munkásigazgatót nevezték ki a gyár élére, aki kellő hozzáértés hiányában egyre kevesebbet foglalkozott a vállalat ügyeivel, ugyanakkor mind gyakoribbak lettek a gyáron belül az esténkénti mulatozások külső funkcionáriusok részvételével. 1948 végén már az Állami Ellenőrzési Központ vizsgálta a helyzetet, amit követően előzetes letartóztatásba helyezték a vállalat több vezetőjét, a munkásigazgató pedig külföldre menekült. Ezután Molnár Lászlót a Nagykőrösi Konzervgyár munkásigazgatóját nevezték ki új vezetőnek, és az egész ottani irányító személyzetet áthozták Szegedre. A szakember ellátottság, különösen a középvezetés szintjén hiányos volt. A termelésirányítók felszínes ismeretekkel rendelkeztek a technológiai követelményeket illetően, a termelést pedig alkalmi betanított munkások végezték.[132]

A város legnagyobb létszámú élelmiszeripari üzemének, a konzervgyárnak a története jól példázza, hogy a kezdeti rossz, rövidlátó döntések, az előrelátás hiánya, a kényszermegoldások elfogadása idővel a fejlődés gátjai lettek, és hosszabb távon drágának bizonyultak. Az eredetileg nem konzervgyárnak épült kisüzemet hatalmas gyárrá fejlesztették a téglagyári bányagödrök közé szorított területen. A folyamatosan épülő termelő csarnokokat nem technológiai sorrendben helyezték el, hanem mindig oda, ahol éppen helyet találtak. A gyártelep állandó átépítés alatt állt, nem rendelkezett nagyságrendjének megfelelő raktárakkal, út- és közműrendszerrel, valamint szociális létesítményekkel.[133]

1949-ben a gyárhoz csatolták a makói hagymaszárító üzemet, ezzel a gyár az ország akkor legnagyobb szárító üzemegységévé lépett elő. A felügyeleti szervek a termelés és az export nagymérvű fejlesztését irányozták elő, kevés beruházási lehetőség mellett. Az államosítást követő évében jelentéktelen, évi egy millió forint alatti beruházási keretet biztosított a minisztérium. A vállalat beruházások hiányában különféle újításokkal, saját erőből megoldható ésszerűsítésekkel próbálkozott. Eközben az 1950-es évek első felében a hazai konzervipar gyárai jelentős beruházásokhoz jutottak, de a Dél-Alföld kiemelkedő zöldség és gyümölcstermelési lehetőségei mellett

[131] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 74.

[132] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 90.

[133] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 101.

ebből a szegedi gyár nem részesült. Az üzem technológiai és higiéniai szempontból elavult, épületbővítés és új gépek beszerzése nélkül a kapacitást nem lehetett növelni.[134]

Gyakori igazgatóváltás után 1957-ben Ábrahám Antalnét nevezték ki igazgatónak. A gyár bővítéséhez 1958-ban elkezdték feltölteni a téglagyári tavakat, majd elindult a fejlesztés. Jelentősebb gépberuházás valósult meg: 1959-ben az országban elsőként termelésbe állt a napi 15 vagon paradicsom feldolgozására képes Láng-féle automata vezérlésű paradicsom vonal. A termelés az üveges áruk felé tolódott el, új üvegmosó épült NDK-gyártmányú géppel. 1959-ben megvásárolták a jelentős hűtőtérrel rendelkező, de eléggé elhasználódott állapotban lévő Ilona utcai Hűtőházat.[135]

A korszakra jellemző önellátásra történő berendezkedés jegyében 1959-ben ládaüzemet létesítettek, és a korábban az Újszegedi Ládagyárból vásárolt évi 15-20 ezer ládát a konzervgyárban állították elő. Emellett kádárműhelyt üzemeltettek évi több ezer hordó előállítására. A többi szegedi gyár ugyancsak hasonló elveket követett, nagy javító és esetenként gépgyártó egységeket hoztak létre, számottevő építőipari kapacitással házilagosan építkeztek, és a szállítmányozást többnyire saját járművekkel bonyolították más gazdasági szervezetekkel folytatott kooperáció helyett.

Nyomasztó raktárhiány mellet dolgozott a gyár, és a fejlesztések sem tudtak lépést tartani a termelés igényeivel. Az 1961-ben épült háromszintes 510 vagonos készáru raktárt kizárólag kézi tárolásra tervezték. A nagy költséggel felépített raktárban az alacsony belső szintek miatt lehetetlen volt a gazdaságos raklapos tárolás, az emelővillás targoncák használata. A termelés további növekedése miatt 1963-tól a gyár udvarán kezdték tárolni a készárut, 1965-re már több mint 1000 vagont, és ez a gyakorlat évtizedekig fennmaradt. A raktárhiány enyhítésére Szegeden 70 pincét béreltek. A szükségtároló pincékbe a rakodók a hátukon vitték az árut. A gyáron belüli rakodást szintén kézi erővel végezték, nehéz fizikai munkával. Mindez több száz munkást kötött le feleslegesen. A helyzetet jellemzi,

137. Az elkészült konzerv raktározása, 1978

[134] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 132.
[135] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 138.

hogy a termelés súlyának több mint 14-szerese volt a gyárban végzett anyagmozgatás.[136]

A cég egyik fő termékét, a zöldborsót 1960-ig kézzel fejtették a gyár területén. 1961-ben két NDK-gyártmányú borsócséplőgépet telepítettek a beszállító mezőgazdasági termelő üzemekbe. A konzervipari tröszt 1963-ban megszűntette profiltisztítás indokával a szárított termékek gyártását, és a makói telepet a Szegedi Paprikafeldolgozóhoz csatolta. A makói helyett új telepet vásároltak, a Szegedi Szalámigyár elhanyagolt, üresen álló hódmezővásárhelyi vágóhídját, amely csak gyártás-előkészítési munkák végzésére volt alkalmas. A Makón végzett konzervipari termelést visszatelepítették a szegedi üzembe.

A gazdaság fejlődésével — mint említettük — az 1960-as évek elején megszűnt a munkanélküliség Szegeden. A konzervgyár a szezonális időszakban már létszámhiányt tapasztalt a szerződéses dolgozók körében. Kezdetben a honvédség segítségével és nyári szünidős diákokkal pótolták a hiányt.

A gyár idővel hátrányos helyzetbe került a munkaerőpiacon. Az iparágra jellemző kedvezőtlen munkakörülmények, a vizes, gőzös, változó hőmérsékletű munkahelyeken három műszakban végzett alacsony kereseteket biztosító nehéz fizikai munka nem vonzotta a munkaerőt. A 60-as évek első felében a létszám 70%-át segédmunkások tették ki. A térségben fejlesztett és telepített gyárak munkaerőt vontak el a konzervgyártól, amit az a falvakban végzett munkaerő-toborzással és Szegeden kívüli telephelyek létesítésével, egyes munkafolyamatok kihelyezésével próbált ellensúlyozni. 1965-ben már 300 dolgozót szállítottak naponta bérelt autóbuszokkal a gyárba, és négy előkészítő telepen folyt a munka a községekben 600 fővel. A munkaerőhiány miatt lazult a munkafegyelem, sok volt az igazolatlan hiányzás, akit pedig figyelmeztettek, otthagyta a vállalatot.[137]

Az 1960-as évek második felében a vállalat további jelentős termelésbővítést tervezett, amihez 45 milliós építési beruházást kapott. Gyümölcsüzemet építettek 700 m²-es üzemcsarnokkal, melyet a meglevő, vegyes műszaki állapotú gépekkel szereltek fel. A gyümölcsfeldolgozás az 1965. évi 3600 tonnáról 1970-re 11 200 tonnára emelkedett. A szatymazi őszibarack telepítések ezekben az években fordultak termőre, korlátlan felvásárlási lehetőséget teremtve. Öt év alatt 200 tonnáról 4000 tonnára növelték az őszibarack feldolgozást. A gyümölcsfeldolgozás, a felezés, hámozás, magozás sok élőmunkát igényelt, amit csak vidéki előfeldolgozó telepeken tudtak megvalósítani.[138]

A Szegedi Konzervgyár 1968-ra az ország harmadik legnagyobb mennyiséget és értéket termelő konzervgyára lett Az összes értékesítés 1970-ben

[136] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 157.
[137] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 201.
[138] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 214.

elérte a 48 ezer tonnát, ezzel Nagykőrös után a második helyre került az országban, megelőzve a fővárosi és a kecskeméti üzemeket.[139]

A sikeres éveket követően 1970 után romlottak a vállalat pozíciói. 1971-ben felépült az új irodaház, ám utána csökkentek a beruházási lehetőségek. A gyár dolgozóinak átlagkeresete Szegeden a legalacsonyabbak közé tartozott. Emelkedett a fluktuáció, egyre többen távoztak jobban fizető vállalatokhoz. Egyes években több mint ezer fő lépett ki a konzervgyárból. A helyi lakosok száma folyamatosan csökkent, növelték a bejárók számát, és mind több külső telepet hoztak létre a megyében. 1974-ben 27 községben szerveztek telephelyet.

A gyár igazgatóját, Ábrahám Antalnét 1974-ben Budapestre helyezték a konzervipari tröszt vezérigazgatójának, utóda az igazgatói székben Darázs Sándorné korábbi üzemvezető lett. A vállalatot 1980-tól Rósa László, a korábbi főmérnök vezette. Az ő igazgatósága alatt nyolc évig tartó, másfél milliárd forint értékű rekonstrukció valósult meg. Eredményeként a szegedi gyár műszaki színvonala meghaladta a közép-európai szintet. A nyolcvanas évek második felében három év alatt a konzervgyár nyugati exportja 2 millió dollárról 10 millió dollárra nőtt. Ugyanakkor a Szovjetunió egyre kevesebb konzervet rendelt, majd 1990-ben a kormány leállította a rubelelszámolású exportot. Hatalmas készletek halmozódtak fel, a kellő forgótőkével nem rendelkező gyár jelentős hitelek felvételére kényszerült egyre növekvő kamatok mellett. A konzervgyár nyeresége az 1987. évi 200 millió forintról két év alatt lenullázódott, az 1990-es évet pedig 400 millió forint veszteséggel zárták. A gyár egyrészt elvesztette mezőgazdasági nagyüzemi nyersanyagbázisát másrészt legnagyobb piacát, és nem tudott alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez.[140]

LASSAN, DE BIZTOSAN ŐRÖLNEK: A VÁROS MALMAI

A szegedi malomipar a háború utáni időszakban alapvetően a helyi sütőipari igények kielégítésére termelt. Számos kisebb malom mellett a legnagyobbak a Tisza malom, a Szegedi Gőzmalom Rt., Peregi Mihály Gőzmalma, valamint a Faludi Testvérek Hengermalma voltak. A Tisza malom 1947 júliusában kezdte meg az őrlést, hogy kielégítse Szeged 72 pékiparosának lisztigényét, és biztosítsa a városban a közellátást. A malomipart 1949 és 1950 között államosították igen régi, elavult gépparkkal. A munkavégzést rossz munkakörülmények, por és zajártalom, továbbá sok nehéz fizikai munka jellemezte. A megújulás, a fejlesztés évekig váratott magára. Először 1954-ben a város legnagyobb malmában, a Tisza malomban végeztek nagy-

[139] BÁTYI ZOLTÁN 1983. 252.
[140] FEKETE KLÁRA 1999. 11.

javításokat. A munkafolyamatokat az egész malomiparban 1955 végére gépesítették. A malmok irányítását a Csongrád megyei Malomipari Egyesülés vette át.[141]

Az 1960-as években megkezdődött a malomipar korszerűsítése. A Tisza malomban új, korszerű hazai gyártású gépeket állítottak üzembe, a száz éves óriás gépeket őrlőhengerekre cserélték.[142] A fejlesztés eredményeként hengerszékeivel, pneumatikus szállítóberendezésével ez lett az ország legkorszerűbb malma. Az őrlő kapacitás napi 60 tonnára növekedett.

A malomipar irányítását is többször átszervezték. A malomipari egyesülést rövid idő után megszüntették, és 1957-ben hódmezővásárhelyi székhellyel megalapították a Csongrád megyei Malomipari Vállalatot. A két legnagyobb szegedi malom, a Tisza malom és a Szegedi Gőzmalom tartozott hozzá. A gőzmalmot modernizálták, hengerszékeket szereltek be, míg a korábbi gépeket régebbi malmokban szerelték fel. Mindkét malomban három műszakban őröltek, és napi 110 tonna gabonát feldolgozva Szeged mellett a környező községek lakosságát is ellátták. Néhány év múlva újabb árszervezés következett, ismét Szegedre helyezték a vállalat központját, és hozzá csatolták a gabonafelvásárlással foglalkozó terményforgalmi vállalatot. A cég új neve Csongrád megyei Malomipari és Terményforgalmi Vállalat, igazgatója Csörgei Sándor lett.[143]

A térség gabonatárolási nehézségeinek megoldására az 1960-as évek első felében egy 1500 tonnás gépesített gabonatároló raktárt építettek Szegeden. A cég az állattartás igényeire új profillal bővítette termelését, az erőtakarmány gyártást a volt Rózsa malomban indították el 1962-ben.[144]

A lakosság fogyasztási szokásainak változása következtében a lisztfogyasztás stagnált, majd csökkent, az őrlési kapacitást nem kellett bővíteni. A lisztermelés kétharmada a megyei igényeket szolgálta, a többi az ország más térségeiben került felhasználásra. Az 1970-es évek elejére Szeged régi malmai közül már csak a Tisza malom üzemelt elavult körülmények között. A vállalat több évtizedes hadakozást folytatott a főhatósággal új malom építéséért. Műszaki állapota a 80-as évek derekára annyira kritikussá vált, hogy új malom építése mellett döntöttek a 60-as években létesített gabonasilók szomszédságában. Az építkezés 1989 tavaszán kezdődött, és 1992-ben fejeződött be.[145]

A vállalat mezőgazdasági termeltetési részlegének meghatározó szerepe volt az 1970-es évek második felétől a kiemelkedő sütőipari adottságokkal rendelkező, valamint az egészséges táplálkozás és a korszerű étrend kialakí-

[141] BÁTYAI JENŐ 1991. 93.
[142] Korszerűsítik Szeged legnagyobb malmát = DM, 1961. jan. 6.
[143] BÁTYAI JENŐ 1991. 96.
[144] Szegeden megkezdte a termelést az új takarmánykeverő üzem = DM, 1962. júl. 3.
[145] BÁTYAI JENŐ 1991. 96.

tásában fontos durumbúza[146] magyarországi termeltetésének megszervezésében és elterjesztésében.

CSAK A HÍRE MARADT: A SZEGEDI PAPRIKAFELDOLGOZÁS

A szegedi paprika a város országosan, sőt a határokon túl is nagy hírnévvel rendelkező terméke. A térségben termett fűszerpaprikát hosszú ideig kisipari módszerekkel, sok-sok kézi munkával, hagyományosan dolgozták fel. A felfűzött paprikát természetes úton füzérekben szárították, kézzel hasították, kierezték majd paprikamalmokban megőrölték.

Az államosítások után, 1949-ben jelentős beruházásokba kezdtek a paprikafeldolgozó iparban. Ennek során központi paprikafeldolgozó üzemet építettek 48 kőpáros új malommal. A gyártás erős idényszerűséget mutatott, szezonban 1200-an is dolgoztak a gyárban.[147] A paprika-feldolgozás néhány hónapig tartott, utána álltak a gépek, és elküldték az idénymunkásokat. Az idényszerűség csökkentése érdekében a paprika természetes szárítása helyett mesterséges szárítást vezettek be. 1956-ban napi 20 tonna kapacitású szárító üzemet építettek, mely a paprika-feldolgozás befejeződését követően a nyári hónapokban kamillát, almát és zöldségféléket szárított.[148]

A paprika-feldolgozást egyre inkább a Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat központi telephelyére koncentrálták. A város különböző pontjain levő régi paprikamalmok helyett új malmot építettek 60 őrlő párral, a sok apró malom közül csak mutatóba maradt néhány. Gépesítették az eléggé munkaigényes anyagmozgatást és a csomagolást. 1958-ban újabb, korszerű gépeket szereztek be, melyekkel új őrlési eljárásra tértek át nagymértékben növelve a termelékenységet.[149] A vállalatot évtizedekig Polák Zoltán igazgatta.

138. A paprikafeldolgozó üzem, új adagoló- és csomagológép a dolgozókkal, 1964

A folyamatos fejlesztések eredményeként a kezdetleges körülményekkel induló üzemből az évek során gyár lett, amely a fél ország fűszerpaprika

[146] A durum vagy kemény szemű búza sütőipari szempontból a legértékesebb gabona, melynek kereslete az átalakuló fogyasztási szerkezet hatására erősen növekszik.

[147] Nagy beruházásokkal bővül a szegedi Paparikafeldolgozó telep = DM, 1950. aug. 16.

[148] BÁTYAI JENŐ 1991. 94.

[149] BÁTYAI JENŐ 1991. 95.

igényének kielégítése mellett jelentős exportot bonyolított le, majd a piaci lehetőségek szűkülése miatt a paprika-feldolgozás mellett egyre jelentősebb konzervipari tevékenységbe kezdett. Jelentős sikereket értek el a levesporok gyártásában, 1967-ben már 220 vagon készült belőle. A hazai piacon akkoriban elterjedt külföldi gyártású Vegeta ételízesítő helyettesítésére megkezdték a Delikát 8 termék kifejlesztését.

A Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat az 1980-as évek elején élte fénykorát, évente 6-8 ezer tonna paprikát őrölt. Monopolhelyzetben volt a piacon a kalocsai gyárral együtt. Mögöttük állt a termelői háttér, a nagyüzemek, a nagy táblák és a háztájik, minden működött. A szegedi paprikát kedvelték külföldön, főleg Németországban. 1988-ban megszűnt a paprikaőrlés monopóliuma, és mások is megjelentek a piacon. Az 1980-as évek végén Darázs Sándorné az igazgató, aki konzervgyári múltja miatt a konzervgyártást erősítette a cégnél.

A szabad verseny körülményei között majdnem tönkrement a szegedi paprikafeldolgozó. A gyár nem rendelkezett megfelelő forgótőkével. A paprikafelvásárlás idején nem fizették ki a termelőket, és az őrölt paprika bevételéből közel egy éves késéssel jutottak a pénzükhöz. Addig alacsony kamatú banki hitelekből tartották fenn az üzemet. Akkoriban az igazgatók a termeléshez értettek, több tízezer tonnás termelésnek meg tudták szervezni az emberi és műszaki hátterét. De a pénz, a kamat világában nem voltak járatosak. Az infláció nyomán emelkedő kamat miatt a cég eladósodott, a külföldi konkurencia olcsóbban termelt, hatalmas eladatlan készletek halmozódtak fel. Az 1990-es években a cég fizetésképtelen lett, és felszámolási eljárás indult ellene.[150]

MINDENNAPI KENYERÜNK: A SÜTŐIPAR

A lakosság napi kenyér és péksütemény ellátását az államosítás előtt kisebb pékségek biztosították Szegeden. 1947-ben a pékségek nem kaptak elegendő lisztet, és ellátási nehézségek keletkeztek. A kenyeret egészen 1952-ig jegyrendszerben árusították. A kenyérhiány miatt kétszer is csökkentették a napi fejadagot. Az előírások szerint a sütödék csak egy kilós kenyeret süthettek. A sütőiparosokat 1949-ben termelési könyv vezetésére kötelezték, és rendszeresen ellenőrizték. Az ellenőrzések nyomán visszaéléseket találtak, letartoztatásokra került sor.[151]

A Szegedi Sütőipari Vállalat jogelődje 1946 végén alakult Szegedi Községi Kenyérgyár néven. A fontos közellátási szerepet betöltő sütödéket több lépcsőben államosították. Nevesebb pékségek voltak a Szűcs sütöde, melyből

[150] FEKETE KLÁRA 1999. 67.

[151] PÉTER LÁSZLÓ 1973. 41.

a vállalat I. számú üzeme alakult, a Wolf, a Szögi, a Kohn és a Gárgyán sütöde. 1949-ben a Szegedi Élelmezési Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezetét két üzemmel, a Tavasz utcaival és a Gyöngy utcaival beolvasztották a vállalatba. A sütőipar kezdetektől a helyi közigazgatás irányítása alá tartozott. 1951-ben államosították a Kardos-féle tésztagyárat, amely időlegesen a Szegedi Sütőipari Vállalathoz került. A Szegedi Sütőipari Vállalat első igazgatója Herczeg Ármin sütőszakmunkás lett, őt 1950-ben Magyar Mátyás váltotta az igazgatói székben.[152]

Az államosított kisüzemi pékségek jó része az 1960-as évekig termelt. A sütés a legnehezebb fizikai erőfeszítésekkel szinte teljesen kézműves módszerekkel folyt. 1952-ben további üzemek kerültek a vállalat kezelésébe, melyek egy részét rövidebb-hosszabb ideig üzemben tartották, más részét azonnal leállították. Ekkor szűnt meg a termelés a Csonka-, Bors-, Vörös-, Lázár-, Fogarasi- és Robicsek-féle pékségekben.[153]

1952-ben nehézségeket észlelt a tanács a kenyérellátásban. A kenyér gyártását még mindig az államosított kisüzemi pékségek végezték. A hétvégeken kevésnek bizonyult a kenyér, mivel a környező községekbe és a fegyveres testületeknek is szállítottak. A lisztellátás és a szállítás szervezetlensége a kenyér minőségében mutatkozott meg. Sok panaszt tettek a kenyérre, mert sziták hiányában nem szitálták a lisztet. Rossz szenet kaptak, a kemencéket nem tudták megfelelő hőfokra felfűteni, a kenyér nem sült ki. A legtöbb panasz a kenyér aljába beégett szemétdarabok miatt keletkezett. A korra jellemző, hogy a városi tanács VB elé került előterjesztés szerint „a sütőipari dolgozók öntudatos munkavállalása egyedül a fedezet arra, hogy a város lakosságának kenyér szükségletét ki tudják elégíteni". A helyzet megoldását abban látták, hogy „Néhány üzemben ugyanazoknak a dolgozóknak második műszakban is kell dolgozni".[154] Azért érzékelték az illetékesek, hogy: „Ez a termelési hajrá a végletekig nem tartható". Végül elkértek, és megkaptak egy a honvédség tulajdonában levő használaton kívüli pékséget, ami legalább a mennyiségi hiányokon segített.[155]

1949 szeptemberében a sütőipari vállalat 32 kemencéje mellett 120 főt foglalkoztatott. Szeged kenyérellátását ebben az időben a helyben árusító pékségek biztosították. Az üzemek összevonása vagy megszüntetése következtében a város egyes részei ellátatlanok maradtak. Ezért a sütőipari vállalat négy kenyérüzletet nyitott. A szervezeti átalakítások a sütőipart sem kerülték el. 1953-ben megalakították a Csongrád megyei Sütőipari Vállalatot, amelyben a szegedi üzem csak telephely lett. Még ugyanebben az évben a megyei vállalatot trösztté alakították, amelyen belül Szeged visszakapta

[152] PÉTER LÁSZLÓ 1973. 111.
[153] PÉTER LÁSZLÓ 1973. 30.
[154] SZVT VB 1952. okt. 30.
[155] SZVT VB 1952. okt. 30.

vállalati önállóságát, és párhuzamosan megalakult szegedi székhellyel a Szeged Környéki Sütőipari Vállalat, amely ebben az időben 20 telephelyet tartott fenn, többnyire még a háború előtti műszaki állapotban, minimális karbantartással, rekonstrukciók végrehajtása nélkül. A 20 egységben mindössze 9 dagasztógép dolgozott. Napi 40-42 tonna kenyeret, és 55-60 ezer péksüteményt termeltek 150 fizikai dolgozó segítségével.[156]

A nagyvárosi igények kielégítése érdekében 1955-ben kezdődött a sütőipar első nagy és korszerű beruházása, a Kenyérgyári úton az 1. számú kenyérgyár építése, de az átadására csak 1959-ben került sor. Fejlődött a sütés technológiája, a kezdetben fával, szénnel fűtött kemencéket átállították olaj, majd gázfűtésűre. A gáztüzelést első ízen 1963-ban alkalmazták. A régi üzemeket korszerűsítették, egyes munkafolyamatokat, a kenyértészta készítést, a gömbölyítést és a kemencébe vetést gépesítettek. A kenyérgyártás, bár jobbára még kézműves eszközökkel végezték, technológiájában mindjobban eltávolodott a házi kenyérsütés folyamatától. A vállalatot 1964-től Külüs Sándor igazgatta.[157]

A Tavasz utcai üzem helyén 1969-ben új kenyérgyár tervezését kezdték meg. A 65 millió forintért épült alagútkemencés új kenyérgyárat 1975-ben avatták.[158] Az új üzemben a technológiai folyamtok jó részét automatizálták, a létrehozott kapacitás Szeged lakossága nagy részének a kenyérellátását biztosítani tudta. A nagyüzemi kenyérgyártás létrehozása hosszabb távra megoldotta a város lakosságának ellátását.

EGY LAKTANYÁBÓL INDULT, ÉS KÁBELGYÁR LETT BELŐLE

A Szegedi Kábelgyár telephelyválasztásában meghatározó szerep jutott a város akkori vezetőinek, akik felajánlották a gyár létesítéséhez a Huszár utcai huszárlaktanya hatalmas épületeit, amelyek egy részét a honvédség és a határőrség még használta. Gazdátlan laktanyaépület, istállók, beázott tetőzet és félig lebontott épületek fogadták a gyártelepítőket. A gyár létesítésére 83 millió forintot irányoztak elő és 1963-as befejezést.[159] Modern technika akkor még szóba sem került, használt, részben felújított gépek telepítésével a foglalkoztatottságot kívánták növelni. A kezdeti időszakban nem vezetékeket gyártottak, hanem az anyavállalat kaposvári gyáregységétől átvett kábeldobokat. Az első műanyag-szigetelő gépek 1960-ban léptek termelésbe, megindult a Bányagyutacs-gyártól átvett PVC szigetelésű robbantóvezeték gyártás. 1961-ben fogtak hozzá a 4000 m²-es csarnok építéséhez, ami tervezési hibák

[156] PÉTER LÁSZLÓ 1973. 57.
[157] PÉTER LÁSZLÓ 1973. 70., 111.
[158] PÉTER LÁSZLÓ 1973. 74.
[159] ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009.; KÁBELGYÁR 1984.

miatt félbeszakadt, és csak áttervezés után 1962 végére került tető alá. 1963-ban szabadultak fel az utolsó, a határőrség és a honvédség által még át nem adott épületek. A Kohó- és Gépipari Minisztérium 1963-as iparátszervezéssel kapcsolatos profilrendezése során Szegedre került a hagyományos textilszövött telefonzsinórok, és több, a katonai hírközlésben használatos vezeték gyártása a hozzájuk tartozó — általában elavult — gépparkkal együtt. Technológiai tervezési hibák miatt 1964-re húzódott a fémmű üzembe helyezése, és az év végére az új csarnokban 11 műanyag-szigetelésű vezetékgyártó gépsor, 4 kábelsodrógép és 3 kábelköpenyező gépsor dolgozott. A gyorsan növekvő gyár létszáma 1964-ben elérte a 700 főt.[160]

1966-ban állt termelésbe az akkori idők élvonalát jelentő angol vezetékgyártó gépsor, mely percenként 600 méter PVC szigetelésű vezetéket gyártott. 1967-ben elkezdődött a termelőcsarnok második, 8000 m²-es ütemének építése, melyet 1969-ben avattak. A termékválaszték folyamatosan bővült, elsősorban erős- és gyengeáramú vezetékekkel és erőátviteli kábelekkel.

A gyár az 1970-es években igen sikeresen fejlődött. A kapacitás folyamatosan bővült, új, magas színvonalat képviselő gépeket helyeztek üzembe, dinamikusan bővült a termelés és a nyugati piacokra irányuló export.

Megkezdődött az árnyékolt híradástechnikai vezetékek gyártása, a teljes magyar gyengeáramú és híradástechnikai vezetékgyártás 80%-át Szegedre tervezték helyezni. A telephely létszáma meghaladta a 1000 főt, a termelés értéke a 650 millió forintot.

Újabb gépek beszerzésével elindult a járművillamossági vezetékek gyártása. Ismét új csarnok építésébe kezdtek, de az több éves csúszással csak 1974 végére készült el. Ezzel a gyártócsarnokok alapterülete a korábbi részekkel együtt 17 ezer m²-re emelkedett. A gyáregység 1974-ben az egész Magyar Kábel Művek termelésének már 30%-át adta. Nagyságát jelzi, hogy egy évi termeléséhez ekkor 5700 tonna rezet, 4600 tonna alumíniumot és 8700 tonna pvc port használt fel.[161]

Az extenzív fejlesztés lehetőségei az 1970-es évek közepére a kábelgyárban megszűntek, a létszám a többi szegedi gyárnál jobb kereset mellett is csökkenni kezdett. Ennek következtében a munkaigényes gyengeáramú- és híradástechnikai vezetékgyártás már nem volt növelhető, annak ellenére, hogy korábban a teljes profilt Szegedre kívánták telepíteni. Ebben a helyzetben 1975-ben megvásárolták a HÓDGÉP kisteleki gyáregységét, és a munkaigényes termékek gyártását Szegedről Kistelekre telepítették. A Kistelekre telepített gyártmányok helyébe Budapestről a bányatelefon-kábelek és vasúti kábelek előállítása került Szegedre, és beindították a telefonkábelek készítését. A kábelgyártást a város hagyományos iparaitól eltérően gyakoribb termékváltás és koncepcióváltás jellemezte.[162]

Az alacsony telefonellátottság és a meglevő telefonkábel-hálózat elavultsága az 1970-es években már az ország gazdasági fejlődésének gátja lett. A megoldás új technikát követelt, és új típusú vezeték tömegtermelését kívánta meg, ami utat nyitott a szegedi kábelgyárnak a technológia és a termékszerkezet megújítására, a kábelgyártás egy területén az élvonalba kerülésre. A gyár 100 millió forintos fejlesztési lehetőséget kapott, és 1977-ben megindult a világszínvonalat képviselő új termék, a töltött terű telefonkábel előállítása. A gyártással megelőzték a teljes szocialista tábort, és alig maradtak el a legfejlettebb országoktól. A termék két évtizeden keresztül meghatározta a Szegedi Kábelgyár történetét, míg a gyengeáramú és híradástechnikai vezetékek gyártását megszüntették. Közben a hazai kábelgyártás rekonstrukciós fejlesztési lehetőséget kapott, amelyből mintegy 600 millió forinttal részesült a szegedi és a kisteleki üzem. Az 1970-es évek végén 200 millió forintot meghaladó beruházásból a legkorszerűbb gépek megvásárlásával koaxiális kábel gyártórendszer létesült, amely elsősorban szovjet exportra termelt. Szegedre telepítették a budapesti Erzsébet-híd tartóköteleit készítő sodrógépek egyikét, amelynek segítségével a tengeralatti kábelekhez hasonló koaxiális kábeleket tudtak gyártani ugyancsak a Szovjetunió számára.[163]

A beruházások nyomán a gyár műszaki színvonala nemzetközi színvonalra emelkedett, amihez jól képzett műszaki gárda párosult. Csak 1977–78-ban 22 mérnököt vettek fel a gyárba, amelyet 1978 és 1989 között Tombácz József igazgatott, majd utána a pesti központ vezérigazgató helyettese lett.

A szegedi kábelgyár nemzetközi sikereit jelzi, hogy 1982-ben nyugati fővállalkozókat, élvonalbeli kábelgyártókat megelőzve kuwaiti szállítási tendert nyertek. Az 1980-as évek elején egy évi 12 ezer tonna kapacitású drótházóművet létesítettek, amelynek segítségével 280 millió forint értékben exportáltak réz távvezetéket Líbiába. A Szegedi Kábelgyár a fejlesztési program befejeztével elsősorban világszínvonalú töltött terű telefonkábel és koaxiális kábel készítésével a kábelgyártás élvonalába került. A géppark a 80-as évek végére eljutott arra a szintre, amelyet Európában mércének tekintettek, és ezt dokumentálták az arra hívatott európai minősítő intézetek. Szegeden egyedülállóan a gyár létszámának 13%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel.[164]

A korábban létrehozott fővárosi központú nagyvállalatok vidéki telephelyei előtt 1985-ben megnyílt az önállósodás lehetősége, amit a kábelgyár kérelmezett. A Magyar Kábel Művek vezetői nem támogatták a Szegedi Kábelgyár elszakadási kísérletét, mivel a cég nyereségének nagyobb részét

[160] ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009.; KÁBELGYÁR 1984.
[161] ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009.
[162] ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009.
[163] ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009.
[164] ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009.

Szeged termelte, kiválása hátrányosan érintette volna a nagyvállalat egészének piaci helyzetét. A város politikai vezetése kezdetben határozottan támogatta a pesti központtól történő elszakadást, majd később nem állt ki az elgondolás mellett. A Magyar Kábel Művek visszavonatta az igazgatóval az önállósodási kérelmet, majd ellenlépésként a telefonkábel-gyártás bővítésének a Szegedi Kábelgyárba tervezett 100 millió forintos géppark bővítését a Budapesti Kábelgyárban valósította meg. Ugyanakkor az 1975-ben Kisteleken létesített üzem levált Szegedtől, és önálló gyár lett. A Szegedre tervezett töltött terű telefonkábel gyártást végül szegedi szakemberek segítségével indították be a Budapesti Kábelgyárban, és ehhez időlegesen leállították, és Pestre szállították a töltőberendezéseket.

IPAR A TANYAVILÁGBAN: OLAJBÁNYÁSZAT A VÁROS HATÁRÁBAN[165]

Szeged körzetében az 1910-es évek óta ismeteresek gázelőfordulások, de szakszerű kutatások az 1960-as évekig nem indultak. A geofizikai — elsősorban szeizmikus — vizsgálatok eredményei 1964-ben vezettek olyan döntéshez, hogy mélyfúrással végzett kutatás induljon a térségben. A Szeged melletti Algyőn[166] 1965-ben kezdték meg az első fúrást. Még mielőtt ez a munka eredményt hozott volna, a Szegeddel egybeépült Tápén[167] a szénhidrogén-kutatási programtól függetlenül az Országos Vízkutató és Fúró Vállalat a Tiszatáj Tsz termálkútját mélyítette, és a kút beindítása 1965. július 7-én kőolajkitöréshez vezetett. Ezt követően az algyői fúrás is eredményesnek bizonyult.

A hazai olajkutatók nagy sérelme, hogy miután sok évtizeddel korábban már feltételezték a térségben a szénhidrogén előfordulást, majd több évi kutatás után behatárolták az algyői mezőt, elindították az első fúrást, az első olajt adó kutat — véletlenül — egy vízkutató cég mélyítette. A feltört olajat a már a helyszínen dolgozó alföldi kőolajfúrási üzem dolgozói fojtották el, majd átvették a kutat mely Tápé-1 néven még a 90-es években is termelt. Az első algyői fúrás ekkor 1517 m-en tartott, de ebből gázkút lett.

A kutatók Magyarország addig ismert legnagyobb szénhidrogén készleteit tároló szerkezetet találták meg 1965-ben. A lezárt kutatások szerint az algyői medencében a kitermelhető kőolaj mennyisége 31 millió tonna, míg a kitermelhető fölgáz mennyisége 85 milliárd m^3.

[165] Az alfejezet a NAGYALFÖLDI KŐOLAJ- ÉS FÖLDGÁZ 1975. és JURATOVICS ALADÁR 1995. című művek alapján készült.

[166] A kőolaj kutatás kezdetekor Algyő Szegeddel szomszédos község volt, később egyesítették Szegeddel.

[167] Tápét Algyővel egyidejűleg egyesítették Szegeddel.

Az algyői kőolaj- és földgázmező szénhidrogénkészlete jelentősen felülmúlta az ország korábbi nagy előfordulásait, Nagylengyelt és Hajdúszoboszlót, világviszonylatban azonban csak a közepes méretű mezők közé sorolható. A feltárás ennek megfelelően nagy erőkkel indult, a szénhidrogén előfordulás minél gyorsabb felkutatása érdekében

A kőolaj és földgáz feltárása, kitermelése és szállítása igen összetett tevékenység, egyes folyamatai külön cégekhez kötődnek. Az olajmezők feltárásában az úttörő munkát mindig az olajfúró cégek végzik, Algyőn ezt a feladatot a Kőolajkutató Vállalat kapta.[168] A kezdeti fúrási-kutatási eredmények alapján a vállalat berendezéseinek és munkásainak nagy részét átcsoportosította az algyői kutatási területre. A fúrási üzemegység 1965-ben települt a Szeged melletti Kiskundorozsmára, ahol 11 megyéből érkezett olajbányászt helyeztek el. Megépült a barakktábor, ahol munkásszállót, műhelyeket, raktárakat és irodákat helyeztek el. A fúrási üzem 1965-1966-ban 400-450 főt foglalkoztatott, 1967-ben már 800 főt. 1967-ben 16 fúró berendezés dolgozott az algyői mezőn. 1965 és 1968 között évi 100 km, 1969-ben 200 km fúrást végeztek. Az első szakaszban a későbbi eredményesebb kitermelés érdekében a feltárás, a mezők behatárolása és a rétegek megismerése volt a cél, nem a kitermelés fokozása.

Az olajmező jelentős része a Tisza és a Maros árterülete, illetőleg beépített helyek: ipartelepek és termelési objektumok alatt fekszik. Ezért nem lehetett a kutakat a földtanilag megfelelő helyre telepíteni, sok fúrást irányított ferdítéssel mélyítettek le. Az első algyői ferdekút mélyítésére 1967-ben került sor, amelyet számos további követett. A legnagyobb „talpi eltérésű" kutat 1971-ben fúrták Szegeden, ennek ferdesége 40 fokos, a talpa 1300 méterrel van távolabb a fúrás felszínétől. A mező legmélyebb kútja Algyőn van 3893 méterrel.

A fúrást végző dolgozók száma 1050 fővel 1970-ben érte el a tetőpontot. A fúrási üzem 1971-ben túl jutott a csúcson, ezt követően csökkentették a berendezések számát és a fúrási teljesítményt. 1972-től az algyői mezőn kívül is végezték fúrásokat. A kapacitások egy részét a már meglevő kutak karbantartása kötötte le. Megnövekedett a kútjavítás szerepe és jelentősége. 1988 végéig összesen 920 kutat mélyítettek le. 1990-ben már mindössze 1 fúróberendezés dolgozott Algyőn.

A kőolaj kitermelése lényegében a feltárással együtt megkezdődött, és a fúrási munkákkal párhuzamosan egyre nagyobb méreteket öltött. Az algyői kőolajtermelés kezdete 1965 augusztusa, ekkor állították termelésbe a kitörést követő kútkiképzés után a Tápé-1 jelű kutat tartálykocsis olajszállítással. 1965 szeptemberében üzembe állították az első ideiglenes gyűjtőállomást. A kitermelést még közvetlenül a szolnoki székhelyű Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat irányította, mely az Alföldön korábban feltárt mező-

[168] Korábbi nevén OKGT Alföldi Kőolajfúrási Üzem.

kön folyó termelést szervezte. A kitermelés méretei és perspektívái alapján 1966-ban a vállalat önálló üzemet hozott létre Szegeden Juratovics Aladár[169] vezetésével.

Már az első évben, 1966-ban 62 ezer tonna olajat és 8 millió m^3 földgázt termeltek az ideiglenes létesítményekkel. Elindultak a finomítóba az első tartálykocsis szerelvények és az olajjal megtöltött tiszai uszályhajók. Megindult a közvetlen gázszolgáltatás Szegedre. Jöttek — volt, akit áthelyeztek — a tapasztalt olajbányászok Dunántúlról, és betanították az olajkutat soha sem látott helyi munkaerőt.

A kezdetleges induló állapotot a dinamikusan növekvő beruházások nyomán gyors fejlődés követte. A szegedi üzem végül 1970-re épült ki teljesen. A 25 fővel induló kitermelő üzemben a foglalkoztatottak száma 1968-ban meghaladta a 900 főt 1971-ben pedig már közel 1600 fő dolgozott itt, köztük 80 diplomás szakember. Ezt követően 1990-ig ezen a szinten maradt a létszám.

Korábban Szegeden és környékén nem éltek olajipari szakképzetséggel rendelkező dolgozók. A személyi feltételek biztosítására ezért egyrészt az ország más térségeiből helyeztek át olajipari szakembereket és szakmunkásokat — ez tette ki a létszám egyötödét —, másrészt az olajipart korábban nem ismerő dolgozókat vettek fel Szeged térségéből.

A fontosabb termelő létesítmények közül 1970-ben elkészült a 23 ezer m^3 olajtároló kapacitással rendelkező főgyűjtő állomás, 1971-ben pedig a kőolaj kísérőgáz üzem. 1971-ben megkezdődött a propán-bután gáz kinyerése. A következő két évben egy-egy szabadgáz előkészítő üzemet helyeztek üzembe. A kőolaj-előkészítő egység 1974-ben, az első gázfeldolgozó egység 1975-ben állt termelésbe.

A nagyberuházáshoz további jelentős fejlesztések kapcsolódtak. A kitermelt kőolajnak a finomító üzembe juttatásához kőolajvezeték épült Szeged és Százhalombatta között. Az algyői mezőt bekapcsolták a főváros gázellátásába, ehhez földgázvezetéket építettek Algyőtől Budapestig. A leválasztott propán-bután gáz közvetlen hasznosítását szolgálta a létrehozott PB palacktöltő üzem. Bővítették az algyői vasútállomást, különleges vasúti járműveket szereztek be, többek között 50 db PB tartálykocsit, továbbá megvalósult a földalatti gáztárolás.

Az algyői mezőben az 1978-ban lezárult nagyberuházást követően újabbak valósultak meg. Az 1990-ig eltelt 12 év alatt összesen még további 11 milliárd Ft-ot fordítottak a mező termelésének és a termelés infrastruktúrájának fejlesztésére.

A kőolajbányászat a feltárásokkal és a nagyberuházás kivitelezésével párhuzamosan gyors ütemben növekedett. A termelés mennyisége az 1966. évi 62 ezer tonnáról 1968-ig több mint fél millió tonnára emelkedett, 1973-ban pedig elérte az egy millió tonnát. Azt követően kisebb eltérésekkel tartósan az egy millió tonna körül ingadozott.

[169] Juratovics Aladár 1990 évi nyugdíjba vonulásáig a Szegedi Üzem vezetője, majd igazgatója volt.

Az olajmező legnagyobb ipari katasztrófája 1968. december 19-én következett be, amikor Algyőn kitört majd kigyulladt a 168. számú kút. Naponta 1000 m^3 olaj és 1 millió m^3 földgáz áramlott ki a kútból, és óriási lánggal égett. Hatalmas kráter keletkezett, amelyben a teljes fúróberendezés elsüllyedt. A hagyományos módszerekkel számos próbálkozás ellenére sem tudták a tüzet eloltani. Végül december 26-án szovjet segítséggel, turbóreaktoros tűzoltó berendezéssel sikerült az oltás, magát a kútkitörést csak 1969. január 17-én fojtották el. A magyar olajbányászat legnagyobb kútkitörésének megfékezésén 300 ember és 50 nagyteljesítményű munkagép dolgozott. A kitörés elhárítása akkori árakon 35-37 millió Ft-ba került, amiből 15-17 kutat lehetett akkoriban fúrni.

A földgáztelepek termelésbe állítása némi késéssel követte a kőolajtermelést, és a felfutás is több időt vett igénybe. A termelés 1965-től 1979-ig folyamatosan emelkedett, és elérte az 500 millió m^3-t. Eztán 400 millió m^3 körül ingadozó teljesítmények következtek, majd 1987-től újból 500 milliós nagyságrendű lett a kitermelés.

A szegedi üzem a magyar olajbányászat fellegvára lett. Az 1990-ig eltelt 25 év alatt az algyői mezőből kitermeltek többek között 23 millió tonna kőolajat, 7 milliárd m^3 földgázt, 3 millió tonna propán-bután gázt, 7 millió tonna gazolint.

A korabeli világpiaci árakat alapul véve ennek az értéke meghaladta a 3,5 milliárd dollárt. A mező felfedezése, termelésbe állítása és művelése az 1990 előtti évtizedekben a magyar gazdaság legjövedelmezőbb vállalakozása volt.

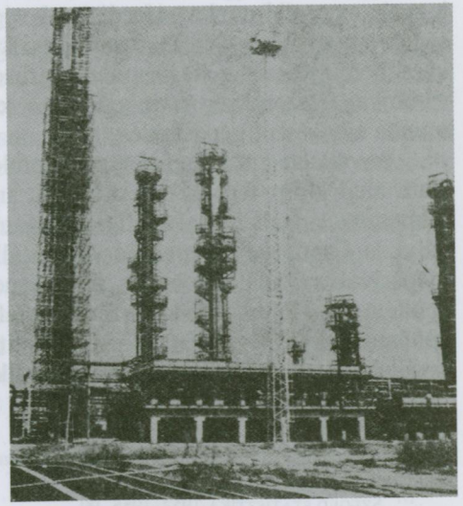

139. Az épülő gázfeldolgozó üzem, 1973

A természeti kincsekben szegény, és jelentősebb nehézipparral nem rendelkező Szeged város és térsége nagy várakozással fogadta az olajbányászat megjelenését, és a gazdaság korábban hiányolt, elmaradt fejlesztését, újabb iparok telepítését remélte a hatalmas szénhidrogén vagyontól. A kitermelhető olajkincs mennyisége azonban kevésnek bizonyult egy finomító telepítéséhez. Korszerű ipari övezet épült ki Szeged határában az olajipar számára, gázüzem létesült a földgáz elsődleges fel-

dolgozására, de további ipartelepítést az olajbányászat nem generált. A kitermelt olajat és földgázt — a helyi fűtési célú felhasználást nem számítva — lényegében nyersanyagként szállítják el a térségből.

A DÉLÉP TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA[170]

Az építőipar háború előtti kisipari jellege a háború utáni első években lényegében nem változott. Alacsony építési igények, jelentéktelen állami lakásépítés jellemezték a korszakot. 1949-ben az államosítást követően kezdte meg munkáját Szegeden a Magasépítő Nemzeti Vállalat, amely az 1947-ben létrejött Szervezett Építőmunkások Szövetkezetéből alakult. Két év után átszervezték az építőipart, és szegedi központtal, kilenc vállalattal megalakították a 65. sz. Építőipari Trösztöt Gyólai István igazgatásával amelyet 1954 végén megszüntettek, szerepét a Csongrád megyei Állami Építőipari Vállalat vette át. Az igazgató nyugdíjba vonulását követően Joós Antalt nevezték ki a vállalat élére.

Az építőipart a kezdetektől erős szervezeti koncentráció jellemezte. 1953-ban az építőipari létszám 86%-át a Csongrád megyei Állami Építőipari Vállalat foglalkoztatta.[171] Sajátos gyűjtője lett a háború előtti társadalmi rend deklasszálódott elemeinek. A segédmunkások között találhattunk meghurcolt tisztviselőket, papokat, volt katonatiszteket és igen nagy arányban faluról érkezett parasztembereket.

Az építőipar szegedi történetét alapvetően a legnagyobb vállalat fejlődése jellemzi. A termelést az 1960-as évek elejéig hagyományos kézműves jelleggel, nagy élőmunka ráfordítással végezték. Ekkor megkezdődött az egységek összevonása és a Dorozsmai úti központi telep kiépítése. Itt alakították ki a betongyárat, a vasbeton előgyártó üzemet és megkezdődött a gépi-, technikai felszereltség növekedése. A korábban kézzel végzett nehéz fizikai munka egy részét gépesítették.[172]

A vállalat gazdasági helyzete romlott, 1963-ban elmaradtak a minisztérium által előírt tervek teljesítésétől, amelynek hatására a következő évben felmentették Joós Antal addigi igazgatót, és helyére kinevezték Sípos Mihályt, a Csongrád megyei Tervező Vállalat igazgatóját. Az új igazgató irányításával a vállalat jelentős fejlődésnek indult, értékes technikai bázisok épültek, és ehhez igazodó szervezési formát alakítottak ki. Bevezették az építési tevékenység terén a sorrend optimum programozást, és megkezdődött a vállalati számítástechnikai rendszer alkalmazása. Meghatározta mind a vállalat életét, mind a szegedi lakásépítést a Szegedi Házgyár 1971. évi termelésbe állítása. Gyors ütemben emelkedtek az építési igények, és nagy ütemben fejlődött a vállalat.

A termelés mennyiségi növekedése együtt járt az építőipar szerkezetének és jellegének megváltozásával, az építőipari munka átalakulásával. Ennek legfőbb jellemzője az építés iparosítása volt. A szegedi házgyár létrehozásával megnyílt a tömeges iparszerű lakásépítés lehetősége. Az automatizált betongyár létrehozásával megváltoztak a szerkezetek előregyártásának feltételei, továbbá a mélyépítő és útépítő munkák jellege. Az előkészítő ipartelepek létrehozása a helyszíni építőmunkát sok tekintetben átalakította szerelő tevékenységgé.[173]

140. A házgyár egyik üzemcsarnoka

Az építőipar az 1970-es években az intenzív fejlődés szakaszába jutott, a foglalkoztatottak száma szinten maradt. Több munkaterületen, így a gépkezelők, a szak- és szerelőipari munkások körében megjelent a szakember hiány. Csökkent a fizikai foglalkozásúak, nőtt a nem fizikaiak hányada. Elsősorban az építés-iparosítás kiterjesztése következtében nagymértékben visszaesett a közvetlenül építési-szerelési munkát végzők aránya. A házgyárra alapozott tömeges panel-építkezés velejárójaként az építőiparon belül az ipari termelés aránya folyamatosan emelkedett.[174] A megyében végzett beruházási munkákból a lakásépítések részesedése az 1970-es évek második felében elérte a 45%-ot.[175]

1974-ben megkezdődött a számítógéppel támogatott termelésirányítási és vállalatirányítási rendszer kialakítása. 1979-től már számítógéppel programozták a házgyárban a panelok gyártását, szállítását és szerelését. A DÉLÉP számítástechnikai bázisa egyedülálló volt a hazai építőiparban.[176]

1975-ben a néhány éve szegedi székhellyel alapított minisztériumi irányítású Alföldi Közmű és Mélyépítő Vállalatot, az ALÉP-et beolvasztották

[170] Az építőipar a nemzetgazdaság ágazati rendszere szerint önálló ágazat, az ipar összesített adatai nem tartalmazzák.

[171] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 90.

[172] 20 ÉV 35.

[173] KOMÓCSIN MIHÁLY 1982. 23.

[174] KÉT KONGRESSZUS KÖZÖTT 1975. 29.

[175] KÉT KONGRESSZUS KÖZÖTT 1975. 28.

[176] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 114.

a DÉLÉP-be. Ezzel a vállalat tevékenysége Békés és Szolnok megyére is kiterjedt. A legnagyobb szegedi építőipari vállalat elindult egy nagyra törő növekedési pályán. Egyes szakterületeken, mint a csúszózsaluzási rendszer és a dugóalapozás már országos piacra törekedtek. Az 1980-as évek elején megalakították a külkereskedelmi irodát, melynek révén Ausztriában, Németországban és Irakban dolgoztak. 1980-ban megvásárolták a Békés megyei tanácsi építőipari vállalatot, 1982-ben létrehozták a budapesti és a békéscsabai leányvállalatot. Ekkorra a vállalat létszáma 7300 főre emelkedett, és a DÉLÉP az ország második legnagyobb építőipari vállalata lett. A megyén túl bekövetkezett terjeszkedést a megyei pártirányítás nem nézte jó szemmel.[177] Miközben a DÉLÉP a megyehatáron, sőt az országhatáron túl terjeszkedett, a megyében végzett építőipari termelésnek közel felét nem helyi székhelyű szervezetek valósították meg. A konjunktúra következtében nem tudták maradéktalanul kielégíteni az igényeket, a vállalatok és szövetkezetek jelentős nagyságrendű építési munkát utasítottak vissza. A kivitelezők válogathattak a megrendelések között, és a nyereségesebb feladatok vállalására törekedtek.[178]

Ezekben az években viszonylag könnyen ment az építőiparnak. A hatalmas lakásépítési láz, a nagy beruházásokra szóló megbízások az építőknek józan tervezhetőséget, folyamatos munkát és nagy fejlődési lehetőséget biztosított. Az 1970-es évtizedet a DÉLÉP aranykoraként jellemezhetjük. A vállalat építette Szeged szinte valamennyi jelentősebb épületét, többek között a megyeházát, az MTA Biológiai Központját, a Somogyi-könyvtár és Levéltár épületét, a Posta-palotát, a Deák Ferenc Gimnáziumot, a Tarjánvárosi víztornyot, az Égő Arany-házat, a SZOTE Biológiai Kutató Intézetét, a Forrás Szállót, a Taurus Gumigyárat és Szeged hatalmas lakótelepeit. Elvégezték a Szegedi Nemzeti Színház felújítását, és felépítették saját maguknak Szeged legnagyobb vállalati irodaházát. Az ország más térségeiben szintén vállaltak nagyobb beruházásokat, például résztvettek a Paksi Atomerőmű építésében. A csúszó-zsalus technológia alkalmazásában országos hatáskört szereztek. A DÉLÉP termelése évi 3,5 milliárd forintra emelkedett, lakásépítési gyártó és szerelő kapacitásuk elérte az évi 3000 lakást. Felkészültségük és gépparkjuk alapján vállalták panelból szállodák, kollégiumok, bölcsődék, óvodák, iskolák, kereskedelmi és kulturális tevékenységnek helyt adó épületek, sportlétesítmények építését, mindezekhez tartozó út és közműhálózat, fűtőművek, vasbeton szerkezetek, gabonasilók, víztornyok kivitelezését, sőt vasút építését is.[179]

A vállalat gazdasági sikerei, az ország legnagyobb építőipari cégei sorába emelkedés megteremtette a nagyvállalati körben akkoriban divatos ter-

[177] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 9.
[178] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 68.
[179] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 44.

melésen kívüli intézmény- és támogatási rendszer kiépítésének lehetőségét. Építettek hatalmas munkásszállót, vállalati éttermet, saját üdülőket, Szarvason horgászházat, akkora DÉLÉP sportpályát, hogy az építők napján és a DÉLÉP bál alkalmával 4-5 ezres tömeget tudtak fogadni. A DÉLÉP táncegyüttes Angliában és Franciaországban lépett fel, virágzott a kultúrkör, műszaki és szépirodalmi könyvtár szolgálta a művelődni vágyókat.

A vállalat vezetői tisztségeket kaptak a pártbizottságban, a KISZ bizottságban, a városi tanács testületében, a Népi Ellenőrzési Bizottságban, az ágazati szakszervezet, a polgári védelem, a munkásőrség, valamint a megyei és városi sportbizottság irányító szerveiben.

Jelentős vállalati támogatást kapott a Szegedi Bábszínház és a Szegedi Zenebarátok Kórusa. Mindemellett két saját kiadású vállalati újságot jelentettek meg. Az esetenként megalománnak tűnő lépéseket tetézte, hogy tucatnyi vállalati sportszakosztály jött létre, és fenntartottak a DÉLÉP nevét viselő versenysport csapatokat.

A térségbeli tanácsok lakásfejlesztési elképzeléseik alapján a házgyári kapacitás további bővítését kérték 1980-ban. A DÉLÉP két új csarnokkal bővítette a házgyárat, de mire a beruházás elkészült, az állami megrendelések a negyedére estek vissza. A közmű- és mélyépítésben a depresszió már korábban megjelent, és a mélyépítő kapacitást nem lehetett más területre átcsoportosítani. A lakásépítések drasztikus visszaesése a vállalat gazdasági eredményeinek romlásához vezetett, az 1985-ös évet 100 millió forintos veszteséggel zárták. A túlfejlesztett vállalatnak megmaradt az értékes és korszerű eszközállománya, valamint az igen jelentős szellemi tőkéje, viszont nem talált elegendő megrendelést. Gazdasági pozíciói egyre rosszabbodtak, tartalékait néhány év alatt felélte, a cég fenntartását sem tudták fedezni. A DÉLÉP „feketelistára" került, anyag és eszköz beszerzéseit csak készpénzért, vagy fedezet igazolású csekkel bonyolíthatta le. Gyakran a munkabért hitelből tudták kifizetni.[180]

A nehezebb idők szigorításokhoz vezettek a munka- és technológiai fegyelem terén. A munkanap-fényképezések jelentős tartalékokat tártak fel a munkaszervezés, az anyagellátás és a szállítás területén. Szigorú intézkedéseket vezettek be az anyagelszámoltatás, a tulajdonvédelem, és a technológiai előírások betartása érdekében.

A kedvezőtlen gazdasági folyamatok következtében a veszteségek évről-évre növekedtek. A gazdasági mutatók 1983 és 1986 között annyira megromlottak, hogy a szanálás elkerülése érdekében értékesítették a munkásszállót, a 3000 adagos üzemi konyhát, valamint az 5000 m²-es munkacsarnokot. Végül 1986-ban beindult a vállalatot szanáló eljárás, amely sikertelennek bizonyult. Az 1986. évi mérleg már 210 milliós veszteséget mutatott. Eladó lett minden, méghozzá gyorsan. Megkezdődött a versenyfutás az idővel

[180] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 80.

a pénzért, a túlélésért, a piacon való megmaradásért. A vállalat igazgatóját, Sípos Mihályt 1986-ban korengedménnyel nyugdíjazták.[181]

Az új igazgató, Körtvélyessy Péter „karcsúsítani" akarta a vállalatot, megszűnt a sport és minden egyéb szervezet támogatása, még a központi irodaházat is eladták az APEH-nek. A dolgozók számát 1200 fővel csökkentették. Ennek ellenére az 1987. évet 228 milliós veszteséggel zárták. Felgyorsult a vállalati vagyon felélésének folyamata, többen megszerezték a maguk kisvállalkozásának eszközeit, induló vagyonukat.[182]

Az évtized végén a cég minden anyagi eszközét áruba bocsátotta, annak bevételeiből az adósságokat csökkentette. A dolgozók száma 2700 főre apadt. Megkezdődött a termelő szervezetekből alakuló bt-k és kft-k létrehozása, és az új, már nem állami tulajdonú szervezetek megalakulásával a korábbi „mamut" cég alkotóelemeire hullott szét. Részeiből 24 kft., illetve bt. alakult, a DÉLÉP maradványát pedig 1989-ben felszámolták.[183]

A DÉLÉP mellett más építőipari szervezetek is tevékenykedtek Szegeden. Időszakosan nagyobb, gyárépítésre, mélyépítésre, középületek kivitelezésére specializálódott fővárosi vállalatok végeztek munkát. A kisebb feladatokat a tanácsi és a szövetkezeti építőiparra bízták. A városi tanács irányítása alatt 1955-től kezdődően folyamatosan működött építőipari vállalat, akkor Szegedi Tatarozó és Építő Vállalatnak hívták és 230 főt foglalkoztatott. Többszöri átnevezés után 1990-ben Szegedi Magas és Mélyépítő Vállalatnak nevezték, és épület-felújítással, lakás és kommunális építéssel, épületgépészettel és útépítéssel foglakozott. A térség növekvő mélyépítési feladatainak ellátására a minisztérium 1971-ben Alföldi Közmű és Mélyépítő Vállalatot alapított Szegeden három megyés hatáskörrel.[184] Az új vállalat részére központi irodaházat is építettek. Rövid fennállás után 1975-ben a vállalatot a DÉLÉP-hez csatolták.[185]

A szövetkezeti szektorban 1951-ben megalakult a Szegedi Építőipari Szövetkezet, amely 1955-ben 170, 1985-ben már 850 főt foglalkoztatott és több mint 300 millió Ft értékű termelést teljesített. Az 1980-as években felgyorsult a szövetkezeti építőipar szervezeti gyarapodása, 1987-re már 11 építőiparba sorolt szövetkezet tevékenykedett Szegeden, közülük 9 szövetkezet 1982 és 1986 között alakult. Ezt követően néhány év alatt, 1990-ig valamennyi szegedi építőipari szövetkezet megszűnt, vagy más szervezeti formát választott.

Vidéki viszonylatban kiemelkedő építészeti tervező kapacitás alakult ki Szegeden, messze a várost és térségét meghaladó megrendelői körnek dolgozva. A tervező szervezetek közül kiemelkedett a DÉLTERV, ahol a térség fontosabb középületeit, lakótelepeit tervezték. A tanácsi szektorba ugyancsak jelentősebb tervező szervezet tartozott, a CSOMITERV, sőt a szövetkezeti szférában is alapítottak még 1956-ban tervező szövetkezetet Szegeden.

[181] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 10.
[182] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 96.
[183] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 115.
[184] MATKÓ ISTVÁN 1971.
[185] TARJÁNYI GYÖRGY 2002. 114.

6. AZ IPAR SZERKEZETI VÁLTOZÁSAI

Szeged ipari szerkezete hosszú fejlődés eredményeként alakult ki, melyben szerepe volt a helyi nyersanyagforrásoknak, a bányák, az ipari központok távolságának, a közlekedési kapcsolatrendszernek és a befektetői döntéseknek. Ezek alapján a város gazdasága a háború utáni fejlődési szakaszát számos nagy gyárral, a város lakosságához mérten számottevő ipari munkással kezdte, de az ipar szerkezetében döntő szerepet a könnyű- és az élelmiszeripar képviselt, míg a nehézipar jelentéktelen, az ország más térségeihez mérten alacsony szinten állt.

Az élelmiszeripar és a kenderipar nyersanyaga a térségben termett, természetes, hogy a feldolgozó ipara itt települt. A nehézipari ágazatok hiánya viszont hátrányokkal járt, mert emiatt kevesebb beruházásban részesült a város, ipara hosszabb távon az átlagosnál lassabban fejlődött, az iparban foglalkoztatottak pedig az országos átlag alatt kerestek.

Egy város iparának fejlődésében ritkán nyílik alakalom az ipari szerkezet érdemi módosítására. Szeged háború utáni történetében az extenzív fejlesztési szakasz, a szabad munkaerő termelésbe vonása adta erre az első lehetőséget. A háború utáni években megnőtt a munkát keresők száma Szegeden. Sokan költöztek a városba, a mezőgazdaságból felszabaduló környékbeli munkaerő itt keresett állást, a háztartásbeli nők munkába álltak. Munkaerő felesleg, munkanélküliség alakult ki, amelyet tömeges munkahelyteremtéssel, iparfejlesztéssel, ipartelepítéssel lehetett kezelni. Ez lehetővé tette új iparágak létesítését, és a meglevő szerkezet módosítását.

Az 1950-es években az ország számos városába telepítettek új iparágakat, az ipar további fejlődését megalapozó üzemeket. Az Alföld másik, Szegednél akkor kisebb népességű és iparilag fejletlenebb agrárközpontjába, Debrecenbe gördülőcsapágy gyártást, orvosi műszergyártást, gyógyszeripart és műanyagipart helyeztek.[186] A Szegedre irányuló ipartelepítést gátolták, szerkezetében korlátozták a szomszédos Jugoszláviával megromlott politikai viszonyok, ide ebben az időben egyetlen új iparág, a stratégiai jellegűnek nem minősíthető pamutipar települt. Az adott helyzetben nem a textilműveket kellett volna egyetlen új ipari létesítményként a városba telepíteni. A gyár ugyanis import anyagból dolgozott, termékeit kikészítésre az ország más textilipari üzemeibe szállították, így bárhova települhetett volna.

[186] RÁNKI GYÖRGY 1976. 287.

A foglalkoztatási gondok kezelésére a helyi vezetők a korábban kialakult ipart igyekezek továbbfejleszteni. Az ipartelepítés évekig háttérbe szorult, és az elmaradott iparszerkezet konzerválódott. Az ipar jövője tekintetében az ekkori ipartelepítésekből történt kimaradás végzetesnek bizonyult.

A helyi vezetők nem ismerték fel az iparnak a város jövőjét befolyásoló szerepét, nem látták, hogy a könnyű- és élelmiszeripar fejlődési lehetőségei messze elmaradnak szerte a világban a magasabb műszaki kultúrát képviselő, több szellemi munkát igénylő ipari ágaktól. Mindenekelőtt a munkát keresőket szerették volna munkahelyhez juttatni, és kevésbé foglalkoztatta őket, milyen ipari ágazatban létesültek a munkahelyek, javították-e az ipar szerkezetét. A telepítésekből kimaradva minden erőt a meglevő ipar bővítésére, és a központi döntésektől független helyi ipar, a tanácsi irányítású vállalatok és a kisipari szövetkezetek létszámának növelésére összpontosítottak. Az erre irányuló erőfeszítések nem voltak eredménytelenek, az iparban foglalkoztatottak száma gyors ütemben emelkedett, lekötötték a munkaerő-felesleg nagy részét, de olyan áron, hogy fennmaradt a hátrányos iparszerkezet. A tanácsi iparban több, eleve korszerűtlen üzem létesült, amelyek profilgondokkal, megrendeléshiánnyal küzdöttek létrejöttük után. A mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőt ezáltal sem sikerült maradéktalanul megtartani, 1949 és 1962 között 23 ezren vándoroltak el állandó jelleggel a megyéből.

Az élelmiszeripar és a könnyűipar aránytalan túlsúlya nem tekinthető szükségszerűnek Szegeden. Az élelmiszeripar nyersanyagai általában nem szállíthatók gazdaságosan nagyobb távolságra, ezért mindenütt a nyersanyagbázisra települ. Ez azonban nem jelenti azt, hogy szinte minden élelmiszeripari üzemet Szegedre kellett telepíteni, a megye más városai is alkalmasak voltak erre. A könnyűiparban pedig a nyersanyagbázis és a fogyasztói felvevőpiac területi elhelyezkedése egyáltalán nem indokolta ilyen mértékben a szegedi fejlesztést, mivel a könnyűipari vállalatok nagyobbrészt más megyéből származó alapanyagot dolgoztak fel, és termékeik döntő hányada más megyébe került fogyasztásra, illetve továbbfelhasználásra. Egyedül a rostkikészítő ipar termékei esetében érvényesült helyi kooperáció, fonodai és szövödei feldolgozás.

Megszabadulva a határmentiség hátrányaitól, továbbá a fővárosi iparfejlesztés tartalékainak kimerülését követő vidék-iparosítási programok hatására az 1950-es évek végétől Szegeden is megindult a modernebb ipar kialakítása, újabb esélyt adva az iparszerkezet megváltoztatására. Ennek jegyében megjelent a város iparában a kábelgyártás és a gumigyártás, később a feltárt szénhidrogén vagyon alapján az olajbányászat.

Miközben nagy összegeket fordítottak ipari beruházásokra és 1949, valamint 1968 között két és félszeresére nőtt az iparban foglalkoztatottak száma, az ipar szerkezete keveset változott. Nem volt tudatos törekvés a dinamikusabb fejlődésre képes gyártási területek preferálásával a fejlődés élvonalába tartozó iparágak meghonosítására. A meglevő ipar önfejlődése, a kapott és a képződő fejlesztési eszközök felhasználása szintén a meglevő szerkezet konzerválása irányában hatott.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

További nagy ívű, szerkezetjavító ipartelepítési tervek fogalmazódtak, így vegyiműveket, gyógyszergyárat, műtrágyagyárat, kaucsukgyárat, újabb gumigyárat műszeripari létesítményt terveztek a város térségébe. A fejlesztések alapvetően a munkaerő-tartalékok kimerülésén hiúsultak meg, azokat az ország olyan térségeiben valósították meg, ahol még találtak termelésbe állítható munkaerőt.

A modernebb ipar térhódításának egyetlen járható útja ebben a helyzetben a meglevő hagyományos, hosszabb távon fejlődésképtelen könnyűiparból, illetve a fejlesztési forrásokkal szűkösen rendelkező helyi ipar létszámából az ide tervezett ipartelepítések javára történő átcsoportosítása lett volna. Ez az út azonban nem volt járható, egyrészt a könnyűipari vállalatok ebben az időben fejlesztettek, rekonstrukciókat hajtottak végre, másrészt az irányításukat végző minisztériumot Szeged iparszerkezetének javítása nem motiválta, továbbá a korabeli városvezetés sem vállalta fel a helyi ipar egy részének beáldozását.

A helyi ipar terhére megvalósuló modernizációra az 1970-es évek közepéig kellett várni, ekkor kisebb telephelyek és tanácsi vállalatok átadásával 1800 dolgozót csoportosítottak át minisztériumi nagyvállalatok részére. Ekkor jelent meg Szegeden az IKARUS és a BUDALAKK,[187] a nehézipar részesedése növekedett, de stratégiai iparágakat továbbra sem sikerült Szegedre vonzani.

Az iparirányítás rendszere nem tette lehetővé az ágazatok közötti tőkeátcsoportosítást, nem lehetett tőkét kivonni pl. a kenderiparból, és azt a műszeriparba fektetni. Nem piacgazdasági körülmények között elképzelhetetlen volt, hogy egy kendergyár műszeripari fejlesztésbe kezdjen. A kenderipar csak magát fejleszthette a tönkremenésig.

A lassú és nem tudatos iparszerkezet átalakítási politika eredményeként végül az eltelt évtizedek során Szeged iparában végbement egy strukturális átrendeződés, melynek eredményeként a nehézipar szerepe folyamatosan erősödött, a piacát vesztő könnyűipar vezető szerepe pedig 1990 közelében megszűnt. Az élelmiszeripar lényegében megőrizte pozícióit.

[187] GYŐRFFY LÁSZLÓ 1978.

Az iparszerkezet alakulása a foglalkoztatottak számának megoszlása alapján, 1949–1990[188] (%)

Megnevezés	1949[189]	1960	1970	1980	1990
Nehézipar	21	19	30	39	42
Könnyűipar	62	65	57	44	37
Élelmiszeripar	17	16	13	17	21
Összesen	100	100	100	100	100

A szerkezetváltozást bemutató népszámlálási adatok[190] csak a Szegeden lakó ipari foglalkoztatottakat tartalmazzák, emellett a város üzemei a környékbeli településekről ingázók ezreit foglalkoztatták. A bejárók főként a kevésbé képzett munkaerőt igénylő gyárakban dolgoztak. Döntően a kevesebbet fizető könnyű- és élelmiszeripari üzemek kényszerültek munkaerő hiányában vidéki munkások toborzására, illetve Szegeden kívül telephelyek létesítésére.

Az iparszerkezet kölcsönhatást mutat a munkaerő szakmai felkészültségével. Az iskolázottságot nem igénylő ipar visszafogja a magasan képzett munkaerő kialakulását, a jövőt célzó oktatás viszont elősegíti új iparágak meghonosítását. Szegeden az ipari munkaerő utánpótlásának képzése alapvetően az elmaradott iparszerkezethez igazodott, olyan tudás elsajátítását szolgálta, amely a könnyűipar leépülését követően alkalmatlannak bizonyult modernebb ipar vonzására.

Az egyetemek részben a felsőfokú szakemberek kibocsátásával, részben az általuk folytatott kutatómunkával általában fontos tényezői térségük gazdasági fejlődésének. Szegeden az egyetem nem töltött be ilyen szerepet, nem nevelt ipari szempontból hasznosítható munkaerőt, és kutatási eredményei sem generáltak helyben iparfejlesztést. Az egyetem — és a város — vezetői esélyeket mulasztottak, a lehetségesnél évtizedekkel később indult az önálló gazdaságtudományi képzés, és nem tettek időben lépéseket a mérnökképzés beindítására sem.

Az elmaradott iparszerkezet kedvezőtlen hatásai 1990 után, a piacgazdasági viszonyok között mutatkoztak meg igazán. A rendszerváltást követően a régi nagy múltú szegedi gyárak nem tudtak talpon maradni, sorra omlottak össze. A piac világossá tette, hogy évtizedeken keresztül nem versenyképes ágazatokba tartozó cégeket tartottak fenn, sőt fejlesztettek Szegeden. Miközben tőlünk nyugatra nem fejlesztették a textilipart, a ruházati iparokat,

[188] NÉPSZÁMLÁLÁS 1949., 1960., 1970., 1980., 1990.

[189] Az 1949. évi népszámlálás foglalkozási adatait ilyen mélységű részletezésben városonként nem publikálták, a közölt adatok Csongrád megye egészét jellemzik. Mivel az akkori megyei ipar döntően Szegedre összpontosult, megközelítő adatnak elfogadható.

[190] Városi szinten hosszabb távon összehasonlítható adatokat csak a népszámlálások adatbázisa tartalmaz.

itt milliárdokat költöttek arra, hogy a jövő nélküli termékeket gyártó üzemekben a manufakturális termelési körülményeket modern ipari környezettel váltsák fel, kiküszöbölje a nehéz fizikai munkát, és elfogadható szociális viszonyokat teremtsenek a dolgozóknak. A rendszerváltás felgyorsította az eseményeket, mert állami támogatással, szovjet piaccal a háttérben még sokáig teljesítőképes maradt volna ez az ipar.

Szeged jórészt elveszítette régi iparát, de helyébe nem tudott újat teremteni. Világcégek sora települt az országba, de egy sem választotta Szegedet, számos más város eredményesebben lobbizott, és tett vonzó ajánlatokat a befektetőknek. Az autópálya sem hozott érdemi ipart Szegedre. A lepült gyárak dolgozói tízezres nagyságrendben ipari munkahelyek híján eltávoztak az ágazatból. Az ipar szerepe a város gazdaságában számottevően csökkent.

Megszűnt a város textilipara, ruházati ipara és bútoripara, a régi, 1800-as években alapított gyárak mellett háború utáni alapítású üzemek is bedőltek, közülük a legnagyobb veszteség a Kábelgyár, amelynek végzetét nem ágazati korszerűtlensége okozta, ha önálló, talán megmenthette volna magát.[191] Ezek mellett megszűnt Szegeden a nagy múltú gyáripari paprika-feldolgozás, kenderkikészítés és seprűgyártás.

A rendszerváltás után megszűnt szegedi gyárak

Megnevezés	Alapítási év[192]
Szegedi Nyomda	1864
Szegedi Kender- és Műanyagfeldolgozó[193]	1883
Délmagyarországi Rostkikészítő	1886
Újszegedi Szövőipari Vállalat	1888
Szegedi Bútorgyár	1895
Mary Cipőgyár	1905
Szegedi Konzervgyár	1940
Alföldi Bútorgyár	1947
Szegedi Ruhagyár	1949
Pannónia Szeged Szőrmeipari Rt.	1949
Szegedi Textilművek	1950
Szegedi Férfi és Női Divatszabó Vállalat	1951
Szegedi Hangszerkészítő és Javító Vállalat	1953
Szegedi Kábelgyár	1959

[191] FEKETE KLÁRA 1999. 73.

[192] Az adott gyár vagy elődjének alapítási éve.

[193] A gyár maradéka is kitelepült Szegedről 2009-ben.

Megnevezés	Alapítási év
Délalföldi Pincegazdaság	1973[194]
IKARUS Szegedi Gyáregysége	1976[195]

A tömeges gyárbezárás nem csak munkahelyek ezreinek megszűntét jelentette, sok emberi erőfeszítés, áldozatos munka eredménye lett hiábavaló, a város javát szolgálni tudó felhalmozott emberi tudás, szervezett nagyipari gyártási tapasztalat vált semmivé.

A TÉRKÉPEN SZEREPLŐ LÉTESÍTMÉNYEK

1. **Alföldi Bútorgyár** Cserzy M. u 11.
2. **Áramszolgáltató V.** Klauzál tér 9.
3. **Asztalos Ktsz, Felszabadulás** (később SZEBISZ Bútoripari Ktsz) Cserje sor 2.
4. **Autójavító V.** (kitelepítés előtt) Kálvária sgt. 9-11.
5. **Autójavító V.** (Új) Vásárhelyi P. u. 4.
6. **BUDALAKK** (korábban Magfeldolgozó V.) Bajai u. 5.
7. **Bőrgyár, ORION** Zsótér u. 5.
8. **Bútorgyár** Tisza L. krt. 25.
9. **Cipőgyár, Szegedi** később Minőségi Cipőgyár Római krt. 21.
10. **Cipőipari Ktsz, Április 4.** Cserzy M. u. 30/b.
11. **CSOMITERV** Arany J. u. 7.
12. **DÉGÁZ** Pulz u. 44.
13. **DÉLÉP, központi irodaház** Bocskai u. 10-12.
14. **DÉLÉP, Házgyár** Budapesti út 8.
15. **DÉLTERV** Fő fasor 16.
16. **Ecsetgyár** (kitelepítés előtt) Kossuth L. sgt. 111.
17. **Első Beton** (korábban DÉLÉP) Dorozsmai út 5.
18. **Építőipari Ktsz** Fonógyári u. 16.
19. **Falemezgyár** Dorozsmai út 35.
20. **Falemezgyár Lippai-féle fatelepe** Etelka sor 1.
21. **FLORIN Ktsz** (korábban UNIVERSAL Ktsz) Kenyérgyári út 5.
22. **Fonalfeldolgozó** Tavasz u. 2.
23. **Gázgyár** Damjanich u. 19-21.
24. **Gumigyár** Budapesti út 10.
25. **Gyufagyár** Bakay N. u. 7-9.
26. **Hangszergyár** Hétvezér u. 9.
27. **Háziipari Szövetkezet, Szegedi** Tisza L. krt. 19.
28. **Háziipari Szövetkezet, Tápéi** Régész tér 8.
29. **IKARUS** (korábban Szegedi Finommechanikai V.) Fonógyári u 13.
30. **Jutaárugyár** Dorozsmai út 14.
31. **Kábelgyár** Bakay N. u. 24.
32. **Kenderfonógyár** Londoni krt. 3.
33. **Konzervgyár** Pulz u. 46.
34. **Kőolajtermelő V. központi irodaháza** Tisza L. krt. 47.
35. **Kőolajtermelő V. Ipartelepe** Algyő Iparelep
36. **Kötélgyár** Kálvária sgt. 96.
37. **Ládagyár** (kitelepülés előtt) Csanádi u. 1/3.
38. **MAHART Hajójavító** Körös sor 10-12.
39. **Malomipari V. központi irodaháza** Hajnóczy u. 18.
40. **Malomipari V. Tisza Malom** Vám tér
41. **Malomipari V. Gabonatároló** Dorozsmai út 3.
42. **MÁV Gépjavító** MÁV Rendező Pályaudvar
43. **MEDIKÉMIA Ktsz** Zsámbokréti sor 1/a.
44. **NÍVÓ Ktsz** Dorozsmai út 17.
45. **Nyomda** (kitelepítés előtt) Feketesas u. 28.
46. **Nyomda** (új) Makkosházi krt. 1.
47. **Paprikafeldolgozó** Szövetkezeti út 1.
48. **Patyolat** Fonógyári út 8.
49. **Pick Szalámigyár** (régi) Maros u. 21.
50. **Pick Szalámigyár** (új, korábban Vágóhíd és a Hűtőipari V.) Alsóvárosi ff. 64.
51. **Pincegazdaság központi irodái** Tábor u. 3.
52. **Preciziós Öntő Kft.** (korábban Kéziszerszámgyár) Rigó u. 38.
53. **Rostkikészítő központi irodái** Béke u. 8.
54. **Ruhagyár** (korábban Dohánygyár) Kossuth L. sgt. 72.
55. **Ruházati Ksz** Kemes u. 2-4.
56. **Seprűgyár** (kitelepítés előtt) Moszkvai krt. 23.
57. **Seprűgyár** (új, később DOMET Ecset- és Seprűgyár) Cserzy M. u. 35.
58. **Sütőipari V. Szegedi** Tavasz u. 12-14.
59. **Sütőipari V. Szegedi, régi kenyérgyára** Kenyérgyári út 3.
60. **Sütőipari V. Megyei**, központi irodái Török u. 8.
61. **Szőrme-Bőrruhakészítő** Attila u. 17.
62. **Szűcsipari Ktsz** Kálvária sgt. 98.
63. **Téglagyár** Bajai út 2-4.
64. **Tejipari V.** (kitelepítés előtt) Berlini krt. 16-22.
65. **Tejipari V.** (új) Budapesti u. 6.
66. **Textilművek** Kálvária sgt. 87.
67. **TORNÁDÓ Gépgyártó Kft.** (korábban HÓD-GÉP telepe) Széksósi út 54.
68. **Tömegcikk Ktsz** Zákány u. 44.
69. **Újszegedi Kender- és Lenszövő,** valamint a **Rostkikészítő Ipartelepe** Alsó-kikötő sor 11.
70. **Vas- és Fémipari Szövetkezet** Kátay u. 23.
71. **Vasöntöde** Kálvária sgt. 65.

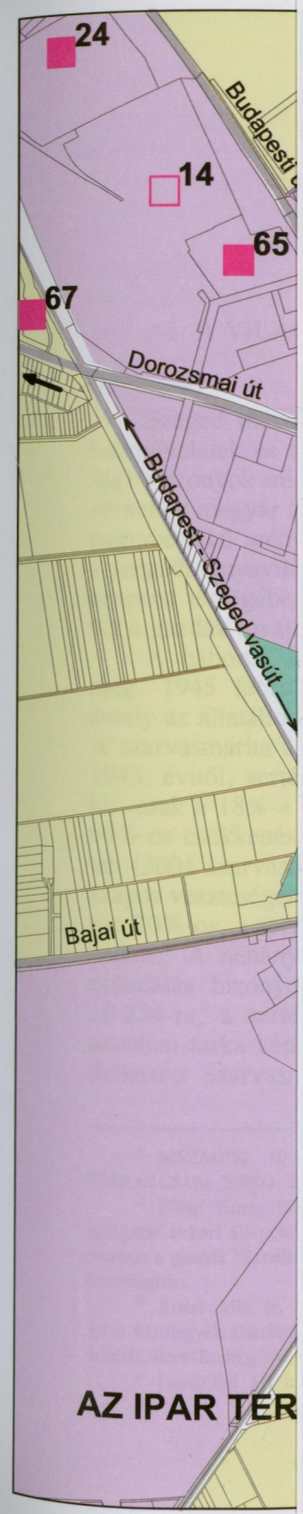

[194] Ekkor vált önálló szegedi székhelyű vállalattá, de már 1960-ban Szegedi Pincegazdaság néven működött, mint mezőgazdaságba sorolt üzem.

[195] Ekkor vette át az IKARUS a tanácsi irányítású Szegedi Fémfeldolgozó és Finommechanikai Vállalatot, mely a gyáregységnek helyet adó központi üzemcsarnokát 1969-ben építette.

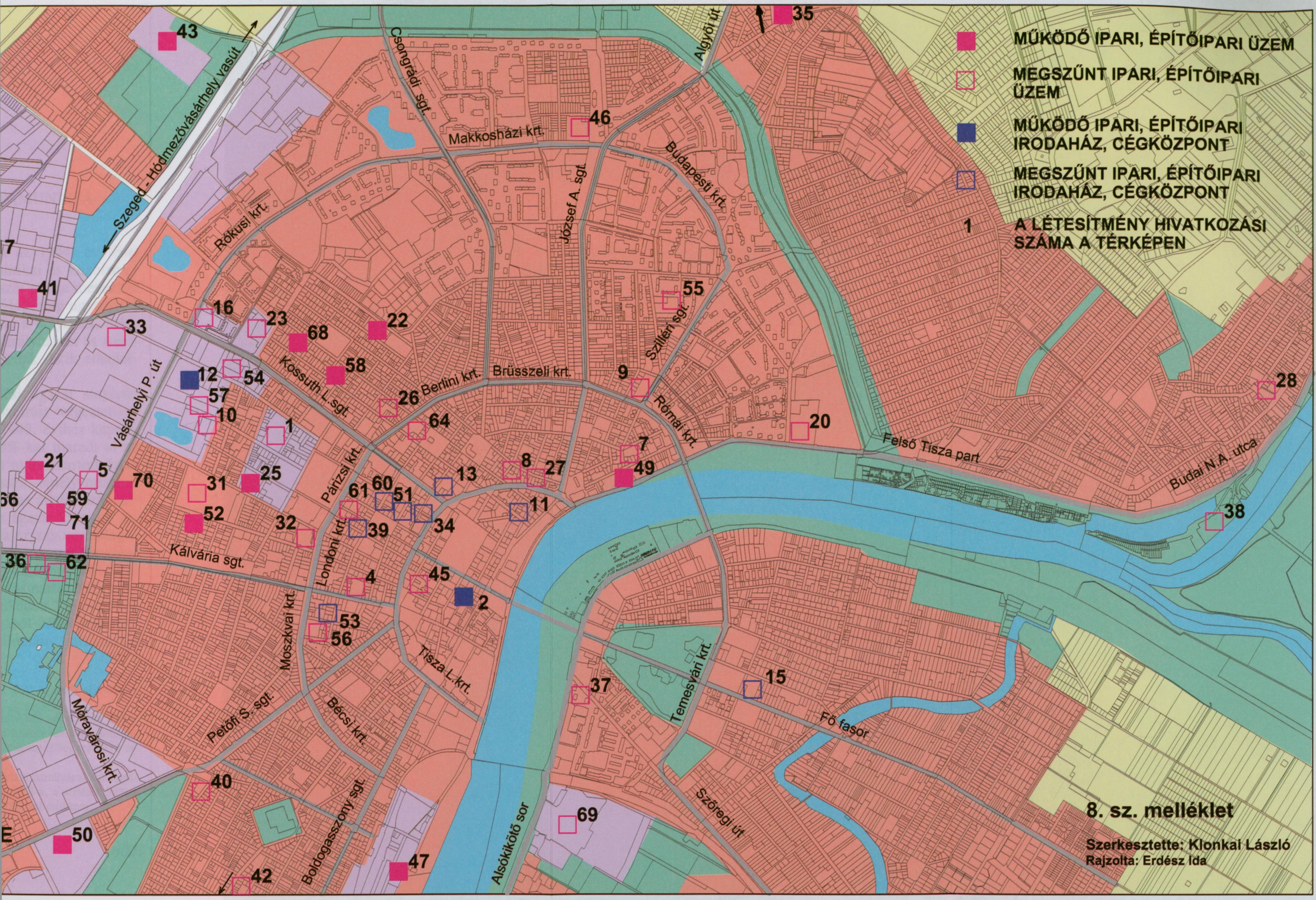
MŰKÖDŐ IPARI, ÉPÍTŐIPARI ÜZEM
MEGSZŰNT IPARI, ÉPÍTŐIPARI ÜZEM
MŰKÖDŐ IPARI, ÉPÍTŐIPARI IRODAHÁZ, CÉGKÖZPONT
MEGSZŰNT IPARI, ÉPÍTŐIPARI IRODAHÁZ, CÉGKÖZPONT
A LÉTESÍTMÉNY HIVATKOZÁSI SZÁMA A TÉRKÉPEN
Szeged - Hódmezővásárhely vasút
Csongrádi sgt.
Algyői út
Makkosházi krt.
József A. sgt.
Budapesti krt.
Rókusi krt.
Vásárhelyi P. út
Kossuth L.sgt.
Berlini krt.
Brüsszeli krt.
Szilléri sgt.
Római krt.
Párizsi krt.
Londoni krt.
Moszkvai krt.
Kálvária sgt.
Tisza L.krt.
Petőfi S. sgt.
Móravárosi krt.
Bécsi krt.
Boldogasszony sgt.
Alsókikötő sor
Temesvári krt.
Fő fasor
Szőregi út
Felső Tisza part
Budai N.A. utca
8. sz. melléklet
Szerkesztette: Klonkai László
Rajzolta: Erdész Ida

III. MEZŐGAZDASÁG

1. A VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSÉTŐL A KOMMUNISTA HATALOMÁTVÉTELIG

Szeged mezőgazdasága jelentős károkat szenvedett az 1944. évi őszi hadműveletek és a szovjet megszállás után kialakult politikai és közbiztonsági viszonyok miatt. A rendelkezésre álló javak egy részét már a menekülő német és magyar hatóságok elvitték. A bevonuló Vörös Hadsereg ugyancsak nagymértékű igénybevételeket hajtott végre. Súlyosbította a helyzetet, hogy a szegedi tanyavilág szerb határ közeli területeit, főleg Királyhalom és Alsóközpont térségében a határon át-átcsapó szerbek fosztogatták, akik elhajtották a gazdák lovait és teheneit.[1]

A háborús állapotokat leginkább az állattenyésztési ágazat sínylette meg. 1945 februárjában a károk felmérésére állatösszeírást végeztettek, amely az állatállomány jelentős csökkenését mutatta az 1943. évihez képest. A szarvasmarha állomány (8807) 1945-ben csaknem 40%-kal maradt el az 1943. évitől, sertést 7240-et számoltak, ez az 1943-ban nyilvántartottaknak kb. csak a 18%-a volt. A juhállomány 8194-re esett vissza, amely mintegy 60%-os csökkenést jelentett. Sok tenyésztésre nem alkalmas állatot számláltak (3001 szarvasmarhát, 5089 juhot, 2678 sertést).[2] Az ágazat kárai az országos veszteségekhez képest elmaradtak, a szarvasmarha országosan átlagosan 70%-os, a sertés 85%-os, a juhállomány pedig 86%-os veszteséget szenvedett.[3] A néhány hónappal későbbi, 1945. augusztusi hatékonyabb állatszámlálás bizonyos mértékű javulást mutatott, a szarvasmarha állomány 10 234-re, a sertésé 11 066-ra, a juhé 15 167-re emelkedett.[4] Eloszlásuk azonban tarka képet mutatott. A város 12 971 gazdaságából 3546 nem rendelkezett szarvasmarhával, 7627 sertéssel. Az állatállomány struktúrája

---

[1] MSZMP52. 10. d. 5. fcs. 1. őe. Guczi Ferenc visszaemlékezése, 1-2. A szerb akciókra l. FARKAS CSABA 2008/a. 203.

[2] Főisp. Közig. ir. 2/1945. sz. Az állatállomány csökkenésénél figyelembe kell venni, hogy a közigazgatás ekkori állapotában valószínűleg nem volt képes az ágazat teljes volumenét felmérni, nem kis részben a gazdák ellenállása miatt, akik félelmükben feltehetően rejthettek el állatokat (főleg sertést) a tanyavilágban.

[3] Közel. Min. ir. 25. tétel. A Földművelésügyi Minisztérium Agrárpolitikai osztályának kimutatásai a vármegyék állatállományának változásairól. Fejér megyében pl. a juhok 99%-a, a sertések 95%-a odalett, Bács-Bodrog megye szarvasmarha állománya 90%-kal, juhállománya 93%-kal csökkent.

[4] Gazd. Fel. ált. ir. 662/1945. sz.

a nagy- és középüzemi gazdálkodás hiányát mutatta, a gazdaságok egyike sem tartott három szarvasmarhánál többet (3 is csak 217 gazdának volt), és egyetlen gazdaság sem tenyésztett öt sertésnél többet (5 sertést mindössze 252 gazdaság birtokolt). A kisüzemi gazdálkodás így jelentős piaci tevékenységet nem eredményezhetett.

A szegedi állattenyésztés viszonylag jó helyzete azonban azt eredményezte, hogy a város térségét különösen megterhelték az ország lakosságának, valamint a Vörös Hadsereg ellátási kötelezettségeinek szétosztásakor, és a Szovjetuniónak nyújtott jóvátételi szállítások idején. 1945 végéig a város gazdái 1620 sertést szolgáltattak be szovjet jóvátétel fejében (Csongrád megye összesen 8 ezret). 1945 novemberéig mindössze 697 sertést adtak be a gazdák, a maradék 923-at 1946 áprilisában a Szövetséges Ellenőrző Bizottság külön utasítására szedte össze az illetékes szerv. 1946. év áprilisában újabb jóvátételi kontingenst, 195 szarvasmarhát és 1890 sertést, írt elő a közellátásügyi miniszter, amelyből 6%-ot Csengelének, 10%-ot a városi belterületnek, 18%-ot Felsőközpontnak, 20%-ot Királyhalomnak, a maradék 46%-ot pedig Alsóközpontnak kellett teljesítenie. A jóvátételi kvóta a szegedi gazdák elégedetlenségét váltotta ki, különösen azt kifogásolták, hogy az illetékes szervek nem voltak tekintettel a gazdák számára előírt belföldi beszolgáltatási kvótákra. 1945-től 1946 áprilisáig a város a következő mezőgazdasági beszolgáltatásokat teljesítette még a Vörös Hadsereg részére: 727,5 kg vaj, 1467 liter tejföl, 7545 kg túró, 134 126 liter tej, 12 814 db tojás, 1 136 886 kg gyümölcs, zöldség és főzeléknövény, 58,5 liter ecet, 10 kg cukor, 372 686 kg széna, 112 361 kg morzsolt tengeri, 34 969 kg csöves tengeri, 5507 kg zab, 21 738 kg szalma, 300 kg polyva, 856 juh, 985 szarvasmarha.[5]

Az újonnan alakult államhatalmi szervek legfontosabb feladata a mezőgazdasági termelés megindítása lett, mivel a térségből sok szegedi gazda és földtulajdonos eltávozott a két világháború közötti honvédség és a hatalmi szervek tagjaként, vagy a szovjet csapatoktól való félelmükben. A város gazdasági talpra állítását Szeged Város Gazdasági Bizottsága szervezte. Az erőfeszítések ellenére a mezőgazdaság 1944–1945. évi munkaeredményei katasztrofálisaknak bizonyultak. 1944 végéig az 1943. évi vetésterület 5-10%-át sikerült csak bevetni, a munkákat tavasszal próbálták pótolni, kevés sikerrel. 1945 januárjában még sok kukorica, takarmányrépa és cukorrépa hevert a földeken, amit már csak minőségromlással lehetett betakarítani. Az 1944–1945. évi átlagtermés őszi gabonában, búzában, rozsban, árpában holdanként csupán 4 q, tavaszi árpában 2 q, zabban 4 q volt, de sok olyan kisbirtok is akadt, amely holdanként csak 1 q búzát termett.[6]

[5] Gazd. Fel. ált. ir. 914/1946. sz.

[6] Szeged város 1944–1945. évi gazdasági történéseiről jó összefoglalót ad: OLTVAI FERENC 1963.

Alapvető változásokat okozott a város mezőgazdaságában az 1945. évi földreform.[7] A térség hadműveleti területté válása a jogbiztonság megrendülését vonta maga után, Szeged–Csengelén 1944 őszén megtörtént, hogy egy gazdálkodót elűztek a földjeiről.[8] A társadalom szegényebb rétegei politikai sugallatra a földosztást követelték, az elhagyott birtokok megművelésében, az elmaradt mezőgazdasági munkák elvégzésében csak annak reményében akartak részt venni. Az új politikai csoportosulások közül először a kommunista párt vetette fel a gondolatot. Napilapjukban, a Szegedi Népakaratban már 1944 októberében a földkérdés rendezéséről szóló programot vázoltak fel, amelyben szerepelt a nagybirtokok és hitbizományok megszüntetése, az 1000 holdon felüli birtokok parasztság kezére juttatása.[9] 1944 novemberében a Szegeden alakuló pártszervezetek egyetértettek a nagybirtokrendszer felszámolásával és a földosztással, A „Délmagyarország" politikai irányvonaláról kötött megállapodásukban leszögezték: „A lap messzemenő földreformot hirdet, amelynek révén földhöz jutnak a szegény parasztság és a mezőgazdasági munkásság széles rétegei...".[10] A földreform kérdése szerepelt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi programjában is.

A politikai küzdelmek felerősödésével a pártok között jelentős eltérések alakultak ki a reform végrehajtásának módozatairól és céljairól. A kisgazda párt 25-50 holdas életképes gazdaságok létrehozását tartotta célszerűnek.[11] Ennél jóval radikálisabb célokat követett a Nemzeti Parasztpárt, amely leszögezte, hogy elsősorban a teljesen birtoktalan és a törpebirtokos parasztságot kell kielégíteni. A párt kisebb földjuttatásokban gondolkodott. A Nemzeti Parasztpárt Erdei Ferenc által kidolgozott tervezetét végül a kommunisták támogatták. 1945 elejére kiéleződtek az ellentétek a koalíciós pártok helyi szervezetei között. A kommunisták politikai céljaik elérése érdekében 1945. január 18-án, február 25-én és március 25-én népgyűlést szerveztek.[12] A politikai nyomást fokozták Miklós Béla 1945. február 18-i látogatásakor. A kormányfőt felkereső paraszti küldöttségek kérték, hogy a földreformot mielőbb valósítsák meg.[13]

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. sz. rendelete a nagybirtokrendszer felszámolásáról jelentős nehézségeket okozott. A szegedi mezőgaz-

[7] A földreform politikai és jogi hátteréről, végrehajtásáról, gazdasági-társadalmi következményeiről több összefoglaló jellegű szakirodalmi feldolgozás jelent meg: DONÁTH FERENC 1969.; ORBÁN SÁNDOR 1972. 22–64.; BALOGH S.–PÖLÖSKEI F. 1979.

[8] Földhiv. ir. 2087/1945. sz.

[9] Szegedi Népakarat, 1944. október 23. „A föld... azok kezébe kerül, akik ősi jogon érdemlik" A cikket közli: FÖLDREFORM 1945. 159.

[10] PSZL-MKP7. ir. 148. őe. Megállapodás a Délmagyarország politikai irányvonaláról. 1944. nov. 14. A megállapodás létrejöttére l. FARKAS CSABA 2008/a. 213–214.

[11] Tudománypolitikai Intézet Kisgazda Levéltára. 285. f. 147. őe. Földreform iratai. FKGP reformtervezete. Közli: DONÁTH FERENC. In: Agrártörténeti Szemle, 1962. 1–2. sz. 283–291.

[12] DM, 1945.

[13] DM, 1945. febr. 20., 21.

dasági struktúrának jellegzetessége abban állt, hogy a mezőgazdasági birtokterület 98,26%-át a város birtokolta. Ezen a nagybirtokon Szeged kisbérleti rendszert — mintegy földosztást — valósított meg, amelyben 9000 bérlő foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. A bérleti rendszer a 19. század első évtizedeiben kezdődött el, és a földreform idején sok család már 5-6 generáció óta gazdálkodott ugyanazon a területen. Ezek a bérlők a szegedi pusztaságot termékennyé alakították, a földeket kibuckázták, csapadékelvezető árkokat, kutakat ástak, gazdasági épületeket emeltek, erdőket, gyümölcsösöket, szőlőültetvényeket, és más növényi kultúrákat telepítettek, bérletük egy részén állatokat tenyésztettek. A város a földeket általában 25 évre adta ki, ezt rendszerint meghosszabbították. A földbérleti jogot örökölni lehetett, és utánuk ugyanúgy örökösödési illetéket szedett az állam, mint a saját tulajdonú földek után. A gazdák a bérleti díj fizetésével gyakorlatilag a földek értékének többszörösét fizették ki 1945-ig. Ez a gazdasági környezet forgalomképessé tette a bérleteket. Sok gazda cserélte el a megélhetést nem biztosító saját tulajdonú „örökföldjét" egy nagyobb területű földbérletre.[14]

A földosztási rendelet erre a körülményre nem adott érdemi választ, a földbérletre vonatkozóan csak annyit állapított meg (36. §), hogy „egyenlő feltételek mellett előnyben részesül az a kishaszonbérlő, aki a felosztásra kerülő ingatlanrészen már 1944-ben gazdálkodott". A földosztó bizottságok azonban sokszor sajátosan értelmezték a törvény „egyenlő feltételek" meghatározását, és a juttatás tekintetében nem tettek különbséget a földigénylők között. A kishaszonbérlő is csak az igényjogosultságnak megfelelő mértékben kaphatta tulajdonul a haszonbérletet, szántóföldből maximum 15, szőlő, gyümölcsös és kert esetén maximum 3 kat. h-at. Ennél nagyobb juttatásban (25 kat. h.) csak a „fasizmus elleni küzdelemben elől járók" részesülhettek. A haszonbérletek 15 kat. h-at meghaladó részét a földosztás során más tulajdonosoknak adták. (Sokan még ezt a 15 holdat sem kapták meg régi bérletükből.) Ez sok gazda számára végzetes volt, mert a szegedi tanyavilág rossz minőségű, homokos vidékein 20 kat. h-nál kisebb földből nem lehetett megélni. A gazdáknak a régi bérletükből gyakran csak a műveletlen földeket hagyták meg, míg a tanyákat, és az értékes művelt területeket másoknak osztották ki, mert azokat igényelték ki inkább. A birtokok gazdasági sajátosságaira sem fordítottak figyelmet, az állattenyésztéssel is foglalkozó gazdálkodók számára például nem hagytak meg legelőket.[15]

A földreform végrehajtására 1945. április 4-én megalakult Földigénylő Bizottság elnöke Katona Antal (MKP) lett.[16] A bizottság a határt kerületekre osztotta, és tagjaiból tárgyaló albizottságokat szervezett, amelyek az adott

[14] A földosztással kapcsolatos fellebviteli eljárásokban sok gazda utalt erre a körülményre. L. pl. Földhiv. ir. 2935/1946., 2209/1946. sz.

[15] Ilyen jellegű esetre utal pl. Földhiv. ir. 1729/1945., 1976/1945. sz.

[16] DM, 1945. ápr. 5.

körzetben végezték a napi feladataikat. Az albizottságok a munkájukat Alsóvároson, Újszegeden, Baktón, Királyhalmon, Mórahalmon, Ruzsajáráson, Csorván, Csengelén, Szatymazon, Felsőközponton végezték. A Földigénylő Bizottság albizottságainak tevékenysége sok vitát váltott ki a településen, bár az igénylők magas száma (több mint 8500 igénylő jelentkezett) alapvetően meghatározta a testület céljait.

A bizottság igyekezett minél több birtokot elkobzásra és megváltásra javasolni, majd kiosztani, sokszor a törvényeket mellőzve nevetséges indokok alapján a tényleges tulajdonviszonyok figyelmen kívül hagyásával. Mórahalmon pl. Gerle Imre özvegyétől és fiaitól azért kobozták el a birtokaikat, mert a földosztáskor tanúk azt állították, hogy a németektől kapták. A fellebbezési eljárásban a családnak sikerült okiratokkal bizonyítani, hogy a földet az 1880-as években Földváry Sándortól, az 1848–49-es szegedi nemzetőrök parancsnokától vették.[17] 1945 szeptemberében javasolták elkobzásra a szatymazi Mayer György ny. honvéd alezredes birtokát, akiről azt állították, hogy „sváb származású, dúsgazdag békebeli milliomos..., 2 éve Németországban tartózkodik, és soha Szatymazon nem tartózkodott". A fellebviteli eljárásban azonban kiderült, hogy az ezredesnek nincs is birtoka, az elkobzásra javasolt szántó és szőlő a rokonáé, Mayer Kláráé, aki ellen viszont semmilyen terhelő adatot sem tudtak felhozni.[18] Ugyanez volt a helyzet két királyhalmi gazdálkodó ügyében, László Irén (Kozmovszky Rezsőné) és László Gizella (Damássay Kamillné) gazdákat férjeik katonatiszti és állítólagos háborúspárti tevékenysége és nézete miatt kísérelték meg földjeiktől megfosztani. A Földigénylő Bizottság indoklása szerint eme nézetek ellen a feleségek nem tettek kifogást, és ezért az 5600/1945. M. E. számú kormányrendelet 1. §-a alapján a földjeiket kiosztották.[19]

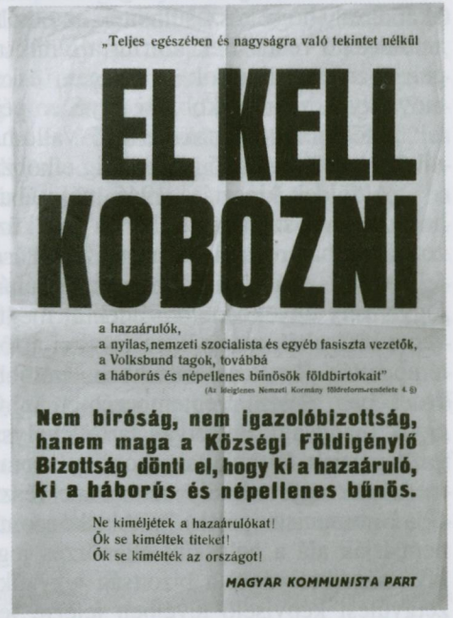

141. Plakát, 1945

[17] Földhiv. ir. 1787/1945. sz.

[18] Földhiv. ir. 2172/1945. sz.

[19] Földhiv. ir. 1875/1945. sz. Hasonló indoklást l. Földhiv. ir. 1523/1945. sz.

A földosztás végrehajtásakor sok rendkívül képzett gazda jól szervezett gazdaságát próbálták meg elvenni, ugyanis ezeket a területeket sokan szerették volna a felszerelésekkel együtt megszerezni. Wágner Adolf szatymazi gazda földjét megváltásra javasolták például azzal az indokkal, hogy a birtokát 1939 után „nyerészkedés céljából vásárolta..., szüksége nincsen rá". A javaslat képtelenségét és veszélyességét bizonyítja, hogy a ny. gimnáziumi tanár 1922 óta foglalkozott hivatásszerűen gyümölcstermesztéssel, eredményeivel országos elismertséget vívott ki. A földművelésügyi miniszter az Országos Pomológiai Bizottság tagjának nevezte ki, hat évig a Duna-Tisza közi Mezőgazdasági Kamara egyik alelnökeként és a Szegedi Törvényszék állandó gazdasági igazságügyi szakértőjeként dolgozott. A két világháború közötti időszak egyik legjobb barackültetvényét hozta létre, ennek más (esetleg nem képzett) kezekbe adása Szeged gyümölcskultúráját jelentősen veszélyeztette volna.[20]

Rendkívül sok vitát eredményeztek a földigénylő bizottságok bizonyító eljárásai. Az elkobzások és megváltások esetében általában az illetők alkalmazottait és haragosait hallgatták ki tanúként, vagy pedig érdekeltté tették őket azzal, hogy részesülhettek az elkobzott, megváltott földekből. Ráadásul a földosztó rendeletek szerint a tanúk nem tartoztak büntetőjogi felelősséggel, mert az eljárások során nem eskették meg őket vallomásaikra. Kozmovszky Rezsőné elkobzási ügyében például már a földek kiosztása után tettek a földhözjuttatottak terhelő vallomásokat, miután kiderült, hogy a királyhalmi földigénylő albizottság elkobzási javaslata nem állja meg a helyét.

A földek kiosztása 1945 májusában gyakorlatilag befejeződött. Ezután hosszan tartó szívós politikai és jogi küzdelem indult meg a földigénylő albizottságok határozatainak megváltoztatására. Több mint 500 esetben zajlott le fellebviteli eljárás elkobzási, megváltási, háborús szerzeményi és bérleti jogviszony ügyekben. A földektől megfosztottak minden legális eszközt bevetve kísérelték meg visszaszerezni a földjeiket. A kisgazdapárti szervezetek támogatták őket törekvéseikben, és több politikai akciót indítottak a gazdák érdekében. 1945 szeptemberében az Országos Földbirtokrendező Tanács egyik bizottsága Balástyán tartott helyszíni ellenőrzést, és a jelen levő kisgazdapártiak felszólaltak, hogy „...nem veszik tudomásul ezt a földosztást, mert csak egy személy vett benne részt, éspedig az elnöke a bizottságnak, aki kommunista párti...". Alsóközponton a kisgazdák bejelentették, hogy nem írják alá a helyszíni ellenőrzés jegyzőkönyvét a sok sérelem miatt, és kívánságaikat végül a bizottság jegyzőkönyvbe vette. Nagyiván János nemzetgyűlési képviselő levélben jelezte fenntartásait Nagy Imre földművelésügyi miniszternek a nagybirtok megszüntetéséről szóló rendelettel kapcsolatban. Javasolta, hogy a rendeletek módosításával kezeljék úgy ezeket a földbérleteket egy bizonyos határig, mintha örökföldek lennének.[21] Ezek a politikai akciók kevés sikerrel jártak.

[20] Földhiv. ir. 2160/1945. sz.

Megindult a gazdatársadalom reformellenes önszerveződése is. Szeged-Átokházán és Csorván 1945 októberében egy gazda összeírta a földjeiket visszaigénylő gazdák neveit együttes fellépés céljából. Az összeírás alkalmával beszéltek arról, hogy nem adják át földjeiket a földhözjuttatottaknak.[22] 1946. február 20-án egy 60 tagú paraszt küldöttség járt Budapesten Nagy Ferenc kormányfőnél, és előadták a szegedi bérlőtársadalom panaszait. A delegációt szeged-balástyai és szeged-csengelei gazdák alkották, akik felkérésre a szeged-alsótanyai parasztságot is képviselték. A delegáció kérte a kormányfőtől egy kiegészítő törvény megalkotását, amely ezeket a sérelmeket rendezné.[23] A volt földbérlők hangulatát tapasztalva az 1930-as évek földbérlő mozgalmainak vezetői is aktivizálódtak, és a mozgalom újraindításával kísérleteztek. A hatalom a próbálkozásokat csírájukban elfojtotta.[24] Sok esetben lehetett tapasztalni a földbérlők egyéni ellenállását: egyrészt nem engedték be a földekre a földhözjuttatottakat, másrészt a földigénylő albizottságok tevékenységét és létező korrumpáltságát nyilvánosan bírálták. 1945 novemberében Bodzsár Pál Szeged-Csorván, mikor 20 holdas bérletéből 10 holdat a tanyaépülettel át akartak adni új az tulajdonosnak, kijelentette, „...ez nem földbirtokrendezés, hanem földkupeckedés..., akik adtak a Bizottságnak valamit, azoknak a Bizottság is adott földet...".[25] Sejben Lajos Szeged-csengelei bérlő, miután családja 14 és fél hold bérletéből mindössze 2 és fél hold birtokot hagytak meg, a földigénylő albizottság előtt a tanyáján kijelentette, hogy „...nem veszi tudomásul a földosztást, megvédi a földet, ha kell véráldozattal is, ásóval és kapával...".[26] A tiltakozásokat azonban a hatalom büntető eljárások foganatosításával elfojtotta.

A földvisszaigénylők jogi lépései többször eredményre vezettek, az elkobzott, megváltott földeket, bérleteket, és tanyaépületeket visszakapták. A visszaadás azonban nem ment zökkenők nélkül. A földvisszaigénylők törekvéseinek letörésére a hatalom jogi és hatalmi eszközöket vetett be. A politikai nyomozó hatóságok a földvisszaigénylőket megfélemlítették, és büntető eljárásokat kezdtek több esetben olyan gazdák, vagy földtulajdonosok ellen, akik a földjeik elkobzását, vagy megváltását vitatták. 1945-ben dr. Gróf György és Gróf Kálmánné szatymazi földtulajdonosok sikeresen visszakapták földjeiket, 1946 elején azonban internálták őket, és politikai büntető eljá-

[21] Tudománypolitikai Intézet Kisgazda Levéltára. 285. f. 92. őe. Földművelésügyi Minisztérium és az FKGP vezetősége közötti levelezés. 1945. szept. 11.

[22] NB. ir. NB. 1074/1945. sz. Makra Antal izgatási ügye.

[23] Földhiv. ir. 2935/1946. sz.

[24] NB. ir. NB. 130/1947. sz. Nippold János izgatási ügye. Nippold háború előtti tevékenységére l. SZEGED TÖRT. 4. 404–408.

[25] NB. ir. NB. 1246/1945. sz. Bodzsár Pál izgatás ügyei.

[26] NB. ir. NB. 850/1946. sz. Sejben Lajos izgatási ügye.

rás indult ellenük, ám semmi terhelő adat nem került elő róluk. Az eljárás közben a földigénylők a földeket visszavették, és már nem is engedték ki a kezükből.[27]

A föld visszaadása elmélyítette a gazdatársadalom közötti ellentéteket, a visszaadott földek helyett ugyanis a földhözjuttatottaknak más területeket kellett kapniuk, és emiatt egyes újbirtokosok vagy régi bérlők földjeiből csíptek le kisebb parcellákat. A visszaigénylések ellen jelentős politikai erők léptek fel. A kommunista párt szegedi szervezete a földhözjuttatottak érdekei mellett szállt síkra, és ehhez megnyerte a MSZDP helyi szervezetének támogatását. A földosztás megvédése érdekében a kommunisták az újgazdákat mozgósították a tanyavilágban. Paraszti gyűléseken, tüntetéseken fejezték ki politikai és gazdasági szándékaikat. Követeléseiket rendszerint eljuttatták a kormányhoz. Az újgazdák mozgalmát intézményesítették, Szeged tanyaközpontjaiban mindenütt megalakult az Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetségének (UFOSZ) helyi szervezetei, amelyek azok tevékenységét koordinálták.[28] A föld visszaszerzésére indított törekvéseket az 1946. évi IX. tc. zárta le, amely előírta, hogy az 1946. január 1. napja előtt a földreform céljára igénybevett és kiosztott ingatlanokat az 50 kat. h-nál kisebb parasztbirtokok kivételével nem kell az eredeti tulajdonosoknak visszaadni, még akkor sem, ha azt az érvényben levő jogszabályok ellenére vették igénybe. Ilyen esetekben a törvény csereingatlan juttatását vagy a valóságos becsértéknek megfelelő vételár fizetését mondta ki. A településen azonban a földhiány miatt csereingatlan adásáról szó sem lehetett, a háború utáni inflációs időkben a pénzbeli kártérítés viszont semmit nem ért.

142. Plakát, 1945

Összességében a földreform során 1947 februárjáig 64 196 kat. h. 953 n. öl területet vettek igénybe, amelyből mindössze 209 kat. h. 665 n. öl volt

[27] DM, 1945. dec. 11.; Földhiv. ir. 1. d. Csongrád Megyei Földbirtokrendező Tanács Szegedi Tárgyaló Tanácsa 1946. nov. 19-i jkv. Grófék internálásának körülményeire l. FARKAS CSABA 2008/a.

[28] FEHÉR ISTVÁN 1973. 95–98.

az elkobzott birtok, a többi megváltásra került. Az igénybevett földekből 7009 földhözjuttatottnak 47 157 kat. h. 1024 n. ölet osztottak ki, a többit házhelyek, kísérleti gazdaságok számára és egyéb közcélokra tartalékolták. Ugyanakkor 1946 végén a földjuttatások még nem szűntek meg, még mindig voltak olyan földterületek, amelyeket korábban elvettek a volt földbérlőktől, és 3-4-szer cseréltek gazdát.[29] Valószínűleg ez eredményezte, hogy az 1949-es statisztikai számlálás idején már csak 6889 földhözjuttatottat tartottak nyilván.[30]

A szegedi földbirtok átalakulása 1947 után is folytatódott. A kialakuló politikai rendszer igényeinek megfelelő tanyaközpont kijelölések és községesítések még jelentősen változtattak a földbirtokszerkezeten.

Csongrád megyei birtokstruktúra 1949. január 1-én

Birtoknagyság	Fő	%-ban
0-1	2 698	16,3
1-5	6 483	39,3
5-10	3 923	23,8
10-20	2 511	15,2
20-50	800	4,8
50-100	80	0,5
100 felett	10	0,1
Összesen	16 595	100,0[31]

Az 1945 előtti időszakhoz képest az 5-20 hold közötti birtokkategóriák aránya nőtt meg jelentősen (az 5-10 hold közöttieké például több mint kétszeresére), ez azonban azt is jelentette, hogy csökkent a piaci termelésre képes gazdaságok száma és teljesítménye. Kedvező tényezők esetén a kisbirtokos családok életszínvonala emelkedett volna, a kialakuló pártállam agrárpolitikája ezt a folyamatot azonban gyakorlatilag megszüntette. A szegedi mezőgazdasági birtokszerkezet változása az átalakuló politikai rendszer igényeit tükrözte. A kiosztott birtokok jogi státusza (a birtok korlátozott, engedélyhez kötött forgalmú lett) akadályozta a birtokok szabad kereskedelmét, és gátolta a tőke beáramlását az agráriumba.

A földbirtokreform jelentős társadalmi változásokat eredményezett. Mintegy 25%-kal csökkent a mezőgazdasági munkások száma, nőtlen gazdasági cselédekből és női cselédekből állandóan nagy kereslet alakult ki. Emiatt jelentősen emelkedtek a napszámbérek, koszt mellett naponta 10 forintnál

[29] Gazd. Fel. ált. ir. 76/1947. sz.

[30] NÉPSZÁMLÁLÁS 1949/c. 280–281.

[31] NÉPSZÁMLÁLÁS 1949/c. 205. A táblázatot közli: FEHÉR ISTVÁN 1973. 101.

valamivel többet kaphattak a mezőgazdasági munkások.[32] A gazdaságok termelési költségeinek bevételhez viszonyított arányai a háború előtti évekhez viszonyítva 30-60%-kal nőttek nem kis részben az aszályos évek, valamint az agrárolló nyitódása miatt. A magas napszámbérek miatt a bérmunkásokat foglalkoztató gazdáknak mintegy 5-10%-kal emelkedtek a művelési költségeik.

Az 1946–47-es termelési költségek a bevételek százalékában

Birtoktípus	Nyersbevétel %-a		
	Búza és rozs	Kapások	Szőlő
Bérmunkás nélküli	85	95	70-80
Vegyes foglalkoztatású (hozzátartozó és bérmunkás)	95	100	75
Csak bérmunkásokkal dolgoztató	105	110	80

Mivel a termésátlagok az 1946–47-es gazdasági évben az aszály miatt nem lettek magasak, még saját gazdálkodás esetében sem alakult ki gyakorlatilag tiszta jövedelem. A szegedi tanyavilág rosszabb minőségű területein (Átokháza, Csengele) gyakran előfordult, hogy a rozsvetés még a vetőmagot sem teremte meg.[33] Az agrártermelés jövedelmezőségének romlása jelentős gondokat okozott a magánparaszti gazdaságokban. Az államhatalom által kivetett, egyre súlyosbodó adó- és beszolgáltatási terhekkel együtt elindították azok bomlását a kialakuló pártállam agrárpolitikai céljainak megvalósításához előkészítve a talajt.

A SZÖVETKEZETEK HELYZETE

A szegedi mezőgazdaság szerves részét képezték a mezőgazdasági szövetkezetek. A két világháború között kialakult szövetkezetek a háborús körülmények hatására jórészt felbomlottak, csupán az országos, budapesti központ alá tartozó szövetkezeti kirendeltségek (Hangya, Futura) tudtak talpon maradni. A háború befejezése után mindegyik koalíciós partner támogatta a szövetkezeti mozgalmat, és igyekezett befolyást szerezni a megalakuló gazdasági egységekben

A Szegedi Nemzeti Bizottságban már 1945. január 22-én felmerült, hogy a mezőgazdasági eszközök, gépek, igavonó állatok fogyatkozása következtében keletkezett kedvezőtlen helyzet ellensúlyozására szövetkezeteket állítsanak fel.[34] A szövetkezetek létesítésével kapcsolatban a Nemzeti Parasztpárt szegedi szervezete 1945. március 25-én nagygyűlést szervezett a városban, amelyen megjelentek, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kistelek, Hódmezővásárhely, Makó és Orosháza parasztpárti küldöttei. A gyűlésen Veres Péter a szövetkezetek létesítését a termelőmunka folyamatosságának biztosítása érdekében fontosnak tartotta, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ennek elengedhetetlen feltétele a parasztság önkéntes társulási hajlandósága.[35]

Szegeden 1945-ben leginkább a helyi kisgazda szervezet aktivizálódott, képviselői nagy számban voltak jelen a szövetkezetek igazgatóságaiban. Az 1930-as évek óta működő Szeged és Szegedvidéki Paprikatermelők és Kikészítők Termelő és Értékesítő Szövetkezetének újjáalakításában például aktívan részt vett Nagyiván János a kisgazdapárt helyi szervezetének vezetője, és Dobó Gyula ugyancsak kisgazdapárti ideiglenes nemzetgyűlési képviselő. A vállalkozás feladatát képezte a szegedi paprikakörzetben őrölt paprika beváltása és forgalomba hozatala. A szövetkezetben jelentősebb üzletrészt birtokolt a Földművelésügyi Minisztérium, a Hangya Központ, és a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár.[36]

Más pártok is serénykedtek. Nemzeti parasztpárti közéleti személyiségek és szimpatizánsok szervezték meg a Délvidéki Gyümölcstermelők és Kertészek Beszerző és Értékesítő Szövetkezetét, amelyben jelentős részt vállaltak a Szegedi Kertészek Szabad Szakszervezetének tagjai. Céljuk a tagság gyümölcs és faiskolai terményei értékesítési lehetőségeinek előmozdítása, és a tagság termelési eszközökkel való ellátása.[37]

1945 nyarán a szegedi tanyavilágban sorozatban alakultak különféle parasztszövetkezetek a Futura képviselőjének bábáskodásával. Az országos hatáskörű szövetkezet a bizományosi hálózatát kívánta újjászervezni, és ezzel Mérey Lászlót bízta meg, aki 1945. július-augusztusban több tanyaközpontban szervezett kisebb szövetkezeteket. A szövetkezetek nem működhettek sokáig, a Földművelésügyi Minisztérium ugyanis nem ismerte el szervezeti formájukat, és újjá alakulásra kötelezte őket. Tevékenységüket rövidebb-hosszabb ideig szüneteltették, majd 1946 tavaszától legtöbbjük átalakult földművesszövetkezetté.

Különleges egységet képezett a Szegedi Népszövetkezet, amelyet a város gazdagabb társadalmi rétegének tagjai (pl. Tóth Béla bankigazgató, Szukits László könyvkereskedő) alapítottak azzal a célzattal, hogy az agráriumba tőkét vonjanak be, és a tőkés paraszti gazdálkodást elősegítsék. Célul tűzték ki, hogy gazdasági és ipari gépek, eszközök, anyagok, vetőmagvak és takarmányfélék, igás és tenyészállatok beszerzésével, hitelek nyújtásával,

[32] Gazd. Fel. ált. ir. 78/1947. sz.
[33] Gazd. Fel. eln. ir. 60/1948. eln. sz.
[34] Nemz. Biz. ir. 9. őe. 1945. jan. 22-i ülés jkv.
[35] DM, 1945. márc. 27.
[36] Gazd. Fel. ált. ir. 343/1947. sz.; Sztvsz. Cég ir. 50229/1950. sz.
[37] Sztvsz. Cég ir. 50057/1947. sz.

üzemek létesítésével a mezőgazdasággal foglalkozó tagjaik számára előmozdítsák keresetük és belterjes gazdálkodásuk fokozását. A szövetkezetet egyes politikai erők nem nézték jó szemmel, és megakadályozták, hogy a szegedi tanyaközpontokban szerveződő népszövetkezeteket személyi kapcsolatokon keresztül fiókjaikká tegyék. A kommunista hatalom kiépülésével a szövetkezet tevékenysége ellehetetlenült, és 1948 szeptemberében törölték a cégjegyzékből.[38]

143. Plakát, 1945

1946-ban indult meg a földművesszövetkezetek szervezése. A 131000/1945. F. M. sz. rendelet írta elő megalakításukat, és lehetőséget adott nekik a földreformról szóló rendeletek hatálya alá eső vagyontárgyak (gazdasági épületek, mezőgazdasági ipari üzemek, stb.) kezelésére. A jogszabály 1945. december 31-ig adott határidőt a szervezésükre, a nehézségek miatt azonban a határidőt egy évvel meghosszabbították. 1945-ben minisztériumi kiküldött, Olajos Béla végezte megyei hatáskörrel a szervezési teendőket, aki Szegeden érdemi munkát nem tudott kifejteni. Később Szegedre ezért külön szervezőt állítottak be Szojka Károly személyében, aki sikerrel járt, 1946-ban zömében lezajlott a szegedi határban a paraszt- és népszövetkezetek földművesszövetkezetekké alakulása, és új egységek is keletkeztek. Ezen típusú gazdasági társaságok szerveződését a baloldali pártok, leginkább a kommunisták támogatták, akik jelentős befolyást igyekeztek szerezni bennük. A Földművelésügyi Minisztérium által engedélyezetett szövetkezetek közül a szeged-szatymazi és a szeged-röszkei 1946-ban még nem tudott megalakulni, csak 1948–1949-ben szerveződtek, a szeged-szentmihályteleki fmsz. alapításáról és működéséről nem maradtak fenn adatok.[39]

A baloldali pártok által támogatott földművesszövetkezeti mozgalom mellett a kisgazdapárt kezdeményezte olyan szakmai szövetkezet létesítését, amely a kívül maradt gazdák tevékenységét volt hivatott támogatni. Ilyen céllal jött létre a Szegedi Gazdák Termelési, Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezete, amelyet alsótanyai birtokos gazdák hoztak létre, nagyrészt mórahalmi, királyhalmi és nagyszéksósi gazdákból toborzódott. A vállalkozás 459 főből álló tagsága jelentős részben kisgazdapártiakból, illetve a helyi gazdakör tagjaiból állt, pl. Dobó Gyula nemzetgyűlési képviselő, Donászy Kálmán szegedi kisgazdapárti vezetőségi tag. Az alakuló közgyűlésen Nippold Jánost (a harmincas évek földbérlő mozgalmainak egyik vezetőjét) választották elnöknek. Bár gazdasági szempontból a társaság virágzott, a kisgazda párt kiszorításával a szövetkezet egyre nehezebb politikai helyzetbe jutott. Nippold János ellen népbírósági eljárás indult, 1947-ben adatszolgáltatás elmulasztása miatt a Kereskedelmi és Szövetkezetügyi Minisztérium cégbírósági eljárást kezdeményezett ellenük, később többször sújtották pénzbírsággal őket. 1949-ben a belkereskedelmi miniszter 193 105/XII/3/1949. sz. leiratával elrendelte a szövetkezet felszámolását.[40]

Az 1945–1947-ben megalakult szövetkezetek tőkés gazdasági vállalkozásként értékesítési és beszerzési feladatokat láttak el, és tagjaiknak különféle (szaktanácsadási, továbbképzési, stb.) szolgáltatásokat nyújtottak. Ez lett volna a szövetkezetek kialakulásának szerves fejlődési útja.

Agrárszövetkezetek Szegeden (1945–1948)

Szövetkezet neve	Elnök	Ügyvezető ig.	Alakulási idő
Szeged és Szegedvidéki Paprikatermelők és Kikészítők Termelő és Értékesítő Szövetkezete	Madarász János gazdálkodó	Etsedy Ferenc okleveles gazda	1945. febr. 11.
Délvidéki Gyümölcstermelők és Kertészek Beszerző és Értékesítő Szövetkezete	Somogyi Imre nemzeti parasztpárti ideiglenes nemzetgyűlési képviselő	igazgatóság	1945. jún. 10.
Szeged és Vidéke Nyúl- és Kisállattenyésztők Beszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete	Pálinkás Gyula kereskedő	igazgatóság	1945. júl. 8.
Szegedi Népszövetkezet	Mérey László Futura tisztviselő	igazgatóság	1945. júl. 23.
Szatymazi Munkások és Törpebirtokosok Termelő, Árubeszerző, Értékesítő és Fogyasztói Szövetkezete	Jurik János	igazgatóság	1945. júl. 23.
Lengyelkápolnai Népszövetkezet	Nógrádi József	adatot nem találtunk	1945. aug. 8.
Szeged Ruzsajárási Népszövetkezet	Mányi István	Tóth István	1945. aug. 12. (Megsz. 1946. ápr.)

[38] Sztvsz. Cég ir. 50122/1950. sz.

[39] Sztvsz. Cég ir. 50303/1950. sz. (szatymazi), Sztvsz. Cég. ir. 50099/1948. sz. (röszkei)

[40] Sztvsz. Cég ir. 50240/1948. sz.

Szövetkezet neve	Elnök	Ügyvezető ig.	Alakulási idő
Szeged–Alsóközponti Demokratikus Munkás és Parasztszövetkezet	Guczi Ferenc, a kommunista pártszervezet vezető	adatot nem találtunk	1945. aug. 13. (Megsz. 1946. ápr.)
Szeged–Királyhalmi Népszövetkezet	Rovó Szilveszter	adatot nem találtunk	1945. aug. 15. (Megsz. 1946. márc.)
Szegedvidéki Halászati Szövetkezet	adatot nem találtunk	adatot nem találtunk	1945. nov. 25.
Szegedi Méhtenyésztők Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete 1947. júl. 29-től Szegedi Méhtenyésztők Termelő és Értékesítő Szövetkezete	Vén Imre	Sári Pál méhész (műszaki), Molnár Imre (adminisztratív)	1946. febr. 2. (Megsz. 1948 dec.)
Szeged-Baktói Parasztok Termelő és Értékesítő Szövetkezete	Nagy Sándor, Szabó Ferenc és Kocsárdi Ferenc	Nagy Sándor	1946. márc. 10. (Megsz. néhány hét múlva)
Szeged–Királyhalmi Földművesszövetkezet	Rovó Szilveszter	adatot nem találtunk	1946. márc. 31
Szeged–Alsóközponti Földművesszövetkezet	adatot nem találtunk	adatot nem találtunk	1946. ápr. 4.
Szeged–Ruzsajárási Földművesszövetkezet	Mányi István	Tóth István	1946. ápr. 14.
Szegedi Gazdák Termelési, Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezete	Nippold János, Dobó Gyula (alelnök)	adatot nem találtunk	1946. jún. 2.
Szeged–Csengelei Földművesszövetkezet	Csicsai János 1947. dec. 3-tól Tisóczki Sándor	igazgatóság	1946. jún. 16.
Szeged–Felsőközpont-Balástyai Földművesszövetkezet	adatot nem találtunk	Bárkányi Antal	1946. jún. 20.
Újszegedi Földműves és Munkásszövetkezet	Bary Dezső	adatot nem találtunk	1946. jún. 27. (Megsz. 1948. márc. 7.)
Röszke-Nagyszéksósi Tejszövetkezet	adatot nem találtunk	adatot nem találtunk	1946. (Megsz. 1949)
Szegedi Paprikatermelők Értékesítő Szövetkezete	adatot nem találtunk	igazgatóság	1947. márc. 27.
Szatymaz és környéke Munkások és Törpebirtokosok Termelő, Értékesítő és Beszerző Szövetkezete	Vér György	Ábrahám Mihály kommunista pártszervezet vezetője	1947. márc. 29.
Szegedi Földművesszövetkezet	adatot nem találtunk	adatot nem találtunk	1948. márc. 7.
Szeged Felsővárosi és Baktói Földművesszövetkezet	adatot nem találtunk	adatot nem találtunk	1948. szept. 12. (Megsz. néhány hónap múlva)

2. „A SZOCIALISTA MEZŐGAZDASÁG" KEZDETEI

A két munkáspárt egyesülése utáni időszak jelentős változásokat eredményezett a település mezőgazdaságában. A pártállam szovjet minták alapján szervezte át az ország agrárgazdaságát. A változtatás egymással szoros összefüggésben kétirányú volt. Egyrészt a szovjet kolhozok és szovhozok mintájára a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok hálózatának kiépítését és fenntartását célozta meg, másrészt a beszolgáltatási rendszer terheinek fokozásával, és más adminisztratív vagy gazdasági intézkedésekkel (pl. tagosítás) a magánparaszti gazdálkodás visszaszorítása érdekében a parasztság minden rétegét, ha nem is azonos mértékben, sújtotta.

Szegeden ennek az agrárpolitikának a végrehajtása a város külterületének felszámolásával, a város környéki tanyaközségek és falvak kialakításával egy időben zajlott. A községrendezés a város legfontosabb mezőgazdasági területeit érintette, a település mezőgazdasági művelés alatt álló területe 128 724 kat. h-ról 23 547 kat. h-ra, majd 14 923 kat. h-ra csökkent. A mezőgazdaság területe a városhoz viszonyítva is csökkent. Míg 1949-ben a város területének 90,8%-a állt mezőgazdasági művelés alatt, addig ez az arány 1950-ben 83,9%-ra, 1952-ben 78,5%-ra fogyott.

A művelési ágak megoszlása

Ágazat	Az 1949. évi terület százalékában		
	1949	1950	1952
Szántó	100	21,7	14,5
Kert	100	72,2	71,2
Rét	100	8,4	1,1
Szőlő	100	12,4	1,3
Legelő	100	17,2	13,5
Erdő	100	1,4	1,4
Nádas	100	12,7	11,6
Összesen	100	18,3	11,6[41]

Különösen drasztikusan alakult a fogyás az erdők és rétek esetében, a szőlőterület Domaszék kialakításakor csökkent jelentősen. Csupán Szeged

[41] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 93.

kertkultúráját érintette kisebb mértékben a községalakítás, ez azonban a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését nem segítette elő. Ezzel egyidejűleg a népesség száma 45 976 fővel csökkent, akik többsége a mezőgazdaságból élt. A földművesek számának csökkenése oda vezetett, hogy 1950 végén 6351 egyéni gazdaságot tartottak számon az 1949. évi népszámlálás idején nyilvántartott 16 314 gazdasággal szemben. A városban ezen túlmenően az 1949-es népszámlálás idején még 3337 mezőgazdasági munkás élt.[42]

Az állatállomány alakulása 1948 és 1950 között

Fajta	1948	1950
Ló	8 288	1 795
Szarvasmarha	14 300	1 716
Sertés	30 000	28 712
Juh	10 000	1 185[43]

Egyedül a sertések száma nem sínylette meg a közigazgatási változásokat, ez az állatfajta ugyanis nem igényelt legelőket, és a Belváros kivételével a kis kertgazdaságokban is lehetett hizlalni.

A mezőgazdaság ún. szocialista átszervezésével 1948 tavaszán kezdett a kommunista párt foglalkozni, és kidolgozta szövetkezetpolitikai irányelveit. Ezt követően a két munkáspárt egyesülése után, 1948. július 10-11-én tartották meg az Országos Szövetkezeti Konferenciát, ahol ismertették az agrárpolitikára vonatkozó párttterveket, és megjelölték a legfontosabb feladatokat. A mezőgazdasági szövetkezetesítés felgyorsítását már 1948 őszén tervezte a pártvezetés. Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-i kecskeméti beszéde, amelyen meghirdette a termelőszövetkezetek létrehozásának elveit, majd a Központi Vezetőség előtt 1948. november 27-én tett kijelentése, amely szerint „...Nekünk ezt a kérdést 3-4 éven belül oda kell vinni, hogy a magyar parasztság 90 százaléka rendes közös társasművelésben művelje a földjét...", már a jövő kommunista agrárpolitikáját vetítette előre.

A november 27-i ülésen döntöttek a létrejövő szövetkezetek három alapvető típusáról, az I-II. típus enyhébb társulási formát jelentett, míg a III. már igazi közös gazdaságnak számított, ahová az egyéni paraszt a saját eszközeit (föld, gép, ló, kocsi) is bevitte.[44]

A termelőszövetkezetek alakításának jogi alapjait a gazdagparasztság korlátozására hozott 9000/1948. sz. kormányrendelet teremtette meg, amely

[42] SZVT Mg. ir. 0370-16/1950. sz., az 1949-es adatokra l. NÉPSZÁMLÁLÁS 1949/c. 376–379.

[43] MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. 1950. márc. 12-i kimutatás. Az 1948-as adatokat közli: FEHÉR ISTVÁN 1973. 116.

[44] A kommunista pártállam agrárpolitikájáról, a szövetkezeti mozgalom alakulásáról l. ORBÁN SÁNDOR 1972. 65–130.; GULYÁS PÁL 1985. 18–55.

értelmében azoknak a gazdáknak, akiknek saját tulajdonú és bérelt földjeik együttes területe meghaladta a 40 kat. h-at, bérletük 25 kat. h. feletti részéről le kellett mondaniuk. Ezeket a földeket azután földbérlő szövetkezetek, vagy földművesszövetkezeteken belül megalakult csoportok bérelhették. Mivel 1948 őszéig nem jött létre még földbérlő szövetkezet, ezért a szegedi csoportokat a földművesszövetkezeteken belül szervezték. A közösségek kezdetben szervezetlenül működtek, ezért 1949 januárjában a központi pártszervek utasítására politikai és gazdasági szempontból a Földművelésügyi Minisztérium képviselői felülvizsgálták őket (vezetőjük Szegeden Szomolyai Ágostonné országgyűlési képviselő volt). Amelyeket megfelelőnek találtak, a választott típus szerint elfogadtatták velük a szervezeti szabályzatukat, megválasztatták irányító intéző bizottságukat, és engedélyezési javaslatot tettek a minisztériumnak. A megfelelőnek nem találtakat nemleges javaslattal gyakorlatilag feloszlatták.[45] Szeged 1949-es közigazgatási területén 1948 őszén a következő táblás csoportok alakultak[46]:

A szegedi termelő csoport 1948. október 15-én 11 taggal alakult a Szegedi Földművesszövetkezet égisze alatt az igénybevett 129 holdas rókusi Tóth-féle birtok egy kb. 48 holdas részén. Később még néhány család csatlakozott hozzá. A januári felülvizsgálat során 1949. január 14-én, a III. típusú szövetkezeti típust fogadtatták el velük, és megválasztották intéző bizottságukat. A társulás a Dózsa közösen termelő szövetkezeti csoport nevet vette fel, és a működési engedélyüket az FM február 21-én adta ki. Pár héttel később a csoport többsége (9 ember) kilépett, az intéző bizottságból mindössze Eper Mihály maradt meg, akit a csoport elnökévé választottak. 1949 őszére a belépőkkel gazdálkodó szerv ismét 14 főre bővült. 1949 júniusában mindössze 5 tagjuk rendelkezett földdel. Földjeik területe 104 kat. h-at tett ki, amelyből 89 hold minősült szántónak, Alakulásuk idején az egyes tábláik a gazdálkodási központtól három km-re terültek el, emiatt szántóik mintegy 60%-át sikerült csak gépekkel műveltetni. A tagok egyéni földdel nem rendelkezhettek, csupán a csoport által megszavazott kerttel. 1949 júniusában minisztériumi utasításra a makói József Attila Tszcs-től kaptak szarvasmarha törzstenyészetet (10 tehén 3 borjú), egy tehén a tszcs-nél mindössze napi 3-5 liter tejet adott, ezzel a rájuk fordított takarmány ára sem térült meg. For-

[45] MSZMP45. ir. 2. fcs. 81. őe. Jelentések a mezőgazdasági helyzetről, a mezőgazdasági munkákról. 1949. febr. 7-i jelentés. A jelentés szerint 1948 őszén a Nagyszegedi Pártbizottság politikai területén 10 helyen vettek földeket igénybe: Alsóközpont, Kiskundorozsma, Szeged, Szőreg, Deszk, Kübekháza, Pusztamérges Szatymaz, Algyő és Felsőközpont. A bizottság 10 termelő csoportot vizsgált felül, tehát minden helyen 1-1 csoport alakult. A bizottság a jelentés szerint 4 csoport működésének engedélyezését javasolta.

[46] Szeged termelőszövetkezeti mozgalmának kialakulásáról l. BELÉNYI GYULA 1975.; FÓRIZS SÁNDOR 1985/a.

gótőke hiányukat hitelekkel kísérelték meg csökkenteni, 1949 nyaráig már csaknem 20 ezer Ft adósságot halmoztak fel.[47]

A szövetkezet életét 1950-ben sorozatos botrányok kísérték, a szövetkezetből többször tűntek el állatok, felszerelések, amelyeket a tagság a vezetőség számlájára írt. Az 1950. évi takarmányhiány óriási károkat okozott a csoportban, 1950 őszén 77 darab 2-3 hónapos malac pusztult el.[48] A hatalom a saját felelősségét nem ismerve el politikai ügyet kreált az állatok pusztulásából, a csoport egyik tagját, mivel „...ő írni, és olvasni és számolni jól tud...", felelősnek kiáltották ki, és bíróság elé állították. A megvádolt tszcs-tagot még kb. 200 q takarmányrépa elrohadásában is felelőssé tették, mert, bár a répát a tszcs egy képzetlen tagja vermelte rosszul el, szellemi irányítóként őt tartották bűnösnek.[49] A visszásságok miatt ezután elterjedt a városban az a hír, hogy a csoportból két tag kilépett, mert ott majdnem éhen haltak.[50] A társulás vezetőinek erkölcsi és szakmai alkalmatlansága miatt 1950 decemberéig csaknem 250 ezer Ft adósságot halmozott fel, és a visszafizetés következtében többször is a felbomlás szélére kerültek.

A Szeged–Szatymazi táblascsoport a Szeged-Szatymazi Földművesszövetkezet közreműködésével jött létre 7 taggal a minorita rend tulajdonában levő több mint 60 kat. h. földön. Létezésük rövid ideig, 1949. január közepéig tartott, részben politikai, részben gazdasági megfontolásokból a csoportnak a mezőgazdasági szakszervek nem adtak működési engedélyt. Indokaik szerint „...a közös művelésre jelentkezett tagokat a társulásra is inkább az indította, hogy a rossz földből nyert hasznot átlagosan osszák szét, nehogy valamelyiknek jobb minőségű jusson, így nagyobb haszonra tegyen szert...". Szatymazt a politikai hatalom Nagyszeged „legreakciósabb" területének vélte, ezért számára „...politikai szempontból sem kívánatos, hogy egy ilyen reakciós helyen a nagyüzemi gazdálkodást lejárassuk, csak azért, hogy Szatymazon legyen táblás csoport...".[51]

A Szeged–Alsóközponti termelő csoport a Szeged-Alsóközponti Földművesszövetkezet égisze alatt alakult meg 1948. október 10-én. A 26 fős csoport 168 kat. h. földet bérelt. Ebből 100 kat. h. volt szántó, 3 kat. h. szőlő, a többi rét, legelő. A csoport földjei 6 helyen, egymástól 8-9 km távolságban terültek el. A felülvizsgáló bizottság szerint a tagok „...a kollektív gazdálkodási formától még idegenkedők, öntudatosság szempontjából elmaradottak..." ezért a csoport további működését nem javasolta. Ezután a gazdák megszüntették a közös gazdálkodást.[52]

1949 elején a jogszabályok adta lehetőségek kihasználása céljából létrejött a Szegedi Földbérlő Szövetkezet, amelynek a szervezését a Magyar Országos Szövetkezeti Központ képviselője, Pál László végezte. A bérlőszövetkezetet 40 gazda alapította. Szervezését a Dózsa Tszcs tagjai kezdeményezték. A bérlőszövetkezet elnöke Szénási István (a Dózsa Tszcs intéző bizottsági tagja) lett, aki 3 igazgatósági taggal együtt irányította az operatív munkát. A bérlőszövetkezet tagsága Szeged város területén elszórtan lakott, ezért földbérlet művelési jogot nem tudtak maguknak szerezni (egyedül a Haladás Tszcs-be lépett be néhány újszegedi gazda). 1951-ben az FM 8013/F-15/1951. sz. utasításával a szövetkezetet megszűntette.[53]

A kezdeti lendület után megtorpant a politikai szervek aktivitása. Sőt 1949 márciusában az MDP Nagyszegedi Pártbizottsága politikai területén teljesen megakadt a folyamat. A párt teljes helyi apparátusát az 1949-es választás szervezése és propagandamunkája kötötte le. A választások előtt erősebb nyomásgyakorlással nem akarták a szövetkezetesítés iránt ellenséges parasztság hangulatát még feszültebbé tenni. A szünetet szakmai indokok ugyancsak motiválták. Az 1948/1949-es gazdasági év munkái közben nem lehetett különösebb birtokpolitikai (földtulajdonra vonatkozó) változtatásokat tenni.

A választás után újult erővel indult meg a szövetkezetek szervezése, amelyet még csak fokozott a külpolitikai helyzet elmérgesedése. A jugoszláv kapcsolatok megromlása a déli határvidék pártszerveit arra ösztönözte, hogy a politikai területük parasztságát mind jobban ellenőrzésük és irányításuk alá vonják, erre legjobb eszköznek a mezőgazdasági szövetkezetek tűntek.

1949 nyarától a következő csoportokkal egészült ki a szegedi szövetkezeti struktúra: A „Táncsics" Termelőszövetkezeti Csoport 1949. augusztus 22-én tartotta alakuló értekezletét. A III. típusú csoportot a Szegedi Földművesszövetkezet létesítette a város kecskéstelepi részén. Működésüket 1949. augusztus 25-én engedélyezték. A 15 tag közül valamennyi rendelkezett földtulajdonnal. Alapításkor összes területük több, mint 50 kat. h. volt, 2 kat. h. kivételével mind szántó, szétszabdalva 39 külön táblában. Ezért a kezdeményezett tagosítás során 2 táblába tömörítették földjeiket, és 74 kat. h. állami tartalékfölddel egészítették ki birtokállományukat. A tagjaik fejenként 400 n. öl földet használhattak egyénileg. 1949 őszén építkezésekbe kezdtek, amelyek igen megterhelték a kasszájukat, úgy hogy 1950 tavaszán a mezőgazdasági munkák elvégzésére már semmi tőkéjük sem maradt a fej-

[47] FM Tsz főo. ir. 230943/1949. sz.; MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. Dokumentum a szegedi Dózsa III. típusú tszcs-ről, és 1949. jún. 14-i jelentés, Mezig. ir. 1645/1949. sz.

[48] Az 1950.évi takarmányválságra l. TANDI LAJOS 2009/2.

[49] MSZMP49. ir. 2. fcs. 130. őe. Termelőszövetkezetek szervezésével, megszilárdításával kapcsolatos iratok. 1950. nov. 4-i és 1951. jan. 8-i jelentések. Az illető tszcs-tag peranyagát nem sikerült fellelnem.

[50] MSZMP49. ir. 2. fcs. 56. őe. Hangulatjelentések. 1950. szept. 5-i jelentés.

[51] MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. Kiértékelés és jelentés a szatymazi táblás csoport felülvizsgálatáról. 1949. jan. 13.

[52] FM Tsz főo. ir. 230164/1949. sz.

[53] Sztvsz. Cég ir. 676/1949. sz.

adagon kívül.[54] A talpon maradásukat jelentős összegű hitelfelvételeiknek köszönhették. Később egy kb. 250 m² területű melegházat sikerült építeniük, amelyben karalábét, karfiolt és salátát termesztettek.[55]

A „Haladás" Termelőszövetkezeti Csoport 1949. szeptember 7-én tartotta alakuló ülését. A III. típusú csoportot a város újszegedi részén a Szegedi Földművesszövetkezet alapította, működési engedélyüket 1949. szeptember 15-én adta ki a minisztérium. Bizonyos sajtóforrások (Délmagyarország, 1949. november 13.) szerint a csoport állítólag már 1948-ban tevékenykedett Sirián Gábor vezetésével, azonban az egykorú adatok ezt nem erősítik meg. Az 1949. évi januári felülvizsgálatok Szegeden nem ismerték. Az kizárható, hogy párt és minisztériumi szervek tudomása nélkül működtek volna, hiszen eleve a földművesszövetkezetek, vagy földbérlő szövetkezetek joga volt szervezni őket. A 12 tag közül mindössze egy a nincstelen, a többiek 21 kat. h. 400 n. öl földet vittek be a közösbe, amelyet szervezés során kiegészítettek 69 kat. h-ra, az összterületük így 1 hold gyümölcsösből és 68 hold szántóból állt. A tagok többsége a belépés előtt kertészettel foglalkozott. A csoport birtokait már a szervezés időszakában tagosították, alapításkor földjeik jobbára már egy táblában feküdtek. A csoport igyekezett nem eladósodni, ezért a számukra alapítás után kiutalt 20 000 forint hitelt nem vették igénybe. Mivel kertészek voltak, belépéskor jószágállománnyal nem rendelkeztek, igásállatokat csak 1949 novemberében utalt ki számukra a minisztérium. A kertészeti szaktudásukat csak 1950-től tudták hasznosítani, ekkor zöldségtermesztésbe fogtak, miután sikerült 194 m² területű melegházat építeniük.[56]

Az „Alkotmány" Termelőszövetkezeti Csoport (III. típusú) 1949. szeptember 6-án a Szegedi Földművesszövetkezet égisze alatt a felsővárosi és baktói földeken alakult. A társulás tagságából csak egy volt nincstelen, a többi tíz gazda 42 hold saját földet vitt be a közösbe, amelyet még a hatóságok 85 holddal kiegészítettek. A csoport birtokállományát így 109 hold szántó, 15 hold gyümölcsös, és 3 hold terméketlen belsőség alkotta, amelyek a tagosítás után 3 különálló táblában helyezkedtek el. Működésüket szeptember 10-én engedélyezték. 1949 végéig a csoport további felajánlott kulákbirtokokat kapott, és taglétszámuk 27-re emelkedett. A csoport erőteljes DÉFOSZ befolyás alatt állt, a szervezet megyei termelési felelőse maga is tag lett. A csoportból néhányan az alapítás után nem sokkal kiléptek, egy

[54] FM Tsz főo. ir. 7551-Sze-128/1949. sz.; MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. Dokumentum a kecskéstelepi „Táncsics" tszcs-ről, összefoglaló jelentés az aug. 25-én délig történt felülvizsgálatokról.; Mezig. ir. 1349/1950. sz.

[55] MSZMP49. ir. 2. fcs. 133. őe. Jelentések a mezőgazdaság helyzetéről és a beszolgáltatásról. 1951. jan. 8-i jelentés.

[56] FM Tsz főo. ir. 7551-Sze-162/1949. sz.; MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. Dokumentum az Újszegedi Haladás Tszcs-ről. A dokumentum is említést tesz az 1948. évi állítólagos tevékenységre egyes tagok elmondása alapján.

gazdát az édesanyja akarta kitagadni, egy másik tagot kizártak, mert családtagjai azt híresztelték, hogy erőszakkal léptették be a szövetkezetbe. 1950 tavaszán 12 000 Ft hitelt kaptak munkaelőlegre, mert a téli építkezéseikkel felélték pénztartalékaikat.[57] A társulás jelentős kertészeti ágazattal rendelkezett, mintegy 550 m² melegházában retket, salátát és karalábét termesztett.[58]

A Szeged–Domaszéki „Vörös Csillag" Termelőszövetkezeti Csoport a Szeged–Domaszéki Földművesszövetkezet közreműködésével 1949 november 10-én tartotta alakuló ülését 13 taggal, közülük mindössze négyen rendelkeztek földdel. A csoport első elnökét, Papp Illést egy hét után leváltották, és kizárták baloldali elhajlás miatt, ugyanis állítólag egy kuláknak minősített középparaszttól el akarta szedni gazdasági felszerelését. A csoport birtok területe viszonylag kicsi volt, a 4 földdel rendelkező tag 12 kat. h. saját földet, és 14 kat. h. bérelt földet vitt be a közösbe, és kaptak még 8 hold svábföldet az állami tartalékokból. 20 kat. h. szántóból, és 10 kat. h. gyümölcsösből továbbá 4 kat. h. szőlőből állt a birtokállományuk.[59]

A Szeged–Domaszéki „Úttörő" Termelőszövetkezeti Csoport 1950. február 15-én szintén a helyi földművesszövetkezet égisze alatt tartotta alakuló ülését, a 16 tag közül 4 középparasztnak, 12 kisparasztnak minősült, akik 125,5 kat. h. földet vittek be a közösbe. A birtokok több mint a fele, 75 kat. h. szántó volt 5 különálló táblában. 1951. augusztus 20-án, miután tagosítást rendeltek el a domaszéki körzetben a 2 csoport Rákóczi Ferenc néven kimondta az egyesülését, amely Domaszék községesítése miatt már nem tartozott a szegedi mezőgazdasági szektorhoz.[60]

1949 utolsó hónapjaiban az ekkor még Szegedhez tartozó külterületeken még több tszcs alakult a helyi földművesszövetkezetek szervezésében: Alsóközponton a Móra Ferenc, a Béke és a Vörös Október, Királyhalmon a Vörös Csillag, Várostanyán a Felszabadulás, Lengyelkápolnán a Petőfi és a Kossuth, Szatymazon a Petőfi, Balástyán a Gorkij termelőszövetkezeti csoportok. Ezek 1950. január 1-től már nem tartoztak Szegedhez.

1950 őszén a politikai hatalom fokozta a nyomást a mezőgazdaság „szocialista" átalakítása érdekében. 1950. szeptember 10-én az apparátus minden falujáró aktivistáját bevetették a szövetkezeti agitációba, akik szinte minden parasztcsaládot meglátogattak, és győzködtek a belépés helyességéről.[61] Bár a parasztság nagy része ellenállt, 3 új csoportot sikerült szervez-

[57] FM Tsz főo. ir. 7551-Sze-153/1949. sz.; MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. Dokumentum a szegedi „Alkotmány" III. típusú tszcs-ről.

[58] MSZMP49. ir. 2. fcs. 1133. őe. Jelentések a mezőgazdaság helyzetéről és a beszolgáltatásról. 1951. jan. 8-i jelentés.

[59] FM Tsz főo. ir. 7551-Sze-242/1949. sz.; MSZMP45. ir. 2. fcs. 83. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. Dokumentum a domaszéki Vörös Csillag tszcs-ről.

[60] FM Tsz főo. ir. Do-7551/37/1951. sz.

[61] MSZMP49. ir. 2. fcs. 126. őe. Jelentések az időszerű mezőgazdasági munkás állásáról. Jelentés a begyűjtés, az őszi szántás-vetés és mélyszántás állásáról, valamint a tszcs-ék őszi fejlesztéséről.

niük. Az „Új Élet" Termelőszövetkezeti Csoport a Szegedi Földművesszövetkezet égisze alatt jött létre 1950. augusztus 12-én.[62] A társulást 19-en alapították, ám az azt követő napokban még 7 gazda csatlakozott. Ezek közül 6 középparasztnak, 15 kisparasztnak minősült, és 5 tag nincstelen mezőgazdasági munkás volt. A III. típusú csoportot a város alsóvárosi részén élő gazdák alkották, akik 125 kat. h. saját tulajdonú és 15 kat. hold bérletet vittek be a közösbe. A társulás birtokállománya szinte csaknem szántóföldekből állt (137,5 kat. h.), amelyet minimális rét és szőlő egészített ki. A termelőszövetkezeti csoport birtokszerkezete súlyos gondokat jelentett, a földek kis parcellákban 17 különálló tagban terültek el. A csoport háromnegyed kat. h. földet hagyott tagjainak egyéni használatra.[63]

Az „Ötéves Terv" Termelőszövetkezeti Csoport 1950. szeptember 13-án tartotta alakuló értekezletét. A csoportot 24 újszegedi-alsótiszaparti gazda alapította, akik közül 1 minősült középparasztnak, 15 kisparasztnak, és 8 mezőgazdasági munkásnak. A III. típusú társulást nem a földművesszövetkezet szervezte, hanem a pártapparátus. A szervezést nehezítette, hogy az újszegedi kertgazdálkodók csak úgy mutattak hajlandóságot belépni a közösbe, hogy ha a speciális termelésükből származó jövedelmeiket megtarthatják a csoporton belül, erre azonban a társadalmi aktívák nem tudtak biztosítékokat adni. A tagság végül 34 hold saját tulajdonú és 24 hold bérelt földet vitt be a közösbe. A hatóságok a csoport birtokállományát kiegészítették 18 hold kulákfölddel és 2 hold svábfölddel. A birtokállományból mindössze 12 hold volt kert és gyümölcsös, a többi szántóföldnek minősült. A 12 hold kert 9, a szántók 29 különálló tagban helyezkedtek el. A tszcs a tagjainak fél hold földet hagyott vissza személyes használatra.[64]

Végül a „Felszabadulás" Termelőszövetkezeti Csoport az ONCSA-telepi részeken a Szegedi Földművesszövetkezet szervezésében 1950. szeptember 14-én tartotta alapító gyűlését. A III. típusú csoport tagsága 1 középparasztból, 12 kisparasztból és 6 nincstelen mezőgazdasági munkásból állt. A tagok 69,75 kat. h. földet vittek a közösbe, amelyhez kaptak még 70 kat. hold előhaszonbérletet, és 87 hold kulákföldet. A birtok-

144. Az első üvegház építése a Felszabadulás Tsz-ben, 1960

[62] A szövetkezetről több propagandatanulmány is megjelent: CSEPI JÓZSEF 1955/a.; CSEPI JÓZSEF 1955/b.

[63] FM Tsz főo. ir. Sze-7551/56/1950. sz.

[64] FM Tsz főo. ir. Sze-7551-60/1950. sz.

állományból 218,75 kat. h-at tett ki a szántó 532 különálló táblában, amelyet 5 külön táblában 8 hold legelő egészített ki. A csoport a kapott földekkel együtt a rajtuk levő 50 istállót és 45 sertésólat is használhatta, viszont alapításkor mindössze 4 ökröt, 11 lovat és 34 sertést birtokoltak. A csoport tagjai fejenként fél holdat tarthattak meg személyes használatban.[65] 1952-ben Árendás György lett a tsz vezetője, aki közel három évtizeden keresztül irányította a csoport munkáját.[66]

A mezőgazdasági szektor „szocialista" átszervezése 1950-ben már rendkívüli akadályokba ütközött. A parasztság ellenséges, vagy legalább közömbös érzülettel viseltetett a téeszesítéssel szemben. Az agitátorok jelentései szerint több gazda jelentette ki, hogy amíg a törvény nem kényszeríti őket, addig ők semmiképpen sem lépnek be a közösbe. Volt, aki közölte: „Naplopóknak nem adom oda a földet". Szinte mindegyik gazda ellenkezett valamilyen formában, még ha a politikai erőszakszervek miatti félelemből nyíltan nem is merték szidni az agrárpolitikát. Legtöbben úgy rázták le magukról a pártapparátus nyomását, hogy „...ezt a kérdést a családdal még meg kell beszélni, és majd meggondolják a dolgot...ők már öregek és nem bírják a versenyt...", vagy azt hangoztatták: várják, hogy a másik kezdje meg a belépést. A parasztság ódzkodása érthető, saját tapasztalataik alapján igen kedvezőtlen képet alakítottak ki a téeszcsékről. Többen bírálták a szövetkezeteket: „...ott állandóan fejetlenség van, sokan hanyagul végzik munkájukat, és ők nem hajlandók mások helyett dolgozni.[67]

A helyzet súlyosbodásához a politikai hatalom erőszakoskodásain túlmenően hozzájárult, hogy a parasztság számára nem adott alternatívákat, nem biztosított választási lehetőségeket. Bár a szövetkezetesítésre vonatkozó jogszabályok elméletileg a csoportok 3 típusának (I-II-III) szervezésére adtak lehetőséget, a hatalom helyi képviselői a legszigorúbb tszcs-fajtát, a III. típusú szövetkezést erőltették. A csoportok előkészítő bizottságai csak az ilyenek szervezésével foglalkoztak. Ezekbe viszont kevés olyan gazda akart belépni, aki nagyobb földtulajdonnal rendelkezett. Ez országos jelenség volt, ezért a mozgalom sikertelenségét érzékelve az MDP vezetése helyi apparátusait kompromisszumra bíztatta. A KV Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztálya javasolta, hogy „...A megyei és járási pártbizottságok, továbbá a megyei és járási tanácsok szakítva az eddigi hibás gyakorlattal, a középparasztság szövetkezeti gazdálkodásra való áttérésének megkönnyítése érdekében a III. típusú termelőszövetkezeti csoportok alakítása mellett fordítsanak nagy gondot az egyszerűbb, I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportok szervezésé-

[65] FM Tsz főo. ir. Sze-7551/57/1950. sz.

[66] A csoport történetéről l. SZ. LUKÁCS IMRE 1975.

[67] MSZMP49. ir. 2. fcs. 56. őe. Hangulatjelentések. 1950. szept. 5-i jelentés.

re..."[68] A szövetkezetesítés kérdését az MDP II. kongresszusa napirendre tűzte, az elhangzott Rákosi-beszámoló hangsúlyozta az I. típusú tszcsék szervezésének fontosságát.[69]

A központi pártvezetés álláspontjának megváltozása következtében a szegedi hatalmi szervek 1951-től már nemcsak a III. típusú, hanem a legenyhébb társulási formát jelentő I. típusú termelőszövetkezeti csoportok szervezését is szorgalmazták.[70] Az 1951-ben alakult újabb termelőszövetkezeti csoportok közül csak a III. típusúakat szervezték földművesszövetkezetek.

A Szeged-Feketeszéli „Béke" Termelőszövetkezeti Csoport 1951. február 16-án alakult, a 15 tag a III. típusú szervezeti formát választotta, közülük csak heten rendelkeztek földdel. A tagok 25 hold saját tulajdonú és 20 hold bérletet vittek a közösbe[71].

Ugyancsak a feketeszéli részen jött létre a „Szabadság Hajnala" Termelőszövetkezeti Csoport, amely 1951. március 10-én alakult. A csoport I. típusúként szerveződött. Valószínű, hogy azokat a gazdákat szervezték ide, akik nem kívántak III. típusú tszcs tagjai lenni. A 14 belépő tag mindegyike rendelkezett földbirtokkal, közülük 3 minősült középparasztnak. A tagok 52 kat. h. saját tulajdonú, és 18,5 kat. h. bérelt földet műveltek (ebből 44 kat. h. volt szántó), amely szétszórtan 28 táblában helyezkedett el. A társulások magalakítása, az MDP 1951. február 24. és március 2. között tartott II. kongresszusához kapcsolódik, annak tiszteletére szerveződtek. Domaszék 1952-es községesítésekor mindkét csoport az új település mezőgazdaságának része lett.

1951 őszén fokozódtak a politikai hatalom erőfeszítései a termelőszövetkezeti mozgalom bővítése érdekében. Az aktivitás az MDP Politikai Bizottsága 1951. április 6-i határozatának köszönhető. A testület a téeszek fejlesztésének gyorsítását szorgalmazva előírta, hogy az új csoportok többségét ősszel alakítsák meg. Szervezésüket összekötötték tagosítással, amelynek mértéke meghaladta a korábbiakét. A határozat következtében még több új I. típusú társulás alakult, ezek a következők: a „Béke" Termelőszövetkezeti Csoport a felsőváros-székháti részén 1951. augusztus 29-én jött létre. A 23 tag közül 4 középparaszt, 18 kisparaszt, 1 mezőgazdasági munkás volt, 105 hold földet (ebből 97 hold szántót) műveltek.[72] A csoport nem a hatalom érdekeinek megfelelően dolgozott, a nekik juttatott közös vagyont szét akarták

[68] MOL-MDP53. 1950. nov. 10-i jkv. KV. Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztályának 1950. nov. 5-i előterjesztése.

[69] A szocializmus építésének útján. A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának anyagából. Bp., 1951. 58–59.

[70] MSZMP49. ir. 1. fcs. 3. őe. Pártbizottsági ülések jkv.-i. 1950. dec. 4-i jkv.

[71] FM Tsz főo. ir. 7551-Sze-91/1951. sz.

[72] Uo. 7551-Sze-119/1951. sz.

osztani, és nem kívántak tagosíttatni, ezért kevés segítséget kaptak.[73] A csoport emiatt 1952 augusztusában feloszlott.

A „Szabadság" Termelőszövetkezeti Csoportot Újszegeden 1951. szeptember 16-án 44 gazda alakította, ez a létszám néhány nap alatt 53-ra ugrott. A 2 mezőgazdasági munkás kivételével kisparasztokból álló tagság 98 hold földet művelt, amelyből 92 hold minősült szántónak.[74] Mivel a hatalom nyomása ellenére sem akarták a közös művelést megvalósítani, a csoportot 1952 augusztusában feloszlatták.

Az „Újvilág" Termelőszövetkezeti Csoport 1951. szeptember 26-án alakult Szeged–Rókuson. Az I. típusú szerveződés 15 tagja (köztük 2 kisparaszt, 2 középparaszt) 77,5 kat. h. saját tulajdonú és 15 hold bérelt, 40 táblában széttagolt szántóföldet művelt. A társulás a politikai hatalom nyomására 1952. szeptember 11-én III. típusú szövetkezeti csoporttá alakult át, amibe a tagok már bevitték 2 vetőgépüket, 8 kocsijukat, 4 boronájukat, 7 ekéjüket és 11 lovukat.[75]

Az „Ady Endre" Termelőszövetkezeti Csoport 1951. október 1-én alakult a város külső-baktói részén. 11 középparaszt és 3 kisparaszt alkotta tagság 160 kat. h. földet (ebből 87 hold szántót) művelt.[76] Mivel a társulás nem kívánt a hatalom igényei szerint fejlődni, be akarták őket olvasztani a „Felszabadulás" Tszcs-be, ez nem sikerült, mivel 1952 augusztusában feloszlottak.

145. Csehszlovák vendégek látogatása a Felszabadulás Tsz-ben. A képen láthatók: Mison Gusztáv, Mison Nándor, Tombácz Imre, Támba Mihály

A „Szabad Tisza" Termelőszövetkezeti Csoport szintén 1951 októberében alakult Szeged-Szentmihályteleken. A csoport 20 tagja 90 kat. h. földet művelt. Tevékenységük nem felelt meg az elvárásoknak, azt tartották a társulásról, hogy „...nem akar fejlődni, mert akkor átalakítják III-ik típusúvá...". Később azonban a közös művelés bizonyos elemeit elfogadták, ezért a csoportot nem szüntették meg. Később III. típusúvá alakultak.[77]

[73] MSZMP49. ir. 2. fcs. 130. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére vonatkozó iratok. 1952. ápr. 29-i jelentés.

[74] FM Tsz főo. ir. 7551-Sze/121/1951. sz.

[75] FM Tsz főo. ir. Sze-7551/118/1951. sz. és IX-Sze-624/3/1953. sz.

[76] FM Tsz főo. ir. Sze-7551/117/1951. sz.

[77] SZVT Mg. ir. 5200-85-6/1951-53. sz. 1951. okt. 26., 1952. szept. 26.

A szövetkezetfejlesztési lehetőségek 1952-re kimerültek. Új termelőszövetkezeti csoportot már nem sikerült szervezniük semmilyen típusban sem, sőt több tszcs megszüntette tevékenységét. A pártállam agrárpolitikája, és a közellátási nehézségek következtében magukban a szövetkezetekben is jelentősen nőtt az elégedetlenség. Több olyan állami intézkedés született, amelyek a tszcs-k munkáját nehezítették. 1951-ben az FM elrendelte, hogy az év végéig valamennyi rövidlejáratú hitelből származó adósságot fizessék vissza.[78] Mivel szinte valamennyi csoport a kezdeti beruházásait állami támogatás hiányában hitelből fedezte, súlyos fizetési nehézségek alakultak ki náluk. A hitelek visszafizetése különösen a Dózsa Tszcs-ét érintette érzékenyen, amelynek 1949 óta 250 ezer Ft adóssága halmozódott fel. 1952 áprilisában több olyan szövetkezeti tag, akit csoportjuk a téli holt időszakban elengedett más munkákra, nem volt hajlandó visszamenni a csoporthoz „mert ott nem lehet megélni" — mondták. Az adósságok törlesztése okozta likviditási hiány miatt a tagság 1952-ben alig kapott javadalmazást, és emiatt egy pártjelentés szerint „...A gyerekek nem tudnak iskolába menni, mert nincs ruhájuk, cipőjük, de még tanszerre sincs pénz. A tanító visszaküldte azokat, akik el tudtak menni, mondván, hogy az újságok mindig jót írnak a csoportokról, ne meséljetek, hogy nincs pénzetek, tessék a füzetet és a könyvet megvenni... A szülők el vannak keseredve. A tagok közül soknak nincs cipője, mezítláb járnak... Nem titok az sem, hogy a tagok közt van olyan, aki lop, és ezt azért teszi, mert másképp nem tud megélni...".[79]

Az általános elégedetlenség miatt földműveléssel foglalkozó szövetkezeti csoportokat abban az évben nem sikerült szervezni. A hatalom arra törekedett, hogy a már létező társulásokba léptessen be gazdákat, ezzel valamelyest növelte a csoportok taglétszámát. Az 1952. évi tagosítással a parcellák szétszórtságát csökkentette. 1952-ben mindössze egy új szövetkezet jött létre, a tevékenységét megszüntető Szegedvidéki Halászati Szövetkezet helyett 1952. július 6-án megalakult a Kossuth Halászati Termelőszövetkezet, amelynek 53 fős tagsága az önálló termelőszövetkezeti működést választotta. A csoport alakuláskor 261 kat. h. vízterületre kapott halászati jogot, ez 1953-ban 3000 kat. h. fölé emelkedett.[80]

A mezőgazdaság „szocialista" szektorának részét képezték az állami gazdaságok. A város nagybirtokát 1945-ben felosztották, ezért gyakorlatilag nem maradt olyan méretű birtoktest, amelyből állami gazdaságot lehetett volna szervezni. A kisebb felajánlott, illetve elkobzott birtokokat vagy helyi termelőszövetkezeti csoportoknak, vagy a megyei állami gazdaságoknak (barattyosi, ásotthalmi) juttatták művelésre. 1950. október 1-én 4 mezőgazdasági tudományos intézmény egyesülésével létrejött a Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet, 1952-ig mindössze jogelődeinek újszegedi és Szabadkai úti összesen 74 kat. h-as telepei álltak a rendelkezésére. Ebben az évben azonban az intézet egy kísérleti gazdaságot tudott létrehozni tagosított földekből. Öthalmot és környékét novemberben leválasztották az Ásotthalmi Állami Gazdaságról, és a 874 kat. h. területen berendezkedhetett a kísérleti gazdaság. (Az intézet része lett még néhány vidéki telep is.)[81] Az állami gazdasági szektor részét képezték még az Erdőgazdaság, a Tiszamenti Erdőgazdaság, és a Tógazdaság (Fehértói).

A szegedi mezőgazdaság ún. szocialista átszervezése 1948–1953 között nem hozott átütő társadalmi és gazdasági változásokat. Bár ebben az időszakban a város belterületén 7 III. típusú, 4 I. típusú, és 1 önálló mezőgazdasági (halászati) szövetkezet szerveződött, 1953 közepén a szegedi termelőszövetkezeti csoportok földterülete a város mezőgazdasági területének csak 27,7%-át érte el.[82]

A tszcs-k földterületének növekedése 1952–1953 I. féléve között

Év	Város mg. területe (kh)	I. típus terület (kh)	III. típus terület (kh)	Összesen (kh)	%
1952 végén	14 923	420	2988	3408	22,8
1953 közepe	14 923	500	3636	4136	27,7[83]

A sikertelenséget a paraszti társadalom ellenállásán kívül több tényező okozta. A szövetkezetek tevékenységét erősen korlátozta a technikai eszközök hiánya, bár a csoportok a földeken kívül sok mezőgazdasági munkaeszközhöz hozzájuthattak a földelkobzási és földfelajánlási eljárások során, a nagy gépeket (arató-, vetőgépek, traktorok, stb.) viszont a gépállomásoknak juttatta az állam. A gépállomások bérmunkában dolgoztak a csoportoknak, a munkadíj kifizetése azok kasszáját terhelte. Ráadásul, mivel Szegeden nem volt gépállomás, a munkagépek igénylése nehézségekbe ütközött, az állomásokat fenntartó és felügyelő állami és pártszervek a saját illetékességi területüket részesítették előnyben, ezért egyes munkafolyamatok Szegeden késedelmet szenvedhettek. A helyzetet némileg javította, hogy a szegedi termelőszövetkezeti csoportok fő profilját adó kertgazdálkodás, zöldség- és paprikatermesztés nem igényelt nagyobb gépi munkaerőt.

[78] L. erre BELÉNYI GYULA 1975. 60.

[79] MSZMP49. ir. 2. fcs. 130. őe. Termelőszövetkezetek szervezésére, megszilárdítására vonatkozó iratok. 1952. szept. 17-i jelentés. A jelentésben foglalt iskolai eset nemcsak Szeged parasztságnak szegénységét jellemezte, hanem országosan elterjedt, és részben a hibás gazdaságpolitika (könnyűipar háttérbe szorítása) következményeként alakult ki.

[80] FM Tsz főo. ir. 87. d. Kossuth Halászati Termelőszövetkezet.

[81] SOMORJAI F.–MAGASSY D. 1974. 14.; SOMORJAI FERENC 1958.

[82] A város szövetkezeti szektorának egy ideig részét képezte még egy Szeged–Szatymazi, egy Szeged–Alsóközponti és négy Szeged–Domaszéki (Feketeszéli) csoport.

[83] A táblázatot több adattal kiegészítve l. FEHÉR ISTVÁN 1973. 125.

Hátrányosan alakult a termelőszövetkezetek fejlődése szempontjából a szövetkezeti tagság összetétele. 1948–1950-ben a csoportokba belépett parasztság zömét agrárproletárok vagy félproletárok alkották, 1950. október végén ez a réteg még mindig a tagság 62,3 százalékát tette ki (kisparaszt 33%, középparaszt 4,7%).[84] A földtulajdonnal rendelkező parasztság nagyobb méretű szövetkezeti csoportba lépése csupán az 1951–1952-es éveket jellemezte. Az agrárproletár belépők viszont gyakorlatilag semmivel sem tudták a csoportok vagyonát, eszközeit gyarapítani.

A legnagyobb hátrányt a szövetkezeti csoportok számára az állami intézkedések jelentették. Az állami és pártellenőrzés fokozódása a szövetkezeti adminisztratív apparátus elburjánzását okozta. A csoportokba sok olyan MDP tagot léptettek be, akik soha nem végeztek mezőgazdasági munkát. A termelésben passzív tagok eltartása a csoportok jövedelmezőségét jelentősen csökkentette. A csoportok vezetőinek kiválasztásánál a politikai megbízhatóság és a megfelelő származás döntött a szakmai ismeretek ellenében. A pártszervek a pártutasításokat szó nélkül végrehajtó elnököket becsülték meg igazán, nem a viszonylag jól gazdálkodó csoportok vezetőit. 1952-ben például a „Dózsa" Tszcs elnökét, Katrász Máriát az országos termelőszövetkezeti csúcsszerv, a Termelőszövetkezeti Tanács tagjai közé jelölték jó káderminősítése miatt, miközben az általa irányított csoport lett a legeladósodottabb, és az év végére csaknem tönkrement.[85]

Az iparosítást, és azon belül 1951-től a hadiipari fejlesztéseket mindennél fontosabbnak tartó gazdaságpolitika nem tette lehetővé, hogy a szövetkezeti csoportok nagyobb támogatását. Csupán hitelfelvételeket biztosítottak számukra, ezeket azonban 1952-ben gyorsított ütemben kellett visszafizetniük, mert az állam az iparosítás fokozásához igényelte az összegeket. Nem kaptak kedvezményeket a beszolgáltatási rendszerben sem, a csoportok tagságának éppen olyan mértékben kellett teljesíteni a beszolgáltatási kötelezettségeket, mint az egyéni parasztságnak, sőt tőlük megkívánták, hogy élenjárói legyenek a beszolgáltatási rendszernek.

Az egyéni gazdálkodás a pártállam minden törekvése ellenére gazdaságilag sikeresebbnek bizonyult a parasztság minden rétege szemében. A Szegedre jellemző kertgazdálkodás, speciális növénytermesztés (paprika) viszonylag jövedelmező maradt, ezért a parasztság a szövetkezetek szervezésekor, ha komolyabb ellenállás erejéből nem is futotta, biztosítékokat követelt, hogy a kertgazdálkodásból keletkezett jövedelmeit megtarthatja a csoportokon belül. Erre azonban a különféle állami előírások miatt kevés lehetőség mutatkozott.[86] Az egyéni gazdálkodás népszerűségét bizonyos hatalmi törekvések növelték. Az egyéni parasztság munkáltatói kötelezettségeire vonatkozó szigorú állami rendelkezések következtében sok esetben előfordult, hogy egy parasztgazdánál (általában kulák) dolgozó mezőgazdasági munkavállaló több szociális és egyéb juttatást kapott, és több jövedelemre tett szert, mint a szövetkezetben dolgozó.

Az egyéni paraszti gazdálkodás ezért az 1953 előtti időszakban a szegedi mezőgazdaság meghatározó szektora maradt. A korábbi korszakokban kialakult sajátos szegedi mezőgazdasági kultúra nem tűnt el. Az alsóvárosi paprikatermesztés, az újszegedi kertgazdálkodás és zöldségtermesztés továbbra is meghatározó eleme maradt a város agráriumának, bár bizonyos mértékben csökkent a vetésterületük.[87]

Az egyéni paraszti gazdálkodást a hatóságok 1948-tól kezdve egyre szorosabb ellenőrzés alá fogták és különféle intézkedésekkel sújtották. Mindenegyes mezőgazdasági folyamatot ellenőriztek, és ha azok elvégzését nem találták megfelelőnek, hatósági eljárásokat indítottak elsősorban a föld és a vagyontárgyak megszerzése érdekében. Az 1948–1950 közötti időszakban ezeket a kommunista hatalom a parasztság elrettentésére használta. 1948 nyarán például egy cséplőgép tulajdonost és alkalmazottait, valamint 12 szegedi gazdát állítottak uzsorabíróság elé azzal a váddal, hogy a cséplés adminisztrálásakor nem megfelelő adatokat vezettek be a nyilvántartásokba, és ezzel az állam előtt jelentős gabonamennyiséget titkoltak el. Az eljárás során Papdi Antal cséplőgép tulajdonost 9 évi, alkalmazottját Csízik Mihály napszámost 8 évi, a többi gazdát 2 hótól 3 évig terjedő börtönre ítélték.[88] 1951 nyarán hatósági úton egyszerűen elvették Szögi Szilveszter alsóvárosi gazda gyümölcsösét az elhanyagoltságra hivatkozással. Fellebbezésében a gazda bizonyította, hogy katonának bevonult fia helyett két munkással együtt elvégezte a permetezést (más munkát a gyümölcsös különösképpen nem igényel), de hiába, a fellebbezést elutasították. A történet magyarázatául szolgál, hogy a kert a Táncsics Tszcs táblája szomszédságában feküdt, amely

146. Lengyelkápolna, Ludas Matyi, 1950. febr. 9.

[84] BELÉNYI GYULA 1975. 39.

[85] MOL-MDP65. ir. 307. őe. Termelőszövetkezeti mozgalomra vonatkozó iratok. Javaslat a Termelőszövetkezeti Tanács tagjaira.

[86] BELÉNYI GYULA 1975. 38.

[87] PAPRIKAANKÉT 1954.

[88] MOL-MDP65. ir. 324. őe. Igazságszolgáltatásra vonatkozó iratok. Kimutatás a cséplési és terménybeszolgáltatási ügyekben hozott uzsorabírósági ítéletekről. 1948. júl. 26.

igényt tartott a földre. A gazdát a kertből kiköltöztették, még azt sem engedték meg neki, hogy az évi termést betakarítsa, munkájának eredményét a Táncsics Tszcs élvezhette.[89] 1951-ben 45 kuláknak minősített gazdát jelentettek fel a vetés elszabotálása miatt, őket a tanácsi büntetőbíró (szabálysértési előadó) 1000 forint feletti pénzbüntetésre ítélte. 1952 őszén 10 kulákot azt őszi vetés, 13 kulákot a trágyázás elszabotálása miatt jelentettek fel, Király János kulákot pedig az ügyészség kezére adták.[90]

Különös szigorúsággal járt el a hatalom az 1945-ben újjászervezett, és 1947-től egyre szigorodó terménybeszolgáltatással kapcsolatos visszaélések esetén.[91] Az egyéni gazdák termésének pontos megállapítása céljából elszámoltató bizottságokat szerveztek, és ezek főleg a kulákgazdáknál számba vették a termések adatait. A bizottságokat rendszerint rendőrtisztek vezették. A kulákokként nyilvántartott egyéni gazdáktól a személyi szükségleteiken felül valamennyi termésüket elkobozták. Több kulák ellen feljelentést tettek, és ellenük a termény elrejtése vádjával büntetőeljárást indult (pl. Peták József kukorica, Barát József burgonya).[92]

Az egyéni parasztság kereskedelmi tevékenysége nehézségekbe ütközött, a beszolgáltatási rendszer előírása szerint egy adott település beszolgáltatási kvótájának teljesítéséig a szabad piaci tevékenységet korlátozták. A szegedi növénytermesztési ágazat viszont megkövetelte a kereskedést. Az alsóvárosi paprikatermesztő gazdaságok nem saját szükségletre termeltek, termékeiket országosan terítették, ezért őket különösen sújtották a korlátozó rendeletek (a paprika jövedéki áru volt). Sok gazda vállalta azonban a kockázatokat, és paprikaőrleményeiket a fővárosban próbálták értékesíteni. Ellenük sok esetben indult büntetőeljárás.

A politikai hatalom parasztságellenes gazdaságpolitikája miatt a gazdák számára nem maradt más lehetőség, mint hogy megszabaduljanak földjeiktől. Csupán a speciális kertgazdálkodást folytató gazdák tudtak megfelelő jövedelemhez jutni. Nem véletlenül állította egy 1956 júliusi levél; „...az 1951–52-es évben, és 53. év közepéig (Nagy Imre beszédéig) szó szoros értelmében a földektől nagyon sokan menekültek...".[93]

[89] SZVT Mg. ir. 5200-218/1951. sz.

[90] SZVT Mg. ir. 5200-85-6/1951. sz.

[91] A beszolgáltatási rendszerre l. ERDMANN GYULA 1992.

[92] MSZMP49. ir. 2. fcs. 51. őe. Aktívák jelentései a népnevelő munkáról. 1950. okt. 19-i jelentés. A hatalom kulákellenes politikájára l. HANTÓ ZSUZSANNA 1993.

[93] SZVT Mg. ir. 62-69/1956. sz.

3. AZ 1953 ÉS 1956 KÖZÖTT BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK

Az MDP 1953 júniusi kényszerű gazdaságpolitikai változtatásai a város mezőgazdaságára is hatottak, amely az ágazat viszonylagos lemaradása miatt az országban tapasztaltakhoz képest nem okozott megrendítő változtatásokat, azonban kisebb mértékben csökkentette a szövetkezeti csoportok erejét és lehetőségeit. Mindenesetre Nagy Imre országgyűlési beszéde után általános mozgolódás indult a szövetkezeti parasztság körében. A tagok törekvése egyrészt a csoport megszüntetésére, másrészt, ha a megszűnés nem lehetséges, a csoportból való kilépésre irányult.

Szegeden az Újvilág és az Ötéves Terv szövetkezetekben merült fel komolyan a megszűnés lehetősége. Tagjaik közös megegyezéssel aláírták a megszüntetési kérelmet, és eljuttatták a FM-be.[94] A hatalom azonban erős nyomást fejtett ki, és az „Ötéves Terv"-nél sikerült időhúzással eredményt elérnie. Az 1953. szeptember elejétől húzódó belső, a hatalom által generált viták miatt későn jutott el a tagság a megegyezésig, és kérelmüket csak a határidő után adták be, ezért azt a minisztérium már nem vette figyelembe. Az előbbi csoport megszűnt, az „Ötéves Terv" ugyan folytatta tevékenységét, azonban a belső viták nem csitultak, 6 tag 1953 őszén kilépett, s 1955-ben a hatalom kénytelen volt az akkor már III. típusú csoportot beolvasztani a Haladás tsz-be.

Nagyobb méreteket öltött a kilépési hullám. A távozók számát növelte, hogy a kialakult viták miatt a hatalom több szövetkezeti tagot kizáratott a csoportokból, azok hatalom- és szövetkezetellenes tevékenysége miatt. A kilépők szinte mindegyike földbirtokkal rendelkező gazda volt, főleg az 1952-ben belépett középparasztok hagyták el a tszcs-éket. A legjelentősebb mozgolódás az „Új Élet", a „Haladás" és a „Szabad Tisza" tagságában jelentkezett.

A kilépő és kizárt tagok száma 1953 októberéig

Tszcs neve	Kilépő	Kizárt
Alkotmány	4	1
Dózsa	2	–
Felszabadulás	20	2
Haladás	59	–
Táncsics	21	
Új Élet	83	6
Ötéves Terv	6	–
Szabad Tisza	19	7
Összesen	214	16

[94] MOL-MDP65. ir. 308. őe. Termelőszövetkezeti mozgalomra vonatkozó iratok. Kimutatás a feloszlatásukat kérő szövetkezetekről.

A szövetkezetekből való kilépések politikai és gazdasági hatásainak ellensúlyozására a hatóságok toborzó kampányba kezdtek. Azonban 1953 őszéig mindössze 33 új belépőt regisztrálhattak.[95] A parasztság távozása a szegedi csoportokból és a földterület csökkenése 1954-ben tovább folytatódott:

Év	Tagok száma	Összes terület	Ebből szántóterület
1953	592	3066 kat. h.	2789 kat. h.
1954	579	3031 kat. h.	2699 kat. h.
1955	836	3515 kat. h.	3054 kat. h.[96]

1953–1954-ben a személyi változásokkal együtt átalakult a szegedi csoportok működési rendszere. A 8 megmaradt közül 7 III. típusúként dolgozott, de ez már önálló termelőszövetkezetet jelentett, (elsőként az Alkotmány), és csupán a Szabad Tisza maradt meg tszcs-ként, ők I. típusúvá alakultak. Jelentős változások indultak meg Nagy Imre kormányfő 1955-ös elmozdítása után. A Hegedűs András vezette kormány bizonyos mértékben átvette az 1953 előtti agrárpolitika egyes elemeit. Hatását a szegedi mezőgazdaság is tükrözte. 1955-ben erős szövetkezeti bővítési kampányba kezdtek, ennek következtében jelentősen bővült a szövetkezetek taglétszáma és földterülete. Némileg módosult a szövetkezeti hálózat. Ebben az évben beolvadt a Haladás Termelőszövetkezetbe az „Ötéves Terv", viszont 1955 szeptemberében megalakították a „Szabadság" Termelőszövetkezetet Újszegeden, amelynek 72 tagja mindössze 56 kat. h. földdel rendelkezett, amely szétszórtan helyezkedett el.[97]

1956 elején folytatódott a szövetkezeti kampány. Két új szövetkezeti csoport alakult: 1956. február 5-én 26 alsóvárosi paprikatermelő gazda hozta létre a 78 kat. h. földdel rendelkező alsóvárosi „Búzakalász" Tszcs-t,[98] és 1956. február 11-én 23 újszegedi belterjes háztáji kertészettel foglalkozó termelő alapította a 56 kat. h. földet birtokló „Rózsa Ferenc" Tszcs-t.[99] Mindkettő I. típusú lett.

A SZKP XX. kongresszusának eseményei elbizonytalanították a hatalmat. A kongresszus után a parasztság magatartása a szövetkezetek iránt egyre elutasítóbb lett, a szövetkezeti mozgalom fejlesztésére vonatkozó hatalmi törekvéseknek ellenállt. 1956. március végén Felsővároson kezdtek szervezni egy csoportot, a parasztok ellenkezése miatt ez elhúzódott. Az előkészítés során a gazdák egyre erőteljesebben hangoztatták politikai véleményüket, pl. „...választás lesz, mert a szociáldemokrata pártot vissza kell állítani...". A szervező munka 1956 nyarán teljesen megszűnt.[100] A szövetkezetek politikai ellenőrzését egyre kevésbé tudták fenntartani, azok egyre jobban érvényesítették érdekeiket a hatalommal szemben, attól független, önálló döntéseket hoztak. Az Alkotmány szövetkezet például korábban ipari dolgozókat vett fel tagnak. Az önállósodási törekvésekre a hatalom a szövetkezeti hálózat némi átszervezésével válaszolt. 1956 augusztusában az Alkotmány és a Felszabadulás szövetkezetek tagságát „meggyőzték" arról, hogy kérjék egyesülésüket, és a két szövetkezet „Kossuth" szövetkezet néven októberben beadta a minisztériumhoz az egyesülési kérelmét, azonban az eljárás a forradalom miatt megszakadt.[101]

A pártállam törekvései ellenére a termelőszövetkezeti struktúra az 1953–1956 közötti időszakban sem lett Szeged város területén meghatározó. 1956-ban a város mezőgazdasági területének mindössze 29%-a állt szövetkezeti művelés alatt, 45%-át az egyéni gazdaságok kezelték. A maradék 26% állami tartalékterületnek minősült, vagy állami gazdaságok, vállalatok birtokolták.[102]

Az 1953–1956 közötti időszakban a szövetkezetek és a szövetkezeti parasztság gazdasági helyzete némileg javult, eszközállományuk, vagyonuk jelentősen emelkedett, az 1953. évi 2 910 000 Ft-ról 1956-ra 7 883 000 Ft-ra.[103] A tiszta vagyon növekedését azonban hátráltatta a gazdasági szervezetek adósságának megkétszereződése, az 1953-as 3 221 000-ról 6 781 000-ra (1956) emelkedése. A szövetkezetekben dolgozók jövedelmi viszonyai kedvezőbbek lettek, az egy főre jutó évi összes részesedés 1953-ban 5314 Ft, 1954-ben 8073 Ft, 1955-ben 11 103 Ft lett.[104] Ezek a jövedelmi viszonyok szövetkezetenként eltértek, egyesek két-háromszoros jövedelmet tudtak biztosítani (pl. a Felszabadulás Tsz tagjainak részesedése 1955-ben 18 656 forint volt, míg a Táncsics Tsz-be lépetteknek be kellett érniük 7523 Ft jövedelemmel. A szövetkezetek általában a részesedés kisebbik hányadát fizették ki készpénzben, a többit terményben biztosították. Ennek mértéke évenként és szövetkezetenként állandóan változott.[105]

Az 1953. évi gazdaságpolitikai változások az egyéni gazdaságok lehetőségeit is javították. 1955-ben már 13 112 egyéni gazdát tartottak nyilván, ezek 76%-a 1 kat. h. aluli földet birtokolt, mindössze egy egyéni gazdaság rendelkezett 25 kat. h-nál nagyobb birtokkal.[106] Több speciális növényter-

[95] SZVT Mg. ir. 5200-85-6/1951–1953. sz.
[96] SZEGED STATISZTIKA 1956. 85.
[97] SZVT Mg. ir. 62-8-3/1956. sz.
[98] SZVT Mg. ir. 62-8/1956. és 62-22/1956. sz.
[99] SZVT Mg. ir. 62-25/1956. sz.
[100] SZVT Mg. ir. 62-8/3/1956. sz.
[101] SZVT Mg. ir. 62-89/1956. sz. Az egyesítésre 1958-ban sor került.
[102] SZEGED STATISZTIKA 1956. 73.
[103] FEHÉR ISTVÁN 1973. 134.
[104] SZEGED STATISZTIKA 1956. 86.
[105] SZEGED STATISZTIKA 1956. 88. Csupán a Haladás szövetkezetnél fordult elő 1953–1954-ben, hogy éves részesedésük nagyobbik hányadát készpénzben kapták (53,6 és 61,9%).
[106] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 95.

mesztési ágban jelentősen nőtt az egyéni gazdaságok száma. A szegedi mezőgazdaság legjövedelmezőbb ágazatát jelentő paprikatermesztésben az aktív tevékenységet folytató (tehát termelési szerződést kötő) egyéni gazdaságok száma két év alatt (1953–1955) mintegy 20%-kal nőtt kb. 7500-ról 8925-re.[107] Az egyéni gazdaságok helyzetének javulása a szövetkezeti mozgalomtól még jobban elidegenítette a parasztságot, nem véletlenül jegyezte meg egy 1956-os jelentés, hogy „...meg kell mondani, hogy a tsz-szel szembeni távolállásukhoz az is közrejátszik, hogy az egyéni dolgozó parasztoknak mindenük megvan, illetve jól élnek...".[108]

Objektív okok miatt (legelő hiánya, stb.) a város mezőgazdaságában az állattenyésztés nem lett meghatározó ágazat. Az alacsony felvásárlási árak, és az erős beszolgáltatási terhek a jövedelmezőséget csökkentették.

Az állatállomány 1952 és 1955 között

Év	Szarvasmarha	Sertés	Ló	Juh
1952	1524	10425	1283	1852
1953	1482	9308	1129	1361
1954	1300	6594	1186	1438
1955	1530	16552	1520	1878[109]

Az 1953-as gazdaságpolitikai változások nem hoztak sikereket az állattenyésztési ágazatban. A fejlődés elmaradása — mint említettük — részben objektív okokra vezethető vissza, a tenyésztők számára csak mintegy 200 kat. h. rét, és valamivel több, mint 1350 kat. h. legelő állt rendelkezésre. A kis terület nem adott lehetőséget nagyobb fejlesztésekre. 1955-ben a legelők és rétek 87,3%-át állami vállalatok kezelték, a termelőszövetkezetek 7%-kal, az egyéni gazdaságok 5,7%-kal rendelkeztek.[110]

4. AZ 1956-OS FORRADALOM IDŐSZAKA

A város mezőgazdasági termelőinek részvételét a forradalmi eseményekben jelentős tényezők hátráltatták. Egyrészt az aktuális mezőgazdasági munkák vonták el a gazdákat a közéleti szerepléstől, másrészt a parasztság az előbbi okból nem tudott olyan független szervezeteket alakítani, amely érdekeit képviselte és mozgósította volna őket.

[107] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 98.
[108] SZVT Mg. ir. 62-8-3/1956. sz.
[109] FEHÉR ISTVÁN 1973. 150.
[110] SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. 93–94., 99.

A gazdák képviseletét azonban a forradalmi erők bizonyos mértékben vállalták. Kováts József már a József Attila Kör 1956. október 19-i alakuló ülésén elmondott felszólalásában lándzsát tört a parasztság érdekei mellett javasolva a tagosítások és a földelvételek mellőzését.[111] A hatalom átvétele után a Szegedi Néptanács tűzte zászlajára a parasztság gondjainak képviseletét, és október 30-án a kormányhoz eljuttatott memorandumában mezőgazdasági követeléseket is előterjesztett: a beszolgáltatási rendszer felszámolását, a termelőszövetkezetekbe lépettek szabad kilépési jogának biztosítását, új mezőgazdasági adórendszer bevezetését és az új tsz-alakulásoknál pedig az önkéntesség elvének szigorú betartását.[112]

A forradalmi megmozdulásokban a város gazdái a mezőgazdasági munkáiktól függően egyénileg részt vettek. Az egyéni termelők lehettek aktívabbak, ők emiatt a mezőgazdasági munkáikkal sem tudtak kellőképpen haladni, november végére mélyszántási feladataik mintegy egynegyedét végezték el. A termelőszövetkezeti parasztság forradalmi aktivitása az egyénieknél jóval kisebb lehetett. Ezt mutatja, hogy őszi mezőgazdasági feladataiknak, pl. mélyszántás, 75-80%-ban eleget tettek.

A parasztság részvételét a megmozdulásokban egyébként a forradalmi erők sem igényelték, az élelmiszerellátás biztonsága érdekében gyors és jelentősebb változtatásokat nem hajtottak végre az ágazatban. A forradalom időszakában egyetlen egy szövetkezet sem bomlott fel, mindössze a Rózsa Ferenc Tszcs elnöke jelentette be erre utaló szándékát, azonban a tagokkal folytatott egyeztetés után azt visszavonta.[113] Gondot okozott viszont mind az egyéni gazdáknak, mind a szövetkezeti parasztságnak a kereskedelmi forgalom csökkenése, mert a szállítások elmaradása miatt a gazdák tartozásai megnövekedtek.

5. A KOLLEKTIVIZÁLÁS 1959 ÉS 1961 KÖZÖTT

Az 1956 utáni évek a szegedi mezőgazdaságban jelentős változásokat hoztak. Az 1956-os forradalom hatása sajátosan jelentkezett. A szövetkezeti tagoknak több mint a fele, 1957 végéig 52%-a (425 tag) kilépett. 1959 elején az egyéni gazdaságok 9103 kat. h. területtel rendelkeztek. A város mezőgazdasági lakosságának túlnyomó részét a magángazdálkodók képezték. 1960. január 1-én 4275 önálló mezőgazdasági tevékenységből élő, és 1355 szövet-

[111] Kováts József felszólalását közli: FARKAS CSABA 1997. 7–8.
[112] A memorandumra l. a monográfia köztörténeti tanulmányának vonatkozó részeit, valamint BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. 137–139., 141., 146.
[113] MSZMP2. ir. 1. fcs. 18. őe. Jelentések a mezőgazdasági munkákról. 1956. nov. 26.

kezeti termelési munkából élő, valamint 1366 állami mezőgazdasági munkából élő személyt tartottak nyilván.[114]

A termelőszövetkezetek a mezőgazdasági földterületek csak mintegy negyedét (szántónál 25,9%-ot) használták.[115] A hatalom egy ideig nem merte erőltetni a szövetkezeti mozgalom fejlesztését, a konszolidációja után azonban határozott lépéseket tett. Már 1957 júliusában közzétették a MSZMP agrárpolitikai téziseit, amelyben elengedhetetlennek tartották a „korszerű szocialista nagyüzemi mezőgazdaság" kialakítását. 1958 decemberében az MSZMP KB hozott határozatot a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztéséről. A gyakorlati lépésekre 1959-től került sor. Március 19-én megjelent a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről és a termelőszövetkezeti csoportokról szóló 7/1959. sz. tvr.,[116] amelyek alapján gyakorlatilag 3 év alatt (1961-ig) végrehajtották a kollektivizálást, a parasztság döntő többségét szövetkezetekbe kényszerítették.

A mezőgazdaság átalakítása a parasztság ellenállásával találkozott. A gazdák nem javíttatták meg az elkopott szerszámokat, néhány gazda nem végezte el az őszi szántást-vetést és a trágyázást.[117] Az Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalathoz a parasztság nevében ismeretlenek egy szövetkezetellenes levelet küldtek, amit átadtak a politikai nyomozó szerveknek.[118] 1959. február 15-én Mihályteleken megverték a tsz elnökhelyettesét, a párttitkárt felpofozták, és a városban két alkalommal jelent meg drasztikus tsz-ellenes felirat.[119] 1960 januárjában a ládagyár igazgatóját verte meg egy fuvaros, mert az a belépésre agitálta.[120]

A szövetkezetesítési munkára a pártállam jelentős erőket összpontosított, 583 pártmunkás agitálta a gazdákat a tsz-be való belépésre.[121] A városban végrehajtott tsz-szervezésen túlmenően a pártapparátus tagjai segédkeztek a szegedi járási és más megyei községek szövetkezeteinek a létrehozásában. Nem bíztak semmit a véletlenre. Az agitációra munkásőröket állítottak be, akiknek a fellépése félelmet gerjesztett.[122] Ezek a radikális elemek a legkeményebb eszközöktől sem riadtak vissza a parasztság ellenállásának megtörésére. Földeákon néhány embernek a lábára léptek, egyet pedig megvertek. Tömörkényen egy kulákot fél lábra állítottak. Pitvaroson egy nevelőpár reggelig agitált.[123] Kanász Antal munkásőr és társai elől Sándorfalván egy tsz-be lépni vonakodó gazda menekülni próbált, azonban üldözőbe vették, majd fegyveréből a munkásőr többször utána lőtt. A végül elfogott gazdát egy tanyára becipelték, és ott félholtra verték. A bántalmazás után a Sándorfalvára szállított, és az újból megvert gazdához nem engedtek mentőautót hívni.[124] Újszegeden egy gazda és az agitáló ládagyári igazgató között annyira elmérgesedett a vita, hogy a gazda megütötte a pártmunkást, és emiatt rendőri eljárás indult ellene.[125] Sok gazda, miután megismerte a tsz-ek belső helyzetét, ki akart lépni. 1959 júniusában a Felszabadulás Tsz 20 tagja adta be például a kilépési nyilatkozatát a kevés jövedelemre hivatkozva.[126]

A hatalom jelentős erőket biztosított a már meglevő szövetkezetek megerősítésére, és ennek érdekében patronáló mozgalmat hozott létre. A mozgalom keretében a szegedi üzemek gazdasági segítséget nyújtottak a tsz-eknek. A Szegedi Kendergyár munkásai teljesen átszerelték a Szabadság Tsz üvegházainak elektromos hálózatát, mert az életveszélyes volt. A vágóhíd és a büntetésvégrehajtási intézet dolgozói közösen egy 100 férőhelyes sertésnevelőt építettek. A betakarítási munkálatokhoz pedig az iskolák és kollégiumok biztosítottak jelentős munkaerőt.

A hatalom erőfeszítése sikerrel járt, 1960. február közepéig az egyéni gazdák nagy része tsz-tag lett. Január 4. és 15. között 1987 gazda 8194 kat. h. földet vitt be a szövetkezetbe. A rábeszélt gazdák nagy része azonban csak pártoló tagként lépett be, őket még külön meg kellett győzni, hogy rendes tagként részt vegyenek a munkákban.[127] Ez kevésbé bizonyult sikeresnek, többen visszavonták belépési nyilatkozataikat. A rendezések után végül 2330 lett a tsz tagok száma.[128] A szervezések eredményeképpen Szegedet 1960. február 15-én termelőszövetkezeti városnak nyilvánították.[129]

[114] NÉPSZÁMLÁLÁS 1960/3u. 57. Az aktív keresők aránya hasonlóan alakult: a 3904 mezőgazdasági aktív keresőből 2699 volt egyéni gazdálkodó (69,1%), 668-an dolgoztak az állami mezőgazdasági szektorban és csak 537-en a szövetkezetekben.

[115] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 3. őe. 1959. febr. 18-i párt vb ülés jkv. Munkaterv a tsz-mozgalom fejlesztésére, valamint 27. őe. Pártértekezlet részanyagai.

[116] Magyar Közlöny, 1959. 29. sz. 191–202.

[117] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 13. őe. Hangulatjelentések. 1959. febr. 5.

[118] A levél szövegére l. MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 23. őe. Jelentések a tsz fejlesztésekről.

[119] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 4. őe. 1959. ápr. 15-i párt vb ülés jkv. Jelentés a termelőszövetkezeti agitáció tapasztalatairól.

[120] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések. 1960. jan. 21.

[121] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 13. őe. Hangulatjelentések. 1959. dec. 17.

[122] Egy sándorfalvi gazda panaszt is tett miattuk a Szabad Föld szerkesztőségénél. Levelében leírta: „...Náluk, Sándorfalván is már több embert összetört idegzettel, elmezavaros állapotba juttattak és néhányat öngyilkosságba kergettek..." L. erre MOL-MSZMP28. ir. 1960. 16. őe. Szabad Föld szerkesztőségbe 1960. jan. 1–febr. 4-ig érkezett levelek.

[123] MOL-MSZMP28. ir. 1960. 7. őe. Az MSZMP KB PTO 1960. jan. 19-i feljegyzése a Csongrád megyei termelőszövetkezeti mozgalom helyzetéről.

[124] MOL-MSzMP21. ir. 1960. 1. őe. Tájékoztató jelentés a Pb számára a tsz mozgalom számszerű fejlesztése során elkövetett különféle durva módszerekről. 1960. febr. 6., MOL-MSZMP28. ir. 1960. 16. őe. Szabad Föld szerkesztőségbe 1960 jan. 1–febr. 4-ig érkezett levelek., valamint MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 2. őe. 1960. febr. 3-i párt vb ülés jkv.

[125] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések a kül- és belpolitikai események visszhangjáról. 1960. jan. 21.

[126] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 13. őe. Hangulatjelentések. Máj. 7.

[127] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 3. őe. 1960. febr. 27-i párt vb ülés jkv. Jelentés a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztéséről.

[128] CSM. STATISZTIKA 1959. 219.

[129] BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 216.

A szervezés gazdasági szempontból nem hozott jelentős eredményeket. Valamennyi tsz termelési és értékesítési gondokkal küzdött, növénytermesztési terveiket nem tudták teljesíteni. (Kukoricánál például 69,9%-os volt a teljesítés.) A tagság 25%-a 1960 első felében még nem dolgozott. A kollektivizálás után a tagság jövedelme az állami támogatások ellenére sem nőtt jelentősen, sőt egyes tsz-eknél csökkent.

Egy munkaegységre kifizetett pénzösszeg a tsz-ekben

Tsz neve	1959 (valós)	1960 (terv)	1960 (tényleges)
	(Ft/munkaegység)		
Felszabadulás	24,89	35,30	26,16
Haladás	35,00	46,02	28,52
Rózsa Ferenc	18,33	44,50	23,58
Táncsics	36,23	41,20	28,33
Új Élet	42,82	46,78	28,44
Dózsa	24,25	28,13	25,35
Városi átlag	31,58	42,24	26,80[130]

A rossz jövedelmezőségi kilátásokra 1960 őszén kilépési hullám indult el, 28 rendes és pártoló tag jelentette be kilépési szándékát a szövetkezetekből. A hatalom a bajokra szigorításokkal válaszolt, a Felszabadulás Tsz 7 tagja ellen feljelentést tettek visszaélések miatt, és a Rózsa Ferenc Tsz-nél is nyomozást indítottak szabotázs címén, amikor egy lószerszám tönkrement.[131] Ugyancsak a Felszabadulás Tsz-nél 1961 tavaszáig 26 tag ellen indult fegyelmi eljárás, amely munkaegység levonással és háztáji föld csökkentéssel járt.[132] A hatalom fellépése sem szüntette meg a parasztság elégedetlenségét, amikor 1960 végén biztossá váltak a rossz jövedelmi adatok, több tsz-ben zúgolódtak. A Rózsa Ferenc Tsz-nél Bartucz Szilveszter és Lakatos Antal tagok panaszolták, hogy ezt a pénzösszeget még az utca sarkán is megkeresték volna.[133]

A szövetkezetek földállománya a kollektivizálással megnövekedett ugyan, de a szórtságuk szinte lehetetlenné tette a hatékony művelésüket. A Felszabadulás Tsz több mint 2900 kat. h. birtokállományából 400 kat. h. 52 községben terült el, de a többi tsz is hasonló gondokkal küzdött.[134] Mindezek miatt az átszervezést ideiglenes földrendezéssel kapcsolták össze, amelyet 1960 tavaszán hajtottak végre. A földrendezés során a szétszórt táblákat

[130] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 1. őe. 1961. márc. 22-i pb. ülés jkv.
[131] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések.
[132] SZVT VB jkv. 1961. márc. 7-i vb ülés jkv.
[133] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések.
[134] SZVT VB jkv. 1960. febr. 23-i vb ülés jkv.

igyekeztek összevonni. A feladatot csereföldek révén kívánták megoldani, ami azonban sok vitát okozott. Az Új Élet és a Táncsics Tsz-eknek például Röszke területén adtak csereingatlant. A Felszabadulás Tsz-nek Algyőn alakítottak ki 2 táblát, amelyből azonban csak az egyiket lehetett nagyüzemi módszerekkel művelni, ezért a másikat a tsz visszaadta a községi tanácsnak hasznosításra. A Haladás Tsz pedig Szőregen kapott egy vitatható törvényességű táblát. A megvalósítás végül nem járt teljes sikerrel.[135]

1960/61 telén a negatív tapasztalatok ellenére újabb akció indult, amelynek középpontjában azonban már a szegedi járási szövetkezetesítés állt. A városban már csak minimális munka folyt, a tsz-tagok számát 1961 márciusáig 181 gazdával (2330-ról 2511-re) sikerült növelni.[136] Főleg a kétlakiak ajánlották fel földjeiket. A tagosításból 1960-ban kimaradt földek 88%-a 1961-re a tsz-ek kezelésébe került. A kollektivizálás ezzel gyakorlatilag lezáródott, a város mezőgazdasági területének 99%-a kollektív gazdálkodás alá került.[137] A módszerek hasonlítottak az egy évvel korábbihoz, többször fordult elő atrocitás. Kisteleken a szegedi agitátorok rátörték egy családra a ház ajtaját, mivel elbújtak. Egy szegedi munkásőr megpofozott egy vitatkozó gazdát. Az akciónak voltak majdnem tragikus esetei. Mórahalmon egy gazda a belépési nyilatkozat aláírása után a szegedi népnevelők előtt (állítólag a földtulajdonos feleségétől való félelmében) kútba ugrott, úgy kellett kihúzni.[138] A textilkombinátban a dolgozók azt terjesztették, hogy egy tsz-be lépett gazda, aki a szomszédait is rábeszélte a belépésre, cselekedete után öngyilkos lett.[139] Az 1960/61-es akció során felmerültek viták a környező községekkel. A Dózsa Tsz szatymazi táblája környékén dolgozó egyéni gazdák közül többen jelezték a belépési szándékukat, a község vezetése azonban felszólította őket, hogy a szatymazi tsz-ekbe lépjenek. Mivel erre nem mutatkoztak hajlandónak, a tanácsi vezetés egyszerűen a szegedi belépési nyilatkozatot átírta szatymazira.[140]

Az egyénileg gazdálkodók hasonló nehézségekkel küzdöttek a földrendezés során, számukra a baktói határrészen jelöltek ki ingatlanokat. A rendkívül gyenge minőségű földeket a gazdák túlnyomó többsége nem fogadta el. Csereterületet 843 személy esetében jelöltek ki, a nem szegedieknek a lakóhelyükön biztosítottak csereföldet. A 429 szegedi közül csak 192 volt főfoglalkozású földműves, akik közül csak 85 személy vette át a részére felajánlott ingatlant. Nem volt jobb a helyzet a nem földműves foglalkozásúaknál sem (237 személy), közülük 132-en nem fogadták el a cserét, és ajánlották

[135] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések. Márc. 10., 30. őe. Jelentések a mezőgazdasági munkákról, a földrendezésről.
[136] CSM. STATISZTIKA 1960. 203.
[137] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 13. őe. Információs és hangulatjelentések. Márc. 30.
[138] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 27. őe. Jelentések a termelőszövetkezetek gazdálkodásáról. Jan. 25.
[139] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 13. őe. Információs és hangulatjelentések. Márc. 30.
[140] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 13. őe. Információs és hangulatjelentések. Jan. 19.

fel ingatlanukat az államnak. A felajánlott földek többsége 1 kat. h-nál kisebb parcella volt.[141] 1960 őszére befejeződő földrendezés után 192 földműves foglalkozású, egyénileg gazdálkodó parasztcsalád maradt a városban. Közülük 79 rendelkezett Szegeden földdel, a többi a környező községekben. Az egyénileg gazdálkodók zöme 1 kat. h-on aluli parcellával rendelkezett, a 3 kat. h-nál nagyobb ingatlanon dolgozók száma mindössze 14 volt.

A mezőgazdaság „szocialista átalakítása" bizonyos strukturális változásokkal járt. 1958-ban a Szabad Tisza Tszcs választotta a szövetkezeti formát, és a Felszabadulás, valamint az Alkotmány Tsz-ek pedig az előbbi nevén egyesültek. 1959 tavaszán a Rózsa Ferenc Tszcs alakult szövetkezetté, és még azon év novemberében egyesült saját nevén a Szabadság Tsz-szel. 1960. január 1-től a Szentmihálytelki Új Élet és a Szabad Tisza Tsz-ek egyesültek Új Élet néven. Ugyancsak 1960 januárjában szüntették meg az egyetlen állva maradt termelőszövetkezeti csoportot, a Búzakalász Tszcs-ét, mert állami tartalékingatlanból származó földjeikre a Felszabadulás Tsz igényt tartott. Tagságuk ebbe valamint a Dózsa Tsz-be léphetett be.[142] A kollektivizálás során új tsz nem jött létre, a belépő tagok a már meglevő szövetkezeteket gyarapították.

A szövetkezetek területe és a tagság 1959 és 1962 között

Név	Terület (kh)		Tagság	
	1960	1962	1959	1962
Dózsa György Tsz	785	1095	105	222
Felszabadulás Tsz	3611	3890	431	538
Haladás Tsz	965	864	384	347
Rózsa Ferenc Tsz	754	902	159	170
Táncsics Tsz	1503	1680	437	410
Új Élet Tsz	2381	3098	850	838
Összesen	9999	11529	236	2525[143]

6. MEZŐGAZDASÁG A HATVANAS ÉVEKBEN

A kollektivizálás befejezése után az államhatalom nagy erőfeszítéseket tett a szövetkezetek megszilárdítására és fejlesztésére. A tsz-ek jelentős állami támogatással növelhették közös vagyonukat, amely 1959 és 1961 között csaknem megkétszereződött. A hatvanas évek első felében gyakorlatilag mindenhol kialakították az állattenyésztés nagyüzemi alapjait. A lóállomány

[141] MSZMP2. ir. 1960. 1. fcs. 11. őe. Információs jelentések. Márc. 10.
[142] SZVT Mg. ir. 45/1960. sz.
[143] CSM. STATISZTIKA 1959. 219.; CsM. STATISZTIKA 1962. 200.

majdnem nyolcszorosára nőtt, a háztáji gazdaságokban alig maradt ló. A lovak erejének kihasználása céljából a Dózsa Tsz kivételével mindenütt fuvaros részleget szerveztek. A lóállomány nagysága bizonyos szövetkezetekben (pl. Új Élet) takarmányhiányhoz vezetett. A szarvasmarhák száma kevésbé emelkedett, ebből a háztáji gazdaságokban sok maradt.

Az állatállomány száma a kollektivizálás idején

Állatfajta	1959	1960		1962	
	Tsz	Tsz	Háztáji	Tsz	Háztáji
Szarvasmarha	466	828	650	992	639
Sertés	703	1738	1980	3104	3268
Ló	94	720	32	546	35
Juh	789	1038	362	1418	329[144]

A szegedi mezőgazdasági szövetkezetek növénytermesztési lehetőségei viszonylag jónak bizonyultak. A hatvanas években kialakult vetésszerkezet megfelelő jövedelmeket biztosíthatott a tsz-tagoknak. A hatvanas évek elején a szántóterület mintegy harmadát foglalták csak el a kalászosok. Sőt ez később még kedvezőbb lett, a nagyobb jövedelmet biztosító zöldség-, más kapás- és kultúrnövények vetésterülete mindenütt növekedett. Az állatállomány nagysága miatt gyakorlatilag minden szövetkezet nagy jelentőséget tulajdonított a takarmánynövények termesztésének. A vetésszerkezet kedvező alakulása lehetővé tette, hogy Szeged hagyományos növénytermesztési kultúrái (paprika, zöldség, stb.) ebben az új gazdálkodási környezetben is fenn maradhattak. A Felszabadulás és a Haladás Tsz-ek fő ágazata a növénytermesztésben a zöldségtermesztés lett, míg az Új Élet és az 1964-ben a Táncsics és Dózsa Tsz-ek egyesüléséből létrejött Móra Ferenc Tsz a fűszerpaprika termesztésére szakosodott. Az állattenyésztési ágazatokban szintén megfigyelhető a specializálódás: a Haladás és Felszabadulás Tsz-ek szarvas-

147. Kádár János látogatása a Felszabadulás Tsz-ben, 1960-as évek

[144] MSZMP2. ir. 1961. 1. fcs. 27. őe., valamint CsM. STATISZTIKA 1961. 139., 200.

marha és sertés, az Új Élet Tsz szarvasmarha tenyésztésével foglalkozott.[145] A kultúrák fennmaradását a tsz háztáji, valamint az egyéni gazdaságok biztosították, amelyek zömében ezzel a magas hozamú kultúrákkal foglalkoztak.

A termelőszövetkezetek állami megerősítésének céljából a hatvanas évek közepéig az állami és szövetkezeti ingatlanvagyont koncentrálták. 1957–58-ban elkészült távlati kistáj tervjavaslat Szegeden négy mezőgazdasági szövetkezet létét tartotta helyesnek.[146] A tervjavaslat alapján ezért sor került egyes szövetkezetek egyesítésére. A folyamat már a kollektivizálás előtt megindult, és utána folytatódott. 1962-ben egyesültek az újszegedi Rózsa Ferenc és Haladás tsz-ek az utóbbi nevén. A kistáj tervjavaslat beteljesedése végül 1964. január 1-gyel zárult le, amikor a Dózsa és a Táncsics Tsz-ek Móra Ferenc néven egyesültek. Ugyanekkor olvadt bele az algyői Petőfi Sándor a Felszabadulás Tsz-be.[147] A kialakult négy szövetkezetből álló összefüggő egység 1971-ig nem változott.

A szövetkezetek a hatvanas évek közepén bizonyos módosításokat hajtottak végre termelési szerkezetükben. A város ellátásának igényei, valamint az exportlehetőségek bővülése miatt az állattenyésztésben jelentős teret nyert a baromfitenyésztés, és ebben leginkább a Móra Ferenc Tsz jeleskedett. A szövetkezet 1964-ben egy 40 ezer baromfi befogadására alkalmas tojóházat és csibenevelőt épített.[148] A növénytermesztés terén a Haladás Tsz módosított, virágtermesztési ágazatát erősen fejlesztette, és jelentős exportot bonyolított le belőle. A tsz 1967-ben csatlakozott egy budapesti társuláshoz, melynek részeseként önálló exportjogot szerzett. E jogával élve Nyugat-Európába és Jugoszláviába jelentős virágmennyiséget szállított. 1966-tól a tsz a testvérvárosi lehetőségeket kihasználva bemutatkozott a szabadkai virágvásáron.

A szövetkezetek háztáji gazdaságainak termelése ugyancsak növekedett ezekben az években, elsősorban kertészáruik, zöldségféléik termesztése fejlődött. A primőr zöldségfélékből (retek, saláta, uborka) jelentős exportot bonyolítottak le. A termelés növekedését a korszerű agrotechnikai eljárások bevezetése biztosította, a háztájikban és az egyéni gazdálkodóknál is egyre elterjedtebb lett a fóliázás, amelyhez a tsz-ek biztosították a fóliát és a műtrágyát. A háztáji állattartás növekedett, a sertésállomány például 54%-kal. A takarmányt a tsz-ek nyújtották, amelyek lucernásaikat és kukoricásaikat százalékos művelésre adták át tagjaiknak. A háztáji gazdaságok erősödését néha gyanakvással szemlélte a hatalom, amely felfigyelt arra, hogy 1964-ben jelentősen megnőtt azok lóállománya. Mivel kiderült, hogy a tsz-tagok egy része fuvarozgatással egészítette ki jövedelmét, a Haladás Tsz-ből a fuvarozási lehetőségek miatt például többen kiléptek, ezért a hatalom korlátozta ezt a tevékenységet.[149]

[145] MSZMP2. ir. 1964. 1. fcs. 4. őe. 1964. máj. 20-i párt vb ülés jkv. Jelentés a szegedi termelőszövetkezetek helyzetéről.

[146] MSZMP2. ir. 1959. 1. fcs. 1. őe. 1959. febr. 23-i pártértekezlet jkv. Titkári beszámoló.

[147] BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. 216.

[148] MSZMP2. ir. 1965. 1. fcs. 3. őe. 1965. márc. 10-i párt vb ülés jkv.

7. AZ ÚJ GAZDASÁGI MECHANIZMUS BEVEZETÉSÉNEK HATÁSA

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek az új gazdasági mechanizmus kihívásaira sajátos módon reagáltak. Mind a négy szövetkezet melléküzemágakat hozott létre, amelyek egy része a saját mezőgazdasági termékek feldolgozását jelentette. Az Új Élet Tsz-nél fűszerpaprika- és zöldségszárítás, a Haladás Tsz-ben húsfeldolgozás folyt.[150] Ezek a tsz-ek ipari tevékenységet is folytattak. A Móra Ferenc és Felszabadulás elsősorban építőipari és szállítási tevékenységgel foglalkozott. A Móra Ferenc Tsz-nél ezeket a melléküzemágakat egy vendéglátó ipari és pálinkafőző részleg üzemeltetése egészítette ki. Mindegyik termelőszövetkezet jelentős belkereskedelmi tevékenységet folytatott, 1969-ben már 12 üzletet, éttermet és árusító helyet tartottak fenn a városban.[151] 1970-ben az Új Élet Tsz fémipari bérmunkával kezdett el foglalkozni.[152]

A kiegészítő tevékenység fontosságát bizonyítja, hogy a szövetkezetek árbevételének jelentős részét képezte. 1969-ben átlagosan az árbevétel 38%-a származott kiegészítő tevékenységből, 1970-ben már a 49%-a.[153] Különösen a Haladás tsz árbevételi aránya lett magas, már 1969-ben az 58%-a származott kiegészítő tevékenységből (tehát több a mezőgazdasági alaptevékenységnél). Az Új Élet tsz-nél ez az arány 49%, a Móra Ferencnél és a Felszabadulásnál 24-25%-os volt.[154] A mezőgazdasági ágazatok arányának csökkenése bizonyos bértorzulásokat okozott. A tagok részesedése, pl. az új mechanizmus bevezetés után 8%-kal csökkent, míg az ipari tevékenységben részt vevő alkalmazottaké 28%-kal nőtt. Ez a torzulás az Új Élet és a Haladás Tsz-eknél jelentős feszültségeket gerjesztett.[155]

A szövetkezetek tevékenységében zavart okozott az 1970-es árvíz. Vetésterületükből 201 kat. h-at az ár-, illetve 2954-et a belvíz pusztított ki teljes

[149] MSZMP2. ir. 1965. 1. fcs. 3. őe. 1965. márc. 10-i párt vb ülés jkv.

[150] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 2. őe. 1970. febr. 13-i pb. ülés jkv. Jelentés az 1969. évi gazdasági tevékenység főbb jellemzőiről.

[151] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 3. őe. 1969. ápr. 30-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés a kisipari és mezőgazdasági termelőszövetkezetek zárszámadásáról.

[152] MSZMP2. ir. 1971. 1. fcs. 2. őe. 1971. jan. 21-i párt vb ülés jkv. Jelentés termelőszövetkezeteink tevékenységéről. 1970.

[153] MSZMP2. ir. 1971. 1. fcs. 2. őe. 1971. jan. 21-i vb ülés jkv. Jelentés termelőszövetkezeteink gazdasági tevékenységéről.

[154] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 4. őe. 1970. márc. 18-i vb ülés jkv. Jelentés a mezőgazdasági szövetkezetek 1969. évi zárszámadásáról.

[155] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 1. őe. 1968. jún. 27-i vb ülés jkv. Beszámoló a gazdasági mechanizmus bevezetésének tapasztalatairól.

mértékben. 1667 kat. h. területen egyáltalán nem lehetett elvégezni a tervezett növényféleségek vetését. A teljes szántóterület 37%-án így teljes hozamkiesés állt be. Mindez mintegy 35 milliós kárt okozott a tsz-eknek.[156] A szövetkezetek másodvetésekkel és rövid tenyészidejű növények vetésével igyekeztek a károkat enyhíteni, azonban így sem sikerült 1703 kat. h. területet bevetni. Káraikat végül az állattenyésztés hozamának, és az egyéb tevékenységek árbevételének növelésével pótolták.[157]

Az új gazdasági mechanizmus állította követelmények és lehetőségek a vetésterület szerkezetének némi módosulását eredményezték. Jelentősen nőtt a búza vetésterülete, 1500 kat. h-ról 2500-ra. A rozs, a tavaszi és őszi árpa vetése gyakorlatilag megszűnt. Az ipari növények, cukorrépa, rostkender, dohány, mák termesztésével csaknem teljesen felhagytak. Emelkedett viszont a zöldségfélék területe mintegy 25%-kal. Növekedett az állattenyésztési ágazat igényei miatt a kukorica vetésterülete is.

Az új gazdasági mechanizmus adta lehetőségeket kihasználva a szövetkezetek új agrotechnikai módszereket vezettek be. Öntözésre berendezett területeik aránya elérte az összes szántóterület 23%-át. A felhasznált műtrágya mennyisége 1970-re meghaladta a 4000 tonnát. A fejlesztés eredményeképpen a termésátlagok jelentősen növekedtek, kukoricánál 26%-kal, fűszerpaprikánál 10%-kal. A búza termésátlaga az 1959 és 1971 között megkétszereződött.

A lehetőségeket leginkább a tsz háztáji és az egyéni gazdaságok használták ki, és jelentősen bővítették termelésüket. 1969-ben a becsült termelési értékük 100 millió Ft volt, míg a tsz nagyüzemek 164 milliós termelési értéket állítottak elő.[158]

Az új gazdasági körülményeket nem mindegyik tsz tudta kihasználni, sőt a piaci körülmények miatt néha a jövedelmezőség visszaesett. A Haladás Tsz eredményei végzetesen romlottak, a szövetkezet 1968-tól forráshiányos lett. A gazdasági bajok jelentős feszültséget okoztak, az 1968 áprilisában tartott alapszabály módosító közgyűlésen a tagság fellázadt, és elutasította a módosítást. A feszült hangulatban sokan felvetették a tsz gazdálkodásának problémáit, végül a tagság megvonta a bizalmat a már 18 éve tsz-elnök, Fodor Istvántól.[159] A politikai hatalom egy ideig védelmezte az elnököt, de miután az elrendelt vizsgálatok súlyos vezetési hiányosságokat tártak fel, 1969 áprilisában kezdeményezték a leváltását, helyére Csizmás Sándor került.[160] A vezetőváltás sem segített, az 1970. évi természeti viszontagságok miatt a szövetkezet helyzete tovább romlott, emiatt gyorsított szanálási eljárás alá vonták. Az alaptevékenységi kiadások fedezésére 5 millió Ft óvadékos hitelt kapott.[161] Ez sem segített, végül a hatalom a vergődő tsz helyzetét úgy kívánta rendezni, hogy egy erősebb tsz-szel egyesítette. Az 1971-ben egyesített Haladás és Felszabadulás Tsz-ek az utóbbi nevén folytatták a tevékenységüket.

[156] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 7. őe. 1970. szept. 2-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató jelentés az 1970. I. félévi gazdálkodás tapasztalatairól.

[157] MSZMP2. ir. 1971. 1. fcs. 2. őe. 1971. jan. 21-i párt vb ülés jkv. Jelentés termelőszövetkezeteink tevékenységéről. 1970.

[158] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 4. őe. 1970. márc. 18-i párt vb ülés jkv. Jelentés a mezőgazdasági szövetkezetek 1969. évi zárszámadásáról.

[159] MSZMP2. ir. 1968. 1. fcs. 9. őe. Információs és hangulatjelentések. Ápr. 25.

8. AZ 1970-ES ÉS 1980-AS ÉVEK VÁLTOZÁSAI

A hetvenes évek első felében jelentős változás állt be Szeged agrárszerkezetében. Az 1973. évi közigazgatási határrendezéssel a Szegedhez csatolt öt község határa lényegesen megnövelte a város mezőgazdasági területét, és ezzel az ágazat arányát is. Szeged eredeti 11 251 hektár nagyságú területe 33 171 hektárra emelkedett. Ezen a területen 1973-tól 8 tsz tevékenykedett. Ezen kívül mintegy 14 ezer 1 kat. h-nál kisebb parcellán és kiskertben folyt mezőgazdasági termelés. A tsz-eken kívül 1 halászati szövetkezet, 1 állami gazdaság és 1 célgazdaság tartozott az agráriumhoz. A csatlakozó új tsz-ek: a szőregi Egyetértés, a tápéi Tisztatáj, a kiskundorozsmai József Attila, az algyői Rákóczi Ferenc és a gyálaréti Komszomol Tsz közül az utolsó volt a legkisebb, mindössze 503 hektáron gazdálkodott. A csatlakozó tsz-ek zöme kialakult melléküzemági tevékenységgel rendelkezett, a Komszomol Tsz nem folytatott ilyen tevékenységet.[162]

A hatalom a hetvenes évek első felében a termelőszövetkezetekkel kapcsolatosan folytatta a korábbi politikáját. A mezőgazdasági koncentráció volumene növekedett. Az illetékes pártszerv a szegedi mezőgazdasági szövetkezeteket középüzemeknek minősítette, mert átlagos területük alig haladta meg az 1900 hektárt, és véleménye szerint a korabeli fejlődési lehetőségek mellett az 5000 hektár üzemnagyság lett volna optimális. Ezért 1975 elején néhány hónapos előkészítés után több

148. Sertéstelep a Felszabadulás Tsz-ben, 1969

[160] MSZMP2. ir. 1969. 1. fcs. 3. őe. 1969. ápr. 30-i párt vb ülés jkv.

[161] MSZMP2. ir. 1971. 1. fcs. 2. őe. 1971. jan. 2-i párt vb ülés jkv. Jelentés termelőszövetkezeteink tevékenységéről. 1970.

[162] MSZMP2. ir. 1973. 1. fcs. 4. őe. 1973. jún. 13-i párt vb ülés jkv. Tájékoztató Szeged mezőgazdaságáról a közigazgatási terület változása után.

szövetkezetet egyesítettek. A Móra Ferenc egyesült a szatymazi Béke Tsz-szel, az új tsz Móra Ferenc néven folytatta tevékenységét. Monumentális koncentráció történt Szeged délkeleti vonzáskörzetében a Szeged-Szőregi Egyetértés, a tiszaszigeti Búzakalász, az újszentiváni Magyar-Csehszlovák Barátság és a kübekházi Sarló-Kalapács Tsz-ek összevonásával. A létrejött szegedi központú új gazdálkodási egység a Tisza-Maros Szög Termelőszövetkezet nevet vette fel. Szegedi központtal egyesültek a megye halászati szövetkezetei is: a szegedi Kossuth, a hódmezővásárhelyi Ady és a csongrádi Haladás halászati szövetkezetek új, közös neve a Tisza Halászati Tsz lett.[163]

A koncentráció nem járt mindenütt sikerrel. Az egyesülések után a szövetkezetek volt vezetőségi tagjai között ellentétek alakultak ki, a közös gazdálkodás beindítása sem ment zökkenők nélkül. A korábban gyengébb tsz-ek az erős tsz-ek eredményeit lerontották. A Móra Ferenc Tsz-nek emiatt például mintegy 6 millió Ft árbevétele esett ki. A szövetkezet anyagi helyzete néhány hónappal az egyesülés után megingott, és 3,5 milliós óvadék elhelyezése vált szükségessé.[164] A nehézségek ellenére a helyi hatalmi szervek tovább kívánták folytatni az agrárium koncentrációját, a szegedi Új Élet, a gyálaréti Komszomol, valamint a kiskundorozsmai József Attila tsz-ek egyesítését tervezték. A hetvenes évek közepén az állami agrárpolitikában történt paradigmaváltások miatt, ez azonban már csak részlegesen valósulhatott meg, 1977 elején az Új Élet és a Komszomol tsz-eket az előbbi nevén összevonták.[165] A kiskundorozsmai tsz beolvadását az államhatalom, amely az évtized második felében megszigorította a koncentrációt, nem engedélyezte. A megnövekedett Új Élet Tsz-ben a közös munka nehezen indult be, az összevonás után a szövetkezet vezetési struktúrája kaotikus lett, egyes elnökhelyettesek csak korlátozott feladatokat láttak el. Az átálláskor lehetőségeiket sem használták ki, egy szarvasmarhatelep rekonstrukciójánál például elmulasztottak igényelni 2,5 millió Ft-os állami támogatást. Mindezek miatt a szövetkezet nyereségessége 1979 végére annyira lecsökkent (pedig az egyik legjobb tsz volt), hogy a hatalmi szervek beavatkozása vált szükségessé. A szövetkezet anyagi helyzete végül rendeződött.[166]

Ugyanakkor a szegedi mezőgazdaságnak több, még megoldatlan kérdéssel kellett szembenéznie. Egyrészt nagy gondot jelentett az állandóan visszatérő belvíz és talajvíz, amely miatt a szegedi talaj hidegebb volt az átlagosnál.[167] A belvíz 1970 után 1972-ben is jelentős károkat okozott. 1970 és 1972 között 3077 hektár területet ugyan sikerült belvízmentesíteni, azonban még több mint 5 ezeré megoldásra várt.

Ugyancsak gondokat okozott a mezőgazdasági művelésből kivont területek növekedése. A hatvanas évektől kezdve felerősödött urbanizáció, például a város újszegedi részének benépesülése, valamint az iparosítás jelentős területeket vont el az agráriumtól. Különösen az olajipar terjeszkedése érintette érzékenyen a mezőgazdasági termelőket. A szövetkezetek közül kisebb mértékben érintette a terjeszkedés a Felszabadulást — a beolvasztott algyői Napsugár Tsz területei miatt —, amely a belterjes, iparszerű gazdálkodás bevezetésével végül sikerrel védte ki a hátrányokat.[168] Súlyosabban érintette az olajipari terjeszkedés a volt tápéi tanácselnök, Bodó István által irányított szeged–tápéi Tiszatáj Tsz-t, amely amúgy is kedvezőtlen adottságúnak minősült az ártéri és belvízveszélynek kitett földjeinek nagysága miatt. A szövetkezet területét a Tisza és a Maros is kettészelte, emiatt az 301 hold ártéri birtokkal rendelkezett. A tsz az 1970-es, 1975-ös és 1979-es árvizek idején jelentős károkat szenvedett. A meggyengült tsz területéből az olajipari terjeszkedés jelentős területeket foglalt le, 1979-ben pl. 177 kat. h-at. A foglalásért ugyan a tsz kapott kártalanítást, ennek összege azonban a hetvenes évek második felében jelentősen csökkent.

A kártérítési összeg alakulása 1966 és 1978 között

Év	Kártérítés (m/Ft)
1966	366
1967	5 300
1968	12 804
1969	16 383
1972	3 965
1973	4 169
1974	3 410
1975	3 363
1976	5 771
1977	2 008
1978	1 907

A nehéz helyzetben levő szövetkezetet 1976-ban veszteségei miatt szanálási eljárás alá helyezték, és a Csongrád Megyei Tanács VB 4 millió Ft állami dotációhoz, 8 millió 485 Ft visszatérítendő állami támogatáshoz, to-

[163] MSZMP2. ir. 1975. 1, fcs. 14. őe. 1975. ápr. 2.-i párt vb ülés jkv. Jelentés a mezőgazdasági tsz-ek 1974. évi gazdálkodásáról, és a mezőgazdasági koncentráció helyzetéről, MSZMP2. ir. 1975. 2. fcs. 62. őe. Termelőszövetkezetekkel kapcsolatos iratok.

[164] MSZMP2. ir. 1975. 2. fcs. 62. őe. Termelőszövetkezetekkel kapcsolatos iratok.

[165] MSZMP2. ir. 1977. 2. fcs. 17. őe. Információs jelentések a kül- és belpolitikai események visszhangjáról. 1977. jan.

[166] MSZMP2. ir. 1979. 2. fcs. 33. őe. Feljegyzés az Új Élet Tsz-ben tapasztalható hiányosságokról.

[167] MSZMP2. ir. 1970. 1. fcs. 7. őe. 1970. aug. 5-i párt vb ülés jkv. A pártértekezlet beszámolójának tervezete.

[168] Sz. Lukács Imre 1975. 19.

vábbá 7 millió 469 Ft veszteségrendezési hitelhez juttatta. A rendezés nem hozott sikert, a szövetkezet problémái egyes vezetőinek alkalmatlansága miatt nem szűntek meg. 1979-ben ismét veszteségesen termelt az egység, ezért 1980-ban ismét szanálni kellett.[169] A szövetkezet vezetőit lecserélték, és jövedelmeik egy részt visszafizettették velük. Végül politikai nyomásra a tsz 1982. július 20-i közgyűlésén kimondta, hogy július 1-i hatállyal beolvad a hódmezővásárhelyi Rákóczi Tsz-be, amely bizonyos feltételekkel vállalta a befogadást. Az egyesítés jelentős feszültségeket okozott, a Rákóczi Tsz tagságának jelentős része, 116 tag ellenezte azt.[170] Az összevonást végül sikerült végrehajtani, de a Tiszatáj egyes adósságait a hatalom elengedte. Így nem kellett visszafizetni Szeged Város Tanácsának azt a 2 millió Ft-os támogatást sem, amelyet vágóhídi rekonstrukcióra kaptak. A város a visszafizetés elengedéséért csak azt kérte, hogy a hódmezővásárhelyi tsz vállaljon részt Szeged húsellátásában.[171]

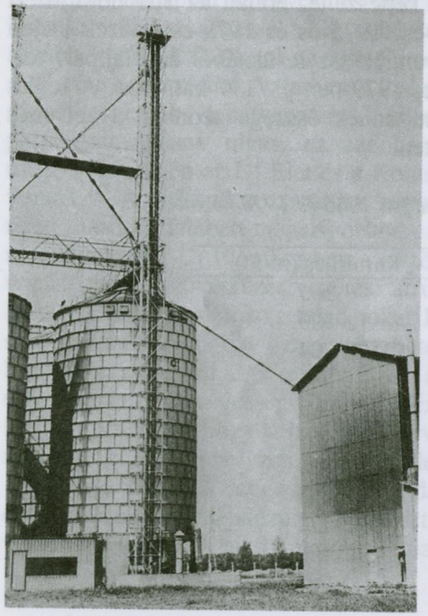

149. Takarmánykeverő és -szárító a Felszabadulás Tsz-ben, 1969

A városi mezőgazdaság gazdasági egységei a kedvezőtlen körülményekre (a termőterület csökkenésére) a hetvenes évek második felében viszonylag jól reagáltak, egyrészt a termelési ágazataikat hatékonyabbá tették, másrészt kihasználták az állami agrárpolitikai változások adta lehetőségeket. Ha kellett, földcserével tábláik nagyságát növelték. 1979-ig 857 hektár cserélt gazdát a Felszabadulás, a Móra és az Új Élet Tsz-ek között. Földjeiken jelentős művelési ág változtatásokat hajtottak végre, pl. erdőket telepítettek. Jelentősen csökkent a városban a parlagon maradt földek mennyisége, 1976-ban 850 hektár, 1977-ben 681 hektár, 1978-ban 418 hektár, 1979-ben már csak 346 hektár maradt megműveletlenül. Jelentősen növelték az öntözés alatt álló területeket, a szövetkezetek 1979-ben már 2948 hektáron

[169] MSZMP1. ir. Fegyelmi ügyek. F. 39/1980. sz. Vaszócsik Győző fegyelmi ügye.
[170] LŐKÖS IMRE 1985. 83.
[171] SZVT VB jkv. 1982. okt. 19-i vb ülés jkv.

biztosítottak rendszeres öntözést.[172] Fokozták az agrokémiai eljárások alkalmazását, a földeket egyre jobban terhelték gépi és kémiai eszközökkel.

Az államhatalom adta lehetőségeket kihasználva a hetvenes évek elejétől a gazdasági egységek egyre-másra tértek rá az iparszerű termelési rendszerekre. Ezek bevezetéséhez szakmai-gazdasági társulásokat hoztak létre, vagy beléptek az azzal foglalkozó országos társulásokba. Így a Felszabadulás bekapcsolódott az Iparszerű Sertéstartó Termelőszövetkezeti Közös Vállalkozás (ISV) munkájába.[173] A Burgonyatermesztési Egyesülésnek 1 szegedi tsz (Tisza-Maros Szög), a nádudvari központú Kukorica- és Iparinövénytermelési Együttműködésnek (KITE) 2 szegedi tsz, a HUNGAROFLOR Dísznövény Export-import Irodának 2 szegedi tsz, az AGROHÉV kereskedelmi vállalkozásnak 4 tsz, a Pillangós Takarmánytermelő és Értékesítő Mgtsz-ek Gazdasági Társulatának 2 tsz, a TÁSZI-nak 4 szegedi tsz lett részese. A kizárólag Csongrád megyei szövetkezetek által alapított Csongrád Megyei Mezőgazdasági Termékértékesítő Szövetkezeti Közös Vállalatban (MÉK) 6 szegedi tsz, a Csongrád Megyei Városellátó Közös Vállalatban pedig 5 szegedi tsz szerzett tulajdonrészt.[174]

Nem sikerült viszont javítani a növénytermesztés eredményességén. A termésátlagok növekedése lelassult, sőt egyes években stagnált. Az 1977. év kiemelkedett, ekkor több növényféleségnél csúcs született, a kukorica termésátlaga pl. 51,7 q/ha lett, 10-13 q-val haladta meg a megelőző évekét. Hasonló eredményességet ért el a fűszerpaprika betakarítás, amelynek átlagtermése 96,6 q/ha lett. A jó termés ebben az évben az állatállomány számszerű emelkedésével is együtt járt.[175] Más években pedig, mint pl. 1979-ben, a terméseredmények bizonyos növényeknél (búza) még az 1970-es évek első felének termésátlagaitól is elmaradtak.

Az államhatalom a hetvenes évek közepén jelentős módosítást hajtott végre agrárpolitikájában, és nagy kedvezményeket kezdett biztosítani a háztáji és kisegítő gazdaságok számára.[176] A paradigmaváltás bizonyos lehetőségeket nyújtott a szegedi mezőgazdasági egységek számára az eredményeik növelésére. Jelentősen erősítette háztáji területeit az Új Élet Tsz, amely zöldségféléket, elsősorban fűszerpaprikát termesztetett, amihez a szerves- és műtrágyát, a fóliát, a növényvédő szereket, valamint kerti traktorokat a szövetkezet biztosította. Ezzel elérte, hogy a háztájik nagy része fóliás gazdasággá változzon. A tsz a háztájikkal kapcsolatos szállítási feladatokhoz külön

[172] MSZMP2. ir. 1979. 2. fcs. 30. őe. A földvédelem és hasznosítás helyzete és feladatai. Feljegyzés.
[173] SZ. LUKÁCS IMRE 1975. 19.
[174] MSZMP2. ir. 1975. 2. fcs. 62. őe. Termelőszövetkezetekkel kapcsolatos iratok. Jelentés a termelőszövetkezeti társulások működésének tapsztalatairól.
[175] MSZMP2. ir. 1977. 2. fcs. 17. őe. Információs jelentések a kül- és belpolitikai események visszhangjáról. 1977. okt. jelentés.
[176] ROMÁNY PÁL 1998. 522.

teherautót vásárolt. A szövetkezet saját felvásárló telepet létesített, amely tsz-en kívüli gazdák terményeit is átvette.

Hasonlóan szervezte meg kisegítő tevékenységét a Móra Ferenc Tsz. Tagjainak elsősorban a palántanevelésben és értékesítésben nyújtott jelentős segítséget. A Tisza-Maros Szög Tsz burgonyatermesztésre szakosította háztáji gazdaságait, ahol mintegy 180 hektáron termesztették a korai és középérésű fajtákat. A háztáji és kisegítő gazdaságok fejlesztése jelentős eredményeket ért el. A háztájik a kedvezmények megjelenése után (1976) kb. 546 hektáron termesztettek zöldségféléket, az egyéni kisgazdaságok ehhez még 79 hektárt biztosítottak. Becslések szerint ebben az időszakban 14 ezer kisegítő gazdaság tevékenykedett több mint 1500 hektár területen. Ebből főként 600 hektáron folytattak zöldségtermesztést, zömében önellátásra. Fóliázással a városban kb. 700 fő foglalkozott, akik összességében 21 hektárt fóliáztak be.

Hasonló jelenség játszódott le, bár kisebb volumenben, az állattenyésztésben. A szövetkezetek igyekeztek tenyészállatokat kihelyezni, 1976-ban 308 tenyészkocát biztosítottak készpénz ellenében. Az állatok felvásárlásán kívül a takarmányellátást is törekedtek biztosítani.[177] A gazdaságpolitikai változások az egyéni paraszti gazdaságok jelentős megerősödésével jártak együtt, az 1980-as népszámlálás már 880 egyéni gazdálkodót tartott nyilván, akik 136 kisegítő családtagjukkal együtt egyre nagyobb részt vállaltak a város ellátásából.[178]

Az MSZMP KB 1977 októberi határozatai a gazdasági reformok folytatásáról a mezőgazdaságban bizonyos átalakulásokat okoztak. A reform nem érintette a mezőgazdaság szerkezetének lényeges elemeit, továbbra is megmaradt az állami és szövetkezeti termelés túlsúlya. A változást az jelentette, hogy egyre inkább hasznosabbnak ítélték meg az egyéni termelési tevékenységet legalizálva a második gazdaságot. Így az évtized fordulójára kiteljesedett háztáji és egyéni gazdaságok mellett az államhatalom 1981-től kezdve engedélyezte és szorgalmazta a mezőgazdasággal kapcsolatos szövetkezeteken és gazdaságokon belül mezőgazdasági szakcsoportok létesülését.[179] A szakcsoportok mezőgazdasági termelésre, erdőgazdálkodási feladatok elvégzésére, termékek, termények feldolgozására és értékesítésére, továbbá mezőgazdasági szükségleteket szolgáló anyagok, eszközök beszerzésére, előállítására, felújítására és karbantartására alakulhattak.

A nyolcvanas években a mezőgazdaság nagyüzemi rendszere már nem változott. A Tiszatáj Tsz beolvadása után a működő tsz-ek az 1990-es rendszerváltáskor még fennmaradtak, tevékenységük az új politikai rendszerben

[177] MSZMP2. ir. 1976. 2. fcs. Jelentés a háztáji és kisegítő gazdaságok tevékenységét elősegítő párthatározatok végrehajtásáról.

[178] NÉPSZÁMLÁLÁS 1980/6. b. 146–147.

[179] A mezőgazdasági szakcsoportok működését a 27/1981. sz. kormányrendelet engedélyezte.

szűnt meg. Valamennyi tsz egyre erősödő nehézségekkel nézett szembe az évtized elején. Az 1980-as rossz időjárási helyzet miatt a vetésterületek (búza, zöldség, fűszerpaprika) messze elmaradtak az előre tervezettől, emiatt 1981-ben a terméseredmények nem elégítették ki az igényeket. 1982-ben viszont a jó időjárás magas terméshozamokat biztosított. A nehézségeket fokozta, hogy az energiaárak emelkedése miatt a korszerű technológiák (kertészeti, stb.) költségigénye megnőtt, amit a gazdaságok egyre kevésbé tudtak terméseredményeik növelésével ellensúlyozni. Ugyancsak gondokat okozott, hogy az urbanizáció miatt folytatódott a földállomány kivonása a mezőgazdasági termelés alól. 1982-ben a baktói részeken, 1983-ban Hattyason és Gyáláréten osztottak kiskerteket.[180] Az újszegedi termőföldek csökkenése pedig állandónak bizonyult.

Jelentősen romlott az agrárium gazdasági környezete. A költségek növekedése, az állami költségvetési támogatások csökkenése, a banki hitelek feltételeinek romlása a mezőgazdasági termelés anyagi-műszaki megalapozottságára kedvezőtlenül hatott, a beruházások részben elmaradtak vagy lelassultak. A műtrágyák felhasználása, az öntözési kapacitás növekedése stagnált, a fóliázás pedig visszaesett.

A gondokra a gazdasági egységek termékszerkezetük átalakításával reagáltak. 1980 és 1985 között a nagy munkaigényű kultúrák termelése egyre inkább a háztáji és kisegítő gazdaságok kezébe ment át.[181] A szövetkezetek a gépi művelésű kultúrák termesztését szorgalmazták, gépparkjukat igyekeztek a nyolcvanas évek első felében felfrissíteni. 1980 és 1985 között például 106 traktort vásároltak, ezzel gyakorlatilag megduplázták traktorállományukat. A traktorokat viszont nem tudták hatékonyan felhasználni, az átlagos évi műszakórájuk 1061 volt (a megye átlaga 1282).[182]

A fokozott belterjes gazdálkodás a mezőgazdasági területek talaját erősen megterhelte, ezért a nyolcvanas években egyre nagyobb szerepet kapott a melioráció. A földvédelmi munkálatokat már a hetvenes években elkezdték, ebben leginkább a Tisza-Maros Szög Tsz jeleskedett, amely belvízmentesítését szinte teljesen megoldotta. Volt azonban olyan tsz is (Móra Ferenc), amely egyáltalán nem foglalkozott meliorizációs tevékenységgel.[183] A nyolcvanas években azonban elengedhetetlen lett a meliorációs munkálatok felgyorsítása. 1985-ben az Új Élet, a Felszabadulás, 1987-ben a Móra Ferenc Tsz kezdett komplex meliorációs beruházásokba. A munkák nem fejeződtek

[180] SZVT VB jkv. 1982. márc. 19-i vb ülés jkv. Beszámoló a vb 1981. évi munkájáról.

[181] SZALAY DEZSŐ 1986. 4–6.

[182] Gépállomány, gépesítés a mezőgazdasági nagyüzemekben 1986. KSH Csongrád Megyei Igazgatóságának Közlése 19/1987. 7.

[183] MSZMP2. ir. 1979. 2. fcs. 30. őe. A földvédelem és hasznosítás helyzete és feladatai. Feljegyzés.

be az évtized végére.[184] A meliorációs munkákkal a terméseredményeket sikerült szinten tartani, egyes kultúráknál pedig emelni.

A nyolcvanas évek végére kialakult gazdasági-politikai válság a mezőgazdaságot sem kerülte el. Az évtized második felében egyes szövetkezetek (pl. Új Élet) nehéz gazdasági helyzetbe kerültek. Az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltozás pedig alapvető fordulatot hozott a szegedi mezőgazdaság életében.

[184] Az Új Élet Tsz például még 1990-ben is igényelt támogatást a meliorációs beruházására.

IV. KERESKEDELEM, KERESKEDELMI HÁLÓZAT ÉS IDEGENFORGALOM

1. BEVEZETÉS

Szeged város — a közlekedési hálózat kiépítése révén — már az I. világháború előtt a Délvidék fejlett nagy- és kiskereskedelmi központja volt. Vonzáskörzete elsősorban a déli hátország felé irányult. A szegedi kereskedelem jelentős részt vállalt a déli országrész áruellátásából, ugyanakkor innen szerezte be a mezőgazdasági termékek és nyersanyagok nagy részét.

Az I. világháború után Szeged elvesztette a déli hátországot, határváros lett. Kereskedelmi kapcsolatai a tiszántúli és a Duna-Tisza közi területekkel épültek ki. Az 1942–1947 közötti években Szegeden összességében több mint háromezer nagy- és kiskereskedelmi szervezet működött. A nagykereskedelmet tekintve az egyik legjelentősebb tájjellegű szakmát — az országos és külföldi forgalomban érdekelt — paprika nagykereskedelem képviselte. Fontos szerepet játszottak továbbá a nagykereskedelem egyéb ágazatai: a fűszer és gyarmatáru, a gabona és termény, valamint az egyéb mezőgazdasági termékeket felvásárló- és értékesítő nagykereskedők. Fejlett volt a ruházati-, a vas- és fémáru-, a gép-, az elektromos-, a festék-, a papír-, a tüzelő- és építőanyag nagykereskedők hálózata is. Üzleti kapcsolatuk Szegeden és Csongrád megyén kívül a szomszédos megyékre is kiterjedt.

A város az akkori viszonyokhoz mérten jól kiépített, megfelelően szakosított, kulturált kiskereskedelmi hálózattal rendelkezett a peremkerületek és a város körül elhelyezkedő telepek kivételével. Az üzletek nagysága, színvonala differenciáltan alakult, elsősorban területi elhelyezkedésüknek megfelelően. A Belváros Tisza Lajos körúton belüli üzletnegyede, elsősorban a Kárász utca, a Széchenyi tér, a Klauzál tér és környékük alkotta abban az időben is a város legkulturáltabb, a kereskedelmi egységekkel legsűrűbben telepített bevásárló központját. Itt helyezkedtek el a választékos árukínálatot nyújtó élelmiszer, gyarmatáru, ruházati és a különböző szakmákat képviselő vegyesiparcikk üzletek, áruházak üzletsorai, a nagyobb szállodák, éttermek és kávéházak.

A nagykörúton belüli lakóterületeken és a piaci körzetekbe telepített kiskereskedelmi üzletek és a piaci árusok — a város lakóinak ellátásán kívül — a környékből bejövő őstermelők áruellátásából jelentős részt vállaltak. A nagykörúton kívüli lakókörzetekben a kis alapterületű fűszer-, vegyes- és szatócsboltok működtek a legnagyobb számban, amelyek a lakosságot napi

élelmiszerekkel látták el. A vendéglátás hálózatát ezeken a területeken a kedvelt családias jellegű kisvendéglők képviselték tájjellegű ételeikkel és italaikkal. Ezen kívül az italboltok nagy része ugyancsak itt állt.

A kereskedelemben széleskörű verseny alakult ki, különösen a jelentős számban szervezett részvénytársaságok és korlátolt felelősségű társaságok között. A kereskedelmi cégek mellett a nagyipari gyárak, külföldi érdekeltségek is kiépítették kereskedelmi hálózatukat Szeged Belvárosában, pl. a Párisi Nagyáruház Rt., a Stühmer Frigyes Rt., a Meinl Gyula Rt., a Del-Ka Cipőkereskedelmi Rt., a Vitamin Szegedi Paprikaértékesítő Kft., a Tiszavidéki Gyümölcs- és Élelmiszerkereskedelmi Kft.

A II. világháború előtt több szövetkezet létesült Szegeden: a Hangya Szövetkezet, a MÁV Alkalmazottak Szövetkezete, a Köztisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetkezete, a Magyar Fűszerpaprika Nagykereskedők Szövetkezete.

A háborús viszonyok között a legtöbb kereskedelmi szakmát az áruhiány jellemezte. Az Országos Áruellátó Bizottság hatósági intézkedései évről-évre szűkebb keretek közé szorították az áruellátást. A háborús gazdálkodás korlátozásaihoz tartozott a nyersanyag-gazdálkodás engedélyhez kötése, az ipari termelés és a készletek bejelentési kényszere, a lakossági alapellátás elosztási rendszere, a vendéglátás ételválasztékának korlátozása, a mezőgazdasági termékek beszolgáltatása. Rendkívül nehéz helyzetet teremtett a lakosság áruellátásában a textiláruk és a vegyesiparcikkek készleteinek kimerülési, az import leállítása. Mindezek következtében általános lett a hiánygazdálkodás, a lakosság áruellátása nagyon alacsony színvonalú volt.[1]

2. A VÁROS KERESKEDELMI HELYZETE 1945 UTÁN

A háború befejezése után a lakosság áruellátásának színvonala országosan — különösen a városok élelmiszerellátása terültén — a korábbiaknál is mélyebbre süllyedt. Szegeden 1944 utolsó harmadában a kereskedelmi üzletek és raktárak árukészlete minimálisra csökkent. Szeged Törvényhatósági jogú Város Tanácsa megalakulásától kezdve nagy figyelmet fordított a lakosság közélelmezésére. A Városi Közellátási és Javadalmazási Hivatal szervezte a közellátást. A Szeged Városi Áruátvevő Hivatal 1944 novemberében kezdte meg munkáját, és széles körben alkalmazta a cserekereskedelem különböző formáit.

A lakosság áruellátásában jelentkező nehézségek enyhítése érdekében a város vezetői különböző intézkedéseket foganatosítottak, elsősorban az alapvető élelmiszerek területén. Pl. engedélyhez kötötték a közszükségleti termékeknek Szegedről és a környező községekből történő kiszállítását.

[1] Szegedi Ker. ir. 1941. évi jelentés.

A liszt- és kenyérellátás biztosítása érdekében 1944 decemberében 50 ezer mázsa búzára kötvényt bocsátottak ki. Az árucsere szervezését célozta a magyar–jugoszláv és a magyar–román kereskedelmi társaságok megalakítása, melyek — az áruellentétel hiányában — nem működhettek eredményesen.

A Városi Áruátvevő Hivatal megállapodásokat kötött a környékbeli városok és községek vezetőivel különböző húsáruk beszerzésére iparcikkek (pl. paprika, élesztő, gyufa, stb.) ellenében. A szénbányáktól közvetlenül szereztek be szenet, amelyért húsárukkal fizettek. Teljes körű volt a hiány ebben az időszakban a textil-, a bőr-, a vas- és egyéb árukból is. A megtett intézkedések ellenére 1945 elejétől az élelmiszerkészletek rohamosan fogytak. Nyomasztó lett a hiány a hús-, cukor- és tejtermékekből. A nagyméretű lánckereskedelem és a feketepiac diktálta a gyorsan emelkedő árakat, melyek letörésére maximált árakat vezettek be. Szegeden létrehozták az Árelemző Bizottságot az árak ellenőrzése céljából. Elrendelték a mezőgazdasági és az ipari termelvények zár alá helyezését, azok bejelentési, illetve az új termés beszolgáltatási kötelezettségét.

A fogyasztási cikkek elosztását a Kereskedelmi és Szövetkezetügyi Minisztérium irányítása alá tartozó országos hatáskörű szakmai irodák végezték. Szegeden is működtek a készletgazdálkodási szervezetek, pl. a Terményhivatal, a Burgonyahivatal, a Zsiradék- és Húshivatal. Az áruhiány azonban egyre nehezebb helyzetet teremtett, pl. 1945 októberében nem volt elegendő árualap Szegeden a kenyérjegyek beváltásához. Kifogyott a zsírkészlet, rendkívül hiányos volt a cukor-, a burgonya- és a húsellátás.[2] A spekuláció és az áremelkedés következtében az infláció országosan erőteljesen növekedett, a munkabérek ezt nem tudták követni. A súlyos inflációból az 1946. augusztus 1-én bevezetett új forint teremtette meg a kibontakozás lehetőségét. A lakosság áruellátásához azonban szükség volt a széleskörű jegyrendszer bevezetésére. Bevezetésre került továbbá az új adó- és árrendszer. A hatóságok az árdrágításokat rendkívül szigorúan büntették. Felülvizsgálták a magánkereskedői igazolványokat (pl. megszüntették az egy kézben levő több iparigazolványt) a lánckereskedelem visszaszorítása érdekében. A bevezetett országos intézkedések ellenére az alapvető élelmiszerek kínálata a következő években sem biztosította a lakossági igények teljes kielégítését. Az áruhiányok nehézségeit fokozta, hogy ebben az időszakban az állami és szövetkezeti kereskedelem bolthálózata még szűk körű volt, ezért árszabályozó szerepe nem érvényesülhetett a magánkereskedelem áraival szemben.

[2] MSZMP25. ir. 2650. őe.

A II. világháború befejezését követő években megindult az új szövetkezetek létrehozása. A szövetkezeti mozgalom előhírnöke volt az 1946. február 3-án megalakult, 11 ezer tagot számláló Szegedi Munkásszövetkezet. A szövetkezet célul tűzte maga elé a dolgozók életszínvonalának emelését és az újjáépítési munkákban résztvevő dolgozók áruellátásának biztosítását. A szövetkezet nagy gondot fordított a legnehezebb körülmények között tevékenykedő hídépítő munkások élelmiszer- és egyéb árucikkekkel történő ellátására. A Hídépítő Vállalat üzemi konyhája részére a szövetkezet biztosította a szükséges élelmiszereket. A szegedi Tisza-híd, az algyői vasúti és közúti Tisza-híd újjáépítését végző munkások ellátását élelmiszer, ruházati és egyéb árukkal — az akkori körülmények között — megfelelően oldotta meg a szövetkezet. Emellett a különböző szakszervezeti csoportokba tömörült dolgozók részére beszerezték az élelmiszereket és egyéb árukat, beváltották az üzemi bizottságok által a dolgozóknak juttatott áruutalványokat, továbbá részletfizetési akciókkal is segítették az ellátást, pl. 19 üzem dolgozói részére a textil- és ruházati árucikkeket ily módon értékesítették. Szolgáltató tevékenységet (pl. szállítást, autójavítást) is végzett a szövetkezet.[3]

Az 1945-ben végrehajtott földreform során a városban és környékén megkezdődött a földművesszövetkezetek létrehozása. Az új szövetkezeti mozgalom legfontosabb céljának tekintették a földhöz juttatottak termelésének segítését, termékeik felvásárlását és a tagság áruellátását. Tevékenységük nélkül a községek, a kistelepülések és a tanyai lakosság ellátását sem lehetett volna megoldani.

A Szegedi Földművesszövetkezet 1946. június 27-én alakult meg 602 taggal. A környező községekben 1945 és 1948 között hozták létre a fölművesszövetkezeteket. Ezek közé tartozott: Bordány, Kübekháza, Szőreg, Algyő, Tápé, Deszk, Kiskundorozsma, Tiszasziget és Ószentiván. A községi szövetkezetek taglétszáma meghaladta a nyolcezer főt. A Hangya Szövetkezet üzlethálózatát 1949-ben a helyi fölművesszövetkezetek vették át, melynek során a taglétszám, a bolthálózat száma és az eszközállomány növekedett.

A fölművesszövetkezeti tagság összetételében és gazdasági tevékenységében bekövetkezett fejlődés alapján a földművesszövetkezetek elnevezését 1967-től Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet névre változtatták meg. Megszűnt az addigi területi elhatárolás, ami azt jelentette, hogy az ÁFÉSZ-ek nemcsak a községekben, hanem a városokban is fejlesztették kereskedelmi hálózatukat, részt vállalhattak a városi lakosság áruellátásából. E nagy jelentőségű döntés Szegeden is új fejezetet nyitott a szövetkezetek fejlődésében és a gazdasági verseny szélesítésében. A további években a Szeged és a környező községek szövetkezeteinek körében jelentős szervezeti változások, egyesülések következtek be. 1977. január 1-el a kiskundorozsmai, szőregi, algyői, tápéi ÁFÉSZ-ek egyesültek a Szegedi ÁFÉSZ-szel. Ezáltal a Szegedi ÁFÉSZ Csongrád megye legnagyobb ÁFÉSZ-e lett. Az egyesülés után ez a szövetkezet gyorsabb ütemű hálózatfejlesztésével jelentősen javította Szeged város és a hozzá tartozó községek áruellátásának színvonalát.[4]

[3] VDCSMMT 1944–1945. 120. sz. dok. Búzakötvények kibocsátása. 155. sz. dok. Szegedi Munkásszöv. megalakulása 1946.

A magánkereskedők a háború befejezése után folytatták korábbi tevékenységüket (l. az alábbi táblázatot).[5] Érdekképviseletüket a Magyar Kereskedők Országos Központi Szövetsége (a KOKSZ) látta el, amely nem képviselte megfelelően a kisemberek érdekeit, ezért megszüntették. Majd 1947-ben megalapították a KISOSZ-t, a Kiskereskedők Országos Szervezetét, a kiskereskedők országos érdekképviseleti szervét. Ezt követően a szegedi magánkereskedők is a KISOSZ-ba tömörültek. Megyei szervezetük 1948. február 29-én alakult meg, amely 1948 áprilisában átvette a kamara érdekképviseleti feladatait.[6]

Az 1948–1950-es években az állami nagy- és kiskereskedelmi hálózat létrehozását a magánkereskedelem államosításával valósították meg. Az államosítás rendkívül szűk területre szorította vissza a magánkereskedelem tevékenységét. Az 1948 és 1982 közötti időszakban — az állami szabályozástól függően — változóan alakult a magánkereskedelem létszáma és tevékenysége. A szegedi magánkereskedők létszámát szemléltetik a következő adatok: 1947-ben 3074, 1953-ban 135, 1955-ben 206, 1960-ban 229, 1965-ben 188, 1970-ben 190, 1975-ben 213, 1980-ban 235, 1985-ben 416, 1990-ben 827 magánkereskedő dolgozott Szegeden.

A kereskedés 1982-től állampolgári joggá vált, a magánkereskedők az állami és szövetkezeti kereskedelemmel azonos feltételek mellett folytathatták tevékenységüket. Ennek hatására, majd 1985 és 1990 között a piaci viszonyok bevezetésével a magánkereskedők létszáma a városban az 1953. évihez képest hatszorosára emelkedett.

[4] Négy évtized szövetkezetünk életéből. Dél-Tisza menti ÁFÉSZ.
[5] Szegedi Kompassz 1947.
[6] KISOSZ Évkönyv 1947–1987.

Szegedi kereskedők, vendéglősök, valamint szállodák 1947-ben

Ssz.	Szakmai megnevezés	Üzletek száma	Ssz.	Szakmai megnevezés	Üzletek száma
1.	Élelmiszerkereskedők	178	30.	Bőr- és cipőkellék ker.	33
2.	Paprikanagykereskedők	35	31.	Tollkereskedők	42
3.	Fűszer-élelmiszerker.	114	32.	Óra-ékszerkereskedők	37
4.	Szatócsok	401	33.	Hangszer, zongora ker.	9
5.	Lisztkereskedők	29	34.	Könyv- és papírkeresk.	34
6.	Tejtermék kereskedők	79	35.	Papírkereskedők	58
7.	Cukorkakereskedők	84	36.	Bélyegkereskedők	3
8.	Baromfi és tojásker.	68	37.	Képkereskedők	20
9.	Gyümölcskereskedők	88	38.	Bútor- lakberendezés ker.	25
10.	Halkereskedők	7	39.	Háztart. gyékény. háziip.	98
11.	Terménykereskedők	80	40.	Üveg- porcelán keresk.	44
12.	Gabona és terményker.	50	41.	Autó, kerékpár, műszaki k.	67
13.	Faiskolák	5	42.	Mezőgazd. gépek, felszer.	22
14.	Borkereskedők	42	43.	Fogászati, orvosi műsz. k.	87
15.	Sörkereskedők	3	44.	Vas, fém, vill. házt., játék	94
16.	Pálinka, rum, likőr ker.	12	45.	Drogériák	8
17.	Ecetkereskedők	3	46.	Illatszer, pipere, dohány	134
18.	Gyógynövénykereskedők	6	47.	Vegyicikk kereskedők	20
19.	Textilkereskedők	242	48.	Festékkereskedők	20
20.	Készruhakereskedők	83	49.	Szappankereskedők	7
21.	Divatáru kereskedők	69	50.	Denaturált szesz ker.	3
22.	Kézimunka kereskedők	32	51.	Petróleum, olaj, benzin	21
23.	Cipőkereskedők	59	52.	Szénkereskedők	13
24.	Posztókereskedők	4	53.	Tűzifa kereskedők	144
25.	Gyapjúkereskedők	32	54.	Épületanyag kereskedők	37
26.	Kender, len, juta ker.	12	55.	Tégla, cserépkereskedők	4
27.	Szőnyegkereskedők	22	56.	Szállodák, éttermek	12
28.	Szőrmekereskedők	19	57.	Vendéglősök	84
29.	Nyersbőrkereskedők	36			
				Mindösszesen:	3074

3. AZ ÁLLAMI KERESKEDELEM LÉTREHOZÁSA, VALAMINT TEVÉKENYSÉGE 1948 ÉS 1960 KÖZÖTT

A magánkereskedelem államosítása után 1948-tól országosan megalakultak a nagykereskedelmi nemzeti vállalatok. Szegeden 1949-ben jöttek létre az új: az élelmiszer, a textil, a cipő, a kötöttáru, a vegyianyag, az üveg-porcelán, a papír, a vas-műszaki, valamint a tüzelőszer és építőanyag szak-

vállalatok. A nagykereskedelmi vállalatok fő feladatát képezte a kiskereskedelmi üzlethálózat minél jobb áruellátása, ugyanakkor a magánkereskedelem árualapokból való részesedésének szabályozása. A nagykereskedelmi vállalatok létrehozása minőségi változását jelentett az ipar és a kereskedelem közötti kapcsolatok megfelelő kialakításában, az árualapokkal való gazdálkodásban. A Szegeden fennálló nagykereskedelmi vállalatok a hatvanas évek elején többmegyés, tájegységi vállalatokká alakultak át.

150. Szegedi Textil Nagykereskedelmi Vállalat Mintaüzlete a Klauzál téren, 1950-es évek

Az állami kiskereskedelmi vállalatok létrehozását Szegeden a korábbi szakmai szövetkezetek, a külföldi érdekeltségek, valamint a korábbi magánkereskedelem üzleteinek államosításával hajtották végre. A Csongrád Megyei Népbolt Nemzeti Vállalat 1948 végén alakult meg szegedi központtal (a Szegedi Munkásszövetkezet, a Hangya Szövetkezet, a MÁV Alkalmazottak Konzum Szövetkezete, a Köztisztviselők és a Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetkezete boltjait vette át Szegeden). A Népbolt Vállalat tevékenységi területe Bács–Csanád–Csongrád megyék több városára és községére terjedt ki. 1950 júniusában alakult meg a Szegedi Kiskereskedelmi Vállalat, amely átvette a Népbolt Vállalat szegedi élelmiszer boltjait, valamint az addig különböző országos szakvállalatok irányítása alá tartozó szegedi háztartási, vegyi, illatszer, vas–edény, üveg–porcelán, papír–írószer, játék és édesség boltokat. A szegedi ruházati boltokat országos szakvállalat (ATEX) irányította 1949-ben. A boltok átvételével 1950-ben jött létre a Szegedi Ruházati Bolt Vállalat. A Szegedi Piaci Kiskereskedelmi Vállalat 1951. január 1-én alakult meg. Feladatául tűzték ki a helyi árualapok felvásárlását, a piaci felhozatal bővítését és az árak szabályozását. Ez a vállalat — rövid fennállás után — 1952-ben beolvadt a Szegedi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalatba.

151. Népbolt a Kossuth Lajos sugárút és Francia utca sarkán, 1950-es évek

Az alapvető élelmiszerek beszerzése, elszámoltatása rendkívüli erőfeszítéseket igényelt a nagy- és kiskereskedelmi szervektől. Emiatt, valamint a

vegyesiparcikkek ellátásának hatékonyabb szervezése érdekében 1952. január 1-én két új vállalat jött létre: a Szegedi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat élelmiszer profillal, a Szegedi Kiskereskedelmi Vállalat pedig vegyesiparcikk profillal.

A Szegedi Vendéglátó Vállalat 1949-ben alakult meg. Abban az időben napi két-háromezer vendéget látott el. Üzlethálózatának bővülése és korszerűsítése révén az étkeztetés napi létszáma folyamatosan növekedett.

A Városi-Községi Vendéglátó Vállalat 1948-ban kezdte meg a munkát Szegeden a régi Hungária Szálloda és Étterem átvételével. Átszervezés során 1950-ben a budapesti központú Hungária Vállalat vette át a szegedi egységeket. A Szegedi Hungária, mint önálló egység a következő évtizedekben jelentősen fejlődött. Reprezentatív egységeivel az idegenforgalom bázisa lett.

Az Üzemélelmezési Vállalat 1951-ben jött létre városunkban. Ekkor mintegy négyezer dolgozó étkeztetését látta el naponta. Az ipari vállalatok létrehozták az üzemi konyhákat a munkahelyi étkeztetés megoldása érdekében.

A Csemegekereskedelmi Vállalat három egysége 1952-ben nyitott üzletet budapesti központja irányításával.

Az osztrák érdekeltségű Del-Ka Cipőkereskedelmi Rt. Kárász utcai, valamint a Haas Fülöp és Fiai Rt. Széchenyi tér és Kárász utca sarkán lévő áruházait a Magyar Állam vette át és a Szivárvány Áruház Vállalat üzemeltette. A Szegedi Állami Áruház 1954-ben alakult meg Szegeden a Széchenyi tér és a Kárász utca sarkán levő áruház helyén. Az új Centrum Áruház pedig 1965-ben nyílt meg.

A tanácsi kiskereskedelmi vállalatok megalakulásuktól 1954. december 31-ig a Csongrád Megyei Tanács — ezen belül 1952-től a Kereskedelmi Iroda, illetve a Vendéglátóipari Tröszt — irányítása alá tartoztak. 1955. január 1-én Szeged Megyei Jogú Városi Tanács vette át a tanácsi kiskereskedelmi vállalatok irányítását. Az 1965. január 1-én bekövetkezett újabb átszervezés során ismét a Csongrád Megyei Tanács irányítása alá kerültek a szegedi tanácsi kiskereskedelmi vállalatok. 1965. január 1-től ugyanis összevont megyei hatáskörű szakkiskereskedelmi vállalatok jöttek létre, melyekbe beolvadtak a szegedi vállalatok a Szegedi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat kivételével, melynek működési területe változatlanul a város maradt. Szegedi székhellyel alakult meg a Csongrád Megyei Ruházati Kiskereskedelmi Vállalat (1969 óta Komplett Ruházati Vállalat). A Csongrád Megyei Vendéglátó Vállalat 1965 óta ugyancsak szegedi központtal irányította a szegedi és megyei üzlethálózatát. A Csongrád Megyei Vegyesiparcikk Kiskereskedelmi Vállalat 1965 óta hódmezővásárhelyi központtal szerveződött, átvette a szegedi vegyesiparcikk bolthálózatot (1969 óta Delta Kereskedelmi Vállalat néven szerepelt).

A nagykereskedelmi és az országos kiskereskedelmi vállalatok irányító szerve a Belkereskedelmi Minisztérium volt.[7] Az állami és szövetkezeti kereskedelem kialakítását, szakosítását követő években javult a lakosság áruellátása, azonban — az országoshoz hasonlóan — Szegeden sem volt zavartalan. A jegyrendszer időszakában a kereskedelem bürokratikus elosztó szerepet töltött be. A szűk kontingensű gazdálkodás több árucsoportban továbbra is hiánygazdálkodást okozott. Az ötvenes évek elején hiányok mutatkoztak az alapvető élelmiszerekből (liszt, hús, zsír, tejtermékek, burgonya), továbbá tüzelőanyagokból és tartós iparcikkekből. Jelentős volt a szegedi üzletek előtti sorban állás. A vásárlók közötti feszültségeket fokozta, hogy a környékbeli községek lakóinak egy része Szegeden vásárolta meg élelmiszer szükségleteit. A hatóságok fokozták az ellenőrzéseket, és szigorúan büntették a felvásárlókat (l. a köztörténet vonatkozó részét).

Ebben az időszakban a mezőgazdasági termelés nem tudta kielégíteni az élelmiszerek iránti igényeket, mivel az agrártermékek árszínvonala és a kötelező beszolgáltatás nem ösztönözte a mezőgazdasági termelőket. A fesztített ütemű iparosítás és a nehézipar erőteljes fejlesztése következtében az ipari termékek kínálata nem találkozott a lakosság igényeivel. Leszűkült a textil, cipő, vas-műszaki cikkek választéka.

Az 1950 és 1952 közötti végrehajtott reálbércsökkentés és az 1951 decemberi áremelés az életszínvonalra, ezen belül a kereskedelmi áruforgalomra negatívan hatott. 1953 júniusától a központi intézkedések ösztönző hatásaként a következő években növekedett a mezőgazdasági termelés és a piaci felhozatal. Az ipari termelés fejlődése pedig fokozatosan tette lehetővé az iparcikkek kínálatának bővítését.[8]

Az 1950-es évek első felében nemcsak az élelmiszerárukészlet volt hiányos, hanem az iparcikkek értékesítésének legdinamikusabb elemeit képező tartós fogyasztási cikkek kínálata is. Jelentős kielégítetlen igény alakult ki a háztartási gépekből, bútorokból, építőanyagokból és vas-műszaki cikkekből. Az ötvenes években Szegeden is megrendezték az augusztus 20-i „Ünnepi vásárokat", amelyek vásárlási lehetőséget biztosítottak a városi és a mezőgazdasági népesség részére.

Az állami és szövetkezeti kereskedelem egyik legnagyobb erőpróbáját az 1956-os forradalom idején állta ki. A kereskedelmi dolgozók a legnehezebb időkben helytálltak a lakosság áruellátása területén. Aktív árubeszerzési munkájukkal a nagy felvásárlási láz időszakában biztosították a legfontosabb élelmiszereket. Emellett a nagy- és kiskereskedelemi vállalatok dolgozói — árukészleteikhez mérten — az iparcikkekből a lakossági kereslet kielégítésére törekedtek. Az árukészletek azonban Szegeden akkor mintegy 40%-ra csökkentek a korábbiakhoz képest, ami jelentős áruhiányt okozott.

[7] SZVT Keresk. Oszt. ir. Szeged város kereskedelmi helyzete. 1969.
[8] MSZMP49. ir. 102. őe.

Feltöltésük 1957-től felgyorsult, ami elősegítette az ellátási nehézségek leküzdését és a gazdasági konszolidációt. Az 1957-es év végére a szegedi kereskedelem árukészlete meghaladta az 1955. évit. A következő években fokozatosan javult az áruellátás.

4. A MEZŐGAZDASÁG KOLLEKTIVIZÁLÁSÁNAK HATÁSA A LAKOSSÁG ÁRUELLÁTÁSÁRA

Szegedet 1960. február 15-én termelőszövetkezeti várossá nyilvánították. Az ekkor megalakult hat mezőgazdasági termelőszövetkezet tervszerűen fejlesztette a gabona, zöldség, gyümölcs, tej, vágómarha, baromfi és más élelmiszeripari cikkeinek termelését, amely elsősorban a város lakosságának élelmiszer ellátását segítette elő. Az 1973-ban végrehajtott közigazgatási átszervezés során (bővebben l. közigazgatás-történeti részt) további öt mezőgazdasági szövetkezetet csatoltak Szegedhez.[9] Ezek a szövetkezetek jelentős kereskedelmi hálózatfejlesztést hajtottak végre. Szegeden 25 boltot (ebből 17 piaci árusítóhelyet), valamint egy szállodát és éttermet üzemeltettek. Ezen kívül a Csongrád megyei termelőszövetkezetek további 13 boltot tartottak fenn. Megyén kívüli szövetkezetek is létrehoztak kereskedelmi egységeket Szegeden. Mindezek jelentősen bővítették az élelmiszer választékot. 1967-ben alakult meg Szegeden a Városellátó Szövetkezeti Vállalt (két mgtsz, a Szegedi ÁFÉSZ, a Zöldért és a Pincegazdaság részvételével). A közös vállalat a saját húsüzemében előállított hústermékeket, zöldséget-gyümölcsöt, valamint az élelmiszerek teljes skáláját hozta forgalomba boltegységeiben. Bőséges áruválasztékával jelentős részt vállalt a város élelmiszer ellátásából.

152. A Püspökbazár egy része (ma a Skála Centrum Áruház áll a helyén), 1950-es évek

[9] FÓRIZS SÁNDOR 1985/b.

5. A PIACOK

Szeged város területén a piaci kereskedelemnek nagy hagyománya van. Korábban hét vámház létezett a városban, amelyek a különböző útvonalakon piaci árusításra behozott termékeket vámolták. 1956-ban megszűntették őket. Az 1973. évi közigazgatási átszervezés után hat állandó jellegű piac üzemelt a város közigazgatási területén: a Marx téri, a Szt. István téri, az újszegedi, továbbá a tápéi, az algyői és a kiskundorozsmai piac. Ezek közül a legnagyobb volt a Marx téri és az ugyanott árusító „nagybani piac". A város különböző helyein ideiglenes piacok álltak fenn, ahol a kistermelők helypénz fizetése nélkül értékesíthették termékeiket. Ez egyaránt kedvező volt a termelőknek és a fogyasztóknak.

153. Marx téri piac, 1946 körül

A piaci felhozatal jelentősen hozzájárult a lakosság ellátásához friss élelmiszerekkel. Különösen nagy jelentőségű volt a zöldség és gyümölcs felhozatal, melynek részaránya a város összes zöldség, valamint gyümölcs forgalmából 50%-ot képviselt. A város vonzáskörzete szabadpiaci felhozatal szempontjából 20-30 km-re terjedt ki. A szegedi piacokra 30-40 községből hozták fel termékeiket az őstermelők és a kistermelők. A piaci felhozatal mennyisége a terméseredményektől függően alakult.

A Marx téri piacon 1972-ben 2800 m^2 alapterületű fedett vásárcsarnokot helyeztek üzembe, amely a hétfői szünnap kivételével a hét minden napján nyitva tartott. A vásárcsarnok üzleteiben az élelmiszerek széles választékát értékesítették: zöldséget és gyümölcsöt, húsárukat, sütőipari termékeket, baromfit, halat, tejtermékeket és a pecsenyesütők termékeit. A további években az őstermelők és kistermelők részére fedett árusító helyeket hoztak létre, amelyekkel kulturáltabb lett a piac árukínálata. Jelentős tevékenységet végzett a Marx téri „nagybani piac" is. Ez a piac a termelők, a viszonteladó boltok, a közületek, az üzemi konyhák és a más megyékből ideérkező kereskedők részére teremtette meg a zöldség és gyümölcs felvásárlásának lehetőségét. A nagybani piacot az 1980-as években áthelyezték Kiskundorozsmára, ahol a szükséges terület rendelkezésre állt.

Az összes piaci felhozatalból a burgonya, zöldség-gyümölcs mennyiségi adatait az alábbi táblázat mutatja be.[10]

A piaci felhozatal alakulása 1954 és 1980 között

Év	Burgonya	Zöldség	Gyümölcs	Összesen
	tonna			
1954	7 090	13 283	9 576	30 759
1960	18 067	29 057	31 267	78 391
1970	16 331	22 600	38 467	77 398
1980	10 881	40 911	28 736	80 528
A felhozatal változása				
1960. év az 1954. év %-ában	254,8	218,8	326,5	254,9
1970. év az 1960. év %-ában	90,4	77,8	123,0	98,7
1980. év az 1970. év %-ában	66,6	181,0	74,7	104,4
1990. év az 1954. év %-ában	153,5	308,0	300,0	261,8

A piaci felhozatal az idénycikkeknél a terméstől függően változott. A legnagyobb ingadozás a burgonyánál következett be. A piaci árak 1954 és 1960 között csak kis mértékben változtak. Az érintett termékcsoportok árai a mennyiségi felhozatal függvényében módosultak. Az árindex az 1961 és 1970 közötti években 137%-os, 1971 és 1980 között 217%-os, 1981 és 1990 között 237%-os volt. Összességében 1960 és 1990 között — 30 év alatt — hétszeresére nőttek az idénycikkek árai.

6. A VÁROS KERESKEDELMI SZÍVÓHATÁSA

A város lakosságának fogyasztói kereslete mellett nem hagyható figyelmen kívül a város kereskedelmi szívóhatása, amely kedvezően befolyásolta az eladási forgalom terjedelmét és összetételét. A környező települések sokoldalú kapcsolatban álltak a várossal. A különböző vonzástényezőkből adódóan (pl. a napi ingázók száma, ezen kívül a kulturális és egészségügyi intézmények, valamint az idegenforgalom vonzása, a szabadpiacokra bejáró termelők, a kereskedelem, stb.) a város „nappali lélekszáma" az 1970-es évektől mintegy 20 ezer fővel magasabb volt a lakónépességnél. Ebből adódóan Szeged kiskereskedelmi forgalmának mintegy 10%-át a szívóhatásból eredő többletforgalom tette ki. Az egyes főárucsoportokban ez differenciáltan jelentkezett, pl. a ruházati és vegyesiparcikkek forgalmában az átlagosnál nagyobb mértékű volt, mint az élelmiszereknél.

[10] CSM. STATISZTIKA 1960., 1970., 1980.

A város lakossága és a kiskereskedelmi áruforgalom részaránya a Csongrád megyei összes adatokból[11]

Év	Szeged város részaránya (%) a megyei összes		A forgalmi részaránytöbblet a lakossági részarányhoz viszonyítva (%)
	Lakosság számából	Kiskereskedelmi forgalomból	
1950	21,0	40,0	+19,0
1960	23,6	41,3	+17,7
1970	34,1	45,5	+11,4
1980	37,5	43,2	+5,9
1990	40,0	49,9	+9,9

A szegedi kiskereskedelmi forgalom részaránya a város szívóhatásából következően 1950 és 1990 között változó ütemben haladta meg a lakossági részarányt. Az 1973-ban végrehajtott közigazgatási átszervezés után mérséklődött a forgalmi részarány többlete, mivel az idecsatolt községek lakossága a ruházati és vegyesiparcikk szükségleteinek nagyobb részét korábban is Szegeden szerezte be. Továbbá közben jelentősen fejlődött a községek iparcikk bolthálózata.

7. AZ ÁRUFORGALOM ÉS AZ ÁRUELLÁTÁS FEJLŐDÉSE 1960 ÉS 1990 KÖZÖTT

A kiskereskedelmi áruforgalom terjedelmére és összetételére hatással van a lakosság számának és foglalkozás szerinti összetételének alakulása. Szeged város lakosainak száma a területrendezés miatt előbb csökkent, majd folyamatosan növekedett (l. a népesség számának változásai című fejezetet). Szegeden az 1960-as évek elejétől kezdődően gyors ütemű iparosítás ment végbe, megjelent a nehézipar (a kábel- és gumiipar), 1965-ben pedig megindult a kőolaj- és földgáztermelés, hazánk legnagyobb hozamú szénhidrogén medencéjében. Ennek következtében erőteljesen növekedett az ipari és az építőipari dolgozók száma, az 1950. évi 15 ezer főről 1965-ben 33 483 főre, 1975-ben pedig 41 939 főre, aminek hatása a kiskereskedelmi forgalom növekedésében is jelentkezett.

A gazdaság reformja 1968-tól a kereskedelmi ágazatban is sok új vonást eredményezett. Nagy jelentőségű intézkedésnek bizonyult a termékfor-

[11] CSM. STATISZTIKA 1960., 1970., 1980., 1990.

galmazás kötöttségeinek feloldása, a termékek egy részénél az árrendszer merevségének megszüntetése és a rugalmas ármechanizmus bevezetése. A kereskedelem a gazdasági reform bevezetése után növelte árukészletét. Ezt elősegítette az import jelentős növekedése, a kiskereskedelmi szervezetek közvetlen termelőktől történő árubeszerzése, a többcsatornás értékesítés rendszere, a határmenti árucsereforgalom és a szabadpiaci felhozatal. A kiskereskedelem alapvető árubeszerzési forrását azonban a megyei nagykereskedelmi vállalatok árukészlete képezte. Emellett a kiskereskedelem a választék bővítése érdekében más megyei nagykereskedelmi vállalatoktól és a termelőktől növelte árubeszerzéseit.

Az értékesítés területén kialakult többszektorú kiskereskedelmi tevékenység és a verseny fontos szerepet játszott a lakosság áruellátásának javításában. Szélesedett az áruválaszték, növekedett a kínálat. Mindez hozzájárult a központi árualapok bővítéséhez. Szegeden 1990-ben 517 bolt — ebből 4 áruház — és 196 kereskedelmi vendéglátó üzlet, illetve üzemi vendéglátóhely bonyolította a forgalmat. Ebben az időben 827 magánkereskedő árusított a városban.

Az ipar és kereskedelem kapcsolata közvetlenebb lett. A kereskedelem a lakosság igényeinek jobb kielégítése érdekében fokozta a helyi árualapok feltárását és a hiánycikkek termeltetését. A termeltetés szervezésében a nagy- és a kiskereskedelem egyaránt részt vett. Kezdeményező szerepet játszott e téren a Vidia Kereskedelmi Vállalat, amely 1975-től folyamatosan megszervezte a „Vevők vagyunk" című kiállításokat. 1979-től pedig a szakmai vállalatok megalakították az Országos Termeltetők Tanácsát. A Vidia Vállalat a helyi ipari vállalatokkal, ipari szövetkezetekkel és kisiparosokkal szerződéseket kötött a hiánycikkek termeltetésére, amely 15 millió forint értékkel indult, majd az 1980-as években meghaladta az évi 60 millió forintot.

Az 1950 és 1990 közötti időszak kiskereskedelmi áruforgalmának növekedése tükrözi a város gazdasági életében végbement változásokat.[12]

Kiskereskedelmi forgalom 1950 és 1990 között

Év	Bolti élelm.	Vendéglátás	Ruházat	Vegyes-iparcikk	Összesen
	folyó áron, millió Ft				
1950	135,2	42,0	84,0	49,8	311,0
1960	305,0	139,0	323,0	312,0	1079,0
1970*	820,5	377,1	566,7	951,8	2716,1
1980	1902,8	729,5	986,8	2840,4	6459,5
1990	5790,3	1398,8	3193,7	11391,5	21954,3

[12] CSM. STATISZTIKA 1956–1990.

A forgalom változása

1960. év az 1950. év %-ában	225,6	311,1	384,5	626,5	346,9
1970. év az 1960. év %-ában	269,0	271,3	175,4	305,1	251,7
1980. év az 1970. év %-ában	231,9	193,5	174,8	298,4	237,8
1990. év az 1980. év %-ában	313,8	191,7	323,6	401,1	339,9
1990. év az 1970. év %-ában	727,6	370,9	563,6	1196,8	808,3

* az 1973. évi közigazgatási átszervezéssel korrigált adatok.

Az 1960. évi összes kiskereskedelmi forgalom mintegy három és félszeresére növekedett az 1950. évi alacsony bázishoz képest. Az ötvenes évek áruellátási nehézségei után a hatvanas évektől fejlődés következett. A forgalom növelését elősegítette a lakosság életszínvonalában bekövetkezett javulás. A tartós fogyasztási cikkek értékesítését felgyorsította a bevezetett hitelvásárlási lehetőség. A hatvanas évek első felében pl. az elektromos hűtőszekrényekből közel tízszeresére, televízióból három és félszeresére, bútorokból kétszeresére növekedett a forgalom. A további évtizedekben 1960-tól 1990-ig a vegyesiparcikkek forgalma növekedett a legdinamikusabban.

A kiskereskedelmi áruforgalom 1970-től 1990-ig folyó árakon több mint nyolcszorosára emelkedett. Ezen belül az élelmiszereké több mint hétszeresére, a vendéglátásé több mint három és félszeresére, a ruházaté több mint öt és félszeresére, a vegyesiparcikkeké pedig közel tizenkétszeresére nőtt. A legnagyobb növekedés 1980 és 1990 között következett be közel három és félszeres emelkedéssel. Ebben az árak emelkedése nagy szerepet játszott. A kereskedelem a lakosság növekvő igényeit a korábbiaknál magasabb színvonalon elégítette ki. Az áruforgalom növekedése meghaladta a megyei és az országos átlagot.

Az élelmiszerekből kiegyensúlyozott lett az áruellátás. A lakosság fogyasztási szokásai megváltoztak, az egészségesebb táplálkozáshoz szükséges élelmiszerek kereslete jelentősen növekedett (pl. a hús-húskészítmények, tejtejtermékek, baromfi, hal, zöldség-gyümölcs, konzervek, mélyhűtött áruk). Ezek kínálatában minőségi javulás következett be.

A vendéglátás forgalmában tovább emelkedett az ételforgalom, az étlap szerinti és az előfizetéses étkeztetés, továbbá a forgalom nőtt a cukrászipari, a hidegkonyhai és a fagylaltkészítmények árucsoportjaiban. Jelentősebb lett a munkahelyi diák- és gyermekétkeztetés, naponta több mint 50 ezer főt étkeztettek Szegeden. Az italforgalom az üdítőitalok választékának bővülése révén, a szeszmentes italok javára változott.

A vendéglátás forgalmában fontos szerepet játszott a szabadtéri játékok 1959-ben megvalósult felújítása, amely gyarapította az idegenforgalmat. A Szegedi Ünnepi Hetek időszakának idegenforgalmára évről-évre nagy gonddal készült fel a vendéglátás és a város egész kereskedelme. Az állandó jellegű vendéglátó üzleteken kívül az idényjellegű egységek felállításával,

valamint a kollégiumok konyháinak és éttermeinek igénybevételével mintegy 35 ezer ebéd és vacsora kiszolgálására volt lehetőség naponta az előfizetéses étkeztetésen felül. A vendéglátó üzletek tájjellegű ételeikkel (többféle halétel, gulyás, stb.) fogadták az ideérkező vendégeket. A Dóm téri büfésor gazdag étel- és italválasztékot kínált a város vendégei, illetve az előadások nézői részére.

Itt említjük meg: a város vendéglátó szervezeti elismerésre méltó munkát végeztek az 1970. évi árvízvédelem idején. A rendkívüli étkeztetési igényeket zavartalanul kielégítették az árvízvédelmi gátakon dolgozók részére.

A ruházati kereskedelemben változást hozott a termékek cseréje. Az árukínálat jobban alkalmazkodott az egyre differenciálódó kereslethez (pl. a korszerű szintetikus áruk, hurkolt felső- és alsóruházati cikkek, cipőáruk területén). Bővült a különböző méteráruk, kötöttáruk, gyermekruházati cikkek kínálata. A belföldi árualapok választékát kedvezően javították az import áruk. Az évente megrendezett téli és nyári szezonvégi kiárusítások alkalmával 30-40%-os árengedménnyel vásárolhatott a lakosság.

A vegyesiparcikkek forgalmának gyorsütemű fejlődését igazolja, hogy az összes forgalomból az 1970. évi 35%-ról 1990-ben 51,9%-re növekedett. A fogyasztási szerkezet átalakítását a tartós fogyasztási cikkek forgalmának nagy fejlődése jellemezte. Ebben az időszakban a háztartások gépesítettsége kedvezően alakult (pl. televízióból, hűtőgépekből, mosógépekből). Bútorokból is jelentősen javult az ellátás, a Domus Áruház 1980. évi megnyitásával tovább bővült a választék. Növekedett a személygépkocsi és a motorkerékpár ellátottság.

Az energiafelhasználás szerkezetének átalakulásával csökkent a szilárd tüzelőanyagok iránti igény, ugyanakkor növekedett a gáz és a tüzelőolaj felhasználása. Ezáltal nagyban emelkedett a gáztűzhelyek, kazánok, radiátorok iránti igény, amelynek kielégítése fokozatosan javult. A legfontosabb építőanyagok forgalma többszörösére emelkedett. A magán lakásépítési program megvalósításához és a belvízkárok miatt növekvő kereslet kielégítéséhez azonban a rendelkezésre álló korlátozott mennyiségű árualapok nem mindig voltak elegendőek.

Az összes kiskereskedelmi értékesítési forgalom érték-, ár- és volumenindexe 1960 és 1990 között

Időszak	Értékindex %	Árindex	Volumenindex %
1960–1970 között	251,7	104,5	240,9
1970–1980 között	237,8	159,3	149,3
1980–1990 között	339,9	277,4	122,5
1960–1990 között	2034,6	461,8	440,6
1970–1990 között	808,3	441,9	182,9

Az árak 1970 és 1990 között közel négy és félszeresükre, ezen belül 1980 és 1990 között több mint két és félszeresükre emelkedtek. 1980-ban a szabad árak részaránya 52% volt, az évtized utolsó éveiben a szabad árak részaránya 70%-ra emelkedett. A legfontosabb alapvető élelmiszerek a rögzített árformában maradtak. Összességében az ipari és a mezőgazdasági termékek mennyiségi, választéki bővülése, valamint az import növekedése lehetővé tette a lakosság korszerű fogyasztási szokásainak kialakulását, azok folyamatosan javuló színvonalon megvalósuló kielégítését.

Az egy lakosra jutó eladási forgalom a városban ennek megfelelően fejlődött: 1950-ben 3467 Ft, 1960-ban 10 872 Ft, 1970-ben 17 930 Ft, 1980-ban 37 682 Ft, 1990-ben 124 940 Ft volt.[13]

8. A HATÁRMENTI ÁRUCSEREFORGALOM ALAKULÁSA

Csongrád megye és Szeged város országosan az elsők között alakította ki határmenti együttműködését a szomszédos Jugoszláviával és Romániával. A testvérvárosi és testvérmegyei összeköttetés létrejötte révén a társadalmi, kulturális és a gazdasági élet területén széleskörű kapcsolat alakult ki. A határmenti gazdaságok között először az árucsereforgalom indult meg. Ennek célja a szomszédos területek lakossága áruellátásának javítása, ezen belül az áruválaszték bővítése és a felesleges árualapok kölcsönös cseréje volt.

A magyar–jugoszláv határmenti árucsereforgalmat 1966-ban a megyei fűszért vállalat indította el. A hetvenes évektől más kereskedelmi vállalatok és szövetkezetek is bekapcsolódtak az árucserébe (pl. a Röviköt, a Déltex, a Vidia, a Komplett, a Delta, a Konkordia, a Tüzép vállalatok és néhány ÁFÉSZ). A szegedi és a szabadkai ipari vásárok hatékonyan segítették elő az árucsere és az ipari kooperációk fejlesztését. A két szomszédos terület kereskedelmi kamarái kezdettől segítették a magyar–jugoszláv határmenti árucsereforgalom fejlesztését. A tagvállalatok bevonásával koordinációs megbeszéléseket tartottak, az ipari vásárok alkalmával szakmai napokat szerveztek. Szorgalmazták az üzleti tanácskozásokat, javaslatokkal éltek a központi szerveknél.

Jelentősebb magyar exportcikkek voltak: sertésfej, tej-tejpor, zöldségszárítmányok, hüvelyesek. Jugoszláviából bútorokat, sört, konzerveket, szaraztésztát, kötöttárut, szőnyeget hoztunk be. A magyar–jugoszláv határmenti árucsere forgalom 1975-ben több mint hat és félszeresére nőtt az induló 1967. évhez képest. Ezen belül azonban jelentős a hullámzás: 1970-ig dinamikus fejlődés mutatkozott. Ezt követően — különösen az 1973–74 években — jelentős csökkenés állt be, elsősorban a pénzügyi bonyolítás nehézségei

[13] CSMT Keresk. Oszt. kiadványai.

(az árak, az engedélyezési eljárások elhúzódása) miatt. A csökkenés tendenciája 1978-ig tartott, majd ismét fejlődés következett be.

Magyar–jugoszláv határmenti árucsereforgalom 1967 és 1975 között[14]

Év	Kivitel (ezer dollár)	Behozatal (ezer dollár)	Összesen (ezer dollár)	Láncindex előző év=100%
1967	69,0	80,0	149,0	–
1968	332,4	306,0	638,4	428,4
1969	506,3	479,3	985,6	154,4
1970	1815,6	1009,2	2824,8	286,6
1971	1435,7	840,6	2276,3	80,6
1972	1473,6	731,4	2205,0	96,9
1973	525,0	305,0	830,0	37,6
1974	402,0	255,0	657,0	79,2
1975	505,7	483,2	988,9	150,5
1975. év az 1967. %-ában	732,9	604,0	663,7	–

A magyar–román határmenti és áruházi árucsere forgalom szervezése és az üzleti kapcsolatok kialakítása az 1970-es években kezdődött meg. Az árucsere ajánlatok és lehetőségek kölcsönös egyeztetése eredményeként 1972-ben indult meg az áruforgalom. Az árucsere forgalom fokozatosan fejlődött, és jól szolgálta az áruválaszték bővítését.

Magyar-román határmenti és áruházi csereforgalom 1972 és 1975 között[15]

Év	Kivitel (ezer rubel)	Behozatal (ezer rubel)	Összesen (ezer rubel)	Láncindex előző év= 100%
1972	11,3	40,3	51,6	–
1973	61,8	84,7	146,5	283,9
1974	96,7	128,8	225,5	153,9
1975	93,8	1143	208,1	92,3
1975. év az 1972. %-ában	830,0	283,6	403,3	–

Az árucsere forgalom ebben az időszakban szerény mértékű volt. Az ezt követő években kedvezően fejlődött (pl. 1984. évben két oldalon összesen elérte a 3,7 millió rubelt). A főbb magyar export cikkek: csokoládé, nápolyi, italfélék, kozmetikumok, írószerek, játékok, horgász felszerelések

[14] CSMT Keresk. Oszt. kiadványai.
[15] CSMT Keresk. Oszt. kiadványai.

voltak. Romániából bútorokat, kályhákat, szerszámokat, üvegárukat, ruházati cikkeket hozott be a kereskedelem.

9. A DOLGOZÓK ANYAGI HELYZETE ÉS UTÁNPÓTLÁSA

A kereskedelmi ágazat a létszámigényes szakmához tartozik. Az áruforgalom lebonyolításának fontos feltétele a megfelelő számú és képzettségű kereskedelmi dolgozó biztosítása. Alapvető követelmény az árukínálat mellett a kereskedelmi dolgozók udvarias magatartása, segítőkészsége, a megfelelő szakmai tanácsadás és a fogyasztók érdekvédelme. Ezért folyamatos feladat a dolgozók szakképzése. A kereskedelmi munka színvonalának fokmérője a vásárlók véleménye, elégedettsége vagy bírálata a vásárlási körülményekről, különös tekintettel a kiszolgálás kulturáltságára.

A kereskedelmi dolgozók jó munkafeltételeihez tartozott az anyagi érdekeltség növelése és a munkakörülmények javítása. Ebben az ágazatban a nők foglalkoztatása igen magas arányú, összességében mintegy 68%-ot tett ki Szegeden. Ezért különösen célszerűnek mutatkozott a nehéz fizikai munka könnyítése és az ehhez szükséges eszközök biztosítása. Az anyagi ösztönzés 1980-ig többségében az alapbér és hozzá jutalék bérezési formába tartozott. Az 1955-től 1980-ig tartó időszakban a város kereskedelmi dolgozóinak keresete háromszorosára nőtt, és átlagosan elérte az egy főre jutó havi 3 ezer forintot. A kereskedelemben kezdettől fogva alacsonyabbak voltak az átlagkeresetek, mint az iparban, illetve mint más ágazatokban. Ez a tény kedvezőtlenül hatott a fluktuációra. A létszámcsere évenként mintegy 30%-ot tett ki. A munkaerőhiány elsősorban az élelmiszer kereskedelemben jelentkezett a szakképzett eladók és a raktári szakmunkások körében. A kereskedelemben 1980-ban bevezették a szerződéses és a jövedelemérdekeltségű rendszert. 1990-ben a boltok mintegy kétharmada, a vendéglátó üzletek közel 70%-a szerződéses, jövedelemérdekeltségű és szabadkasszás elszámolási formában dolgozott. Az anyagi érdekeltség növekedett, 1990-ben a nettó kereset egy főre nézve havonta elérte a 10 ezer Ft-ot.

A kereskedelmi szakemberképzés Szegeden nagy múltra tekint vissza, hiszen a város hosszú idő óta kereskedelmi központ, más felől iskolaváros. 1945 előtt felsőkereskedelmi fiú- és lányiskolák, valamint kereskedelmi tanulóiskola álltak fenn. 1945 után középfokon kereskedelmi középiskola, majd közgazdasági gimnázium, illetve technikum, ezután pedig kereskedelmi szakközépiskola látta el a képzést. A vendéglátás középfokú szakember képzését a hódmezővásárhelyi Vendéglátóipari Szakközépiskola végezte.

A kereskedelmi tanulóképzést az 1945 utáni években az Állami Tanonciskola látta el, majd az 1949/50-es tanévtől a Munkaerő Tartalékok Hivatala vette át. Itt 1954-ig három osztályban folyt két éves időtartamú kereskedelmi tanulóképzés. A fejlődésnek indult kereskedelem egyre sürgetőbben

lépett fel a szakképzett munkaerő igényével. Ezért 1954-ben a Gutenberg utcai Juhász Gyula Általános Iskola épületében megalapították az önálló Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskolát, itt működött 1959-ig. Ezt követően több iskolába helyezték át a tanulóképzést (a Kőrösi József Közgazdasági Szakiskolába, majd a Bérkert utcai iskolába, 1968-tól a Mérey utcai Zrínyi Ilona Általános iskolába). A 23 éves „albérlet" után, 1977-ben nyitotta meg kapuit az újonnan létrehozott, önálló, korszerű Szegedi Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskola a József Attila sugárúton, amely 8 tanteremmel, 2 szakelőadó teremmel, nagy tornateremmel és az igényeket kielégítő egyéb helyiségekkel, valamint felszereléssel rendelkezett, ami biztosította a korszerű oktatás tárgyi feltételeit. Az adott lehetőségek között sok ezer tanulót és felnőtt dolgozót képeztek ki a kereskedelem számára. Az iskola tanulóinak száma 1977-től nappali tagozaton 850 fő volt. Évente 200-250 fő szerzett szakmunkás képesítést. A felnőtt dolgozók a szükséglet szerint vettek részt a szakmunkás képzésben. A gyakorlati oktatást korábban tanboltokban folytatták. Néhány nagyobb ABC áruház mellett oktatási kabinetet hoztak létre. Az iskolában a vendéglátás tanulói részére gyakorlati oktatást is folytattak. A Szeged Nagyáruház megépítésével egyidejűleg 1980-ban létesítették a megye legkorszerűbb oktatási kabinetjét, amely mintegy 400 szakmunkástanuló gyakorlati képzéséhez biztosította a megfelelő feltételeket.

A tanfolyami oktatás keretében a Belkereskedelmi Továbbképző Intézet irányítása mellett több ezer kereskedelmi dolgozó szerzett szakképesítést boltvezetői, vendéglátó üzletvezetői, felsőfokú- és középfokú áruforgalmi és vendéglátóipari, pénztárosi tanfolyamokon. A felsőfokú képzést nappali és levelező tagozatokon a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, az országos Kereskedelmi Főiskolán, majd a Kereskedelmi és Vendéglátó Főiskola Szolnoki Tagozatán folytatták tanulóink, illetve dolgozóink.

10. HÁLÓZATFEJLESZTÉS

A lakosság áruellátásának alapvető feltétele a korszerű kereskedelmi hálózat rendszerének kialakítása. A kereskedelmi hálózat nemcsak mechanikus követője az áruforgalom fejlődésének, hanem jelentős befolyásolója a lakossági igények kielégítésének. Az állami és a szövetkezeti kereskedelem indulásakor a magánkereskedelemtől lefoglalt üzlethálózatban valósult meg nagyobb részben. Az akkori hálózat jobbára kis alapterületű egységekből állt. Emellett a telepítés, a szakosítás és a műszaki színvonal szempontjából sem elégíthette ki a fejlődés követelményeit. Az államosítás során jelentős számban szerveztek vegyes profilú „népboltokat". Kevés számú szakbolt, a vendéglátásban pedig az italboltok (kocsmák) túlsúlya jellemezte a helyzetet. A munkahelyi étkeztetés megfelelő kiépítése 1951-ben indult.

A nagykereskedelmi vállalatok raktárhálózatát ugyancsak az elaprózottság jellemezte. Raktározási célra kiskereskedelmi egységek helyiségeit is igénybe vették. A korszerűtlen raktározási feltételek nehezítették az ott dolgozók munkáját, ami negatívan hatott az áruellátás szervezésére.

A megalakult új állami kiskereskedelmi vállalatok és a szövetkezetek megkezdték a hálózat fejlesztését. A kezdeti években azonban még nem alakultak ki a tudományosan megalapozott fejlesztési elvek és módszerek. Emiatt a megvalósított fejlesztések egy része inkább rövid távú célokat szolgált.

A lakosság életszínvonala 1956 után fokozatosan javult. A fogyasztók kereslete a magasabb igények kielégítésére alkalmas árucikkek iránt növekedett. Az emelkedő áruforgalmat a meglévő hálózat nem tudta a kívánt színvonalon lebonyolítani. A hálózat korszerűsítésének egyik meghatározó módszereként ekkor központi irányelvek alapján az új értékesítési formákat, elsősorban az önkiszolgáló rendszert vezették be. Szegeden is elindult a korszerű eladási módszerek elterjesztése. Ez az intézkedés meghatározó jellegű előrelépésnek bizonyult a hálózat forgalom áteresztő képességének növelésében, ezáltal a vásárlási körülmények javításában és a gazdálkodás hatékonyságának fokozásában.

A Szegedi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat gyors ütemben szervezte át hálózatát az új formákra. Ennek során 1958-tól több boltjában bevezette a gyorskiszolgáló rendszert, pl. az Oskola utcai 16-os számú, a Kárász utcai 31-es számú és a Széchenyi téri 8-as számú boltjaiban. A növekedő élelmiszerforgalom és az áruválaszték bővülése azonban szükségessé tette a hatékonyabb önkiszolgáló rendszer általános bevezetését a vállalatnál, amelyet nagy erőfeszítéssel hajtottak végre. Az első önkiszolgáló boltot 1959 szeptemberében az akkori 56. számú boltban (a József Attila sugárúton) nyitották meg. A következő években tervszerűen folytatták valamennyi önkiszolgáló rendszerre átalakítható élelmiszer bolt korszerűsítését az önkiszolgálás bevezetésével. Az önkiszolgáló rendszer bevezetése már az első években is 40-50%-os forgalomnövekedést eredményezett a hagyományos boltokhoz képest. Ezáltal a termelékenység is hasonlóan növekedett.

154. A 31. sz. Gyorskiszolgáló élelmiszer bolt a Kárász és a Kölcsey utca sarkán, 1950-es évek

Emellett új élelmiszer boltokat is építettek, pl. a Hunyadi János sugárúton, a Marx tér két oldalán, a Petőfi Sándor sugárúton, a Szatymazi utcá-

ban, a Ságvári telepen, a Petőfitelepen és a Bérkert utcában. Ezen kívül hús, hal, édesség és kenyérboltok épültek a város különböző részein.

Az élelmiszer bolthálózat teljes körű felújítása és az önkiszolgálás általánossá válása sem volt elegendő a növekvő élelmiszer forgalom lebonyolítására. A városrendezés során a hatvanas években megindult a célcsoportos lakásépítési program, amely megteremtette a kiskereskedelmi hálózatfejlesztés nagyobb lehetőségeit. Ezer lakás után — norma szerint — 1250 m^2 alapterületű üzlet, mint kapcsolódó beruházás valósulhatott meg központi fejlesztési keretből. A városi tanács által jóváhagyott tervek alapján ez a fejlesztési rendszer lehetővé tette a nagy alapterületű önkiszolgáló egységek létrehozását.

155. Önkiszolgáló bolt, 1960

Szakemberekből álló munkabizottság elkészítette a város kereskedelmének 20 éves távlati hálózatfejlesztési tervjavaslatát az 1960-tól 1980-ig terjedő időszakra. A távlati tervjavaslat a városra készített fejlesztési elgondolásokra épült. A távlati tervjavaslatot Szeged Megyei Jogú Város Tanácsa elfogadta, amely iránymutatásul szolgált a 20 éves időszak kereskedelmi hálózat fejlesztéséhez.[16]

A kiskereskedelemben minőségi változást jelentett a nagy alapterületű ABC áruházak rendszerének kiépítése. A legszélesebb választékú árukínálattal rendelkező, önkiszolgáló rendszerű ABC áruházakat a lakosság megkedvelte, mivel megkönnyítették a vásárlási körülményeket. Ez a hálózatrendszer tette lehetővé, hogy a fogyasztók napi élelmiszer és iparcikk szükségleteiket egy helyen, civilizált körülmények között szerezzék be. Szegeden 1965-ben nyílt meg az első ABC áruház az Odessza lakótelepen. Ezt követően 1975-ben már összesen nyolc ABC áruház üzemelt Szegeden, amelyek akkor az összes élelmiszerbolti alapterület 30%-át tették ki. Ezt követően is az ABC típusú áruházi rendszert fejlesztették.

A vendéglátás üzlethálózatának fejlesztésére is sor került a Belvárosban és a lakótelepeken egyaránt. Korszerűsítették a vendéglátó üzleteket, pl. a Hági, Szeged és Debreceni éttermeket, a Liget vendéglőt, a halászcsárdákat, a Boszorkánykonyha bisztrót és a tejivókat. Az új lakótelepeken külön üzletházak és az új lakóházak földszintjén új éttermek, gyorsétkeztetést biztosító

[16] SZVT ir. „Szeged város kereskedelmének 20 éves távlati fejlesztési terve.", WERMUTH ANTAL: Huszonöt év a fogyasztókért. Szegedi ÉLIKER Vállalat 1952–1972. (kézirat a szerzőnél)

bisztrók, eszpresszók épültek. A meglévő italboltokban az ételforgalmazás feltételeit teremtették meg.

Jelentős fejlesztést jelentett a új Centrum Áruház megnyitása 1965-ben 5400 m^2 alapterülettel. Az áruház a ruházati és a vegyesiparcikkek széleskörű választékával állt a fogyasztók rendelkezésére. Szívóhatása kiterjedt a városkörnyékre, sőt a megye egyéb területeire.

156. Tisza Áruház (mai Skála Centrum) a Tisza Lajos körúton, 1960-as évek

Az áruház megnyitása után a belvárosi ruházati boltokat korszerűsítették, átszervezték, a differenciált igényekhez alkalmazkodó szakboltokat hoztak létre (pl. a női- és férfi konfekció, divat-kötöttáru, felnőtt- és gyermekcipő, külön gyermekruházati szakboltokat).

A vegyesiparcikkeket árusító, különböző szakmai profilú bolthálózat szintén szakosításra és korszerűsítésre került (pl. a villamossági, a rádió- televízió, az üveg-porcelán, az ajándék, az illatszer, a sport-játék és a háztartási-vegyi szakmákban). A Belvárosban épült új lakóházak földszintjén új iparcikk szaküzleteket hoztak létre, pl. a Kígyó utca sarkán ruházati boltot, a Kárász utcában a Képcsarnokot, a posta–hírlap dohányboltot, a Tisza Lajos körúton üveg-porcelán, sport-játék boltot, az Oskola utcában pedig papír-kultúrcikk üzletet.

Az új koordinált nagykereskedelmi raktár üzembe helyezése után 1976-ban több belvárosi üzlethelyiség szabadult fel. A város vezetése állást foglalt az eredetileg kiskereskedelmi célt szolgáló, de más célra használt kiskereskedelmi üzlethelyiségek eredeti rendeltetésüknek megfelelő hasznosításáról. Erre külön terv készült, amely része lett a komplex szakmai profilrendezésnek. Ennek alapján több kiskereskedelmi egység jött létre, pl. a Kárász utcai villamossági bolt, az OFOTÉRT Kelemen utcai szaküzlete, a Dugonics téri Bizományi Áruház, a Kis Virág Cukrászda, a Párizsi Áruház és a Széchenyi téri AMFORA üveg–porcelán bolt.

A ruházati és a vegyesiparcikk boltok a szakosítás során először az önkiválasztó rendszert vezették be. Később ezek egy részét felváltotta az önkiszolgálás. A ruházati- és a vegyesiparcikk szakmák kiemelkedő nagyságrendű fejlesztését a hibásan elhelyezett 12 000 m^2 alapterületű Szeged Nagyáruház 1980. évi megnyitása jelentette, amely abban az időben a vidék legnagyobb áruháza volt.

A kereskedelmi hálózatfejlesztés fontos részét képezte az ún. intenzív fejlesztés, amely a hálózat rekonstrukciója, valamint az új üzletek létrehozá-

sa során egyaránt érvényesült. Ide tartozott a hálózati egységek technikai színvonalának, gépi felszereltségének növelése. A hálózat ellátása megfelelő gépekkel az önkiszolgáló rendszerben elengedhetetlen. Korszerű pénztárgépek és az áru előrecsomagolása nélkül ez az eladási forma nem alkalmazható. A szegedi üzlethálózat nagyobb részét az élelmiszer szakmában különböző hűtőberendezésekkel, korszerű mérlegekkel, pénztárgépekkel, őrlő- és szeletelő gépekkel, presszógépekkel, ezen kívül a vendéglátó üzleteket konyhai gépekkel kellett ellátni. Fontos volt a nagyobb üzletekben a belső anyagmozgatás gépesítése teherliftek, árumozgató kocsik, kézikocsik alkalmazásával, amelyek nélkül a nagy tömegű árumozgatás nem végezhető el, különös tekintettel a nődolgozók jelentős hányadára.

Az áruszállítási tevékenység korszerűsítéséhez szükséges lett a konténeres és rolly-kocsis rendszer bevezetése. A boltokat alkalmassá kellett tenni a konténerek fogadására. A technikai fejlesztés, a racionálisabb raktározás lehetőségein túlmenően, az áruminőség megőrzését is elősegítette. Gazdaságosabb lett a szállítás azáltal, hogy az ipartól a boltig elkerülhető lett az áru többszörös rakodása, ami különösen az ún. súlyáruknál (liszt, cukor, stb.) jelentett könnyebbséget. A gépesítés elősegítette a hálózati kapacitás jobb kihasználását. A kis alapterületű egységek és az anyagi eszközök hiánya miatt azonban a boltok egy része nem érte el a kívánt színvonalat.

A hálózatforgalom átbocsátó képességének fontos tényezője a nyitvatartási idő szabályozása, amely befolyásolja a lakosság vásárlási körülményeit. Szegeden 1974 júliusától vezették be a kereskedelmi dolgozók 44 órás heti munkaidejét. Ezzel egyidejűleg az egész bolthálózat nyitva tartását rendezték olymódon, hogy az nem rontotta a fogyasztók vásárlási körülményeit. Több ABC áruház este 8 óráig tartott nyitva. a csütörtöki napokon pedig a kijelölt ruházati és vegyesiparcikk boltok hosszabbított nyitvatartással üzemeltek. A nyári szezonban a kijelölt egységek hosszabb ideig tartottak nyitva.

Szeged kiskereskedelmi hálózatának alapterülete 1960 és 1990 között[17]

Év	Bolti kiskereskedelmi (m^2)	Vendéglátás (m^2)	Összesen (m^2)
1960	29 933	18 892	48 825
1970*	49 175	36 702	85 877
1980	85 690	49 331	135 021
1990	105 256	50 575	155 831

(* a táblázat az 1973. évi közigazgatási átszervezés alapján korrigált adatokat tartalmazza.)

[17] CSM. STATISZTIKA 1970., 1980., 1990. és a CSMT Keresk. Oszt. kiadványai.

Az alapterület változása

1970. év az 1960. év %-ában	164,3	194,3	175,9
1980. év az 1970. év %-ában	174,3	134,4	157,2
1990. év az 1980. év %-ában	122,8	102,5	115,4
1990. év az 1960. év %-ában	351,6	267,7	319,2

A bolti kiskereskedelem és a vendéglátás együttes alapterülete 1990-ben több mint háromszorosára növekedett az 1960. évihez képest. Az értékesítési áruforgalom ebben az időszakban változatlan áron több mint négyszeresére emelkedett. A vendéglátás üzlethálózatának alapterülete 1985 és 1990 között 9368 m^2-rel csökkent. A piaci viszonyok bevezetésével és az életszínonal csökkenésével szerkezeti átrendezés valósult meg, melynek során a vendéglátó üzletek egy része átmenetileg nem üzemelt, vagy profilváltozás következett be.

A hálózat növekedésének üteméből — az új értékesítési formák forgalom áteresztő képességének növelő hatása mellet— megállapítható, hogy a gyarapodás nem követte megfelelő arányban a forgalom növekedését. Ennek következtében, az élelmiszer, a vendéglátás és az iparcikk hálózatot nagy leterheltség egyaránt jellemezte. Ezen kívül a Belváros és egyes lakótelepek ellátottságában területi aránytalanságok mutatkoztak. Növelte a gondokat, hogy 1971 és 1975 között nem épültek fel teljes mértékben a lakásberuházásokhoz kapcsolódó kiskereskedelmi üzletek. Kedvezőtlenül hatott az is, hogy egyes lakótelepeken a lakóházak fogadószintjén létrehozott kis alapterületű üzleteket kapott a kereskedelem. Ezek az üzletek nem bizonyultak alkalmasnak széleskörű választék tartására, és az önkiszolgálás bevezetésére sem.

Ezer lakosra jutó kiskereskedelmi alapterület a kiemelt városokban az 1975-ös évben[18]

Város	Bolti alapterület (m^2)	Vendéglátó alapterület (m^2)
Debrecen	329	220
Győr	109	309
Miskolc	414	289
Pécs	420	230
Szeged	366	249

Szeged kiskereskedelmi hálózatának alapterületi mutatói — Debrecen kivételével — elmaradtak a többi kiemelt városhoz képest. Az ezer lakosra jutó bolti és vendéglátó alapterület 10-15%-kal kisebb volt, mint más ki-

[18] CSMT Keresk. Oszt. kiadványai. 1976.

emelt városokban. A város lakónépességének növekedése sürgetően vetette fel a hálózat bővítésének gyorsítását.

A város kiskereskedelmének gyorsabb ütemű növeléséhez a Belkereskedelmi Minisztérium az V. ötéves tervidőszakban (1976–1980) a korábbiaknál jelentősebb pénzügyi támogatást nyújtott. Ezáltal valósulhattak meg azok a nagy alapterületű létesítmények, melyek nélkül a város kiskereskedelmi forgalmának növekedését nem lehetett volna civilizáltan lebonyolítani. A legnagyobb létesítménynek, a Szeged Nagyáruháznak az alapterülete meghaladta a 12 ezer m^2-t. Profiljába tartozott az élelmiszerek, a ruházati és vegyesiparcikkek legszélesebb skálája. Nagyságrendjét tükrözte, hogy napi vevőforgalma elérte a 30 ezer főt. Ebben az időszakban nyílt meg a négyezer m^2 alapterületű, korszerű Domus Áruház, amely a lakosság megnövekedett igényeit választékos árukínálattal elégítette ki. Ezenkívül megvalósultak az új nagy alapterületű ABC áruházak, a Dóm téri Fesztivál Ételbár, az Északi városrészben a Diófa vendéglő és más egységek. Jelentős eredményként könyvelhető el az, hogy 1977-ben megnyílt az új Hungaria Szálló 308 férőhellyel a Hungar Hotels szállodalánc tagjaként. Előrelépést jelentett az is, hogy a városi tanács a többszektorú hálózatfejlesztést különböző preferenciákkal segítette elő. Ezáltal több üzletet megnyitottak olyan területeken, ahol a lakosság ellátása eddig megoldatlan volt (a Dél-Tisza menti ÁFÉSZ, a Zöldért, a Szegedi Szalámigyár üzletházai).

Mindezek következtében 1990-ben 155 831 m^2 kiskereskedelmi hálózati alapterület állt a lakosság rendelkezésére, ami 69 954 m^2-rel volt több az 1970. évinél. Jelentősen csökkentek a korábbi hálózati aránytalanságok és feszültségek. Szeged város hálózati lemaradása a többi kiemelt városhoz képest megszűnt.

A kiskereskedelem bővítése mellett nagy figyelmet fordítottak a nagykereskedelemi vállalatok tevékenységének fejlesztésére. Ezek a vállalatok végezték a város és a megye lakossága, a közületek és az idegenforgalom ellátásához szükséges nagytömegű árukészletek raktározását, az ún. kiskereskedelmi választékok kialakítását. A Szegedre települt nagykereskedelmi vállalatok raktározási helyzetét megalakulásuk idejétől a korszerűtlenség jellemezte, számos esetben szükségraktárakban tárolták az árut. Az áruforgalom növekedésével, az áruraktározásban nehézségek jelentkeztek. A sok elaprózott raktár nem adott lehetőséget a megfelelő választék kialakítására, a racionális szállítás szervezésére. A nagykereskedelmi vállalatok jelentős erőfeszítéseket tettek raktárhálózatuk modernizálására. A korszerű fejlesztést azonban állami támogatás nélkül nem tudták megvalósítani. Ezért a raktárak építésére tervszerű ütemezés szerint került sor. A raktárbázis növelését a Csongrád Megyei Vas- és Műszaki Nagykereskedelmi Vállalat indította el. Az 1963-as évben üzembe helyezte a Bakay Nándor utcában a 12 800 m^2 alapterületű — vasúti és közúti rampával és korszerű gépesítéssel ellátott — raktárházát.

Ezt követően a Bútorért Vállalat a Fonógyári úton 1967-ben egy 2600 m^2 alapterületű raktárt épített. Ebben a raktárban 1980-ig a Domus Áruház megnyitásáig kiskereskedelmi értékesítést is folytattak. Később a Bútorért Vállalat még egy 3600 m^2 alapterületű raktárt hozott létre. Ezek a raktárak biztosították a minta utáni értékesítést végző Domus Áruház készletezési hátterét is.

Hosszú előkészítő munka után, 1971-ben indulhatott el a 20 800 m^2 alapterületű koordinált raktárház tervezése. Ez a Fonógyári úti raktárház öt vállalat: az Amfora, a Röviköt, a Déltex, a Cipőker és a Fűszért vállalatok közös beruházásában készült. A raktárház magas fokú gépesítése, korszerű technológiája révén kereskedelmi nagyüzemet testesített meg. A beruházás 205 millió forint összegű költségének 30%-át a belkereskedelmi minisztérium állami támogatásként biztosította. Ezen kívül a vállalatok saját pénzügyi alapjai és a felvett hitelek tették lehetővé a beruházás megvalósítását.

Az áruellátás fontos részét képezi a lakosság tüzelő- és építőanyag igényeinek kielégítése. Ebben az időben a korszerűtlen telepeken a rakodást kézi munkával végezték. A Tüzép vállalat megrendelő irodák létrehozásával igyekezett csökkenteni a sorban állásokat, ez azonban nem volt elegendő az ellátás javításához. 1976-ban a Csongrád Megyei Tüzép Vállalat beolvadt a kecskeméti Alföldi Tüzép Vállalatba. Szeged Város Tanácsa támogatásával 1981-ben korszerűsítették a Rókusi Tüzép telepet, árubemutató és értékesítő helyeket hoztak létre. 1984-ben megépítették a Fészek Áruházat, amely szerencsésebb formában bonyolította a magánlakás építkezésekhez szükséges építési anyagok, eszközök és felszerelések árusítását. A Rókusi Tüzép telep szívóhatása a város környékére, a Fészek Áruházé pedig Csongrád megyére, sőt azon túlra is kiterjedt. Szegeden ezt követően öt Tüzép telep, a Fészek Áruház és négy Tüzép bolt működött, melyek kapacitása megfelelt az igényeknek.

A hálózatfejlesztés irányításában fontos szerepet játszottak a városi tanács szakigazgatási szervei. A városi tanács által jóváhagyott városrendezési tervekkel összhangban határozták meg a kereskedelmi hálózat telepítésének helyét, szakmai összetételét és nagyságrendjét. A szervező munkában a többszektorú fejlesztést érvényesítették.

11. AZ IDEGENFORGALOM

Szeged város a II. világháború előtti évtizedekben is idegenforgalmi központ volt, adottságai, nagyságrendje, gazdasági és kulturális szerepe következtében. Az 1930-as években megrendezett szabadtéri játékok és az ipari vásárok révén már azokban az időkben kialakult a város országos és nemzetközi idegenforgalma. Az idegenforgalom szervezését az IBUSZ jogelődje

1935 óta végezte, az idegenforgalmi hivatal ugyancsak bekapcsolódott a munkába.

Az 1950-es években a jugoszláv határ közelségének állítólagos „veszélye" miatt Szegeden az ipar és az infrastruktúra az országoshoz képest lassabban fejlődött. Ez az időszak a város idegenforgalmában szintén pangást eredményezett.

Az idegenforgalom korunk világméretű társadalmi jelensége. Az elmúlt évtizedekben hazánkban is növekedett az idegenforgalom gazdasági, kulturális és politikai jelentősége. A fejlődés szükségessé tette, hogy hagyományos idegenforgalmi központjaink (Budapest, Balaton, Dunakanyar) mellett növeljük, más hazai területek fogadóképességét, idegenforgalmunk térbeli és időbeli szélesítése érdekében. Lényeges változás következett be 1956 után az idegenforgalomban.

SZEGED VÁROS IDEGENFORGALMI VONZERŐI

Az idegenforgalomban rejlő lehetőségeink feltárásában és hasznosításában a város már az ötvenes évek végén élen járt. Új korszakot jelentett a Szegedi Szabadtéri Játékok 1959. évi felújítása. A felújítástól 1990-ig eltelt 32 év alatt 2 527 527 néző tekintette meg a szabadtéri magas színvonalú előadásait (éves átlagban ez abban az időszakban 78 985 nézőt jelentett). A Dóm téri színház az ország legnagyobb nyári színháza lett, amellyel országos és nemzetközi hírnévre tett szert. A szabadtéri játékokat ezt követően minden évben folyamatosan megrendezték (2004-ig a nézők száma már 3 261 973-ra emelkedett). A Szegedi Ünnepi Hetek időszakában nagy számú országos és nemzetközi jelentőségű tudományos, kulturális, ipari-kereskedelmi rendezvény, képzőművészeti kiállítás, sportverseny nyújtott változatos programot a lakosságnak és az ideérkező vendégeknek. A leglátogatottabbak voltak: a Szegedi Ipari Vásár, az Ifjúsági Napok és a Szakszervezeti Néptáncfesztivál. Az Ünnepi hetek alatt Szeged város több százezer látogatót fogadott.[19]

A várost természeti adottságai, földrajzi fekvése és éghajlata üdülésre alkalmassá teszik. A napsütés évi átlagos időtartama meghaladja a 2100 órát. Tájképi szépségeit a Tisza, a Maros hullámtéri szakaszai, a környékbeli erdők, a Fehértó élővilága, az újszegedi partfürdő, a Sziksós fürdő, a Füvészkert és egyéb adottságok képzik. A fürdőhálózat a helyi lakosság igényeinek kielégítése mellett, az ideérkező turisták fogadására is alkalmas lett. A gyógy- és termálfürdők, elsősorban a „Forrás Gyógyszálló" egész éven át tartó gyógyidegenforgalmi kínálatot, illetve forgalmat jelentettek.

[19] MTSZ Értékelő tanulmány Csongrád megye 15 éves idegenforgalmi fejlesztési tervéhez. 2 1975.

A város az egyes sportágak szempontjából jelentős tradíciókkal rendelkezik. Különösen a vízisportok érdemelnek figyelmet. A horgászati, vadászati lehetőségek ugyancsak vonzerőt jelentettek az idegenforgalomban, amelyet segítették a testvérvárosi kapcsolatok, ezek további tartalékot kínáltak az ágazat számára. Testvérvárosi kapcsolat alakult ki Szabadkával, Turkuval, Łódzzal, Nizzával, Odesszával.

A SZEGEDI IPARI VÁSÁR

Idegenforgalmi és kereskedelmi jelentőségű a nagy múltú hagyományokra visszatekintő termékbemutató, a Szegedi Ipari Vásár. Az első „Szegedi Magyar Országos Ipar-, Termény- és Állatkiállítást" 1876-ban rendezték meg fényes sikerrel. Majd hosszú szünet után csak 1930-ban újították fel, és 1941-ig intézményesen minden évben megrendezték az ipari vásárt a Horváth Mihály utcai Ipartestület székházában, illetve az új Szegedi Iparcsarnok épületében. A kiállítók száma ebben az időszakban az induló 75-ről 1941-ig 250-re emelkedett. A háborús helyzet miatt 1941-ben megszüntették a vásárok szervezését. A háború után 1946 szeptemberében ismét megrendezték a Szegedi Ipari Vásárt, amelyhez mezőgazdasági-, gyümölcs- és borkiállítás is kapcsolódott. Ezt követően 1947-ben és 1948-ban ismét szervezték ipari vásárokat. Változást jelentett az, hogy 1948-ban döntően az államosított és a szövetkezeti ipar kiállítói vettek részt, bemutatták elért fejlődésüket. Ezután 1949 és 1958, valamint 1961–1965 között szünetelt a vásárszervezés.

A szabadtéri játékok 1959. évi felújításával egyidejűleg a Szegedi Ipari Vásárt is megtartották, amelyre 1960-ban is sor került. Öt éves szünet után 1966-tól 1972-ig folyamatosan, minden évben szerveztek ipari vásárt, amely 1971-től a Marx téren kapott helyet.

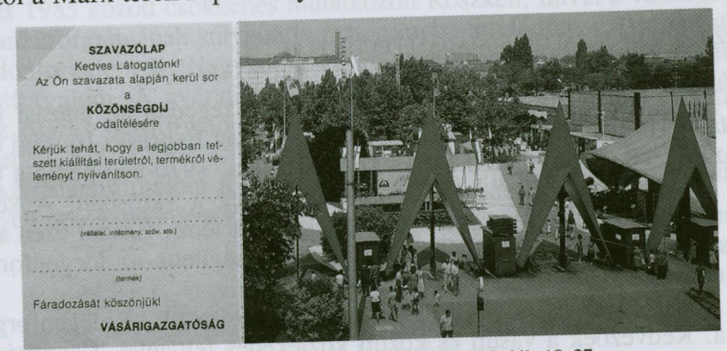

157. A Szegedi Ipari Vásár belépője, 1988. júl. 18–27.

A Gazdasági Bizottság határozata értelmében — a vidéki vásárok nagyszámú elterjedése miatt — az 1972-es év után Szeged város is kétévenként rendezhetett ipari vásárt. A közbeeső években különböző kiállításokat, bemutatókat szerveztek, például több ízben tartottak országos jellegű őszibarack, bor, virág, mezőgazdasági és élelmiszeripari termékbemutatókat. Sikeres volt a „Szegedi Otthon 1975" című nemzetközi bútor és lakberendezési kiállítás.

Elismerésre méltó sikert ért el a szegedi vásárok történetében az 1976. évi centenárium ipari vásár, melyen az ország minden megyéje képviseltette magát. A kiállítók száma elérte a 300-at. A vásárt a „jobb áruellátásért, a korszerű technikáért" jelszó jegyében szervezték, amely árusítással egybekötött termékbemutató volt.

A vásáron rész vettek a testvérvárosok kiállítói. Szerte az országból sok látogatót vonzott a vásár, látogatóinak száma meghaladta a 130 ezer főt.

Az ipari vásárokon a bírálatra benevezett legkorszerűbb termékek és a legszínvonalasabb kiállítási területek díjazásban részesültek. Az elnyert nagydíjak, különdíjak és vásárdíjak ösztönző hatást gyakoroltak a kiállítókra. A Kiváló Áruk Fóruma a szegedi vásárokon osztotta ki az országos pályázatokon legjobb eredményt elérő „kiváló cím" viselésére jogosító minősítéseket.[20] A Szegedi Ipai Vásár a termelők, a kereskedelem és a fogyasztók találkozásával elősegítette a termékszerkezet korszerűsítését, a műszaki fejlesztés, az újdonságok és a tudományos eredmények bemutatását a hazai ellátás színvonalának javítása és az export fokozása érdekében.

Az ipari vásárokat 1990 után is megrendezték, 1995 szeptemberétől „Szegedi Nemzetközi Vásár" néven. 2001-től az ipari vásárt a Kereskedőközbe, a volt nagykereskedelmi raktárak területére helyezték át, ahol különböző szakvásárokat szerveznek, a Mars téren pedig — igény szerint — szakmai bemutatókat tartanak.

AZ IDEGENFORGALOM FOGADÁSI FELTÉTELEI

Az idegenforgalom növekedésével bővült Szegeden az utazási irodák hálózata. 1945 után először az IBUSZ, 1957-ben az Expressz Ifjúsági és Diák Utazási Iroda, 1969-ben a Volán Utazási Iroda, 1970-ben pedig a Cooptourist Utazási Iroda kirendeltségei alakultak meg a városban. A későbbi években további idegenforgalmi szervezetek jöttek létre. Ezáltal ezen a területen is kialakultak a verseny feltételei, ami elősegítette az idegenforgalmi szolgáltatások bővítését és színvonalának emelését.

A közlekedési viszonyok jó lehetőséget biztosítottak az idegenforgalom számára. Kedvezőek a vasúti és közúti közlekedés feltételei. Csongrád megye az E5-ös és a 43-as nemzetközi útvonalakon lebonyolított határforgalma, amely Szegeden tranzitforgalomként jelentkezik, 1970 és 1990 között 343,2%-os növekedést ért el. A határállomások jelentős bővítésével és korszerűsítésével növelték a forgalom átbocsátó képességét. Az utasforgalom növekedése miatt a későbbiekben Kiszomboron új határátkelőhely létesült. A vízi szállítás feltételeit — elsősorban a szegedi medencés kikötőt — 1988-ban hozták létre téli kikötő minősítéssel. 1994-től állami közforgalmi kikötővé vált, de jelenleg nem látja el ezt a funkciót.

A röszkei és nagylaki határátkelőhelyek utasforgalma (fő)[21]

Megnevezés	1965.	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.	1990. év az 1970. %-ában
	év						
Röszke							
Belépő külföldi	148021	1159448	792720	589537	570251	2213656	190,9
Kilépő magyar	252213	39056	411459	213504	208127	459686	117,7
Összesen	173234	1198504	1204179	803041	778378	2673342	223,1
Nagylak							
Belépő külföldi	–	76926	201712	184772	519025	1570891	2042,0
Kilépő magyar	–	5344	31152	43545	183844	151405	1833,1
Összesen	–	82270	232864	228317	702869	1722296	2093,5
Röszke és Nagylak be- és kilépő mindösszesen	173234	1280774	1437043	1031358	1481247	4395638	343,2

A megye két határátkelőhelyén az 1990. évi utasforgalom mintegy három és félszeresére emelkedett az 1970. évihez képest. Ezen belül Röszkén ez idő alatt több, mint kétszeresére növekedett az utasforgalom. Közben 1975 és 1985 között csökkenés mutatkozott Röszkén, mivel a vendégmunkások tranzitforgalmának súlypontja más irányba terelődött, valamint csökkent a kamionforgalom is. Nagylakon 20 év alatt közel huszonegyszeresére nőtt az utasforgalom. A gyorsütemű növekedés következtében Nagylak részaránya az összes utasforgalomból az 1970. évi 6,4%-ról 1990-ben 39,2%-ra emelkedett.

Az idegenforgalom fogadásának alapvető feltétele a kereskedelmi szálláshelyek befogadó képessége.

[20] SZ. SIMON ISTVÁN 1976.

[21] CSM. STATISZTIKA 1970., 1975., 1980., 1985., 1990. Határforgalmi adatok.

Szeged város kereskedelmi és egyéb szálláshelyei (férőhelyek)[22]

Megnevezés	1960. év	1970. év	1980. év	1990. év
Szállodák				
Hungária Szálló (régi)	110	94	Megszűnt	–
Hungária Szálló (új)	–	–	308	316
Royal Szálló	146	Átépítés alatt	218	215
Tisza Szálló	–	204	199	166
Móra Szálló	–	32	–	–
Sárkány Szálló	18	18	18	–
Szőke Tisza Hajószálló	58	Nem üzemel	–	–
Napfény Szálló	–	–	–	107
Szállodák összesen Index 1990/1970. 231,8%	332	348	743	804
Egyéb szálláshelyek össz. Index 1990/1970 79,7%	–	4954	3284 *	3946
Szállodák és egyéb szálláshelyek összesen Index 89,6%	332	5302	4027	4750

* a kollégiumi férőhelyeknél történt csökkenés

Az 1950-es években a régi, korszerűtlen szállodák egy része üzemelt (a régi Hungária és Royal Szálló), ezért régen váratott magára a szálloda hálózat bővítése. A Tisza Szállót felújítása után 1963-ban nyitották meg, a Royal Szállót korszerűsítése után 1971-ben adták át a vendégek számára. Kiemelt beruházásként indult a régi Hungária Szálló bezárása után az új Hungária szálloda-komplexum megnyitása 308 férőhellyel 1977-ben. A Napfény Szállót 107 férőhellyel 1982-ben helyezték üzembe. A kemping férőhelyek kialakítása is fontos szerepet játszott az olcsóbb szálláshelyek létrehozásában. 1964-ben helyezték üzembe az újszegedi Strand–kempinget, amely az 1970. évi árvíz idején tönkrement. Ennek pótlására 1972-ben az E5-ös nemzetközi út mentén, árvízmentes területen új kempinget nyitott a Szeged Tourist Idegenforgalmi Hivatal. Induláskor ez a kemping 72 faházzal és 350 sátor férőhellyel üzemelt. Fejlesztése ezt követően folytatódott, így 1974-ben már 360 I. osztályú motel és 500 sátras férőhely állt a turisták rendelkezésére. Ennek ellenére ekkor még nem tudták kielégíteni az igényeket a nyári időszakban. Ezért az Idegenforgalmi Hivatal és az utazási irodák a kollégiumi és fizetővendéglátás kisegítő szálláshelyein több mint 3 ezer turistát helyeztek el. A kollégiumi férőhelyek igénybe vétele 1975-től jelentősen csökkent. A nagy létszámú szobák ugyanis nem feleltek meg az igényeknek, így kiestek a vendégfogadásból. A 3-4 ágyas szobákkal rendelkező diákotthonok mennyiségileg nem pótolhatták a kollégiumi férőhelyek kiesését. A fizetővendég szolgálat bővítése, mivel beruházást nem igényelt, gazdaságilag rentábilis szolgáltatásnak bizonyult. A szállodai- és az egyéb kisegítő szálláshelyek számának növelése továbbra is fontos feladat maradt, mivel ezáltal lassítható lett a tranzitforgalom, és növelhető az átutazók tartózkodási ideje. A röszkei és a nagylaki határátkelőhelyek 1990. évi együttes összforgalmának 82%-a külföldi belépő volt. Ugyanakkor a szegedi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakákból a külföldiek csak 48,7%-os részarányt képviseltek. Tartózkodási idejük meghosszabbítását a nyári programokon kívül az év egészében fokozottabb idegenforgalmi kínálattal kellene elérni. Ehhez szükséges az idegenforgalmi propagandatevékenység hatékonyabb megszervezése és terjesztése.

[22] CSM. STATISZTIKA 1960., 1970., 1980. és a CSMT Keresk. Oszt. kiadványai.

Kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma[23]

Megnevezés	1960. év	1970. év	1980. év	1990. év	Index 1990. év az 1960 %-ában
	összesen (fő)				
Szállodák	45377	61857	67489	85197	187,8
Egyéb szállások	2834	49076	116751	90919	32,1-szeres
Összesen	48211	110933	184240	176116	365,3
Fentiekből külföldi vendégek száma					
Szállodák	4062	28486	33266	71159	17-szeres
Egyéb szállások	–	12935	49723	81019	626,4 x
Összesen	4062	41421	82989	152188	37,5-szeres
* az 1990/1970 indexe					
Kereskedelmi szálláshelyeken a vendégéjszakák száma					
Szállodák	74932	90148	101375	129104	172,3
Egyéb szállások	8898	186338	285667	389695	43,8-szeres
Összesen	83830	276486	387042	518799	518,9
Fentiekből külföldi vendégéjszakák száma					
Szállodák	6761	36966	45820	107175	15,9-szeres
Egyéb szállások	–	20363	79753	145413	714,1 x
Összesen	6761	57329	125573	252588	37,4-szeres

* az 1990/1970. évek indexe

A szegedi kereskedelmi szálláshelyeken 1990-ben az összes vendégek száma több mint három és félszeresére nőtt az 1960. évihez képest. Az összes vendégéjszaka száma ebben az időszakban több mint hatszorosára

[23] CSM. STATISZTIKA 1960., 1970., 1980., 1990.

emelkedett. A külföldiek részaránya elérte az összes vendég 86,4%-át. Ugyanakkor az összes vendégéjszakákból csak 48,7%-ot képviselt, ami jelzi a külföldi forgalom tranzit jellegét. Az egy vendégre jutó vendégéjszakák összességében 2,9 napot tettek ki, ebből az egy külföldi vendégre eső vendégéjszakák száma 1,7 nap volt. Ezek a mutatók az országos átlagnál alacsonyabbak.

Határmenti adottságainknál fogva a város idegenforgalma távlatilag is tranzit jellegű marad, hiszen a megyét átszelő E5-ös és 43-as nemzetközi útvonalak hazánk egyik legjelentősebb idegenforgalmi folyosói. A tranzitforgalom lekötéséhez jobban ki kell használni a termálvíz adottságait a gyógyidegenforgalom fejlesztésévével. Az elmúlt időszakban történtek intézkedések a termálvíz készletek komplex hasznosítására: Újszegeden felépült, és 1987-ben üzembe helyezték a „Forrás SZOT Szállót". A gyógyidegenforgalommal kapcsolatos lehetőségek kihasználása további fellendülést eredményezne a város idegenforgalmában.

A Szegedi Szabadtéri Játékok felújítását követő években a város idegenforgalmi propaganda tevékenysége fellendült. A propaganda közvetlen részét képezte a szervezőmunkának. A helyi invitatív propaganda kiadványok zömét — különös tekintettel a Szegedi Ünnepi Hetek rendezvényeire — az Idegenforgalmi Hivatal, a Szabadtéri Játékok Igazgatósága és a tanács készíttette az érdekelt szervek bevonásával. Évente készültek többnyelvű prospektusok, műsorfüzetek, rendezvénynaptár és egyéb kiadványok, melyeket országosan és határainkon túl egyaránt terjesztettek.

A szabadtéri játékok tiszteletére rendezett országos jellegű, hagyományos kirakatverseny jól szolgálta a város hírnevének öregbítését. A kirakatverseny során rendezett színvonalas kirakatok az árupropagandán kívül emelték a városképet, hangulatos látványt nyújtottak az érdeklődők számára. Az elmúlt évtizedekben több száz versenykirakat rendezője részesült elismerésben és díjazásban. A Magyar Reklámszövetség kezdettől fogva részt vett a zsűri munkájában, szakmai, továbbá pénzügyi támogatásával segítette a kirakatversenyek sikerét, különdíjat alapított a legjobb kirakat díjazására.

Az idegenforgalom fogadásának alapvető feltétele a kereskedelem — elsősorban a vendéglátás — áruellátásának és szolgáltatásainak magas színvonalú biztosítása. Ehhez szükséges az itt dolgozók szakképzettsége, udvarias magatartása, a korszerű vendéglátó és bolti kereskedelmi üzlethálózat, a bőséges árukínálat és a fogyasztók differenciált igényeinek színvonalas kielégítése. Az 1960-as években Szegeden a vendéglátó hálózat kapacitása nem volt elegendő a nyári főszezonban jelentkező étkeztetési igények kielégítéséhez, ezért a szezonális jellegű üzletek, kerthelyiségek bővítése mellett igénybe vették az egyetemi konyhákat és éttermeket az ideérkező turistacsoportok étkeztetéséhez.

Az 1970-es évektől a vendéglátó hálózatot gyorsabb ütemben bővítették, és a meglévő üzleteket korszerűsítették. A lakótelepeken, az új lakóházak földszintjén és a város különböző részein jelentős fejlesztések történtek. Ezek közé tartoztak: a Tisza Gyöngye, a Kék Csillag, a Lila Akác, a Szőke Tisza étterem, a Hóbiárt, a Tarján, a Napsugár bisztró, az Égő Arany cukrászda, az Anna, Éva, Ibolya, Muskátli, Kék Csillag és Lila Akác eszpresszó, valamint más üzletek.

Az újszegedi Partfürdő, a Sárga üdülőtelep, a kiskundorozsmai Sziksós fürdő látogatóinak étel és ital ellátását szolgáló létesítményeket melegkonyhás éttermek és büfék létrehozásával alakították ki.

A szabadtéri játékok előadásainak színhelyén a tanácsi vendéglátó vállalat kitelepült büfésora és a későbbi években létrehozott Fesztivál ételbár gondoskodott a nézők kulináris ellátásáról.

A bolti kiskereskedelmi hálózatban árusították a különböző tájjellegű termékeket: a Pick szalámit, a különleges szegedi paprikát, a szegedi papucsot, halbicskát, háziipari termékeket, a tápéi gyékényárukat, az őszibarackot, borokat és a nemzetközi hírű virágkertészet termékeit.

A nyári időszak nagy forgalmának lebonyolításához szükséges létszámot a szakemberképzés mellett az egyetemi hallgatók és diákok nyári foglalkoztatásával biztosították a vendéglátó vállalatok, valamint szövetkezetek. A szakemberek szakmai ismereteit, tudásuk gyarapítását a vendéglátásban szervezett szakmai (halászléfőzés, szakács, cukrász, hidegkonyhai készítmények, felszolgáló) versenyekkel segítették elő.

Fontos követelmény lett, hogy az idegenforgalmi szerveknél, valamint a vendéglátásban, és a kereskedelmi egységekben dolgozók idegennyelv tudással is rendelkezzenek. Az idegenforgalmi szervek dolgozói és az idegenvezetők részt vettek a nyelvtanulásban. A vendéglátó üzletekben és a boltokban azonban nem volt elegendő az idegennyelv tudással rendelkezők száma. Ezért az érdekelt vállalatok anyagilag ösztönözték dolgozóikat a nyelvtanulásra.

Az idegenforgalom irányítását elősegítette a Szegedi Fesztivál Intéző Bizottság, amely észrevételeivel, javaslataival, döntéseivel összehangolta a komplex tevékenység fejlesztését, és a legfontosabb feladatokra összpontosította a meglévő erőforrásokat.

1973-tól 1980-ig az idegenforgalom társadalmi irányító szerveként tevékenykedett a Délalföldi Intéző Bizottság, amely Csongrád és Békés megyék, valamint Szolnok megye déli részének területét érintően tájegységi bizottságként fejtette ki tevékenységét. Koordinálta és szervezte a tájegység idegenforgalmát, pénzügyi lehetőségein belül hozzájárult az infrastruktúra bővítéséhez. E bizottság megszűnése után 1981-től a Tisza–Marosvidéki Idegenforgalmi Bizottság Csongrád megyére kiterjedő hatáskörrel végezte koordináló, javaslattevő és egyéb tevékenységét. A bizottságok munkájában Szeged város képviselője is részt vett.

*

Az 1945-ös, majd az 1990-es években végrehajtott rendszerváltoztatás után két egymással ellentétes irányú alapvető változás következett be a kereskedelem rendszerében. Az 1945. évi változással a korábbi magánkereskedelem államosítása után a szocialista kereskedelem jött létre. 1990 után a piacgazdaság és a privatizáció bevezetésével a korábbinál sokkal korszerűbb, nemzetközi jellegű magánkereskedelemre tértek át.

1945-ben az ország gazdasága a mélypontra esett vissza. Az árukínálat és a kereslet egyensúlya teljesen megbomlott. Óriási infláció következett be, és teljes volt a pénzügyi válság. A bevezetett jegyrendszer időszakában, de az annak megszüntetése utáni években is nagy áruhiány alakult ki. Az áruhiány az országoshoz hasonlóan Szegeden elsősorban az élelmiszerek ellátásában okozott súlyos nehézségeket. A forint bevezetésével 1946. augusztus 1-én a háború előtti bérszint 50%-os csökkentésére került sor. Szegeden az 1949 és 1952 közötti években az államosítással alakultak meg a szocialista nagy- és kiskereskedelemi vállaltok. Az 1956-os forradalom idején nagymértékben csökkentek az árukészletek. Ezt követően indulhatott meg a fokozatos javulás az áruellátásban. Az árukínálat az 1960-as évektől érezhetően bővült. Az élelmiszer kiskereskedelemben — az önkiszolgáló rendszer bevezetésével — növelték a hálózatforgalom áteresztő képességét. Az 1960-as évektől központi intézkedés alapján lehetővé vált, hogy az új lakásépítéseknél ezer lakáshoz 1250 m^2 alapterületen ABC áruházak és vendéglátó egységek épüljenek. Emellett új áruházakat és szállodákat adtak át.

Már az 1990-es rendszerváltozás előtt elkezdődött a piacgazdaságra történő áttérés reformja. 1980-ban a fogyasztói árak 52%-a volt szabadáras, kivéve az alapvető élelmiszereket. 1990-re a szabad árak aránya 70%-ra emelkedett. Szegeden 1980 és 1990 között a kiskereskedelmi forgalom árindexe 277,4%-os volt.

A kereskedelemben, 1980-ban bevezették a szerződéses és a jövedelemérdekeltségű rendszert, 1990-ben a boltok mintegy kétharmada, a vendéglátó üzletek közel 70%-a szerződéses, jövedelemérdekeltségű és szabadkasszás elszámolási formába tartozott.

Az 1990 után teljesen új korszak következett be az egész kereskedelem szervezetében. Döntő változást jelentett a multinacionális áruházláncok létrehozása a városban. Üzlethálózatának alapterülete emiatt nagymértékben növekedett, jobbak lettek a vásárlási körülmények, és a lakosság áruellátásában további nagy javulás következett be, amely által jelentősen növekedett az árukínálat.

A vásárlási szokásokra hatást gyakorolnak az új áruházak. A fogyasztók egy része egyszerre nagyobb mennyiségű árut vásárol, ezáltal növekszik az egy vásárlóra jutó eladás összege, ami a fogyasztók részére időmegtakarítást, az áruházak részére pedig kedvezőbb gazdálkodást eredményez.

A kereskedelmi verseny fokozódott az új áruházak között, valamint a korábbi üzlethálózat kereskedőinél is. Az 1990 előtti kereskedelmi egységeknél gyakran változó profilrendezés, szakosítás történt, főleg gazdaságossági okok miatt. Az előző rendszerben létesített nagyobb boltok egy részét nemzetközi cégek vásárolták meg és üzemeltetik.

Ebben a versenyben is kialakult a munkamegosztás, mivel a város különböző területein élő vásárlók napi bevásárlásaikat a lakóhelyükhöz legközelebbi boltokban szerzik be.

A következő időszak feladata lesz az új kereskedelmi rendszer áruellátásra és az áruforgalomra gyakorolt hatásának, eredményességének és a fogyasztók véleményének elemzése.

Művészetek

I. IRODALMI ÉLET ÉS IRODALOM

Amikor a háború utáni szegedi irodalom, irodalmi élet vázlatos földolgozására vállalkozunk, több — roppant bonyolult és vitatott — kérdéskörrel kell szembenéznünk. Az egyik a korszakhatár. Hiszen históriai-politikatörténeti szempontból aligha tagadható 1944/45 fordulatjellege. Az erőszakkal érvényesített, döntően ideológiai-politikai vezérlés az irodalmi írás föltételrendszerét és horizontjait is radikálisan változtatja meg. Az első években azonban — a hagyományokhoz fűződő változás jegyében — inkább tematikai-tartalmi és nem poétikai-esztétikai jelek érzékeltetik a fordulatot. A korszak meghatározó művei lényegében az előző évek törekvései alapján helyezhetők el: nagyon eltérő színvonalon valójában az folytatódik, ami a két háború között és a háború alatt kialakult. Jellemző, hogy 1944 októberétől jó néhány évig nemcsak Szegeden, még a szomszédos, jóval kisebb Hódmezővásárhelyen is pezsgő szellemi, irodalmi élet alakul ki. Igaz, ebben az időszakban is fölfedezhetők a kommunista fordulat irodalmi következményei, a realizmus, pártosság és népiség ideológiai kategóriái azonban csak 1948/49 után rombolták le a változással kapcsolatos illúziókat. A pragmatikus igények kielégítésére egyszerűsített, a vulgármarxista elvekkel és közvetlen pártirányítással tönkretett irodalom az évszázados folyamat megszakításának szomorú képét kezdte mutatni. Jelentős művek azonban ekkor is születtek — ha nem jutottak is el megírásuk idején az olvasóhoz. Az „ötvenes években" a magyar irodalom is szabadságharcát vívta. Ez az ellenállás azonban vidéken a kisszerűbb, bornírtabb hatalmi felügyelet alatt jóval nehezebb volt, mint a fővárosban. Ez a magyarázat arra, hogy az „elnyújtott" ötvenes éveknek a fővárosban hamarabb lett vége, mint vidéken. Szeged a termelési regények és csasztuskák egyik hazai bázisa lett. Amikor az 1960-as évek elején a magyar irodalom ismét levegőhöz jutott, a végeken még mindig „balosabbak", dogmatikusabbak akartak lenni a kelleténél. A magyar irodalmi hagyományhoz való visszakanyarodás, az európai áramlatokba való bekapcsolódás jóval több akadályba ütközött. Az 1960-as évek közepétől viszont — a fiatalabb nemzedékek jelentkezésétől nem függetlenül — a megújulási törekvések erősödnek meg. Óriási harcokkal és nem ritkán kompromisszumokkal. A magyar irodalom egészében lejátszódó folyamatokkal összhangban a vidéken születő irodalom is gazdagabb és színesebb lesz. Miközben óvatosabban

újít, s a merészebb innováció iránt bizalmatlan. A nagy hatású irodalmi estek, felolvasások és előadóművész-produkciók mind-mind az irodalom kiemelt, kitüntetett szerepéről tanúskodnak. Az irodalom olyan tabuk kimondásának terepévé válik, melyekről máshol még áttételesen sem lehet beszélni. Az 1970-es, 80-as évek pályakezdői azután csaknem kivétel nélkül a legújabb esztétikai irányok mellett kötelezik el magukat. Különös helyzet alakul ki: együtt a realizmus szolid megújítói és a neoavantgárd és posztmodern harcosai; az újra fölfedezett „nyugatos" hagyomány és a még mindig ambivalens módon megítélt népi tradíció. A rendszerváltoztatás utáni felemás helyzetnek pedig az az oka, hogy a szellemi élet és benne az irodalom egyrészt átéli ugyan a folyamatos politikai felügyelet megszűnésének eufóriáját (az irodalom végre irodalom lehet), másrészt szomorúan tapasztalja, hogy értéke és becsülete a társadalom tudatában ijesztő gyorsasággal porlad. A kapitalizálódó világban az irodalomnak is a klasszikus hagyomány leértékelődésével, a szellemi értékek semmibe vételével kell szembenéznie.

A szegedi irodalom, irodalmi élet utóbbi hat évtizede elválaszthatatlan az imént jellemzett folyamatoktól. Nem megkerülhető kérdés, hogy egyáltalán milyen szempontok, megkülönböztető jegyek alapján beszélhetünk szegedi irodalomról. Hiszen az a fajta „szegediség", mely például Tömörkény István, Móra Ferenc vagy Juhász Gyula munkáiban kifejeződött, már az 1930-as évektől fokozatosan eltűnt. Lengyel András írja a *Szeged története* előző kötetében: a régi nagy szegedi klasszikusok sem jelentettek egységes irányt, stílust, „de még azonos problémaérzékelést és -kezelést sem. De valamennyien — a Szegedre »csak« ideszármazó Móra is — e táj életéből, társadalmi-kulturális viszonyaiból nőttek ki, abból táplálkoztak, s valamiképpen — alkatuk, tehetségük, irodalmi munkájuk természete szerint különbözően — arra reflektáltak." Az 1930 és 1944 közötti szegedi irodalomban — mondja Lengyel András — nem találunk olyan „jelentős *alkotót*, aki *Szegeden* hozott volna létre érett és kiteljesedett életművet".[1] Az első megállapítás néhány kivételt nem tekintve a háború utáni évtizedekre is igaz. Hiszen a szegedi örökség Móráékhoz hasonlítható meghatározó szerepét az írók közül legföljebb Tóth Béla és Temesi Ferenc prózájában fedezhetjük föl, a társadalomtudósok között pedig Bálint Sándor, Péter László, Ilia Mihály említhető. Hogy ez a „szegediség" mennyire nem köthető a szerző személyi igazolványába jegyzett lakóhelyhez, azt éppen Temesi példázza. A háború utáni „legszegedibb" mű, a *Por* című (1986–87) regény történetesen akkor született, amikor a szerző már évtizede nem élt a városban. Érvényes mindez Szepesi Attila vagy Veress Miklós városhoz és kultúrájához fűződő verseire. A „szegedi" tehát fölöttébb kényes kategória. Hiszen a szegediből valójában csak az marad meg, ami a teljes magyar irodalmi mezőnyben elhelyezhető. Ami a Körtöltésen belül ragad, lehet lokális érdekeltségű, az egységes ma-

[1] LENGYEL ANDRÁS 1994. 660., 671.

gyar irodalmi értékrendben viszont nem állja meg a helyét. Tény, hogy Baka István Szegeden kiteljesedett életművéig nem találkozunk Juhász Gyula színvonalával fölérő teljesítménnyel. A társadalomtudomány itt említhető produkciói — európai hírű egyetemi városról lévén szó — már jóval több ilyen magas színtű munkálkodással büszkélkedhetnek. A továbbiakban azonban természetesen nemcsak a legnagyobbakkal foglalkozunk, hanem a (Lengyel András szavaival) „kismesterekkel és próbálkozókkal" is. A sajátos szegedi karakter persze az ő munkáikban is fölvillan. Az átütő, nagy tehetségű Baka István viszont közismerten szülővárosában, Szekszárdon érezte jól magát, a szegedi kisvilághoz ambivalens módon kapcsolódott.

Roland Barthes szerint az irodalom egyrészt intézmények, másrészt művek rendszere. Előbb az irodalom, irodalmi élet intézményi hátterét tekintjük át. A háború utáni években 1948-ig élt a nagy múltú Dugonics Társaság. Az 1892-ben létrehozott szegedi irodalmi és tudományos egyesület, mely felolvasó üléseket tartott, pályázatokat írt ki, papíron 1952-ben szűnt meg, s 1991-ben újította föl munkáját. A korszak azonban a társaságokat és egyesületeket nem tekintette a szellemi élet legális fórumainak. (Országosan is csak az 1980-as, még inkább az 1990-es évektől jelennek meg újra ezek a korábban olyannyira meghatározó civil szerveződések.) A Magyar Írók Szövetsége Szegedi Csoportja (később A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportja) az 1950-es évek elejétől a nyolcvanas évek végéig irodalomszervező szerepet próbát betölteni. Támogatta a pályakezdőket, antológiák körül bábáskodott: *Fiatal szegedi írók antológiája* (1959), *Költők a Tisza partján* (1967), *Gazdátlan hajók* (1979), *A hazatérés lehetőségei* (1983). A *Gazdátlan hajók* előbeszédében Ilia Mihály pontos jellemzést adott az akkor indulókról: „Ennek az új szegedi antológiának a szerzői is szembenéznek a hagyománnyal. Juhász Gyula neve gyakran fölbukkan verseikben, de látható, hogy egy magatartást fedeznek föl benne, mi megújítható és követhető, a hűséget látják benne, mely a tájhoz kötötte s benne erősen a néphez. (...) Az indító példák hatása hol erősebben, hol halkabban szólal meg verseikben, József Attiláé tán legerősebben a feltűnően jól verselő legfiatalabb — Belányi György — írásaiban; a biológus — Géczi János — erősen képi világot dédelget; az újságíró — Petri Csathó Ferenc — nyelvi fantáziája, föltűnő verskészsége lep meg; a most végzett bölcsész — Zalán Tibor — látomásos lírája már önállóságot mutat a kortársi lírában; a könyvtárosban — Téglásy Imre — erősen munkál előtanulmányainak műveltségélménye, az antik példák megújíthatóságának szándéka. Akinek kötete is van már közülük, — Baka István — az szándéka ellenére is erős vonzást gyakorol rájuk, sőt óhatatlanul hatást is. Ennek a költőnek már félreismerhetetlen saját hangja van a kortársi magyar lírában, kötött formák, erős gondolatiság, magyarság-emberség nagy költői témájának mély átélése."[2] *A hazatérés lehetőségei* ugyancsak szegedi

[2] ILIA MIHÁLY 1979. 3–5.

fiatal költőket mutatott be — noha megjelenése idején négy szereplő közül már csak Vecsernyés Imre élt Szegeden. Hévizi Ottó és Józsa Fábián elköltözött, a rendkívüli tehetségű Herbszt Zoltán pedig huszonkét évesen meghalt.

Az egyetem, az egyetemi alkotókörök, szemináriumok, konzultációk újabb és újabb tehetségeket indítottak útjukra. Ilyen csoport alakult ki a forradalom után Szegeden tanító Király István, később Kiss Lajos körül. A hatvanas évek második felétől az akkori fiatal egyetemi oktatók, szerkesztők Ilia Mihály, Kovács Sándor Iván, Vörös László segítették a pályakezdőket. Az 1990-es években jött létre a Szegedi Írók Társasága, mely 2008-ban a tizenegyedik alkalommal adta ki a *Szegedtől Szegedig* című antológiát, mely nemcsak a városban élő, hanem az elszármazott alkotók, társadalomtudósok írásainak is fóruma.

A magyar irodalom azonban tradicionálisan folyóirat-irodalom, a magyar kultúra (az újabb médiumok gyors térhódítása idején is) folyóirat-irodalom és folyóirat-kultúra, mely évszázados hagyományt őrizve, anyagi nehézségekkel küzdve és ezeket leküzdve az irodalom legfontosabb intézményrendszerét adja. Ezért megkerülhetetlen az immár 63. évfolyamát jegyző Tiszatáj, melynek első száma 1947 márciusában jelent meg.[3] (Kezdetben a Szabadművelődési Tanács adta ki, majd a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat, a Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó, 1991-től a Tiszatáj Alapítvány.) Az előzményekről (Délvidéki Szemle), az indulás körülményeiről a névadó-alapító Péter László számol be.[4] A folyóiratot — életkorát illetően — csak néhány határon túli lap előzi meg (Korunk, Híd), ezek azonban hosszabb kihagyásokkal jelentek meg. A több mint hat évtized alatt a Tiszatáj mindössze kétszer szünetelt: 1956 novemberétől 1957 tavaszáig és 1986 júliusától 1987 márciusáig. Utóbbi — Nagy Gáspár *A fiú naplójából* című versének közlése miatt — az elmúlt évtizedek egyik legviharosabb művelődéspolitikai eseményével függ össze. A Tiszatáj első szerkesztői (Madácsy László, Péter László) olyan elveket fogalmaztak meg, amelyek máig érvényesek. Ilyen például a régió irodalmi örökségének ápolása, az országos irodalmi értékrend szem előtt tartása, a szomszédos országok magyar és nem magyar

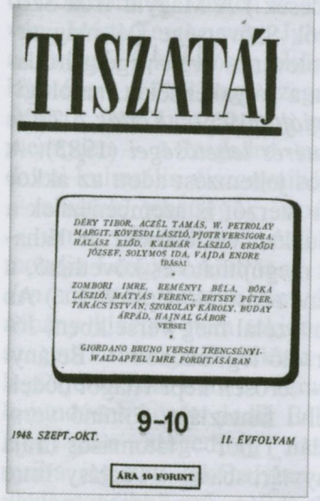

158. Tiszatáj, 1948. szept.–okt.

[3] Az 1947 és 1997 közötti időszak részletes földolgozása: GYURIS GYÖRGY 1997.
[4] PÉTER LÁSZLÓ 1967. 199–202.

nyelvű kultúrájára irányított figyelem. Az első számban már volt *Délkelet-európai Néző* rovat.

Az 1950-es évek provinciális és dogmatikus mélypontjai után a folyóirat az 1960-as években egyre karakteresebb arculatot formált. A megújuló irodalomnak és (viszonylag) szabadabb légkörnek ez éppúgy köszönhető, mint a szerkesztőségben működő fiatal irodalomtörténészeknek. A nagy fordulat Ilia Mihály nevéhez fűződik. (1971–1972: főszerkesztő-helyettes, 1972–1974: főszerkesztő). A lap — száznyolcvan fokos fordulattal — végleg szakított a lokális szereppel, fölismerte, hogy csak jó vagy rossz irodalom van. Mindez természetesen nem jelentette Szeged és környéke gazdag irodalmi, művészeti, művelődéstörténeti hagyományainak hanyagolását. Az értékhangsúlyok látványos áthelyezését jelezte, hogy a hetvenes évek elejétől a Tiszatáj a korszak élvonalbeli íróinak adott otthont. Illyés Gyula például munkássága utolsó évtizedében a legtöbb versét a Tiszatájban publikálta, de gyakran tűnt föl írásaival Németh László. Nagy László, Pilinszky János, Kálnoky László és Tandori Dezső publikációi azt is jelzik, hogy a Tiszatáj az 1970-es, 80-as években (Vörös László, Annus József, Olasz Sándor szerkesztése idején) sem volt a népiek (vagy ahogy ma nevezik: posztnépiek) kizárólagos fóruma. A különféle hangzások, poétikák, nemzedékek és irodalmi törekvések békés egymás mellett élése mai napig jellemzője a folyóiratnak, melynek élén 1996-tól Olasz Sándor áll. Az esztétikai változatosság nem vezetett eklektikához, mivel az igazán jó művek nem kioltják, hanem kiegészítik egymást.

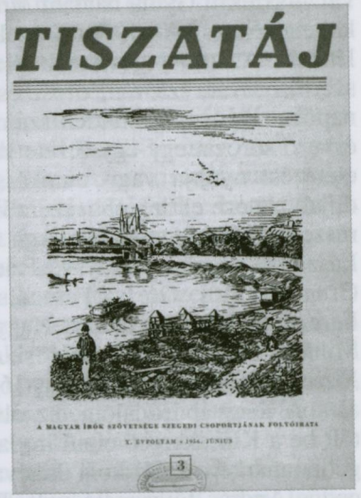

159. Tiszatáj, 1956. jún.

A Tiszatájnak mindig jellemzője volt, hogy az élő klasszikusok művei és a tehetséges pályakezdők írásai együtt jelennek meg. A lap több írónemzedéket is „fölrepített", például Veress Miklósét és Szepesi Attiláét, Baka Istvánét és Zalán Tiborét. A szegedi kulturális hagyományból a Tiszatáj (csak az utóbbi éveket említve) olyan életművekre irányította a figyelmet, mint Juhász Gyuláé, Móra Ferencé, Bálint Sándoré. Évente átlag 40-50 szegedi szerző írását közli. Ugyanakkor változatlanul képes megnyerni a kortárs irodalom élvonalát. Juhász Ferenc, Tandori Dezső, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Jókai Anna, Darvasi László, Grendel Lajos, Márton László, Sándor Iván, Vekerdi László, Zalán Tibor neve jól érzékelteti a lap esztétikai arculatának sokszínűségét és színvonalát. A folyóirat patinás értékeinek megtar-

tása — a fiatal nemzedékek jelentkezésével párhuzamosan — újabb beszédmódokkal jár együtt. A Tiszatáj tematikus számaival, sorozataival rendszeresen állást foglal az ezredforduló, az új évezred fontos szellemi kérdéseiben. 1999-ben és 2000-ben *Honnan jövünk? Mik vagyunk, Hová megyünk?* címmel sorozatot indított, melyben — írók, tudósok, művészek megszólaltatásával — Szekfű Gyula hajdani *Mi a magyar?* vállalkozásának mai megfelelőjét keltette életre. Az 1970-es évek elején indított *Most-Punte-Híd* rovat ma is létezik. Az utóbbi évtizedben a Tiszatájnak — nagy visszhangot keltő — szerb, horvát, szlovén, orosz és osztrák számai voltak. A lap — a nyári hónapokat kivéve — minden számban diákmellékletet ad ki. A 125. darabhoz érkező sorozat egy-egy füzete valamely klasszikus vagy kortárs író művének elemzést nyújtja vagy munkásságáról ad pályaképet. A Tiszatáj 1992-től díjjal ismeri el legjobb szerzőit. Eddig huszonhét alkotó, Tiszatáj-szerző részesült a kitüntetésben: Ágh István, Baka István, Csiki László, Darvasi László, Domokos Mátyás, Fried István, Füzi László, Görömbei András, Grendel Lajos, Grezsa Ferenc, Jókai Anna, Juhász Ferenc, Kovács András Ferenc, Lászlóffy Aladár, Nagy Gáspár, Péter László, Sándor Iván, Simai Mihály, Sütő András, Szepesi Attila, Tandori Dezső, Térey János, Tornai József, Tőzsér Árpád, Utassy József, Vekerdi László, Zalán Tibor.

A magyar irodalom, az olvasóvá nevelés történetében kivételes helyet tölt be a Kincskereső című irodalmi gyermekfolyóirat, mely 1971-ben a szegedi tanárképző főiskola kiadványaként indult, alapító főszerkesztője Hegedűs András főigazgató volt. Rajta kívül Dobcsányi Ferenc bábáskodott a lap körül. 1974 októberétől a Kincskereső országos terjesztésűvé vált, a kezdeti néhány ezres havi példányszámot 70-80 ezerre tornázta föl. Ekkor lett főszerkesztő-helyettes Simai Mihály, Baka István pedig a szerkesztőség tagja, főmunkatársa. 1975-től 1981-ig Deme László nyelvészprofesszor, 1981-től 1991-ig Grezsa Ferenc irodalomtörténész professzor a főszerkesztő, 1991-től 1996-ig pedig Simai Mihály, helyettese Baka István. (A folyóirat gazdája előbb az Úttörőszövetség, majd a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat, a Móra Ferenc Könyvkiadó és a Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó. Az 1990-es évek közepétől, Rigó Béla főszerkesztése idején magánalapítvány volt a kiadó. Az anyagi gondok súlyosodásával és a színvonal zuhanásával összefüggésben a lap lassan elhalt.)

A tíz-tizennégy éves korosztály irodalmi nevelésében, az olvasóvá nevelés programjában a háború utáni évtizedek egyik legnagyobb vállalkozása volt a Kincskereső. A magyar irodalmi élet is hiányát érezte az ilyen folyóiratnak. Az országos jelentőségűvé váló Kicskereső egyrészt a gyermek- és ifjúsági irodalom korabeli virágkorával függ össze (ide értve a nem magyarországi magyar kiadványok, például a kolozsvári Napsugár reneszánszát), másrészt az *Olvasó népért* mozgalom lendületével. (A mozgalmat a művelődéspolitika a legteljesebb mértékben támogatta. A könyv, az olvasás népszerűsítése, az író-olvasó találkozók szervezése még annak ellenére eredményesnek nevezhető, ha néha erőletetett programok és módszerek akadtak.) A lap azzal is missziót töltött be, hogy rendszeresen olvasótáborokat szervezett. Ezek a Kincskereső-táborok nemzedékek meghatározó élményei lettek. A táborvezető szerkesztők több olyan tehetséget fedeztek föl, akik később az irodalmi pályát választották. A folyóirat általában kétharmad részben klasszikus vagy kortárs szépirodalmat közölt, a többit rovatok (*Édes anyanyelvünk*, *Irodalmi séták*, *A Kincskereső látogatóban...*, *Könyvek között*, *Testvérmúzsák*) töltötték ki. Az irodalmon kívül kiemelkedő szerepe volt a társművészetekről szóló írásoknak, amelyekkel sokat tett az olvasók vizuális neveléséért. Egy-egy szám illusztrálására a kortárs grafikusok legjavát kérte föl — Reich Károlytól Szántó Piroskáig, Würtz Ádámtól Berki Violáig. A „kincskeresés" tanulságait Grezsa Ferenc így foglalta össze: „irodalmunk megismertetését és megszerettetését, a tizenévesek ízlésvilágának, szemlélet- és gondolkodásmódjának alakítását, a hídverést az ifjúsági és a felnőttkori olvasás között — csakis magas esztétikai értéket képviselő, igényes eszmeiségű és mély érzelmi-hangulati telítettségű alkotásokkal közelíthetjük. (...) Vagyis a gyermekirodalom fogalma nem egyeztethető össze az irodalom didaktikus vagy minőségi szempontú redukciójával, önkorlátozásával..."[5] Kezdeményező volt a Kincskereső abban is, hogy az ifjúsági irodalmi folyóiratok modelljét kristályosította ki. Nagy kár, hogy a rendszerváltoztatás utáni időszak ezzel az értékkel nem tudott, nem akart mit kezdeni.

Az 1980-as évek második felében az irodalmi fórumok Szegeden is differenciálódni kezdenek. Akkori szegedi bölcsészhallgatók (Csuhai István, Takáts József) indítják 1984-ben a Harmadkor című országos hatókörű és jelentőségű periodikát, mely a Pompeji című irodalmi, művészeti és bölcseleti folyóirat közvetlen előzménye. 1989-ben Szántó István szerkesztésében antológiát adnak ki, melyről Domokos Mátyás azt írta: „ez az antológia szegedi illetősége ellenére sem a tájirodalom szemléje; szerzői ugyanis az ország jelenlegi közigazgatási határainál nagyobb szellemi tájegységet reprezentálnak".[6] Megjegyzése arra utal, hogy a 20. század második felében már egyáltalán nem lehet tájirodalmakról beszélni. Legalábbis abban az értelemben, ahogy a 19. századi szegedi kisnovellistákról vagy éppen Móráról lehetett. Szegedi írók és egyetemi oktatók — „a tudás és szépség jegyében" — 1989 nyarán alapítják a Pompejit. „Tiszta és pontos beszédmód a Pompeji alapítóinak célja és eszménye. Régi és új kultúra dialógusa az anarchikus disputák után: a klasszikus korok befogadható és befejezhető, töredékes tökéletességét jelzi a Pompeji neve." Az 1990-től 1998-ig negyedévenként megjelenő periodika szerkesztői (Darvasi László, Laczkó Sándor, Mikola Gyöngyi, Szilasi László) elsősorban a kortárs irodalom posztmodern törekvéseit favorizálták, a színvonalas szépirodalom mellett magyarul először ol-

[5] GREZSA FERENC 1985. 94.
[6] DOMOKOS MÁTYÁS 1991. 275.

vasható elméleti alapmunkákat, bölcseleti szövegeket közöltek. Némiképp a megszűnt Pompeji utódaként indul 2000-ben a *Fosszília*, mely a radikálisabb irodalom és művészet iránt érdeklődik. A térség nem magyar irodalmaira is figyel, az itt közölt fordítások hiányt pótolnak. 1988-ban indult a Szeged című várostörténeti szemle (szerkeszti Tandi Lajos), mely a szegedi irodalomtörténeti hagyomány föltárásában jelentős érdemeket szerzett. Figyel a kortárs irodalomra, a szegedi szerzők könyveit ismerteti. Polner Zoltán szerkesztésében jelenik meg a Szegedi Szépírás. A Somogyi-könyvtár kiadásában, Péter László szerkesztésében megjelenő Szegedi Műhely irodalmi vonatkozásait sem szabad megkerülnünk. A fölsoroltakon kívül az elmúlt évtizedekben az irodalomnak még számtalan fóruma volt: az egyetemi kiadványoktól (Szegedi Egyetem, Bölcső) a helyi napilapokig (Délmagyarország, Csongrád Megyei Hírlap és utóda, a Délvilág). Utóbbiak azonban az 1990-es évek közepétől a bulvárlapok igézetében csaknem teljesen fölszámolták az irodalmat. A helyi rádiók és televíziók irodalommal való foglalkozása esetleges.

Más vidéki nagyvárosokkal ellentétben Szegeden a könyvkiadás csak nagyon nehezen bontakozott ki. A Tiszatáj ugyan 1947 és 1956 között kiadott 41 füzetet, 1959-ben pedig elindította a *Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár*t. Néhányan a szerzők közül: Andrássy Lajos, Bárdos Pál, Dér Endre, Lődi Ferenc, Tóth Béla, Papp Lajos, Fenákel Judit, Kiss Lajos, Nagy Sándor, Polner Zoltán, Kárász József, Zám Tibor. A Tiszatáj 1997-ben újította föl könyvkiadási tevékenységét. A *Tiszatáj Könyvek*ben 2008 könyvhetéig hetven kötet jelent meg. (A sorozat főszerkesztője Olasz Sándor.) Többek között Tandori Dezső, Nagy Gáspár, Juhász Ferenc, Sándor Iván, Simai Mihály, Petri Csathó Ferenc, Péter László, Lengyel András, Fried István köteteit gondozta a Tiszatáj.

Mennyiségileg a Bába és Társai Nyomdaipari Kft. (Bába Kiadó) adja ki Szegeden a legtöbb könyvet — eddig mintegy hatszázat. A kiadó hatalmas és egyenetlen termése a jövedelmező nyomtatványok és népszerű kiadványok mellett a helyi könyvkiadásra koncentrál. Regények, verses- és novelláskötetek, élet- és önéletrajzok, művészportrék, riportkötetek, irodalom- és művelődéstörténeti munkák jelzik a sokműfajúságot. A Mozaik Kiadó pedig a hazai tankönyvkiadás egyik fellegvára. Külön kiemelendő az általános iskolások számára készült tankönyvcsalád Deák Ferenc és Kass János rajzaival. A kiadványok tervezését az európai rangú Deák Ferenc irányítja. 1994-től ad ki könyveket a Lazi Könyvkiadó Kft., melynek főprofilja az értékes magyar és külföldi szépirodalom és a szórakoztató irodalom. A Könyvmolyképző Kiadó (Minerva Nova Kft.) a gyermekkönyvekre specializálódott, elindította a *Jonatán. Első Országos Könyvmolyképző* népszerű játékait. A fölsoroltak is igazolják, hogy a tíz-tizenöt évvel ezelőtti állapotokhoz képest a szegedi irodalmi könyvkiadás képe jelentősen megváltozott.

A művek felől nézve a háború utáni szegedi irodalom három jelentős alakjával kell kezdenünk a sort. Mindhármuk írói pályája az 1950-es évek második felében indult. Tóth Béla a Viharsarok, Dombiratos társadalmi mélyéről emelkedve a szegedi irodalmi hagyományok (leginkább Móra Ferenc) tudatos folytatója lett. Erről az életútról nemcsak emlékezései (*Iratos dombon,* 1988), hanem önéletrajzi elemekkel átszőtt regényei is tanúskodnak (*Gyaluvonások,* 1979). Nem véletlenül indult mesékkel (*A köszörűs kádi,* 1959), minden írásában a mesélés örömét, a gazdag epikai áradást élvezi az olvasó, olyan hősöket ismer meg, akik a beszédben (is) élnek, az elmondás módja a jellemzés fontos eszköze. A társadalmi problémák iránti érzékenységet tanúsítja a termelőszövetkezetek szervezése idején játszódó *Atya, Fiú, Szentlélek* (1962). Az igazi sikert azonban a *Mi, janicsárok* című regény hozta meg 1969-ben. Azokról a fiatalokról szól, akik nemcsak a kiválás, a műveltség megszerzésének élményét élik meg, hanem az egyre áttekinthetetlenebb világgal is szembesülnek. A „lírai énregények módján megírt nemzedékregény" elbeszélőjéről-hőséről állapította meg Grezsa Ferenc: „sorsa a NÉKOSZ-generációét példázza, melyet az irodalomban olyan fájdalmas sikerrel igyekezett kompromittálni sematizmus és ellensematizmus." Külön kiemelte a stílus egyéni változatát, az író nyelvteremtő gazdagságát és leleményeit.[7] Rendkívüli sorsokat, rendhagyó helyzetekben is helytálló alakokat mutatnak be Tóth Béla elbeszélései (*Alarcban,* 1976).

Tóth Béla pályáját mindig jellemezte a művelődéstörténeti kalandozás. *Móra Ferenc betűösvényein* (1979) című könyvében a „napilaptemetőkből" jó néhány fontos adalékot búvárol föl. 1967-ben a Tiszatájban kezdte *Tisza,* majd *Tiszajárás* címmel azt a sorozatot, mely óriási ismeretanyagot halmozott föl a folyóról és a mellette élő emberekről. Furcsa, kevert műfajú könyv (*Tiszajárás,* 2006) kerekedett ki a kisebb-nagyobb megszakítással négy évtizedig írt beszámolókból. Hol a szociográfus, hol a szépíró kerekedett fölül, s a tények, adatok egy nagy mesefolyam elemeivé válnak. Lengyel András szerint „olyan életvilágról ad hírt ez a könyv, amely az utóbbi évtizedek minden változása ellenére alapformáiban ma is létezik, de amely jórészt már kívülrekedt az újabb magyar próza szemhatárán. Egy olyan dimenzió válik tehát érzékelhetővé általa, melyhez az úgynevezett posztmodernnek sem életbeli kötöttségei, sem irodalmi affinitása nincs már. Ami tehát az irodalmi *mainstream* számára már elveszett."[8]

Mocsár Gábor gyári munkásból lett újságíró, író. 1962–64-ben a debreceni Alföld főszerkesztője volt. Leváltása után Szegedre költözött, és itt élt 1987-ig. Első könyveiben (csak néhányat kiemelve a pálya első szakaszából: *Pirostövű nád,* 1964, *Fecskék és miatyánk,* 1967, *Fekete csónak,* 1967), akkor kemény bírálatként fölfogható, leleplező regényekben és novellákban

[7] Grezsa Ferenc 1969. 773–775.
[8] Lengyel András 2007. 109–110.

reagált a történelmi és társadalmi változásokra. „Botrányos ember volt", miként Ördögh Szilveszter fogalmazott, gyakran nyúlt politikai darázsfészkekbe. „Mondta-mondta a magáét, plebejus indulattal, kurucos önérzettel, megátalkodott *népi szocialistaként*. Bizony kínos helyzeteket tudott előidézni, feszengtek benne az óvatos józanok."[9] Közösségi, közügyeket feszegető író volt minden műfajában. *Részletek egy közép-európai életrajzból* (1982) című válogatott novelláskötete a klasszikus történeti realizmus 20. századi megújíthatóságára példa, benne olyan nagy novellákkal, mint a Tamási Áron világát, hangját idéző *Téli csillag*. Igazságkeresése és valóságismerete humorral, szatirikus hajlammal párosult. Regényei, kisregényei (*Kerek egymillió,* 1968, *Ki vágta fejbe Hudák elvtársat?* 1971, *Sziklából víz,* 1975, *Kék barlang,* 1978) a konszolidálódott kádári szocializmus idején népszerű olvasmányok voltak, nem egyből tévéfilm készült.

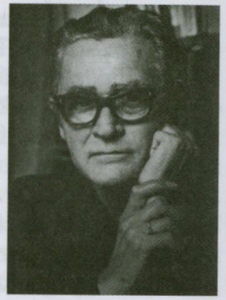

160. Mocsár Gábor

Az újraindított *Magyarország felfedezése* sorozat első köteteként jelent meg 1970-ben *Égő arany* című szociográfiája a hazai olajbányászatról. (Ennek a nagy visszhangot kiváltó munkának műfaji előzménye volt az 1964-ben Taar Ferenccel közösen kiadott *Tanyavilág — bomló világ*.) A história, a történelmi regény is izgatta Mocsárt. A *Gyémántper* (1972) az 1848/49-es szabadságharc egyik epizódjában, Madarász László meggyanúsításában a politikai hadjáratok, koncepciós perek mechanizmusát, modellhelyzetét mutatta meg. *A város és a fejedelem* (1980) regénytere Debrecen, hőse Rákóczi fejedelem. Élete végén Mocsár Gábor önéletrajzi hármaskönyvén dolgozott: *...eleitől fogva* (1986), *Minden időkben* (1989), *Magamban bízva* (kiadatlan).

Évtizedek óta épülő, az irodalmi munkálkodás többféle lehetőségét kipróbáló írói pálya teljesedett ki Simai Mihály életművében. *A virradat vitorlái* (1962) és a *Látás és látomás* (1965) után 1974-ben a *Kenyérszegő*vel jutott lírikusi működésének egyik csúcspontjára. Tüskés Tibor jó szemmel vette észre, hogy van ezekben a versekben egy apró, árulkodó nyelvi jel, amely Simai látásmódját, „emelkedett, fölfelé tekintő és fölfelé törő érzéseit" érzékelteti, s ez a *föl* igekötő kitüntetett használata.[10] A költői útbejárás egyik iránya valóban e fölfelé húzó erő nyelvi-poétikai eszközeinek kutatása. Másfelől (a Kincskereső szerkesztésével párhuzamosan) erősödik a játékosság, a komédiázó hajlam, a groteszk, az abszurd iránti vonzódás. Minden bizonnyal ez magyarázza, hogy jó két évtizeden át Simai Mihály elsősorban a gyermek- és ifjúsági irodalom megbecsült alkotója. *Az égre pingált kiscsikó* (1976), *A nádszálon szippantott tündér* (1978), *Robogunk az Esztrabanton*

[9] Ördögh Szilveszter 1997. 71–74.
[10] Tüskés Tibor 1980. 408–413.

(1982), *A sólymok szabadnak születnek* (1983), *Bohócország címere* (1985) ennek a korszaknak az állomásai. Az 1990-es évek közepétől azonban, a *Fényörvények* (1997) című kötettől kezdve Simai jelentős „ontológiai", „metafizikai" lírát művel. (*Jel/ölhetetlen jel/ölhető,* 2003, *Az eltévedt világítótorony,* 2005) A létben „önmagát kereső lélek" ezekben három domináns szerepet, magatartást alakított ki. A versek ezek változatai, egymásba játszásai. Az első költői magatartás a mámoros életigenléssel és életteljességgel próbálja legyőzni a semmit. A második réteg olvasója a múltunkba süllyedt, tudatunktól elfeledett világba, a gyermekkor védettségébe lép át, a költészet örök toposzát (hová lett, ami eltűnt, ami elmúlt?) villantja föl. A harmadik körbe olyan versek tartoznak, melyek szerzője mintha már megismerte volna a megismerhetetlent, megélte volna a megélhetetlent. Az olvasók nagyobb része bizonyára úgy tekint ezekre a versekre, mint egy önmagán, saját létségbeesett helyzetén fölülemelkedő lélek megnyilatkozásaira. Mi ad erőt neki, hogy teljesen ne rendüljön meg? Ha megrendül, azonnal érvényét veszti a szó. Márpedig ezek a versek éppen annak tudatára támaszkodnak, hogy gazdag, sokjelentésű szavakkal mégis csak megnevezhető a megnevezhetetlen. Legújabb kötete (*Titkos testvériség,* 2008) a festő és a költő közötti titkos szálakat emeli versbe. „Képlátomások és versmeditációk — írja. — Nem egy-egy festmény titkát akartam megfejteni, sokkal inkább a sajátomat, azaz valamennyiünkét: a látás és látomás csodáit, a titkokból szőtt emberi lélek színképét, a Lét fénybeemelésének reményét kerestem tükreikben."

Az 1950-es években pályáját kezdő nemzedékből Andrássy Lajos, Dér Endre és Polner Zoltán nevét említhetjük. Andrássy költői törekvései leginkább az úgynevezett „tűztáncos" költőkével rokonítható, a kor pragmatikus esztétikai ideáljainak leginkább megfelelő. Dér Endre novellái és regényei az 1960-es, részben 70-es évek (Béládi Miklós kifejezésével) valóságszimuláló „igazmondó" műveivel tartják a rokonságot. Polner Zoltán hiedelmeket, népi imákat gyűjt (például *Sárember,* 1989, *Földédösanyám. Népi szövegek Szeged környékéről,* 1997, *Az Ember Fia a Golgotán. Szeged környéki archaikus népi imádságok,* 1998). Látomásos versei is a népköltészet hatását mutatják. Nevezetesek továbbá interjúkötetei is. Hosszú újságírói tevékenység után érkezett az irodalomba *Horváth Dezső* — elsőként *A tizedik ember* (1985) című megrázó tanyaszociográfiával. Kiemelkedő munkája az agyműtétjének történetét elbeszélő *Klinikai halál* (1991). 1972-ig Szegeden élt a Bárdos–Fenákel házaspár. Bárdos Pál irodalomtörténeti oktatói munkája mellett regényeket, novelláskötetet publikált. Később a Magyar Rádió dramaturgja. Fenákel Judit fő műfaja a novella, munkái közül kiemelkedik a Gergely Ágnessel közösen kiadott, családi emlékeket idéző könyve, a *Hajtogatós* (2004). Papp Lajos közéleti tematikájú verseivel az 1960-as évek szegedi irodalmi életének egyik központi és jellegzetes alakja volt. Sz. Lukács Imre is az újságírói pálya mellett, azzal összhangban alkotta meg riport- és szociográfiai köteteit, például a *Magyar Gulág*ot (1997).

Szeged mindig arról volt nevezetes, hogy rengeteg tehetséget röpített föl, de keveset tudott megtartani. Az 1960-as 70-es évek fordulóján bontakozó új irodalomban meghatározó szerepet töltött be Veress Miklós és Szepesi Attila. Veress a Szegedi Egyetem és a Délmagyarország újságírójaként viharos gyorsasággal robbant be az irodalomba. Első köteteiről (*Erdő a vadaknak,* 1972, *Bádogkirály,* 1975) a kor legnagyobbjai nyilatkoztak elismerően. Féja Gézát például verseinek érettsége, hangjának kulturáltsága, „világirodalmi mértékű igényessége" nyűgözte le.[11] 1975-től Veress Miklós a Mozgó Világ szerkesztőjeként töltött be fontos irodalomszervezői szerepet. Költői pályája érett, nagy korszakát foglalja össze az 1985 és 2000 közötti versek gyűjteménye, az *Éjféli verőfény*, mely egyszerre „magánhistória és kelet-közép-európai történelem", természetesen nem a napi politikától befolyásolva, hanem a mindenkori nagy költészet mércéjét és igényét szem előtt tartva. Szepesi Attila a pedagógiai főiskolai évek alatt szerezte meg Szeged-élményét, Bálint Sándor, Ilia Mihály barátságát A szegedi művelődéstörténet inspirációja régi és újabb verseinek legjobb válogatásában, a *Széltoron*yban (1999) rendre megfigyelhető. Szepesi „szelíd, kíméletlen alkatáról" Esterházy Péter rajzol portrét. „Választékos. Míves. Szépen ír, mer. Tökéletes versíró... Szepesi Attila halk, alig hallani. Megkockáztatom, aki nem halk, akit nem halknak hallunk, abból is ez a fontos, ez az alig..."[12]

Talán éppen ez az Esterházy fölfedezte alkati, mentalitásbeli rokonság érttette meg Szepesi Attilával Szeged egyik legtitokzatosabb költőjét. Petri Csathó Ferenc életében mindössze egyetlen kötete (*111 vers,* 1995) jelent meg, ez is visszhangtalan maradt. Pedig éppen Szepesi *Kődoboz* (2003) című válogatása bizonyítja, hogy a homályban és az ismeretlenségben, Porvárosban bolyongva milyen jelentős költészetet teremtett. „Boldogabb korokban, derűsebb égtájakon sokra vihette volna ez a zúzott orrú, sebhelyes arcú poéta, Szokrátész unokája, de itt, a pokol huszadik századi ronda bugyrában belenyaklott a reménytelenségbe" — írta róla Szepesi Attila.[13] Baka István pedig az öröm és jókedv mögött lappangó traumára, a gyermekkorban átélt kitelepítés borzalmaira figyelmeztet: „Ebes, más szóval a félelem. Hogy bármikor leinthetik, visszaküldhetik az utolsó padba, hogy bármikor kétségbe vonhatják nemcsak a tehetségét, hanem a szóláshoz, a létezéshez való jogát is."[14]

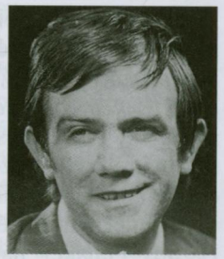

161. Petri Csathó Ferenc

[11] Féja Géza 1978. 229.
[12] Esterházy Péter 2003. 344–347.
[13] Szepesi Attila 2003. 187.
[14] Baka István 2006/a. 106–107.

A magyar próza Móriczhoz, Mórához, Tamási Áronhoz és Sütő Andráshoz köthető vonulatának szemléletét és poétikai jellemzőit vitte tovább novelláiban és regényében Annus József. Az 1970-es, 80-as években a szegedi szellemi élet kulcsalakjaként ismert író — a realista próza hagyományait követve — világos szerkezetekben, az elbeszélés részleteiben elmerülve (és nem elveszve) adta elő megértő humorral színezett, valójában mindig megrázkódtatásokat föltáró, formás történeteit (*Pányván,* 1977, *Húsvéthétfő,* 1978, *Esti üzenetek,* 1984). Legnagyobb lélegzetű munkájáról, *Kánon* (1989) című regényéről írta: „Hogyan jutottunk idáig? Nem tudom a választ. Ebben a könyvben csupán kísérletet teszek a megközelítésre: meglesem nemzedékem néhány tagját az ötvenes-hatvanas évek fordulóján. Hogyan cselekedtek, hogyan szerettek, hogyan reménykedtek, s miként csapódtak a falhoz — erről szól *Kánon* című regényem..."

Hogy mennyire igaz lehet Szegeden a tehetségek elengedésére utaló mondás, azt az 1970-es években pályakezdő Ördögh Szilveszter, Temesi Ferenc és Zalán Tibor életútja bizonyítja. Ördögh Szilveszter már 1966-ban, diákkorában föltűnést keltett Tiszatájban közölt novellájával *(Osztályfénykép).* Első elbeszélései (*A csikó,* 1973) a szeged–alsóvárosi parasztvilág önéletrajzi élményeiből merítenek. A saját gyermekkor kiírása után az általánosabb, léttani érdeklődés jelei mutatkoztak meg *Koponyák hegye* (1976) című regényében, mely bibliai, parabolikus regények sorát nyitja. Az ugyancsak szegedi születésű Temesi Ferenc egyszeri és megismételhetetlen regényformát kitalálva írta meg Szeged-Porlód regényét. A porvárost már Babits is, Kosztolányi is emlegette, utóbbi sorait az alföldi porról a regény mottójában olvashatjuk. Az egyenes vonalúság látványos földarabolása ez a két kötetes mű (*Por 1. kötet A-K,* 1986, *Por 2. kötet L-Zs* 1987). Milorad Pavić *Kazár szótár*ához hasonlóan szócikkekből áll, melyek 1833-tól 1973-ig juttatják el az olvasót. Az elbeszélés jelenbeli rétegének hőse az a porlódi-szegedi egyetemi hallgató, András, aki nagy mértékben hasonlít ugyan az empirikus író Temesire, de inkább a szerző „tükörszerű alakzata" (Paul de Man). A másik réteg hőse maga Szeged, gazdag művelődéstörténetével, Bálint Sándor föltárta néprajzával, furcsa, regényes figuráival. A *Por*hoz hasonlóan Ambrus Lajos *Eldorádó* (1988) című regényének is az 1970-es évek szegedi egyetemi élete adja témáját. Zalán Tibor nemcsak szegedi egyetemi tanulmányai idején tartozott a városhoz, végzése óta is intenzív kapcsolatai vannak Szegeddel. Lírikusi pályáján legalább három nagy korszak választható el. Az indulás a metaforikus líra (Nagy László) vonzásában képzelhető el (*Földfogyatkozás,* 1980), az 1980-as évek neoavantgárdja után (*Álom a 403-as demokráciában,* 1984) különösen az 1980-as évek végétől (*Borús reggeli üzenetek,* 1989) klasszicizálódott a költészete, a magyar lírai hagyományokat is szervesen építi műveibe. (Például a József Attilának hódoló *dünnyögés, félhangra* kötetben, 2006.)

Ördögh Szilveszter élete első két évtizedét töltötte Szegeden, Temesi Ferenc a bölcsészkar elvégzése után települt a fővárosba. Baka István, a háború utáni időszak legjelentősebb Szegedhez fűződő költője, városunkban végezte egyetemi tanulmányait, 1974-től haláláig — a Kincskereső munkatársaként, főszerkesztő-helyetteseként — folyamatosan Szegeden élt. Első verseit Ilia Mihály közölte a Tiszatájban. A pályakezdő kötetek (*Magdolnazápor,* 1975, *Tűzbe vetett evangélium*, 1981) Vörösmarty, Ady, Nagy László nyomán formálódó költészetet mutatnak. Az egyéni hang azonban már ezeknek a korai köteteknek a jellemzője. Az 1980-as években prózát is ír (*Szekszárdi mise,* 1984, *A kisfiú és a vámpírok,* 1988). Legjelentősebb prózai munkájában, a *Szekszárdi mise*ben a kisszerű környezetbe süppedő szekszárdi muzsikus, Séner János és a nagy Liszt Ferenc találkozását mondja el, szócsatájukban olyan létkérdés fedezhető föl, amely a magyarság 19. századi történelméhez kapcsolódik ugyan, időszerűségét a mai napig nem vesztette el. Balassa Péter írja: „nem az identitás kereséséről és az identitás rettegő/kompenzáló kultuszáról szólt ez a történet, hanem a felemelkedés arányainak kereséséről, kimérésének lehetőségeiről, kicsinység és formátum összeilleszthetőségéről"[15].

Élete utolsó évtizedében Baka István költészete a kortárs líra élvonalába emelkedett. Olyan lezárt és teljes életművet hagyott hátra, amely a népitől a tárgyiasig a magyar költészet csaknem minden fontosabb irányát ötvözte. A nemzeti tradícióhoz fűződő herderi líra éppúgy jellemzői, mint a léttani, heideggeri vagy a nyelvkritikus wittgensteini. Korai versei a sorsvállaló nemzeti költészet hagyományának mély átélését jelzik. Baka István azonban már ekkor sem kizárólag a diktatúrával és képviselőivel ütközött. Az emberi létezéssel gyűlt meg a baja. Az igazi valóság számára egyre inkább a konkrét téren és időn kívül mutatkozott meg. Ez az a pont, ahol Baka a magyar lírai hagyomány öröklött beszédmódjából kilépett. (Az érett, nagy kötetek: *Égtájak célkeresztjén,* 1990, *Farkasok órája,* 1992, *Sztyepan Pehotnij testamentuma,* 1994, *November angyalához,* 1995, *Tájkép fohásszal. Versek 1969–1995,* 1996). Baka létélményének egyik legszilárdabb eleme az a fölismerés, hogy a mindennapi és a történelmi idő nem egyéb állandó körforgásnál. A Baka-versekben oly gyakori isten-motívum szerepe is ebben az összefüggésben világosodik meg. A versbeli Isten — olvasható a költő egyik nyilatkozatában — „azoknak az irracionális erőknek összessége, melyek életünket és a történelmet irányítják. Isten ezért a végzetnek, az irracionalitásnak a jelképe, olyan erőké, melyekkel szemben az

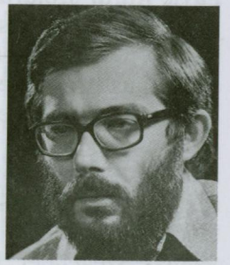

162. Baka István

[15] Balassa Péter 1996. 73.

egyénnek reménytelen szembeszállnia."[16] Baka István a gyógyíthatatlan betegséggel küzdve, a testi szenvedés kínjait viselve az idő könyörtelensége elleni egyetemes panasszá formálta az egyéni élet tragédiáját. A lírai hős ideje fogságában sínylődő földi rabként — a fogyó hetek és napok szorításában, a közelítő Semmi tudatában — a megélt lehetőségek gazdagságát élte újra. Versei a szerepjátszó hajlammal, az önstilizációk gazdagságával kápráztatják el az olvasót. Baka gyakran használja föl verseiben az egyetemes és a magyar kultúra nagy alakjait, jelképeit. Legszemélyesebb versei közé tartozik a *Sztyepan Pehotnij versesfüzete.* A szerző kitalál magának — a nevét is oroszra fordítva — egy orosz szamizdat költőt, megírja helyette az életművét. Hogy az illúzió tökéletes legyen, még az orosz címeket is megadja. Mindez természetesen aligha lehetett volna sikeres az orosz irodalom (ideértve ennek illegalitásba kényszerült részét) ismerete nélkül. Baka hatalmas fordítói életművet hagyott hátra, s ennek a munkálkodásnak több mint kétharmada orosz átköltés Puskintól a kortársakig.

Az eltökéltségig következetes magatartás Baka István költészetében a mesterség fegyelmének erkölcsével találkozik. Amikor az újabb lírában oly sok az esetlegesség, s az akarva-akaratlanul odavetett mondattörmelék gyakran már megírásakor érvényét veszti, akkor ebben a nagy relativizálási igyekezetben Baka versei újra megerősítik, hogy korszerű nem csupán az éppen divatos lehet. Ő a nyelvi töredezettséggel és dekomponáltsággal a nyelvi formálás mívességét és a kompozíció fegyelmét állítja szembe. Életműkiadása Szegeden kezdődött, a *Tiszatáj Könyvek*ben.[17]

Az 1990-es években indulók közül négy karakteres, mára jelentős műveket teremtő tehetségről kell beszámolnunk. A szegedi főiskola elvégzése után a városban maradó Darvasi László (írói nevén Szív Ernő) versekkel kezdte, ám hamarosan műnemet váltott, és az évtized egyik legsikeresebb novellistájává nőtte ki magát. (*A veinhageni rózsabokrok,* 1993, *A Borgognoni-féle szomorúság,* 1994, *A Kleofás-képregény,* 1995, *Szerezni egy nőt,* 2000, *A lojangi kutyavadászok,* 2002, *A világ legboldogabb zenekara* — válogatott novellák, 2005) A novellák olvasója az epika ősi, mesélős forrásait érzékeli, mítoszoktól, meséktől, legendáktól jut el a történelemig, melynek történetei újra legendákká válnak. Márton László találó megállapításával: Darvasi világa a „mintha — de mégsem — de mégis" hármasságára, üzemmódjára épül. A mindenkori történelem legendásítása, értelmezhetetlensége kerül az 1999-ben megjelent *A könnymutatványosok legendája* epikai centrumába. A mű a történelmi regény mai metamorfózisai körüli vitákban is gyakran emlegetett. Nem független Darvasi újságírói tevékenységétől (Délmagyarország) a tárcanovella megújítása. Több kötete (*A vonal alatt,* 1994, *Hogyan csábítsuk el a könyvtáros kisasszonyt?* 1997, *Összegyűjtött*

[16] Baka István 2006/b. 237–238.

[17] Baka István 2003–2008.

szerelmeim, 2003) is azt példázza, hogy a sokáig mellékösvényen haladó, korábban rendkívül népszerű műfaj Darvasi kezében korszerű, folytatásra érdemes narrációs formává alakul.

Szegedi főiskolás évei után 1989-től 2008-ig a városban élt Podmaniczky Szilárd, és groteszk helyzetekben, abszurd asszociációkban bővelkedő, olykor ellenállhatatlan humorú írásaival tört be a kortárs irodalomba. Talán egyik legjobb könyve a három regényt tartalmazó *Időntúli hétméteres* (2004). A délszláv háború elől a Vajdaságból menekült Szegedre Hász Róbert (1964), akinek regényeit francia és német nyelvterületen is szép siker fogadta. Első regénye, a *Diogenész kertje* (1997) az áttelepülés, kiszakadás megrázkódtatásáról ad hiteles képet. A *Végvár* (2001) reális és irreális réteg egymásra vetítésével rajzolja meg az ezredforduló emberének modellhelyzetét, az otthontalanság- és otthonosságvágy feszültségét. *A künde* (2006) a magyar őstörténetbe viszi az olvasót. Az Umberto Eco regénypoétikáját idéző mű három elbeszélő síkon, három nézőpontból és háromféle értelmezést adva a klasszikus és modern prózai eszközök ötvözetét adja. Az 1990-es évek elejétől publikál Veszelka Attila. Sokféle műfajban otthonos, leginkább míves, filozofikus versei érdemelnek figyelmet: *Túlélhetetlen éj* (1994), *Canopus* (1996), *Kőbe zárt madár* (2002), *Hölderlin naplójából* (2003), *Debussy-prelüdök* (2004), *Lélegző sötét* (2007).

A mai szegedi irodalmi életben szinte megszámlálhatatlan tollforgató tartható számon. A legnagyobb öröm az, hogy az ezredfordulótól tucatnyi tehetséges fiatal alkotó hallatja szavát. A költők közül Kollár Árpád, Orcsik Roland, Weiner Sennyey Tibor, a prózaírók gárdájából Turi Tímea, Bíró-Balogh Tamás, Kiss László nevét érdemes megjegyezni.

Szeged háború utáni irodalmi életének áttekintése meglehetősen csonka maradna, ha kizárólag az írókra koncentrálnánk. Az utóbbi hat évtizedben kiváló irodalomtudósok, kritikusok sora határozta meg szűkebb vagy tágabb körben az irodalom alakulását. Bálint Sándor érdeklődésének, Szeged iránti elkötelezettségének méltó folytatója Péter László, a szegedi klasszikusok (Tömörkény, Móra, Juhász Gyula) életművének és Szeged művelődéstörténetének kutatója. A Nyugat első nemzedékével, a két háború közötti irodalommal és a határon túli magyar irodalommal foglalkozik Ilia Mihály. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, Kassák munkásságának értő kutatója volt Csaplár Ferenc. A 20. századi magyar irodalom eszmetörténeti kérdéseivel, s első helyen József Attilával foglalkozik Lengyel András. Szemléletük, módszerük a legfiatalabb nemzedékben folytatódik, például Bíró-Balogh Tamás filológiai munkálkodásában.

A szegedi egyetem bölcsészkara folyamatosan büszkélkedhetett kiváló irodalmárokkal. Az 1940-es, 50-es évek fordulóján itt tanít Sőtér István író, esszéista, a klasszikus magyar irodalom és összehasonlító irodalomtudomány professzora. Halász Előd a német nyelv és irodalom professzoraként, Koltay-Kastner Jenő az olasz irodalom és az olasz-magyar irodalmi kapcsolatok

kutatójaként iskolateremtő szerepet töltött be. Vagy Baróti Dezső, aki 1956-ban az egyetem rektora volt, s tudományos munkássága a felvilágosodáshoz és Radnóti Miklóshoz kapcsolódott. A forradalom után olyan jeles irodalomtörténészek tanítanak Szegeden, mint Szauder József, a magyar felvilágosodás és reformkor kutatója, valamint Király István a modern magyar irodalom professzora, Ady Endre költészetének monográfusa. Király 1957-től 1960-ig, Szauder 1959-től 1965-ig oktatott Szegeden.

Az 1960-as években két nagy hatású irodalomtudós kezdte meg munkáját. Csetri Lajos szakterülete a felvilágosodás és a reformkor volt, de esztétikával és élő irodalommal is foglalkozott. A szegedi régi magyar irodalmi iskoláról Keserű Bálint tevékenysége nyomán beszélhetünk. 1963-tól 1972-ig szegedi professzor volt a munkálkodását később Debrecenben folytató Tamás Attila. A kortárs irodalomról alapvető kritikákat közölt, miközben kölcsönös Gyuláról és Weöres Sándorról. Az 1960-as, 70-es évek fordulóján elévülhetetlen érdemeket szerzett a Tiszatáj megújításában Kovács Sándor Iván. A régi magyar irodalmat kutatta, de a maival legalább olyan eleven kapcsolatot tartott. Később a Kortárs főszerkesztője, az ELTE professzora. Fiatal tehetségek fölfedezésében jeleskedett Vörös László, 1975-től 1986-ig a Tiszatáj főszerkesztője. 1975-ben kapcsolódott be Szeged irodalmi életébe Grezsa Ferenc, Németh László monográfusa, az életmű gondozója, kötetnyi élő irodalommal foglalkozó kritika szerzője. Sokoldalú elméleti és irodalomtörténeti érdeklődésével az utóbbi negyedszázadban a bölcsészkar meghatározó alakja lett a Herder-díjas *Fried István*, Krúdy és Márai életművének elemzője. A hazai irodalomtudományban meghatározó szerepet játszik a Bernáth Árpád, Kanyó Zoltán és Csúri Károly nevéhez köthető szegedi irodalomelméleti iskola. Jelenleg a régi magyar irodalom oktatása, kutatása Balázs Mihály, a klasszikus magyar irodalomé Szajbély Mihály, a modern magyar irodalomé Olasz Sándor irányításával folyik. Elsősorban ezekből a műhelyekből kerülnek ki a fiatal nemzedék kritikusai, az irodalom értő elemzői.

163. Grezsa Ferenc

II. A SZEGEDI SZÍNJÁTSZÁS

A háborút követően nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar színházművészet új kihívások előtt áll. A politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok várható gyökeres változása érezhetően hatott a harci cselekmények következtében szétesett magyar színésztársadalomra. A fővárosban és vidéken több színház elpusztult, vagy romokban hevert. A Kamara felbomlott, a magán igazgatókat sorra csődbe sodorta az elképesztő méreteket öltött infláció. A vezető színészek közül többen külföldre távoztak, másokat az igazoló bizottság — a szakma csak „ötös bizottság"-nak nevezte, — tiltott el rövidebb, hosszabb ideig a színpadtól.[1] Több társulat megszűnt, s így a művészek egy része kenyér nélkül maradt. Az első években csak a Nemzeti Színház, az Operaház és a szegedi színház került állami kezelésbe, Így a következő időszakban Szeged színjátszásának története modellértékű.

Amikor még az országban dúltak a harcok, s a főváros ostroma meg sem kezdődött, Szegeden a front átvonulása után, 1944. október 11-ét követően, nyomban megkezdte működését a Városi Színház. Bár az épületet számos belövés érte — az egyik a tetőn lévő víztartályt is átlyukasztotta, „melynek kiömlő vize (cca 30 m^3) az egész nézőteret és a folyosókat elárasztotta"[2] —, a kármentesítés hamar megtörtént, és az intézmény október 18-án, egy esztrádműsorral kaput nyitott. A konzorciumi alapon szerveződött társulatot Baranyi János, a zeneiskola igazgatója és Herczeg Vilmos, a színház örökös tagja irányította.

A rendszeres előadások október 28-án kezdődtek, és az 1945. augusztus 20-i szezonzárásig a színház 214 operett — közte néhány opera is volt —, és csak 41 prózai előadást tartott. „Az igyekvő társulat javára kell írni, hogy önmagát tartotta el, és csupán járványszünet alatt kapott a várostól némi szubvenciót. Ezért operettet operettre játszott, hiszen a tizenöt operett tartotta el a társulatot" — írta a Szegedi Népszava.[3]

---

[1] Vö. SÁNDOR JÁNOS 2004. 149.
[2] Színházi ir. gyűjt. 1942–44. 117785/1944. sz.
[3] SZN, 1945. aug. 22. 4.

A 150 tagú együttes nevesebb művészei voltak: Radnóthy Éva, Petur Ilka, Benkő Miklós, Herczeg Vilmos, a három Sugár: Mihály, Jenő, László, Haller Sándor, a Pestről Szegedre menekült Beregi Oszkár és leánya, Lea, valamint veje, a világhírű operaénekes Pataky Kálmán. De itt lépett színre Markos József, aki később Alfonzó néven lett népszerű művész.

Azonban 1945 elejétől nem csak a Városi Színház az egyetlen teátrum Szegeden. A város szülötte, Betlen B. László az ipartestület dísztermében Szegedi Vígszínpad néven, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség pedig a zeneiskola hangversenytermében Fiatalok Kamara Színháza elnevezéssel indított rövid életű vállalkozást.[4]

A második világháború befejeztével az immár másfélszázados múltra visszatekintő szegedi hivatásos színjátszás történetének új szakaszába lépett. Az ország társadalmi viszonyainak átalakulását követő tulajdonviszony változás a magyar színházi életben a legerőteljesebben Szegeden jelentkezett. 1945. augusztus 18-án a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter előterjesztésében kérte „a Minisztertanácsot, (...) hogy a szegedi Városi Színház, mint Szegedi Nemzeti Színház állami kezelésbe vétessék." Nyomós indokként hozta fel, hogy „a Szegedi Nemzeti Színház felállításával a vidéki színjátszás tervezett reformjának első lényeges pontja valósul meg. Az állami irányítás és felügyelet biztosítani fogja a színház zavartalan kulturális munkáját, amelyet a vidéki közönség átnevelése és főként az újabb közönség megszervezése érdekében kell végeznie."[5]

A Minisztertanács augusztus 28-án tartott ülésén a szegedi Városi Színház, Szegedi Nemzeti Színházként való állami kezelésbe vételét határozta el. Rendelkezett arról is, hogy a színházat prózai, opera- és operett-tagozattal szervezzék meg.

A döntést Dénes Leó polgármester jelentette be, és megnevezte a két igazgatót: Lehotay Árpádot, a budapesti Nemzeti Színház tagját és az operát vezető Fricsay Ferencet. Szeptember 11-én mégis Vaszy Viktor, a kolozsvári Nemzeti Színház egykori zeneigazgatója foglalta el a zenei vezető székét.[6] A művészek elhelyezése érdekében a város kiürítette a Marx tér 12-es számú házat, ahol a főrendezőnek kinevezett Abonyi Tivadar elszállásolhatta népes szereplőgárdáját, akik közt ott találjuk Radnóthy Évát, Herczeg Vilmost, Kőmíves Erzsit, Tábori Nórát, Deák Sándort, Rajz Jánost, Majláth Máriát, Kozák Lászlót és Márkus Lászlót. Az operát a Kolozsvárról jött Páka Jolán, Hidy Franciska, Pócza Ella és Szabady István erősítette. Az együttes tagja volt még Papp Júlia, Garay Ernő, valamint Simándy József. Lehotay később beindított színitanodájában pedig Kazimir Károly, a majdani neves rendező

[4] SZVT ir. 1612/1945., 1946/1946. sz.
[5] Idézi: A VKM Színházi ir. 1945. febr.–1946. dec. 482–483.
[6] SZVT ir. 10274/1945. sz.

és Körmendi János ízlelgette a színházmesterséget. Az új együttest 57 tagú zenekar és 15 tagú balettkar egészítette ki.

A szeptember 17-iki társulati ülést követően még számtalan akadályt kellett leküzdeni a színház megnyitásáig. Bár a kolozsvári Nemzeti felszerelését az államosított szegedi intézmény megkapta, a város és az állam közötti jogi helyzetet csak november közepére sikerült tisztázni.[7] A munka megindulását hátráltatta a zenekari árok megnagyobbítása, valamint az épületen végzett egyéb építési munkák elhúzódása.

Az új Nemzeti Színház december 22-én, Zilahy Lajos Tizenkettedik óra című szatirájával nyitotta meg kapuit. A szénhiány nehezítette évad eklektikus műsora nem reprezentálta méltóan a nemzeti színházi címet. Figyelmet csupán a szegedi születésű Balázs Béla Boszorkánytáncának bemutatása és a fiatal Simándy József Carmenbe való kirobbanó sikerű beugrása keltett. A következő évadnak (1946–47) megnagyobbított színpaddal láttak neki. A játéktér és a zenekari árok bővítése világosan jelezte Vaszy Viktor szegedi operajátszás megteremtésére irányuló törekvését. A szezon Kodály Háryjával indult, és Rimszkij-Korszakov Seherezádéjának előadásával rövidesen jelentkezett az önálló balett is. Az opera- és balett tíz bemutatót tartott, köztük volt Muszorgszkij Szorocsinci vására és Bartók Fából faragott királyfija is, míg a hét operett mellett bemutatott kilenc prózai mű a megnagyobbított térben valósággal elveszett. Lehotay igazgatása második évadjában, a prózai műsor kialakításakor arra törekedett, hogy a színház „nemzeti" jellegére, és Szeged „egyetemi város" voltára helyezze a hangsúlyt. A koalíciós pártok azonban szándékát ürügyül használták saját céljaik érdekében. Szinte minden bemutató apropóján politikai csatározásba kezdtek, minek következtében ugyanazt az előadást a különböző pártlapok eltérően értékelték. Így azután Lehotayt minden oldalról támadás érte. Bírálták őt azért is, mert — bár szerződése lehetővé tette a vendékszereplést —, fellépést vállalt a Vígszínházban, és több mint két hónapig távol volt Szegedtől. Vaszyék kihasználták ezt a helyzetet, és míg a prózai bemutatók száma fokozatosan csökkent, ők az opera- és balettelőadásokat egyre szaporították. Az évad végére Lehotay megelégelve a külső támadásokat és a fokozódó színházon belüli feszültséget, lemondott posztjáról, és távozott a városból.

A színház államosítása valójában ekkor, 1947 nyarán vált véglegessé, amikor az épület és a szabadtéri játékok felszerelése az állam tulajdonába került. A város — a szubvenció reményében — aláírta a szerződést, ám a színház körülményei tovább romlottak, sőt a színház igazgatóját nyomatékosan figyelmeztették, „hogy a színház üzem minden vonalán a legszigorúbb takarékosság elvét érvényesítse, és minden olyan kiadást töröljön, amely a színház zavartalan menetének biztosításához nem feltétlenül szükséges."[8]

[7] SzThB. kgy. ir. 185/1945. sz.
[8] Idézi: A VKM ir. 1946–49. 736–737.

E nehéz időkben állt a színház élére miniszteri biztosként Abonyi Géza, és főrendezőnek Hegedűs Tibort szerződtette, akinek személye garanciát nyújtott arra, hogy a prózai társulat megizmosodik. Így is történt. Míg az opera Erkel, Puccini, sőt Wagner bemutatókkal rukkolt ki, a próza Steinbeck, Gárdonyi, Shakespeare és Gribojedov darabjainak műsorra tűzésével mutatta meg oroszlánkörmeit. Ám Abonyi, műsora összeállításánál figyelembe vette a mind erősebb politikai, vagy szebb szóval kultúrpolitikai követelményeket is. Ezért a környező szocialista államok drámatermésből szintén színre tűzött egy-egy művet. Azonban ez sem tartotta őt háromnegyed évnél tovább a direktori székben.

1948 márciusában a színház igazgatójának Both Bélát nevezték ki. Az új direktor erős kézzel fogott a teátrum irányításához. Vezetése idején a Hidy Franciska halála, Simándy távozása után is erős operatársulathoz felnőtt az egyre önállóbb balett Bartos Irénnel, Fülöp Dórával, Hamar Tiborral az élén, és a Bessenyei Ferenccel, Márky Gézával, Horváth Júliával kiegészült prózai együttes. Ekkor Vaszy már az ötödik Verdi premierjét tartotta, de az opera műsorán Mozart, Smetana, Muszorgszkij művei szintén ott voltak. A balettegyüttes Bartók és Csajkovszkij táncjátékait, míg a próza többek között Vörösmarty, Moliere, Déry, Goldoni és Móricz Zsigmond darabjait tűzte műsorára. Both a színészi játéknak is új irányt szabott. A „polgári színfalhasogatás" helyett, az osztálytudatra nevelő, valóságot tükröző, realista színjátszást szorgalmazta. Ezért megkezdte a művészek ideológiai átnevelését. A „közönségréteg kiszélesítése érdekében" pedig, útnak indította az első tájelőadásokat. Azonban a lendület hamar megtorpant.

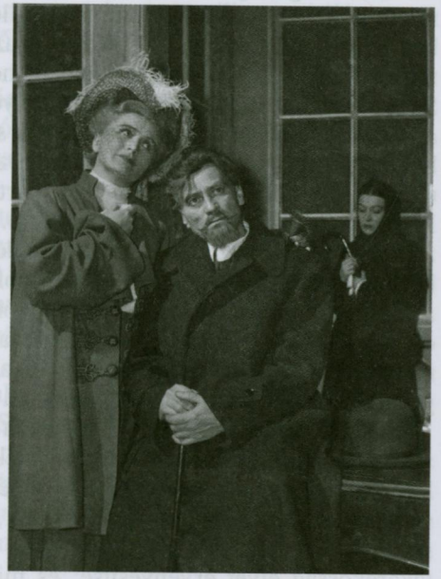

164. Csehov: Cseresnyéskert.
Lontay Margit, Pogonyi Nándor

1949 nyarán ugyanis országosan befejeződött a színházak állami tulajdonba vétele, és Both Bélát a fővárosba irányították, ahol magas minisztériumi beosztást kapott. Az üresen maradt igazgatói székbe a fiatal pécsi színészt, Horváth Jenőt ültették. Feladatául a nagy létszámú társulat leépítését, és az operatagozat feloszlatását kapta. A mamut-társulat többségét szélnek eresztették, felszerelésének nagy részét szétosztották, az operajátszást pedig lényegében megszüntették. Vaszy Pestre, Horváth — dolga végeztével — Debrecenbe távozott.

A színház számára katasztrofális változásokban jelentős szerepet játszott a politika. 1948-at, az úgynevezett „fordult évét", a kommunista hatalomátvételt követően, a szaporodó koncepciós perek mindenre rátelepedő légkörében, a pártvezetők nem tartották kívánatosnak, hogy a kommunista pártok közösségéből kitaszított „titoizmus" veszélyes szomszédságában, felszereltségében gazdag, művészetében kiemelkedő, nagy létszámú együttes működjön.

Így azután Benkő Miklós színésznek, aki évek óta már az üzemi bizottság elnöki tisztét töltötte be, igazgatói kinevezésekor szinte újra kellett szerveznie a társulatot. Szerencsére a prózisták viszonylag együtt maradtak, sőt Miklósy György, Kátay Endre, Koós Olga, Barsy Béla, később Szemes Mari, Ambrus Edit, Papp Teri, Lontay Margit, Inke László és Kovács János Szegedre kerülésével még meg is erősödtek. A dalszínház viszont ideiglenesen szünetelni kényszerült. A színházak államosítása után Szegedtől is a szocialista-realista színjátszás meghonosítását várták. Hiszen az MKP és az SZDP egyesülési programjában világosan kimondta: „a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára, megszüntetve a vagyonos osztályok kultúrális monopóliumát."[9] Ez pedig csak a szocialista-realista színjátszás segítségével valósítható meg! Meglehet, az elkövetkező évek sincsenek művészi eredmények híján — Gorkij: Ellenségek, Lope de Vega: A kertész kutyája, Szigligeti: Liliomfi, Shakespeare: Szentivánéji álom —, ekkor már a magyar színházi életben, s így Szegeden is, eluralkodott a sematizmus. A szocialista dráma összefoglaló név alatt paraszt-, üzemi- és békeharcos témájú művek alkották a műsor nagy részét.[10] „Ennek a fél évtizednek számban nem jelentős magyar darabtermése hű tükörképe az ország politikai irányának — állapítja meg Siklós Olga —, miközben a színház az egységes kulturpolitikai irányítás következtében egy csapásra, szinte átmenet nélkül visszaszerezte társadalmi jellegét." A teátrumok politikai feladatot kaptak, kötelezettséget arra, hogy nyíltan hozzászóljanak a napi politikai kérdésekhez, elsősorban — a bankok és nagyüzemek államosítását követően — a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez. Ennek érdekében vidéken hat nagy együttes alakult — köztük a szegedi — azzal a feladattal, hogy széles körben kielégítsék a kisebb városok és falvak színházi igényeit is. E politikai követelmények szolgálatában került színre Szegeden — egyebek mellett —, Földes Mihály és Urbán Ernő paraszti témájú darabja, Mágori Erzsébet „remekműve", az éberség kérdésével foglalkozó Diplomaták, meg a szebb jövőt hirdető számos szovjet dráma és operett. Benkő rövid regnálása és tragikus halála után, két évre a színész-

[9] GYÉMÁNT CSILLA: Szeged szívében a százhuszonötéves a város színháza. 61.
[10] Vö. SIKLÓS OLGA 1970. 220–332.

rendező Bálint György lett a színház igazgatója, és vele a Sztanyiszlavszkij-módszer is bevonult a Tisza-parti város színpadára. Igaz, lassan, de helyet kapott ismét az opera, olyan kiváló művészek tolmácsolásában, mint Moldován Stefánia, Turján Vilma, Papp Júlia, Horváth József és Szabady István. A próza igazi megújulása Ádám Ottó 1953-as főrendezői kinevezésével kezdődött. Ekkor már Csillag Miklós állt a színház élén. Gogol Revizorának októberi bemutatója egy csapásra a szegedi színházra és ifjú főrendezőjére irányította a szakma figyelmét. Fiatal színészek sora szerződött Szegedre, köztük Domján Edit és Kaló Flórián. Ezt a folyamatot még több mint egy évtizedig segítette az a központi rendelkezés, mely előírta a főiskola elvégzése utáni kötelező két éves vidéki gyakorlatot.

165. Domján Edit és Kaló Flórián egy vígjátékban

1954-től Rubányi Vilmos vette kezébe a zenei irányítást, és az Anyegin, a Székelyfonó, valamint a Hoffmann meséi színreállítása már jelezte: megindult az operatagozat „újjáépítése". Kiváló énekesekkel erősödött az együttes Komlóssy Erzsébet, Berdál Valéria, Sinkó György és Szalma Ferenc személyében. Új operarendezőket is kapott az együttes. Medgyesi Pál nemcsak a Puccini, Csajkovszkij és Erkel operák megbízható tenoristája, hanem ez utóbbiaknak rendezője is volt. Ugyancsak ekkor került a színházhoz a fiatal Versényi Ida, aki később Vaszy Viktor alkotótársaként hosszú évekig a társulat operarendezője lett. Velük együtt az operajátszásban is új levegő érkezett a szegedi színpadra. Oldódott a „lefurtlábú" operajátszás merevsége, az énekesek törekedtek a jellemábrázolásra. Erős együttessé formálódott a pórzai társulat is, elsősorban Ádám Ottó és Komor István jóvoltából. Ők a színjátszás kötelező dogmáit feloldva, újra életet leheltek az alakításokba. A színészek a sok életidegen, sematikus párttitkár, munkás- és parasztfigura után, végre játszható szerepekhez jutottak Illyés Gyula, Csiky Gergely, Schiller, Gorkij és Shakespeare drámáiban.

Az ígéretes megújulást Sztálin halála és Nagy Imre kormányra kerülése indította el. Az időleges politikai enyhülés következtében a színház műsorából eltűntek az „irány-drámák", helyüket a magyar, valamint a külföldi klasszikusok és a nagyon hiányolt operettek — köztük a Csárdáskirálynő — vették át.

Az 1954-es esztendőben két új színházzal gazdagodott a város. Október 9-én, a Dózsa György utca 16/a szám alatt kaput nyitott a Bábszínház. Végre állandó színházhoz jutott a kilenc éve mostoha körülmények között dolgozó bábcsoport. Bár a háború alatt jóformán minden felszerelésük elpusztult, a szegedi Piarista Gimnázium 82. számú Zrínyi cserkészcsapata már 1945. június 15-én megtartotta első előadását, és később a vidéket járva szerzett örömet a falusi gyermekeknek. 1946-ban a Szabadművelődésügyi Felügyelőség segítségével megkapták a Katolikus Ház nagytermét, amit fel is szereltek, ám az első bemutató előtt a Kamara Bábszínháznak mennie kellett onnan. 1947 és 1954 között a „hányódás" évei következtek, míg végül a „második" Kamara Bábszínház beköltözhetett új, méltó otthonába.[11]

December 23-án, Ben Johnson Volponejával a Vásárhelyi sugárúti Postás Művelődi Otthonban a kamaraszínház kezdte meg előadásait.

Az enyhülés és a kulturális fellendülés korszaka hamar véget ért. Nagy Imre leváltását követően a régi pártvezetőkkel együtt a szocialista-realista játékstílus dogmája ismét rátelepedett a magyar színjátszásra. Hogy ez nem vetette vissza a szegedi színház lendületes fejlődését, az Duka Antalnénak, az 1955 őszén kinevezett új igazgatónak és rendezőjének, Horváth Jenőnek köszönhető. Dukáné — korábban mozgásművész, Szentpál Olga tanítványa, — két év kecskeméti igazgatás után került Szegedre, s ügyes diplomáciával simította el a színészek és énekesek közt egyre gyakoribb súrlódásokat. Horváth Jenő, aki most másodszorra került a Tisza partjára, az elmúlt évek alatt kitűnő rendezővé érett. Ketten, Ádám Ottóval karöltve igazi együttessé formálták a prózai társulatot. Míg Ádám a klasszikusok színreállításában jeleskedett, Horváth merész darabválasztásaival tűnt ki. Ő mutatta be Magyarországon először Prosper Merimée: A művésznő hintaja című egyfelvonásosát, melyet Sartre színművével, A tisztességtudó utcalánnyal egy este játszottak. A kitűnő rendezés mellett igazi színészi szenzációt jelentett Inke László és Ambrus Edit mindkét darabbeli alakítása, de kellemes meglepetés volt Kormos Lajos, Kátay Endre és Domján Edit játéka is.

Az operaegyüttes munkája szintén beérni látszott. Rubányi értő interpretálásában került színre az Álarcosbál Ádám Ottó rendezésében, Komlóssy Erzsi, Turján Vilma, Papp Júlia, Medgyesi Pál és Szabady István kiemelkedő énekes teljesítményével. Ugyancsak kitűnő előadás Kertész Gyula vizsgarendezése, Mozart Don Juan-ja is. A címszerepben ketten remekeltek: Horváth József és Bende Zsolt, de magával ragadott Sinkó György Leporelloja, Moldován Stefánia Donna Elvirája és Berdál Valéria Zerlina szerepében.

Az 1956–57-es szezonra Ádám Pestre távozott, a főrendező Horváth Jenő lett. Névjegye az október hatodikán bemutatott Shaw színmű, a Szent

[11] Vö. GYURIS GYÖRGY 2006. 6–11.

Johanna volt Papp Teri főszereplésével. A színház jogi helyzete is megváltozott, miután visszakerült a városi tanács kezelésébe — ahol utoljára 1944-ben volt! —, és nevéből elmaradt az „állami" szó. A kamaraszínház ebben az évben költözött mai helyére a Horváth Mihály utcába, valamint ekkor ünnepelték — emléktábla állításával egykori helyén, a Hági épületén — a „bódészínház" felavatásának századik évfordulóját. Ám alig kezdődött meg a nagy reményekre jogosító évad, október 23-án kitört a forradalom.

1. SZÍNHÁZ A FORRADALOM UTÁN

A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége — röviden MEFESZ —, október 16-iki, szegedi létrehozása kiszabadította a szellemet a palackból. A diákmozgalom országos méretűvé nőtt, s az október 23-a utáni szovjet beavatkozásra válaszul fegyveres felkelésbe torkollott. Tizenkét nap remény után a forradalmat leverték, s megkezdődtek a megtorlások. Bár úgy látszott, zökkenőmentesen fejeződött be az évad, a társulatot sem kerülték el a megrázkódtatások. 1956 november–decemberében a színház több színésze, énekese és táncosa távozott külföldre, az itthonmaradottak közül pedig a szezon végén jó néhány műszaki dolgozót, művészt bíróság elé állítottak és elítéltek. A forradalomban való részvételük miatt a színészek közül Bicskey Károly szilenciumot, Boross János, Karikás Sándor és Kovács Gyula börtönbüntetést kapott. Öt év elzárás várt Horváth Jenő főrendezőre is.[12] A színház műsorát szigorú ellenőrzés alá vették. 1957 első felében, Illyés Gyula Ozorai példa című drámájának bemutatását és a Hazádnak rendületlenül című szavalóest színreállítását — mint azt Komócsin Mihály, a párt július 22-i VB ülésén bejelentette —, „a szovjet elvtársak" nyomására, „adminisztratív úton" betiltották.[13]

Viszonylag erős zenésszínházi együttes és meglehetősen szétzilált prózai társulat várta az 1957–58-as szezon kezdetén a lemondott Dukáné helyett igazgatónak kinevezett Vaszy Viktort. Tizenkét évig ő jegyzi majd a színházat. Igazgatásának ideje a szegedi operajátszás aranykora.

A nagytekintélyű, európai hírű karmester hosszú távú, átgondolt énekes társulat építésébe kezdett. Törekvésében kezére játszott a szinte hermetikusan lezárt határ, — az operistáknak nem volt módjuk külföldre szerződni, sőt még vendégszereplésre is csak elvétve mehettek! — és az, hogy a fővároson kívül egyedül Szegeden prosperált zenés színház. Vaszy kihasználta ezt a különleges helyzetet. Leszerződtette Karikó Terézt és Alpár Máriát a zeneirodalom szoprán szerepeire, Gina Cigna mesteriskolájából a baritonista Gyimesi Kálmánt, a két tenoristát: Vadas Kiss Lászlót meg a Mozart-tenorból kinőtt, romantikus, valamint modern feladatokat magas szinten tolmácsoló Réti Csabát. Továbbá rendelkezésére állt még a korábbi években ide szerződött számos kitűnő operista. Az Operaházba hamarosan felkerült Moldován Stefániát, Szalma Ferencet és Vadas Kiss Lászlót Lehoczky Évával, valamit Szabó Miklóssal pótolta, és kinevelte a gyorsan országos-, majd világhírig jutó basszistát: Gregor Józsefet. Vaszy hosszútávú, tudatos fejlesztési tervet dolgozott ki. A keddet és pénteket állandó operanapnak tette meg. Tervbe vette és megvalósította a majdnem teljes Verdi és Puccini repertoárt, s emellett műsorra tűzte a leghíresebb Wagner és Mozart operákat. A sajátos, szegedi operaarculatot elfeledett operák bemutatása révén kívánta megvalósítani. Ugyanakkor nagy figyelmet fordított a modern zenére, és sorra mutatta be a kortárs zeneszerzők alkotásait.

Az operaelőadások Versényi Ida irányításával kerültek színre, karmesterként pedig Szalatsy István és Várady Zoltán bábáskodtak a zenés darabok betanításánál. Kísérlet történt a balett önállósítására. A hatvanas évek elején Árkos Judit, közepétől Imre Zoltán élesztgette a tetszhalálban lévő szegedi balettet.

Ezalatt az idő alatt a prózai társulat élén három főrendező követte egymást. Komor István Vaszyval került Szegedre. Ügyesen használta ki az 1957-től látszatra szabadabbra engedett gyeplő kínálta lehetőségeket. A klasszikusok mellett nyugati szerzők (Wilde, Feuchtwanger) darabjait tűzte műsorra, és bemutatta az addig nem kívánatos magyar operett-komponisták (Ábrahám Pál, Kálmán Imre, Huszka Jenő), valamint drámaírók (Molnár Ferenc, Heltai Jenő) felújított műveit. Ő szerződtette — a Pestre távozottak helyett — Kiss Ferencet, Pap Évát, Mécs Károlyt, Tordy Gézát, Mentes Józsefet és Király Leventét. Irányítása mellett bontakozott ki Lehoczky Zsuzsa, Lakky József és Iván Margit tehetsége is.

1959. július 25-én éppen két évtizedes Csipkerózsika-álmából ébredt a Dóm tér színháza. A megújult játékok első igazgatója Tari Jánost nevezték ki, a városi tanács elnökhelyetteseként, a művészeti bizottságba Vaszy Viktor és Varga Mátyás helyi elkötelezettségű művészek mellé Major Tamást, a Nemzeti Színház és Nádasdy Kálmánt, az Operaház igazgatóit kérték fel.

A „Szeged híres város" motívumaiból szőtt szignállal — Vaszy ötlete! — újra megkezdődtek a Tisza-parti város „csillagtetejű" színházában a nyári játékok. Erkel operája, a Hunyadi László nyitotta meg az előadások sorát. A karmesteri pulpituson Vaszy állt, a főbb szerepekben Takács Paula, Fodor János, Orosz Júlia és Simándy József mutatkozott be. Ettől kezdve ismét minden évben megrendezték a Szegedi Szabadtéri Játékokat.[14] A Játékok indulása azonban nem volt probléma mentes. Mert míg a bemutatott produkciók a fővárosi előadások szabadtérre alkalmazott változatai voltak — több-

[12] BÁLINT LÁSZLÓ 1999.

[13] MSZMP3. 1957. 1. fcs. 3. őe. 1957. júl. 22-i párt vb ülés jkv. Bővebben l. FARKAS CSABA 2006/a. 36.

[14] L. KOVÁCS Á.–NIKOLÉNYI I.–POLNER Z. 1991.; CSM. TANÁCSI TISZTSÉGVISELŐI 2007. 34., 37.

nyire az eredeti szereplőkkel —, a zene- és énekkart, valamint a színpadi műszakot a szegedi színház adta. A szegedi résztevevők bére messze elmaradt a vendégművészek dotációjától, holott a munka dandárját ők végezték. Az elégedetlenség már-már munkamegtagadáshoz vezetett. 1960-ban még a pártbizottság beavatkozására is szükség volt ahhoz, hogy a zenekar és az énekkar „sztrájkját" megakadályozzák. A színház e két részlege ugyanis a számukra szerződésben felkínált nevetséges összegért nem volt hajlandó a szabadtéri előadásokon részt venni. A szakmai körökben nagy port felvert esemény jelentősen hozzájárult a szegedi színházi tagok szabadtéri játékokon való bérezésének, valamint munkaügyi és jogi helyzetének rendezéséhez.[15]

Az 1962–63-as évadban Szendrő József vette át Komortól a főrendezői posztot, s bár Németh László és Miller drámáinak színreállításával feltűnést keltő bemutatókat jegyzett, egy esztendő múltán, kedvét szegte az egyre fogyatkozó közönség, és elhagyta Szegedet. Annak ellenére maradt foghíjas a nézőtér, hogy a termelőszövetkezetek megalakulása után, úgynevezett tsz bérleteket indított a színház, ám azok csak papíron hoztak telt házakat. Pedig erre az új közönségre számítva emelték a felettes szervek — tájolási kötelezettséggel együtt — 420-ra az évi kötelező előadásszámot.

Szendrő távozásában szerepet játszott a próza- és operarészleg között felszülő ellentét is. Míg a prózai bemutatók alig érték meg a huszadik előadást, az opera repertoárja egyre nőtt. 1958-ban már 25 dalmű volt folyamatosan műsoron, az opera klasszikusai mellett kortárs szerzők: Prokofjev, Sugár Rezső, Gotovac, von Einem és Jan Zikker művei. Mindemellett komoly problémát okozott az is, hogy a feszített munkaterv miatt a próbaidő alig három hétre szűkült, a bemutatók száma pedig már elérte a húszat!

A felettes szervek Bozóky István művészeti vezetővé való kinevezésével igyekeztek helyreállítani a társulat megbomlott egyensúlyát. A nagyformátumú színész-rendező öt évadon át irányította a színház művészeti munkáját. Erős rendezőgárdát hozott magával, Angyal Máriát — ő később hosszú ideig az operák avatott kezű rendezője is — Szász Károlyt és Sándor Jánost. Egyúttal megújította a prózai társulatot. A már itt lévő Csíkos Gábor, Hőgye Zsuzsa, Koltai János és Jászai László mellé olyan színészeket szerződtetett, mint Demjén Gyöngyvér, Torday Teri, Horesnyi László, Barta Mária, Kiss Gábor és Kőmíves Sándor, — hogy csak néhányat említsünk a kitűnő gárdából. Az ő keze alatt nőtt fel a zenés színpad későbbi üdvöskéje: Kovács Zsuzsa.

A külföldi emigrációból hazatért Bozóky a nyugati színházi világ friss levegőjét hozta a realizmusba poshadt magyar színjátszásba. Darabválasztásai, színházi játékstílusa példaértékűnek számított, s bevallva vagy be nem vallva, számos művész neki köszönhette megújult színészi eszköztárát. Változatos, izgalmas repertoárt alakított ki a prózai társulat számára. Fejes End-

[15] MSZMP2. 1960. 1. fcs. 4. őe. 1960. jún. 9-i párt vb ülés jkv.

re, Hubay Miklós és Hunyadi Sándor mellett magyar és klasszikus szerzők egész sora jelent meg a szegedi színpadon. Megismerkedhettek a nézők többek között Anouilh, Miller, Shaw és T. Williams drámáival, a zenés darabok és operettek mellett pedig bemutatkozott a hazánkban addig ismeretlen műfaj: a musical. Bozóky a klasszikus művek korszerű értelmezését is célul tűzte ki. Így kerülhetett színre — többek között — romantikus felhangjaitól megtisztítva Vörösmarty remeke, a Csongor és Tünde; a konvencionálistól elütő, a darab komikus vonásait hangsúlyozó Csehov előadás, a Három nővér, és Kerényi Imre revelációt keltő vizsgarendezésében a Caesar és Kleopátra, Shaw színműve.

Az operaszínpadon — a klasszikusok mellett — Hindemith, Vántus István, Farkas Ferenc dallamai csendültek fel, és a balettelőadásokra Petrovics Emil, Szervánszky Endre, Bach és Milhaud zenéje inspirálta a szárnyait bontogató, később európai hírűvé vált Imre Zoltán koreográfust. A Vaszy–Bozóky korszak a szegedi színház művészileg kiemelkedő időszaka volt.

166. Farkas Ferenc: A bűvös szekrény. Gyimesi Kálmán, Berdál Valéria, Gregor József

A hatvanas évek derekától szintén jelentős amatőr színházi műhellyé vált a szegedi Egyetemi Színpad. Ekkor lett művészeti vezetője a formai újításokat kedvelő, az abszurd és modern szerzőkhöz vonzódó Paál István. Országos hírű előadásai közt tartják számon Mrozek és Déry bemutatóit, valamint a nagyhatású Petőfi-rockot, melynek színreállításáért a hetvenes évek elején — politikai okokból — mennie kellett a városból. Távozásával megkezdődött az egyetemisták színházi tevékenységének lassú elsorvadása. Az egyetemi színjátszók közül néhányan (Nagy Zoltán, Dunai Tamás, Ács János, Paál István) hivatásos művészek lettek. (L. még a tudomány és felsőoktatás, valamint a közművelődés és intézményei című fejezetet.)

Öt év után váratlanul véget vetettek a színház remekül prosperáló korszakának. 1969-ben Vaszyt eltávolították a színház éléről, és a zenekart leválasztották a színház testéről, amely előre lépést jelentett a város zenei életében, ám gondokat okozott a színháznak, ugyanis ettől kezdve alkalmazkodni kellett a zenekar egyéb elfoglaltságához. Ennek ellenére, önálló szimfo-

nikusokként — szerződéses viszonyban — később is ők játszottak az operaelőadásokon, élükön Vaszy Viktorral, aki a zeneigazgatói posztot megtarthatta. Bozókyt a pesti Irodalmi Színpadra helyezték.

Az új igazgató-főrendező Lendvay Ferenc lett. Első ténykedéseként megszervezte a zenés darabok és operettek kíséretét ellátó színházi zenekart. Lendvay szívügyének tekintette a magyar és helyi szerzők műveinek színrevitelét. Rövid tevékenysége alatt többek között Móra, Németh László, Mocsár Gábor és Bárdos Pál műveit tűzte műsorra. A prózai társulatot vendégként szerződtetett „nagy nevekkel" — Dayka Margit, Ajtay Andor, Nagy Attila, Ráday Imre — erősítette meg. Bár az előadások sok nézőt vonzottak, a Színház című szaklap Lendvay teátrumára hamar ráragasztotta a pejoratív „barátságos színház" cimkét. „Ez a barátságos színház különösen nagy kultusznak örvend nálunk — írta Lendvay teátrumáról Pályi András. A nagy színész kilép a színpadra s meghatározza az előadást. (...) A barátságos színházban őszinte, közvetlen kapcsolat szövődik színész és néző között. A barátságos színháznak hangulata van, melegsége, mint egy otthonnak, igazi feszültség vibrál a levegőben, s a legjelentéktelenebb arcrándulásnak is varázsereje lehet. Hittel, megszállottsággal, szenvedéllyel van átfűtve. A barátságos színházból csak egy valami hiányzik, a transzformáció. Nagyon hiányzik. A legragyogóbb színészi alakítás is pusztába kiáltó szó marad."[16]

Időközben a kamaraszínház — mely utóbb Játékszín néven működött — műszaki állapota annyira megromlott, hogy az épületet átépítés miatt 1970-ben hosszabb időre be kellett zárni. Ez azonban azzal járt, hogy lecsökkent a bemutatók és előadások száma, ezért Lendvay új típusú tájolási szisztémát vezetett be. A társulat 6–10 napos „blokkokban" vidéken tartott előadásokat. Ám a fővárosi vendégművészek szerepeltetése sokba került, Lendvay kénytelen volt átlépni a színház számára szigorúan megszabott pénzügyi keretet, amiért leváltották.

1970 nyarán változás történt a szabadtéri játékok vezetésében. Tari János halálát követően Horváth Mihály vette át a nyári színház irányítását. A vezetőváltás nem hozott műsorkoncepció váltást. A szabadtéri továbbra is különböző társulatok befogadószínházaként működött.[17]

Az 1971–72-es szezontól hét éven át Giricz Mátyás vezette a teátrumot. Munkatársainak a főrendezői székekbe az operához — a nyugdíjba vonult Versényi Ida örökébe — Horváth Zoltánt, a prózához Sándor Jánost hívta. Az új vezetés nehéz terhet vett magára. A nagyszínház egyre rosszabb állapotba került, már-már az összedőlés fenyegette, rekonstrukcióját nem sokáig lehetett halogatni. Ugyanakkor a bezárt kamaraszínház átépítése csigalassúsággal haladt, és félő volt, hogy Szeged működő színházépület nélkül marad. Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben kellett a társulatot újjászervezni,

[16] Színház, 1971/4. idézi Gyémánt Csilla a Szeged szívében c. könyben.
[17] Uo.

mert a Lendvay szerződtette művészek többsége a távozó igazgatóval együtt elhagyta a várost. A nehézséget fokozta, hogy a fővárosi és a vidéki színházak között mesterségesen megtartott gázsikülönbség lassan a szerződtetések gátja lett. Míg Budapesten a gázsik felső határa az énekesek esetében 8000 forint, a színészek esetében 6000 forint volt; addig vidéken a legmagasabb fizetés operistáknál 4500, prózistáknál pedig maximum 4000 forint lehetett. Megoldásnak az kínálkozott, hogy a tőzsgyökeres, Szegeden maradt művészek mellé, tehetséges fiatal színészeket, és frissen diplomázott főiskolásokat szerződtessenek. Így azután a társulat összetétele, az előző évadokhoz viszonyítva, alapvetően megváltozott. Horváth, Vaszyval karöltve, tovább folytatta a repertoárépítő és felfedező munkát. Ez utóbbi tevékenység két ragyogó tette: von Einem: Az öreg hölgy látogatása, és a helyi szerző, Vántus István Móra hasonló című regényéből készült Aranykoporsójának bemutatása. A merész repertoár gazdagítás példája: Verdi Falstaffja Gregorral a főszerepben. (Verdi operájának 1979-es felújító próbáján érte Vaszyt a karmesteri pulpituson a művészhalál.)

167. Muszorgszkij: Borisz Godunov. Gregor József

A próza politizáló, a napi aktualitásokra is bátran reagáló, a hatalom kérdéseit feszegető, vezető és vezetett viszonyát boncoló művek korszerű színházi stílusban fogant előadásait kívánta műsorra tűzni. Ezért a teátrum képzőművészeti arculatának kialakítását a lengyel képző- és színházművészet emlőin nevelkedett Gyarmathy Ágnes tervező kezére bízták. A próza remek állandó tagokkal erősödött. Szegedre szerződött Körtvélyessy Zsolt, Fogarassy Mária, Krasznói Klára, Tolnai Miklós, ifj. Ujlaky László, Máriáss József, Nagy Zoltán, Csernák Árpád, és új arcát mutatta az évek óta Szegeden játszó Kovács János, Mentes József, Barta Mária és Király Levente. Giricz előadásai expresszionista, míg Sándoré inkább abszurd stílusban fogantak. A színpadon egymást követték Hack, Krleža, Balázs Béla és Bulgakov darabjai. Azonban a drámairodalom gazdag választékának színreállítását két feltétel behatárolta. Első akadályként a kultúrpolitika megkerülhetetlen három T-

je, a Tiltjuk, Tűrjük, Támogatjuk szigorú kategóriái tornyosultak a darabválasztó elé. Ha ezen átjutott a szerencsés művész, akkor még a színházak számára szigorúan megszabott, átléphetetlen devizakeret kétségessé tehette a nyugati szerzők műveinek bemutatását. Az operával rendelkező színházakban, a megszabott összeget szinte teljes egészében felemésztették a zenei jogdíjak. Nem volt egyszerű tehát egy színház műsortervét összeállítani.

A bemutatott darabok közül Déry Képzelt riportja és Lunacsarszkij A felszabadított Don Quijotéja (Ujlaky László és Király Levente felfedezésértékű alakításával) Giricz legjobb munkái közé tartoztak. Sándor egy Dürrenmatt-bemutatóval és egy Vörösmarty adaptációval: A fiú és a tündérrel (Illés Lajos és Görgey Gábor musicalja) rukkolt ki.

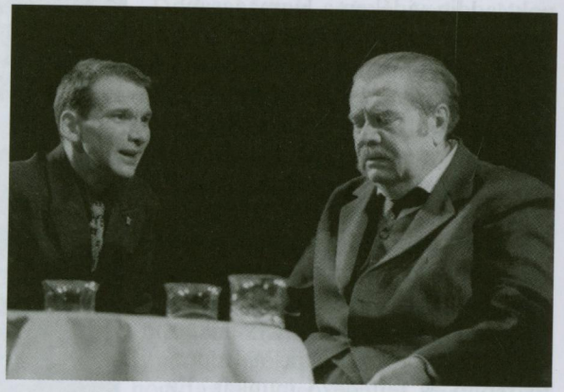

168. Miller: Az ügynök halála. László Zsolt és Király Levente

A hiányzó Játékszín pótlására a színház színésztársalgójában útnak indították a stúdió színházat, ahol Giricz Peter Weiss: Marat de Sade, Sándor pedig Witkiewicz: Az anya című darabjával tette le névjegyét. Azonban az egymástól gyökeresen elütő stílust képviselő rendezők nehezen fértek meg egy színházban. A prózai társulat is mind jobban széthúzott, ezért Sándor, hogy meggátolja az együttes szakadását, 1975-ben a debreceni színház főrendezői székébe távozott. Utóda Léner Péter lett.[18]

A prózisták közt helyre állt az egység és az új főrendező két magyar szerző: Maróti Lajos és Sütő András műveinek ősbemutatójával mutatkozott be. Ám a színészek és az operaénekesek között továbbra sem volt béke. A viszály magját a hatvanas évek végén bevezetett, úgynevezett „szolgálatszám" vetette el. Ugyanis, amíg a színész esti fellépése egy szolgálatot jelentett, addig az énekesek szereplését hármasával számolták. Így történhetett meg, hogy a művészek számára megszabott legalacsonyabb, kötelező előadásszámot, a kilencvenet, az énekes 30, a prózista meg csak 90 nap alatt teljesítette.

A színháziak közérzetét némiképp javította, hogy 1977-re végre elkészült a kamara épülete. A 363 személyt befogadó intézmény új neve Kisszínház lett. Avató előadására Giricz Madách művét, Az ember tragédiáját választotta.

[18] Vö. Nikolényi István 1986. 11.

A következő évben operai őrségváltás zajlott le. A nyugdíjba kényszerített Vaszy helyét a színházban és a szimfonikusok élén Pál Tamás vette át. Ekkorra már a nagyszínház olyan katasztofális állapotba került, hogy bezárását és felújítását tovább halasztani nem lehetett. 1978 áprilisában, az Aranykoporsó jelképes búcsúelőadása után hosszú időre lakat került a színház kapujára. Az épület pótlására 1986-ig a Szabadság, ma Belvárosi Mozi szolgált Zenés színház néven. Ott az opera és operett előadásokat tartották, míg a próza a Kisszínházba költözött. Léner Péter, a Kisszínházban, az operától független, egyéni profilú prózai műhelyt szándékozott kialakítani. A világirodalom klasszikusai (Csehov, Gogol, Shakespeare) mellett — természetesen a „kötelező" szovjet darabokat sem kikerülve — elsősorban a kortárs magyar dráma otthonává kívánta tenni a tagozatnak helyet adó, átépített, korszerűsített, új teátrumot. Ennek érdekében gyümölcsöző kapcsolatot alakított ki Maróti Lajossal, akinek egy drámáját már korábban bemutatta. Csurka Istvánt pedig, valósággal a szegedi színház háziszerzőjévé avatta, hiszen egymásutánban három színpadi művét műsorra tűzte. Kaput nyitott a fiatal rendezőgeneráció előtt is. A Kisszínházban állította színre vizsgarendezését két végzős főiskolás: Hules Endre és Seregi Zoltán, valamint itt kapott lehetőséget első profi rendezésére az akkor még műkedvelők között dolgozó Árkosi Árpád.

Pál Tamás is némileg módosított az opera addigi Vaszy-féle vonulatán. Mozart felé fordította figyelmét, ám a magyar szerzők és a méltatlanul elfeledett művek bemutatását ő sem hanyagolta el. A Vaszy-érában megszokott bemutatószámról és a hatalmas, műsoron tartott repertoárról azonban a mostoha körülmények miatt le kellett mondania. Az ideális játékhelyét vesztett operatagozat erodálódása ekkor kezdődött meg. Igaz, ebben a folyamatban az a körülmény is nyomós szerepet játszott, hogy a Pécsett és Debrecenben megerősödött dalszínházak jelentős csáberővel bírtak. A szakma már nem csak Szegedet tekintette az opera vidéki fellegvárának. Ugyanakkor a megenyhült nemzetközi légkör és az itthoni, mind puhább diktatúra lehetővé tette a külföldi operához való szerződést, s számos énekes élt ezzel a lehetőséggel. Nem csoda, ha a nézők lassan elmaradoztak az operaelőadásokról, sőt az is előfordult, hogy az egyik Cosi fan tutte-n alig félszázan ültek a Zenés Színház hétszáz személyes nézőterén. „Miért maradnak távol (akik távolmaradnak) a szegedi operaelődásokról? Többen kényelmetlenül érzik magukat a moziból átalakított épületben, hiányolják-kifogásolják az igazi színházi légkört, a hely szellemét. Szóvá teszik a műsorpolitika egyoldalúságát: Mozart és Donizetti alkotásai dominálnak, kevés Verdit, Puccinit játszanak, a tervezett modern operáktól pedig jó néhányan eleve fáznak. Vissza-visszatérnek a szereposztásbeli elégedetlenségek is, sokan nem értik, miért ment nyugdíjba például Littay Gyula, Vargha Róbert, Sinkó György, miért lép föl oly ritkán Karikó Teréz, szinte alig Berdál Valéria, vagyis a szegedi operajátszás Vaszy-korszakának nagyjai, (...) miközben gyakorlatlan, kezdő énekesek jut-

nak főszerephez, cseppet sem meggyőző eredménnyel. (...) Kifogásolják az előadások díszleteinek szürkeségét, gyűröttségét, túlhasználtságát; szegényesnek találják a reklámot, elégtelennek a színház propagandáját."[19]

1978-ra megromlott a viszony a város vezetői és Giricz között, s az igazgatót menesztették. Új direktornak a teátrum zeneigazgatói székét is betöltő Pál Tamást nevezték ki. A röviddel később távozó Léner helyére Ruszt József állt, aki egy egész végzős színészosztályt hozott magával a főiskoláról. Rendezései közül Bresan: Paraszt-Hamletje, O'Neill: Utazás az éjszakában és Shelley: A Cenci-ház országos figyelmet keltettek. Pál Tamás a Vaszy örökség megőrzését és továbbfejlesztését tűzte ki céljául. Kitűnő énekeseket hozott a színházhoz — Misura Zsuzsa, Sebastian Gonzalez, Németh József — valamint olasz operakülönlegességeket bányászott elő és mutatott be. Kortárs szerzők terméséből színre vitte a külföldön élő hazánkfia, Kovach Andor Medeiáját és Szőnyi Erzsébet Szakonyi Adáshibájából alkotott, hasonló című operáját. Pál szervezte és indította el 1981-ben azt a nyugat-európai turnésorozatot, mely a rendszerváltásig évente külföldön is képviselte a szegedi operajátszást. Azonban Ruszt nem maradt sokáig Szegeden. Pál Tamással támadt ellentéte miatt elfogadta a Zalaegerszegen alakuló színház igazgató-főrendezői székét, és a szegedi társulatot valósággal szétverve szinte minden prózai színészt átcsábított magával a zalai megyeszékhelyre.

Az így támadt kritikus színházi helyzetben a város vezetése merész struktúra váltásra határozta el magát. 1982-ben leváltották igazgatói posztjáról Pál Tamást, meghagyva őt az operai tagozat élén, s igazgatónak a városi közigazgatásban jártas Nagy Lászlót nevezték ki. Prózai tagozatvezetőnek Kecskemétről Sándor Jánost hívták vissza. Ő irodalmi vezetőnek a neves drámaíró Görgey Gábort, dramaturgnak pedig Vinkó Józsefet vette maga mellé, hogy együtt kíséreljék meg visszaszerezni a prózajátszás régi rangját. Sándornak szinte a semmiből kellett új pózai társulatot elővarázsolnia. Helyzete nehézségét jól jellemezte első szegedi nyilatkozata. „Gyors eredményt várni egyáltalán nem lehet. Lesznek-e társak, lesz-e megfelelő segítség? Egyelőre ott tartok, hogy hiszem, mivel (mégiscsak!?) van társulat, s ha nem is nevezhető teljesnek, alkalmas arra, hogy a reá szakadt műsortervet elfogadhatóan meg tudja valósítani. A repertoár popularitásra tart igényt, azt is remélem, hogy néhány darab (Behan: A tusz, Kocsis István: A korona aranyból van) már egy későbbi út csíráit is magában rejti. (...) A képzőművészetből vett példával élve, ne mindjárt Picassoval kezdjük, hiszen ő maga sem a non-figurativitással kezdte."[20]

Az új vezetők eddig nem gyakorolt működési formában, az úgynevezett „tagozat gazdálkodás" keretében kezdték meg tevékenységüket. Ez annyit jelentett, hogy a zenei és prózai tagozat művészeti téren nagyobb önállóságot

[19] GYÉMÁNT CSILLA: Szeged szívében. 230.
[20] DM, 1982. szept. 25. Hosszútávfutás.

élvezett, s a költségvetést arányosan elosztva egymás között, a neki jutó anyagi kereteket ki-ki a maga belátása és felelőssége szerint használhatta fel. Az igazgató kezelte a közös működtetésre fordítandó pénzt, valamint a tartalék keretet, és koordináló illetve csúcs-irányító szerepet töltött be. Már az első évtől kezdve jobb körülmények között dolgozott a színház, hiszen a több mint tízezer bérletes biztosította a kötelezően előírt bevételt, ezért az előadásszámot 300-ra csökkentették.

1983-ban távozott Pál Tamás és főrendezője Horváth Zoltán is, s az új tagozatvezető-zeneigazgató Oberfrank Géza lett, ő azonban nem vett maga mellé főrendezőt. Oberfrank új szerzőkkel ismertette meg a város opera-szerető közönségét, és a berlini Komische Operben töltött évei nyomán Szegeden is megjelent az operaújító Felsenstein korszerű, zenés színházat teremtő szelleme. A nyugalomba vonuló régi énekesek helyét új generáció kezdte betölteni: Vajda Júlia, Szonda Éva, Erdélyi Erzsébet, Vajk György és Gurbán János. Vendégként rendszeresen fellépett a kitűnő Misura Zsuzsa is. Az operarendezés modern útját járta munkatársa, Kerényi Miklós Gábor, és első karmestere Cser Miklós, valamint a karigazgató-dirigens Molnár László is emlékezetes bemutatókkal járult az operatársulat sikereihez. Az új zeneigazgató jóvoltából ismerte meg a közönség Telemann: A türelmes Szokrates című víg-operáját Gregor Józseffel a címszerepben. Az opera nagysikerű bemutatói közé tartozott Smetana: Az eladott menyasszonya, Verdi: Álarcosbálja és Bizet: Carmenje Oberfrank Géza rendezésében. A sikeres külföldi turnék sorozata sem szakadt meg Pál Tamás távozásával. A színház továbbra is eleget tett korábbi szerződésben vállalt kötelezettségeinek. A zenés társulat változatlan elismertségét jelzi, hogy 1978 után, 1987-ben újra Szegeden rendezték meg az országos opera-találkozót.

169. Mozart: Figaro házassága. Gyimesi Kálmán és Gregor József

Ezekben az években az új bemutatókat maga a főzeneigazgató, Oberfrank Géza rendezte, Angyal Máriára a műsoron tartott repertoár gondozása jutott. „Oberfrank rendkívül igényes volt az operák jól énekelhető magyar szövegeire s nem egy esetben szegedi évei alatt lefordította, átigazította, prozódiailag helyrepofozta az általa elavultnak, énekelhetetlennek minősített operaszövegeket. Zeneigazgatóságának hat esztendeje alatt több alkalommal

előfordult, hogy egy-egy operát nem csak lefordított, de be is tanított, az előadást saját maga megrendezte és elvezényelte. (...) Az Oberfrank-féle zenés-színháznak egyik felülmúlhatatlan értéke a tiszta artikuláció, az énekszólam érthetősége."[21]

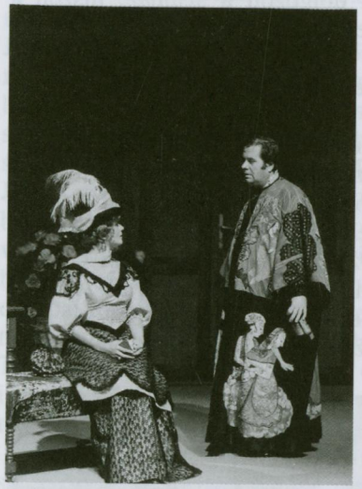

170. Dumas–Sartre: Kean, a színész.
Dobos Kati és Király Levente

A kezdetben reménytelennek tűnő helyzetben lévő prózai tagozat hatalmas lendülettel látott munkához, és a nagyszínház tárgyi rekonstrukciójához hasonlóan, szellemi újjáépítést hirdetett meg. Ruszt távozása után a vezető művészek közül csak Mentes József és Király Levente maradt a társulatnál, ezért szinte új együttest kellett szervezni. Öt esztendő alatt a színészek létszáma ötvenre emelkedett, s olyan művészek szerződtek a társulathoz, mint Szabó Ildikó, Dobos Kati, Papp Éva, Vásári Mónika, Juhász Róza, Janisch Éva, Kőszegi Ákos, Jakab Tamás, Kovács Zsolt, Hollai Kálmán és Lengyel János. Több évadon át tagja volt a színháznak Tolnay Klári és Mensáros László. Az előbbihez Scribe: Egy pohár víz című darabjának fergeteges előadása, míg az utóbbihoz egy Görgey bemutató, a Galopp a Vérmezőn emlékezetes sikere fűződik. „Mensáros jelenség a színpadon — írta alakításáról a Délmagyarország recenzense. Szuverén jelenség, mely lankadatlanul vonzza a figyelmet, akitől azt is elhiszi az ember, amit nem akar kifecsegni, csak gondol, akinek csöndjei éppoly beszédesek, miképpen szavai csendesek, hogy súlya legyen, ha indulatai emeltebb hanghordozásra ragadtatják. A halálraítéltek előnyét oly páratlan eszköztelenséggel játsza meg láthatatlan bíráival szemben, hogy igazat kell adni a párttitkár doktornőnek: anélkül szeretik az emberek, hogy kisujját mozdítaná."[22] Vendégszereplést vállalt Törőcsik Mari a Régi nyárban, Csernák János Illyés Dózsájának címszerepében és Papp János a Hamletben, mint Claudius. Állandó rendezők voltak Árkosi Árpád, Bodolay Géza, Pethes György, de vendégként rendezett Csiszár Imre, Iglódi István és Korcsmáros György is. Munkájukat Varga Mátyás, Mira János és Molnár Zsuzsa tervezők segítették.

171. Lajtai–Békeffy: A régi nyár.
Törőcsik Mari, Janisch Éva

Görgey vezetésével a prózai tagozat műsorának új arculatot adtak. A klasszikus darabok mellett magyar drámák felújításait tűzték műsorra, így Fejes, Szakonyi, Görgey, Illyés, Sarkadi bemutatók követték egymást. Igyekeztek új magyar drámákat is színre segíteni. Ősbemutatóval jelentkezett Szegeden Karinthy Ferenc, Balassa Péter, Turán Róbert és Vámos Miklós. De Szegeden láthatta először magyar néző Arrabal, Ford, Mihalkov, Behan műveit és Ionesco Az orrszarvú című darabját, ez utóbbit Bodolay ihletett rendezésében.

Hosszas szünet után 1984-ben újra indultak a stúdió előadások előbb a szegedi TV stúdió helyiségében (Gelman: Négyszemközt mindenkivel), majd egy év múlva Klubszínpad néven a színház pinceklubjában P. Horváth: Mária Magdolna és Schwajda Himnusz című egyfelvonásosaival. Itt kaptak helyet a színház kísérletező kedvű fiataljai, és itt kerültek színre Dario Fo, Boris Vian és Witkiewicz az országban másol nem látható darabjai.

A próza zenei vezetése Nagy Imre kezébe került és a tagozat-vezetővel egyetértésben egy musical-vonulat indult szegedi, sőt országos hódító útjára. Egymást követték a West Side Story, a Hair, a Hegedűs a háztetőn és a Jézus Krisztus szupersztár bemutatói, ez utóbbi kettő már a felújított színházban.

172. Bernstein: West Side Story.
Janisch Éva, Vajda Júlia és a táncosok

1986. október 4-én ugyanis kaput nyitott a hosszú évekig tatarozott nagyszínház. A nyitó gálán együtt léptek színre a teátrum hajdani és akkori csillagai. A színházat régi fényében állították helyre, bár a nézőtér befogadóképességét 750 főre csökkentették. Viszont korszerű forgószínpadot, fény és hangtechnikát kapott az épület.

E nagyjelentőségű eseményen kívül más változások is történtek a város színházi életében. A Szabadtéri Játékok igazgatói székébe 1987-ben Nikolényi István került. Igazgatása alatt a Dóm téri színpad és a Városháza mellett

[21] GYÉMÁNT CSILLA: Szeged szívében. 98.

[22] NIKOLÉNYI ISTVÁN: Mensáros-galopp = DM, 1985. szept. 20.

az Újszegedi Szabadtéri Színpad is a Játékok színtere lett, és mind nagyobb súllyal jelent meg a musical a Fogadalmi templom előtt.

A Bábszínház, melynek három évig a Bartók Béla Művelődési Központban volt a kényszerlakhelye, még abban az évben, október 25-én költözött Tisza Lajos körúti végleges otthonába. A korábbinál jóval nagyobb, háromszáz négyzetméter alapterületű épület birtokba vételét s megalakulásának 40. évfordulóját, — 1986–87-ben kényszerszünet volt — a János vitéz bemutatójával ünnepelte a Kövér Béla vezette társulat.[23] Alig adták át a rekonstruált épületet, a szegedi teátrum iránt addig közömbös szakma érdeklődése nyomban az új színházépülettel rendelkező város felé fordult. Érezhető volt, hogy a pompás épületben nem az addigi vezetés aratja le munkája gyümölcsét. A színházért kezdődött, kulisszák mögött folyó küzdelemből a sajtó is kivette a részét. A szakma lapja már az 1987–88-as szezonban éles támadást indított az évad egyik legizgalmasabb produkciója, a Bodolay Géza rendezte Hamlet ürügyén. „Hogy az értelmiségig üres allegória hathasson, ahhoz számos, színpadon kívüli tényező szükségeltetik. Először is némi valós társadalmi feszültség s a feszültség nyomán annyi félművelt hisztéria, amennyinek már mindenről ez a velejéig XIX. századi, velejéig anakronisztikus nemzeti problematika jut az eszébe. (...) S az anakronisztikus, nemzeti csőlátásban szenvedő fél-, de inkább negyedértelmiségi csap is akkora hangzavart az előadás körül, hogy a színház szakértelemben nem dúskáló vezetősége a Színházművészeti Szövetség minden ellenjavaslata ellenére Pestre, az István, a király, az Advent a Hargitán, s a most készülő magyar Tosca (azaz a Fehér Anna) színpadára, a Nemzeti Színházba cipeli ezt a produkciót."[24] A cikk szerzője csupán azt felejtette el megemlíteni, hogy az „üres allegória" mindenkinek 1956-ot juttatta eszébe, ezért is nevezték az előadást „az utcaköves Hamlet"-nek. Azt azonban sajnálkozva jegyzi le, hogy a nézőteret zsúfolásig megtöltő fiatalok bravózása azzal magyarázható, hogy „a rendező világképe az övékével azonos." Ez a támadás már előre vetítette a prózai tagozat vezetőjének várható eltávolítását.

Az 1987-es esztendő nagyjelentőségű a szegedi táncművészet történetében is. Ekkor szervezi meg Bokor Roland a Szegedi Balettet, melynek első igazgatója lett. Művészeti vezetőnek a külföldről hazatért Imre Zoltánt kérték fel. Az együttes alapító tagjai közt voltak: Ábrahám Anikó, Baráth Ibolya, Bodor Johanna, Zarnóczai Gizella, Juronics Tamás, Kolep Zoltán, Kuli Ferenc és Pataki András. Szeptember 27-én a Rapszódia, az Asszonyszerelem-Asszonysors, a Tűzmadár és A démon című egyfelvonásosokkal tették le névjegyüket. A koreográfiákat Imre Zoltán, valamint két vendég: Vámos György és Barbay Ferenc jegyezték.[25]

[23] VARJÚ ERIKA 1987.
[24] Erdei János kritikája = Színház, 1988. aug.
[25] Vö. GYÉMÁNT CSILLA 2005. 109–147.

1988 januárjában Sándor Jánost — aki előző ősszel kapta meg további három évre főrendező-tagozatvezetői kinevezését — váratlanul leváltották posztjáról. Indokul a prózai tagozat megtorpant fejlődését nevezték meg. Utolsó vezetői megbízatásaként februárban még elkísérte a Hegedűs a háztetőn című előadást egy nizzai turnéra. Ez a franciaországi nagysikerű vendégjáték volt a szegedi prózai tagozat első külföldi útja. Sándor felmentését követően Görgey lemondott, és távozott a színháztól. Nem sokkal később követte őt Oberfrank és Bokor Roland is.

Az opera tagozat vezetését ekkor Gregor József vállalta el, és Vaszy örökségét vállalva látott munkához. Első karmestere Molnár László lett, miután az ismét visszatért Pál Tamás rövid féléves működés után lemondott posztjáról. Gregor fiatal énekeseket hozott az együttesbe, köztük Frankó Tündét, Busa Tamást és Réti Attilát. Tevékenysége központjában az eddig elhanyagolt repertoár kiépítése állt.

A távozott balett igazgató helyére ketten álltak: Imre Zoltán és Krámer György, akit a táncosok, mint a West Side Story koreográfusát, már megismerhettek. A vezetőkkel együtt a stílus is változott. Az együttes működésének központjában nem a klasszikus balett, hanem a modern tánc irányzatai álltak.[26]

A prózai tagozat vezetésével hat év után ismét Ruszt Józsefet bízták meg, aki a színészek nagy részét szélnek eresztette, és új, maga szerződtette társulatával nagyformátumú programot hirdetett meg. Ebből azonban semmi sem valósult meg. Helyette kemény hatalmi harc kezdődött igazgató és tagozatvezető között. A rendszerváltozás első szelét vitorlájába fogva Ruszt Nagy László távozását követelte. November elején ultimátumot nyújtott be, kijelentve, hogy kezébe szeretné venni a színház irányítását, „mert ha a jelenlegi vezetők maradnak, a színház perceken belül összeomlik, ugyanis alkalmatlanok." (...)[27] Nagy László, érthető módon, személyében erősen megsebezve, jogilag ki akarta használni azt a tényt, hogy Ruszt csak de facto tagja a társulatnak, de jure nem — munkakönyve a budapesti Nemzetiben van —, és 1989. december 31-ig szól „művészeti tanácsadói" megbízatása, mivel a megajánlott főrendezői státusz helyett maga választotta ezt a megoldást.

A társulat tagjait is megosztotta Ruszt szándékosan bántó nyilatkozata. Az operatagozat Gregor mögé sorakozott fel, aki kijelentette: „ennek a színháznak most építő Koós Károlyokra és nem robbantó Matuska Szilveszterekre van szüksége."[28] Félévi torzsalkodás után Ruszt belátta, hogy a küzdelemben alul maradt, és másodszor is szétverve a prózai társulatot, 1989 decem-

[26] Uo.
[27] SULYOK ERZSÉBET: Ruszt robbant = DM, 1989. nov. 4.
[28] GYÉMÁNT CSILLA: Szeged szívében. 106–107.

berében híveivel elhagyta a színházat. A megfogyatkozott prózai tagozat élére ekkor Korcsmáros Györgyöt állították.

Így a szegedi színház prózai tagozata a megújulás reményében, az operisták viszonylag konszolidált helyzetben, a balettegyüttes pedig egy fényes jövő ígéretével lépett az évezred utolsó évtizedének küszöbére.

*

Ha országos viszonylatban vizsgáljuk a szegedi színház helyét, megállapíthatjuk, hogy 1945-ben a Magyar Állami Operaház és a Nemzeti Színház után hazánk harmadik legjelentősebb teátruma volt. Azonban abban egyedülálló, hogy egy épületen belül opera, balett, valamint prózai tagozattal rendelkezett. Ugyanis az idegen területre került Kolozsvári Nemzeti Színházzal való összevonásának köszönhető „állami" státusz és „nemzeti" rang jelentős művészi létszámemeléssel, azonkívül a költségvetés tetemes növekedésével járt. Harmadik helyét és a vele járó előnyöket az intézmény 1949-ig őrizte, amikor azután elsősorban politikai döntés nyomán, nevén kívül minden kiváltságától megfosztották, és 1956-ig a prokrusztész-elv alapján egységesített vidéki színházak egyikeként vegetált.

A forradalom után némileg megváltoztak a körülmények, mert ismét teljes intenzitással indulhatott az operajátszás, és a színházművészek számára kötelezővé tett két évig tartó vidéki szakmai gyakorlat lehetőséget adott a társulat megerősítésére. Az úgynevezett új gazdasági mechanizmus rövid szakasza alatt — bár a „nemzeti" címmel korábban járó és a pesti Nemzetit továbbra is megillető kiemelt támogatást nem nyerte vissza — anyagilag megerősödött, és létszámát tekintve ismét a legnagyobb vidéki színházzá nőtte ki magát. Azonban a kérészéletű gazdasági fellendülés nemcsak Szegeden hozott változást, hanem a hazai színházi életben is. Új színházak alakultak (pl. a Huszonötödik Színház), Pécsett és Debrecenben pedig önálló operatagozatokat hoztak létre. Ezzel a zenei területen addig egyeduralkodó szegedi opera erodálódása megkezdődött. Az énekesek egy részét elszerződtették, pótlásukat meg később a külföldi szerződéssel kecsegtető, résnyire nyitott határ nehezítette. A hetvenes évek közepére eltörölték a kötelező vidéki szakmai gyakorlatot, és valóságos szabadverseny alakult ki a színészek szerződtetése körül. Miközben Szegednek — akár a többi vidéki színháznak — társulatfejlesztési gondjai egyre nőttek, a színházak állami támogatása folyamatosan csökkent, és az intézmények anyagiak híján, elkezdték díszlet és jelmez tartalékaikat felélni.

Szeged amúgy is nehéz helyzetét csak súlyosbította, hogy mindkét színházát — igaz, nem egy időben —, de be kellett zárni. A megfelelő játéktermek hiánya is riasztólag hatott a szerződni szándékozókra. Így a nyolcvanas

40. Bock–Stein: Hegedűs a háztetőn. Király Levente és Markovits Bori

41. Scribe: Egy pohár víz. Tolnay Klári és Mentes József

42. Stabat Mater. Juronics Tamás és Prepeliczai Annamária

évek elejére Pécs és Debrecen színházai felzárkóztak a szegedi mellé, a fővárosiak pedig személyi, tárgyi és anyagi dolgaik tekintetében messze maguk mögött tudhatták mindhármat, noha művészi eredményeiket tekintve a három vidéki színház állta a versenyt.

A nyolcvanas évek elején, a helyzet jobbítása érdekében, Szegeden — az országban egyedülálló módon — struktúra-változtatást határoztak el. A zenei és prózai tagozatot anyagi tekintetben elkülönítették egymástól, és önálló tagozatgazdálkodást vezettek be. Az ország mindinkább romló gazdasági feltételei között a változtatás szerencsésnek tűnt. Kár, hogy mielőtt még az eredmény érezhetővé vált volna, a belső ellentétek megbontották a vezetés egységét, és a nagy reményekkel indult színházújítás az évezred utolsó évtizedének kezdetére megtorpant.

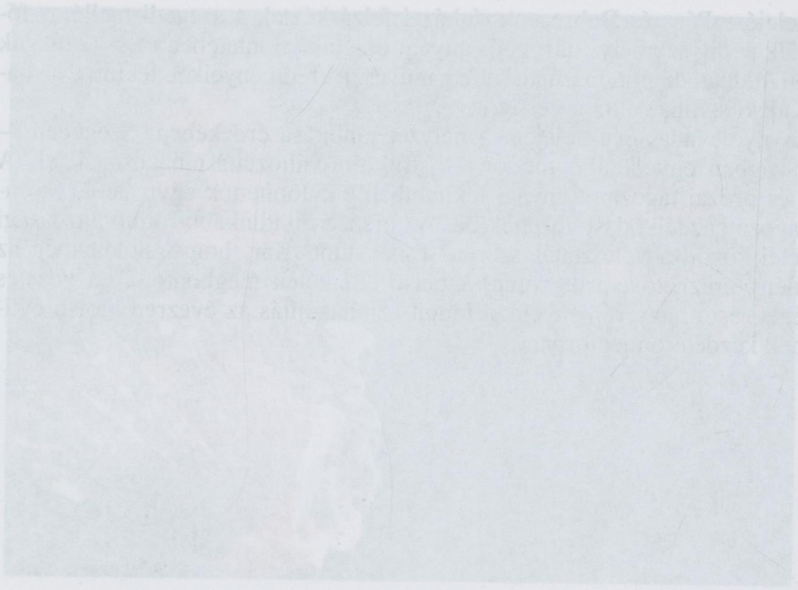

41. Scribe: Egy pohár víz. Tobey Eliot és Mihajlik József

42. Szibil. Mester: Jurisics Tamás és Perjéssi Annamária

III. KÉPZŐMŰVÉSZET

A háborús pusztítások, a nagyobb bombatámadások szerencsésen elkerülték a várost, így a képzőművészeti élet újjáéledése, intézményes kereteinek kialakulása Szegeden kezdődött meg legkorábban hazánkban. Különféle művészeti csoportosulások alakultak, köztük a Szegedi Szépműves Céh 1946 júliusában, amely például tervezte egy szegedi művésztelep létesítését. Majd a Szegedi Művészeti Tanács (1946), a Képzőművészek Baráti Köre (1949).[1] Az újra meginduló szegedi egyetemen 1947-től önálló művészettörténeti fakultás létesült, a megszüntetett kolozsvári egyetemről ide érkezett Felvinczi Takács Zoltán vezetésével. Egyfajta szellemi találkozóhely lett a tanszék az itt alkotó képzőművészek számára, de fontos körülmény, hogy később neves művészettörténészekké lett tanítványok, doktorandusok — Dávid Katalin, D. Fehér Zsuzsa, Lehel István, Szelesi Zoltán — kezdték itt pályájukat. Különösen D. Fehér Zsuzsa későbbi művészettörténészi tevékenysége érdemes a figyelemre, aki a hetvenes évek végéig sokat tett a szegedi képzőművészet fellendítéséért és országos elismertetéséért. 1948-ban indult meg az önálló tanárképzés is, a szegedi Tanárképző Főiskola Rajz- és Művészettörténet Tanszékének munkáját Vinkler László szervezte meg. Ez a képzőművészeti műhely és a képzőművészeti szabadiskola megalapítása, amely 1949 júliusában kezdte meg működését, a későbbiekben jelentős hatást gyakorolt a város képzőművészeti életére. Ezt Vlasics Károly vezette, alapító mesterei, Tápai Antal, Dorogi Imre és Baranyi Károly voltak. A Horváth Mihály utcában — az egykori Iparcsarnok helyén — a második emeleten kezdték meg a tanítást, de a szabadiskola rövid idő múlva végleges helyére, a Tábor utcába került, ahol a későbbiekben Tábor utcai Képzőművész Kör néven folyamatosan fenn állt, egészen 1992 augusztusáig. A Móra Ferenc Múzeum az ötvenes évtizedben lett a város képzőművészeti életének központja, amikor az új épületszárnyakkal bővült intézmény élére a dinamikus munkastílusú, művészetpártoló igazgató, Bálint Alajos került. Ekkortájt kezdett itt dolgozni *Szelesi Zoltán* művészettörténész, aki közel három évtizedig volt hű krónikása és monográfusa a város képzőművészetének. A város képzőművészeti életét egy

[1] SZELESI ZOLTÁN 1975. 355. Máig a legteljesebb összefoglalása ez a könyv a város képzőművészeti életének.

másik fontos esemény is meghatározta: a szegedi iparosoktól államosított Horváth Mihály utcai volt Iparcsarnok épületét 1951-től a múzeumhoz csatolták, és itt nyílt meg az első Megyei Képzőművészeti Kiállítás, amelyet a Nyári Tárlatok megindulásáig évente rendeztek meg. A képtár több évtizedes működését ténylegesen 1953 augusztusától 2001 végéig számíthatjuk, amely évtizedekben a múzeum részeként, kortárs képző- és iparművészeti időszaki kiállítások befogadó csarnoka lett.

Az 1956-os forradalom után következő két-három évben sajátos módon felélénkült a kiállítási aktivitás a szegedi képzőművészek körében. Sorra nyíltak a képtárban az összegző jellegű önálló kiállítások, amelyeket főként a korszakban meghatározó szerepű alkotók rendeztek: Dorogi Imre, Vincze András, Vinkler László és Tápai Antal.[2] Az időszak negatívumaként könyvelhetjük el, hogy a művészeti életből számos alkotó szorult ki, a politikai indítékú, de szakmai köntösbe bújtatott szövetségi, illetve művészeti alaptagsági tagrevízió következtében (pl. Dinnyés Ferenc, Jánoska Tivadar, Vincze András, Szekfű János, Szőke Győző, Csizmazia Kálmán, stb.). Ez több beérkezett művész aktív alkotói pályájának lezárulását jelentette, de akkor induló tehetséges fiatalok is kirostálódtak.

A háború időszakát követő évtized szegedi képzőművészetében a modern szemléletű piktúra alapjait a meghatározó mesterek: Dinnyés Ferenc, Dorogi Imre, Erdélyi Mihály és Vinkler László, illetve a szobrász, Tápai Antal már a két világháború közötti időszakban megteremtették. Ők maradtak a városban, míg mások távoztak, mint például Buday György grafikus és Petri Lajos szobrász. A háború előtti korszakból átszüremlő festői irányzat, a római iskola is jellemző színezettel eresztett gyökeret a déli fekvésű városban. Ezt a látásmódot részben Vinkler, részben Dorogi örökítette tovább a táblakép festészetében. A másik karakteres irányzatot a posztnagybányai törekvés helyi színezetű jelenségei képezték, amelynek méltó folytatói lettek Vlasics Károly és Dorogi Imre, valamint az ebben a korszakban még aktív mesterek, Szőke Győző, Csizmazia Kálmán, Szili Török Dezső és mások. Erdélyi Mihály meseszövésű piktúrája egyedi jelenségként élt tovább, és töretlen ívvel bontakozott ki a hatvanas évtized elejére. Ezeknek az alkotói ambícióknak vetett véget a szellemi élet gyors, politikai ellenőrzés alá rendelése 1948/49 táján a kommunista hatalomátvétel után. Az új társadalmi alapról kiinduló festői kísérletek viharos gyorsasággal beletorkolltak a szovjet típusú művészetirányítás normarendszerébe, a propagatív realizmus irányzatába. Ennek a kényszernek csak kevesen voltak képesek önkéntes visszavonulással ellenállni (például Dinnyés, Dorogi, rövid ideig Vinkler is). Érdekes alkotói magatartás Tápai Antalé, aki néhány köztéri alkotással ugyan megfelelt az akkori politikai elvárásnak, de éppen ebben az időszakban teljesítette ki értékekben bővelkedő expresszív indíttatású, szürrealisztikus plasztikai világát.

[2] Szelesi Zoltán 1975. 213.

1. ALKOTÓK AZ ÖTVENES ÉS HATVANAS ÉVTIZEDEKBEN

Ebben az időszakban lezárult néhány helyi alkotó életműve, akik munkássága a háború előtti időkben bontakozott ki. A város huszadik századi képzőművészetének és az ötvenes évtizednek egyik meghatározó egyénisége volt *Dinnyés Ferenc*.[3] Festői látásmódjának kialakulására erős hatást gyakorolt Van Gogh és a Fauve-ok művészete, valamint a szecesszió ízlésvilága. Képein a kontrasztos színek ritmikus gazdagságát éppúgy kihasználta, akár a fény-árnyék jelenségekben rejlő drámai, dinamikus lehetőségeket. Jellegzetes darabjai festészetének a szegedi városrészleteket megörökítő, árnyékokkal szabdalt, szerkezetes utcaképek és azok a festmények, amelyeken ellenfényekben vibráló megfáradt munkás alakokat ábrázol. Drámai hatásokkal átizzított színpompás festményeit a szecesszió hullámzó nyugtalansága teszi elevenné. Festészete egészében az expresszív színkezelés és a szerkesztő elvű építkezés egységére alapozódott. Művészete a valóság, a mítosz és a mese szövetéből teljesedett ki. Jellegzetes következménye e korszaknak, hogy alkotásai és művészete csupán halála után tíz évvel kaptak méltó értékelést, amikor 1968-ban életművének egészét bemutatta a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria.

Vlasics Károly festő[4] a 20. század elején induló nemzedék tagja. Tápaival, Vinklerrel együtt azon szegedi mesterek közé tartozik, akiknek jelentős szerepük volt abban, hogy a hatvanas évekkel kezdődő alkotói nemzedékváltáshoz kinevelték az új festő- és szobrászgenerációt. Vlasicsnak a város második világháború utáni képzőművészeti élete megindításában meghatározó szerepe volt. Művészete az alföldi festészet hagyományait követte, főként Tisza-parti részleteket, alföldi tájakat, embereket, életképeket festett. Móra Ferenc és Juhász Gyula baráti köréhez tartozott, ami egész életében hatással maradt világlátására. Alkotásai nem hiányozhattak a helyi tárlatokról. Művészeti szabadiskolát alapított, majd ennek utódját, a Tábor utcai kört működtette egészen haláláig.

Jánoska Tivadar festő[5] 1950–60 között vezette a helyi képzőművészek munkacsoportját. Művei az alföldi festészet lírai, dekoratív téma- és színvilágába illeszkednek, választékos előadású szegedi és tápéi utcarészleteiben a figyelemreméltó tartalmi értékek mellett ízléssel fejezte ki az összecsengő

[3] Vö. Szuromi Pál 1994/b. 137–144.
[4] Szelesi Zoltán 1975. 196–197.
[5] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 217.

színek festőiségét. *Tápai Lajos* festő[6] a Tisza-parti táj realista szellemű festőjeként népi témájú jelenetek és a táj szépségei mellett mély átéléssel ábrázolta a tiszai halászok és kubikosok hétköznapi életét. *Major Jenő* festő[7] tájábrázolásait és figurális kompozícióit a fény- és színproblémák tárgyilagos festői megoldása jellemezte. A főiskolai tanárképző rajz tanszékének vezetője *Buday Lajos* festő[8] munkássága Pécs és Szeged között osztódott meg. Elsősorban a hatvanas évtizedben pályára került szegedi fiatal művészgeneráció felkészítésében szerzett érdemeket. Művészetét a korszak munkástémákat feldolgozó stiláris felfogása és realista szemlélet uralta. *Szőke Győző* festő[9] pályája szinte teljes egészében Szegedhez kötődött. Nyilasy Sándor és Károlyi Lajos pályatársaként mindvégig megőrizte piktúrájában az alföldi festészeti hagyományok ízlésvilágát. Festőként az ötvenes évtizedben már visszavonult az aktív szerepléstől. 1948-tól haláláig vezette a Széchenyi téri egykori fotóműteremben működött Szegedi Vasutas Képzőművész Kört. Kortársa volt a kürtösi születésű *Csizmazia Kálmán*[10] festő, rajztanár, akit a tájfestés mellett az emberábrázolás foglalkoztatott. Míves akvarelljeit a Móra Ferenc Múzeum őrzi. *Vágó Gábor* szobrász[11] főképp az egyházművészet felé fordult. Szegeden a zenekonzervatóriumban Bartók Béláról, illetve Kodály Zoltánról készített szobra őrzi emlékét. *Szekfű János* festő[12] a 40-es évek végén létrehozott, már említett MÁV Képzőművész Kört alapította és egy ideig vezette. Visszafogott színvilágú piktúrájában az alföldi festészeti hagyományok ízlésvilágát követte. *Tóbiás György* festő[13] aktív működése is véget ért a világháborút követő évtizedben. Az 1962. évi gyűjteményes kiállítását megelőző két évtizedben nem szerepelt bemutatókon. Késői munkáiban érdeklődése a munkások élete felé fordult, realista képein leggyakrabban a kubikosok fáradságos munkáját ábrázolta.

Korszakunk szegedi képzőművészetének első periódusát itt zárhatjuk le azzal, hogy a második — a város fejlődésének egyik legdinamikusabb szakasza — éppen a hatvanas évtized beköszöntével indult el, s végeredményeként két évtized alatt létrejött az ország egyik legjelentősebb vidéki képzőművész kolóniája.

[6] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 218.
[7] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 217.
[8] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 218–219.
[9] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 197.
[10] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 198–199.
[11] Murádin Jenő 1999. 549–567.
[12] Vö. Szelesi Zoltán 1975. 198., 214
[13] Szelesi Zoltán 1975. 219–221.

2. A KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLET FÓRUMAI, MECÉNÁS VÁROSPOLITIKA

Az új korszak nyitánya kétségtelenül a Szegedi Szabadtéri Játékok hagyományának felújítása volt, majd ennek kísérő rendezvényeként, az 1962 nyarán útjára indított Szegedi Nyári Tárlat. Innen számíthatjuk a város képzőművészeti életét segítő intézményes infrastruktúra kiteljesedését és megerősödését. A múzeum kezelte Horváth Mihály utcai Képtár lett a képzőművészeti kiállítási élet legfontosabb fóruma, ahol az évi tíz-tizenöt kiállítás nemcsak a szegedi művészeknek nyújtott bemutatkozási lehetőséget, hanem helybe hozta a hazai képzőművészet friss eredményeit is. Az országos fórumként induló Szegedi Nyári Tárlatot évente rendezték meg, 1982-ig — a Táblaképfestészeti Biennálé megindításáig — majd innen évente váltotta egymást a két országos szakmai fórum. Hasonló indítékból született, mindkettő, mint a többi vidéki országos kiállítás, a nyári tárlat legfeljebb „szögedi" tájjellegében különbözött azoktól. (Vö. a közművelődésről írt fejezettel.) Az 1964-es esztendő sorsdöntő volt a tárlat történetében. Megerősödését hozta és rangját növelte, hogy a Szegedi Országos Képzőművészeti Kiállítás címmel rendezett bemutatón az állami vásárlással köztulajdonba került alkotásokat is szerepeltették, az akkori alkotók — festők, szobrászok, grafikusok — műveinek színe-javát. A város 1965-ben díjakat alapított, ezzel tette vonzóbbá a művészeknek a részvételt, megkezdődtek a rendszeres vásárlások, amelyek eredményeként jött létre a hatvanastól a nyolcvanas évek végéig tartó korszak jelentős kortárs képzőművészeti gyűjteménye az akkori városi- és a megyei tanács épületeiben. A tárlat fontos igazodási pont lett az itt élő képzőművészek számára, mert kínálta az országos mezőnyben való megmérettetés rendszeres lehetőségét, ugyanakkor káros hatásaként értékelhetjük, hogy a helyi művészek, kevés kivétellel — a nyári tárlatok hullámzó értékrendjét szem előtt tartva — ambíciójukat az ehhez való alkalmazkodásban élték ki. Kevesen vállalták a városi Körtöltésen kívüli megmérettetést, és azt, hogy biennálék vagy a ritkábban adódó nemzeti tárlatok, szakmai seregszemléinek szigorúbb követelményeivel megbirkózzanak.[14]

Említenünk kell a másik sajátos szegedi képzőművészeti fórumot, a hatvanas évtizedben útjára indított szegedi Téli Tárlatot, amely a város képzőművészeinek és tehetséges amatőr alkotóinak közös fóruma lett. Évente került sor erre a kiállításra, de később e fórum megritkult, majd a nyolcvanas évek derekára meg is szűnt.

A szegedi képzőművészet arculatának alakulását három, helyben működő műhely határozta meg. Talán a legfontosabb közülük a szegedi tehetséggondozás több mint 50 éve fennálló bázisa, a Szegedi Tanárképző Főiskola Rajz Tanszéke. A tanszékalapító Vinkler László (1948–1957) volt, őt követ-

[14] Tóth Attila 1983. 34–37.

ték sorrendben: Buday Lajos (1957–1961), Major Jenő (1961–1963), Fischer Ernő (1963–1973), majd újra Vinkler László (1973–1975), ezt követően Cs. Pataj Mihály (1975–1982), Hézső Ferenc (1982–1992). A hatvanas évek elején Fischer Ernő és Vinkler László szellemi irányítása, valamint szakmai felvértezettsége a korábbinál korszerűbb szellemiséget eredményezett a felsőfokú képzést szolgáló tanszéken. Friss erőkkel gyarapodott a tanszék tanári kara is, szegedi és vásárhelyi alkotókkal. Ez a műhely szakmai felkészítésével, alkotók pályára bocsátásával meghatározó befolyást gyakorolt a hatvanas és hetvenes évtizedben a város képzőművészetének alakulására. Elsősorban festőket segített pályára, köztük számosan Szegeden maradtak. A főiskola által kibocsátott első nemzedékhez tartoznak például Kováts Margit, Dér István, Dénes János, Veres Mihály, Zombori László, Papp György, Szűcs Árpád és Hemmert János, a későbbi, már a hatvanas évekre eső periódushoz pedig Lázár Pál, Zoltánfy István, Stéhlik János. A nyolcvanas években Cs. Pataj Mihály teremtette meg a tanszék későbbi munkáját eredményessé tevő alkotóköri műhelymunka feltételeit, amelyet utódja, Aranyi Sándor (1992-től tanszékvezető) teljesített ki. Az itt folyó több évtizedes oktatómunka színvonalát fémjelzi többek között, hogy e tanszék falai közül került ki több, ma már neves képzőművész.

A Vlasics-féle szabadiskola örökébe lépő Tábor utcai Képzőművész Körből (Tábor utca 3.) főként szobrászok kerültek pályára, például Bányai József, Samu Katalin, Vörös Ilona, Farkas Pál, Majorossy Sarolta, Fritz Mihály, Kalmár Márton, Lapis András, Makk József, de festők is, mint Zoltánfy István, és később még számosan mások, kiknek szegedi munkássága a nyolcvanas és kilencvenes évtizedben bontakozott ki. Vonzását alighanem Tápai és Vlasics klasszikus elődökön iskolázott műhelyteremtő szelleme alapozta meg, de ide kell számítanunk a Művészeti Alap itt működő kollektív műtermét, amely egyszerre afféle műhelyt és találkozóhelyet jelentett. A körre jellemző szobrászképzés elsősorban az alapító mestereknek köszönhető, valamint a határozott szakmai követelményeket érvényesítő Tóth Sándornak. Tőlük a körvezetést Zoltánfy István és a fővárosi tanulmányaikat befejezve városukba visszatérő szobrászok, Fritz Mihály és Lapis András vették át. A képzőművész kör működése a nyolcvanas évek elején zárult le, amikor az alapfokú zeneoktatást szolgáló Király-König Péter Zeneiskola terjeszkedése miatt tevékenysége 1992-ben megszűnt.[15]

A hatvanas évtizedben egy másik fontos műhellyel bővült a város képzőművészetét éltető szakmai infrastruktúra. Tápai Antal 1961-ben feladatul kapta a városi tanácstól, hogy megszervezze négy fiatal kollégájával a Tömörkény István Művészeti Gimnázium és Ipari Szakközépiskola Képzőművészeti Tagozatát.[16] A kőfaragókat, fazekasokat, kéziszedő nyomdai grafikusokat képző középiskola hamarosan országos rangú lett, az alapító mester, illetve Tóth Sándor, T. Nagy Irén és Dinnyés Éva — szobrászművészek munkájának köszönhetően. Hamarosan kiszélesedett a műfaji képzés, aminek eredményeként a képzőművészeti képzés egyik legrangosabb vidéki bázisa lett. A „Tömörkény-műhely" neveltje több száz — köztük jelentős hazai és nemzetközi karriert elért — festő, szobrász, grafikus, iparművész és építész, akik felkészítését kitűnő felkészültségű szegedi, vásárhelyi és fővárosi művésztanárok segítették. A műhelymunkát, a művészeti irányítást végzők: Tápai Antal (1961–1964), Kiss László (adminisztratív vezető (1964–1969), Szalay Ferenc (1969–1991), Kalmár Márton (1991–2009). A három, egymást jól kiegészítő képző műhely napjainkig érezteti áldásos hatását a város képzőművészeti életére, kevés kivétellel a városban alkotó képzőművészek többsége e műhelyek valamelyikéhez kötődött.

Az évtized képzőművészeti műhelyfeltételeinek látványos változását eredményezte, hogy a városi tanács 1969. szeptember 9-én adta át rendeltetésének a művészeti alappal közösen létesített Károlyi utca 4. szám alatti műteremházat, amely a közeli Hódmezővásárhelyen létesített művésztelephez hasonló művészkolónia létesítését célozta. Igaz, a szakszerűtlenül kialakított, műteremnek csak jóindulattal nevezhető lakások csak korlátozottan voltak alkalmasak az alkotó munkára, mégis többen éltek a beköltözési lehetőséggel. Novák András Budapestről költözött ide, Pataki Ferenc a fővárosból települt vissza, az üllési Fontos Sándor mellett az első lakók között találjuk Cs. Pataj Mihályt, Dér Istvánt, Erdélyi Mihályt, Pintér Józsefet, T. Nagy Irént, Zoltánfy Istvánt és Zombori Lászlót.

A hetvenes évtizedtől kiemelkedő szerep jutott a helyi sajtónak, a Délmagyarországnak, a Csongrád Megyei Hírlapnak és a Tiszatáj folyóiratnak, amelyek kultúraszervező, értékközvetítő szerepet vállaltak akkoriban. Rendszeressé lettek a művészeti élet eseményeit kísérő elemző, polemizáló írások, kritikák, Akácz László, Tandi Lajos,[17] Polner Zoltán és a külsős szakírók: Apró Ferenc, Szuromi Pál,[18] Tóth Attila és mások képzőművészeti szakírói tevékenysége ekkor bontakozott ki. A múzeumban Szelesi Zoltánt nyugdíjba vonulását követően Szuromi Pál váltotta föl. A Sajtóház 1968 nyarán megnyílt, Polner Zoltán vezette Művészklubja jó másfél évtizedig a szegedi művészeti közélet fóruma, találkozó helye volt. A városi múzeum élére a képzőművészet felkarolásában igencsak aktív Trogmayer Ottó került, akinek első ténykedései közé tartozott, hogy a múzeumban helyet adott a szegedi képzőművészek élő galériájának. Jelentős magángyűjteményekkel gyarapodhatott a múzeum. (Csánky Dénes hagyatéka, Lucs Ferenc gyűjteménye 1978-ban, Vinkler László szinte teljes életműve, Varga Mátyás életműve, a Színháztörténeti Kiállítóház 1987.) Emellett múzeumi gyűjteménybe kerültek

[15] Vö. Tóth Attila 1996/b.
[16] Vö. Tömörkény I. Gimn. Évk. 1897–1997.
[17] Összegyűjtött írásai, számos szegedi képzőművészeti írása olvashatók: Tandi Lajos 1997/a.
[18] Szuromi Pál 1994/a., illetve Szuromi Pál 2001/a.

a szegedi nyári tárlatokon, valamint a táblaképfestészeti biennálékon megvásárolt kortárs magyar képzőművészeti irányzatokat és a szegedi törekvéseket reprezentáló alkotások. A városi és a megyei tanácson a hatvanas évektől a kilencvenes évtized beköszöntéig tartó — már említett — rendszeres állami-tanácsi forrású vásárlások révén értékes képzőművészeti gyűjtemények jöttek létre, amelyek közel egyenértékűek a múzeumi gyűjtés ugyanebből a korszakból származó műtárgyállományával.

A művészeti mecenatúra kulcspozíciót jelentő hivatalaiban, a városi és a megyei tanácsoknál és azok operatív munkát végző művelődési intézményeiben kellő szakmai felkészültséggel, kulturális érzékenységgel rendelkező munkatársak[19] dolgoztak, akik rendezvényekkel, kiadványokkal, mecénási programokkal, összegző jellegű kiállítások megszervezésével segítették a képzőművészek boldogulását a városban és annak tágabb környezetében. A képzőművészek ekkor még a Művészeti Alap, valamint és a Képző- és Iparművészek Szövetsége filiáléjaként működő munkacsoportjainak élén is jó szervezőkészségű alkotók álltak.[20]

Jelentősen bővült a város kiállítótermeinek sora, például a Művészeti Alap Képcsarnok Vállalatának Kárász utcán megnyitott galériájával, a Gulácsy-teremmel. A város művelődési házai — különösen a Bartók Béla Művelődési Központ és hálózata aktív szereplője lett a kiállítási életnek. A Bartókban 1980-ban nyílt meg a B-Galéria, amely a későbbi évtizedekben — 2008-as megszüntetéséig — a város egyik legfontosabb, jó színvonalt megvalósító kiállító terme lett, s amely fennállása első évtizedében főként a kortárs progresszív művészetet favorizálta. Az Ifjúsági Ház IH-Galériája a pályakezdő tehetségek bemutatkozásának fórumaként működött 1979. március 21-i megnyitásától a kilencvenes évtizedig. További fontos változást hozott a Kass Galéria 1985-ben történt megnyitása a Vár utcában. Az igényes kialakítású kiállítóhely kezdetektől fogva a hazai kortárs képzőművészet emblematikus fóruma lett a városban. A galéria alapításában Kass János,[21] szegedi születésű, nemzetközi rangú grafikusművész szerepvállalása volt a meghatározó, aki ekkor munkásságának jelentős részét kitevő — saját grafikáiból és az általa tervezett könyvekből álló — gyűjteményét adományozta szülővárosának, amely ciklikusan változó összetételben, állandó kiállítás keretében lett hozzáférhető a nagyközönség számára, és ennek szomszédságában újabb és újabb kiállítások nyílhattak kortárs művészek alkotásaiból. Az Oskola utcában Paletta Galéria néven 1986-ban nyílt meg az első, magánvállalkozók által alapított műkereskedés, amelyet később számos hasonló követett, de csak rövid ideig működtek.

[19] A városi tanácson művészeti előadók voltak: Horváth Mihály, Tóth Sándor szobrász, Varga József, Novák András festő, Tóth Attila és Nagy Károly. A múzeumban Lipták Mária, a Bartók Béla Művelődési Központ B-Galériájában Pacsika Emília, a November 7. Művelődési Házban T. Kiss Tamás, az Ifjúsági Ház IH-Galériájában Goldschmidt József végeztek szakszerű munkát.

[20] Pintér József, Zombori László.

[21] TANDI LAJOS 2007.

A képzőművészeti életet kísérő műpártolás a hetvenes évtizedben felszínre hozta a műgyűjtő mozgalmat is, amely — Apró Ferenc és Laczó Katalin áldozatos szervezőmunkájával — néhány alkalommal számos műkincset, értéket felsorakoztató kiállítást eredményezett. Különféle helyi művészettámogató eszközökkel — alkotói díjak, ösztöndíjak, szocialista szerződések, vásárlások, stb. — igyekeztek a pártállami ideálokat támogatni, illetve azokat közösségi alkotásokkal megjeleníteni. Pályázatokat hirdettek — a városháza (1970), a pártbizottság (1976) tanácstermeinek díszítésére, illetve a Tarján városrészi panelrengeteg környezetének jobbítására köztéri szoborpályázatot (1975), házasságkötő terem-programot, az árvízi centenáriumra meghirdetett árvízi emlékmű pályázatot (1978), pannópályázatot (1979), amelyek majd minden műfajban tevékenykedő művész számára kínáltak szakmai megméretést, lehetőséget. Ezekhez képest szakszerűbb és kiszámíthatóbb lehetőséget teremtett a DÉLTERV és a CSOMITERV tervezővállalatok vezető építészeinek, Borvendég Bélának, Novák Istvánnak, Szekeres Mihálynak és Tarnai Istvánnak az a törekvése, hogy helyi művészek képzőművészeti alkotások tervezésére megbízásokat kapjanak a szegedi nagyberuházások alkalmával. A szegedi városkép különösen a hatvanas évektől számítva több száz szoborral, épületdíszítő alkotással, emlékművel gyarapodott.[22] A Kádár-korszakra jellemző politikai emlékművek megjelentek a város közterein megváltoztatva annak korábbi polgárias arculatát.

173. „Sárga" emlékkő
Az illegális szegedi munkásmozgalom forradalmi szervezkedésének emlékköve, 1961

174. Tanácsköztársaság szobor a Stefánián, 1960

[22] A téma monografikus feldolgozása megtörtént TÓTH ATTILA 1993.

A hatvanas évtizedben festők, szobrászok, építészek, írók akkoriban fiatal nemzedéke telepedett le a városban. Vinkler László, Erdélyi Mihály, Dorogi Imre, Dinnyés Ferenc, Kopasz Márta, Tápai Antal ekkortájt kiteljesedő életműve már biztos alapokat teremtett a város képzőművészetében. Szathmáry Gyöngyi és Tóth Sándor a vásárhelyi műhelyből pártolt át a városias karakterű szegedi művészcsoportosuláshoz. Fontos Sándor a közeli Üllés tanyavilágából költözött be a városba, Hemmert János, Dénes János, Szűcs Árpád és Kováts Margit, Pintér József, Dér István, Zombori László, Veres Mihály, Papp György és Zoltánfy István sorra jelentkeztek munkásságuk önálló karakterét reprezentáló egyéni kiállításokkal, és az évtized végére már ők lettek a meghatározó alkotók a város képzőművészeti közéletében.

Ugyanekkor, a közeli Hódmezővásárhelyen a szegedi művészkolónia által képviselt európai orientációjú képzőművészettel szemben a realista törekvések, a plebejus szemléletű alföldi festészet államilag támogatott műhelye alakult ki. A szegedi festők egy csoportja körében a vásárhelyiek törekvéseihez közelítő stiláris kollektivitás bontakozott ki a hatvanas évtized derekán. A jellegzetes alföldi, paraszti tematikák szapora felbukkanása elsősorban a vaskos tehetségű Dér István alkotásaiban, Zombori László, Magos Gyula, Cs. Pataj Mihály, Pintér József és Fontos Sándor sajátos, egyéni hangoltságú műveiben jelent meg. A városias közegben mégis legfőképp a szerkesztő elvű, városi karakterű konstruktív szemlélet és a markánsabb arcélű kolorisztikus expresszivitás uralkodott el. Az évtized végére már egyéni utakra tértek a város művészei, legfeljebb stiláris megfontolásokból, kollegiális szolidaritásból alkottak laza szövetségeket.[23]

Szeged képzőművészeti önállósodását és megerősödését jelezte, hogy 1967-ben mód nyílt a szegedi képzőművészek közös bemutatkozására a Magyar Nemzeti Galériában. A kiállítás megrendezésében a város festészeti, grafikai, szobrászati eredményeinek megbecsülését, a kialakuló művészkolónia szakmai elismerését lehet látnunk, ez időtől került a város a hazai képzőművészetben számon tartott vidéki művészeti centrumok közé. A tárlaton jelentősebb kollekcióval mutatkozhatott be Dér István, Dorogi Imre, Erdélyi Mihály, Fontos Sándor, Kopasz Márta, Cs. Pataj Mihály, Pintér József, Tápai Antal, Tóth Sándor, Vincze András, Vinkler László, Vlasics Károly és Zombori László, kisebb kollekcióval volt képviselve a tárlaton Dénes János, H. Dinnyés Éva, Hemmert János, T. Nagy Irén, Papp György, Sági József, Szabó Miklós, Szathmáry Gyöngyi, Szűcs Árpád, Veres Mihály és az akkor frissen pályára került Zoltánfy István.[24] Az érett mesterek által képviselt szemléleti irányok összeérlelődtek az újabb generáció törekvéseivel. A festők ekkor még többségben voltak, de jelentős számban szobrászok, iparművészek, belsőépítészek is letelepedtek a városban. Sokszínűvé és igen változatossá lett a képzőművészet, a művészetpolitika fellazulása, az európai utazások lehetősége következtében bekövetkezhetett a friss művészeti törekvések óvatos honosítása. Ez azonban akkoriban nem ment kockázat nélkül. A Vinkler László köré csoportosuló fiatalok, zömmel egykori tanítványok — Kováts Margit, Veres Mihály, Szűcs Árpád, illetve Lehel István — a modern európai képzőművészeti törekvések hazai átültetésére vállalkoztak. „Spirál" elnevezéssel avantgarde szellemű csoportkiállítást akartak rendezni 1971-ben. A hivatalos kultúrpolitika azonban nem engedélyezte a tárlatot.[25]

Néhány alkotó munkássága konzekvens fejlődési pályán maradva új értékekkel gyarapította a város képzőművészeti életét. Zoltánfy István egyedülálló képíró-festészete mindenképpen ilyen, de mellette Pataki Ferenc eruptív erejű, akkoriban erőteljesen expresszív festői világa, Novák András gesztusfestészete a hazai mezőnyben is képviselni tudta a városhoz kötődő festészetet. Javult az alkotók egzisztenciális helyzete, mivel a műtárgypiac addig soha nem tapasztalt fellendülést ért el, határozott táblakép iránti vásárlói kereslet alakult ki a lakótelepi lakásépítési dömping különös mellékhatásaként. Oldódni kezdett a képzőművészeti közélet országhatárok közé zártsága is. Szeged, a „szocialista tábor" országaiban kialakult testvérvárosi kapcsolatok kereteiben főként Szabadka felé nyitott kapukat.

A szegedi szobrászok között ugyancsak végbement egy elhúzódó generációváltás a hetvenes évtizedben, innen számíthatjuk a szobrászok erőteljes szerepvállalását a város képzőművészetében, e műfajban szintén meghozta gyümölcsét a szegedi képző műhelyek tehetségnevelő munkája. Kalmár Márton, Fritz Mihály, majd Lapis András a képzőművészeti főiskolai évek után a hetvenes évek elején tértek vissza városukba. Szathmáry Gyöngyi, Tápai Antal és Tóth Sándor mellett ők hoztak friss szellemiséget a város szobrászköreibe, illetve a pár évvel később a közeli Hódmezővásárhelyről 1980-ban Szegedre költöző szobrászházaspár, a szakmában akkorra már komoly presztízst szerzett Kligl Sándor és Tóth Valéria. A hetvenes évek derekától folyamatosan nőtt a számuk, kisebb létszámingadozással általában tíz-tizenkét szobrász alkotott egyidejűleg Szegeden, akik életkoruk alapján mellesleg közeli generációk tagjai voltak.[26]

Tóth Sándor mellett a hetvenes évtizedben startoló ifjabb szobrász generáció tagjainak, Fritz Mihálynak, Lapis Andrásnak szintén kínálta az érvényesülés útját az éremművészet. Széleskörű kereslet mutatkozott az emlékérmek iránt, a szerzői érmek pedig könnyen eljuttathatók voltak a külföldi seregszemlékre. A nyolcvanas évtizedre olyan éremművészeti műhely alakult ki Szegeden, amely országosan, sőt nemzetközi viszonylatban is állta a

[23] Vö. SZUROMI PÁL 1975. 306–307.
[24] D. FEHÉR ZSUZSA 1967.
[25] SZUROMI PÁL 1975. uo.
[26] TÓTH ATTILA 1996/a.

versenyt. Sokat lendített a szegediek piacképességén, hogy Szabó Géza és Józsa Gábor ötvösmesterek felújították a a szegedi éremverés hagyományát, később ebből fejlődött ki a korszerű Szabó-Éremverde.

A nyolcvanas évtized derekától pedig már újabb szegedi szobrászgeneráció kezdte meg tevékenységét, akik pályájukat részben már az 1989-es rendszerváltást követő időszakban teljesítették ki (Bánvölgyi László, Barta András, Balogh Sándor, Beliczay Mária, Fűz Veronika, Józsa Gábor, Makk József, Popovics Lőrinc). Ebben az időszakban már megmutatkozott a városhoz kötődő szobrászok alkotó munkáját jellemző határozott realista ábrázolási hagyomány, amelyben erősen érvényesült helyi gyökerű városias ízlésvilág. A Móra Ferenc Múzeumban 1986-ban, az 1967-es tárlathoz hasonló, teljességre törekvő nagyszabású kiállítás keretében került sor a szegedi képzőművész-kolónia művészeti eredményeinek bemutatására.[27] Ez a tárlat igazolta, hogy a hetvenes és a nyolcvanas évtized jelentős átrendeződést hozott a képzőművészeti műfajok városi jelenlétében, korszakunk utolsó két évtizedében szinte minden fontosabb képzőművészeti műfaj meggyökerezett. A városban igen fejlett fotós élet bontakozott ki.[28] Nagy erőkkel gyarapodott a grafikusok tábora is, akikhez a Vajdaságból ide költöző Benes József csatlakozott. A két háború között alkotó, haladó szellemű szegedi grafikusok hagyatéka folytatásra talált Kopasz Márta, valamint a grafikai kifejezés felé forduló Vinkler László és Pataki Ferenc, továbbá László Anna tevékenysége nyomán. A nyolcvanas évek derekán Szegedet választotta a város színházi életéhez sok szállal kötődő Varga Mátyás Kossuth-díjas grafikus, díszlettervező is. Szeged újabb grafikai periódusa kezdődött, amihez néhány helyi művész, az akkor pályáját kezdő Papp György és Veres Mihály működése számottevően hozzájárult. Papp tussal létrehozott, sebes hajlékonyságú vonalakkal, majd hamarosan a megtalált újabb technikával, készült linómetszeteivel vívott ki egyre nagyobb elismertséget. Ekkortájt kötelezte el magát a népművészet képi világával, amelyben a bartóki utat követve sajátos karakterű grafikai kultúrát alakított ki. Pölös Endre, Tildy Katalin az alkalmazott grafikai terület fellendítésébe fogott, köreikbe tartozó tanítványaikkal.[29]

Annak ellenére, hogy Szeged kézműves kultúrájában nem voltak meg a kedvező feltételei a műhellyé szerveződésnek, — mint ahogyan a közeli Hódmezővásárhelyen kialakult ilyen, az ottani majolika iparra és kerámiagyártásra alapozódva — a város építész tervező irodáival, képzőművészeti oktatást nyújtó közép és felső iskoláival volt képes a hosszabb-rövidebb ideig itt dolgozó keramikusok, textilesek és belsőépítészek befogadására.

[27] SZUROMI PÁL 1986/a.
[28] L. bővebben: SZÁVAY ISTVÁN 2000. 13–20.
[29] L. bővebben: TANDI LAJOS 1998.

3. A HETVENES ÉS NYOLCVANAS ÉVTIZEDEK ALKOTÓI

FESTŐK

Az alföldi táj, az itt élő ember s mindenekelőtt a Tisza elkötelezett festője, a korszak egyik jelentős mestere volt *Dorogi Imre* festő.[30] Nyolcvanadik életévében, 1970 októberében gyűjteményes kiállításon mutatta be munkássága legjava termését a Móra Ferenc Múzeum képtárában, 1975-ben pedig kamarakiállítása nyílt a kupolában. Karakteres, szuggesztív egyéniség volt, akinek festészetében a Tisza látványa kozmikus léptékű, szerkezetes ritmusú szín- és fénytobzódással lett uralkodó elemmé. Festői munkásságában autentikus biztonsággal kötődött a szegedi emberek életéhez, a tájhoz, a vizek világához. Festészete különleges helyet foglal el az alföldi karakterű festői törekvések sorában, sajátos kicsúcsosodása a természetelvű és képi fogantatású törekvések lírát és drámát váltogató metódusának.

A szegedi képzőművészet háború utáni korszakának vitathatatlanul legkiemelkedőbb alakja *Vinkler László*.[31] Munkásságának utóélete hozta meg igazán az őt megillető elismertséget. Az általa alkalmazott művészeti stílusokat mindig az adott alkotói problémafelvetéséhez igazodva választotta meg. Művei rendszerint filozófiai mélységű gondolatokhoz kapcsolódtak, ilyen értelemben alkotói programja analógiáktól mentes maradt a szegedi és a kortárs képzőművészetben. Az analitikus kubizmus eszköztára nála a háború pusztításainak kifejezője lett, a szürrealizmus pedig mitológiai példázatainak hordozója, míg a tasizmus a belső világának kivetülése volt. A festő, pedagógus, esztéta, művészeti írói tevékenységet is folytató, akadémikus tanulmányok alapján képzett alkotó az absztrakt expresszionizmus körébe tartozó irányzatok sajátos változatait alkalmazta művei megalkotásában. Munkásságának záró szakaszában visszatért eszmei, művészi alapállásának kiindulásához, a látványelvű, klasszikus példákhoz, utazásai, élményei révén munkássága inspiratív vezérfonalához, a görög mitológiához. Az automatizmuson alapuló művészetfelfogás és a kortársi mezőnyben ekkor teret nyerő gesztusfestészeten alapuló festői munkálkodása — utóbb már tudjuk — szinkronban volt a kortársi törekvésekkel.

A lírai absztrakt festészet egyik legkiválóbb hazai képviselője, a szegedi művésztanítványokat felnevelő műhely meghatározó szerepű mestere, *Fischer Ernő* festő.[32] Alkotóként csak laza szálakkal kapcsolódott városunk képzőművészetéhez, de tanítványok útra indítójaként hatást gyakorolt az itteni kortársi mezőny kialakulására. 1959-től 1974-ig Szegedhez tanári munká-

[30] LACZÓ KATALIN 1980. 75–85.
[31] Fontosabb irodalom: MULADI BRIGITTA 2000.; SZUROMI PÁL 2001/b.; SZUROMI PÁL 2003. 123.
[32] SZUROMI PÁL 1997.

ja kötötte. Jellegzetes, ornamentális és kalligrafikus formanyelvet alkotott, amely kifinomult színhasználattal szimbolikus kifejezéssel párosult.

A *Spirál* köréhez tartozó alkotók között a háborús idők generációjához tartozott *Lehel István* sajátos jelképekből felépített asszociatív utalású kalligrafikus festészete. *Kováts Margit*[33] panteisztikus, vizionárius, szürrealisztikus művészete az organikus romantika jegyében fogant, amely az ember és az univerzum közötti viszonylatokat modellezte. A mágikus erejű csönd, egyben az emberi létezés mélyvilágának festői megszólaltatója *Veres Mihály*.[34] Drámai alkatú, monumentalitáshoz vonzódó alkotó volt, aki motívumait a természet kelléktárából vette, ám konstruktív, dekoratív, plasztikus és jelképes előadásával a filozofikus mélységű gondolatoknak is érzéki formát kölcsönzött. *Szűcs Árpád*[35] lírikus-kubisztikus festőiségét, ábrázoló módszerét panteisztikus és „pointilista" elvek alakították. Képeinek ihlető forrását a mediterrán tájak motívumaiban, Szeged karakteres épületeiben, jellegzetes táj-metaforáiban, a lírai kubizmus és a szecesszió ízlésvilágában találhatjuk meg.

Erdélyi Mihály[36] festő franciás könnyedségű, eleven színvilágú festészete magányos jelenségként ragyogott fel még egyszer és utoljára a hatvanas évtized szegedi piktúrájában. A művész matrózként bejárta a fél világot, úti élményei hatására kezdett el festeni. 1920-ban Szeged város ösztöndíjával kezdte el tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Három évtizeden át aktív résztvevője volt a helyi kiállításoknak. A szegedi élet teátrális, ünnepi és forgatagos szezonjának vizuális felfedezése az ő festészetének eredménye, komikus világlátásával elegyített egyéni képalkotó művészete egyedülálló jelensége a szegedi piktúrának. 1971-ben 50 festményét és 50 grafikáját szülővárosának ajándékozta.[37]

A hatvanas évtizedben a kibontakoztatott életművel bíró mesterek — Dorogi, Vinkler és Erdélyi — mellett hat-nyolc olyan alkotó tűnt föl, akik laza stiláris szövetségben az évtized közepétől lettek meghatározói Szeged kortárs képzőművészetének.

Ilyen volt *Dér István,*[38] az egyik karakteres, vezérszerepet betöltő egyéniség, aki a hatvanas évek elejétől jelentkezett műveivel a szegedi és a hazai kiállításokon, sötétre hangolt, erősen szerkezetes formaalakítású kompozícióival. Pályáját végigkísérte erős érzelmi kötődése a szülőföldhöz, hiszen a kétkezi paraszt emberek világából lett szegedi polgár, miközben mindvégig hű maradt eredendő környezetéhez. A szegedi SZÖG-ART Művészeti Egyesület egyik alapító tagjaként tisztelhetjük a természet- és embercentrikus mű-

[33] Szelesi Zoltán 1975. 299–300.
[34] Szelesi Zoltán 1975. 319–320.
[35] Tandi Lajos 2000.
[36] Szelesi Zoltán 1972.; Szelesi Zoltán 1973.; Szuromi Pál 1986/b.
[37] Vö. Szuromi Pál 1994/a. 137–144.
[38] Szuromi Pál 2006.

43. Erdélyi Mihály: Halászbárkák, 1936

44. Dorogi Imre: Tisza, é. n.

45. Vinkler László: Fikusz madonnával, é. n.

46. Dinnyés Ferenc: Alsóvárosi templom, 1962

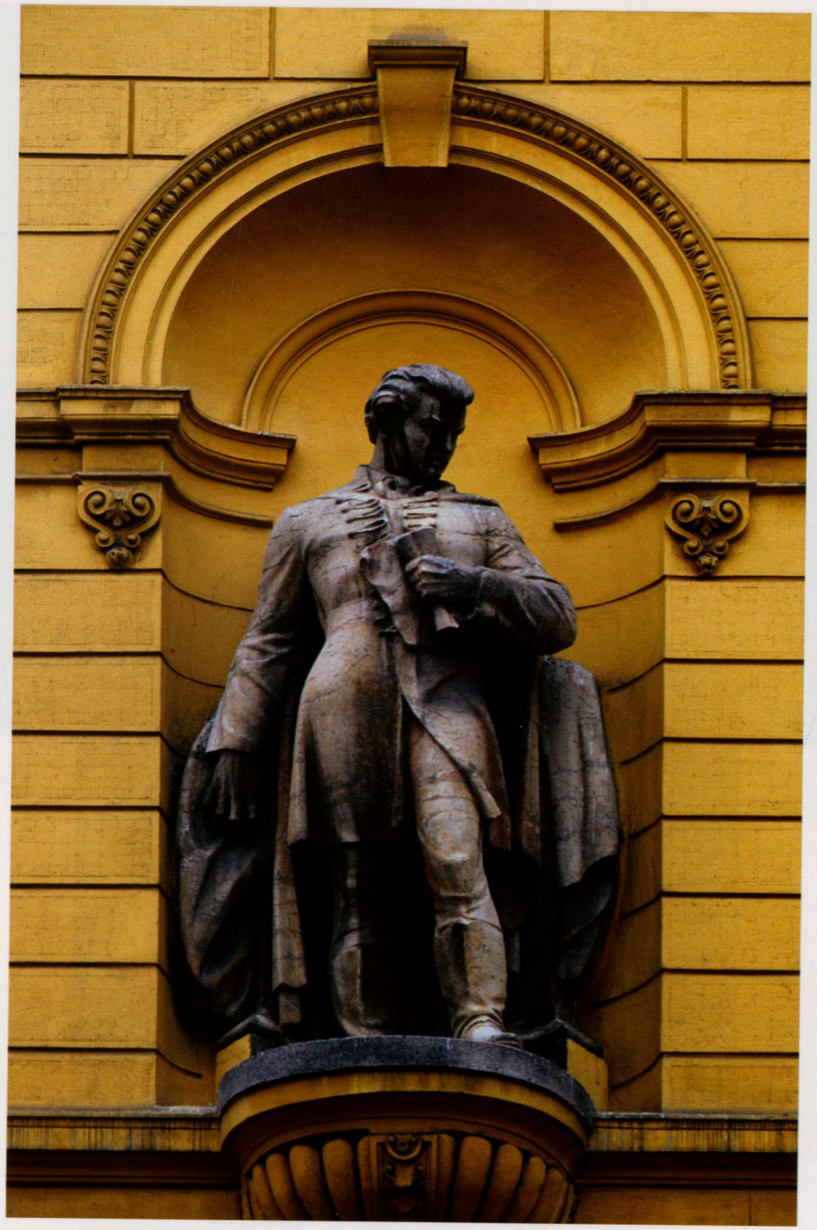

47. Tápai Antal: Katona József, 1956

48. Fontos Sándor: Varjak a földeken, 1969

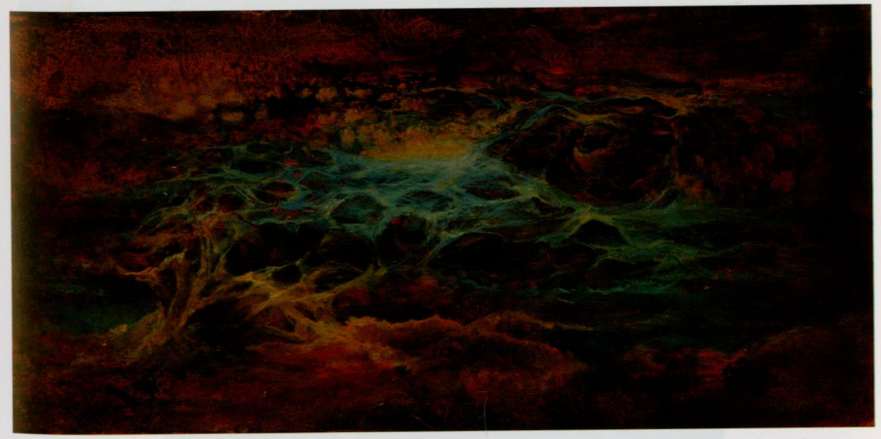

49. Kováts Margit: Patak, é. n.

50. Cs. Pataj Mihály: Szabadtéri játékok előkészületei, 1964

51. Vlasics Károly: Csendélet, é. n.

52. Dér István: Mártélyi gótika, 1970

53. Zoltánfy István: Kocsma, 1971

54. Veres Mihály: Inferno, 1966

vészet egyik utolsó mohikánját. *Zombori László*[39] festői munkálkodását is jellegzetes szerkezetesség uralta, de az ő élményvilága csak részben alapozódott az alföldi paraszti élet motívumain, monumentális hatású, nagy, tört síkokkal és vörösen izzó, ellentétes színekkel készült kompozíciói a kor jellegzetes kortársi ízlésvilágát tükrözték. A 60-as, 70-es években még a tömbös, mértanias és jelképes előadásmód jellemzi képeit, később dinamikus és lírai hangvételű műveket készített. Az utóbbi években festészete már a lírai absztrakció formatartományába került. *Magos Gyula*[40] festő, aki a Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola tanára volt, főként portrékat és figurális kompozíciókat készített. Pályája elején kolorisztikus, expresszív formanyelvet alkalmazott, majd a későbbiekben rátalált a nagyvonalú, pasztózus, monumentális jellegű tolmácsolásra, rokona lett Nagy István művészi szellemiségének. *Dénes János*[41] 1958-tól szerepelt alkotásaival a szegedi és Csongrád megyei tárlatokon. Gyermekkori élményeit, a paraszti élet mindennapjait örökítette meg szerkezetes, konstruktív jellegű képein. *Fontos Sándor*[42] festő — a tanyavilágból a városi környezetbe áttelepülő alkotó — mély színezetű, szerkezetes festői látásmódjával a tanyavilág ősi viszonyainak balladisztikus tolmácsolójaként egyedi jelenségként tagozódott be a szegedi képzőművészetbe. A század második felében működő nagy generáció tagjaként leginkább szerkezetes elvű, dekoratív hangvételű tájképeket készített, majd szakítva a reális látásmóddal kozmikus képzetű, expresszív látomásokkal alkotta meg kompozícióit. Pályája utolsó éveiben mozgalmas, jelképes és ironikus felfogású figurális kompozíciókat készített. Vele volt szellemi közösségben *Cs. Pataj Mihály*[43] festő, akinek munkásságában végig alapélmény maradt a tárgyi, természeti inspiráció, az alföldi táj, az alföldi sík és a végtelen égbolt látványvilága. Nyugtalan, újat kereső, kísérletező egyéniség volt, aki a szuszékra, mint archaikus tárgyi motívumra építve bizánciás színvilágú, képi metaforákba, álomszerű látomásokba rendezte a lét, az elmúlás, a szépség, a hit és a történelmi körforgás attribútumait. Az alföldi táj, a szülőföld szeretetének élményére alapozta alkotói programját. *Pintér József,*[44] *aki* évekig volt a helyi művészek szervezeti ügyeit intéző képzőművész szövetségi titkár, s ebben a minőségében érdemeket szerzett a város képzőművészetének menedzselésében, és a szabadkai kapcsolatok kialakításában. Szerkezetes és visszafogott tónusú képeket alkotott, munkássága záró szakaszában a darabjaira hullott világ fanyar, expresszív kifejezésével foglalkozott. Dorogi Imre és a szegedi posztimpresszionisták festői örökségét többen viszik tovább. Köztük *Simon Miklós*, a Duna-kanyar ihlette tájlátomásai-

[39] Szuromi Pál 1994/c.; Tandi Lajos 1997/b.
[40] Szuromi Pál 1996.
[41] Dér Endre 1967.; Szelesi Zoltán 1975. 301–302.
[42] Polner Zoltán 1991.
[43] Tandi Lajos 1997/b.
[44] Dér Endre 1973.; Tandi Lajos 1997/b.

ban, illetve az alföldi táj ihlette alkotásaiban. *Rostáné Papp Piroska* munkássága a nyolcvanas évtizedtől bontakozott ki, oldott színvilágú, lírai-absztrakt természeti látomások festője. *Farkas Gyula* táj-inspirációkból tudatosan építkező látványfestő. *Fontos Zoltán*, az említett alkotóktól eltérően ironikus és szürrealista felfogású figurális műveket készít, amelyekkel a kortársi világ mozgalmas és elidegenített emberi viszonyait vizsgálja.[45]

A hetvenes évtized szegedi festészetének felfedezettje, majd életműve lezárultáig a szegedi képzőművészet kiemelkedő alkotójaként ismert *Zoltánfy István*.[46] Naiv szemlélettel átitatott szürrealizmusa, magán mitológiákból töltekező képi epikája szinte előzmények nélkül hozott váratlan sikert neki és Szegednek is. Embercentrikus festészetében olyan polgári szemléletet keltett életre, ami szokatlan volt szellemiségével, privát jellegével a kortársi mezőnyben. Művészetében a család, a generációk, az emberi kapcsolatok mindennapi történésekbe ágyazott képi mitológiájával foglalkozott. Későbbi művein egyre nagyobb teret nyertek a diszharmonikus, filozofikus jellegű festői meditációk. A század kisemberének privát történelme, önmegvalósítási buzgalma, a családi élet generációs legendáriuma kelt életre torzóban maradt életművében, kopottas színvilágú festészetében.

A nyolcvanas évtizedben megerősödött egy lírikussá, nosztalgikussá szelídülő, de közösségi, természeti, lételméleti problematikákat boncolgató, expresszív festői szemléletű alkotói kör, amely jelentősen módosította a rendszerváltás előtti Szeged képzőművészeti karakterét. Ennek vezéralakjai Pataki Ferenc és Novák András voltak. *Pataki Ferenc*[47] nyugtalan, sokoldalú, kísérletező alkotó, akinek munkássága átível a hetvenes évtizedtől napjainkba. Egyaránt otthonosan mozog a különféle festészeti technikákban és a legkorszerűbb grafikai eljárásokban. Pályája elején a természeti jelenségekből kiindulva barokkos mozgalmasságú, expresszív látomásokat teremtett. Formanyelvében Csernus Tibor, Max Ernst és Pollock művészetének tanulságait kamatoztatta. A 80-as évektől oldott, lírai víziók kerültek ki műtermeből, melyek egy kozmikus léptékű, személyes mitológia megteremtéséről tanúskodnak. *Novák András*[48] a 60-as, 70-es években jelképi töltetű, puritán tónusú és expresszív zaklatottságú műveket készített, tiltakozással a kor brutalitásai ellen. Színházi tematikájú képeit viszont az összefogott, monumentális formaadás jellemezte. A 80-as évektől kötődik a nagyvonalú, komor és virtuális formaképzéshez, máskor meg mértanian tagolt, absztrakt látomásokat teremt, de jellemző munkásságára a csendéletek, aktképek tematikája, a szépség, az érzékiség megjelenítése is. Ehhez a körhöz tartozik *Sinkó János*[49] festő, a főiskola rajz-művészettörténet tanszékének docense. Festői ki-

[45] TANDI LAJOS 1997/b.
[46] SZUROMI PÁL 1991.; APRÓ F.–TANDI L. 1996.
[47] SZUROMI PÁL 2001/c.
[48] SZUROMI PÁL 1987.; TANDI LAJOS 1997/b.
[49] TANDI LAJOS 1997/b.

bontakozása a hetvenes évtized végétől indult. Víziószerű kompozíciói a természeti kötődésű jelenségvilágban gyökereznek. A tömör, egyszerű formákat kedveli. Képein a tárgyakat és jelenségeket szubsztanciaként jeleníti meg. Szívesen alkalmaz grafikai eszközöket és megoldásokat. Ide sorolhatjuk a nyolcvanas évtized végén startoló fiatalabb kollégák köréből Vinklertanítványként, a hetvenes évtized végétől önálló kiállításokkal jelentkező *Bakacsi Lajos*[50] festőt, grafikust, akinek munkálkodásában kezdetektől egyenértékű a grafikai és a festői kifejezés, az ex-libris és a kisgrafika területén sikeres alkotó. *Nánay Szilamér*[51] gondolatok kifejezési nyelveként felfogott autonóm művészeti műfajok keretén belül festményeket, grafikákat alkot, kárpitokat tervez, s a feladatként kezelt reklámgrafikát a kor kihívásának tekinti. Pályakezdésétől foglalkoztatja a világ multidimenziós jellegének kutatása. A nyolcvanas évek végétől organikus motívumok és rovásírásszerű jelek, majd a formák minimalizására törekvő igény jelentkezik képein.

A tárgyalt korszakhoz soroljuk azokat a festőket, akik pályájának zöme vagy éppen kezdő szakasza még ide tartozik, de munkásságuk átnyúlik a kilencvenes évtizedbe, illetve az új évezredbe s akik a legkülönfélébb törekvéseket képviselik.

A nyolcvanas évtizedtől kötődik Szegedhez *Aranyi Sándor* festő pályája, aki a Csongrádi Művésztelep alapítójaként, a főiskola rajz-tanszékének későbbi vezetőjeként a helyi képzőművészeti élet egyik legsikeresebb szervező egyénisége lett. Pályája elején realisztikus vásznakkal jelentkezett, melyek formailag nem, de tartalmilag kötődtek az alföldi hagyományokhoz. *Lázár Pál* természeti látványból kiinduló, szerkezetes tájképfeldolgozásain fények, geometrikus festékfoltok ritmikus rendjéből alakította ki kompozícióit. *Stéhlik János*[52] festészete viszont az alföldi újrealista irányzathoz kötődik. Természetelvű, realista tájképeket és figurákat fest. A mágikus anyag- és tárgyszerűség kifejezésére törekszik, alkalmanként mozgalmas, expresszív hatású képeket alkot. *Bodor Zoltán,*[53] *a* míves, kifinomult plein-air megnyilvánulások festője Szegedről került a pályára.

Jellegzetesen egyéni alkotói mentalitást, aktuális civilizációs ellentmondásokat modellező technicizmust tükröző gondolkodásmódot képvisel *Hemmert János*, aki bő négy évtizede különféle technikai, prózai tárgytöredékekből szellemes, meghökkentő képi világgal bíró objekteket készít. Alkotói elveit a változó világ emberiséget veszélyeztető jelenségeire való érzékenység, gyakran sokkoló hatások alkalmazása, valamint kísérletező hajlam jellemzi.

Több, korszakunkban működő, pályaközelben dolgozó alkotóról is meg kell emlékeznünk. *Kovács Lajos* festő, grafikus a nyolcvanas évtized dere-

[50] TANDI LAJOS 1997/b.
[51] NÁNAY SZILAMÉR 2001.; MEZEI OTTÓ 2003.; MEZEI OTTÓ 2004.
[52] TANDI LAJOS 1997/b.
[53] SZUROMI PÁL 1994/c.; TANDI LAJOS 1997/b.

kán kapcsolódott be a szegedi képzőművészetbe. Elmélyülten kutatta szigorúan szerkezetes festői alkotásaiban a művészet, a zene, a fizika és az építészeti alapelvek összefüggéseit, transzformációs lehetőségeit.

Sejben Lajos[54] pályakezdete éppen csak érintkezik korszakunkkal, viszont ő olyan alkotó, aki a rendszerváltást követő két évtizedben a város képzőművészetében nemzetközi elismertséggel bíró művész lesz. Inkább festőként, grafikusként jegyzett képzőművész, bár plasztikai munkássága is jelentős. Talált tárgyakból, termésekből montázsolt objektjeivel, misztikus tartamú, érzékenyen alakított felületű grafikáival, papírképeivel indult pályája. *Darázs József*[55] festő vele együtt startolt. Festészetének motívum- és gondolatköre a természeti mítoszokhoz és a korai kultúrák egyetemesebb világfelfogásához kapcsolódik. Kezdetben geometrikus szerkezetű, dekoratív és szimbolikus jellegű festői motívumokat alkalmazott, amit a későbbiekben nyitott, dinamikus és szürrealista komponálással váltott fel.

SZOBRÁSZOK, ÉREMMŰVÉSZEK

A köztiszteletben álló mester, *Tápai Antal*[56] szobrászt a szegedi művészet iskolateremtő alkotójaként tartja számon a helyi emlékezet. Bár a huszadik századot szinte végigkövette élete és pályafutása, szobrászi eszményeiben mégis inkább a század eleji szecessziós stílusjegyek és a két világháború közötti időszak nemzeti érzelmű és elkötelezettségű szobrászi mentalitása érvényesült. Műhelyében sajátosan egyedi technikával, lemezkovácsolással alakított körplasztikák, domborművek is születtek. Szobrászi konzervativizmusában minőséget képviselnek azok a művei, amelyek a monumentalitás iránti vonzódása jegyében születtek, illetve az emberi drámák, tragikus helyzetek kifejezői.

Tóth Sándor[57] korai munkásságának egy jellemző szakasza Szegeden bontakozott ki, 1978-as Nyíregyházára történt távozása ellenére lakhelye mindvégig e városhoz köti. Alkotóként a későbbi időszakban is megmaradt kapcsolata Szegeddel, a kiállítások művészeti rendezvények tevékeny részese maradt, részben

175. Tóth Sándor: Giorgio Vasari, 1974

[54] TANDI LAJOS 1997/b.; SZUROMI PÁL 1999.; WEHNER TIBOR 2000.
[55] TÓTH ATTILA 1989.; SZUROMI PÁL 1994/c.
[56] TÓTH ATTILA 2005.
[57] MATITS FERENC 2005.

köztéri szobrokkal erősítette jelenlétét. Az éremművészet szegedi meggyökereztetésében úttörő szerepet vállalt a realista ízlésű, hagyománytiszteleten alapuló érmészet elismertetésével. Festői hatású rézlemez domborításokat készített, éremművészi ambíciói is városunkban bontakoztak ki. Témáit leginkább a családi életből merítette, de lírai megfogalmazású kompozícióit a személyes hangnemen túllépve sikerrel alakította általános érvényűvé. *Szathmáry Gyöngyi*[58] szobrászata is figurális jellegével szervesült a szegedi szobrászat stiláris közösségéhez, miközben a magyar népi kultúra mélyrétegeinek tanulságait, szobrászatának alföldi karakterét klasszikus-görögös szellemiséggel elegyítette. Köztéri szobraiban előszeretettel alkalmazta a spontán, vitális és organikus formákat. A 80-as évek közepétől munkásságában háttérbe szorultak a figurális tematikák, s helyettük a historikus, jelképes tartalmú természeti és tárgyi motívumok léptek előtérbe. A Tápai által megalapozott hagyományból eredeztethető *Fritz Mihály*[59] düreri pontosságú, rajzosan szikár plasztikai stílusa, klasszikus mértékrendet képviselő éremművészete, amelyben hazai és nemzetközi sikereket ért el. Éremművészeti munkásságának jelentős elismerése volt, hogy 1988-ban az érmészek Oscar-díjaként számon tartott „Best crown of the year 88" díjat elnyerte a Világ Vadvédelmi Alap 40 mm-es vert 500 Ft-os névértékű jubileumi érmével. A szobrászok között *Kalmár Márton*[60] vibráló érzékenységű, lírikus attitűddel bíró, szenvedélyes plasztikai világa önálló ízlésvilágot képviselt. Sokoldalú anyaghasználata mellett szobrait bársonyos melegség, vibráló érzékenység keltette életre. A nyolcvanas évtizedben a szikárabb, expresszívebb kifejezés jellemezte munkáit, bár megtartotta lírai alapállását, a plasztikai zsonglőrmutatványok, a két és többfigurás kompozíciók leleményes alakításában. A velük egy időben pályára kerülő *Lapis András*[61] korai kisplasztikáiban és domborműveiben, valamint köztéri kompozícióiban mindenekelőtt a mesterségbeli alaposság érvényesült, amit érmészetében gazdag fantáziával és formai leleményességgel tett elevenné. Ötletgazdagsága, merész újító készsége révén kedvelt és keresett érmésszé lett. A szimbolikus ábrázolás éppúgy kedvére való feladatot jelentett, mint az emblematikus tömörítés, vagy a korrekt, pontos, szabatos megjelenítés.

A nyolcvanas évtized elején a szegediekhez csatlakozó *Kligl Sándor*[62] intellektuális jellegű, vitális erejű realista- expresszív szobrászi karaktert képviselt a szegedi művészkolóniában. Éremterveit, kisplasztikáit, köztéri szobrait az eleganciával vegyes intellektuális nagyvonalúság éppúgy jellemezte, mint az indulatokkal, feszültségekkel töltekezett expresszivitás. Pályakezdete óta az egyik legfoglalkoztatottabb köztéri szobrász, tehetségét

[58] SZUROMI PÁL 1993.; TÓTH ATTILA 1996/a.
[59] TÓTH ATTILA 1993.; TÓTH ATTILA 1996/a.
[60] TÓTH ATTILA 1993.; TÓTH ATTILA 1996/a.
[61] SZUROMI PÁL 1982/a.; TÓTH ATTILA 1993.; TÓTH ATTILA 1996/a.
[62] TANDI LAJOS 1978.; TÓTH ATTILA 1993.; TÓTH ATTILA 1996/a.

leginkább köztéri szobraiban mutatta meg. Ez az a műfaj, ahol a legszélesebb skálán volt képes mondandóját a kifejezni kívánt tartalomhoz igazítani. Egyaránt kedvelte a történelmi ráhangolódást igénylő emlékmű kompozíciókat, díszítő jellegű feladatokat és egyházi megbízásokat. Hasonlóan külön világot képviselt a korszak szegedi szobrászatában *Tóth Valéria*[63] nőies karakterű, erotikával, finom gráciával teljes, szecessziós ízlésű szobrászata. Szegedi működésének ideje alatt több köztéri plasztikája került a város parkjaiba. *Kotsis Nagy Margit*[64] 1978-ban költözött Szegedre, tíz évet töltött el városunkban. Szobrászatát a kisebbségi létélmény tragikuma és az egyéni és közösségi sorshelyzetek szobrászi modellezése motiválta. Hozzájuk csatlakozott a nyolcvanas évtized derekától az újabb szobrásznemzedék, *Fűz Veronika*, *Beliczay Mária, Bánvölgyi László*[65] és *Popovics Lőrinc*,[66] akik egyéni karakterű realizmus-értelmezésekkel bővítették a kilencvenes évtizedtől a szobrászat szegedi összképét.[67]

Közöttük külön kell szólni *Popovics Lőrinc*ről, akinek pályakezdete érintkezik korszakunkkal. A nyolcvanas évtizedben expresszív lendületű bronzdomborításokat, klasszikus ideálokat idéző, drapéria alakzatokkal körülölelt figurákat készít. Szobrászi formanyelve legteljesebben a kőplasztika lehetőségeinek keresése közben bontakozik ki teljesértékűen. Természeti gyökerű, kozmikus léptékű szobrászat megteremtésén munkálkodik. A hullámmozgás természetéről és általa az univerzumról, a harmóniáról, az emberi test erotikus íveiről, illetve az ezekre vonatkozó alapélményeiről ad számot ezekben a munkákban. A kilencvenes évtizedben Sejben Lajossal, Darázs Józseffel együtt a város képzőművészetét megújító, felfrissitő triászhoz tartozik.

GRAFIKUSOK

A nyolcvanas évtizedben indult útjára a szegedi grafikusokat bemutató mappa-sorozat,[68] amely Benes József, Kopasz Márta, Pataki Ferenc, Cs. Pataj Mihály, Papp György, Vincze András, Vinkler László munkásságát mutatta be. Ha nem is lehetett teljes ez a sorozat, mégis példa értékű dokumentálása az említett évtizedek szegedi grafikájának.

[63] Lőkös Zoltán 1984.; Tóth Attila 1993.

[64] Tóth Attila 1981.; Tandi Lajos 1985.

[65] Tóth Attila 2008.

[66] És a kő szoborrá nemesül, MTV2, 1993.; Ibos Éva 1994/a.; Ibos Éva 1994/b.; Szuromi Pál 1994/d.; Tóth Attila 1996/a.

[67] Tóth Attila 1996/a.

[68] Nagy Károly, a városi tanács művészeti munkatársa szerkesztésében.

A szegedi grafikai kultúra újabb kori megújítása *Kopasz Márta*[69] munkásságához kötődik. A város képzőművészetének több korszakát átívelő életművében fametszetei és ötletgazdag ex librisei kiemelkedő jelentőségűek. Jellegzetes, töredezett, csipkézett vonalú, fekete-fehér folthatásokra épülő linó- és fametszetei rokon felfogásúak a Buday György nevével fémjelzett szegedi grafikai kultúrával. Témáit különféle allegorikus nőalakok — géniuszok —, valamint a szegedi városkép jellegzetes, emblematikussá tömörített motívumai ihlették. A kisgrafika hazai és nemzetközi körökben jól ismert és elismert alkotója. A Szegedi Kisgrafika Barátok Köre keretein belül tanítványok, grafikusok egész nemzedékét nevelte. *Vincze András*[70] festő, grafikus már érett művészként költözött Szegedre. Szegedi korszakában készült különös vonalszerkezetű olajképein elvontabb, szürreális képi világot alakított ki. Jelentékeny volt grafikai munkássága is, elsősorban fametszeteket készített, amelyek témáját leggyakrabban az egyszerű emberek életéből merítette. Bakacsi Lajos, Pataki Ferenc képgrafikusként is jegyzett alkotó. Utóbbinak meghatározó a szerepe a mai szegedi grafikusnemzedék útra bocsátásában. *Benes József*[71] 1978-tól, mintegy másfél évtizedig alkotott Szegeden. Elsősorban grafikusként ismerték, ám festőként is kiállított. Markáns, ízig-vérig kortársi szellemiségű szimbolikus képi világa sokáig meghatározó jelleget adott a városunkhoz kötődő grafikának. *Sejben Lajos* nehezen műfajba sorolható művészete a grafika műfajában a nyolcvanas évtized második felére esik. A csendes alkotói visszavonultságban élő *Richter Ilona* növénytani, biológiai szakkönyvek grafikus illusztrátoraként a Magyar Természettudományi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos illusztrátoraként dolgozott, a természettudomány különböző szakterületein keresett illusztrátor volt.

A városhoz kötődő grafikai kultúrában *Papp György*[72] grafikus, festő, zománcművész képviseli e korszakban a legegységesebb pályaképet. Linómetszeteit, tűzzománc kompozícióit, táblaképeit egyaránt az epikus hajlam jellemzi. A linómetszésben kimunkált grafikus előadásmódot ültette át a nyolcvanas évtized elejétől általa művelt tűzzománc technikába, amivel a hasonló hazai törekvések között egyedülálló stílust alakított ki.

A Bartók Béla Művelődési Központban a hatvanas évek derekától egy bő évtizedig együtt maradva Bartók Grafikai Kör néven Pataki Ferenc köré gyűltek tehetséges fiatalok. Közös munkálkodásuk alapját a grafika modernebb törekvései iránti vonzalmuk, a sokszorosító grafikai eljárások művelése iránti igényük jelentette. A grafikai körből indulva *Szekeres Ferenc* grafikus[73] futotta be a legeredményesebb pályát. Tehetsége az alkalmazott grafi-

[69] Kopasz M.–Laczó K. 1997.

[70] Dér Endre 1969.; Kulka Eszter 1969.; Tandi Lajos 1974.

[71] Gyetvai Ágnes 1978.; Szuromi Pál 1981.; Tóth Attila 1986.

[72] Tóth Attila 2007.

[73] Szuromi Pál 1980. 483–876.

kában, a tervezőgrafikusi munkában találta meg igazi hivatását. Számos könyvet illusztrált, mint plakáttervező ugyancsak ismert. Főiskolai tanári tevékenysége középpontjában állt a reklámgrafika korszerű elveinek elterjesztése, ami saját munkásságának szintén vezérlő fonala. A szegedi grafikai műhelyek, csoportosulások között a nyolcvanas évtized vége táján elsőként alakult meg a professzionális tervezőgrafika művelésére a Szeged Grafika Stúdió. *Pölös Endre* és *Tildy Katalin* jó érzékkel ismerte fel, hogy az alkalmazott grafika iránti kereslet megélénkült akkoriban és nemcsak stílusbeli, hanem eszközeit és alkalmazásait tekintve is mélyreható változásokon fog átesni. Több fiatal grafikus éppen a nyolcvanas évtizedben kezdte pályáját, így munkásságuk kezdő szakasza még ide tartozik, ám jórészt átnyúlik a következő évtizedekbe: *Barczánfalvi Ferenc*, *Berkecz Éva*, *Csala Károly*, *László Anna*, *Magyar Mihály*, *Mráz János*, *Sándor Edit*.

IPARMŰVÉSZEK

Szeged képzőművészetének alakulásában meghatározó szerepet játszott *Szekeres Mihály*[74] működése, aki 1970-től volt a Csongrád Megyei Tervező Vállalat vezető tervezője. Életművében kiemelkedő a Szegedi Nemzeti Színház rekonstrukciója, az új belső terek létrehozása, ünnepélyessé tétele. Különösen törekedett a megye környező településein a házasságkötő termek újraformálására, a munka során számos szegedi képzőművésznek teremtett együtt tervezési, társalkotói alkalmat. Maga is alkotott számos épületdíszítő elemet, foglalkozott továbbá sgraffitók, faplasztikák, gipsz fali kompozíciók készítésével. *T. Nagy Irén* szobrász teljes körűen a faintarzia képi és belsőépítészeti alkalmazásában teljesítette ki művészetét. A korszak szegedi keramikus kultúrája Huszákné *Dinnyés Éva* művészetéhez kötődik. 1960 és 1972 között a Szegedi Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában a kerámiát tanította. A művészeti gimnáziumban tanítványok egész sorát indította el a pályán. Közülük *Tóth Magdolna* számíthat ma a Dinnyés-műhely stafétája továbbvivőjének. Kézműves kivitelű, szobrászati igényű egyedi kerámiákat, plasztikákat készít, amelyeken jól érzékelhető a mélyebb kötődés a misztikumhoz, a népi kerámia által megőrzött ősiséghez. A szegedi keramikusok közé számíthatjuk *Varga Mátyás*[75] díszlettervezőt, grafikust, pályája utolsó szakasza kötődik Szegedhez. A hazai kerámia egyik legizgalmasabb alkotója, igazi kortársi szellemiséget képviselő keramikusa volt *Gerle Margit*.[76] E városban alakította ki egyéni stílusát, amelyre a természeti formák, a természetes anyagok és az erőteljes plasztikai alakítás ötvözése jellemző.

[74] TÓTH ATTILA 1987.; TANDI LAJOS 1997/a. 376.
[75] ANGYAL MÁRIA 1989.; TANDI LAJOS 1995.
[76] SZUROMI PÁL 1982/b.

A textilművészetet *Nánay Szilamér* képzőművész képviselte, aki még a nyolcvanas évek elején textiltervező iparművészként telepedett le Szegeden. Munkássága azonban elsősorban a gondolatok kifejezési nyelveként felfogott autonóm művészeti műfajok keretén belül alkotott festményekben, grafikákban, utóbb pedig a reklámgrafikában bontakozott ki. A Vinkler-tanítvány *Pacsika Emília* munkásságának kezdő szakasza érintkezik korszakunkkal. Az alkotó a nyolcvanas évtized óta foglalkozik egyedi technikával készített textil-objektekkel.

Szinte előzmények nélküli a tűzzománc szegedi megjelenése a hetvenes évtizedben, majd meggyökerezése a nyolcvanas évek elején. *Stefániai Edit* már 1968-tól jelentkezett zománcképeivel szegedi kiállításain. A festői zománcot *Morelli Edit* növényi ornamentikákból, antropomorf jelekből, szimbólumokból építkező zománcművészete képviselte. A műfaj legkiemelkedőbb szegedi képviselője a már említett Papp György, akinek munkásságát jellegzetes népi gyökerű motívumhasználat jellemzi. *Tóbiás Klára*[77] szobrász, a tűzzománcban a rajzos szövetű, kultikus szellemiségből eredeztethető ábrázolás irányait követte, a népművészet előtti kultúrák, a természeti népek, főleg a keletiek hiedelemvilága adta meg zománckompozícióinak ihlető forrását.

A szegedi iparművészek közül egyébként szinte senki sem fordult az „applied art" irányába. Ahogyan a hódmezővásárhelyiek a helyi majolikagyár, porcelángyár, valamint habselyem- és kötöttárugyár termeléséhez kötődve a szériában gyártható funkcionális tárgyakat, prototípusokat is terveztek, addig a szegediek főképp az egyedi tervezés (belsőépítészek), a kézműves tárgyformálás, plasztikai gondolkodás (keramikusok) vagy a képi kifejezés (textilesek) irányába, az egyéni alkotómunkát választva indultak és haladtak tovább útjukon.

*

Szeged képzőművészetének sajátosan egységes korszaka a hatvanas évekkel, a Kádár-korszakkal indult, majd lezárult annak bukásával, az 1989/90-es rendszerváltoztatással. Ez a három évtized meghozta azt a korábban nem tapasztalt fejlődést, amely révén a város a hazai kortárs képzőművészet fontos vidéki központja lett kiállításai, képző műhelyei és egyes alkotók munkássága révén. Bármilyen impozánsak voltak azonban az eredmények, ezek többsége lokális érték volt és maradt. Fontos határvonalat jelent az időpont, mert az ezredfordulóig és azután is tartó társadalmi-politikai változásokkal együtt minden megváltozott a képzőművészetet éltető, ösztönző intézményes struktúrában, az alkotók egzisztenciális létében. Korábban nem

[77] PAPP GÁBOR katalógusok.

tapasztalt szociokulturális változások, szakmai átrendeződések, szervezeti csoportosulások jöttek létre és enyésztek el, amelyek történései és hatásai már nem tartoznak vizsgálódási körünkbe.

176. Lapis András: Pro Urbe Szeged, 1973

177. Fritz Mihály: XXV. Világ Vadvédelmi alap, 1988

IV. ZENEI ÉLET

Szegeden sokan szeretik a szép, igényes zenét. A két háború közötti időben számukra hangzottak föl a Filharmonikus Egyesület által szervezett szimfonikus hangversenyek, ők voltak értő hallgatói a Tisza Szálló koncerttermében rendezett kamaraesteknek, és értük játszott egyre több operát a színház. Érthető, hogy a front átvonulása után szomjaztak már a szép muzsikára. Nem kellett sokat várniuk. Már 1944. október 18-án, a színház első előadásán muzsika szólt,[1] a fönnmaradt falragasz szerény műsorú hangversenyről tudósít. November közepén megkezdődött a tanítás a zeneiskolában.[2] A színházban Baranyi János (zongoraművész és karmester) vezetésével konzorcium alakult folyamatos előadások tartására.[3] Decemberben próbát hirdetett az Általános Munkásdalegylet.[4] Fél Európa még lángokban állt, amikor Szegeden a zene egyre erősödő hangja már azt hirdette, hogy az emberek élni, örülni, dolgozni akarnak.

Pálfy György helyettes polgármester 1945. április 14-én két feliratot küldött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. Egyikben a városi színház nemzeti színházi rangra való emelését kérte, a másikban a városi zeneiskola konzervatóriummá fejlesztését.[5] A konzervatórium, mint látni fogjuk, két év múlva megvalósult. Az operaegyüttes létrehozását megkönnyítette, hogy a minisztérium éppen helyet keresett a volt kolozsvári operatársulat számára. A minisztertanács 1945. augusztus 28-án elfogadta a szegedi színház államosítását. Lehotay Árpád megbízott igazgatót fogadta Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök, és gratulált az új intézményhez.[6] A minisztérium 20 millió pengő szubvenciót adott, Szeged városának a költségek 21%-át kellett vállalnia. Az operaegyüttes vezetésével és szervezésével Vaszy Viktort, a Kolozsvári Nemzeti Színház volt zeneigazgatóját bízták meg.[7]

[1] NIKOLÉNYI ISTVÁN 1986. 8.
[2] DM, 1944. dec. 1.
[3] NIKOLÉNYI ISTVÁN 1986. 8.
[4] DM, 1944. dec. 2.
[5] DM, 1945. ápr. 10.; BERLÁSZ M.–TALLIÁN T. 1984. 95–97.
[6] DM, 1945. aug. 28.
[7] DM, 1945. szept. 11.

Vaszy terveiről szeptember 22-én nyilatkozott a Délmagyarországban. Az újság október 29-i számában pedig bemutatta a már megszervezett 170 tagú operatársulatot. Karigazgatóként ekkor költözött Szegedre Szathmári Géza.[8] Ettől kezdve haláláig Szegeden működött, mint a zenei élet köztiszteletben álló személyisége. Vaszy Viktor az 56 tagú énekkar és a 60 tagú zenekar egy részét szegediekből szerződtette. Az utazási nehézségek miatt a társulat egy része novemberben, a zenekar december elején tehervonaton érkezett.

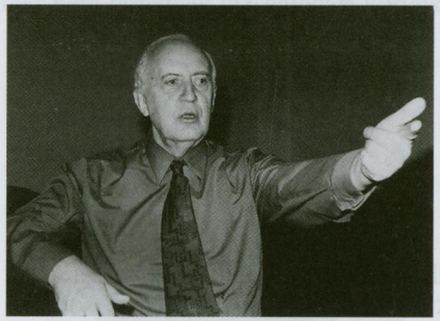

178. Vaszy Viktor próba közben, 1960

1. SZIMFONIKUS ZENE

Az operai zenekar lehetővé tette szimfonikus hangversenyek tartását. Az első hangverseny 1945. december 16-án, Kodály és Beethoven születésnapján volt. A fűtetlen színházban a zenekar és a közönség is nagykabátban ült. Vaszy Viktor vezényletével *Vivaldi: D-moll concerto grosso, Beethoven: I. szimfónia, Borogyin: Középázsia pusztáin, Bartók: Két kép és Wagner: Tannhauser-nyitány* című művek szólaltak meg. A hangversenyek rendezését az újjászervezett Szegedi Filharmonikus Egyesület vállalta. A pénz lassan csordogált, mivel az egyesület tagdíjakból tartotta fenn magát. Szükség volt a város támogatására is. Így évadonként csak 3 hangverseny volt. Nyáron a zenekar a Széchenyi tér fái alatt is fellépett. Vaszy Viktor koncertjén, 1948. július 3-án ünnepet jelentett *Beethoven Hegedűversenyé*nek előadása. A szólót vendégként Yehudi Menuhin játszotta.[9] Sajnos, 1949 nyarán az operaegyüttest felszámolták. Ennek valószínű oka valamennyi színház államosítása volt. A muzsikusok nagy része a fővárosban kapott állást. Vaszy Viktor is Budapestre ment.[10]

1949-ben néhány hétre megbénult a város zenei élete. De ez nem sokáig tartott. Szeged muzsikusai már ősszel nagy lelkesedéssel összefogtak egy városi zenekar létrehozására. A hivatásos zenészek mellé működvelőket is bevontak a szervezésbe. Az első hangversenyt Szathmári Géza vezényelte.[11]

[8] ZENEI LEXIKON 3. k. 437.
[9] POLNER ZOLTÁN 2005. 28.
[10] MESZLÉNYI LÁSZLÓ 1993. 118.
[11] DM, 1949. nov. 27.

1950-ben létrejött a Muzsika Nemzeti Vállalat,[12] majd ennek átszervezésével 1952. január 1-én az Országos Filharmónia, mely első képviseletét Miskolcon és Szegeden hozta létre. Szegeden Lippóy Gyula lett a vezetője.[13]

Az 1949–50-es évadban opera előadást csak a Gördülő Opera együttese tartott. Ez azonban nem elégítette ki a szegedi igényeket. Ettől kezdve Paulusz Elemér, a színház egyetlen megmaradt karmestere azon fáradozott, hogy ismét legyen önálló szegedi operaegyüttes. Ezért a zenekar jelentős része ismét a színház állományába került. E fáradozás első eredménye egy Traviata előadás lett 1950. december 27-én, amelyet újabb bemutatók követtek. 1950-ben a zenekar vezetője Várnai Péter lett majd őt '52-től Fejér György követte, aki igényes betanító munkát végzett. 1955-ben második karmesterként jött Szegedre a fiatal Simon Albert, aki nagysikerű közönségnevelő ifjúsági hangversenyeket tartott, az általa vezényelt műveket maga ismertette.[14]

1954. július 6-án a Pedagógiai Főiskola hangversenye adott ünnepi élményt. Szegedi együttes — az intézet énekkara, kiegészítve a Szegedi Kodály Kórussal — először vállalkozott a *Psalmus Hungaricus* előadására. Kodály Zoltán jelenlétében Ferencsik János vezényelt. A szólót Medgyesi Pál énekelte, közreműködtek: a színház zenekara és a gyakorlóiskolák énekkarai.[15] 1954-től Rubányi Vilmos karmester lett a színház zeneigazgatója. 3 éves működése alatt a zenekar nagyot lépett előre. Létszámát 42-ről 55 főre növelte, és a művészi színvonalat is jelentősen emelte. Az újjászervezett szegedi együttes Bartók Béla Filharmonikus Zenekar néven a Bartók halálának 10. évfordulója alkalmával rendezett emlékhangversenyen mutatkozott be, 1955. október 3-án.[16] Rubányi többszöri kérésére 1956 augusztusában a művelődésügyi osztály vezetője bejelentette, hogy a város még ez évben százezer forintot ad hangversenyek rendezésére.[17] Ettől kezdve a támogatás folyamatos volt. Lehetővé vált egész évre szóló, jól átgondolt tervek készítése. 1956. október 14-én, egy hangversenyen Vaszy Viktor vezényelt. Ekkor kérte meg Dénes Leó városi tanácselnök, hogy vegye át ismét a város zenei életének irányítását. Vaszy 23-án telefonon igent mondott. 1957. június 16-án már mint a színház új igazgatója vezényelte Beethoven II. és IX. Szimfóniáját. Közreműködött a Szeghy Endre vezette Kodály Kórus, kiegészítve a város több énekkarából jött énekessel. Az Örömóda hangjaival tért vissza régi és új sikerei és küzdelmei színterére.[18]

[12] BERLÁSZ M.–TALLIÁN T. 1984. 72/a. 185.
[13] PONER ZOLTÁN 2005. 28.
[14] DM, 1953. nov. 12.
[15] PÉTER LÁSZLÓ 1982. 95–101.
[16] PAPP GYÖRGYNÉ 1994. 20.
[17] DM, 1956. aug. 9.
[18] DM, 1957. jún. 16.

1958. május 5-én megalakult a város oratórium kórusa Szegedi Zenebarátok Kórusa néven. Kettős célt tűzött maga elé. Egyrészt, hogy oratóriumok bemutatásával gazdagítsa a város zenei életét, másrészt, hogy a leendő szabadtéri játékok opera előadásain kiegészítse a színház kórusát. Mindkét feladatát évtizedeken keresztül hűséggel teljesítette. Vezetését, betanítását Vaszy Viktor személyesen vállalta, négy szólambetanító segítségével, Így hangozhattak föl Szegeden rendszeresen a zeneirodalom nagy alkotásai: *Beethoven: IX. szimfónia, Karfantázia, Haydn: Évszakok, Teremtés, Mozart* és *Verdi: Requiem,* és további oratórikus művek.

A Filharmónia éves bérletei általában tíz szimfonikus hangversenyt tartalmaztak. A műsorválasztást kezdetben sok kritika érte, a túlnyomórészt a romantika és a klasszika korából való művek miatt. Ez az arány lassan változott, felhangzottak *Sztravinszkij, Honegger, Orff, Prokofjev, Hindemith, Britten* művei, valamint mai magyar szerzők alkotásai.

Az ízlésváltozás jele, hogy Bartók több művét is sikeresen mutatták be. Így történt ez 1974-ben is, amikor *Bartók: Cantata Profana* című művének szegedi bemutatója zajlott. Gregor József és Réti Csaba szólójával, a Debreceni Kodály Kórus közreműködésével és Vaszy Viktor vezényletével a színházban.

Ugyancsak sikerre számíthatott Vaszy Viktor kantátakompozícióival és miséjével a *Missa pro pace*-val, valamint Vántus István Juhász Gyula versére komponált kantátájával (*Himnusz az emberhez)* és operáival (*A három vándor, Aranykoporsó*).

Vaszy Viktor együtteseit 1960. március 19-én mutatta be Budapesten, a Zeneakadémián. A hangverseny műsorában a következő művek szerepeltek: *Prokofjev: Klasszikus szimfónia, Bartók: II. Zongoraverseny* Tusa Erzsébettel, végül *Sugár Rezső: Hősi ének* c. oratóriuma, melyben a Zenebarátok Kórusa mellett közreműködött a gyakorlóiskola 100 tagú gyermekkara. A sok méltatásból egyetlen mondat: „Nem emlékezünk, hogy Sugár művét valaha is ilyen izzó, drámai erővel hallottuk volna megelevenedni."[19] Vaszy együttesei többször is diadalt arattak Budapesten. 1965-ben karmesteri működésének 40. évfordulójára készülve kórusának *Bach: János passióját* tanította be. A szegedi bemutató után március 29-én Budapesten is megszólalt a nagy mű az Erkel Színház zsúfolt nézőtere előtt.

A zenekar további fejlődését gátolta kis létszáma és túlterheltsége. A 60-as évek elején napirendre került helyzetének rendezése. A megoldást egy drámai fordulat siettette. 1969 januárjában a zenekar jogi képviselője, a színház felmondta az Országos Filharmóniával fönnálló szerződését. Az évad hátralévő bérleti hangversenyihez a filharmónia kénytelen volt vendégzenekarokat hozatni. Megoldásul a szegedi városi tanács áldozatkészségével 1969. szeptember 1-jén megalakult a Szegedi Szimfonikus Zenekar, önálló

[19] Film Színház Muzsika, 1960. márc. 25.

költségvetési intézményként, Vaszy Viktor művészi vezetésével, 70 taggal. A zenekar megszervezése során igen nagy munkát végzett Nagy Imre oboaművész, aki 20 éven keresztül töltötte be a zenekari titkári funkciót (gyakorlatilag a zenekar adminisztratív vezetője volt). A színház külön kisebb zenekart kapott, a zenés előadások ellátására. Az operaelőadásokon a szimfonikus zenekar működött közre. A zenekar tevékenységi köre kibővült. A Beethoven emlékévben *a IX. szimfónia* 7 városban hangzott fel. 1973-ban Lengyelországba utazott, fellépett Varsóban és más lengyel városokban.[20] Vaszy Viktor 1975. május 5-én, 50 éves karmesteri jubileumán utoljára vezényelt, mint főzeneigazgató. De továbbra is dolgozott, kórusát haláláig vezette. Betanította *Liszt: Szent Erzsébet legendáját*, *Honegger: Dávid királyát* is számos alkalommal vezényelte.[21] A pálca is egy színházi próba közben hullott ki a kezéből, 1979. március 12-én.

1975-ben Vaszy utóda a szimfonikus zenekar és az operatársulat élén Pál Tamás lett, aki ősszel egy nagyszerű *Mozart*-opera előadásával, a *Figaro házasságával* mutatta meg, hogy méltó az örökségre.[22] Nyílt, közvetlen egyéniségével ideális kapcsolatot tudott teremteni együttesének tagjaival, ami a közös munkához jó alapot adott. Vezénylése határozott, világos, egyértelmű volt, nagy kifejező erővel.

1976 tavaszán Szegeden rendezték az operaegyüttesek találkozóját. A házigazdák két művet mutattak be, az *Aranykoporsót, Vántus István* művét és a *Figaro házasságát*. Egyöntetű volt a vélemény, hogy a szegedi előadás volt a legjobb a vidékiek között. 1978. április 12-én egy Aranykoporsó előadás után bezárt a színház, hogy a régen esedékes fölújítás elkezdődhessen.[23] Úgy tervezték, hogy amíg a munka tart, a Belvárosi Mozi ad otthont — Zenés Színház néven — az operáknak és a hangversenyeknek. De a mozi átalakítása még nem volt kész, így egy évig a Kisszínházban voltak az operaelőadások is, igen szűkös körülmények között.

Vaszy Viktor hirtelen bekövetkezett halála után Pál Tamás lett az oratóriumkórus művészeti vezetője. Azt is vállalta, hogy a kórus első drezdai útján ő vezényelje *Liszt Szent Erzsébet legendáját*.[24] 1982-ben, a Kodály-emlékévben a kórus második drezdai útján ugyancsak az ő vezényletével hangzott fel a *Budavári Te Deum és a Psalmus Hungaricus*. A nagysikerű hangversenyt követő fogadáson a drezdai filharmónia igazgatója a következőt mondta: „Az önök nagy zeneszerzője ma este a miénk is lett."[25] Pál Tamás érdeme az is, hogy elkezdődtek az operaegyüttes nyugat-európai útjai,

[20] DM, 1973. jan. 27.
[21] ERDŐS JÁNOS 1984. 55–57.
[22] DM, 1975. okt. 23.
[23] DM, 1979. jún. 24.
[24] ERDŐS JÁNOS 1984. 60.
[25] ERDŐS JÁNOS 1984. 72.

a Landgraf impresszárióval kötött szerződés alapján. Ez a zenekar számára is nagy kihívást jelentett.[26]

Nemcsak az operairodalomban keresett bemutatásra méltó alkotásokat, hangversenyei műsorában is új színek jelentek meg. Már működése első évében Rádiós Zenei Hét volt Szegeden. Az 1976. december 13-tól 19-ig tartó héten 15 hangversenyt közvetített Szegedről a Rádió.

1983 tavaszán Pál Tamás bejelentette, hogy budapesti és külföldi meghívásai miatt lemond állásáról, de továbbra is vezetni szándékozik kamarazenekarát és a Zenebarátok Kórusát. Mivel Pál Tamás a kórus rendszeres munkájában nem tudott részt venni, a munka nagy részét Molnár László vette át.

Az új főzeneigazgató Oberfrank Géza lett,[27] aki korábban Berlinben a Komische Opern, Felsenstein színházának zeneigazgatója volt. Az operákban az énekesektől korszerű színpadi játékot kívánt, ami aprólékos és fáradtságos próbamunkával járt, ezért az énekesek ellenkezését váltotta ki. Többen elmentek, Gregor József is Győrbe szerződött.[28] Viszont az aprólékos műhelymunka jót tett a zenekarnak. Oberfrank Géza elvárta muzsikusaitól azt is, hogy szólóban, vagy kamaraegyüttesben lépjenek fel nyilvánosan a Festő utcában rendezett házi hangversenyeken. Volt olyan házi hangverseny, ahol 40 zenekari tag 17 művet adott elő.[29]

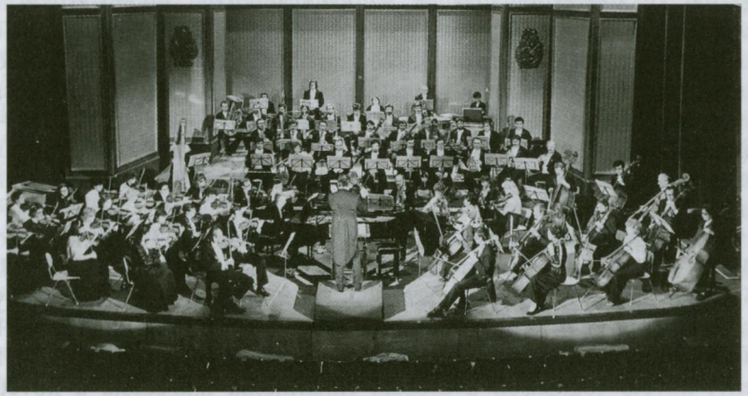

179. A Szegedi Szimfonikus Zenekar, 1985. okt. 30. Vezényelt: Oberfrank Géza

Oberfrank komplex módon irányította a felkészülést. Új szövegfordításokat készített, rendezett, vezényelt. Kerényi Miklós Gáborral közös munkája, *Verdi Macbeth* c. operájának színre vitele az évtized legjobb opera-

[26] DM, 1981. febr. 19.
[27] ERDŐS JÁNOS 1984. 86.
[28] PAPP GYÖRGYNÉ 1994. 20.
[29] DM, 1988. júl. 4.

A SZEGEDI KÓRUSÉLET 125. JUBILEUMÁN, 1988-BAN SZEGEDEN MŰKÖDŐ ÖNTEVÉKENY ÉS EGYETEMI, FŐISKOLAI ÉNEKKAROK ADATAINAK ÖSSZESÍTÉSE

A KÓRUS NEVE, ALAKULÁSÁNAK ÉVE	KARNAGY	HAZAI SZEREPLÉSEK, KIEMELKEDŐ HANGVERSENYEK	KÜLFÖLDI SZEREPLÉSEK, FESZTIVÁLOK	VERSENYEREDMÉNYEK	KITÜNTETÉSEK
BARTÓK KÓRUS 1967	Kardos Pál 1967–72 Rozgonyi Éva 1972–	Békés-Tarhosi Zenei Napok 1981, 1983 Solymári zenei napok Dunakanyar Fesztivál 1983 Liszt Ferenc Kórusfesztivál Szeged 1986	Franciaország: Caen, Bayeux 1976 Olaszország: Velence, Firenze 1980 Fesztiválok: Bulgária: Várna 1969 Olaszország: Loreto 1985 Lengyelország: Lublin 1987	Ausztria: Spittal 1971 két 3. díj Ausztria: Spittal 1974 1. díj, 3. díj NSZK: Köln 1984 „Énekelnek a népek" rádióverseny, 2. díj Olaszország: Arezzo 1987 Fődíj, 1. díj, 3. díj	Kiváló együttes 1976, 1982, 1987 A Népművelési Intézet Nívódíja 1980
CANTICUM KAMARAKÓRUS 1979	Gyüdi Sándor 1979–	Pécsi Kamarakórus Fesztivál 1982, 1984, 1986 Egyetemi és Főiskolai Művészeti Fesztivál Kórustalálkozó rádiófelvétel 1966-tól évente.	NSZK 1985 Olaszország 1987 A kamarakórus férfi kvartettje: Jugoszlávia 1982	Pécs, „Az ideális kamarakórus hangzás" díja 1984 Olazország: Gorizia 1987. vegyeskar 1. díj, énekegyüttes 2. díj, folklór 4. díj	
SZAKSZERVEZETEK SZEGEDI ÁLTALÁNOS MUNKÁSKÓRUSA 1908	Garamszegi József 1956–59 Mihálka György 1959–85 Koczka Ferenc 1986–	Kóruspódium rádiófelvétel 1966-tól évente. Kóruspódium évadzáró nyilvános hangverseny, 1967, 1972, 1975 Országos Kórustalálkozó Szombathely, 1963, Eger, 1965 Országos Vándor Fesztivál 1973, 1976	Bulgária: Pernik 1973 Finnország: Turku 1985 Jugoszlávia: Szabadka, Bajmok, Csantavér 1966 Jugoszlávia: Celje 1967	Női kar 1. díj, vegyeskar, 3. díj Svájc: Montreux 1980 A svájci rádió különdíja Jugoszlávia: Aldovicna 1980 Csehszlovákia: Prága 1987 vegyeskar, 3. díj, Különdíj	Szocialista kultúráért 1983 Örökös Kiváló Együttes
Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem PARTHYSCUM VEGYESKARA 1980	Joó Éte 1980–	Kóruspódium rádiófelvétel 1984-től évente. A televízióban Joó Éte Rekviem című művének bemutatója 1987	NSZK: Kierspe 1984 Jugoszlávia: Celje 1985 NSZK: Bonn St. Augustin 1987		
SZEGEDI PEDAGÓGUS NŐIKAR 1985	Mihálka György 1985–	Fellépés a Somogyi-könyvtárban és a Bartók Művelődési központban 1986 Közös szereplés Makón az Emsdettini Ifjúsági Kórussal 1987			
SZEGEDI EGYETEMI ÉNEKKAR 1925	Kertész Lajos 1925–56 Mihálka György 1957–60 Kertész Lajos 1960–65 Szécsi József 1966–85 Gyüdi Sándor és Cser Miklós 1985–	Egyetemi Főiskolai Kórusfesztivál 1962-től Egyetemi Főiskolai Filharmóniai hangversenyek. Filharmonikus hangverseny, Stravinsky Miséje Egyetemi Zenedélelőtt című hangverseny EK Orff: Catulli Carmina című művét 1974-ben Szécsi József, 1978-ban Herbert Krey vezényelte	Lengyelországban hanversenykörút 1963 NSZK-ban négy alkalommal Kleve, Emmerich. Lengyelország: Lodz 1986 Csehszlovákia: Tábor 1987	Svájc: Montreux 1973 Jubileumi díj Belgium: Maasmechelen, 2. díj Vox Europae kórustalálkozó Szegeden 1987	
DÉLÉP LISZT FERENC KAMARAKÓRUS 1984	Illés Mihály 1984–	Kóruspódium rádiófelvétel 1988-tól évente Liszt Ferenc kórusok országos találkozója Szálinalomban 1986 Hangverseny a Nemzeti Galériában 1989	NSZK: Kleve 1989 Hollandia: Ülfti 1989		

A táblázatban lévő adatokat 1988-ban a kórusok szolgáltatták. Kiegészítve 1989-ben.

A SZEGEDI KÓRUSÉLET 125. JUBILEUMÁN, 1988-BAN SZEGEDEN MŰKÖDŐ ÖNTEVÉKENY ÉS EGYETEMI, FŐISKOLAI ÉNEKKAROK ADATAINAK ÖSSZESÍTÉSE

A KÓRUS NEVE, ALAKULÁSÁNAK ÉVE	KARNAGY	HAZAI SZEREPLÉSEK, KIEMELKEDŐ HANGVERSENYEK	KÜLFÖLDI SZEREPLÉSEK, FESZTIVÁLOK	VERSENYEREDMÉNYEK	KITÜNTETÉSEK
BARTÓK KÓRUS 1967	Kardos Pál 1967–72 Rozgonyi Éva 1972–	Békés-Tarhosi Zenei Napok 1981, 1983 Solymári zenei napok Dunakanyar Fesztivál 1983 Liszt Ferenc Kórusfesztivál Szeged 1986	Franciaország: Caen, Bayeux 1976 Olaszország: Velence, Firenze 1980 Fesztiválok: Bulgária: Várna 1969 Olaszország: Loreto 1985 Lengyelország: Lublin 1987	Ausztria: Spittal 1971 két 3. díj Ausztria: Spittal 1974 1. díj, 3. díj NSZK: Köln 1984 „Énekelnek a népek" rádióverseny, 2. díj Olaszország: Arezzo 1987 Födíj, 1. díj, 3. díj	Kiváló együttes 1976, 1982, 1987 A Népművelési Intézet Nívódíja 1980
CANTICUM KAMARAKÓRUS 1979	Gyüdi Sándor 1979–	Pécsi Kamarakórus Fesztivál 1982, 1984, 1986 Egyetemi és Főiskolai Művészeti Fesztivál 1980, 1982	NSZK 1985 Olaszország 1987 A kamarakórus férfi kvartettje: Jugoszlávia 1982 Kuba 1983 Szovjetunió 1984	Pécs, „Az ideális kamarakórus hangzás" díja 1984 Olazország: Gorizia 1987. vegyeskar 1. díj, énekegyüttes 2. díj, folklór 4. díj Különdíj a 20. század első felében írt művek legjobb előadásáért.	
DÉMÁSZ ERKEL FERENC KÓRUSA 1953	Bárdi József 1953–54 Kertész Lajos 1954–66 Szalay Miklós 1966–72 Joó Ete 1973–74 Monoki Lajos 1974–75 Mihálka György 1975–	A Vasas Szakszervezet találkozói és emlékhangversenyei 1957, 1959, 1981, 1983, 1986 MVTM által szervezett villamosipari találkozók 1970-től az ország sok városában Országos Vándor Sándor Fesztivál: Szombathelyen, Pécsett, Orfűn, Dunaújvárosban	Csehszlovákia: (a szepesi tanítók énekkarával) 1959, 1961 Jugoszlávia: Sent Jour 1978, 1983 Celje 1981 Olaszország: Trieszt, Velence, Firenze 1987		
IFJÚ ZENEBARÁTOK KÓRUSA 1971	Erdős János 1971–	Pécsi Kamarakórus Fesztivál 1978, 1984, 1986 Soproni Kamarakórus Fesztivál 1979, 1981 Művészet és Ifjúság bemutató, Nyíregyháza 1980 Békés-Tarhosi Zenei napok 1983 Liszt Ferenc Kórusfesztivál Szeged 1986	Anglia: Dél-Wales, Cardiff 1982 NSZK: Kassel, München, Hamburg 1985 NSZK: Hamburg, Kassel 1988	Lengyelország: Bydgoszcz Arany Húr Nagy-díj 1984 Lengyelország: Bydgoszcz Két különdíj 1988	Szegedért emlékérem 1981
IPARI SZÖVETKEZETEK VEGYESKARA 1968	Becsky Balázs 1948–56 Garamaszegi József 1957–61 Várady Zoltán 1962–85 Delleyné Halama Piroska 1985–	Országos Szövetkezeti Kórustalálkozó évente több magyar városban Vándor Sándor Fesztivál Budapest 1987 Várady Zoltán karnagy halálának első évfordulóján emlékhangversenyt szervezett.		Országos Szövetkezeti Kórustalálkozó Miskolc 2. díj, Siklós 3. díj 1985 Vándor Sándor Fezstivál ecskeméti Válogató 1. díj 1987	Szocialista Kultúráért 1957
PEDAGÓGIAI FŐISKOLA VEGYESKARA 1948 Névváltozás: JUHÁSZ GYULA TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA VEGYESKARA újjászervezve 1963	Szeghy Endre 1948–49 Erdős János 1949–57 Faludi Béla 1957–59 (utána női karként működött) Monoki Lajos 1963–65 Kreuter Vilmosné 1974–	Kodály Zoltán: Psalmus Hungaricus Vezényelt Ferencsik János (Kodály jelenlétében) 1954 Kodály Zoltán: Intermezzo, szöveges változat, bemutató.Vezényelt: Szeghy Endre, 1956 Egyetemi, főiskolai kórusok versenye, Budapest 1955, 1956, 1958	Csehszlovákia: Pozsony 1956 Hangversenyek: Finnországban, (Turku, Vaasa, Kaustinen) 1987	Egyetemi és Főiskolai Kórusok Versenye Budapest 2. díj 1955, 2. díj 1956, 1. díj 1958	Szocialista Kultúráért 1957
JUHÁSZ GYULA TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA 1. számú Nőikara 1961	Kardos Pál 1961–72 Joó Ete 1972–73 Mihálka György 1973–	Egyetemi és Főiskolai Kórusfesztiválok Hangversenyek az Országos Filharmónia rendezésében és az ország számos városában.	Jugoszlávia: Ajdobcina 1981 Görögország: Karditsában és több görög városban, 1985 Olaszország. VI. nemzetközi Mediterrán Fesztivál, Molfetta 1986 Hangverseny több olasz városban. Hangversenykörút az NSZK-ban: Lindenholz-hausen,Karlstein, Hanau, Wiesensteig, Geislingen	Anglia: Middlesbruogh 1970 két 1. díj Franciaország: Tours 1977 Grand prix Egyneműkari 1. díj, közönségdíj Belgium: Neerpelt 1984. 1. díj, summa cum laude NSZK: Harmonie Fesztivál, Lindenholzhausen Női kar, ifjúsági kar 3. díj	Kiváló együttes 1977 Nívódíjak

JUHÁSZ GYULA TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA 2. Számú Nőikara 1981	Berényi Bogáta 1981–83 Ordasi Péter 1983–	Egyetemi és Főiskolai Kulturális Napok Fellépések városi rendezvényeken Kóruspódium rádiófelvétel, 1986, 1987			
LISZT FERENC ZENEMŰVÉSZETI FŐISKOLA SZEGEDI TAGOZATÁNAK VEGYESKARA 1866	Delleyné Halama Piroska 1966–84 Berényi Bogáta 1984–	1984-ig minden évben önálló hangveseny Purcell: Dido és Aeneas, 1971 Pergolesi: Stabat Mater, 1972 Vivaldi: Magnificat, 1974 Filharmóniai koncert, 1978, 1979 Egyetemi Főiskolai bérlet 1980–86 Vántus István: Inventio poetica, bemutató Vivaldi: Gloria, Bach: 21. kantáta, 1984-től Vántus szerzői est Budapesten, 1986	Svájc: Lignieres 1987	Svájc: Neuchatel 1987 vegyeskari kategória, 3. díj női kari katrgória 2. díj Neuchatel város közönségdíja	
MÁV HAZÁNK ÉNEKKAR 1889	Kertész Lajos 1935–53 Waldmann József 1953–56 Erdős János 1957–78 Illés Mihály 1978–81 Joó Ete 1981–83 Illés Mihály 1983–87 Erdős János 1988–	Kóruspódium rádiófelvétel 1966-tól évente Országos dalostalálkozó: Balatonfüred 1957, Kecskemét 1958, Sárospatak 1958, Pécs 1959, Budapest 1965, Esztergom 1965, Székesfehérvár 1967, 1972. Vasutas énekkari találkozó 1978, 1980, 1982, 1985, 1987 Hangversenyek: Eger 1959, Szombathely 1961, Gyula 1962, Siófok 1963	Jugoszlávia: Szabadka 1967 NSZK: Emmerich, Kleve 1984 Hollandia: Markele 1985 Jugoszlávia: Újvidék 1988		Szocialista kultúráért 1955, 1979
SZAKSZERVEZETEK SZEGEDI ÁLTALÁNOS MUNLÁSKÓRUSA 1908	Garamszegi József 1956–59 Mihálka György 1959–85 Koczka Ferenc 1986–	Kóruspódium rádiófelvétel 1966-tól évente. Kóruspódium évadzáró nyilvános hangverseny, 1967, 1972, 1975 Országos Kórustalálkozó Szombathely, 1963, Eger, 1965 Országos Vándor Fesztivál 1973, 1976	Bulgária: Pernik 1973 Finnország: Turku 1985 Jugoszlávia: Szabadka, Bajmok, Csantavér 1966 Jugoszlávia: Celje 1967	Anglia: Middlesbrough 1978 Női kar 1. díj, vegyeskar, 3. díj Svájc: Montreux 1980 A svájci rádió különdíja Jugoszlávia: Aldovicna 1980 Csehszlovákia: Prága 1987 vegyeskar, 3. díj, Különdíj	Szocialista kultúráért 1983 Örökös Kiváló Együttes
Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem PARTHYSCUM VEGYESKARA 1980	Joó Ete 1980–	Kóruspódium rádiófelvétel 1984-től évente. A televízioban Joó Ete Rekviem című művének bemutatója 1987	NSZK: Kierspe 1984 Jugoszlávia: Celje 1985 NSZK: Bonn St. Augustin 1987		
SZEGEDI PEDAGÓGUS NŐIKAR 1985	Mihálka György 1985–	Fellépés a Somogyi-könyvtárban és a Bartók Művelődési központban 1986 Közös szereplés Makón az Emsdettini Ifjúsági Kórussal 1987			
SZEGEDI EGYETEMI ÉNEKKAR 1925	Kertész Lajos 1925–56 Mihálka György 1957–60 Kertész Lajos 1960–65 Szécsi József 1966–85 Gyüdi Sándor és Cser Miklós 1985–	Egyetemi Főiskolai Kórusfesztivál 1962-től Egyetemi Főiskolai Filharmónai hangversenyek. Filharmonikus hangverseny, Stravinsky Miséje Egyetemi Zenedélelőtt című hangverseny EK Orff: Catulli Carmina című művét 1974-ben Szécsi József, 1978-ban Herbert Krey vezényelte	Lengyelországban hanversenykörút 1963 NSZK-ban négy alkalommal Kleve, Emmerich. Lengyelország: Lodz 1986 Csehszlovákia: Tabor 1987	Svájc: Montreux 1973 Jubileumi díj Belgium: Maasmechelen, 2. díj Vox Europae kórustalálkozó Szegeden 1987	
DÉLÉP LISZT FERENC KAMARAKÓRUS 1984	Illés Mihály 1984–	Kóruspódium rádiófelvétel 1988-tól évente Liszt Ferenc kórusok országos találkozója Százhalombatta 1986 Hangverseny a Nemzeti Galériában 1989	NSZK: Kleve 1989 Hollandia: Ulfti 1989		

A táblázatban lévő adatokat 1988-ban a kórusok szolgáltatták. Kiegészítve 1989-ben.

9. sz. melléklet

előadása volt. 1987-ben ismét Szegeden rendezték az operafesztivált hét együttes részvételével. A zsűri 8 díjat adott ki, ebből 6 a szegedi együttesnek jutott. A fődíj a *Macbeth* operáé lett. A zenekar „A legszínvonalasabb zenekari teljesítmény" díját kapta. Ezt követően az operaegyüttes a zenekarral együtt kiérdemelte a legrangosabb magyar zenei kitüntetést, a Bartók-Pásztory-díjat is.[30] 1987-ben ő lett az oratóriumkórus művészeti vezetője. Jelentős átszervezés után a kórus ekkor vette fel Vaszy Viktor nevét.[31] Oberfrank Gézát 1989-ben Kiváló művész címmel tüntették ki. Még ebben az évben a budapesti Operaház meghívta főzeneigazgatónak. Mellette ebben az időszakban néhány hangversenyen és operaelőadáson Cser Miklós mutathatta meg kitűnő karmesteri képességeit.

1989 őszén Gregor József lett a szegedi színház megbízott igazgatója, a zeneigazgató ismét Pál Tamás. Októberben megemlékeztek a korán elhunyt Fricsay Ferenc születésének 75. évfordulójáról, aki 1934–44 között vezette a szegedi filharmonikus zenekart. Az emlékhangversenyről szólva Berényi Bogáta fényes évadnyitóról ír. „Pál Tamás fejből vezényelt, a zenekarból sugárzott a vezénylő elképzelésével való azonosulás".[32]

A zenekar belső irányításában fontos szerepe van a koncertmesternek. Az önálló szimfonikus zenekarban 1990-ig ezt a tisztséget a következők töltötték be: Várnagy Lajos, Rákosi Géza, Laczkó Sándor, Bacsik Sándor, Szöllősy József, Papp Katalin.[33]

2. SZÓLÓ- ÉS KAMARAZENE

A kolozsvári opera együttesének Szegedre településével megszaporodtak a kamara- és szólókoncertek is. Ezek rendezését kezdetben a Szegedi Írók, Művészek, Újságírók Otthona vállalta. Itt mutatkoztak be a színház énekesei, a zenekar vezető személyiségei. Szerdahelyi László, az egykori Hubay-tanítvány hegedült, Csuka Béla kedvenc hangszerén, a viola da gambán játszott. Fölléptek különböző összetételű kamaraegyüttesek, és a színház kamarazenekara. Időnként vendégeket is hívtak.[34]

Párt- és tömegszervezetek is rendeztek hangversenyeket. Az MKP a Belvárosi moziban hirdetett műsort Bartók emlékére, halálának első évfordulóján. A MEFESZ az 1948–49. évadban szegedi művészekkel rendezett bérletsorozatot az egyetem aulájában. 1946-ban két művészbarát, Erdélyiné Lengyel Vilma és Pető Zoltán alapított hangversenyrendező vállalatot. Mes-

[30] DM, 1984. nov. 12.
[31] VASZY VIKTOR KÓRUS 18.
[32] DM, 1989. okt. 4.
[33] PAPP GYÖRGYNÉ 1994. 21.
[34] DM, 1945. jún. 3.

terbérlet címen rendeztek szólóesteket a Tisza Szállóban több magyar, sőt világjáró művész közreműködésével. Föllépett többek között Fischer Annie, Svéd Sándor, Jeanne-Marie Darré.

A szóló- és kamarazenei hangversenyek rendezését 1952-től átvette az Országos Filharmónia. Mivel a Tisza Szállót ekkor még a rendőrség használta, e célra csak a Zeneművészeti Szakiskola, a Zenekonzervatórium terme maradt. A koncertélet folyamatos volt, három, négy, öt előadásból álló bérletek követték egymást. Külföldi művész ekkoriban kevés szerepelt, ők is csak a szomszédos országokból érkeztek, de a hazai élgárda tagjai Szegedet bekapcsolták az ország zenei vérkeringésébe.

1960-ban a város zenei intézményei Szegedi Zenei Heteket rendeztek, melynek műsorfüzete a tavaszi hónapok gazdag zenei programjaira hívta fel a közönség figyelmét.[35] 1971–72-ben Bartók Béla halálának 25., születésének 90. évfordulóján ősztől tavaszig tartó rendezvénysorozattal emlékezett meg a város zenei élete a nagy magyar zeneszerzőről, számos hangverseny és előadás ismertette gazdag életpályáját.[36]

A Szegedi Szabadtéri Játékok programját színesítik 1970 óta a Muzsikáló Udvar zenés rendezvényei. Hangulatos környezetben, színvonalas hangversenyek, kisoperák hangoznak fel a városháza udvarán.[37]

Az egyetemi hallgatók zenei érdeklődési körét eredményesen bővítette 1957-től a Collégium Artium zenei szekciója, mely évente 4-6 zenei előadással összekötött hangversenyt rendez. Szervezője Gruber László volt, az előadásokat Nagy István zeneesztéta, később Meszlényi László tartotta.[38]

A Zeneművészek Szövetségének helyi csoportja, a Zeneművészeti Főiskola szegedi tagozata, a KÓTA megyei szervezete és a Somogyi-könyvtár a városi tanács anyagi és erkölcsi támogatásával először 1971. november 28-án rendezte meg a Mai Magyar Zene Hetét. A rendezvény sikere hagyományt teremtett. Kialakult szokásos, jól bevált programja, amely egy zeneszerző bemutatásával kezdődött közönségtalálkozó keretében.[39] Az első találkozó „vendége" Durkó Zsolt Erkel- (később Kossuth-) díjas zeneszerző volt, az eddigi legnagyobb szegedi születésű zeneművész. Kamara- és szimfonikus művei: Halotti beszéd-, Széchenyi-oratóriuma, Mózes c. operája a magyar zenetörténet legjelentősebb alkotásai közé tartoznak. Az 1971 óta eltelt húsz évben valamennyi ismert zeneszerző meghívást kapott Szegedre. A rendezvényeken szegedi előadóművészek szóló- és kamaraműveket adtak elő, majd kórushangverseny következett, végül a pedagógiai jellegű műveket a növendékek mutatták be.

[35] ERDŐS JÁNOS 1960. 2.
[36] Műsorfüzet: Bartók ünnepségek Szegeden, 1970. szept. 26–1971. márc. 25.
[37] DM, 1970. aug. 11.
[38] DM, 1957. okt. 26.
[39] PAPP GYÖRGYNÉ 1993/a. 24.

A kortárs zenei hét tanulságai és eredményei alapján, ezzel párhuzamosan a város által rendelt kamarazenei művek bemutatására 1979 óta kétévenként Szegedi Kamarazenekari Napokat rendeznek, a városi tanács, a filharmónia és a Művészeti Alap összefogásával.[40] Célja a város hangversenyéletének felfrissítése, a magyar kamarazene ügyének támogatása. A városi tanács először 1978-ban adott megbízást hat magyar zeneszerzőnek kamarazenekari mű írására. A megbízást négy szegedi szerző: Vaszy Viktor, Vántus István, Huszár Lajos, Molnár László, és két, már országosan ismert komponista: Durkó Zsolt és Maros Rudolf kapta.[41] Vaszy Viktor műve hirtelen halála miatt nem készülhetett el. A művek ősbemutatóin közreműködött a Liszt Ferenc Kamarazenekar, a Szegedi Kamarazenekar és a Budapesti Kamaraegyüttes.

A továbbiakban a város áldozatkészségéből Szokolay Sándor, Ránki György, Farkas Ferenc, Bozay Attila, Decsényi János, Balassa Sándor, Szunyogh Balázs, Kalmár László és Kurtág György kapott megbízást új mű írására. A Szegeden élő zeneszerzők közül a következők gazdagították új művekkel a Kamarazenekari Napokat: *Vántus István: Ecloga, Concerto grosso (Nella Notte), Huszár Lajos: Scherzo és Adagio, Kamarakoncert, op. 20. Molnár László: Négy tanulmány, Collage II.* A város által íratott zeneművek kéziratai a Somogyi-könyvtár kottagyűjteményét gazdagítják.[42]

Kiss Ernő kitartó vezetésével működik 1979 óta a város egyetlen zenei intézményhez nem kötődő amatőr vonószenekara, az Újszegedi Kamarazenekar, melynek műsorait szívesen hallgatják a Tisza túlpartján, Újszegeden élő zenekedvelők (s természetesen a város valamennyi hangversenylátogató polgára.)[43]

3. ZENEOKTATÁS

A város zenei életét átformáló tervek egyike a zenekonzervatórium létrehozása volt. A város erre vonatkozó kérelmét, mint korábban láttuk,[44] elküldte a minisztériumba: „Szeged, mint egyetemi város, méltán tart igényt arra, hogy a zenei pályára készülők államilag érvényes bizonyítványt szerezhessenek." (részlet a kérelemből). A város 1945. szeptember 9-i felterjesztése fölajánlotta, hogy a tanári karnak állami fokozatokba való kinevezése esetén rendelkezésre bocsátja eddigi zeneiskolai költségvetésének összegét, s át-

[40] PAPP GYÖRGYNÉ 1993/b. 23.
[41] PAPP GYÖRGYNÉ 1993/b. 23.
[42] PAPP GYÖRGYNÉ 1993/b. 24–28.
[43] DM, 1985. szept. 17.
[44] L. 5. és 6. jegyzet.

engedi a városi zeneiskola épületét és fölszerelését. Ekkor a zeneiskola 14 tanteremből, hangversenyteremből, irodából, 3 szolgálati lakásból állt.[45]

Keresztury Dezső kultuszminiszter 1946. május 27-én a pénzügyminisztertől a szegedi konzervatórium számára igazgató, 18 tanár és gondnok kinevezéséhez kért hozzájárulást.[46] A város közgyűlése szeptember 5-én elfogadta a minisztériummal kötendő szerződéstervezetet, amelynek lényege, hogy az állam a személyi, a város a dologi kiadásokat vállalja.[47] Október végén Baranyi Jánost nevezték ki igazgatónak.

A konzervatórium saját rendezésű bérletsorozatot indított Collégium Musicum címmel. A zenekonzervatórium 1947-től 1952-ig működött.

Baranyi János igazgató 1950 nyarán Budapestre ment, utóda Kollár Pál lett, de ő a kinevezése utáni napon, augusztus 4-én hirtelen meghalt. Igazgatónak Kollár Pálnét kérték fel. Az intézménynek az 1950–51. tanévben 370 tanulója volt. Az 1952-es zeneoktatási reform külön intézményekre tagolta az alsó-, közép- és felsőfokú zeneoktatást. A konzervatóriumot, leválasztva róla az alapfokú képzést, zeneművészeti szakiskolává alakította át. A szakiskolában a középfokú képzés mellett később tanárképző tagozat nyílt. Elvégzése alapfokú zeneoktatásra képesített. Bevezették a kétszakos (hangszer és szolfézs) képzést. A zenegimnáziumi osztályokat a Tömörkény gimnáziumban szervezték meg.[48]

A reform szükségessé tette önálló zeneiskola létrehozását. A szervezésre Zucker Hilda kapott igazgatói megbízatást. Az intézmény 5 kinevezett és 8 óradíjas tanárral, 450 növendékkel kezdte meg a munkát. Ideiglenesen a Tábor u. 3. számú épület üres helyiségeiben helyezték el.[49] Sajnos, Szeged nem tudott az új intézménynek erre a célra készült korszerű épületet adni. 1956 szeptemberében az intézet Liszt Ferenc nevét vette fel. Ebben a tanévben már 16 kinevezett tanár 480 tanulót oktatott, mely később 1200 főre gyarapodott.[50]

Fontos nevelési funkciót tölt be a zeneiskola zenekara. Vezetését Perényi Páltól Stanics Béla vette át, aki 1966-ban lett az intézet igazgatója. A zenekar kiemelkedő sikereket aratott a kétévenként rendezett országos találkozókon. 1971-ben a győri zenei konferencián is bemutatkoztak.[51] 1957 óta rendszeressé váltak a tanári hangversenyek. Évente 6 bérleti hangversenyt tartottak.

A Zeneművészeti Szakiskola fontos szerepet töltött be a város zenei életében. Eseményt jelentettek a magánének tanárok (Kutrucz Éva, Szathmári

[45] Berlász M.–Tallián T. 1984. 99.
[46] Berlász M.–Tallián T. 1984. 99–101.
[47] DM, 1946. szept. 7.
[48] Berlász M.–Tallián T. 1984. 169–170.
[49] Stanics Béla 1977. 11.
[50] Stanics Béla 1977. 12.
[51] Stanics Béla 1977. 18.

Margit, T. Renyé Anna) opera-keresztmetszet előadásai, Szathmári Géza zeneszerzős növendékeinek bemutatkozásai, művésztanárainak hangversenyei. Az intézet zenekarát ekkor a kiváló zenetudós Lendvai Ernő vezette.

1963-ban Kollár Pálné nyugdíjba ment, az intézet igazgatója Báthory Sándor lett. 1964-ben az ISME (nemzetközi zenei nevelési konferencia) keretében rendezett hangversenyen bemutatkozott a szakiskola nőikara Póczonyi Mária vezetésével és Onczay Csaba, az intézet növendéke.[52]

Kodály Zoltán pedagógiai eszméinek megvalósítására hozták létre az általános iskolák ének-zene tagozatos osztályait. 1954-ben a Rókusi általános iskolában nyílt ének-zene tagozatos osztály. 1955-ben pedig a Tanárképző Főiskola (akkor Pedagógiai Főiskola) gyakorló-iskolájában. A két intézmény énekkarai évtizedeken át példamutató teljesítményt nyújtottak. A megye énektagozatos énekkarai évente bemutatókon találkoznak, változó helyszíneken. Ezekhez kapcsolódott kétévenként a bicínium-éneklési verseny, melyet először 1972-ben rendeztek meg a gyakorlóiskola javaslatára.[53]

1966 őszén a szegedi zeneiskolai tanárképzés főiskolai rangot kapott, mint a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetének tagozata, mely a végzetteknek zeneiskolai hangszer- és szolfézsoktatásra, valamint általános iskolai énektanításra adott diplomát. Az új intézmény Báthory Sándor igazgatásával 7 kinevezett és 7 óraadó tanárral kezdte meg munkáját.[54] Az új intézkedés javította a zeneiskolai tanárképzés presztízsét, de a kívánatos gyökeres változást nem hozta meg. Szeged nem kapott teljes jogú főiskolai művésztanári képzést. 1970-ben a városi tanács foglalkozott a város zenei életével. Az előterjesztés már akkor önálló művészeti szakközépiskola felállítását javasolta. A közös épületben ekkor 124 szakközépiskolás és 63 tanárképzős tanult. A mostoha körülmények ellenére eredményes munka folyt. A területéhez tartozó 3 megye zeneiskoláit jól képzett tanárokkal látta el, és részben hozzájárult a szegedi operaegyüttes és a szimfonikus zenekar utánpótlásához. A főiskolai tagozat létrehozásával egyidőben megszűnt, illetve integrálódott a zeneművészeti szakiskola; zeneművészeti szakközépiskolaként, a Tömörkény István Gimnázium szervezeti egységeként folytatta munkáját 25 éven keresztül. A zeneművészeti szakközépiskola vezetői státuszukat tekintve a gimnázium igazgatóhelyettesei voltak: Varga Klára, Aracsi László és Rozgonyi Éva kiválóan látták el feladatukat e nehéz időszakban. Rozgonyi Éva több mint harminc évig volt a Kardos Pál által alapított Bartók Kórus országosan is — többek között Liszt-díjjal — elismert vezetője.

1967-ben jelentős esemény volt *Monteverdi Orfeo* című művének bemutatása Vántus István hangszerelésével és vezényletével. 1968-ban az ország-

[52] DM, 1964. júl. 7.
[53] Erdős János 2005. 33–34.
[54] DM, 1966. okt. 2.

gos kamarazenei fesztivál megnyitóján *Bach: A fuga művészete* című műve hangzott fel, 1970-ben *Bach: Musikalisches Opfer* című műve ugyancsak Vántus hangszerelésében szólalt meg.[55]

1970-ben a vidéki főiskolák művésztanárai fogtak össze Beethoven szonátáinak sorozatban való megszólaltatásához. Az 1970–71-es Bartók ünnepségen Delley József és Bódás Péter a mester kétzongorás szonátáját adták elő, Avar József és Maklári László ütőhangszeres közreműködésével. 1972-ben *Purcell Dido és Aeneas c.* operája is felhangzott, Vántus István vezényletével. A kórustételeket Delleyné Halama Piroska tanította be. Ő vezényelte 1973-ban *Pergolesi Stabat Mater* című művének bemutatását is.

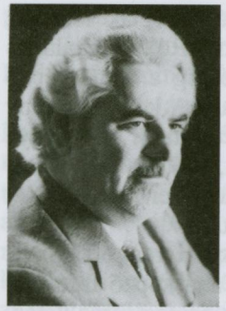

180. Vántus István

Vántus István egyre jelentősebb szerepet vállalt a város zenei életében. 1960 őszén jött Szegedre friss zeneszerzői diplomájával, hogy a Zeneművészeti Szakiskolában zeneelméletet tanítson. Első szerzői estje Szegeden 1961-ben volt. 1966-ban a főiskolai tagozat tanára lett. 1967. május 19-én a színház bemutatta egyfelvonásos operáját, *A három vándort*. Vántus sajátos egyéni nyelvezetének alapját pentaton sorok végtelen láncolatában találta meg. Már korábban kezdte el kutatni a szép, tiszta hangzás titkait. Az előbb említett hangszerelési munkák is ezt a célt szolgálták. Közben újabb opera írásába fogott Móra Ferenc *Aranykoporsó* című regénye alapján, mely évekig tartó, szorgos munkával készült. Az új opera bemutatója — 1975. április 11-én — már országos érdeklődést váltott ki, különösen miután a szegedi együttes Budapesten is előadta. Vántust 1976-ban Erkel-díjjal tüntették ki.

1985 augusztusában domaszéki magányában felfedezte az elgörbült zenei tér elméletét, amely megvilágította a komponáláshoz szükséges jó hangok és a kerülendő rossz hangok mibenlétét, amit a zeneszerzés legnagyobbjai, Bach, Mozart, Verdi ösztönösen olyan jól tudtak. Foglalkozott a zene és a sakk kapcsolatával is, elgondolása szerint a sakk elnémult zene. Elméletét egy könyvben szándékozott nyilvánosságra hozni, de hirtelen, korai halála (1992. július 9.) ebben megakadályozta. Így a felfedett titkokra továbbra is fátyol borult.[56]

1968-ban Szeged rendezte a zeneművészeti szakközépiskolák III. országos kamarazenei fesztiválját, a hét szakközépiskola több mint 100 tanulójának közreműködésével. A szegediek 3 műsorszáma is kiemelt minősítést kapott.

1971-től Berdál Valéria, Gyimesi Kálmán és Sinkó György énekes növendékei opera-keresztmetszetek bemutatásával jeleskedtek (*A varázsfuvola, A sevillai borbély*). Ekkor tűnt fel Tokody Ilona tehetsége. A kétévenként Gyulán rendezett Erkel-diáknapok versenyein a szakiskola növendékei számtalan aranyérmet szereztek. 1970-ben a Tömörkény István Gimnázium Leánykara (melynek tagjai a zeneművészeti szakközépiskola növendékei voltak) Mihálka György karnagy vezetésével a debreceni nemzetközi kórusversenyen a női kari kategória első díját nyerte el.[57]

A Szegedi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1983-as határozatában elismerte, hogy Szeged az ország egyik jelentős zenei központja lett. Bár gondok bőven adódnak, de 1970 óta jelentős a fejlődés. A fő nehézség az, hogy egyik zeneoktatási intézmény sem kapott igényeinek megfelelő épületet. A határozat sem ígér közeli megoldást, mindössze annyit mond, keresni kell a zeneoktatási intézmények jobb elhelyezésének lehetőségeit. Elismeri annak az igénynek jogosságát is, hogy a szegedi zenei életnek méltó hangversenyteremre lenne szüksége, de ezt csak a távolabbi terveknél ajánlja figyelembe venni. Az eredmények között felsorolja a Mai Magyar Zene Hetének sikerét, folyamatosságát, hogy az eddigi két ének-zene tagozatú általános iskola (Főiskolai gyakorló, Rókusi iskola) mellett a Szirmai István iskolában is ének-zene tagozatú osztály nyílt, hogy a szegedi iskolák énekszakos tanárokkal való ellátottsága 100%-os, hogy a Somogyi-könyvtárban új, művészeti részleg nyílt 7500 hanglemezzel.

A határozat mellékleteiben fontos statisztikai adatokat találunk. Az Országos Filharmónia felnőtt bérletét 634 személy vásárolta meg, az ötféle iskolai bérletet 3500 diák. A zeneoktatás teljes rendszere létezik Szegeden. A tanárok, tanítványok számaránya: zeneiskolában 1500 növendéket 66 tanár, a Zeneművészeti Szakközépiskolában 147 diákot 36 tanár, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola ének-zene tanszékén 120 hallgatót 14 tanár, a Zeneművészeti Főiskola Szegedi Tagozatán 63 hallgatót 20 tanár oktat. A Szimfonikus Zenekar adatai: előírt szolgáltatások száma a színháznál 215, a filharmóniánál 115. Ebből az 1982–83-as évadban teljesített szolgálat: a színháznál 210, a filharmóniánál 87 volt.[58]

A Zeneművészeti Főiskola, pontosabban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetének Szegedi Tagozata több változáson ment át. Igazgatója 1972 és 1976 között Kedves Tamás volt, őt váltotta Weninger Richárd. 1978-ban létrehozták az előkészítő tagozatot tehetséges fiatalok számára, ahol ekkor 28 diák tanult. Weninger alapította meg 1979-ben az intézet kamarazenekarát Vántus kérésére, aki szeretett volna első budapesti szerzői estjén (1979. november 1-én) zenekari műveket is bemutatni. Weninger azelőtt sohasem vezényelt zenekart, de kórusvezetőként már dolgozott, emellett egy ideig vezette a Szeged Táncegyüttes kamarazenekarát (ez karmester nélküli zenekar volt) is, és kiemelkedő muzikalitásával hamar úrrá

[55] DM, 1970. máj. 17.
[56] KISS ERNŐ 1997. 71–87.
[57] ERDŐS JÁNOS: 125 éves a Szegedi kórusmozgalom. Szeged, 1988. 56.
[58] DM, 1983. okt. 29.

lett a nehézségeken. A zenekar művészi teljesítménye merészen felfelé ívelt. 1981-ben Belgiumban, 1982-ben Spanyolországban szerepelt. Minősítése alapján filharmóniai koncerteket is vállalhatott. Eredményei alapján 1983-ban — a Weiner Alapítvány, és a jogosultak engedélyével — felvehette Weiner Leó, a nemzetközileg is elismert kiváló magyar zeneszerző és zenetanár nevét. Weninger Richárd művészi tevékenységét 1989-ben Liszt-díjjal ismerték el.

181. A Szegedi Weiner Kamarazenekar, az első sor közepén Weninger Richárd

A főiskolán 1980-ban bevezették az egyszakos képzést az alaposabb hangszertudás érdekében. 1983-ban engedélyezték a hegedű egyetemi szintű képzését. Ezen a szakon tanított Szecsődi Ferenc, a tanári kar egyik kiválósága, aki számos országban tartott hangversenyével megmutatta, hogy méltó folytatója Hubay Jenő örökségének. Ebben az évben három új tanteremmel is gazdagodott a tagozat. 1987-től a tanulmányi idő háromról négy évre emelkedett.[59]

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola ének-zene tanszékén énektanárokat képeznek az általános iskolák számára. A tanszék 14 tanára évfolyamonként 30 hallgatót oktat. Művésztanárai évente két kamarazenei estet adnak. A város zenei életében a főiskola elsősorban három kitűnő kórusával vesz részt. A vegyeskart 1974 óta Kreuter Vilmosné, a nőikart 1961-tól 1972-ig Kardos Pál, majd távozása után Mihálka György vezette; 1983-ban megalakult a II. sz. női kar — a későbbi Kardos Pál Női Kar — Ordasi Péter vezetésével. A főiskolán kamarazenekar is működött Monoki Lajos vezetésével. Az ének-zene tanszéken a tanszékvezetői tisztet a következők töltötték be: Szeghy Endre 1928–1952, Heintz Fülöp 1952–1954, Szeghy Endre 1954–1961, Avasi Béla 1961–1973, Monoki Lajos 1973–1989-ig, Bárdi Sándor 1989-től.[60]

[59] DM, 1986. szept. 16.

[60] Szegedi Tanárképző Főiskola 1873–1998. Tanszék Történet: Szerkesztőbizottság elnöke Békési Imre. Szeged 1998. Ének-zene tanszék 357–438.

TEES-SIDE INTERNATIONAL EISTEDDFOD
25th July—2nd August, 1970

PRIZE CERTIFICATE

Ladies' Choir of Teachers Training High School, Szeged, Hungary

was awarded FIRST PRIZE in Class 3.

Ladies' Choirs Competition.

Chairman — Hon. Musical Director

Adjudicator(s)

MIDDLESBROUGH TEESSIDE ENGLAND

TEES-SIDE INTERNATIONAL EISTEDDFOD
25th July—2nd August, 1970

PRIZE CERTIFICATE

Choir of the Teachers Training High School, Szeged, Hungary

was awarded FIRST PRIZE in Class 7.

Youth Choirs.

Chairman — Hon. Musical Director

Adjudicator(s)

MIDDLESBROUGH TEESSIDE ENGLAND

182. Két első díj Angliából a Middlesbrough-i kórusversenyről, 1970. aug. 25. Elnyerte a Tanárképző Főiskola Női Kara Kardos Pál vezényletével (a női karok és az ifjúsági kórusok kategóriájában)

4. KÓRUSÉLET

A háború után a társadalmi aktivitás fokozódása nagy lendületet adott a kórusmozgalomnak. A közös muzsikálás legősibb formája az esztétikai élmény keresésén túl társadalmi célokkal is gazdagodott. Kezdetben csak azt hirdette: vagyunk, élünk, majd a szándékot is az új élet építésére. A „fényes szelek" korszakának leghűbb zenei tükörképe a kóruséneklés volt.

Ismét életre keltek nagymúltú kórusok: az Általános Munkásdalegylet (Endrődi Ferenc vezetésével) és a MÁV „Hazánk" énekkara (Kertész Lajos vezetésével). A Tanárképző Főiskola kamarakórusa Szeghy Endre vezényletével 1946. április 26-án az Írók, Művészek, Újságírók Otthonának 50. hangversenyén nagysikerű önálló műsorral lépett fel. Az Egyetemi Énekkar Kertész Lajossal a magyar énekkarok közül elsőként szerepelt a háború után külföldön. 1947 nyarán egyhónapos koncertkörutat tett Svájcban és Ausztriában. 1946 tavaszán kezdték szervezni a Szegedi Kórust, mely Szathmári Géza vezetésével a Szegedi Dalárda és Oratóriumegyesület munkáját kívánta folytatni.

1946 őszén alakult meg az Építőipari Munkások énekkara Kertész Lajos és a Szegedi Kenderfonógyár énekkara, Endrődi Ferenc vezetésével.

1948 tavaszán énekkart alakítottak a városi alkalmazottak is (VAOSZ), szintén Kertész Lajossal. Ugyancsak ekkor toborozta tagjait az Iparos Dalkör Becsky Balázs vezetésével, mely a Polgári Dalárda örökségét vette át. Ismét működött a Dohánygyár Énekkara és az Újszegedi Kendergyár kórusa Tisza Dalkör néven. 1947 májusában a munkáskórusok első dalosünnepén, Orosházán öt szegedi kórus énekelt.

1948-ban centenáriumi kórusversenyt rendeztek több fordulóban. A siófoki országos döntőben a MÁV „Hazánk" Kórusa 3. díjat nyert a Karádi nóták kitűnő előadásával. Meghívást kapott az első Nemzetközi Munkásdalos versenyre is, melyet 1948 augusztusában Budapesten rendeztek, s itt 2. díjat szerzett.[61]

1948 decemberében a Munkásdalegyletek Szövetsége és az Országos Dalosszövetség egyesülésével létrejött a magyar énekkarok első egységes szervezete: a Bartók Béla Szövetség. 1949 pünkösdjén a szövetség az ország 11 városában rendezett dalosünnepet. A déli kerület dalosait Hódmezővásárhely fogadta. Szegedről 12 énekkart vitt a különvonat. Előzőleg műsorukat az egyetem Ady téri nagytermében is bemutatták, Kertész Lajos egymaga 7 kórust vezetett.[62]

Az iskolai kórusok első nagy seregszemléje 1947. június 8-án a Dóm téri Éneklő Ifjúság volt, ahol 3000 énekes élén a *Forr a világ*-ot Szeghy Endre vezényelte.[63] Középiskolás diákokból szervezték 1946-ban a Szegedi Ifjúsági Kiskórust, amely Szécsi József vezényletével Szolnokon, a centenáriumi országos döntőn 2. díjat nyert. A város összes középiskolájából válogatták ki a Diákszövetség Központ énekkarának tagjait. A kitűnő hanganyagú együttes 1949 júniusában önálló hangversenyt adott Erdős János vezetésével. Ebben az évben alakult az Ifjúmunkások Kórusa, élén Sapszon Ferenc karnaggyal.

1949-től a kórusélet fejlődése tele volt ellentmondásokkal. Továbbra is alakultak új kórusok, mások megszűntek. Több mint 20 kórusról tudunk, de folyamatosan csak 7 kórus tevékenysége kísérhető végig: a MÁV énekkar, a KISOSZ (később: Szövetkezeti Bizottság) énekkara, a két kendergyár és a közalkalmazottak kórusa, valamint az egyetemi és a főiskolai énekkar.

Érzékenyen érintette az énekkarokat az 1948-i egyesületi törvény, mely hagyományos demokratikus szervezetük feladására kényszerítette őket. Helyébe a felülről jövő pártirányítás lépett, előírt, ellenőrzött műsorok, kötelező szereplések. A kórusokat a közvetlen politikai agitáció eszközének tekintették csupán. Megszűnt a Bartók Béla Szövetség, helyébe állami intézmény, a Népművészeti (később: Népművelési) Intézet lépett.[64]

[61] ERDŐS JÁNOS 1988. 34–36.
[62] DM, 1949. jún. 8.
[63] DM, 1949. okt. 21., jún. 12.
[64] ERDŐS JÁNOS 1988. 38.

1951 tavaszán országos kulturális versenyt hirdettek. A több fordulós vetélkedők során a városi döntőbe hét énekkar jutott. A megyei döntőt Hódmezővásárhelyen tartották. Első lett a pedagógiai főiskola vegyeskara, második a MÁV énekkar. A minden énekkarra azonos mérce nem kedvezett az énekkaroknak. 1955-ben új rendszert vezettek be, azonos jellegű kórusok mérhették össze tudásukat. Szegeden rendezték meg a szövetkezeti énekkarok vetélkedőjét. Kiemelkedett a Becsky Balázs vezette szegedi együttes.

A kórusmozgalom 1954-től kezdett ismét izmosodni. A főiskolai kamarakórus volt tagjaiból Szeghy Endre vezetésével megalakult a Szegedi Kodály Kórus. Bemutatkozó hangversenyükön 19 Kodály művet énekeltek. Ezt a műsorukat Budapesten, a Zeneakadémián is előadták.[65]

A megújult iskolai énektanítás eredményeként lendületet vett az ifjúság kórusmozgalma is. 1952-ben az iskolák Békehangversenyén 1000 énekes lépett fel. 1953-ban az Ifjúsági Dalosünnepen megjelent *Kodály Zoltán*. A színház színpadát zsúfolásig megtöltő gyereksereg élén vezényletével szólalt meg a *Forr a világ* kánon.[66] Az 1950-es években Kertész Lajos vezetésével egyre jelesebb hangversenyeket adott a Szegedi Egyetemi Énekkar, melynek 1968-tól 1985-ig Szécsi József volt a karnagya, kinek vezetése alatt számos díjat nyert a kórus; az általa szervezett Egyetemi Zenedélutánok valóságos zenei ünneppé váltak ebben az időszakban.

183. Kodály Zoltán saját művét, a Berzsenyi versre komponált *A magyarokhoz* című kánont vezényli a Szegedi Nemzeti Színházban, 1953. máj. 30.

1957-től kezdve a szabadabb légkör ismét kedvezett a kórusélet fejlődésének. Az énekkarok használhatták régi nevüket, megszűntek a műsorpolitika kötöttségeik. A Népművelési Intézet szorgalmazására több város rendezett országos jellegű dalostalálkozót. Szeged az elsők között, már 1957. június 29-30-án, 8 szegedi és 6 vidéki kórus részvételével. A kórusok zász-

[65] PÉTER LÁSZLÓ 1982. 87–92.
[66] PÉTER LÁSZLÓ 1982. 92–94.

lóik alatt vonultak a Széchenyi térre, ahol azokat megkoszorúzták a régi hagyomány szerint.[67] Megalakult a Karnagyi Klub, mely programjaival a kórusok számára szereplési lehetőségeket adott. 1957 decemberében *A Magyar Muzsika Hónapja* címmel rendezvénysorozat köszöntötte a 75 éves Kodály Zoltánt. A Munkásdalegylet 50 éves fennállását kilenc szegedi és négy vidéki kórus közös hangversenyén ünnepelte.

1960. július 9-10-én Szeged adott otthont a felszabadulás évfordulója alkalmával rendezett Országos Dalostalálkozónak. 50 kórus 4000 dalosa a szabadtéri játékok színpadán hatalmas összkarokban lépett közönség elé. Befejezésül az ország három oratóriumkórusa Vaszy Viktor vezényletével *Beethoven IX.* Szimfóniájának zárótételét, az Örömódát énekelte.[68]

1961-ben kezdte meg szegedi működését Kardos Pál, a Tanárképző Főiskola docense. Működése nyomán a főiskola női kara országos, sőt nemzetközi hírnévre tett szert. Az Országos Filharmónia rendezésében adott hangversenyeik a zenei élet jelentős eseményei voltak. Kardos alapította 1967-ben a Bartók Kórust, mely rövidesen a legjobb szegedi vegyeskarrá vált. Kórusvezetői munkásságát magas fokú elméleti felkészültség jellemezte. Egyéniségének szuggesztív hatása elemző tudatossággal párosult. Kutatta az intonáció, a szép kórushangzás törvényszerűségeit, ennek eredményeképpen született meg Kórusnevelés, kórushangzás című könyve.[69] Az 1961-ben megalakult Csongrád Megyei Népművelési Tanácsadó Intézet (később: Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet, majd Csongrád Megyei Művelődési Központ) a megyei zenei szakbizottság irányítására Kardos Pált kérte fel. Ettől kezdve rajta keresztül a Karnagyi Klub hatásköre kiterjedt az egész megyére. Kardos Pál előadásai új utakat, új gondolkodásmódot, új, megnövekedett igényességet hoztak a kóruséletbe. Szívesen vállalta kórusbemutatók, minősítések zsűrizését. Mélyreható elemzései a továbbfejlődés útját is megvilágították. 1972-ben eltávozott Szegedről, de tanításai beépültek a szegedi kórusok mindennapi munkájába, s mindmáig szerepük van a művészi színvonalban bekövetkezett örvendetes változásnak. (Kecskeméten hunyt el 51 éves korában, 1978-ban.)

1964-ben rendezték meg a kórusok első országos minősítését. Ettől kezdve a kétévente ismétlődő minősítés a kórusok művészi fejlődésének ösztönzője és egyben mércéje lett. 1970-ben megalakult a Kórusok Országos Tanácsa (KÓTA). A következő évben Csongrád megyei szervezete is megkezdte működését. Titkára Erdei András, majd Erdős János lett.

Az Éneklő Ifjúság mozgalom egyre izmosodott. 1966-ban már öt bemutatót kellett rendezni. Egyre több középiskolában alakult kórus. Nem volt olyan általános iskola, ahol ne lett volna énekkar. Az 1970-es évektől a Magyar Rádió is rendezett Éneklő Ifjúság vetélkedőt három éves ciklusokban. A végén a legjobbakat nagydíjjal jutalmazták, ami balatoni üdülést, és hanglemezfelvételt jelentett. A szegedi kórusok itt is jeleskedtek. A Tömörkény gimnázium kórusa (Mihálka György) kétszer, a főiskolai gyakorló Bartók Gyermekkórusa (Erdős János) háromszor nyerte el a nagydíjat.[70]

A szegedi kórusélet új hullámát képviselik azok a kórusok, melyek a 70-es évek táján fiatalokból toborzódtak: a Bartók Kamarakórus, az Ifjú Zenebarátok Kórusa, a Canticum és a Liszt Ferenc Kamarakórus. A szegedi kórusok összefogásának, szervezettségének szép példáját mutatják azok a reprezentatív hangversenyek, melyeket nagy muzsikusaink — Bartók-, Kodály- és Bárdos-jubileumai alkalmával rendeznek, a városi illetve a megyei tanács támogatásával. Kórushangversenyek színesítik 1971 óta a Mai Magyar Zene Heténck műsorait is. Kodály 100. születésnapjának méltó megünneplésére 1982-ben a televízió körkapcsolással három városból közvetített hangversenyt. Budapest és Pécs mellett Szegeden, a Sportcsarnokban összegyűlt ezer énekes is megjelenhetett a képernyőn három összkari számmal. 1984 óta minden évben Daloló Napon találkoznak a megye és a város kórusai, melynek műsorán összkari éneklések, Dóm téri koszorúzások, esti szerenádok követik egymást.[71]

1986-ban Liszt Ferenc halálának 100. évfordulóján Szegeden rendezték a Liszt Ferenc Nemzetközi Kórusfesztivált. Kórusok érkeztek Bulgáriából, Lengyelországból, Olaszországból A fesztivál ünnepi hangversenye a Dómban volt. A külföldi kórusok összkarához csatlakozott a Veszprémi Városi vegyeskar, Szegedről a Bartók Kórus, az Ifjú Zenebarátok, a DÉLÉP Zenebarátok Kórusa. A Szegedi Szimfonikus Zenekar közreműködésével három *Liszt* mű csendült fel: *a Szent Cecília legenda, a 13. Zsoltár és a Faust szimfónia,* a Kanadában élő karmester, Joó Árpád vezényletével.[72]

1988-ban a szegedi kórusok ünnepi hangversenyre készültek. 125 évvel ezelőtt alakult meg az első szervezett énekkar, a Szegedi Dalárda. A jubileumi díszhangversenyt április 30-án rendezték a színházban. Összesen 17 mű hangzott fel, a város 22 kórusának, 17 karnagyának példás összefogásával.

[67] PÉTER LÁSZLÓ 1982. 103.
[68] ERDŐS JÁNOS 1988. 43–44.
[69] SÁRIK HENRIETT 2000. 16–42.
[70] DM, 1975. nov. 25.
[71] DM, 1982. márc. 17.
[72] Szegedi Daloló, 1/1. 1986.; ERDŐS JÁNOS 1988. 53.

Sport

I. A VÁROS SPORTJA

A második világháború befejezése után nemcsak az ország társadalmi, politikai és gazdasági életében következett be döntő fordulat, hanem a sport területén is. A háború még magyar földön zajlott, amikor Szegeden 1944. december 8-án a Szabad Szakszervezetek székházában a város jelentősebb sportegyesületeinek vezetői már a szegedi sport mielőbbi újraindításáról tárgyaltak. Bár az egyesületi névsor nem volt teljes, de a jelenlévő SZVSE, SZAK, Szegedi Korcsolyázó Egylet, Szegedi Evezős Klub, Szegedi Egyetemi Klub, Móravárosi TE, Magyar Kender UTC, Postás SE és a Labdarugó Kerület képviselői a sportélet mielőbbi elindítását szorgalmazták és megalapították a Szegedi Központi Sportbizottságot.[1]

A magyar sport előtt álló feladatokról a háború után először a Nemzeti Sport Bizottság 1945. szeptember 16-i kiáltványában fordult az illetékesekhez és egyben minden sportbaráthoz.[2] Eszerint a sport és a testnevelés állami feladat lett. A program kiemelt feladatnak tekintette a tömegek sportjának megszervezését, a minőségi sport támogatását, a sportolók egészségének védelmét, a sport oktatási rendszerének szélesítését és a nemzetközi kapcsolatok bővítését. A szegedi sport újraindítása és szervezése ugyancsak ezen szempontok figyelembe vételével kezdődött.

Az 1948-as londoni, majd az 1952-es helsinki olimpia átütő magyar sikerei, a Puskás Ferenc vezette aranycsapat eredményei példátlan ösztönző hatást gyakoroltak a magyar fiatalságra és a magyar sport fejlődésére. A sport az érvényesülés egyik legvonzóbb területe lett. Szegeden olyan későbbi siker sportágak honosodtak meg, mint a kézi-, kosár- és röplabda, a kajak-kenu, az asztalitenisz, valamint a cselgáncs.

A sportolók egészségének védelmére 1948 októberében létrehozták a Szegedi Sportorvosi Intézetet, amely 1952-től már végleges helyén az akkori Április 4. útján működött.[3]

A hazai sportmozgalom kiszélesítésének első próbálkozása az 1949-ben a szovjet mintára bevezetett Munkára Harcra Kész (MHK) mozgalom volt.

---

[1] DM, 1944. dec. 8.
[2] Képes Sport, 1970. márc. 31.
[3] DM, 1968. szept. 29.

Az MHK igazi érdemének tekinthetjük, hogy eljutatta a sportolás lehetőségét olyan helyekre, ahol korábban a sportról nem sokat tudtak. Szegeden az első évben 9400 próbázót regisztráltak.[4]

Az első igazán tömeges sportmozgalom azonban az 1961-ben indult Kilián Testnevelési Mozgalom volt. A mozgalomba bekapcsolódók különböző fokozatú jelvények megszerzéséért gyűjtötték a sportpályákon a pontokat.

A Kilián Szegeden gyorsan népszerűvé vált, különösen a fiatalok körében, 1966-ban pl. 3138 résztvevőt tartottak nyilván, köztük 2748 fő volt tanulót, a résztvevők 19 arany, 58 ezüst, 341 bronz és 1941 darab vas fokozatú jelvényt szereztek.[5]

Az üzemi bajnokságok, az úttörő olimpiák, valamint a középfokú iskolák bajnokságai képezték a tömegsport főbb szintereit. A munkahelyi testnevelésben különösen a többnyire nőket foglalkoztató ruhagyár és a kábelgyár járt élen.

Az 1960-as évek végére Szegeden a sportmozgalom bázisa kiszélesedett, 1968-ban pl. a város 51 egyesületének 183 szakosztályában 19 202 egyesületi tagot tartottak nyilván, és ebből a diáksportolók száma 4404 főt tett ki. A legnépesebb, a tömegsporttá fejlődött 35 természetjáró szakosztály lett 2679 taggal, a 26 labdarugó szakosztály taglétszáma 1181, míg a 24 szakosztállyal rendelkező kézilabdások száma 929 főt számlált. A városban rendezett üzemi spartakiádokon ugyanebben az évben 1582 sportoló vett részt[6]. A város minőségi sportját a sokrétűség és ezzel együtt a széttagoltság jellemezte.

A 24 minőségi szakosztály 9 egyesülethez tartozott, az NB I-ben 9 férfi és 4 női, a másodosztályban pedig 17 férfi és 6 női csapat versenyzett. A sportágak zöme, mint az atlétika, a birkózás, a kajak-kenu és a férfi kézilabda fejlődött, de a torna, a kerékpár, a tenisz és a lövészet helyzete már korántsem bizonyult megnyugtatónak.[7]

Az 1968-as új gazdasági irányítási reform bevezetése a sportmozgalomban is módszerbeli változásokat igényelt: elsősorban oda adni támogatást, ahol minőségi eredményeket érnek el, és ahol biztosítva van az utánpótlás.

A város és egyben Csongrád megye legnagyobb egyesülete a SZEOL AK lett. A kisebb egyesületekből ide irányították, nem egyszer utasítással, a tehetségeket. A SZEOL mögött egyre karcsúsodva a vasutas klub állt, míg a kisebb egyesületek csak egy-két kiemelkedő szakosztályt üzemeltettek.

Az egyesületek közötti munkamegosztás és a profiltisztítás eredményeként más szakosztályokat foglalkoztatott a négy nagy szegedi sportegyesület:

[4] DM, 1950. jan. 31.
[5] DM, 1966. jan. 8.
[6] DM, 1968. febr. 22.
[7] DM, 1971. nov. 13.

SZVSE (birkózás, atlétika), Volán (kézilabda, motorsport), DÉLÉP (röplabda, asztalitenisz), SZEOL AK (labdarúgás, vízilabda, cselgáncs), így a rendelkezésre álló anyagi eszközöket célirányosan lehetett felhasználni.[8]

Szeged első számú sportegyesülete, az akkor éppen SZEOL AK nevet viselő, 11 szakosztállyal és 1411 igazolt versenyzővel rendelkező mamut klub 1982-ben végre kiemelt egyesület lett.[9] Ez azt jelentette, hogy azoknál a szakosztályoknál, amelyeket egy klub megkülönböztetetten kezelt, a szakmai irányítást az OTSH látta el az országos sportági szakszövetségek által, a gazdasági feltételeket pedig a bázis szervek biztosították. A kiemelt sportágakat az anyagi lehetőségekhez mérten támogatta az országos sporthivatal.

Az 1980-as évekre a sportra fordított egyre szűkülő anyagi ráfordítások, amelyek egyébként három, állami, vállalati és szakszervezeti forrásból táplálkoztak, nem bírták tovább finanszírozni a kiemelt egyesületi rendszert. A túlszaporított sportállások, a kibogozhatatlan átigazolási manőverek, az egyre több anyagi gonddal küzdő szakosztályok az 1980-as évek végén a szocialista nagyegyesületi rendszer átalakítását tették szükségessé. A gazdasági élet területéről egyes vezetők anyagi támogatásukkal és személyes szerepvállalásukkal is részt vettek az egyesületek életében. A karcsúsítás után a 9 szakosztályt foglalkoztató SZEOL AK-nál egy-egy szakosztály mögé vezetőjével együtt egy-egy bázis vállalatot sorakoztattak fel, és új módszerként saját bevételt szorgalmazva vállalkozásokba kezdtek.

A nyolcadik évtized végére általános lett az egyesületek elszegényedése. A pénzhiány városunkben szakosztályok megszűnéséhez vezetett. Az élcsapatok közül a Szeged SC női kosárcsapata és a Secotex Szegedi Textilművek női kézilabdázói kerültek az anyagi ellehetetlenülés szélére.

Szeged minőségi sportjának fejlődése, valamint az új sportlétesítmények, elsősorban az uszoda, a sportcsarnok és a Maty-éri vízisport centrum átadása lehetővé tették a nemzetközi sportéletbe való intenzívebb bekapcsolódást. Ez nemcsak a szegedi csapatok, sportolók világversenyeken történő gyakoribb megjelenését jelentette, hanem azt is, hogy jó néhány jelentős nemzetközi versenynek Szeged adott otthont. A szomszédos országokkal bővülő sportkapcsolatok eredményeként az 1970-es évek végén két kiváló jugoszláv sportoló, a kenus Mato Ljubek és a kajakozó Milan Janics Szegeden készült a világversenyekre.

Az 1959-ben újra induló Szegedi Szabadtéri Játékok programjában minden évben számos színvonalas sportrendezvény szerepelt. A különböző helyszíneken a nézők ezrei tekinthették meg a nemzetközi maratoni futást, a motorcsónak és motokrossz versenyeket, a röp- és kosárlabda tornákat, vagy a kajak-kenu és evezős küzdelmeket, amelyeken a hazai élvonal mellett számos neves külföldi sportoló is indult.

[8] Képes Sport, 1982. júl. 27.
[9] DM, 1982. jún. 8.

A szegedi minőségi sport első számú utánpótlását a város iskolái biztosították. Az úttörő olimpiákon, a középfokú tanintézetek, vagy az egyetemek, főiskolák bajnokságain feltűnt tehetségek sportolói pályafutásukat legtöbbször szegedi egyesületekben folytatták.

A Radnóti Miklós Gimnázium kosárlabdázói, tornászai, atlétái, női röplabdásai a középiskolás bajnokságok kiemelkedő szereplői voltak. A Rózsa Ferenc és a Tömörkény István Gimnáziumban, a vasútforgalmi, gépipari, építőipari technikumokban, később szakközépiskolákban ugyancsak eredményes és élénk sportélet folyt. A főiskolák, egyetemek sportjának színvonalát az ott tanuló élsportolók biztosították.

Az ország első sportiskoláját 1957-ben Szegeden alapította meg fél tucat lelkes testnevelő tanár.[10] Először három szakosztály, a kosár, a torna és az atlétika kezdte meg munkáját, majd 1960-ban ezt követte a röplabda, a cselgáncs és a vívó szakosztály. A sportiskolában olyan kiváló edzők tevékenykedtek, mint Kertész Ferenc és Lang Elemér, az első tanítványok közül a két magasugró leány Gelei Éva és Várkonyi Ágnes eredményei emelkedtek ki. A 200 fős sportiskola fenntartását 1973-ban a SZEOL vette át.

1. LÉTESÍTMÉNYEK

A háború utáni Szeged sportlétesítményekben az ország legszegényebb városa volt.[11] Az új sportágakkal bővülő igényeket már sem az újszegedi uszoda (SZUE) sem a teremsportok zömének otthont adó Rókusi Tornacsarnok nem tudta kielégíteni. A város sportélete gyorsabban nőtt, mint ahogy a létesítmények száma. Az iskolák tornatermei elavultak, néhányuknál (Ságvári Gimnázium, Építőipari Technikum) hiányzott a tornaterem.

A meglévő sportlétesítmények korszerűsítése mellett a legégetőbb gondot egy fedett uszoda és egy sportcsarnok, valamint egy műjégpálya építése jelentette.

Az első 5 éves tervben ígért, még 1950-ben megvalósulandó fedett uszoda csupán álom maradt.[12] Bár az új sportlétesítmények elkészülését különféle problémák késleltették, végül 1974 októberére elkészült az új játékcsarnok, a mellette lévő sátortetős versenyuszoda átadására pedig 1979. április 4-én került sor.[13]

Az új jégpálya próbaüzeme 1986 decemberében indult.[14] 1981-ben elkészült a Maty-éren az ország legmodernebb vízi sport versenypályája.[15]

[10] Képes Sport, 1961. okt. 10.
[11] Képes Sport, 1969. szept. 16.
[12] DM, 1950. jan. 1.
[13] DM, 1974. nov. 6. és nov. 9.
[14] DM, 1983. ápr. 10.
[15] DM, 1981. jún. 26. és jún. 28.

A négy nagy beruházás mellett az 1945–1990 közötti időszakban számos kisebb-nagyobb sportot szolgáló pálya, csarnok épült illetve korszerűsödött: az Ifjúsági Vízitelep csónakháza, a négypályás tekecsarnok a Kossuth Lajos sugárúton, a kajak-kenu tanmedence a Dózsa György Általános Iskolában, a SZAK tekepálya, a DÉLÉP sportcsarnok, a SZEOL AK munkacsarnok és futófolyosó, a SZVSE torna- és súlyemelő terem, a tarjáni erdei tornapálya. Korszerűsítették a SZVSE sporttelepet, a Hunyadi téri pályát és a Felső Tisza-parti stadiont, amelyet villanyvilágítással is felszereltek.

2. SPORTÁGAK

A háború után az *asztalitenisz* gyors fejlődésnek indult Szegeden. A Kender SE, a SZEAC és a Spartacus szakosztályai közül a Kender SE férfi csapata az 1940-es évek végén már az első osztályban játszott, bár élvonalbeli szereplését az 50-es és 60-as években egy-egy másodosztályban eltöltött év változatossá tette. A világnagyságokat is felvonultató magyar mezőnyben ötször nyerték el a vidék legjobbja címet, sőt 1964-ben a csapat bronzérmet szerzett a nemzeti bajnokság első osztályában. Ugyanebben az évben a csapat legjobbja, Nagy László vidékbajnokságot nyert. A női csapatok közül a Spartacus és a Kender szakosztályai az NB II-ben szerepeltek.

Az élvonal mögött viszonylag széles bázis biztosította az utánpótlást, hiszen, pl. 1968-ban a különböző üzemi bajnokságokban 16 férfi és 6 női csapat ütötte a fehér kaucsuk labdát, és a városi bajnokságban pedig 11 férfi és 6 női csapat indult.[16]

Az 1970-es évek végétől a vezető szerepet a DÉLÉP SC, majd a fúzió után a SZEOL-DÉLÉP férfi csapata játszotta. Szeged ismét az asztalitenisz sport vidéki fellegvára lett. A SZEOL-DÉLÉP sikeres éveket töltött az élvonalban, 1980-ban bronzérmes volt, 1986-ban pedig a negyedik helyet szerezte meg. Az 1980-as évek végén rövid időre a Móra Tsz SE férfi csapata is felkerült a legmagasabb osztályba.

A szegedi asztalitenisz meghatározó egyéniségei a férfiak közül Nagy László, Kalmár Márton, Benák András, Vikor Sebestyén, míg a nők közül Vikorné Nagy Amália és Vikor Anikó voltak.

Az 1945 után újrainduló szegedi *atlétika* egybeforrt a Szegedi Vasutas és Kakuszi Ferenc nevével.[17] Kakuszi fél évszázadot töltött az atlétika szolgálatában, tehetségek egész sorát nevelte a vasutas klubban. Maratoni csapatuk a 40-es évek második felében háromszor nyert országos bajnokságot. Az 1950-es években már 12 atlétikai szakosztály működött a városban, köztük

[16] DM, 1968. febr. 22.
[17] DM, 1975. dec. 29.

az SZVSE mellé felzárkózott egyetemi klub, a Szegedi Haladás, illetve SZEAC.

Kakuszi egészen 1975-ig vezette a vasutas atléták edzéseit. Tanítványai közül kiemelkedett a középtávfutó Bárkányi István, a magasugró Gelei Éva, a három olimpiát is megjárt diszkoszvető Tégla Ferenc, vagy a Kakuszi teremtette gyalogló iskola legjobbja, Antal Andor, aki a mester visszavonulását követően utóda lett a szakosztálynál. A két szegedi szakosztály, a vasutasok és az egyetemiek között két évtizedig nemes versengés folyt az országos atlétikai pontversenyben. Az SZVSE-ben az 1979–80-as évadban 110, míg a SZEOL-ban 170 atléta versenyzett.

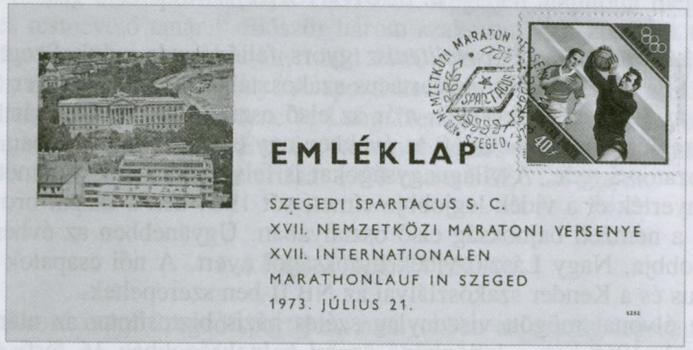

184. XVII. Nemzetközi maratoni verseny emléklapja, 1973. júl. 21.

Az időközben mamutegyesületté vált SZEOL atlétái közül a 70-es és 80-as években jó néhánnyal találkozhattunk a magyar válogatottban: a hosszútávfutó Török János, az univerzális atléta Petróczi Ágnes (a különböző korcsoportokban összesen 27 magyar bajnokságot nyert), az országos csúcstartó súlylökő Ladányi Zsigmond, a 400 m gátas Szopori Erika, a futó Szabó Erzsébet, vagy a szegedi kalapácsvető iskolából Trényi Imre sokszor szerepelt címeres mezben.1987-ben a Szeged SC atlétái az országos szakági rangsorban az előkelő 8. helyen végeztek.

Kakuszi Ferenc mellett a szegedi atlétika sokat köszönhet, azoknak a testnevelő tanároknak, akik szinte egész életüket a salakpályákon töltve sikeres atléták sorát nevelték, Tari János, Zsedényi István és Kertész Ferenc ilyen edző volt.

A Szegedi Spartacus atlétikai szakosztálya elsősorban hosszútávfutóival hívta fel magára a figyelmet. Az egyesület nevéhez fűződik 1957-ben a Szegedi Nemzetközi Maratoni futóverseny elindítása.[18] Bár a verseny útvonala idővel változott, népszerűsége változatlan maradt, 1990-ben 34. alkalommal

[18] A szegedi nemzetközi marathoni futóverseny története. Műsorfüzet 1960.

Szegedi Nemzetközi Barátság Maraton néven tartották meg az immár Európa hírű versenyt.

A szegedi *birkózó* élet a háború után a Szegedi Munkás Testedző Egyesület Hétvezér utcai edzőtermében indult újra. Az 1945 utáni időszak első élvonalban szereplő szakosztálya a vasutasoké volt. A Kossuth Lajos sugárúti pálya tornatermében 1947-től Futó Géza 23 évig vezette a „karfiolfülűek" edzéseit. Az igazi nevelő egyesület hírében álló vasutasok minden korosztályban és mindkét fogásnemben, a kötött és szabad fogásban is kiválóan szerepeltek, és többször indulhattak a nemzeti bajnokság legmagasabb osztályában. Futó kiváló szakmai és pedagógiai munkáját dicséri olyan birkózók felnevelése, mint Hőhn József, Keresztúri János, Gitai Zoltán, Villám György, Bárkányi Zoltán, Fodor Szilveszter, Csikós Ferenc, vagy a cselgáncsban is bajnokságot nyert Kovács Sándor.[19] A Futó utáni korszakot több edző fémjelezte, ezek közül Benkő Gyula és Csikós Ferenc munkája emelkedett ki.

A vasutasok mellett, bár szerényebb eredményekkel az egyetemi klub is fenntartott birkózó szakosztályt. Versenyzői közül kiemelkedett a világbajnoki ezüstérmes (1982) Péter István és az 1980-as moszkvai olimpiát megjárt Bodó Antal. Amikor 1983-ban a SZEOL megszüntette birkózó szakosztályát, versenyzőit átadta a vasutasoknak, így került vissza nevelő egyesületébe Péter István és Bodó Antal, valamint edzőjük Benkő Gyula. Az SZVSE 16 éves versenyzője Tóth János az 1990-es serdülő világbajnokságon aranyérmet nyert.

A *búvárúszás*, amely Magyarországon 1955 után kezdett elterjedni, Szegeden az MHSZ Szeged Muréna Klub keretein belül az 1960-as évek elején lett népszerű. A különféle úszásnemekben Várhelyi Levente és Kertai György szerezték az első országos bajnoki címeket Szegednek. Az 1971-től Gyémánt Imre vezette szakosztály, első nemzetközi sikereket is elért versenyzőjét Kiss Ferencben tisztelhetjük, aki 1976-ban a sportág első magyar VB érmét szerezte. Kiss pályafutása alatt az Európa-bajnokságokon további egy arany, négy ezüst és három bronzérmet nyert. A szegediek közül 1977-ben Pallagi Zsuzsanna, illetve Kiss Ferenc, 1983-ban Hermanovszky Erzsébet, 1984-ben pedig Tóth Katalin lett az év legjobb magyar könnyűbúvár sportolója.

185. Gyémánt Imre

A japánok ősi sportágát, a *cselgáncsot* az 1950-es években ismerték el hivatalosan versenysportnak Magyarországon. A Szegedre kerülő testnevelő tanár, Csaba Béla 1955-ben saját költségén megalapította a SZEAC csel-

[19] Thékes István 1994.

gáncs szakosztályát.[20] A 20 középiskolás fiatallal, egy birkózó szőnyeggel és nyolc cselgáncs kabáttal induló szakosztály 1957-ben Kulcsár László révén már válogatott versenyzővel dicsekedhetett. Eredményeik egyre javultak, és a szakosztály 1960-ban már a vidék legjobbja volt. Csaba Béla sok fiatal tehetséget nevelt, és jöttek az eredmények, 1963-ban már az országos másodosztályú csapatbajnokság második helyén végeztek, és 1969-ben felkerültek az első osztályba. A szakosztály bázisát a sportiskola 1964-ben alakult szakosztálya jelentette.

A szerény anyagi és edzési lehetőségek ellenére az 1970-es években a szakosztály általában az első osztályban szerepelt. Csaba Béla tanítványai: Erdélyi Endre, Szabó Miklós, Szabics Antal, Szabics Imre és Kovács Sándor nemcsak a magyar élvonalban, hanem a nemzetközi versenyeken is megállták helyüket. A Szegedről elszármazott Ipacs László az Újpesti Dózsa színeiben két olimpián (1972 és 1976) indult, Fürjész István 1978-ban ifjúsági EB-t nyert.

A 80-as években a SZEOL, majd a Szeged SC az ország egyik legjobb utánpótlás nevelő szakosztálya volt, ahol 400 gyermekkel foglalkoztak, sok szép eredményt elérve. Ebben az időszakban indult a női szakág, amely hamarosan magyar bajnokokkal (Molnár Franciska, Lauko Hajnalka) dicsekedhetett. A Szeged SC cselgáncsozói, bár többször ingáztak az első és második osztály között, 1988-ban mint a vidék legjobbja az országos rangsorban a negyedik helyen végeztek.

Szeged egyik legrégibb sportága az *evezés,* hiszen a Szegedi Csónakázó Egyesületet 1869-ben alapították. A második világháború harcainak vihara nem kímélte meg az evezős klubházakat sem, a regatták úszótesteiből pedig pontonhidakat építettek. Az úri sportként számon tartott evezés 1945 után háttérbe szorult.

A szegedi evezős életet jelképesen 1955-ben a Boszorkányszigettől a Sárgáig tartó 5 km-es evezés indította el. A SZEAC evezős szakosztályát 1955-ben vették fel a Magyar Evezős Szövetségbe.

Az Ifjúsági Vízitelep felépülésekor 1958 nyarán az evezős szakosztály ide költözött, és megindult a rendszeres munka. A szegedi evezős élet újraindításában és a későbbi sikerek elérésében nagy szerepet játszott Soós István, aki fél évszázadot szentelt életéből az evezésnek.[21] A Soós vezette SZEAC evezős szakosztály egyre bővülő hajóparkkal az 1960-as években elsősorban az ifjúsági és a vidék bajnokságokon szerepelt sikerrel.

186. Soós István

[20] DM, 1983. nov. 16.

[21] DM, 1978. jún. 16.

Az egyetemi klubtól 1978-ban a Vízügyi SE vette át az evezősöket. A vízügyeseknél ugyancsak Soós vezette a szakosztályt, és Sebesvári Mihály vezető edzővel a 80-as években már nemzetközi versenyeken is szép sikereket értek el a klub fiatal versenyzői. Az 1982-es evezős ifjúsági világbajnokságon a Pálinkó–Sávai kettős a női kormányos nélküli kettesben a negyedik helyen végzett. A női kormányos négyes (Pálinkó Gabriella, Lakos Zsuzsa, Vastagh Ágota, Petrovszky Ágnes, kormányos: Tánczos Gyöngyi) 1985-ben, 89 év után ismét felnőtt országos bajnoki címet szerzett a városnak. Az 1985–86-os években a 126 fős szakosztály legsikeresebb időszakát élte, 48 saját és 19 kölcsön hajóval, 5 edzővel, 3 felnőtt bajnoki címet szereztek és az ifjúsági világversenyen is jól szerepeltek.

A férfi versenyzők közül Szegeden kezdte pályafutását két későbbi evezős olimpikonunk is: Dani Zsolt (az 1992-es és az 1996-os olimpián indult) és Szögi László (1996).

A *kajak-kenu* a 20. század közepén a világ egyik legfiatalabb sportága volt, így érthető, hogy 1948-ban még feltűnést keltett a Tiszán a Megyeri Nándor hajóépítő mester építette vászonborítású kajak. Akkor még kevesen sejtették, hogy egykoron a kajak-kenu lesz a város legsikeresebb, nemzetközi szinten is jegyzett sportága.

Az új sporttal a fiatalság az úszóházakon ismerkedett meg, és háziversenyeken, bemutatókon népszerűsítették. A kender, a ruhagyár és az egyetem egymás után alapította meg a kajakos túraszakosztályait. Az első sportértékű kajak versenyt a Tiszán az 1957-ben rendezett 11 km-es folyambajnokságként rendezték, amely után Török Ferenc vezetésével előbb a városi, majd a megyei kajak-kenu szövetség alakult meg.

1958-ban a városi tanács, majd az olajipar támogatásával felépült a Felső Tisza-parti Ifjúsági Vízitelep, ahol négy kajak-kenu szakosztály kapott helyett. Ez a sportág szegedi fejlődésének újabb lökést adott, a következő évben már Szeged kapta a vidékbajnokság rendezési jogát.

Az igazi áttörés a 60-as években következett be, amikor 1960 és 1970 között a Szegedi Kender négy ízben nyerte meg az országos vidékbajnokságot Győr és Miskolc előtt. A 70-es években a szegedi versenyzők: Csapó Géza, Darvas Miklós, Svidró József, Haraszti Gábor, valamint Horváth Erzsébet világversenyeken elért eredményei Szeged legsikeresebb sportágává varázsolták a kajak-kenut.[22]

Ebből az elit névsorból is kiemelkedett Csapó Géza, a kajak-király, aki az 1973-as világbajnokságról három aranyéremmel tért haza (K-1500 m, K-1 1000 m és K-2 10 000 m), valamint a világbajnokság legeredményesebb versenyzője lett. Ugyanebben az évben itthon elnyerte az év sportolója címet. Pályafutása során összesen hat világbajnoki aranyat, egy olimpiai ezüst (1976) és egy olimpiai bronzérmet (1972) gyűjtött. Darvas Miklós az 1973-

[22] Képes Sport, 1966. júl. 12.

as világbajnokságon kenu egyes 500 m-en lett világbajnok, míg Svidró József tagja volt 1975-ben a világbajnok 4 x 500 m-es kajakváltónak.

A szegedi kajak-kenu iskola kiválóságát bizonyította az 1973-as világbajnokságon Horváth Erzsébet ezüst és Haraszti Gábor bronzérme. A 80-as évek szegedi versenyzői közül kiemelkedett Petrovics Kálmán, aki az 1985-ös világbajnokságon vezérevezőseként irányította a K-4 10 000 m-en győztes magyar egységet, majd 1990-ben maratoni világbajnok lett. Az 1970-es évek sikereinek kovácsa Kemecsey Imre mesteredző 1986-ig dolgozott Szegeden, majd pályafutását Kanadában folytatta. Kemecsey mint versenyző 1959 és 1967 között két olimpián, Európa- és világbajnokságon számos érmes helyezést ért el.

Az 1981-ben átadott Maty-éri vízi versenypálya Európa legmodernebb pályájaként adott méltó otthont a szegedi vízisportoknak és világversenyeknek. 1987-ben a kajak-kenu kivált a nagyegyesületi jellegét lassan elvesztő Szeged SC-ből és a Kőolajkutató Vállalat támogatásával megalakult a Szegedi Olajbányász SE.

Az 1950–1960-as években a szegedi minőségi *kerékpársportot* az SZVSE és a Postás képviselte. A Postás versenyzői közül különösen a nők tűntek ki, Tóth Erzsébet és Fülöp Ilona 1950–52-ben begyűjtötte nemcsak a pályaversenyek aranyérmeit, hanem bajnoki címet szereztek mezei, hegyi és országúti versenyeken is. A vasutasok 1926-ban alapított szakosztályának versenyzői az 50-es évek elején az első, majd a második osztályban versenyeztek. Legkiemelkedőbb versenyzőjük Juszkó János 1960-ig kerekezett az SZVSE színeiben, és már mint a BVSC versenyzője vett részt az 1964-es tokiói olimpián.

Az SZVSE és a Postás jogutódaként 1980-ban megalakult a Szegedi Építők Spartacus szakosztálya. A 80-as években már ez a szakosztály képviselte egyedüliként a szegedi és a megyei kerékpársportot. Legjobb versenyzőjük Szántó Lukács 1982-ben első szegedi kerékpárosként vett részt a legmagasabb szintű amatőrviadalon, az országúti Békeversenyen. A klub másik kiválósága Szabó Lajos a pályabajnokságon 4000 m-es üldöző versenyben nyert magyar bajnokságot.

A kerékpársport népszerűségét jellemzi, hogy évente rendeztek a Széchenyi tér körzetében háztömbkörüli versenyeket.

A *kézilabda* szintén azon labdajátékok közé tartozik, amely a második világháború után honosodott meg Szegeden. A Palásty Pál testnevelő tanár elindította kispályás kézilabda a labdarúgás mellett az egyik legvonzóbb játék lett a városban. Az 50-es évek elején a Kálvin téren játszó Szegedi Építők emelkedett ki játéktudásban. Ezt követően a SZEAC szerepelt kiválóan és sokszor jutott el az első osztály kapujáig.[23] A 60-as évek közepétől az Előre vált a város meghatározó csapatává, amelynek utánpótlás bázisát az

[23] DM, 1975. jan. 10.

akkori Rózsa Ferenc Gimnázium és annak tornatanára, Ludányi Márton nevelte.

1966-ban már Szeged 24 kézilabda szakosztályában 60 csapat játszott, igaz, ezeknek csak egy részét tekinthetjük életképes szakosztálynak. A csapatokban szereplő játékosok száma megközelítette az ezret. A Rókusi Tornacsarnokban 1958-tól minden év január-februárjában nagyszabású kézilabda torna zajlott szombat-vasárnaponként. Az 1965-ös rekord nevezés szerint 73 férfi és 39 női csapat vett részt a tornán.[24]

Az Előréből 1969 decemberében megalakult a Tisza Volán férfi kézilabda csapata, amely 1975-ben, mint az NB I B bajnoka Kővári Árpád edző vezetésével felkerült az első osztályba, és ott meghatározó csapat lett. Bár a bajnoki címre még várnia kellett a kiváló játékerőt képviselő csapatnak, de három MNK győzelem (1977, 1982, 1983) és a bajnokságban elért dobogós helyezései, valamint a nemzetközi kupaküzdelmek sikerei már sejtették a bajnoki címet. A Volán két játékosa, Lele Ambrus és Szabó László tagja volt az 1980-as ill. az 1988-as olimpián negyedik helyezett magyar kézilabda csapatnak. A Volán mellett a 80-as években a DÉLÉP férfiak ugyancsak az első osztályban játszottak.

Női kézilabdában a Secotex Szegedi Textilművek csapata jeleskedett, 1985-ben az NB I B megnyerése után felkerült az első osztályba, ahol az 1990-ben a bajnokság harmadik helyét szerezték meg. Ugyanebben az évben a csapat kapusát Hang Györgyit az év legjobb női kézilabdázójának választották. A bázis vállalat megszűnésével 1990 végén a csapat megszűnt.[25]

A *kosárlabdát* 1941-ben egy vasutas fiatalember, Tasnádi József honosította meg Szegeden. A háború utáni években pezsgő kosárlabda élet alakult ki a városban. Elsőként a Vasutas férfi és női csapatai reprezentálták az élvonalban Szegedet, sajnos szakosztályuk 1957-ben megszűnt, majd 20 év múlva 1977-ben újraalakult, és 1982-ig a második osztályban szerepelt. A 40-es évek végén a másik élvonalbeli szakosztály Szegeden a Szegedi Postás volt, a férfiak és nők egyaránt az NB I-ben dobálták a kosarakat. A férfi csapat kezdő ötöséből Halász János az 1948-as olimpián szerepelt a magyar válogatottban.

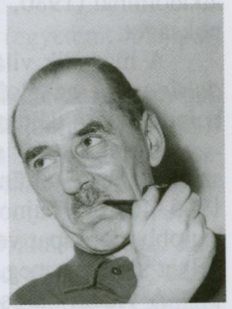

187. Tasnádi József

A magyar kosárlabdasport egyik legnagyobb egyénisége, Greminger János is a Postás csapatában kezdte pályafutását, hogy azután a SZVSE-n keresztül a Budapesti Vasutasban, majd a Budapesti Honvédban szerepeljen, és 239-szeres válogatottságig vigye, miközben 1955-ben tagja volt az Európa-bajnokságon győztes magyar csapatnak.

[24] DM, 1964. dec. 30.
[25] DM, 1990. nov. 23.

A Klauzál Gábor (1950-től Radnóti Miklós) Gimnázium tehetségek egész sorát adta ebben az időben a magyar kosárlabdasportnak. Greminger mellett Szegedről indultak a Hódy testvérek, László és János, akik szintén kivették részüket az 1955-ös európa-bajnoki sikerből.[26]

A Postás vezető szerepét az 50-es években a Szegedi Haladás, majd SZEAC vette át. A Kovács Imre vezette SZEAC férfi csapata 1968-ig zsinórban szerepelt az első osztályban. Legjobbjai, Faragó József, Merényi Kálmán és Martonffy Zoltán a címeres mezt is többször felöltötték. A második vonalban eltöltött három év után 1971-ben a csapat visszakerült az élvonalba, és Kovács Imre helyett Faragó József került kilenc évre az edzői kispadra. Az 1990-ig terjedő időszakban, néhány idénytől eltekintve, a csapat stabilizálta magát az első osztályban.

A SZEAC nők a 60-as években a második vonalban játszottak, 1970-ben fúzió révén hozzájuk csatlakozott a Postás női játékos állománya. Az így megerősödött gárda 1977-ben felkerült az első osztályba, majd egyesült a tanárképző főiskola NB I-es csapatával, és az 1978-as idényt leszámítva 1990-ig stabil élvonalbeli csapatnak bizonyult. A szebb napokat megélt Postás férfiak, miután 1957-ben kiestek a legmagasabb osztályból az 1980-as évek végéig csak a második vonalban szerepeltek.

A szegedi élcsapatok hátországát elsősorban a gimnáziumokban folyó pezsgő kosárlabda élet biztosította. A Radnóti Miklós Gimnázium fiú, majd később leány csapatai az utánpótlás legbiztosabb forrásainak számítottak. A Radnótis fiúk három ízben (1964, 1980 és 1984), a lányok ugyancsak három alkalommal (1980, 1986 és 1990) nyerték meg az országos középiskolás bajnokságot.

A második világháború után Szeged legnépszerűbb sportágában, a *labdarúgásban* az elsők között indult újra a sportélet, 1945 áprilisában már beindították a délterületi bajnokságot.

A város első számú csapata a SZAK, bár felszerelése a háború alatt szinte teljesen eltűnt és anyagi nehézségekkel is küzdött, már részt vett az 1945–46. évi bajnokságban. A Keleti csoportban a harmadik lett, majd a legjobb tíz csapat versengésében az azóta is vágyálomnak minősülő negyedik helyet szerezte meg.

A vidéki városok közül Szeged jelentkezett a legtöbb sportkörrel a labdarúgás legmagasabb osztályában.[27] Az 1945 és 1990 közötti időszakban a város élcsapatai az alábbi neveken szerepeltek az élvonalban:[28]

[26] Aranycsapat a palánk alatt: 1955–1995. Ünnepi kiadvány. Bp., 1995.
[27] Labdarúgás, 1963. febr.
[28] Képes Sport, 1983. szept. 13.; Labdarúgás, 1983. jún.; VITOS GYÖRGY 1987.

Szegedi AK	(1941–1949)	SZEAC	(1957–1968)
SZMTE	(1949–1950)	SZEOL SC	(1969–1976)
Szegedi Petőfi	(1951)	SZEOL AK	(1977–1985)
Szegedi Honvéd	(1951–1953)	SZEOL-DÉLÉP	(1985–1987)
Szegedi Haladás	(1954–1956)	Szeged SC	(1987–

188. Szegedi Haladás labdarúgó csapata, 1956
Álló sor (balról-jobbra): Rábay, Benák, Zallár, Cziráki, Faragó, Városi, Pozsgai
Ülő sor (balról-jobbra): Rózsvölgyi, Mészáros, Nemes, Baráth, Vass, Cserhalmi

A névváltozások hátterében a bázis intézmények (egyetem, olajipar, építőipar) változásai, és a klub fúziók álltak.

A legjobb szegedi labdarugó csapat 45 év alatt 16 alkalommal szerepelt a második osztályban. A „páternoszteres" szereplés okát, az egyik egykori sportvezető abban látta, hogy a csapat jobb volt, mint a második, de roszszabb, mint az első osztály, ezért egyik évben kiesett, a másikban feljutott a legjobbak közé.

Természetesen az osztályváltást a legtöbbször edzőváltás követte. Felsorolni is nehéz lenne a Szegeden megfordult úgynevezett „bőröndös" edzőket, ahogyan a szurkolók nevezték őket. Előfordult olyan bajnoki év, amikor három mester váltotta egymást a szegediek kispadján.

A 45 év legsikeresebb korszakát, kétségtelenül az 1959 és 1963 közötti időszak jelentette. Ezt érzékelteti az NB I helyezései és a hazai mérkőzések össznézőszáma:[29]

[29] Labdarúgás, 1969. jan.

1959–1960	edző: Gyarmati János	8. hely	180 000 néző
1960–1961	edző: Szűcs György	6. hely	204 500 néző
1961–1962	edző: Szűcs György és Orczifalvi István	9. hely	162 000 néző
1962–1963	edző: Orczifalvi István	11. hely	151 000 néző

Az FTC és az MTK elleni 30 ezres nézőcsúcs azóta is megdönthetetlen maradt.

A közel fél évszázados időszak másik sikeres, bár rövid korszaka a fiatalon elhunyt edző, Kaszás Gábor nevéhez fűződik, aki 1983-ban visszavezette a csapatot az NB I-be, és ott a 9. helyen végeztek, miközben a hazai mérkőzéseken 10–12 000 néző biztatta kedvenceit.

Az 1980-as évek második felében a csapat már többet szerepelt a második osztályban, mint az elsőben. Az első osztályban eltöltött éveket olykor beárnyékolta egy-egy kiadós „zakó", pl. 1954: Bp. Vörös Lobogó–Szeged 14 : 0, 1968: Újpesti Dózsa–Szeged 11 : 0, és 1982: Győr–Szeged 8 : 0.

Az elsőosztályban szereplő csapat mögött a közvetlen utánpótlást, a második vonalat váltakozó sikerrel teljesítő Szegedi Dózsa, a SZVSE, illetve egy ideig a DÉLÉP jelentette.

Az alacsonyabb osztályban (elsősorban a megye I-ben) szereplő szegedi csapatok, mint a SZAK, UTC, Kinizsi, Alsóvárosi MÁV SC, Szegedi Postás, Szegedi Textiles, Szegedi Juta, Szegedi Dózsa az 1950-es, 60-as években a tehetségek egész sorával adott folyamatos utánpótlást a szegedi élcsapatoknak. Szeged, a vidéki város azonban a tehetségeit csak ritkán tudta megtartani, ahogyan akkoriban mondták „vidék nevel – Budapest elviszi".

A szegedi foci kiváló játékosok egész sorát adta a magyar labdarúgásnak. Érdekes, hogy a 20. század második felében Szegedről csupán Gilicz István volt tagja három ízben a magyar „A" válogatottnak. A Szegedről elszármazottak közül Sándor Károly a Móravárosi Kinizsi 17 éves ifi válogatottja 1947-ben igazolt Budapestre, és ott az MTK színeiben lett 75-szörös válogatott. Az olimpiai bajnok Kocsis Lajos (1968), az olimpiai ezüstérmes Kozma Mihály (1972), a sokszoros válogatott Pusztai László, Kotász Antal, Machos Ferenc és Gujdár Sándor pályafutása ugyancsak Szegedről indult és budapesti csapatokban folytatódott.

A Szeged színeiben legtöbb NB I-es mérkőzést játszó (203 szereplés) Nemes István és a legtöbb gólt (52) szerző Hajós Imre klubhűsége példaértékű, ők a 60-as években nemcsak a Szeged, de a magyar „B" válogatottat is erősítették.

Az 1960-ban UEFA tornát nyert magyar ifjúsági válogatottban szerepelt a SZEAC kitűnő védőjátékosa, Kürtösi László, 1984-ben az Európa-bajnokságot nyert magyar ifi csapatban szintén játszott szegedi, a SZEOL AK játékosa, Szélpál László személyében.

A hazai kupaküzdelmekben előfordult, hogy az alacsonyabb osztályban játszó szegedi csapatok kitűnő szerepléssel elsőosztályú csapatokat búcsúztatva hívták fel magukra a figyelmet. A Vasutas gárdája 1968-ban NB II-es csapatként a Magyar Népköztársasági Kupában a pesti sztárcsapatok kiverése után jutott az elődöntőig. Az NB III-ban szereplő UTC az 1964-es MNK küzdelmeiben az Újpest, a Csepel és a Vasas Izzó „testén" át került a négyes döntőbe.

Ahogyan az országban mindenütt, Szegeden is lassan megszűntek a tehetségek aranybányái, a grundok (Rákóczi és Lechner tér, Stefánia, Alsó- és Felsőváros rétjei, a belvárosi srácok kedvence, a „Liba"). A foci utánpótlását az alapfokú, az üzemi, a járási, megyei bajnokságok és a középiskolák közötti vetélkedők adták. A jó focira, függetlenül attól, hogy melyik osztályról volt szó, mindig vevő volt a szurkoló.

Az 1980-as évek végén a Szegedi Paprika csapatának megalakításával a városban is teret hódított a női labdarúgás.

A szegedi labdarúgás nemzetközi szereplése a bajnoki dobogós helyezések hiányában, elsősorban a szocialista országokba (Románia, NDK) szervezett túrázásban merült ki.

A szegedi *motorcsónaksport* igazi fénykora az 1960-as években kezdődött a Tiszán. A Szegedi Spartacus szakosztályában egész sereg kiváló versenyző száguldozott Szeged főutcáján. Minden évben rangos nemzetközi versenyeket rendeztek a városban, az első időszakban a Tiszán, majd 1981 után a Maty-éren.

A 200 fős Spartacus szakosztálya az országos csapatversenyben a 70-es években az előkelő negyedik helyen végzett. Versenyzői közül Vasvári Miklós, Kertes János, Kádár László, Besze László és Ribizsár Mihály nemcsak magyar bajnokságokat nyertek, hanem nemzetközi versenyeken is kiválóan szerepeltek. Szeged látta vendégül többek között az 1966-os Európa-bajnokság résztvevőit, 1982-ben és 1987-ben pedig világbajnoki futamokat rendeztek a városban. A helyi motorcsónaksport egyik legnagyobb sikere az 1966-os szegedi Európa-bajnokságon született, amikor a céllövő bajnok, fotóművész Vasvári Miklós nyerte az 500 köbcentis sporthajók Európa-bajnokságát.[30]

Az *ökölvívás* népszerűségéről Szegeden egy-egy csapatbajnoki küzdelem alkalmából a Rókusi Tornacsarnok zsúfolt lelátói tanúskodhattak. Bár ökölvívó szakosztályt 1964-ig az SZVSE is működtetett, a város bunyós sportját negyedszázadon át a Szegedi Dózsa reprezentálta. Az 50-60 főt számláló Dózsa szakosztálya az NB II és a területi csapatbajnokságok meghatározó csapata volt. Nagy súlyt fektettek az utánpótlás nevelésre, a felnőtt mellett mindig működött ifjúsági csapat is. Az 1970–80-as években a 14-szeres válogatott Kovács Pál irányításával olyan kiváló bunyósok püfölték a homokzsákot a Dózsánál, mint a 60-szoros válogatott Kovács Lajos, a Budapesti Honvédot is megjárt európa-bajnoki bronzérmes Becsei Károly, vagy

[30] DM, 1966. aug. 7.

a magyar bajnokságot is nyert Elekes Tamás. A Dózsa az ökölvívó szakosztályát 1990-ben szüntette meg.

A labdajátékok közül a *röplabdát* Szegeden a háború előtt is ismerték, de versenyszerű sportként csak 1945 után terjedt el. A kisméretű pályát, a kevés felszerelést és játékost igénylő játék hamar népszerű lett. Az üzemek, iskolák bajnokságai már a háború utáni első évben beindultak. Az 1949-es idényben már a szabadtéren 60, a teremben pedig 23 csapat küzdött a városi bajnokság különböző osztályaiban.[31]

Az első sikeres női szakosztály a Szegedi Kenderé volt, 1960-tól tíz idényen keresztül játszottak Ribizsár Gyula tanítványai az NB I-ben. A röplabda másik szegedi fellegvárában a Spartacusnál szintén a női csapat szerepelt sikeresen. Szakosztályuk, hála Hegedűs Ferenc edzőnek, kisebb megszakításokkal 1962-től a 80-as évek végéig az első osztályban szerepelt. A 80-as évek második felében már Építők-Spartacus néven játszottak. Ebben az időszakban a szegedi női röplabda utánpótlását a Ducsai Géza vezette Radnóti gimnázium országos középiskolás bajnokságot is nyert leánycsapata jelentette.

A férfi röpisek elsőosztályú szereplésére egészen a 80-as évek elejéig kellett várni. A DÉLÉP SC férfi csapatát 1979-ben vette át az elsőosztályú játékos múltú Nyári Sándor. Három év múlva az NB II-es bajnokság megnyerése és sikeres osztályozó után a legmagasabb osztályba jutott a szakosztály, ahol stabil résztvevőnek bizonyult. Utánpótlás nevelésük hatékonyságát bizonyította, hogy 1990-ben négy szegedi tagja volt a magyar férfi ifjúsági válogatottnak.

Az 1940-es években a SZVSE *súlyemelő* szakosztályában élénk sportélet folyt. A vasutasokat ebben az időben a legjobb hazai nevelő egyesületek között emlegették. A szakosztály két kiválósága, Farkas István és a magyar súlyemelők későbbi szövetségi kapitánya, Orvos András tagja volt a londoni olimpiára készülő válogatott keretnek.

Farkas nemcsak kiváló versenyzőként, hanem edzőként és sportvezetőként is sikeres pályát futott be, 1934-től 23 éven át irányította a vasutas szakosztály munkáját[32].

A SZVSE hagyományait a Szegedi Spartacus 1954-ben alakult szakosztálya folytatta Bozóky Mihály vezetésével. A 60-as években 50 főre növekedett szakosztály méltatlan körülmények között működött. Az előbb a Roosevelt téren, majd az Április 4. útján lévő szűk, korszerűtlen, fűtetlen edzőtermükben olyan tehetségek bontakoztak ki, mint Benedek János, Balázsfy Zoltán és Ördögh István.

Benedek János már az Oroszlányi Bányász színeiben lett világbajnok (1973) és olimpiai bronzérmes, Balázsfy Zoltán szintén oroszlányiként 1985-

[31] DM, 1949. dec. 9.
[32] Thékes István 1994.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

55. Maty-éri evezős, kajak-kenu pálya, 1981

56. Sportcsarnok, 1970-es évek eleje

ben lett a szakítás világbajnoka. Az 1960-as években a Spartacus szakosztálya az NB II-ben indult, egészen a 70-es évek végéig.

1973-ban a Spartacusból távozott a még aktív versenyző Ördögh István, és az újonnan megalakuló SZEOL súlyemelő szakosztályának lett a vezetője. Az ő tanítványai közé tartoztak többek között a 70-es évek nehézsúlyú magyar bajnoka, Balázs Mihály (ifi világbajnoki 3. hely), a 80-as évek végén pedig Illés János és Oláh Imre országos felnőtt bajnokok. Ördögh tanítványai 1987-ig a különböző korcsoportokban összesen 25 országos bajnoki címet szereztek.

Ördögh nevéhez fűződik a Csongrád és az akkori NDK-s Frankfurt am Oder/Brandenburg megyék közötti utánpótlás súlyemelő csapatverseny elindítása 1977-ben. Ezeket az évente ismétlődő találkozókat 1990-ben még megrendezték.

A kocsmai kugliból, a versenyszerűen űzött *teke*sport az 1930-as évek végén alakult ki Szegeden. A magyar tekesport, és vele együtt a szegedi a háború után rohamos fejlődésnek indult. Az egymás után alakuló aszfaltpályás teke szakosztályok, mint a Postás, Ruhagyár, SZVSE, SZAK, Kender, Építők sok-sok tehetséget neveltek.

A 40-es évek végén Nagytorma Gyuláné (Postás) magyar bajnok lett. Az 50-es években Vida János és Rácz József szerzett bajnoki címet. A Szegedi Kender női csapata megnyerte az 1962-es bajnokságot. A 60-as évek közepén két férfi és két női csapat képviselte Szegedet az első osztályban, és további két férfi csapat gurította a golyókat a második vonalban. Ekkor Szegeden 400 igazolt versenyzőt tartottak nyilván, a bajnokság különböző osztályaiban, pl. a SZAK 5 csapatot indított.[33]

A szegedi versenyzők kiválóan gurítottak a nagy világversenyeken is, Soós Györgyné az 1959-es világbajnokságon egyéniben a harmadik, csapatban a második helyen végzett. Az 1964-es Európa-bajnokságon Szamosszegi Béláné a győztes magyar csapatban szerepelt. Tompa Györgyné kétszer is (1974 és 1976) tagja volt a világbajnok magyar válogatottnak.

Az 1970-es és 1980-as az években a SZAK női, a DÉLÉP és a SZVSE férfi csapatai végeztek előkelő helyen a magyar bajnokságban. A Szegedi Postás kitűnősége, Vidács Györgyné 1984 és 1990 között párosban és csapatban összesen négy világbajnoki aranyat gurított össze.

Egyedülálló sport sikert könyvelhetett el Szeged, amikor 1988 októberében a Szegedi Építők női csapata Bolzanóban megnyerte a Bajnokcsapatok Európa-kupáját, majd 1990-ben Ludwigshafenben a Világkupán is győzött a Sáfrány Mihályné, Krecsenszki Annamária, Bödőné Mracskó Annamária, Csonka Zsuzsa, Török Marianna és Vidács Györgyné összetételű csapat (edző: Kiss Gábor).

[33] DM, 1964. okt. 7.

A *tenisz* mint tömegsport az 50-es években még nem örvendett népszerűségnek, bár elsősorban a SZVSE révén törekedtek a sportágnak híveket szerezni. Ebben az időben a vasutas klub teniszezői uralták a mezőnyt nemcsak Szegeden, hanem Csongrád megyében is.[34] Az egyesületi pontversenyben toronymagasan megelőzték a másik szegedi szakosztályt, a SZEAC-ot.

A SZVSE szakosztályának megszűnésével a vezető szerepet a 70-es években a SZEOL vette át. Az egyetemi klub 100 fős szakosztályából, mind a nők, mind a férfiak az OB II-ben játszottak. A továbbfejlődést a szűkös anyagiak, és a pályahiány egyaránt hátráltatta. Mindössze 4 pályán működött a szakosztály, ám egész Szegeden csak összesen 8 teniszpálya állt rendelkezésre, holott korábban volt olyan időszak, amikor 32 pályán is pattogott a fehér labda.

A SZEOL tenisz szakosztályát 1982-ben profiltisztítás címén a JATE-nak adták át. Az elsősorban fiatalokra épülő JATE szépen fejlődött, és az évtized végére a csapatbajnokságban már mind a férfiak, mind a nők az országos elsőosztályú bajnokság alsó ágában szerepeltek, sikerrel. A JATE mellett az újszegedi Liget másik lakója, a Kinizsi férfi csapata is szép eredményeket ért el a harmadik vonalban.

A *versenytornát* az első osztályban tornászó Szegedi Munkás Testedző Egyesület férfi szakosztálya révén már a háború előtt ismerték a városban. Amíg 1950-ben csak az SZMTE-nél foglalkoztak tornával, addig 1954-ben már 5 szakosztályt tartottak nyilván Szegeden: a Haladást, a Petőfit, a Postást, az Építőket és a Vörös Lobogót. A tornát elsősorban a tanuló ifjúság, a középiskolások és az egyetemisták űzték, nem tudott sikeres sportággá fejlődni, mert sokáig a terem és edző hiány gátolta a fejlődést. A férfi utánpótlást a Radnóti, a nőit pedig a Tömörkény gimnázium jelentette.

A 60-as években Szegeden 3 férfi és 9 női szakosztály működött, melyek közül 4 főiskolai, 7 középiskolai és egy szakszervezeti fenntartású volt. A SZEAC férfiak a második, a nők, bár rövid ideig, az első osztályban versenyeztek. 1973-tól már csak női szakosztály tagjai tornáztak a városban. A SZEOL sportiskola három versenyzője: Farkas Erika, Halász Andrea és Villa Emőke 1977-ben helyet kapott a magyar ifi válogatottban.

Szeged *úszóéletében* a megszüntetett Szegedi Úszó Egyesület nélkül a 40-es évek közepén új korszak kezdődött. A klub Szegedi Szakszervezeti Munkás Testedző Egyesület (SZSZMTE) néven folytatta tevékenységét. A város 14 úszószakosztályának áprilistól októberig a SZUE nyitott medencéje, míg a téli időszakban a Gőzfürdő 12,5 m-es medencéje nyújtott edzési lehetőséget. A mostoha uszodaviszonyok ellenére néhány fanatikus edzőnek (Szalay Károly, Faragó Sándor, Tombácz István) köszönhető, hogy nagyszerű úszók tűntek fel. Az 1954-es városi ifjúsági bajnokságon győztes Dobay Gyula és Lantos László nevével néhány év múlva budapesti klubok színeiben

[34] THÉKES ISTVÁN 1994.

találkozhattunk, akik világversenyeken és olimpiákon is bizonyították tehetségüket.[35] Szegeden kezdte sportolói pályafutását, de már budapesti színekben lett 1952-ben olimpiai bajnok az úszó Littomeritzky Mária és a vízilabdázó Szívós István.

A 60-as évek első felében a Kinizsi, SZAK, SZVSE és a SZEAC úszói (összesen mintegy 250 versenyző) adták a város minőségi úszósportját. A négy klub közül előbb a SZAK, majd a SZEAC szerepelt az úszók első osztályú csapatbajnokságán.

A 80-as évek elejére elfogytak Szegedről az úszószakosztályok, profiltisztítás révén csak egy minőségi szakosztály, a SZEOL-é maradt meg. Az 1985–86-os évek az akkori SZEOL-DÉLÉP úszószakosztályának legeredményesebb időszakaként szerepel az évkönyvekben. A stabil edzőgárda, az új, korszerű uszoda hatása az eredményekben is megmutatkozott, a szakosztály bekerült az ország legjobb tíz úszószakosztálya közé. Az egyesület legfiatalabb tehetségei révén a szegedi úszósport kilépett a nemzetközi porondra. Czene Attila, Alexa Zsuzsa és Szél Anita, mint korosztályos válogatottak külföldön versenyeztek. A magyar bajnokságon az úttörő korcsoportban Czene 7, Alexa pedig 3 első helyet szerzett. A 70-es és 80-as évek szegedi úszósportja sokat köszönhet azoknak az elhívatott edzőknek, akiknek lelkesedése és szakmai tudása garantálta az eredményeket: Kovács Iván, Veress Iván, Gyémánt Imre és Debreczeni Pál közéjük tartozott.

Az 1990-es ifjúsági úszó Európa-bajnokságon Vida Csaba tanítványa Szalai Szilvia pillangóúszásban egy arany (200 m) és egy ezüst (100 m) érmet szerzett.

Amíg a Tisza vízminősége lehetővé tette, a nyárvégek kedves szegedi színfoltja volt a folyamúszó-bajnokság, amelyet a Maros-torok és a Belvárosi-híd közötti Tisza szakaszon bonyolítottak le.

A szegedi *vívás* háború utáni aranykorszakát Márki-érának is szokták nevezni.[36] A szegedi születésű Márki Ferenc 1948-ban lett a Postás vívószakosztályának vezetője. A Szegeden eltöltött 8 év edzői pályafutásának csúcsát jelentette. A Szegedi Postás ütött-kopott Kossuth Lajos sugárúti vívótermében Márki mester éles szeme azonnal észrevette a tanítványaiban rejlő tehetséget, akik közül kiemelkedett a kardvívó Magay Dániel, aki 22 évesen 1954-ben a magyar kardválogatott hatodik embereként, Kovács, Gerevich és Kárpáti társaságában a luxemburgi világbajnokságon csapatban aranyérmet nyert. Az 1956-os olimpia közeledtével Magay, hogy a válogatott kerettel tudjon készülni, Budapestre igazolt, és a melbourne-i olimpián aranyérmes kardcsapat tagja volt. Az olimpia után az Egyesült Államokban telepedett le.

[35] Nemzeti Sport, 1991. febr. 26.

[36] APRÓ FERENC 1996. 37.

A budapesti születésű Örley Szabolcs 1949-ben került Márkihoz, és 1954-ben ifjúsági kardvívó világbajnokságot nyert, az 1955-ös Budapestre költözéséig számos világversenyen szerepelt sikerrel. A későbbi kiváló tőrvívó (csapatban olimpiai és háromszoros világbajnoki győztes) vásárhelyi Juhász Katalin, szegedi vegyészhallgatóként a Szegedi Postás és a Szegedi Haladás színeiben Márki tanítványa volt. Ebben az időszakban a Postás kitűnőségei közé tartozott Pusztai Éva és Stibi Emese. Márki 1957 januárjában családjával elhagyta Szegedet, egy darabig Olaszországban, majd Brazíliában, végül az Egyesült Államokban edzősködött.

A Márki korszakot követően a legnagyobb szegedi vívószakosztály továbbra is a Postás maradt. Férfi kardozói hol az első, hol a második osztályban vívtak. A Postás kardozóinak (Apró Ferenc, Apró László, Dózsa László, Kovács István) sikerei mellett a híradások a 60-as években a SZEAC férfi és női tőrcsapatának eredményeiről szóltak. 1968-ban az 5 szegedi vívócsapat közül a Postás kardozói az első osztályban, míg férfi és női tőrcsapata, valamint a SZEAC párbajtőrözői a második vonalban versenyeztek.

A 70-es évek elejének legnagyobb sikere, hogy a Postás két vívócsapata, a kard és a női tőr a legjobbak között indult. A későbbiekben, 1988-ban a párbajtőrözők is az élvonalba kerültek, legjobbjuk, Dudás Zoltán kétszeres ifjúsági világbajnok lett. Az 1960–70-es évek sikereinek kovácsai a kiváló edző, Bánkúti Sándor és a szervező Jávorkai István voltak. A 80-as években csak a 106 igazolt versenyzővel rendelkező Postásnál folyt igazi vívó élet.

A szegedi *vízilabda* az SZVSE és a SZUE jóvoltából többször szerepelt az első osztályban. A háború után először az SZMTE fogadta be a pólósokat, akik 1946-ban megnyerték az OB II-t, és bejutottak az első osztályba. A SZUE medencéjében olyan játékosok dobálták a labdát, mint Szaniszló Béla, Tombácz István, Maróthy András, vagy az operaénekes kapus, Szalma Ferenc. Az 50-es évek elején már a helyi Dózsa képviselte az élvonalban a szegedi színeket. Egy botrányba fulladt hazai mérkőzés után a pályaválasztói jogától egy évre megfosztott Dózsa úgy esett ki az első osztályból, hogy 20 évig csak az újságok sportrovatából ismerhették a szegediek a magyar póló elitet.[37] Bár a SZEAC néven versenyző pólósok stabil OB II-es csapatot alkottak, elsőosztályú csapata Szegednek újra, csak 1973-ban lett. A SZEOL SC korszakában a szakosztály nemcsak a felnőtt, hanem az ifjúsági és serdülő csapatok szereplését is szorgalmazta. Az utánpótlás nevelés sikerét jelentette, hogy 1989-ben az országos serdülő bajnokságot nyerte a Lihoczky Károly edzette csapat. Egyedülálló teljesítményként értékelhető, hogy 1980 novemberében a Magyar Népköztársasági Kupa döntőjét játszotta a szegedi csapat, és a második helyen végzett. A 80-as évek sikeres elsőosztályú szereplésében fontos szerep jutott az edző Pozsgay Zsoltnak, akinek a vezetésével a szegediek a bajnokság harmadik helyén végeztek.[38] A saját nevelésű Lengyel Gábor első szegedi pólósként lett tagja a magyar válogatottnak.

[37] Nemzeti Sport, 1991. febr. 26.

A közel két tucat hagyományos és újonnan meghonosodott sportág mellett még jó néhány vált népszerűvé a városban.

Bár rövid ideig, *íjász* szakosztályt is működtetett Szegeden az MHSZ. A Felső Tisza-parti töltés mellett tartotta edzéseit a válogatott ökölvívóból válogatott íjásszá lett Nagy János.[39] A szegediek Tell Vilmosa 1962-ben négy távon lett magyar bajnok. Amikor az MHSZ feladta szegedi szakosztályát, Nagy a Budapesti Spartacusba igazolt.

Az 1986 decemberében átadott műjégpálya a téli sportok közül a korcsolyázás mellett a *jégkorongnak* is helyet adott. Bánáti Antal vezetésével 1987-ben megalakult a szegedi jégkorong szakosztály, és 1989-ben 44 év után ismét bajnoki pontokért ütötték a korongot a szegedi fiatalok

A *motorsport* népszerűségét a Széchenyi téri háztömbkörüli versenyek, majd a SZEAC stadion salakversenyeinek több ezres nézőserege bizonyította. 1978-tól a salakmotor versenyek a Szegedi Volán jóvoltából a Béketelepi Napos úton épített új pályára kerültek.[40] A versenyzők közül Kócsó Antal eredményei emelkedtek ki, aki sikeresen szerepelt nemcsak az európa-bajnoki döntőben, hanem a világbajnoki futamokon is.

Noha a *sportlövészet* sohasem mozgatott meg tömegeket, a klubokban mégis népszerűségnek örvendett. Az SZVSE pályán lévő lőteret a 60-as évek közepén az Etelka soron épített korszerű 40 lőállásos lőtér váltotta fel. Az új sportlétesítményben a három klub összevonásával létrejött MHSZ Szeged Városi Lövészklub 108 versenyzője talált kitűnő versenyzési lehetőséget.

Az 1960-as évek igazi sikeres tömegsportját a *természetjárás* jelentette. Szeged csaknem három tucat szakosztályában a túrázók száma megközelítette a 3000 főt. A jórészt önerőből és csekély vállalati, intézményi segítséggel sportoló szakosztálytagok zöme az iskolákból és az üzemekből került ki.

A *turul* (röptenisz) különösen az 50-es és 60-as években volt népszerű. Halácsi Antal testnevelő tanár 1903-as találmánya a futball akkori ellensúlyozására született. A rendkívül egyszerű felszerelést és kis helyet igénylő játékot turulnak keresztelte el. Az idők folyamán méreteiben és szabályaiban modernizálódott turul játék Thékes László 1958-as szabálykönyvében a röptenisz nevet kapta. A jellegzetesen szegedi játék népszerű helyeit elsősorban a Tisza homokos partján a Partfürdőn, a Sárgán, a Vízitelepen és a SZUE-ban alakították ki.

[38] Képes Sport, 1988. jan. 19.
[39] DM, 1964. jún. 1.
[40] DM, 1978. júl. 23.

Az elméleti sportok közül a *sakkot* Szegeden az SZVSE, a Szegedi Volán és a Szegedi Dózsa szakosztályai képviselték. Közülük a SZVSE sakkozói a Nemzeti Bajnokság második vonalában szerepeltek, sőt az 1960-as évek végén az első osztályban is játszottak. Az 1947-ig Szegeden diákoskodó Benkő Pál a következő évben magyar bajnokságot nyert, majd az 1950-es és 60-as években két ízben részt vett a világbajnokjelöltek nyolcas tornáján. Mosonyi Kálmán, a Tanárképző Főiskola tanára a levelezési sakkban, egyedüli szegediként szerzett nemzetközi mesteri címet.[41] Lékó Péter a Szegedi Dózsa fiatal versenyzője 1989-ben korcsoportos magyar bajnokságot nyert, a korosztályos világbajnokságon pedig az egy évvel idősebbek korcsoportjában a harmadik helyen végzett.

Az egyes sportágak számbavételének végén legalább felsorolást érdemelnek azok, amelyek ugyan nem mozgattak meg nagy tömegeket, ám a 20. század második felében váltak Szegeden ismertté: autokrossz, karate, kickbox, motoros sárkányrepülés, tájékozódási futás, tollaslabda és a vitorlázó repülés.

*

A második világháború nemcsak lezárt egy fejezetet a város sportjának életében, de egyben újat is nyitott. Új sportágak jelentek meg, új létesítmények épültek, fejlődött az iskolai testnevelés és a tömegsport, nőtt a sportoló hölgyek részaránya, olimpiai helyezettek[42] és világbajnokok vitték hírét Szegednek a nagyvilágba.

A kajak-kenu és a teke kiemelkedő eredményei mellett szép eredményeket ért el a szegedi kézilabda, a motorcsónak, a búvárúszás és a súlyemelés is.

A rendszerváltástól rendszerváltásig tartó csaknem fél évszázad végére elsősorban az anyagi lehetőségek karcsúsodása miatt a sport fejlődése megtorpant, ami egyaránt érzékenyen érintette a nagy egyesületeket, és a piramis alapját adó kis klubokat.

[41] Csákány Béla közlése.
[42] Bali Mihály 2006.

A SZAKIRODALOM RÖVIDÍTÉSJEGYZÉKE

20 ÉV	= 20 év a szocializmus útján. Írta és összeáll. a Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged, 1965.
1956 BÁCS-KISKUN M. ADATTÁR	= 1956 Bács-Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára II. Szerk. Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000.
ADLER PÉTER 1974.	= ADLER PÉTER: Stomatológia. Bp., 1974.
ÁGOSTON ISTVÁN 2004.	= ÁGOSTON ISTVÁN: Szeged város vízellátásának és csatornázásának krónikája. Szeged, 2004.
ANGYAL MÁRIA 1989.	= ANGYAL MÁRIA: Varga Mátyás díszlettervező = SZEGED, 1989/5. 48.
ANTALFFY GYÖRGY 1967.	= ANTALFFY GYÖRGY: Állam és demokrácia. Bp., 1967.
ANTALI SÁNDOR 1965.	= ANTALI SÁNDOR: Hozzászólás dr. Balla Sándor és dr. Varró Vince cikkéhez = Tanácsi Híradó, 1965/3. 9–10.
APRÓ FERENC 1990.	= APRÓ FERENC: A vádlott Bálint Sándor = SZM, 1990/1–4. 89–95.
APRÓ FERENC 1996.	= APRÓ FERENC: A szegedi vívás aranykora. Márki Ferenc olimpiai bajnokot nevelt = SZEGED, 1996/7. 37–38.
APRÓ F.–TANDI L. 1996.	= APRÓ FERENC–TANDI LAJOS: A képíró. Zoltánfy István. Szeged, 1996.
APRÓNÉ LACZÓ K.–PITRIK J. 1998.	= Szegedi Tanárképző Főiskola 1873–1998. Történet — Almanach. Szerk. APRÓNÉ LACZÓ KATALIN és PITRIK JÓZSEF. Szeged, 1998.
B. GY. 1981.	= B. GY. [BÁLINT GYULA]: Megkezdődött a gyógyító munka a szegedi 200 ágyas pavilonban = CSMH, 1981. ápr. 23.
BAGAMÉRY LÁSZLÓ 1998.	= BAGAMÉRY LÁSZLÓ: 50 éves a szegedi kajak-kenu sport. Jubileumi kiadvány. Szeged, 1998.
BAGAMÉRY L.–SZABÓ P. M. 1983.	= BAGAMÉRY LÁSZLÓ–SZABÓ PÁL MIKLÓS: Gumigyár a homokon. Szeged, 1983.
BAKA ISTVÁN 2003–2008.	= BAKA ISTVÁN művei. Versek. Szeged, 2003., Próza, dráma. Szeged, 2005. Publicisztikák, beszélgetések. Szeged, 2006. Műfordítások 1-2. Szeged, 2008. (Tiszatáj könyvek)
BAKA ISTVÁN 2006/a.	= BAKA ISTVÁN: Rike. Petri Csathó Ferencről. In: Baka István művei. Publicisztikák, beszélgetések. Szeged, 2006. 106–107.

BAKA ISTVÁN 2006/b. = „Akkor vagyok a legszemélyesebb, amikor álarcot veszek föl" Beszélgetőtárs Vecsernyés Imre. In: Baka István Művei. Publicisztikák, beszélgetések. Szeged, 2006. 237–238.
BALASSA PÉTER 1996. = BALASSA PÉTER: A Szekszárdi misétől a makacs csárdásig = Tiszatáj, 1996/9. 73.
BALÁZS BÉLA 1955. = BALÁZS BÉLA: A nemzeti bizottságok szerepe népi demokráciánk létrejöttében. Bp., 1955.
BALI MIHÁLY 2006. = BALI MIHÁLY: Szegedi sportolók az olimpiákon 1896–2004. Szeged, 2006.
BÁLINT LÁSZLÓ 1999. = BÁLINT LÁSZLÓ: Ki kicsoda 1956-ban Szegeden és Csongrád megyében. Szeged, 1999.
BÁLINT LÁSZLÓ 2000/a. = BÁLINT LÁSZLÓ: A szegedi kommunisták a katolikus egyház ellen = SZM, 2000/1–2. 30–37.
BÁLINT LÁSZLÓ 2000/b. = BÁLINT LÁSZLÓ: Lakos Endre 1919–1969. Bp.–Szeged, 2000.
BÁLINT LÁSZLÓ 2000/c. = BÁLINT LÁSZLÓ: 1956 A forradalom Szegeden. Szeged, 2000.
BÁLINT LÁSZLÓ 2002. = BÁLINT LÁSZLÓ: Diákmegmozdulások Szegeden 1947-ben = SZM, 2002/3-4. 137–145.
BÁLINT LÁSZLÓ 2004/a. = BÁLINT LÁSZLÓ: A megtorlás Szegeden. Szeged, 2004. (Szemtanú, 6.)
BÁLINT LÁSZLÓ 2004/b. = BÁLINT LÁSZLÓ: Kováts József (1926–1958). Szeged, 2004.
BÁLINT LÁSZLÓ 2004/c. = BÁLINT LÁSZLÓ: Janikovszky Béla (1911–1978) = SZM, 2004/3-4. 208–219.
BÁLINT LÁSZLÓ 2005. = BÁLINT LÁSZLÓ: Különös szervezkedések Szegeden és környékén 1945–1953. Szeged, 2005.
BÁLINT LÁSZLÓ 2006/a. = BÁLINT LÁSZLÓ: Illegális röpcédulázás Szegeden 1962–1966 = SZM, 2006/1. 12–14.
BÁLINT LÁSZLÓ 2006/b. = BÁLINT LÁSZLÓ: Ki kicsoda? 1956-ban a forradalomban és a megtorlásban Szegeden és Csongrád megyében. Szeged, 2006.
BÁLINT SÁNDOR 1957. = BÁLINT SÁNDOR: Szegedi szótár I. II. Bp., 1957.
BÁLINT SÁNDOR 1959. = BÁLINT SÁNDOR: Szeged városa. Bp., 1959.
BÁLINT SÁNDOR 1962. = BÁLINT SÁNDOR: A szegedi paprika. Bp., 1962.
BÁLINT SÁNDOR 1968. = BÁLINT SÁNDOR: A szegedi nép. Bp., 1968.
BÁLINT SÁNDOR 1976. = BÁLINT SÁNDOR: Karácsony, Húsvét, Pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából. Bp., 1976.
BÁLINT SÁNDOR 1976–1980. = BÁLINT SÁNDOR: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete. Első rész. Szeged, 1976. (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1974/75-2.), Második rész. Szeged, 1977. (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1976/77-2.), Harmadik rész. Szeged, 1980. (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1978/79-2.)
BÁLINT SÁNDOR 1977. = BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából 1–2. Bp., 1977.
BÁLINT SÁNDOR 1997. = BÁLINT SÁNDOR: Breviárium. Szeged, 1997.

BÁLINT SÁNDOR 1998. = BÁLINT SÁNDOR: Ünnepi kalendárium 1–3. Bp., 1998.
BALLA SÁNDOR 1964. = DR. BALLA SÁNDOR: Tanácsaink testületi tevékenységének néhány problémája Szegeden = Tanácsi Híradó, 1964/1. 7–12.
BALLA SÁNDOR 1965. = DR. BALLA SÁNDOR: A városi tanács állandó bizottságai tevékenységének néhány problémája = Tanácsi Híradó, 1965/1. 7–13.
BALLA SÁNDOR 1966. = BALLA SÁNDOR: A tanácstagi beszámolók problémája = Tanácsi Híradó, 1966/2. 1–7.
BALLÓ ISTVÁN 1999. = BALLÓ ISTVÁN: Adalékok Magyarország 1949–1953 közötti háborús felkészítéséről, a várható hadszíntér előkészítéséről = HK, 1999/4. 800–823.
BALOGH M.–SZABÓ CS. 2002. = BALOGH MARGIT–SZABÓ CSABA: A Grősz per. Bp., 2002.
BALOGH MARGIT 2008. = A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok I–II. kötet. Borovi József gyűjtésének felhasználásával összeáll. BALOGH MARGIT. Bp., 2008.
BALOGH SÁNDOR 1986. = Nehéz esztendők krónikája 1949–1953. Dokumentumok. Szerk. és a bev. írta BALOGH SÁNDOR. Bp., 1986.
BALOGH SÁNDOR 1988. = BALOGH SÁNDOR: Magyarország külpolitikája 1945–1950. Bp., 1988.
BALOGH S.–IZSÁK L. 2004. = Magyarországi pártprogramok 1944–1988. Összeáll., szerk., a bev. írta és a jegyz. kész. BALOGH SÁNDOR ÉS IZSÁK LAJOS. Bp., 2004.
BALOGH S.–PÖLÖSKEI F. 1979. = Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon 1944–1962. Szerk. BALOGH SÁNDOR–PÖLÖSKEI FERENC. Bp., 1979.
BÁRÁNY FERENC 1999. = BÁRÁNY FERENC: Szociális igazgatás 1945–1950. In: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Főiskolai Kar Általános Szociális Munkás Szakának és Gyógytornász Szakának Jubileumi évkönyve 1989–1999. Szeged, 1999. 108–116.
BÁRÁNY FERENC 2001. = BÁRÁNY FERENC: A szociális szakszolgálat tevékenysége az egykori Csanád vármegyében 1946–1950. In: Tanulmányok – szociális munka – szociálpolitika – szociológia. SZTE EFK Általános Szociális Munkás Szak. Szeged, 2001. 5–22.
BARÁTH MAGDOLNA 2002. = Szovjet nagykövetei iratok Magyarországról 1953–1956. Összeáll. és a bev. tan. kész. BARÁTH MAGDOLNA. Bp., 2002.
BARÁTH M.–FEITL I. 1998. = A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei V. 1956. november 14–1957. június 16. Szerk. és a jegyz. írta BARÁTH MAGDOLNA et al. A bev. tan. írta FEITL ISTVÁN. Bp., 1998.
BARTA L.–VIRÁGOS I. 1992. = BARTA LÁSZLÓ–VIRÁGOS ISTVÁN: A Lakos-gyilkosság. Szentes, 1992.

BÁTYAI JENŐ 1991/a. = BÁTYAI JENŐ: 150 év a tudomány terjesztésében. Szeged, 1991.

BÁTYAI JENŐ 1991/b. = BÁTYAI JENŐ: Szegedi Malomhistória. Szeged, 1991.

BÁTYAI JENŐ 1991/c. = BÁTYAI JENŐ: Volt egyszer egy bőrgyár = Szegedi Napló, 1991. ápr. 3.

BÁTYAI JENŐ 1992. = A Dugonics Társaság centenáriumi évkönyve. Szeged irodalmáért, művészetéért és tudományáért. Szerk. BÁTYAI JENŐ. Szeged, 1992.

BÁTYI ZOLTÁN 1983. = BÁTYI ZOLTÁN: A Szegedi Konzervgyár története 1940-től 1980-ig. Szeged, 1983.

BÁTYI ZOLTÁN 2000. = 50 év – Tisza Volán. 50 éves a Tisza Volán Rt. Szerk. Bátyi Zoltán. Szeged, 2000.

BEÉR JÁNOS 1962. = BEÉR JÁNOS: A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945–1960). Bp., 1962.

BEÉR J.–KOVÁCS I.–SZAMEL L. 1964. = BEÉR JÁNOS–KOVÁCS ISTVÁN–SZAMEL LAJOS: Magyar államjog. Bp., 1964.

BELÉNYI GYULA 1975. = BELÉNYI GYULA: A termelőszövetkezeti mozgalom története Szegeden és a Szegedi járásban. In: Acta Universitatis de Attila József Nominatae. Sectio scientiae socialismi 14. Szeged, 1975. 18–77.

BELÉNYI GYULA 1996. = BELÉNYI GYULA: Az alföldi városok és a településpolitika (1945–1963). Szeged, 1996. (Dél-alföldi évszázadok, 7.)

BELÉNYI GY.–SZ. VARGA L. 2000. = Munkások Magyarországon 1948–1956. Vál., a bev. tan. és a jegyz. írta BELÉNYI GYULA és SZ. VARGA LAJOS. Bp., 2000.

BENCE BÉLA 1989. = BENCE BÉLA: Az Országos Mentőszolgálat negyven éve. In: Magyar egészségügy 1945–1990. III. kötet. Szeged, 1989. Kézirat az SZTE Könyvtárban.

BENKŐ ANDRÁSNÉ kézirat = BENKŐ ANDRÁSNÉ: A [vasutas] művelődési ház története. Kézirat.

BERÁR DEMETER 1947. = BERÁR DEMETER: A Pick-Szalámigyár vezetői inkább kosztba adják a pénz, mintsem szalámi gyártásba fektessék = DM, 1947. febr. 9.

BERENCSI GYÖRGY 1979. = BERENCSI GYÖRGY: Bepillantás Csongrád megye egészségügyének múltjába és jelenébe = Csongrád megyei Szemle, 1979. 44–58.

BEREND T. I.–RÁNKI GY. 1972. = BEREND T. IVÁN–RÁNKI GYÖRGY: A magyar gazdaság száz éve. Bp., 1972.

BEREND T. IVÁN 1979. = BEREND T. IVÁN: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1975. Bp., 1979.

BEREND T. IVÁN 1988. = BEREND T. IVÁN: A magyar gazdasági reform útján. Bp., 1988.

BERKI FERIZ 1988. = BERKI FERIZ: Az ortodox egyház Magyarországon. In: Az 1000 éves orosz kereszténység. Szerk. Tarr Kálmán. Bp., 1988. 98–113.

BERLÁSZ M.–TALLIÁN T. 1984. = BERLÁSZ MELINDA ÉS TALLIÁN TIBOR: Iratok a magyar zeneoktatás történetéhez 1945–1956. Bp., 1984. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, 5.) 95–97.

BEZERÉDINÉ HERTELENDY M.–HENCZ A.–ZALÁNYI S. 1967. = BEZERÉDINÉ HERTELENDY MAGDOLNA–HENCZ AURÉL–ZALÁNYI SÁMUEL: Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. Bp., 1967.

BIBÓ ISTVÁN 1947/a. = BIBÓ ISTVÁN: [A Nemzeti Parasztpártról] 1947. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok 2. 1945–1949 Bp., 1986. 399–442.

BIBÓ ISTVÁN 1947/b. = BIBÓ ISTVÁN: Értelmiség és szakszerűség 1947. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok 2. 1945–1949 Bp., 1986. 505–522.

BIBÓ ISTVÁN 1956. = BIBÓ ISTVÁN: Fogalmazvány 1956. In: Bibó István: Különbség. Bp., 1990. 93–102.

BICZÓ GYÖRGY 1970. = BICZÓ GYÖRGY: A Tanács húsz esztendeje = Tanácsi Híradó, 1970/4. 3–6.

BIHARI MIHÁLY 2005. = BIHARI MIHÁLY: Magyar politika 1944–2004. Bp., 2005.

BLAZOVICH LÁSZLÓ 1995. = BLAZOVICH LÁSZLÓ: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 5. Csongrád megye. Bp., 1995.

BLAZOVICH LÁSZLÓ 2005. = BLAZOVICH LÁSZLÓ: Szeged rövid története. Szeged, 2005. (Dél-alföldi évszázadok, 21.)

BLAZOVICH L.–DUNAINÉ BOGNÁR J. 1991. = BLAZOVICH LÁSZLÓ–DUNAINÉ BOGNÁR JÚLIA: Requiem a szegedi középosztályért = DM, 1991. nov. 23.

BLAZOVICH L.–MÜLLER V. 1996. = Magyarország levéltárai. Szerk. BLAZOVICH LÁSZLÓ–MÜLLER VERONIKA. Bp.–Szeged, 1996.

BODOVSZKY GYULA 1952. = BODOVSZKY GYULA: Emeljük a végrehajtó bizottságok munkájának színvonalát = Állam és Igazgatás, 1952/7. 350–356.

BODZSÁR ERZSÉBET 1988. = BODZSÁR ERZSÉBET: Terápiát sürgősen! Mélyponton az egészségügy = DM, 1988. okt. 1.

BODZSÁR ERZSÉBET 1989. = BODZSÁR ERZSÉBET: Egészségügyi végnapok? = Déli Napló, 1989. aug. 11.

BOGNÁR GÁBOR 1986. = BOGNÁR GÁBOR: A szociálpolitikai ellátás kérdései Szeged város három körzetében – felderítés és szociális terepmunka = Szociálpolitikai Értesítő, 1986/1. 275–299.

BORECZKY BEATRIX 1993. = A Magyar Állam szervei. 3. kötet 1950–1970. Főszerk. BORECZKY BEATRIX. Bp., 1993.

BORSODI CSABA 2000. = BORSODI CSABA: A szerzetesrendek feloszlatása, működési engedélyük megvonása 1950 nyarán. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 2000/1-4. 183–210.

BÖSZÖRMÉNYI GÉZA 2007. = A magyar piaristák 1950-ben. Szétszórás és újrakezdés. Írta és az iratokat válogatta BÖSZÖRMÉNYI GÉZA. Bp., 2007. (Magyarország piarista múltjából, 2.)

BŐZSÖNY DEZSŐ 1972. = Az 1970. évi Tiszavölgyi árvíz műszaki tapasztalatai. Szerk. BŐZSÖNY DEZSŐ. Bp., 1972.

BREINICH M.–BOGÁRDI I. 1970. = Az 1970. évi Tiszavölgyi árvíz. Szerk. BREINICH MIKLÓS, BOGÁRDI ISTVÁN. Bp., 1970.

CHIKÁN ÁGNES 1990. = CHIKÁN ÁGNES: A petíciók semmin sem változtatnak? = DM, 1990. márc. 2.

Chikán Ágnes 2000. = Chikán Ágnes: A Magyar Tudományos Akadémia Kutatóintézetei — Szegedi Biológiai Központ. Bp., 2000.

Czenéné Vass Mária 1987. = Czenéné Vass Mária: A tápai búcsú tíz éve = DM, 1987. okt. 1.

Czenéné Vass Mária 1993. kézirat = Czenéné Vass Mária: Szeged város kulturális koncepciója. Tanulmányok az előterjesztéshez. Szeged, 1993. Kézirat.

Czenéné Vass Mária 2001. = Czenéné Vass Mária: Szeged kulturális koncepciója. In: Kultúra és rendszerváltás. Szerk. Csongrádiné Balogh Éva, Markó Aranka, Tóth Lajos. Bp., 2001.

Czére Béla 2000. = Czére Béla: Magyarország közlekedése a 20. században I. Bp., 2000.

Czifrancs József 1965. = Czifrancs József: Néhány észrevétel a tanácstagok tanácsülési és választókerületi munkájáról = Tanácsi Híradó, 1965/3. 1–7.

Csapody Miklós 2004. = Csapody Miklós: „A világban helytállani". Bálint Sándor élete és politikai működése 1904–1980. Bp., 2004.

Csepi József 1955/a. = Csepi József: Új élet Baktó szikes földjein. Szeged, 1955.

Csepi József 1955/b. = Csepi József: Az Új Élet Termelőszövetkezet. Szeged, 1955.

Cserháti István 1985. = Cserháti István kongresszusi felszólalása. In: Megyei pártértekezlet 1985. Szerk. Nagy Pál. Szeged, 1985. 113–116.

Csikós Ferenc 1970. = Csikós Ferenc: A lakosság véleményének megismerése = Tanácsi Híradó, 1970/1. 3–7.

Csizmadia Andor 1960. = Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944–45-ben. Bp., 1960.

Csizmadia Andor 1964. = Csizmadia Andor: A forradalmi jogalkotás 1944–1945-ben (A nemzeti bizottságok jogalkotó tevékenysége) = Jogtudományi Közlöny, 1964. ápr. 187–196.

Csizmadia Ernő 1984. = Csizmadia Ernő: Az MSZMP agrárpolitikája és a magyar mezőgazdaság. Bp., 1984.

Csm. gazdasági földrajza 1983. = Csongrád megye gazdasági földrajza. Főszerk. Krajkó Gyula. Szerk. Mészáros Rezső. Szeged, 1983.

Csm. statisztika 1956. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1956. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Hmvhely, 1957.

Csm. statisztika 1959. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1959. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1960.

Csm. statisztika 1960. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1960. KSH Csongrád megyei Igazgatósága. Szeged, 1961.

Csm. statisztika 1961. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1961. Szeged, 1962.

Csm. statisztika 1962. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1962. Szeged, 1963.

Csm. statisztika 1964. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1964. Közreadja a KSH Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged, 1965.

Csm. statisztika 1965. = Csongrád megye fontosabb statisztikai adatai 1965. Közreadja a KSH Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged, 1966.

Csm. statisztika 1970. = Csongrád megye Statisztikai Évkönyve 1970. Közreadja a Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged, 1971.

Csm. statisztika 1980. = Csongrád megye Statisztikai Évkönyve 1980. Közreadja a Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged, 1981.

Csm. statisztika 1990. = Csongrád megye Statisztikai Évkönyve 1990. Közreadja a Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged, 1991.

Csm. tanácsi tisztségviselői 2007. = Csongrád megye tanácsainak tisztségviselői. Szerk. Blazovich László. Szeged, 2007. (TCSMT, XXXVI.)

Csm. társadalombiztosítása 1945–1965. = Csongrád megye társadalombiztosítása a felszabadulástól napjainkig (1945–1965). Közreadja a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság Megyei Igazgatósága. Szeged, 1966.

Csongrád megye 1985. = Magyarország megyéi 11. Csongrád. Összeáll. Krajkó Gyula, Tamasi Mihály. Bp., 1985.

Csurka István 1989. = Csurka István: Az MDF '88-a. In: Magyarország politikai Évkönyve 1988. Szerk. Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Db., 1989. 304–312.

D. Fehér Zsuzsa 1967. = Szegedi képzőművészek tárlata. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1967. június–augusztus. A kiállítási katalógus bev. D. Fehér Zsuzsa.

Dallos Ferenc 1950. = Dallos Ferenc: Helyes munkaszervezéssel javítsuk végrehajtó bizottságaink munkáját = Állam és Igazgatás, 1950/8–9. 507–515.

Dancs Istvánné 1979. = Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948. Összeáll. és a bev. írta Dancs Istvánné. Bp., 1979. (Források a magyar népi demokrácia történetéhez, III.)

Dégi István 1985. = Dégi István: Adalékok az 1947-es országgyűlési választások szegedi történetéhez. In: MSZMP Csm. Okt. Ig. Évk., 1985. Szeged, 1985. 47-52.

Dér Endre 1967. = Dér Endre: Dénes János kiállítása Szegeden = Művészet, 1967/1.

Dér Endre 1969. = Dér Endre: Vincze András = Tiszatáj, 1969/2.

Dér Endre 1973. = Dér Endre: Pintér József = Művészet, 1973/8.

Déri Miksa Ip. Szakközépisk. emlékk. 1894–1994. = A Szegedi Déri Miksa Ipari Szakközépiskola jubileumi emlékkönyve 1894–1994. Szerk. Dr. Szabó Ervinné. Szeged, 1994.

Dóczi Tamás = Dóczi Tamás: Csongrád megye gyermekvédelmének rövid története. www.csongrad-megye.hu/szocial

Dolmányos István 1971. = Dolmányos István: A Szovjetunió története. Bp., 1971.

Domokos Mátyás 1991. = Domokos Mátyás: Új csillagtérkép és visszfénye. In: Varázstükrök között. Bp., 1991. 274–281.

DONÁTH FERENC 1969. = DONÁTH FERENC: Demokratikus földreform Magyarországon. Bp., 1969.

DONÁTH PÉTER 2008. = DONÁTH PÉTER: A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868–1958. Bp., 2008.

DUDÁS BÉLA 1968. = DUDÁS BÉLA: Szeged egészségügyi helyzete = Tanácsi Híradó, 1968/4. 2–8.

DUDÁS BÉLA 1984. = DUDÁS BÉLA: Szerzetesnők a betegápolásban = Kórházi Hírmondó, 1984/1–2. 10–18.

DUNAINÉ BOGNÁR JÚLIA 1990. = Szeged színháztörténetének forrásai a Csongrád Megyei Levéltárban 1920–1950. Az anyagot gyűjt., a regesztákat készítette és a bev. írta DUNAINÉ BOGNÁR JÚLIA. Bp., 1990. (Színháztörténeti könyvtár, 22.)

DUNAINÉ BOGNÁR J.–KANYÓ F. 1996. = DUNAINÉ BOGNÁR JÚLIA–KANYÓ FERENC: A második világháború szegedi hősei és áldozatai. Szeged, 1996. (TCSMT, XXIII.)

ÉLETRAJZI LEXIKON 1987. = A munkásmozgalom Csongrád megyei harcosainak életrajzi lexikona. Főszerk. Antalffy György. Szerk. Kanyó Ferenc, Rácz János. Szeged, 1987.

ELMER ISTVÁN 1994. = Börtönkereszt. Börtönviselt katolikusok visszaemlékezései. A bev. tan. írta, az interjúkat kész. és sajtó alá rend. ELMER ISTVÁN. Bp., 1994. (Havass Géza visszaemlékezése. 152–165.)

ENGI JÓZSEF 1975. = ENGI JÓZSEF: A szegedi kisvasút = Közlekedési Közlöny, 1975/32. 425–454.

ERDEI FERENC 1971. = ERDEI FERENC: Város és vidéke. Bp., 1971.

ERDMANN GYULA 1992. = ERDMANN GYULA: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Gyula, 1992.

ERDŐS JÁNOS 1960. = ERDŐS JÁNOS: Szegedi Zenei Hetek = Tiszatáj, 1960. márc.

ERDŐS JÁNOS 1984. = ERDŐS JÁNOS: A DÉLÉP Szegedi Zenebarátok Kórusának 25 éve 1958–1983. Szeged, 1984.

ERDŐS JÁNOS 1988. = ERDŐS JÁNOS: 125 éves a Szegedi kórusmozgalom. Szeged, 1988.

ERDŐS JÁNOS 2005. = ERDŐS JÁNOS: Hetven éves az Éneklő Ifjúság. Szeged, 2005.

ERŐS ISTVÁN 2006. = Tíz év, 1996–2006. Adatok, dokumentumok, tények, vallomások a Szent-Györgyi Albert Orvos- és Gyógyszerésztudományi Centrum Öregdiák Szövetségének életéből. Szerk. ERŐS ISTVÁN. Szeged, 2006.

ESTERHÁZY PÉTER 2003. = ESTERHÁZY PÉTER: Kortársunk, Szepesi Attila. In: A szabadság enyhe mámora. Bp., 2003. 344–347.

FÁBIÁN GYÖRGY 1980. = FÁBIÁN GYÖRGY: A két munkáspárt együttműködésének fejlődése Szegeden a város felszabadulásától az 1947-es választásokig. In: TCSMT, IV. Szeged, 1980. 197-251.

FÁBIÁN GYÖRGY 1995. = FÁBIÁN GYÖRGY: Politika és társadalom (1948–1960). In: Kiskundorozsma. Tanulmányok. Szerk. Kövér Lajos–Tóth Sándor László. Szeged, 1995. 340–378.

FÁBIÁN PÁL 1977. = FÁBIÁN PÁL: A szegedi távbeszélőközpont üzembehelyezése. Szeged, 1977.

FARKAS CSABA 1993. = FARKAS CSABA: A politikai hatalom erőszakos fellépései Szegeden az 1956-os forradalom első napjaiban = SZEGED, 1993/10. 9–12.

FARKAS CSABA 1997. = FARKAS CSABA: „Forradalmi időket élünk…" = SZEGED, 1997/10. 4–11.

FARKAS CSABA 2003/a. = FARKAS CSABA: Társadalmi válaszfalak nélkül. Adalékok a Magyar Szabadság Párt szegedi történetéhez = SZEGED, 2003/9. 61–64.

FARKAS CSABA 2003/b. = FARKAS CSABA: Csongrád megye. In: A vidék forradalma I. Szerk. Szakolczai Attila és Á. Varga László. Bp., 2003. 199–232.

FARKAS CSABA 2006/a. = FARKAS CSABA: Szegedi művelődési intézmények a forradalomban = SZM, 2006/3. 31–37.

FARKAS CSABA 2006/b. = FARKAS CSABA: Egyetemek a forradalomban. In: A forradalom bölcsőhelye. Ötvenhat és Szeged. Szeged, 2006. 30–63.

FARKAS CSABA 2008. = FARKAS CSABA: Szeged köztörténete 1945-1948 között = SZM, 2008/3. 197–253.

FARKAS CSABA 2009/a. = FARKAS CSABA: Szeged az ötvenes években I. A kommunista pártállam kialakulása és működése 1948–1956 között = SZEGED, 2009/1. 26–31.

FARKAS CSABA 2009/b. = FARKAS CSABA: Szeged az ötvenes években II. A politikai pártok felszámolása, az 1949-es választások = SZEGED, 2009/2. 10–15.

FARKAS CSABA 2009/c. = FARKAS CSABA: Szeged az ötvenes években III. Társadalompolitika a kommunista rendszerben = SZEGED, 2009/3. 36–41.

FARKAS CSABA 2009/d. = FARKAS CSABA: Szeged az ötvenes években IV. A politikai élet 1953 és 1956 között = SZEGED, 2009/4. 44–47.

FARKAS OTTÓ 1963. = FARKAS OTTÓ: A végrehajtó bizottságok vezetői képzésének néhány kérdése = Állam és Igazgatás, 1963/12. 908–918.

FARKASINSZKY T.–VETRÓ Á.–SZILÁRD J. 2001. = FARKASINSZKY TERÉZ–VETRÓ ÁGNES–SZILÁRD JÁNOS: A gyermekpszichiátria három évtizede Csongrád megyében. In: Farkasinszky Teréz, „a magyar Teréz anya" összegyűjtött munkái. Szerk. Grezsa Ferenc. Bp., 2001.

FEHÉR ISTVÁN 1973. = FEHÉR ISTVÁN: Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után 1945–1962. Bp., 1973.

FÉJA GÉZA 1978. = FÉJA GÉZA: Két költő. In: Törzsek, hajtások. Bp., 1978. 229.

FEITL ISTVÁN 1991. = FEITL ISTVÁN: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejötte és jogalkotása. In: A magyar parlament 1944–1949. Szerk. és a függeléket összeáll. Hubai László és Tombor László. Bp., 1991. 7–43.

FEITL ISTVÁN 2003. = A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947. Szerk. FEITL ISTVÁN. Bp., 2003.
FEKETE KLÁRA 1999. = FEKETE KLÁRA: Cégvesztő. Szeged, 1999.
FENYVESI ISTVÁN 1984. = FENYVESI ISTVÁN: Fölszabadítók és tanúságtevők = SkM, 1984/4. 160–163.
FERENCI TIBOR 1976. = FERENCI TIBOR: Az ipari szövetkezeti mozgalom Magyarországon. Bp., 1976.
FODOR JÓZSEF 1984. = FODOR JÓZSEF: A magyarországi kisegyházak története, elterjedtségük és befolyási övezetük, hitéletük és szociáletikai tanításaik főbb jellemzői. Bp., 1984.
FODOR J. SZAKKÖZÉPISK. EMLÉKK. 1956–2006. = Emlékkönyv – A Szegedi Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola alapításának 50. évfordulója alkalmából 1956–2006. Szerk. Kocsondi Antónia Márta, Tvaruskóné Szmák Edit. Szeged, 2006.
FÓRIZS SÁNDOR 1985/a. = FÓRIZS SÁNDOR: A mezőgazdaság szocialista átszervezése és a termelőszövetkezetek fejlődése Szegeden 1949–1972. In: TCSMT, IX. Szeged, 1985. 203–222.
FÓRIZS SÁNDOR 1985/b. = FÓRIZS SÁNDOR: A szocialista mezőgazdaság fejlődése Szegeden (1960–1980). In: Agrárgazdaság, agrártársadalom, agrárpolitika (1960–1980). Szerk. Hegyi András. Szeged, 1985. 253–267.
FÖLDES GYÖRGY 1995. = FÖLDES GYÖRGY: Az eladósodás politikatörténete 1957–1986. Bp., 1995.
FÖLDES GY.–HUBAI L. 1999. = Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Szerk. FÖLDES GYÖRGY ÉS HUBAI LÁSZLÓ. Bp., 1999.
FÖLDESI MARGIT 2002. = FÖLDESI MARGIT: A megszállók szabadsága. Bp., 2002.
FÖLDESI M.–SZERENCSÉS K. 2001. = FÖLDESI MARGIT–SZERENCSÉS KÁROLY: Halványkék választás. Magyarország 1947. Bp., 2001.
FÖLDESI M.–SZERENCSÉS K. 2003. = FÖLDESI MARGIT–SZERENCSÉS KÁROLY: A megbélyegzés hatalma. Pfeiffer Zoltán 1900–1981. Bp., 2003.
FÖLDREFORM 1945. = Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. Közreadja a Levéltárak Országos Központja és az MTA Történettudományi Intézete. Bp., 1965.
GÁBOR D. GIMN. ÉS SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1953–2003. = Gábor Dénes Gimnázium, Műszaki Szakközépiskola és Kollégium Jubileumi Évkönyve 1953–2003. Szerk. Szögi Gabriella. Szeged, 2003.
GAZDAGH ISTVÁN 1968. = GAZDAGH ISTVÁN: Újdonságok a Szegedi Ruhagyárban = DM, 1968. máj. 11.
GAZDAGH ISTVÁN 1969/a. = G. I. (Gazdagh István): Szőregre költözik az Újszegedi ládagyár = DM, 1969. júl. 2.
GAZDAGH ISTVÁN 1969/b. = G. I. (Gazdagh István): 169 millió doboz gyufa Szegedről = DM, 1969. júl. 16.
GAZDAGH ISTVÁN 1969/c. = GAZDAGH ISTVÁN: Újjáépítették a Szegedi Téglagyárat = DM, 1969. júl. 3.

GECSÉNYI L.–MÁTHÉ G. 2006. = Sub Clausula 1956. Dokumentumok a forradalom történetéhez. Szerk. GECSÉNYI LAJOS és MÁTHÉ GÁBOR. Bp., 2006
GERGELY FERENC 2008. = GERGELY FERENC: A KISZ története 1957–1989. Bp., 2008.
GERGELY J.–IZSÁK L. 1989. = A Mindszenty per. A dokumentumkötetet összeáll., az előszót, Mindszenty József életrajzát írta, jegyz. és annotált névmutatóval ellátta GERGELY JENŐ ÉS IZSÁK LAJOS. Bp., 1989.
GERGELY J.–IZSÁK L. 2000. = GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS: A huszadik század története. Bp., 2000.
GESZTELYI TAMÁS 1991. = Egyházak és vallások a mai Magyarországon. Szerk. Gesztelyi Tamás. Bp., 1991.
GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA 2009. = Emlékkönyv Szeged Szabad Királyi Város Iparostanonciskolája és a belőle létrejött Szeged-Móravárosi Szakközép- és Szakiskola 125 éves jubileumára. Szerk. GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA. Szeged, 2009.
GICZI ZSOLT 1991/a. = GICZI ZSOLT: A baptisták = DM, 1991. nov. 5.
GICZI ZSOLT 1991/b. = GICZI ZSOLT: Az adventisták = DM, 1991. nov. 20.
GICZI ZSOLT 1991/c. = GICZI ZSOLT: Nazarénusok = DM, 1991. dec. 3.
GICZI ZSOLT 1991/d. = GICZI ZSOLT: Metodisták = DM, 1991. dec. 10.
GICZI ZSOLT 1992/a. = GICZI ZSOLT: Jehova Tanúi = DM, 1992. jan. 14.
GICZI ZSOLT 1992/b. = GICZI ZSOLT: A hit gyülekezete = DM, 1992. márc. 17.
GICZI ZSOLT 1992/c. = GICZI ZSOLT: Evangéliumi Testvérközösség = DM, 1992. márc. 24.
GORTVAY GYÖRGY 1948. = GORTVAY GYÖRGY: Az Országos Közegészségügyi Intézet működése 1945–1946–1947. években. Bp., 1948.
GRÁF IMRE 1989. = GRÁF IMRE: A felújított szegedi zsinagógáról = SZEGED, 1989/6. 23–24.
GRANASZTÓI PÁL 1978. = GRANASZTÓI PÁL: Szép magyar városok. Bp., 1978.
GREZSA FERENC 1969. = GREZSA FERENC: Tóth Béla: Mi, janicsárok = Tiszatáj, 1969/8. 773–775.
GREZSA FERENC 1985. = GREZSA FERENC: Tízéves a Kincskereső = Tiszatáj, 1985/1. 94.
GULYÁS PÁL 1985. = Mezőgazdasági szövetkezetek Magyarországon. Szerk. GULYÁS PÁL. Bp., 1985.
GYARMATI GYÖRGY 1998. = GYARMATI GYÖRGY: Közérzet a fordulat évében. A közvéleménykutatások és ÁVO hangulatjelentések 1948-ban = Mozgó Világ, 1998/10.
GYARMATI GYÖRGY 2000. = GYARMATI GYÖRGY: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... A politikai rendőrség működése 1947–1948-ban. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk. Gyarmati György. Bp., 2000. (Állambiztonsági Történeti Tár) 97–133.
GYARMATI GYÖRGY 2001. = GYARMATI GYÖRGY: Magyarország a II. világháborútól napjainkig (1945–2000). In: Millenniumi Magyar Történet. Szerk. Tóth István György. Bp., 2001. 557–640.

GYÉMÁNT IVÁNNÉ 1987. = GYÉMÁNT IVÁNNÉ (Gyémánt Csilla): A szegedi színház története 1944–1975. Előtanulmány Szeged története város monográfiához. Szeged, 1987. Gépirat, Somogyi-könyvtár.

GYÉMÁNT CSILLA 2005. = GYÉMÁNT CSILLA: Imre Zoltán táncművész, koreográfus. Szeged, 2005.

GYETVAI ÁGNES 1978. = GYETVAI ÁGNES: Cseppben a tenger = Művészet, 1978/11.

GYŐRFFY LÁSZLÓ 1978. = GYŐRFFY LÁSZLÓ: Az ipari termékszerkezet korszerűsítése = Pártélet, 1978/febr.

GYURIS GYÖRGY 1997. = GYURIS GYÖRGY: A Tiszatáj fél évszázada 1947–1997. Szeged, 1997.

GYURIS GYÖRGY 2006. = A szegedi bábszínház története 1946–2006. Szerk. GYURIS GYÖRGY. Szeged, 2006.

H. ARADI IBOLYA 1973. = H. ARADI IBOLYA: Egészségügyi beruházások Szegeden = CSMH, 1973. nov. 30.

HAJDÚ ATTILA kézirat = HAJDÚ ATTILA: A Szegedi-Újszegedi Református Missziói Egyházközség működése és átalakulása a második világháború végétől az 1956-os forradalomig 1944–1956. Kézirat a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szeged könyvtárában.

HANTÓ ZSUZSANNA 1993. = HANTÓ ZSUZSANNA: Kulákkérdés a pártapparátusok és államvédelmi hatóságok iratainak tükrében = Gazdaság és Társadalom, 1993/6. 94–121.

HANTÓ ZSUZSANNA 2006. = Kitaszítottak III. Családok munkatáborokban (1.) Szerk. HANTÓ ZSUZSANNA. Bp., 2006.

HANTÓ ZSUZSANNA 2009. = HANTÓ ZSUZSANNA: Kitiltott családok. Bp., 2009. (Magyar Ház Könyvek)

HEGYI ANDRÁS 1987. = Haladó ifjúsági mozgalmak Csongrád megyében. Válogatott dokumentumok (1874–1986). Szerk. HEGYI ANDRÁS. Szeged, 1987.

HEGYI JÓZSEF 1965. = HEGYI JÓZSEF: A gumiipar első nagy vidéki üzeme = DM, 1965. jan. 23.

HERMANN EGYED EMLÉKKÖNYV 1998. = Hermann Egyed emlékkönyv. Szerk. Sümegi József és Zombori István. Bp., 1998. (METEM Könyvek, 20.)

HETÉNYI VARGA KÁROLY 1994. = HETÉNYI VARGA KÁROLY: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. II. A kalocsai-bácsi, csanádi, erdélyi, nagyváradi egyházmegyék üldözött papjai. Abaliget, 1994.

HOFGESZANG PÉTER 1967. = HOFGESZANG PÉTER: Megtisztelő feladat a nép bizalmából a népet képviselni = Tanácsi Híradó, 1967/1. 1–3.

HOLLÁN ZSUZSANNA 1989. = HOLLÁN ZSUZSANNA: Az Országos Vértranszfúziós Szolgálat (OVSZ) története (1945–1990). In: Magyar egészségügy 1945–1990. III. Szeged, 1989. Kézirat.

HOLLÓSI ZSOLT 2008. = HOLLÓSI ZSOLT: Gregor. Szeged, 2008.

HORVÁTH D.–TÓTH K.–TARI G. 2002. = Hét ablak világít... Szerk. HORVÁTH DEZSŐ, TÓTH KÁROLY, TARI GELLÉRT. Zsombó, 2002.

HORVÁTH FERENC 1996. = 125 éves az alföldi vasút. Szerk. HORVÁTH FERENC. Bp., 1996. (Vasúthistória könyvek)

HORVÁTH FERENC 2003. = HORVÁTH FERENC: 150 éves az első szegedi vasút = Közlekedéstudományi Szemle, 2003/11. 408–431.

HORVÁTH FERENC 2007. = HORVÁTH FERENC: A Cegléd–Szeged–Temesvár vasútvonal múltja és jelene. In: Szeged–Kikinda–Jimbolia–Timisoara 150. [évfordulóra]. Szerk. Radu Bellu. Kiadták az érintett országok területi vasútigazgatóságai, 2007. 18–42.

HORVÁTH MIKLÓS 2006. = HORVÁTH MIKLÓS: A forradalom hadikrónikája. Bp., 2006.

HORVÁTH M.–ZINNER T. 2008. = HORVÁTH MIKLÓS–ZINNER TIBOR: Koronatanúk jeltelen sírgödörben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez. Bp., 2008.

HORVÁTH PÁL 1996. = HORVÁTH PÁL: Bevezetés az egyetemes jogtörténet forrásaiba. Bp., 1996.

HORVÁTH P.–RÉVÉSZ T. M.–STIPTA I.–ZLINSZKY J. 1996. = HORVÁTH PÁL–RÉVÉSZ T. MIHÁLY–STIPTA ISTVÁN–ZLINSZKY JÁNOS: Összehasonlító jogtörténet II. Az újabb kori jogfejlődés. Bp., 1996.

HUSZÁR GYÖRGY 1965. = HUSZÁR GYÖRGY: A magyar fogászat története. Bp., 1965.

HUSZÁR TIBOR 2002. = Kedves jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János leveleséből 1954–1989. Szerk. HUSZÁR TIBOR. Bp., 2002.

HUSZÁR T.–SZABÓ J. 1999. = HUSZÁR TIBOR–SZABÓ JÁNOS: Restauráció vagy kiigazítás. A kádári represszió intézményesülése 1956–1962. Bp., 1999.

IBOS ÉVA 1994/a. = IBOS ÉVA: Beszélgetés Popovics Lőrinc szobrászművésszel = SZEGED, 1994/2. 24–26.

IBOS ÉVA 1994/b. = IBOS ÉVA: Popovics Lőrinc kiállítása = Új Művészet, 1994/7-8.

ILIA MIHÁLY 1979. = ILIA MIHÁLY: Előbeszéd, mely nem bevezető. In: Gazdátlan hajók. Szegeden élő fiatal költők antológiája. Szeged, 1979. 3–5.

ILIA MIHÁLY 1992. = ILIA MIHÁLY: Nádszállal levegőt. Darvasi László riportja = SZEGED, 1992/2. 3.

IZSÁK LAJOS 1983. = IZSÁK LAJOS: Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1949. Bp., 1983.

IZSÁK LAJOS 1995. = IZSÁK LAJOS: Magyarország története 1918–1990. Bp., 1995.

IZSÁK LAJOS 1998. = A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956. Főszerk. IZSÁK LAJOS. Bp., 1998.

IZSÁK LAJOS 2000. = IZSÁK LAJOS: Az ellenzéki pártok a fordulat évében. In: Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Szerk. Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Bp., 2000. 229-245.

IZSÁK LAJOS 2006. = Krónika 1956. Főszerk. IZSÁK LAJOS. Bp., 2006.

JATE BESZÁMOLÓJA 1948–1967. = A József Attila Tudományegyetem beszámolója 1948–1967.

JATE ÉVKÖNYVE = A József Attila Tudományegyetem Évkönyvei, 1967/68–1990/1991. Szerk. a Szerkesztőbizottság. Szeged, 1969–1992.
JEHOVA TANÚI = Jehova Tanúi Magyarországon. In: Jehova Tanúi évkönyve 1996. Kiadó és kiadási év jelölése nélkül.
JESZENSZKY IVÁN 2001. = JESZENSZKY IVÁN: Kitaszítottak. Bp., 2001
JÓZAN PÉTER 2008. = JÓZAN PÉTER: Válság és megújulás a második világháború utáni epidemiológiai fejlődésben Magyarországon. Bp., 2008.
JUBILEUMI ÉVKÖNYV 1980. = Csanád egyházmegye jubileumi évkönyve, 1980. Összeáll. és előszó Udvardy József. Szeged, 1979.
JUHARI ISTVÁN 1988. = A magyar postatisztképzés száz éve 1888–1988. Szerk. JUHARI ISTVÁN. Bp., 1988.
JUNG SÁNDOR 1927. = JUNG SÁNDOR: Nedves és egészségtelen lakások Szeged város belterületén. Szeged, 1927.
JURATOVICS ALADÁR 1995. = JURATOVICS ALADÁR: A Szeged–Algyői szénhidrogénmezők kutatás-művelési története 1965–1990. Szeged, 1995.
KÁBELGYÁR 1984. = A Szegedi Kábelgyár 25 éve. Közreadja a Magyar Kábelművek. Bp., 1984.
KAHLER FRIGYES 1993. = KAHLER FRIGYES: Joghalál Magyarországon 1945–1989. Bp., 1993.
KAHLER FRIGYES 1996/1997. = KAHLER FRIGYES: Sortűz Szegeden 1956. október 26-án = SZM, 1996–1997/1–4. 14–27.
KAHLER FRIGYES 2001–2005. = KAHLER FRIGYES: III/III-as történelmi olvasókönyv I–III. Bp., 2001–2005.
KAJÁRI ERZSÉBET 1997. I–II. = Rendőrségi napi jelentések 1956. okt. 23–dec. 31. I–II. Összeáll. KAJÁRI ERZSÉBET. Bp., 1997.
KAJÁRI ERZSÉBET 2001–2005. = A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései. 1953–1956. I-II. Összeáll. KAJÁRI ERZSÉBET. Szerk. Gyarmati György. S. Varga Katalin. Bp., 2001–2005. (Állambiztonsági Történeti Tár)
KALENDÁRIUM 2005. = Kalendárium 2005. Az egyházmegye névtára. Kiadja a Codex Consulting Kft. a Szeged–Csanádi Püspökség megbízásából.
KÁLMÁN PEREGRIN 2000. = „Te meztelen Krisztus, hol hagytad az ingedet?" Összeáll. fr. KÁLMÁN PEREGRIN. H. n., 2000.
KALOCSAI KATALIN 1986. = KALOCSAI KATALIN: Harminc éves az ifjúsági ideggondozó = DM, 1986. szept. 6.
KALOCSAI KATALIN 1990. = KALOCSAI KATALIN: Életveszélyes épületben gyógyítanak = DM, 1990. márc. 2.
KANYÓ FERENC 1972–1973. = KANYÓ FERENC: A Független Kisgazdapárt újjászerveződése Csongrád megye területén 1944–1945-ben. In: A MFMÉ 1972–1973/1. Szeged, 1974. 295–311.
KANYÓ FERENC 1983. = KANYÓ FERENC: Szeged stratégiai légibombázásai 1944-ben. In: MSZMP Csm. Okt. Ig. Évk., 1983. 153–176.
KANYÓ FERENC 1984. = KANYÓ FERENC: Az élet újraindulása Szegeden = Pártélet, 1984/10.
KAPOSI ZOLTÁN 2002. = KAPOSI ZOLTÁN: Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000. Budapest-Pécs, 2002

KARDOS JÓZSEF 2008. = KARDOS JÓZSEF: Iskola a politika sodrásában 1945–1993. Bp., 2008.
KÁROLYI JÓZSEF 1967. = KÁROLYI JÓZSEF: A végrehajtó bizottságok vezetőinek szakmai és politikai továbbképzése = Állam és Igazgatás, 1967/7. 628–635.
KAT. PAPI BÉKEMOZG. 1975. = 25 éves a katolikus papi békemozgalom. Szerk. a szerkesztő bizottság. Elnöke dr. Bády Ferenc apát, plébános. Bp., 1975.
KATKÓNÉ BAGI ÉVA 2007. = KATKÓNÉ BAGI ÉVA: Így öltözködött a „Szögedi nemzet". A szabóipar dicsérete. Szeged, 2007.
KATKÓNÉ BAGI É.–ORBÁN I. 2003. = KATKÓNÉ BAGI ÉVA–ORBÁN IMRE: Két évszázad zászlói. A szegedi Móra Ferenc Múzeum zászlógyűjteményének katalógusa. Szeged, 2003.
KECSKEMÉTINÉ TAKÓ NIKOLETTA = KECSKEMÉTINÉ TAKÓ NIKOLETTA: Szeged 1. sz. posta építészetének története. Szakdolgozat.
KEDVESSY GYÖRGY 1999. = KEDVESSY GYÖRGY: A Magyar Népköztársaság egészségügyének története. Gyógyszer-, műszer- és gyógyászati segédeszköz ellátás = Gyógyszerészet, 1999. 43/1. 17–18.
KENEDI JÁNOS 1996. = Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. - március 15. - június 16. a Kádár-korszakban. Összeáll. KENEDI JÁNOS. Bp., 1996.
KÉT KONGRESSZUS KÖZÖTT 1975. = A két kongresszus között. A megyék és a főváros fejlődése. Szerk. a KSH Területi Statisztikai Főosztálya. Bp., 1975.
KISS ERNŐ 1989. = KISS ERNŐ: „A nappal fiai vagytok, nem az éjszakáé". Az Újszegedi Szent Vince Egyesület története = SZEGED, 1989/6. p. 28–29.
KISS ERNŐ 1997. = Vántus István (1935–1992). Szerk. KISS ERNŐ. Szeged, 1997.
KISS ERNŐ 1998. = KISS ERNŐ: A Bálint Sándor Művelődési Ház története. Szeged, 1998. Meghívó füzet.
KISS F. ERD. SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1955–2005. = 1955–2005. 50 éves az erdészeti oktatás Szegeden. A Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola Jubileumi Évkönyve 2005. Vál. és szerk. Deák György. Szeged, 2005.
KISS TAMÁS 2002. = KISS TAMÁS: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. Szeged – 1956. Szeged, 2002.
KISZELY GÁBOR 2000. = KISZELY GÁBOR: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Bp., 2000.
KLONKAI LÁSZLÓ 1963. = KLONKAI LÁSZLÓ: Az iparfejlődés egyes kérdései Csongrád megyében és Szegeden. Megyei és Városi Statisztikai Értesítő 1963/12.
KLONKAI LÁSZLÓ 1974. = KLONKAI LÁSZLÓ: A munkásság helyzete Csongrád megyében = Területi Statisztika. 1974/4.
KLONKAI LÁSZLÓ 1982. = KLONKAI LÁSZLÓ: Népgazdasági tervezés és területfejlesztés. Az MKT kiadványa a Délalföldi Közgazdasági Napok 1982 máj. 20–21. rendezvényről.

KLONKAI LÁSZLÓ 1987. = KLONKAI LÁSZLÓ: Szervezeti változások Szeged város iparában 1960 és 1980 között. In: TCSMT, XII. Szeged, 1987. 261–278.
KNAUSZ IMRE 1998. = KNAUSZ IMRE: Történelem és oktatás. Bp., 1998.
KOMÓCSIN MIHÁLY 1982. = KOMÓCSIN MIHÁLY: A gazdasági, társadalmi fejlődés fő vonásai. In: Megyénk fejlődése a felszabadulás után. Szerk. Tamasi Mihály. Szeged, 1982. (Csongrád megyei politikai füzetek).
KONDOROSI JÁNOS 1969. = KONDOROSI JÁNOS: Óvodák építése, korszerűsítése = DM, 1969. jan. 9.
KOPASZ M.–LACZÓ K. 1997. = Kopasz Márta. Szerk. KOPASZ MÁRTA és LACZÓ KATALIN. Szeged, 1997.
KOROM MIHÁLY 1981. = KOROM MIHÁLY: Magyarország ideiglenes nemzeti kormánya és a fegyverszünet 1944–1945. Bp., 1981.
KOVÁCS Á.–NIKOLÉNYI I.–POLNER Z. 1991. = KOVÁCS ÁGNES–NIKOLÉNYI ISTVÁN–POLNER ZOLTÁN: A Szegedi Szabadtéri Játékok kézikönyve 1931–1991. Szeged, 1991.
KOVÁCS ISTVÁN 1985. = KOVÁCS ISTVÁN: Az európai népi demokráciák alkotmányai. Bp., 1985.
KOVÁCS LÁSZLÓ 1985. = KOVÁCS LÁSZLÓ: Az 1945-ös nemzetgyűlési választások Csongrád megyében. In: MSZMP Csm. Okt. Ig. Évk., 1985. 41–46.
KŐRÖSY J. SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1885–1985. = Jubileumi évkönyv a szegedi Kőrösy József Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskola alapításának 100. évfordulója alkalmából 1885–1985. Szerk. biz. Feketü József et al. Szeged, 1985.
KÖZÉLETI KÁVÉHÁZ ALMANACHJA 1984–2003. = A Szegedi Közéleti Kávéház Almanachja 1984–2003. Szerk. Szondi Ildikó, Sényei Róbert, Majzik István. Szeged, 2004.
KRONOLÓGIA 830–2000. = A magyar történelem kronológiája 830–2000. Összeáll. Almási Tibor, Draskóczy István, Oborni Teréz, Varga Szabolcs, Csapó Csaba, Varga Zsuzsanna. Bp., 2001.
KULKA ESZTER 1969. = KULKA ESZTER: Vincze András tárlata = DM, 1969. okt. 14.
LACZÓ KATALIN 1980. = LACZÓ KATALIN: Dorogi Imre élete és munkássága 1890–1976 = SkM, 1980/3. 75–85.
LADÁNYI SÁNDOR 2006. = Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956–1957-es esztendőben történtekhez. Dokumentumok. Szerk., a bev. tanulmányt írta, a dokumentumokat vál., a jegyzékeket kész. LADÁNYI SÁNDOR. Bp., 2006.
LÁSZLÓ FERENC 1970. = Tiszavölgyi árvíz 1970. Szerk. LÁSZLÓ FERENC. Bp., 1971.
LELE ISTVÁN 2001. = LELE ISTVÁN: Szovjet katonák bűncselekményei a Dél-Alföldön 1989–1991. Szeged, 2001. Szakdolgozat.

LENGYEL ANDRÁS 1994. = LENGYEL ANDRÁS: Irodalom. In: Szeged története 4. köt. 1919–1944. Szerk. Serfőző Lajos. Szeged, 1994. 623–690.
LENGYEL ANDRÁS 2002. = A hagyomány szolgálatában – Történeti ismertető Szeged és Csongrád megye múzeumairól. Szerk. LENGYEL ANDRÁS. Szeged, 2002.
LENGYEL ANDRÁS 2007. = LENGYEL ANDRÁS: Tóth Béla: Tiszajárás = Tiszatáj, 2007/3. 109–110.
LEXIKON = Magyarország a XX. században. II. Főszerk. Kollega Tarsoly István. Szekszárd, 1997. 204–216.
LOVÁSZI JÓZSEF 2002. = Jubileumi Évkönyv. Magyar Posta Részvénytársaság Szegedi Régió, 2002. Szerk., fotók LOVÁSZI JÓZSEF. Szeged, 2003.
LOVÁSZI JÓZSEF 2003. = Múltidéző. Tanulmányok és visszaemlékezések a délalföldi postaszolgálat történetéből. Szerk. LOVÁSZI JÓZSEF. Szeged, 2003.
LŐKÖS IMRE 1985. = LŐKÖS IMRE: Vásárhelynek szélös határában. Emlékek a hódmezővásárhelyi Rákóczi Termelőszövetkezet történetéből. Szeged, 1985.
LŐKÖS ZOLTÁN 1984. = LŐKÖS ZOLTÁN: A szépség igézetében = Népszava, 1984. júl. 18.
LŐKÖS Z.–PÉTER L.–SIMON I. 1960. = A Délmagyarország fél évszázada 1910–1960. Szerk. LŐKÖS ZOLTÁN, PÉTER LÁSZLÓ, SIMON ISTVÁN. Szeged, 1960.
LŐRINCZI ZSUZSANNA 2003. = Építészeti kalauz. Magyarország (vidéki) építészete a 20. században. Szerk. LŐRINCZI ZSUZSANNA. Bp., 2003.
LUKÁCS S.–ZINNER T. 1997. = LUKÁCS SÁNDOR–ZINNER TIBOR: A háború „megváltozott természete". Adatok, adalékok, tények és összefüggések 1944–1948. Bp., 1997.
M. KISS J.–VIDA I. 2005. = Magyarországi pártprogramok 1988–1990. Szerk. M. KISS JÓZSEF ÉS VIDA ISTVÁN. Bp., 2005.
MAGASSY DÁNIEL 1984. = A hatodik évtized. Összefoglaló kiadvány a Gabonatermesztési Kutatóintézet 1974–1983 közötti munkájáról. Szerk. MAGASSY DÁNIEL. Szeged, 1984.
MAGYARORSZÁG 1968. = Magyarország. Szerkesztő-szakértői munkaközösség vez. Papp Antal. 3. bőv. és átd. kiad., 1968. (Útikönyvek)
MANN M.–SÍPOS P. 1970. = MANN MIKLÓS–SÍPOS PÉTER: A Szegedi Szalámigyár száz éve. Szeged, 1970.
MARI ALBERT 1985. = MARI ALBERT: A szegedi fogorvosképzés negyedszázados jubileuma = Fogorvosi Szemle, 1985/dec. 353–355.
MÁROK TAMÁS 1989. = MÁROK TAMÁS: Kísérlet a modern operajátszásra = Tiszatáj, 1989/8. 90–94.
MAROSVÁRI ATTILA 1993. = A forradalom kronológiája. Összeáll. MAROSVÁRI ATTILA = SZEGED, 1993/10. 2–8.
MATITS FERENC 2005. = MATITS FERENC: Tóth Sándor szobrász és éremművész. Bp., 2005.
MATKÓ ISTVÁN 1966. = M. I. (Matkó István): Költözik a seprűgyár = DM, 1966. aug. 27.

MATKÓ ISTVÁN 1967. = MATKÓ ISTVÁN: Van-e jövője a fűrészüzemnek? = DM, 1967. nov. 12.
MATKÓ ISTVÁN 1968/a. = M. I. (Matkó István): Bővítik az Emergét = DM, 1968. dec. 10.
MATKÓ ISTVÁN 1968/b. = M. I. (Matkó István): Vegyiüzem épül Szegeden = DM, 1968. szept. 26.
MATKÓ ISTVÁN 1969/a. = M. I. (Matkó István): Kaucsukgyár épül Szegeden = DM, 1969. dec. 7.
MATKÓ ISTVÁN 1969/b. = M. I. (Matkó István): Új helyen a Fémipari Vállalat = DM, 1969. szept. 3.
MATKÓ ISTVÁN 1971. = M. I. (Matkó István): Mélyépítő vállalat Szegeden = DM, 1971. jan. 17.
MÁTYUS SZ. JÓZSEF 1954. = MÁTYUS SZ. JÓZSEF: Adatok Szeged város morfológiájához = Földrajzi Értesítő, 1954/1.
MERÉNYI FERENC 1969. = MERÉNYI FERENC: A magyar építészet 1867–1967. Bp., 1969.
MESZLÉNYI LÁSZLÓ 1993. = MESZLÉNYI LÁSZLÓ: Élettények. In: Vaszy Viktor emlékezete. Szerk. Gyuris György és Papp Györgyné. Szeged, 1993. 105–140.
METODISTA EGYHÁZ = 75 éves a szegedi metodista gyülekezet. A Magyarországi Metodista Egyház szegedi körzetének története. Kézirat a gyülekezet levéltárában.
MEZEI ISTVÁN 2006. = A magyar vasút krónikája a XX. században. Szerk. MEZEI ISTVÁN. Bp., 2006.
MEZEI OTTÓ 2003. = MEZEI OTTÓ: Nánay Szilamér táguló univerzuma. Bp., 2003.
MEZEI OTTÓ 2004. = MEZEI OTTÓ: Konstruktív képi szkepszis = Új Művészet, 2004/4.
MOLNÁR GABRIELLA 2003. = MOLNÁR GABRIELLA: Szeged 2 posta első száz éve. In: Múltidéző. Tanulmányok és visszaemlékezések a dél-alföldi postaszolgálat történetéből. Szerk. Lovászi József. Szeged, 2003. 141–164.
MOLNÁR I.–HAJÁSZ B. 2006. = A Baross Gábor Gyakorlógimnázium tanárai. Szeged, 1935–1951. Szerk. MOLNÁR IMRE, HAJÁSZ BERTALAN. Szeged, 2006.
MOLNÁR JÁNOS 2005. = MOLNÁR JÁNOS: Egy emlékirat margójára. In: Hit és Tudomány. Tanulmányok dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára professzor asszony 50 évi teológiai, tanári és kutatói munkája jubileumára. Debrecen–Sárospatak. 2005. 208–227.
„MONOGRÁFIA" 1956 = „Monográfia". Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiről és szereplőiről Csongrád megyében rendőri (állambiztonsági) szemmel. Szerk. Fejér Dénes. Jegyz. ellátta: Bálint László. Szeged, 2009.
MSZMP CSM. OKT. IG. ÉVK. = MSZMP Csongrád Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának Évkönyve
MTA = Magyar Tudományos Akadémia
MTA TAGJAI 1825–2002. = A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I–III. Szerk. Beck Mihály. Bp., 2003.
MULADI BRIGITTA 2000. = MULADI BRIGITTA: Vinkler László. Szeged, 2000.

MURÁDIN JENŐ 1999. = MURÁDIN JENŐ: Vágó Gábor 1894–1968. In: MFMÉ. Történeti tanulmányok 2. Szerk. Zombori István. Szeged, 1999. 549–567.
MÜLLER GYÖRGY 1977. = MÜLLER GYÖRGY: A tanácsi hatáskörtelepítés elveiről. Bp., 1977.
NAGY ISTVÁN 1986. = Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv III. Legújabb kor 1919–1975. Szerk., a dokumentumok bev. és jegyzeteket írta NAGY ISTVÁN. Szeged, 1986.
NAGY ISTVÁN 2000. = NAGY ISTVÁN: A szegedi egyetemi és főiskolai ifjúsági mozgalom 1944–1948 = SZM, 2000/1–2. 31–58.
NAGY ISTVÁN 2005. = NAGY ISTVÁN: „...a fiatal szívek forradalma." A szegedi pedagógiai főiskolások 1956-ban. Szeged, 2005.
NAGY P.–BEDŐ N. 1984. = NAGY PÁL–BEDŐ NÁNDOR: Szegedi Vas- és Fémöntöde. Szeged, 1984.
NAGY SÁNDOR 1965. = NAGY SÁNDOR: Tanácsüléseink = Tanácsi Híradó, 1965/1. 19–21.
NAGY Z.–PAPP I. 1960. = NAGY ZOLTÁN–PAPP IMRE: Szeged. Bp., 1960. (Városképek – Műemlékek)
NAGYALFÖLDI KŐOLAJ- ÉS FÖLDGÁZ 1975. = Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat Szegedi Üzeme 1965–1975. Szerk. a vállalat által kijelölt szerkesztő bizottság. Szolnok, 1975.
NAGYMIHÁLY SÁNDOR 1966. = NAGYMIHÁLY SÁNDOR: Gondolatok a tanácstörvény gyakorlati megvalósításáról = Tanácsi Híradó, 1966/3. 3–5.
NÁNAY SZILAMÉR 2001. = Nánay Szilamér. Szerk. NÁNAY SZILAMÉR. Tanulmányok A tanulmányok szerzői Fitz Péter, Nagy Imre, Schenk Lea. Szeged, 2001.
NÉMETH DEZSŐ 1992. = NÉMETH DEZSŐ: Három törpe uralma Magyarországon, egy nemzet porba hull. Szeged, 1992.
NÉMETH FERENC 1956. = NÉMETH FERENC: A Szegedi Textilművek, 1950–1956. Szeged, 1956.
NÉMETH JÓZSEF 1998. = NÉMETH JÓZSEF: Műszaki fejlődés – természettudományos műveltség. Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének története, 1948–1998. Bp., 1998.
NÉMETHNÉ VÁGYI K.–SIPOS L. 1993. = A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. 1956. november 11–1957. január 14. Szerk. és a jegyz. készítette NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA ÉS SIPOS LEVENTE. A bev. tan. írta Sipos Levente. Bp., 1993.
NÉPFRONT TÖRT. 1977. = A magyar Népfront története. 2. Főszerk. Szabó Bálint. Szerk. Feles Györgyné, Pintér István, Szabó Éva. Bp., 1977.
NÉPSZÁMLÁLÁS 1949/a. = Az 1949. évi népszámlálás. 9. Demográfiai eredmények szegedi adatai. Bp., 1950.

NÉPSZÁMLÁLÁS 1949/b. = 1949. évi népszámlálás. Vallási adatok településenként. Összeáll. Pálházy László. Szerk. Kepecs József. Bp., 1995.
NÉPSZÁMLÁLÁS 1949/c. = Az 1949-es népszámlálás adatai. 3. Részletes mezőgazdasági eredmények. Bp., é. n.
NÉPSZÁMLÁLÁS 1960/3u. = 1960. évi népszámlálás. 3. u. Csongrád megye és Szeged személyi és családi adatai. Bp., 1962.
NÉPSZÁMLÁLÁS 1970. = Az 1970. évi népszámlálás. Csongrád megye és Szeged. Bp., 1971.
NÉPSZÁMLÁLÁS 1980/6. b. = 1980. évi népszámlálás. 6. b. Szeged népessége és társadalma. Bp., 1983.
NÉPSZÁMLÁLÁS 1990. = Az 1990. évi népszámlálás. 8. Csongrád megye. Bp., 1992.
NIKOLÉNYI ISTVÁN 1986. = NIKOLÉNYI ISTVÁN: Szegedi Nemzeti Színház. Szeged, 1986.
OCSÁK MIKLÓS 1987. = OCSÁK MIKLÓS: A szocialista építés kibontakozása. Egyesülés Szegeddel. In: Algyő és népe. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1987. 245–262.
OKVÁTH IMRE 1998. = OKVÁTH IMRE: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Bp., 1998.
OLÁH MIKLÓS 2001. = Emlékkönyv 1951–2001. 50 éves a börtönbútorgyár. Szerk. OLÁH MIKLÓS. Szeged, 2001. („Szegedi Csillagbörtön" Történeti, tudományos, módszertani közlemények, III.)
OLTVAI FERENC 1963. = OLTVAI FERENC: Szeged közigazgatása a város felszabadulásától az ország felszabadulásáig II. = Levéltári Közlemények, 1963/2. 247–269.
OLTVAI FERENC 1964. = OLTVAI FERENC: A felszabadult Szeged közigazgatása = Tanácsi Híradó, 1964/1. 1–2.
ORBÁN JÓZSEF GYULA 2001. = ORBÁN JÓZSEF GYULA: Katolikus papok békemozgalma Magyarországon 1950–1956. Bp., 2001.
ORBÁN SÁNDOR 1972. = ORBÁN SÁNDOR: Két agrárforradalom Magyarországon. Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945–1961. Bp., 1972.
ORBÁN SÁNDOR 1980. = ORBÁN SÁNDOR: Tanyaközpontosítási, községesítési törekvések a felszabadulás után. In: A magyar tanyarendszer múltja. Szerk. Pölöskei Ferenc, Szabad György. Bp., 1980. 362–398.
ORGOVÁNY ISTVÁN 2001. = ORGOVÁNY ISTVÁN: A déli határsáv 1948–1956 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából 17. Kecskemét, 2001. 253–285.
OROSZ I.–FÜR L.–ROMÁNY P. 1996. = Magyarország agrártörténete. Tanulmányok. Szerk. OROSZ ISTVÁN, FÜR LAJOS, ROMÁNY PÁL. Bp., 1996.
OZSVÁTHNÉ CSEGEZI MÓNIKA 2003. = OZSVÁTHNÉ CSEGEZI MÓNIKA: Sanctus Mychaeltől Szeged–Szentmihályig. A város melletti falu története és építészeti értékei. Szeged, 2003.
ÖRDÖGH PIROSKA 1984. = ÖRDÖGH PIROSKA: Szeged politikai életének néhány sajátossága a népi demokrácia első éveiben = SkM, 1984/3. 126–141.

ÖRDÖGH SZILVESZTER 1997. = ÖRDÖGH SZILVESZTER: Följegyzések egy közép-európai életrajz margójára. Mocsár Gáborról = Tiszatáj, 1997/3. 71–74.
PÁL JÓZSEF 1987–89. = PÁL JÓZSEF: A szegedi Hitvallás története 1945. április 15–október 21. = SZM, 1987–89/1–4. 80–114.
PÁL JÓZSEF 1992. = PÁL JÓZSEF: Száz éve született Mindszenty József. Életének szegedi vonatkozásai = SZEGED, 1992/3. 11.
PÁL JÓZSEF 1995. = PÁL JÓZSEF: Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon 1950–1989. Bp., 1995.
PÁL JÓZSEF 1999. = PÁL JÓZSEF: A szegedi Boromei Szent Károly Irgalomház története (1929–1951). In: MFMÉ. Történeti Tanulmányok. Studia Historica. 2. Szeged, 1999. 495–547.
PÁL JÓZSEF 2004. = PÁL JÓZSEF: Segítség – baráti alapon = SZEGED, 2004/11. 10–12.
P(ÁL) T(AMÁS) P(ÉTER) 1991/a. = (P(ÁL).T(AMÁS).P(ÉTER): Húszan Dorozsmán = DM, 1991. nov. 26.
P(ÁL) T(AMÁS) P(ÉTER) 1991/b. = P.T.P.: Puritánul élni = DM, 1991. dec. 3.
PÁLFY-BUDINSZKY ENDRE 1938. = PÁLFY-BUDINSZKY ENDRE: Szeged népességi és építkezési viszonyai a városrendezés szempontjából = Városok Lapja 1938/2. 27–45., 1938/3. 71–75.
PAPÓS MIHÁLY 1990. = PAPÓS MIHÁLY: Szeged Város Tanácsa VB ülései jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1951–1970. Szeged, 1990. (A CSML Kiadványai. Segédletek, III.)
PAPÓS MIHÁLY 1996. = PAPÓS MIHÁLY: Szeged Városi Tanács VB ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1971–1990. Szeged, 1996. (A CSML Kiadványai. Segédletek VIII.)
PAPP GÁBOR katalógusok = PAPP GÁBOR: Zománc. Nemzetközi Zománcművészeti Alkotótelep. Kiállítási katalógus. Kecskemét, 1983, 1989–90, 1991–93.
PAPP GYÖRGYNÉ 1993/a. = PAPP GYÖRGYNÉ: Zenei hét századunk muzsikájából = SZEGED, 1993/3. 24–26.
PAPP GYÖRGYNÉ 1993/b. = PAPP GYÖRGYNÉ: A kortárs zene Szegeden = SZEGED, 1993/11. 23–28.
PAPP GYÖRGYNÉ 1994. = PAPP GYÖRGYNÉ: A város zenészei. Huszonötéves a Szegedi Szimfonikus Zenekar = SZEGED, 1994/5. 17–21.
PAPP LAJOS 1970. = PAPP LAJOS: A tanácsszervek munkájának továbbfejlesztése = Tanácsi Híradó, 1970/2–3. 2–6.
PAPRIKAANKÉT 1954. = Szeged Város Tanácsa által 1954. január 7-én rendezett Paprikaankét jegyzőkönyve. Szeged, 1954. Kézirat.
PAVLOVICS MIKLÓS 1989. = PAVLOVICS MIKLÓS: Fortélyos félelem igazgat: Önállóságot követelnek a szegedi rendelőintézetben = Déli Napló, 1989. aug. 11.
PÉTER LÁSZLÓ 1967. = PÉTER LÁSZLÓ: Az indulás = Tiszatáj, 1967/3. 199–202.
PÉTER LÁSZLÓ 1971. = PÉTER LÁSZLÓ: Szeged országgyűlési képviselői 1722–1971. = SkH, 1971/2. 101–108.

PÉTER LÁSZLÓ 1973. = A szegedi szocialista sütőipar negyedszázada 1946–1971. Jubileumi emlékkönyv. Magyarka Ferenc anyaggyűjtésének felhasználásával szerk. PÉTER LÁSZLÓ. Szeged, 1973.
PÉTER LÁSZLÓ 1974/a. = PÉTER LÁSZLÓ: Szeged irodalmi emlékhelyei. Szeged, 1974.
PÉTER LÁSZLÓ 1974/b. = PÉTER LÁSZLÓ: Szeged utcanevei. Szeged, 1974.
PÉTER LÁSZLÓ 1979. = PÉTER LÁSZLÓ: Egy falumonográfia tanulságai (Szőreg) = LSZ, 1979/3. 447–474.
PÉTER LÁSZLÓ 1982. = PÉTER LÁSZLÓ: Kodály Szegeden. Szeged, 1982.
PÉTER LÁSZLÓ 1984. = A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerk. PÉTER LÁSZLÓ. Szeged, 1984.
PÉTER LÁSZLÓ 1986. = PÉTER LÁSZLÓ: Hova lett Sztanykovszky? In: Péter László: A szerette város. Bp., 1986. 443-448.
PÉTER LÁSZLÓ 1989. = PÉTER LÁSZLÓ: A szegedi főreáliskola, elődei és utódai. Szeged, 1989. (Szeged művelődéstörténetéből, 7.)
PÉTER LÁSZLÓ 1994. = Tudós tanárok. Értekezések a szegedi főreáliskola, Baross Gábor Gimnázium évkönyveiből. Vál. Kellner János. Szerk., bevezette PÉTER LÁSZLÓ. Szeged, 1994.
PÉTER LÁSZLÓ 2004. = A célszemély: Bálint Sándor. Szerk. PÉTER LÁSZLÓ. Szeged, 2004.
PÉTER LÁSZLÓ 2006. = PÉTER LÁSZLÓ: 1956 előtt, alatt, után. Szeged, 2006.
PETŐ I.–SZAKÁCS S. 1985. = PETŐ IVÁN–SZAKÁCS SÁNDOR: A hazai gazdaság négy évtizedének története I. 1945–1985. Bp., 1985.
PICK SZEGED 1869–1999. = PICK SZEGED 1869–1999. 130 esztendő. Vállalati kiadvány. Szeged, 2000.
PILLÓK JÁNOS 1968. = PILLÓK JÁNOS: Tanácsaink pártirányítása = Pártélet, 1968/9. 74–76.
PITRIK JÓZSEF 1999. = Szegedi Tanárképző Főiskola 1873–1998. Tanszéktörténet. Szerk. PITRIK JÓZSEF. Szeged, 1999. Énekzene tanszék 357–438.
PODMANICZKY SZILÁRD 2006. = PODMANICZKY SZILÁRD: Láthatatlan Szeged. Invisible Szeged. Unsichtbares Szeged. Szeged, 2006.
POLNER ZOLTÁN 1991. = POLNER ZOLTÁN: Fontos Sándor. Szeged, 1991.
POLNER ZOLTÁN 1999. = POLNER ZOLTÁN: Száz beszélgetés. Szeged, 1999.
POLNER ZOLTÁN 2001. = POLNER ZOLTÁN: Második száz beszélgetés. Szeged, 2001.
POLNER ZOLTÁN 2003. = POLNER ZOLTÁN: Harmadik száz beszélgetés. Szeged, 2003.
POLNER ZOLTÁN 2005. = POLNER ZOLTÁN: Hangversenyélet Szegeden 1950–1975. Szeged, 2005.
POLNER ZOLTÁN 2006. = POLNER ZOLTÁN: Negyedik száz beszélgetés. Szeged, 2006.
PRESB. ÉS KGY. JKV. = Szeged Kálvin téri Református Egyházközség iratai presbiteri és közgyűlési jegyzőkönyvek.
PUSZTAI JÁNOS 2002. = PUSZTAI JÁNOS: A szegedi repülés története. Szeged, 2002.
RÁCZ JUDIT 2006. = RÁCZ JUDIT: Külön vagy együtt? Szeged és az öt község = SZM, 2006/3. 1–78.

RADNÓTI M. GIMN. ÉVK. 1957/58. = Szegedi Radnóti Miklós Gimnázium Jubileumi Évkönyve az 1957/58. tanévről. Szerk. Bánfalvi József. Szeged, 1958.
RADU BELLU 2007. = Szeged–Kikinda–Jimbolia–Timisoara 150. [évfordulóra]. Szerk. RADU BELLU. Kiadták az érintett országok területi vasútigazgatóságai, 2007.
RAINER M. JÁNOS 1996. = RAINER M. JÁNOS: Nagy Imre. Politikai életrajz. I. 1896–1953. Bp., 1996.
RAINER M. JÁNOS 1999. = RAINER M. JÁNOS: Nagy Imre. Politikai életrajz. II. 1953–1958. Bp., 1999.
RAINER M. JÁNOS 2004. = „Hatvanas évek" Magyarországon. Tanulmányok. Szerk. RAINER M. JÁNOS. Bp., 2004.
RAJKI ZOLTÁN 2003. = RAJKI ZOLTÁN: A Hetednapi Adventista Egyház története 1945 és 1989 között Magyarországon. Bp., 2003. (Societas et ecclesia, 6.)
RAKONCZAI JÁNOS 2000. = RAKONCZAI JÁNOS: Emlékek, arcképek. Szeged, 2000.
RÁNKI GYÖRGY 1976. = Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig. Szerk. RÁNKI GYÖRGY. Debrecen, 1976.
RÁTKAI ÁRPÁD 1989. = RÁTKAI ÁRPÁD: Végjáték a Tisza mentén. Az állampárt utolsó évei Csongrádban 1–22. = DM, 1989. nov. 15–dec. 9.
REGŐS ÉVA 1985. = REGŐS ÉVA: A regionális halotthamvasztó ürügyén = DM, 1985. dec. 10.
REIGL ENDRE 1988. = Az Újszegedi Szövőipari Vállalat 100 éve. Szerk. REIGL ENDRE. Szeged, 1988.
RESOFSZKI PÁL 1950. = RESOFSZKI PÁL: Kórházaink élelmezése 1949 szeptemberében = Népegészségügy, 1950/1. 41–45.
RÉVAI VALÉRIA 1991. = Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése. Szerk. RÉVAI VALÉRIA. Bp., 1991.
RIGÓ BÉLA 1992. = RIGÓ BÉLA: Aczéliliász = SZEGED, 1992/1. 4.
RIGÓ B.–ZELEI M. 1993. = RIGÓ BÉLA–ZELEI MIKLÓS: „Ne bánts, én szegedi vagyok" = SZEGED, 1993/10. 13–14.
RIGÓ I.–BÍRÓ D. 1967. = RIGÓ ISTVÁN–DR. BÍRÓ DÉNES: A költségvetési szervek és a tanácsok gazdálkodása az új mechanizmusban. Bp., 1967.
RIPP ZOLTÁN 2002. = RIPP ZOLTÁN: Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Bp., 2002.
RIPP ZOLTÁN 2006. = RIPP ZOLTÁN: Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990. Bp., 2006.
ROMÁNY PÁL 1998. = ROMÁNY PÁL: A nagyüzemi átszervezés és a mezőgazdaság integrációja. In: Magyarország agrártörténete. Szerk. Orosz István, Für Lajos, Romány Pál. Bp., 1998. 503–530.
ROMSICS IGNÁC 1999. = ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Bp., 1999.
ROSDY PÁL 2006. = A katolikus egyház 1956-ban. Szerk. ROSDY PÁL. Bp., 2006.
RÓZSA JÁNOS 1976. = RÓZSA JÁNOS: Negyedszázad = CSMH, 1976. jún. 16.

RÓZSÁS JÁNOS 2000. = RÓZSÁS JÁNOS: Gulag Lexikon. Bp., 2000.
RUSZOLY JÓZSEF 1974. = RUSZOLY JÓZSEF: Szeged képviselői az Ideiglenes Nemzetgyűlésben = SkM, 1974/4. 441–444.
RUSZOLY JÓZSEF 1987. = RUSZOLY JÓZSEF: Szeged megyétől Nagy-szegedig. Szeged 1987.
RUSZOLY JÓZSEF 1999/a. = RUSZOLY JÓZSEF: A Szegedi Nemzeti Bizottság kezdeteiről. In: Ruszoly József: A Város és polgára. Válogatott írások Szegedről. Szeged, 1999. 85–87.
RUSZOLY JÓZSEF 1999/b. = RUSZOLY JÓZSEF: A Szegedi Nemzeti Bizottság 1945 elején. In: Ruszoly József: A Város és polgára. Válogatott írások Szegedről. Szeged, 1999. 88–96.
RUSZOLY JÓZSEF 2004. = RUSZOLY JÓZSEF: Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872–1944. Szeged, 2004. (TCSMT, XXXV.)
RUSZOLY JÓZSEF 2005. = RUSZOLY JÓZSEF: Európa alkotmánytörténete. Bp., 2005.
RUSZOLY JÓZSEF 2006/a. = RUSZOLY JÓZSEF: A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele a demokratikus államhatalom gyakorlásában (1944. december–1945. január). In: Ruszoly József: „és így is a mi korunk". Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949. Bp., 2006. 11–31. Eredeti közlés in: Acta Juridica et Politica Szeged. Tom 13. Fasc. 6. Szeged, 1966.
RUSZOLY JÓZSEF 2006/b. = RUSZOLY JÓZSEF: Nemzeti bizottságok és önkormányzatok (1944. szeptember–1945. május). In: Ruszoly József: „és így is a mi korunk". Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez 1944–1949. Bp., 2006. 32–97.
SÁGVÁRI E. GIMN. ÉVK. 1955–2005. = SZTE Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium Jubileumi Évkönyve 1955–2005. Szerk. Farkas István. Szeged, 2005.
SALGÓ LÁSZLÓ = SALGÓ LÁSZLÓ: Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzat Kórházának története. www.szegedkorhaz.hu
SÁNDOR JÁNOS 1997. = SÁNDOR JÁNOS: Igaz mesék a szegedi színházról. Szeged, 1997. (Szeged-könyvek, 3.)
SÁNDOR JÁNOS 1998. = SÁNDOR JÁNOS: Százados színházkrónika. Szegedi színházi és színészeti kataszter. Szeged, 1998.
SÁNDOR JÁNOS 2004. = SÁNDOR JÁNOS: Mindhalálig színház. Szeged, 2004.
SÁRIK HENRIETT 2000. = SÁRIK HENRIETT: A szegedi évek (1961–1972). In: Sárik Henriett: Kardos Pál. Szeged, 2000. (A Tisza Hangja, 71.) 16–25.
SÁROSI ERZSÉBET 2003. = SÁROSI ERZSÉBET: Nehéz évek. In: Múltidéző. Tanulmányok és visszaemlékezések a dél-alföldi postaszolgálat történetéből. Szerk. Lovászi József. Szeged, 2003. 222–224.
SCHEMATISMUS 1947. = Schematismus cleri diocesis Csanádiensis pro anno Domini 1947.
SEGÉDKÖNYV 1989. = Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához. Szerk. Nyírő András. Bp., 1989.
SELLEY FERENC 1996. = A mezőgazdaság szolgálatában 1984–1994. Szerk. SELLEY FERENC. Szeged, 1996.

SIKLÓS OLGA: 1970. = SIKLÓS OLGA: A magyar drámairodalom útja 1945–1957. Bp., 1970.
SIMAI MIHÁLY 1999. = SIMAI MIHÁLY: 25 éves a Kincskereső. Meghívó füzet. Bevezető. Szeged, 1999.
SIMÁNDI IRÉN 2005. = SIMÁNDI IRÉN: Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán 1951–1956. Bp., 2005.
SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GY. kézirat = SIMONCSICSNÉ RADIMETZKY GYÖRGYI: A művelődési otthonok története 1945-től 1975-ig. Szeged. Kézirat. Mellékletek. A szerző tulajdona.
SISA J.–WIEBENSON, D. 1998. = Magyarország építészetének története. Szerk. SISA JÓZSEF, DORA WIEBENSON. Bp., 1998.
SOMORJAI FERENC 1958. = Délalföldi Kísérleti Intézet Szeged, 1957. Szerk. SOMORJAI FERENC. Bp., 1958.
SOMORJAI F.–MAGASSY D. 1974. = Ötvenéves a mezőgazdasági kutatás Szegeden. A Gabonatermesztési Kutató Intézet Jubileumi Évkönyve. Szerk. SOMORJAI FERENC, MAGASSY DÁNIEL. Szeged, 1974.
STANICS BÉLA 1977. = A Szegedi Liszt Ferenc Zeneiskola története, 1952–1977. Fejezetek a város zeneoktatásának múltjából, jelenéből. Összeáll. STANICS BÉLA. Szeged, 1977.
SÜVEGES ERNŐ 1968. = SÜVEGES ERNŐ: Kerületi tanácsok 1967. évi munkájáról = Tanácsi Híradó, 1968/1. 1–6.
SZ. LUKÁCS IMRE 1975. = SZ. LUKÁCS IMRE: Negyedszázad a szegedi Felszabadulás Termelőszövetkezetben 1950–1975. Bp., 1975.
SZ. SIMON ISTVÁN 1971. = SZ. SIMON ISTVÁN: A demokrácia színe és visszája = Tanácsi Híradó, 1971/1. 1–6.
SZ. SIMON ISTVÁN 1976. = A Szegedi Ipari Vásár száz éve. Szerk. SZ. SIMON ISTVÁN. Jubileumi kiadvány. Szeged, 1976.
SZABÓ CSABA 2005. = SZABÓ CSABA: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Dokumentumok. Bp., 2005.
SZABÓ GY.–HORVÁTH F.–LUGOSI J. 1988. = Százéves a MÁV Szegedi Igazgatósága. Fejezetek a Vasútigazgatóság történetéből, 1888–1988. Főszerk. SZABÓ GYULA. Szerk. HORVÁTH FERENC, LUGOSI JÓZSEF. Bp., 1988.
SZABÓ TIBOR 1974. = SZABÓ TIBOR: Szeged oktatástörténete 10. rész = = SkM, 1974/4. 445–458.
SZABÓ TIBOR kézirat = SZABÓ TIBOR: A Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem története. 2. rész: 1944–1951.; 3. rész: 1951–1958. Szeged, 1999. Kézirat. CSML
SZAKOLCZAI ATTILA 2001. = SZAKOLCZAI ATTILA: Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Bp., 2001.
SZATYMAZ 2002. = Szatymaz földje és népe. Szerk. Péter László. Szeged, 2002.
SZÁVAY ISTVÁN 2000. = SZÁVAY ISTVÁN: A szabadság kis körei. Fejezetek a város fotóéletének utóbbi évtizedeiből. In: Szegedi fotográfusok. Szerk. Tandi Lajos. Szeged, 2000. 13–20.

SZÉCHENYI I. GIMN. ÉS SZAKKÖZÉPISK ÉVK. 1988/89. = Szegedi Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola. 25. évi jubileumi évkönyv 1988/89. Felelős szerk. Schmidt Józsefné. Szeged, 1989.

SZÉCSÉNYI MIHÁLY 1989. = Szécsényi Mihály: A FIDESZ 1988-ban. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1988. Szerk. Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Db., 1989. 313–320.

SZÉF JUBILEUMI ÉVK. 1962–1992 = Jubileumi évkönyv 1962–1992. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Élelmiszeripari Főiskolai Kar. Szerk. Faragó József. Szeged, 1992.

SZEGED = SZEGED. A város folyóirata.

SZEGED STATISZTIKA 1952–1955. = Szeged város fontosabb statisztikai adatai 1952–1955. Szeged, 1956.

SZEGED STATISZTIKA 1956. = Szeged város fontosabb statisztikai adatai 1956. Felelős szerk. a Központi Statisztikai Hivatal Szegedi városi Igazgatósága. Szeged, 1957.

SZEGED TÖRT. 3. = Szeged története 3/1–2. 1849–1919. Szerk. Gaál Endre. Szeged, 1991.

SZEGED TÖRT. 4. = Szeged története 4. 1919–1944. Szerk. Serfőző Lajos. Szeged, 1994.

SZEGEDI ÁLL. ZENEKONZERV. ÉVK. = A Szegedi Állami Zenekonzervatórium Évkönyve az 1947–48. tanévről. I. évf. Szerk. Baranyi János. Szeged, 1947.

SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1970. = Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1970. Szerk. Lisztes László és Zallár Andor. Szeged, 1971.

SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1995. = Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995 I. Szerk. Szentirmai László, Iványi Szabó Éva és Ráczné Mojzes Katalin. Szeged, 1996.

SZEGEDI EGYETEMI ALMANACH 1921–1996. = Szegedi Egyetemi Almanach (1921–1996) II. Szerk. Papp Kornélia és Marton János. Szeged, 1997.

SZEGFŰ L.–SZŐKE K. 1982. = SZEGFŰ LÁSZLÓ–SZŐKE KATALIN: A felszabadult Szeged sportéletének megindulása II. In: A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged, 1982. 39–45.

SZÉL É.–NEMES J.–HŐSS E.–GÁBOS A. 1986. = SZÉL ÉVA–NEMES JUDIT–HŐSS ERZSÉBET–GÁBOS ANASZTÁZIA: Családgondozási kísérlet Csongrád megyében = Szociálpolitikai Értesítő, 1986/1. 222–231.

SZELESI ZOLTÁN 1972. = SZELESI ZOLTÁN: In memoriam Erdélyi Mihály = Művészet, 1972/6.

SZELESI ZOLTÁN 1973. = SZELESI ZOLTÁN: Szeged festő Szinbádja volt = Művészet, 1973/3.

SZELESI ZOLTÁN 1975. = SZELESI ZOLTÁN: Szeged képzőművészete. Szeged, 1975. (MFMÉ 1972–73/2.)

SZEPESI ATTILA 2003. = SZEPESI ATTILA: Petri Csathó Ferenc. In. Petri Csathó Ferenc: Kődoboz. Szeged, 2003. 187.

SZIGETI JENŐ 1987. = SZIGETI JENŐ: A kisebb magyarországi egyházak. In: A magyar protestantizmus 1918–1948. Tanulmányok. Szerk. Lendvai L. Ferenc. Bp., 1987. 237.

SZILÁDI SÁNDOR 1965. = SZILÁDI SÁNDOR: Tennivalóink, hogy a tanácsülés be tudja tölteni feladatát = Tanácsi Híradó, 1965/1. 16–18.

SZILÁGYI G.–KÁPOSZTÁS I. 1976. = SZILÁGYI GÁBOR–KÁPOSZTÁS ISTVÁN: A Szegedi Kenderfonógyár története, 1877–1977. Szeged, 1976.

SZILÁGYI GYÖRGY 1964. = SZILÁGYI GYÖRGY: A tanácsrendelet-alkotás néhány alapvető kérdése = Tanácsi Híradó, 1964/1. 13–16.

SZILÁGYI GYÖRGY 1967. = SZILÁGYI GYÖRGY: A tanácsrendeletek felülvizsgálatának feladatai = Tanácsi Híradó, 1967/4. 3–8.

SZILÁGYI GYÖRGY 2003. = SZILÁGYI GYÖRGY: Ahogy a Torony alatt láttam és megéltem... Szemelvények Szeged XX. századi közigazgatás-történetéből. Szeged, 2003. (TCSMT, XXXIII.)

SZILÁGYI GYÖRGY 2008. = SZILÁGYI GYÖRGY: Tápé, a szegedi városrész. Szeged, 2008.

SZILVÁSI JÓZSEF 1996. = SZILVÁSI JÓZSEF: A szegedi imaházavatás néhány tapasztalatáról. In: Hírlevél a H. N. Adventista Egyház lelkészei és gyülekezeti vénjei részére. Felelős szerk. és kiadó Szilvási József. III. évf. 14–15. sz. 1996. okt. 31. Irattár.

SZONDI I.–SÉNYEI R.–MAJZIK I. 2004. = A Szegedi Közéleti Kávéház almanachja 1984–2003. Szerk. SZONDI ILDIKÓ, SÉNYEI RÓBERT és MAJZIK ISTVÁN. SZEGED, 2004.

SZOTE ÉVKÖNYVE = A Szegedi Orvostudományi Egyetem Évkönyve, 1958/59–1985/86. Szeged, 1959–1986.

SZTE MÚLTJA ÉS JELENE 1921–1998. = A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998. Szerk. Szentirmai László és Ráczné Mojzes Katalin, Szeged, 1999.

SZUROMI PÁL 1980. = SZUROMI PÁL: Rétegvizsgálatok = DM, 1980. aug. 23.

SZUROMI PÁL 1981. = SZUROMI PÁL: Benes József grafikai kiállításáról = Művészet, 1981. október

SZUROMI PÁL 1982/a. = SZUROMI PÁL: Szeged vonzásában. Lapis András kiállítása = Művészet, 1982/2.

SZUROMI PÁL 1982/b. = SZUROMI PÁL: Tájak védett növényekkel = Művészet, 1982/12.

SZUROMI PÁL 1986/a. = Szeged képzőművészete 1960–1985. Szeged, MFM Képtára 1986. dec. 14–1987. febr. 15. A kiáll. rend., tanulmány SZUROMI PÁL.

SZUROMI PÁL 1986/b. = SZUROMI PÁL: Dalol a tenger, dalol a múlt (Erdélyi Mihály művészetéről). In: MFMÉ, 1984/85. Szeged, 1986. 347–373.

SZUROMI PÁL 1987. = SZUROMI PÁL: Háborgó béke. Novák András gyűjteményes kiállítása = Művészet, 1987/6.

SZUROMI PÁL 1991. = SZUROMI PÁL: Apáról fiúra. Zoltánfy István öröksége = Juss, 1991/2.

SZUROMI PÁL 1993. = SZUROMI PÁL: Rekviem az élőkért. Szathmáry Gyöngyi szegedi kiállítása = Új Művészet, 1993/6.

SZUROMI PÁL 1994/a. = SZUROMI PÁL: Tükrök, tükröződések. Cikkek, kritikák és tanulmányok a vizuális kultúra és a képzőművészet köréből. Szeged, 1994.

SZUROMI PÁL 1994/b. = SZUROMI PÁL: Nyugtalan tájakon (Dinnyés Ferenc emlékezete). In: Szuromi Pál: Tükrök, tükröződések. Cikkek, kritikák és tanulmányok a vizuális kultúra és a képzőművészet köréből. Szeged, 1994. 137–144.

SZUROMI PÁL 1994/c. = SZUROMI PÁL: Emlékek és látomások. Zombori László legújabb műveiről = SZEGED, 1994/10. 42–43.

SZUROMI PÁL 1994/d. = SZUROMI PÁL: Csöndes dobbantások. Fiatal szegedi képzőművészek = SZEGED, 1994/3. 32–36.

SZUROMI PÁL 1996. = SZUROMI PÁL: Az intimitástól a monumentalitásig. Magos Gyula festői öröksége = SZEGED, 1996/5. 37–38.

SZUROMI PÁL 1997. = SZUROMI PÁL: Fischer Ernő (1914–2002). Az utánzástól a szimbolikus formaképzésig. Bp., 1997.

SZUROMI PÁL 1999. = SZUROMI PÁL: (H)arcmező = Élet és Irodalom, 1999. december 3.

SZUROMI PÁL 2001/a. = SZUROMI PÁL: Későújkori optikák. Publicisztikai írások, kritikák és tanulmányok a vizuális kultúra és a képzőművészet köréből. Szeged, 2001.

SZUROMI PÁL 2001/b. = SZUROMI PÁL: Stiláris metamorfózisok. Vinkler László írásai. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet szerk. Szuromi Pál. Szeged, 2001.

SZUROMI PÁL 2001/c. = SZUROMI PÁL: A teljesedés évgyűrűi. Pataki Ferenc művészeti munkássága. Szeged, 2001.

SZUROMI PÁL 2003. = SZUROMI PÁL: Automatizmusok. A magára talált Vinkler László. Szeged, 2003.

SZUROMI PÁL 2006. = SZUROMI PÁL: Őszi szélsodrásban. Dér István. Szeged, 2006.

SZŰCS LÁSZLÓ 1997. = Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. Szerk. SZŰCS LÁSZLÓ. Bp., 1997.

TAKÁCS MÁTÉ 1986. = TAKÁCS MÁTÉ: A szegedi rekonstrukció tapasztalatai = Magyar Építőipar, 1986/9–10.

TAKÓ EDIT 2008. = TAKÓ EDIT: A Szegedi Honvéd téri Református Egyházközség története = Szegedi Műhely, 2008/2. 13–142.

TAMASI MIHÁLY 1972. = TAMASI MIHÁLY: Erősödik-e a szocialista életfelfogás? = DM, 1972. okt. 22.

TAMASI MIHÁLY 1999. = TAMASI MIHÁLY: Polgárosodás régen és most. Szeged, 1999. (Tisza Hangja, 24.)

TAMASI MIHÁLY 2001. = TAMASI MIHÁLY: A régi, szegedi gazdasági elit (1870–1944). Szeged, 2001. A Tisza Hangja, 101.

TAMASI MIHÁLY 2003. = TAMASI MIHÁLY: Új gazdasági elit Szegeden. Szeged, 2003.

TAMASI MIHÁLY 2004/a. = TAMASI MIHÁLY: Társadalmi és politikai változások Szegeden 1939–1949 között. Szeged, 2004. (TCSMT, XXXIV.)

TAMASI MIHÁLY 2004/b. = TAMASI MIHÁLY: Szegedi gondolkodók a totalitárius rendszerekről (1935–1979). Szeged, 2004.

TAMASI MIHÁLY 2008. = TAMASI MIHÁLY: A rendszerváltozás társadalmi mérlege. Szeged, 2008.

TAMASI MIHÁLY 2009. = TAMASI MIHÁLY: A szegedi gazdapolitikus, Nagy Iván János (1893–1961). Szeged, 2009. (TCSMT, XXXVII.)

TANDI LAJOS 1974. = TANDI LAJOS: Műhely. Vincze Andrásról = DM, 1974. május 17.

TANDI LAJOS 1978. = TANDI LAJOS: Műteremlátogatás Kligl Sándornál = Tiszatáj, 1978/12.

TANDI LAJOS 1985. = TANDI LAJOS: Kotsis Nagy Margit újrakezdései = Forrás, 1985/4.

TANDI LAJOS 1995. = TANDI LAJOS: Egy életmű díszletei. Bp., 1995.

TANDI LAJOS 1997/a. = TANDI LAJOS: Porlódi Niké. Válogatott írások 1967–1997. Szeged, 1997.

TANDI LAJOS 1997/b. = Szegedi festők. Szerk. és tervezte TANDI LAJOS. Szeged, 1997.

TANDI LAJOS 1998. = Szegedi grafikusok, iparművészek. Szerk. és tervezte TANDI LAJOS. Szeged, 1998.

TANDI LAJOS 2000. = TANDI LAJOS: Szűcs Árpád festészete. (Napfényben gyantacsöpp). Gyula, 2000. (Gyulai katalógusok, 9.)

TANDI LAJOS 2007. = TANDI LAJOS: Tizenkét tétel Kass János művészetéről. Szeged, 2007.

TANDI LAJOS 2008. = Szeged szívében. Százhuszonöt éves a város színháza (1883–2008). Szerk. TANDI LAJOS. Szeged, 2008.

TANDI LAJOS 2009. = Szegedi muzsikusok. Írások a város szimfonikusainak évtizedeiből 1919–1969–2009. Szerk. TANDI LAJOS. Szeged, 2009.

TARI ENDRE 1989. = TARI ENDRE: A vasútegészségügyi szolgálat rövid történeti összefoglalója 1993-ig. In: Magyar egészségügy 1945–1990. III. kötet. Szeged, 1989. Kézirat.

TARJÁNYI GYÖRGY 2002. = TARJÁNYI GYÖRGY: Egyszer volt egy DÉLÉP, 1949–1989. Szeged, 2002.

TATÁR RÓZSA 2008. = TATÁR RÓZSA: Túléltük! Emlékezések a malenkij robotra. Pilisvörösvár–Szeged, 2008.

TEKULICS P.–ROMÁN F. 2003. = TEKULICS PÉTER–ROMÁN FERENC: 100 éves a Szeged MJV. Önkormányzat Gyermekkórháza. Szeged, 2003.

THÉKES ISTVÁN 1994. = THÉKES ISTVÁN: Hetvenöt éves a Szegedi Vasutas Sport Egyesület 1919–1994. Szeged, 1994.

TÓTH ATTILA 1981. = TÓTH ATTILA: Műteremlátogatás Kotsis Nagy Margitnál = Művészet, 1981/7.

TÓTH ATTILA 1983. = TÓTH ATTILA: Volt egyszer egy nyári tárlat = Művészet, 1983/június. 34–37.

TÓTH ATTILA 1986. = TÓTH ATTILA: Metafizikus bálványok. Benes József grafikáiról = Művészet, 1986. nov.–dec.

TÓTH ATTILA 1987. = TÓTH ATTILA: Megtervezett közérzet. Szekeres Mihály belsőépítész bemutatkozása = Művészet, 1987/10.

TÓTH ATTILA 1989. = TÓTH ATTILA: Sámán ének. Darázs József festészetéről = Művészet, 1989/11–12.

TÓTH ATTILA 1993. = TÓTH ATTILA: Szeged szobrai és muráliái. Szeged, 1993. (TCSMT, XX.)

TÓTH ATTILA 1996/a. = Szegedi szobrászok. Szerk. TÓTH ATTILA. Szeged, 1996.

TÓTH ATTILA 1996/b. = TÓTH ATTILA: Szobrászok a szobrok városában. In: Szegedi szobrászok. Szerk. Tóth Attila. Szeged, 1996. 6–13.

TÓTH ATTILA 2005. = TÓTH ATTILA: A paraszti őserő szobrásza. In: Tápai Antal. Szerk. László Anna. Szeged, 2005. 79–101.

TÓTH ATTILA 2007. = TÓTH ATTILA: Papp György képzőművészeti munkássága. Szeged, 2007.

TÓTH ATTILA 2008. = TÓTH ATTILA: Bánvölgyi László szobrász – restaurátorművész. Szeged, 2008.

TÓTH B.–UDVARI-NAGY I. 1998. = Centenáriumi emlékkönyv. Iskolánk száz éve I–II. [Radnóti Miklós Gimnázium]. Szerk. TÓTH BÉLA, UDVARI-NAGY ISTVÁN. Szeged, 1998.

TÓTH ISTVÁN 1972. = TÓTH ISTVÁN: A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948. Bp., 1972.

TŐKE JENŐ kézirat = TŐKE JENŐ: A szegedi baptista misszió emlékei. Történelmi leírás 1890–1981-ig. Belső használatra szánt kézirat.

TŐKÉS RUDOLF 1998. = TŐKÉS RUDOLF: A kialakult forradalom. Bp., 1998.

TÖMÖRKÉNY I. GIMN. ÉVK. 1897–1997. = A szegedi Tömörkény István Gimnázium Művészeti Szakközépiskola és Kollégium évkönyve 1897–1997. Vál. és szerk. Ádám Zsolt, Hunyadi Csaba. Szeged, 1997.

TÖRÖK JUDIT 1986. = TÖRÖK JUDIT: Egészségpolitikai feladatok megvalósulása Szegeden. Szeged, 1986. Kézirat. A szerző tulajdona.

TÚRY JÓZSEF 1960. = TÚRY JÓZSEF: Emlékkönyv a Délmagyarországi Rostkikészítő 10 éves működéséről. Szeged, 1960.

TÜSKÉS TIBOR 1978. = TÜSKÉS TIBOR: Magyarország. Bp., 1978. (Képes földrajz)

TÜSKÉS TIBOR 1980. = TÜSKÉS TIBOR: Simai Mihály: Kenyérszegő. In: Mérték és mű. Bp., 1980. 408–413.

ÚJSZÁSZI ILONA 2006. = ÚJSZÁSZI ILONA: A szabadság pillangója (1956 Szegeden, az egyetemen). Emlékezések, írások, dokumentumok. Szeged, 2006.

VÁGI GÁBOR 1982. = VÁGI GÁBOR: Versengés a fejlesztési forrásokért: területi elosztás – társadalmi egyenlőtlenségek. Bp., 1982.

VÁGI GÁBOR 1991. = VÁGI GÁBOR: Magunk, uraim. Válogatott írások településekről, tanácsokról, önkormányzatokról. Bp., 1991.

VAJDA ENDRE 1967. = VAJDA ENDRE: A Posta története. Bp., 1967.

VAJTAI ISTVÁN 1995. = VAJTAI ISTVÁN: Közelharc. Szeged, 1995.

VALUCH TIBOR 2002. = VALUCH TIBOR: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp., 2001. (Osiris tankönyvek)

VALUCH TIBOR 2004. = KSH-jelentés az 1956-os disszidálásról. In: Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig. Vál. és szerk. VALUCH TIBOR. Bp., 2004. 166–199.

VÁMOSSY FERENC 2002. = VÁMOSSY FERENC: A Modern Mozgalom és a későmodern. Bp., 2002.

VARGA ISTVÁN 1994. = VARGA ISTVÁN: Evangéliumi kisegyházak és helyzetük alakulása Csongrád megyében az 1980-as évek végéig. In: Alföldi Társadalom. V. kötet. Békéscsaba, 1994. 71–96.

VARGA JÁNOS 1969. = VARGA JÁNOS: Társadalmi munka szervezésének tapasztalatai az I. kerületi tanácsnál = Tanácsi Híradó, 1969/2–3. 6–10.

VARGA MIKLÓS 1989. = VARGA MIKLÓS: Abbahagyás helyett teljes befejezés = SZEGED, 1989/3. 17–18.

VARGA PAPI LÁSZLÓ 2002. = VARGA PAPI LÁSZLÓ: Zsidó magyarok Szegeden. Szeged, 2002.

VARGA ZSUZSANNA 2001. = VARGA ZSUZSANNA: Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon 1956–1967. Bp., 2001.

VARJÚ ERIKA 1987. = VARJÚ ERIKA: Új épületben a bábszínház = DM, 1987. júl. 8.

VARRÓ VINCE 1965. = DR. VARRÓ VINCE: Tanácsainkról = Tanácsi Híradó, 1965/1. 14–15.

VASVÁRI P. KÖZGAZD. SZAKKÖZÉPISK. ÉVK. 1997/98. = A Vasvári Pál Közgazdasági Szakközépiskola I. Évkönyve 1997/98. Szerk. Basáné Szabó Rozália et al. Szeged, 1998.

VASZY VIKTOR KÓRUS = A második 25 év. Szegedi zenebarátok kórusa – Vaszy Viktor Kórus 1958–2008. Szerk. Juray Miklós és Száz Krisztina. Molnár Nóra fotók. Szeged, 2008.

VDCSMMT 1944–1945. = Csongrád megye felszabadulása és az élet megindulása 1944. szept.–1945. okt. Szerk. Rácz János. Szeged, 1970. (Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből.)

VDCSMMT 1945–1948. = Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben 1945. nov.–1948. jún. Szerk. Rácz János. Szeged, 1981. (Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből.)

VEDRES I. ÉPÍTŐIP. SZAKKÖZÉPISK. 1999. = Iskolánk a Vedres. Jubileumi emlékkönyv 50. Szerk. Bátyi Zoltán. Szeged, 1999.

VENETIANER PÁL 1996. = VENETIANER PÁL: A 25 éves MTA SZBK. Mit kell tudni a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központjáról. Szeged, 1996.

VIDA ISTVÁN 1998. = 1956 és a politikai pártok. Politikai pártok az 1956-os forradalomban. 1956. október 23–november 4. Szerk. VIDA ISTVÁN. Bp., 1998.

VIDA ISTVÁN 2007. = Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom–ellenállás–megtorlás. Dokumentumok. Szerk. VIDA ISTVÁN. Bp., 2007.
VITOS GYÖRGY 1987. = VITOS GYÖRGY: Szegedi futballkrónika. Szeged, 1987.
VÖLGYI LAJOS 1998. = VÖLGYI LAJOS: Az Egészségügyi Minisztérium feladatkörébe utalt felnőttvédelmi szociális gondoskodás 1949–1989. In: Magyar egészségügy 1945–1990. III. Szeged, 1998. Kézirat.
WEHNER TIBOR 2000. = WEHNER T.: Nyolc lehetőség = Új Művészet, 2000/6.
ZAGYVA IMRE 1960. = ZAGYVA IMRE: A tanácsi végrehajtó bizottsági vezetők képzésének néhány problémája = Állam és Igazgatás, 1960/11. 853–857.
ZENEI LEXIKON = SZABOLCSI BENCE–TÓTH ALADÁR: Zenei lexikon. Bp., 1965. 1., 3. kötet.
ZENTAI KÁROLY = ZENTAI KÁROLY: Szociális munkaeredmények Szegeden = Szociális Szakszolgálat, 1948/4–5.
ZINNER TIBOR 2001. = ZINNER TIBOR: A kádári megtorlás rendszere. Bp., 2001.
ZOLTÁNFI ZOLTÁN 2009. = ZOLTÁNFI ZOLTÁN: Volt egyszer egy kábelgyár... 1959–1998. A Szegedi Kábelgyár története alapításától bezárásáig. Szeged, 2009.
ZOMBORI ISTVÁN 2008. = A Móra Ferenc Múzeum 125 éve. Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Szeged, 2008.
ZRINSZKY LÁSZLÓ 1982. = A káderképzés pedagógiája. Szerk. ZRINSZKY LÁSZLÓ. Bp., 1982.
= Harminc éves a Bartók Béla Művelődési Központ. A művelődési központ története. Meghívó füzet bevezetője. Szeged, 1999.

LEVÉLTÁRI ÉS EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

ÁEH	= Állami Egyházügyi Hivatal
ÁFÉSZ	= Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezetek
ÁJTK	= Állam- és Jogtudományi Kar
ÁKÖV	= Autóközlekedési Vállalat
Áll. ügy. ir.	= CSML XXV. 6. Szegedi Államügyészség iratai
ált.	= általános
APEH	= Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal
APO	= Agitprop Osztály
ÁRT	= Általános Rendezési Terv
ATIVIZIG	= Alsótisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság
ÁVH	= Államvédelmi Hatóság
ÁVI	= Állami Védőnőképző Intézet
ÁVO	= Államvédelmi Osztály
B.	= Büntető
Belügymin. Koll. ir.	= MOL XIX-B-1-z. Belügyminisztérium kollégiumának jkv-i
Belügymin. Tanácsok főo. ir.	= MOL XIX-B-1-q. Belügyminisztérium helyi tanácsok főosztálya iratai
biz.	= bizottság, bizottsági
biz. sz.	= bizalmas számú
BM	= Belügyminisztérium
Bp.	= Budapest
bt.	= betéti társaság
BTK	= Bölcsészettudományi Kar
BUVÁTI	= Budapesti Városépítési Tervezőintézet
BÜL	= Büntető Ügyek Lajstroma
BVSC	= Budapesti Vasutas Sport Club
c.	= cím, című, címzetes
CIAM (CIRPAC)	= Congres Internationaux d'Architecture Moderne (Modern Építészet Nemzetközi Kongresszusa)
Csanád m. szoc. felügy. ir.	= CSML XXI. 7. Csanád megye szociális felügyelőjének iratai
CSMH	= Csongrád Megyei Hírlap
CSML	= Csongrád Megyei Levéltár
CSML HML	= Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveltára
CSMT	= Csongrád Megyei Tanács
CSMT Titk. ir.	= CSML XXIII. 3. Csongrád Megye Tanácsa VB Titkárságának iratai
CSOMITERV	= Csongrád Megyei Tanácsi Tervező Vállalat
d.	= doboz
DÉFOSZ	= Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége
DÉGÁZ	= Dél-magyarországi Gázszolgáltató Vállalat

DÉLÉP = Dél-magyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat
DÉLTERV = Délmagyarországi Tervező Vállalat
DISZ = Demokratikus Ifjúsági Szövetség, Dolgozó Ifjúság Szövetsége
DLA = Doctor of Liberal Arts (Felsőfokú Művészeti Diploma)
DM = Délmagyarország (napilap)
DNP = Demokrata Néppárt
ÉGSZI = Építésgazdasági és Szervezési Intézet
egy. = egyetemi
elnökh. = elnökhelyettes
ET = Elnöki Tanács
Eü. K. = Egészségügyi Közlöny
EüM, Eü. M. = Egészségügyi Minisztérium
Ev. kgy. jkv. = Szegedi Evangélikus Gyülekezet Irattára. Közgyűlési jegyzőkönyvek
Ev. presb. jkv. = Szegedi Evangélikus Gyülekezet Irattára. Presbiteriumi jegyzőkönyvek
f. = fond
FB = Felügyelő Bizottság
FC = Futball Club
fcs. = fondon belüli csoport
FÉG = Fegyver- és Gázkészülékgyár
FÉKOSZ = Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége
ff. = feketeföldek
FIDESZ = Fiatal Demokraták Szövetsége
FKGP = Független Kisgazdapárt
FM = Földművelésügyi Minisztérium
FM Tsz főo. ir. = MOL XIX-K-1-bb. Földművelésügyi Minisztérium iratai. Termelőszövetkezeti főosztály iratai
FMDP = Független Magyar Demokrata Párt
FNB = Forradalmi Nemzeti Bizottság
forr. biz. = forradalmi bizottság
főig. = főigazgató
főisk. = főiskola, főiskolai
Főisp. biz. ir. = CSML XXI. 501/a. Szeged város főispánjának iratai. Bizalmas iratok
Főisp. Közig. ir. = CSML XXI. 501/b. Szeged város főispánjának iratai. Közigazgatási iratok
Földhiv. ir. = CSML XXIV. 202/b. Csongrád megyei Földhivatal Szegedi kirendeltsége iratai. Általános iratok
fp. = fiókposta
FTC = Ferencvárosi Torna Club
Gazd. Fel. ált. ir. = CSML XXIV. 213/b. Szeged város Gazdasági Felügyelője iratai. Általános iratok
Gazd. Fel. eln. ir. = CSML XXIV. 213/a. Szeged Város Gazdasági Felügyelőjének iratai. Elnöki iratok
gimn. = gimnázium, gimnáziumi
GKI = Gabonakutató Intézet
gr. = gróf
Gulag = Glavnoje Upravlenyije Lagerej (Büntetőtáborok Főigazgatósága)
Híradó = Tanácsi Híradó
HK = Hadtörténelmi Közlemények
HNF = Hazafias Népfront
HÓDGÉP = Hódmezővásárhelyi Gépjavító Vállalat
HRT = Házhely Rendezési Terv

IB = Intéző Bizottság
ig. = igazgató, igazgatója
igh. = igazgatóhelyettes, igazgatóhelyettese
IH = Ifjúsági Ház
ikt. sz. = iktatószám
ir. = irat
isk. = iskola
JATE = József Attila Tudományegyetem
JGYTF = Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
jkv. = jegyzőkönyv, jegyzőkönyve, jegyzőkönyvei
JOINT = American Jewish Joint Distribution Committee
Juta ir. = CSML XI. 7. Angol-Magyar Jutafonó Rt. iratai
k. = kötet
KALOT = Katolikus Legényegyletek Országos Tanácsa
kat. h. = katasztrális hold
KB = Központi Bizottság
KDNP = Keresztény Demokrata Néppárt
KÉSZ = Könnyűszerkezet Építő és Szolgáltató
kft. = korlátolt felelősségű társaság
KGST = Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
kgy. = közgyűlési
KIOSZ = Kisiparosok Országos Szövetsége
KISZ = Kommunista Ifjúsági Szövetség
KJSZ = Közegészségügyi és Járványügyi Szolgálat
KKI = Kulturális Kapcsolatok Intézete
KKP = Kínai Kommunista Párt
KÓTA = Kórusok Országos Tanácsa
KÖJÁL = Közegészségügyi és Járványügyi Állomás
Közel. Min. ir. = MOL XIX-K-4/a. Közellátásügyi Minisztérium iratai. Általános iratok
középisk. = középiskola, középiskolai
Közlöny = Szeged Megyei Város Tanácsának Közlönye
KSH = Központi Statisztikai Hivatal
Ksz = Kisipari Szövetkezet
KSZV = Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Ktsz = Kisipari Termelőszövetkezet
KV = Központi Vezetőség
l. = lásd
LSZ = Levéltári Szemle
lt. sz. = levéltári szám
m. = magyar
MADISZ = Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MAFISZ = Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség
MÁV = Magyar Államvasutak
MÁVAG = Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak Rt.
mb. = megbízott
MDF = Magyar Demokrata Fórum
MDP = Magyar Dolgozók Pártja
ME = Miniszter Elnökség, miniszter elnöki
MEFESZ = Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége)
Megsz. = megszűnt
Megyei ügy. ir. = CSML XXV. 7. Csongrád Megyei Ügyészség iratai
MÉM = Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
MESZÖV = Megyei Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége

Mezig. ir. = CSML XXIV. 205/b. Szegedi Mezőgazdasági Igazgatóság iratai. Általános iratok
MFM = Móra Ferenc Múzeum
MFMÉ = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
MFP = Magyar Függetlenségi Párt
Mgtsz = Mezőgazdasági termelőszövetkezet
MHK = Munkára Harcra Kész
MHSZ = Magyar Honvédelmi Szövetség
MK = Magyar Közlöny
MKP = Magyar Kommunista Párt
MM = Művelődési Minisztérium
MNDSZ = Magyar Nők Demokratikus Szövetsége
MNFF = Magyar Nemzeti Függetlenségi Front
MNK = Magyar Népköztársasági Kupa
MNP = Magyar Néppárt
MOL = Magyar Országos Levéltár
MOL-MDP54. ir. = MOL M-KS-276. Magyar Dolgozók Pártja iratai. 54. fcs. Titkársági ülések jegyzőkönyvei
MOL-MDP65. ir. = MOL M-KS-276. f. Magyar Dolgozók Pártja iratai. 65. fcs. Rákosi Mátyás titkári iratai
MOL-MDP96. ir. = MOL KS-276. Magyar Dolgozók Pártja iratai. 96. fcs. Adminisztratív Osztály iratai
MOL-MSZMP5. ir. = MOL M-KS-288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. 5. fcs. Politikai Bizottság jegyzőkönyvei
MOL-MSZMP7. ir. = MOL M-KS-288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. 7. fcs. MSZMP KB Titkársági ülések jegyzőkönyvei
MOL-MSZMP21. ir. = MOL M-KS-288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. 21. fcs. Párt- és Tömegszervezetek Osztálya iratai
MOL-MSZMP28. ir. = MOL M-KS-288. f. 28 fcs. MSZMP KB Mezőgazdasági osztály iratai
MOL-MSZMP30. ir. = MOL M-KS-288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. 30. fcs. Adminisztratív osztály iratai
MOL-MSZMP31. ir. = MOL M-KS-288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. 31. fcs. MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Oszt
MOL-MSZMP33. ir. = MOL M-KS-288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. 33. fcs. Tudományos és Kulturális Osztály
MOL-XIX-A-21. b. = MOL XIX-A-21. b. Egyházügyi iratok. Általános iratok
MOL-XIX-A-21. d. = MOL XIX-A-21. d. Egyházügyi iratok. Visszaminősített TÜK iratok
MRP = Magyar Radikális Párt
MSZDP = Magyar Szociáldemokrata Párt
MSZMP = Magyar Szocialista Munkáspárt
MSZMP1. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának Archívuma. 1. f. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának iratai
MSZMP2. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának Archívuma. 2. f. MSZMP Szegedi Városi Pártbizottság iratai
MSZMP20. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád megyei Pártbizottság Archívuma iratai. 20. f. MKP Délmagyarországi Területi Bizottságának iratai

MSZMP25. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád megyei Pártbizottság Archívuma. 25. f. MKP Nagyszegedi Pártszervezet iratai
MSZMP31. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának iratai. 31. f. MDP Csongrád Megyei Bizottságának iratai
MSZMP45. ir. = CSML XXXIII. MSZMP Csongrád megyei Pártbizottság Archívuma. 45. f. MDP Nagyszegedi Pártbizottság iratai
MSZMP49. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának Archívuma. 49. f. MDP Szeged Városi Pártbizottság iratai
MSZMP52. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archívuma. 52. f. Visszaemlékezések gyűjteménye
MSZMP53. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának Archívuma. 53. f. Személyi fondok
MSZMP64. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottságának Archívuma. 64. f. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottság első titkárainak iratai
MSZP = Magyar Szocialista Párt
MT TH = Minisztertanács Tanácsi Hivatal
MT = Minisztertanács
MTA = Magyar Tudományos Akadémia
MTK = Magyar Testgyakorlók Köre
MTSZ = Magyar Turisztikai Szolgálat
MÚK = Márciusban Újra Kezdjük
műv. = művelődési
Műv. K. = Művelődési Közlöny
Műv. Oszt. = Művelődési Osztály
n. öl = négyszögöl
NB = Nemzeti Bajnokság
NB. ir. = CSML XXV. 8. Szegedi Népbíróság politikai peres iratai
NDK = Német Demokratikus Köztársaság
NÉKOSZ = Népi Kollégiumok Országos Szövetsége
Nemz. Biz. ir. = CSML XXXIII. 3. MSZMP Csongrád Megyei Pártbizottság Archívuma iratai. Szegedi Nemzeti Bizottság iratai
NET = Népköztársaság Elnöki Tanácsa
NKFV = Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat
NPP = Nemzeti Parasztpárt
NV = Nemzeti Vállalat
ny. = nyugalmazott
ogy. képv. = országgyűlési képviselő
OKGT = Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt
OKI = Országos Közegészségügyi Intézet
OKT = Országos Képzési Tanács
OKTV = Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny
OM = Országos Mentőszolgálat
Oszt. = Osztály
OTH = Országos Tervhivatal
OTI = Országos Társadalombiztosító Intézet
OTK = Orvostudományi Kar, 1951-től Orvostudományi Egyetem
OTP = Országos Takarékpénztár
OTSH = Országos Testnevelési és Sport Hivatal

OVB = Országos Választási Bizottság
őe. = őrzési egység
PB = Politikai Bizottság
PDP = Polgári Demokrata Párt
ph. = postahivatal
PL = Püspöki Levéltár
pl. = például
PM = Pénzügyminisztérium
Pm. közig. ir. = CSML IV. B. 1407/c. Szeged Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok
Po. É. = Postaügyi Értesítő
pol. = politikai
Polgm. ir. = Polgármesteri iratok
PRT = Postai Rendeletek Tára
PSZL = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
PSZL-MKP2. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai. 2. fcs. A Központi Vezetőség üléseinek jegyzőkönyvei
PSZL-MKP7. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai. 7. fcs. Főtitkársági iroda, titkárok iratai
PSZL-MKP9. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai. 9. fcs. Nemzetgyűlési frakció iratai
PSZL-MKP11. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai. 11. fcs. Karhatalmi osztály iratai
PSZL-MKP16. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai. 16. fcs. Szervezési osztály iratai
PSZL-NPP. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár. 284. f. A Nemzeti Parasztpárt iratai
PSZL-MSZDP11. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 283. f. Magyar Szociáldemokrata Párt iratai. 11 fcs. Főtitkársági sajtóreferátum iratai
PSZL-MSZDP16. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 283. f. Magyar Szociáldemokrata Párt iratai. 16. fcs. Vidéki titkárság iratai
PSZL-MSZDP28. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 283. f. Magyar Szociáldemokrata Párt iratai. 28. fcs. Választási iroda iratai
PSZL-SZOT15. ir. = Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 15. f. SZOT Csongrád Megyei Tanácsának iratai
pu. = pályaudvar
r. = rendőr
r. k. = római katolikus
Ref. kgy. jkv. = Szegedi Kálvin téri Református Egyházközség Irattára. Közgyűlési jegyzőkönyvek
Ref. presb. jkv. = Szegedi Kálvin téri Református Egyházközség Irattára. Presbiteri jegyzőkönyvek
Rekt. Hiv. = Rektori Hivatal
RRT = Részletes Rendezési Terv
Rt., RT. = részvénytársaság
SkH = Somogyi-könyvtári Híradó
SkM = Somogyi-könyvtári Műhely
sz. = szám, számú
sz. n. = szám nélkül

SZAK = Szegedi Atlétikai Klub
SZBK = Szegedi Biológiai Központ
SZCSPL = Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár
SZDP = Szociáldemokrata Párt
SZDSZ = Szabad Demokraták Szövetsége
SZEAC = Szegedi Egyetemi Atlétikai Club
SZEB = Szövetséges Ellenőrző Bizottság
SZEB jegyzékek = MOL XIX-j-1-k. Külügyminisztériumi iratok. Adminisztratív jegyzékek. 1945–1964. Vegyes 75. d. A SZEB-hez küldött szóbeli jegyzékek másolatai
SZEBISZ = Szegedi Bútoripari Szövetkezet
SZÉF = Szegedi Élelmiszeripari Főiskola, később Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Élelmiszeripari Főiskolai Kar
SZEFI = Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság
SZEGED = Szeged folyóirat
Szegedi Ker. ir. = CSML IX. 201. Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara iratai
Szegedi Postaig. ir. = CSML XXIV. 406. Szegedi Postaigazgatóság iratai
SZEOL = Szegedi Egyetemi és Olajipari Klub
SZEOL AK = Szegedi Egyetemi és Olajipari Klub Atlétikai Klub
Szerk. = szerkesztette
SZH = Szegedi Hírlap
SZHK = Szegedi Házépítő Kombinát
SZIM = Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom
Szín. ir. gyűjt. = CSML XV. 22. Színházi iratok gyűjteménye
SZKP = Szovjet Kommunista Párt
SZKT = Szegedi Közlekedési Társaság
SZKÚ = Szegedi Kis Újság
SZKV = Szegedi Közlekedési Vállalat
SZM = Szegedi Műhely
SZMB bünt. ir. = CSML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai
SZMSZ = Szervezeti és Működési Szabályzat
SZMT = Szakszervezetek Megyei Tanácsa
SZMVT = Szeged Megyei Városi Tanács
SZN = Szegedi Népszava
SZOT = Szakszervezetek Országos Tanácsa
SZOTE = Szegedi Orvostudományi Egyetem, később Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem
szöv. = szövetkezet, szövetkezeti
SZSZ = Szabad Szakszervezetek
SZTE = Szegedi Tudományegyetem
SZTE Rekt. Hiv. ir. = VIII. 5. Szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai
SzThB. kgy. ir. = CSML XXI. 502/a. Szeged Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek
SZTK = Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ
SZTV = Szegedi Tervező Vállalat
Sztvsz. Cég ir. = CSML VII. 2/d. Szegedi (Királyi) Törvényszék iratai. Cégokmánytár
Sztvsz. ir. = CSML VII. 2/b. Szegedi (Királyi) Törvényszék iratai. Büntetőperes iratok
SZVSE = Szegedi Vasutas Sport Egyesület
SZVT ir. = CSML XXI. 507. Szeged Város Tanácsának iratai
SZVT jkv. = CSML XXIII. 101. Szeged Város Tanácsa jegyzőkönyvei

SZVT Keresk. Oszt. ir.	= CSML XXIII. Szeged Város Tanácsa VB Kereskedelmi Osztályának iratai
SZVT Közig. ir.	= CSML XXI. 507/d. Szeged Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok
SZVT Mg. ir.	= CSML XXIII. 109. Szeged Város Tanácsa VB Mezőgazdasági Osztályának iratai
SZVT Műv. Oszt. ir.	= CSML XXIII. Szeged Város Tanácsa VB Művelődési Osztályának iratai
SZVT Művelődésügyi Oszt. ir.	= CSML XXIII. Szeged Város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztályának iratai
SZVT Népműv. Oszt. ir.	= CSML XXIII. Szeged Város Tanácsa VB Népművelési Osztályának iratai
SZVT Okt. és Népműv. Oszt. ir.	= CSML XXIII. Szeged Város Tanácsa VB Oktatási és Népművelési Osztályának iratai
SZVT Titk. ir.	= CSML XXIII. 103. Szeged Város Tanácsa VB Titkárságának iratai
SZVT VB jkv.	= CSML XXIII. 102/a. Szeged Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyvei
tan.	= tanácsi
Tanfel. ir.	= CSML XXIV. 503. Csongrád Megye és Szeged Város Tanfelügyelőségének iratai
Tanker. Főig. ir.	= CSML XXIV. 501. Szegedi Tankerületi Főigazgatóság iratai
TÁSZI	= Termelőszövetkezetek Áruértékesítését Szervező Iroda
tb.	= társadalombiztosítás
tc.	= törvénycikk
TCSMT	= Tanulmányok Csongrád megye történetéből
TEFU	= Teherfuvarozási Vállalat
titk.	= Titkársági
Tsz, tsz	= termelőszövetkezet
Tszcs, tszcs	= tervelőszövetkezeti csoport
Tt	= tanácstörvény
TTK	= Természettudományi Kar
TÜK	= titkos ügyiratkezelés
tv.	= törvény
tvr.	= törvényerejű rendelet
UFOSZ	= Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége
Uo., uo.	= ugyanott
UVATERV	= Út- és Vasúttervező Vállalat
ÜB	= Üzemi Bizottság
V.	= Vállalat
VAOSZ	= Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége
VÁTI	= Városépítési Tervező Iroda
VB	= Végrehajtó Bizottság
vez.	= vezető, vezetője
VKM	= Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
VÜL	= Vegyes Ügyek Lajstroma

FEKETE-FEHÉR KÉPEK JEGYZÉKE

1. Olajipari központ terve a Tisza Lajos körút végén. Takács Máté reprodukciója.
2. A helyén megépült Új Hungária (ma Novotel) Szálló. Takács Máté felvétele.
3. Tervezett Olajipari Központ a Tisza Áruház mellett. Takács Máté reprodukciója.
4. A megvalósult Olajos Irodaház. Takács Máté felvétele.
5. Olajipari lakóház terve a Feketesas utcában. Takács Máté reprodukciója.
6. A megépült lakóház („Technika háza" — Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének székháza). Takács Máté felvétele.
7. Az átépített Palánk az 1970-es évek elején (légifelvétel). Takács Máté reprodukciója.
8. Légifelvétel a Dóm térről és környékéről, az 1980-as évek. Takács Máté reprodukciója.
9. Lakóház, Berzsenyi u. 2/b. (Schwarz-ház, 1932). Takács Máté reprodukciója.
10. A Honvéd téri református templom, 1941. Takács Máté reprodukciója.
11. A Textilművek főbejárata. Kurusa Gergely felvétele.
12. Lakóház az Attila utca Mars téri torkolatánál. Takács Máté reprodukciója.
13. Az építők emléktáblája. Tóth Attila felvétele.
14. Tisza-part a Sellő-házzal. Takács Máté felvétele.
15. Lakóház, a földszinten üzletekkel (Dugonics tér 1.) Buzsáki Ferenc felvétele.
16. Az „Égő Arany" ház 15 emeletes változata. Borvendég Béla grafikája.
17. A megvalósult 9 emeletes lakóház a Roosevelt téren. Takács Máté felvétele.
18. Az Oskola utca a török házzal, 1953. Takács Máté felvétele.
19. Az Oskola utca az 1970-es évek átépítései után. Takács Máté felvétele.
20. A SZOTE Dóm téri oktatási épülete. Győző Molnár Ferenc felvétele.
21. A Könyvtár–Levéltár épületének Somogyi utcai sarka. Takács Máté felvétele.
22. Szolgáltató-sor az Odessza lakótelepen.
23. Az Odessza lakótelep téglablokkos kockaházai (I. ütem). Takács Máté reprodukciója.
24. Az „Új hídfő" tervpályázat első díjas tervének makett fotója. Takács Máté reprodukciója Tandi Lajos: Szegedi építészek c. kötetből.
25. Tízemeletes pontházak a Felső Tisza-parton. Takács Máté reprodukciója.
26. Paneles és hagyományos technológiával épült lakóházak a Tápai utcában. Takács Máté felvétele.
27. Családi ház a Kállay utcában. Takács Máté reprodukciója Tandi Lajos: Szegedi építészek c. kötetből.
28. A Külkereskedelmi Bank aulája. Palánkai Tibor felvétele.
29. Elektroház a Berlini körúton. Takács Máté reprodukciója Tandi Lajos: Szegedi építészek c. kötetből.
30. Szovjet csapatok átkelése a Tiszán a lebombázott hídtól északra épített pontonhídon, 1944 őszén. Fenyvesi József tulajdona.
31. Az épülő Belvárosi híd és a tőle délre lévő pontonhíd, 1946. MFM. Liebmann Béla felvétele.
32. A szovjet parancsnokság bejárata a Kölcsey utcában, 1945. MFM. Liebmann Béla felvétele. A felirat fordítása (balról jobbra): 1941 A mi ügyünk igazságos. A győzelem velünk lesz. Honvédelmi Minisztérium (Fegyveres Erők Minisztériuma) Szovjet Szocialis-

ta Köztársaságok Szövetsége Hadi parancsnokság igazgatósága Szeged (város). 1945 A mi ügyünk igazságos. Mi győztünk.
33. Moszkoviták. Gerő Ernő, P. A. Vihogyec, Vas Zoltán, Nógrádi Sándor az obarovi partizántáborban, 1944. História évkönyv 1984.
34. Nagyiván János, a Független Kisgazdapárt Szegedi Szervezetének elnöke. Nagyiván Anna tulajdona.
35. Ünnepség a Dóm téren, 1946. Balról Mark Hajtovics városparancsnok, Dénes Leó, Farkas Istvánné Ádok Viktória és szovjet vendégek. MFM. Liebmann Béla felvétele.
36. A kialakított határsáv, 1950. HANTÓ ZSUZSANNA 2009. A térképet készítette: Hajdú Lajos.
37. Szegedi párt és állami vezetők a Lenin-Sztálin szobor előtt, 1951. Reszta Miklós, Kása Andrásné, Dénes Leó, Lengyel Mária, Zombori János, Bite Vince, ifj. Simon Béla, Nagy Géza, Makra Mihály, Csíkos Istvánné. MFM.
38. Első gyalogosok az újjáépült hídon, 1948. MFM. Liebmann Béla felvétele.
39. Az elnökség az alkotmányunk ünnepén rendezett nagygyűlésen, 1950. aug. 20. MFM. Liebmann Béla felvétele.
40. G. B. Shaw: Szent Johanna című drámájának olvasópróbáján, 1956. Károlyi István, Kovács János, Papp Teri, Kaló Flórián és Horváth Jenő rendező. Szegedi Tükör, 1956. október 6–26. III. évf. 2. sz. Ilfir Ferenc felvétele.
41. Diákgyűlés meghívója, 1956. okt. 16. KISS TAMÁS 2002.
42. A MEFESZ alakuló nagygyűlése, 1956. okt. 20. A Szegedi Egyetem bölcsészkari épületének Auditórium Maximumában. A képen Lejtényi András II. éves joghallgató felolvassa a MEFESZ alapszabály tervezett szövegét, mellette Kiss Tamás II. éves joghallgató, Perbíró József jogász professzor, Vörös József orvostanhallgató, ..., Ács Vilmos (szemüveggel) főiskolai hallgató. MFM. Dömötör Mihály reprodukciója.
43. Középiskolások az egyetem épületéről leszedett vörös csillagot a hídról a Tiszába dobják 1956. okt. 25. CSML SZMB bünt. ir. NB. 1103/1957. Perbíró József és társai. Bizonyíték mellékletek.
44. Kaló Flórián szaval a Klauzál téren, 1956. okt. 25. Liebmann Béla felvétele.
45. Szovjet tankok a városháza előtt, 1956. nov. 6. MFM.
46. Országgyűlési képviselőválasztási szavazólap, 1958. nov. 10. CSML MSZMP Csongrád megyei Archívuma ir. Tombácz Imre iratgyűjteménye.
47. Kádár János és kísérete a Kárász utcán, 1958. okt. 31. A képen balról jobbra: Komócsin Zoltán, Perjési László, Kádár János, Biczó György és Győri Imre. MFM. Liebmann Béla felvétele.
48. Árhullám a Tiszán, Korányi fasor, 1970. MFM. Buzsáki Ferenc felvétele.
49. Országgyűlési képviselőjelöltek, 1971. CSML HML. Plakátgyűjtemény.
50. A Lenin szobor eltávolítása, 1990. márc. 30. Nagy László felvétele.
51. „Szputnyik" babakocsi 1965-ből, a háttérben orosz katonákkal, a dómmal és a szabadtéri akkor még állandóan álló nézőterével. Szabadvári Gyula felvétele.
52. Etetőszék, 1970. Kalmár Ernő felvétele.
53. Trabant 601-es, 1960-as évek. Internet.
54. A Szakmunkásképző Intézet tanári kara (egy részük munka-egyenruhában), 1954 körül. Első sor: ..., Nagy Endréné, ..., Wolford Antal, Lakó Ferencné, ..., Matók Gyula? Második sor: Lükő Gyula, Budó Ágostonné Farkas Gabriella, ..., Ruhr Róza, ..., ... Harmadik sor: Bálint Gyula Sándor, Zsedényi István, Simon József, ..., Fekete István. A fotót rendelkezésre bocsátotta: Szeged-Móravárosi Szakközép- és Szakiskola.
55. Csepel teherautó, az 1950-es évek vége. Emlékpont, Hódmezővásárhely.
56. Általános közellátási jegy (kenyérjegy), 1949. CSML MSZMP Csongrád megyei Archívuma ir. Tombácz Imre iratgyűjteménye.
57. Polgári lakás szalonjának részlete, 1983. MFM. Toppantóné felvétele.
58. A Szőke Tisza úszóház részlete. Lőkös Sándorné reprodukciója.
59. Konyhai berendezés (részlet), 1950-es évek. Lőkös Sándorné reprodukciója.
60. Konyha részlet, az 1960-as évekből. Lőkös Sándorné felvétele.

61. A szörpkészítés eszközei, 1960-as évek. Lőkös Sándorné felvétele.
62. Kávéfőzők. Lőkös Sándorné felvétele.
63. Moszkvics 401-es, 1950 évek második fele. Kalmár Ernő felvétele.
64. Nemzeti bizottsági igazolvány. CSML MSZMP Csongrád megyei Archívuma ir. Tombácz Imre iratgyűjteménye.
65. Tanácsválasztás, szavazólap, 1954. CSML MSZMP Csongrád megyei Archívuma ir. Tombácz Imre iratgyűjteménye.
66. Tanácsülés, Dénes Leó beszél, 1954. CSML.
67. Tanácsi Híradó, 1965. CSML.
68. Tanácsi Híradó, 1966. CSML.
69. NPP plakát a nyolcosztályos iskoláért. CSML HML. Plakátgyűjtemény.
70. Népiskolai értesítő, 1946/47. Dunai Józsefné tulajdona.
71. Tanulmányi értesítő, 1947–1954. Dunai Józsefné tulajdona.
72. Tanulmányi értesítő, 1950–1958. Szántó Tiborné tulajdona.
73. Részlet egy I. osztályos írás füzetből, 1950. Szántó Tiborné tulajdona.
74. Hófehérke előadás a Dugonics Általános Iskolában, 1956. jún. 14. Molnárné Ferenczy Valéria tulajdona.
75. Kodály énekkari verseny Újszegeden. Vezényel Török Mihály, 1960-as évek. Molnárné Ferenczy Valéria tulajdona.
76. Bánfalvi József. Internet.
77. Honvédelmi gyakorlat szakmunkástanulók részére, 1950-es évek. A fotót rendelkezésre bocsátotta: Szeged-Móravárosi Szakközép- és Szakiskola.
78. A MÜM 600-as Szakmunkásképző Intézet. Végzős férfiszabó osztály, 1961. Osztályfőnök: Lakó Ferencné. A fotót rendelkezésre bocsátotta: Szeged-Móravárosi Szakközép- és Szakiskola. (A képen láthatók alfabetikus sorrendben: Baranyai Piroska, Berta Piroska, Bata Zsuzsanna, Bozsó Vera, Dobó Mária, Gonda Erzsébet, Harkányi Árpád, Herczeg Éva, Kárpuk Gizella, Kiss Ilona, Kolejáni Mária, Kőrössy Erzsébet, László Éva, Mácsay Katalin, Melrich Jolán, Masa Irén, Monostori Erzsébet, Nagy Piroska, Orbán Mária, Papp Margit, Pataki Mária, Ribes Gizella, Simon Mária, Svogrik Ilona, Sz. Varga Jánosné, Szabó Mária, Szekeres Éva, Széll Anna, Széll Magdolna, Szögi Aranka, Takács Anna, Tóth Éva, Tukócs Anna, Varga Anna, Virágh Erzsébet, Zádori Ilona.)
79. Ipari Szakmunkásképző Intézet. A fotót rendelkezésre bocsátotta: Szeged-Móravárosi Szakközép- és Szakiskola.
80. Bartucz Lajos. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
81. Hermann István Egyed. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
82. Mester János. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
83. Purjesz Béla. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
84. Riesz Frigyes. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
85. Vidakovits Kamilló. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
86. Bibó István. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
87. Buza László. SZTE ÁJTK (Professzori arcképcsarnok).
88. Schneller Károly. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
89. Tanrend, 1948–49. Somogyi-könyvtár.
90. Tanrend, 1949–50. Somogyi-könyvtár.
91. Felvonulók a hídon (Bölcsészettudományi Kar), 1950. máj. 1-jén. Első sor balról jobbra: Bálint Sándor, Tóth László, Halász Előd. Második sorban: Lehel István, S. Kiss Erzsébet, a sor végén Szádeczky-Kardoss Samu. Halász Előd mögött (félig takarva) Baróti Dezső, mögötte kicsit balra Koltay-Kastner Jenő.
92. A MEFESZ 1956. okt. 20-i nagygyűlése a Bölcsészettudományi Kar Auditórium Maximumában. MFM.
93. Kristó Gyula. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
94. Bálint Sándor. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
95. Szabó Zoltán. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
96. Budó Ágoston. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.

97. Kalmár László. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
98. Rédei László. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
99. Szőkefalvi-Nagy Béla. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
100. Muszka Dániel, Kalmár László munkatársa az egyetemen az első hazai kibernetikai állatmodellel, a „Katicabogárral". MFM. Liebmann Béla felvétele.
101. ifj. Jancsó Miklós. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
102. Németh András. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
103. id. Hetényi Géza. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
104. Halász Előd. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
105. Straub F. Brunó. SZTE Egyetemi Gyűjtemény.
106. II. Szakorvosi rendelő (Zöld Sándor, ma Vasas Szent Péter utca). Lőkös Sándorné felvétele.
107. II. sz. Kórház Ideg- és Elmeosztály épülete. Lőkös Sándorné felvétele.
108. Odesszai delegáció az újszegedi Gyermekkórházban, az 1960-as évek vége. MFM. Liebmann Béla felvétele.
109. Körintenzív, 1976. Takács Máté felvétele.
110. KÖJÁL, 1980-as évek. Lőkös Sándorné felvétele.
111. Az 1975-ben átadott Véradó Állomás épülete. Lőkös Sándorné felvétele.
112. A GYIVI, korábban az Elaggott Apácák Otthonának épülete. Lőkös Sándorné felvétele.
113. Nemzetközi Néptáncfesztivál, 1983 (Roosevelt tér). Nemzetközi Néptáncfesztivál Alapítvány Fotóarchívumának tulajdona.
114. Az első szegedi Paprikamúzeum Szentmihályon, a Móricz Zsigmond Művelődési Házban. A Móricz Zsigmond Művelődési Ház Fotóarchívuma.
115. Cigányklub a Kettőshatári Alkotóházban, 1984. A dorozsmai Petőfi Sándor Művelődési Ház Fotóarchívuma.
116. A Tápai Hagyományőrző Együttes fellépése, 1984. A Tápai Hagyományőrző Együttes Fotóarchívuma.
117. ÉDOSZ táncegyüttes. A Szeged Táncegyüttes Fotóarchívuma.
118. Havass Géza. Szeged-csanádi Püspöki Levéltár Fotóarchívuma.
119. Hamvas Endre csanádi püspök. Szeged-csanádi Püspöki Levéltár Fotóarchívuma.
120. Mária-szobor, Lourdes-i barlang, Újszegeden. Tóth Attila tulajdona.
121. Íjjas József csanádi püspök. Szeged-csanádi Püspöki Levéltár Fotóarchívuma.
122. Udvardy József csanádi püspök. Szeged-csanádi Püspöki Levéltár Fotóarchívuma.
123. A Tátra téri templom oltára. Lőkös Sándorné felvétele.
124. Seres Zoltán lelkész (a kép jobb oldalán) megáldja a konfirmandusokat, a bal oldalon Lázi Lajos gondnok, a presbitérium világi elnöke. A Református Egyházközség tulajdona.
125. Bakó László ref. vezető lelkész (Kálvin téri Ref. Egyházközség). MFM. Dömötör Mihály reprodukciója.
126. Kisvasúti kocsi, 1948–49 körül. CSML MSZMP Csongrád megyei Archívuma ir. Tombácz Imre iratgyűjteménye.
127. Búcsú a gőzmozdonytól. A Vasúttörténeti Alapítvány gyűjteményéből. Nagy József felvétele.
128. Menetrend, 1947. Tóth László reprodukciója.
129. Mikrofilmes tudakozó, 1977. Szentesi Postatörténeti kiállítás. Molnár Franciska felvétele.
130. Támpontos külterületi kézbesítés, 1982. Szentesi Postatörténeti kiállítás. Molnár Franciska felvétele.
131. Postai díjszabás, 1968. Reprodukció.
132. Postai díjszabás, 1990. Reprodukció.
133. Postapalota, 1977. Lőkös Sándorné reprodukciója.
134. A gumigyár egyik üzemcsarnoka. Somogyi Károlyné felvétele.
135. A Szegedi Kenderfonógyár cérnázó üzeme, 1966. SZILÁGYI G.–KÁPOSZTÁS I. 1976.
136. A Pick szalámigyár csontozó üzeme, 1970. MANN M.–SÍPOS P. 1970.

137. Az elkészült konzerv raktározása, 1978. Somogyi Károlyné felvétele. PODMANICZKY SZ. 2006.
138. A paprikafeldolgozó üzem, új adagoló- és csomagológép a dolgozókkal, 1964. MFM. Liebmann Béla felvétele.
139. Az épülő gázfeldolgozó üzem, 1973. Reprodukció.
140. A házgyár egyik üzemcsarnoka. Reprodukció.
141. Plakát, 1945. CSML HML. Plakátgyűjtemény.
142. Plakát, 1945. CSML HML. Plakátgyűjtemény.
143. Plakát, 1945. CSML HML. Plakátgyűjtemény.
144. Az első üvegház építése a Felszabadulás Tsz-ben, 1960. SZ. LUKÁCS IMRE 1975.
145. Csehszlovák vendégek látogatása a Felszabadulás Tsz-ben. A képen láthatók: Mison Gusztáv, Mison Nándor, Tombácz Imre, Támba Mihály. SZ. LUKÁCS IMRE 1975.
146. Lengyelkápolna, Ludas Matyi, 1950. febr. 9.
147. Kádár János látogatása a Felszabadulás Tsz-ben, 1960-as évek. SZ. LUKÁCS IMRE 1975.
148. Sertéstelep a Felszabadulás Tsz-ben, 1969. SZ. LUKÁCS IMRE 1975.
149. Takarmánykeverő és -szárító a Felszabadulás Tsz-ben, 1969. SZ. LUKÁCS IMRE 1975.
150. A Szegedi Textil Nagykereskedelmi Vállalat Mintaüzlete a Klauzál téren, 1950-es évek. A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye.
151. Népbolt a Kossuth Lajos sugárút és Francia utca sarkán, 1950-es évek. A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye.
152. A Püspökbazár egy része (ma a Skála Centrum Áruház áll a helyén), 1950-es évek. A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye.
153. Marx téri piac, 1946 körül. A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye.
154. A 31. sz. Gyorskiszolgáló élelmiszer bolt a Kárász és a Kölcsey utca sarkán, 1950-es évek. A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye.
155. Önkiszolgáló bolt, 1960. Reprodukció.
156. Tisza Áruház (mai Skála Centrum) a Tisza Lajos körúton, 1960-as évek. A Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteménye.
157. A Szegedi Ipari Vásár belépője, 1988. júl. 18–27. Lőkös Sándorné reprodukciója.
158. Tiszatáj, 1948. szept.–okt. Somogyi-könyvtár.
159. Tiszatáj, 1956. jún. Somogyi-könyvtár.
160. Mocsár Gábor. Reprodukció. Gazdátlan hajók. Szegeden élő fiatal költők antológiája. Szeged, 1979.
161. Petri Csathó Ferenc. Reprodukció. Gazdátlan hajók. Szegeden élő fiatal költők antológiája. Szeged, 1979.
162. Baka István. Reprodukció. Gazdátlan hajók. Szegeden élő fiatal költők antológiája. Szeged, 1979.
163. Grezsa Ferenc. Reprodukció.
164. Csehov: Cseresnyéskert. Lontay Margit, Pogonyi Nándor. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
165. Domján Edit és Kaló Flórián egy vígjátékban. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
166. Farkas Ferenc: A bűvös szekrény. Gyimesi Kálmán, Berdál Valéria, Gregor József. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
167. Muszorgszkij: Borisz Godunov. Gregor József. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
168. Miller: Az ügynök halála. László Zsolt és Király Levente. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
169. Mozart: Figaro házassága. Gyimesi Kálmán és Gregor József. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
170. Dumas–Sartre: Kean, a színész. Dobos Kati és Király Levente. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
171. Lajtai–Békeffy: A régi nyár. Törőcsik Mari és Janisch Éva. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.

172. Bernstein: West Side Story. Janisch Éva, Vajda Júlia és a táncosok. Szegedi Fényképész Szövetkezet felvétele.
173. „Sárga" emlékkő. Az illegális szegedi munkásmozgalom forradalmi szervezkedésének emlékköve, 1961. Tóth Attila felvétele.
174. Tanácsköztársaság szobor a Stefánián, 1960. MFM.
175. Tóth Sándor: Giorgio Vasari, 1974. Tóth Sándor tulajdona. Tóth Attila felvétele.
176. Lapis András: Pro Urbe Szeged, 1973. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata tulajdona. Dömötör Mihály felvétele.
177. Fritz Mihály: XXV. Világ Vadvédelmi alap, 1988. Fritz Mihály tulajdona és felvétele.
178. Vaszy Viktor próba közben, 1960. Erdős János tulajdona.
179. A Szegedi Szimfonikus Zenekar, 1985. okt. 30. Vezényelt: Oberfrank Géza. Papp Györgyné tulajdona.
180. Vántus István. Erdős János tulajdona.
181. A Szegedi Weiner Kamarazenekar, az első sor közepén Weninger Richárd. Papp Györgyné tulajdona.
182. Két első díj Angliából a Middlesbrough-i kórusversenyről, 1970. aug. 25. Elnyerte a Tanárképző Főiskola Női Kara Kardos Pál vezényletével (a női karok és az ifjúsági kórusok kategóriájában). Kardos Pálné tulajdona.
183. Kodály Zoltán saját művét, a Berzsenyi versre komponált *A magyarokhoz* című kánont vezényli a Szegedi Nemzeti Színházban, 1953. máj. 30. Liebmann Béla felvétele, Erdős János tulajdona.
184. XVII. Nemzetközi maratoni verseny emléklapja, 1973. júl. 21. Lőkös Sándorné felvétele.
185. Gyémánt Imre, búvárúszó mesteredző, 2001. Gyémánt Iván tulajdona.
186. Soós István, a szegedi evezős élet atyja, 1985. Sportmúzeum, Szeged tulajdona.
187. Tasnádi József, a szegedi kosárlabdasport egyik elindítója, 1991. Nagyiván Gábor tulajdona.
188. A Szegedi Haladás ladbarúgó csapata, 1956. Álló sor (balról-jobbra): Rábay, Benák, Zallár, Cziráki, Faragó, Városi, Pozsgai. Ülő sor (balról-jobbra): Rózsavölgyi, Mészáros, Nemes, Baráth, Vass, Cserhalmi. Thékes István tulajdona.

SZÍNES KÉPEK JEGYZÉKE

1. Szeged szab. kir. városnak VI. Károly király által adományozott pecsétje és címere, 1719–1950. CSML. Reprodukció.
2. Szeged város szocialista kori címere, 1974–1990
3. Szeged város címere, 1990-től
4. A monográfia szerzői és munkatársai, 2009. Lőkös Sándorné felvétele.
5. Tarján városrész madártávlatból. Hámori Gábor felvétele.
6. Felsőváros a megmaradt utcákkal és a hídfővel. Hámori Gábor felvétele.
7. Tarján városrész a Zápor-tóval és a Körtöltéssel. Hámori Gábor felvétele.
8. Makkosháza. Hámori Gábor felvétele.
9. Újrókus a Vértóval és a Postatoronnyal. Hámori Gábor felvétele.
10. Újrókus, Magyarország legnagyobb vasbeton víztornyával. Hámori Gábor felvétele.
11. Városkapu az Izabella-híd felől érkezők előtt. Hámori Gábor felvétele.
12. Inflációs pénzek, 1945–1946. CSML. Lőkös Sándorné reprodukciója.
13. Választási plakát, 1947. CSML HML. Plakátgyűjtemény. Lőkös Sándorné reprodukciója.
14. Választási plakát, 1947. CSML HML. Plakátgyűjtemény. Lőkös Sándorné reprodukciója.
15. Kékcédula, 1947. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár tulajdona.
16. Sztálinfejes Kossuth-címer, 1956. MFM. Dömötör Mihály felvétele.
17. Nagygyűlés a Klauzál téren, 1956. okt. 25. A tömeg a Kossuth-szobor előtt nagy lelkesedéssel hallgatta Bicskey Károly színművész szavalatát. MFM.
18. Ideiglenes párttagsági igazolvány, 1956/57. CSML MSZMP53. ir. Reprodukció.
19. Lódenkabátos férfi, 1950-es évek első fele. A ruha az MFM tulajdona. Linczer-Katkó Izabella felvétele.
20. Viharkabátos férfi, 1950-es és 1960-as évek. A ruha az MFM tulajdona. Linczer-Katkó Izabella felvétele.
21. Munkásőr egyenruhában. A ruha az MFM tulajdona. Linczer-Katkó Izabella felvétele.
22. A Magyar Néphadsereg egyenruhája. A ruha az MFM tulajdona. Linczer-Katkó Izabella felvétele.
23. Úttörő kislány. A ruha az MFM tulajdona. Linczer-Katkó Izabella felvétele.
24. Női divat, 1970-as évek. A ruha az MFM tulajdona. Linczer-Katkó Izabella felvétele.
25. Fiatalok divatja, 1979. Lőkös Sándorné felvétele.
26. Menyasszony, 1980-as évek. Lőkös Sándorné reprodukciója.
27. Mozgalmi zászlók. MFM. Dömötör Mihály felvétele.
28. Pacsirta rádió, 1950-es, 1960-as évek. Petrovics István tulajdona.
29. Szobabelső, az 1960-as évekből. Lőkös Sándorné felvétele.
30. Lottó tárgynyeremény, 1970-es évek. Lőkös Sándorné felvétele.
31. Szobabelső televízióval, 1970-es évek. Lőkös Sándorné felvétele.
32. Kisdobosavatás a Zrínyi Ilona Általános Iskolában, 1978. Molnárné Ferenczy Valéria tulajdona.

33. Úttörőavatás a Zrínyi Ilona Általános Iskolában, 1978. Molnárné Ferenczy Valéria tulajdona.
34. Széchenyi István Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola, 1964. Lőkös Sándorné felvétele.
35. Deák Ferenc Gimnázium, 1987. Lőkös Sándorné felvétele.
36. Az MTA Szegedi Biológiai Központjának épülete, 1974. Lőkös Sándorné felvétele.
37. Újklinika, 1989. Lőkös Sándorné felvétele.
38. A Pick Szalámigyár Szabadkai úti telepe (érlelő torony).
39. DÉLÉP (ma APEH) irodaház, 1978. Lőkös Sándorné felvétele.
40. Bock–Stein: Hegedűs a háztetőn, Király Levente és Markovits Bori.
41. Scribe: Egy pohár víz. Tolnay Klári és Mentes József.
42. Stabat Mater, Juronics Tamás és Prepeliczai Annamária.
43. Erdélyi Mihály: Halászbárkák, 1936. Dömötör Mihály reprodukciója.
44. Dorogi Imre: Tisza, é. n. Dömötör Mihály reprodukciója.
45. Vinkler László: Fikusz madonnával, é. n. Dömötör Mihály reprodukciója.
46. Dinnyés Ferenc: Alsóvárosi templom, 1962. Dömötör Mihály reprodukciója.
47. Tápai Antal: Katona József, 1956. Dömötör Mihály reprodukciója.
48. Fontos Sándor: Varjak a földeken, 1969. Dömötör Mihály reprodukciója.
49. Kováts Margit: Patak, é. n. Dömötör Mihály reprodukciója.
50. Cs. Pataj Mihály: Szabadtéri játékok előkészületei, 1964. Dömötör Mihály reprodukciója.
51. Vlasics Károly: Csendélet, é. n. Dömötör Mihály reprodukciója.
52. Dér István: Mártélyi gótika, 1970. Dömötör Mihály reprodukciója.
53. Zoltánfy István: Kocsma, 1971. Dömötör Mihály reprodukciója.
54. Veres Mihály: Inferno, 1966. Dömötör Mihály reprodukciója.
55. Maty-éri evezős. kajak-kenu pálya, 1981.
56. Sportcsarnok, 1970-es évek eleje. Lőkös Sándorné felvétele.

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. Nagyszeged távlati főközlekedési hálózata és területfelhasználási vázlata. Ratkai Gyula rajza, 1953. Az eredetiről fényképezte: Takács Máté *(48–49. oldal között)*.
2. Az 1963. évi városfejlesztési programterv vázlata. Az eredetiről digitalizálta: Erdész Ida *(48–49. oldal között)*.
3. Városfejlesztés 1945–1990 között. Szerkesztette: Takács Máté. Rajzolta: Erdész Ida *(64–65. oldal között)*.
4. Az 1970-ben és az 1978-ban jóváhagyott ÁRT szerkezeti terve. Az eredetiről fényképezte: Takács Máté *(64–65. oldal között)*.
5. Belvárosi foghíjbeépítések, tömbrekonstrukciók 1945–1990. Szerkesztette: Takács Máté. Rajzolta: Erdész Ida *(80–81. oldal között)*.
6. Az egészségügyi ellátás szervezeti felépítése, 1974. Készítette: Bárány Ferenc. *(416–417. oldal között)*.
7. Vállalatok és szövetkezetek foglalkoztatási adatai, 1954, 1967. Készítette: Klonkai László *(544–545. oldal között)*.
8. Az ipar területi elhelyezkedése. Szerkesztette: Klonkai László. Rajzolta: Erdész Ida *(604–605. oldal között)*.
9. A szegedi kórusélet 125. jubileumán, 1988-ban Szegeden működő öntevékeny és egyetemi, főiskolai énekkarok adatainak összesítése. Készítette: Erdős János *(768–769. oldal között)*.

MUTATÓ

Mutatónkban az egyéb nevek mellett a főszövegben és a kísérő jegyzetekben előforduló személyneveket tüntettük fel, az egyes kötetek, tanulmányok és cikkek íróinak neveit azonban nem. Ezeket megtalálhatjuk a szakirodalom rövidítésjegyzékében. A személynevek melletti évszámok az illető személy születésének és halálának időpontját, a csillagos évszámok a kötet lezárásának idején még élő személyeket jelzik. Ahol a személynevet nem követik évszámok, ott ezen adatok felkutatásában nem jártunk eredménnyel. Köszönetet mondunk a megkeresett hozzátartozóknak, barátoknak, ismerősöknek, munkatársaknak ez irányú segítségért, és előre elnézést kérünk azoktól, akinek a neve mellett esetleg téves adat szerepel, a könyv írásakor ezen adatok álltak rendelkezésünkre. Olvasóink e tárgyú kiegészítéseit jóindulattal várjuk. A személyek születési és halálozási adatai után szereplő végzettség, illetőleg foglalkozás főképp a monográfiában megjelölt állapotot tükrözi.

A mutató magában foglalja az utcaneveket, a szervezetek és intézmények, továbbá a gyárak, üzemek és mezőgazdasági termelő egységek (tsz, állami gazdaság, stb.) neveit. A gyárak esetében a legismertebb név alá rendeztük a korszakban előforduló egyes névváltozatokat. Szeged egyes városrészeinek neveit a Szeged név alatt gyűjtöttük össze. A külföldi helységnevek esetében a magyar változata után zárójelben közöljük az idegen nyelvűt. A betűrendbe soroláskor az a, á; e, é; o, ó betűket nem különböztettük meg.

II. Kerületi Állami Leányiskola 305
II-es Kórház 424 431
III. Belgyógyászat l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
III. Kerületi Állami Leányiskola 305
III. Kerületi Állami Fiúiskola 305
VI. utca 522
8'15''-ös Csoport 474
17-es sz. Gép- és Villamosipari Technikum l. Déri Miksa Szakközépiskola
65. sz. Építőipari Tröszt l. Csongrád Megyei Építőipari Vállalat
600. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet l. Móra Ferenc Szakmunkásképző Intézet
624. sz. Szakmunkásképző Intézet 348 352
640-es Textil- és Szövőipari Szakmunkásképző Intézet l. Textilipari Szakközépiskola
640. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet l. Textilipari Szakközépiskola

ABC áruházak 676 678 680 682 692
Ablaka György könyvnyomdája 542
Abonyi Géza (1894–1949) színész 718
Abonyi Tivadar (1887–1968) színész-rendező 716
Ábrahám Ambrus (1893–1989) biológus, egy. tanár 151 243 366 373 385 387
Ábrahám Anikó (*1949) balett-táncos 734
Ábrahám Antal (1921–1975) politikus, megyei pártbiz. titkára, városi MSZMP intéző biz. tag 145 147 156 169

Ábrahám Antalné (1930–1978) konzervgyárig. 580 582
Ábrahám fűszerpaprika-készítő család 222
Ábrahám Ferenc, építési vállalkozó (iparigazolvány kelte 1937. IV. 23., 1947. V. 17.) 221
Ábrahám Mihály, pártszervezet vez., termelő, értékesítő és beszerző szöv. ügyvezető ig. 618
Ábrahám Pál (1892–1960) zeneszerző, karmester 723
Acél utca 413 445 446 447
Acél utcai Időskorúak Szociális Otthona l. Petőfitelepi Szociális Otthon
Ács János (*1949) rendező 725
Ács Lajos (1922–1968) közgazdász, politikus, MDP politikai biz. tag 113
Ács Vilmos (*1936) főisk. hallgató, MEFESZ egyik vezetője 142 148
Actio Catholica 311
Aczél György (1917–1991) politikus, MSZMP KB és PB-tag, MT elnökh. 189
Ádám Ottó (*1928) főrendező 720 721
Ady Endre (1877–1919) költő 188 710 713
Ady Endre Művelődési Ház 465
Ady Endre Népi Kollégium 345
Ady Endre Termelőszövetkezeti Csoport (Külső-Baktó) 629
Ady Halászati Tsz 650
Ady tér 178 341 360 778
ÁFÉSZ l. Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet
Afrika 571
Ág utca 33
Agapé nyomda 18
Ágh István (*1938) költő, író, műfordító 702
Agócsi János (1899–1967) vasmunkás, műszerész, kendergyári MKP-titkár 175 225
Ágoston György (*1920) pedagógus, egy. tanár 373 374 396
AGROHÉV kereskedelmi vállalkozás 653
Agyagos utca 50 80 438
Aigner-telep l. Szeged–Aigner-telep
Aigner-telepi Községi Iskola 305
Ajtay Andor (1903–1975) színész 726
Akácz László l. Takács László
Aklán Etelka (1919–?) újszegedi kendergyári tisztviselő 100
AKÖV l. Autóközlekedési Vállalat
Alaksza Helmut (*1928) egy. hallgató, jogász, bíró 141
Albánia 275
Aldobolyi Nagy Miklós (1911–1973) geográfus, főisk. tanár 374
ALÉP l. DÉLÉP
Alexa Zsuzsa (*1975), úszó 803
Alexander Simon, szovjet őrnagy 521
Alföld 22 61 63 345 378 392 590 591 599 709 741 742 751 753–755 757
Alföldi Bútorgyár 543 558 566 569 603 604
Alföldi Cementgyár 544
Alföldi Cementáru Vállalat 544
Kő- és Cementipari Vállalat 544
Szegedi Kőfaragó Vállalat 544 545
Alföldi Cementáru Vállalat l. Alföldi Cementgyár
Alföldi Gépgyártó és Autókarosszéria üzem 541 542
Alföldi Közmű és Mélyépítő Vállalat l. DÉLÉP
Alföldi Lajos (*1927) mikrobiológus, MTA SZBK Genetikai Intézet ig. 385 387 390 391
Alföldi Mezőgazdasági Intézet l. Gabonatermesztési Kutató Intézet
Alföldi Tudományos Intézet 392
Alföldi Tüzép Vállalat 683
Alföldi utca 55
Algyő l. Szeged–Algyő
Algyői Általános Iskola 327
Algyői Faluház 465
Algyői híd 511
Algyői Művelődési Ház 457
Algyői szénhidrogén mező (olajmedence) 511 513
Algyői Pávakör 465
Algyői út 36
Algyői vasútállomás 513
Algyői vasúti híd 507
Alkony utca 58
Alkotmány Termelőszövetkezeti Csoport l. Alkotmány Tsz
Alkotmány Tsz 636 637 644
Alkotmány Termelőszövetkezeti Csoport 624 635 636
Állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium l. Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
Állami Áruház l. Centrum Áruház
Állami Dugonics András Gimnázium l. Dugonics András r. k. Kegyesrendi Gimnázium

Állami Egészségügyi Gyermekotthon 438
Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) 137 172 481 482 499 501 504
Állami Ellenőrzési Központ 579
Állami Felső Ipariskola l. Déri Miksa Szakközépiskola
Állami Fodrász Vállalat 545
Állami Gyermekmenhely l. Újszegedi Gyermekkórház
Állami Gyermekvédő Intézet l. Újszegedi Gyermekkórház
Állami Kereskedelmi Leányiskola l. Vasvári Pál Szakközépiskola
Állami Közegészségügyi és Járványügyi Felügyelet 431 432
Állami Múzeum l. Móra Ferenc Múzeum
Állami Tanonciskola 675
Állami Vagyonkezelő Rt. 568
Állami Vagyonügynökség 568
Állami Védőnőképző Intézet (ÁVI) 406
Államvédelmi Hatóság l. ÁVH
Állatforgalmi Vállalat 552
Állatorvostudományi Egyetem 377
Alpár Mária (*1931) operaénekes 722
Alsó-kikötő sor 77 447 604
Alsóközpont l. Mórahalom
Alsóközponti Külterületi Iskola 305 307
Alsónyomás sor 42
Alsótanya 94 97 611 617
Alsóváros l. Szeged–Alsóváros
Alsóvárosi Egyesített Szociális intézmény l. Alsóvárosi Szociális Otthon
Alsóvárosi Egyházközség kultúrháza l. Vasutasok Szakszervezete Petőfi Sándor Művelődési Ház
Alsóvárosi feketeföldek 604
Alsóvárosi katolikus temető 433
Alsóvárosi Községi Iskola 305
Alsóvárosi MÁV SC 798
Alsóvárosi r. k. zárda 305
Alsóvárosi Szociális Otthon 445 446
Alsóvárosi Egyesített Szociális intézmény 446
Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság 396
Általános Állami Műszaki Középiskola l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet (ÁFÉSZ) 660 661 673
Általános Munkásdalegylet 763 777 780
Altorjay István (1921–1999) gyermeksebész, egy. tanár 428
Amatőr filmesek Klubja 469
Ambrus Edit (*1928) színész 719 721
Ambrus Lajos (*1950) író, kritikus 709
Amerikai Egyesült Államok (USA) 492 495 499 557
Egyesült Államok 803 804
AMFORA Vállalat 679 683
Anderle Ádám (*1943) történész, egy. tanár 196 396
Andó István (*1949) immungenetikus 398
Andrássy Lajos (1928–2007) költő, szerkesztő 176 704 707
Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Intézet 427
Anglia 559 567 579 597 777
Angol-Magyar Bank Rt. 538
Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Angyal Mária (*1929) rendező 724 731
Angyalföld 482
Anna eszpresszó 691
Anna-kút 68
Annunciata (Gyümölcsoltó Boldogasszony Szolgálói) szerzetesrend 421
Annus József (1940–2005) író, Tiszatáj főszerk. 191 196 701 709
Anouilh, Jean (1910–1987) francia drámaíró 139 725
Antal Andor (*1944) atlétaedző 790
Antal József (*1919) agrármérnök, szegedi Mezőgazdasági Kutatóintézet igh. 396
Antal József (1919–1969) tanár 320
Antal Tamás (*1978) jogász, egy. adjunktus 8
Antalffy Erzsébet, [Magyar Ferencné, később Zámbó Károlyné] (1921–1976) tanítónő 313
Antalffy György (1920–1993) jogász, egy. tanár 187 243 359 366 395
Antenna Hungária Vállalat 534
Antonov, Viktor Fjodorovics, Komszomol küldött 154
Apáca utca 84
Apátfalva 194
Apáthy István (1863–1922) biológus, zoológus, egy. tanár 361
Apáthy István Kollégium 361
APEH (Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal) 575 598
Apor László, színész 165
Apostoli Szentszék 485
Apponyi-kollégium 337 373
Április 4. Első Szegedi Cipész Szövetkezet l. Április 4. Cipőipari Szövetkezet 567 568

Április 4. Cipőipari Szövetkezet 567 568 604
Április 4. Első Szegedi Cipész Szövetkezet 549 567 568
Április 4. útja l. Boldogasszony sugárút
Apró Antal (1913–1994) szobafestő, MDP, MSZMP KV-KB, PB-tag, MT elnökh. 162 171 174 187 198
Apró Ferenc (*1941) kardvívó, ügyvéd, szakíró 18 745 747 804
Apró László (*1944) kardvívó, szülész-nőgyógyász 804
Aracsi László (*1929) énektanár, karvezető, zeneművészeti szakisk. igh. 773
Arad (Románia) 507
Aradi Sándor, postahivatal-vezető 536
Aradi Vértanúk tere 34 38 73 74 129 188
Áramszolgáltató Vállalat l. DÉMÁSZ
Arany János (1817–1882) költő, műfordító 713
Arany János Általános Iskola 82
Arany János utca 70 71 277 604
Arany Sándor, erdészeti technikum, ~ szakközépisk. ig. 352
Aranyi Sándor (*1949) festő 744 755
Arday Lajos (1914–2003) katonatiszt, FNB tag, AKÖV ig. 148 150 184 519
Árelemző Bizottság 659
Árendás György (1925–1981) vb-tag, tsz elnök 278 627
Árkos Judit (*1933) balett-táncos, koreográfus 723
Árkosi Árpád (*1948) rendező 729 733
Árpád l. Üllés
Árpád Nevelőotthon l. Ifjú Gárda Ifjúsági Város
Árpád tér 38 74
Árpád téri Általános Iskola 360
Belvárosi Elemi Népiskola 360
Árpád vezér 379
Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium l. Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium 350
Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi r. k. Árpádházi Szent Margit Leánygimnáziuma 306 310
Szegedi r. k. Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium 306 310
Szent Margit Gimnázium 334 335
Szent Margit Leánygimnázium 332
Arrabal, Fernando (*1932) francia író 733
Árvai József (*1930) mérnök, vb-elnökh. 28 294
Ásotthalom 147 345 438 439 502
Várostanya 112 305 625
Ásotthalmi Állami Gazdaság 630 631
Asztalos Ktsz, Felszabadulás l. SZEBISZ Bútoripari Szövetkezet
Asztalos Sándor (*1935) állomásfőnök 516
Atka-szigeti holtág l. Tisza
Átokháza 89 611 614
Áts Vilmos l. Ács Vilmos
Attila utca 24 54 66 604
Ausztria 190 596 777
Autheried Kamilló (*1945) orvos, egy. oktató 88
AUTOFER Autójavító és Fémipari Vállalat 569
Autójavító Vállalat 555 560 565 604
XI. sz. Autójavító Vállalat 552
Autóközlekedési Igazgatóság 517
Autóközlekedési Vállalat (AKÖV) 148 509 517 518
AUTOVILL (Autóvillamossági Felszerelések Gyára) 566
Avar József (1913–1987) ütőhangszer-tanár 774
Avasi Béla (1922–2002) zenetudományi-népzene főisk. tanár 776
ÁVH (Államvédelmi Hatóság) 111 115 117 121 123 131 137 148 150 153 160 250 483
Szegedi Osztálya 118 130
ÁVO (BM Államvédelmi Osztály) 116

B Galéria 462
Bába István (1933–2003) ügyvéd 244
Bába János, földműves, várospolitikus, kisgazdapárti alelnök 101 109
Bába Kiadó (Bába és Társai Nyomdaipari Kft.) 704
Babits Mihály (1883–1941) költő, író 709
Bábszínház 459 721 734
Bach, Johann Sebastian (1685–1750) orgonista, karnagy, zeneszerző 725 766 774
Back Bernát (1871–1953) gyáros 221
Back malom 23 537
Bácsalmás 566
Bács-Bodrog megye 605
Bácsépszer 245
Bács-Kiskun megye 30 119 150 166 167 252 253 268 385 454 475 517 552 553 663
Bács-Kiskun megyei Téglagyári Vállalat 552
Bacsik Sándor (*1932) zenekari hegedűs, koncertmester 769
Bácska 304 520
Bácskai Jánosné Várkonyi Mária (1922–1975) orvos, pszichiáter 420
Badár Gábor, gépipari technikum igh., ig. 351
Bagdad (Irak) 559
Baja 106 338 375 517
Bajai Posztógyár 572
Bajai út 27 42 604
Bajcsy-Zsilinszky Endre utca 278
Bajnokcsapatok Európa-kupája 801
Bajusz Rezső (*1925), MÁV területi ig. 516
Bajusz Tamás (*1945) megyei sütőipari vállalat ig. 569
Bajza utca 70
Baka István (1948–1995) költő 474 699 701 702 708 710 711
Bakacsi Lajos (*1949) rajztanár, festő 755 759
Bakay Nándor utca 604 682
Bakó István (*1958), DÉLÉP klubvez. 473
Bakó László (1896–1968) református lelkész, esperes 131 488 490 491
Bakonyi László (1913–1997) tanár, Klauzál gimn. igh., ált. isk. ig. 309 314
Bakos Ferenc (1922–1996) nyelvész, c. egy. tanár 369
Bakos Tibor (1902–1976) Baross gimn. tanára 310
Baks 116
Bakti Tibor (1953–2008), Evangéliumi Testvérközösség lelkésze 502
Baktó l. Szeged–Baktó
Baktói Alkotmány Tszcs 130
Bal fasor 82 443 444
Balás P. Elemér (1883–1947) jogtudós, egy. tanár 357 358 385
Baláspiri Lajos (*1938) vegyész, egy. docens 397
Balassa Péter (1947–2003) esztéta, irodalomtörténész, kritikus 710 733
Balassa Sándor (*1935) zeneszerző 771
Balassagyarmat 463
Balástya 194 503 522 610 611 625
Felsőközpont 98 112 305 307 522 523 606 609 621
Balaton 684
Balázs Béla (1884–1949) író, költő, filmszakember 467 717 727
Balázs Béla Ifjúsági Színpad 467
Balázs Béla Úttörőház 457 466
Úttörőház 457
Balázs Mihály (*1948) irodalomtörténész, egy. tanár 713
Balázs Mihály (*1958) súlyemelő 801
Balázsfy Zoltán (*1962) súlyemelő 800
Balettiskola 457 459 469
Bálint Alajos (1902–1983) régész, múzeumig. 378 739
Bálint András (1915–2006) mérnök, MÁV főmenetirányító 510
Bálint Csanád (*1943) régész, MTA oszt. vez. 379
Bálint Ferenc (1915–1989) FNB-tag 149
Bálint Gábor Sándor (*1936) orvos, farmakológus 397
Bálint György (1906–1995) színész-rendező 720
Bálint Gyula Sándor (1899–?) szakmunkásképző intézet tanára 211
Bálint István (*1932) tanár, egy. tanársegéd 168
Bálint Sándor (1904–1980) néprajztudós, egy. tanár 23 96 105 120 175 207 220 226 243 308 364 367 371 378 380 385 392 460 698 701 708 709 712
Bálint Sándor Általános Iskola 327
Bálint Sándor Művelődési Ház 458
November 7. Művelődési Ház 456 460
November 7. Művelődési Központ 456–461 463
November 7. Művelődési Otthon 454 459 460
Újszegedi Művelődési Otthon 460
Szent Vince Egyesület Kultúrháza 456 460
Bálint Sándor utca 81
Ballagi-tó 35
Baló József (1895–1979) orvos, patológus, egy. tanár 357 385
Balog József (*1961) egy. színjátszó, tvműsorvezető, egy. oktató 474
Balog László (*1941) vegyész, labor és környezetvédelmi oszt. vez. 12
Balogh Ányos (1889–?) premontrei szerzetes 479
Balogh Artúr (*1936) AUTOFER Autójavító ig. 569
Balogh (Kessler) Edgár (1906–1996) publicista, szerkesztő 190 191

Balogh Éva (*1958) Agapé nyomda ügyvezetője 18
Balogh István (1894–1976) plébános, politikus, államtitkár, Szegedi Nemzeti Biz. elnöke 93–96 98 105 273 479
Balogh István (1914–2000) építész, MSZMP IB-tag 72 155
Balogh János (1910–?) jezsuita pap, főisk. tanár 479
Balogh János, jogász, ügyész 160
Balogh Kálmán (1915–1995) geológus, egy. tanár 398
Balogh László (1919–1995), munkás, FÜTŐBER csongrádi gyáregységének vezetője 187
Balogh Sándor (*1932) élelmiszeripari főisk. ig. 377
Balogh Sándor (*1954) szobrász 750
Balogh Tibor (*1948) pszichológus, főisk. tanár 393
Bán Miklós (*1931) vegyész, egy. tanár 398
Bánát 475
Bánáti Antal (*1948) jégkorongedző 805
Bánfalvi Ferenc (1914–1996) Ságvári gimn. ~, húsipari technikum ~, élelmiszeripari szakközépisk. ig. 350 352
Bánfalvi Géza (*1928) orvos, higiénikus 425
Bánfalvi József (1919–2009) tanár, Radnóti gimn. ig. 162 335 350
Bánhídi Ödön (1887–1972) zenetanár, karnagy 307
Bánkút 388
Bánkuti Imre (*1927) történész, múzeumi helyettes főig. 168 366
Bánkúti Sándor (1911–1986) vívóedző 804
Bánvölgyi László (*1962) szobrász 750 758
Bányagyutacs-gyár 587
Bányai Evangélikus Egyházkerület 492
Bányai József (*1933) szobrász 744
Bányainé Birkás Mária (1932–2008) tanár, tanácselnök-helyettes 294
Bányász (Bucsezán) Ilona (1923–2004) színész 459 460
Baptista Gyülekezet 131 496
Barabás Zoltán (1926–1993) növénynemesítő, gabonakutató oszt. vez. 385 387 389 395
Baradnay Gyula (*1931) sebész 428
Barankovics István (1906–1974) újságíró, politikus 105
Bárány Ferenc (*1938) egy. tanár 9
Baranya megye 252 253 268
Baranyai Lipót (1894–1970) pénzügyi szakember 304
Baranyi János (1891–1971) zongoraművész, karmester, zeneiskola ig. 715 763 772
Baranyi Károly (1894–1978) szobrász, keramikus 739
Barát József, gazdálkodó 634
Barát Pál (*1954) népművelő, festő, Petőfi S. műv. ház ig. 464
Baráth János (1925–2006) labdarúgó 797
Baráth Ibolya (*1945) balett-táncos 734
Barattyosi Állami Gazdaság 630 631
Barbay Ferenc (*1943) koreográfus 734
Barczánfalvi Ferenc (*1944) művésztanár, grafikus 760
Bárdi Sándor (1943–2009) magánénekes, főisk. tanszékvezető tanár 776
Bárdos János-féle üzem 542
Bárdos Károly (1934–1992) szegedi hangszergyár vezérig. 569
Bárdos Lajos (1899–1986) zeneszerző, karnagy, zenetudós 781
Bárdos Miklós (1917–?) vb-tag, tanácsi oszt. vez. 277
Bárdos Pál (*1936) író, dramaturg 704 707 726
Bárkányi Antal, földművesszövetkezet ügyvezető ig. 618
Bárkányi cipész család 222
Bárkányi Ferenc (1897–1962 után) gépészmérnök, gyáros, ipartestületi elnök, ogy. képv. 104 107 108 541
Bárkányi István (*1930) középtávfutó 790
Bárkányi Zoltán (*1939) birkózó 791
Bárkányi-féle vasöntöde 541
Baross Gábor Gyakorló Gimnázium 103 303 306 309 310 320 332–334 340 341 350
Móra Ferenc Gyakorló Gimnázium 333 340 350
Baróti (Kratofil) Dezső (1911–1994) szegedi kisgazdapárt alelnöke, irodalomtörténész, egy. tanár 120 141 151 168 359 364 366 374 713
Barsy Béla (1906–1968) színész 719
Barta István (1902–1958) Dugonics gimn. ig. 320 350
Barta Mária (*1923) színész 724 727
Barta András (*1967) szobrász 750
Bartha István, tanácstag 302
Bartha Tibor (1912–1995) református püspök 491 492
Bartha Tibor, ifj. (*1944) református lelkész 491 492
Bartha Tiborné, ifj. (Zsíros Katalin) (1948–2009) református lelkész 491 492
Barthes, Roland (*1915) francia író, kritikus 699
Bartók Béla (1881–1945) zeneszerző, zongoraművész, népzenekutató 717 718 742 764–766 769 770 774 781
Bartók Béla Énekkar 469 773 780 781
Bartók Béla Filharmonikus Zenekar 765
Bartók Béla Kamarakórus 461 781
Bartók Béla Művelődési Központ 456 460–462 473 733 746 759
Bartók Béla Szövetség 778
Bartók Béla tér 34 62 70
Bartók Béla téri gyógyszertár 434
Bartók Grafikai Kör 759
Bartók Gyermekkórus 781
Bartók Mihály (*1933) vegyész, egy. tanár 385
Bartók Pódium 462
Bartos Irén (1917–1981) balett-táncos 718
Bartucz Lajos (1885–1966) antropológus, egy. tanár 355 398
Bartucz Szilveszter, tsz tag 642
Bary Dezső, újszegedi földműves és munkásszövetkezet elnöke 618
Báthori Lajos (1904–1977) könyvelő, kereskedő, várospolitikus, alispán, NPP városi elnök 92 109 120
Báthory Sándor (1904–1993) konzervatórium ig. 773
Batizfalvy János (1895–1960) szülész-nőgyógyász, egy. tanár 366 428
Batta Antal, postahivatal-vezető 536
Batthyányi utca 497
Battonya 477
Bay Zoltán (1900–1992) fizikus, egy. tanár 304
Bebrits Lajos Szakközépiskola l. Gábor Dénes Gimnázium és Szakközépiskola
Bebrits Lajos Vasútforgalmi Technikum és Szakközépiskola l. Gábor Dénes Gimnázium és Szakközépiskola
Beck Mihály (*1929) vegyész, egy. tanár 368 398
Becker Vendel (1878–1957) c. apát, tanítóképző ig., tankerületi főig. 303 336 477
Bécs (Wien, Au.) 21 151 190
Becsei Károly (*1959) ökölvívó 799
Bécsi körút l. Nagykörút
Becsky Balázs (1914–1994) fotográfus, karnagy 778 779
Beethoven, Ludwig von (1770–1827) zeneszerző 764–767 774 780
Behan, Brendan (1923–1964) ír drámaíró 730 733
Béke Tsz (Szatymaz) 650
Béke utca 604
Béke utcai Általános Iskola 349
Béke utcai fogház 356
Beke Ferenc (1914–1986) növénynemesítő 387 389
Béke Termelőszövetkezeti Csoport (Felsőváros-Székhát) 628
Béke Termelőszövetkezeti Csoport (Feketeszél) 628
Béke Termelőszövetkezeti Csoport (Mórahalom) 625
Béke-épület 64 360
Békeffy István (1901–1977) író 732
Békei László (*1943) Vedres I. építőipari szakközépisk. ig. 352
Békés Egyházmegye [református] 489
Békés megye 30 119 166 167 216 385 402 439 475 484 517 553 596 691
Békésbánáti Református Egyházmegye 489
Békéscsaba 463 508 511–513 517 596
Békés-Csongrádi Egyházmegye [evangélikus] 492
Békési Imre (*1936) nyelvész, főisk. tanár 375
Békési Zoltán (1941–2001) orvos, higiénikus, városi főorvos 404
Békéstarhos 335
Béketelep l. Szeged–Béketelep
Béketelepi Általános Iskola 327
Béla utca 68
Béládi Ilona (*1925) orvos-mikrobiológus, egy. tanár 397
Béládi Miklós (1928–1983) irodalomtörténész, kritikus 707
Belányi György (*1954) költő 699
Belföldi Szállítmányozási Vállalat 525
Belgium 776
Belgyógyászati Diagnosztikai Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Belgyógyászati Intenzív Osztály l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Belgyógyászati Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Beliczay Mária (*1956) tanár, szobrász 750 758
Belkereskedelmi Továbbképző Intézet 676

Belklinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Belső-Alsóváros l. Szeged–Alsóváros
Belső Újszeged l. Szeged–Belső Újszeged
Belsped Vállalat 517
Belváros l. Szeged-Belváros
Belvárosi Elemi Népiskola l. Árpád téri Általános Iskola
Belvárosi híd 43 90 803
Belvárosi Kaszinó épülete 468
Belvárosi Községi Fiúiskola 305
Belvárosi Községi Leányiskola 305
Belvárosi mozi 458 729 767 769
Szabadság mozi 458 729
Belvárosi temető 433
Belvedere palota 340 348 467
Benák András (*1926) labdarúgó 797
Benák András (*1953) asztaliteniszező 789
Bencze György (1922–1999) orvos-immunológus 397
Bende Zsolt (*1926) operaénekes 721
Benedeczky István (*1931) biológus, egy. tanár 398
Benedek János (*1944) súlyemelő 800
Benes József (*1936) grafikus 750 758 759
Benkóczy Dániel (1898–1968) evangélikus lelkész, esperes 492 493
Benkóczy István-féle vasárugyár 542
Benkő Andrásné Ürmös Ilona (*1941) Vasutas Szakszervezet Petőfi S. műv. ház ig. 472
Benkő Gyula (*1930) birkózóedző 791
Benkő László (1912–1994) nyelvész, főisk. tanár 398
Benkő Miklós, színházig. 716 719
Benkő Pál (*1928) sakkozó 806
Benkő Sándor (1912–1971) belgyógyász, hematológus 397
Bérces Tibor (1932–2007) vegyész, egy. tanár 368 399
Bercsényi Eszter, kendergyári munkás 187
Bercsényi utca 41 62
Berdál Valéria (1933–2003) operaénekes 720 721 725 729 774
Beregi Lea (1910–1996), színész 716
Beregi Oszkár (1876–1965) színész 716
Berencsi György (1913–1986) orvos, egy. tanár 440
Berényi Árpád (1896–?) mérnök 401
Berényi Bogáta (1941–1993) újságíró 769
Berényi János, postahivatal-vezető 536
Béres Sándor, rostkikészítő vállalat ig. 570
Beretzk Péter (1894–1973) orvos, ornitológus 378 380 385 392 418
Berey Gézáné (Csányi Piroska) (1909–1981) újságíró 98
Berkecz Éva (*1941) tanár, grafikus 760
Bérkert utca 34 75 82 172 413 676 678
Berkes Pál (1901–?) városi főorvos 401 404 425
Berki Viola (*1932) festő, grafikus 703
Berky Imre (1902–1977) tanár, Tömörkény gimn. és szakközépisk. ig. 308 310 320 333 350
Berlin (Németo.) 466 731 768
Berlini körút l. Nagykörút
Bernáth Árpád (*1941) irodalomtörténész, germanista, egy. tanár 713
Bernáth Gábor (*1933) vegyész, egy. tanár 396
Berniczky József (*1927) építész 62 67
Berta István (*1933) kendergyár ig. 575
Berta János (*1933) balettművész 165
Bertalan híd 34 52
Északi Tisza-híd 43 45 49
Bertalan Sándor (*1934) SZHK fejlesztő iroda vezető tervezője 51 55 71 78
Bertalan-emlékmű 325
Berzenczey Domokos (1879–1939) építészmérnök 25
Berzsenyi Dániel (1776–1836) költő 779
Berzsenyi utca 62 71
Bessenyei Ferenc (1919–2004) színész 718
Besze László (1911–2007) motorcsónakversenyző 799
Beszédes Kornél (*1930) építész 67
Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem 176
Bethlen Gábor Kör 490
Betlen B. László (1892–1980) zeneszerző, karmester 716
Bezerédy István (1915–1987) tanár, Somogyi-könyvtár ig. 381 382
B-Galéria 746
Biacsy Béla (1901–1985) jogász, szociális felügyelő 402
Bibliakutató l. Jehova Tanúi
Bibó István (1911–1979) jogtudós, egy. tanár 219 220 223 231 243 274 357 358 385
Bicskey Károly (*1920) színész 144 722
Biczó György (*1926) mérnök, vb-elnök, tanácselnök, diplomata, várospolitikus 155 159 170 187 216 280 294
Biedl Samu (1872–1938) gyáros 221

Bihari Mihály (*1943) jogász, politikus 196
Bihari Vilmos (*1946) közgazdász, Pick Rt. vezérig. 245 569
Bille János-féle gépjavító üzem 542
Biológiai Intézet l. MTA Szegedi Biológiai Központ
Bíró János (1904–1972) tanár, bölcsészkari titkár 319
Bíró Zoltán (*1941) irodalomtörténész, politikus 196
Bíró-Balogh Tamás (*1975) író 712
Biszku Béla (*1921) szerszámkészítő, politikus, MSZMP KB-titkár, PB-tag, MT-elnökh. 177
Bite Vince (1906–1983) vasutas, vb-tag, MSZMP szegedi IB tag 117 155 277 278
Bizet, Georges (1838–1875) francia zeneszerző 730
Bizó Gyula, tanfelügyelő, minisztériumi oszt. vez. 337
Bizományi Áruház 679
Bizományi Vállalat 132
Blaskovics Zoltán (1899–1993) MÁV szegedi területi ig. 516
Blazovich László (*1943) történész, egy. tanár, levéltárig. 5 18 383
BM Államvédelmi Osztály l. ÁVO
Bocskai (Baches) János (*1935), építész, emigrált 71
Bocskai utca 54 73 604
Boda Domokos (*1921) gyermekgyógyász, egy. tanár 397 428
Bódás Péter (*1936) zongoraművész, tanár 774
Bódi László (1919–2002) vasöntöde ig. 558
Bódis Lajos (1917–2003) nőgyógyász, kórházig. 425
Bodó Antal (*1958) birkózó 791
Bodó István (1924–1984) tápéi tsz-elnök 651
Bodolay Géza (*1947) rendező 733 734
Bodor Johanna (*1965) balett-táncos 734
Bodor Zoltán (*1957) festő 755
Bodosi Mihály (*1940) idegsebész, egy. tanár 428
Bodzsár Pál (1897–?) gazdálkodó 611
Boér Elek, ifj. (1899–1954) jogtudós, egy. tanár 357 358 385
Bogáts László (1929–1991) sebész, kórházig. 425
Bokor Antal (1887–1973) gazdálkodó, polgárőrség parancsnok 97
Bokor István (1913–1984) Ságvári gimn. ig. 341 350
Bokor István, szociáldemokrata gazda 97
Bokor Roland (*1948) balettig. 734 735
Bokor utca 502
Boldogasszony sugárút 318
Április 4. útja 188 277 341 342 473 785 800
Bólya Lajos (1905–1978) jogász, egy. tanár 359 366
Bolyai Intézet l. Szegedi Tudományegyetem
Bolyai János Matematikai Társulat 394
Bólyai utca 62
Bolzano (Olaszo.) 801
Bónis György (1914–1985) jogtörténész, egy. tanár 151 168 366
Bor Zsolt (*1949) fizikus, egy. tanár 368 385
Borbély asztalos család 222
Bordány 285 460 660
Borka József (*1956) szegedi sütőipari vállalat ügyvezető ig. 569
Borogyin, Alekszandr (1833–1887) orosz zeneszerző, vegyész 764
Boromei Szent Károly Irgalomház 438
Boros Gergely (1923–1995) baptista lelkész 496
Boros Mária, főisk. hallgató 188
Boros Mihály, id. (1934–1986) sebész, aneszteziológus, egy. tanár 397
Boross János (1924–1976) színész 722
Boross József utca 41 62 278
Boross László (*1931) biokémikus, egy. tanár 399
Bors-féle pékség 586
Borsodi János (1905–1976) MÁV szegedi területi ig. 516
Borsos József (1875–1952) építész 63
Borvendég Béla (*1931) Ybl-díjas építész 27 53 56 67 69 70 747
Bossányi György (1922–1992) szövőmester, textilmérnök, újszegedi kendergyár ig. 572
Boszorkánykonyha bisztró 678
Boszorkánysziget 27 792
Botár Olivér (1913–1989) közigazgatási szakember 301
Both Béla (1910–2002) színész-ig. 718
Botka László (*1973) jogász, polgármester 5 15

Botond Gábor (1924–1993) katonatiszt, őrnagy 147
Bozay Attila (1939–1999) zeneszerző 771
Bozóky István (1921–2001) színész-rendező 724 725 726
Bozóky Mihály (1924–2007) súlyemelő edző 800
Bozsó László, falemezgyár ig. 541
Bozsó Szilveszter, földműves, várospolitikus, kisgazda alelnök 101
Bödőné Mracskó Annamária (*1962) tekéző 801
Bőhm Éva (*1931) korrepetitor 165
Bölcsőde utca 444
Bőr- és Nemibeteg-gondozó Intézet 418 419
Börcsök fűszerpaprika-készítő család 222
Börcsök Károly, földműves, várospolitikus, kisgazda alelnök 109
Börcsök László (1942–2008) szakmunkásképző intézet ig. 352
Bős (Gabčíkovo, Szlovákia) 197
Brazília 804
Breinovics Vilmos (1891–1961) építész, városi főmérnök 25
Brešan, Ivo (*1936) horvát író 730
Britten, Benjamin (1913–1976) angol zeneszerző 766
Brno (Cseho.) 174
Bruckner nagykereskedő család 222
Bruckner Ede (1870–1953) vaskereskedő 221
Bruckner Győző (1900–1980) vegyész, egy. tanár 373 385 387
Bruder János (1913–1982) növénynemesítő 389
Brüsszel (Bruxelles, Belgium) 576
Brüsszeli körút l. Nagykörút
Budai Margit (1917–1996) orvos 419
Budai Nagy Antal utca 465
Budai országút l. Kossuth Lajos sugárút
BUDALAKK 560 601 604
Lakk és Festékipari Vállalat 180
Szegedi gyáregysége 36 180
Titán Festékgyártó Kft. 565 569
Budaörs 498
Budapest 23 27 28 59 65 81 97 101 106 111 133 142 143 147 150 162 173 174 182 183 193 207 253 267–269 308 315 318 337 344 354 356–358 365 373–377 385 389 392 394 428 433 436 439 452 454 467 473 480 482 484 494 501–503 508 511 515 517 519 520 523 526 528 532 545 548 554 556 571 572 582 588 589 592 596 611 614 646 664 684 716 727 745 764 766 768 769 772–775 778 779 781 798 802–804
Pest 21 716 719 721 723 726 734
Budapest Sportcsarnok 499
Budapesti Egészségügyi Főiskola 345 406
Budapesti Egyenruha-ipari Nemzeti Vállalat 543
Budapesti Evangéliumi Pünkösdi Közösség Sion Gyülekezete 502
Budapesti Honvéd 795 799
Budapesti Kábelgyár 590
Budapesti Kamara-együttes 771
Budapesti körút 43
Budapesti Lenfonógyár kötélfonó részlege 571
Budapesti Nemzeti Színház 392
Budapesti Öntödei Vállalat 552
Budapesti Spartacus 805
Budapesti út 36 604
Budapesti Vasutas Sport Club (BVSC) 794 795
Buday Árpád (1879–1937) régész, egy. tanár 378
Buday György (1907–1990) grafikus 378 740 759
Buday Lajos (1911–1965) festő 742 744
Budó Ágoston (1914–1969) fizikus, egy. tanár 151 366 368 373 384 386 387
Budó Ágostonné Farkas Gabriella (*1921), tanár 211
Bukarest (Bucureşti, Románia) 194
Bukovinszky Tamás (*1947) építész 58
Bulányi György (*1919) piarista tanár 131 483
Bulgakov, Mihail Afanaszjevics (1871–1940) szovjet-orosz regény- és drámaíró 727
Bulgária 275 781
Burger Kálmán (1929–2000) vegyész, egy. tanár 368 386
Burgonyahivatal 659
Burgonyatermesztési Egyesülés 653
Burkus könyvkötő család 222
Busa Tamás (*1955) operaénekes 735
Bútorért Vállalat 683
Bútoripari Rt. 23
Butyenko, szovjet katonatiszt, városparancsnok 90 521
Búvár utca 465
Búvártó 51 80
Buváti (Budapesti Városépítési Tervezőintézet) 74

Buza László (1885–1969) jogtudós, egy. tanár 357 358 386
Búzakalász Tsz (Tiszasziget) 138 650
Búzakalász Tszcs 636 644
BVSC l. Budapesti Vasutas Sport Club

Canticum kamarakórus 458 781
Cegléd 106 493 508 511 515
Centrum Áruház 36 38 54 664 679
Állami Áruház 180
Skála Centrum Áruház 666 679
Skála Áruház 180
Szegedi Állami Áruház 664
Tisza Áruház 37 38 72 679
Cigna, Gina (1900–2001) olasz operaénekes 722
Cikker, Ján (1911–1989) szlovák zeneszerző 724
Cipőker Vállalat 683
Ciprus 488
Collegium Artium 770
Cooptourist Utazási Iroda 686
Corvin köz 164
Corvin-koszorú 387
Corvin-lánc 387
Czene Attila (*1974) úszó 803
Czenéné Vass Mária (*1950) tanár 9
Czibula Antal (1879–1953) ügyvéd, szociáldemokrata pártvezető 94 109 220 379
Czifra Éva (*1959) zongoraművész, lelkipásztor 498
Cziráki József (*1927) labdarúgó 797
Czirok Illés (1885–1959) vb-tag 278
Czógler Kálmán (1884–1952) tanár, biológus 379
Czúcz Ottó (*1946) jogtudós, egy. tanár 373
Czúth Béla (1931–1987) egy. oktató 364

Cs. Pataj Mihály (1921–2008) festő 744 745 748 753 758
Csaba Béla (1929–2002) testnevelő tanár, cselgáncsedző 791 792
Csajkovszkij, Pjotr Iljics (1840–1893) orosz zeneszerző 718 720
Csák Boldizsár (1892–1970) jezsuita szerzetes, hitoktató 126
Csákány Béla (*1932) matematikus, egy. tanár 8 359 399 806
Csala Károly (*1958) grafikus 760
Családi és Társadalmi Rendezvényeket Szervező Iroda 458
Csallány Dezső (1903–1977) régész 377
Csamangó Henrik (1912–1994) géplakatos, motorkezelő, egy. képv., MÁV vezérigh. 472
Csanád (Cenad, Románia) 507
Csanád Egyházmegye l. Szeged-Csanádi Püspökség
Csanád megye 90 383 663
Csanád megye levéltára l. Csongrád Megyei Levéltár
Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék 273 402
Csanádi Géza (*1931) tanár, Kőrösy J. szakközépisk. ig. 351
Csanádi György (1905–1974) mérnök, politikus, közlekedési miniszter 512
Csanádi Sándor, postás 523
Csanádi utca 425 443 604
Csánky Dénes (1885–1972) festő, művészeti író 745
Csányi József, földműves, várospolitikus, kisgazda alelnök 109
Csányi László (*1927) vegyész, egy. tanár 368 399
Csap utca 528 535
Csaplár Ferenc (1940–2007) irodalomtörténész 461 712
Csapó Géza (*1950) kajakozó 793
Csapody Miklós (*1955) irodalomtörténész, kritikus, egy. képv. 191
Császár Balázs (Császár P. Balázs) (1914–1986) földműves, parasztpárt tagja, elnöke, egy. képv. 109 122 227 401
Császár József (1926–1996) vegyész, egy. tanár 399
Csatári Dániel (1927–2008) történész, egy. tanár 191
Csefkó Gyula (1878–1954) nyelvész, egy. tanár 386
Csehov, Anton Pavlovics (1860–1904) orosz író, drámaíró 725 729
Csehszlovákia 174 185 275
Cséka Ervin (*1922) jogász, egy. tanár 395
Cselovszki Jánosné (*1943) Florin vegyipari szövetkezet ig. 569
Csemegekereskedelmi Vállalat 664
Csendes utca 277
Csengele 112 523 606 607 609 611 614
Csengelei Körzeti Külterületi Iskola 305
Csepel 799
Csepel Autógyár 566
Csepke Imre, hindu hívő 503
Csepregi Bálint (1938–1956) ipari tanuló 165

Csepregi Imre (1876–1954) prelátus, c. apát 477
Cser Miklós (*1947) karmester 731 769
Cserepes sor 267 468
Csergő Tibor (*1934) orvos, városi főorvos 404 405
Cserhalmi Mihály (*1924), labdarúgó 797
Cserháti István (1930–1986) belgyógyász, egy. tanár 359 397 440
Cserháti Sándor (*1930) evangélikus lelkész 493
Cserháti Sándor, ifj. (*1964) evangélikus lelkész 494
Cserje sor 604
Csernák Árpád (*1943) színész 727
Csernák János (*1952) színész 733
Csernay László (*1931) belgyógyász, egy. tanár 397
Csernus Tibor (1927–2007) festő 754
Cserta László (1902–?) MÁV szegedi területi ig. 516
Cserzy Mihály utca 604
Csete György (*1937) építész 82
Cseténi István (1921–1993) postahivatalvezető 536
Csetri Lajos (1928–2001) irodalomtörténész, egy. tanár 381 396 713
Csicsai Antal (*1953) tanár, népművelő 463
Csicsai János, földművesszöv. elnök 618
Csik Lajos (1902–1962) orvos, egy. magántanár 151 366
Csikai Márta (*1939) építész 68
Csiki László (1944–2008) költő, író, műfordító 702
Csikós Ferenc (1929–1994) vb-titkár 280 295 302
Csikós Ferenc (*1950) birkózó 791
Csíkos Gábor (1939–1996) színész 724
Csíkos Istvánné, szakmunkásképző intézet tanára 117
Csiky Gergely (1842–1891) drámaíró, műfordító 720
Csillag Miklós, színházig. 720
Csillagbörtön 144 153
Csillagvizsgáló 394
Csillik Bertalan, id. (1889–1978) irodalomtörténész, könyvtárig. 371
Csillik Bertalan (*1927) anatómus, egy. tanár 397
Csirik János (*1946) matematikus, informatikus, egy. tanár 399
Csiszár Imre (*1950) rendező 733
Csiszár Károly (1926–1992) Volán területi ig. 519
Csízik Mihály, földműves, napszámos 129 633
Csizmás Sándor (*1969) Haladás tsz elnöke 648
Csizmazia Kálmán (1904–1973) festő, rajztanár 740 742
Csoma Gyula (1902–1959) tanár, ált. isk. ig. 309
CSOMIÉP (Csongrád Megyei Építőipari Vállalat) 192 594
65. sz. Építőipari Tröszt 594
Csongrád megyei Tatarozó és Építő Vállalat 557
Magasépítő Nemzeti Vállalat 594
Szervezett Építőmunkások Szövetsége 594
CSOMITERV (Csongrád Megyei Tervező Vállalat) 528 594 599 604 747 760
Csongrád Megyei Tanácsi Tervező Vállalat 71
Csongor Árpád (?–1950) bankár, várospolitikus, városi szabadságpárti pártig. 102
Csongor Győző (1915–1997) tanár, polihisztor, 379 380
Csongor téri Általános Iskola 327
Tarján II. Általános Iskola 327
Csongrád 81 104 106 134 378 520 650
Csongrád Egyházmegye [református] 489 490
Csongrád megye 30 116 128 131 149 150 166 167 176–178 252 253 268 275 278–280 285 288 292 299 303 313 318 380 383 385 393 394 402 414 426 439 440 454 475 481 517 532 602 606 613 641 653 657 661 663 666 669 673 683 686 687 691 753 780 786 801 802
Csongrád Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 417 427
Oktatási és Népművelési Osztály 321
Csongrád megyei 1. sz. Levéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Csongrád megyei 2. sz. Levéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Csongrád Megyei Állatforgalmi Vállalat l. Pick Szalámigyár
Csongrád Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat l. Pick Szalámigyár 577
Csongrád Megyei Bíróság 504
Csongrád Megyei Építőipari Vállalat l. CSOMIÉP
Csongrád megyei Fodrász Szövetkezet 567
Csongrád Megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (GYIVI) 443
Csongrád Megyei Húsipari Vállalat l. Pick Szalámigyár
Csongrád Megyei KÖJÁL l. Közegészségügyi és Járványügyi Állomás
Csongrád megyei Közlevéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Csongrád Megyei Közművelődési és Pedagógus Továbbképzési Intézet 349
Csongrád megyei Pedagógus Továbbképző Intézet 349
Szegedi Pedagógus Továbbképző Kabinet 349
Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat 474 700 702
Csongrád Megyei Levéltár 15 383 384
Csanád Megye Levéltára 383
Csongrád megyei 1. sz. Levéltár 383
Csongrád megyei 2. sz. Levéltár 383
Csongrád Megyei Közlevéltár 383
Csongrádi Fióklevéltár 383
Hódmezővásárhelyi Fióklevéltár 383
Levéltár 74 75 596
Makói Fióklevéltár 383
Szegedi Állami Levéltár 383
Szeged városi Közlevéltár 383
Szentesi Fióklevéltár 383
Városi Levéltár 383
Csongrád Megyei Malomipari Egyesülés l. Csongrád megyei Malomipari Vállalat
Csongrád Megyei Malomipari és Terményforgalmi Vállalat l. Csongrád megyei Malomipari Vállalat
Csongrád megyei Malomipari Vállalat 553 583
Csongrád Megyei Malomipari Egyesülés 583
Csongrád Megyei Malomipari és Terményforgalmi Vállalat 583
Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat 569
Gabonatároló 604
Központi Irodaháza 604
Malomipari Egyesülés 548
Malomipari Vállalat 565 604
Szegedi Gőzmalom Rt. 582 583
Tisza malom Rt. 537 582 583 604
Csongrád Megyei Mezőgazdasági Termékértékesítő Szövetkezeti Közös Vállalat (MÉK) 653
Csongrád Megyei Moziüzemi Vállalat 458
Csongrád Megyei Művelődési Központ 461
Megyei Művelődési Központ 780
Megyei Népművelési Tanácsadó Intézet 780
Csongrád Megyei Népbolt Nemzeti Vállalat 663
Csongrád Megyei Onkológiai Gondozó Intézet 421
Csongrád Megyei Papi Békebizottság 481 482
Csongrád Megyei Pártbizottság 115 116 138 176 189 195 196
Csongrád megyei Pedagógus Továbbképző Intézet l. Csongrád Megyei Közművelődési és Pedagógus Továbbképzési Intézet
Csongrád Megyei Rendőrkapitányság 161
Politikai Nyomozó Osztály 165
Csongrád Megyei Ruházati Kiskereskedelmi Vállalat 664
Csongrád Megyei Sütőipari Vállalat 569 - 586 604
Csongrád megyei Szikvízkészítő Vállalat 564
Csongrád megyei Talajerőgazdálkodási Vállalat 552 564
Csongrád Megyei Tanács 406 407 410 419 431 664
Gépjármű-közlekedési Vállalata 517
Kereskedelmi Iroda 664
Végrehajtó Bizottsága 287 288 291 292 299 378 383 651
Csongrád Megyei Tanácsi Tervező Vállalat l. CSOMITERV
Csongrád megyei Tatarozó és Építő Vállalat l. CSOMIÉP
Csongrád megyei Téglagyári Egyesülés 552
Téglagyár 559 604
Téglagyári Egyesülés 548
Csongrád megyei Tejipari Vállalat 553
Tejipari Vállalat 184 565 569 604
Tejüzem 180
Csongrád Megyei Temetkezési Vállalat 432
Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Központ 454 461
Megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet 780
Csongrád Megyei Tüzép Vállalat 683
Csongrád megyei Vágóhíd és Húsfeldolgozó Vállalat l. Pick Szalámigyár
Csongrád Megyei Városellátó Közös Vállalat 653
Csongrád Megyei Vas- és Műszaki Nagykereskedelmi Vállalat 682

Csongrád Megyei Vegyesiparcikk Kiskereskedelmi Vállalat 664
Csongrád Megyei Vendéglátó Vállalat 664
Csongrád vármegye l. Csongrád megye
Csongrádi Fióklevéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Csongrádi Művésztelep 755
Csongrádi sugárút 33 50 51 79–81 305 497 529 532 535
Csongrádi sugárúti Községi Iskola 303 305
Csongrádi út 27 42
Csonka István (*1940) tanácselnök-helyettes, tanácselnök 197 290 294 302
Csonka István, színjátszócsoport-vez. 471
Csonka János Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola 342 498
Rózsa Ferenc Erősáramú, Kereskedelmi, Közlekedésgépészeti és Közlekedési Szakközépiskola 342 350
Rózsa Ferenc Gimnázium 341 342 350 788 795
Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola 165 330 331 339 345 350
Újszegedi Gimnázium 336
Csonka Mihály (1886–1962) piarista tanár, Dugonics gimn. ig. 320 350
Csonka Zsuzsa (*1968) tekéző 801
Csonka sütőiparos család 222
Csonka-féle pékség 586
Csoóri Sándor (*1930) költő, író 190 701
Csorva 609 611
Ruzsajárás 112 305 609
Csóti András, Alföldi bútorgyár vezérig. 569
Csöme Lajos (*1932) középiskolai tanár, igh. 339
Csörgei Sándor, malomipari vállalat ig. 583
Csörgő Sándor (1947–2008) matematikus, egy. tanár 399
Csuhai István (*1961) szerkesztő, kritikus 703
Csuka Béla (1893–1957) viola de gamba művész 769
Csuka utca 277 278
Csukás István (1917–2002) irodalomtörténész, egy. tanár 374 375
Csurgó Éva (*1945) építész 78
Csurgó-féle gépjavító üzem 542
Csuri József (1909–1987) vb-tag 277
Csúri Károly (*1946) irodalomtörténész 713
Csúri Mihály (1902–1970) vb-tag, kerületi vb-elnök 278 295
Csurka István (*1934) író 729

D. Fehér Zsuzsa (1925–2001) művészettörténész 739
D. Nagy Géza (1892–?) várospolitikus, városi szabadságpárti titkár 104 108
Dálnoki Miklós Béla (1890–1948) katonatiszt, miniszterelnök 607 763
Damjanich utca 604
Dáni Sándor (1925–2006) vb-titkár, egy. oktató 295
Dáni utca 73 447
Dani Zsolt (*1969) evezős 793
Dankó Pista (1858–1903) nótaszerző 452
Darázs József (*1955) festő 756 758
Darázs Sándorné (1943–1991) konzervgyárig. 569 582 585
Dario Fo (*1926) olasz szatirikus író, drámaíró, rendező 733
Darnyik Sándor (*1932) Ybl-díjas építész 53
Daróczi Frigyes, munkásőr 161
Daróczi Istvánné (*1925), óvodai felügyelő 324
Darré, Jeanne-Marie (1905–1999) zongoraművész 770
Darvas Imre (*1937) építész 55 71
Darvas Miklós (*1949) kenus 793
Darvas Tibor (*1951) állomásfőnök 516
Darvasi László (*1962) író, költő 701–703 711 712
Dávid Károly, ifj. (1903–1973) Kossuth-díjas építész 38 76
Dávid Katalin (*1923) művészettörténész 739
Dávid Mária (1935–2008) építész 73
Dayka Margit (1907–1986) színész 726
Deák Ferenc (*1935) grafikus 704
Deák Ferenc Gimnázium 82 335 457
Deák Ferenc utca 349
Deák Sándor (1909–?) színész 716
Debre Péter (1889–?) orvos, kórházig. 421
Debrecen 92 95 129 156 207 208 247 252 253 267 268 278 308 312 337 344 345 373 401 433 452 454 457 517 523 554 599 681 705 706 713 719 728 729 736 737 775
Debreceni Egyetem 333
Debreceni étterem 678
Debreceni Kodály Kórus 766
Debreceni utca 33 41

Debreczeni Pál (*1944) úszó, vízilabdaedző 803
Decsényi János (*1927) zeneszerző 771
DEFAG (Délalföldi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság) l. Szegedi Falemezgyár
DÉFOSZ l. Dolgozó Parasztok és Földmunkások Szövetsége
DÉGÁZ (Délalföldi Gázgyártó és Gázszolgáltató Vállalat) 180 560 604
Délalföldi Gázszolgáltató 569
Délmagyarországi Gázmű 553
Délmagyarországi Gázszolgáltató Vállalat 553
Szegedi Gázmű 560
Dékány András (1895–1980) gazdálkodó, ogy. képv., tsz-elnök 107
Dékány hentes család 222
Dékány Imre (*1946) kémikus, egy. tanár 399
Dél-Alföld 47 72 84 171 241 263 378 468 475 514 526 571 579
Délalföldi Gázgyártó és Gázszolgáltató Vállalat l. DÉGÁZ
Délalföldi Gázszolgáltató l. DÉGÁZ
Délalföldi Intéző Bizottság 691
Dél-alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet l. Gabonatermesztési Kutató Intézet
Délalföldi Pincegazdaság 569 604
Pincegazdaság 36 604
Pincegazdasági Vállalat 553 564 666
Szegedi Pincegazdaság 604
Dél-Alföldi Színjátszó Napok 463
Dél-Amerika 571
Délegyháza 512
DÉLÉP (Dél-magyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat) 192 193 434 566 594–596 598 604
II. számú telephely 532
ALÉP (Alföldi Közmű- és Mélyépítő Vállalat) 595 598
Dél-magyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat irodaháza (ma APEH székház) 39 54 73 75
kézilabda csapat 795
Klub 473
munkásszálló 360
SC 787 789 798 800 801
sportcsarnok 789
sportpálya 597
táncegyüttes 597
Zenebarátok Kórusa 781
Dél-Európa 275
Déli Baptista Szövetség 496
Del-Ka Cipőkereskedelmi Rt. 658 664
Délkelet-Magyarország 30
Delley József (1937–2006) zongoraművész, tanár 774
Delleyné Halama Piroska (*1941) énektanár, karnagy 774
Dél-Magyarország 26 436 556 571
Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó 700 702
Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat l. DÉMÁSZ
Délmagyarországi Cipőgyár Rt. 412 537 540 541 543
Délmagyarországi Gázmű l. DÉGÁZ
Délmagyarországi Gázszolgáltató Vállalat l. DÉGÁZ
Dél-magyarországi Magas- és Mélyépítő Vállalat l. DÉLÉP
Délmagyarországi Rostkikészítő Nemzeti Vállalat l. Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalat
Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalat 548 603
Délmagyarországi Rostkikészítő Nemzeti Vállalat 570
Rostkikészítő és Termelő Nemzeti Vállalat 570
Rostkikészítő Vállalat 180 564 604
Délmagyarországi Tervező Vállalat l. DÉLTERV
Délmagyarországi Villamos Áramszolgáltató Rt. l. DÉMÁSZ
Delta Kereskedelmi Vállalat 664 673
DÉLTERV (Délmagyarországi Tervező Vállalat) 192 598 604 747
Székház 72 76
DÉLTEX Kereskedelmi Vállalat 569 673 683
Dél-Tisza menti ÁFÉSZ 661 682
Dél-Újszeged l. Szeged–Újszeged
Délvidék 104 201 269 657
Délvidéki Gyümölcstermelők és Kertészek Beszerző és Értékesítő Szövetkezete 615 617
Délvidéki Textilművek 541
DÉMÁSZ (Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalat) 548 569
Áramszolgáltató Vállalat 604
Délmagyarországi Villamos Áramszolgáltató Rt. 98
Rt. 245
Számítógépközpont 76
Deme László (*1921) nyelvész, egy. tanár 396 474 702
Demjén Gyöngyvér (*1940) színész 724

Demokrata Néppárt (DNP) 96 105 107 109 120 175
Demokrata Polgári Párt l. Polgári Demokrata Párt
Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) 141 143 158 325 364 716
Dénes Géza (*1925) biokémikus 386
Dénes János (1933–1976) grafikus, festő 744 748 753
Dénes Leó (1897–1977) polgármester, vb-elnök, KKI elnökh. 26 91 105 117 121 159 175 216 275 277 278 294 301 716 765
Dennert kelmefestő család 222
Dér Endre (1922–2004) író, újságíró 704 707
Dér István (1937–1993) festő 744 745 748 752
Derekegyház 491
Déri Miksa Szakközépiskola 330 331 351
17-es sz. Gép-és Villamosipari Technikum 338 351
Állami Felső Ipariskola 306
Felső Ipariskola 351
Gép- és Villamosipari Technikum
Gépipari Technikum 158 339
Magyar Királyi Állami Felső Ipariskola 338 351
Derkovits fasor 432
Déry nagykereskedő család 222
Déry Tibor (1897–1977) író 474 718 725 728
Dervarics Attila (*1951) DÉMÁSZ Rt. vezérig. 245
Dési Illés (*1931) orvos, toxikológus, egy. tanár 397
Deszk 116 285 527 621 660
Deszki Tüdőgyógyintézet 419 427
Dettre János (1886–1944) ügyvéd 220
Deutsch Józsefné-féle vasöntöde 542
Dévényi Tibor (*1927) enzimológus 387
Diákszövetség 158 492
Diákszövetség Központ Énekkara 778
Dialógus békecsoport 194
Diczfalusy Ferenc (1895–1951) rendőrfőkapitány 97
Dinnyés Éva (*1916) keramikus 745 748 760
Dinnyés Ferenc (1886–1958) festő 740 741 748
Diófa vendéglő 682
Diós József (1930–2008) Tömörkény gimn. és szakközépisk. ig. 350
Ditrói Gábor (1884–1950) szemész, egy. tanár 358
Dlusztus Imre (*1960) újságíró 700
Dobay Gyula (1937–2007) úszó 802
Dobcsányi Ferenc (*1927) irodalomtörténész 702
Dobi István (1898–1968) politikus, miniszterelnök, ET elnöke 482 524
Dobó Gyula (1893–1978) gazdálkodó, politikus, kisgazda elnök, nemzetgyűlési képviselő, szöv. alelnök 98 101 109 120 615 617 618
Dobó László (*1952) tömegcikk készítő ipari szövetkezet ig. 569
Dobos Ferenc (1922–1979) ügyész 160 166
Dobos Kati (*1953) színész 732
Dobos László (1883–1964) tanár, Szent Erzsébet gimn. ig. 310 350
Dóc 155
Dodds, H. W. (1889–1980) Princetoni egyetem elnöke 358
Dohánygyár l. Szegedi Dohánygyár
Dohánygyár Énekkara 778
Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) 363
Dolgozó Parasztok és Földmunkások Szövetsége (DÉFOSZ) 624
Dóm tér 22 24 27 38 46 60 63 65 66 68 69 72 74 75 103 105 144 188 203 277 360–363 382–384 453 672 682 684 723 733 778
Domaszék 29 115 263 285 555 619 625 628 631 774 781
Feketeszél 113 115 628 631
Dombi Béla (1907–?) tanár, főig. szakelőadó 309
Dombiratos 705
Dombóvár 511
DOMET Ecset- és Seprűgyár 604
Domján Edit (1932–1972) színész 168 720 721
Domokos Mátyás (1928–2006) kritikus, szerkesztő 702 703
Domonkos Kálmán (1888–?) felső kereskedelmi isk. ig. 351
DOMUS Áruház 38 73 672 682 683
Donászy (Dunszt) Kálmán (1897–1985) politikus, újságíró, költő 119 175 273 617
Donizetti, Gaetano (1797–1848) olasz zeneszerző 729
Dorogi Imre (1890–1976) gimn. tanár, festő 308 320 332 739 740 748 751–753
Doroszlai Mihály (1901–?) ortodox lelkész 488

Dorozsma l. Szeged-Kiskundorozsma
Dorozsmai út l. Kiskundorozsmai út
Dózsa Erzsébet (*1949) főisk. hallgató, gimn. tanár 188
Dózsa György Általános Iskola 151 319 326 789
Dózsa György utca 71 721
Dózsa közösen termelő szövetkezeti csoport l. Dózsa Tsz
Dózsa László (*1943) kardvívó 804
Dózsa Tsz 642 643 644 645 646
Dózsa Termelőszövetkezeti Csoport 130 621–623 630 635
Dózsa Tszcs 632
Dózsa Tszcs l. Dózsa Termelőszövetkezeti Csoport
Dömötör János (1922–2009) művészettörténész, múzeumig. 187 378
Dömötör Mihály (*1950) fotóművész 18
Dragonits Tamás (*1924) Ybl-díjas építész 70
Drégely József (1887–1957) államvédelmi oszt. vez., rendőrezredes, Juhász Gy. műv. otthon ig. 101 106 216 470
Drezda (Dresden, Németo.) 767
Ducsai Géza (*1948) tanár, röplabdaedző 800
Dudás Béla (*1920) városi főorvos 404 405
Dudás László (*1942) pincegazdaság vezérig. 569
Dudás Miklós (1902–1972) görögkatolikus püspök 487
Dudás Zoltán (*1967) párbajtőröző 804
Dudits Dénes (*1943) növénygenetikus, MTA SZBK főig. 386 390 391
Dugonics András (1740–1818) író, költő 353
Dugonics András Gimnázium l. Dugonics András r. k. Kegyesrendi Gimnázium
Dugonics András r. k. Kegyesrendi Gimnázium 306 309 315 350
Állami Dugonics András Gimnázium 332
Dugonics András Gimnázium 320 333 334 340
Dugonics András Piarista Gimnázium 316 338
Piarista Gimnázium 721
Szegedi Római Katolikus Dugonics András Gimnázium 332
Dugonics mozi 470
Dugonics Társaság 391 392 699
Dugonics tér 38 68 73 74 103 197 434 478 679
Duka Antalné (1909–1994) színházig. 721 722
Dumas, Alexandre (1802–1870) francia író 732
Dunai Tamás (*1949) színész 474 725
Duna-kanyar 684 753
Dunántúl 490 492 507 592
Duna–Tisza köz 657
Duna–Tisza közi Mezőgazdasági Kamara 610
Dunaújváros 65 512
Dunaújvárosi Vasmű Igazgatósági épület 66
Durkó Mátyás (1926–2005) pedagógus, egy. tanár 454
Durkó Zsolt (1934–1997) zeneszerző 770 771
Dusnoki István (1910–?) gépipari technikum ig. 351
Dux László (*1954) biokémikus, orvos, egy. tanár 397
Dürer, Albrecht (1471–1528) német festő, grafikus 757
Dürrenmatt, Friedrich (1921–1990) svájci német író 474 728

Ebes 708
Eck Ferenc (*1929) megyei forr. biz. tagja 150
Ecsetgyár l. Szegedi Seprűgyár
ÉDOSZ Szeged Táncegyüttes 452 453 469 470
Eger 129 162
Egészségügyi Szakközépiskola l. Kossuth Zsuzsanna Egészségügyi Szakközépiskola
EGIS Egyetemi Gyógyszerüzem Rt. 355
Égő Arany cukrászda 691
Égő Arany-ház 36 56 69 596
Egyesített Szociális Intézmény 447
Egyesített Szociális Otthon 446
Egyesült Államok l. Amerikai Egyesült Államok
Egyetemes Konvent Elnöki Tanácsa 491
Egyetemi Énekkar l. Szegedi Egyetemi Énekkar
Egyetemi Luther Szövetség 492
Egyetemi óvoda 322
Egyetemi Színpad l. Szegedi Egyetemi Színpad
Egyetemi Zenedélutánok 779

Egyetértés Tsz (Szőreg) l. Szeged-Szőregi Egyetértés Tsz
Egyházak Világtanácsa 488
Egyházi István (*1959) biológus, zoopedagógus, Vadaspark alapító ig. 468
Einem, Gottfried von (1918–1996) osztrák zeneszerző 724 727
Eitler József (*1963) Széchenyi gimn. és szakközépisk. tanára, ig. 350
Eitlerné Szilágyi Júlia (1925–1991) megyei pártbiz. oszt. vez., oktatási igazgatóság ig. 217
Eke József (1957–2009) tanár, könyvtárvezető, Ady E. műv. ház ig. 465
Elaggott Apácák Otthona 443
Elekes Tamás, ökölvívó (*1969) 800
Elektroáruház (ma Kereskedelmi és Ipar-Kamara megyei székháza) 83
Élelmiszeripari Főiskola 343 377
Élelmiszeripari Melléktermék- és Hulladékfeldolgozó Vállalat 448
Élelmiszeripari Szakközépiskola l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Élelmiszeripari Szakközépiskola Baromfi Tagozata l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Élelmiszeripari Tanulóiskola l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Ellenzéki Kerekasztal 198
Élő Elemér (*1950) Tisza Volán ig. 519
Előre kézilabda csapat 794 795
Első Beton Kft. 569 604
Első Magyar Kenderfonó l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Első Magyar Királyi Állami Vegyipari Középiskola l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Első Szegedi Cipőgyár l. Szegedi Cipőgyár
Endokrinológiai Önálló Osztály l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Endrődi Ferenc, karnagy 777
Éneklő Ifjúság 452 778 780 781
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) 455
Eötvös utca 75 338 347 361
Eper Mihály, Dózsa tszcs elnöke 621
Eperjes 574
Eperjessy Kálmán (1893–1976) kisgazdapárt ügyvezető alelnöke, történész, főisk. tanár, levéltáros 120 366 373 374
Építéstudományi Intézet 64
Építőipari Fiú Középiskola l. Vedres István Építőipari Szakközépiskola
Építőipari Gimnázium l. Vedres István Építőipari Szakközépiskola
Építőipari Ktsz 604
Építőipari Munkások énekkara 777
Építőipari Technikum l. Vedres István Építőipari Szakközépiskola
Építők-Spartacus 800
Erdei András (1914–1977) KÓTA titkára 780
Erdei Ferenc (1910–1971) agrárközgazdász, politikus, MTA alelnöke, ET-tag, miniszter 93 94 95 96 187 204 226 237 238 379 607
Erdei István (1904–1987) politikus 149 150
Erdei László (*1945) biológus 398
Erdei Mihály (1907–1992) politikus, MDP KV tag, ET-tag, miniszterh. 107
Erdei Péter (1928–2001) növénynemesítő 387 388 396
Erdei Sándor (1915–1984) újságíró, irodalompolitikus, miniszterhelyettes, írószövetségi főtitkár 95
Erdély 190 194 243 305 378 461 475
Erdélyi Endre (*1941) cselgáncsozó 792
Erdélyi Erzsébet (*1960) operaénekes 731
Erdélyi Jenőné l. Erdélyiné Lengyel Vilma
Erdélyi Mihály (1894–1972) festő 740 745 748 752
Erdélyiné Lengyel Vilma (1893–1983) műkritikus, hírlapíró 769
Erdészeti Technikum (Sopron) l. Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola
Erdődi Mária Clementia (1888–1984) tanítónőképző ig. 350 351
Erdőgazdaság 631
Erdőgazdasági Középiskola (Esztergom) 345
Erdőgazdasági Vállalat 564
Erdős János (*1922) karnagy 12 472 778 780 781
Ereky István (1876–1943) jogtudós, egy. tanár 387
Erkel Ferenc (1810–1893) zeneszerző, zongoraművész, karnagy, zenepedagógus 718 720 723
Erkel Ferenc Művelődési Központ 454
Erkel Színház 766
Erkel-diáknapok 775
Erzsébet liget l. Újszegedi Liget
Erzsébet híd 589

Esterházy Péter (*1950) író 708
Északi Tisza-híd l. Bertalan híd
Északi városrész l. Szeged-Északi városrész
Észak-Magyarország 555
Eszék (Ošijek, Szerbia) 507
Eszik Zoltán (*1954) népművelő, tanár, Tömörkény I. műv. ház ig. 463
Eszperantó utca 470
Esztergom 345 484 485 491
Esztergomi Főegyházmegye 483 484
Etelka sor 43 604 805
Etsedy Ferenc (1902–?) okleveles gazda, termelő és értékesítő szövetkezet ügyvezető ig. 617
Európa 23 24 63 185 269 379 455 465 476 509 514 543 574 576 589 697 699 749 763
Európa-bajnokság 791 794 795 798 799 801 803 805
Eurorégió 475
Éva eszpresszó 691
Evangélikus Egyház 492
Evangélikus Iskola 305
Evangélikus Leányegyesület 492
Evangélikus Nőegylet 492
Evangélikus Teológia 493
Újszövetségi Tanszék 493
Evangéliumi Testvérközösség 501 502
Expressz Ifjúsági és Diák Utazási Iroda 452 686

Fábián Ferenc (1918–1982) újságíró, kisgazdapárt ügyvezető elnöke 109 148 153
Fagler Ede-féle öntöde 542
Fáklya mozi 458
Széchenyi mozi 458
Falcione Kálmán (1883–1975) ügyvéd, katonatiszt, politikus 104 108
Falemezgyár l. Szegedi Lemezgyár és Faipari Rt.
Faludi Jenő (1899–1953) gőzmalom tulajdonos 221
Faludi Testvérek (Hengermalma) Gőzmalma 542 582
Faragó Gyula (1929–1988) labdarúgó, labdarúgóedző 797
Faragó József (*1932) válogatott kosárlabdázó, főisk. hivatalvezető 796
Faragó Sándor (1919–1969) úszóedző 802
Faragó utca 24 64
Faredin Imre (1922–1997) klinikai vegyész, endokrinológus, egy. tanár 397
Fári Irén (*1956) történész, muzeológus 18
Farkas Árpád (*1944) költő, újságíró, műfordító
Farkas Csaba (*1960) főlevéltáros 6 7 11
Farkas fűszerpaprika-készítő család 222
Farkas Erika, tornász 802
Farkas Ferenc (1905–2000) zeneszerző 725 771
Farkas Gábor (1925–1986) növényfiziológus, biokémikus, MTA SZBK Növényélettani Int. ig., SZBK főigh. 386 390
Farkas Gyula (*1946) festő 754
Farkas Gyula l. Farkas László Gyula
Farkas Imre (*1941) cipőipari ktsz elnöke 567
Farkas István (1897–1983) nyomdász, nemzetgyűlési képviselő 175
Farkas István (1903–1992) súlyemelő 800
Farkas István (*1942) gimn. tanár 18
Farkas Istvánné (Ambrus Viktória) (1912–2003) várospolitikus, városi MNDSZ titkár, MSZMP városi vb-tag 157 277 278
Farkas János, konzervgyárig. 579
Farkas József (*1938) történész, egy. adjunktus 382 383
Farkas László (*1934) egy. hallgató 142
Farkas László Gyula (*1932) antropológus, egy. tanár 379 399
Farkas Mihály (Löwy Hermann) (1904–1965) politikus nemzet- és ogy. képv., miniszter, MKP, MDP főtitkárhelyettes, hadseregtábornok 92 113 223
Farkas Pál (*1947) szobrász 744
Farkas Tibor (1929–2003) biokémikus 386 391
Farkas utca 58
Farkasinszky Teréz (1933–1992) orvos, pszichiáter 420
Farsang Lászlóné (1924–2007) megyei kereskedelmi oszt. vez. 11
Fazekas I. Gyula (1902–1979) orvos 397
Fegyveres Sándor (1866–1941) katonatiszt 218
Fehér István (*1931) történész, főisk. tanár 382
Fehér Katalin, Szent Vince rendi missziós nővérek főnöknője 126
Fehér Ottó (*1927) orvos, biológus, egy. tanár 399
Fehér-part 41
Fehértó 26 378 380 631 684
Fehértói Tógazdaság 631

Féja Géza (1900–1978) író, újságíró, szerk. 708
Fejér György (1923–1979) zenekarvezető 765
Fejér megye 150 605
Fejes Endre (*1923) író 724 725 733
Fejes Pál (*1931) vegyész, egy. tanár 399
Fejős Arabella (1928–1990) óvodai felügyelő 324
Fekete Gyula (1922–2010) szociográfus, újságíró, író 190
Fekete ház 379
Fekete István, szakmunkásképző intézet tanára 211
Fekete Zoltán (*1937) kereskedelmi és vendéglátó szakmunkásképző iskola ig. 352
Feketesas utca 37 71 604
Feketeszél l. Domaszék
FÉKOSZ (Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége) 402
Fellegi Andor (1896–1962) kőfaragó 221
Felsenstein, Walter (1901–1975) rendező, színházi teoretikus 731 768
Felső Ipariskola l. Déri Miksa Szakközépiskola
Felső Tisza-part 33 34 43 44 49 77–79 467 473 789 793 805
Felsőközpont l. Balástya
Felsőközponti Külterületi Iskola 305 307
Felsőtanya 97
Felsőváros l. Szeged–Felsőváros
Felsővárosi nyugdíjasház l. Nyugdíjasok Háza
Felszabadulás Tsz 637 641–647 649 651–653 655
Felszabadulás Termelőszövetkezeti Csoport (Szeged-Oncsa-telep) 626 629 635
Felszabadulás Termelőszövetkezeti Csoport (Várostanya) 625
Felszabadulás utca l. Kapisztrán utca
Felvidék 475
Felvinczi Takács Zoltán (1880–1964) művészettörténész 739
FÉMTEX 568
Fenákel Judit (*1936) újságíró, író 704 707
Ferenc József Tudományegyetem 370 385
Barátainak Egyesülete 391
Ferencesek kolostora 478
Ferencsik János (1907–1984) karmester 765
Ferenczi István (1890–1966) geológus, egy. tanár 357
Ferenczy Béni (1890–1967) szobrász, éremművész, grafikus 304
Ferenczy István (1911–1963) tanár, ált. isk. ig. 314
Ferenczy Lajos (1930–2004) mikrobiológus, egy. tanár 365 386 387
Fertőző-beteg kórház 429
Festő utca 463 768
Fészek Áruház 683
Fesztivál ételbár 682 691
Feszty Árpád (1856–1914) festő 379
Feuchtwanger, Lion (1884–1958) német próza- és drámaíró 723
Fiam Béla, orvos 430
Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) 196 197 198
Fiatal Művészek Stúdiója 467
Fiatalok Kamara Színháza 716
Filharmonikus Egyesület l. Szegedi Filharmonikus Egyesület
Filmmúzeum 458
Fírbás Oszkár (1894–1958) tanár, Baross gimn. ig. 310 320 333 339 350
Fischer Annie (1914–1995) zongoraművész 770
Fischer Ernő (1914–2002) festő 744 751
Fischer János (1945–1999) biokémikus, egy. tanár 397
FKGP l. Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, Független Kisgazdapárt
Flender Mátyás (*1945) MÁV állomásfőnök 516
Florin Ktsz 604
Florin Vegyipari Szövetkezet 569
Fodor Gábor (Béla) (1915–2000) vegyész, egy. tanár 151 168 359 366 386 387
Fodor Géza (1927–1977) matematikus, egy. tanár 359 368 386
Fodor István (1880–1968) gazdálkodó, ogy. képv. 101 104 107 108
Fodor István (1911–1996) postaigazgatóság vezetője 535
Fodor István (1915–1976) tsz-elnök 648
Fodor János (1906–1973) operaénekes 723
Fodor János (1911–1983) tanár, tanítóképző ig. 338 351
Fodor József (1843–1901) orvos, higiénikus 343
Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet 343 351 377
Általános Állami Műszaki Középiskola 351
Élelmiszeripari Szakközépiskola 343
Élelmiszeripari Szakközépiskola Baromfi Tagozata 351 352
Élelmiszeripari Tanulóiskola 343
Első Magyar Királyi Állami Vegyipari Középiskola 342 351
Szegedi Állami Vegyipari Középiskola 343 351
Tartósító és Húsipari Technikum 343 351
Vegyipari Középiskola 306 338
Vegyipari Technikum 341 343 351
Fodor Szilveszter (*1943) birkózó 791
Fog- és Szájbeteg Klinika l. Szegedi Tudományegyetem
Fogadalmi templom 306 478 734
Fogarasi Miklós (1916–1992) nyelvész, egy. tanár 396
Fogarasi úti lakótelep 65
Fogarasi-féle pékség 586
Fogarassy Mária (1919–1997) színész 727
Fogas János (*1924) vasöntöde ig. 542
Fogászati és Szájsebészeti Klinika l. Szegedi Tudományegyetem 63
Folklór Klub 469
Folyamszabályozó és Kotró Vállalat 560
Fonalfeldolgozó l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Fonógyári út 604 683
Fontos Sándor (1920–1991) festő 745 748 753
Fontos Zoltán (*1952) festő 754
Fonyód 511
Forgács Pál, orvos, sportorvosi intézet vezetője, 1956-ban emigrált 405
Forradalmi Katonai Tanács 151 152
Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 153 154
Titkárság Tanácsszervek Osztálya 169
Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács l. Szegedi Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács
Forradalmi Nemzeti Bizottság l. Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság
Forrás
Gyógyszálló 684
Szálló 596
SZOT Szálló 690
Fotóklub l. Szegedi Fotóklub
Fotóklubok Szegedi Szalonja 461
Fő fasor 38 42 76 604
Főiskolai Gyakorló Általános Iskola 775
Földeák 641
Földes Mihály (1905–1984) író, újságíró 719
Földesi Tibor (1923–1958) villanyszerelő, műszerész, FNB-tag 148 167
Földi Mihály (*1920) belgyógyász, egy. tanár 397
Földigénylő Bizottság 608 609
Földmíves utca 410 413
Földmíves utcai gyógyszertár 434
Földműves utcai Általános Iskola 326
Földváry Sándor (1809–1868) ezredes, katonatiszt, nemzetőrparancsnok 609
Föltámadás utca 33 41 413
Förgeteg Sándor (1925–1968) mezőgazdász 388
Fraknóy Gábor (*1946) várospolitikus, MSZMP szegedi pártbiz. elsőtitkára 302
Franciahögy 26 51 52
Franciaország 597 735
Frank József (*1945) növénynemesítő, gabonakutató intézet ig., megyei közgyűlés elnöke 396
Frankfurt am Oder/Brandenburg megye (NDK) 801
Frankó Tünde (*1966) operaénekes 735
Frányó Antal (*1945) vas- és fémipari szövetkezet elnöke 569
Frányó Ferenc (1922–2007) kereskedelmi és vendéglátó szakmunkásképző isk. ig. 352
Frenkel Jenő (1902–1989) segédrabbi, majd főrabbi 495
Fricsay Ferenc (1914–1963) karmester 716 769
Fried István (*1934) irodalomtörténész, egy. tanár 702 704 713
Friedrich Péter (*1936) biokémikus 391
Fritz Mihály (*1947) szobrász 744 749 757 762
Fröhlich Pál (1889–1949) fizikus, egy. tanár 368 386
FTC (Ferencvárosi Torna Club) 798
Futó Géza (1909–1972) birkózóedző 791
Futó István (1919–2007) jogász, épületszigetelő, tisztviselő, kereskedelmi oszt. vez., munkástanács elnöke 148
Futura Szövetkezet 614 615
Független Ifjúság 109 311
Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) 92–96 99 101 102 107 109 119 607
Független Kisgazdapárt (FKGP) 197 198 273 274 617
Független Magyar Demokrata Párt (FMDP) 105 107 109 110

Függetlenségi Népfront l. Magyar Függetlenségi Népfront
Füle Lajos (*1925) várostervező mérnök 28 45
Fül-Orr-Gége Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Fülöp Dóra, balett-táncos 718
Fülöp Ferenc (*1952) vegyész, egy. tanár 396
Fülöp Ilona, kerékpározó 794
Fűr István (1907–1983) gimn. tanár 334
Für Lajos (*1930) történész, politikus, miniszter 190
Fürjész István (*1959) cselgáncsozó 792
Fűszért Vállalat 673 683
FŰTŐBER (Fűtőberendezéseket és Épületgépészeti Termékeket Gyártó Vállalat) 566
Füvészkert 684
Fűz Veronika (*1951) szobrász 750 758
Füzi László (*1955) irodalomtörténész 702

Gaál Endre (*1929) történész, egy. docens 382
Gaál Géza (1911–1981) tanítóképző ig. 351
Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat l. Csongrád Megyei Malomipari Vállalat
Gabonamag Alapanyagszaporító Társaság 389
Gabonatermesztési Kutató Intézet 388 396
Alföldi Mezőgazdasági Intézet 388
Dél-alföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet 388
Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet 388 631
Gábor Dénes Gimnázium és Szakközépiskola 352
Bebrits Lajos Szakközépiskola 344
Bebrits Lajos Vasútforgalmi Technikum és Szakközépiskola 352
Vasútforgalmi Technikum 158 343
Gábor Miklós (*1918) vegyész, egy. tanár 396
Gábor Miklósné (*1929) vegyész, főisk. tanár 377 393
Gagarin Általános Iskola 327
Gaizer Ferenc (*1933) kémikus, egy. tanár 399
Gajó István (1927–1986) orvos, tüdőgyógyász 404
Gál Dezső (1926–2002) kémikus, egy. tanár 368 399
Gál György (*1922) orvos, nephrológus, egy. tanár 397 435 436
Gál Györgyné (*1930) Kossuth Zs. egészségügyi szakközépisk. ig., Tömörkény gimn. igh. 352
Gál nyomdaipari család 222
Galambosi István (*1932) vegyész, gazdasági mérnök, DÉGÁZ vezérig. 569
Galántai Erzsébet (*1936) orvos, gyermekgyógyász 438
Galántha Márta (*1954) régész, egy. docens 379
Gallé László (1908–1980) biológus, lichenológus, kulturális titkár, Klauzál és Radnóti gimn. ig., vb-tag 109 278 309 320 350 380
Garai László (*1947) jugoszlávai író, publicista 190
Garay András (1926–2005) biofizikus, egy. tanár 386 390
Garay Ernő (1910–1984) operaénekes 716
Gárdonyi Géza (1863–1922) író 718
Gárgyán Antal, földműves, kisgazda alelnök 120
Gárgyán Zoltán (1931–2000) Fodor J. élelmiszeripari szakközépisk. ig. 352
Gárgyán-féle sütöde 586
Gárgyánné Lampert Magdolna (*1968) segédlevéltáros 18
Gárdos Emil, vegyipari technikum ig. 352
Gaskó Béla (*1949) biológus, muzeológus 380
Gáspár Zoltán utca 447
Gazdapusztai Gyula (1931–1968) régész, tanszékvezető doc. 379
Gazdasági Főtanács 547
Gázgyár 604
Gécseg Ferenc (*1939) matematikus, egy. tanár 368 386
Géczi János (*1954) biológus 699
Géczi József Alajos (*1950) politikus 197
Gedó l. Szeged–Gedó
Gedói Általános Iskola 327
Gelei Éva (*1944) magasugró 788 790
Gelei József (1885–1952) mikrobiológus, egy. tanár 386
GELKA (Gépipari Elektromos Karbantartó Vállalat) szervízhálózat 553
Gép- és Gyorsíró Iskola l. Kőrösy József Szakközépiskola
Gép- és Villamosipari Technikum l. Déri Miksa Szakközépiskola
Gépipari Technikum l. Déri Miksa Szakközépiskola

Gera András, vb-tag 277
Gercen Pedagógiai Intézet 372
Geréb György (1923–1982) pszichológus, főisk. tanár 398
Gerecs Árpád (1903–1982) vegyész, egy. tanár 386 387
Gérecz Gaszton, vegyipari középisk. ig. 352
Gerevich Aladár (1910–1991) kardvívó 803
Gergely Ágnes (*1933) költő, író, műfordító 707
Gergely Győző (1907–1996) városi főorvos 416
Gergelyné Bodó Mária (*1967) tanár 18
Gerle Imre özvegye, földtulajdonos 609
Gerle Margit (*1949) keramikus 760
Gerontológiai Tanácsadó 446
Gerő (Singer) Ernő (1898–1980) politikus, miniszter, ET-tag, MDP első titkár 88 92 95 123
Gerőné Fazekas Erzsébet (1900–1967) vb-tag, egy. tanár 277
Gerzsenyi Albert (1900–1970) baptista prédikátor 496
Gidai Kálmán (1919–1989) tanár, építőipari technikum ig. 352
Gilicz István (1934–1993) labdarúgó 798
Gilicze László (1915–1997) református lelkész 492
Gimes Anna, Burger Kálmánné (*1931) agrárközgazdász, egy. tanár 399
Gimes Gyula (1914–1991) belvárosi segédlelkész, káplán 479
Giricz Mátyás (*1933) ig.-rendező 726–728 730
Gitai Zoltán (*1939) birkózó 791
Gladits Gyula (1899–1990) munkásőr, várospolitikus 161
Glattfelder Gyula (1874–1943) csanádi megyéspüspök 472
Glédics Ábel l. Szabolcsi Gábor
Gogh, Vincent van (1853–1890) holland festő 741
Gogol, Nyikolaj Vasziljevics (1809–1852) orosz író 720 729
Gogol utca 84 438
Polgár utca 277 438
Goldoni, Carlo (1707–1793) olasz vígjátékíró 718
Goldschmied József (*1952) tanár, IH ig. 464 467 468 746
Gombkötő Péter (1909–2008) MKP szegedi titkára, nemzeti biz. titkára 88 92 95 273
Gonzalez, Sebastian (*1935) operaénekes 730
Gorkij, Makszim (1868–1936) orosz író, drámaíró 719 720
Gorkij Termelőszövetkezeti Csoport (Balástya) 625
Gortvay György (1892–1966) orvos, higiénikus 430
Gosztonyi István (1919–1992) őrnagy, katonatiszt, városparancsnok 152 153 320
Gotovac, Jakov (1895–1982) horvát zeneszerző 724
Gömör (Gammer) Béla (1888–1962) gimn. tanár 334
Gömör Béláné l. Gömörné Szerafin Margit
Gömörné Szerafin Margit (1903–1982) tanár, Szent Margit gimn. ig. 320 332
Gönczi Pál (1895–1966) egyetem gazdasági igh. 355
Gönczy Béla (1886–1960) vésztői református lelkész, esperes 489
Gördülő Opera 765
Görgey Gábor (*1929) író, miniszter 728 730 732 733 735
Görög Katolikus Egyház 487
Görög Sándor (*1933) vegyész 365
Görömbei András (*1945) irodalomtörténész 702
Göttinga (Németo.) 372
Granasztói Pál (1908–1985) építész, író 23
Grasselly Gyula (1920–1991) geokémikus, egy. tanár 385 386
Gregor József (1940–2006) operaénekes 244 455 494 723 725 727 731 735 766 768 769
Greguss Pál (1889–1984) botanikus, egy. tanár 151 359 366 373 387 399
Greifswald (Németo.) 372
Greminger János (1927–2009) válogatott kosárlabdázó 795 796
Grendel Lajos (*1948) író 701 702
Gresz István (1892–1985) FKGP pártig. főtitkár 96
Grezsa Ferenc (1932–1991) irodalomtörténész, egy. tanár 396 474 702 703 705 713
Gribojedov, Szergejevics (1795–1829) orosz író 718
Gróf György (?–1991) földbirtokos 611 612

Gróf Kálmánné, földbirtokos 611 612
Gróf-palota 62 72
Grósz Károly (1930–1996) nyomdász, politikus, MSZMP főtitkár 196
Grősz József (1887–1961) kalocsai érsek 130 482 483 485
Gruber László (1909–1987) tanár, filmmúzeum és hangverseny szervező 458 770
Guba Ferenc (1919–2000) biokémikus, egy. tanár 397
Guczi Ferenc (1893–1970) kommunista pártszervezet vez., szöv. elnök 605 618
Gujdár Sándor (*1951) labdarúgó 798
Gulácsy-terem 746
Gulyás Attila (*1933) görögkatolikus lelkész 487
Gulyás György (*1920) Nemzeti Segély titkára 401
Gulyás János (1913–1984) felsővárosi plébános 482
Gulyás József (*1937) író, publicista 190
Gumigyár l. Szegedi Gumigyár
Gumiipari Vállalat Szegedi gyáregysége l. Szegedi Gumigyár
Gurbán János (*1956) operaénekes 731
Gutenberg utca 340 676
Gutenberg utcai Általános Iskola 348 Margit utcai Általános Iskola 308 326

Gyálarét l. Szeged–Gyálarét
Gyárépítő Nemzeti Vállalat 124
Gyarmathy Ágnes (*1941) tervező 727
Gyarmati János (1910–1974) futballedző 798
Gyémánt Csilla (*1944) tanár, színháztörténész 726
Gyémánt Imre (1940–2006) búvárúszás edző 791 803
Gyermek- és Ifjúsági Ideggondozó és Lélektani Intézet 420
Gyermeklélektani Intézet 332
Gyermekklinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Gyermekkórház l. Városi Gyermekkórház
Gyermeklélektani Intézet l. Gyermek- és Ifjúsági Ideggondozó és Lélektani Intézet
Gyermekmenhely l. Újszegedi Gyermekkórház
Gyermektánc Tanfolyam 461
Gyermekvédő Liga és Gyermekszanatórium Egyesület kerti gyógyiskolája 443
Gyertyámos utca 34 41 55
Gyevi temető 433
Gyimesi József (*1929) könyvelő, tanácselnök-helyettes 294
Gyimesi Kálmán (*1933) operaénekes 722 723 725 731 774
Gyimesiné Etsedy Sarolta (*1944) szakközgazdász, Szegedi Postaigazgatóság gazdasági igh., ig. 531 535
Gyólai István (1896–1983) kőművessegéd, politikus, szakszervezeti titkár, nemzetgyűlési képviselő, építőipari tröszt ig. 92 175 594
Gyöngy utca 586
Gyöngyös 102
Gyöngyösbokréta hagyományőrző egyesület 466
Gyöngyösi József (1914–1976) MÁV szegedi területi ig. 516
Gyöngyvirág utca 50
Győr 156 247 344 457 566 681 768 772 793 798
Győri Emil (1906–1988) gimn. tanár 339
Győri Gyula és Fiai Kefegyár 542
Győri Imre (1924–1987) politikus, megyei és városi elsőtitkár, MSZMP KB ideológiai titkár 169 170 176 177 187 189 216
Győri Kornél (*1935) baptista lelkész 496
Győr-Sopron megye 150
Gyufagyár l. Szegedi Gyufagyár
Gyula 496 775
Gyulay Endre (*1930) szeged-csanádi megyéspüspök 376 486
Gyurkó Lajos (1912–1979) katonatiszt, vezérőrnagy, határőrség parancsnok, vállalatig., benzinkútkezelő 143 144
Gyüdi Sándor (*1959) karmester, színházig. 364
Gyűjtőklub 469

H. Dinnyés Éva l. Dinnyés Éva
H. Tóth Imre (*1932) nyelvész, egy. tanár 396
Haar Alfréd (1885–1933) matematikus, egy. tanár 368
Haas Fülöp és Fiai Rt. 664
Habozy László (*1942) vas- és fémöntöde vezérig. 569
Hadügyi Népbiztosság Szegedi Katonai Parancsnoksága 88
Hági Étterem 678 722
Hajda László (1911–?) munkástanács IB és nemzetőr üzemőrség tagja 150
Hajdú Ferenc (1915–1989) hentes, kereskedő, forr. biz. tag, makói nemzetőr 167

Hajdú Géza (*1953) könyvtáros, Petőfi S. műv. ház ~, Somogyi-könyvtár mb. ig. 464
Hajdú Péter (1923–2002) nyelvész, egy. tanár 386
Hajdú-Bihar megye 116 252 253 268 454
Hajdúszoboszló 560 591
Hajnal utca 58
Hajnóczi utca 278 604
Hajós Antal, sütőmester (iparengedély kelte 1925. I. 24.) 221
Hajós Imre (1933–1989) labdarúgó 798
Hajós utca 31 33 41 79
Hajtó Ödön (*1937) mérnök 38
Hajtovics, Mark, orosz alezredes 88 105
Halácsi Antal, testnevelő tanár 805
Haladás Halászati Tsz 650
Haladás Termelőszövetkezeti Csoport l. Haladás Tsz
Haladás Tsz 182 183 623 635 637 642–649
Haladás Tszcs 130 624 635 636
Újszegedi Haladás Tszcs 624
Halápi József (1902–1950) tisztviselő, napszámos, politikus, szabadságpárti szervező 123
Halassy-Nagy József (1885–1976) filozófus, egy. tanár 243 308
Halász Andrea, tornász 802
Halász Árpád (1928–2007) vaseszstergályos, vb-tag, gyárig. 280 294 301
Halász Előd (1920–1997) irodalomtörténész, egy. tanár 364 369 374 393 396 712
Halász Gyula (1927–1990) katonatiszt 145 147 149 151 152
Halász János (*1929) kosárlabdázó 795
Halász Pál (1889–1958) székesegyházi plébános 477 479
Halász Pál, FKGP városi alelnök 101
Halifax (Tunisz) 344
Haller Sándor (1910–1985) színész 716
Halmágyi Ivánné (1914–1993) tanár, ált. isk. ig., ogy. képv. 187
Halmai Béla (1916–2000) MÁV kereskedelmi oszt. főelőadója 510
Halmai Béláné (1920–1992) November 7. műv. ház ig. 459 460 470
Háló utca 41
Hamar Tibor (1921–2001) balett-táncos 718
Hámori Gábor (*1954) fotóművész 18
Hamvas Endre (1890–1970) csanádi püspök 95 121 127 172 477 479–484
Hang Györgyi (*1965) kézilabdázó 795
Hangszergyár l. Szegedi Hangszerkészítő és Javító Vállalat
Hantos Zoltán (*1944) egy. tanár, tanácstag 302
Hangya Szövetkezet 614 658 660 663
Központ 615
Haraszti Gábor (1948–1986) kajakozó 793 794
Hargitai utca 532
Harkay Vilmosné, Dugonics gimn. tanára 332
Hász Róbert (*1964) író 712
Határforgalmi Információs Rendszer (HIR) 513
Hattyas l. Szeged–Hattyas
Hattyas sor 41 344
Hattyasy Dezső (1901–1997) orvos, stomatológus, egy. tanár 397 428
Hatvani L[ajos]. Konstantin (1915–1998), ortodox lelkész 488
Hatvani László (*1943) matematikus, egy. tanár 399
Havas Boldogasszony templom 477
Havasi Zoltán (*1926) könyvtáros, egyetemi könyvtár ~, OSZK ig. 371
Havasi Zoltán, IH ig. 468
Havass Géza (1913–2001) püspöki titkár, plébános, c. apát 173 174 479 480 484
Haydn, Joseph (1732–1809) osztrák zeneszerző 766
Hazafias Népfront 170 186 187 194 263 278 286 289 291 292 294 298 458 486
Szegedi Városi Bizottsága 138
Házgyár l. Szegedi Házgyár
Házi Szociális Gondozó Szolgálat 446
Háziipari Szövetkezet l. Szegedi Háziipari Szövetkezet
Hecker Henrik (1903–1950) metodista lelkész 501
Hegedűs András (1922–1999) szociológus, politikus, miniszterelnök, MDP KV és PB-tag 138 636
Hegedűs András (1923–1975) irodalomtörténész, főisk. tanár 375 474 702
Hegedűs Ferenc (1925–2005) munkaügyi előadó, röplabdaedző 800
Hegedűs Jenő (1921–2006) vb-tag, vb-elnökh. 277 294
Hegedűs László (1903–1979) vb-tag 277
Hegedűs László, Juhász Gy. műv. otthon ig. 470
Hegedűs Tibor (1898–1984) rendező 718

Hegyi Róbert (*1937) orvostanhallgató, MEFESZ tagja 142
Heim János (1927–1999) vb-tag 280
Heintz Fülöp (1894–?) JGYTF ének-zene tanszék vezetője 776
Heller Ödön Művelődési Ház 465
Helsinki (Finno.) 785
Heltai Jenő (1871–1957) író, újságíró 723
Hemmert János (*1927) festő, tanár 744 748 755
Hencz Aurél (1913–2000) igazgatástörténész, egy. tanár 371 395
Henny Ferenc (1875–1956) Szeged-Rókus plébánosa 477
Herbszt Zoltán (1959–1981) költő 700
Herczeg Ármin, sütőszakmunkás, sütőipari vállalat ig. 586
Herczeg János (*1941) szülész-nőgyógyász, egy. tanár 397
Herczeg Vilmos (1883–1965) színész 715 716
Herke Sándor (1882–1970) agrártudós, egy. tanár 387 389 396
Herman Ottó Kollégium 76 360
Hermann István Egyed (1895–1970) egyháztörténész, egy. tanár 355 356
Hermanovszky Erzsébet (*1966) úszó 791
Hernyák Imre (*1934) építész 50 51 56 58 69 80
Herzen, Alekszandr Ivanovics (1812–1870) író, forradalmár, publicista 372
Hetednapi Adventista Egyház 131 497
Hetényi Géza, id. (1894–1959) belgyógyász, egy. tanár 151 366 369 386 387 428
Hetényi Gyula (1906–1984) postai osztályvezető 525
Hétvezér utca 496 604 791
Hevesi Imre (*1929) fizikus, egy. tanár 399
Hévézi Antal (1905–1975) rendőrtiszt 163
Hévizi János, pártmunkás, MSZMP szegedi intézőbiz. tagja 155
Hévízi Miklós (*1942) építész 54 78
Hévizi Ottó (*1959) költő 700
Hézső Ferenc (*1938) festő 744
Híd utca 62 529
Hídépítő Vállalat 660
Hidy Franciska (1916–1947) operaénekes 716 718
Hild János (1766–1811) építőmester 46
Hild-kapu 68
Hindemith, Paul (1895–1963) német zeneszerző 725 766
Hit Gyülekezete 498
Hittudományi Főiskola 350 376
Hóbiárt bisztró 691
HÓDGÉP 566 588 604
Hódmezővásárhelyi Gépjavító és Gépgyártó Vállalat 564
Hódi fűszerpaprika-készítő család 222
Hódi Miklós (1934–2003) belgyógyász 428
Hódmezővásárhely 27 105–107 115 176 189 193 279 280 285 311 320 378 431 458 490 507 516 552 553 581 583 615 650 652 664 675 697 745 748–750 761 778 779
Vásárhely 81 748
Hódmezővásárhelyi Autó- és Gépjavító Vállalat 552
Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium 176
Hódmezővásárhelyi Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum 377
Hódmezővásárhelyi Fióklevéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Hódmezővásárhelyi Gépjavító és Gépgyártó Vállalat l. HÓDGÉP
Hódmezővásárhelyi Nyomda 553
Hódmezővásárhelyi Városi Kórház 421 431
Hódy János (1933–1997) kosárlabdázó 796
Hódy László (*1934) kosárlabdázó 796
Hofgesang Péter (*1931) vb-tag, szakmunkásképző intézet ig. 280 352
Hollai Kálmán (*1949) színész 732
Hollán Zsuzsanna (1920–2008) hematológus, egy. tanár 435
Holt-Maros 29 35 59
Holt-Tisza-ág 41
Homoki István, felső kereskedelmi iskola, közgazdasági gimn., ~ technikum ig. 351
Honegger, Arthur (1892–1955) svájci származású francia zeneszerző 766 767
Hont (Handwerker) Ágnes (*1938) balettművész 165
Honti Ottokár (1911–1991) gépipari technikum ig. 351
Honvéd Karhatalom 159
Honvéd Művészegyüttes 455
Honvéd tér 34 55 384 419 489
Honvéd téri Egyházközség 489 492
Honvéd téri templom 489
Honvédkórház l. Városi Közkórház
Horesnyi László (*1937) színész 724

Horpácsi Géza (1907–1986) orvos 320
Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó 354
Horthy Miklós Tudományegyetem 354
Állam- és Jogtudományi Kar 357
Horthy-rendszer 132 216 219 220 225 276
Hortobágy 114 132
Horusitzky Ferenc (1901–1971) geológus, egy. tanár 399
Horváth Anna (?–1984) operaénekes 471
Horváth Dezső (*1936) író, újságíró 393 707
Horváth Erzsébet (*1953) kajakozó 793 794
Horváth Ferenc (1921–1990) Rózsa F. gimn. és szakközépisk. ig. 350
Horváth Ferenc (*1948) régész 379
Horváth Imre (1926–1979) biológus, egy. tanár 399
Horváth János (1922–1970) fizikus 399
Horváth Jenő (1921–1994) színész, rendező 139 148 718 719 721 722
Horváth József, Mélykuti (1905–1980-as évek) operaénekes 471 720 721
Horváth Júlia, színész 718
Horváth Kálmán, újságíró 475
Horváth Károly (*1926) élelmiszeripari főisk. főig., főisk. tanár 377
Horváth Károlyné (1938–1989) megyei pártbiz. szervező titkára 217
Horváth Márton (1904–1985) kőműves, kisgazda iparostagozat vez., kisgazdapárti alelnök 109 116
Horváth Mihály (*1934) művészeti előadó, Szabadtéri Játékok ig. 726 746
Horváth Mihály utca 62 378 685 722 739 740 743
Horváth Róbert (1916–1993) jogász, demográfus, egy. tanár 395
Horváth Zoltán (*1927) rendező 726 727 731
Hőgye Zsuzsa (1941–2009) színész 724
Hőhn József (1932–2009) birkózó 791
Hősök Kapuja 360
Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894–1971) szovjet politikus 154
Hubay Jenő (1858–1937) hegedűművész, zeneszerző, zenepedagógus 769 776
Hubay Miklós (*1918) drámaíró, műfordító, esszéista 725
Huhn Lajos (1921–1986) gimn. tanár 339
Huhn Péter (1919–2006) vegyész, egy. tanár 368 399
Hules Endre (*1953) rendező 729
Hulin Együttes 467
Hunek Emil, vegyipari technikum ig. 352
Hungária Szálló (új) 682 688
Hungária Szálló és Étterem (régi) 56 63 384 664 688
Hungária Vállalat (Budapest) 664
HUNGAROFLOR Dísznövény Export-import Iroda 653
Hungarohemp 575
Hunyadi János sugárút 34 677
Hunyadi Károly, felsőkereskedelmi isk. ig. 351
Hunyadi Sándor (1890–1942) regény- és drámaíró 725
Hunyadi tér 789
Huszák István (1906–1995) ideggyógyász, egy. tanár 151 359 366 387 397 428
Huszákné Dinnyés Éva l. Dinnyés Éva
Huszár Lajos (*1948) zeneszerző 771
Huszár utca 587
Huszka Jenő (1875–1960) zeneszerző 723
Huszonötödik Színház 726
Huszta Lajos, vb-tag 277
Hutter Ferenc, kórházi laboratóriumi főorvos 405
Hübner Mátyás (*1942) Ybl-díjas építész 47 50 80

Ibolya eszpresszó 691
IBUSZ Utazási Iroda 683
Idegenforgalmi Hivatal l. Szeged Tourist Idegenforgalmi Hivatal
Idegsebészeti Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Ideiglenes Forradalmi Bizottság 145
Ideiglenes Nemzetgyűlés 90 95 273
Ideiglenes Nemzeti Kormány 91 273 304 338 607
Ideiglenes Városi Munkástanács l. Szeged Város Néptanácsa
Ifjú Gárda Ifjúsági Város 444
Árpád Nevelőotthon 443 444
Ifjú Zenebarátok Kórusa 461 781
Ifjúmunkások Kórusa 778
Ifjúság Parkja 34 51
Ifjúsági Dalosünnep 779
Ifjúsági Ház 54 746
IH-Galériája 746
Ifjúsági Napok 684
Ifjúsági Rendelőintézet 417
Ifjúsági Szimfonikus Zenekar 452
Ifjúsági Színpad 463
Ifjúsági Vízitelep 789 792 793

Iglódi István (1949–2009) színész-rendező 733
Iharos Ferenc (1909–1980) móravárosi plébános 482
IH-Galéria l. Ifjúsági Ház
Íjjas József (1901–1969) csanádi püspök, kalocsai érsek 485
IKARUS 601 604
Szegedi gyáregysége 36 542 603
Szegedi Leányvállalata 569
Ilia Mihály (*1934) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, egy. docens 190–192 367 698–701 708 710 712
Illés János (*1963) súlyemelő 801
Illés Lajos (*1930) építész 75 728
Illyés Gyula (1902–1983) író, költő, műfordító, szerkesztő 163 304 701 713 720 722 733
Ilona utca 580
Implom Ferenc (1901–1979) politikus, cipész, gazdálkodó, országgyűlési alelnök 107
Imre József (1930–1980) sebész 397
Imre Mihály, városi főorvos 404
Imre Zoltán (1943–1997) koreográfus 723 725 734 735
Imrényi Tibor (*1945) ortodox lelkész 488
Inczédi László (1899–1970) plébános 131
Indóház tér 55 535
Inhoff, főkapitány 521
Inke László (1925–1992) színész 719 721
Ionesco, Eugéne (1909–1994) román-francia író 733
Ipacs László (*1946) cselgáncsozó 792
Iparcsarnok 62 739 740
Iparos Dalkör 778
Iparos kertek 35
Iparos Tanonciskola 338
Iparszerű Sertéstartó Termelőszövetkezeti Közös Vállalkozás (ISV) 653
Ipartestület székháza 685
Ipovicz András (1920–1989) vb-tag 277
Irak 559 596
Irgalmas Nővérek 438
Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek 438
Szatmári irgalmas nővérek 422 438
Szent Vince missziós nővérek 126
Szent Vince rendi irgalmas nővérek 443
Irodalmi Kávéház l. Szegedi Közéleti Kávéház
Irodalmi Színpad (Budapest) 726
Írók, Művészek, Újságírók Otthona l. Szegedi Írók, Művészek, Újságírók Otthona
Írószövetség l. Magyar Írók Szövetsége
Issekutz Béla, id. (1886–1979) farmakológus, egy. tanár 387
Isteni Megváltó Leányai szerzetes nővérek 422
Iván Margit (1915–1991) operaénekes 723
Ivánovics György (1904–1980) mikrobiológus, egy. tanár 151 356 366 386 387
Iványi János (1902–1982) tanár, Szent Margit gimn. ig. 332 350
Iványi László (*1933) építész 74
Iványi Tibor (*1928) metodista lelkész 501 502
Izabella híd 51 80 89
Izrael 443
Izraelita Iskola 305
Izsák Lajos (*1943) történész, egy. tanár 18

Jáder Béla (*1915) szegedi posta vez. 535
Jakab István (1921–1975) Móra Ferenc gimn., textilipari technikum, ~ szakközépisk. ig. 333 350 352
Jakab Tamás (*1961) színész 732
Jáki Gyula (1898–1958) sebész, egy. tanár 359 393
Jakucs László (1926–2001) geográfus, egy. tanár 393 399
Jancsó kollégium l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Jancsó Miklós, id. (1868–1930) belgyógyász, egy. tanár 361
Jancsó Miklós, ifj. (1903–1966) belgyógyász, egy. tanár 151 366 369 386 387
Jani Mihály 401
Janics, Milán (1957–2003), kajakozó 787
Janikovszky Béla (1919–1978) államvédelmi őrnagy, oszt. vez. 106 116 117
Janisch Éva (*1961) színész 732
Janka György (*1939) görögkatolikus lelkész 487
Jankovics utca 41
János Pál, II. (1920–2005) római pápa 193
Jánoserehát dűlő 35
Jánoshalma 485
Jánoska Tivadar (1891–1960) festő 740 741
Janson Vilmos (1894–?) tankerületi főig. 303 311
Jászai László (*1935) színész 724
Jászszentkúti Márk (1894–1947) r. k. segédlelkész 89
JATE l. József Attila Tudományegyetem
JATE Klub 364 464 467 473
JATE Klubszínpad 474
Játékszín l. Kisszínház
Jávorkai (Janicsek) István (1909–2004) vívóedző 804
Jazz Klub 467
Jehova Tanúi 131 192 498 499 504
Bibliakutató 498
Jenei Sándor, szobafestő kisiparos (iparengedély kelte 1918. XII. 7., 1942. VII. 6.) 179
Jerney János Általános Iskola 327
Jeszenszky Sándor (1907–?) Kőrösy J. szakközépisk. ig. 351
Jézus Szíve templom 477
Jóga Klub 461
Jójárt kőműves család 222
Jókai Anna (*1932) író 701 702
Jókai utca 34 38 73 74 188
Joó Árpád (*1948) zongoraművész, karmester 781
Joó Ete (1937–2008) tanár, karnagy, zeneszerző 452
Johnson, Benjamin (1572–1637) angol drámaíró, költő, színész 721
Joób István (*1954) oboaművész, hit gyülekezete lelkipásztora 498
Joós Antal, építőipari vállalat ig. 594
Jósika utca 41 62
Joszt István (1929–2009) napszámos, fonóművezető, FNB elnökh. 148 150
Józsa Fábián (*1957) költő 700
Józsa Gábor (*1956) ötvösmester, szobrász 750
József Attila (1905–1937) költő 362 373 452 699 709 712 713
József Attila Diákotthon 191
József Attila Kör 139 142 392 639
József Attila sugárút 32 34 36 42 43 78 82 248 348 410 413 431 434 444 456 471 525 535 676 677
Vásárhelyi sugárút 341 344 410 444 522 721
József Attila sugárúti nevelőotthon l. Kállai Éva nevelőotthon
József Attila Szövetség 141
József Attila Tsz (Kiskundorozsma) 649 650
József Attila Tudományegyetem (JATE) 56 63 197 360 372 373 802
Egyetemi Könyvtár 75
Biológiai Intézet 31
Bolyai épület 344 360
Kibernetikai Laboratórium 368
Pártbizottság 196
Pedagógiai Tanszék 339
Történelem Tanszék 191
József Attila-telep l. Szeged–József Attila-telep
József-telepi Községi Iskola 305
Jugoszláv Kommunista Párt 113 543
Jugoszlávia 66 67 111 139 150 153 164 177 190 275 320 347 515 599 646 673
Juhász Antal (1907–1985) Ságvári gimn. ig. 350
Juhász Antal (*1935) etnográfus, egy. tanár 379 380
Juhász Ferenc (*1928) költő 701 702 704
Juhász Géza (1933–1997) ruhagyár vezér-ig. 569
Juhász Gyula (1883–1937) költő 375 379 381 452 698 699 701 712 741 766
Juhász Gyula Általános Iskola 676
Juhász Gyula kollégium 144
Juhász Gyula Művelődési Központ 452 468–470
Juhász Gyula Művelődési Ház 465
Juhász Gyula Művelődési Otthon 456 468–470
Juhász Gyula Tanárképző Főiskola 455 473–776 806
Juhász Gyula utcai Általános Iskola 325
Juhász Katalin (*1936) tőrvívó 804
Juhász Mihály, vb-tag 277
Juhász Pál (*1949) műv. oszt. vez. h.
Juhász Róza (*1959) színész 732
Julesz Miklós (1904–1972) belgyógyász, egy. tanár 386 428
Juratovics Aladár (1930–1999) Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat ig. 187 197 592
Jurik János, értékesítő és fogyasztói szöv. elnök 617
Juronics Tamás (*1969) koreográfus, balett-táncos 734
Juszkó János (*1939) kerékpározó 794
Juta (futballcsapat) 798
Jutaárugyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat

Kábel- és Sodronykötélgyár l. Szegedi Kábelgyár
Kábelgyár l. Szegedi Kábelgyár
Kádár (Csermanek) János (1912–1989) írógépműszerész, miniszterelnök, MSZMP KB első titkára, nemzet- és ogy. képv. 81 113 116 117 157 158 161 164 169 170 174 196 202 232 324 483 554 747 761

Kádár László (1910–1999) református lelkész 490 492
Kádár László, motorcsónak versenyző 799
Kahán Ágost (1914–2004) szemész, egy. tanár 397
Kajós Annamária (*1951) evangélikus lelkész 493
Kakuszi Ferenc (1908–1998) atléta mesteredző 789 790
KALÁSZ (Katolikus Asszonyok-Lányok Szövetsége) 478
Kalata József, id. (1915–1988) ortodox lelkész 488
Káldy Zoltán (1919–1987) evangélikus püspök 493
Karélia 515
Kállai Éva Nevelőotthon 444
József Attila sugárúti nevelőotthon 444
Kállai Gyula (1910–1996) újságíró, politikus, miniszterelnök, nemzet- és ogy. képv., ET-tag, MDP KV és PB-tag, MSZMP KB és PB-tag 157 174 304
Kállay utca 36 82
Kálmán Imre (1882–1953) zeneszerző, operettkomponista 723
Kálmán Mihály (1920–2007) főisk. tanár, vasútforgalmi technikum és szakközépisk. ig. 352
Kálmány Lajos (1852–1919) etnográfus, r. k. pap 385
Kalmár Jenőné (*1955) gazdaságvezető 18
Kalmár László (1905–1976) matematikus, egy. tanár 359 363 368 369 384 386 387
Kalmár László (1931–1995) zeneszerző 771
Kalmár Márton (*1946) asztaliteniszező, szobrász 744 745 749 757 789
Kálnoky László (1912–1985) költő, műfordító 701
Kaló Flórián (1932–2006) színész 139 144 146 168 720
Kalocsa 388 485 585
Kalocsai Érseki Szeminárium 376
Kalocsai Miasszonyunk Iskolanővérek 459
KALOT (Katolikus Legényegyletek Országos Tanácsa) 102 455 472 478
Kálvária sugárút 43 65 70 103 248 344 347 360 405 421 422 424 425 431 448 535 604
Kálvária utca 127
Tolbuhin sugárút 360 405 424 425 431 447 448 535
Kálvária tér 41 137 466–467 525
Úttörő tér 447 457 466
Kálvária utca l. Kálvária sugárút
Kálvin tér 277 419 457 466 467 794
Kálvin téri gyülekezet 488 490–492
Kamaraszínház l. Kisszínház
Kanada (Canada) 781 794
Kanász Antal, munkásőr 641
Kántor Géza, postahivatal-vezető 536
Kanyó Béla (1898–1964) orvos, immunológus, egy. tanár 151 366
Kanyó Zoltán (1940–1985) irodalomtörténész 713
Kapisztrán utca 462
Felszabadulás utca 462
Kaposvár 501 587
Kapuy Ede (1928–1999) fizikus, egy. tanár 399
Karácsony Sándor (1891–1952) pedagógiai és filozófiai író, egy. tanár 304
Karácsonyi Béla (1919–1995) esztergályos, tanár, történész, egy. docens, könyvtárig. 139 366 371 387
Karácsonyi Ferenc (1889–1966) főispán 274
Karácsonyi Guidó (1885–1962) Somogyitelepi ~, újszegedi plébános 458 459 479
Kárász József (1914–1996) író, szerkesztő, könyvtáros 704
Kárász utca 68 73 134 170 188 451 527 657 664 677 679 746
Karbuczki Károly (*1916) MÁV állomásfőnök 516
Kardos János (1929–2009) Volán társaság ig. 519
Kardos Pál (1927–1978) karmester, pedagógus 461 773 776 777 780
Kardos Pál Női Kar 776
Kardos-féle tésztagyár 586
Karikás Sándor (*1921) színész 722
Karikó Teréz (*1932) operaénekes 722 729
Karinthy Ferenc (1921–1992) író, színműíró 733
Karnagyi Klub 461 780
Karolina Általános Iskola és Gimnázium 84
Károly Sándor (1920–1994) nyelvész, egy. tanár 396
Károlyi István (1900–1980) színész 139
Károlyi István (*1939), építész 38 71 76
Károlyi Lajos (1877–1927) festő 742
Károlyi Mihály Kollégium 360
Károlyi utca 71 277 278 745
Kárpáti Ferenc (1922–1995) jogász, ügyész 160
Kárpáti Rudolf (1910–1999) kardvívó 803
Karsai László (*1935) gépészmérnök, Mary cipőgyár vezérig. 569
Kartyenyov, Andrej, orosz katonatiszt, gárdakapitány 88
Kása Andrásné, pártmunkás, pártvezető 117
Kása Péter (*1934) neurobiokémikus, egy. tanár 397
Kass Galéria 746
Kass János (*1927) grafikus 704 746
Kassa (Košice, Szlovákia) 378
Kassák Lajos (1887–1967) költő, író, festő 712
Kasza Julianna (*1926) népművelő, tanár, Móricz Zs. műv. ház ig. 462
Kaszaper 484
Kaszás Gábor (1947–1990) futballedző 798
Kastélykert utca 465
Kátay Endre (1926–1999) színész 719 721
Kátay utca 604
Katolikus Asszonyok-Lányok Szövetsége l. KALÁSZ
Katolikus egyház l. Római Katolikus Egyház
Katolikus Ház 721
Katolikus Kör 478
Katolikus Legényegyletek Országos Tanácsa l. KALOT
Katolikus Népház 455
Katolikus Nővédő Egyesület 478
Katolikus papi békemozgalom 481
Katona Antal, földigénylő biz. elnöke 608
Katona Miklós (1898–1987) tanítóképző ig. 308 336 351
Katona Nándor (1930–1996) plébános 173 175 484
Katona utca 58
Katrász Mária, tszcs-elnök 632
Kazi Ferenc, vasutas szakszervezeti szervező 508
Kazi Lajos (1919) főintéző, MÁV kereskedelmi oszt. főelőadója 510
Kazimir Károly (1928–1999) rendező 716
Kazincbarcika 65 463
Kazinczy utca 71 72 339
Kecskemét 207 208 245 252 253 267 268 378 388 454 457 510 615 620 683 730 780
Kecskeméti Gyufagyár 559
Kecskeméti Konzervgyár 538 582
Kecskeméti utca 41
Kecskeméti Zöldségtermesztési Kutatóintézet 388
Kecskéstelep l. Szeged-Kecskéstelep
Kecskéstelepi Községi Iskola 305
Kecskéstelepi Tszcs 130
Kedves András (1914–1981) építőipari technikum ig. 318 352
Kedves Miklós (1933–2003) botanikus, egy. tanár 399
Kedves Tamás (1939–2007) gordonkaművész, zeneművészeti főisk. szegedi tagozatának ig. 775
Kedvessy György (1914–2002) farmakológus, egy. tanár 396
Kefegyár l. Winter Kefegyár
Kék Csillag eszpresszó és étterem 691
Kelemen Sándor (1920–1985) bronzműves, határőrtiszt, munkásőrparancsnok 160
Kelemen utca 498 679
Kelemen-féle dobozüzem 542
Kelet-Európa 59 191 194 223
Kelet-Közép-Európa 708
Keleti Tamás (1927–1989) biokémikus 391
Kemecsey Imre (*1941) kajak-kenu versenyző, mesteredző 794
Keméndy Nándorné Tanítónőképző Intézet 351
Kemény Henrik (*1925) bábművész 466
Kemes utca 604
Kender- és Lenszövő l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Kender SE 789
Kenderfonó l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Kenderfonó és Szövőipari Vállalat 180 182 412 564 566 573–575
Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt. 99 123 537 541 542
Első Magyar Kenderfonó 23
Fonalfeldolgozó 604
Jutaárugyár 604
Kender- és Lenszövő 221
Kenderfonó 28 221
Kenderfonógyár 555 604
Kötélgyár 604
Magyar Kender-, Len és Jutaárugyár 540
Magyar Kender-, Len és Jutaipari Rt. 572
Pécsi Kenderfonógyár 572

Szegedi Fonalfeldolgozó Vállalat 448 - 569
Szegedi Jutaárugyár 571 572
Szegedi Jutagyár 132 336 348
Szegedi Kender 124
Szegedi Kender- és Műanyagfeldolgozó Rt. 565 569 603
Szegedi Kenderfonó 573
Szegedi Kenderfonógyár Rt. 88 93 100 109 137 168 171 537–541 570 571–573
Szegedi Kendergyár 336 348 572 641
Szegedi Kötél és Hálógyár 571
Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalat 115 543 571 572 640
Újszegedi Kender- és Lenszövőgyár 115 543 571 170 604
Újszegedi Kenderfeldolgozó 23 36
Újszegedi Kendergyár 168 181 348 412 537 538 540 541 543 558
Újszegedi Szövőgyár 570
Újszegedi Szövőipari Vállalat 565 569 603
Kenderfonógyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Kenyérgyár l. Szegedi Kenyérgyár
Kenyérgyári út 587 604
Képcsarnok 679
Képtár 743
Képző- és Iparművészek Szövetsége 746
Képzőművészek Baráti Köre 739
Képzőművészeti Főiskola (Budapest) 752
Képzőművész-Kör 457 459
Keramit Műtéglagyár l. Szegedi Keramit és Műtéglagyár
Kérchy László (*1951) matematikus, egy. tanár 399
Kerek Attila (*1944) rendezvény- és protokolltanácsadó 18 458
Kerekes András (*1953) népművelő, Heller Ö. műv. ház ig. 465
Kerekes Lajos, tanácsvezető bíró 167
Kerekes Péter (*1961) népművelő, tanár, Heller Ö. műv. ház ig. 465
Kerényi Imre (*1943) rendező 725
Kerényi Károly (1897–1973) klasszikus filológus, egy. tanár 357 386
Kerényi Miklós Gábor (*1950) rendező 731 768
Kerepesi Józsefné (*1930) személyzeti és munkaügyi előadó, függetlenített párttitkár 184
Kerepesi út 60
Kereskedelmi és Iparkamara 223
székháza 461
Kereskedelmi és Vendéglátó Főiskola Szolnoki Tagozata 676
Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskola 348 352 676
Kereskedelmi Főiskola 676
Kereskedelmi Leányiskola 306
Kereskedőköz 686
Kereszt és Kard Szövetség 122 123
Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) 198
Keresztény Demokrata Párt 122
Kereszténydemokrata Néppárt l. Demokrata Néppárt
Keresztes hentes család 222
Keresztes Mihály (1902–1984) asztalos, miniszterhelyettes, bankig., kormánybiztos, tanácselnök, nemzet- és ogy. képv. 93 159 162
Keresztes Tamás (1909–1954) kertész, gazdálkodó, politikus, nemzet-, ogy. képv., kisgazda városi elnök, lapkiadó, felelős szerk., gyári munkás 105 107
Keresztúri János (1932–2001), birkózó 791
Keresztury Dezső (1904–1996) irodalomtörténész, miniszter 772
Kertai György (*1944) úszó 791
Kereszttöltés utca 43 447
Kertbarát-Kör (Móricz Zs. Műv. Ház) 462
Kertbarátok-Köre (Bartók B. Műv. Közp.) 461
Kertes János (*1939) motorcsónak versenyző, edző 799
Kertész Ferenc (*1922) atlétaedző, tanár 788 790
Kertész Gyula (1931–1991) rendező 721
Kertész Lajos (1897–1985) karnagy 469 777–779
Kertész Sándorné, bőrdíszmű ktsz szabásza 187
Kertész téglagyár 125
Kertészeti Egyetem Élelmiszeripari Főiskolai Kara 377
Keserű Bálint (*1927) irodalomtörténész, egy. tanár 367 713
Kesselyák Adorján (1906–1951) biológus, főisk. tanár 373
KÉSZ l. Könnyűszerkezet Építő és Szolgáltató Kft.
Keszthely 308 337
Keszthelyi Lajos (*1927) biofizikus, egy. tanár 386 390
Kéthly Anna (1889–1976) gyors- és gépíró, könyvelő, politikus 107 304

Ketskeméty István (1927–2007) fizikus, egy. tanár 368 399
Kettőshatári Alkotóház 462–464
Kéziszerszámgyár 555 565 604
KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) 171 557
Kígyó utca 71 394 679
Kilényi-gyűjtemény 379
Kilián Testnevelési Mozgalom 786
Kína 559
Kinizsi SE l. Móravárosi Kinizsi SE
Király István (1921–1989) irodalomtörténész, egy. tanár 700 713
Király János, gazdálkodó 131 634
Király Levente (*1937) színész 723 727 728 732
Király Leventéné (*1943) Vasvári P. közgazdasági szakközépisk. tanára, ig. 351
Király Zoltán (*1948) újságíró, riporter, ogy. képv. 195 196
Királyhalom l. Mórahalom
Királyházi Sándor (1915–1985) FNB elnökh. 148 167
Király-König Péter Zeneiskola 744
Kis István (*1943) elektrotechnikus, Hungar Hotels műszaki vez. 18
Kis Ságvári 342
Kis Sándor, nazarénus gyülekezet lelkésze 500
Kis Szent Teréz Akció 478
Kis Virág Cukrászda 679
Kisegítő Állami Iskola 305
Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (Bp.) 389
Kisiparosok Országos Szövetsége (KIOSZ) 223
Kisistók Sándor (1938–1978) MÁV állomásfőnök 516
Kiskörút l. Tisza Lajos körút
Kiskundorozsma l. Szeged–Kiskundorozsma
Kiskundorozsmai Járási Pártbizottság 116
Kiskundorozsmai Művelődési Ház 457
Kiskundorozsmai út 527
Dorozsmai út 45 529 594 604
Kiskunfélegyháza 143 144 150 153 507 514 615
Kiskunhalas 88 245
Kiskunmajsa 27 146
Kismartoni utca 58
KISOSZ (Kiskereskedők Országos Szervezete) 661
Énekkar 778
Kiss András, DÉGÁZ vezérig. 569
Kiss Árpád (1889–1968) vegyész, egy. tanár 359 386 387
Kiss Ernő (*1954) népművelő, kamarazenekar-vezető, November 7. ~, Bálint S. műv. ház ig. 18 460 771
Kiss Erzsébet, védőnő 402
Kiss Ferenc (1860–1952) erdőmérnök 345
Kiss Ferenc (1893–1978) színész 723
Kiss Ferenc (*1955) úszó 791
Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola 345 352
Erdészeti Technikum (Sopron) 330 345 352
Kiss Ferenc Erdészeti Technikum 352
Kiss Ferenc Erdészeti Technikum l. Kiss Ferenc Erdészeti Szakközépiskola
Kiss Gábor (*1940) színész 724
Kiss Gábor (*1952) tekéző, testnevelő tanár, főisk. docens 801
Kiss Imre (1898–1950) földműves, párttitkár 113
Kiss István (*1946) építész 54
Kiss János (*1925) postahivatal-vezető 536
Kiss József (1902–1980) kendergyárig. 541
Kiss Károly (1899–1992) várospolitikus, MSZMP szegedi ideiglenes intézőbiz. elnök 155
Kiss Károly (1903–1983) cipész, politikus, MDP KV, PB-tag, MSZMP IB-tag, ET-elnökh., nemzet- és ogy. képv. 174
Kiss Károly (1913–2003) MÁV szegedi területi ig. 516
Kiss Katalin (*1943), építész 51
Kiss Lajos (*1924) esztéta, irodalomtörténész 374 700 704
Kiss Lajos (*1945) építész 78
Kiss László (1906–1992) tanfelügyelő 334
Kiss László (*1976) író 712
Kiss László, Tömörkény gimn. adminisztratív vez. 745
Kiss Sándor, karhatalmi százados 160
Kiss Tamás (*1934) jogász, polgármesterhelyettes 142 143 158
Kiss Tamás (*1949) népművelő 460
Kisszínház 726 728 729 767
Játékszín 726
Kamaraszínház 726
Kistelek 147 527 564 588 589 590 615 643
Kisteleki Ede (1861–1931) újságíró, költő 382
Kisteleki utca 277

KISZ l. Kommunista Ifjúsági Szövetség
Kiszely György (1909–1997) orvosbiológus, egy. tanár 393
Kiszombor 388 502 687
KISZÖV (Kisipari Szövetkezetek Országos Szövetsége) 463
Klub 473
Kiváló Áruk Fóruma 686
Klaniczay Tibor (1923–1992) irodalomtörténész, egy. tanár 383
Klauzál Gábor Általános Iskola 313
Klauzál Gábor Gimnázium l. Radnóti Miklós Gimnázium
Klauzál Gábor Főgimnázium l. Radnóti Miklós Gimnázium
Klauzál tér 144 146 188 314 451 604 657
Klebelsberg Kunó, gróf (1875–1932) politikus, kultuszminiszter 459
Klebelsberg-telep l. Szeged-Klebelsberg-telep
Klebelsberg-telepi Községi Iskola 305
Klemm Imre Antal (1883–1963) nyelvész, egy. tanár 386
Kligl Sándor (*1945) szobrász 749 757
Klinikák l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Klivényi Lajos (1887–1975) battonyai plébános 477
Klonkai László (*1936) közgazdász, megyei KSH ig. 10
Klubszínpad 733
KNDK (Koreai Népi Demokratikus Köztársaság) 524
Knyihár Erzsébet (*1940) neurobiológus 397
Koch Sándor (1896–1983) geológus, egy. tanár 387 393 399
Kocsárdi Ferenc, termelő és értékesítő szöv. elnök 618
Kocsis Béla (1935–), építész 70
Kocsis Imre (*1952) görögkatolikus lelkész 487
Kocsis István (*1940) erdélyi magyar író, drámaíró 730
Kocsis Lajos (1947–2000) labdarúgó 798
Kócsó Antal (*1962) motorversenyző 805
Koczor György (*1951) építész 54
Koczor Lajos (*1940) textilipari szakközépisk. ig. 352
Kodály téri Általános Iskola 327
Kodály Zoltán (1882–1967) zeneszerző, zenepedagógus 304 328 717 742 764 765 767 773 779–781
Kodály Zoltán tér 33 80
Kogutowicz Károly (1886–1948) geográfus, egy. tanár 357
Kohn-féle sütöde 586
Kolep Zoltán (*1961) balett-táncos 734
Kollár Árpád (*1980) költő 712
Kollár Pál (1897–1950) konzervatórium-ig. 772
Kollár Pálné (1908–1964) konzervatórium-ig. 772 773
Kolosváry Gábor (1901–1968) biológus, egy. tanár 370 386
Kolozs Lajos (1891–1950) fűrészgyáros 221
Kolozsvár (Cluj Napoca, Ro.) 22 354 357 370 385 425 702 716 717 739 763 769
Kolozsvári Nemzeti Színház 736 763
Nemzeti Színház 716 717
Kolozsvári tér 327
Koltai János (*1935) színész 724
Koltay-Kastner Jenő (1892–1985) irodalomtörténész, egy. tanár 151 354 364 366 386 712
Kominform l. Kommunista Pártok Tájékoztatási Irodája
Komische Opern (Berlin) 731 768
Komló 65
Komlóssy Erzsébet (*1933) operaénekes 720 721
Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) 158 159 176 298 326 363 364 452 467 510 597
Kommunista Pártok Tájékoztatási Irodája (Kominform) 111 113 543
Kommunisták Magyarországi Pártja l. Magyar Kommunista Párt
Komócsin Antal (1899–1988) pártfunkcionárius, vállalatig. 175
Komócsin család 92
Komócsin Illés (1898–1956) tetőfedő-cserepező, rendőrezredes, pol. nyomozó 97 101
Komócsin Mihály, id. (1895–1978) építőmunkás, szakszervezeti titkár, vb-tag, kerületi vb-elnök 92 155 175 215 277 278 295
Komócsin Mihály, ifj. (*1925) Csongrád megyei pártbiz. elsőtitkára, megyei tanácselnök, jogász, politikus, MDP KV oszt. vez. h., MDP-MSZMP városi, megyei első titkár, ogy. képv. 116 120 121 147 156 162 168 169 177 189 195 215 216 722
Komócsin Mihályné (*1921) postaigazgatóság oszt. vez. 521

Komócsin Zoltán (1923–1974) alkalmi munkás, kereskedelmi alkalmazott, politikus, MDP KV oszt. vez. h., megyei első titkár, MSZMP KB PB-tag, KISZ első titkár, ogy. képv. 116 129 130 170 215 301 4023
Komor István (1926–1974) rendező 720 723 724
Kompl József, vasutas szakszervezeti területi titkár 472
Komplett Ruházati Vállalat 664 673
Komszomol Tsz (Gyálarét) 649 650
Koncz János (1938–2007) pedagógus, politikus, KISZ megyei titkár, MSZMP megyei titkár 194
Kondorosi Ádám (*1946) biológus 386 390
Konkordia Vállalat 673
Konter László (*1944) színész, rendező 461
Kónya Albert (1917–1988) fizikus, egy. tanár, politikus, MDP KV oszt. vez. h., oktatásügyi miniszter, intézeti ig. 142
Konzervgyár l. Szegedi Konzervgyár
Koós Olga (*1925) színész 719
Kopasz Márta (*1911) grafikus 748 750 758 759
Kópiás Jánosné (1902–1983) cipőfelsőrészkészítő 225
Koppány György (*1932) meteorológus, egy. tanár 399
Korányi fasor 55 67 186
Korányi rakpart 40
Korb Flóris (1860–1930) építész 22
Korcsmáros György (*1952) rendező 733 736
Korda sor 58 413
Korek Józsefné (1925–1982) oktatási oszt. vez., kerületi vb-elnök 295 321
Kormányos András (*1942) tanár, könyvtáros 18
Kormos Lajos (1910–1972) színész 721
Kormos Tibor (*1948) tanár, rendező, színházig. 474
Korny Károly, karnagy 471
Korondi utca 32
Korpássy Béla (1907–1961) pathológus, egy. tanár 151 359 366 397
Kórusok Országos Tanácsa (KÓTA) 780
Korzó mozi 458
Vörös Csillag mozi 458
Kossuth címer 526
Kossuth Halászati Termelőszövetkezet 630 650
Szegedvidéki Halászati Szövetkezet 618 630
Kossuth Tsz 637
Kossuth Lajos (1802–1894) államférfi, kormányzó-elnök 144
Kossuth Lajos sugárút 38 42 43 45 51 52 54 55 70 72 73 77 81 153 278 360 418 419 421 422 424 425 522 535 604 789 791 803
Budai országút 41
Kossuth rádió 532
Kossuth Termelőszövetkezeti Csoport (Lengyelkápolna) 625
Kossuth utca 464
Kossuth Zsuzsanna Állami Ápolónőképző Intézet l. Kossuth Zsuzsanna Egészségügyi Szakközépiskola
Kossuth Zsuzsanna Egészségügyi Szakközépiskola 352 405
Egészségügyi Szakközépiskola 330
Kossuth Zsuzsanna Állami Ápolónőképző Intézet 344
Kossuth Zsuzsanna Ápolóképző 405
Martos Flóra Állami Szülésznőképző Iskola 405
Koszorús Istvánné (1913–1999) egészségügyi oszt. vez. 404
Kosztolányi Dezső (1885–1936) író, költő, műfordító, újságíró 709
KÓTA l. Kórusok Országos Tanácsa
Kotász Antal (1929–2003) labdarúgó 798
Kotsis Nagy Margit (*1939) szobrász 758
Kovach Andor (*1915) zeneszerző 730
Kovács Ágnes (*1947) középisk. tanár, népművelő, szabadtéri játékok igh. 459
Kovács András Ferenc (*1959) költő, esszéíró, műfordító 702
Kovács Árpád (1896–1958) újságíró 98
Kovács Gábor (*1929) szívsebész, egy. tanár 427
Kovács Gyula (1914–1997) színész 722
Kovács Imre (1913–1980) író, újságíró, szociográfus, politikus, NPP főtitkár, alelnök, nemzetgyűlési képviselő 105
Kovács Imre (1923–1971) káplán 173
Kovács Imre (?–1983) kosárlabdaedző, jogász 796
Kovács Imre, postahivatal-vez. 536
Kovács István (1921–1990) alkotmányjogász, egy. tanár 366 386
Kovács István (*1942) kardvívó 803 804
Kovács István, fotóklub vezető 461
Kovács Iván (*1929) úszóedző 351 803

Kovács János (1923–1989) felső kereskedelmi isk. ig. 351
Kovács János (1927–1992) színész 139 719 727
Kovács Kálmán (1920–1993) biokémikus, egy. tanár 397
Kovács Kálmán, ifj. (*1926) belgyógyász, pathológus, egy. tanár 397
Kovács L. Gábor (*1948) orvos, neuroendokrinológus 397
Kovács Lajos (1910–1996) festő, grafikus 755
Kovács Lajos (*1949) ökölvívó 799
Kovács László (*1934) szülész-nőgyógyász, egy. tanár 397
Kovács Mihály (1929–2002) piarista szerzetes tanár 483
Kovács Miklósné (1939–2006) középiskolai tanár, szakfelügyelő 336
Kovács Pál (1912–1995) kardvívó 803
Kovács Pál (*1946) ökölvívó 799
Kovács Sándor (*1940) birkózó-cselgáncsozó 791 792
Kovács Sándor Iván (*1937) irodalomtörténész 700 713
Kovács Zsolt (*1951) színész 732
Kovács Zsuzsa (*1945) színész 724
Kováts Ferenc, id. (1888–1983) orvos, tüdőbeteg-gondozó létrehozója 419
Kováts József (1926–1958) Szabadság Párt ifjúsági szervezetének vezetője, könyvelő, FNB-tag 104 148 150 153 154 167 639
Kováts Margit (1930–1997) festő 744 748 749 752
Kováts Tibor (1919–1990) orvos, immunológus 397
Kozák László (1913–2003) színész 716
Kozma László (*1933) fizikus, egy. tanár 368 399
Kozma Mihály (*1949) labdarúgó 798
Kozmovszky Rezsőné (László Irén) gazdálkodó 609 610
Kő és Cementipari Vállalat l. Alföldi Cementgyár
Kőhalmi József (1930–1973) építész 68
KÖJÁL (Közegészségügyi és Járványügyi Állomás) 431 440 457
Csongrád megyei 431 432
Fertőtlenítő egység 557
Szeged városi 431
Kölcsey Művelődési Ház 454
Kölcsey utca 83 93 521 677
Kőmíves Erzsi (1895–1978) színész 716
Kőmíves Sándor (1897–1980) színész 724
Könnyűszerkezet Építő és Szolgáltató Kft. (KESZ) 245
Könyvmolyképző Kiadó l. Minerva Nova Kft.
Kőolajfúró- és Kőolajkitermelő Vállalat l. Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat
Kőolajkutató Vállalat 591 794
Kőolajtermelő Vállalat l. Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat
Körintenzív l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Körmendi János (1928–2008) színész 717
Körös sor 604
Kőrösy József (1844–1906) statisztikus 339
Kőrösy József Szakközépiskola 339
Gép- és Gyorsíró Iskola 339
Közgazdasági Gimnázium 339
Közgazdasági Szakiskola 676
Közgazdasági Szakközépiskola 339
Közgazdasági Technikum 339
Szegedi Felső Kereskedelmi Fiúiskola 306
Szegedi Magyar Királyi Állami Szent István Fiú Felső Kereskedelmi Iskola 339
Körtöltés 23 24 26 27 32–34 47 49–51 53 57 58 62 77 78 80 81 202 230 237 248–250 254 260–262 488 698 743
Körtöltés utca 52 80
Körtvélyessy Péter (*1951) DÉLÉP ig. 598
Körtvélyessy Zsolt (*1941) színész 727
Körzeti Rádió Stúdió 475
Körzeti TV Stúdió l. Magyar Televízió Szegedi Körzeti TV Stúdió
Kőszeg 521
Kőszegi Ákos (*1960) színész 732
Köteles Pál (1927–1991) építésztechnikus, író, újságíró, szerk. 194 195
Kötélgyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Kővári Árpád (*1944) kézilabdaedző 795
Kövér Béla (1928–1994) bábszínház ig. 459 734
Kövi Béla, várospolitikus, MDP városi titkár, szakszervezeti titkár 116
Közalkalmazottak Szakszervezete 456
Juhász Gyula Művelődési Otthona 468
Közegészségügyi és Járványügyi Szolgálat (KJSZ) 432

Közéleti Kávéház l. Szegedi Közéleti Kávéház
Közép fasor 36 42 75 76
Közép-Afrika 558
Közép-Európa 63 75 582
Közép-Kelet-Európa 190 191 275
Közgazdasági Gimnázium l. Kőrösy József Szakközépiskola és Vasvári Pál Szakközépiskola
Közgazdasági Szakközépiskola l. Kőrösy József Szakközépiskola és Vasvári Pál Szakközépiskola
Közgazdasági Technikum l. Kőrösy József Szakközépiskola és Vasvári Pál Szakközépiskola
Közgazdaságtudományi Egyetem 340
Közlekedési Műszaki Egyetem 376
Közmunkaügyi Hivatal 91
Közművelődési palota l. Móra Ferenc Múzeum
Központi Gáz- és Villamos Művek Rt. szegedi telepe 540
Központi Izotópdiagnosztikai Laboratórium l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Központi Kémiai Kutatóintézet (Bp.) 289
Központi Mikrobiológiai Laboratórium l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 241 339 340
Köztisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetkezete 658 663
Krajkó András (1901–1984) cipész, jegyző, szöv. elnök, megyei pártbiz. tag 92 175 225
Krajkó Gyula (*1929) geográfus, egy. tanár 399
Kramár Jenő (1895–1984) gyermekorvos, egy. tanár 357
Krámer György (*1956) balettig. 735
Krammel Jenő (1897–1962) gimn. tanár 310
Krámli András (1910–1988) vegyész, vb-tag, egy. tanár 277 359
Kraszkó Pál (*1935) tüdőgyógyász, deszki tüdőszanatórium ig. 427
Krasznói Klára (*1942) színész 727
Kratofil Dezső (1884–1976) polgári isk. ig. 308
Krecsenszki Annamária, tekéző 801
Kreuter Vilmosné (*1943) karnagy 776
Krier Rudolf-féle szabóság 542
Kristó Gyula (1939–2004) történész, egy. tanár 15 244 359 367 382 396
Krisztusban Hívő Nazarénus Gyülekezet 131 499 504
Krizsán Ferenc (1909–1960) MSZMP szegedi IB tagja, vállalatig. 155
Krleža, Miroslav (1893–1981) horvát költő, író, drámaíró, esszéista 727
Krúdy Gyula (1878–1933) író, hírlapíró 713
Krupnov, orosz alezredes, városparancsnok 88
Kuba (Cuba) 349 574
Kukán Ferenc (1898–1971) szemész, egy. tanár 359
Kukkonka Judit (*1978) könyvtáros 18
Kukorica- és Iparinövénytermelési Együttműködés (KITE) 653
Kukovecz Nana utca 81 82
Kulcsár Ferenc (1901–1984) ideggyógyász, egy. tanár 357
Kulcsár László (*1941) cselgáncsozó 792
Kulcsár Péter (*1934) történész, egy. tanár 371
Kuli Ferenc (*1949) balett-táncos 734
Kulka Frigyes (1925–1989) mellkassebész, egy. tanár 397 428
Kultúrfelelősök Klubja 469
Kunsági Elemér (1922–1999) tanítónőképző ig., egy. docens 313 319 351
Kunsági Szövőgyár 537 540
Kurlik Imréné (*1925) városi szakszervezeti titkár 121
Kurtág György (*1926) zeneszerző, zongoraművész 771
Kurucsev nagykereskedő család 222
Kurucsev Sándor, nagykereskedő (iparengedély kelte 1919. I. 28., 1942. II.) 221
Kurucz Márton (1922–2003) munkás, Szentes járási tanács elnöke, pártbiz. titkára, tsz-elnök 187
Kútfej Béla (1919–1987) postahivatal-vezető 525 536
Kutrucz Éva (*1926) magánénektanár 772
Kuwait 589
Kübekháza 116 285 621 650 660
Kübler János (*1960) baptista misszió kerületi elnök 496
Kühn János (*1946) Tömörkény gimn. és szakközépisk. ig. 350
Külföldieket Ellenőrző Hivatal 91
Külkereskedelmi Bank székháza 83
Külső körút 42
Külüs Sándor, szegedi sütőipari vállalat ig. (1964–1980) 587

Kürti Béla (*1948) régész 379
Kürtös (Curtici, Románia) 742
Kürtösi László (1941–2003) labdarúgó, jogász 798

Labdarúgó Kerület 785
Laborczy István, zeneművész, magánénekes 165
Laczkó Sándor (1941–?), koncertmester 769
Laczkó Sándor (*1962) szerkesztő, gyűjteményvezető 703
Laczó Katalin (1942–2000) főisk. tanár 453 747
Lacsán Mihály (1908–1984) kerületi vb-elnök 295
Ládagyár l. Újszegedi Ládagyár
Ládaipari Vállalat l. Újszegedi Ládagyár
Ladányi Benedek (1920–1979) szabó, politikus, MDP városi első titkár, tanácselnök-helyettes, városi tanács vb-elnök 138 139 157 216 294 301
Ladányi Zsigmond (*1961) súlylökő 790
Ladomérszky Béla (1908–1943) görögkatolikus lelkész 487
Ladvánszki László (1920–?) karhatalmista, rendőrkapitány 160
Lajkó Lajos (*1939) tanár, Juhász Gy. műv. otthon ig., ált. isk. ig. 470
Lajos Sándor (1903–1987) tüdőgyógyász, fotóművész, fotóklub vezető 461
Lajta utca 58
Lajtai Lajos (1899–1966) zeneszerző 732
Lakatos Antal, tsz tag 642
Lakatos Béla (*1928) vegyész 368
Lakatos László (*1934) görögkatolikus lelkész 487
Lakatos-kormány 354
Laki Kálmán (1904–?) főintéző, MÁV állomásfőnök 472 516
Lakitelek 196 197
Lakk és Festékipari Vállalat l. Budalakk Szegedi Gyáregysége
Lakky József (1924–1989) színész 723
Lakó Ferencné (1922–1996) szakmunkásképző intézet tanára 211
Lakos Endre (1919–1969) hittanár, r. k. káplán 131 483
Lakos József (1913–1946) rendőrtiszt, szentesi rendőrkapitány 97
Lakos Zsuzsa (*1968) evezős 793
Lăncrănjan, Ion (*1928) román publicista, író 194
Lang Elemér (*1933) testnevelő tanár, kosárlabdaedző 788
Láng Imre (1899–1972) sebész, egy. tanár 428
Lang Jánosné (*1926) tanár, szakfelügyelő 336
Langmár Lipót (1895–1975) püspöki irodaig. 482 484
Lantos György, városi főorvos, 1956-ban emigrált 404 405
Lantos László (*1938) úszó 802
Lapis András (*1942) szobrász 744 749 757 762
Lapterjesztő Vállalat 525
Laszgallner (Lőkös) Zoltán l. Lőkös (Laszgallner) Zoltán
László Anna (*1946) grafikus 750 760
László Aranka (*1934) humángenetikus, egy. tanár 397
László Ferenc (*1934) orvos, endokrinológus, egy. tanár 399 427
László Gizella (Damássay Kamillné) gazdálkodó 609
László Irén (Kozmovszky Rezsőné) gazdálkodó 609 610
László István, szalámigyár ig. 541
László Nándor (1911–1979) szakmunkásképző isk. ig. 347 352
László Zsolt (*1965) színész 728
Lászlóffy Aladár (*1937) költő, író 702
Lauko Hajnalka, cselgáncsozó 792
Lázár György, id. (*1934) orvos, immunológus, egy. tanár 397
Lázár Pál (1940–2007) festő 744 755
Lázár-féle pékség 586
Lazi Könyvkiadó Kft. 704
Lazúr Barna (1930–1999) katonatiszt, nemzetőrparancsnok, tanszékvez. 149 153
Lechner Lajos (1833–1897) mérnök 21 48 56 78
Lechner tér 41 62 83 278 799
Lehel István (1917–1973) festő, művészettörténész, egy. oktató 364 739 749 752
Lehoczky Éva (*1925) operaénekes 723
Lehoczky Zsuzsa (*1936) színész 723
Lehotai Ferenc, DÉLTEX kereskedelmi vállalat vezérig. 569
Lehotay Árpád (1896–1953) színész-ig. 716 717 763
Leindler László (*1935) matematikus, egy. tanár 386
Lejtényi András (*1937) joghallgató 141 142
Lékó Péter (*1979) sakkozó 806

Lele Ambrus (*1958) kézilabdázó 795
Lelley János (1913–1982) növénynemesítő 389 396
Lemezgyár l. Szegedi Falemezgyár
Lendvai Ernő (1925–1993) zenetörténész 773
Lendvay Ferenc (1919–1998) ig.-főrendező 726 727
Léner Péter (*1936) rendező 728 729 730
Lengyel András (*1950) irodalomtörténész 371 379 698 699 704 705 712
Lengyel Gábor (*1959) vízilabdázó 805
Lengyel István (*1943) Szegedi Órás-Ékszerész Ktsz elnöke 567
Lengyel János (1925–1995) színész 732
Lengyel Mária (1914–1992), kendergyári munkás, pártmunkás 117
Lengyel utca 41
Lengyel Zoltán (*1960) mezőgazdasági gépészmérnök, politikus 196
Lengyelkápolna l. Zákányszék
Lengyelkápolnai Népszövetkezet 617
Lengyelország 59 185 193 275 474 767 781
Lenin, Vlagyimir Iljics (1870–1924) jogász, politikus 117 151 198
Lenin körút l. Tisza Lajos körút
Leningrád l. Szentpétervár
Leninváros (Tiszaszederkény) l. Tiszaújváros
Lente Zsófia, Kossuth Zs. ápolóképző ig. 352
Lerner Károly (1911–1958) matematikus, főisk. tanár 374
Lévay Béla (1913–) tanár, Dugonics gimn. mb. ig. 332 350
Lévay Béla (1924–1983) Független Ifjúság titkára, kisgazdapárti politikus 109 402
Levéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Líbia 344 589
Liga utca 32
Liget utca 41
Liget vendéglő 678
Ligeti Lajos (1902–1987) orientalista, egy. tanár 371
Lihoczky Károly (1943–2007) vízilabdaedző 804
Lila Akác eszpresszó, étterem 691
Linczer-Katkó Izabella (*1979) 18
Lipcse (Leipzig, Németo.) 372
Lippai fatelep l. Szegedi Falemezgyár
Lippai Fűrészüzem l. Szegedi Falemezgyár
Lippai Gőzfűrészüzem l. Szegedi Falemezgyár
Lippóy Gyula (1914–1977) filharmónia szegedi vezetője 765
Lipták Mária (*1944) népművelő, múzeumpedagógus 746
Lipták Pál (1914–2000) antropológus, egy. tanár 399
Liszt Ferenc (1911–1886) zeneszerző 710 767 772 781
Liszt Ferenc Kamarakórus 781
Liszt Ferenc Kamarazenekar 771
Liszt Ferenc Nemzetközi Kórusfesztivál 781
Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
Ének- és Zeneiskolai Tanárképző Intézet 376 377
Tanárképző Intézet Szegedi tagozata 773
Zeneakadémia 766 779
Zenekonzervatórium 770 771
Zeneművészeti Főiskola 770
Zeneművészeti Szakiskola 376 770 772–775
Littay Gyula (1915–2006) operaénekes 729
Littomeritzky Mária (*1927) válogatott úszó 803
Ljubek, Mato (1953–2005) kenus 787
Lodz (Łódź, Lengyelo.) 174 372 685
Lomnici utca 50 51 80 278
London (Anglia) 785 800
Londoni körút l. Nagykörút
Londoni körúti árvaház 442 444
Lontay Margit (1918–1993) színész 719
Lope de Vega l. Vega Carpio, Félix Lope de
Lórántffy Zsuzsanna Egyesület 490
Losonczi Zoltán (1913–1990) AKÖV ig. 519
Losonczy Géza (1917–1957) újságíró, politikus 311
Lourdes-i barlang 484
Lovas János (1885-?) felügyelő, MÁV állomásfőnök 516
Lovász László (*1948) matematikus, egy. tanár 386
Lovász Lázár (1931–2008) MÁV szegedi területi ig. 516
Lovász Tiborné, Kossuth Zs. egészségügyi szakközépisk. ig. 352
Lődi Ferenc (1926–1997) költő, újságíró 244 381 704
Lőkös (Laszgallner) Zoltán (1925–1999) politikai titkár, újságíró, tanár, könyvtáros, főszerk. 109 363

Löw Immánuel (1854–1944) rabbi, művelődéstörténész 353 385
Lövey Tibor (1922–2007) forgalomellenőr, MÁV főmenetirányító 510
Lucs Ferenc (1902–1995) mérnök, műgyűjtő 745
Ludány 129
Ludányi Márton (*1935) testnevelő tanár, kézilabdaedző 795
Ludwigshafen (Németo.) 801
Lukács Andrásné, kendergyári munkás, FNB-tag 148
Lukácsy Éva (*1936), építész 56 68
Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics (1875–1933) művelődéspolitikus, esztéta, író 728
Lutheránus Világszövetség 493
Luxenburg 803
Lükő Gyula (1921–1998) szakmunkásképző intézet ig. 211 352

Machos Ferenc (*1932) labdarúgó 798
Madách Imre (1823–1864) költő, író, drámaíró 728
Madách utca 127
Madách utcai Általános Iskola 308 327
Madácsy László (1907–1983) tanár, irodalomtörténész, főisk. tanár 310 379 700
Madarász Gergely, gazdálkodó, kisgazdapárti városi társelnök 101
Madarász János, gazdálkodó, kisgazdapárti alelnök, termelő és értékesítő szöv. elnök 109 120 617
Mader Béla (*1941) könyvtáros, egyetemi könyvtár ig. 371
MADISZ l. Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
Madurka Györgyné (*1947) Juhász Gy. műv. ház ig. 470
Mag Pál (*1936) szakmérnök, BOV szentesi gyárának gyáregységvezetője, ogy. képv. 187
Magasépítési Tervező Intézet 64
Magasépítő Nemzeti Vállalat l. Csongrád Megyei Építőipari Vállalat
Magfeldolgozó Vállalat 604
Magay Dániel (*1932) olimpiai bajnok kardvívó 803
MAG/MÁS Színház 463
Mágori Erzsébet (*1911) író, kritikus, műfordító 719
Magos Gyula (1932–1995) festő 748 753
Magyar Állami Operaház 736
Operaház 715 723 769
Magyar Államvasutak l. MÁV
Magyar Államvasutak Autóbusz Társasága l. MÁVAUT
Magyar Demokrata Fórum (MDF) 196 197 198 568
Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) 311 362 363 468
Magyar Dolgozók Pártja (MDP) 109 111–113 116 117 119 120 122 126 128–130 133–135 138 223 276 287 298 318 320 363 627 628 632 635
Agitáció és Propaganda Bizottság 329
Csongrád Megyei Pártbizottsága 155
Heves megyei Pártbizottsága 156
Központi Bizottsága 343
Nagyszegedi Bizottsága 115 121 124 543 623
Politikai Bizottsága 329 628
Szeged Városi Bizottsága 139
Titkárság 346
Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) 363
Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete (MEFESZ) 363 769
Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) 141 142 143 148 158 159 365 722
Magyar Evezős Szövetség 792
Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetség (MAFISZ) 158 159
Magyar Függetlenségi Népfront 119 121 122 275 276
Szegedi Bizottsága 120 277
Magyar Független Párt (MFP) 104 107 108
Magyar Fűszerpaprika Nagykereskedők Szövetkezete 658
Magyar Honvédelmi Szövetség l. MHSZ
Magyar Írók Szövetsége 195
Dél-magyarországi Csoportja 699
Írószövetség 138
Szegedi Csoportja 699
Magyar István (*1945) Tápéi Háziipari Szövetkezet elnöke 569
Magyar Kábel Művek 588 589 590
Magyar Kábel Művek Szegedi Gyáregysége l. Szegedi Kábelgyár
Magyar Kender-, Len és Jutaárugyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Magyar Kender-, Len és Jutaipari Rt. l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Magyar Kender UTC (Újszegedi Torna Club) 785

Magyar Kereskedők Országos Központi Szövetsége (KOKSZ) 661
Magyar Királyi Állami Felső Ipariskola l. Déri Miksa Szakközépiskola
Magyar Királyi Posta l. Magyar Posta
Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség l. Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ)
Magyar Kommunista Párt (MKP) 92–96 98 99 101 102 105–107 110 111 273 274 333 719 769
Magyar László (1900–1971) újságíró, író, karikaturista, főszerk. 97 108 175
Magyar Mátyás (1904–?) szegedi sütőipari vállalat ig. 586
Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 394
Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete 394
Magyar Mihály (*1960) grafikus 760
Magyar Muzsika Hónapja 780
Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 91 95 607
Magyar Nemzeti Galéria 452 741 748
Magyar Nemzeti Múzeum 759
Magyar Néphadsereg 168 185
Magyar Népköztársaság 298
Elnöki Tanácsa (NET) 175 177 223 285 291 298 299
Kormánya 524
Minisztertanácsa Tanácsi Hivatala 280 292
Minisztertanácsa Tanácsszervek Osztálya 177
Magyar Népköztársaság Kupa l. MNK
Magyar Néppárt 198
Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) 402
Magyar Országos Szövetkezeti Központ 623
Magyar Országos Véderő Egylet 500
Magyar Ortodox Esperesség 488
Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete l. Pedagógusok Szabad Szakszervezete
Magyar Posta 520 525 529–532 534
Magyar Királyi Posta 524
Magyar Rádió 780 781
Magyar Radikális Párt (MRP) 107
Magyar Reklámszövetség 690
Magyar Szabadság Párt 102 103
Délvidéki Szervezete 102 104 122
Szabadság Párt 104
Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP) 102 197 273 274 612
Szociáldemokrata Párt (SZDP) 94–96 99 102 107 108 111 719
Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) 153 157 160 171 175 179 184 195 196 287 298 364 640
Csongrád Megyei Végrehajtó Bizottsága 177 191
Ideiglenes Központi Bizottsága 158
Központi Bizottsága 189 191 192 299 324 375 640
Központi Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztálya 169
Központi Bizottsága Titkársága 178
Központi Bizottsága Tudományos és Kulturális Osztálya 174
Központi Ellenőrző Bizottsága 196
Politikai Bizottsága 156 169 171 172 176 177 196 326 337 554
Szeged Városi Intézőbizottsága 155 156 166
Szegedi Pártbizottsága 170
Szegedi Városi Végrehajtó Bizottsága 157 163
Szervező Bizottsága 156
Magyar Szocialista Párt (MSZP) 198
Magyar Távközlési Rt. l. MATÁV
Magyar Teherfuvarozók Országos Szövetsége 517
Magyar Televízió 457 466
Körzeti TV Stúdió 475
Szegedi Körzeti Stúdió 457
Szegedi Stúdiója 195
Vállalat 525
Magyar Természettudományi Múzeum 759
Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 357 359 384 385 389 395
Biológiai Tudományok Osztálya 389
Irodalomtudományi Intézete 383
Magyar Urbanisztikai Társaság 46
Magyar utca 464
Magyar Úttörők Szövetsége 466
Úttörő szervezet 325
Magyar Vaisnava Hindu Misszió 503
Magyar Vöröskereszt 436
Vöröskereszt 436 437 449
Magyar-Csehszlovák Barátság tsz (Újszentiván) 650
Magyarhoni Földtani Társulat 394
MAHART Hajójavító Üzem 553 604
Mai Magyar Zene Hete 452 770 775 781
Majláth Mária (1916–2004) színész 716
Major Jenő (1900–1964) festő 742 744
Major Tamás (1910–1986) színész-ig. 723

Major Tibor (1926–1999) postahivatal-vezető 536
Majoros Irma (Kelemen Jánosné) (*1930) orvos, higiénikus főorvos 432
Majorossy Sarolta (*1930) szobrász 744
Majtényi Béla (1907–1992) r. k. hittanár 173 380
Makk Ferenc (*1940) történész, egy. tanár 367
Makk József (1945–2006) szobrász 744 750
Makkoserdő sor 33
Makkosháza l. Szeged-Makkosháza
Makkosházi körút 43 51 79 80 604
Maklári László (*1950) karmester 774
Makó 93 106 143 150 164 167 193 378 383 388 402 508 512 516 517 565 581 615
Makói Fióklevéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Makói Hagymaszárító Üzem l. Szegedi Konzervgyár
Makói József Attila Tszcs 621
Makói Kórház 421
Makói Sütőipari Vállalat l. Szegedkörnyéki Sütőipari Vállalat
Makovecz Imre (*1935) építész 82
Makra Mihály (1923–2010) földmunkás, kerületi vb-elnökh. 117 301
Makrisz Agamemnon (1913–1993) szobrász 67
MALÉV (Magyar Légiközlekedési Rt.) 519
Maliga Pál (*1946) biológus 390
Malomipari Egyesülés l. Csongrád megyei Malomipari Vállalat
Malomipari Vállalat l. Csongrád megyei Malomipari Vállalat
Mandler Ernő, textilművek ig. 541
Mandler Győző, textilművek ig. 541
Mándok 487
Mányi Csizmazia Kálmán (1876–1965) gépészmérnök, felső ipariskola ig. 351
Mányi István, népszöv., majd földművesszöv. elnök 617 618
Mao-Ce-Tung (1893–1976) KKP első titkár 176
Márai Sándor (1900–1989) író 713
Marcsik Antónia (*1940) antropológus 379
Márer-ház 361
Margit utcai Általános Iskola l. Gutenberg utcai Általános Iskola
Mari Albert (*1942) fogorvos, egy. tanár
Mária kongregáció 311
Mária Valéria (ma Bartók) tér 249
Marián Miklós (*1914) zoológus, ornitológus, muzeológus, szerk. 380
Máriáss József (1920–1991) színész 727
Marik István (*1944) klubvezető 473
Márki Ferenc (1912–2008) vívóedző 803 804
Markó Leó (1910–1982) karnagy 469 470 471
Markóné Kádár Andrea (1924–1995) balettművész, tanár 469
Markos József (Alfonzó) (1912–1987) színész 716
Márkus László (1927–1985) színész 716
Márky Géza (1911–1971) színész 718
Maros 48 186 519 591 651 684
-part 46
-torok 803
Maros Rudolf (1917–1982) zeneszerző 771
Maros utca 604
Marosán György (1908–1992) politikus 163 174
Marosi László (*1945) fonalfeldolgozó ig. 569
Maroslele 42
Maroson túli Főesperesi Kerület l. Szeged-Csanádi Püspökség
Marossy Miklós (*1942) építész 73
Marostői utca 45
Marostői városrész l. Szeged-Marostői városrész
Marót Károly (1885–1963) klasszikus filológus, egy. tanár 386
Maróti Egon (*1927) ókortörténész, egy. tanár 396
Maróti Lajos (1930–1982) író, drámaíró 728 729
Maróthy András (1918–1986) vízilabdázó 804
Mars tér 38 44 54 66 249 342 686
Marx tér 24 38 44 66 322 341 343 344 667 677 685 716
Márta Ferenc (1929–2010) vegyész, egy. tanár 359 368 386
Mártírok Emlékcsarnoka 494
Márton László (*1959) író 701 711
Martonffy Zoltán (1939–2003) kosárlabdázó 796
Martonyi János, id. (1910–1981) jogász, vb-tag, egy. tanár 278 395

Martos Flóra Állami Szülésznőképző Iskola l. Kossuth Zsuzsanna Egészségügyi Szakközépiskola
Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem 676
Marx tér l. Mars tér
Mary Cipőgyár Rt. l. Minőségi Cipőgyár
MATÁV (Magyar Távközlési Rt.) 471 534
Székház 73
torony 81
Máthé Imre (*1942) gyógynövénykutató 396
Mathematikai és Physikai Társulat 394
Matók Gyula, szakmunkásképző intézet tanára 211
Maty-ér 29 35 45 787 788 794 799
Mátyás tér 49 445 446
Mátyus Sz[olán] József (1919–2006) középisk. tanár 61
MÁV (Magyar Államvasutak) 507–509 512–515 517
Alkalmazottak Konzum Szövetkezete 663
Alkalmazottak Szövetkezete 658
Szegedi Igazgatósága 514
Fiúnevelő Intézet 343
Kollégium 342
Nevelőotthon 341
Fúvószenekar 472
Gépjavító Vállalat 564 604
„Hazánk" Munkáskórus 472 777–779
Képzőművész Kör 742
Orvosi Rendelő 32
Szállítmányozási Üzemi Vállalat 510
-rendelőintézet 418
MÁVAG (Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak Rt.) 318
MÁVAUT (Magyar Államvasutak Autóbusz Társasága) 509
Max Ernst (1891–1976) festő 754
Mayer György, ny. honvéd alezredes 609
Mayer Klára, földbirtokos 609
Mécs Károly (*1936) színész 723
Medgyesi [Megyesi] Pál (1918–?) operaénekes, 60-as években emigrált 720 721 765
Medikémia Rt. l. MEDIKÉMIA Ipari Szövetkezet
MEDIKÉMIA Vegyipari Szövetkezet l. MEDIKÉMIA Ipari Szövetkezet
MEDIKÉMIA Ipari Szövetkezet 569
Medikémia Rt. 245
MEDIKÉMIA Vegyipari Szövetkezet 568
Szegedi MEDIKÉMIA Ktsz 184 604
Medikus Kör 363
MEFESZ l. Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete, Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége
Megyei Művelődési Központ l. Csongrád Megyei Művelődési Központ
Megyei Népművelési Tanácsadó Intézet l. Csongrád Megyei Művelődési Központ
Megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet l. Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Központ
Megyeri Nándor (1926–2002) hajóépítő 793
Meinl Gyula Rt. 658
Meixner Károly (1853–1895) építész 529
Melbourne (Ausztrália) 803
Mensáros László (1926–1993) színész 732
Mentes József (1925–1996) színész 723 727 732
Menuhin, Yehudi (1916–1999) amerikai hegedűművész, karmester 764
Menyhért Rezső, felső ipariskola ~, gépipari technikum ig. 351
Mérei Gyula (1911–2002) történész, egy. tanár 139 366 386
Mérei utcai Általános Iskola 319
Merényi Kálmán (*1934) válogatott kosárlabdázó, egy. docens, megyei főügyész 796
Mérey László, Futura tisztviselő 615 617
Mérey utca 54 340 419 424 676
Merimée, Prosper (1803–1870) francia író 721
Mérleggyár 566
Mérnökök, Vegyészek és Műnökök Szabad Szakszervezete 394
Mester János (1879–1954) neveléstörténész, egy. tanár 355
Mesterházy Ákos (*1945) növénynemesítő, gabonakutató főoszt. vez. 396
Mészáros Károly (*1929) labdarúgó 797
Mészáros Rezső (*1942) geográfus, egy. tanár 399
Meszlényi László (*1941) zeneesztéta 770
Mészöly Gedeon (1880–1960) nyelvész, egy. tanár 358 386
Metodista egyház 131 501
Mezei Veronika (1900–1988) Szent Vince rendi missziós nővér 126
Meznerics Iván (1907–1988) jogász, egy. tanár 395

Mező Imre Általános Iskola (Tisza-parti) 327
Mezőgazdasági Technikum Erdészeti Tagozat (Debrecen) 345
Mezőhegyes 512
Mezőkövesd 129
Mezősi József (1914–1997) geológus, egy. tanár 399
Mezőtúr 510
MHK (Munkára Harcra Kész) 785 786
MHSZ (Magyar Honvédelmi Szövetség) 805
Szeged Muréna Klub 791
Szegedi Városi Lövészklub 805
Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek 129 315 438
Szegény iskolanővérek 438
Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi r. k. Árpádházi Szent Margit Leánygimnáziuma l. Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium
Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi r. k. Tanítónőképző Intézete 306
Tanítónőképző Intézet 337 338 341
Micheller Magdolna (*1945) egy. adjunktus 191
Mihalec Gábor, adventista lelkipásztor 497
Mihálka György (1924–2008) karnagy, főisk. tanár 469 775 776 781
Mihalkov, Szergej Vlagyimirovics (1913–2009) orosz író, költő 733
Mihály József (1919–2007) Juhász Gy. műv. otthon ig. 470
Mihálytelek l. Szeged–Szentmihály
Mikes Sándor (1925–1996) gépipari és vegyipari technikus, gumigyár ig. 557
Miklós Béla l. Dálnoki Miklós Béla
Miklós Sándor (1923–1996) pedagógus továbbképző intézet ig. 349
Miklósy György (1925–2007) színész 719
Mikola Gyöngyi (*1966) folyóirat szerk. 703
Mikszáth Kálmán utca 54
Milassin Gyula (1922–2000) orvos, tüdőgondozó vezetője 419
Milhaud, Darius (1892–1974) francia zeneszerző, tanár 725
Miller, Arthur (1915–2005) amerikai drámaíró, esszéista 724 725 728
Milotta János, sütőmester (iparengedély kelte 1925., 1942. III.) 221
Mindszent 491 520
Mindszenty (Pehm) József (1892–1975) esztergomi érsek, hercegprímás, bíboros 120 127 190 311 479–481 483 484 504
Minerva Nova Kft. 704
Könyvmolyképző Kiadó 704
Minerva Színpad 461 473
Minker Emil (1929–2009) orvos-vegyész, farmakológus, egy. tanár 359
Minoriták kolostora 478
Minőségi Cipőgyár 182 185 552 604
Mary Cipőgyár 565 569 603
Mira János (*1950) díszlettervező 733
Miskolc 65 100 150 156 207 208 247 278 418 452 502 511 681 765 793
Mison Gusztáv (1907–1995) vb-tag, kerületi vb-elnök, vb-titkár 92 277 278 295 629
Mison Nándor (1918–1993) kereskedelmi oszt. vez. 629
Misura Zsuzsa (*1948) operaénekes 730 731
MNK (Magyar Népköztársasági Kupa) 795 799 804
Mocsár Gábor (1921–1988) író, újságíró, szerk. 176 705 706 726
Móczán Lajos (1910–1983) textilművek ig. 559
Móczár László (*1914) biológus, egy. tanár 399
Mogyorósi István (1913–1986) rendőrtiszt, rendőrkapitány, vb-tag 166 278
Moholi Károly (1916–1995) geográfus, főisk. tanár 375
Mohos Jenő, közgazdasági gimn., ~ technikum, Kőrösy J. szakközépisk. ig. 351
Mojszejev együttes 466
Moldován Domokos (*1943) ethnográfus 460
Moldován Stefánia (*1931) operaénekes 720 721 723
Moldvai Klára, Klauzál gimn. tanár 334
Molière, Jean-Baptiste (1622–1673) francia író 718
Molnár András (1904–1993) vb-tag 277
Molnár Antal (1908–1990) petőfitelepi plébános, nagyprépost 482 486
Molnár Antal, nyerges mester 44
Molnár Árpád (*1942) vegyész 399
Molnár Béla (*1934) geológus, egy. tanár 399
Molnár Dixiland 461 467
Molnár Farkas (1897–1945) építész 62
Molnár Ferenc (1878–1952) drámaíró, író, publicista 723

Molnár Franciska, cselgáncsozó 792
Molnár Gyula (*1944) tanár, dixiland zenekar vezetője 467
Molnár Imre (1924–1999) tanár, tápéi honismereti szakkör vezetője 466
Molnár Imre (*1934) jogász, egy. tanár 395
Molnár Imre, méhészeti szövetkezet ügyvezető ig. 618
Molnár Imréné (*1924) tanár, tápéi honismereti szakkör vezetője 466
Molnár István (*1928) MÁV állomásfőnök 516
Molnár János (*1934) orvos-biokémikus, egy. tanár 397
Molnár János (*1949) egyháztörténész 490
Molnár József (*1936) orvos-mikrobiológus, egy. tanár 397
Molnár Judit (*1947) vb-tag 280
Molnár Lajos, gyermekotthon-ig. 438
Molnár László (*1944) karmester 731 735 768 771
Molnár László, konzervgyárig. 579
Molnár Lászlóné, özv., postai dolgozó 523 525
Molnár Pál, orvos, kórházig., 1956-ban emigrált 405 425
Molnár Tibor, szegedi nyomda vezérig. 569
Molnár Zsuzsa (*1955) jelmeztervező 733
Molnárné Ferenczy Valéria (*1944) ált. isk. ig. 18
Monoki Lajos (*1934) hegedű-szolfézs tanár, karnagy, tanszékvezető főisk. tanár 776
Monteverdi, Claudio (1567–1643) olasz zeneszerző 773
Mónus Áron (*1934) publicista 165
Moór Arthur (1923–1985) matematikus, egy. tanár 399
Moór Gyula (1888–1950) jogász, egy. tanár, ogy. képv. 104 107
Móra Ferenc (1879–1934) író, múzeumig., régész 23 191 374 378 379 383 474 698 701 703 705 709 712 726 727 741 774
Móra Ferenc Gyakorló Gimnázium l. Baross Gábor Gyakorló Gimnázium
Móra Ferenc Könyvkiadó l. Móra Könyvkiadó
Móra Ferenc Kollégium 75 191 360
Móra Ferenc Múzeum 15 377–379 382 457 739 741 742 750 751
Állami múzeum 378
Közművelődési palota 381 382
Városi Múzeum 377
Móra Ferenc Művelődési Ház (Roosevelt tér) 459
Móra Ferenc Művelődési Otthon (Festő u.) 463
Móra Ferenc Szakmunkásképző Intézet 332 347
600. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet 348 352
MTH Szakmunkásképző Iskola 352
Móra Ferenc Tsz 645–647 650 652 653 655 789
Móra Ferenc Termelőszövetkezeti Csoport (Mórahalom) 625
Móra Könyvkiadó 475
Móra Ferenc Könyvkiadó 702
Móra MGTSZ 36
Móra Szálló 688
Mórahalom 118 147 502 522 527 609 617 643
Alsóközpont 93 112 273 305 307 522 523 605 606 610 621 625 631
Királyhalom 87 98 112 523 605 606 609 610 617 625
Móraváros l. Szeged–Móraváros
Móravárosi Általános Iskola 326
Móravárosi Csatornamű Társulat 58
Móravárosi Kinizsi SE
Kinizsi 798 802 803
Móravárosi TE 785
Móravárosi körút 43
Partiscum körút 43
Móravárosi Községi Iskola 305
Móravárosi TE l. Móravárosi Kinizsi SE
Móravárosi templom 478
Morelli Edit (*1940) iparművész 761
Móricz Ferenc (*1939) matematikus, egy. tanár 399
Móricz Zsigmond (1879–1942) író, szerkesztő 709 718
Móricz Zsigmond Művelődési Ház 462
Móricz Zsigmond Népi Kollégium 363
Morvay József (1926–1987) gyógyszervegyész, egy. tanár 398
Mosonyi Kálmán (1915–1997) matematikus, sakkozó, főisk. tanár 806
Moszkva (Oroszo.) 92 95 134 151 216 275 485 791
Moszkvai körút l. Nagykörút
Moszkvai körúti szeretetház 441
Moszkvai Patriarchatus 488
Mozaik Kiadó 704

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791) osztrák zeneszerző 718 721 723 729 766 767 775
Mozgóképüzemi Vállalat (MOKÉP) 458
Mráz János (*1950) grafikus 760
Mrożek, Sławomir (*1930) lengyel író 474 725
MTA Szegedi Biológiai Központ 31 38 76 596
MTH Szakmunkásképző Iskolája l. Móra Ferenc Szakmunkásképző Intézet
MTK (Magyar Testgyakorlók Köre) 798
Munka és Műveltség vetélkedő 472
Munkácsy György (1914–1981) református esperes, szentesi lelkész 490 491
Munkácsy utca 49 345
Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH) 347 675
Munkára Harcra Kész l. MHK
Munkásdalegylet l. Általános Munkásdalegylet
Munkásdalegyletek Szövetsége 778
Munkásegység Klub 108
Munkásőrség 198
Munkásszínjátszó csoport 469
Munkaügyi Szolgáltató Iroda 448
Munz Károly (*1935) tanár 393
Muskátli eszpresszó 691
Muszka Dániel (*1930) mérnök-matematikus 369
Muszorgszkij, Mogyeszt Petrovics (1839–1881) zeneszerző 717 718 727
Muzsika Nemzeti Vállalat 765
Muzsikáló Udvar 452 770
Műcsarnok 452
Müller Józsefné (*1945) tanár, megyei műv. oszt. vez., tanácselnök-helyettes 197 217 294
Münnich Ferenc (1886–1967) jogász, politikus, miniszterelnök, MSZMP KB, PB-tag 159 174
Műszaki Fizikai Kutatóközpont (Bp.) 389
Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) 37 71 394
Művelődéselméleti Nyári Egyetem 451
Művészeti Alap 744 746 771
Képcsarnok Vállalata 746
Művészklub l. Sajtóház

Nacsa Sándor, várospolitikus, kisgazdapárti városi alelnök 101
Nádas utca 41
Nádasdy Kálmán (1904–1980) rendező-ig. 723
Nádaskay Gábor (*1936) Kiss F. erdészeti szakközépisk. ig. 352
Nádor utca 70
Nádudvar 653
Nagy Ádám (*1945) muzeológus-numizmatikus 380
Nagy Albert (1941–2009) táncpedagógus 469
Nagy Attila (1933–1992) színész 726
Nagy Endréné (1911–1981) szakmunkásképző intézet tanára 211
Nagy Ferenc (1903–1979) gazdálkodó, politikus, miniszterelnök, pártelnök, nemzetgyűlés elnöke és képviselő 311 611
Nagy Gáspár (1949–2007) népművelő, könyvtáros, költő, szerk. 196 700 701 702 704
Nagy Géza (1908–1973) cipész, bőrgyárig., városi tanács tervoszt. vez., Patyolat vállalat ig. 117 542
Nagy Imre (1896–1958) géplakatos, élelmezésügyi miniszter, miniszterelnök, MDP KV és PB-tag, nemzetgyűlési képviselő, ogy. elnök 92 133 135 138 610 634–636 720 721
Nagy Imre (*1954) oboaművész, prózai társulat zenei vezetője 733 767
Nagy Imre (1959–1989) bölcsész, folyóirat szerk., tanár 194
Nagy István (1873–1937) festő 753
Nagy István (1916–2006) hagymakertész, vb-tag, tanács-elnökh., HNF megyei elnöke, tsz-elnök 277 280 294 301
Nagy István (1919–1992) zeneesztéta 770
Nagy István (1924–1994) újságíró, várospolitikus, szerk., MSZMP városi párt vb-tag 157
Nagy István, MÁV állomásfőnök 516
Nagy János (1925–1997) építész 38 78
Nagy János, íjász 805
Nagy József (*1930) oktatáskutató, egy. tanár 396
Nagy Károly (1932–2001) jogász, egy. tanár 395
Nagy Károly (*1952) tanár, festő, grafikus, művészeti előadó 746
Nagy Lajos (*1926) közgazdász, egy. tanár 395
Nagy Lajos (1927–1957) nemzetőr 166 167
Nagy László (1903–1971) orvos, tüdőgyógyász 419 425
Nagy László (1914–2005) jogász, egy. tanár 373 395

Nagy László (1925–1978) költő 701 709 710
Nagy László (*1932) asztaliteniszező 789
Nagy László (*1948) tanár, színházig. 730 735
Nagy László, postahivatal-vezető 536
Nagy Miklós (1921–1992) vb-titkár 295
Nagy Sándor (1922–1990) író, újságíró 374 704
Nagy Sándor, felsőkereskedelmi isk. ig. 351
Nagy Sándor, Pallavicini uradalom volt ügyésze 490
Nagy Sándor, termelő és értékesítő szövetkezet elnöke, ügyvezető ig. 618
Nagy Sándor, várospolitikus, NPP városi szervezet vezetőségi tag 175
Nagy Tibor (1921–2003) püspöki titkár 484 486
Nagy Zoltán (1908–1994) művészettörténész 61
Nagy Zoltán (*1943) színész 725 727
Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat 591
Algyő Ipartelep 604
Algyői üzeme 193
Kőolajfúró- és Kőolajkitermelő Vállalat 552 553
Kőolajtermelő Vállalat 604
Központi irodaház 604
Olajipari Központ 37
Olajos Irodaház 37 54 72
Szegedi üzeme 323
Nagyállomás 36 44
Nagyboldogasszony (Fogadalmi) templom l. Fogadalmi templom
Nagybudapesti Központi Munkástanács 162
Nagyfalusi Antal (1897–1986) építész 66
Nagygyörgy Mária (1911–1968) textilmunkás, kendergyárig. 225 541
Nagyiván János (1893–1961) gazdálkodó, kisgazdapárt városi elnöke, nemzetgyűlési képviselő 94 96 101 104 227 610 615
Nagykanizsa 511
Nagykőrös 582
Nagykőrösi Konzervgyár 579
Nagykörút 21 23 30 40 49 52 53 61 62 239 247 248 657
Bécsi körút 71 277 278
Berlini körút 83 604
Brüsszeli körút 79
Londoni körút 344 442–444 501 604
Moszkvai (Berlini) körút 441 561 604
Párizsi körút 54 411 416
Római körút 78 604
Nagylak 143 517 687 689
Nagylengyel 591
Nagymaros 197 486
Nagyné Somogyi Zsuzsanna (*1956) segédlevéltáros 18
Nagypál István (*1944) vegyész, egy. tanár 399
Nagy-Szeged 27 90
Nagyszeged 622
Nagyszegedi Pártbizottság 115 116 120 121
Nagyszéksós 89 617
Nagyszéksósi Külterületi Iskola 305
Nagytorma Gyuláné, tekéző 801
Nagyvárad (Oradea, Románia) 507
Nány Szilamér (*1952) festő-, iparművész 755 761
Napfény Szálló 688
Napos út 42 805
Napsugár bisztró 691
Napsugár Tsz (Algyő) 651
Narkomtextil SZSZSZR 88
Nazarénus Gyülekezet l. Krisztusban Hívő Nazarénus Gyülekezet
NDK l. Német Demokratikus Köztársaság
NÉKOSZ l. Népi Kollégiumok Országos Szövetsége
Negyvennyolcas utca 464
Nemes Dezső (1908–1985) kárpitos, történész, politikus, MSZMP KB-titkár, PB-tag, intézeti főig. 163
Nemes István (*1936) labdarúgó 797 798
Nemes Nagy Antal András (*1954) népművelő, Ifjúsági Ház ig. 468
Nemestakács utca 34 55
Német Demokratikus Köztársaság (NDK) 59 275 558 580 581 799 801
Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) 565 566
Német Zoltán (1925–2000) tanár, szakfelügyelő 339
Németh András (1924–1999) urológus, sebész, c. egy. tanár 244 369 428
Németh Ferenc (1921–1977) Kiss F. erdészeti technikum mb. ig. 145 352
Németh Ferenc (*1932) újságíró, költő 150
Németh Imre Általános Iskola 327
Németh János (*1931) növénynemesítő 387 389 396
Németh József (*1942) operaénekes 730

Németh Károly (1922–2008) hentessegéd, politikus, MDP-MSZMP megyei első titkár, MSZMP főtitkárhelyettes, ET elnöke, ogy. képv. 169
Németh László (1901–1975) író 701 713 726
Németh László, újságíró, várospolitikus, kisgazdapárti városi titkár 109 120
Németh Sándor (*1950) hit gyülekezete lelkipásztora 498
Németh Tibor (1924–1985) r. k. pap, hittanár 173
Németország 354 357 377 585 596 609
Nemzeti Bajnokság 806
Nemzeti Emlékcsarnok (Pantheon) 188
Nemzeti Parasztpárt (NPP) 92–96 98 99 105 107 109 119 120 273 274 607 615
Nemzeti Segély 401 494
Nemzeti Sport Bizottság 785
Nemzeti Színház (Budapest) 715 716 723 734 735 736
Nemzeti Színház (Kolozsvár) l. Kolozsvári Nemzeti Színház
Nemzeti Színház l. Szegedi Nemzeti Színház
Nemzetközi Amatőr Színjátszó Fesztivál 190
Nemzetközi Munkásdalos verseny 778
Nemzetközi Néptáncfesztivál 453
Nemzetközi Vöröskereszt 436
Népbíróság l. Szegedi Népbíróság
Népbolt Vállalat 663
Népfront l. Hazafias Népfront
Népi Ellenőrzési Bizottság 597
Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) 705
Népkert sor 535
Népköztársaság Elnöki Tanácsa l. Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa
Népliget l. Újszegedi Liget
Népművelési Intézet 451 454 465
Népművészeti Intézet 778 779
Népművészeti Intézet l. Népművelési Intézet
Neumann János (1903–1957) matematikus 358
Ney Béla (1843–1920) építész 529
Nieszner Ferenc (1919–1982) földműves, tsz elnök, ogy. képv. 187
Niklai Ferenc (1904–1965) tanár, Baross gimn. ig. 320 333 350
Nikolényi István (*1941) újságíró, szabadtéri játékok ~, Szegedi Nemzeti Színház ig. 475 733
Nippold János (1892–?) földbérlő mozgalmak vezetője, termelési, értékesítési és fogyasztási, szöv. elnöke 611 617 618
NÍVÓ Faipari Szövetkezet 567 604
Szegedi „Nívó" Játék és Tömegcikk Szövetkezet 549
Nizza (Nice, Fro.) 186 685 735
Nógrádi hentes család 222
Nógrádi Sándor (1894–1971) politikus, katonatiszt, vezérezredes 95
Novák András (*1936) festő 745 746 749 754
Novák Ferenc (*1931) koreográfus 453 455
Novák István (*1938) Ybl-díjas építész, városi főépítész 76 81 82 457 747
Novák Mihály (*1936) vegyész, egy. tanár 399
November 7. Művelődési Ház, Központ, Otthon l. Bálint Sándor Művelődési Ház
Novotel Szálló (Új Hungária Szálló) 36–38 52 54
Novozsilov, Szergej Szergejevics, szovjet pártmegbízott 154
Nőfelelősök Klubja 469
Női Felsőkereskedelmi Iskola l. Vasvári Pál Szakközépiskola
NSZK l. Német Szövetségi Köztársaság

Nyári István, Pünkösdi Közösség lelkésze 502
Nyári Sándor (*1947) tanár, röplabdaedző 800
Nyéki Ferenc (1900–1964) ált. isk. ig. 326
Nyéki Lajos (1906–?) rendőr százados 166
Nyíl utca 49
Nyilassy (Bakota) Sándor (1905–1950) asztalossegéd, pártszervező 123
Nyilasy Sándor (1873–1934) festő 742
Nyíregyháza 207 208 554 556 756
Nyíri Antal (1907–2000) nyelvész, egy. tanár 320 396
Nyíri János (1932–?) segédrendező 165
Nyitrai József (*1935) építész 33
Nyomda l. Szegedi Nyomda
Nyugat-Európa 59 73 111 372 563 574 578 646 730 767
Nyugati Iparkörzet 26 27 36
Belső 24 42 43
Külső 36 37 42
Nyugati városrész l. Szeged-Nyugati városrész
Nyugdíjas Művelődési Ház 470
Nyugdíjasok Háza 446
Felsővárosi nyugdíjasház 445

Obarov (Oroszo.) 95
Oberfrank Géza (*1936) karmester 731 732 735 768 769
Obermayer Ernő (1888–1969) vegyészmérnök, növénynemesítő, növénytermesztési és növénynemesítő kísérleti állomás ig., főig. 386 387 389
Obermeyer György (*1932) erdőmérnök, Kiss Ferenc erdészeti technikum ig. 352
Och Nándor (1906–1987) teherfuvarozási vállalat szegedi főnökség vezetője 517
Odessza (Odesza, Ukr.) 174 372 685
Odessza II. Általános Iskola 327
Odessza lakótelep l. Szeged-Odessza lakótelep
OFOTÉRT 679
Oktogon 102
Oláh Imre (*1967) súlyemelő 801
Oláh Miklós (1940–2004) tanár, MSZMP városi titkára 196
Olajbányász tér 535
Olajipari Központ l. Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat
Olajos Béla, minisztériumi kiküldött 616
Olajos Irodaház l. Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat
Olasz István (1914–1998) vasútforgalmi technikum, Bebrits Lajos vasútforgalmi technikum és szakközépisk. ig., MÁV főfelügyelő 343 352
Olasz Sándor (*1949) irodalomtörténész, Tiszatáj szerk., egyetemi tanár 12 196 701 704 713
Olaszország 574 781 804
Olejnyik József (1879–1951) vasutas szakszervezeti szervező 508
Oltáregylet 478
Oltvai Ferenc (1910–1999) levéltárig. 383
Onczay Csaba (*1946) gordonkaművész 773
O'Neill, Eugene (1888–1953) amerikai drámaíró 730
Ónozó Poldi kocsmája 69
Operaház l. Magyar Állami Operaház
Ópusztaszer 379
Sövényháza 379
Órás Szövetkezet 567
Szegedi Órás-Ékszerész Kisszövetkezet 567
Orbán László (1919–1992) jogász, megyei főügyész 166
Orcsik Roland (*1975) költő 712
Orczifalvi István (1914–?) futballedző 798
Ordasi Péter (*1948) karnagy 776
Orff, Carl (1895–9182) német zeneszerző 766
Orion Bőrgyár Rt. 537 539 540 542 554 604
Szegedi Bőrgyár 542
Ormos Jenő (*1922) pathológus, egy. tanár 398
Ormos Mária (*1930) történész, egy. tanár 168 366
Ormos Pál (*1951) biofizikus, MTA SZBK Biofizikai Intézet tudományos munkatársa, főmunkatársa 390 398
Orosháza 502 510 512 615 778
Orosz Júlia (1908–1997) operaénekes 723
Orosz László (*1943) genetikus, egy. tanár 399
Oroszlán utca 69 498
Oroszlányi Bányász 800
Országos Áruellátó Bizottság 658
Országos Dalostalálkozó 780
Országos Filharmónia 451 765 766 770 771 775 780
Országos Földbirtokrendező Tanács 610
Országos Gumiipari Vállalat 553 556 557
Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt 560
Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) 405 406 412 414 430 431
Országos Köznevelési Tanács 304 306
Országos Mentőszolgálat (OM) 434
Országos Munkaerő-gazdálkodási Hivatal 347
Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság 559
Országos Pomológiai Bizottság 610
Országos Szabadművelődési Tanács 392
Országos Széchényi Könyvtár 371 558
Országos Szociálpolitikai Tanács 402
Országos Takarékpénztár (OTP) 534
Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) 403 411 412 416
Országos Termeltetők Tanácsa 670
Országos Tervhivatal 136 171 547 554
Országos Véradó Szolgálat 435
Országos Vízkutató és Fúró Vállalat 590
Ortopédiai Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató, kultúrpolitikus, miniszter 304 311 312 392

Orvos András (1925–2001) súlyemelő 800
Oskola utca 27 36 55 56 69 70 384 677 679 746
Osváth Béla (1926–1965) tanár, dramaturg, TIT megyei elnök 374 392
Ószentiván 116 660
Oszlács Béla (1940–1956) szakmunkástanuló 165
OTSH (Országos Testnevelési és Sport Hivatal) 787
Ottovay Istvánné, Kossuth Zs. egészségügyi szakközépisk. ig. 352
Óvári (Manninger) Miklós (1925–2003) politikus, MSZMP KB-titkár, ogy. képv. 191
Óvónőképző Iskola 338
Ozvald Imre (1925–2007) kereskedő, vb-tag, vegyianyag nagykereskedelmi vállalat ig. 280

Öntöde l. Szegedi Vas- és Fémöntöde
Ördögh Imre, gazdálkodó, várospolitikus, kisgazdapárti városi alelnök 120
Ördögh István (*1947) súlyemelő 800 801
Ördögh Szilveszter (1948–2007) író, műfordító, szerk. 176 706 709 710
Öregek Napközi Otthona 446
Öreghegy dűlő 35
Örley Szabolcs (*1934) kardvívó 804
Őrley Zoltán (1893–1983) alezredes, katonatiszt, politikus, honvéd kerületparancsnok, PDP városi alelnök, nemzetgyűlési képviselő 94
Őrsváry Judit (*1949) higiénikus főorvos 432
Őrszigeti Mária (*1938) balettművész 165
Ötéves Terv Termelőszövetkezeti Csoport (Újszeged) 626 635 636
Öthalom l. Szeged–Öthalom
Öthalmi út 532
Öthalom utca 52
Öttömös 116 181

P. Horváth László (*1930) költő, drámaíró 733
Paál István (1942–1998) népművelő, rendező 189 364 474 725
Pacsika Emília (*1952) textilművész 746 761
Páh 493
Pajtényi Ferencé (*1942) tanár, Kossuth Zs. egészségügyi szakközépisk. ig. 352
Páka Jolán (1920–2005) operaénekes 716
Pakó Sándor, gazdálkodó, várospolitikus, kisgazdapárti városi alelnök 120
Paksi Atomerőmű 596
Pál József (*1939) történész, egy. docens 10
Pál László, országos szövetkezeti központ képviselője 623
Pál Tamás (*1937) karmester 729–731 735 767 768 769
Palánk l. Szeged
Palánkai Tibor (*1948) építész 78 83
Palásti László (1909–1995) tanár 310 334
Palásty Pál (*1920) testnevelő tanár 794
Páldy Ferenc (1920–?) gépészmérnök, gépipari technikum ~, Déri M. szakközépisk. ig. 351
Paletta Galéria 746
Pálfy Gábor (1918–2006) biológus 399
Pálfy György (1904–1970) jogász, tanácsnok, polgármester helyettes, polgármester 90 91 95 96 100 119 175 218 243 380 763
Pálfy József (1874–1944) polgármester 218
Pálfy Katalin (*1946) segédrendező, újságíró 461
Pálfy-Budinszky Endre (1902–1968) építész, városi főmérnök 25 26 45
Pálházi Ernő (*1930) Széchenyi rádió kezelője 310
Páli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek l. Irgalmas nővérek
Pálinkás Gyula, kereskedő (iparengedély kelte 1940. X. 4., 1942.), termelő és értékesítő szövetkezet elnöke 617
Pálinkó Gabriella (*1965) evezős 793
Pallagi Zsuzsanna (*1957) búvárúszó 791
Pallavicini birtok 538
Pálmai Antal (*1947) Medikémia Rt. elnök-vezérig. 245
Palotás József (1927–2008) katonatiszt, vasúti dolgozó, nemzetőrparancsnok 149
Pályi András (*1942) író 726
Pamutfonóipari Vállalat l. Szegedi Textilművek
Pamutipari Nemzeti Vállalat 124
Pamutnyomóipari Vállalat l. Szegedi Textilművek
Pamutszövő Vállalat l. Szegedi Textilművek
Pamutszövőipari Vállalat l. Szegedi Textilművek

Pannónia Szeged Szőrmeipari Rt. l. Pannónia Szőrmekikészítő és Feldolgozó Vállalat
Pannónia Szőrmeipari Vállalat l. Pannónia Szőrmekikészítő és Feldolgozó Vállalat
Pannónia Szőrmekikészítő és Feldolgozó Vállalat 552
Pannónia Szeged Szőrmeipari Rt. 565 569 603
Pannónia Szőrmeipari Vállalat 54
Szegedi Szőrme- és Bőrruhakészítő Vállalat 552 555 604
Panov, orosz ezredes, SZEB összekötő 88
Pantheon l. Nemzeti Emlékcsarnok
Pántya József (1922–1975) kerületi vb-elnök 295
Pap Éva (*1939) színész 723 732
Papdi Antal (1906–?) gazdálkodó, cséplőgép tulajdonos 129 633
Papdi György (1900–1948) motor- és géplakatos, politikus, SZDP városi, megyei titkár, nemzet-, ogy. képv. 107 225
Papnevelő intézet 478
Papp hentes család 222
Papp György (*1936) grafikus-, festő-, zománcművész 744 748 750 758 759 761
Papp Gyula (*1929) tanácselnök-helyettes, tanácselnök 197 217 280 290 294 301 302 382 467
Papp Gyula (*1937) szívgyógyász-farmakológus, egy. tanár 398
Papp Illés, tszcs-elnök 625
Papp István, várospolitikus, kisgazda városi alelnök 120
Papp János (1920–1987) Dugonics gimn. tanára 332
Papp János (*1948) színész 733
Papp Júlia (1919–1989) operaénekes 716 720 721
Papp Katalin (*1955) hegedűművész, zenekari koncertmester 769
Papp Lajos (*1936) költő, szerk. 704 707
Papp László (1919–1993) MÁV állomásfőnök 516
Papp László (*1931) református lelkész 491 492
Papp Róbert (1874–1947) ügyvéd, politikus, kamarai elnökh., PDP elnök, nemzetgyűlési képviselő 94
Papp Sándor (1910–1990) megyei tanács elnöke 216
Papp Teri (*1928) színész 139 165 719 722
Papp Zoltán (*1960) építész 84
Pappné Zánthó Rita (*1960) művészeti főtanácsos 18
Paprikafeldolgozó l. Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat
Paprikamúzeum l. Szegedi Paprikamúzeum
Paragi Mihályné, özv., vb-tag 277
Parajdi utca 32
Pardy Ferenc (1910–1998) gazdálkodó, cserépkályha-készítő, politikus, FKGP városi alelnök, MFP ogy. képv. 107
Párisi Nagyáruház Rt. 658
Párizs (Paris, Fro.) 21 88
Párizsi Áruház 679
Párizsi körút l. Nagykörút
Partfürdő 805
Partiscum körút l. Móravárosi körút
Paskai László (*1927) bíboros, prímás, esztergomi érsek 376
Pataki András (*1963) balettig. 734
Pataki Ferenc (*1941) festő 472 745 749 750 754 758 759
Pataki Lajos (*1934) gyermekgyógyász, egy. tanár 426
Pataki Szilveszter (1915–1993) középiskolai tanár 165
Pataky Kálmán (1896–1964) operaénekes 716
Pataky Kornél (1920–1998) püspöki titkár, irodaig. 484
P[áter] Kis Szaléz (László) (1904–1946) gyöngyösi ferences szerzetes 102
Páti Ferenc (1906–?) tankerületi főig. 303 311–313 318 319 335
Pátria Cipőgyár 537
Patyolat Vállalat l. Szegedi Patyolat és Vegytisztító Vállalat
Pátzai Pál (1896–1979) szobrász, éremművész 73
Patzauer Dezső (1899–1989) szesznagykereskedő 221 541 578
Paulusz Elemér (?–1969) karmester 765
Pavić, Milorad (*1929) szerb író, irodalomtörténész 709
Pavlovits Miklós (*1941) író, újságíró 476
Pazár Miklósné Szilágyi Éva (*1936), építész, vezető tervező 72
Pécs 88 156 207 208 247 252 253 267 268 278 373 439 452 453 457 487 511 554 681 729 736 737 742 781
Pécsi Kenderfonógyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Péczely György (1929–1984) klimatológus, egy. tanár 400

Pedagógiai Főiskola l. Szegedi Tanárképző Főiskola
Pedagógiai Nyári Egyetem 451
Pedagógusok Szabad Szakszervezete 307 314 316 317 319 320 336
Penczi András (1924–1994) Szegedi Egyetemisták és Főiskolások Szabad Szervezetének vezetője 363
Penke Botond (*1942) kémikus, egy. tanár 398
Perbíró József (1908–1991) jogász, egy. tanár, dékán-helyettes, FNB elnök 142 144 145 147–150 153 154 159 167 184 294 366
Percsora 21
Peregi malom l. Peregi Mihály Gőzmalma
Peregi Mihály Gőzmalma 582
Peregi malom 542
Perényi Imre (1913–2002) Ybl-díjas építész 64
Perényi János (*1934) Déri M: szakközépisk. ig. 351
Perényi Pál (1903–1983) karnagy 772
Pergolesi, Giovanni Battista (1710–1731) olasz zeneszerző 774
Perjési László (*1927) városi elsőtitkár, politikus, bankár, MSZMP KB külügyi oszt. munkatársa 170 177 216
Pest l. Budapest
Pesti Lajos, Dugonics gimn. tanára 332
Peták József, gazdálkodó 634
Pete István (*1928) nyelvész, egy. tanár 396
Péter Gábor (Eisenberger Benjamin) (1906–1993) szabó, politikus, rendőr altábornagy, MDP KV-tag, nemzetgyűlési képviselő, ÁVH-vezető 106 113
Péter István (*1956) birkózó 791
Péter János (1910–1999) református püspök, külügyminiszter 490
Péter László (*1926) irodalom- és művelődéstörténész, múzeumig., szerk., egy. tanár 18 98 168 190 244 333 363 366 371 381–383 698 700 702 704 712
Péterfalvy Ödön János (1913–1976) ortodox lelkész 488
Péterfia Borbála (*1939) építész 75
Pétery József (1890–1967) váci püspök 312
Pethes György (1934–1999) rendező 733
Pethő Dezső, középisk. tanár, várospolitikus, szabadságpárti városi elnök, főtitkár 102
Pető József (?–1983) szentesi ref. vallásoktató 490
Pető Zoltán (*1941) pszichiáter, művészbarát 769
Petőfi Kör 139 392
Petőfi laktanya 144 344
Petőfi párt 152
Petőfi Sándor (1923–1849) költő 144 152 188 725
Petőfi Sándor Művelődési Ház (Kiskundorozsma) 464
Petőfi Sándor sugárút 55 71 248 278 360 410 497 522 535 677
Petőfi Sándor sugárúti gyógyszertár 434
Petőfi Sándor sugárúti óvoda 322
Petőfi Sándor Tanoncotthon 127
Petőfi Termelőszövetkezeti Csoport (Lengyelkápolna) 625
Petőfi Termelőszövetkezeti Csoport (Szatymaz) 625
Petőfi-szobor 188
Petőfitelep (Somogyitelep) l. Szeged–Petőfitelep
Petőfitelep I. Általános Iskola 326
Petőfitelepi Időskorúak Szociális Otthona l. Petőfitelepi Szociális Otthon
Petőfitelepi Klubkönyvtár 456 463
Petőfitelepi Művelődési Ház 459
Petőfitelepi Szociális Otthon 445 446
Acél utcai Időskorúak Szociális Otthona 445
Petőfitelepi Időskorúak Szociális Otthona 447
Petri Csathó Ferenc (1945–1997) újságíró, költő 699 704 708
Petri Gábor (1914–1985) sebész, egy. tanár 187 243 359 386 387 428
Petri Lajos (1884–1963) szobrász 740
Petróczi Ágnes, atléta 790
Petrolkémiai Kombinát 29 554
Petrovics Kálmán (*1961) kajak-kenus 794
Petrovszky Ágnes, evezős 793
Petur Ilka (1912–1993) színész 716
Pfeiffer Zoltán (1900–1981) jogász, ügyvéd, politikus, államtitkár, MFP országos elnök, nemzet- és ogy. képv. 101 104 105 107
Piarista Gimnázium l. Dugonics András r. k. Kegyesrendi Gimnázium
Picasso, Pablo (1881–1973) spanyol festő, szobrász 730
Pick Jenő (1881–1968) gyáros 221 541
Pick Klub 473

Pick Rt. l. Pick Szalámigyár
Pick Szalámigyár 23 36 148 224 473 537 538 540 575 576 578 604
Csongrád Megyei Állatforgalmi Vállalat 577
Csongrád Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat 577
Csongrád Megyei Húsipari Vállalat 577
Csongrád megyei Vágóhíd és Húsfeldolgozó Vállalat 552
Pick Rt. 245
Pick Szeged Szalámigyár és Húsüzem 569
Szalámigyár 28 548 565
Szegedi Hizlalda 553
Szegedi Szalámigyár 538 541 542 552 553 555 581 682
Szegedi Vágóhíd 576
Pick Szeged Szalámigyár és Húsüzem l. Pick Szalámigyár
Pilinszky János (1921–1981) költő 701
Pillangós Takarmánytermelő és Értékesítő Mgtsz-ek Gazdasági Társulata 653
Pille utca 79
Pillich Kálmán utca 41
Pincegazdasági Vállalat l. Délalföldi Pincegazdaság
Pincegazdaság l. Délalföldi Pincegazdaság
Pintér József (1922–2002) festő 745 746 748 753
Pintér László, Pannónia Szőrmeipari Rt. vezérig. 569
Pirandello, Luigi (1867–1936) olasz író 139
Piros László (1917–2006) hentessegéd, miniszter, szalámigyár ig. 577
Piszturi cipész család 222
Pitvaros 641
Pleskó Béla (1902–1981) faszobrász, várospolitikus, szociáldemokrata jegyző 109
Ploieşti (Románia) 174
Plovdiv (Bulgária) 372
Pócspetri 312
Pócza Ella (1911–1985) operaénekes 716
Póczonyi Mária (*1930) karnagy 773
Podmaniczky Szilárd (*1963) író, újságíró 712
Pokol Béla (*1950) politológus, szociológus, egy. tanár 395
Polák Zoltán (*1921) paprikafeldolgozó ig. 584
Pólay Elemér (1915–1988) jogász, egy. tanár 366 395
Polgár utca l. Gogol utca
Polgári Dalárda 778
Polgári Demokrata Párt (PDP) 92 94 96 99 107 109 273 274
Polgárőrség 160
Pollock, Jackson (1912–1956) festő 754
Polner Zoltán (*1933) költő, újságíró 704 707 745
Polyák György, katonatiszt, hadnagy 137
Polyák Károly (1889–1950) Irgalomház alapító 438
Pomsár János (*1931) építész 74 75
Pongor Sándor (*1949) bioinformatikus 398
Pongrácz Aladár (1899–1973) jogász, politikus, ügyvéd, FKGP megyei elnök, államtitkár, nemzet- és ogy. képv. 107
Pongrácz Lóránt (1911–1970) r. k. hitoktató 126 173
Pontyik Pál (1899–1972) szalámigyár ~, vágóhíd vezetője 542
Pónyai férfiszabó család 222
Popovics Lőrinc (*1953) szobrász 750 758
Pórszász János (1923–1974) orvos-farmakológus, egy. tanár 398
Postabank és Takarékpénztár Rt. 534
Postaigazgatóság 471
Posta-palota 38 54 73 596
Postás Kultúrotthon l. Szegedi Postás Művelődési Ház
Postás Művelődési Ház l. Szegedi Postás Művelődési Ház
Postás SE l. Szegedi Postás SE
Postás Szakszervezet Székháza 471
Postás Szimfonikus Zenekar 471
Postások Művelődési Otthona l. Szegedi Postás Művelődési Ház
Postás Nyugdíjas Klub 471
Postásotthon l. Szegedi Postás Művelődési Ház
Pozsár István (1952–1995) segédmunkás 185
Pozsgai György, labdarúgó 797
Pozsgay Imre (*1933) politikus, egy. tanár, MSZMP KB és PB-tag, KB oszt. vez., miniszter, ogy. képv. 194
Pozsgay Pál (1913–1984) alsóvárosi plébános 482
Pozsgay Zsolt (1948–2007) vízilabdaedző 804
Pozsonyi Zoltán (1900–1978) építőipari gimn., ~ technikum ig. 352
Pölös Endre (*1946) grafikus 750 760

Prágai Tibor (1930–2000) közgazdász, tanácselnök-helyettes 294
Preciziós Öntő Kft. 604
Pretsch János, tervező mérnök 66
Prettenhoffer Imre (1900–1980) agrártudós 396
Princetoni egyetem 358
Prinz Gyula (1882–1973) geográfus, egy. tanár 386
Próbatársulat 463
Prokofjev, Szergej Szergejevics (1891–1953) orosz zeneszerző 724 766
Puccini, Giacomo (1858–1924) zeneszerző 718 720 723 729
Pulz utca 425 604
Purcell Henry (1659–1695) angol zeneszerző 762 774
Purjesz Béla (1884–1959) belgyógyász, egy. tanár, rektor, nemzetgyűlési képviselő 95 355 358 428
Puskás Ferenc (1927–2006) labdarúgó 785
Puskás utca 52
Puskin, Alekszandr Szergejevics (1799–1837) orosz költő, író 711
Pusztai asztalos család 222
Pusztai Éva (*1936) tőrvívó 804
Pusztai (Pipicz) József (1907–1981) munkásmozgalmi veterán, tímár, bőrgyár ~, seprűgyár ig. 169 542
Pusztai (Pipicz) Józsefné (Pászthy Mária) (1919–1978) MSZMP városi pártbiz. titkára 169
Pusztai László (1946–1987) labdarúgó 798
Pusztamérges 116 507 621
Pusztaszer 116
Pünkösdi Közösség 502
Püspök utca 54 527 528 532
Püspökbazár 180 666
Püspöki Tanoncotthon 478
Püspöklele 478

RÁBA Autógyár 566
Rábay László (1928–2006) labdarúgó 797
Rácz Erzsébet (*1960) Tantusz műv. ház ig. 471
Rácz József (*1944) tekéző, távközlési üzemmérnök 801
Rácz Lajos (*1940) postahivatal-vezető 536
Rácz László (1921–1985) gépipari technikum ig., gyermekvédelmi oszt. vez. 351
Rácz Rozália, Klauzál gimn. tanára 334
Ráday Imre (1905–1983) színész 726
Ráday utca 522
Radikális Demokrata Pártszövetség 120
Radiológiai Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Rádiós Zenei Hét 768
Radnai András (*1920) ortodox lelkész 488
Radnóthy Éva (1907–1977) színész 716
Radnóti Miklós (1909–1944) költő 713
Radnóti Miklós Gimnázium 158 162 330 333–335 339 340 345 350 788 795 800 802
Klauzál Gábor Főgimnázium 306
Klauzál Gábor Gimnázium 103 126 309 314 318 332 334 338 795
Szegedi Klauzál Gábor Főgimnázium 350
Radványi Sándor (*1924) újságíró, várospolitikus, FKGP városi alelnök 120
Raffai Csaba, egyetemi hallgató 164
Raffay Ernő (*1948) történész, politikus 198
Raj Tamás (*1940) rabbi, történész 495
Rajk László (1909–1949) építőmunkás, politikus, MKP-főtitkárhelyettes, belügyminiszter, nemzet- és ogy. képv. 113 139 141 363
Rajna 223
Rajz János (1907–1981) színész 716
Rákóczi Ferenc (1676–1735) II., vezérlő fejedelem 706
Rákóczi Ferenc Tsz (Algyő) 649
Rákóczi Ferenc Termelőszövetkezeti Csoport 625
Rákóczi Tsz (Hódmezővásárhely) 652
Rákóczi tér 153 360 419 799
Rákóczi utca 456 472
Rakonczai János (*1917) főisk. tanár 310 334
Rakonczai József (1926–2000) szakmunkásképző intézet ig. 352
Rákosi Géza (*1938) hegedűművész, zenekari koncertmester 769
Rákosi (Rosenfeld) Mátyás (1892–1971) kereskedő, MDP-főtitkár, miniszterelnök, ET-tag, nemzet- és ogy. képv. 88 95 101 112 113 119 123 124 130 132 134 135 138 223 276 484 524 620 628
Rakovszky Iván (1885–1960) kultuszminiszter 354
Ránki György (1907–1992) zeneszerző 771
Rantal János (*1946) építész 76 83
Raskó Sándor (1869–1954) püspöki helynök 477 482

Rassay Károly (1886–1958) politikus 94
Rátkai János (1917–1978) egyházügyi főelőadó 491
Ratkó-gyermekek 322
Ratkó-korszak 203 205 269
Rávnay Tamás (1893–1963) bőrgyógyász, egy. tanár 359
Rédei László (1900–1980) matematikus, egy. tanár 368 386 387 394
Református Egyház 488
Református Iskola 305
Református palota 62
Regdon József (1913–1984) postahivatal-vezető 536
Regensburg (Németo.) 372
Régész tér 604
Regős Sándor (1934–2007) újságíró 475
Reich Károly (1922–1988) grafikus 703
Reisz Elek, orvos, gyermekgyógyász 426
Reizner János (1847–1904) jogász, történész, múzeumig. 15 353 382
Rejtvényfejtők Klubja 469
Remény utca 58
Reményik Sándor (1890–1941) író 497
Rendelőintézet l. Városi Rendelőintézet
Rendőrségi óvoda 322
Rengei Béla-féle asztalosárugyár 542
Reök-palota 82
Répás utca 58
Repülőtér l. Szegedi Repülőtér
Rerrich Béla (1881–1932) építész, kertépítőművész 64 72 75
Rerrich Béla tér 24 64 65
Resch Béla (*1938) szülész-nőgyógyász 398
Reszta Miklós, pártmunkás, pártvezető 117
Retek utca 33 78
Réti Attila (*1964) operaénekes 735
Réti Csaba (1936–2009) operaénekes 723 766
Rév István, tisztviselő, MIRKÖZ Ktsz elnöke 187
Révai (Lederer) József (1898–1959) politikus, MDP-főtitkárhelyettes, MSZMP KB-tag, ET helyettes elnök, miniszter 92 98 107 121 318 321
Révai utca 40
Révész Árpád (*1947) baptista lelkész 496
Révész Béla (*1922) Ságvári gimn. ig. 350
Ribár János (*1947) evangélikus lelkész 493
Ribári Ottó (*1932) fül-orr-gégész, egy. tanár 398 428
Ribizsár Gyula (1905–1972) mészáros 221
Ribizsár Gyula (*1931) kosárlabdázó, röplabda edző, röplabda bíró 800
Ribizsár Mihály (*1945) motorcsónak versenyző 799
Richter Ilona (*1928) grafikus 759
Richweisz János és Társa-féle vas-, fém- és alumíniumöntöde 542
Rico Kötszergyár 554
Riesz Frigyes (1880–1956) matematikus, egy. tanár 355–357 368 369 386
Rigó Béla (*1942) tanár, főszerk. 702
Rigó utca 604
Rigó utcai Nevelőotthon 444
Rigóné Péter Irén (*1942) tanár, egy. adjunktus 8
Rimszkij-Korszakov, Nyikolaj Andrejevics (1844–1908) zeneszerző, karmester 717
Rittersporn Gábor (*1948) bölcsészhallgató, tanár, történész, Centre National de la Recherche Scientifique (Párizs) kutatója 190
Rófusz Ferenc (*1946) Oscar-díjas filmrendező 476
Rohonci utca 58
Rókus l. Szeged-Rókus
Rókus II. sz. Általános Iskola 327 773 775
Rókusi Állami Iskola 305
Rókusi állomás 514
Rókusi Konzervgyár l. Szegedi Konzervgyár
Rókusi körút 43 51 52 79 81 82
Rókusi Tornacsarnok 788 795 799
Rom utca 84
Róma (Roma, Olaszo.) 193 485
Római Katolikus Egyház 477 478
Katolikus egyház 485
Római körút l. Nagykörút
Románia 59 177 194 275 673 675 799
Róna-Tas András (*1931) orientalista, egy. tanár 386
Roosevelt tér 36 46 56 69 453 459 800
Rósa László (*1930) főmérnök, konzervgyár ig. 582
Rostáné Papp Piroska (*1926) festő 754
Rostkikészítő és Termeltető Nemzeti Vállalat l. Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalat
Rostkikészítő Vállalat l. Délmagyarországi Rostkikészítő Vállalat
Róth-féle Hajlított Bútorgyár 543

Róvó Szilveszter (1896–?) gazdálkodó, várospolitikus, FKGP városi alelnök 109 618
Royal Szálló 393 688
Rozgonyi Éva (*1939) karnagy 461 773
Rozgonyi Miklós Botond (*1958) Pünkösdi Közösség lelkésze 502 503
Rózsa Ferenc Erősáramú, Kereskedelmi, Közlekedésgépészeti és Közlekedési Szakközépiskola l. Csonka János Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola
Rózsa Ferenc Gimnázium l. Csonka János Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola
Rózsa Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola l. Csonka János Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola
Rózsa Ferenc Tsz 138 642 644 646
Rózsa Ferenc Tszcs 636 639 644
Rózsa Ferenc utcai Általános Iskola 327
Rózsa Gáborné (*1946) népművelő 452 462
Rózsa István (1927–1988) postaigazgatóság vez. 535
Rózsa József (1925–1999) megyei főorvos 419
Rózsa malom 583
Rózsa utca 33 79
Rózsa Zsuzsanna (1947–1988) gyógyszerész 397
Rózsafűzér Társulat 478
Rózsavölgyi Lajos (*1926) labdarúgó 797
Röntgen Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Röpülj Páva műsorsorozat 466
Röszke 112 116 148 178 193 285 514 523 527 616 643 687 689
Röszkei Külterületi Iskola 305
Röszke-Nagyszéksósi Tejszövetkezet 618
Röviköt Vállalat 673 683
Rubányi Vilmos (1905–1972) karmester 720 721 765
Rubicsek-féle pékség 586
Ruhagyár l. Szegedi Ruhagyár
Ruházati Ipari Nemzeti Vállalat l. Szegedi Ruhagyár
Ruházati Ktsz 604
Ruhr Róza (1926–2007) szakmunkásképző intézet tanára 211
Rusznyák István (1889–1974) belgyógyász, egy. tanár 357
Ruszoly József (*1940) jogtörténész, egy. tanár 367 395
Ruszt József (1937–2005) rendező 730 732 735
Ruszti utca 58
Ruzsajárás l. Csorva
Ruzsajárási Külterületi Iskola 305

S. Kiss Erzsébet l. S[onkolyné] Kiss Erzsébet
Sáfrány Mihályné (*1954) tekéző 801
Sági István (1935–1995) belgyógyász 427
Sági József (*1941) belsőépítész 532 748
Ságvári Endre (1913–1944) politikus 341
Ságvári Endre Gimnázium l. Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium
Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium 350
Ságvári Endre Gimnázium 165 176 330 335 336 341 345 360 788
Új Gimnázium 336 341
Ságvári Endre Művelődési Ház 464
Ságváritelep l. Szeged–Ságváritelep
Ságváritelepi Általános Iskola
Ságváritelepi Művelődési Ház 459
Sajgó Mihály (*1933) biokémikus, enzimológus, egy. tanár 387
Sajtóház 185 745
Művészklub 745
Salgótarján 65 162
Salyámosi Miklós (1926–1990) irodalomtörténész 396
Sámson Szegedi Konzervgyár Rt. l. Szegedi Konzervgyár
Samu Attila, színjátszó, egy. hallgató 474
Sándor Edit (*1949) grafikus 760
Sándor István, élelmiszeripari technikum, ~ szakközépisk. ig. 352
Sándor Iván (*1930) író, kritikus 701 702 704
Sándor János (*1937) rendező 12 724 726–728 730 735
Sándor Károly (*1928) labdarúgó 798
Sándorfalva 27 116 150 263 285 555 640 641
Sántha László (1941–2001) Budalakk vezérig. 569
Sapszon Ferenc (*1929) karnagy 778
Sárga töltés 35
Sárga üdülőtelep 691 792 805
Sári Pál, méhész 618
Sarkadi Imre (1921–1961) író, újságíró 733
Sarkadi József, Juhász Gy. műv. otthon ig. 470
Sárkány Szálló 344 688
Sarló-Kalapács Tsz (Kübekháza) 650
Sárospatak 457

Sartre, Jean-Paul (1905–1980) francia filozófus, író 721 732
Sas Mihály (1924–1997) szülész-nőgyógyász, egy. tanár 398
Sátoraljaújhely 543
Sávai Henrietta (*1965) evezős 793
Savaria táncverseny 459
Schäffer-ház 30 56 69
Scheiber Zoltán, szegedi AKÖV ig. 519
Schiller, Friedrich (1759–1805) német drámaíró, költő 720
Schindler József (1918–1962) rabbi 495
Schmidt Henrik (1877–1953) germanista, egy. tanár 387
Schmidt József (*1941) középiskolai tanár, MSZMP városi titkára 196
Schmidt József, felső iparisk. ig. 351
Schmidt Józsefné (*1946) Széchenyi I. gimn. és szakközépisk. ig. 350
Schneider Gyula (*1931) vegyész, egy. tanár 400
Schneller Károly (1893–1953) jogász, egy. tanár 357
Schnopper Tibor (1923–) építész 75
Schopper János (*1936) Tejipari Vállalat ig. 569
Schőmer Ervin (1908–1982) Ybl-díjas építész 72
Schönberger András (*1956) rabbi 495
Schőner Alfréd (*1948) egyházi vezető, rabbi 495
Schultheisz Emil (*1923) jogász, egy. tanár, miniszter 366 425
Schwajda György (*1943) drámaíró, dramaturg, színházig. 733
Schwartz Lajos (1938–1956) kendergyári munkás 146
Scribe, Eugéne (1791–1861) francia drámaíró 732
Scultéty Sándor (*1926) urológus, egy. tanár 427
Sebestyén Endre (1888–1966) építész 62
Sebesvári Mihály (*1944) evezősedző 793
Sebészeti Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Secotex Szegedi Textilművek SC 787 795
Segesdy György (*1931) szobrász 46
Segesváry Dezső (1872–1949) drogista 221
Sejben Lajos (1908–?) földbérlő 611 758 759
Sejben Lajos (*1957) festő, grafikus 756
Sellő-ház 56 67
Semmelweis Ignác (1818–1865) orvos 361
Semmelweis Kollégium 361
Semmelweis utca 361
Seprű- és Ecsetgyár l. Szegedi Seprűgyár
Seprűgyár l. Szegedi Seprűgyár
Sepsiszentgyörgy (Sfîntu Gheorghe, Románia) 188
Serege Gábor (1921–1989) szakmunkásképző intézet tanára 211
Seregi László (*1929) koreográfus 455
Seregi Zoltán (*1953) rendező 729
Seres József (1910–1984) tanító, szabadművelődési felügyelő 392
Seres Zoltán (1906–1990) református lelkész 131 489 492
Serfőző Lajos (1930–1994) történész, egy. tanár 382
Shakespeare, William (1564–1616) író, költő 718–720 729
Shaw, George Bernard (1856–1950) ír származású angol író 139 721 725
Shelley, Percy Bysshe (1792–1822) angol költő 730
Shvoy Kálmán (1881–1971) katonatiszt, politikus, FKGP szegedi tagozatvezető 96 152 218
Sík Sándor (1889–1963) piarista szerzetes, irodalomtörténész, költő, egy. tanár 304 357 387 392 497
Sík Tibor (*1928) genetikus 398
Siketek és Nagyothallók Vegyes Ktsz 448
Siklós János (1923–2002) politikus, MSZMP megyei titkár, intézőbiz. tag, 155 169
Siklós Olga (1926–2006) drámatörténész, kritikus 719
Simai Mihály (*1935) költő, író, szerk. 474 702 704 706 707
Simándy József (1916–1997) operaénekes 716 717 718 723
Simon Albert (*1926) karmester 765
Simon Béla, ifj. (1925–1982) pékinas, bútorfényező, SZIM vidéki szervezőtitkár, MDP-MSZMP szegedi APO-vezető 117 157 175
Simon István, [Sz.] (1932–2003) vb-tag, újságíró 280
Simon János (1927–1994) postahivatalvezető 536
Simon József (1906–1993) szakmunkásképző intézet tanára 211
Simon Miklós (1916–2007) bőrgyógyász, egy. tanár 398 428
Simon Miklós (*1937) festő 753

Simoncsics János (*1948) jogász, néptáncfesztivál ig. 453
Simoncsics Pál (1918–2002) biológus, egy. tanár 392
Simoncsics Pálné l. Simoncsicsné Radimetzky Györgyi
Simoncsicsné Radimetzky Györgyi (*1921) népi kollégista, tanár, Kossuth Zs. ápolónőképző intézet ~, Bartók B. műv. közp. ig. 344 352 461 462
Simor János, karnagy 472
Simovics Mihály (1903–1983) postaigazgatóság vez. 535
Sinkó György (1923–2001) operaénekes 720 721 729 774
Sinkó János (*1949) festő 754
Siófok 778
Sipos Áron (*1947) bölcsészhallgató, dramaturg, műfordító, filmproducer 190
Sipos Géza (1929–1974) intézőbiz. tag, KISZ, MSZMP szegedi első titkár 155 158 189
Sipos György, vegyipari középisk. ~, műszaki középisk.~, vegyipari technikum ig. 352
Sipos István (*1931) tanár, várospolitikus, egyetemi kari DISZ titkár 141
Sípos Mihály (*1928) DÉLÉP ig. 594 598
Sirián Gábor (1916–1995) Haladás tszcs vezetője 624
Sisska Ernő, erdészeti technikum ig. 352
Skála Áruház l. Centrum Áruház
Skála Centrum Áruház l. Centrum Áruház
Skultéthy Medárd (1920–1984) technikus, agronómus, munkástanács elnök 162 164
Smetana, Bedřich (1824–1884) cseh zeneszerző, zongoraművész 708 731
Solymos László (*1976) alpolgármester 18
Solymosi Frigyes (*1931) vegyész, egy. tanár 368 387
Solymosi Ferenc (1924–1994) rendőrtiszt, százados, polgárőrség-parancsnok 160
Solymosy Ferenc (*1932) biológus 391 398
Somogy megye 113
Somogyi Béla tér 27
Somogyi (Béla) utca 40 67 69 70 72 73 75 379 384
Somogyi Imre (1902–1947) ideiglenes nemzetgyűlési képv., szöv. elnök 617
Somogyi Károly (1811–1888) r. k. pap, esztergomi káptalan kanonokja, egyházi író 383
Somogyi-könyvtár 15 74 75 244 377–384 457 469 596 704 770 775
Gyermekkönyvtára 469
Somogyitelep l. Petőfitelep
Somogyitelepi Állami Iskola 305 307
Somogyitelepi Egyházközség 489
Somogyitelepi Községi Iskola 305 307
Somogyitelepi r. k. zárda 305 306
Somogysámson 482
Somorjai Ferenc (1900–1981) növénynemesítő, gabonakutató ig. 388 389
S[onkolyné] Kiss Erzsébet (1928–1995) tanár, egy. adjunktus 364
Soós Györgyné (1924–1998) tekéző 801
Soós Gyula (*1930) matematikus, egy. tanár 400
Soós István (1909–1987) evezős szakosztály-vez. 792 793
Soós Paula (1903–1996) gimn. tanár 320
Sopron 345 354 357
Soproni Szent Orsolya rend 129
Sopsich János (1890–1968) prelátus-prépost, irodaig. 477 482
Soroksár 508
Sörös Jenő, tanfelügyelő 303 311 313 314 320
Sőtér István (1913–1988) író, irodalomtörténész, egy. tanár 712
Sövényháza l. Ópusztaszer
Spagartner Oszkár-féle ócskavas üzem 542
Spanyolország 776
Spartacus SE l. Szegedi Spartacus
Sponner Jenő (1937–2009) kender- és műanyagfeldolgozó vezérig. 569
Sportcsarnok és versenyuszoda l. Városi Sportcsarnok
Sportorvosi Intézet 417 421
Stájer Géza (*1936) gyógyszervegyész, egy. tanár 397
Stanics Béla (*1929) hegedűtanár, karnagy, zeneiskola ig. 772
Stefán János (?–1944) gazdálkodó 89
Stefánia 40 69 452 467 475 747 799
Stefániai Edit (*1936) iparművész 761
Stéhlik János (*1942) festő 744 755
Steinbeck, John (1902–1968) amerikai író
Stern és Róth-féle ócskavas üzem 542
Stibi Emese (*1929) tőrvívó 804
Strack Ádám (1882–1968) asztalossegéd, helyi politikus, ÜB elnök 93 100 101 169 170 175
Straub F. Brunó (1914–1996) biokémikus, egy. tanár, SZBK főig., Elnöki Tanács elnöke 387 389–391

Stühmer Frigyes Rt. 658
Subasa határrész, dűlő 35 263
Sugár Jenő (1898–1949) színész 716
Sugár László (1918–1992) színész 716
Sugár Mihály (1903–1976) színész 716
Sugár Rezső (1919–1988) zeneszerző 724 766
Suhai Sándor (1907–?) ortodox lelkész 488
Sulyok Mihály (1920–1983) FKGP városi pártig. 120
Supka Géza (1883–1956) író, régész, műtörténész, politikus, PDP országos elnök, nemzeti múzeum elnöke, ideiglenes nemzetgyűlési és ogy. képv. 120
Sütő András (1927–2006) író 702 709 728
Süveges Ildikó (*1939) szemész, egy. tanár 398 428
Svájc (Schweiz) 357 578 777
Svéd Sándor (1906–1979) operaénekes 770
Svidro József (*1950) kajakozó 793 794

Sz. Lukács Imre (1932–2007) író, újságíró 707
Sz. Szigethy Vilmos (1877–1956) író, levéltáros 383 392
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) 197 198
Szabad Európa rádió 185
Szabad Művelődési Tanácsok 476
Szabadművelődési Felügyelőség 721
Szabadművelődési Tanács 700
Szabad Szakszervezetek 92 95 273 274 401 785
Szabad Tisza Tsz 644
Szabad Tisza Termelőszövetkezeti Csoport 619 635 636 644
Szabadella József (1923–2006) bányász, katonatiszt, őrnagy, hadosztály-parancsnok 150
Szabadka (Subotica, Szerbia) 178 507 512 520 646 673 685 749 753
Szabadkai út 36 43 343 631
Szabadművelődési Tanács l. Szabad Művelődési Tanácsok
Szabadművelődésügyi Felügyelőség l. Szabad Művelődési Tanácsok
Szabados László (1909–?) református lelkész 489
Szabadság Hajnala Termelőszövetkezeti Csoport (Feketeszél) 628
Szabadság mozi l. Belvárosi mozi
Szabadság Tsz 138 636 641 644
Szabadság Termelőszövetkezeti Csoport 629
Szabadsajtó utca 41
Szabadság Párt l. Magyar Szabadság Párt
Szabadtéri Játékok l. Szegedi Szabadtéri Játékok
Szabadvári Tünde (*1965) levéltári munkatárs 12
Szabady István (1910–1985) operaénekes 716 720 721
Szabics Antal (*1955) cselgáncsozó 792
Szabics Imre (*1952) cselgáncsozó 792
Szabó Andor (1924–1999) metodista lelkész 501
Szabó Antal, várospolitikus, FKGP városi alelnök 120
Szabó Béla (*1944) tanár, Bartók B. műv. központ ig. 462
Szabó Dénes (1901–1978) sebész 425
Szabó Edit (*1940) tanár, Radnóti gimn. ig. 350
Szabó Erzsébet (*1963) futó 790
Szabó Ferenc (*1929) építésztechnikus 69
Szabó Ferenc, termelő és értékesítő szöv. elnöke 618
Szabó G. Mária (*1924) tanár, pedagógus továbbképző intézet vez. 349
Szabó Gábor (1892–?) felsővárosi plébános 482
Szabó Gábor (*1954) fizikus, egy. tanár
Szabó Géza (*1939) ötvösmester 750
Szabó Gyula (*1940) forgalmista, kereskedelmi hivatalnok, kisvasút főnök, oszt. vez., igh., MÁV szegedi ig. 510
Szabó Ildikó (*1934) színész 732
Szabó István (1929–1991) építőipari technikum, Vedres I. szakközépisk. ig. 352
Szabó István (*1938) Oscar-díjas filmrendező 476
Szabó János (1926–1998) vegyész, egy. tanár 397
Szabó József (1902–1986) református espere 490
Szabó József (1909–1992) jogász, egy. tanár 151 366
Szabó József (1915–1990) postahivatal-vezető 536
Szabó Lajos, kerékpározó 794
Szabó László (1913–1975) jogász, várospolitikus, népbíró, kisgazdapárti városi pártig. 109 119
Szabó László (*1934) táncművész 165
Szabó László (*1955) kézilabdázó 795

Szabó László (?–1987) postai dolgozó 525
Szabó Lóránt (1902–1986) evangélikus segédlelkész, iskolaszéki elnök 308 492
Szabó Miklós (1909–1999) operaénekes 723
Szabó Miklós (1913–1975) orvos, gyermekgyógyász, ig. főorvos 426
Szabó Miklós (1914–1995) képzőművész 748
Szabó Miklós (*1955) cselgáncsozó 792
Szabó Ödön (*1951) Első Beton Kft. ig. 569
Szabó Pál, egy. hallgató 142
Szabó Piroska (1909–?) köznevelési tanács tagja 304
Szabó Sándor (*1932) iparművész, díszlettervező 165
Szabó Sándor (*1932) megyei tanács elnöke, MSZMP megyei elsőtitkára 197 217
Szabó Tibor (1922–1997) tanítónőképző ig. 351
Szabó Zoltán (Gábor) (1908–1995) vegyész, egy. tanár 151 359 366 368 387
Szabó Zoltánné, vasutas Petőfi S. műv. ház ig. 472
Szabó-Éremverde 750
Szabóipari Ktsz 179
Szabolcsi Gábor (1921–1989) kritikus, irodalomtörténész, szerk., egy. adjunktus, műv. otthon ig. 157 374
Glédics Ábel 366
Szabolcsi Gertrúd (1923–1993) enzimológus 387
Szabolcs-Szatmár megye 167
Szádeczky-Kardoss Samu (1918–2004) történész, egy. tanár 364 367 396
Szajbély Mihály (*1952) irodalomtörténész, egy. docens 713
Szajbély Mihályné (*1922) textilipari szakmunkásképző, ~ szakközépisk. ig. 352
SZAK l. Szegedi Atlétikai Klub
Szakonyi Károly (*1931) író, színműíró 730 733
Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) 403 453 469
Szakszervezetek Szegedi Állami Munkáskórusa 469
Szakszervezeti Néptáncfesztivál 453 684
Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SZTK) 403 416 434
Szalai Brigitta l. Traknyák Brigitta
Szalai István (1913–?) biológus, egy. tanár 400
Szalai Istvánné (1928–2009) óvónő, óvodai felügyelő 322 324
Szalai Szilvia (*1975) úszó 803
Szalámigyár l. Pick Szalámigyár
Szálasi Ferenc (1897–1946) miniszterelnök 520
Szalatsy István (*1924) karmester 723
Szalay Ferenc (*1931) festő, grafikus 745
Szalay Imre (1932–1984) Kőrösy J. szakközépisk. ig. 351
Szalay Károly (1907–?) úszóedző 802
Szalay László (1920–1997) biofizikus, egy. tanár 400
Szalma Ferenc (1923–2001) operaénekes, vízilabdázó 720 723 804
Szamosszegi Béláné (*1932) tekéző 801
Szániel Imre (*1927) gabonatermesztő 387 388 396
Szaniszló Béla (1909–1974) válogatott vízilabdázó, rádió-tv-szerelő 804
Szántai Miklós (*1935) görögkatolikus lelkész 487
Szántó Ferenc (1925–1989) vegyész, egy. tanár 400
Szántó István (*1964) szerkesztő 703
Szántó Kovács János utca 463
Szántó Lászlóné Kisteleki Anikó (1900–1984) Kisteleki Alapítvány alapítója 382
Szántó Lukács, kerékpározó 794
Szántó Piroska (1913–1998) festő, grafikus 703
Szántó Tiborné (*1944) zenetanár, könyvtáros 12
Szaplonczay Miklós (*1962) görögkatolikus lelkész 487
Száraz György (1930–1987) író, esszé-, színműíró 194
Szarvas 597
Szarvasi Tanítónőképző 338
Szász Károly (1919–1978) rendező 724
Szathmári Géza (1897–1978) karigazgató 764 773 777
Szathmári Margit (1907–?) magánénektanár 772 773
Szathmáry Gyöngyi (*1940) szobrász 748 749 757
Szatmári irgalmas nővérek l. Irgalmas nővérek
Szatmári Sándor (*1955) fizikus 400
Szatymaz 87 112 121 237 263 285 523 581 609–611 616 621 622 625 631 643 650

Szatymaz és környéke Munkások és Törpebirtokosok Termelő, Értékesítő és Beszerző Szövetkezete 618
Szatymazi Külterületi Iskola 305
Szatymazi Munkások és Törpebirtokosok Termelő, Árubeszerző, Értékesítő és Fogyasztói Szövetkezete 617
Szatymazi utca 52 677
Szauder József (1917–1975) irodalomtörténész, egy. tanár 713
Százhalombatta 592
Százszorszép Gyermekház 457 466 467
SZEAC l. Szegedi Egyetemi Atlétikai Club
SZEBISZ Bútoripari Szövetkezet 543
SZEBISZ Bútoripari Ktsz 604
Szegedi Bútoripari Szövetkezet 567
Új bútorgyára 36
Széchenyi mozi l. Fáklya mozi
Széchenyi István, gróf (1791–1860) államférfi 346
Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola 336 339 350
Óvónőképző tagozata 323
Tisza-parti Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola 38 323 330 336 345 346 350
Széchenyi rádió 148 510
Széchenyi tér 36 63 103 105 144 146 162 185 249 322 420 472 522 523 535 558 657 664 677 679 742 764 780 794 805
Szécsi Antal (1882–?) püspöki helynök 482 484
Szécsi nagykereskedő család 222
Szécsi Ferenc, nagykereskedő 221
Szécsi József (1926–1995) karnagy 471 778 779
Szecsődi István (1870–1954) gőzmosodatulajdonos 221
Szecsődy Ferenc (*1954) hegedűművész 776
Szeder Ferenc (1881–1952) munkás, politikus, nemzet- és ogy. képv., háznagy 107
Szederkényi Tibor (*1934) geológus, egy. tanár 400
Szeged
Aigner-telep 89 225 305
Alsóváros 17 22 34 42 43 50 52 59 62 94 134 137 161 172 226 227 237 239 249 250 253 255 257 305 325 382 460 472 477 478 482 609 626 633 634 636 709 798 799
Baktó 35 36 58 130 263 609 624 629 643 655
Béketelep 35 89 534 535 805
Belső Alsóváros 23
Belső-Baktó-Oncsatelep 27
Belső Újszeged 34
Belváros 22 23 30 34 38 43–46 48 49 52–56 63 67 68 70–72 76 127 153 185 224 225 239 247 248 250 259–262 287 305 457 468 469 473 478 534 555 558 560 577 657 658 678 679 681
Délnyugati városrész 31
Egyetemi városrész 45
Északi városrész 28 31 33 50 79 80 239 260 323 327 530 532 682
Felsőváros 22 33 34 50 62 78 79 134 224 239 245 248 327 478 482 485 624 636 799
Felsőváros-Székhát 628
Gedó 27 31
Hattyastelep 35 41 42 45 278 526 535 655
József Attila-telep 524 526 532
József-telep 305
Kecskéstelep 130 305 535 623 624
Klebelsberg-telep 225 305 522 535
Makkosháza 50 51 80
Marostői városrész 57
Móraváros 22 28 30 31 33 34 36 45 50 52 53 58 59 131 224 239 305 327 455 478 482 525
Nyugati városrész 28 52 53
Odessza lakótelep (városrész) 28 31 32 59 75 77 78 239 260 323 432 555 678
ONCSA-telep 626
Öthalom 148 153 154 631
Palánk 24 46 55 68 77
Petőfitelep (Somogyitelep) 23 35 172 277 278 323 456 463 482 491 492 528 535 678
Rókus 17 22 23 27 30 31 33 34 40 42 44 50 52 59 137 224 239 242 248 305 323 470 477 478 486 514 621 629 683
Ságváritelep (Kecskéstelep) 27 35 456 464 526 535 678
Sárga üdülőterület 251
Somogyitelep 126 225 305 307 477 522
Szentmihály 35 115 227 237 305 325 456 462 524 526 535 616 629 640 644
Tarjánváros 32 33 40 41 43 50 78 239 260 323 327 485 486 512 532 747
Újrókus 50 51 80 260 327
Újszeged 25 27–29 31 32 34 35 38 40 42 44 45 49 52 53 57 58 60 75 77 79 82 87–89 115 130 153 165 168 170 181 186 224 227 236–239 244 248–251 254 257

262 263 305 325 327 328 338 360 388 390 406 425 432 443 453 456–460 478 482 484 489 490 508 527 531 535 560 571 572 609 623 624 626 629 631 633 636 641 646 651 655 667 684 688 690 691 771 788
Dél-Újszeged 27 29 42 45 59
–Algyő 24 31 35 36 40 42 47 50 104 116 177 180 185 193 205 208 213 252 280 456 457 459 463 465 497 507 511 513 527 528 535 555 590 591–593 621 643 646 649 651 660 661 667
–Gyálarét 27 31 35 47 89 116 150 177 205 213 280 456 528 535 649 650 655
–Kiskundorozsma 25 31 35 44 47 114 116 124 148 177 180 205 280 327 456 459 464 500 502 512 528 535 552 591 649 650 660 661 667 691
Dorozsma 205 213 248 263 434 442 512 514
–Szőreg 25 31 35 47 88 116 177 188 205 213 237 242 280 456 459 464 465 523 528 535 558 621 643 649 660 661
–Tápé 25 31 35 42 47 81 114 177 180 205 213 263 280 327 384 456 457 459 463 465 528 535 590 591 649 651 660 661 667 691 741
Szeged Alsóközponti Földművesszövetkezet 618
Szeged és Szegedvidéki Paprikatermelők és Kikészítők Termelő és Értékesítő Szövetkezete 615 617
Szeged és Vidéke Nyúl- és Kisállattenyésztők Beszerző, Termelő és Értékesítő Szövetkezete 617
Szeged étterem 678
Szeged Felsővárosi és Baktói Földművesszövetkezet 619
Szeged Grafika Stúdió 760
Szeged Környéki Sütőipari Vállalat 587
Szeged Megyei Jogú Városi Tanács 664 678
Szeged Megyei Város Tanácsa 407
Szeged Megyei Városi Tanács
Egyesített Szociális Intézménye 447
Petőfitelepi Időskorúak Szociális Otthona 447
Szeged Nagyáruház 676 679 682
Szeged Ruzsajárási Népszövetkezet 617
Szeged SC 787 792 794 797
Szeged Táncegyüttes 775
Szeged Tourist Idegenforgalmi Hivatal 688
Idegenforgalmi Hivatal 688 690
Szeged Törvényhatósági jogú Város Tanácsa l. Szeged Városi Tanács
Szeged Város Forradalmi Bizottmánya 145
Szeged Város Néptanácsa 148–150
Ideiglenes Városi Munkástanács 147
Szeged Városi Áruátvevő Hivatal 658 659
Szeged Városi KISZ-Bizottság 452
Szeged városi Közlevéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Szeged Városi Oktatási Bizottság 325
Szeged Városi Tanács 119 294 422 424 426 431 476 495 652 683 771 775
II. Kerületi Tanács 431
Egészségügyi Osztály 403 405 410 412 415 416 434 435 437 438 442
Gazdasági Bizottság 606
Igazgatási Osztály 445
Ipari Osztály 433 545
Művelődésügyi Osztály 336 347 442 451 453 467
Oktatási és Népművelési Osztály 321 322 442
Oktatási és Népnevelési Osztály 403
Törvényhatósági jogú Város Tanácsa 658
Végrehajtó Bizottság 411 416 423 445 545 586 775
Szeged Városi Tanfelügyelőség 320
Tanfelügyelői Hivatal 313 319 320
Szeged Városi Temetkezési Vállalat 432
Szeged-Alsóközponti Demokratikus Munkás és Parasztszövetkezet 618
Szeged-Alsóközponti Földművesszövetkezet 622
Szeged-Alsóközponti Termelőszövetkezeti Csoport 622 631
Szeged-Alsótanya l. Alsótanya
Szeged-Baktói Parasztok Termelő és Értékesítő Szövetkezete 618
Szeged-Balástya l. Balástya
Szeged-Csanádi Püspökség 376 477
Csanád Egyházmegye 477 478 482 484 485
Maroson túli Főesperesi Kerület 477
Püspöki Hivatal 482
Szegedi Főesperesi Kerület 477
Szeged-Csengele l. Csengele
Szeged-Csengelei Földművesszövetkezet 618
Szeged-Csongrádi Takarékpénztár 615
Szeged-Csorva l. Csorva
Szeged-Domaszéki (Feketeszéli) Termelőszövetkezeti Csoport 631

Szeged-Domaszéki Földművesszövetkezet 625
Szeged-Domaszéki Úttörő Termelőszövetkezeti Csoport 625
Szeged-Domaszéki Vörös Csillag Termelőszövetkezeti Csoport 625
Szeged-Feketeszéli Béke Termelőszövetkezeti Csoport 628
Szegedért Alapítvány 395
Szeged-Felsőközpont-Balástyai Földművesszövetkezet 618
Szegedi ÁFÉSZ 666
Szegedi Akadémiai Bizottság 384 385
Szegedi Alföldkutató Bizottság 392
Szegedi Állami Áruház l. Centrum Áruház
Szegedi Állami Levéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola 373
Szegedi Állami Vegyipari Középiskola l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Szegedi Állami Zenekonzervatórium 376
Szegedi Anyatej-gyűjtő Állomás 415
Szegedi Atlétikai Klub (SZAK) 785 797 798 801 803
tekepálya 789
Szegedi Bábszínház 597
Szegedi Balett 734
Szegedi Biológiai Központ (SZBK) 389–391 398
Biofizikai Intézet 390
Biokémiai Intézet 390
Enzimológiai Intézet 391
Genetikai Intézet 390
Növénybiológiai Intézet 391
Szegedi Bőrdíszműipari Szövetkezet 567
Szegedi Bőrgyár 542
Szegedi Bútorgyár 552 558 564 603
Bútorgyár 555 604
Szegedi Bútoripari Szövetkezet l. SZEBISZ
Szegedi Cipőgyár 172 336 540 552
Első Szegedi Cipőgyár 23 537 539
Cipőgyár 555
Szegedi Csónakázó Egyesület 792
Szegedi Dalárda és Oratóriumegyesület 777 781
Szegedi Dohánygyár 537 540 543
Dohánygyár 221
Szegedi Dózsa 798–800 804 806
Szegedi Ecsetgyár l. Szegedi Seprűgyár
Szegedi Egyetemi Atlétikai Club (SZEAC) 789 790 792 794 796–798 802–805
Szegedi Egyetemi Énekkar 779
Egyetemi Énekkar 364 473 777
Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság (SZEFI) 363
Szegedi Egyetemi és Olajbányász Sport Club (SZEOL SC) 788 790–792 797 801 802 804
Szegedi Egyetemi és Olajipari Atlétikai Klub (SZEOL AK) 786 787 789 797 798
Szegedi Egyetemi Ifjúsági Szövetség (SZEISZ) 363
Szegedi Egyetemi Klub 785
Szegedi Egyetemi Színpad 474 725
Egyetemi Színpad 189 364
Szegedi Egyetemisták és Főiskolások Szabad Szervezete 363
Szegedi Élelmezési Munkások Termelő és Értékesítő Szövetkezete 586
Szegedi Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat 151 663 664 677
Szegedi Ellenzéki Kerekasztal 198
Szegedi Előre SE 794 795
Szegedi Építőipari Szövetkezet 598
Szegedi Építőipari Vállalat 148
Szegedi Építők 801 802
Spartacus 794
Szegedi Evezős Klub 785
Szegedi Falemezgyár 538 540 541 555 565
DEFAG 512
Falemezgyár 36 221 558 604
Falemezgyár fűrészüzeme 558
Lemezgyár 23
Lippai fatelep 604
Lippai Fűrészüzem 537 539
Lippai Gőzfűrészüzem 23
Szegedi Lemezgyár és Faipari Rt. 412 537 543
Szegedi Felső Kereskedelmi Fiúiskola l. Kőrösy József Szakközépiskola
Szegedi Fémfeldolgozó és Finommechanikai Vállalat 564 604
Szegedi Finommechanikai Javító Vállalat 544 560
Szegedi Finommechanikai Nemzeti Vállalat 124
Szegedi Finommechanikai Vállalat 604
Szegedi Irodagép Vállalat 544
Szegedi Férfi és Női Divatszabó Vállalat 544 603
Szegedi Fesztivál Intéző Bizottság 691
Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma 712

Szegedi Filharmonikus Egyesület 764
Filharmonikus Egyesület 763
Szegedi Filharmonikus Zenekar 769
Szegedi Finommechanikai Javító Vállalat l. Szegedi Fémfeldolgozó és Finommechanikai Vállalat
Szegedi Finommechanikai Nemzeti Vállalat l. Szegedi Fémfeldolgozó és Finommechanikai Vállalat
Szegedi Fonalfeldolgozó Vállalat l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács 159 162
Szegedi Forradalmi Nemzeti Bizottság 148 153 159 167
Szegedi Fotóklub 461
Szegedi Főesperesi Kerület l. Szeged-Csanádi Püspökség
Szegedi Földbérlő Szövetkezet 623
Szegedi Földművesszövetkezet 618 621 623 624 626 660
Szegedi Gazdák Termelési, Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezete 616 617 618
Szegedi Gázmű l. DÉGÁZ
Szegedi Gőzmalom Rt. l. Csongrád Megyei Malomipari Vállalat
Szegedi Gumigyár 556 557 574
Gumigyár 30 37 171 512 553 555–557 561 565 604
Gumiipari Vállalat Szegedi gyáregysége 180
Taurus Gumigyár 596
Szegedi Gyufagyár 537 539 540 542 543
Gyufagyár 23 123 221 541 548 604
Szegedi Haladás 790 796 797 802 804
Szegedi Hangszergyár l. Szegedi Hangszerkészítő és Javító Vállalat
Szegedi Hangszerkészítő és Javító Vállalat 545 603
Hangszergyár 604
Szegedi Hangszergyár 181 546
Szegedi Hangszergyár Leányvállalat 569
Szegedi Háziipari Szövetkezet 549 567 604
Szegedi Házépítő Kombinát l. Szegedi Házgyár
Szegedi Házgyár 81 595
Házgyár 512 604
Szegedi Házépítő Kombinát 31 512
Szegedi Hittudományi Főiskola 486
Szegedi Hizlalda l. Pick Szalámigyár
Szegedi Homokkitermelő Vállalat 552 560
Szegedi Honvéd 797
Szegedi Hordójavító Vállalat l. Szegedi Kádáripari Vállalat
Szegedi Hungária 664
Szegedi Hűtőipari Vállalat 548 576 604
Szegedi Ifjúsági Ház 452 456 467 468
Szegedi Ifjúsági Kiskórus 778
Szegedi Ifjúsági Napok 452 511
Szegedi Iparcsarnok 685
Szegedi Ipari Vásár 684 685 686
Szegedi Irodagép Vállalat l. Szegedi Fémfeldolgozó és Finommechanikai Vállalat
Szegedi Írók, Művészek, Újságírók Otthona 769 777
Szegedi Írók Társasága 700
Szegedi István (1929–1992) FNB-tag 148 153
Szegedi Járásbíróság 184
Szegedi Járási Pártbizottság 115
Szegedi Jazz Napok 467 468
Szegedi Jogász Kör 363
Szegedi Juta SC 798
Szegedi Jutaárugyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Jutagyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Kábelgyár 30 36 180 182 587 589 590 603
Kábelgyár 555 556 561 564 588 603 604
Kábel- és Sodronykötélgyár 171 554
Magyar Kábel Művek Szegedi Gyáregysége 182
Szegedi Kádáripari Vállalat 552
Szegedi Hordójavító Vállalat 545
Szegedi Kamarazenei Napok 452 771
Szegedi Kamarazenekar 771
Szegedi Katonai Bíróság 166
Szegedi Kazánjavító Szövetkezet 183
Szegedi Kender l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Kender- és Műanyagfeldolgozó Rt. l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Kender FC 38
Szegedi Kender SE 789 793 800 801
Szegedi Kenderfonó l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Kenderfonógyár énekkara 777
Szegedi Kenderfonógyár Rt. l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Kendergyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Kenyérgyár
Kenyérgyár 557 566 587

Szegedi Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola l. Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
Szegedi Keramit és Műtéglagyár Rt. 537
Keramit Műtéglagyár 125
Szegedi Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Iskola 676
Szegedi Kertészek Szabad Szakszervezete 615
Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézet l. Szegedi r. k. Tanítóképző Intézet
Szegedi Kisgrafika Barátok Köre 759
Szegedi Kiskereskedelmi Vállalat 148 663 664
Szegedi Kisopera 452 461
Szegedi Klauzál Gábor Főgimnázium l. Radnóti Miklós Gimnázium
Szegedi Kodály Kórus 765 779
Szegedi Konzervgyár 23 28 36 171 180 340 412 537 538 540 541 553 578 581 603
Konzervgyár 548 555 565 604
Makói Hagymaszárító Üzem 579
Rókusi Konzervgyár 412
Sámson Szegedi Konzervgyár Rt. 569
Szegedi Korcsolyázó Egylet 785
Szegedi Kórus 777
Szegedi Kőfaragó Vállalat l. Alföldi Cementgyár
Szegedi Körzeti TV stúdió l. Magyar Televízió Szegedi Körzeti Stúdió
Szegedi Kötél és Hálógyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Szegedi Közéleti Kávéház 393
Irodalmi Kávéház 393 451
Közéleti Kávéház 451
Szegedi Közlekedési Társaság (SZKT) Klub 473
Szegedi Közlekedési Vállalat 44
Szegedi Központi Munkástanács 162 163
Szegedi Központi Sportbizottság 785
Szegedi Közraktárak 540
Szegedi Községi Kenyérgyár l. Szegedi Sütőipari Vállalat
Szegedi Lemezgyár és Faipari Rt. l. Szegedi Falemezgyár
Szegedi m. királyi állami Szent István Fiú Felső Kereskedelmi Iskola l. Kőrösy József Szakközépiskola
Szegedi Magas- és Mélyépítő Vállalat 598
Szegedi Tatarozó és Építő Vállalat 598
Szegedi Magasépítési Nemzeti Vállalat 124
Szegedi Magfeldolgozó Vállalat 560
Szegedi Magyar Országos Ipar-, Termény- és Állatkiállítás 685
Szegedi MÁV Szimfonikus Zenekar 472
Szegedi Medikémia Ktsz l. MEDIKÉMIA Ipari Szövetkezet
Szegedi Megyei Bíróság 119 167
Szegedi Törvényszék 119 610
Szegedi Méhtenyésztők Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete 618
Szegedi Méhtenyésztők Termelő és Értékesítő Szövetkezete 618
Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet l. Gabonatermesztési Kutató Intézet
Szegedi Munkás Testedző Egyesület (SZMTE) 791 797 802 804
Szegedi Munkásszövetkezet 660 663
Szegedi Munkástanács 167
Szegedi Műsor 453
Szegedi Művészeti Tanács 739
Szegedi Nemzeti Bizottság 91 94 95 99 273 274 320 614
Szegedi Nemzeti Színház 102 139 148 163 165 178 457 461 475 545 596 716 717 760 763 779
Kamaraszínháza 471
Szegedi Színház 715 769
Szegedi Városi Színház 716
Városi Színház 715 716 763
Szegedi Nemzetközi Maratoni futóverseny 790
Szegedi Nemzetközi Barátság Maraton 791
Szegedi Nemzetközi Vásár 686
Szegedi Népbíróság 119 126
Szegedi Népszövetkezet 615 617
Szegedi Néptanács 639
Szegedi Nívó Játék és Tömegcikk Szövetkezet l. Nívó Faipari Szövetkezet
Szegedi Nyári Tárlat 452 743 746
Szegedi Nyomda 553 555 564 569 603 604
Szegedi Olajbányász SE 794
Szegedi Órás-Ékszerész kisszövetkezet l. Órás Szövetkezet
Szegedi Országos Képzőművészeti Kiállítás 743
Szegedi Orvostudományi Egyetem 157 158 163 168 359 361 362 364 366 369 371 373 440 456
Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem 360 377
III. Belgyógyászat 424
Belgyógyászati Diagnosztikai Klinika 427

Belgyógyászati Intenzív Osztály 361 427
Belgyógyászati Klinika 72 369 427
Belklinika 22 428
Bőr- és Nemikórtani Klinika 418
Bőrgyógyászati Klinika 419
Biológiai Intézete 72
Biológiai Kutató Intézete 596
Endokrinológiai Önálló Osztály 427
Főiskolai Kara 406
Fül-Orr-Gége Klinika 427
Gyermekklinika 31 422 425
Gyógyszerésztudományi Kar 359 361 372
Gyógyszertani Intézet 369
Idegsebészeti Klinika 427
Intenzív Osztály 72
Jancsó kollégiuma 144 361 456 461
Klinikák 427–429
Körintenzív 428 429
Központi Izotópdiagnosztikai Laboratórium 427
Központi Mikrobiológiai Laboratórium 427
Oktatási Központ 38 72 498
Ortopédiai Klinika 427
Óvodája 323
Radiológiai Klinika 427
Röntgen Klinika 427
Sebészeti Klinika 369 422 427 435
Semmelweis Kollégiuma 188
Szülészeti Klinika 344 405
Traumatológiai Klinika 427
Új Klinika 361 428
Vérellátó Alközpont 72
Szegedi Öntödei Vállalat l. Szegedi Vas- és Fémöntöde
Szegedi Paprika csapata 799
Szegedi Paprikamúzeum 462
Paprika Múzeum 462
Szegedi Paprikafeldolgozó Vállalat 36 171 180 181 184 553 581 584 585
Paprikafeldolgozó 548 565 604
Szegedi Paprikatermelők Értékesítő Szövetkezete 618
Szegedi Patyolat és Vegytisztító Vállalat 542 544
Patyolat Vállalat 545 553 604
Szegedi Pedagógus Továbbképző Kabinet l. Csongrád megyei Közművelődési és Pedagógus Továbbképzési Intézet
Szegedi Petőfi SE 797 802
Szegedi Piaci Kiskereskedelmi Vállalat 663
Szegedi Pincegazdaság l. Délalföldi Pincegazdaság
Szegedi Postaigazgatóság 520 522 525 530–532
Szegedi Postás Művelődési Ház 471
Postás Kultúrotthon 471
Postás Művelődési Ház 469 471
Postások Művelődési Otthona 469 721
Postásotthon 456
Tantusz Művelődési Ház 471
Szegedi Postás SE 785 794–796 798 801–804
Szegedi r. k. Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium l. Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium
Szegedi r. k. Tanítóképző Intézet 306
Tanítóképző 342
Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézet 478
Újszegedi Tanítóképző Intézet 336 342 460
Szegedi Rendőrkapitányság 163
Szegedi Repülőtér 87
Szegedi Római Katolikus Dugonics András Gimnázium l. Dugonics András r. k. Kegyesrendi Gimnázium
Szegedi Ruhagyár 559 569 603
Ruhagyár 160 168 182 412 604
Ruházati Ipari Nemzeti Vállalat 124
Szegedi Ruhagyár SC 801
Szegedi Ruházati Bolt Vállalat 663
Szegedi Ruházati Szövetkezet 567
Szegedi Seprűgyár 548 552 553
Ecsetgyár 546 548 604
Seprű- és Ecsetgyár 36
Seprűgyár 555 560 604
Szegedi Ecsetgyár 548
Szegedi Spartacus 789–801
Szegedi Sportorvosi Intézet 785
Szegedi Sütőipari Vállalat 149 569 585 586 604
Szegedi Községi Kenyérgyár 585
Szegedi Szabadtéri Játékok 174 451 452 457 466 511 671 683–685 690 691 717 723 724 726 733 734 743 766 770 787
Szegedi Szakszervezeti Munkás Testedző Egyesület (SZSZMTE) 802
Szegedi Szalámigyár l. Pick Szalámigyár
Szegedi Szent György Vértanú Magyar Ortodox Egyházközség 488
Szegedi Szépműves Céh 739
Szegedi Szimfonikus Zenekar 463 766 775 781

Szegedi Színház l. Szegedi Nemzeti Színház
Szegedi Szőrme- és Bőrruhakészítő Vállalat l. Pannónia Szőrmekikészítő és Feldolgozó Vállalat
Szegedi Tanárképző Főiskola 739 780
Kamarakórusa 777
Pedagógiai Főiskola 321 373 765 773
Tanárképző Főiskola 188 364 366 367 398 773 777
Szegedi Tatarozó és Építő Vállalat l. Szegedi Magas és Mélyépítő Vállalat
Szegedi Téglagyár Társulat 537
Szegedi Téli Tárlat 743
Szegedi Textil Nagykereskedelmi Vállalat 663
Szegedi Textiles SC 798
Szegedi Textilipari Technikum l. Textilipari Szakközépiskola
Szegedi Textilművek 23 180 341 348 412 547 552 555 566 574 603
Pamutfonóipari Vállalat 552
Pamutnyomóipari Vállalat 559
Pamutszövő Vállalat 180
Pamutszövőipari Vállalat 552
Szegedi Textilkombinát 124 137 168 643
Textilművek 559 561 604
Szegedi Textilkombinát l. Szegedi Textilművek
Szegedi Tömegcikk
Készítő Ipari Szövetkezet 569 604
Szövetkezet 567
Szegedi Törvényszék l. Szegedi Megyei Bíróság
Szegedi Tudományegyetem 151 341 347 366 367 370 422
Állam- és Jogtudományi Kar 147 163 168 360 395
Bölcsészettudományi Kar 168 396
Ókortörténeti, Régészeti és Embertani Tanszék 378
Orvostudományi Kar 398 407 408
Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar 406
Fog- és Szájbeteg Klinika 413 427
Fogászati és Szájsebészeti Klinika 63
Gyógyszerésztudományi Kar 396
Természettudományi Kar 168 359 360 362 372 398
Bolyai épülete 341 342
Bolyai Intézet 368
Kibernetikai Laboratórium 368
Számítóközpont 360
Szegedi tüdőgondozó 419
Szegedi Újjáépítési Bizottság 539
Szegedi Úszó Egyesület (SZUE) 788 802 804 805
Szegedi Ünnepi Hetek 451 452 671 684 690
Szegedi Vágóhíd l. Pick Szalámigyár
Szegedi Városgazdálkodási Vállalat 433
Szegedi Vadaspark 394 457 468
Szegedi Városi Pártbizottság 115 116 176
Szegedi Városi Színház l. Szegedi Nemzeti Színház
Szegedi Városi Tanács l. Szeged Városi Tanács
Szegedi Vas- és Fémipari Szövetkezet 148 151 549 567 569
Vas- és Fémipari Szövetkezet 604
Szegedi Vas- és Fémöntöde 565 569
Öntöde 566
Szegedi Öntödei Vállalat 181
Szegedi Vasöntöde 552 555 557 565
Vasöntöde 604
Szegedi Vasöntöde l. Szegedi Vas- és Fémöntöde
Szegedi Vasutas Képzőművész Kör 742
Szegedi Vasutas Sport Egyesület (SZVSE) 785 787 789–791 794 795 798–806
Szegedi Vasútigazgatóság 418
Szegedi Vegyianyag Feldolgozó Vállalat 545
Szegedi Vegyi-kombinát 556
Szegedi Vendéglátó Vállalat 664
Szegedi Vígszínpad 716
Szegedi Villamosvasút Vállalat 124
Szegedi Volán 787 805 806
Szegedi Zenebarátok Kórusa 597 766
Szegedi Zenei Hetek 770
Szegedi Zenekonzervatórium 335
Szeged-Királyhalmi Földművesszövetkezet 618
Szeged-Királyhalmi Népszövetkezet 618
Szegedkörnyéki Sütőipari Vállalat 552 553
Makói Sütőipari Vállalat 552
Szentesi Sütőipari Vállalat 553
Szeged-Rendező pályaudvar 516
Szeged-Rókus Vasúti Műhely 472
Szeged-Röszke l. Röszke
Szeged-Ruzsajárási Földművesszövetkezet 618
Szeged-Személypályaudvar 516
Szeged-Szatymaz l. Szatymaz
Szeged-Szatymazi táblászcsoport 622 631
Szeged-Szatymazi Fölművesszövetkezet 622

Szeged-Szőregi Egyetértés Tsz 650
Egyetértés Tsz 649
Szeged-Tisza pályaudvar 516
Szegedvidéki Halászati Szövetkezet l. Kossuth Halászati Termelőszövetkezet
Szegény iskolanővérek l. Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek
Szegfű László (*1942) történész, főisk. tanár 371
Szeghő István, kisgazdák szervezője 197
Szeghy Endre (1989–1972) zeneszerző, népzenekutató, karnagy, főisk. tanár 308 765 776–779
Szegvár 491
Székely Béla (1906–1978) postaigazgatóság vez. 535
Székely István (1888–1954) jogász, egy. tanár 358
Székely József (1909–1979) vegyipari technikum ig., főisk. tanár 352
Székely Lajos (1922–2000) történész, egy. docens 363 366
Székely Sándor (1932–2009) egy. tanár, MSZMP városi elsőtitkár 196 217
Székely sor 32 38 75 437 446
Székelyhídy Antal (1907–1992) tisztviselő, várospolitikus, szabadságpárti járásbírósági titkár 102 109
Szekeres Ferenc (*1952) grafikus 759
Szekeres László (*1921) orvos-farmakológus, egy. tanár 397
Szekeres Mihály (1945–1994) belsőépítész 747 760
Szekeres Pál (1904–1965) könyvtáros 371
Szekeres utca 58
Szekeresné Ormos Mária l. Ormos Mária
Székesfehérvár 565
Székesfehérvári egyházmegye 376
Székesfehérvári IKARUS Vállalat 564
Szekfű Gyula (1883–1955) történész, egy. tanár 304 702
Szekfű János (1910–2005) festő 740 742
Széksósi út 604
Széksós-tó (-fürdő) 35 36 35
Szekszárd 101 699 710
Szél Anita, úszó 803
Szél János, postai hálózatszerelő 525
Szél Sándor (*1944) növénynemesítő 387 389
Szeles Sándor (1921–1994) püspökségi irodaig. 486
Szeles szobafestő család 222
Szelesi Zoltán (1920–1985) művészettörténész 739 745
Széll János (*1946) újszegedi szövőipari vállalat vezérig. 569
Széll Sándor (1898–1969) szabómunkás, párttitkár, vállalatig. 175
Széll Tamás (*1926) vegyész 400
Szélpál László (*1965) labdarúgó, sportújságíró 798
Szemere György (*1931) genetikus, egy. tanár 398
Szemes Mari (1932–1988) színész 719
Szénási István, Tszcs intézőbiz. tag 623
Szende Béla utca 277
Szendrei János (*1925) matematikus, főisk. tanár 375
Szendrő József (1914–1971) színész-rendező 724
Szent Erzsébet Gimnázium l. Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
Szent Erzsébet Leánygimnázium l. Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
Szent Erzsébet templom 478
Újszegedi templom 326
Szent Ferenc III. Rendje 478
Szent Ferenc utca 55
Szent Gellért (977 után–1046) első csanádi püspök, vértanú 480 486
Szent Gellért r. k. Iskola 305
Szent György tér 49 305
Szent György téri Községi Iskola 305
Szent Imre Kollégium 478
Szent István tér 54
Szent Johanna (Jeanne d'Arc) (1412–1431) francia nemzeti hősnő 139
Szent József Akció 478
Szent József templom 478
Szent Margit Gimnázium l. Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium
Szent Margit Leánygimnázium l. Árpádházi Szent Margit Leánygimnázium
Szent Mihály-napi búcsú 466
Szent Miklós templom 478
Szent Orsolya rend l. Soproni Szent Orsolya rend
Szent Rókus templom 478
Szent Vince Egyesület 458 459
Szent Vince Egyesület Kultúrháza l. Bálint Sándor Művelődési Ház
Szent Vince rendi irgalmas nővérek l. Irgalmas Nővérek
Szent Vince missziós nővérek l. Irgalmas nővérek
Szent Vince Szeretetegyesület 478

Szentandrási Lajosné (*1939) jogász, vb-titkár 295
Szentendre 466
Szentes 106 216 378 383 520 527 532 566
Szentesi Fióklevéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Szentesi Kórház 421 426
Szentesi Sütőipari Vállalat l. Szegedkörnyéki Sütőipari Vállalat
Szent-Györgyi Albert (1893–1986) Nobeldíjas biokémikus, egy. tanár 151 220 304 357 360 366 387 389 392
Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Szentháromság utca 42 55 82 129 322 341 342
Szenthe János (*1933) matematikus, egy. tanár 400
Szentmihály l. Szeged–Szentmihály
Szentmihályi Művelődési Ház 459
Szentmihályteleki út 45
Szentmihályteleki Külterületi Iskola 305
Szentpál Olga (1895–1968) mozgásművész 721
Szentpéteri István (1926–2002) jogász, egy. tanár 395
Szentpétervár (Leningrád, Petrograd, Oroszo.) 372
SZEOL AK l. Szegedi Egyetemi és Olajipari Atlétikai Klub
SZEOL–DÉLÉP SC 789 797 803
SZEOL SC l. Szegedi Egyetemi és Olajbányász Sport Club
Szép Jenő (1920–2004) matematikus, főisk. majd egy. tanár 374 375 398
Szepesi Attila (*1934) költő 698 701 702 708
Szerb templom 56 63 68
Szerdahelyi László (1910–?) hegedűművész 769
Szerdahelyi Péterné (*1950) könyvtáros 18
Szeri István (*1954) klubvezető, Volán vezérig. 473 519
Szervánszky Endre (1911–1977) zeneszerző 725
Szervezett Építőmunkások Szövetkezete l. CSOMIÉP
Szigligeti Ede (1814–1878) magyar drámaíró 719
Sziksós fürdő 684 691
Sziksós határrész 263
Szikszay Miklós (*1932) konzervgyár pénzügyi ig., vezérig. 569
Szilágyi András (1923–2002) géplakatos, vb-tag 278 295
Szilágyi János (1913–1995) vezető kocsiirányító tiszt 510
Szilárd János (*1928) orvos-pszichiáter, egy. tanár 359
Szilasi László (*1964) szerk. 703
Szilasi Zoltán 497
Szilbereky Jenő (*1917) jogtudós, egy. tanár 395
Szili Török Dezső (1897–1970) festő, tanár, ipari leányiskola ig. 740
Szilléri sugárút 42 43 79 305 467
Szilléri sugárúti Községi Iskola 305
Szimfonikus Zenekar l. Szegedi Szimfonikus Zenekar
Színházművészeti Szövetség 734
Színháztörténeti Kiállítóház 745
Szinkron Vegyesipari Szövetkezet 56
Sziráki Klára, újszegedi kendergyári dolgozó, vb-tag 277
Szirmai István (1906–1969) politikus, főszerkesztő, MDP KV-tag, MSZMP PB-tag, KB-titkár, Tájékoztatási Hivatal elnöke, egy. képv. 93 97 98 105 169 177 223
Szirmai István Általános Iskola 775
Szív Ernő l. Darvasi László
Szivárvány Áruház Vállalat 664
Szívessy Lehel (1883–1944) ügyvéd 220
Szivessy Tibor (1884–1963) építész 63
Szívgárda 311
Szívós István (1920–1992) vízilabdázó, úszó, edző 803
Szívsebészeti Önálló Osztály 427
SZKT l. Szegedi Közlekedési Társaság
SZMTE l. Szegedi Munkás Testedző Egyesület
Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom (SZIM) 98 311
Szociáldemokrata Párt (SZDP) l. Magyar Szociáldemokrata Párt (MSZDP)
Szocialista Brigádvezetők Klubja 469
Szojka Károly, szövetkezet-szervező 616
Szó-Kincs Társulat 461
Szokira János (*1960) görögkatolikus lelkész 487
Szokolay Sándor (*1931) zeneszerző 771
Szokratész (Kr. e. 470–399) görög filozófus 708
Szolcsányi kalapos család 222

Szolcsányi István (1891–1964) építőmester 221
Szolidaritás mozgalom 193
Szolnok 376 418 457 591 778
Szolnok megye 596 691
Szolzsenyicin, Alekszandr Iszajevics (1918–2008) orosz író
Szombathely 418 452 454 457 459 523
Szomolyai Ágostonné (1904–1957) ogy. képv., FM vizsgálat vezetője 621
Szonda Éva (*1958) operaénekes 731
Szontágh Ferenc (1919–1975) szülész-nőgyógyász, egy. tanár 359 398 428
Szopori Erika (*1963) gátfutó 790
Szórádi István (1926–1990) orvos, kórházig. 426
SZOTE Klub 364 473
Szovjet Kommunista Párt (SZKP) 134 135 138 154 636
Szovjetunió 59 65 88 124 153 154 163 177 275 276 359 514 524 547 571 572 582 589 606
SZÖG-ART Művészeti Egyesület 752
Szögi Béláné (*1939) óvodai felügyelő 324
Szögi Géza (1902–1952) nyilas ogy. képv.
Szögi István (*1949) autószerelő 185
Szögi László (*1972) evezős 793
Szögi-féle sütöde 586
Szögi Szilveszter, gazdálkodó 633
Szőke Dezső (*1932) Kiss F. erdészeti technikum mb. ig. 352
Szőke Győző (1899–1974) festő 472 740 742
Szőke Mihály (1897–1956) könyvtáros, múzeumig. 377 380 381
Szőke Tisza étterem 691
Szőke Tisza Hajószálló 688
Szőkefalvi-Nagy Béla (1913–1998) matematikus, egy. tanár 151 243 335 366 368 369 373 384 387 395
Szőkefalvi-Nagy Gyula (1887–1953) matematikus, egy. tanár 373 387
Szöllősy György, építész 73
Szöllősy József (*1943) hegedűművész, zenekari koncertmester 769
Szőnyi Erzsébet (*1924) zeneszerző, karvezető, zenepedagógus 730
Szőreg l. Szeged–Szőreg
Szőregi Művelődési Ház 457
Szőregi út 50 59 87
Szövetkezeti út 604
Szövetséges Ellenőrző Bizottság 88 89 98 606
SZSZMTE l. Szegedi Szakszervezeti Munkás Testedző Egyesület
Sztálin, Joszif Visszarionovics (Dzsugasvili) (1879–1953) SZKP-főtitkár, kormányfő 88 116 117 134 276 277 720
Sztálin körút l. Tisza Lajos körút
Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin (1863–1938) orosz színész, rendező 720
SZTK gyógyszertár 434
Sztójay Döme (1883–1946) katonatiszt, politikus, miniszterelnök 520
Sztravinszkij, Igor (1882–1971) orosz származású francia, majd amerikai zeneszerző 766
Sztuhár István (*1927) postai hálózatszerelő 525
Sztupkai Miklós (*1953) metodista lelkész 501 502
SZUE l. Szegedi Úszó Egyesület
Szukits László (1906–1970) könyvkereskedő 615
Szunyogh Balázs (1954–1999) zeneszerző, zenepedagógus 771
Szuromi Pál (*1942) művészeti szakíró 18 745
Szűcs Árpád (*1933) festő 744 748 749 752
Szűcs György (1912–1991) futballedző 798
Szűcs-féle sütöde 585
Szűcsipari Ktsz 604
Szűts Endre, postaigazgatóság főig. 535
SZVSE l. Szegedi Vasutas Sport Egyesület

T. Kiss Tamás (*1949) népművelési szakember 746
T. Knotik Márta l. Tésik Józsefné Knotik Márta
T. Molnár Gizella l. T[őkéné] Molnár Gizella
T. Nagy Irén l. T[asnádiné] Nagy Irén
T. Renyé Anna l. T[ölgyesiné] Renyé Anna
Taar Ferenc (*1924) drámaíró, színházig. 706
Tabajd 490
Tabán utca 33 79
Táblaképfestészeti Biennálé 743 746
Tábor utca 54 457 459 604 733 744 772
Tábor utcai Képzőművész Kör 739 741 744
Tábori Nóra (1928–2005) színész 716
Takács Ferenc, kereskedő (iparengedély kelte 1937. II. 23., 1942.), FNB-tag 148
Takács Imréné (*1947) fonónő, pártbiz. titkár, ogy. képv. 187
Takács János (*1935) építészmérnök, városi főépítész, tanácselnök-helyettes 280 294
Takács László (1938–1995) újságíró 745
Takács Máté (*1937) építészmérnök, városi főépítész 5 45 46 54 55 294
Takács Máténé (*1940) építészmérnök 58
Takács Paula (1913–2003) operaénekes 723
Takácsné Bódis Margit (*1935) építész 76
Takaréktár utca 70
Takáts József (*1962) kritikus, szerk. 703
Tamás András (*1941) jogász 395
Tamás Attila (*1930) irodalomtörténész, egy. tanár 713
Tamási Áron (1897–1966) író 706 709
Tamási Áron Klub (TÁK) 364 473
Tamasi Mihály (*1931) újságíró, CSMH főszerk., történész 7
Támba Mihály (1925–2004) pártmunkás 629
Tanárképző Főiskola l. Szegedi Tanárképző Főiskola
Táncsics Tsz 637 642 643 644 645 646
Táncsics Termelőszövetkezeti Csoport 623 624 635
Táncsics Tszcs 633 634
Tánczos Gyöngyi (*1969) evezős 793
Tánczos László (1903–1984) politikai elítélt 123
Tandi Lajos (*1947) újságíró, szerkesztő 475 704 745
Tandori Dezső (*1938) költő, író, műfordító 701 702 704
Tandori Károly (1925–2005) matematikus, egy. tanár 368 387
Tanfelügyelői Hivatal l. Szeged Városi Tanfelügyelőség
Tanítóképző l. Szegedi r. k. Tanítóképző Intézet
Tanítóképző Főiskola 158
Tanítóképző Gyakorló r. k. Iskola 305
Tanítónőképző Intézet l. Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szegedi r. k. Tanítónőképző Intézete
Tanítónőképző Főiskola 158
Tanítónőképző Gyakorló r. k. Iskola 305
Tankerületi Főigazgatóság 313 319 321 338
Tanos Béla (1925–2008) orvos, egy. tanár 398
Tantusz Művelődési Ház l. Szegedi Postás Művelődési Ház
Tanyai Tanács 112
Tápai Antal (1902–1986) szobrász 739 740 744 745 748 749 756 757
Tápai Búcsú 466
Tápai Hagyományőrző Együttes 465
Tápai Honismereti szakkör 466
Tápai Lajos (1873–1964) festő 741 742
Tápai Népi Együttes 466
Tápai utca 79
Tápé l. Szeged–Tápé
Tápéi Háziipari Szövetkezet 567 569 604
Tápéi Művelődési Ház 457
Tápéi rét 114
Táplánszentkereszt 388
Tapolcsányi utca 535
Taraszovits Ödön (1879–1962) jogász, népbíró 109
Tari János (1911–2002) testnevelő tanár, atlétaedző 294 790
Tari János (1926–1970) művelődési oszt. vez., vb-elnökh., Szabadtéri Játékok ig. 723 726
Tarján I. Általános Iskola l. Záporkerti Általános Iskola 327
Tarján II. Általános Iskola l. Csongor téri Általános Iskola
Tarján III. Általános Iskola 327
Tarján IV. Általános Iskola l. Weöres Sándor Általános Iskola
Tarján bisztró 691
Tarján dűlő 32
Tarján széle utca 32
Tarjánváros l. Szeged–Tarjánváros
Tarjánvárosi víztorony 596
Tárkányi Imre és Fia-féle sertés orrkapocs üzem 542
Tarnai István (*1933) Ybl-díjas építészmérnök 38 56 68 72 73 76 747
Tarnai László (*1933) építészmérnök 71 72 76
Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat l. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT)
Társastánc Tanfolyam 461
Tartósító és Húsipari Technikum l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Tas utcai gyógyszertár 434

Tasnádi József (1919–1989) kosárlabdázó, edző, bíró, MÁV főmenetirányító 510 795
Tasnádiné Nagy Irén (1932–1991) tanár, szobrász 745 748 760
TÁSZI l. Termelőszövetkezetek Áruértékesítését Szervező Iroda
Tatabánya 162
Tatai István, államvédelmi őrnagy, oszt. vez. 117 118 130
Tátra téri templom 486
Taurus Gumigyár l. Szegedi Gumigyár
Tavasz utca 448 586 587 604
Távol-Kelet 575
Tbc Gondozó Intézet l. Tüdőbeteg-gondozó Intézet
Tébesz Antalné, Kossuth Zs. egészségügyi szakközépisk. ig. 352
Technika Háza 37 71 394
Tégla Ferenc (*1947) diszkoszvető 790
Téglagyár l. Csongrád Megyei Téglagyári Egyesülés
Téglagyári Iparkörzet 26
Téglagyári Egyesülés l. Csongrád megyei Téglagyári Egyesülés
Téglás Sándor (1905–1979) postahivatalvez. 536
Téglásy Imre (*1952) költő, könyvtáros 699
Teherfuvarozási Nemzeti Vállalat 517
Teherfuvarozó Vállalat (TEFU) 162
Tejipari Vállalat l. Csongrád Megyei Tejipari Vállalat
Tejüzem l. Csongrád Megyei Tejipari Vállalat
Tekulics Jenő (1913–1963) bőrgyógyász, bőr- és nemibeteggondozó intézet ig. 419
Telegdy Gyula (*1935) neurobiológus, egy. tanár 387
Teleki Blanka Leánykollégium 375
Teleki Géza, gr. (1911–1983) geográfus, miniszterelnök 304
Teleki Sándor (1894–1952) református lelkész 488 490
Teleki utca 405
Telemann, Georg Philipp (1681–1767) német zeneszerző 731
Téli Gazdasági Iskola 345
Telihay László (*1936) mérnök, Ikarus szegedi gyáregységének ig. 569
Tell, Vilmos, svájci függetlenség legendás alakja 805
Temesi Ferenc (*1949) író 474 698 709 710
Temesvár (Timişoara, Románia) 21 372
Temesvári körút 34 38 41 75 87 458
Templom tér 56
Térey János (*1970) író 702
Termelőszövetkezetek Áruértékesítését Szervező Iroda (TÁSZI) 653
Termelőszövetkezeti Tanács 632
Terményforgalmi Vállalat 552
Terményhivatal 659
Természettudományi Társulat l. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT)
Tésik Józsefné Knotik Márta (*1930) restaurátor 380
Textiles SE 798
Textilipari Szakközépiskola 341 352 640. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet 341
640-es Textil- és Szövőipari Szakmunkásképző Intézet 348 352
Szegedi Textilipari Technikum 341 352
Textilipari Technikum 376
Textilipari Technikum kollégiuma 344
Textilművek l. Szegedi Textilművek
Thékes István (*1945) újságíró, jogász 18
Thékes László (1913–1988) jogász, röpteniszező 805
Thoma József (1922–2008) építész 81
Thurzó György kiscserkész csapat 492
Tihanyi József (*1923), rendőrtiszt, őrnagy, politikai nyomozóoszt. vez. 166
Tihanyi Nándor (1914–1972) tanár, vasútforgalmi technikum és szakközépisk. ig. 352
Tildy Katalin (*1946) grafikus 750 760
Tildy Zoltán (1889–1961) köztársasági elnök 363
Tini Disco 467
Tisóczki Sándor, földművesszöv. elnök 618
Tisza 21 22 23 26 29–31 33 40–42 45 48 49 53 55 61 67 77 78 81 89 145 186 373 516 519 538 554 591 651 684 721 751 771 793 799 803 805
Atka-szigeti holtága 40
-híd 43 45 46 49 78 123 143 660
-part 32 38 41 46 49 56 61 68 67 72 78 90 248 249 339 422 456 558 720 723 741 742
-szabályozás 21
-völgy 47 186
Tisza Áruház l. Centrum Áruház
Tisza Bútoripari Vállalat 552 564

Tisza Gyöngye étterem 691
Tisza Halászati Tsz 650
Tisza Lajos körút 21 27 36 37 40 42 46 55 62 63 70 71 73 74 239 342 360 361 371 384 467 517 521 604 657 679 734
Kiskörút 38 40 49 61–63 72 73 77 247 457
Lenin körút 38
Sztálin körút 277 278 340 371
Tisza malom Rt. l. Csongrád Megyei Malomipari Vállalat
Tisza Szálló 103 104 250 688 763 770
Tisza teherpályaudvar 36 511 513
Tisza Volán 518
kézilabdacsapat 795
Tiszai Vegyi Kombinát 556
Tiszalöki Vízierőmű 66
Tisza–Maros Szög Tsz 650 653–655
Tisza–Maros szöge 46
Tisza-Marosvidéki Idegenforgalmi Bizottság 691
Tiszamelléki Járási Pártbizottság 116
Tiszamenti Erdőgazdaság 631
Tiszántúl 657
Tisza-parti Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola l. Széchenyi István Gimnázium és Szakközépiskola
Tiszaújváros 29
Tiszaszentimre 132
Tiszasziget 285 650
Tiszatáj Tsz (Tápé) 590 649 651 652 654
Tiszavidéki Egyházkerület Központja 497
Tiszavidéki Gyümölcs- és Élelmiszerkereskedelmi Kft. 658
Tisztiorvosi Szolgálat megyei Központja 76
Tóbiás György (1902–1968) festő 742
Tóbiás Klára (*1945) szobrász-, iparművész 761
Tóbiás Márton Fiai-féle vas- és fémárugyár 542
Tokaji János, rostkikészítő vállalat ig. 570
Tokody Ilona (*1953) operaénekes 775
Tolbuhin sugárút l. Kálvária sugárút
Tolnai Miklós (*1940) színész 727
Tolnay Klári (1914–1998) színész 732
Tombácz Imre (1897–1982) szabómunkás, helyi politikus, MKP városi titkár, vb-elnökh., vb-elnök, vállalatig., vb-tag 159 175 216 277 278 294 301 629
Tombácz István (1917–?) vízilabdaedző 802 804
Tombácz József (*1940) gépészmérnök, kábelgyár termelési ig. 589
Tombácz vendéglő 521
Tomcsik Vilmos, ÁEH megbízott 483
Tompa Györgyné (*1940) tekéző 801
Tompa-sziget 35
Topolya sor 375
Torday Teri (*1941) színész 724
Tordy Géza (*1938) színész 723
TORNÁDÓ Gépgyártó Kft. 604
Tornai József (*1927) költő, író 702
Torontál tér 31 32 42
Tóth Ágoston (1919–1989) jogász, FNB-tag 148
Tóth Antal, várospolitikus, FKGP városi alelnök 120 121
Tóth Attila (*1949) népművelő, műv. ház ig., művészeti szakíró 12 462 745 746
Tóth Béla (1890–?) polgármester-helyettes 218
Tóth Béla (1903–1977) cipőgyár ig. 541
Tóth Béla (*1924) író, könyvtárig. 244 381–383 698 704 705
Tóth Béla, bankig. 615
Tóth Dezső (1925–1985) irodalomtörténész, MSZMP KB alosztályvezető, miniszterhelyettes 191
Tóth Erzsébet, kerékpározó 794
Tóth Imre (*1934) joghallgató, MEFESZ szervező, jogász, 142 158
Tóth Imre (1939–1997) MÁV szegedi területi ig. 516
Tóth István (*1957) történész-muzeológus 18
Tóth István, szöv. ügyvezető ig. 617 618
Tóth István, vasöntöde ig. 558
Tóth István-féle üzem 542
Tóth János (*1974) birkózó 791
Tóth József (*1940) geográfus, egy. tanár 398
Tóth József, MÁV állomásfőnök 516
Tóth József, gimnazista 162
Tóth Károly (1914–1992) stomatológus, egy. tanár 359 398 427 428
Tóth Károly (*1931) dunántúli református püspök 492
Tóth Károly (*1945) jogász, tanácstag, egy. docens 302
Tóth Katalin (*1967) könnyűbúvár 791
Tóth László (1895–1958) történész, egy. tanár, rektor, helyi politikus, FKGP városi elnök, ogy. képv. 109 119 358 364
Tóth László (1926–2003) Kenderfonó és Szövőipari Vállalat vezérig. 572
Tóth László (*1932) autószerelő kisiparos 185

Tóth László (*1934) jogász, vb-titkár 295
Tóth László (*1949) tanár, közgazdasági szakokleveles mérnök 10
Tóth László, erdészeti szakközépisk. ig. 352
Tóth Magdolna (*1953) iparművész 760
Tóth Mihályné (*1943) népművelő, Ságvári E. műv. ház ig. 464
Tóth Sándor (*1933) szobrász, főisk. tanár 744–746 748 749 756
Tóth Szilveszterné (1922–2001) mezőgazdasági munkás, Zákányszék községi tanács vb-elnök, tanácselnök 187
Tóth Valéria (*1943) szobrász 68 749 758
Tóth Zoltán József (1932–1992) református lelkész 491
Tóth-féle birtok 621
Tóth-klinika l. Fogászati és Szájsebészeti Klinika
Tóthpál József (*1936) tanár, Bartók B. műv. központ ig., főisk. tanár 461 462
Totik Vilmos (*1954) matematikus, egy. tanár 400
T[őkéné] Molnár Gizella (*1958) főisk. tanár 463
Tököl 167
T[ölgyesiné] Renyé Anna (1909–1983) magánének tanár 773
Töltés utca 444
Tömörkény 641
Tömörkény István (1866–1917) író 23 379 541 698 712
Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola 68 330 335 336 344 345 350 753 773 775
Állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium 310 333 335
Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium 306 350
Egészségügyi Szakközépiskola 344
Szegedi Képző- és Iparművészeti Szakiskola 760
Szent Erzsébet Gimnázium 335
Szent Erzsébet Leánygimnázium 128
Tömörkény gimnázium 772 781 802
Tömörkény István Gimnázium 788
Tömörkény István Művészeti Gimnázium és Ipari Szakközépiskola Képzőművészeti Tagozat 744
Zenegimnázium 335
Tömörkény István Művelődési Otthon, Ház 463 464
Tömörkény László (1895–1971) Kossuth-díjas vegyészmérnök, kendergyár főmérnöke 541
Tömörkény utca 96
Tömpe András (1913–1971) munkás, politikus, rendőr vezérőrnagy, BM állambizt. oszt. vez., nagykövet, MSZMP KB oszt. vez. 97
Törköly Ferenc (1924–2006) párttitkár, MSZMP szegedi IB tag 155
Törőcsik Mari (*1935) színész 732 733
Török Ferenc (1893–1962) Kajak-Kenu Szövetség elnöke 793
Török Ferenc (1895–1978) gazdálkodó, FKGP városi alelnök 101 109 119
Török Gábor (1896–1978) gyermekgyógyász, tanszékvezető 425
Török Imre, nyugdíjas tanár 131
Török János (*1946) hosszútávfutó 790
Török János, gazdálkodó, várospolitikus, FKGP városi alelnök 120
Török József (1923–1988) népi együttes vez. 466
Török József (1925–1993) munkás, rendőrtiszt, MSZMP Szeged városi elsőtitkár 189 216
Török Józsefné (*1930) tanár 466
Török László (1924–1990) tanár, Széchenyi I. gimn. és szakközépisk. ig. 350
Török László (1925–1999) munkás, MSZMP megyei elsőtitkár, megyei tanácselnök, megyei OTP ig. 177 280
Török Marianna (*1960) tekéző 801
Török Mihály (1896–1966) tanár, karnagy 328
Török utca 41 424 604
Török-ház 30 56 69 70
Történettudományi Társulat szegedi szervezete 139
Tőzsér Árpád (*1935) költő, író, szerk. 702
Trabalka István (*1959) népművelő, Bartók B. műv. ház ig. 460
Traknyák Brigitta (később Szalai Brigitta) postaigazgatóság vez. 525 535
Traktor utca 35 36 263
Tráser Ferenc (*1951) közgazdász, gabonaforgalmi és malomipari vállalat gazdasági főig. SZTE gazdasági főig. 569
Traub Alfrédné Bíró Aranka (1926–2008) bőrgyógyász 419
Traumatológiai Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Trencséni (Gladics) utca 438
Trencsényi-Waldapfel Imre (1908–1970) klasszikus filológus, egy. tanár 358 387
Trényi Imre (1931–2009) kalapácsvető 790
Tripolisz (Líbia) 344
Trogmayer Ottó (*1934) régész, múzeumig. 378 379 745
Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) 392 393 394 451
Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat 392
Természettudományi Társulat 392
Tukats Sándor (1893–1966) főispán 218 219
Tunisz (Tunézia) 344
Tunyogi-Csapó Gimnázium 345
Turai Géza (1915–1996) középiskolai tanár 393
Turán Róbert (*1945) muzeológus, dramaturg, drámaíró 733
Túri Géza (1909–2004) tanár, tanítóképző ig., tanácsi oszt. vez. (1917–2003) 338 351
Túri Sándor (*1948) gyermekgyógyász 398
Turi Tímea (*1984) író 712
Turján Vilma (1916–1985) operaénekes 720 721
Turku (Finno.) 372 685
Turnai Lajos, MÁV szegedi területi ig. 516
Turóczki Julianna (*1925) városi főorvos 404
Tusa Erzsébet (*1928) zongoraművész 766
Tuskó Tibor (*1954) építész 84
Túzok utca 58
Tüdőbeteg-gondozó Intézet 412 419
Tbc Gondozó Intézet 419
Tüdőszűrő Állomás 419
Tüdőszűrő Állomás l. Tüdőbeteg-gondozó Intézet
Türkössy Attila (*1930) építész 73
Tüskés Tibor (1930–2009) kritikus, szerk. 706
TÜZÉP (Tüzelőszer- és Építőanyag-kereskedelmi Vállalat) 557 673
Rókusi Tüzép telep 683

Udine (Olaszo.) 372
Udvardy Andor (*1939) biokémikus 398
Udvardy József (1911–2000) csanádi püspök, egyháztörténész 194 485 486
UEFA (Union of European Football Associations) 798
UFOSZ l. Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége
Ugi Géza (1885–1963) újszegedi plébános 459 482
Új Élet Tsz 642–647 650 652 653 655 656
Új Élet Termelőszövetkezeti Csoport (Szeged-Alsóváros) 135 626 635
Új Gimnázium l. Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium
Új Hungária l. Novotel Szálló
Új Klinika l. Szegedi Orvostudományi Egyetem
Új Magyar Hajnal Temploma 489
Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége (UFOSZ) 402 612
Ujj József (*1930) karmester 165
Újlaky Károly (*1944) színész, színjátszókör-vez. 461
Ujlaky László, ifj. (*1942) színész 727 728
Újpesti Dózsa 792 798 799
Újrókus l. Szeged–Újrókus
Újszeged l. Szeged–Újszeged
Újszegedi Bútorlap Üzem 573
Újszegedi Földműves és Munkásszövetkezet 618
Újszegedi Gimnázium l. Csonka János Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola
Újszegedi Gőzfűrész és Ládagyár l. Újszegedi Ládagyár
Újszegedi Gyermekkórház 418 424 425 438
Állami Gyermekmenhely 443
Állami Gyermekvédő Intézet 443
Gyermekmenhely 424 425
Újszegedi Haladás Termelőszövetkezeti Csoport l. Haladás Tsz
Újszegedi Kamarazenekar 460 771
Újszegedi Kender- és Lenszövő Vállalat l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Újszegedi Kender- és Lenszövőgyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Újszegedi Kenderfeldolgozó l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Újszegedi Kendergyár Kórusa (Tisza Dalkör) 778
Újszegedi Kendergyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Újszegedi Községi Iskola 305
Újszegedi Ládagyár 28 540 543 580
Ládagyár 23 32 548 555 558 604 640

Ládaipari Vállalat 555 564
Újszegedi Gőzfűrész és Ládagyár 537
Újszegedi Liget 802
Erzsébet liget 32 62
Népliget 29
Újszegedi Művelődési Otthon l. Bálint Sándor Művelődési Ház
Újszegedi Partfürdő 684 691
Újszegedi Református Missziói Egyházközség 488
Újszegedi Strand-kemping 688
Újszegedi Szabadtéri Színpad 734
Újszegedi Szövőgyár l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Újszegedi Szövőipari Vállalat l. Kenderfonó és Szövőipari Vállalat
Újszegedi Tanítóképző Intézet l. Szegedi r. k. Tanítóképző Intézet
Újszegedi templom l. Szent Erzsébet templom
Újszegedi Torna Club (UTC) 798 799
Újszegedi vasútállomás 521
Újszentiván 116 650
Újvidék (Novi Sad, Szerbia) 185 372
Újvidéki utca 464
Újvilág Termelőszövetkezeti Csoport (Szeged-Rókus) 136 629 635
Ulrich Magda, védőnő 402
Ungár Tamás (*1931) korrepetitor 165
Ungár-Mayer palota, ház 62 68
UNIVERSAL Vegyipari Szövetkezet 568 604
Urbán Ernő (1918–1974) költő, író, újságíró 719
USA l. Amerikai Egyesült Államok
Utassy József (*1941) költő, műfordító 702
UTC l. Újszegedi Torna Club
Úttörő szervezet l. Magyar Úttörők Szövetsége
Úttörő tér l. Kálvária tér
Úttörő téri gyógyszertár 434
Úttörőház l. Balázs Béla Úttörőház
Úttörőszövetség 702

Üllés 285 560 745 748
Árpád 116
Űrhajós utca 502
Üzemélelmezési Vállalat 664

Vaasa (Vasa, Finnország) 493
Vác 129
Váci egyházmegye 376
Vadas Kiss László (1924–1999) operaénekes 723
Vadaspark l. Szegedi Vadaspark
Vadász Manó (1807–1883) első szegedi királyi tanfelügyelő 303
Vadász utca 41
Vadászi András (*1932) metodista lelkész 192 501 502
Vágás István (*1930) mérnök, hidrológus 396
Vágási Kálmán (*1951) újságíró 475
Vágó Gábor (1894–1968) szobrász 742
Vágóhíd 604
Vajda György Mihály (1914–2001) irodalomtörténész, egy. tanár 396
Vajda Júlia (*1957) operaénekes 731
Vajda László (1909–1968) irodalomtörténész, főisk. tanár 139 374 375
Vajdaság 475 712 750
Vajk György (*1954) operaénekes 731
Vajtai (Waitsch) István (1895–1986) irodalomtörténész, kritikus, főisk. docens 139 308 309 310 374
Valentiny Ágoston (1888–1958) ügyvéd, politikus, polgármester, igazságügyminiszter, nemzetgyűlési képviselő 90 91 94–96 220 243 274 521
Valkony Károly (*1965) építész 76
Valkusz Pál (1929–1996) Ságvári gimn. ig. 350
Vályi Katalin (*1953) régész 379
Vám tér 31 41 604
Vámos György (*1946) koreográfus 734
Vámos Miklós (*1950) író 733
Vámossy Ferenc (*1930) Ybl-díjas építész, egy. tanár 84
Van Gogh, Vincent (1822–1885) festő 741
Vándor Ferenc, függetlenségi párt tagja 108
Vántus István (1935–1992) zeneszerző 725 727 766 767 771 773–775
VAOSZ l. Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége
Vár utca 62 473 746
Várady Zoltán (1927–1985) karmester 723
Várallyai Rezső, szalámigyár ig. 577
Varga András (1937–1995) postahivatalvezető 536
Varga István (1904–1979) városi főorvos 402
Varga János (1924–1991) rendőrtiszt, megyei pol. nyom. oszt. vez., kerületi vb-elnök, vállalatig. 166 295
Varga József (*1941) tanár, művészeti előadó, Szeged Tourist ig. 746
Varga Julianna (1932–2006) orvos 419
Varga Klára (1918–2005) zenegimn. igh. 773
Varga Magdolna, Bertényi Lászlóné (1922–2001) biológus, egy. tanár 400
Varga Mátyás (1910–2002) díszlettervező, grafikus 723 733 745 750 760
Varga Mihály (*1959) építési vállalkozó 245
Varga Mihály-féle üzem 571
Vargha Róbert (1919–1995) színész 729
Várhelyi Levente, úszó 791
Várkonyi Ágnes (*1945) magasugró, gyermekgyógyász, egy. tanár 788
Várkonyi Balázs (*1949) újságíró 475
Várkonyi László (1938–1988) városi főorvos 404
Várkonyi Tibor (*1942) belgyógyász 398
Várnagy Lajos (*1921) hegedűművész, koncertmester 769
Várnai Péter (1922–1992) zenekarvezető, zenetörténész, zenekritikus 765
Várnay Marianne (*1937) építész 63
Városelláto Szövetkezeti Vállalat 666
Városháza 733 770
Városi György (1924–2005) labdarúgó 797
Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége (VAOSZ) 778
Városi Áruátvevő Hivatal l. Szeged Városi Áruátvevő Hivatal
Városi Árvaház 443
Városi Gyermekkórház 407 421–423 425 426
Szegény Városi Gyermekkórház 425
Városi Kórház 128 406 424–426 557 566
Fertőző Osztálya 432
Urológiai Osztály 427
Városi Közellátási és Javadalmazási Hivatal 658
Városi Középiskolás Diákklub 467
Városi Közkórház 421 422
Honvédkórház 421 422
Városi Levéltár l. Csongrád Megyei Levéltár
Városi Múzeum l. Móra Ferenc Múzeum
Városi Rendelőintézet 406 411 416 417 419
Városi Sportcsarnok 31 38 781
Városi Színház l. Szegedi Nemzeti Színház
Városi Televízió Stúdió 476
Városi-Községi Vendéglátó Vállalat 664
Várostanya l. Ásotthalom
Várostanyai Külterületi Iskola 305
Varró Vince (*1921) belgyógyász, egy. tanár 398 428
Varsó (Warsawa, Lengyelo.) 767
Vas József (1940–2000) Gábor D. gimn. és szakközépisk. ig. 352
Vas megye 113 116 166
Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) író, újságíró, politikus, MDP KV-, PB-tag, OTH-elnök, nemzet- és ogy. képv. 87 92 95
Vas- és Fémipari Szövetkezet l. Szegedi Vas- és Fémipari Szövetkezet
Vásárhely l. Hódmezővásárhely
Vásárhelyi Pál utca 24 42 43 604
Vásárhelyi sugárút l. József Attila sugárút
Vasari, Giorgio (1511–1574) olasz grafikus, festő, építész, műgyűjtő és művészeti író 756
Vásári Mónika (*1962) színész 732
Vásártér 466
Vásáry István (1887–1955) politikus, pénzügyminiszter, nemzet- és ogy. képv., háznagy M. Szabadság Párt társelnök 104
Vasas Izzó 799
Vasas Szent Péter utca 417
Zöld Sándor utca 417
Vaskapu utca 277 278
Vasöntöde l. Szegedi Vas- és Fémöntöde
Vass Béla (1900–1981) várospolitikus, FKGP városi titkár 109
Vass István (*1933) labdarúgó 797
Vass Jenő és Társai-féle rum és likőrgyár 542
Vastagh Ágota (*1968) evezős 793
Vastagh Pál (*1946) jogász, politikus 197
Vasutas Képzőművész Kör 472
Vasutas Művelődési Otthon l. Vasutasok Szakszervezete Petőfi Sándor Művelődési Ház
Vasutas óvoda 322
Vasutas Szakszervezet Szeged Állomás Üzemi Bizottsága 472
Vasutas-könyvtár 473
Vasutasok és Hajósok Országos Szabad Szakszervezete 472
Vasutasok Szabad Szakszervezete 508
Vasutasok Szakszervezete Petőfi Sándor Művelődési Ház 472
Alsóvárosi Egyházközség kultúrháza 472
Vasutas Művelődési Otthon 456

Vasútforgalmi Technikum l. Gábor Dénes Gimnázium és Szakközépiskola
Vasúti híd 422
Vasúti Politikai Osztály 510
Vasvári Miklós (1913–1999) motorcsónak versenyző 799
Vasvári Pál Szakközépiskola 340
Állami Kereskedelmi Leányiskola 340
Közgazdasági Gimnázium 340
Közgazdasági Szakközépiskola 340
Közgazdasági Technikum 340
Női Felsőkereskedelmi Iskola 340
Vasvári Vilmos (1929–2006) hadnagy, katonatiszt, POFOSZ országos elnök 152
Vasváry Ödön (1888–1977) református lelkész 382
Vaszócsik Győző, főmezőgazdász 652
Vaszy Viktor (1903–1979) karmester, színházig. 244 452 716–720 722 723 725–727 729 730 735 763–767 769 771 780
Vatikán 483 485
Vatikáni Zsinat, II. 485
Vecsernyés Imre l. Dlusztus Imre
Vedres István Építőipari Szakközépiskola 245 331–333 340 352
Építőipari Fiú Középiskola 340 352
Építőipari Gimnázium 332 352
Építőipari Technikum 340 352 788
Vedres utca 42 432
Vega Carpio, Félix Lope de (1562–1635) spanyol író 719
Végh Joachim (1921–1980) forr. biz. elnökhelyettes, tanár, történész 374
Végh Károly (1887–?) szegedi postaigazgatóság főig. 535
Vegyesipari Javító Vállalat 546
Vegyipari Középiskola l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Vegyipari Technikum l. Fodor József Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet
Vekerdi László (1924–2009) művelődéstörténész 701 702
Vén Imre, méhtenyésztők termelő és értékesítő szöv. elnök 618
Vendéglátóipari Szakközépiskola (Hódmezővásárhely) 675
Vendéglátóipari Tröszt 664
Venetianer Pál (*1935) biológus, SZBK Biokémiai Intézet ig. 387 390 391
Ventilla Sándor (1913–1980) tanár 319
Vér György, értékesítő és beszerző szövetkezet elnöke 618
Véradó Állomás 435 436
Vérellátó Szolgálat 435 436
Vértranszfúziós Állomás 435 436
Verdi, Giuseppe (1813–1901) olasz zeneszerző 718 723 727 729 730 766 768 774
Vérellátó Szolgálat l. Véradó Állomás
Veres Mihály (1937–1997) festő 744 748–750 752
Veres Péter (1897–1970) író, politikus 304 615
Vereska András (1914–2004) MDP városi titkár, vb-tag, kerületi vb-elnök 139 155 278 295
Veress Iván (*1931) vízilabda edző 803
Veress Miklós (*1942) költő 698 701 708
Verseny utca 82
Versényi Ida (1921–1992) rendező 720 723 726
Vértó 51 80 81
Vértói út 447
Vértranszfúziós Szolgálat l. Véradó Állomás
Vesmás Péter (*1953) építész 76
Veszelka Attila (*1955) költő, író 712
Veszprém 207
Veszprém megye 150
Veszprémi egyházmegye 376 482
Veszprémi Városi Vegyeskar 781
Vésztő 489
Vetró János (1911–1989) orvos, szegedi közegészségügyi állomás vez. 430
Vian, Boris (1920–1959) francia író, költő, színész, kritikus, mérnök, feltaláló 733
Vicsay Lajos (1908–1967) polgári isk. tanár 308
Vida Csaba, úszóedző 803
Vida János, tekéző 801
Vida Józsefné (*1943) népművelő, Juhász Gy. műv. ház ig. 470
Vidács Györgyné (*1956) tekéző 801
Vidakovits Kamilló (1879–1967) sebész, egy. tanár 355
Vidéki Taxi Egyesület 517
Vidia Kereskedelmi Vállalat 670
Vidra utca 419
Vigh Illés (*1927) katonatiszt, őrnagy, helyőrségparancsnok 152 159
Vígh Istvánné (Ádok Viktória) (1906–1999) munkás, ogy. képv. 105 121
Vígszínház 717
Viharsarok 705
Vihogyec, P. A., szovjet katonatiszt 95
Vikor Anikó (*1953) asztaliteniszező 789

Vikor Sebestyén (*1926) asztaliteniszező 789
Vikorné Nagy Amália (*1929) asztaliteniszező 789
Viktima Nővérek 438
Világ Ifjúsági Találkozó (VIT) 466
Világ Vadvédelmi Alap 757
Villa Emőke, tornász 802
Villám György (*1939) birkózó 791
Villány 507
Vincze András (1914–1987) festő, grafikus 740 748 758 759
Vincze Antal (1911–1980) vb-tag, vb-elnökh., kerületi vb-elnök 278 294 295 301
Vincze (Wéber) Zoltán (1926–1982) rendőrtiszt 166
Vinczi Károlyné (*1925) mb. levéltárig. 383
Vinkler Elemér (1909–1996) farmakológus, egy. tanár 397
Vinkler László (1912–1980) festő, grafikus, művészeti író 244 739–741 743–745 748–752 755 758 761
Vinkler-Stefániai Edit l. Stefániai Edit
Vinkó József (*1951) dramaturg 730
Vinkovits István (*1929) Ybl-díjas építész 53
Viola György (?–1970) városi tiszti főorvos 401 402 429
Virágh István, FKGP városi alelnök 109
Virágh Pál (?–1990) építész 64
Virágh-cukrászda 62
Visi József (1911–1988) gimnáziumi tanár 310
Visinszky József (1901–?) postaigazgatóság vez. 522 535
Viszt Józsefné (*1923) társastánc tanár 459
Vitamin Szegedi Paprikaértékesítő Kft. 658
Vitéz utca 41 55
Vivaldi, Antonio (1678–1741) olasz zeneszerző, hegedűművész 764
Vízitelep 805
Vízügyi SE 793
Vlasics Károly (1882–1968) festő 739–741 744 748
Vojszko, szerb partizán 89
VOLÁN Klub 473
VOLÁN társaság 517 518
VOLÁN Utazási Iroda 686
Volenszki Imréné (*1948), tanácstag, óvónő, üzletvezető 302
Vörös Csillag mozi l. Korzó mozi
Vörös Csillag Termelőszövetkezeti Csoport (Királyhalom) 625
Vörös Hadsereg 88 89 93 154 429 540 605 606
Vörös József, orvostanhallgató 142
Vörös László (1934–2005) irodalomtörténész, kritikus, Tiszatáj szerk., egy. docens 191 195 196 700 701 713
Vörös Lobogó SE 798 802
Vörös Október Termelőszövetkezeti Csoport (Alsóközpont) 625
Vörös Őrség 216
Vörös-féle pékség 586
Vöröskereszt l. Magyar Vöröskereszt
Vörösmarty Mihály (1800–1955) költő, drámaíró 710 718 725 728
Vörösmarty utca 456 461 468

Wágner Adolf (1873–1961) szatymazi gazda, gimn. tanár 610
Wagner nagykereskedő család 222
Wagner [Vági] Ernő (1893–1951) vaskereskedő 221
Wagner Jenő (1897–1958) vaskereskedő 221
Wagner, Richard (1803–1883) német zeneszerző 718 723 764
Wagner Richárd (1905–1972) klimatológus, egy. tanár 400
Waldmann József (1912–1983) népművelő, főisk. tanár 466
Waltner Károly (1894–1981) gyermekgyógyász, egy. tanár 151 366 428 438
Waltner Károly Otthon 438
Weil Frigyes (1904–?) kendergyár igh. 100
Weiner Alapítvány 776
Weiner Leó (1885–1960) zeneszerző, zenepedagógus 776
Weiner Sennyey Tibor (*1981) költő 712
Weiss Manfréd (1857–1922) gyáros 578
Weiss Manfréd Művek 538 540 578
Weissman cég 578
Weiss, Peter (1916–1982) német író 728
Weissman cég l. Weiss Manfréd Művek
Weninger Richard (*1934) hárfaművész, karmester, zeneművészeti főisk. ig. 775 776
Weöres Sándor (1913–1989) költő, műfordító, drámaíró 713
Weöres Sándor Általános Iskola 327
Tarján IV. Általános Iskola 327

Werbőczy István (1460 k.–1541) jogász, nádor 362 363
Wesselényi Népfőiskola 393
Wilde, Oscar Fingall O'Flahertie (1845–1900) angol író 723
Williams, Tennessee (1911–1983) amerikai drámaíró 725
Winter-féle kefegyár 412 543
Kefegyár 23
Witkiewicz, Stanisław Ignacy (1885–1939) lengyel drámaíró, író, filozófus 728 733
Wittman Tibor (1923–1972) történész, egy. tanár 396
Witz Béla (1898–1961) püspöki helynök 484
Wolf-féle sütöde 586
Wolford Antal (1922–1995), szakmunkásképző intézet ig. 211
Wollemann Mária (*1923) biokémikus 390
Würtz Ádám (1927–1994) grafikus, festő 703

Zágráb utca 528
Záhony 344
Zajcsenko, orosz alezredes, városparancsnok helyettes 88
Zákány Ildikó (*1956) építész 84
Zákány utca 604
Zákányszék
Lengyelkápolna 112 113 130 523 625
Zala megye 113
Zalaegerszeg 730
Zalán Tibor (*1954) költő, író 699 701 702 709
Zallár Andor (1928–2006) könyvtáros, könyvtárig., labdarúgó 371 797
Zám Tibor (1929–1984) író 704
Zámbó Károlyné, tanítónő 313
Zápori Dezső (1897–1968) orvos 175 418
Záporkerti Általános Iskola 327
Tarján I. 327
Zarnóczai Gizella (*1954) balett-táncos 734
Zászló utca 457 459
Zelei Dezső (1912–1993) postamester 525
Zeneakadémia l. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
Zenebarátok Kórusa 459 473 766 768
Zenegimnázium l. Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola
Zenei Világnap 461
Zenekonzervatórium l. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
Zeneművészek Szövetsége 770
Zeneművészeti Főiskola l. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
Zeneművészeti Szakiskola l. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola
Zenés Színház 729 767
Zentai Károly (1909–1997) pedagógus, szociális felügyelő 402 441
Zikker, Jan l. Cikker, Ján
Zilahy Lajos (1891–1974) író 717
Zlatarov Sztojcso (1913–1989) bőrgyógyász 419
Zobay Pál, jogász, ügyészségi elnök 401
Zoltánfy István (1944–1988) festő 744 745 748 749 754
Zombori István (*1949) történész, múzeumig. 379
Zombori János (1911–1995) MDP városi titkár, a szegedi függetlenségi népfront elnöke, vb-tag 116 117 138 275 277
Zombori László (*1937) festő 744 745 746 748 753
Zöld Sándor (1913–1951) orvos, politikus, MDP KV, PB-tag, nemzet- és ogy. képv., belügyminiszter 105 107 116 121
Zöld Sándor utca l. Vasas Szent Péter utca
Zöldért Vállalat 666 682
Zrínyi Cserkészcsapat 721
Zrínyi Ilona Általános Iskola 676
Zucker Hilda (1908–1967) zeneisk. ig. 772
Zucker István (1949–1983) rabbi 495

Zsámbéki László (1911–2001) Dugonics gimn. mb. ig. 332 350
Zsámbokréti sor 604
Zsedényi István (1913–1986) testnevelő tanár, atléta edző 211 790
Zsidó Pártfogó Iroda 494
Zsinagóga 495
Zsiradék- és Húshivatal 659
Zsivin család 222
Zsoldos Ferenc (*1927) biológus, egy. tanár 400
Zsombó 263 285 393
Zsótér utca 604
Zsótér-kúria 30
Zsuráfszki Zoltán (*1956) koreográfus 3

X 113283
SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 1

ROKKANT TELEP
FODOR TELEP
Makkosház
Francia hegy.
Tarján.
Felső városi temető
Dugonics temető
Rókusi temető
Városkereszt tó
Buvár tó
Szeged Rókus p. udvar
Vasutas sport telep
FELSŐ VÁROS
RÓKUS
Hunyadi tér
Mars tér
Brüsszeli körút
Londoni körút
Berlini körút
Széchenyi tér
Dugonics tér
Kálvária tér
Mátyás király tér
Hullámtér
Tisza folyó.
MÓRA VÁROS
ALSÓVÁROS
Alsóvárosi temető
UJSZEGED
Városi partfürdő
Népkert
Erzsébet királyné liget
Ujszegedi állomás
Szeged p. udvar
Nagy királica.